De Nieuwe Gids. Jaargang 51

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Luctor et emergo, Den Haag 1936

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

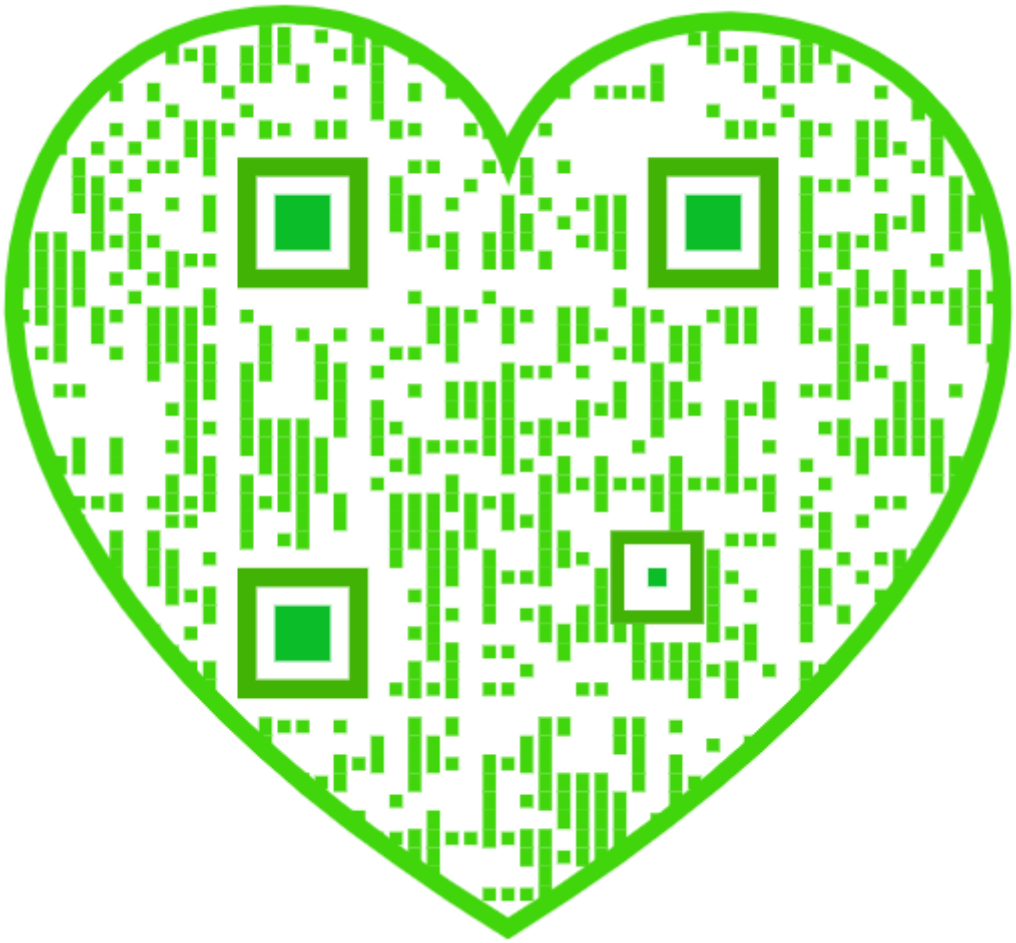

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 1.]

Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid door Hendrik Kroon

Wie zich ten doel stelt den kronkelloop na te sporen, die de ontwikkeling der menschheid door de eeuwen heen heeft genomen, begint met een geest, gevormd volgens de maatschappij waarin hij verkeert, rugwaarts te zien naar gemeenschappen, die bestonden onder geheel andere omstandigheden en waarvan krachtens deze, de leden een van de zijne afwijkende geestelijke gesteldheid bezaten.

Een zuiver verstaan van de oudere tijden is door deze aangelegenheid dan ook steeds in sterke mate belemmerd geworden.

Hoe verder wij in de historie terugblikken, hoe grooter deze verschillen worden en als wij eindelijk de schriftelijke bronnen gesloten vinden en willen voortgaan de voorgeschiedenis te doorgronden, dan moeten verscheidene wetenschappen te hulp worden geroepen om voorstellingen te kunnen vormen die bevrediging schenken aan onze zucht tot meerder begrip.

Daartoe komen dan o.a. tot samenwerking de kennis der aarde, die der luchtgesteldheid, der planten, dieren, menschen en volken, van de stof en haar samenstelling en de gegevens, die zij aanbieden maken het mogelijk eenig inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de aarde ontstaan is en in de millioenen jaren, die sedert verliepen, zich dat wat wij leven noemen op deze planeet heeft kunnen ontwikkelen en vermocht heeft uit te groeien tot een overstelpend aantal soorten van planten en bezielde wezens, tot al de verschijningen, die in ontelbare menigte en wonderbaarlijke verschillendheid land en water bevolken.

Een oude bepaling van het levende wezen somt als de voornaamste kenmerken daarvan op dat het een individu is, dat wordt geboren, zich voedt en ontwikkelt, zich voortplant en sterft. Uitsluitend wordt hier leven bedoeld in onmiddellijken samenhang met eiwitstoffen en afgezien van iedere bespiegeling, die het op andere wijze zou willen beschouwen.

Als kleinste levende wezen staat heden bekend de ultramicrobe, hare afmeting is zoo gering dat een bepaalde soort door poriën van vliezen kan dringen wier middellijn niet grooter is dan een tweemillioenste van een milimeter. Een dergelijke grootte is kleiner dan die van sommige eiwitmoleculen en men meent niet ver van de waarheid te zijn, indien aangenomen wordt dat zij naar de grenzen wijst waarop de overgang van onbezielde tot levende stof heeft plaats gevonden.

Over de mogelijke toedracht daarvan bestaan theorieën van verschillende geleerden waarvan de bijzonderheden hier onvermeld blijven.

Dr. Binet Sanglé, de voetsporen volgend van Harwey (1622) en anderen tot Haeckel toe, gaat bij de vaststelling van het ontstaan der soorten uit van de ultramicrobe om over de monade, de amoebe, de behaarde infusoriën en nog een vierentwintig tusschenvormen tot den blanken mensch te komen. De tijd, die voor deze ontwikkeling noodig was, wordt geschat op een zestig millioen jaren, het spreekt vanzelf dat hier veel ruimte blijft voor meeningsverschil. In de ontwikkeling van het embryo vindt men de overgangen terug, die tot de soort geleid hebben. De vrucht van den mensch doorloopt deze in zes maanden. Vele afwijkingen, die bij den mensch voorkomen, kunnen volgens Dr. B.S., als uitvloeisels beschouwd worden van een der doorloopen phasen. Als één uit dozijnen voorbeelden zij hier vermeld dat Anna Boleyn zes vingers had aan iedere hand, een abnormiteit die zou samenhangen met den staat der visschen. Buitendien had zij een derde borst in de lies herinnerend aan het stadium der buideldieren. Bij een groot percentage der vrouwen, die meer dan één kind tegelijk op de wereld brengen, wordt polymastie aangetroffen.

De voorzijde van het bovenlichaam van de godin der vruchtbaarheid, de Ephesische Artemis werd niet zonder zin met tal van borsten bezet.

De levende protoplasmas vormen scheikundige bouwwerken, zij kristalliseeren onder bepaalde vormen, die de levende wezens uitmaken. Deze kunnen aangemerkt worden als weeke of collodiale kristallen; de eenvoudigste bestaan uit een enkel kristal, cel genaamd, de meer samengestelde moeten als kolonies van cellen beschouwd worden.

De mensch is een kolonie van ongeveer zestig trillioen cellen, deze brengen milliarden van micrococcen voort, iets overeenkomstig het virus en die voor de cel zijn wat een kristaldeeltje is voor een vast kristal. Deze lichaampjes worden gemmen genoemd door Darwin, idioblasten door Hertwig, determinanten door Weismann, genen door Morgan, plastidulen door Haeckel. Door de cellen voortgebracht worden zij bij den mensch door den bloedsomloop medegevoerd en dringen in andere cellen waar zij mede werken aan de herstelling en de instandhouding van het individu. Die overbodig zijn worden verteerd, maar de cellen, welke voor de voortplanting dienen, houden het meerendeel der plastidulen vast, die zij ontvangen en worden aldus bewaarplaatsen daarvan ten dienste van de ontwikkeling. De genen schijnen daar op wonderbaarlijke wijze gerangschikt te worden, juist zooals de cellen gegroepeerd waren waarvan zij afkomstig zijn. Op deze wijze ontstaan in elkaar geschoven modellen, die even zoo vele uiterst kleine kiemen zijn van alle soorten, die ons tot voorouders gediend hebben.

Het tijdstip, waarop de mensch op aarde verschenen is, staat niet onomstootelijk vast. Zeker is het dat in de perioden tusschen de ijstijden de groei van het menschelijk geslacht den besten voortgang kon maken.

De oudste steenen, die naar het oordeel van deskundigen als Abbé Breuil, Burkitt e.a. reeds eenige bewerking vertoonen, de eolithische, werden o.a. gevonden te Puy Courny bij Aurillac in lagen uit het midden van het tertiaire tijdvak, te Ipswich in een wat jonger gedeelte, zoodat de aanwezigheid van den mensch of zijn voorlooper, de hominien, in deze periode waarschijnlijk geacht moet worden.

De plaatsen waar men deze steenen in grooter aantal zou kunnen vinden moeten overspoeld en bedekt zijn geworden door de groote overstroomingen in het quaternaire tijdvak.

Onder den humus daarna ontstaan zal men waarschijnlijk meer sporen van de eerste menschen en hun arbeidzaamheid kunnen aantreffen.

In lagen, gevormd tusschen den eersten en tweeden ijstijd, nl. die van Günz-Mindel, zijn steenen gevonden die zonder twijfel bewerkt zijn, al is het op nog onvolkomen wijze. O.a. zijn voorbeelden van deze soort opgedolven uit grintlagen op veertig Meter diepte in het gebied van de Somme bij Amiens en misschien moet men den ouderdom van deze lagen op een half millioen jaren stellen.

Langen tijd heeft men gedacht, dat uit deze tijden, de prechelleensche genaamd, de resten van beenderen afkomstig waren op Java gevonden door Dubois in 1891/2, een hersenpan (inhoud 800 à 1000 cm^3) twee tanden en een dijbeen; de kenmerken van deze liggen in tusschen die van een mensch en een gibbon.

De nieuwste geologische ontdekkingen op Java hebben de meening naar voren gebracht, dat de pithecantropus aanzienlijk veel jonger moet zijn dan men algemeen heeft aangenomen. In 1929 werden op een afstand van vijftig kM. van Peking de resten van geraamten gevonden afkomstig van een vijftiental individuen; aan deze soort heeft men den naam gegeven van Sinantropus pekinensis en er zijn stemmen opgegaan, dat deze Peking man het generale type zou zijn waaruit de anderen zich hebben kunnen ontwikkelen en dat dus de pithecantropus een lateren vorm zou vertegenwoordigen.

Bij Mauer, tien K.M. van Heidelberg werd in 1907 uit een diepte van 24 M. een onderkaak voor den dag gebracht, waaruit moeilijk een geheel beeld met nauwkeurigheid kan worden samengesteld. De kaak is zeer forsch, zonder kin en zou gelijken op die van een chimpansé of gibbon, wanneer de tanden niet soortgelijk aan die van een mensch waren, ook de verstandskies heeft zich vrij kunnen ontwikkelen. De ouderdom zal waarschijnlijk een drie à vierhonderdduizend jaar zijn.

In 1912 werd een gedeelte van een hersenpan ontdekt te Piltdown in Sussex, in lagen uit ongeveer denzelfden tijd. De inhoud van den schedel wordt geschat op 1370 $c.M^3$ waarmede deze overtreft dien van nog levende rassen in Indië en Australië, waarvan de gemiddelde inhoud omstreeks 1240 $c.M^3$ bedraagt.

Deze Piltdown mensch bezit een aanzienlijk minder dierlijk voorkomen dan de Homo Heidelbergensis.

Het kleine aantal plaatsen waar overblijfselen van menschen uit deze periode gevonden zijn wijst erop dat er een weinig dichte en zeer verspreide bevolking moet hebben bestaan, die niet in staat was, door ongunstige omstandigheden, om zich snel uit te breiden. Zij leefden tezamen met de groote wilde dieren en brachten waarschijnlijk het grootste deel van hun leven op boomen door, waar zij de meeste veiligheid en tevens voedsel vonden.

Duizenden jaren moesten verloopen voor de Neanderthaler ten tooneele verschijnt. Tot het zelfde ras rekent men de menschen wier geraamten gevonden zijn te Spy in België, te Le Moustier in het gebied der Dordogne, in Broken Hill in Rhodesia etc.

Volgens Mr. Boule, directeur van het museum van natuurlijke historie te Parijs, die een uitgebreide studie van dit ras gemaakt heeft is het, ofschoon van de aarde verdwenen, beter bekend dan menig nog aanwezige soort.

De Moustérien was klein van gestalte met een groot hoofd, met langen platten schedel en wijkend voorhoofd, met groote oogkassen en vooruitspringende, ineenloopende en zwaar gevormde wenkbrauwbogen in een vooruitstekend gezicht. Daar de neus kort en breed was, de bovenkaak met snoetvorm, de krachtige onderkaak zonder kin, de bovenste ledematen lang ten opzichte van de ondersten, de lichaamsstand eenigszins gebogen, vertoonden zij onmiskenbaar aapachtige eigenschappen, die sterk herinneren aan de oorspronkelijke stamvaders. De groote schedel bevatte geen hersenen georganiseerd als die der tegenwoordige Europeanen. Zij woonden in groepen bestaande uit verscheidene families, ieder met eigen hut, en leefden voornamelijk van de jacht.

Hiertoe moet men besluiten door de talrijke verzamelingen van beenderen van dieren, die gevonden worden bij hun nederzettingen. De koude dwong hen zich te bedekken met dierenvellen, die zij met hun steenen werktuigen voor het dragen geschikt maakten. De dooden werden begraven in gehurkte houding. Hun nijverheid beperkte zich tot het maken van steenen werktuigen, beenderen kwamen daar-

voor nog niet in aanmerking; deze werden wel gebroken om er het merg aan te onttrekken. Aan het einde van het tijdvak der Moustériens deed een verzachting van het klimaat het ijs en de sneeuw smelten over een groote uitgestrektheid. Dit had o.a. het gevolg dat wegen vrijkwamen uit hun versperring, die andere volksstammen de mogelijkheid openden voor verhuizingen op groote schaal. Zoo kwamen uit het Oosten, waarschijnlijk uit Afrika nieuwe volken opzetten voor wie de Moustériens uitweken. Het waren de menschen van Cro Magnon en van Aurignac, die aanmerkelijk, lichamelijk en geestelijk, van hen verschilden en waarschijnlijk tot de voorvaders behooren van ten minste één der nog heden bestaande rassen.

De strenge koude maakte van de Aurignaciens en hun opvolgers, de Solutréens en de Magdaléniens, gedwongen bewoners van grotten en beschutte plaatsen. Zij waren jagers en visschers, daarbij was hun kunstvaardigheid zeer ontwikkeld, er werd geschilderd, gegraveerd, gebeeldhouwd in steen, gewerkt in been en ivoor, zij maakten kleinoodiën en men schrijft hun zelfs de ontdekking van een soort schrift toe, geschilderde teekens of graveersels op steenen of in hoorn van rendiergeweien, die waarschijnlijk bedoeld waren om mededeelingen te doen of het geheugen tegemoet te komen.

Uit den Aurignactijd stamt o.a. een vrouwenfiguur in steen gebeiteld genaamd ‘de Venus van Laussel’ waarvan het hoofd, naar links gekeerd en zeer langschedelig, enkel geschetst is. De romp is lijvig, de borsten hangen op den vooruitstekenden buik, de heupen zijn bezet met vetbulten, de zware dijen loopen uit in spichtige beenen en smalle voeten, kenmerken die men terugvindt bij de huidige Boschjesmannen. Nog kan gewezen worden op een mannelijke, slanke figuur, eveneens in steen, genaamd ‘de jager’; waarschijnlijk deden zij dienst als afgodsbeelden.

Uit het Solutréen tijdperk kent men o.a. het gegraveerde beeld van een mammouth in de grot van Font de Gaume en dat van een bison in de grot van La Grèze. De Madeleinetijd is zeer rijk aan kunstvoortbrengselen waartoe o.a. behooren het veelkleurig geschilderd beeld van een bison (Font de Gaume), de voorstellingen van paarden en rendieren, gravures van beren en verscheurende dieren in Combarelles en de prachtige groep

paarden onder een overhangende rots van Cap Blanc, niet ver van Les Eyzies (Dordogne).

Verder zijn gevonden schitterend uitgevoerde beeldjes in ivoor en rendierhoorn gesneden, zoodat de mensch van La Madeleine als een volmaakt kunstenaar kan worden beschouwd wat de onderwerpen betreft door hem behandeld.

Oudheidkundigen van naam zijn evenwel op de gedachte gekomen, bij de bestudeering dezer kunstwerken, dat men ze in verband zou kunnen beschouwen met gebruiken, in zwang bij nog levende primitieve volken. De menschen van La Madeleine zouden dan de wanden der grotten niet versierd hebben uit behoefte om kunst te scheppen, maar omdat zij uit bijgeloof een bijzondere macht toekenden aan de voorstellingen, die zij aanbrachten. De gedachte is uitgesproken dat de plaatsen waar schilderingen voorkomen niet toegankelijk waren voor vrouwen, kinderen en oningewijde lieden. In de grotten is het volmaakt donker en de schilderingen van dieren komen veel voor in zeer nauwe doorgangen, misschien in de hoop dat men door magische middelen de dieren die men vangen wilde in de bergengten kon drijven.

Het dier dat men begeert wordt bij de primitieven afgebeeld opdat de toovenaar door woord of gebaar invloed op zijn lot kan uitoefenen en het vermag te brengen in de macht van den jager.

Ook is het waarschijnlijk dat het tot voedsel dienende zoowel als het verscheurende dier voorwerpen waren van een specialen eeredienst, om door nederknieling voor hun afbeeldingen het eerste te danken en het tweede mild te stemmen.

Men zal zich herinneren dat in de achttiende eeuw, ‘de goede wilde’, de nog niet door de beschaving bedorven mensch, die dus rijk was aan onschuld en deugd, het onderwerp uitmaakte van menig geschrift en dat de natuurlijke goedheid van den mensch met geestdrift gepredikt werd, en zelfs zeer werd aangedrongen op terugkeer tot de natuur. Later werd het mode de primitieve volken te beschouwen als ontaarden bij wie het natuurlijk licht der rede en van het geweten verduisterd was. In de twintigste eeuw komt het begrip op dat om deze volken te kennen ze stelselmatig bestudeerd moeten worden en gegevens

omtrent vele nog levende volken zoowel in het Oosten als in Afrika en Amerika werden in de latere jaren verzameld, zoodat een beter inzicht verkregen kon worden omtrent de prelogische geestesgesteldheid van den primitieven mensch. Veel belemmering deed zich bij deze studie op, ten eerste door de vele onbekende talen en de moeilijkheden om mededeelingen hierin gedaan op zuivere wijze over te brengen.

Tot oorspronkelijke opvattingen kwam Levy Brühl door niet aan te nemen dat de menschelijke geest overal onder alle omstandigheden tot gelijke besluiten moest komen. De prelogische geestesgesteldheid van den primitieven mensch is niet eenvoudig een grillig en kinderlijk product van geesten die zich in den blinde wagen op wegen welke ons bekend zijn geworden. Op haar wijze ingewikkeld en samenhangend heeft zij een eigen karakter met eigen wetten - niet alleen is zij niet de onze maar geen enkele poging zou ons in staat stellen haar na te bootsen wanneer wij uitgaan van verstandelijke ervaring. Tusschen het geloof en de gebruiken van lager staande gemeenschappen, zelfs van zeer ver van elkaar wonenden, zijn de overeenkomsten te talrijk en te treffend dan dat zij afhankelijk van het toeval zouden kunnen zijn en het ligt daarom voor de hand om aan te nemen dat er bij alle eenzelfde geestelijke bouw aanwezig moet zijn, die de zelfde voorstellingen wakker roept waardoor men van een primitieve mentaliteit kan spreken. In elk geval de wijze van denken en doen der primitieven hebben voor ons een gemeenschappelijk karakter en treffen door hun vreemdheid. Zij onderscheidt zich hierdoor van de onze dat niet gestreefd wordt naar objectieve kennis.

Daar ieder voorwerp bezet kan zijn door occulte krachten, geesten van de afgestorvenen, eveneens van dieren als van menschen, heeft het voor hen geen zin de onderlinge betrekkingen der dingen vast te stellen en naar deze ervaringen te handelen. Zij hebben er veeleer voor te zorgen de geesten te ontzien en ze gunstig voor zich te stemmen. Hierdoor ontstaat een ingewikkeld stelsel van magische handelingen, dat den logisch denkenden mensch ten zeerste bevreemdt en waar deze niet uit wijs kan worden. Een verschil tusschen de denkgewoonten is b.v. dat de primitieven veel laten samenvallen wat wij gescheiden achten

b.v. beeld en model, schaduw en persoon, droom en werkelijkheid, voorwerpen en wezens van verschillenden aard. De volgende voorbeelden kunnen ter toelichting dienen. - Een Afrikaansche negerchef heeft zich laten photografeeren, het negatief is medegenomen naar Europa. De chef wordt ziek, men gelooft nu dat er iets noodlottigs met het negatief moet hebben plaats gevonden.

In iemands schaduw loopen is op de Fidji eilanden een doodelijke beleediging en men past op in China dat zijn schaduw niet op een grafkuil valt wanneer deze gesloten wordt. Een Indiaan droomt dat een zendeling, die op 150 mijlen afstands woont, 's nachts drie pompoenen van hem heeft gestolen. Ondanks den afstand loopt hij naar dezen toe om een schadeloosstelling te eischen.

De primitieven maken daarentegen onderscheid waar wij dit nalaten. De dood is niet voor hen wat hij voor ons beteekent. Wij zeggen dat iemand gestorven is wanneer zijn hart niet meer slaat en hij niet meer ademen kan en de geloovigen meenen dat het oogenblik samenvalt waarop de dood intreedt en de ziel afscheid neemt.

Bij W. Afrikaansche volken behoeven deze gebeurtenissen niet tezelfdertijd plaats te hebben. Het ontslapen van een persoon geschiedt wanneer gemeend wordt dat zijn ziel gevloden is, al kan de betrokkene nog eten, drinken en praten en van een eigenlijken dood naar onze begrippen geen sprake is. Niets kan ons beter de verwarrende bijzonderheden toonen van de primitieve mentaliteit, dan de voorstellingen die ze groepeert om het begrip ziel en de wijze waarop voor haar deze ziel zich met het lichaam vereenigt of zich daarvan splitst. De inboorlingen van W. Afrika onderscheiden bij den levenden mensch de kra en de sahman. De laatste komt enkel bij het overlijden van een persoon in werking, wiens bestaan hij eenvoudig voortzet in het rijk der dooden. De kra blijft dan over. Alles in de wereld staat onder een kra, dieren, planten en voorwerpen. Een kra is niet een eigen bezit. Voor de geboorte van een individu was hij de kra van vroegere wezens. Na zijn dood zal hij dat weer zijn van andere personen of hij zal ronddolen om een menschelijk lichaam te vinden waar hij bezit van kan nemen en misschien ziet hij kans bij kortstondige afwezigheid van een anderen kra om diens

plaats bij een sterveling in te nemen. Want de kra kan iemands lichaam naar welgevallen verlaten en de droomen houden de avonturen in die hij mede maakt gedurende dergelijke uitstapjes.

De kra is dus niet de individueele ziel omdat hij toebehoord heeft en toebehooren zal aan andere wezens en ieder individu zonder diens wil onder een anderen kra kan komen. In zekeren zin is hij toch met een persoon vereenigd omdat deze zich zijn droomen herinnert, die de avonturen voorstellen aan zijn kra overkomen in diens afwezigheid. Deze primitieve mensch meent dat het individu inderdaad op geheimzinnige wijze iets heeft van zijn kra en dus in zekeren zin de kra is en in ander opzicht weer niet.

De natuur heeft voor den primitieve niet dezelfde beteekenis als voor ons; het stoffelijke en het bovennatuurlijke worden door hem op onontwarbare wijze vermengd. Men begrijpt dat het ijdel is zich af te vragen wat hij denkt van een natuurlijk verschijnsel b.v. van den regen, den slaap of den dood. Voor hem bestaan er geen gebeurtenissen, die zuiver natuurlijke oorzaken hebben. Dood en ziekten komen daar niet uit voort maar zijn de uitwerking van geheimzinnige krachten. Als een mensch ziek wordt of sterft geschiedt dit door den wil van een toovenaar. Een Australische vrouw wordt in den duim gebeten door een slang. Zij sterft, maar te voren heeft zij een inlander als haar moordenaar aangewezen. De echtgenoot erkent dat zijn vrouw zich vergist maar de dood kan niet het gevolg van den beet zijn; men stelt een onderzoek in en een schuldige wordt aangewezen. De lichamelijke toestand met betrekking tot den dood beteekent niets, daarentegen de verborgen oorzaak alles. Het vergif op zich zelf schaadt niet, het is de drager van een occulte kracht en deze veroorzaakt den dood. De werkelijke oorzaak zetelt derhalve voor den primitieve in de onzichtbare wereld. Deze opvatting der oorzakelijkheid oefent een eigenaardige invloed uit op het denkbeeld dat o.a. in Australië van de geboorte gemaakt wordt. De bevruchting is van bijkomstigen aard of ten hoogste een voorbereiding. De hoofdzaak voor het verwachten van een kind is dat een geest in het lichaam van de vrouw dringt. De geesten die naar den levensstaat streven zijn zeer bedachtzaam en kiezen met juistheid een vrouw uit waarvan de kinderen

hetzelfde totem moeten hebben als dat van hen. Deze geesten scholen samen op bepaalde plaatsen van het grondgebied van de groep. Vrouwen die geen kinderen begeeren verhaasten hun stap wanneer zij deze plekken voorbijgaan en nemen tal van voorzorgsmaatregelen. In den Franschen Congo legt men een kind, wiens moeder bij de bevalling stierf te vondeling bij den weg opdat zijn geest een nieuwe moeder kan uitkiezen onder voorbijgaande vrouwen. Zoo neemt de primitieve, geloovend aan het bestaan van geheimzinnige en onzichtbare oorzaken en daarin geheel opgaand, niet datgene waar wat hem bij andere opvatting in het oog zou springen. De reden van zijn weinige belangstelling voor de natuurlijke oorzakelijkheid komt niet voort uit zwakheid van geest of ongevoeligheid van het verstand. Zij wordt bepaald door de gesteldheid van zijn denkwijze. Het hapert hem niet aan weetgierigheid maar deze is anders gericht, omdat zijn beschouwing van de wereld verschillend is van de onze.

Hij volgt zijn eigen manier om de natuur te onderzoeken, die niet enkel de zichtbare dingen omvat maar tevens een stel van onzienlijke en ontastbare machten, dat voor hem de hoofdzaak uitmaakt.

Zijn methode van navorsching bestaat in het in werking stellen van verzonnen middelen om de occulte krachten er toe te brengen zich te openbaren op een wijze die hun beschikkingen zoowel uit het verleden als voor de toekomst aan hem kenbaar maakt.

Hetgeen daartoe voor uitnemend gehouden wordt zijn de droomen, de waarzegging en de godsgerichten. Aan de droomen wordt een groot gewicht toegekend. Bijna overal b.v. in Noord-Amerlka, Borneo, Australië, doen de inboorlingen hun best om door een reeks van middelen waaronder het vasten een eerste plaats inneemt, droomen te krijgen, die hun moeten voorspellen welk succes zij op de jacht, bij de vischvangst of in den krijg zullen hebben, welk hun persoonlijk totem moet zijn, wat zij dienen te gebruiken, wanneer ze ziek zijn. De uitgelokte droom is tegelijk een poging om ergens achter te komen en om zich van een goeden uitslag te verzekeren, want hetgeen gedroomd wordt, zoowel wat het verleden als de toekomst betreft, komt met de werkelijkheid overeen en men heeft zich hieraan te onderwerpen, want het is de wil der onzichtbare machten.

De gedachte dat men naar droomen moet luisteren is over een groot deel der aarde verbreid.

De droom is slechts een bijzondere vorm van de waarzegging, die zich verder bezig houdt met voorteekens, met openbaringen, van zelf ontstaan of teweeg gebracht of met andere praktijken en is voor den primitieven mensch in elk geval onmisbaar. Daar de werkelijkheid voor hem gevormd wordt uit elementen die niet alle door de zinnen worden voortgebracht, heeft de primitieve behoefte aan een verlengstuk voor de waarneming, een soort vergrootglas om die factoren te kunnen ontdekken, welke zij aan de zinnen niet meenen te kunnen ontleenen en die juist de belangrijkste zijn. Het hulpmiddel daartoe is de waarzegging, die niet enkel de beschikkingen doet kennen van de verborgen machten, maar deze ook, wanneer ze geopenbaard zijn, verwerkelijkt. Het teeken is tegelijkertijd ook de oorzaak. De vogels wier verschijningen voorteekens zijn maken tevens de geheimzinnige machten uit, die de beschikkingen tot uitvoering brengen.

In Nieuw Guinea is het de gewoonte bij vele stammen, wanneer zij weten willen of zij gelukkig zijn in den krijg, om water te koken in een pot met magische kruiden. Als de rechterkant van den pot den vijand vertegenwoordigt en het water kookt naar die zijde over dan beteekent dit de overwinning; vloeit daarentegen het sap over den anderen rand, die de stam voorstelt, dan zou het een verloren strijd gelden en wordt deze dan ook nagelaten.

In werkelijkheid zijn dan ook de twee kanten naar hunne opvatting stam en vijand en stellen zij deze niet enkel voor, er is geen zinnebeeldige betrekking tusschen wat er in den pot voorvalt en in den oorlog, er is werkelijke innige deelhebbing. Er bestaat op dat oogenblik voor hen tusschen den vijand en henzelf aan den eenen kant en de twee zijden van den pot aan den anderen kant volkomen wezensgelijkheid. Ze zijn werkelijk bij hun handeling in tegenwoordigheid van den vijand en het is hun eigen overwinning of nederlaag, die zich afspeelt voor hun oogen. De primitieve voelt dus de toekomst als reeds aanwezig.

De belangrijkheid der voorteekens brengt mede, dat men ze uitlokt wanneer ze zich niet van zelf opdoen en in dit geval wendt men, om ze te verkrijgen een reeks van geheimzinnige

middelen aan, plechtigheden, ritueele gebruiken en verboden. Want men laat een handeling na wanneer er geen voldoende voorteekens zijn dat ze een goede uitwerking zal hebben. Het gewicht van slechte voorteekens is zoo groot dat zich b.v. op Borneo een geheel stelsel ontwikkeld heeft om de verkeerde uitwerking daarvan te vermijden, ja zelfs om daarvan de richting om te wenden. Het eenvoudigste middel daartoe is zoo lang naar een goed voorteeken te zoeken tot er zich een opdoet. Dit laatste heft dan voorafgaande waarschuwingen op. Verder kan een slecht voorteeken ook door waarzegging worden vergeleken en indien deze gunstig uitvalt wordt de zaak nog in het reine gebracht.

Wanneer een slecht voorteeken den oogst van een veld heeft bedreigd kan men iets dat daaaruit opgeschoten is te eten geven aan iemand met mystieke voorrechten begiftigd, om aldus het slechte voorteeken te doen opnemen en het onschadelijk te maken zonder dat men daarbij eenig gevaar loopt. Indien het mogelijk is verhindert men een slechte aanwijzing, om tot uitwerking te komen. Als het vogelgeschrei is, dat men ducht, gaat men zoo'n leven maken dat niemand het meer hooren kan. Wanneer bij een boottocht zich een valk vertoont aan den slechten kant draaien zij een halven slag om zoodat de vogel aan de goede zijde komt, bedanken de verborgen machten en vervolgen hun reis in de voorgenomen richting als de onheilsbode verdwenen is.

Onder deze toepassingen zijn er vele, die op ons den indruk maken gewone foefjes te zijn, maar de primitieven nemen ze volkomen ernstig op en denken er niet aan om met het onzichtbare te gekscheren.

De waarzegging bedient zich van talrijke middelen:

het ondervragen der dooden, van ingewanden, van bikkels, boterballetjes, wortelen, kokend water etc. Men kent den toestand van trance en leest de toekomst in kristallen en spiegels.

In Oost-Afrika gaat een inboorling, wanneer hij een reis wil ondernemen, eerst naar het dorpshoofd, die dan een beetje meel stort als offerande aan den geest van zijn voorganger en dezen verzoekt om de goede uitkomst van de reis te verzekeren. Indien het gevallen meel niet den vorm aanneemt van een kegel met spitse punt is dit een slecht voorteeken en de reis gaat niet door. Wanneer de kegel naar wensch gevormd is, loopt daarmede de

waarzegging nog niet ten einde. Het meel wordt dan door het dorpshoofd met een pot bedekt en als er 's nachts geen droom over de reis ontstaat wordt den volgenden morgen de meelkegel onderzocht. Wanneer deze inmiddels zijn punt heeft verloren wordt dit als een slecht voorteeken beschouwd en kan er geen sprake van reizen zijn. In dit geheel van handelingen vallen tezamen de waarzegging, volgens den vorm van den kegel, met een offerande aan den dooden chef, een ondervraging van dezen doode en een gebed tot de verborgen machten.

Het wordt niet als goed beschouwd om te veel geluk te hebben, want dit laatste hangt af van de onzichtbare grootheden en iemand die te fortuinlijk is kan van toovenarij beschuldigd worden.

Een Congolees sterft en een oude man wordt er nu van beschuldigd den dood te hebben veroorzaakt, op dezen grond, dat hij al zijn tijdgenooten overleefd heeft en daarom een toovenaar moet zijn die hun aller dood heeft veroorzaakt.

Ziekte, wanneer zij lang duurt en voor ongeneeslijk gehouden wordt, vloeit voort uit een veroordeeling en een smet. De zieke wordt dan verlaten of niet meer verzorgd en dikwijls onthoudt men hem voedsel, daar het slechts nutteloos en gevaarlijk zou zijn den invloed van de verborgen machten tegen te willen werken. Met gewonden wordt op dezelfde wijze omgegaan, vooral wanneer zij door wilde beesten gebeten zijn; ze worden in afzondering gehouden om hen met open armen te ontvangen wanneer ze genezen zijn.

In Kamchatka heeft een inboorling, wanneer hij te water valt niet het recht om zich aan den dood te onttrekken; indien een poging daartoe slaagt wordt hij als een paria behandeld en iedere betrekking met hem verbroken. Is hij niet alleen ten tijde van het ongeval dan zullen zijn makkers hem noodzaken om te verdrinken instede van hem te helpen aan dit gevaar te ontsnappen.

Bij vele gemeenschappen in Borneno, Australië, Melanesie, Nieuw Guinea, Afrika, wordt het omkomen door een ongeval, door geweld, door een bliksemstraal, van honger of bij een bevalling als een ongunstige doodsoorzaak beschouwd. Den betrokkenen worden begrafenisplechtigheden onthouden, zelfs worden ze onbegraven gelaten en uitgesloten van de gemeenschap der levenden en der voorouders. Een dergelijke dood openbaart

den toorn der onzichtbare machten, verbitterd om een vergrijp of om een misdaad begaan door den doode en het zou niet raadzaam zijn om hen opnieuw te ontstemmen door partij te trekken voor het slachtoffer. Zijn dood is zoo zeker het bewijs van zijn schuld dat bij een der Congostammen zoowel de familie van den doode als de clan waartoe hij behoort er voor verantwoordelijk worden gehouden en gedwongen om er boete voor te doen.

Zoo zeer wordt in een ramp, die iemand overkomt, een bewijs gezien van den wil der verborgen machten dat niets ondernomen wordt om de gevolgen ervan te voorkomen. Bij de Bassoutos sloeg de bliksem in een huis waar zes kinderen en twee jonge lieden waren opgesloten. Deze riepen en schreeuwden maar niemand, zelfs de ouders niet, deed een poging om hun hulp te verleenen.

Op alle terreinen van werkzaamheid der primitieven is een reeks van mystieke handelingen onmisbaar, om door deze invloed uit te oefenen op de verborgen machten tot hulpverleening bij hun ondernemingen.

Op de jacht zal de bekwaamste jager geen wild ontmoeten wanneer hij niet verzekerd is van den bijstand der occulte machten; steenen of pijlen zullen geen prooi vellen wanneer zij door deze niet het vermogen verkregen hebben om het dier te raken. De doeltreffendheid der handelingen noodig voor het levensbehoud van individu en groep hangt hiervan af of hun mystieke begaafdheid doeltreffend is.

De primitieve maakt tusschen beide geen onderscheid, het tweede genoemde, de oorzaak, is hem onmiddellijk gegeven in het eerst genoemde, het gevolg. Natuurlijk is voor hen de verborgen doeltreffendheid de voornaamste en om te slagen is het voor alles noodzakelijk zich hiervan te verzekeren zoowel voor zijn werktuigen als voor zijn handelingen.

Ingeval van krijg gaat het te velde trekken vergezeld van mystieke plechtigheden, dansen, zingen, vasten, reinigingen, onthoudingen, droomuitlegging, verboden opgelegd aan de nietstrijders en bezweringen gericht tegen den vijand. De strijd gaat gepaard met smeekbeden te richten tot de paarden, de wapens, de beschermgeesten en magische handelingen uit te voeren om den vijand buiten staat te stellen zich te kunnen verdedigen. Na de overwinning worden plechtigheden voltrokken om de zielen

der gedoode vijanden te verhinderen schade aan te richten en om deze te verzoenen, bij hun reiniging van het vuil gedurende den strijd opgedaan en om zich te verzekeren van een duurzame meerderheid, wat zij o.a. meenen te bereiken door zich meester te maken van allerlei zegeteekenen als hoofden, schedels, scalpen etc.

Een hoofdman uit Centraal Afrika in tegenwoordigheid gebracht van een Engelschen arts vraagt dezen om hem de Britsche oorlogsmedicijn te willen geven. Als hem geantwoord wordt dat iets dergelijks niet bestaat, wil hij daarvan niets gelooven. Indien de Engelschen overwinnaars zijn van de dapperste inlandsche stammen kan dit niet een gevolg zijn van hun moed, noch van hun kanonnen, noch van hun bekwaamheid; het moet te wijten zijn aan hun oorlogsmedicijn en hij is niet verwonderd dat ze hem deze niet willen afstaan, maar hij vindt het bespottelijk te beweren, dat ze haar niet bezitten.

Alvorens op jacht te gaan is het raadzaam zich te verzekeren van het vinden van wild door een reeks van plechtigheden uit te voeren, waaronder in Noord-Amerika de dans een groote plaats inneemt.

Bij de Mandans wordt een bisondans uitgevoerd, een soort pantomime, die de jacht zelve voorstelt; bij de Sioux een berendans. De jagers vasten, verminken zich, zingen, letten op hun droomen, onthouden zich van geslachtelijke gemeenschap, en bedekken zich met schilderingen en versierselen.

Tijdens de jacht is het verboden den naam van het dier uit te spreken, dat men vervolgt. Wanneer men het wild in het oog krijgt maakt men gebruik van toovermiddelen om het wegvluchten te verhinderen of om het te verlammen. Gedurende de afwezigheid der jagers onderwerpen de achterblijvers, voornamelijk de vrouwen zich aan allerlei verboden. Wanneer het dier eenmaal geveld is, worden plechtigheden voltrokken om zich te verdedigen tegen de wraak van het slachtoffer of om zich hiermede te verzoenen. Verscheidene mystieke kunstgrepen bestaan daarin om een gebeurtenis na te bootsen, hetzij het vangen van wild of visch, hetzij de overwinning op den vijand.

Uit hoofde van hun geloof dat de onzichtbare machten aan deze vertooning deelnemen is deze nabootsing de gebeurtenis zelve.

Door het gebarenspel dwingt men de machten om het voorval, dat gewenscht wordt, te verwerkelijken. Het geloof aan de mogelijkheid hiervan vindt men op gelijksoortige wijze terug bij de waarzegging, daar bij deze oorzaak en teeken één zijn, want de voorspelling wordt tot werkelijkheid gemaakt enkel door haar aan te kondigen.

Ieder is gedwongen, door alles wat hem omringt, door allen met wie hij in aanraking komt, een wereldbeschouwing te aanvaarden, die ongeveer overeenkomt met den tijd waarin hij leeft en de omstandigheden, die heerschen in de maatschappij waarvan hij deel uitmaakt. Mag iemand al niet theoretisch ontwikkeld zijn, hij raakt door het gebruik toch op gemeenzamen voet met de toepassingen der wetenschappelijke vindingen. Al kan hij het ontstaan niet nagaan en de ontwikkeling niet volgen van de maatschappij waarin hij leeft, hij moet zich voor het grootste deel bij haar aansluiten uit noodzakelijkheid, en dient gebruik te maken van hetgeen talrijke geslachten voor hem door de eeuwen heen hebben gedacht en voortgebracht. De taal is voor deze aanpassing een voornaam hulpmiddel. Zoowel de blanke volken als de primitieven zijn voor het verkrijgen van hun wereldbeschouwing onderworpen aan de omstandigheden waaronder zij leven.

Hun manier van gewaarworden en in beweging komen is dezelfde bij het uit den weg gaan van hindernissen, bij het bespieden, treffen en verzamelen van het wild, bij het zich teweer stellen tegen den regen en tegen de wilde dieren. Het verschil tusschen beiden vindt zijn oorsprong in een andersoortig geestelijk leven en het bestaan daarvan behoeft niet te verwonderen. Al wat het geestelijk leven aan waarde bezit, die boven hetgeen alleen door de zinnen te verwerven is, uitgaat, moet toegeschreven worden aan hetgeen geestelijk in een groep reeds verzameld werd door de eeuwen heen en dus aan jongeren kan onderwezen worden. Daarom loopen de denkwijzen dezer volken zoo ver uiteen. De blanke gemeenschappen zijn samengesteld uit talrijke godsdienstige, politieke, bedrijfs en andere afdeelingen. Daar de individuen deel uitmaken van verschillende groepen zonder tot alle te behooren schept de verscheidenheid der invloeden de mogelijkheid dat elk een zekere persoonlijkheid bezit. De primi-

tieve gemeenschappen daarentegen zijn begrensd en gelijksoortig. Haar werking oefent op alle leden bijna denzelfden invloed uit. De individuen kunnen moeilijk tot verscheidenheid komen en zij denken over deze mogelijkheden niet. Zij gelooven allen aan de zelfde dingen, die zij aan de overlevering danken. Hun wet is het denken en doen der voorvaderen nauwkeurig te volgen. Zij scheiden niet de kennis omtrent een voorwerp en het gevoel dat het kan opwekken; bij hen zijn steeds de gevoelens en de beweging die het kan veroorzaken als onafscheidelijke factoren mede betrokken.

Zij hebben een wijze van indeeling der voorwerpen naar hunne mystieke eigenschappen, maar deze zijn onderling slecht gescheiden en vaag begrensd. Hetzelfde voorwerp kan ze soms bezitten en dan weer missen; deze indeelingen verrijken dus hunne voorstelling niet met nauwkeurigheid en klaarheid. Zij vereenvoudigen evenmin het werk van den geest. Wanneer de objectieve eigenschappen van een soort van voorwerpen ons eenmaal bekend zijn, worden onze zintuigen snel ingelicht omtrent de klasse waartoe een of ander ding behoort. De primitieve kan geen gebruik maken van zijn objectieve kennis omtrent eenig voorwerp om het te rangschikken naar zijn mystieke hoedanigheden. Hij moet de voorstelling kennen, die zijn groep zich maakt van ieder afzonderlijk ding en de emotineele waarde die eraan gehecht wordt. Hierbij is logische gedachtengang buitengesloten, het komt er dus op aan al deze meeningen te onthouden en het geheugen moet daarvoor dan ook sterk zijn.

Daar alle voorstellingen samenhangen met den invloed der verborgen machten kan de opvatting der beschaafde wereld omtrent de zedelijkheid niet tot haar recht komen. Deze toch is gegrondvest op wederkeerigheid. De gouden regel der moraal: ‘wat gij niet wilt, dat U geschiedt, doet dat ook een ander niet’ of het iets meer stellige ‘hebt Uw naasten lief als U zelf’ drukt een verhouding uit tusschen menschelijke wezens. Deze betrekking wordt door den primitieve niet aanvaard, omdat de lotsbeschikking van ieder afhankelijk geacht wordt van hetgeen de mystieke machten omtrent hem hebben besloten en bemoeienis daarmee slechts ten gevolge zou hebben dat ook de ongunst dier machten zich tegen den inmenger zou keeren. De kennis, vergaard omtrent

de primitieve geestesgesteldheid van nog levende volken, maakt het aannemelijk dat in de tijden van den Aurignacmensch de uitbeelding van dieren op rotswanden en in grotten geschied is met magische bedoelingen.

In een veel latere periode, wanneer de landbouwende volken de jagers en visschers vervangen hebben wordt dan ook de nabootsing van dieren nagelaten en komen er voorstellingen van de zon voor in de plaats.

In Afrika komen afbeeldingen voor, welke misschien in denzelfden tijd gemaakt zijn als die in Frankrijk en Spanje, maar het is zeker dat daar de vervaardiging niet opgehouden heeft met het steentijdperk. Ook de Libysche en Nubische woestijnen, met het daartusschen liggende Nijldal, doen zich op als gebieden waar de kunst om beeltenissen op de rotsen aan te brengen inheemsch was en hun oude stijl eindigde in de versieringen der Egyptische tempelwanden (Frobenius). Er bestaat geen eenstemmigheid omtrent de vraag wie de oudste bewoners van Egypte waren.

(Wordt vervolgd.)

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden
Notities en gedachten door H.H.J. Maas.

‘Le coeur des hommes est si changeant que la guerre ne l'a pu changer....’

(Henry Bordeaux, ‘Une honnête Femme’.)

Met die woorden rechtvaardigde Henry Bordeaux in 1919 de verschijning in omgewerkten vorm van een roman, die in 1903 was gepubliceerd, maar hemzelf niet bevredigde. Het omgewerkte handschrift was in 1914 gereed, toen de oorlog echter aan heel andere dingen noodzaakte te denken. Daarna *schenen* de oorlogsjaren zooveel veranderingen gebracht te hebben, dat de vraag zich aan hem opdrong, of er voor een onderwerp als dat van zijn roman nog wel belangstelling kon bestaan. En hij kwam tot het antwoord, in het motto hierboven vervat.

De heele geschiedenis bestaat immers uit een aaneenschakeling van oorlogen. Zou de menschelijke natuur daardoor telkens veranderd zijn? Het dagelijksche leven van de menschen is immers een voortdurende oorlog, een aanhoudend getwist, een nooit tot rust komende strijd om geld en macht, ontketend door liefde, jaloezie, haat en nijd, waardoor zij elkander het leven zuur maken. ‘Meer suers dan soets’ zei Anna Bijns van het leven. Zij zeggen ‘vrede’ te willen, maar als vanzelfsprekend onder de voorwaarde, dat elk afzonderlijk alles naar zijn zin moet hebben; om den ander kan men zich niet bekommeren! Zoo is het onderling in de kleine kringen van de samenleving, waar allen elkaar in het haar zitten. Zoo is het tusschen

de staten: terwijl men praat over wereldvrede, gaat men naar bed en staat men op met de gedachte, dat de regeering de vrije mededinging van een ander land dient te belemmeren of tegenover een andere mogendheid repressaille-maatregelen moet nemen, omdat men zijn winstkansen bedreigd ziet, en intusschen eischt men voor zichzelf het recht van onbeperkten export op. Praten over wereldvrede is bon-ton! Waar gold, zoo in het klein tusschen de menschen van de maatschappelijke groepen onderling als in het groot tusschen de staten, ooit een ander 'recht' dan het recht van den sterkste?

De taal (de ziel van het volk, pleegt men te zeggen) heeft die eigenschap van de menschelijke natuur aangeduid in de formule: *de strijd om het bestaan.* Hoe men het ook wendt of keert, de vormen van onze maatschappelijke verhoudingen komen toch - oeconomisch, en hoe werkt dat op de mentaliteit! - dáárop neer, dat de volken eigenlijk in gereglementeerde roofstaten leven, waarin de een loert op den gulden in den zak van den ander. En angstvallig elke bedreiging van zijn macht met elk middel afweert.

Dat is het primitieve instinct van den mensch.

Men spreekt wel van primitieve menschen in de beteekenis van menschen op de laagste cultuurtrap. Zulke menschen bestaan in Europa niet meer. Wel zijn er nog, wellicht in álle landen, menschen met sterke primitieve instincten.

Die primitieve instincten zijn eigen aan de menschelijke natuur en zullen dus nooit geheel verdwijnen, tot welke cultuurtrap een menschengroep ook opstijgt. Bij elke klimming naar een hooger stadium blijft wat achter, maar iets van die primitieve instincten blijft toch altijd over en breekt onder bepaalde omstandigheden in de individuen weer uit, welke cultuurhoogte zij ook bereikt hebben. Vrees voor lijfsgevaar, angst voor stoffelijk nadeel, hebzucht, jaloezie, heerschzucht, sexueele driften, enz.: de samenleving op elke cultuurtrap wordt daardoor beheerscht.

Wat is er in en na den laatsten oorlog (die van 1914) veranderd? De bevolkingsgroepen, waarin de primitieve instincten nog het krachtigst leefden, zijn door allerlei invloeden, versterkt door datgene, wat men dwaselijk 'democratie' noemt, op de voorste plaatsen bij de ruif gekomen. De cultuur is daarmee

echter een stuk gedaald. Een vettere boterham, een auto, een andere jas en een aardig jurkje, een diploma van een U.L.O., een H.B.S., een Kweekschool, enz. hebben zoo-maar niet de uitwerking, dat de primitieve instincten in de individuen, die nu naar voren geduwd zijn, door die uiterlijkheden minder krachtig den kop zouden opsteken! Daar zijn cultuurinvloeden van opvolgende generaties voor noodig.

Nu ziet men de werking van primitieve instincten in breede lagen van de bevolking, in de ruwheden en de grove genoegens en in de jacht naar erotische genietingen. Vooral trekken de vrouwen de aandacht, omdat zij meer op den voorgrond gekomen zijn en door haar uiterlijk ‘dames’ zijn geworden. Dan spreekt men van ‘zedenverwildering’, omdat men de dingen met elkaar verwart. Groepen van een lager cultuurstadium zijn opgeschoven: de primitieve instincten leven zich uit - de vrouwen vallen daarbij het meest op, en dat oefent zijn invloed uit in alle richtingen, ook naar de oude ‘betere standen’. ‘De toestanden zijn nu eenmaal zoo. En men leeft maar ééns!’

Neen, zeer zeker hebben de oorlogen ‘le coeur des hommes’ nooit kunnen veranderen! De vlotte omgangstaal zou de formuleering kiezen: ‘het is altijd dezelfde geschiedenis geweest!’ Of: ‘'t Is allemaal éénen duivel!’ Of iets dergelijks. Daarin ligt het algemeen besef, dat ‘vooruitgang’ meer schijn dan wezen is, dat ‘vooruitgang’ met ‘voortgang’ verward wordt. De teekening van Daumier geeft het symbolisch weer: achter elkaar aankruipende slakken, die een cirkelgang volgen. ‘Verbeteringen’ zijn nooit meer dan verplaatsing van kansen en van de gronden tot grieven en klachten. De 17e eeuwer in onze litteratuur drukte het aldus uit:

't Geen men tegenwoordig ziet,
  Is geschied;
't Geen de tijd hier na zal bringen,
  Is of nu of al geweest,
  Op één leest
Schoeyen alle aardsche dingen.
Bouwen, breken, krijgen, slaan,
  Doôn, verraân,

Jachten, trachten, zoeken, wroeten,
Wat men hoort, beleeft, aanschouwt,
't Is al 't oud,
Dat op aard' ons zal ontmoeten.
Nieuwe menschen voedt en baart
Steeds de aard,
Maar geen nieuw begeert' noch haken,
't Was als 't is, en 't is als 't was;
D'ouden pas
Houden al des Weerelds zaken.'

Het poëtisch gehalte moge dan al niet komen boven heel veel, van wat in dezen tijd als 'verzen' wordt gedrukt, de kijk op het totaal van het wereldbestel is in ieder geval belangwekkend genoeg. (Ik bedoel het, zooals het er staat).

Le coeur des hommes est si changeant que la guerre ne l'a pu changer.... Ook dát is een gelukkige geestelijke greep. Alle problemen van de menschelijke psyche blijven interessant. De vraag is, hoe ze worden ontdekt en beschouwd. 'Une honnête Femme' is in dat opzicht als roman zwak. De jonge Paul Ferrière en zijn mooie jonge vrouw Germaine schijnen zoo gelukkig met elkaar te zijn als menschenkinderen maar zijn kunnen: uit niets blijkt het tegendeel, zelfs niet vaag. Ze zijn verliefd op elkaar, ook sexueel hapert er niets. Dan komt mevrouw Berthe de Chéran, ook mooi, tevens jaloersch van aard en met heftigerotische natuur. Zij is afgunstig op de schoonheid van Germaine (een ander schoonheidstype dan zijzelf) en op haar liefdesgeluk en begeert Paul. Bij de eerste ontmoeting de beste begint zij met hem te flirten, als zij alleen zijn. 'Et l'écharpe, d'un coup, descendit à la taille, découvrant les épaules'. Tegen die aanbieding van haar vrouwelijk schoon is hij al niet bestand.

'Cette valse est exquise, dit-elle, les yeux mi-clos. Avant qu'elle finisse, faites-moi une déclaration. Vous en mourez d'envie'.

Zijn antwoord is:

'Je ne vous aime pas, et je vous désire. N'est-ce pas moins douleureux et plus agréable?'

Zij: ‘Cela signifie: J'aime ma femme, et pourtant je voudrais la tromper avec vous’.

‘Justement’.

Dat is het begin van een periode van hartstochtelijk-erotische genietingen, maar van korten duur. Mevrouw Berthe de Chéran voert als verontschuldiging aan ‘un mari cacochyme’. Weldra verveelt zij Paul, zij begeert hém echter nog met al haar zinnelijkheid, zoodat hij moeilijk een eind aan de verhouding kan maken, totdat het vermoeden, dat Germaine van de liaison weet, de breuk veroorzaakt.

In de heele beschrijving is nergens ook maar eenigszins psychisch geaccentueerd, hoe Berthe de Chéran Paul Ferrière, gesitueerd advocaat, gezelschapsman, man van de wereld, met een enkel woord, een enkel gebaar voor de bevrediging van haar jaloezie-gevoelens en haar erotische verlangens winnen kan. Bevredigt Germaine hem eigenlijk toch niet, maar was hij zich dat eerst niet tenvolle bewust? Is het slechts een primitief instinct? Bordeaux doet geen enkele poging om in dit probleem van ‘le coeur changeant’ eenige helderheid te brengen. Een mededeeling van feiten zonder meer geeft ons niets; ze is reporterswerk, maar nooit litteratuur, zelfs niet, als ze ons wordt aangeboden als verslechterd naturalisme onder den naam van ‘nieuwe zakelijkheid’. Indien een litterator een dergelijk probleem niet aandurft, bijv. uit vrees voor de beschrijving van bepaalde realiteiten, late hij liever het probleem heelemaal rusten.

Dames, die Paul Ferrière een keer voorbij zagen fietsen, en even daarna ook Berthe de Chéran, en toen dadelijk - naar vrouwenaard, wat zouden een vrouw en een man anders bij elkaar kunnen doen? - aan een rendez-vous dachten, gingen, liever dan ‘in stilte te laten wat stil was’, verlangend naar een schandaaltje wroeten in het geval, natuurlijk in naam van ‘la justice’. Zij wisten niet eens, of Paul en Berthe maar toevallig in dezelfde richting fietsten en of zij elkaar ontmoeten zouden. Dat is wel goed gezien, maar het vergoedt de zwakke behandeling van het voorgaande, veel belangrijker probleem geenszins.

La guerre n'a pu changer le coeur des hommes. In het middelned. verhaal ‘De Borghgravinne van Vergi (1315) lezen we, hoe

de gravin haar geliefde in haar vertrek krijgt zonder dat iemand er iets van weet.

‘Wanneer si vore haer veinster lach
Waest avont ofte in den dach,
Ende si dan in den boegaert
Des ridders gheware waert,
Ende si was in hare camere allene,
Ontede si een doerken clene,
Daer si allene ginc voer staen,
Ende dede een hondeken ute gaen,
Dat heimelijc ende clene was,
Spelen in dat scoene gras;
Dat hondeken den ridder minde
Want herde wel hetten kinde.
Ende als den ridder sach 't hondekijn,
Sach hi wel dat die vrouwe sijn
Allene in die camer ware;
Dan so ginc hi vort te hare,
Ende in die camere soe bleef hi
Al den nacht der vrouwen bi,
Ende leefden met groten spele’.

Maar een andere vrouw (de hertogin van Bourgondië) komt erachter, verbreekt haar belofte van geheimhouding, en het verstoorde geluk der twee minnenden wordt gevolgd door een nasleep van leed.

Anna Bijns, die door een soort van beschrijving, welke nog altijd den naam van litteratuurhistorie draagt, ofschoon ze op z'n best meer met algemeene cultuurhistorie dan met de litteratuur te maken heeft, maar in den regel niet boven een verzameling van feiten en data stijgt en ook wel eens tot cronique scandaleuse vervalt, voorgesteld wordt als een zeer schoone vrouw, die de erotische genoegens tenvolle genoten heeft, - bewijzen vond ik nooit, en bovendien, wat gaat ons het private leven van een auteur aan, voorzooverre die in zijn (haar) werk daar zelf niet over spreekt! - ging fel te keer tegen de clappaerts ende clap-

peyen, als duvels kinderen, die elcken hinderen en in alles van anderen slechtheid zien. Vooral was zij gebeten op getrouwde vrouwen, zoodat zij met al de scherpte van haar scherpste pen haar referein ‘Onghebonden best, weldich man zonder wijf’ schreef. Hadden de getrouwde vrouwen haar misschien het ergst over de tong gehaald?

Ook P.A. Poirters zag een ongunstige gedaanteverwisseling van de ongetrouwde in de getrouwde vrouw:

> ‘Venus boefjen speelt eens troefjen,
> Soe gheraeckt men aan den dans;
> Maer het wijntje wordt azijntje,
> Soe verkeert de slechte kans’. (Houwelyck).

De ergdenkendheid van vrouwen onderling! Constantin Huygens (‘Korenbloemen’) laat ‘de hoer’ zeggen:

> ‘'t Is 't volck niet aen te sien: de deughdelickste tronie
> Staet meestendeel en pronckt op 't deughdelooste lijf.
> Wat vond ick speelnoots in den handel dien ick drijf,
> Waer yeder een' bekent als Nicht van Babilonie!’

‘De kleyne Christelyke Academie’ ('t Antwerpen 1718) was al even slecht te spreken over vrouwen:

‘d'Hooveirdige Dogters van Jeruzalm gingen met hooge schoenen, met uitgerekte halzen, en met het hoofd in de locht, om te zien en gezien te worden, zij speelden met de oogen op ongelijke persoonen, zij maekten hunnen gang trots, zij droegen spiegeltjens om in hun schoonheyd te verydelen, te vercieren, te polisteren het hair, en te blanketten het aanzigt: ô ydelheid! ô verwaendheyd! ô werelds Vrouw getuyg!

Naer dat Innocentius den elfsten lang gedondert hadde tegen de bloote borsten, schouders, etc. zoo heeft hij eyndelyk tegen die schandaleuze Vrouw-Persoonen uytgedondert den donder van excommunicatie, Anno 1683’.

We zien in al die voorstellingen, dat de vrouw gedreven wordt

door de zucht naar macht over den man om de geneugten van de liefde, welke andere driften zich ook met die aandoeningen mogen vermengen.

In Hooft's ‘Geeraardt van Velzen’ weeklaagt Floris V over het element van valschheid in de erotische begeerten van de vrouw:

> ‘O valsche vrouw, hoe dier staat mij uw loos aanschouwen!
> Hoe dier uw' lusten! och wat komt 'er ramps door vrouwen,
> Dat geblankette quaadt!....’

In een geschrift van Georg Brandes vond ik den zin: ‘Es gibt vermutlich nichts, was eine Frau nicht in Eifersucht begehen könnte’. Zola, die, geloof ik, tot de beste vrouwenkenners onder de litteratoren behoort, beschrijft in een van zijn romans, hoe een paar door jaloezie en wraakzucht beheerschte vrouwen in een ruzie een andere vrouw op straat neergooien en de kleeren van haar lijf scheuren, om de naaktheid van de aldus mishandelde sexe-genoote aan den spotlust van het publiek prijs te geven: omdat die vrouw zooveel aantrekkelijker voor de mannen bleek te zijn dan zijzelf. - De romans van Zola hebben iets oud-testamentisch', in dien zin, dat zij alle menschelijkheden beschrijven in klare, koele formuleeringen.

In ‘Schaduw der Bergen’ van Anthonie Donker spionneert Frau Oberst Bruchner voortdurend, of zij mevrouw Giulia Rocco niet met den jongen Ardello betrappen kan; zij wordt beheerscht door achterdocht en levens- (liefdes) teleurstelling. Dien onbezonnen jongen met de dierlijk-warme oogen gunt zij niet aan Giulia, die maar weinig jonger is dan zijzelf, maar er door figuur en kleeding twintig jaar jonger uitziet. In het pension, waar dit zich afspeelt, maakt de schilder Romanow veel opgang bij de vrouwen, doordat er veel over hem gelasterd wordt. - Dat is een merkwaardig - contrasteerend - verschijnsel! De vrouwen trachten elkaar ‘onschadelijk’ te maken door laster en kwaadsprekerij, en de man, om wien de verhalen allerlei liefdesavonturen heenweven, verschijnt voor haar als de bijzonder begeerenswaarde! - 's Avonds zit Romanow aan

de bedden van de vrouwen en deelt chocola uit. Hij vertelt er schuine moppen bij, maar als de oogen van de dames ontvonken of als er een waas over trekt, dan gaat hij plotseling weg. Dan zeggen zij, *min of meer teleurgesteld,* dat hij toch een fatsoenlijk man is, voor een kunstenaar! Dat 'min of meer teleurgesteld' zegt heel veel!

In deze voorstelling komt ook uit, hoe vrouwen zich verlustigen in pikante sexueele toespelingen en erotische schilderingen. Zooals in Boccaccio's 'Decamerone' de dames met evenveel behagen de uitgesponnen erotische beschrijvingen vertellen of aanhooren als de 'snollen' in Bredero's kluchten over haar avonturen uitweiden.

Ook bij Jacob Cats treffen we dit aan: het vrouwelijk genoegen in door pikanterieën aangeduide wellustige handelingen. Het schijnt als herbeleving of als surrogaat van beleving beschouwd te moeten worden en bevestigt de opvatting van Müller-Freienfels (Zie I dezer serie). Zoo, als voorbeeld, in 'Maagdeklagten', waar de vrijster zegt:

'Ik, welig uit den aard en tot het spel genegen,
Kwam mede bij de hoop om zoete jok te plegen;
Ik klotste nu en dan twee kruiken tegen een;
Maar 't was te veel bestaan voor zoo een weeken steen:
Want onder dit gewoel, een onbezuisde jongen
Komt loopen uit het dorp, en tegen mij gesprongen,
Die stoot te bijster hard, zoodat mijn kruike leekt,
Die stoot nog andermaal, zoodat de kruike breekt'

De natuur laat zich gelden. Zij eischt haar moment op, zooals P.C. Hooft het beschrijft ('Zang'):

'Dan leert men, luchtigh ten zachten bedd'. uitstijgen,
En in een onderkeurs ter venster vaaren
Op zang en snaaren.

Dan leert men, zachjes, om d'oude lien te mompen,
Zijn' voetjes zetten, dat het niemandt luijster,
Alleen bij duister.

Dan leert men, listigh zijn' boel ter sluik in laaten,
En vloeken 't kraaken van de deur en trappen,
Die 't willen klappen.

Dan leert men lafjes, als afgement van minne,
Het geeven op, en in liefs armen glijen,
De lipjes vlijen.

Dan leert men, flaauwtjes de weerlooze ooghjes luiken,
En lieve lipjes aan liefs lipjes lijmen,
En zoo bezwijmen.'

Het tot het uiterste gestegen verlangen van de vrouw naar het genot der liefde zien we door L. Reael voorgesteld in 'Maeghde-Klaght':

'Als mijn lief sijn vee gaet weijen,
En hij op sijn rietje fluijt,
Andre weijmans komen uijt,
Kan ick laes mijn lust niet peijen?
Doch 't en waer uijt loutre schaemt,
'k Seij wat meer dan mij betaemt'.

De natuur eischt en dwingt. In 'Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull. Buch der Kindheit' beschrijft Thomas Mann, hoe het kamermeisje Genoveva van het gezin Krull bevrediging van de lang onderdrukte erotische verlangens zoekt en vindt bij den zestienjarigen zoon des huizes. Zij is een dochter van een Feldwebel, dertig jaren oud, lang al verloofd met een spoorwegbeambte, eine wohlgenährte Blondine mit grünen, erregten Augen. Aan een huwelijk valt om financieele redenen nog altijd niet te denken. Maar met soldaten, arbeiders, enz. laat zij zich niet in. Zij zijn immers slechts minder volk. Met den zoon des huizes, dát is heel wat anders: dat beteekent voor haar meteen een verbinding met de hoogere standen!

Feldwebelsdochter! Het kastegevoel speelt zijn rol. Of is het misschien nog iets meer dan dat? Zij heeft den jongen tot haar

beschikking, als het haar gelegen komt, en om zijn jeugd en zijn onervarenheid kan zij hem zetten naar haar hand. De lange onthouding wreekt zich door eigenaardige verscherping van de verlangens. Men moet in de ziel afdalen: in de diepte liggen de krachten.

Het kastegevoel speelt zijn rol in ‘Unterm Birnbaum’ van Theodor Fontane. Frau Ursel irriteert haar man voortdurend door haar stekelige opmerkingen, dat zijn inkomsten haar niet kunnen geven, waarop zij krachtens haar afkomst recht heeft, totdat hij om haar te kunnen voldoen een misdaad pleegt. Natuurlijk speelt zij daarna de rol van de gekrenkte, wier leven aan dat van een moordenaar en dief verbonden is! Een sprekend contrast vormt daarmee het meisje uit de volksklasse in ‘Irrungen, Wirrungen’ van denzelfden schrijver, dat hartstochtelijk verliefd wordt op den aristocratischen heer, die eens haar leven gered heeft, en niets anders wil dan met hem de intieme liefdegevoelens te genieten, zoolang als dat duren kan. Dat kortstondige geluk is háár heele leven.

Hoe de jaloezie de vrouw prikkelt tot opdrijving van het erotische genot, zien we beschreven in ‘Verdi. Roman der Oper’ van Franz Werfel. Mevrouw Bianca draagt een kind in haar schoot van den veel jongeren Italo en is heftig jaloersch, omdat hij het gezelschap van den componist Wagner schijnt te stellen boven het samenzijn met haar. Hij verdedigt zich met het argument, dat het slechts ‘etwas Geistiges’ is tusschen hem en Wagner:

‘Etwas Geistiges? Ah! du mit deinem Geist!! Wie hast du mich zugerichtet!.... Niemals mehr sollst du wieder kommen! Du junger Teufel!.... Ich will dich nicht!.... Ich könnte dich töten!....’

Het eindigt met een hartstochtelijke ‘verzoening’.

Hoe eveneens de langdurige onthouding prikkelt, vinden we in dienzelfden roman beschreven in de liefdestooneelen tusschen Italo en de ook weer oudere tooneelspeelster Margherita, die van Italo's verhouding tot Bianco wist en zichzelf wegens een inwendige vergroeiing niet meer ‘vrouw’ waande.

De drang van de vrouw naar het sexueele genot om het verlangen naar het kind is in de litteratuur van alle tijden een factor

van betrekkelijk slechts weinig beteekenis. De vrees voor het ontstaan van het kind als natuurlijk gevolg is steeds een veel grootere kracht. In ‘Fécondité’ van Zola lezen we, dat duizenden aanzienlijke dames zich aan een operatie onderwerpen om zonder angst de erotische bevredigingen te kunnen genieten. Dat had echter weer zijn natuurlijke reacties door afstomping van de ontvankelijkheid voor sexueele genoegens en gevoelens van teleurstelling, wat tot andere excessen voerde. Zoowel de abnormale neigingen (La Garçonne) als de demi-vierge in de litteratuur van de laatste jaren hangen daarmee samen.

‘Wie die Frauen lieben!’ van Arthur Zapp verzekert ons, dat de hoogere ambtenaressen en de dames van deftigen huize in het na-oorlogsche Duitschland evengoed als het dienstmeisje en de winkeljuffrouw ook zonder huwelijk de liefde-genoegens door eigen ervaring tenvolle willen kennen. In een Junggesel-linnen-roman zegt een vrouw: ‘Wir wollen nicht die Ehe, wir willen nicht das Kind, wir wollen nur den Mann und die Leidenschaft!’ Maar wenschen en verkrijgen zijn twee. Allerlei gevaren blijven dreigen, er blijven individuen met niet-bereikt doel. Ook het bal der liefde heeft zijn muurbloempjes, niet alle vrouwen, al zijn zij van aanzienlijke familie, hebben wat Engelsche boeken wel sex-appeal noemen. Dan maar de abnormale genoegens, omdat het bloed kruipt, waar het niet gaan kan? Als surrogaat in de meeste gevallen, zooals, naar men zegt, men in Amerika tot allerlei surrogaten zijn toevlucht nam, toen alcoholische dranken buiten bereik waren gesteld?

De middeleeuwsche litteratuur gewaagt van rondreizende ‘cnapen’, die als métier de dames van deftigen huize gerieven (Veneri operarum dare, vertaalt Eelco Verwijs) Voorbeeld: ‘Van den cnape van Dordrecht ene sotte boerde’.

't Was als 't is, en 't is als 't was.... In verschillende tijdperken eten de menschen andere spijzen, maar van alle tijdperken is de honger.

‘On n'a encore trouvé qu'un seul moyen d'empêcher son coeur de battre, c'est la mort.’ (‘Le Bal du comte d'Orgel’ par Raymond Radiguet).

(Wordt vervolgd.)

Avontuur op Texel door Willem Eges.

Wij ontmoetten hem aan zee.

Met zijn strak gezicht en zijn zonnebril op zag hij er ernstig uit. Ook zijn costuum had weinig opbeurends, want het was zwart. Zijn verschijning was alzoo opmerkelijk aan het strand. Vooral nu de zon fel scheen.

Hij hield een brochure van Bolland in de linkerhand; zijn rechter verschikte telkens zijn bril. Hij las niet. Hij leunde tegen een eenzamen strandstoel en toonde ons als het ware zijn brochure. Wij lazen den naam Bolland, waardoor wij meenden een Hegeliaan te zullen passeeren. Maar wij bleven met opzet waar wij waren. Voor het eerst na maanden zagen wij de zee weer, dus keken met de naïveteit van den stedeling.

- Morgen.... heeren, zei de Hegeliaan onverwacht, terwijl hij met Bolland zwaaide.

Wij groetten terug.

Er gingen dames langs ons en opeens verdween hij achter zijn strandstoel. Toen zij voorbij waren kwam hij te voorschijn. Zijn bril schoof hij tot op zijn voorhoofd en met zijn kijker keek hij hen na. En telkens wanneer hem dames naderden, herhaalde hij zijn manoeuvre.

Wij verbaasden ons niet. Wij hadden iets anders te doen, daar het uitzicht ons bekoorde. De zee was kalm. De zon brandde. Het strand was een groote lichte plek. De duinen strekten zich schijnbaar eindeloos rechts en links van ons uit. Kinderen in kleurige kleeding knoeiden met zand. Jonge ouders speelden een balspel. Andere jonge menschen stoeiden. Enkele dames waren in strandpyama.

Men ging nog niet in zee, want het was eb.

De onrustige Hegeliaan leunde weer rustig tegen zijn strandstoel.

Een van ons had de onvoorzichtigheid tegen hem over het weer te beginnen; over het mooie strand; over het inderdaad zeer schoone eiland Texel; over de karakteristieke ‘schapendammetjes’ allerwegen; over De Koog, dat heerlijk dicht bij zee is.

De Hegeliaan protesteerde. De bril rees, de kijker en Bolland gingen heen-en-weer.

- Maar heeren!....

Toen begrepen wij hem niet.

- 't Is hier een gat.... mijne heeren! Een ellendig gat. En de zee zegt u? Och kom.... mijne heeren! De zee is hier als overal: vervelend.

- Pardon...., waagde een van ons te zeggen.

- Ach.... mijne heeren, ging de in 't zwart gekleede Hegeliaan hardnekkig verder, - ach.... wat zal ik u zeggen....

Was dat een vraag? Zocht hij naar woorden?

Wij vergisten ons. Zijn laatste zin was als de inleiding van een lang protest bedoeld.

- Het is hier.... mijne heeren, met uw permissie.... snert. Absoluut snert.... mijne heeren.

Er kwamen dames, dus verdween hij.

Wat er volgde was: wachten tot zij voorbij waren; te voorschijn komen; bril boven de wenkbrauwen; kijker gebruiken; zwaaiend met Bolland zich weer tot ons wenden.

- Excuus, excuus.... mijne heeren, zei hij. - Wij waren over dit gat bezig. Ja juist, dit gat. Een dorp.... wat zeg ik: een negorij!.... mijne heeren. Vervelende zee, afschuwelijk strand en troostelooze duinen. Niet chic, geen mondain publiek, geen comfort.... mijne heeren. U roemt de omgeving? Banaal.... mijne heeren. Anderhalve koe in de wei en 'n handvol magere schapen tusschen lugubere muurtjes. Leege pensions.... mijne heeren.

- 't Eigenlijke seizoen is nog niet -

Verder kwam ik niet. Hij viel direct in met:

- Zeker, 't is nog vroeg. Maar zelfs in Augustus blijft het hier snert.... mijne heeren! En zijn de heeren hier 's avonds wel eens buiten geweest? Ik bedoel, zoo tegen elf. Nee zeker. Geen hand voor oogen te zien! Goed voor struikroovers.... mijne heeren.

Twee dames verlosten ons van hem. Hij ging hen behoedzaam na en liet zich niet meer zien dien dag.

Den volgenden morgen zagen we hem weer. Alles zou zich eender voltrekken, dachten wij. Doch, dichterbij gekomen, zagen wij dat hij las. In een boek. De brochure bleef onzichtbaar.

We kwamen nader, keken en wisten: Bolland was gebleven! Hij scheen verdiept in een deel van Collegium Logicum.

- Morgen.... mijne heeren! groette hij uitbundig, waarmee hij bewees dat hij ons reeds eerder gezien had.

Wij groetten eveneens.

Hij verontschudigde zich over zijn plotseling verdwijnen van den vorigen dag. Hij moést die dames na, verzekerde hij ons. Zijn stem was zachter, het scheen dat hij nu moeilijk sprak. Hij sloot zijn Collegium Logicum en trommelde met zijn magere vingers irriteerend op het boek. De heeren moesten niet denken, gaf hij te verstaan, dat hij voor zijn genoegen aan zee was. Integendeel! Geen beschaafd mensch hield het, volgens hem, lang in dit gat uit. Hij miste hier zoo goed als alles. Zelfs het weer was hier ‘snert’. Zoo zag men de zon en zoo leek het nacht! De badgasten waren te tellen. En dan 's Zondags al die dagjesmenschen. Hij moest er niet aan denken!

Wij hadden er, wel geteld, een tiental gezien! Maar wij spraken hem niet tegen. 't Had geen zin. De kletsende Hegeliaan zou nog wel meer op 't hart hebben.

Om hem op een ander onderwerp te brengen, begonnen we over Bolland.

Twee mondaine dames stoorden ons.

- Pardon...., mompelde hij en trok zich terug achter zijn strandstoel.

De eerstvolgende dagen negeerden we hem. De zonderling begon ons te vervelen. Met zijn eeuwige afkammerij, z'n loerende houding en zijn twijfelachtige belangstelling voor Bolland!

Wij wilden rust.

Al had hij Zuivere Rede bij zich, dan nog liet het ons koud.

Zonder dat we hem zagen verging een halve week.

Wat een genot!

We meden het plankier en bereikten het strand door gebruik te maken van kronkelende paadjes in de duinen.

Wij genoten!

Het strand zonder den Hegeliaan; hetzelfde zonder zijn Bolland, zonder kijker-in-actie.... Konden wij het beter verlangen?

Zoo werd het Zaterdag.

Dien zonnigen morgen ging ik alleen naar 't strand. De toko's hadden nogal klanten. Aan den weg zat een havelooze man. Hij sprak onverstaanbaar en zwaaide met zijn stok. Enkele dorpelingen keken badgasten na.

Bij de rijwielstalling stak iemand een boek omhoog. - Het was de Hegeliaan!

- Morgen.... meneer, begon hij.

Ik groette en zuchtte.

- U is alleen.... zie ik, ging hij verder. - Nu, is ook wel eens gezellig.

Ik keek hem van terzijde aan en zag.... Bolland was aanwezig.

Het Collegium Logicum raakte mijn arm.

Hij vervolgde:

- Alleen kan heel aangenaam zijn. Ik zeg kán.... meneer. Kijk eens, ik zal u wat zeggen.

Ik was op het ergste voorbereid.

- Ik ben hier niet voor m'n plezier. Heelemaal niet. Ik haat dit gat.... meneer; ik haat het heele eiland! Ik fiets nu al een paar weken dagelijks van Den Burg naar De Koog.... meneer. Omdat ik vader ben. U lacht? Heel goed te begrijpen.... meneer. Is ú vader?.... Nee? Dan is u een gelukkig man.... meneer. Te benijden is u! Ik ben helaas vader. Van een dochter en 'n zoon. M'n zoon.... Nee, laat ik eerst over mijn dochter beginnen. 'n Mooi kind.... meneer, al zeg ik het zelf. 't Evenbeeld van mijn vrouw. Als u ze zag.... En chic, chic.... Enorm! Alleen, ze is te modern. Dat heeft ze van haar vrienden. O, die vrienden van haar! Gezegend als je dochter zonder vrienden blijft.... meneer. Nu, Trude, - ze heet Trude -, Trude was zacht, was lief. Nu niet meer. De vervloekte vrienden.... met uw permissie. Enfin. Ze was gehoorzaam, niet eigenwijs.... Pardon, ik overdrijf. Want élke vrouw is het. Wat u....

Ik kreeg een por met Bolland.

- Trude was 'n schat.... meneer. Toen kreeg zij vrienden. Ik moet mij beheerschen om niet te vloeken. Vrienden!.... meneer, die het kind gek maakten; die haar geen rust lieten; die haar overal

naar toe sleepten. Ja.... meneer. U moet mij goed verstaan: ik spreek van *vrienden!* Geen dames.... meneer, maar kerels.... pardon.... jonge mannen. Zij zaten iederen dag op haar kamer! De.... Nee.... meneer, ik zal ze geen naam geven. Altijd gentleman blijven. Mijn vrouw vond het goed. Ach, zij vindt altijd alles goed wat Trude doet. Ook toen Trude.... Maar ter zake. Ik was op reis. U begrijpt.... Goed, de vrienden hebben Trude in hun macht. Pa en ma.... mijn vrouw en ik, om u te dienen.... komen ná de vrienden. Nu vraag ik u! Ik heb veel meegemaakt.... meneer, ik heb het waarachtig.... met uw permissie.... niet gemakkelijk gehad in m'n leven; maar zóó iets onge....

Plots zweeg hij en duwde mij Bolland in de hand. Hij voelde aan zijn linkervoet.

- Die vervloekte likdoorn!.... meneer, zei hij. - Wat krijgen we 'n affreus weer!.... Let op.... meneer, wat ik u zeg. Geen barometer zoo secuur als mijn likdoorn. Ik dwaal af, geloof ik. Nu dan: Trude heeft.... die vervloekte likdoorn!.... Trude heeft gewoon lak aan haar ouders. Voelt u wat dat voor ons.... nee, voor mìj beteekent? Lák.... meneer!

Ik haalde diep adem.

- U zucht, vervolgde hij, - maar u is een gelukkig man. Geen kinderen, dus geen dochter die vrienden heeft.... Kijk u eens om u heen. Geen sterveling te bekennen. Ziet u wel? Maar nu werkelijk ter zake.... meneer. Ik kom onverwacht thuis en vind alleen mijn vrouw en m'n zoon, die wijsbegeerte studeert.

- U voelt er schijnbaar ook voor, merkte ik op, hem zijn deel Collegium toonend.

Hij nam het boek van mij aan en begon onbedaarlijk te lachen.

- Oh!.... oh-oh!.... meneer. Hij is onbetaal.... onbetaal....

Hij scheen zijn likdoorn vergeten.

- Kijk eens, vervolgde hij, - kijk eens hier.... meneer. Ik poseer, ik doe alsof, ik simuleer. Wat u maar wil. Ik zei: ik kwam onverwacht thuis en vond Trude afwezig.... Voor drie weken! U hoort het: voor *drie* weken! Ik werd koud toen mijn vrouw het me zei. Ik werd wit van woede.... meneer. Want Trude is niet met een vriendin, maar met een *vriend* is zij weg! Nu vraag ik u! Dat noemt men modern.... meneer. Natuurlijk wilde ik weten wat mijn vrouw er van zei. Nu, die zei niets. Totaal niets.... meneer.

Of.... die zei eigenlijk wel iets. En dat.... meneer.... maakte mij dol. Dól zeg ik u! Daar is Trude met een vriend naar Texel! Voor drie weken.... Allemachtig.... meneer, wat steekt die vermaledijde likdoorn!.... U begrijpt: ik, als fatsoenlijk vader van een fatsoenlijke dochter, naar Texel. Ik geef u de verzekering dat Trude fatsoenlijk is.... meneer. Ik maak me onkenbaar, ik duikel ergens een begrafeniscostuum op en neem wat van m'n zoon z'n boeken mee, die wijsbegeerte studeert. Mijn zoon hoor, ik niet. Toevallig greep ik Bolland. 't Had ook Spinoza kunnen zijn of.... nu ja, doet er niet toe. Ik vestig me voor korten tijd in Den Burg, wapen me met kijker en lectuur en fiets dag op dag naar De Koog, waar ik aan zee de dames beloer. Belóer.... meneer! Want Trude, mìjn Trude móet hier logeeren. Ik voel het.... meneer. Maar tot-nog-toe.... En toch geef ik het niet op. Al zou ik hier tot den laatsten dag van de drie weken moeten spionneeren. Mijn vrouw wilde natuurlijk niet dat ik ging. Nu ja, dat is tot daar aan toe. Maar Trude, ziet u. En ik durf hier niet logeeren en nog minder te informeeren. 't Zou zoo bekend zijn. Maar als ik dien.... vriend aantref.... U kent mij niet.... meneer. Ik zal.... Voelt u waarom ik het hier snert vind, absoluut snert?....

Gelukkig begon het te gieten en kon ik hem met goed fatsoen alleen laten.

Den anderen dag zagen we hem in Den Burg. Zijn gezicht verraadde weinig goeds. Hij vertrok direct van het ‘ellendige’ Texel, zei hij.

- Kijk.... heeren, toonde hij ons een brief. - Mijn vrouw roept mij. Mijn zoon wil zijn Bolland terug en Trude....

Hij liet ons een briefkaart van Trude zien met het poststempel Terschelling!

Texel, Juni '33.

Een afscheid van dit leven door Benno J. Stokvis.

I.

De Substituut-Officier van Justitie verliet de zittingzaal. Hij liep voorovergebogen, de oogen gericht naar omlaag, door de lange leege, slecht verlichte gang, met langzame, ingehouden schreden, den stapel dossiers in zijn linkerhand tegen zich aangedrukt.

In zijn hoofd waren geen gedachten, doch in zijn ooren klonken de klanken na van de laatste woorden van zijn requisitoir: ‘Hierbij wordt gerequireerd, dat de verdachte zal schuldig worden verklaard aan diefstal, tweemaal gepleegd, en zal worden veroordeeld tot gevangenisstraf voor den tijd van één jaar’. Het was de formule waarmede hij ieder requisitoir beëindigde: slechts misdrijf en strafmaat veranderden daarin. - Werktuigelijk herhaalde hij half-luid: ‘Hierbij wordt gerequireerd....’, ‘Hierbij wordt gerequireerd’. - Zijn oogen gingen door de verlaten gang, die een diepe vaal-lichte ledige koker scheen, waarin stofdeeltjes dwarrelden, en vóor hem doemde de gebukte gestalte, die het laatst dien middag in de beklaagdenbank had gestaan, met het bleeke ingevallen gelaat, den mummelenden mond en den schichtigen, vluchtenden blik. Hij geleek op iemand die man. Op wie? Op een ander man, die daar gestaan had en op nog een ander, die daar eens stond, en op nog velen die daar zouden staan. Diefstal; niets; niets van beteekenis; juist een verdachte voor een jaar gevangenisstraf. Niets.

Hij opende de deur van zijn kamer en bleef een oogenblik staan in de duisternis. Het donker deed zijn vermoeide oogen goed.

Alleen in den haard lag een rossige vuurgloed. Hij was zonder gedachten, maar achter zijn voorhoofd voelde hij een vage knaging. Met een ruk keerde hij zich om en draaide het electrisch licht op. Dat was gebeurd! Hij ging met snelle schreden door het vertrek naar zijn schrijfbureau. Voordat hij ging zitten verschikte hij eenige voorwerpen naar de plaats waar hij wilde dat ze nauwkeurig zouden liggen: het wetboek links boven vlak aan den rand van het blad, de inktpot bijna op gelijke hoogte rechts, het vouwbeen met de punt omhoog tegen den inktpot aan, en juist in het midden, vóor zijn stoel de blocnote. Dan legde hij den stapel dossiers voor zich neer.

Tegen het schrijfbureau geleund bleef hij staan. In het gebouw was het stil. Ergens klonken wegstervende holle stappen. Hij was alleen. Er was niemand meer. Alleen. Nu. En straks als hij langs de donkere grachten en langs de lanen van het park naar huis zou gaan. Alleen, als hij den sleutel in het yaleslot steken zou van de zware massieve deur van zijn woning, die een poortdeur geleek. Alleen in de breede vestibule en in de gangen. Alleen als hij zijn werkkamer zou binnengaan, in de stilte. Grijs en eentonig als een wijde dorre grasvlakte in den mist zonder wind, lag zijn leven. Hij gevoelde zich van een looden vermoeidheid bevangen en hij wist dat als hij zou gaan zitten, de kracht om weder op te staan ontbreken zou. Daarom bleef hij staan. Een lichte duizeling kwam over hem. Als door een waas aanschouwde hij de bekende dingen vóor hem: het schrijfbureau, de lamp, den kalender aan den wand. Het was bekend, en toch scheen het vreemd, alsof hij dit alles nù voor het eerst zag. En plotseling herinnerde hij zich, dat hij ditzelfde oogenblik al eens eerder had beleefd. En hij herinnerde zich, zich ditzelfde eenmaal vroeger reeds te hebben herinnerd. Het was alsof zijn leven op dit moment weerkaatst stond in een matten spiegel. En hij herinnerde zich, dat hij zich iets zou herinneren, dat afschuwelijk was. Hij deed een stap achteruit, en hij wist, dat dàt de beweging was die op dat oogenblik noodzakelijkerwijs had moeten worden gemaakt en dat iedere andere beweging onmogelijk zou zijn geweest, en dat hij dienzelfden stap achterwaarts nauwkeurig zoo, in ditzelfde levensverband reeds vroeger had gemaakt. En hij wist, dat hij bij alles wat hij thans zou doen, zich zou herinneren, dat alles juist zoo,

reeds vroeger eenmaal was geweest. En hij huiverde. Hij wist dat nu de werkelijkheid rond hem zou wegzinken, en hij wankelend zou achterblijven in een ijle leegte. De golven van de stilte sloegen over hem, en alles verzonk in een deinenden nevel. En er was niets meer, behalve één iets, dat uit de ruimte naderde, en waarvan hij zich herinnerde dat het afschuwelijk was. Het was of krioelende slangen kropen door zijn hersenkas; achter den wand van zijn voorhoofd stond een dompe druk. En flauw onder den drempel van het bewuste, voelde hij dat dat goed was, omdat het was, omdat dat toch bewijzen moest, dat hij daar nog bestond. Het was als een stroohalm waaraan zijn verdrinkend ik zich vastklemde.

Een kletterende schelklank scheurde de stilte. Met een schok was hij in de realiteit terug. De telefoon. Zijn hand greep den hoorn. Zijn lippen herhaalden werktuigelijk: Rechter van Instructie. Zijn mond stiet klanken uit, waarvan de beteekenis seconden later tot hem doordrong: Vooronderzoek sluiten! Allright! Best! Volkomen accoord! Bonsoir!

Met de palm van zijn linkerhand veegde hij het klamme zweet van zijn voorhoofd. Goddank. Afgrijselijk was dat geweest. Voorbij! Bevrijd! Hij ademde diep. Vlug. Jas aan, hoed op. Weg. Naar huis.

* * *

Hij liep in de duisternis langs het stille water, waarin de trage regen droppelde. In hem was een gapende leegte. Hij wist door een drukkende zwaarte in zijn beenen, dat zijn lijfelijk ik zich hier voortbewoog. En in de verte ruischte de wind door de boomentoppen.

* * *

In het schemerdonker van zijn vertrouwde eigen arbeidskamer was het goed. Blauwe en roode omhooglekkende vlammetongen suisden in den gashaard. Hij zat onbewegelijk rechtop in zijn stoel achter het bureau binnen de vier wanden van het vertrek.

Vreemd, hij zat hier. Hij was de strenge substituut, de meest gevreesde man in het arrondissement. Flarden van onsamenhangende zinnen, zonder beteekenis, beeldflarden, doemden in

hem op: ‘Het wettig en overtuigend bewijs is geleverd’. Hij zag zichzelf in toga staan aan de groene tafel in de rechtszaal bij een beroemde zaak. Moord. Man tegen vrouw. Altijd een raadsel gebleven. Levenslang. - Daar stond een wiekende molen in de zon aan den polderdijk; een hondenwagen knerste over het grint, een zingende kinderstem en twee fletse niet ziende oogen in een hijgenden ruigen hondekop. - De wijde licht bewogen vlakte van een meer, wuivende rietvelden aan den oever, en zilvertintelende in den wind brekende golfjes onder de zon. - Pantserkruiser Potemkin; de reede van Odessa, de doodsangstvlucht van het grauw over de breede trapbordessen voor de kozakken. - Steigerende hinnekende paardekudden in de steppe. - De zee, de zee klotst voort in eindelooze deining.

Alles vervaagde in een mist.

Maar er was iets, diep in de duistere spelonken van het onbewuste. Ver in het verleden van zijn leven moest iets zijn weggezonken in de afgronden van zijn ik, iets dat daar sluimerend was blijven liggen, maar dat was ontwaakt en terug wilde naar boven, in de werkelijkheid van zijn denken. Hij wist dat het onontkoombaar was, en onafwendbaar, en dat het eens als een donker-dreigende onweerswolk zijn levensgeluk overschaduwd had.

Zijn oog gleed door de kamer, en het bleef rusten op de breede grijze rugvlakte van den divan, waarop dikke perkamenten folianten lagen in de vale verte van onzeker schemerlicht. Hij kon den blik niet afwenden. Er was niets. Tot zijn bewustzijn drong langzaam door, dat dit een bed geleek waarop een bewegingloos wezen lag. En op datzelfde oogenblik wist hij.

In de donkere ondiepte van den vijverbodem, zonder bewegen onder het stille water, waarin de regendroppels kringden van dien somberen, herfst-achtermiddag, had het gelegen. Hij had aan den rand gestaan, tegen den kalen natten boomstam geleund, te droomen, zooals hij dat als jongen had gedaan, op vrije dagen, wanneer hij eenzaam zwierf door de eenzaamheid van de bosschen. Strak en roerloos en geelbleek met open holle oogen en verwarde haarstrengels, roerloos, maar onder het rimpelende watervlak alsof het bewegen wilde en niet kon, had hij het lijk gezien. Een benauwing had zijn keel toegesnoerd. Het was een gevoel geweest van klemmende verstikking, die alle bewustzijn verdrong. En

hij had de sensatie gehad van een gekortwiekte vogel te zijn, door iets onzichtbaars vervolgd, die vleugel-klappend met uitgestoken snavel weg wil vluchten in de duisternis. Hij had terug willen krimpen in zichzelf en verdwijnen willen in het niets. Maar hij was aan de zware vetkluitige aarde, waarin zijn schoenen stonden te verzakken, gekluisterd geweest. En op dat oogenblik was het alsof het lijden en de smarten van vele geslachten als een wervelende storm door zijn ik voeren en alle bloeiende levensvreugde wegvaagden uit zijn zorgenlooze jongensleven. Zijn oogen waren onverbrekelijk aan de zwarte ondoorgrondelijke oogen in de diepte vóor hem verbonden. Hij had niet kunnen denken. Hij was als verlamd geweest, als een die verzetloos moet blijven wachten op wat zal tot hem komen uit den kokenden rookenden chaos van de werelden van het onbewuste.

Hij wist, dat als nu hìj, de substituut-officier van justitie, ditzelfde beleven zou, hij zich onmiddellijk zoude vragen en antwoorden: een lijk? lang-warrende haren? Een vrouw! Niet boven gedreven? Misdrijf natuurlijk! Moord! - En dat hij de plek zou merken, en de veldpolitie doen waarschuwen. En dat hij zou glimlachen. Omdat hij zelf zoo volkomen onschuldig en niet een moordenaar was. Maar in dat uur was hij een kind geweest en niet onschuldig.

In een schok, maar met schrijnende schroeiende zekerheid had hij begrepen, dat dat lijk het lijk moest zijn van een mensch, van wien hij geweten had dat die vermoord zou worden, zonder dat zijn mond gesproken had. In wanhoop had hij zich op den grond geworpen en voor zijn gloeiend voorhoofd verkoeling gezocht aan de harde aardkorst, die hem had teruggestooten. Zijn vingers hadden zich ingegraven in de korrelende huid der aarde, zonder tot haar binnenste te kunnen doordringen. En kruipende op zijn knieën, met gesloten oogen had hij getracht te ontkomen. En er was maar één brandende begeerte in hem geweest: een blind, doof, niet denken-kunnend dier te zijn, dat niet ziet en niet hoort en niet weet, en strompelend zich voortbeweegt in den nacht.

Maar hij had het niet kunnen verdringen. Hij had geweten; hij had gezwegen; hij was schuldig. Hij kende den moordenaar. De avond op den stillen boschweg, dat hij hem had ontmoet; de moordenaar, die hem had doen begrijpen, die het hem had gezegd,

dat hij de daad zou doen, de moordenaar dien hij niet had geloofd. Neen, dien hij wel had geloofd, van wien hij diep-innerlijk gevoeld had dat hij de waarheid sprak, maar dien hij niet had willen gelooven, om als een lafaard te kunnen blijven zwijgen en lachend onbezorgd te kunnen blijven slapen en eten en verder leven, zonder gillend als een krankzinnige, dien niemand gelooft, overal te moeten uitschreeuwen, dat er een moordenaar was die een mensch vermoorden wilde en die moest gegrepen worden, vóor het verschrikkelijke was geschied.

Hij had in zich de wilde drift om iets te vermorzelen gevoeld en in gedachten was hij opgesprongen en grepen zijn vuisten den buigzamen dunnen stam van een jongen trillenden boom, en spanden zijn spieren en knakte het taaie zich verzettende hout onder zijn vingers. Maar hij had niets gedaan, omdat hij niets had kunnen doen. En in gedachten was hij opgesprongen en gevlucht, dwars door de boomen, over de paden en door de greppels gerend naar de donkere diepten van het bosch, waar hij onzichtbaar zou zijn, en ongezien zou neervallen in de knetterende overjaarsche bladeren en afgestorven brekende takken op den grond. Maar hij was machteloos blijven liggen.

Dagen en weken waren gevolgd. Gebukt en zwijgend was hij door de straten gegaan. Hij was bleek geweest en als hij toevallig in een spiegel zag, was het hem geweest alsof niet hij daar stond, maar of hij de beeltenis aanschouwde van een ander dien hij vroeger wel had gekend, en die was weggegaan naar verre vreemde landen, en wiens wezen hij zich nu nog slechts onduidelijk herinneren kon. Hij had werktuigelijk als hem iets werd gevraagd, geantwoord; hij had geglimlacht als dat werd verwacht. Maar in hem, in zijn ik, was de wroeging geweest, de rustelooze knaging, die als een alles vergiftigende slang door zijn hersenkas kroop. Moordenaar, moord! Een levend, ademend wezen was geworden tot een afschuwelijk rottend en stinkend ding, dat onbewegelijk op den bodem van het water lag, in een verscholen vijver in de eenzaamheid. Hij had kunnen spreken, en niets zou zijn geschied. En de wereld zou zoo mooi zijn geweest. Mooi was de stormwind die over de daken giert en de zware golven opstuwt van de grauwe zee. En in den winter de witte wade van de sneeuw, die alle schande overdekt en den vrede legt.

Niets zou zijn geschied. Zij zou zijn blijven leven, deze vrouw. En het leven zou voor hem zoo licht en zorgeloos zijn geweest.

Als een massieven breeden ijzeren band had hij een druk om zijn hoofd gevoeld. Hij had zich niet verzet. Het leven ging voort. Hij had het leven gevoeld als een reusachtige domp stampende machine, waarin hij een radertje was. Hij had zich met ironie gerealiseerd, dat dit beeld een gemeenplaats was, maar hij had het niet anders kunnen voorstellen, en in zijn ooren klonk het zuchten en piepen en schuren van rusteloos om hun assen wentelende machine-raderen. En hij had voortgeleefd als in een roes, in de doffe zekerheid van iets afschuwelijks, iets niet te noemen afschuwelijks waarvan men niet meer wist wat het nauwkeurig was, en waarvan men niet behoefde te weten wat het was, omdat het zeker was dat het was, als een onwrikbare, onverzettelijke zerk op den bodem van het bewuste, als een ondraagbare last, dien men moest met zich torsen.

Er was een dag gekomen, een zonnige dag onder effen blauwe lucht. Zoel was de wind over de duinen gevaren, en in de verte was het klotsen van de zee. Hij had op zijn rug gelegen, met gesloten oogen in de zon. Een vogel floot in de stilte. Insecten zoemden om zijn ooren. De zilte zeelucht drong in zijn opengesperde neusgaten. Hij had diep geademd. En hij had plotseling moeten denken aan een sperwer, die met wiekenden vleugelslag omhoog vliegt, alleen in de eindeloosheid van het licht, omhoog, steeds verder van de zwarte aarde, naar de blanke verten van de lucht. Bevrijd! En voor zijn geest had eensklaps de latijnsche spreuk gestaan, die hij zich niet herinneren kon van ooit op school te hebben geleerd, maar die hij stellig eens in een roman aangehaald moest gelezen hebben: ‘Necesse est navigare....’

Necesse est navigare. Hij was student geworden. Gepromoveerd. Ambtenaar bij een Kantongerecht. Substituut. Geen vrienden, geen verwanten! Alleen! Eén ding alleen had voor hem bestaan: zijn werk, zijn plicht, beveiliging der maatschappij, afweer van de misdaad.

Hij overdacht het. Eenzaam was zijn bestaan geweest. Eenzaam, zooals hij thans hier zat in zijne stille kamer, in zijn huis, waar niemand anders was dan hij.

Hij had zijn leven gericht naar zinspreuken: ‘Fais ce que doit,

advienne que pourra', 'Per aspera ad astra', 'A dieu mon âme, mon bras au roi, mon coeur aux dames, l'honneur pour moi', 'si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae'. En hij glimlachte bij de wrange gedachte, dat niemand wist, dat dit het richtsnoer was waarlangs zijn leven zonder God zich bewoog, en tot het einde van zijn dagen bewegen zou.

Zijn glimlach verstrakte in de stilte. Hij wist dat zijn gelaat nu een star masker was, waarachter onzichtbaar zijn gedachten dwaalden.

Eenzaam was hij gebleven. Hij zag zich zelf als een alleenstaande, diep in den grond gewortelde eikeboom op een heidevlakte, eenzaam in de sneeuw, en in de zengende zomerzon, en in den nacht. En ook moest hij denken aan een nietig vogelveertje, dat op den wind door de ruimte zweeft.

Afgezonderd van de wereld was zijn leven geweest. Hij had ervaren, dat binnen de vier wanden van een stille kamer, onbewegelijk gezeten in een stoel, de mensch een wondere onbekende wereld kan zien ontbloeien, tusschen de flikkerende vlakken van een geslepen diamant: sprankelende elkander overflitsende bronnen van licht, opspuitend uit ijle rimpellooze lichtvijvers, waarin de licht geworden stilte leeft. En schoon zijn de geheimzinnige diepten van het in een spiegel weerkaatste menschenoog, waarin ontastbare gedachten dwarrelen. In de doorzichtige blauw-grijze rookwolkjes van de sigaret verdwijnt het aardsche zijn als in een nevel; buiten deze wereld, buiten de zienelijke dingen van dit bestaan, verheft zich het ik in de onbekende sferen van het nirwana, boven de dalen, boven de bergen, hooger, boven de wolken, naar het eeuwige niets. En er is niets, dan het ruischen van de stilte. Het ruischen van de stilte, waarin het ik verrijst onwankelbaar als een vuurtoren in de zwarte golven van de duisternis. Hij had den lavenden troost leeren kennen van de eenzaamheid, den sterkenden troost van het bewuste weten, dat hij volkomen eenzaam stond, dat hij zoo eenzaam was als een kleine fladderende vlinder boven de zee.

Als zijn gezicht geen strak gespannen masker was geweest, zouden zijn spieren een grijns van zelfbespotting daarop gewrongen hebben. Nu vertrokken alleen zijn mondhoeken. En hij schaamde zich bij de onmiddellijke bewustwording dat dit poseeren

was voor zich zelf, dat dit bewees, dat voor hem een innerlijke onwaarneembare gedraging op zich zelf nog niet voldoende was; dat hij met uiterlijk gebaar zich zelf bewijzen moest wat hij gevoelde; dat dit het spelen van een rol geleek voor hemzelf als eenigen toeschouwer.

Onbewegelijk bleef hij zitten. Het avonddonker was over het kamerlandschap gedaald. Hij zag het. Het was kil. Maar hij wist zich in de physieke onmogelijkheid van op te staan, den lichtknop om te draaien en naar den haard te gaan om het vuur aan te wakkeren. Hij wist dat het geschieden moest en ook geschieden zou, maar dat er voordien nog vele eeuwen van duistere seconden zouden verloopen moeten.

Hij sloot de oogen. Als een stijgenden vloed gevoelde hij met tragen golfslag de zeeën van het onderbewuste zijn ik overspoelen. Hij verzette zich niet. Hij wist dat alles in hem zou ondergaan, en dat hij niet meer weten zou waar hij was, en wie hij was, en of hij was, en waarom hij was, àls hij was. Hij was gelaten. - Vormlooze grauwe schaduwen bewogen zich. Zijn ik was een donkere oerwereld, waarin naamlooze wezens woekerden. Dreigende mistwolken deinden aan. Hij stond achter zich zelf. En hij wist dat alle banden met vroegere werkelijkheden verbroken waren.

Tijdlooze ruimten vervloeiden in elkander. Ergens in de oneindigheid vaalde een dageraad. Plotseling stond in hem het begrip Kaïn. In twee korte lettergrepen stond het: Ka-jien. Kaïn! Wat was dat? Hij gevoelde instinctmatig dat langs dat woord de weg zich openen zou naar het bewuste. Kaïn! Dat was toch een begrip dat hij gekend had. Kaïn! Vaag leefde in hem de herinnering dat daaraan andere begrippen verbonden waren. Zij zouden aandrijven. Hij wachtte. God! Kaïn! Abel! Hij wist. De Bijbel, Het Oude Testament. Jezus van Nazareth. Savonarola. Napoleon. General-Feldmarschall Freiherr von Hindenburg. O, ja! Code Pénal. Het nieuwe Wetboek van Strafvordering. In Den Haag de Minister van Justitie, en de Hooge Raad der Nederlanden. Natuurlijk, de Hooge Raad der Nederlanden. O, ja: hij was de strenge substituut officier van justitie, de meest gevreesde man in het arrondissement.

Hij wist. Hij zat hier in zijn studeervertrek, in het duister.

Vóor hem op zijn schrijfbureau, onder den greep van zijn hand moest zijn blocnote liggen, met bovenop het blad dat hij beschreven had. Gisteren. Hij zag in zijn gedachte de regelmatige karakters op de lijnen: 'Kaïn en Abel'. Een roman had hij willen schrijven. Hij was begonnen. Gisteren. Hoe was dat mogelijk? Hij, de nuchtere substituut een roman! Hoe was dat mogelijk? Was hij dan gisteren een ander mensch geweest? Een ander dan hij had dat moeten doen.

Hij sprong op. Met eèn beweging had hij het licht aangeknipt. Daar lag de blocnote. Hij greep ze. Hardop, buiten zijn denken om begonnen zijn lippen te lezen:

> 'Toen Kaïn ontwaakte, viel de schemering. Hij opende de oogen, doch sloot ze onmiddellijk weder. In zijn hoofd hing een zware nevel. Rond hem was de stilte.
> Er was iets. Er moest iets zijn geweest. Een vage pijn in zijn hersenen kwelde hem. Iets. De zon had hoog aan de blauwe lucht gestaan; er was het kwetterend kwinkelen geweest van fladderende vogels en hij was door de lichtovergoten velden getrokken. Niets. De zon. De blauwe wolkenlooze lucht. De rustig kabbelende golven van de rivier. Het brullen van een tijger uit verre verten, die in het Zuiden lagen. Het Zuiden, waar de kudden graasden van Abel.
> Hij richtte zich op met een schok. Aan zijn voeten lag het wijde land in de stilte. De zon was weggezonken. Door de bladeren van den boom waaronder hij gelegen had, ruischte de wind. Een kille huivering voer over hem. Abel!
> Met een sprong stond hij. Hij bukte en greep de reusachtige knots die nog aan den boom stond. Zijn vuist omklemde het hout met donkerroode bloedvlekken. Abel! Wat was er geweest! O, God, het vreeselijke! In den middag, in de hooge begroeide velden. Hij had hem, die argeloos zijn kudden hoedde, beslopen als een verscheurend wild dier. En in de stilte, zonder eèn schreeuw had hij hem besprongen van de achterzijde. Hij had zijn hoofd bij de lange lichtkleurige haren achterwaarts getrokken en den weerlooze op den grond geworpen. Zijn vingers hadden de rochelende keel omschroefd. Hij had het weeke trillende lichaam onder zich

gevoeld. En een oog met verwrongen doodsangstblik had hem aangestaard. Maar een bruisende stroom die alles meesleurde en vernietigde was door hem gevaren, en er was niets geweest, dan de alles verdringende begeerte om te vernielen, dat lillende vleesch dat in zijn macht was overgeleverd, de laaiende begeerte om te vernielen de zon die aan den hemel draaide en God achter de zon en de sterren, en het gedierte, en al wat adem uitstiet en hem ontmoeten zou. Het was of een onbekend afgrijselijk wezen dat in zijn binnenste gesluimerd had, plotseling was ontwaakt, en hem voortdreef. En in een roes hadden zijn scherpe klauwen het ding dat zij omknelden vaneengereten en verscheurd, en in het lauwe klammende bloed gewroet. - En plotseling was er niets geweest. De stilte. De zon ver aan de blauwe lucht, een kwinkelende vogel in de verte, een blatend schaap. Iets was van hem afgevallen. Er was iets in een onderdeel van een oogenblik, dat als een bevrijding was. Toen had hij in het groene gras het roode parelende bloed gezien, en stukken rood bloedend vleesch.
Hij was gevlucht. Met een luid schallenden schaterlach die in de stilte brak had hij zijn knots gegrepen en was gevlucht. En in zijn hersens was maar eèn iets geweest, eèn klank, die opdrong, en alles vervulde: Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn. En hij vluchtte. En het was als een innerlijke stem, die riep: Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn. De stem riep Kaïn, Kaïn, Kaïn. en in zijn duizelende binnenste golfden de klanken ‘Kaïn’. Tot zijn bevende lippen meeriepen: Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, Kaïn, en hij krijschend in een donderenden chaos voorover neerviel op de aarde, en zijn gloeiend voorhoofd drukte in het koele stof. Het bloed suisde door zijn hersenen en het was of zijn hersenkas zou bersten. Hij wist dat hij weg wilde, weg van de zon, weg van de aarde, weg van alles, verdwijnen in de leegte, en hij wist dat hij machteloos was, en dat hij bleef, dat hij zou moeten ademen blijven, en voortkruipen langs de oppervlakte van de aardkorst en dat de storm de regenvlagen striemen zou langs zijn lendenen, en het zweet van zijn gelaat zou gutsen in den meedoogenloozen zomerzonnebrand. En dat boven hem de vogels zouden zingen, en de wolven

> rond hem huilen zouden, en het blatende kleinvee zich zou verdringen. En dat het avond worden zou en morgen, en de jaren zouden afsterven, en dat hij zou moeten blijven leven. Zijn gekromde vingers groeven zich in den grond en stuiptrekkingen doorschokten zijn lichaam.'

Hij had gelezen. Hij hield het blad in zijn hand. Vreemd, dat was zijn schrift. Dat moest dus hijzelf geschreven hebben. Merkwaardig, hij had geschreven. Een stuk proza! Hij vroeg zich af hoe het was mogelijk geweest. Hij herinnerde zich. Gisteren. Ja, gisteren, in den avond, in een oogenblik dat nu oneindig ver verwijderd scheen, was een drang in hem opgekomen. Een doorzichtig waas was voor zijn star geworden oog geweest, en een vreemde gewaarwording was als een lauwe stroom door hem gevaren. Hij had niet kunnen denken; hij had zich niet kunnen realiseeren wat het beteekende en dat moest zinloos wezen, dat hij nu zou schrijven gaan. Hij had als in een roes zijn vulpen gegrepen, en in gebukte houding zijn oogen dicht op het papier, volkomen anders dan hij anders deed, was hij gaan schrijven, de tanden op elkaar geklemd, de linkervuist gebald op het papier, terwijl de vingers van zijn rechterhand de vulpen krampachtig tusschen zich drukten omlaag. Als een wapen. Juist, als een wapen was de pen geweest in zijn hand. Een vreemde sensatie had in hem geleefd. Hij had iets moèten doen. Hij had iets moeten vernielen; het tafelkleed verscheuren, of de schemerlamp in stukken breken, of iets levends vermorzelen; iets vermoorden. Kaïn had Abel vermoord: de eerste moordenaar. Merkwaardig, dat stuk dat hij geschreven had, juist over dien eersten gruwelijken menschenmoord. Wat stond er ook weer nauwkeurig? Hij herlas: '....een bruisende stroom die alles meesleurde en vernietigde was door hem gevaren, en er was niets geweest, dan de alles verdringende begeerte om te vernielen, dat lillende vleesch dat in zijn macht was overgeleverd, de laaiende begeerte om te vernielen de zon, en God en het gedierte en alles wat adem uitstiet en hem ontmoeten zou.' Halfluid herlas hij opnieuw die zinsnede. Juist dit was de sensatie geweest die hem had beheerscht terwijl hij schreef. Hij las verder: 'Het was of een onbekend afgrijselijk wezen dat in zijn binnenste gesluimerd had, plotseling was ont-

waakt.' Zoò was het geweest. Iets in hem was ontwaakt; iets nieuws; iets vreemds; een onbekende macht die zich in hem had opgestuwd.

Merkwaardig. De psycho-analytici voor wie geen raadselen bestaan, zouden buiten twijfel ook dit kunnen verklaren. Natuurlijk, in ieder mensch leefden de resten van oude afgestorven geslachten. Een neiging tot moord was stellig terug te voeren op hereditaire en atavistische elementen. Hij moest onwillekeurig lachen. May-be. Wie weet wat een genealogische studie zou te voorschijn brengen omtrent hem, en ook omtrent den Procureur-Generaal bij zijn Hof, en den Minister van Justitie. Een interessante gedachte. Interessant, verschrikkelijk interessant. Verschrikkelijk. Maar vreemd, hij, substituut-officier van justitie, conduitestaat blanco, sans peur et sans reproche, wiens leven zich langs éene rechte baan bewoog, de neiging van een moordenaar. Iets van een moordenaar leefde dus in hem. Hij was dus in zijn wezen een misdadiger.

Zijn linker mondhoek trok omlaag in minachting. Misdadiger? Onzin! Goed, dan misdadiger. Hij was jong en sterk. Merkwaardig was het desondanks. Hij die de misdaad bestreed en bestrijden moest, zelf een misdadiger. Dat stuk dat hij geschreven had was een daad in zijn phantasie. Toen hij dat schreef was hij een moordenaar geweest.

Het was alsof in zijn geest een sluier optrok en in een vreemd licht een wazig landschap met heuvels en dalen zichtbaar werd. Hij moest vaag denken aan een schilderij van Hercules Seghers in de Uffizi in Florence. Maar hij werd zich bewust dat in zijn ik de horizon terugschoof en zich wijde ongekende verten openden. En het was alsof een nieuw sterk-makend levenssap onzichtbaar in hem stroomde. Hij voelde zijn innerlijke krachten uitbotten en vreemde bloemen zetten, gelijk een wonderboom zou doen in de zachte stralen van een wonderlijke buitenaardsche lentezon. En hij wist, dat hij veranderde. Hij wist, dat een ander wezen in hem zijn oude wezen had verdrongen en hem nu in bezit nam, en dat een nieuwe werkelijkheid voor hem ging opdoemen. En dat het huiveringwekkend schoon en wonderlijk was.

Hij zag met zijn geestesoog zijn gelaatstrekken verstrengen; het was alsof hij het gelaat kreeg van iemand die zeer veel ouder

was dan hij nu was: breeder dan nu, strak, streng, van iemand die nooit geglimlacht had en nimmer glimlachen zou kunnen, met diepe onbewegelijke oogen die zonder knipperen minutenlang hun doorborenden blik op iets konden richten, zonder dat de gezichtsuitdrukking veranderde. En hij wist dat als hij straks zou op gaan staan, zijn schreden zwaar en vast geworden zouden zijn, gelijk van een, die in onwrikbaar zeker weten, door vele werkelijkheden is gegaan; en dat het zou wezen alsof hij met zijn hoofd zou reiken boven de zienelijke dingen van het leven van deze aarde. En dat een groote wijde rust zou in hem heerschen.

Incipit vita nuova. Hij zag zichzelf nu in deze kamer zitten, en zij scheen hem zeer klein. Zijn blik gleed over de tafel, den inktpot, en verder weg het wetboek, en verder in den achtergrond de schemerlamp, en de divan met de zware perkament-gebonden folianten. Het scheen hem nietig als dingen uit een speelgoeddoos. En tegelijkertijd dacht hij aan den Minister van Justitie en het drong tot hem door dat dit een vreemd begrip voor hem geworden was, dat hij niet meer begreep.

Hij wist zich zeer sterk. Hij gevoelde in zich het verlangen het sterke rateldruischen te hooren van den motor van zijn automobiel, als hij op vol gas langs den weg ging. Doch hij bleef zitten. Morgen: dat was goed. De vingers van zijn rechterhand haalden uit het zilveren doosje op den hoek van het bureau een cigaret, terwijl hij met een zweem van ironie moest denken, dat wat hem was geschied volkomen onverklaarbaar was in de systemen van de psychologen.[1)]

(Wordt vervolgd.)

1) De roman ‘Een afscheid van dit leven’ zal in boekvorm het licht zien bij de N.V. Uitgevers-Maatschappij ‘De Tijdstroom’, te Lochem.

Het Nederlandsche korte verhaal

De Korte Baan, Nieuwe Nederlandsche Verhalen. Samengebracht door H. Marsman en E. du Perron. - Em. Querido's Uitg.-Mij. 1935.

In 1930 verscheen een bundel van *20 Noord- en Zuid-Nederlandsche Verhalen,* samengesteld door Constant van Wessem. De bedoeling was een overzicht te geven van wat het z.g. nieuwe proza der jongste Nederlandsche schrijvers voortgebracht had of in de toekomst voortbrengen kon. Naast enkele gave verhalen trof men er voornamelijk fragmenten aan van wat een verhaal of een roman zou kunnen worden, maar in zijn fragmentarischen vorm dikwijls niet voldeed. De winst in deze bundel was vooral het verhaal *A.M.B.* van den dichter Marsman, dat zijn eerste boeiende verhaal was in dien tijd. Maar de voornaamste indruk, dien men van deze bloemlezing kreeg, was die van onkruid, zwammen en paddestoelen, waartusschen men de zeldzame bloei nauwelijks gewaar werd. Het nieuwe proza werd in die jaren door de jongere schrijvers, ook door de dichters onder hen, zoo ijverig beredeneerd en gezocht, dat men dikwijls al eerbied had voor een inzet, een brokstuk van wat nog een geheel, een verhaal worden moest. Reeds waren in 1929: *De Bries* van Albert Kuyle, *Hart zonder Land* van Helman en *Nutteloos Verzet* van Du Perron, in 1930: *Schuim en Asch* van Slauerhoff verschenen, waarin men de vervulling of een voorbeeld kon zien van wat de ‘short story’ bij ons worden zou. In de verhalen van Kuyle scheen het proza werkelijk vernieuwd te zijn en het resultaat van een bewuste jacht op het nieuwe in den taalvorm vooral, terwijl in Helman al veel gaver en eenvoudiger de verteller aan 't woord was, die een jacht scheen te maken op de allerbontste vertelstof op aarde. Naast deze en andere schrijvers bleken Slauerhoff en Du Perron de eenigen te zijn, die een gaaf verhaal op Europeesch peil wisten te schrijven, zonder zich op te houden bij de gewilde taalbehandeling of de pittoreske motieven, die anderen voor hun verhaal aanwendden.

In de proza-verzameling van Constant van Wessem, die ik

hierboven als uitgangspunt noemde, zou men een dossier kunnen zien van wat tòt 1931 op het gebied van het proza door de jongere auteurs in ons land nagestreefd werd. Dat een dergelijke, voorloopige balans niet voldeed, kan men begrijpen.

Het is daarom toe te juichen, dat na een tijd van vijf jaren, waarin het proza zich bij ons rijkelijk ontwikkelde, een nieuwe balans opgemaakt werd, en nu met meer recht dan jaren geleden van het *korte verhaal* op zichzelf, van het verhaal als een volledige wereld, de wereld van een 'kleine roman', zooals Couperus het eens roman-moe heeft genoemd. De balans, ditmaal door Marsman en Du Perron samengesteld, zou een maatstaf kunnen zijn van wat in Nederland als kort verhaal op Europeesch peil werd geschreven. De keuze, zoo ruim mogelijk, omvat 16 auteurs van Noord en Zuid, geboren tusschen 1886-1905, t.w. Reinier van Genderen Stort, M. Nijhoff, Jeanne van Schaik-Willing, Paul van Ostayen, Maurice Roelants, J. Slauerhoff, H. Marsman, E. du Perron, Albert Helman, Gerard Walschap, A. den Doolaard, Eva Raedt-de Canter, Maurits Dekker, Jef Last, Filip de Pillecijn en S. Vestdijk. En zoo rijk blijkt de inhoud te zijn, dat men hier een 'exotisch' verhaal (Slauerhoff, Helman, Den Doolaard, Jef Last) met een Haagsche novelle, een cynische kuur met een lyrischen droom afwisselen kan. Het merkwaardige van dezen bundel is het polemische standpunt, waarvan de inleiding getuigt en waarop de keuze der verhalen werd gebaseerd. Zij verzet zich tegen de overheersching van den roman ten koste van het goede korte verhaal, tegen het voortwoekerend naturalisme en het provincialisme in onze litteratuur tot op heden, en zij verdedigt het bestaansrecht van de novelle en van de persoonlijkheid in den zin van *eigen karakter*.

'Men ziet blijkbaar niet in hoeveel meesterschap en beheersching de novelle juist vereischt, hoe zich iedere inzinking hier onmiddellijk en beslissender wreekt dan daar (in den roman), tot welke resultaten een bondigheid leiden kan, die een maximum tracht uit te drukken in het kleinste bestek.'

Men vraagt zich voor Holland alleen af, of het korte, vlugge verhaal in een cultuur, die zoozeer bepaald wordt door sleepende levens en behagelijke kachels, ooit de roman (de lange baan) zal vervangen.

F.B.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Suizelregen.

Zacht en zingend zijgt de suizelregen,
Koel en vredig lavend loof en land,
Vult met zilver zwart van aardewegen,
Spant een voorhang vóor den woudewand.

Hemelregen, mij ook geef uw zegen,
Laaf mijn hart, waar smartevuur in brandt.
Laat mij drinken wat zoo mild gezegen
Daalt op de aarde, waar mij 't noodlot bant.

Laaf mijn hart, te moe om nog te muiten,
Laaf mijn ziel, die 't lot niet kon verslaan.
Suizelregen, paarlend langs de ruiten,
Schrijf een antwoord, dat ik kan verstaan.
Weet je 't niet of mag je 't nog niet uiten? -
Langs de ruiten ziepelt traan na traan.

II.
Ruischwind.

Moe van spelen in de hemeltuinen,
Witte wolken blazend door het blauw,
Ruischwind rust in hooge boomekruinen,
Vouwt de vleugels boven de landouw.

Leege velden blonden, rossig bruinen.
Akkers groenen, donzig, blank van dauw.
Zilvren stralen door de blaadren schuinen,
IJl en donker als voor zomerrouw.

Ruischwind slaat de vleugels, buigt de twijgen,
Rent door 't loof, dat mag niet langer zwijgen.
't Klapwiekt, hoopvol, of het vliegen zou.

Ruischwind zingt een herfstlied zonder woorden,
Vult de laan met orgeldiepe accoorden -
Vroom en plechtig luistert de landouw.

III.
Reine sneeuw.

Reine sneeuw, gezonden uit den hemel,
Zegen koel mijn lippen en mijn oogen!
Duizlend tuur ik naar uw blank gewemel,
Vlinderlicht de wolken uitgevlogen,
Donzig dekkend de aard, die godeschemel,
Droef bezoedeld, zwart van zonde en logen.
Droomend kind, verbannen uit den hemel,
Heb ik vroom uw vlokken ingezogen,
Dorstig mondje, uw mannasmaak te proeven,
Als een bloem voor dauw haar kellekje open.
Blijf 'k, bewuster van mijn zielsbehoeven,
Reine sneeuw, van u nog laving hopen?
In uw wijding eenzaam blijf ik toeven.
Hul me in wit, ik laat door u mij doopen.

Prozagedichten van Johann Stellwag.

I.
Octoberochtend.

De zon spreidt ragfijn-gouden draden neder
en schetst daartusschen met blauwgrijze veder
het vroege ochtendbosch, de boomen op en in;
gouddauw gaat leven in heel kleine stippen
als wind den sluier éven op laat wippen
van 't web van herfstlicht uit de gouden spin.

De gele blaren door een windstoot wanklen
dwarrlend zij vallen maar intusschen spranklen
goudschitters óp, spetten er jubelvonken;
de breedgebogen wijde varens pluim'len
de wind doet ochtenddauw kwikzilvrig tuimlen
op vochtig mos, humus en worteltronken.

Vochtig de schoenen, groene bank, de wegen
bedekt met blaên, die 's zomers overwegend
mullig, met dennennaalden zijn bestrooid;
een zwarte en nabije sloot riekt prikkend
de lage tak giet droppels uit: tik-tikkend
de paddestoelen bloeien nog, voltóóid.

De atmospheer hangt naar het blauw te nijgen
ik snuif de geur op, de neusvleugels krijgen
een kruid'gen smaak in, sterk en amalgaam;
mijn voet schopt tegen blaren die nat rotten
nadat de zon ze eerst had uit doen botten
veegde de herfstwind ze op een hoop tesaam.

Nu ga ik zeggen wat niet is te zeggen
languit op bank, de oogen toe, mij leggen
terwijl de zon met ieder uur meer dóór komt glijden:
de zomer is een proza van geluid en kleur
de winter een muziek aardsch in mineur
maar herfst de poëzie van alle jaargetijden.

II.
Aquarium in den avond.

Het grillig kantwerk van de waterplanten
als wier, maar fijner, aait de glazen kanten
de smalle groene lichtstreep maakt ze diaphaan;
op lichte helling 't wit koraal als tooverachtig
paleis van fee, met kleine poortjes sprookjesachtig
waaronder visschen ademhalend rustig staan.

Daar voel ik boomen met hun armen als lianen
sling'ren om mij die loopt door maanbeschenen lanen
als gladde glibberslangen kruipend af en aan;
daar lig ik bij een rotskust, steil, en boot van wrakhout,
waaraan mijn hand mij, weg reeds drijvend, vasthoudt -
een groote visch duikt op en ziet mij aan.

Daar schuiven schimmen langs, plat-donkerblauwe,
verbijstrend groot, die 't uitzicht mij benauwen
vliegende wolkenspoken als langs maan;
één plantenwarreling, slijmerige wieren
waartusschen vreemde bloemgezichten zwieren
als groeien ver weg, diep in oceaan.

Ik knipper met de oogen, als bevrijdend
danst er een sluierstaart bevallig langs mij glijdend
en van een goudvisch groote bobbels opwaarts gaan;
het jonge kroost in scholen schichtig schuivend
gauw voor de grootren grappig ginder stuivend -
gegroet gij kleine wereld van den schóónen waan.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXXXI.

Te wijken weer voor eeuwig naar 't Onweetbre zonder klacht
Hoop 'k, niets dan meer verwachtend, diepst-in algeheel genezen
Van 's Aanzijns rare Wanen, die 'k doorzag reeds lang voor dezen
Daar drukten bang ze als zotte droomen me in den zwarten nacht.

Gansch weg wou zijn mijn Eigenheid, die stroef maar stevig-zacht
En nooit onlogisch denkend heel geleidlijk is gerezen
Van sterk-gevoelgen Ziener zonder ruw-gespierde pezen
Tot Man, die werkte en deed met klaar-gemoedelijke kracht.

De lieden konden, kunnen dulden niet, dat 'k soms veracht
Hun doen heb: vlotter waren zij met tong en pen. Stil heb 'k gelezen,
Gedicht als knaap reeds en voortdurend psychisch nagedacht.

Nooit heb 'k me aan fraaien schijn van anderen omhoog geheschen
En maakte niet op rijkdom noch op eerbewijzen jacht,
Zoodat wijd-groeide de van kind reeds me eigne Zielemacht.

DCDXXXII.

Vreesloos mijn diep Bewustzijn, dat droef peinst, den wijden Dood
Te moet schrijdt. Was ik zwak, toen 'k, wreed gemarteld, smeet terneder
- Nog liep 'k, gepantserd niet, als thans, in stugge huid van leder -
Een wankel menschje, dat mij met verkeerd gerichten stoot

Heenwierp naar 't duister? Klaar steeds stond 'k en puur en deed nooit snood.
Mijn Ziel vloog heen en weer, kalm dalend op haar breed geveder
Uit verste Hoogten naar dit Aanzijn, waar al de Andren reeder
Vaak waren, maar 'k in streng-vast werken toch te kort nooit schoot.

Ik ben van binnen forsch geboren, maar wijs-vriendlijk: rood
Of zwart noch eenge vreemde kleur ik draag: neen, heen en weder
Ik wiegel vredig als een Vrije, en nooit veel pratend, bood

En bied ik velen, wat zij wenschlijk vinden. Lijk een ceder
Mij breidend heden voel 'k mij rustig staan en langs zoo breeder
De Letteren bescherm ik tot mijn's Stervens kalmen Nood.

DCDXXXIII.

Geef 'k om mijzelf? Och, ja, dus nooit luid-ruchtig uiterlijk,
Mijn binnenst Wezen diep doorstaar ik wen 't snel stijgt naar voren
En 't me al zijn voelen, willen streng-hartstochtelijk doet hooren.
Reeds in mijn saaie kindsheid hield 'k mij sterk. Geen enkel blijk

Toen mocht 'k, en wou 'k dus ook niet geven van wat diepst-in rijk
Bewoog zich in mijn Wezen. 'k Ben een Geest, die hier geboren
Toch somtijds in zijn diepste Zijndheid vage, fijne sporen
Gewaarwordt, dat hij vroeger reeds bestond. 'k Wierd als half lijk

Genomen uit der moeder schoot. Er kwam geen aêm. Doch smoren
Liet niet mijn arme Ziel door de Aard zich. Weet, nog helder kijk
Ik uit mijn oogen thans, als ware ik jong-naief, want storen

Nooit deed 'k me aan 't vreemde babbelen van wie hier thuis behooren.
O, raar geslacht, dat 'k proefde, daar 'k doorheen er streek en strijk.
Slechts zelden kon 't mij, stil gemoedsmensch, innerlijk bekoren.

DCDXXXIV.

Mijn heele leven nagaand, kan ik zeggen: Eerlijk denkend
Schreed ik, ver diepst-in vreedger door dees vreemde wereld heen,
Dan al mijn vrienden, die vlot-willend waren, doen of deên,
Want fijntjes zorgde ik, dat 'k geen enkel mensch onbillijk krenkend

Ooit wierd. Maar stervers zijn heel anders.... Schoon 'k zeer velen schenkend
Iets mooi's was, waar dit kon, schaars raakte 't me, of er een verdween
Opeens. 'k Behield mijn Zelf, dat altijd in zich leeft alleen
Als eigne diepste Grond, Die peinst. Alverst-uit zag ik wenkend

Soms reeds als kind den Dood. Maar daar 'k geen oogwenk bang wierd, scheen
Ik Hem wat taai. Gelijk Hijzelf, besta 'k uit niets dan been
En voor de rest ben 'k zuivre Ziel, die zich aan alles drenkend,

Haast lettend niet op lastraars, houdt zich stevig als een steen,
Nooit van haar eigen hoogen geestelijken stand afzwenkend
Totdat ik eindlijk rustig blijk te wezen overleên.

DCDXXXV.

Als klaar-droefgeestge Driftkop, die zich stil hield, zwierf ik wijd
Denkend, en ziende omhoog als schrale knaap soms, die nooit klagend
Ging worden, neen, zijn lot, als vaag-verlegen Voeler, dragend,
Verkeerde met zijn diep-zware Eigente in gelatenheid.

Nooit graag volbracht 'k iets wat mij norsch door de Oudren werd gezeid.
Kalm ging 'k mijn eignen stoeren kleinen gang, geen mensch ooit plagend
Ofschoon door daadje of woord van huisgenooten plots soms jagend
Mijn bloed ging stuwen. Maar ik zweeg. Och, dikwijls heb 'k verbeid

Omdat de omstandigheden pijnlijk knelden, stilkens knagend
Aan mijn gemoed en diepen Geest, dat komen zou de tijd
Dat 'k heel mijn Zelf zou kunnen zijn. Ik kwijnde, breed bereid

Om 't ergste, ja den Dood zelfs te verduren, streng mij vragend,
Lijk thans nog doe 'k: ‘Heb ik geen grooten, vreeslijk-echten spijt
Van wat 'k eens zei, want wilde?’ Diep betracht 'k steeds Reedlijkheid.

DCDXXXVI.

Nooit om ‘onnoozelen’ 'te kwellen ging 'k op slinksche wijze
Hen treitren: 'k liet met rust hen, lijk staeg bleek en blijkt
Uit de ingetogenheid, waarmede ik alles wat kort prijkt,
Daar 't leêg is, ongemoeid liet. Maar nog nimmer ging ik deizen

Voor wie mij wilden delgen. 'k Leef als rustig zuivre Wijze,
Die graag vergeeft den kindren, maar wiens Wezendheid niet wijkt
Voor mannen, vrouwen, wier verschijning langs hem streek of strijkt
En wil hem ganschlijk onverdiend beleedgen. Als vaag-grijze

Thans blijf 'k steeds kalmpjes staan, want houd mij streng omdijkt
Door 't krachtig willen van mijn Doen. De droge Menschheid kijkt
Mij vreemd nog aan soms daar 'k aêrs willend leef als zij. Mijn peizen

Diep-psychisch ondoorzien hun blijft. Nog geenszins heb 'k bereikt
De Waarheid over alles hier. Maar 'k blijf steeds hoog mij hijschen
Naar 't wijd verschiet waar 'k niets meer zijn zal dan een eeuwig Een.

DCDXXXVII.

Mijn vrienden, vlug-robuuste, lachten vroeger stil soms me uit,
Dat 'k dra niet volgde hen in wat zij durfden. Half terzij mij keerend
Verwonderd zag 'k de kracht der spieren, wen ze omhoog zich veêrend
Snel deên wat niemand scheen te kunnen. 'k Sprak ook nooit heel luid

Of veel, schoon heel mijn Binnenst ziedde. Neen, ik zeide als guit
Liever op eens iets raaks wat trof hen diep. Nog nooit verneerend
Voor iemand was 'k mij, schoon 'k ook nimmer luidkeels overheerend
Een aêr wou worden, en dus gaf 'k soms toe. Maar 'k muitte en muit

Nog steeds wen iemand mij bevelen gaat. Och, als droog kruit
Mijn Zielszijn staat nog, over alle dingen mediteerend,
Die rijzen in mijn Geest, of die 'k gewaarword door de ruit

Klare der oogen, menschenvreugde nooit zoozeer begeerend
Als 't juist Begrip van alles, tot 'k op 't allerlaatst de buit
Als ieder, word des Dood's, Dien nog geen sterver was afwerend.

Breed-weemoedige herinneringen van mijn binnenleven aan Mr. Frans Erens en anderen door Dr. Willem Kloos.

In den, kan ik zeggen, na de twintig naargeestige jaren van mijn saaie eerste jeugd zich nu reeds meer dan zes en vijftig jaren lang uiterlijk zoowel als veelal innerlijk volstrekt niet vlothandig voortgezet hebbend menschlijk bestaan en vriendschappelijk verkeer met zeer velen, wier herinnering ik ook nog heden met onverstoorde genegenheid in mij omhooghalen kan, heb ik in 1883 en 1884 o.a. ook veel omgegaan met Viktor Tydeman. Hij was een afstammeling van het evenals hij geheetene, en krachtens vooral de betrekking, waarin het tot Willem Bilderdijk had gestaan, bekend geblevene geslacht. Zonder aan publiceeren te denken, schreef Viktor wel eens iets evenals ik dit naiefweg en heel intermittent sinds mijn zestiende jaar in vers en proza had gedaan. Die V.T. was, evenals ik zelf toen, een jonge man van kalme mijmerende intelligentie, die beter dan ik destijds deed, de kunst verstond om luchtig-levendig te spreken. En dus op mijn eigene simple studentenkamer en ook wel, meen ik, op de zijne een enklen keer, brachten wij menigen gezellig-harmonischen avond of middag door, soms met zijn beiden maar veelal met anderen tezaem. Hij was door zijn vader, die predikant was geweest, er voor bestemd geworden om theoloog te worden, maar hij verloor zich liever in modern-wijsgeerige bespiegeling, waarin hij echter niet zoo penetrant-doorredeneerend was als ik zelf wist

te zijn. Hij stond nog op de grens tusschen 't modern-godsdienstige en 't vrijdenkerschap, terwijl ik zelf, ofschoon aandachtig luisterend naar alles wat andere intelligentie's beweerden, toch ten slotte mij steeds gehouden heb aan wat mijn binnenste Psyche, die van dat gehoorde een beetje profiteerde, mij aan het verstand bracht, dat de Waarheid moest zijn. Dus om zijn in geestelijk opzicht nog voortschuiven tusschen de twee vloeiende beken van het moderne protestantisme en Multatuli plus Dageraad, terwijl mijn vriendlijk-sombre Geest, die meer wist, daar reeds boven uit was gevlogen en zijn eigen weg vervolgde (het stadium, waarin mijn vriend nog verkeerde, had ik reeds overwonnen) vond ik hem wel interessant want psychisch-sympathiek, maar schoot ik niet genoeg met hem op in mijn binnenst Zijn. En nadat ik mij dus in het begin van 1884 vrijwel geheel en al van omgang, zoowel als van eigen liefhebberijstudie had moeten onthouden, om eindelijk toch eens mij te gaan bekwamen voor mijn kandidaats in de Oude Lettren, waaraan ik mij tot dusver niet gewaagd had, omdat ik nog niet voldoende geinstrueerd was in de grammatische finesses die men daar zou vragen ('k had slechts een jaar lang, tenminste sporadisch college geloopen, en naar het korrekte latijn van prof. Naber geluisterd, maar toen vorderde ik zoo langzaam, dat het mij, jongen jongen, al gauw verveelde) slaagde ik er in den zomer van 1884 voldoende voor, om litt. hum. cand. achter mijn naam te mogen zetten. En toen verloor ik mijn vriend geheel en al uit het oog, daar ik in Brussel ging wonen, en wel in de voorstad Ixelles, waar het leven goedkoop was en ik dus langer zou kunnen bestaan van de drieduizend gulden, die ik nog overhad van de 5200 gulden, die een in 1865 gestorven oudtante, mevr. Veer, mij vermaakte, die de veel grootere rest van haar vermogen had vermaakt aan den zoon van een goeden vriend, omdat hij evenals haar overleden man Johannes Willem heette, en niet Willem Johannes, zooals ik bij vergissing was geloopt. Zoo treft ons soms een ongeluk, uit een heel eng hoekje, zonder dat men het heeft verdiend. (Die oudoom werd altijd Willem genoemd.)

Ik had Viktor Tydeman uit het oog verloren, zeg ik, zonder dat ik ooit eenigerlei onaangenaamheid van hem had ondervonden. En later vernam ik toevallig, dat hij getrouwd met het meisje, waarmede hij geëngageerd was, toen ik hem kende, kort daarna

was overleden, wat ik heel jammer vond. Maar ik dacht sinds dien tijd zoo goed als nooit meer aan hem. Doch thans plotseling verrees hij mij weer voor mijn scherp alles waarnemend en als het de moeite waard lijkt bewarend Binnenste, ja, 't is mij, of ik hem weer duidelijk voor mij zie, zooals ik hem voor 53 jaren voor het laatste zien mocht, nu ik aan Frans Erens denken moet. Want deze zoowel als Victor was een met zijn zuivere, diepste Psyche verkeerend, en dus een ander nooit nijdig dus onbillijk van uit zijn eigene Diepte belagend mensch geweest en zoo heb ik dus met geen van beiden ooit ook maar de minste moeilijkheid gehad, daar ik zelf eveneens achter mijn daaglijksch gemoed een vriendelijken geest berg en mij dus tegen ieder minzaam gedraag, zoolang ik mij niet bewust behoef te worden, dat hij uit wanbegrip tegen mij intrigeeren gaat. Frans was katholiek, en ik zelf reeds toen ik hem leerde kennen een volkomen objektief-psychisch zoekend agnosticus, die nooit een ander heeft lastig gevallen over diens eigen gevestigde overtuigingen omtrent menschelijke en bovenmenschelijke dingen, als hij krachtens zijn eigen geestlijke voorbestemming logisch en behoorlijk daarop voortloopen bleef. En dit nu juist was de aangenaamheid van mijn omgang met Erens. Hij was een prachtige Individualiteit met roomsch-christelijke grondbeginselen en levensgedrag, goedmoedig-glimlachend alle beschaafde recht-uiten aanhoorend en er niet naar hakend hen met zijn eigene convictie's te overtroeven, zoomin als hij verlangde, dat een ander hem dat met diens vreemde beweringen deed.

* * *

Ik ben eigenlijk altijd van kind reeds, dus van nature, een allerlei soorten van menschen beminnende Geest geweest. Sommigen slechts kon ik bij de eerste ontmoeting, om den opslag hunner oogen niet goed uitstaan, doch als zij later schenen te blijken innerlijk-goede wezens te wezen, wende ik langzaam aan hen. Maar als zij dan doodgingen, zooals mij dat op mijn leeftijd reeds met honderden is gebeurd, steeg mijn vredige genegenheid opeens soms tot een toppunt voor een tijd, zoodat ik verzen op hen schreef, die mij snelstroomend ontvielen, tot mijn eigene daarop volgende psychische verwondering, omdat ik toen zij nog beston-

den, nooit zoo bijzonder veel en ten minste niet zoo sterk aan hen had gedacht. Maar door hun overlijden kwam eensklaps een golf van diepste Binnenontroering in mij rijzen, die zich uitsprak in de rhythmische zinnen, waarin ik hen dan herdacht. Ik zag in mijn spontane verbeelding hen rechtuit liggen in hun voor goed geslotene donkere kisten en schoon er geen voelbare traan in mijn oogen kwam over die van binnen uit gerezene voorstelling - ik ben nooit mal-sentimenteel geweest - voelde ik mij toch stilweemoedig worden over de raadslige verganklijkheid van het heele menschenleven, maar schreef ik toch met vaste hand, wat mijn Achterzijn, mijn Ziel, mij gebood te zeggen, en mij dan troostend, als ik den volgenden dag mijn verzen overlas, met de gedachte, dat alles hier weer weg moet, en ik zelf ook eens heb te verdwijnen, berustte ik in dat noodlot. En hervatte ik mijn gewonen altijd werkzamen zielegang dien ik mijn binnenste Wezendheid weet te zijn, en die mij altijd besturen bleef door alle levensmoeilijkheden heen.

Tot mijn leedwezen, wat de praktijk betreft, maar tot mijn blijvende psychische vreugde tevens, moet ik erkennen, dat mijn geestlijke gevoelsstaten, die wisselend maar toch altijd krachtig op elkander volgen, veel sterker zijn dan die van de meeste andere Hollandsche menschen, maar dat zij ten slotte altijd uitmonden in de rustgevende gedachte, dat het heele leven *niets* is, want een vergankelijk Iets waar de menschheid sinds haar ontstaan altijd verklaringen voor gezocht heeft, maar zonder dat een enkele dezer ooit volkomen voldeed. Frans Erens hoopte die verklaring in het Hiernamaals te zullen vinden, en ik wensch hem van ganscher harte toe, dat hij haar nu dáár moge hebben bereikt. Maar droomt hij nu voort met alle andere vroegere Puren dus Ongemeenen of is hij geheel versmolten in het Oneindige Tijdelooze, en heeft hij dus de rust gevonden die hem aan zichzelf deed ontvallen, dan blijven wij hem toch gedenken met mooien eerbied om het vele schoone en goede wat hij geschreven en verricht heeft in zijn fijn-meditatief en alles subtiel ziend bestaan. Ja, Erens is fijndenkend dus subtiel geweest, zoowel in zijn doend en denkend Binnenst als in heel zijn werk en daarom zal zijn figuur, voor alle verdere tijden, in onze Letteren blijven omhoog staan als een delikaat maar ongeschonden zuiver want niemand ooit nog in

den weg gestaan hebbend wondergewas van heel zeldzame soort. Hij was er tevreden meê gemoedelijk peinzend in en met zichzelf te leven, en van tijd tot tijd iets heel mooi's te kunnen voortbrengen of iets zuiver-gedachts te zeggen, wat evenmin zal vergaan. Erens is op zijn eigen wijze een kunstenaar en een denker geweest en blijkt een Individualist te kunnen heeten, omdat hij, hoe uitgebreid zijn kennis ook moge geweest zijn, in geen enkel opzicht een ander naschreef, neen, alles wat hij op het papier bracht zelf psychisch had ondervonden, want gewaar was geworden, of met zijn harmonisch denkvermogen had bereikt. Hij had buitendien voor zich zelf, zoowel als voor zijn vrienden, het voorrecht een geboren Limburgsch aristokraat te zijn, zoodat zijn manieren allerfijnst-beschaafd en toch volkomen natuurlijk waren. Hij sprak nooit veel of druk, want wond zich nooit op, maar als hij iets zeggen ging, kon men zeker er van zijn, dat hij iets van tusschen-uit zijn lippen zou doen hooren wat beter want juister opgemerkt was dan de doorsneemenschen, die zonder eenige hersenwerking gewoonlijk maar weer hetzelfde herhalen, zouden kunnen doen. Frans en ik zijn, van het eerste oogenblik, dat wij elkaêr ontmoetten, goede vrienden geweest en gebleven; wij noemden elkaêr bij den voornaam. Maar door den onderlingen afstand onzer woonplaatsen hebben we elkander in de laatste 40 jaren te zelden ontmoet. Doch ik zal zijn innerlijkste wijsgeerige maar toch altijd verstandlijk-kinderlijk blijvende menschlijke Wezendheid nimmer vergeten. Ikzelf leefde en leef nog evenzoo: wij waren en blijven diep in onze geheimste Innerlijkheid psychisch gelijkgezinden want rechtvaardig en toch zelden hard, zuiver-eerlijk en toch zich in hun innerlijkst Wezen verborgen houdend, zoolang het zich niet klaar aan ons nuchter Nederlandsch bewustzijn openbaart. O, de veelbewogen tijd van nu reeds vijf en veertig jaar geleden, dat ik hem tamelijk geregeld ontmoette op de Amsterdamsche kamers, waar toen het jongere geslacht van schrijvers en schilders woonde! Hij gaat op het oogenblik, waarop ik dit schrijf, weer zoo klaar voor mijn Geest staan: Witsen en Breitner, Veth, J. Israëls en Haverman en zoovele andere wier namen mij op het oogenblik niet te binnen willen schieten, evenmin als die van de tallooze literatoren, van wie ik goeds of kwaads ondervond, zij hebben allen met een

vriendlijken glimlach den fijn-gemoedlijken Erens gewaardeerd, die zich kalm Monsieur Trefouillard liet noemen en die meestal bleef zwijgen, maar soms op eens zijn linkerarm verheffend aangenaam ging spreken over zijn verblijf in Parijs, waar hij in vroegeren tijd een deel van zijn leven had doorgebracht in gezelschap van vermaarde literatoren van dien tijd, over wie hij soms interesante anekdoten mee te deelen wist, die hij niet uit boeken haalde, maar uit zijn eigen omgang met hen.

Rust in vrede, o psychisch inzichtige, dus alles begrijpende Frans, die zich liet leiden door niets anders als uw eigenst fijn besef; gij leekt mijner Onbewustheid altijd de strandeling uit de oneindige Zee der bewogene Wezendheid, waaruit dit dwaze Aanzijn is te voorschijn gerezen, en gij hebt nu voorgoed de rust gevonden in den Godgeheetenen eeuwigen Oorsprong van ons zichtbaar en aanvoelbaar Zijn. Ik treur niet om uw weggaan, zoomin als om dat van mijn andere vrienden. De een na de andre mijner tijdgenooten verging reeds en ik zelf ben een der weinigen, die nog overbleef. Wat zal er van het geslacht der Tachtigers in de toekomst worden gezegd? Och, vermoedelijk niet veel bijzonders. Als ik naga, hoe er ten allen tijde door de recensenten, naar wie zich dan weer de publieke meening richtte, omdat deze te weinig proefondervindelijk voelend is, ja, hoe er door volstrekt ondichterlijke los-weg maar raakschrijvers is geschreven over echte poëzie, dan voorzie ik het ergste van de psychische bevindingen der lateren over de aesthetisch-geestlijke waarde der periode van '80, die misschien nog een jaar of tien, vijftien kan voortduren, maar dan zeer stellig ten einde geloopen zal zijn. En dan komt er weer een andere periode van beoefening der letterkunde en zoo kan het doorgaan, totdat Nederland ten langen leste, ja Europa, en de heele rest van het bewoonde deel onzer aarde niet meer aanwezig zullen zijn, evenals dit eens gebeuren kan met onze geheele aarde, ja, het totale zonnestelsel, en alle andere systemen die zich bewegen in de onmeetbare Ruimte, met de milliarden sterren die wij noemen het Heelal, ons Heelal, wel te weten, want in de nergens eindigende Aanzijnsruimte zouden wij als wij onsterflijk waren en een oneindige snelheid hadden, na kortere of langere pooze, andere Heelallen vinden, die wij hier als Nevels kunnen waarnemen, maar die

even waarachtig als ons Heelal bestaan. En zoo gaat het naar alle kanten eindeloos door in de grenzenlooze Ruimte, waarin ook ons Heelal tot en met zijn verste sterrestelsels tijdeloos ronddraait.

Waarom? en waartoe? Dat weet geen mensch.

De goede en in essentie geniale François Erens weet thans niets meer van dat alles, omdat hij niet bestaat. Hij heeft den eeuwigen vrede gevonden, de oneindige rust, waarin men niets meer behoeft.

R.I.P. schrijf ik hier kalm dus neder, mij voor een oogenblik één voelend worden met zijn mooi geloof.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Het Dietsche dagboek.

Tot de allerbelangrijkste uitingen voor de nadere kennis van de psychologie der menschen behoort zeer stellig het dagboek.

In het dagboek, en uitsluitend in het dagboek, is het, dat een mensch zijn diepste gemoedsbewegingen aan zichzelven bewust maakt, dat hij zich rekenschap geeft van zijn aandriften en handelingen, dat hij toegeeft aan al zijn stemmingen zonder rem, dat hij onomwonden zijn oordeel over andere menschen en dier gedragingen uitspreekt, en dat hij al zijn geheime smarten, nooden, verlangens en vreugden openbaart.

Het gevolg hiervan is natuurlijk, dat in den loop der eeuwen een oneindig aantal dagboeken vernietigd zijn, hetzij door de schrijvers-zelf, (want wie heeft niet wel eens later spijt of schaamt zich over àl te snel neergeschrevene opinies of in hefige drift er uit gebrachte gevoelens, die zich door den invloed van latere gewaarwordingen, of beter inzicht van omstandigheden, hebben gewijzigd?), hetzij door scrupuleuse nabestaanden, die vreezen, dat in het dagboek ongunstig gekenschetste persoonlijkheden bij het bekend worden daarvan zich gekwetst zullen voelen, omdat zij ongemotiveerd of onverdiend beleedigd zijn, of dat de schrijverzelf in een minder goed daglicht zou komen te staan, omdat hij zich in zijn argeloos geschrijf van een zoo geheel anderen kant kennen laat.

Jammer, jammer! De zoo vreemde en ingewikkelde psychologie van den mensch zou misschien duidelijker worden, indien men alle gemoedsbewegingen, neigingen, opvattingen, beoordeelingen, wenschen, van zijn medemenschen kon leeren kennen. Of.... zou

de wereld dan nog een grooter en verwarder *entanglement* worden, en zou de arme menschheid dan nóg meer gekweld worden door teleurstellingen en leed en ontgoocheling, dan nu reeds het geval is? Is het waar, zooals Madame de Staël meende: *Tout savoir c'est tout pardonner,* of heeft Nietzsche gelijk toen hij dit gezegde veranderde in: *Tout savoir ce n'est rien pardonner....*? Of.... openbaart toch niemand, zelfs niet in zijn dagboek, de diepste en volste waarheid over zichzelf, omdat een sterveling dit eenvoudig niet *kan*? Zooals Edgar Allan Poe dit zegt in zijn *My heart laid bare*: indien iemand dit beproefde, het papier zou verbranden en *shrivel up* door de invretende gloeiing der pen? Of zijn vele dagboeken onbeduidender dan men, de personen, die ze te boek stelden in aanmerking genomen, zou mogen verwachten? Zooals bijvoorbeeld blijkt uit Baudelaire's *Mon coeur mis à nu,* dat, ondanks den veelbelovenden titel, niet veel meer bevat dan onbeduidende aanteekeningen en opmerkingen, waar de buitenstaander, die de toestanden en de betrokken personen niet kent, bitter weinig aan heeft?

Wij vermoeden, dat al bovenstaande veronderstellingen om de beurt het geval zijn. Wat mij persoonlijk betreft, ik vind alle soort van dagboeken tóch interessant en van waarde, en waar het geluk mij te beurt viel, inzage van een dagboek te krijgen, was dit voor mij een met uiterste belangstelling begonnen en met hartstocht vervolgde lectuur. Waarschijnlijk door mijn altijd ontzaglijk-groote interesse in het geheimzinnige en raadselachtige phenomeen, dat ‘mensch’ wordt genoemd. Met een waren honger nam ik de ongekunstelde uitingen in mij op, en ik wil gaarne bekennen, dat een oordeel van mij over bepaalde persoonlijkheden door de lezing hunner dagboeken dikwijls grondig gewijzigd is moeten worden, meestal in gunstiger zin.

Echte dagboeken, dat wil zeggen, die niet met de bedoeling geschreven zijn, later gepubliceerd te worden, zijn *altijd* interessant. Het eene meer, of minder, dan het andere natuurlijk, maar al deze opteekeningen geven op een zeker moment, *pur et simple,* een waarachtigen gemoedstoestand weer, zonder de gemaskerdheid, het voorbehoud, de veinzerij of de beperking, die de eene mensch, in den omgang of het gesprek, met anderen zoo vaak toepassen moet of wil.

Een *echt* dagboek is uit den aard der zaak voor een toevalligen lezer dikwijls onvolledig en onverstaanbaar. En kan het anders? De gewichtigste gebeurtenissen worden door den schrijver niet eens vermeld, omdat hij ze veel te goed weet en er eenvoudig niet aan dènkt daarvan nog een gedetailleerde beschrijving te geven, en vaak zijn de notities onbeduidende opsommingen van de onbelangrijkste indrukken, feiten en belevenissen. Daarom wantrouw ik altijd eenigszins de dagboeken, die een geregeld verslag geven van gebeurtenissen en die bedaard en volstrekt onnatuurlijk een schokkende ondervinding opschrijven, als ware het een roman, dien zij vertellen, en stonden zijzelf geheel buiten het geval. Een plotselinge dood, een ramp, een onverwacht buitenkansje zal waarschijnlijk op deze wijze worden vermeld:

O, God, wat een dag.

Wat moet ik nu beginnen.

O, Emmy, arme, arme. Hoe zal je het maken zonder Louis...?

Neen maar! kostelijk. De hoofdprijs uit de liefdadigheidsloterij!

Maar niemand zal kalm en welbeheerscht genoeg wezen om te gaan zitten schrijven, terwijl alles nog aan hem beeft en trilt, en met het *begin* beginnen, langzaam en overwogen, inplaats van met het einde, om later, later misschien, nog eens op de zaak terug te komen en die pro memorie te detailleeren.

Dagboeken zijn dikwijls onbedoelde autobiographieën.... en *elke* autobiographie is van gewicht in het grenzeloos-ingewikkelde schema der dingen. Authentieke dagboeken zijn van eminent belang voor elken bestudeerder van menschelijke psychologie en menschelijk sentiment. Gevoelens, die altijd verborgen blijven, worden rond-uit bekend, verrassende mededeelingen worden gedaan, men toont zich zachter, wreeder, sensitiever of onverschilliger dan in het dagelijksche leven en openbaart drijfveeren, waarvoor men in openlijken omgang soms nooit uitkomen zal.

Ook in de kinderpsychologie is het dagboek van het allerhoogste belang.

Charlotte Bühler, de zoo bekende en gewaardeerde kinderpsychologe (Jo van Ammers-Küller wijdde een studie aan haar in haar *Twaalf bekende vrouwen*) heeft den derden druk van haar interessant werk *Das Seelenleben des Jugendlichen* geschreven, na bestudeering van een twintig kinderdagboeken.

Meestal zijn kinderen zeer geheimzinnig met hun dagboeken, verstoppen ze en vinden het een onvergeeflijk misbruik van vertrouwen maken als een ander ze stilletjes leest. Doch het spreekt vanzelf, dat het aan ouders ontzaglijk hun taak zou verlichten, indien zij inzage konden krijgen van het dagboek hunner kinderen. Maar als de vader of de moeder aan een kind laat weten, dat hij of zij het dagboek lezen wil, is het natuurlijk volkomen mis, daar de dagboekschrijver dan alle argeloosheid en spontaneïteit verliest. En.... het lezen achter den rug van het kind is inderdaad een schending van vertrouwen!

Freud, Adler, Stekel, Jung, de psycho-analytici hebben veelvuldig van dagboeken gebruik gemaakt, en Eduard Spranger beschouwt het dagboek van jeugdige personen als het 'uitstippelen van de levenslijn'.

Vele dagboeken van beroemde personen zijn in de literatuur bekend geworden: die van Platen en Hebbel b.v. hebben veel bijgedragen tot de betere kennis dezer auteurs, en Pepys' Diary is ontzettend belangrijk voor een heele periode der Engelsche geschiedenis, evenals het Journal des Goncourts dit voor de Fransche historie is. Dagboeken van vrouwen zijn er vele, ik herinner aan de befaamde *Diaries* van Fanny Burney (eveneens historisch zeer interessant) en aan de menschelijk-gevoelige Tagebücher van Adèle Schopenhauer, en de nog steeds zeer veel gelezene *Cahiers intimes* van Marie Bashkirtseff.

Dr. G. Kalff Jr. legde dus de hand op een wel zeer waardevol onderwerp, toen hij de taak ondernam 'een veronachtzaamd hoofdstuk onzer beschavingsgeschiedenis' te verbeteren en te onderzoeken, of dagboeken ook een 'eigen wezen en ontwikkeling' vertoonen.

De romans in dagboekvorm, - een genre, ontzettend veel voorkomend, maar, zooals Dr. Kalff terecht opmerkt, van 'verdachte authenticiteit', waren voor zijn studie niet te gebruiken. We krijgen dus 'echte' dagboeken besproken, en, zooals begrijpelijk is, heeft het bijeenbrengen van de stof den samensteller zeer veel moeite gekost, zeer veel tijd en zeer veel onderzoek.

Maar nu ook hebben wij in handig, beknopt bestek, een uitstekend overzicht van *Het Dietsche Dagboek* (welk een goed gekozen titel!) gekregen. (Uitgave J.B. Wolters Uitg. Mtsch. N.V., Groningen.)

De heer Kalff heeft zich niet alleen bij Nederland bepaald, maar nam ook Vlaanderen en Zuid-Afrika in zijn gropeering op.

Dr. Kalff houdt zich (en hoe juist is dit!) het liefste op met het *persoonlijke* dagboek, en laat dus (gelukkig) niet de volle rij van middeleeuwsche kronieken de revue passeeren. Hij begint met Bedevaart en Tachtigjarige oorlog; Reisjournalen en Zeejournalen (uit beide genres kan men zeer veel historische bijzonderheden te weten komen uit langverleden tijden, wat zeden, gewoonten, omstandigheden, milieu's, kleeding, middelen van vervoer en huiselijke toestanden betreft) volgen.

Dan beschouwt de knappe, studieuse, consciëntieuse schrijver de 18e eeuw en de 19e; het bekende dagboek van Willem de Clercq, dat vaak tot voorbeeld heeft gediend, wordt onderhanden genomen, en Multatuli, die eenmaal zeide:

'Er is geen mensch, wiens gemoedsgeschiedenis niet belangrijker is dan de "mooiste" gemaakte roman', doch daarentegen weer woedend uitriep:

'Geen mensch, die wezenlijk iets beteekent, houdt ooit een dagboek!' wordt eveneens zeer rechtvaardig beschouwd. Ook van de diaristische uitingen der Tachtigers neemt de auteur kennis, en we kunnen alleen met nadruk opwekken tot lezing dezer even zaakkundige als goed-geschreven verhandeling, die óver-interessant is, omdat de schrijver met ijver, geduld en serieuse objectiviteit zijn studie heeft samengesteld.

Nogmaals: een dagboek behoort tot de meest belangrijke uitingen van den mensch, en de vraag van Dr. Kalff:

'Geeft uw interesse aan dit cultuur-historisch document', m.a.w. begin of vervolg een dagboek, onderschrijven wij met den meest beslisten ernst. Immers, zooals Pope zei:

The proper study of mankind is man, en 'to know thyself' is weer iets toevoegen aan het psychologisch materiaal, dat de menschheid weer wat verder brengt tot de ontraadseling van.... de menschheid.

'Es bildet ein Talent sich in der Stille', maar ook de dagboekhouder, zegt Dr. Kalff, 'vormt en leeft zich uit in de stilte', en eveneens zeer juist merkt hij op:

'Het dagboek, dat zijn naam waardig is, moet van dag-tot-dag genoteerd zijn, en niet op een intiem publiek berekend.'

Amiel (die 17000 bladzij *cahier intime* vulde en dus wel als deskundige mag worden beschouwd) stelde als karakteristieken van een dagboek o.a.:

dégonfler son coeur;
s'apercevoir de sa vie;
éclaircir sa pensée.

Onze diep-betreurde vriend Frans Erens heeft eens gezegd:

'Het incohaerente van ons leven in dit begin der twintigste eeuw vindt in een scherp gezift dagboek zijn meest adequate weerspiegeling.... Een diepgaand dagboek voldoet ons in de literatuur op dit oogenblik vrijwel.'

En Lodewijk van Deyssel schreef:

'Ik heb mij dikwijls afgevraagd, hoe het toch komt, dat dagboeken en brieven zooveel prettiger zijn om te lezen dan de meeste gedichten, romans en al wat verder kunst of literatuur heet.'

Inderdaad, dagboeken behooren tot de allerinteressantste lectuur van alle landen en tijden. Men behoeft nog niet eens bezeten te zijn door een (overigens zeer natuurlijke en haast aan iedereen eigene) *sens de curiosité* om er belang in te stellen. Dagboeken, de *echte,* zijn nu eenmaal de waardevolste *documents humains,* die men zich denken kan, en wij moeten Dr. Kalff wel zeer dankbaar zijn, dat hij ons attent maakt op zeer veel, wat wij nog niet wisten, maar wat wij nu blij zijn te weten.

Het Dietsche Dagboek verdient een plaats in elke bibliotheek, maar ook tal van particulieren zullen er hun genoegen aan beleven. Moge het in veler handen komen! Het is een gewichtige, waardevolle bijdrage tot de Nederlandsche cultuur-historie, die natuurlijk elken Hollander ter harte gaat. De soliede, smaakvolle uitgave maakt het boek tot een aangenaam exemplaar in elke boekenkast of op elke schrijftafel, want een dergelijk belangrijk werk houdt men liefst een beetje dicht bij de hand.

N.G.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Charlotte Brontë, Currer Bell, in haar werk.
(Vervolg van blz. 641, Dec.-nummer 1935.)

Allereerste productie: Legends of Angria.

Het was reeds lang van algemeene bekendheid bij de belangstellenden in de Brontë-literatuur, zoowel als bij degenen, die letterkundige veilingen bezochten, dat Charlotte Brontë in haar kinderjaren en vroegsten meisjestijd een groot aantal novellen geschreven heeft, waarbij er waren van aanzienlijke lengte, en dat zij deze te boek stelde in een bijna microscopisch handschrift in heel kleine notitieboekjes. (Een paar jaar geleden kwamen eenige van deze boekjes op een Londensche auctie voor, en brachten elk verscheidene honderd ponden sterling op!)

Mrs. Gaskell had indertijd voor haar beroemd *Life of Charlotte Brontë,* inzage van al haar geschriften, dus ook van dit eerste werk. Doch of zij veronderstelde, dat deze jeugdpogingen wel niet heel belangrijk zouden zijn, of dat de inspanning van dit oogbedervende schrift haar te groot was, - zij heeft er slechts terloops melding van gemaakt.

Men is begonnen één harer verhalen afzonderlijk uit te geven: *The Spell* (waarover straks meer). Maar thans is er een deel verschenen, getiteld *Legends of Angria,* samengesteld uit de jeugdproductie van Charlotte Brontë, door Fannie Ratchford, met medewerking van William Clyde de Vane (Yale university press en Oxford university press).

Uit het bestaande werk heeft Fannie Ratchford een keuze gedaan van vier verhalen: *The green dwarf, Zamorna's exile,*

Mina Laury, Caroline Vernon, benevens een *Farewell to Angria.* Bij elke novelle geeft zij een *Introduction,* terwijl vele noten den teksten nog grootere waarde bijzetten.

'The present volume', zegt Fannie Ratchford, 'is the first to present a panoramic view of Charlotte Brontë's early work.'

De novellen staan onderling in verband met elkaar, daar zij allen betrekking hebben op het verbeeldingsrijk 'Angria'; en deze verhalen geven weer een nieuwen kijk op Charlotte's hoogst origineel en hoogst interessant talent.

The green dwarf werd geschreven in 1833, toen Charlotte zeventien jaar was, en ofschoon de inhoud sterk den invloed van Walter Scott verraadt, is het toch een merkwaardig werkstuk voor een jong meisje van dien leeftijd, wat kracht van compositie, stijl en karakteruitbeelding betreft. Maar het meesterwerk dezer verhalen lijkt mij *Mina Laury.* Zeer, zeer mooi is de liefde van Mina voor Zamorna voelbaar gemaakt, maar ik geloof, dat men een vrouw woet zijn, om de intrinsieke waarde van dit verhaal juist te kunnen schatten. En ik kan het dus geenszins eens zijn met Iolo A. Williams, die in 'The Bookman' een veel te hard oordeel gaf over deze *Legends of Angria*:

'.... the tales are complete rubbish, mere hash-up of Scott, the Gothic romanticists and Byron.'

Zeker, er *zijn* in deze vertellingen reminiscenties aan de genoemde schrijvers, maar er is toch genoeg van Charlotte Brontë-zelve in, om de publicatie ervan te rechtvaardigen.

En waaraan nu hadden deze novellen hun ontstaan te danken?

Ziehier het curieuse feit.

Op den avond van den 5en Juni 1826 keerde dominé Brontë terug van een reisje naar Leeds, met een doos houten soldaten voor Branwell.

Toen Branwell ze 's morgens voor zijn bed vond staan, holde hij er mee naar zijn zusters, om haar zijn schat te toonen. Vol belangstelling sprongen de meisjes uit bed, Charlotte vooraan, en een der militairen er uit kiezende, die haar het beste beviel, noemde zij dien de hertog van Wellington (van ouds haar held). Ook Emily en Anne namen er elk een; Emily koos een ernstigen,

krijgsman en noemde hem Gravey, en Anna had een ‘queer little thing’ genomen, ‘much like herself’, die den naam Waiting Boy ontving. Branwell betitelde er een, als zijn speciaal eigendom, met den naam Buonaparte, en de meisjes mochten de figuurtjes, die zij hadden gekozen, houden.

De houten soldaten werden de helden van een onnoemelijk aantal verbeeldingsspelen. De kinderen, die zich, sinds hun vroegste jeugd, hevig interesseerden voor politiek en geschiedenis, noemden ze afwisselend: Arthur Wellesley, Ferdinand Cortez, Francis Stuart, Frederick Brunswick, en onderscheidden de popjes ook naar karaktereigenschappen als: Goody, Bady, Naughty, Bravey, Sneaky en Bogey; weer anderen heetten Captain Tree, Sergeant Bud, General Leaf, Major Arbor, en Corporal Branch.

De kinderen-zelf stelden de geniussen van de figuren voor, als Genius Talli, Genius Branni, Genius Emmi en Genius Anni.

Twaalf helden maakten een reis met het schip *Invincible,* leden schipbreuk, en na veel gevechten met inboorlingen, stichtten zij aan den mond van de Niger River een tooverstad, die eerst bekend was als Glass Town, later als Verdopolis.

Een der figuren, de zoogenaamde Duke of Wellington, haalde uit Europa vijftienduizend getrouwen, en met behulp van dezen werd het koninkrijk Angria gegrondvest. De steeds toenemende bevolking maakte het kiezen van een koning noodzakelijk, en hiervoor werd Charlotte's held gekozen, als ‘a fit and proper person to sit on the throne of these realms.’

Zoover was dit amusante spel gevorderd, dat de geesten der kinderen hartstochtelijk bezig hield, toen het noodlottigerwijze onderbroken werd door Charlotte's vertrek naar de school te Roe Head in 1831. Al bleef zij ook anderhalf jaar afwezig, het spel werd daarom niet vergeten of veronachtzaamd, en na haar thuiskomst werd het onmiddellijk hervat door haarzelf en Branwell. De jongere meisjes hadden hun eigen spel met fictieve persoonlijkheden, die zij *The Gondals* noemden.

Een der redenen, waarom Angria niet losgelaten werd, ook al was Charlotte niet thuis, was, dat Charlotte sinds haar veertiende jaar er al verhalen over was gaan schrijven. Charlotte schreef onder de namen: Captain Tree, en als de twee zonen

van den hertog van Wellesley: the marquis of Douro en Lord Charles Wellesley. Branwell, want ook hij schreef erover, noemde zich Young Soult of Sergeant Bud. De boekjes, die zijzelve maakten, waren van 2 bij 3 centimeter groot, en werden in miniatuur drukletters beschreven. (Er bestaan wel vijftig van deze verhalen, drama's, gedichten, en historie; het is dus duidelijk, welk een ontzaglijk werk Fannie Ratchford heeft moeten doen, om de *Legends of Angria,* zooals zij ze in het licht gaf, te kiezen.)

In 1830 maakte Charlotte een catalogus van haar geschriften, die toen twee-en-twintig deeltjes bevatten, en die allen waren 'uitgegeven' door Captain Tree, 'Biblio Street, Verdopolis'.

Na Charlotte's thuiskomst ging zij opnieuw aan het schrijven met evenveel enthousiaste energie. Het spel 'colored all her thoughts', maar zorgvuldig werd het voor iedereen als een geheim verborgen gehouden, zelfs voor haar vader, haar tante en haar meest intieme vriendinnen, Mary Taylor en Ellen Nussey. Geen woord tot iemand over het 'divine, silent, unseen land of thought, whose landscape she knew in every variety of shade and light.'

En in haar school-leven, terwijl zij ongetwijfeld hevig aan heimwee leed, troostte zij zichzelve met gedachten aan Angria, en bedacht er verhalen over. En, zegt Fanny Ratchford, ongetwijfeld, gedurende haar verblijf te Roe Head, leefde Charlotte een:

....life of golden romance, walking with kings, guiding the destinies of a mighty empire, and receiving the plaudits due genius from an admiring world.

Zij produceerde met een verbazend gemak en groote snelheid een aanzienlijk getal novellen (er zijn er immers wel vijftig gevonden!), ook gedichten en tooneelspelen. Haar personen stonden haar zoo levendig voor den geest, dat zij met hen verkeerde als met goede bekenden. In het eerst deed zij haar 'arch-hero' huwen met Florence Marian Hume, een 'gentle green and white maiden of snowdrop purity and sweetness'. Door de jaloezie van een andere dame kwam zij echter ten val (Branwell gebruikte hiervoor de tusschenkomst van den schurk Rogue) en

de markies trouwde toen met de beter met zijn stand overeenkomende Mary Percy.

Verschillende politieke complicaties grepen er plaats, en van elke maakte Charlotte gretig gebruik voor haar ‘romans’. Haar held was een groote Don Juan, en had tegelijkertijd verschillende vrouwen lief; het moet gezegd worden, dat ook verschillende vrouwen hem vierden en aanbaden.

Dus, terwijl Charlotte uiterlijk het bestaan leefde, dat Mrs. Gaskell in haar boek betitelde met ‘A dreary season at Haworth’, was haar innerlijk leven ‘eventful and exciting’. In Charlotte's dagboeken vertelt zij hiervan, maar deze dagboeken, zegt Fannie Ratchford, zijn tot dusverre:

‘wholly unused by biographers and critics’, ofschoon zij behooren tot de ‘most revealing Brontë documents in existence’. Zij bevinden zich in het Brontë Museum te Haworth. Zij was zóózeer van haar eigen fantasiën vervuld, dat zij bijvoorbeeld in haar dagboek schreef:

‘I wonder if Branwell has really killed the Duchess. Is she dead? is she buried? Is she alone in the cold night on this dreary night’?

Fanny Ratchford, die de dagboeken inkeek, zegt dat Charlotte daarin nooit heimwee naar Haworth toonde, doch dat:

all her longing was for Angria, the land of her spirit's freedom. Even her Christmas and summer vacations, as the dates of numerous scripts attest, were spent in the palaces of Angria and Verdopolis, rather than in the parsonage and on the moors of Haworth.

Haar ‘otherwordliness’, haar neiging om zich aan alle gezelschap te onttrekken, werd door de anderen toegeschreven aan onwelzijn of melancholie, of een zenuwachtige geïrriteerdheid, maar haar dagboeken lichten ons wel anders in!

Van de andere kinderen was Emily de eenige, die zich even compleet als Charlotte kon verliezen in haar verbeeldingen. Voor Branwell was Angria nimmer meer dan een aardig, kinderlijk spel. En ofschoon Anne wel meedeed, ‘it never took root in her spirit.’ En zooals haar dagboeken bewijzen, begon het spel, toen

zij volwassener werd (1841) haar van harte te vervelen, juist toen Emily, die anderhalf jaar ouder was, het ‘most absorbing’ begon te vinden. Hoewel er tusschen Anne en Emily altijd een zeer innige verstandhouding bestond, was het toch met Charlotte, dat er een ‘closer tie of understanding’ was dan met Emily en de anderen. Charlotte wist en begreep, dat:

‘the flowers that bloomed on the heath for Emily were the halls of Gondal (Emily's gefantaseerde rijk); that the Eden which she conjured from the bleak hillside was the land of King Julius, and that the liberty, which was as the breath of life to her was freedom to worship without interruption her “God of Visions.”’

Zij schreef er eveneens verhalen over, en Anne zegt in haar dagboek:

‘Emily is engaged in writing the Emperor Julius' life. She has read some of it, and I want very much to hear the rest.’

En Fanny Ratchford heeft een ontdekking gedaan, die mijn theorie, dat Emily's prachtig gedicht,

Cold in the earth, - and the deep snow piled above thee....

geschreven zou zijn ter nagedachtenis aan een der hulppredikers van haar vader, die te Haworth gestorven was, en dien zij (volgens mij) in stilte hartstochtelijk zou hebben liefgehad, volkomen te niet doet.... want uit een dagboek van Emily blijkt, dat het bedoeld is als een klaagzang van.... Rosina, keizerin van Gondal, op haar vermoorden echtgenoot. (Alweer een bewijs, dat men in literair historie wel heel voorzichtig mag zijn met te snelle veronderstellingen en theorieën, die niet op voldoende weten berusten!)

In 1837 vroeg Charlotte, vol ambitie, en schrijfstersplannen, raad en oordeel aan Southey (die toen ‘Poet Laureate’ was) over haar werk. Southey, na de lectuur, antwoordde haar:

‘There is a danger of which I would, with all kindness and in all earnestness, warn you. The day dreams in which you habitually indulge are likely to induce a distempered state of mind;

and in proportion as all the ordinary uses of the world seem to you flat and unprofitable, you will be unfitted for anything else.... But do not suppose, that I disparage the gift which you possess, nor that I would discourage you from exercising it. I only exhort you so to think of it, and so to use it, as to render it conductive to your own permanent good.'

Deze raad maakte grooten indruk op Charlotte zooals haar antwoord aan Southey bewijst. Zij legt uit, nadat zij hem eerst heeft bedankt voor zijn vriendelijke belangstelling, dat zij niet heelemaal een 'idle dreaming being' is, en dat zij ook wel 'nuttiger werk' doet.

Doch waarschijnlijk in verband met deze correspondentie nam Charlotte eenigen tijd later formeel afscheid van haar 'dream world and its people', waarmee zij zich sinds haar 17e jaar tot haar 22e had bezig gehouden.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De paradijsvogel, Volkenbond genaamd, die zich tot dusver kenmerkte door zijn windeieren, heeft thans een echt ei te voorschijn gebracht, dat al bij zijn oorsprong onfrisch bleek te zijn: de sancties of strafmaatregelen tegen den dus geheeten ‘aanvaller’, Italië, waarbij men er over dacht den oorlog tegen het allen gevoeligen menschen ter wereld zoo na aan het hart liggende Abessynië, kort en goed te kunnen eindigen door het snoode Italië de noodige petroleum te onthouden. Maar in de tegenwoordige techniek van het oorlogvoeren is petroleum ongeveer hetzelfde wat voorheen het buskruit werd geacht: geen petroleum geen oorlog. Althans geen ‘moderne’, geen ‘beschaafde’ oorlog. Tegenover het achterhouden van andere voor het oorlogvoeren bruikbare leveranties had Italië zijn maatregelen genomen. Het zou door een gewijzigde nationale levenswijze, door versobering van eigen gebruik, door intense voortbrenging van alles wat in eigen land ter oorlogvoering gebezigd kon worden, zich te weer stellen, en het zou dit blijven doen, òok wanneer de Italiaansch-Abessynische veldtocht geëindigd zou zijn. Zoo dat dan de natiën, die door welke beweegredenen ook Italië's oorlogvoeren tegen het zoo plotseling in veler sympathie gerezen Abessynië, waaromtrent zij gisteren nog volslagen onwetend konden worden geacht, hadden gehinderd, zich-zelf in haar nationale economie zouden schaden. Maar het onttrekken van petroleumvoorziening aan den eenen strijdvoerder, terwijl de andere, Abessynie, onder voorgaan van Engeland en Frankrijk van alle oorlogsbehoeften rijkelijk werd voorzien, natuurlijk tegen ruime financiën, werd door Italië hoogst ernstig genomen. Zoo ernstig, dat het tot nu zoo dapper tegen het Fascistisch Italië dreigende Engeland bang werd voor zijn naar de Middellandsche Zee gezonden slagvloot, wier onafwijsbare macht het zoo goed kan gebruiken tegen de mogelijke bedreiging van eigen directe belangen in den Stillen Oceaan, door het gevaarlijke Japan.

Misschien is in het laatste tiental jaren Europa niet zoo dicht het latente oorlogsgevaar genaderd als juist door dit onnadenkend spelen met het petroleumvraagstuk. En wijl Nederland in zijn Oost-Indische bezittingen eer der voornaamste leveranciers dezer vloeibare munitie is, en daarbij in onmiddellijk economisch verband staat met Engeland en Frankrijk, gangmakers tegen het strijdvoerend Italië, zou ons volk gevaar geloopen hebben in een wereldoorlog te worden betrokken, waarvoor zijn regeering in de aandrift van een idealistisch, doch tamelijk ondoordacht optreden tegen den machtigsten strijdvoerder van het oogenblik, gevaar had geloopen òf om genoodzaakt te wezen zich uit de economische coalitie tegen Italië terug te trekken, òf om bij een oorlog te worden betrokken, waarvoor het voorbereiding, belang, noch noodzakelijkheid kende. Maar er is een stralend lichtpunt gekomen in de volslagen duisternis van het oogenblik.*) Het is gebleken, dat geen der twee machtige mogendheden van West-Europa op dit oogenblik oorlog wenscht. Integendeel, haar regeerders zien in dat een oorlog thans - en zoo zal het waarschijnlijk ook wel voor de toekomst blijven - opnieuw een wereldoorlog zou ontketenen, waarop onvermijdelijk de noodlottigste ondergang der Westersche invloeden over de Oostersche zou volgen, en de rijzende zon van Japan dan ook over Europa zou opgaan, versterkt nog door de Bolsjewistische wereldbeschouwing van dat andere Oosten, dat zijn invloeden reeds nu over het Westen doet gevoelen.

Het is onmogelijk een hoog denkbeeld te koesteren omtrent het geestelijk inzicht der groote menigte in alle landen, de meerderheid der bevolkingen, thans zoo fel tegen den Italiaanschen aanvaller van de Abessynische onafhankelijkheid. Zij wordt bewogen door achtenswaardige, idealistische gevoelens, doch tevens door een zeer verwerpelijk inzicht van de werkelijke waarde der beschavende kracht, welke van het tegenwoordige Italiaansche volk kan uitgaan, en van het volkomen ontbreken van het geringste beschavingselement in het onafhankelijk voortbestaan van dat anachronistisch Afrikaansche land, dat in het tegenwoordig stadium van het beloop der wereld geen enkel recht van voortbestaan meer bezit, en onberekenbaar gebaat zou worden door

*) De volgende beschouwing blijkt achteraf veel te optimistisch gestemd. - M.W.

de overheersching van een Westersche wel geadministreerde mogendheid. Allerwaarschijnlijkst ligt op den bodem der sympathie, welke de menigte in alle volken thans voor Abessynië gevoelt, de onnadenkende vergelijking van eigen onafhankelijk leven in den mogelijken strijd tegen een machtigen aanvaller. Maar die Abessynische volksgemeenschap is niet te vergelijken zelfs met de achterlijkste volken van het Westersche werelddeel. Het is een volslagen miskenning van eigen beschavingsgeschiedenis in verhouding tot het bestaande wereldbestel der kleine Westersche natiën, uit den aard der zaak onmachtig om zich met goed gevolg te verdedigen tegen een machtigen aanvaller, te denken dat het in alle opzichten achterlijke en eigenlijk voor zich-zelf en omringende gemeenschappen waardelooze Abessynië daarmee eenige vergelijking kan doorstaan. Italië is dan 'de aanvaller' van het oogenblik. Het kan nauwelijks ontkend worden, ofschoon zijn fascistische regeering beweert, dat zij door het breidellooze Abessynië daartoe werd genoodzaakt. Over het recht, in hoogeren zin van het woord, van Italië om dit land te bezitten en zijn volk voortaan te bevoogden, kan geredeneerd worden. Waarschijnlijk is het eenige recht van Italië zijn expansienoodzaak, en het feit, dat geen andere Westersche mogendheid, zelfs niet Engeland, dat tot voor kort in het zwarte werelddeel zonder bezwaar annexeerde wat het grijpen kon, ook zelfs landen, de Zuid-Afrikaansche Boerenrepublieken bijvoorbeeld, die onberekenbaar en in alle opzichten boven de Abessynische volksgemeenschappen met haar middeleeuwsche regeeringstoestanden uitstaken, aangedurfd heeft wat Italië nu binnen zijn militaire krachten gelooft te liggen: een gevaarlijke onderneming, waar de uiterlijk zoo élégante kleine Negus weerstandsvermogen genoeg, gezond verstand echter te weinig bezit om niet boven zijn onafhankelijk maar weinig benijdenswaardig vorstenbestaan de semi-afhankelijkheid te verkiezen, waartoe zoovele machtiger en beschaafder vorsten ter wereld, zelfs in het zooveel hooger in beschaving staande Azië, door Westersche mogendheden werden gedwongen: een politieke en maatschappelijke toestand, waarbij zij en hun volken zich zeer wel bevinden. Stel dat de voorspelling waarheid bevat, dat het veroveren van geheel Abessynië met zijn vervaarlijke natuurlijke formatiën, oorzaak waarschijnlijk, waardoor

Engeland zich wel gewacht heeft land en volk aan te tasten, vijftien jaar tenminste van Italië's volkskracht zal eischen - het zou een ramp zijn voor het Italiaansche volk, indien deze voorspelling waarheid mocht bevatten, en deze een gevaar-op-zich-zelf voor geheel West-Europa - dan nog zouden een kwarteeuw later de onderscheidene bewoners van dat ongure land er wel bij varen. Want zoo min als de groote menigte eenig denkbeeld bezit van de verschrikkelijke gesteldheid der Abessynische natuur, heeft zij eenig denkbeeld van den daaraan geëvenredigden aard der bewoners. Zij zijn ongetwijfeld dappere kerels, in den strijd halve satans, gehard, pezig, lenig, onbetoombaar, kinderlijk onbewust van gevaar, op waanzin af wild van opgewondenheid, wreed voor den overwonnen vijand, bestand tegen elke ontbering, die, levende en hun kracht toeschrijvende aan het eten van veel roode peper in hun karig voedsel, dat iedere man voor drie maanden nooddruft bij zich draagt, hun dorst kunnen verslaan door het onreinste water, waaraan een Westerling onmiddellijk den dood zou drinken. Het zal den Italianen alles behalve gemakkelijk vallen, ook wanneer zij eindelijk het begeerde land in vrede bezitten, zulk soort van wilden, misschien enkel te vergelijken met onze lieflijke Papoea's van Nieuw-Guinea, welke echter heel wat zachtzinniger schijnen, aan een voegzaam leven te gewennen.

Maar zoo is er dan voornamelijk in Frankrijk en Engeland groot politiek misbaar ontstaan, waarbij sir Samuel Hoare zelfs van zijn Buitenlandsche Zaken-zetel is getrommeld, omdat alles, wel beschouwd, de regeeringen het toch niet op een consequente doorvoering van de strafmaatregelen tegen den ‘aanvaller’ willen laten aankomen op gevaar af van een Europeeschen oorlog te ontketenen. Bijkomstige mogelijkheid, welke zij eerst zoo dapper uit het oog hadden verloren. En dit weifelen op het laatste oogenblik, deze terughoudendheid aan den rand van den afgrond is een wezenlijk lichtpunt, al wordt het niet waargenomen door de groote menigte der democratisch geregeerde landen, welker regeeringen voortdurend afhankelijk zijn van het onberedeneerde gevoelsleven hunner kiezers. Het onfrissche ei van den paradijsvogel Volkenbond bevatte ook een vredesvoorstel, door Engeland en Frankrijk opgesteld in veel en moeilijk beraad, aarzelend en overtuigd, dat het voorloopig tot niets zou leiden. De Europeesche

vredespolitiek, zoozeer en zoo gezond beheerscht door vrees voor een nieuwen wereldoorlog, heeft de dwaling begaan ook Abessynië en zijn 'Negus' in het nest van den paradijsvogel te ontvangen, zooals het trouwens deed Jan en Alleman onder de volksgemeenschappen ter wereld, ongeacht den trap van geestelijke ontwikkeling, waarop die zich bevinden. En nu houdt de deftige donkerhuidige heerscher over volksstammen, die hem waarschijnlijk met huid en haar zouden verslinden, als hij er ernstig over dacht hun te beletten de belangwekkende, maar gevaarlijke opgewondenheid hunner vrijheid te genieten, op de parmantigste wijs te Genève de heeren aan hun woord, en doet alsof hij in zijn persoon en zijn volk bijvoorbeeld de volkomen gelijken zijn van Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin met derzelver eminenten Eersten minister dr. H. Colijn en het Nederlandsche volk er bij. Hij is de 'Negus negesti', heerscher over en woordvoerder namens zijn volken door een snooden vijand aangerand. Hij spreekt verontwaardigd van het Italiaansche bombardement van 'open steden', alsof er in geheel Ethiopië, zijn onherbergzaam land, iets anders in den trant van steden of dorpen bestaat dan min of meer uitgebreide bijeenvoegingen van primitieve leemen hutten zonder vensters, zonder schoorsteenen, zonder ingangen, waardoor een volwassene anders dan gebogen kan binnen treden. Geen scholen; kerken, ja, maar voor den achterlijksten Christengodsdienst, of moskeeën voor Islamieten, die waarschijnlijk evenmin wat van den Profeet afweten als de man in de straat der Europeesche sloppen; hospitalen slechts voor zoovele er door verschillende Europeesche zendelingen zijn aangebracht; regeeringsgebouwen, welke, behalve enkele zoogenaamde 'paleizen' hier en daar, voor de rijksgrooten met hun aanhang van lijfeigenen, van de gesteldheid der hun omringende leemhutten slechts door hun grootere afmetingen afwijken. Maar deze 'Negus negesti' moet nu toch te Genève, in het nest van den paradijsvogel Volkenbond, wel op gelijken voet behandeld worden als de vertegenwoordiger van welke andere hoogstaande beschavingsgemeenschap. Hij verwerpt dus in zijn hoogheid het hem door de regeeringen van Engeland en Frankrijk voorgestelde vredesvoorstel, dat hier niet eens uiteengezet behoeft te worden omdat geen der twee strijdende partijen er over denkt het goed te keuren,

zooals het daar wordt voorgesteld. En niet zonder een tragikomieke bijmenging is de bewering, dat de Negus niets wil doen, dat in de toekomst een aangevallen Volkenbondslid tot nadeel zou kunnen strekken, indien de aanvaller zich op eenig précédent in dezen strijd zou willen beroepen. Alsof eenig zwakkere West-Europeesche staat aangetast door een sterkeren zich zou willen gelijk stellen met de middeleeuwsche horde-toestanden van het land van den 'Negus-negesti'. Hij weigert dus in de thans hem voorgestelde vredesvoorwaarden te treden in het belang van den Volkenbond. Het is heel nobel, doch de Volkenbond heeft de zedelijke bescherming van den Afrikaanschen 'keizer' niet noodig. In dit stadium van de vredesonderhandelingen zou het van twijfelachtig belang zijn de bijzonderheden mee te deelen, waartoe het moeizaam wikken en wegen der Engelsche en Fransche regeeringen, welke nu beiden op het kantje van hun politieken ondergang balanceeren, tegenover haar door gevoel en onnadenkendheid beheerschte kiezers, is gekomen. Eén ding staat vast: Engeland begrijpt, dat het te ver is gegaan in zijn ondoordacht doordrijven tegen Italië van economische strafmaatregelen, waardoor het economische leven der natiën, welke er in hebben toegestemd, zoo benard reeds, in nog ernstiger crisis is gekomen, in het bijzonder waar het de leverantie betreft van petroleum, waarvan de Nederlandsche koloniën een der voornaamste leveranciers zijn, en tegenover de zoozeer verklaarbare weifelende hulp van Frankrijk bij het ontstaan van een gewapend conflict met het wel gewapende en strijdbare Italië. De Britsche regeering zoekt dus naar een voorwendsel om met een schoon gezicht het zoozeer door haar in bescherming genomen Abessynië tegenover Italië aan zijn onvermijdelijk lot over te laten, en Italië dan wederkeerig aan de oorlogsgevaren, welke zijn volk zoo dapper, zoo geestdriftg, maar tevens zoo onnadenkend tegemoet is gegaan. Niet nobel van Engeland om dit te doen, nadat het eerst den Negus zoozeer heeft aangemoedigd. Maar het houdt zijn 'zalvende rechtvaardigheid', waarom het bekend is, slechts vol, zoolang er niets bij is te verliezen.

En onder de gegeven omstandigheden van het oogenblik is er voor het Britsche wereldrijk veel te verliezen, waar in het Verre Oosten in Japan een eilandvolk, zooals Groot-Britannië-zelf, is

opgekomen, dat de Britsche strijd- en mededingingsmethoden uit het verleden op het zooveel ingewikkelder heden toepast. Reeds durft dit Oostersche eilandenrijk het Westersche te waarschuwen zich te onthouden de Chineesche regeering te Nanking aan te moedigen een anti-Japansche houding aan te nemen. ‘Een dergelijke houding, waarschuwde het Japansche ministerie van Buitenlandsche Zaken, zou de pogingen van Japan tot het herstel van normale betrekkingen met China moeilijker maken, en het mislukken der pogingen zou den toestand in het Verre Oosten verscherpen en Groot-Britannië schade berokkenen.’ Van de moeilijkheden, waarin onze overburen zich ten behoeve van Abessynië in de Middellandsche Zee hebben gestort, tracht de invloedrijke oorlogsgezinde partij in Japan gebruik te maken om in China haar slag te slaan, ongerekend het feit, dat de Japansche financiën in een jammerlijken toestand verkeeren. Het gaat om de vijf Chineesche provinciën, waaraan Japan, na Mandsjoekwo, een semi-onafhankelijk bestaan wil geven onder eigen militaire voogdij, wel te verstaan.

Onder de gegeven omstandigheden kan men dus weinig verwachten van een nieuwe vlootconferentie, waarbij, op het Japansche verlangen, de verhouding van 5.5.3 (Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten tegenover Japan), de Nipponsche regeering tot volkomen gelijkheid wil zien gebracht, doch Washington de verhouding wenscht behouden te zien. Geeft men in deze aangelegenheid van Japansche zijde niet toe, dan is het vooral Noord-Amerika, dat dreigt met een ongelimiteerde uitbreiding der vloot, net zoolang tot Japan er zijn financieelen adem bij verliest. Immers in dit opzicht zijn de parmantige Nipponners juist wat kortademig. Japan heeft met China groote en bijzondere plannen, niet enkel met China trouwens. Het denkt zelfs aan herstel over heel China van de Mandsjoesche monarchie, in den persoon van den jongen keizer Poe-nji, dien het reeds tot vorst over Mandsjoekwo heeft verheven. En waarom niet? Vroeger zei men: ‘les rois s'en vont.’ Maar het Grieksche voorbeeld bewijst, dat zij ook wel eens terugkomen. En de volken varen er dan niet slechter bij.

In Tsjecho-Slowakije is de ‘grand old man’ Masaryk als President vervangen door zijn leerling dr. E. Benesj en er is algemeen gejubel om beide staatslieden te eeren.

Bibliographie

J. Greshoff. *Arthur van Schendel.* - Amsterdam, 1934. J.M. Meulenhoff.

Elders heb ik het reeds beweerd: Greshoff is een reuzejongen en hij blijft het. Hij is buitengewoon knap en veelzijdig. Iedere lezer, die eenigszins met de Nederlandsche poëzie vertrouwd is, herkent in zijn gedichten het Greshoviaansch accent, zelfs al staat het anoniem in Helikon. Hij is een man van den langen afstand, al schrijft hij korte artikelen. Zijn uitgebreide journalistieke arbeid prikkelt altijd, doet je nadenken en schenkt variatie's op zeer verschillende thema's. Zijn wegen leiden van hypergevoeligheid naar humoreske en ironie, van groote, eerlijke en warme bewondering, daar waar het noodig is, naar afbrekende rechtvaardigheid die bijna grenst aan woede. Zijn temperament voert zijn uitingen dan tot boven kookpunt op. Hij is goddank geen man van den valen middenweg. Zijn charme is: volledig vriend of vijand. Hij is nog een van de weinigen in ons land die strijden en die bezield is met het vuur, waardoor eens de jonge Kloos en de jonge Van Deyssel onze letteren in ‘de vaart der volkeren’ deden meespreken. Hij slaat spijkers met koppen en met dezelfde bravour slaat hij ernaast! Een geschoolde en overvloedig georiënteerde kenner als Greshoff is natuurlijk niet zoo heel gauw te bevredigen. Wanneer hij vele middelmatige Nederlandsche producten in zijn gedachten vergelijkt met de haute littérature van Frankrijk, onze tamme romans met ‘Voyage au bout de la Nuit’ van Louis Ferdinand Céline en ‘La Condition Humaine’ van André Malraux, dan kan men de hartstochtelijkheid van zijn uitvallen zeer wel begrijpen. Dat hij nochtans bewonderen kan, buitensporig zelfs, pleit voor hem. Hij is als ironicus, hekelaar en versificateur grooter en volledіger dan als criticus. Hij is te veel een man van uitersten. In zijn vroegere attaque's op Querido (thans, meen ik, gedeeltelijk loyaal door hem herroepen) en verguizingen van een halve regel soms van Theun de Vries en Coster bijv. ontbreekt de precies op tijd werkende rem, waarmede een werkelijk groot

criticus geboren wordt. Zijn gedocumenteerde bewondering voor Arthur van Schendel, den grandiozen auteur van de Tamalone-figuur, zal wel door iederen literairen fijnproever gedeeld worden. De prozaïst Arthur van Schendel behoort tot de edelste dichters van ons land. Zijn fantasie en zijn taal bezitten een natuurlijke distinctie en een lucide sereniteit, die in ons land slechts door het werk van Couperus, Aart van der Leeuw, Albert Kuyle en Albert Helman wordt geëvenaard. In kort bestek kon Greshoff maar op enkele boeken van Van Schendel wijzen, maar een werkelijk geïnteresseerd lezer krijgt hier èn op den arbeid èn op den mensch een juisten kijk, in enkele bladzijden slechts en in gevoelige glanzende taal een Van Schendel waardig. Wanneer ik thans niet in staat ben Van Schendel op de allerhoogste toppen der bewondering te plaatsen, zooals Greshoff dat doet, dan komt dit misschien doordat ik nog onder den indruk ben van twee boeken die ik kort geleden las: 'Voyage au bout de la Nuit' van Céline en 'Het Leven op Aarde' van Slauerhoff. Want ook de arme criticus is maar een.... rijk mensch, althans wanneer hij een korte poos kan leven onder de suggesties van deze grootelijks begenadigde en gevloekte avonturiers met hun geniale scheppingen, die schijnbaar uit zichzelf ontstaan en die eenvoudig zijn als natuurtafereelen.

Ik ben een groot bewonderaar van Van Schendel's gave kunst, *romantisch* van uiterste leefdriften, *klassiek* van vormgeving. Geen enkele zijner boeken echter kan mij die schokken geven, welke ik bij Céline heb ondervonden, die een 'argot' schrijft, waarbij een goede dictionnaire mij totaal in den steek liet. Hoeveel maal gaver is Van Schendel als stylist? En toch glijdt de groote Nederlandsche prozaïst naast het leven, vergeleken met den ongeëvenaarden peiler van den mensch in al zijn misdaad en bedrog. Voor mij is de vroegere Van Schendel, de fijne colorist, die op vele bladzijden een zekere lyrische dramatiek wist op te wekken, dé man! De schrijver o.m. van 'Een zwerver verliefd'. van het wijze 'Angiolino en de Lente', van 'Der Liefde Bloesems'. Ik stel de Tamalone-figuur ver boven die van Brouwer uit den eentonigen roman 'Het fregatschip 'Johanna Maria'. Het is Greshoff's meer dan goede recht het tegendeel voor waar te houden en hij zal bovendien wel de geheele letterkundige jeugd

aan zijn zijde hebben! Doch dit alles is toch eigenlijk maar van betrekkelijk belang! Aan het oordeel der verre toekomst kunnen Greshoff noch ik gelukkig ook maar iets tornen. Hoofdzaak is dat Greshoff een heldere studie over Van Schendel schreef, die geheel aan het doel dat de auteur zich stelde, beantwoordt.

Menno ter Braak. *Politicus zonder partij.* - Rotterdam, 1934. Nijgh & v. Ditmar N.V.

Een pleidooi voor het simplistische. De redekunstige mensch verduistert de heldere werkelijkheid met een reeks vermommingen voor eenvoudige zaken, die hij begrippen noemt. Het verschil tusschen deze duisternissen des geestes maakt hij tastbaar met 'handwoorden', die allengs burgerrecht verkregen en den mensch van zijn natuurlijken staat zoo ver mogelijk verwijderen. Vertrouw op instinct en leefdrift. Neem wat je ligt, herken wat je verwant is, zoek geen verlossing bij de gesteriliseerde abstractie, al lijkt deze je nog zoo verheven, maak geen omweg, wanneer je het vinden kunt om zoo te zeggen op straat voor je voeten.

Ter Braak is een dialectisch goochelaar in den gunstigen zin, want voor de bewustzijnsinhouden die hij miskent of verwerpt, geeft hij waarden speelsch en paradoxaal opgeworpen, maar het moet tot zijn niet geringe eer gezegd, toch altijd in harmonie, in causaal verband bijna met instinct en oerdrift. Volgens hem vecht de mensch evenals het dier intuïtief voor zijn belang, vernietigt wat hem hindert en profiteert van wat hem op een of andere manier ten goede kan komen. Trots een zekere geesteswerkzaamheid is de mensch niet in alles meer of beter dan het dier. Het bewustzijn, bijv. een verstandelijk tot stand gekomen (eigen-) belang, vertroebelt het instinctieve, natuurlijke gericht-zijn. In zijn natuurlijken staat herkent het eene dier het andere. Uit dit oerinstinct schreef een Nietzsche en zijn verwant zal dit door het woord verbeelde instinct reeds vanuit de verte als antwoord op zijn meest essentieele vragen herkennen. De geesteswerkzaamheid puur en uitsluitend is een fictie. In het leven laat zich niets 'louter' en als enkele 'waarheid' realiseeren. Het menschelijk vernuft, het karakter is er te egoïstisch, te conventioneel en te

verstard voor. Zelfs de waarheid valt onder de voornoemde wereld der 'handwoorden', en gedeeltelijk fictief zal ze het impulsief levend menschdier, dat ook dit begrip als een eveneens gedeeltelijk 'belang' beschouwt, niets meer kunnen schelen dan een ander belang. Het belang van den geest, gaarne vertolkt door bezweringen als God, Christendom, Waarheid, evenals door theosophische en spiritistische - een 'grammatischen' omweg makende - 'diepte' of 'hoogte' verzekerdheden, beteekent niets meer en niets minder dan ieder ander kuddebelang. De restanten van den puber, het biologische en physiologische, direct functioneerend, vertegenwoordigt tenslotte het impulsieve in den passievollen mensch. Wanneer nobel artistenschap en menschelijkheid gepaard in één mensch leven, zal hij trots een op aarde onvermijdelijk eigenbelang (zelfbehoud) en even onafwendbaar cerebraal intermediair, een natuurlijke creatie kunnen geven, die meer waard is dan de zoogenaamde grootheid van tien Freudiaansche professoren bij elkander. Doch wanneer het handwoord 'fout' voor Ter Braak nog geldigheid heeft, dan is de fout de wellicht 'noodzakelijke' aanvechtbaarheid van zijn origineele zienswijze, dat hij te veel *generaliseert.* Onmerkbaar als sluipmoorden haspelt hij onbewust de niet bij elkander behoorende categorieën van het denken, het streven en het zijnde door elkander, al brengt hij ze steeds als uitingen van één en dezelfde oerdrift samen. De norm der *zedelijke gezindheid* (waartoe het belang behoort) ligt mijlen ver van die der zuivere redelijkheid (waartoe de waarheid behoort). Hij maakt deze fouten, omdat zijn imponeerende methodiek nog te deductief is, ontledend en afleidend uit de algemeenheid der verschijnselen. Terwijl juist iedere enkele feitelijkheid, hetzij een geval van biologie, physiologie of natuurkunde, van loutere waarneming of denken, van zedelijkheid of redelijkheid zichzelf als een natuurwet indeelt en inductief tot het formeel geldige is te classificeeren, waardoor het te begrijpen en te aanvaarden valt. Wat natuurlijk allemaal niet wegneemt, dat Ter Braak in het cultureele leven van ons land een hartig woord zal meespreken. En wie iets althans van hem begrijpt zal dat onverdeeld genoegen doen.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 2.]

Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid door Hendrik Kroon

(Vervolg van blz. 19.)

In 1869, het jaar van de opening van het Suezkanaal, hebben twee Fransche geleerden Lenormant en Hamy, op weg naar de vallei der koningen, bij toeval op den top van een berg een vrijwel ongeschonden werkplaats gevonden uit den steentijd, voorzien van werktuigen ongeveer gelijk aan die in Europa gebruikelijk waren. Het is op het oogenblik niet na te gaan of deze industrieën in beide streken in denzelfden tijd onstaan zijn. In Egypte komen veel overblijfselen daarvan voor in de uitloopers van de twee bergketens, die den Nijl omvatten, vooral aan den Libyschen kant, in lagen die van hoogen ouderdom zijn, maar resten van menschelijke geraamten uit het pleistoceen zijn daar tot heden niet gevonden.

Uit den neolithischen tijd zijn de vondsten van gereedschappen zeer overvloedig op talrijke plaatsen, soms vermengd met beenen en koperen voorwerpen. Het koper was aanzienlijk vroeger bekend in Egypte dan in Europa, maar de steenen werktuigen handhaven zich nog lang naast de metalen soorten, misschien tot de twaalfde dynastie, terwijl van de vijfde af ook ijzeren voorwerpen tusschen die van koper en brons worden aangetroffen. Meermalen zijn pogingen ondernomen om zich een begrip te vormen van den volksstam waartoe de oude Egyptenaren behoorden. Daarvoor heeft men o.a. gebruik gemaakt van

schilderingen en beeldhouwerken, die men aannam dat het type nauwkeurig weergaven. De oudste schetsen vertoonen menschen met een ovaal gelaat, de lippen weinig vooruitstekend en met kort haar. Van de derde dynastie af bestaan er standbeelden en beweerd is geworden dat verschillende van deze uit de eerste dynastieën met juistheid het tegenwoordig koptisch type kenbaar maken.

Uit het Memphisch tijdvak (van 4400 tot 3200) staan veel overblijfselen van menschelijke geraamten voor onderzoek ter beschikking en hun gegevens zouden wijzen op verwantschap met volken uit het zuiden en het zuidwesten, het gebied der groote meren, met de Ethiopiërs etc.

De oorspronkelijke bewoners zijn waarschijnlijk jagers en visschers geweest en hun afstammelingen herders, die zich vast gevestigd hebben als landbouwers in dit gebied, dat hun een regelmatig en goed bestaan verzekerde op een vruchtbaren bodem in een smalle vallei omgeven door woestijnen, die de streek tegen invallen beschermden, en door welke omstandigheden zich langzamerhand het ras een eigen beschaving kon verwerven.

Tijdens de Thebaansche periode, misschien van de twaalfde dynastie af, had de plotselinge nadering der Hyksos plaats, die als gevolg een bezetting meebracht van vijfhonderd jaar en waarmede veel Syriërs en Joden in Egypte binnenkwamen.

'Ik weet niet wat god tegen ons blies, toen menschen van een gemeen ras uit Oostelijk gebied gekomen het land binnenvielen, op onverwachte wijze en zich daarvan zonder strijd meester maakten'. De schrijver van deze regelen geeft te kennen dat de zuiverheid van zijn ras geschaad werd door de verschillende overweldigers.

Hieraan kan nog toegevoegd worden dat verscheidene pharaos voor de uitvoering van monumentale werken groote troepen slaven in het Nijldal binnenvoerden o.a. uit Lybië en Syrië. Misschien was de vermenging toch niet zoo belangrijk, daar gebleken is dat de groepen der verschillende rassen als de Ethiopiërs, negers en joden hun eigen begraafplaatsen hadden. Ten tijde van het nieuwe rijk komt er meer verschil in de volksgroepen voor, doordat de machthebbers huwden met uitheemsche vrouwen en gebruik maakten van talrijke inwijkelingen om het rijk weer op te bouwen. Wij bezitten zelfs geen vage aanduiding

omtrent den aard der dialecten, die in de wereld gesproken werden in de duizenden jaren voorafgaande aan de uitvinding van het schrift.

Van den Pithecantropus erectus, een voorlooper van den mensch wordt door sommigen vermoed, dat hij gebruik kon maken van een zeer elementaire taal, daar de hersenwindingen van menschelijk type moeten geweest zijn, ofschoon dan veel eenvoudiger.

De Sinantropus is van ouder ontwikkeling, de schedelinhoud is 980 cM^3 maar overblijfselen van eenige industrie is bij de geraamten niet gevonden zoodat verondersteld moet worden, dat hij op dit gebied niet met meer verstand begaafd was dan de dieren. Overigens wordt hiermede niet beweerd dat deze twee soorten tot de onmiddellijke voorouders van den mensch zouden behooren. Mochten zij al eenigen aanleg hebben gehad om te kunnen spreken dan blijft het de vraag of de omstandigheden hen gedrongen hebben daarvan gebruik te maken. In de honderdduizenden van jaren die sinds hun bestaan verliepen is natuurlijk de spraak tot ontwikkeling gekomen maar van de gesproken talen is niets bekend gebleven. Zelfs niet die van volksstammen als waartoe de Cro Magnonmensch behoort, ons reeds zeer na staand en misschien zelfs in enkele opzichten overtreffend, en die genoemd kan worden homo faber, sapiens, religiosus, artifex. In dezen tijd bestond in Westelijk Europa niet wat men een gangbaar schrift zou kunnen noemen; de eerste pogingen om gedachten uit te drukken deden geteekende voorstellingen geboren worden. Deze werden vereenvoudigd naar mate de behoefte tot mededeeling groeide om bij voortgezette afkapping ten slotte vastgelegd te worden in hieroglyphischen vorm.

Bij verdere verstandelijke ontwikkeling konden deze teekens aan de behoefte om met elkaar van gedachten te wisselen niet meer voldoen en kwam men er toe de eigenlijke beteekenis der voorstelling over het hoofd te zien om aan de teekens voortaan een phonetische waarde toe te kennen. Op deze wijze ontstond het hieroglyphisch schrift van Egypte, Chaldea, Creta, China, Mexico etc. samengesteld uit teekens, die op zich zelf iets kunnen voorstellen, een begrip kunnen uitdrukken of een klank kunnen aangeven. Door achtereenvolgende vervorming van de phone-

tische teekens ontstond het schrift waarin elke lettergreep door haar eigen teeken voorgesteld wordt, gelijk het Chineesch, het spijkerschrift der Achemiden en uit deze stelsels kwam het alphabet voort. Eenige bevoorrechte landen als Chaldea, Elam, Egypte, hebben veel vroeger dan de overige wereld de weldaden van het schrift gekend. Zes duizend jaar ongeveer zijn er verloopen sedert het toegepast werd in het gebied van den Tigris, den Euphraat en den Nijl, maar gedurende vele eeuwen bleven zijn zegeningen tot deze landen beperkt en de overige ondergingen zijn ontwikkelende werking niet.

Zoo moesten er duizenden eeuwen verloopen voordat de ontwikkeling van den mensch, van uit den laagsten aan het dier gelijk staanden staat, zoo ver was voortgeschreden, dat hij zijn gedachten door middel van het schrift kon vastleggen, zich kon doen verstaan en begrijpen en dat hij zich zelf bevrijden kon van instincten, die zijn moreele en verstandelijke ontwikkeling in den weg stonden.

De oudste opschriften, die te onzer kennis zijn gekomen, uit de genoemde landen zijn gesteld in talen reeds aan vaste regels gebonden en die al letterkundige verdienste bezitten. Na den bloeitijd der kunst van de Magdaleniërs in West Europa, die reeds met een enkelen trek een volmaakten indruk wisten te weeg te brengen, en bij wie het detail op de tweede plaats kwam, moeten wij naar het Oosten zien om een vervolg daarop te vinden. De verdwijning van de kunst in West Europa moet waarschijnlijk toegeschreven worden aan den inval van minder ontwikkelde volken, die niet in staat waren om zich aan de bestaande kunstzinnige beschaving aan te passen en deze voort te zetten. Een toestand, die zich herhalen zou bij de overweldiging van het Romeinsche rijk door de Germaansche stammen.

In Chaldea neemt omstreeks 6000 jaar v. Chr. het steentijdperk een eind en vangt dat van de bewerking van metalen aan en in Egypte heeft dit ongeveer tegelijkertijd plaats, terwijl Frankrijk en Zwitserland daarbij een 3500 jaar ten achter blijven;; voor de meer noordelijk gelegen landen wordt dit verschil nog aanzienlijk grooter.

In het voor-pharaonitisch tijdvak bestaat er groote overeenkomst tusschen de voornaamste vormen van nijverheid en kunst,

die Egypte, Elam en Chaldea vertoonen, zoodat onderlinge invloed niet te ontkennen valt.

Langen tijd werden in Egypte nog voorwerpen gemaakt, gedeeltelijk van steen en voor het andere deel van metaal, zoogenaamde eneohtische b.v. messen met een lemmet van steen en een heft van metaal, dikwijls van zeer fraai bewerkt goud, waarvan de ouderdom op 5000 j.v. Chr. gesteld wordt. Uit dezen tijd zijn overblijfselen van afgestorvenen bewaard gebleven in de primitieve graven. Dit ras is dan van middelbare lengte en slanke gestalte met lang gelaat en smallen schedel, oogen en haar donker, het laatste niet gekruld. Niets wijst op een negertype, alles op een verwantschap met de bevolking van Zuid Europa het zg. Middellandsche Zee ras.

De vroegtijdige ontwikkeling van Egypte moet te danken zijn zoowel aan den aanleg van zijn bevolking als aan de bijzondere voordeelen die het Nijldal zijn bewoners aanbood en zoo'n gunstige toestand was zeker niet mogelijk zonder dat er ten minste een begin van een staatkundige en maatschappelijke regeling bestond. Daar het schrift nog geen toepassing vond worden inlichtingen enkel verkregen door de versieringen op de zijden van vazen, en wat zeldzamer voorkomt op de steenen van graven, die booten en gebouwen voorstellen, waar bovenuit steken wapenkundige beelden, als die van den valk, den olifant, van de zonneschijf, van gekruiste pijlen, bergtoppen etc.

Vele van deze zinnebeelden zijn in gebruik gebleven tot het einde van de pharaonitische beschaving als namen van gewesten; het is daarom niet gewaagd hun een maatschappelijke beteekenis toe te schrijven, die zij bezaten in het voorhistorisch tijdperk. Egypte is een klein land, het deel dat bebouwbaar is, bereikt nauwelijks de oppervlakte van Sicilië. De bevolking, die zich snel vermeerderde, moest dichte, bij elkaar gelegen groepen vormen, welke om beveiligd te zijn tegen overvallen van nomaden zich 's nachts ophielden achter de muren van dorpen waar zij familie en goederen achterlieten wanneer zij op de velden arbeidden. Ieder dorp vertoonde op de versterkte poorten een kenteeken, een fetisch, een talisman, waarmede ook de booten versierd waren, die op den Nijl voeren. Zonder twijfel waren de bewoners onder-

worpen aan het gezag van de sterksten, de rijksten, de wijsten en aan hen die zich onderscheidden door magische begaafdheid; talisman en tooverstaven behooren tot de oudste voorwerpen in de prehistorische graven gevonden. Het is waarschijnlijk dat een raad der ouden bestond, zooals wij dien vinden bij de primitieven aan het begin hunner maatschappelijke instellingen. Gegroepeerd in dorpen, misschien clans vormend, hebben zij geleefd, die de moeilijke taak volvoerden om de Egyptische oase tot ontwikkeling te brengen, waarvoor zeker een vijftienhonderd jaar noodig geweest is. Voor de eerste maal op aarde was door deze aanhoudende toewijding een beschaving van beteekenis ontstaan. Het volk dat haar tot bloei gebracht had leefde onder een maatschappelijk en staatkundig stelsel waarvan het ontstaan enkel kan nagespoord worden door uit te gaan van de beteekenis der kenteekens van de stammen, die daarvoor de eenige aanknoopingspunten vormen.

Moret heeft in zijn studies, verzameld onder den titel ‘Mystères Egyptiens’ aangetoond dat het raadsel van het pharaonitisch koningschap, aanvankelijk onoplosbaar, een begin van opheldering verkrijgt door het licht, ontleend aan totemistische overeenkomstigheden bij primitieve gemeenschappen. Door de opgravingen van Petrie, de Morgan e.a. was het mogelijk geworden het inzicht te verwijden en een beschaving te bereiken uit den neohtischen tijd en vast te stellen, dat alvorens vereenigd te zijn onder de heerschappij van een koning, Egypte bestond uit volksdeelen, die ieder hun eigen goden en hoofden bezaten en als herkenningsteekens voorstellingen van dieren bezigden als bv. den valk, den hond, den schorpioen en van planten als het riet, den vijgeboom en den palm.

Hierdoor kwam Moret tot de onderstelling dat deze kenteekens totems waren, behoorend tot de verschillende clans. Toen de macht samengetrokken was in het koningschap werd de koning beschouwd als afstammeling van het totem, als zijn vleeschwording en vertegenwoordiger. Door deze zienswijze werd het koningschap vastgehecht aan het geheele verleden, dat het in zekeren zin samenvatte en verving. Het hield op uit niets te zijn voortgekomen. De trotsche Egyptische monarchie, die aan het begin der geschiedenis reeds hecht gevestigd staat en achter haar

indrukwekkende verschijning den langen duur van het verleden verborg, is niet op eenmaal uit den grond verrezen.

Zij is ontstaan in den loop van eeuwen, waarvan de geschiedenis in het duister ligt, toen Egypte nog in clans verdeeld was, in stammen onderling vijandig maar die langzaam op weg waren naar een democratischen staat onder de bescherming der totems en eindigend in een zuivere alleenheerschappij onder de hoede van een pharao.

Wat er bestaan heeft aan totemisme in het primitieve Egype schijnt onder het koningschap vervormd te zijn en samengevat in een persoon, dien van den vorst. De oude maatschappij is dan al geslecht en op het geëffende terrein zullen koningen en priesters van de tijden af der pyramiden, het weidsche gebouw van de volstrekte monarchie stichten. De wijzigingen, die het wezen van den koning aanneemt in het verloop van eeuwen, zijn de volgende: in den aanvang zoon der goden, dan god zelf, eenig bezitter van den grond, uitdeeler van alle aardsche en goddelijke gunsten, eenig bemiddelaar tusschen menschen en goden als toovenaar en priester, gids der menschen op het aardsche pad en op den weg naar den hemel, verschijnt de Pharao eindelijk in de geschiedenis als de ontzaglijkste zedelijke macht, die ooit geconcipiëerd is geworden.

Dit alles was in kiem aanwezig door den omkeer die den koning veroorloofde tot eigen voordeel beslag te leggen op de macht welke het totem over den clan bezat en in zijn persoon het goddelijk wezen van het ras te doen opgaan.

Hierdoor werd de aard van het totemisme vervormd. De wezenlijke totemistische gemeenschap, merkt Moret op, kent noch koningen, noch onderdanen. Zij is democratisch of communistisch, alle leden van den clan staan op voet van gelijkheid ten opzichte van hun totem. Als dus voortaan de koning en hij alleen de valk is, de leden van den clan zijn onderdanen zijn en niet langer zijn makkers, hebben wij hierin het bewijs te zien dat de oude staatkundige regeling in Egypte gekenmerkt werd door het totemisme, maar dit laatste ontheven van zijn zuivere werking; sporen van een veel ouder gezamenlijk onverdeeld totemisme moeten dan ook aangetroffen worden. De verzoening der clans en de onderwerping der ingeborenen had waarschijnlijk

plaats ten tijde dat Menes den Witten Muur liet optrekken om het Noorden te bedwingen en hij zijn paleis bouwde te Negadah. Een merkwaardige vervorming schijnt dan aan te vangen en zich te voltrekken in den persoon van den pharao.

Tot dien tijd koos de koning, hoofd van een clan, als totem een dier, dat geacht werd partij te kiezen in den strijd. Na de vereeniging van de witten en de rooden wordt de valk de onpartijdige god, die niet meer in het krijt treedt maar vreedzaam zitten blijft op zijn koninklijk rek. De pharao bejegent den vogel niet meer als totem, hoofd van den clan en strijdmakker. Hij vereert hem als den nationalen god van het Vereenigd Egypte, neemt zijn naam aan, vereenzelvigt zich met hem en maakt van den valk het zinnebeeld van zijn gezag en zijn eersten ambtelijken titel. De clan van den valk en zijn hoofd, de pharao, hebben de andere clans niet zonder strijd en wederzijdsche toegevendheid in zich opgenomen.

De twee oudste koninkrijken verkregen voor hun totems, de Gier en de Uraeus (brilslang) de eer naast den valk als officieele titels van den koning te worden uitverkoren. Het riet van het Zuiden en de bij van het Noorden genoten dit voorrecht eveneens. De pharao moest dus zijn zege betalen met naast den valk vier der oude, met elkaar wedijverende totems, aan te nemen, die hem daarvoor in ruil hun stoffelijke en zedelijke macht verzekerden. Eenige eeuwen nog en de godgeleerden van Heliopolis zullen zich beijveren om deze uiteenloopende denkbeelden samen te smeden tot een enkelvormig begrip en het leerstelsel der goddelijke vorstenhuizen ervoor in de plaats te geven, gegrondvest door de zon, Ra, bevestigd door Horus, de Valk, en voortgezet door hun zoon, de pharao, door den zonnezoon, die op aarde de levensjaren van Horus vernieuwt.

Hier ligt de overgang van den statenbond tot zijn samentrekking, bijgevolg het eind van het streven om het oppergezag op één persoon over te dragen. Tegelijkertijd voltrekt zich een verandering in de mythologische opvattingen; de twee processen behooren bij elkander en lichten elkaar toe. In de primitieve gemeenschappen gaat de ontwikkeling van het begrip ‘hoofd’ te zamen met dat van ‘opperste god’.

Het is van beteekenis vast te stellen dat voor Egypte Moret

dezen samenhang, van het tot een enkelvoudige grootheid maken van het goddelijk en van het staatkundig oppergezag, heeft aangewezen.

Naast de dierfetischen van de oude stammen, die bevorderd werden tot nationale godheden verscheen sedert de eerste tijden van het vereenigd Egypte een god, wiens eeredienst algemeen werd voor alle steden. Osiris, in den aanvang een veelvormig fetisch, nu eens boom dan weer stier, bevrijdde zich uit zijn totemistische afkomst en neemt al vroeg de menschelijke gedaante aan.

Overal waar in dien tijd de kalme schoonheid glanst van dit ovale gelaat verlengd door den puntbaard en den hoogen blanken mijter, overal waar zich het zwaarmoedig schaduwbeeld opdoet van dit lichaam in een doodskleed gewikkeld, de twee vuisten op de borst geheven en daarin klemmend de zweep der ossendrijvers en den staf der herders, herkennen de Egyptenaren van alle gewesten, het opperhoofd der stervelingen, den bestuurder eeuwigheid (M. Moret).

Meermalen werd hier over clans gesproken, de eerste, nog onontwikkelde, vorm van staatkundige regeling.

De dorpsgemeenschap of eenvoudiger nog ‘het bij elkander in de buurt wonen’ schijnt niet de eerste wijze van groepeering der menschen te zijn geweest. Dit wordt begrijpelijk wanneer men bedenkt dat de landbouw, die een vaste woonplaats vereischt, niet het eerst beoefend werd als middel van bestaan en dus de betrekking tusschen den mensch en het stuk grond waarop hij woont, niet die factor van maatschappelijke regeling kan zijn, welke deze later zou worden bij veranderde omstandigheden.

Vele gegevens kunnen het aannemelijk maken, dat de godsdienst geroepen was, vòòr er kennis bestond nopens de waarde van den grond, om te beslissen over de wijze waarop de menschen in groepen zouden wonen. Aanvankelijk was het recht van mystieken aard, het erkent alle deelhebbingen, die kenmerkend zijn voor de mystieke gedachte zelf. Daarom is het vruchteloos om volgens de wegen van onze huidige denkwijze te zoeken naar een onderscheiding der staatkundige en familiegroepen b.v. om van de familie de meest oorspronkelijke maatschappelijke cel te maken, van de stad een familie in het groot etc.

De kracht van samenhang, die de leden van de oudste groepen verbindt, verschilt zonder twijfel niet van die welke uit bloedverwantschap voortgekomen is. Dit vloeit voort uit het feit dat zij als deze berust op een zekere mystieke deelhebbing, maar deze steunt niet op de natuurlijke overeenkomst van het bloed, waarop men gewoonlijk denkt dat de primitieve familie-verwantschap gegrondvest is. De oudste vereeniging, die wij tegenkomen bij de lager staande samenlevingen, de clan, vormt inderdaad een groep, die tegelijkertijd en zonder dat er voorrang bestaat, dient voor staatkundige en huiselijke doeleinden, maar waarvan de aard mystiek is. Haar samenbindend vermogen vloeit voort uit het geloof der leden dat zij dragers zijn van een zelfde totem en bij gevolg van een zelfden naam, overeenkomstigheden, die een gelijken mystieken grond hebben, nl. die van hun totem. Zij hebben daaraan allen deel op gelijken voet en zijn uit één zelfden oorsprong voortgekomen. Een latere fabelleer zal daaraan een persoonlijk karakter verleenen door te verzinnen dat het totem in een duister verleden geopenbaard is geworden aan een vermaard voorvader van den clan, die om deze reden de naamgevende voorzaat geworden is. Dürkheim (naar Moret) geeft de volgende bepaling van een clan: een groep individuen, die elkaar beschouwen als bloedverwanten, maar deze verwantschap enkel toekennen aan dit zeer bijzondere teeken dat zij dragers zijn van eenzelfde totem. Dit, op zich zelf beschouwd, is een bezield of onbezield wezen, dikwijls een dier of plant waarvan de groep wordt geacht af te stammen en dat hun dient zoowel voor zinnebeeld als tot verzamelnaam. Wanneer het totem een wolf is gelooven alle leden dat zij een wolf tot voorvader bezitten en dat zij bijgevolg iets van een wolf in zich hebben, daarom zeggen zij van zichzelf dat zij wolven zijn. Een aanvullende verklaring uit dezelfde bron legt den nadruk op de benaming. Wat een groep tot clan vormt is de gelijkheid van naam. Deze naam, zal men opmerken, is nu eens die van het totem dan weer die van den voorzaat.

Dit is waar, maar het beperkt geenszins den wezenlijk totemistischen aard van den clan. Voor dezen schijnt beider oorsprong een en dezelfde te zijn. De voorzaat wordt nooit voorgesteld alsof hij zijn afstammelingen heeft voortgebracht en verbonden

door de eenheid van het bloed, hij is de stamvader niet en een stamboom kan nooit worden opgesteld. In alle gevallen waar de totemistische deelhebbing behoefte heeft aan een soort van persoonlijke bemiddeling, is de voorzaat hij, aan wien men gemeenschappelijk de weldaad van het totem verschuldigd is. De clan, aldus omschreven, is gelijk Dürkheim opmerkt, een huiselijke gemeenschap, omdat hij samengesteld is uit lieden, die zich verbeelden van dezelfde afkomst te zijn. Maar hij onderscheidt zich van andere familiekringen doordat de verwantschap enkel gegrondvest is op het gemeenschappelijk bezit van het totem en niet op een verbintenis door het bloed. Zij, die er deel van uit maken, zijn verwanten, niet omdat zij vaders, broeders of neven van anderen zijn maar omdat zij allen den naam dragen van een bepaald dier of een plant, omdat zij dezelfde mystieke natuur bezitten. Deze samenhoorigheid heeft niet onmiddellijk iets uitstaande met een bepaald grondgebied. De clan vormt tenminste oorspronkelijk geen dorp, noch een stam. Zekere invloeden veranderen hem zonder twijfel in een plaatselijken clan, maar deze vervorming kan zich dan slechts volvoeren wanneer hij zijn eigen natuur, die totemistisch is, heeft verloren. Om van den clan tot de familie over te gaan is er geen dergelijke verandering van aard noodig.

De primitieve familie is niet de beperkte groep, zooals men die zich voorstelt, ontstaan door huwelijk en bloedverwantschap. Zij is een uitgebreide huiselijke groep, die evenals de clan ingesteld is op deelhebbing aan het totem, een meer in onderdeelen bepaalde en van sterker rangorde blijkgevende vorm van den clan met een feodaal oppergezag. De verplichtingen van de leden van een clan bestaan in het wreken van de beleedigingen iemand hunner aangedaan, deel te nemen aan den eeredienst, te huwen buiten den stam (exogamie) en zich ervan te onthouden het dier te eten, dat hun als totem dient. Deze rechten en plichten zijn nog niet opgelegd aan de kleine groep van ouders met hunne kinderen. Wat het vaderlijk gezag betreft in een patriarchale familie, dit is niet te vergelijken met een opperheerschappij, welke daar nog niet bestaat; op huiselijk gebied niet, noch op dat van de groep. De personen, die de verplichtingen vervullen, treden gezamenlijk op in het beheer van den clan. De macht en

de verantwoordelijkheid zijn er nog van onverdeelden aard. Wij staan tegenover een gemeenschapsleven op gelijken voet, dat zijn oorzaak vindt in deelhebbing aan het zelfde totem, hetwelk ten grondslag ligt aan het wezen van elk der leden, en deze samenhang maakt allen gelijk. De afwezigheid van samentrekking van macht en tevens van het maken van onderscheid tusschen de menschen, sluit niet een gemis aan regeling in, en de bepalingen wijzen op de strenge opvatting omtrent godsdienstige aangelegenheden en op ingewikkeldheid als gevolg van een onvolmaakt bewerktuigd bewind. Bij de genoemde groepen moeten nog vermeld worden de phratries en de huwelijksklassen. De phratrie, zoo betiteld door Dürkheim, is tegelijkertijd de totemistische aanvangsgroep waar de verschillende clans uit zijn voortgekomen en de gezamenlijke groep, die de veelheid der secundaire clans omvat. Zij is van nature totemistisch als de clan. De wet om buiten den stam te huwen wordt er toegepast, deze vloeit voort uit een totemistische opvatting van heiligheid. Een man behoorend b.v. tot den clan van den wolf mag zich niet vereenigen met een vrouw uit denzelfden clan noch met eene uit een anderen clan, die hetzelfde totem bezit, op straffe des doods. teekens zijn dat ze een goede uitwerking zal hebben. Het gewicht

(Wordt vervolgd.)

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden
Notities en gedachten door H.H.J. Maas.
(Vervolg van blz. 31.)

> ‘Für diese Frauen stimmt, was Sie sagen.’
> (Franz Werfel. ‘Verdi. Roman der Oper’.)

Elk litterair werk afzonderlijk vertoont ons één individueel geval, of hoogstens enkele individueele gevallen onder de veelvuldigheid van alle in karakter, gemoedsleven, omstandigheden, enz. meer of minder met elkaar verschillende menschen. Hadden we de heele litteratuur bijeen, dan zou die zeker wel een beeld van het innerlijk der gansche menschheid geven. Maar dan nog blijft de mogelijkheid, dat een nieuwe roman weer een voorheen onbekend probleem ontdekt. In ieder geval is ‘le réalisme *intégral*’, waarvan Henri Massis spreekt in ‘Réflexions sur l'art du roman’, in één roman niet te verwezenlijken, al bestond die uit een boekenkast vol deelen. Noch de vruchtbaarheid van Balzac, noch die van een anderen litterator, is er in geslaagd ‘le réalisme *intégral’* te leveren. De vraag is, of achter de werkelijkheid van een roman een andere werkelijkheid voor den met studie lezenden litteratuur-beoefenaar oprijst. Het is slechts de vraag, of de uitbeelding van een roman voor dien eenen persoon - of voor die enkele personen - stemt.

Niet iedere vrouw is op dezelfde wijze het raadselachtige wezen, dat Angèle is in den roman ‘De Dood van Angèle Degroux’ van

H. Marsman. Er valt mijns inziens echter niet aan te twijfelen, dat deze roman-Angèle een realiteit is.

Mijn het wezen van de litteratuur betreffende bedoeling in de voorgaande regels is wellicht ook de gedachte van Franz Werfel geweest, toen hij zijn roman-figuur, den componist Verdi, de woorden in den mond legde, als motto hierboven geplaatst. Elke goede roman geeft een realiteit, maar niet de heele realiteit.

Het ligt in den aard van den roman van Marsman, dat hij het raadsel Angèle Degroux niet ontsluiert. Het is juist zijn groote verdienste, dat hij het raadsel-Angèle voor den lezer doet bestaan als een levende, op andere menschen invloed hebbende vrouw, die zelf haar eigen bestaan leidt.

Daarentegen ligt de waarde van andere romans weer in de oplossing van problemen, in de ontsluiering van wat eerst raadselachtig was. Als het mij veroorloofd is werk van mijzelf te noemen, dan zou ik hier bijvoorbeeld willen wijzen op ‘Een Hoekje Stad’ (*De Nieuwe Gids* 1933)[*)] en ‘De Hamerslagen’.

In den geciteerden roman van Werfel voert de arts Carvagno een gesprek met Verdi over de vrouwenfiguren in diens composities. Carvagno meent begrepen te hebben, dat Verdi in zijn drama's alleen dit vrouwentype voorstelt: ‘Die Liebende, die vom Manne aufgeopfert wird, oder sich selbst für ihn aufopfert. Ist es nicht so?’

Verdi moet antwoorden, dat hijzelf daar nooit aan gedacht heeft. Dan noemt Carvagno voorbeelden: ‘Gilda, die Verführte, die freiwillig den Dolchstoss empfängt, der ihrem Verführer zugedacht ist. Violetta, die auf die grosse reine Liebe ihres flatterhaften Lebens verzichten muss, damit ein Bürgersöhnchen nicht anrüchtig werde, und die diesen Verzicht nicht überleben kann. Leonore in Trovatore, die Selbstmord verübt um den Geliebten zu retten. Luisa Miller, die dem Standesvorurteil zum Opfer fällt, Aida, die schon gerettet, dennoch das Felsengrab des Radames teilt.’

Dan zegt Verdi: ‘Für diese Frauen stimmt, was die sagen.’

Die woorden zou Verdi gesproken kunnen hebben. Bijgevolg is het een uitmuntend antwoord, van litteraire zinrijkheid, van den litterator Werfel.

Carvagno vervolgt: ‘Im Weibe stellen Sie das Phänomen des Opfers und Leidens dar. Wie anders sieht doch jener berühmte

Bizet das Weib! Als gnadenlose, als teuflische Naturkraft!'

Verdi betoogt, dat Carmen alleen van Parijs uit te begrijpen is. 'Paris, ganz Frankreich, arbeitet mit Vollkraft. Aber wofür? Nur für die Frau, nur für das Weib! Hekatomben von Modewaren, Kleidern, Hüten, Schuhen, im Frühjahr geboren, im Herbst verwelkt wie die Blumen, werden dem Weib dargebracht. Bedenken Sie nur all die Nebenindustrien, die zur Konfektion gehören, die Fabriken, die all die tausend kosmetischen Artikel herstellen, die Galanteriewaren, diesen unsinnigsten Zweig der Wirtschaft. Ja, alle Manneskraft und -arbeit von Paris scheint ins Boudoir zu münden. Carmen, in Verkleidung spanisch-wüster Nachwüchsigkeit ist dieses Paris, dass den Mann aussaugt und ihn herunterbringt. Das gallische Weib, Carmen, macht Verzweiflungsversuche, die zeugunsträge Rasse durch pikante Reizmittel zu retten. Dies ist ihr männermordende Luxus, mit dem sie sich zugleich am Manne für seine Uufruchtbarkeit rächt und für seine dekadente Unlust, eine grössere Familie zu ernähren.' - De Italiaansche vrouwen daarentegen willen nog een groot aantal kinderen hebben. - 'Der Norden ist augenblicklich in Mode. Wir (Italië) aber stehen am Anfang.' - 'Wenn man im Weibe nicht nur die Lustbringerin sieht, sondern das von den Wehen hingestreckte, wimmernde Menschenwesen, dann wird man dieses Gefühl von Verehrung, Schüchternheit, Mitleid nicht los, das man als Knabe so gut gekannt hat. Veilleicht habe ich aus diesem Gefühl zu den unglücklichen Mädchenfiguren gegriffen, die in den erwähnten Kompositionen dargestellt werden. Dies ist natürlich nur Vermutung, denn ich habe mir nie Gedanken über solche Fragen gemacht.'

Wederom, een dergelijke visie van Verdi en Bizet is alleszins aannemelijk, zoodat de visie van den litterator Werfel volkomen verantwoord is.

Twee problemen stip ik uit het citaat aan: de verleide vrouw en de zich opofferende vrouw. Deze problemen moeten onafhankelijk van elkaar gesteld worden, want ze staan niet met elkander in eenig oorzakelijk verband.

Waar het idee 'verleide meisje' zijn oorsprong vond, weet ik niet. In christelijke kringen, al heeft het daar ook ingang gevonden, hoort het niet thuis; denken we slechts aan de Eva-tragedie. In de waarachtige litteratuur heb ik het 'verleide meisje' nooit ontmoet.

Ik zou zeggen, omdat het in de realiteit niet bestaat. Le romancier est l'historien de la société, c'est le réel qui conditionne l'invention du romancier (Henri Massis). Er is hier, dunkt mij, verwarring van begrippen in het spel, ontstaan uit verkeerd woordgebruik. ‘Rien de plus dangereux pour une société que de ne plus savoir le sens des mots qu'elle emploie’, om Massis nogmaals aan het woord te laten, en ‘Nous avons pris, dans tous les ordres, une grande leçon de réalisme. Mais que serait un réalisme intellectuel, comme celui que nous souhaitons, sans les faits vivants, concrets, que le romancier a pour but de peindre et de montrer en acte?’ Bijna een halve eeuw vóór Massis heeft Willem Kloos reeds over het nauwkeurige begrip van het realisme en de juiste woordbeteekenis geschreven en precies hetzelfde gezegd.

Teleurstelling, bedrogen verwachting, verbreking van een belofte, dat is alles iets heel anders dan ‘verleiding’. Ook duiden de woorden *misleiding* en *verleiding* niet dezelfde begrippen aan. Slordigheid in het taalgebruik is een onmiskenbaar teeken van slordig denken. Waar onze cultuur zoo ernstig bedreigd wordt door de tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen en toestanden, en mede door een kwarteeuw verwaarloozing van het taalonderwijs, is dat een groot gevaar. Als beide partijen bewogen worden door een overeenkomstige begeerte, kan er van ‘verleiding’ geen sprake zijn. Of een van de partijen zich van te voren wel alle mogelijke gevolgen realiseert, doet daar niets toe. Een verleidingsscène, bijvoorbeeld in dezen zin, dat de man, die ‘er alles van weet’, het meisje, dat nergens besef van heeft, overhaalt tot dingen, waar zekere physieke organen bij te pas komen, - dingen, die voor beiden verrukkelijk zullen zijn, maar overigens niets beteekenen, noch in wezen, noch in gevolgen, - in dezen geest zal de constructie toch gegeven moeten worden - zoo'n geval heb ik in vele jaren litteratuurbeoefening nooit ontmoet. Een man kan het erop toeleggen, de begeerten van een vrouw te prikkelen, dat is iets anders. Dat komt in de litteratuur veelvuldig voor, evenals het omgekeerde: dat de vrouw den man prikkelt door kleeding, gebaar, blik, enz. Zoo ook, dat de vrouw den man tot de gemeenschap brengt, bijvoorbeeld om macht over hem te krijgen. De moeder is in verscheidene letterkundige werken veel meer bedacht op bescherming van haar zoon tegen de vrouwen dan van haar dochter

tegen de mannen. In ‘Tijl Uilenspiegel in Vlaanderen’ van Auctor waarschuwt ‘de heks’ bij de wieg van een pasgeboren kind: ‘Bescherm uw zoon tegen de listen der vrouw’.

Een in de litteratuur des te meer voorkomend verschijnsel is echter de vrouw, die een offer brengt, soms zich geheel en al opoffert, voor een man, een bloedverwant, en in veel meer gevallen nog voor of uit liefde tot haar kinderen. Ook hier is echter nauwkeurig onderscheiden geboden. De vraag is, wàt in werkelijkheid offer genoemd moet worden.

In ‘Het afscheid van de wereld in drie dagen’ door Victor E. van Vriesland, lees ik: De stembuiging van pleegzusters tegen patienten is dezelfde als waarmee lichte vrouwen zich aanbieden; er is verschil in motieven, maar de ritus, het gebaar is hetzelfde, omdat beide een physiek offer brengen. Dit citaat bevat nogal wat onjuistheid, al geeft de genoemde roman overigens zeer aardige trekjes in verband met de vrouwelijke psyche. Vooreerst brengen op verre na niet alle pleegzusters een physiek offer, tenzij men aanneemt, dat allen, die een beroep kiezen om een materieel bestaan te vinden, een physiek of een ander offer brengen, indien zij volgens hun natuurlijke neiging een heel anderen werkkring verlangen. (Onze maatschappij biedt aan slechts weinigen de gelegenheid om hun aanleg te volgen, ook wat betreft de keuze van het bestaansmiddel.) Het betaalde vervullen van beroepsplichten staat lang niet altijd gelijk met offers brengen. Vervolgens brengen vrouwen, die werkelijk ‘lichte vrouwen’ genoemd kunnen worden, geen physiek offer. Zij zoeken veelal erotische genoegens langs paden volgens een anderen moreelen wegwijzer dan dien van de haar aldus categoriseerde beoordeelaars volgens hun sexueele moraaltheorie.

In de litteratuur wemelt het - om het zoo maar uit te drukken - van vrouwen ook uit de ‘betere standen’ en financieel goede situaties, die door den drang van haar verlangens beheerscht, zich losmaken van de conventioneele banden van haar milieu. Dat ‘zich aanbieden’ kan op veel manieren gebeuren! Maar niet minder talrijk zijn de gevallen, dat de erotische genoegens gepaard gaan met de verkrijging van de middelen tot een veel weelderiger bestaan dan de vrouw anders, bijvoorbeeld als dienstmeisje, winkeljuffrouw, typiste, enz. zou kunnen leiden. Van een physiek offer is daar geen sprake.

Beatrijs (Middeleeuwsche legende) ‘bood zich aan’, maar was absoluut geen ‘lichte vrouw’.

> Want men seit ons, overwaer,
> Dat si langhe seve jaer
> Ghemene wijf ter werelt ghinc,
> Ende meneghe sonde ontfinc,
> Dat haer was wel onbequame,
> Die si dede metten lichame,
> Daer si cleine gheneuchte hadde in,
> Al dede sijt om een cranc ghewin,
> Daer si haer kinder met onthelt.

‘Metten lichame’: haar verlangens bleven daarbuiten. Erotisch genot beleefde zij er niet van. Eerst heeft zij ook andere mogelijkheden overwogen:

> Al constic enen roc spinnen
> In mochter niet met winnen
> In tween weken een broet;
> Ic moet gaen dor den noet
> Buten der stad optfelt
> Ende winnen met minen lichame ghelt,
> Daer ic met mach copen spise.
> In mach in ghere wise
> Mijn kinder niet begheven.

Beatrijs brengt een physiek offer terwille van haar kinderen. En méér dan een *physiek* offer ook: zij was immers van adellijken huize, een geloovige vrouw en een vrome non.

Uit niets blijkt, dat de prostituées Zwarte Lizzy en Greet in den zeer verdienstelijken roman ‘Die in het Donker’ van Jan Campert een physiek offer brengen. Zij zijn zoogenaamde ‘meisjes van pleizier’, die liever een gemakkelijk en wat weelderig leventje leiden dan te gaan stempelen, al zullen zij ook wel eens geldgebrek hebben, zoowel als de waschvrouw, de schoonmaakster, de vrouw van den kleinen ambtenaar en de vrouw van den werkloozen arbeider, die geen prostituées zijn.

Tot de categorie ‘lichte vrouwen’ kunnen volgens een bepaalde sexueele moraaltheorie Zwarte Lizzy en Greet wel gerekend worden. Dat zonder meer zou lang niet alles zeggen. Wie doorpeilt de diepten der zielen? Vooral Lizzy heeft ook heel mooie hoedanigheden, die blijken uit haar verhouding tot ‘de Stille’.

Zulke vrouwen kunnen natuurlijk licht neergehaald worden tot relaties met de ‘onderwereld’. Dat brengt mij op den roman ‘In de Strik’ van Ed. de Nève. Daarin waarschuwt een persoon uit de onderwereld iemand, die door de gemeenheid van ‘een vriend’ aan lager wal geraakt is en zich wreken wil over de ontrouw van zijn vrouw: ‘.... en die kerel zal je zeker uitlachen, hij en die slet van een vrouw. Die is 't niet waard. Laat 'm met rust. Ze zijn het niet waard. De beste vrouw is het niet waard.... En als ik zeg “beste”, is dat maar bij wijze van spreken. Er zijn geen goeie vrouwen en geen slechte. Er zijn alleen maar trouwe en ontrouwe. Trouwe vrouwen - die laten je nooit in den steek. Die verdedigen je door dik en dun en geven geen bliksem om iemand anders. Die heb je vast - voor altijd.... Dat is wat ik vrouwen noem. Die andere - die meiden op aandeelen - dat zijn sletten.... die zijn geen minuut van het leven van een man waard.’

Men zou zeggen, dat die onderwereld-beoordeelaar van de psyche der vrouw in de leerschool van Schopenhauer gevormd is, die immers leerde, dat de slechtste man nog altijd beter is dan de beste vrouw. Maar overigens voelt hij wel aan, welke soort van vrouwen in staat is tot het brengen van offers, zelfs van heel groote offers.

Geertje, in den gelijknamigen roman van J. de Meester, is van die soort. Dat bewijst zij niet door haar illegale liefdesverhouding, want de geluksgewaarwordingen van de bevrediging hunner sexueele harstochten wil zijzelf, maar wel door de wijze, waarop zij - en zij *alleen,* want de man vertoont zich als een laag staand individu - de gevolgen draagt, als de verhouding met haar zwangerschap eindigt.

Hendrickje, de huishoudster van Rembrandt, in den roman van Theun de Vries, is van die soort. De verhouding met Rembrandt was haar eigen hartstochtelijke begeerte. Haar offer is het aanvaarden van de onaangenaamheden. ‘Reeds tweemaal had men haar vanwege den kerkeraad bezocht; tweemaal had men haar

dreigend gemaand, om de schuldige verbintenis, waarin zij met Rembrandt leefde, te verbreken. De twee eerste malen had zij zich wanhopig verzet. Maar nu was er onverwacht en ten derden male een van de zwarte tabbaarden bij haar gekomen: zij was dienstmaagd en had haar meester niet mogen verleiden.' Zij noemden het hoererij. Hendrickje had Rembrandt niet willen verontrusten midden in den roes van werkgeluk. Zij had alles zwijgend op zich genomen en hem gespaard.

Zulke gevallen zijn in de litteratuur zeer talrijk.

Sélysette pleegt zelfmoord, als zij de liefde tusschen haar man en Aglavaine begrepen heeft, om hun geluk niet in den weg te staan ('Aglavaine et Sélysette' par M. Maeterlinck). Een offer *is* het; de vraag naar de mate van dat offer is afhankelijk van die andere vraag, wat haar leven zonder de liefde van haar man voor haar nog waard was. Het vernietigen van iets, dat geen waarde heeft of waar men niet aan hecht, is nog geen offer brengen. De beantwoording hangt ook af van iemands levensbeschouwing, karakter en gemoed.

'Een vluchtige Liefde' van Zola beschrijft, hoe de vrouw, die hartstochtelijk verliefd is geworden op den haar ziek kind behandelenden dokter, het geluk van die liefde weigert uit liefde voor haar kind. Overeenkomstige gevallen, dat een vrouw haar geluk door de liefde van een anderen man dan den vader van haar kind(eren) ten offer brengt, komen in de litteratuur veel voor. 'Het hoogste Recht' door Ina Boudier-Bakker, enz.

Niet minder dikwijls overwint de macht van den hartstocht voor een anderen man dan hem, met wien zij gerouwd is, het moederschapsgevoel in een vrouw. Maar ook dan zal het verlaten van haar kind(eren) veelal een zwaar offer vergen. Niet altijd is dat zoo. 'Een merkwaardige Nacht, een roman over vier uren' van den Deenschen schrijver Laurids Bruun, om maar een enkel voorbeeld uit de vele te noemen, vertoont ons een heel ander geval. (De Nederlandsche bewerking is slecht geschreven.) Mevrouw Helwig Hjarmer geboren Lönfeldt zegt: 'Een vrouw houdt van degeen die 't meeste biedt - degeen die álles geeft!' Haar dochtertje is ernstig ziek. Zoolang stervensgevaar dreigt, is Helwig angstig en meent, dat de dood van het kind háár schuld zal zijn, omdat zij liefde gevoelt voor Werner Hilsöe. Reeds als meisje had zij

Werner lief, en nu hij dezen nacht (haar man is afwezig) bij haar teruggekomen is, vraagt zij hem, waarom hij haar niet genomen heeft, toen zij eens, vóór haar huwelijk, in een nacht samen waren in een prieel. Zij is daarna met Hjarmer gehuwd om maatschappelijke redenen, zonder liefde, maar Hjarmer is hartstochtelijk op haar verliefd en merkt niets van haar comedie. Zoodra het stervensgevaar geweken is, beteekent haar kind weinig meer voor haar en volgt zij volkomen gelukkig Werner Hilsöe. Er is echter een jonge huishoudster, Selma Sindal, die Knud Hjarmer liefheeft, en nu blijkt, dat hij eigenlijk ook van Selma houdt. Werner Hilsöe wordt ten onrechte verdacht van moord. Hij kan zijn alibi niet bewijzen zonder Helwig te verraden, want op het moment, dat de moord gebeurde, was hij bij Helwig. Selma weet dat en verklaart, dat Werner bij *haar* op haar kamer was en dat mevrouw Hjarmer, die hen betrapt heeft, dit getuigen kan. Zoo brengt Selma het offer van haar naam om Helwig te redden, maar zij doet dat inderdaad om Knud Hjarmer het leed van zijn vrouw's ontrouw te besparen. Tenslotte bekent Helwig zelf de waarheid. Zoo worden in één nacht van vier uren een paar groote levensvergissingen hersteld en de offervaardigheid van een liefdevolle vrouw geopenbaard. Laat ik daar nog even bijvoegen, dat in denzelfden roman juffrouw Berg den man, dien zij lief had, liet loopen om als huishoudster in concubinaat te leven met den ouden vrek Hilsöe, den oom van Werner, teneinde in zijn testament bedacht te worden. Zelfzucht en offervaardigheid van de vrouw staan in dezen roman scherp tegenover elkaar.

Een opmerking terloops: Blijkens de Scandinavische litteratuur heerscht in de Noorsche landen een andere sexueele moraaltheorie dan b.v. in Nederland, Frankrijk en Duitschland; ik zou zeggen een meer onbevangene, meer natuurlijke; daar volgt echter nog niet uit, dat er ook verschil zou zijn in het practische leven. Volgens de Noorsche litteratuur geven de vrouwen in die streken zich vrij gemakkelijk aan een man, als de wederzijdsche begeerten daartoe dringen, zonder veel scrupules en zonder veel te vragen naar bestaande of te knoopen legale banden, en ook zonder dat er veel over te doen valt, als het bekend wordt. Zooals een vrouw in een roman van J. Anker Larsen het uitdrukt, zijn de Scandinavische vrouwen blijkbaar dikwijls en licht ‘vijf minuten in de war’.

Nora (Ibsen) verlaat haar man, omdat hij haar teveel als een speelpopje behandelt en vertroetelt en haar te weinig als een levensgezellin en een kameraad beschouwt, voor wie belangrijker dingen bestaan in de liefde tusschen man en vrouw dan de 'liefde'. Dat was in den tijd van de emancipatiezucht. In de Noorsche litteratuur van de twintigste eeuw, voor zoover die mij bekend is, vind ik van dergelijke verschijnselen geen spoor meer. Integendeel, het sexueele vraagstuk speelt er, zoo niet de alles overheerschende, dan toch een van de gewichtigste rollen. Knud Hamsun '(Pan'), J. Anker Larsen ('De Steen der Wijzen'), enz. enz.

Maar van het verlangen naar het moederschap, dat van de vrouw wellicht de allerzwaarste offers vergt, merk ik er al even weinig als in de litteraturen van ons land, Frankrijk, Duitschland en Engeland.

De roman 'De Steen der Wijzen' krioelt van vrouwen, van allerlei stand en psyche. Interessant is o.m. Nanna Bang, die graag 'het bruisen van het leven' zou voelen met den man, die haar nog al eens komt bezoeken. Hij is echter van andere gedachten vervuld. En als zij toespelingen maakt, waarop hij een 'onschuldig' antwoord geeft, zegt zij: 'U *begrijpt,* wat men bedoelt, de meeste heeren begrijpen een dame altijd *verkeerd.*' Daarna gaat zij er over zitten peinzen, wie het best op de hoogte zijn van de vrouwelijke verlangens, de heeren, die 'goed' begrijpen, of zij, die 'verkeerd' begrijpen.

(Wordt vervolgd.)

Eindnoten:

*) De roman 'Een Hoekje Stad' is ter perse bij den uitgever A.G. Schoonderbeek, Laren (N.-H.).

Een afscheid van dit leven door Benno J. Stokvis.
(Vervolg van blz. 51.)

II.

Edel Achtbare Heeren!

Hij was zich bewust, dat hij was opgestaan, en dat hij nu achter zijn tafel stond, breed in zijn zwarte toga, het gelaat gekeerd naar de tafel waar de rechters zaten en de griffier, die hem aanzagen. Hij wist dat rechts van hem de bank met den verdachte was en de veldwachters en de zaal met de getuigen en het publiek op de tribune, en dat alles ademloos stil was en naar hem luisterde. Maar hij zag niets. Zijn oogen gingen door de wijde leege ruimte boven de hoofden in de zaal, waar het bleeke daglicht onwezenlijk scheen. Vóór in zijn hoofd stond als een druk de chaos van volzinsdeelen en gedachten die door zijn mond zich uit zou banen in de werkelijkheid.

Edel Achtbare Heeren! Het wettig en overtuigend bewijs in deze zaak is geleverd. Wij zien hier een verdachte voor ons, die heeft bekend, wij hebben de getuigen die onmiddellijk zijn ter plaatse geweest na het misdrijf, en wij hebben de ‘stille getuigen’ waarvan de deskundigen gesproken hebben. Er zijn, en zelfs de meest subjectief ingestelde verdediger zal dat moeten toegeven, er zijn wat het bewijs betreft geen dubia mogelijk.

Edel Achtbare Heeren! Wij staan hier voor een misdrijf tegen het leven gepleegd met voorbedachten rade: moord! De mensch, die zich in deze beklaagdenbank voòr u bevindt, is een moordenaar. Het bloed heeft hij vergoten van zijn naaste. Van zijn

naaste! In feite, van zijn naaste! Zijn broeder in den bloede, het bloed van zijn eigen bloed om in den zin van den Bijbel te spreken, heeft hij doen vloeien. Hij staat hier voor u, Edel Achtbare Heeren, en hij erkent. En zijn stem trilt niet, zijn oogen knipperen niet: hij staat met opgeheven hoofd. En de psychiaters, de deskundige doorgronders van alle roerselen der menschelijke ziel, hebben verklaard dat iedere zweem van berouw afwezig is; dat deze verdachte niet is lijdende aan psychotische verschijnselen hoe ook genaamd, dat hij is intelligent en voor humor vatbaar, dat hij om hunne slotsom te releveeren: absoluut normaal moet worden geacht.

En toch, Edel Achtbare Heeren, heeft deze man een moord begaan, heeft hij zijn eenigen broeder gedood! Toch hebben de vingers van dezen man het lemmet van een mes omkneld; toch heeft hij met dat mes op een wijze die de doktoren welke de sectie hebben verricht, niet aarzelen 'onmenschelijk wreedaardig' te noemen, toch heeft hij met dat mes het lichaam van zijn slachtoffer in stukken gesneden, en hebben zijn handen zich in het kleffe bloed gebaad. Doch de deskundigen verklaren dat de verdachte zonder restrictie toerekeningsvatbaar behoort te worden gequalificeerd.

Twee woorden heeft deze verdachte blijkens de verhooren van den Rechter-Commissaris gezegd, die mij getroffen hebben, en die mij schijnen iets te behelzen van een verklaring voor de daad, twee woorden, die ook wij hem hier op deze terechtzitting hebben hooren uiten: 'Ik moest!'

Ik weet niet, Edel Achtbare Heeren, of gij wel eens in een dierentuin hebt staan kijken naar een tijger in zijn kooi. Ik bedoel, juister gezegd, niet of gij wel eens in het voorbijgaan naar zulk een tijger hebt gezien, doch of gij, zooals ik heb gedaan, een uur, een middag, een ganschen dag voor zulk een tijgerkooi zijt blijven staan.

Vaag kwam voor zijn bewustzijn, dat de president en de beide rechters zich in hun stoelen oprichtten en dat hun blikken zich op hem vestigden. Hij zag in zijn verbeelding de scherpe oogen van den oudsten rechter achter hun groote brilleglazen, doordringend zijn gelaatstrekken onderzoeken. Maar hij zag niets, want zijn oogen dwaalden in een vale verte. En hij wist dat

hij sprak en verder spreken zou, omdat dit een logisch ondiscussieerbare noodzakelijkheid was, omdat hij gedreven werd door een macht, die uit zijn onderbewuste de gedachtebeelden stuwde welke zijn lippen in woorden vervormden. Het was alsof zijn ik zwaarteloos voortdeinde op een zee van woordenreeksen die door de zaal stroomde. En het was alsof hij stond achter zich zelf, en hoorde naar zich zelf, naar wat zijn mond nu sprak, buiten zijn bewuste om, zoodat hij een seconde de sensatie had, dat niet hijzelf nu sprekende was, maar een ander onbekend wezen, waarvan hij niet voorspellen kon, wat het zou willen gaan zeggen. En hij wist tevens dat hij thans niet denken moest, want dat wat hem geschiedde iets als een wonder was, en schoon en goed en waar, en dat hij moest verzetloos ondergaan en roerloos staan blijven achter zichzelf en deemoedig luisteren blijven naar zichzelf. En dat alles zou verdwijnen in een parelgrijzen nevel en dat dan als een verblindend licht de goddelijke *waarheid* rijzen zou. En zijn mond sprak voort:

Een tijger, Edel Achtbare Heeren! Wij weten dat een tijger behoort tot de verscheurende roofdieren, omdat zijn hokken zich bevinden in de roofdieren-afdeeling, in de onmiddellijke nabijheid van den jaguar en de leeuwen. En wij weten dat een roofdier brult en door de oppassers met bloedende brokken paardevleesch gevoederd wordt achter de tralies van de kooi. Maar weten wij wat een roofdier *is*? Maar weten wij wat in die kooi in dien tijger leeft? Wij zien een groot katachtig lenig dier met goud glanzend vel en zwiependen staart, dat loopt heen en terug, heen en terug, terug en heen, van links naar rechts, heen en terug door de kooi, en wij zien korte felle vlammen schieten uit twee oogen die niet zien, twee oogen die ons niet zien wanneer zij een seconde op ons gevestigd zijn, en waarvan wij de diepte niet peilen kunnen, in den blik waarvan wij niet kunnen binnendringen. Een dier, Edel Achtbare Heeren, dat bezeten schijnt door één innerlijk verblindende begeerte, die het voortdrijft. Iets als een verschroeiende drift, waarvan wij als het een menschelijk wezen gold zouden zeggen, dat het de ziel en alle rust en al wat levensvreugde is verteert. De dierpsychologen, Edel Achtbare Heeren; - maar ik dwaal af; ik zal niet spreken van de dierpsychologen.

Edel Achtbare Heeren, U hebt als ik gelezen van de film-

koninginnen en van de millionnairsvrouwen in Amerika, die men in deze dagen bijwijlen met een jongen tijger aan een riem, ziet door de straten zich bewegen. En wij glimlachen bij de romantische gedachte, dat nu de tijger, de onbedwongen met siddering gevreesde heerscher van de wildernis, gansch onderworpen schijnt aan den grilligen wil van eene vrouw. Dezelfde romantiek als gelegen in de voorstelling, dat iemand in zijn huisvertrek op zijn tafel een groote ronde schaal zou plaatsen, een schaal wier middellijn twee meter zou bedragen en van het fijnste doorzichtige porselein, gevuld met een brandende vloeistof waaruit de lichte kronkelende wapperende vlammen hoog oplaaien naar de zoldering zonder zich van iets meester te maken, maar met de mogelijkheid van elke seconde dat de onzichtbare wind die door ieder kamerlandschap waait, de vlam in plotselinge speling grijpt, en opdrijft en verder sleurt, tot de likkende vuurtongen aan alle zijden alles verzwelgen gaan.

Hij wist dat in een verre andere wereld onder hem iets van beweging was ontstaan: de oudste rechter en de president fluisterden samen, en zagen elkander aan en zagen naar hem; de advocaat had opgehouden in zijn dossier te bladeren en luisterde zijn potlood in de hand, met half open mond en schuin geheven hoofd; en de verdachte met groote strakke oogen staarde hem aan. Maar het stond op dit oogenblik alles buiten zijn levenssfeer: hij was onaantastbaar in een ander ver heelal, in de lavende stilte.

Als een niet te vernietigen, alleen met het leven uitroeibare macht, trilt in den gekooiden tijger de drift naar bloed. Hij snuift met zijn gesperde neusgaten naar bloed, zijn verblinde oogen zien slechts een rood waas van bloed, en met zijn scherpe ooren hoort hij het bloed, dat ruischt in de aderbuizen. Bloed! Zijn smachtende keel dorst naar het schuimende bloed, dat uit de sidderende wonde druipt; het bloed dat het leven is en de ziel van een lijdend en weenend en zich in doodsangst krimpend levend wezen; het bloed, dat kostbare geheimzinnige zwaarvloeiende vocht, waarin de geslachten van vele eeuwen zich verdringen naar het licht.

Het kan U schijnen, Edel Achtbare Heeren, dat ik U hier van dingen spreek, buiten eenige importantie voor de beoordeeling van dit delict. U zult, naar ik vrees, meenen dat ik U nutteloos ophoud met in dit verband beteekenislooze bespiegelingen. Nog

slechts een oogenblik. Ik zal kort kunnen zijn. Ik wilde iets betoogen, eenvoudig, zooals alle waarheid is, maar dat gezegd moet worden, omdat wij allen thans voor een raadsel staan. Een raadsel, Edel Achtbare Heeren, voor U, en voor mij, en ook voor den verdediger, die straks betoogen zal, dat zijn client uit noodweer moet gehandeld hebben; een raadsel oòk, Edel Achtbare Heeren, voor dezen man, die als verdachte voor U staat, en die gezegd heeft: het is waar, het is waar dat ik dit heb gedaan, het is waar, maar ik wist niet waarom; ik wist het niet, ik weet het niet: ik moest!

Het is zoo schoon, Edel Achtbare Heeren, op een stillen zomeravond langs het strand te gaan. De lucht is doorzichtig licht en wijd, en in de verte suist de wind, en de zee, de grijze ondoorgrondelijke zee, ruischt. Er is geen mensch te zien. Gij zijt alleen. Er is niets dan de stilte. En alles is goed in U. En plotseling gaan Uw oogen open: gij zijt alleen! Er is niets. Er is een klein nietig warrelend vogelveertje in den storm. En huiverend beseft gij dat gij dat zijt. En gij weet: ‘De aarde was woest en ledig en duisternis over hare oppervlakte.’ En gij hebt het niet gezien. Gij hebt een wereld gezien met wuivende korenvelden in de zon, met bergen en beboschte dalen en rivieren. Maar de aarde was woest en ledig en duisternis over hare oppervlakte. Blind zijt gij voortgeschreden. Gij hebt niet willen weten wie gij zijt, en wat gij zijt en waarom gij zijt. Gij hebt niet willen weten dat gij leeft in visioenen van schijn, in elkander verdringende fata morgana's, gevangen in het maximum der twintigduizend woorden waarmede gij Uw denken kunt tot uiting brengen. En de zee ruischt. In de verte zijn nevelsluiers. Eenzaam in de eenzaamheid is de mensch. Zoo eenzaam als Kaïn wegvluchtend voor het oog van God. Kaïn! De aartsvader. De ware aartsvader van wien wij zijn afgestamd. Kaïn, de eerste die heeft gedood, en van wiens ziel leeft in onze ziel. Kaïn de wanhopige die moèst, zooals de tijger moet, om snuivend en rillend in de vernieling van een ander leven, de eigen bevrijding te vinden, te vernielen de knagend zich invretende krachten die het eigen ik verscheuren. Kaïn die moèst, omdat de tijger in hem schreeuwde om bloed.

Hij zweeg een seconde, die een eeuwigheid geleek. Hij stond

in de leegte. Hij wist, dat nu iets geschieden zou. Achter zijn bewuste stonden twee versregels van Baudelaire, ‘Race de Caïn au ciel monte, et sur la terre jette Dieu’. Maar hij wist, dat zijn lippen daarvan niet spreken zouden. Het was alsof voor zijn oogen een nevel optrok. Plotseling was het volle bewustzijn in hem teruggezonken. In een flits zag hij de werkelijkheid. Hij stond hier in de rechtszaal. Hij sprak. Zijn requisitoir. De moordzaak. Wie? Wat had hij gesproken? Voor wien? Die moordenaar! Toerekeningsvatbaar volgens de psychiaters. Natuurlijk. Hij was de strenge substituut, ‘Mijnheer de Officier’, de meest gevreesde man binnen het arrondissement. Zijn rechterhand streek over zijn voorhoofd en het was alsof een druk verdween. Hij hoorde de stem van den president, die tot hem sprak: ‘Mijnheer de Officier; mijnheer de Officier, de rechtbank betreurt het U erop te moeten wijzen, dat U zult dienen te blijven bij deze zaak!’ - Hij kuchte. Hij wist dat een ander wezen in hem, met een andere stem en andere woorden, nu verder spreken zou. En hij sprak:

Edel Achtbare Heeren! Ik ben afgedwaald. Het is waar! - Het wettig en overtuigend bewijs tegen dezen verdachte is geleverd. Hij heeft zich schuldig gemaakt aan misdrijf tegen het leven. Het is volkomen duidelijk dat, hoe ook verklaard, de maatschappij dit niet kan dulden. De maatschappelijke orde verlangt beveiliging. Deze verdachte is voor de gemeenschap een gevaar. Hij dient derhalve uit haar midden verwijderd. Definitief: voor altijd. Hierbij wordt gerequireerd, dat hij zal worden schuldig verklaard aan moord, en zal veroordeeld worden tot levenslange gevangenisstraf!

Snel en met doffe stem had hij gesproken. Hij ging zitten. De armen hingen slap over de leuning van zijn stoel. De advocaat was opgestaan en sprak. Hij hoorde de klanken van vele woorden die rolden door de zaal. Maar hij kon niet luisteren. Hij kon niet denken. Vaag kwelde hem de bewustwording dat hij iets had willen zeggen, dat iets gezegd had moeten zijn, dat niet was uitgesproken. Zijn requisitoir. Er was iets dat niet was geweest. Er was een lacune. Hij wist niet meer waar. Hij hield de oogen strak gevestigd op een glinsterenden paperclip voòr hem op het groene kleed. Zijn ooren suisden.

‘Dan wordt het onderzoek gesloten en de uitspraak bepaald op heden over veertien dagen!’ De president had gesproken. Een korte hamerslag. De zaal werd leeg. De rechters stonden op, met een groet. De advocaat rangschikte stukken in zijn dossier. Een veldwachter sprak nog fluisterend met den deurwaarder. Verder was alles stil.

Hij werd zich bewust dat hij nog altijd in zijn zetel gezeten was. Met een ruk stond hij op. De trekken van zijn gelaat verstrakten. Hij voelde zijn oogen hard in hun kassen staan. En met vaste stappen, ongenaakbaar, verliet hij de zittingzaal.

III.

Doode takken knapten onder zijn voetstappen. De zon scheen door de boomen. Licht suisde de wind. Uit de verte klonk het blaffen van een hond.

Hij liep veerkrachtig en jong. In hem was niets dan een wazige blijheid. Hij wist niet waarom. Hij wilde het zich niet afvragen. Hij wist dat hij zichzelf zou antwoorden: de zon, de wind, de lucht boven de huiverende boomentoppen. En hij wist dat het niet volkomen waar zou zijn, omdat waardoor hij thans gelukkig was, in hemzelf besloten lag. Hij wist dat in zijn ik een wonderlijk landschap lag: zacht glooiende blauw-omwaasde lage bergen, een kronkelende rivier in het dal en stille rimpellooze meren. Hij zag het in een vreemd licht, als een wereld buiten deze aardsche wereld. En het was schoon. Hij zag zich zelf als een die staan zou aan de grenzen van een droomenland, waar de eeuwige stilte heerscht, als een die moet genaderd zijn tot het nirwana.

De wind ruischte. Hij wist zich midden in de tastbare dingen van dit bestaan, en toch stond hij er buiten. Met iets van wrangheid moest hij denken aan den verloren zoon. Maar hij wist dat dit een vergelijking was die allen feitelijken grondslag miste, en dat hìj nimmer terug zou kunnen keeren. Een onbedwingbare krachtenmassa in hem stuwde hem voort naar het onbekende. Tandeknersend zette hij zich innerlijk schrap in de hardnekkige begeerte van te willen verder, ten koste van wat

het zij. En trots, ruig en weerbarstig als een bloeiende zeedistel rees in hem.

Hij liep hier. Hij was de substituut officier van justitie. Hij deed naar zijn wil. Hij zag niet links noch rechts. Hij dacht aan zijn requisitoir van den vorigen dag. Hij zag zichzelf als een groote somber-dreigende schaduw in de rechtszaal staan en hij hoorde zijn donkere stem die door de stilte klonk. Hij had gesproken. Wat? Wat? Zware volzinnen waren uit hem gekomen. Van een tijger had hij gesproken. Een tijger. Hij zag een tijger voor zijn geestesoog, die met korte sprongen zich door een woonvertrek bewoog, waarvan de deuren gesloten waren. In hem hing een electrisch geladen spanning. Er moest iets gebeuren. 'Race de Caïn au ciel monte, et sur la terre jette Dieu!'

Hij gevoelde zich zeer oud. Een lood-zware rust zonk in hem. Kaïn! Hij voelde door een eindelooze reeks van eeuwen een wezen waarvan hij moest zijn afgestamd, waarvan het bloed door zijn lichaam golfde en waarvan wilde driften sluimerden in den chaos van zijn onderbewuste; een wezen dat eenmaal ruig en zwart en snuivend gevlucht was over de oppervlakte van de aarde, bezeten door een radeloozen angst en door een blinde wanhoop, weggedreven van het licht in de spelonken van de duisternis. En hij huiverde. En plotseling zag hij. Hij zag Kaïn zich voortplantend door de eeuwen. Kaïn in den verloopen landlooper met schuwen blik, die in het schemerdonker het mes in de hand den eenzamen boer besluipt; Kaïn in Attila roovend en plunderend en neerbrandend de dorpen; Kaïn in den gevreesden burchtheer in de Middeleeuwen die zijn hoorigen martelt; Kaïn in de verwrongen bloedgierige gelaatstrekken van Torquemada; Kaïn in een beroemden generaal met kleurige uniform onder blinkende knoopen, die zijn soldaten naar den ondergang drijft; en Kaïn op zee, vervloekt en voortgejaagd over de golven, van haven tot haven, vredeloos, zoekende in den storm, zoekende langs de kusten, in de branding, zonder te vinden en voortgezweept; Kaïn in den priester, die zijn geloof verloren heeft; en Kaïn in den moordenaar binnen de enge wanden van zijn cel, die in machtelooze woede de kalk krabt van de muren om de steenen te kunnen rukken uit hun voegen, die terug wil naar de zon, naar de vrijheid, naar het licht, naar het leven.

Kaïn! Hij zag door de grijze reeksen der eeuwen de sombere legioenen van eenzamen, die zich bijeenvoegden. Zijn ooren suisden. Het was hem of uit de verte het zware stampen zou gehoord gaan worden van eindelooze legerscharen die naderden, die onafwendbaar en onstuitbaar dwars door de rivieren, over de bergen, en door de wouden als een dreigende alles vernietigende stroom naderden. En hij wist: het waren de desperados van alle eeuwen, de gevloekten, de geslagenen, de verdrevenen, de vreugdeloozen, zij die vergeefs gesmacht hadden naar liefde, zij die gehongerd hadden, die als willooze slaven hun meesters hadden gediend, zij die gestorven waren in kettingen en op den brandstapel en doodgegeeseld waren, en het geluk niet gekend hadden, voor wie het leven eèn grauwe troostelooze ledigte was geweest, waarin geen God ontferming had geschonken, zij die gekropen hadden in het stof en schuldeloos gezondigd hadden. En hij voelde, dat zij daàr waren, dat zij zich bevrijd hadden uit hun bedolven graven en dat in hen woonde de wraak, dat zij gedreven werden door de onverzoenlijke begeerte naar wraak; dat zij naderden, en alles vernietigden: de kerken en de tempels en de moskeeën en de synagogen, en dat zij de priesters en nonnen en de rabbijnen en predikanten vertrapten onder hun rijen. En vreugde vlamde in hem op, dat hij tot hen behoorde, dat hij eèn was van hen, die door dien onzichtbaren geheimzinnigen band verbonden waren.

Hij had kunnen juichen! Zijn mond stiet een rauwen kreet uit, die schalde door de boomen. Het bracht hem tot de werkelijkheid terug. Hij liep hier, alleen in het bosch. Zondag. Morgen de rechtbank, zijn arbeid. Doch het was goed.

Hij gevoelde zich vastberaden en sterk. Hij was zich bewust van niet alleen te staan. En met rustige schreden ging hij verder.

(Slot volgt.)

Het onafwendbare door A.H. van der Feen.

Het Symptoom.

Buiten scheen nog de zon, maar een vlaag hagel ruizelde tegen het venster als Alma Saverijn haar werkkamer binnentrad.

Ze trad op het venster toe en keek naar buiten in den tuin.

Nog waren daar de helder stralende kleuren der dahlia's en de warme pasteltinten der chrysanten; in de bleek-blauwe lucht stond laag de zon als een gouden aster, maar zware, giftig groengrijze wolkgevaarten naderden haar luister in toeijlende dreiging en telkens weer joeg de wind zwermen hagelsteenen naar beneden, welke als plagend geworpen handenvol-kittels tegen de ruiten kletterden.

Ze huiverde even van den killen luchtstroom, die door het raam drong, drukte met een greep van heur hand de revers van haar grijs cachemiren ochtendkleed tezamen voor haar hals en wendde zich om.

Alma Saverijn, de bekende schrijfster was nu bijna zeventig jaar; ze had iets majesteitelijks in heur houding en ze wist zich te kleeden, eigenlijk meer te drapeeren dan te kleeden, op een wijze, welke het vorstelijke in haar verschijning nog sterker naar voren bracht.

De grauwheid van het stilaan in rimpels en uitzakkingen ontluisterde gelaat, vermocht geen afbreuk te doen aan het koninklijke der geheele gestalte, te minder wijl uit dat gelaat met den forschen romeinschen neus, de donkergrijze oogen nog steeds met een doordringende levendigheid en belangstelling de menschen en dingen gadesloegen of beluisterden.

Over het kroezige, zijige, glanzende witte haar had ze een grijzen kanten shawl gedrapeerd.

Men had beweerd, dat ze daarmee Carmen Sylva imiteerde, doch ze had dit onvriendelijke critiekje gepareerd met een glimlachend: 'Och, we trachten in onze houdingen wel altijd iemand na te bootsen; per slot van rekening is alle oorspronkelijkheid waan'.

Er was een smaakvolle comfort in alles wat haar hier in haar werkkamer omringde, met overheerschende tinten van zilverig grijs en mat wijnrood.

In den monumentalen haard lekten de roode vlammentongen van een schijnvuurtje aan de keurig gestapelde asbesten houtblokjes en de gloed dier vlammen weerkaatste in de palissanderhouten diamantkoppen van de antieke kast en de glazuurglanzing der roode chineesche kommen, welke daar bovenop stonden.

Overal langs de wanden glimmerden achter glas bontkleurige rijen boekenruggen.

Op de wat pompeuze Louis XV schrijftafel lag te midden van kostbare bibelots, kleine bronzen en jaden en ivoren beeldjes, de in rood-marokijn gebonden blocnote, waarop Alma Saverijn haar geestesproducten placht neer te schrijven.

Ze had nu aan haar schrijftafel plaats genomen.

'Marie!'

Dadelijk trad uit het aangrenzende kabinet haar secretaresse, een jong meisje van even in de twintig met een frisch blond gezichtje en heldere blauwe oogen; ze was gekleed in een eenvoudig met grijs gegarneerd donker rood japonnetje; welke kleuren volkomen harmonieerden met de andere rooden en grijzen in de kamer.

'Morgen mevrouw, hier is de post', sprak het meisje, terwijl ze op de schrijftafel toetrad, waarop ze een klein stapeltje brieven legde.

'Iets bizonders bij?' vroeg Alma Saverijn, terwijl ze met haar forsche mooi gevormde hand even wat onverschillig den kleinen stapel beroerde.

Marie schudde het hoofd.

'Eigenlijk niet, mevrouw... Wat reclameaanbiedingen; de redactie van de Nieuwsbode verzoekt om een portret van U

voor het archief... 's kijken... een verzoek om een Crisisgift voor het Ondersteuningsfonds van behoeftige schrijvers...'

'Geen verzoeken om een bijdrage van redacties?'

Het meisje lachte.

'Nee, mevrouw, ze laten U de laatste tijd gelukkig met rust. Kunt U heerlijk doorwerken aan Uw nieuwe roman, hè?'

Alma Saverijn knikte, maar dan ineens ging haar scherpe aandacht naar een bundel getikte copie, welke tusschen de brieven lag.

'Wat is dat?' vroeg ze.

'O ja', antwoordde Marie haastig, 'dat vergat ik nog; de redactie van het Litteraire Maandblad stuurt die laatste novelle van U terug... er is een briefje bij...'

Alma Saverijn haakte wat nerveuzig de gouden bril achter heur ooren.

'Terug...?' sprak ze half binnensmonds en verwonderd; dan las ze:

Hooggeachte Mevrouw,
Overvloed van copie belet de Redactie tot haar leedwezen gebruik te maken van Uw aanbod om de hierbij teruggaande novelle 'Zonnetij' in het Maandblad op te nemen.
Inmiddels met dank voor de inzage,
Hoogachtend

en dan volgde een half leesbare krabbel als handteekening van den redacteur-secretaris van het voorname periodiek.

Alma Saverijn legde het briefje neer, staarde een oogenblik voor zich uit, dan verplooide een glimlach heur mond en sprak ze vriendelijk: 'Jij gaat zeker maar door met het tikken van de net-copie, hè. Hoever ben je?'

'Met een half uurtje ben ik wel klaar mevrouw. Denkt U vandaag nog door te kunnen werken?'

'Ik hoop het'.

Ze glimlachte weer.

'En die teruggezonden novelle... wat zal ik daar mee?'

Alma Saverijn zag haar even aan.

'Die t e r u g g e z o n d e n novelle...', herhaalde ze met

eenigen nadruk op dat ‘teruggezonden’, maar dan plots, wat haastig, terwijl ze al de paperassen van zich schoof. ‘Neem maar mee, zal wel es zien’.

Er was reden voor Alma Saverijn's onzekerheid nopens de nadere bestemming harer novelle Zonnetij, want het was de eerste maal in haar lange schrijfstersloopbaan, dat ze van de Redactie van den Litterairen Gids een bijdrage terugkreeg.

Het schokte en verwarde haar meer dan ze tegenover Marie had willen laten merken en ze constateerde met verbazing, dat het eenmaal lezen van het briefje der Redactie voldoende was geweest om den letterlijken tekst feilloos in haar geheugen te prenten.

En de herhaling van dien tekst, wat koortsend, beurtelings in fragmenten en volledig, met vreemde en telkens weer andere betoningen en accenten, groeide welhaast naar een beangstigende obsessie, tot ze er eindelijk in slaagde aan de woorden een rustiger-aanvaardbare beteekenis te geven; geen affront, geen onvriendelijkheid, geen gebrek aan waardeering, maar klaar en eenvoudigweg de zakelijke mededeeling, dat de redactie momenteel de verantwoording niet op zich d u r f d e nemen om werk van haar, Alma Saverijn, te accepteeren, met de kans, dat het misschien wel een jaar of langer op plaatsing zou moeten wachten.

Zoo beschouwd - en er bestond geen enkele reden om het anders te zien - was het briefje en de terugzending per slot van rekening niets anders dan een daad van hoffelijkheid, van deferentie.

Ze stak een sigaret op en de wat bitter aromatische geur voltooide de kalmeering van haar denken.

Ze glimlachte een wijle stil voor zich heen zonder bewuste gedachte-beelden, keek wat droomerig naar de blauwe rookpluimen, die in bevallige arabesken uiteenkronkelden en verijlden, maar dan, als ze zich plots herinnerde, dat de Nieuwsbode om een portret van haar vroeg, trok ze een lade van de schrijftafel open en kreeg daaruit een album, dat uitsluitend haar eigen portretten bevatte.

Een complete levensserie was dat, welke begon met een beeld uit haar baby-bestaan, toen ze in een lange doopjurk op den

arm van haar moeder gedragen werd en welke eindigde met de vorstelijk-deftige beeltenis met den kanten shawl, gedrapeerd over de witte haren en welk portret de critiek het verwijt van een Carmen Sylva-imitatie had ontlokt.

Daar tusschenin waren de twintig of dertig anderen als een kleine historische galerij van modes en haardrachten met zeer opvallend en naar eigen inzicht uitnemend geslaagd, het portret, dat ze had laten plaatsen voor in den bundel 'Meditaties in Mineur' en waarop ze was afgebeeld met gebogen hoofd, dat hoofd gesteund in de forsche en toch zoo slanke rechterhand, de oogen licht gefloerst en blijkbaar niets waarnemend van het omringende, slechts luisterend gericht naar wat zich openbaarde uit de diepte van haar kunstenaarsziel.

Ze kwam niet dadelijk tot het besluit, welk dier portretten ze voor het courantenarchief zou afstaan, maar die beslissing had ook geen haast, wijl ze begreep, dat het vermoedelijk pas dienst zou moeten doen, als ze zeventig jaar zou worden of als ze plotseling zou komen te overlijden.

Ze legde het album terug in de lade, doofde de sigaret in den aschbak, legde de in marokijn gevatte blocnote vóór zich, peinsde een oogenblik met een scherpe groefvorming boven den forschen neus en begon dan te schrijven.

Het was heel stil in de kamer; tegen de ramen ruizelden bijwijlen nog de aanzwermende hagelsteentjes; achter de gesloten deur van het kabinet naastaan, klonk zacht de rateling van de schrijfmachine.

Alma Saverijn had reeds eenige oogenblikken werkeloos zitten staren naar het spel der lekkende roode vlammetjes in den haard, toen de huistelefoon zacht knerpte en de meid vroeg of ze te spreken was.

'Wie?... Meneer Fransen?... Och...? Ja, een oogenblik, laat meneer maar even in de zijkamer'.

Ze had de vaste gewoonte om bezoekers altijd even te laten antichambreeren, wijl ze wist, dat dit de meeste menschen een weinig van hun zelfvertrouwen berooft en er was niets, wat ze zoozeer in anderen haatte, dan een vertoon van zelfbewustheid.

Overigens was ze even verwonderd over Fransen's komst; hij was haar uitgever en voor zoover ze kon nagaan, viel er op 't oogenblik niets te bespreken. Haar laatste roman ‘L e v e n s d a g e r a a d ’ was nog geen half jaar geleden verschenen en van het nieuwe boek, waaraan ze nu werkte, had Marie juist de eerste drie hoofdstukken voor de net-copie onderhanden.

Ze stond op van de schrijftafel en trad naar den spiegel, keek daarin, rekte haar forsche en smaakvol gedrapeerde gestalte, verplooide wat aan den kanten shawl over heur hoofd en glimlachte dan met een wat hautaine zelfgenoegzaamheid tegen haar eigen beeltenis.

Dan keerde ze terug naar haar plaats, peinsde nog een oogenblik, vervolgens stak ze een nieuwe sigaret op, belde en boog zich met de pen in haar hand over de bloc-note.

Als even later Fransen door de meid werd binnengelaten, zat ze nog in dezelfde houding en zonder op te kijken, terwijl ze blijkbaar juist een zin voltooide, sprak ze op een wat afwezig zangtoontje: ‘Meneer Fransen... een oogenblik...’

Dan, even later, legde ze de pen neer en hief ze het hoofd, zag haar bezoeker nu met een vriendelijken glimlach aan.

Fransen was een man van een jaar of veertig en een zeer moderne verschijning; hij was lang en mager en de onmatig verbreede schouders van zijn bruin colbert, gaven iets hoekigs aan zijn figuur, dat zich in bijna cubistische vormen ook afteekende in de trekken van zijn gelaat, de groote scherpe neus, en de opvallend sterke afplatting van de slapen; hij droeg een donkere uilenbril voor zijn kleine, wat stekende oogen, welke achter de brilleglazen echter vergroot en verzacht werden, zoodat, als bij het praten de dunne lippen weken voor het gave, forsche gebit, de uitdrukking van het gelaat toch vaak iets innemends kreeg.

Als hij genaderd tot de schrijftafel, boog, reikte ze hem over die tafel heen de hand.

‘Gaat U zitten’, en ze duidde op den grijzen crapaud, welke naast de schrijftafel stond.

‘Kom ik erg ongelegen, mevrouw Saverijn?’ vroeg hij met zijn zware en wat holle stem, terwijl hij plaats nam.

Ze schudde het hoofd.

‘Ik ben aan 't werk, maar het is wel eens goed het even te onderbreken’.

‘Bezig aan Uw nieuwe roman?’

Ze knikte.

‘Ja. De copie van de eerste drie hoofdstukken is al bijna in het net getikt’.

‘Bewonderenswaardig, zoo gemakkelijk als U werkt’.

Ze presenteerde hem een sigaret, welke hij accepteerde en opstak.

‘Och’, sprak ze dan, ‘dat gemakkelijke is ook maar relatief. Het vereischt een doorloopende concentratie van de geest. Maar ik geef toe’, besloot ze glimlachend, ‘dat kost me weinig moeite’.

Ze trok aan haar sigaret, blies de rook uit en verwuifde de grijs-blauwe wolk met de hand.

‘Toch vraag ik me wel eens af’, sprak Fransen, terwijl hij langs haar heen naar het venster keek. ‘Of men door maar steeds te profiteeren van zoo'n gemakkelijk concentratievermogen, geen gevaar loopt dit vermogen ontijdig uit te putten’.

Er zweeft U blijkbaar iets voor de geest van de kip met de gouden eieren’, lachte ze en hij lachte gul mee.

‘Zoo dramatisch zie ik het niet’, antwoordde hij, ‘maar ik geloof toch, dat elk scheppend kunstenaar nu en dan perioden van rust noodig heeft om zijn creatieve potentie weer aan te vullen’.

‘O, nu denkt U blijkbaar niet aan een kip, maar aan een accumulator’, schertste ze andermaal, maar ditmaal reageerde hij op dat grapje slechts met een vluchtigen glimlach.

‘Misschien is de vergelijking nog zoo kwaad niet, mevrouw Saverijn’, sprak hij dan op rustigen, zachten toon. ‘Ik ben overigens overtuigd, dat speciaal bij zeer productieve scheppende kunstenaars de grafiek van hun successen na een periode van stijging, steeds een overeenkomstig diepe inzinking vertoonen zal en trouwens ook vertoonen m o e t ’.

Ze antwoordde niet dadelijk, speelde wat met een jaden presse-papier.

‘Och ja’, sprak ze dan met een onverschillig schouderophalen, ‘misschien heeft U ook wel gelijk; ik heb me er nooit in verdiept’.

‘Dat begrijp ik’, antwoordde hij. ‘Dergelijke grafieken zijn ook in de eerste plaats belangwekkend voor commercieele doeleinden, ofschoon...’

Hij voltooide den zin niet, hief slechts even de hand op.

‘Ofschoon het voor de kunstenaar zelf toch ook van zeer veel belang is, wilt U zeggen’.

Hij knikte.

‘Ongetwijfeld. Voor de betrokken kunstenaar is zoo'n grafiek een waardemeter van het geproduceerde’.

Ze haalde met een minachtend gebaar de schouders op.

‘Ten minste’, sprak ze dan, ‘als we de wel zeer aanvechtbare stelling aanvaarden, dat het mercantiele succes van een werk recht evenredig is met de werkelijke kunstwaarde’.

Hij zag haar glimlachend aan, hief even de hand, maar liet die dadelijk weer vallen.

‘Kunstwaarde...? Och ja, mevrouw Saverijn... Maar we belanden zoo met onze discussie op een terrein vol klemmen en voetangels, vindt U niet?’

Ze knikte, maar lachte niet en er viel een stilte.

‘Op welk terrein wilt U eigenlijk wèl terecht komen, meneer Fransen?’ vroeg ze dan wat sec.

Hij gaf geen rechtstreeksch antwoord op die vraag, maar haalde een couvert uit zijn binnenzak.

‘Ik ben eigenlijk naar U toegekomen, mevrouw Saverijn’, sprak hij dan, ‘om U de resultaten eens te laten zien van de verkoopexploitatie van Uw laatste boek’.

‘Och, daar heb ik al wat van gezien in de advertenties’, antwoordde ze wat stroef glimlachend. ‘Een vierde druk binnen een half jaar. Het schijnt me toe, dat mijn grafiek gelukkig nog geen bedenkelijke deuken vertoont, meneer Fransen. Achter Uw betoog van zooeven voelde ik anders bepaald een soort van dreiging...’

Hij was opgestaan, legde een betikt vel papier voor haar.

‘Mag ik even...’ en hij wees met den vinger naar de opgestelde cijfers. ‘U sprak van een vierde druk, maar daar schuilt ditmaal toch een klein beetje camouflage in...’

‘Camouflage?’ herhaalde ze verwonderd. ‘Hoe bedoelt U dat?’

‘Tja’, lachte hij. ‘Dat zijn eigenlijk van die kleine handelsgeheimpjes... trucs, als men het zoo noemen wil... Kijkt U eens. We zijn voorzichtigheidshalve met het oog op de slechte oeconomische toestanden, de sterk verminderde koopkracht en...e... de zich ook stilaan wijzigende smaak van het publiek, begonnen de eerste oplage te beperken tot 1500 exemplaren, maar om de drukkosten zoo laag mogelijk te houden, hebben we toen tegelijk de drie volgende drukken van respectievelijk 1500 en tweemaal duizend exemplaren ook maar ter perse gelegd. Feitelijk zitten we dus nog in een eerste oplage van 5000 stuks, maar met een stock... dat ziet U hier... van rond 2000 exemplaren, dat zijn dus de volledige zoogenaamde derde en vierde druk. Begrijpt U?’

‘Ja, dat begrijp ik heel goed’, antwoordde ze, terwijl ze het blad wegschoof, ‘maar ik kan niet zeggen, dat het me erg interesseert. U heeft het recht van de uitgave van mijn roman, zooals altijd, voor een vaste som gekocht en nu is het voor U een handelsartikel geworden. Als koopman heeft U nu de winstkansen, maar U moet ook de risico van het verlies aanvaarden’.

‘Ongetwijfeld, mevrouw Saverijn’, sprak hij wat sec, terwijl hij het papier weer tot zich nam.

‘En ik herinner me niet, meneer Fransen’, vervolgde ze dan met een wat trillende stem, ‘dat U me dergelijke overzichten ook heeft laten zien als een ander boek van me voor U een onbetwistbaar commercieel succes was’.

‘Volkomen juist, mevrouw Saverijn’, sprak Fransen, die weer was gaan zitten. ‘Maar ik geef U nochtans de verzekering, dat het nu toonen van die exploitatierekening, al wijst die tot heden een vrij belangrijk verlies aan, dat dit nu toonen zeg ik, allerminst bedoeld is als een verwijt of een klacht’.

‘Dat zou er nog bij moeten komen!’ riep ze met een wat schril lachje uit, terwijl een hoogrood plots het grauwe gelaat kleurde.

‘Ik zeg ook’, vervolgde Fransen nu met een zachte stem, ‘dat dit a l l e r m i n s t onze bedoeling is. We hebben niet anders dan de meest aangename herinnering aan onze relatie met U en wij stellen het ook buitengewoon op prijs, dat U ons steeds de uitgave van Uw werken heeft toevertrouwd. Dat we U deze

exploitatierekening nu onder oogen brengen, heeft uitsluitend ten doel om Uw aandacht te vestigen op een zeker... symptoom...'

'Een symptoom?'

Ze fronste de wenkbrauwen in achterdochtig niet begrijpen.

'Ongetwijfeld, een symptoom', sprak hij, 'en een symptoom, dat U als auteur toch ook moet interesseeren. Tua res agitur, mevrouw Saverijn...'

Ze zweeg, zette een hand onder het hoofd en keek een wijle recht voor zich uit.

'Ik begrijp het niet', sprak ze dan, terwijl ze een heeschheid wegkuchte. 'De beoordeelingen zijn toch ook allemaal gunstig'.

'Heeft U die van de Litteraire Gids al gelezen?' vroeg hij.

'Nee, nog niet', antwoordde ze haastig. 'Is die onvriendelijk?'

Hij schudde het hoofd.

'Niet bepaald onvriendelijk. Het spreekt trouwens vanzelf, dat Uw werk altijd superieure kwaliteiten heeft, maar...e...' en Fransen keek op zijn handen, 'de recensent meent, dat sommige gedeelten van Uw boek in de tweede helft de sporen dragen van een geestelijke vermoeidheid. Ik meen, dat er letterlijk staat: Men ontkomt niet aan den indruk,dat de schrijfster zich met hoofdstuk 6bereids geheel had uitgeschreven'.

Alma Saverijn lachte verachtelijk.

'Wat een nonsens', sprak ze half binnensmonds en dan plots luid en scherp. 'Enfin, meneer Fransen, ik heb U dus straks toch wel heel goed begrepen. Ik zie alleen het nut er niet van in, dat U zoo om de dingen heendraait'.

'Pardon Mevrouw Saverijn', sprak hij weer op zachten en half verontschuldigenden toon. 'Ik meen toch, dat ik met de noodige deferentie...'

Ze beheerschte zich nu weer volkomen en sprak wat snijdend:

'O, was dat gedraai een vorm van deferentie voor mijn persoon? Heel kiesch, dank U wel. Maar kijkt U eens, een boek is voor U een handelsartikel nietwaar? Anders niet. Anders vooral niet. U doet nu toevallig in boeken, maar U zou ook in mineraalwater of in stofzuigers kunnen doen. En nu vind ik het heel logisch, dat U, wanneer U merkt, dat er met stofzuigers

van een bepaald merk geen geld meer te verdienen is, dat artikel niet meer inslaat, maar...'

'Mevrouw Saverijn', sprak Fransen hoofdschuddend. 'Ik geloof, dat U nu toch heusch...'

'Pardon, ik mag zeker wel even uitspreken', sprak ze op een terechtwijzenden toon. 'Ik wou alleen maar opmerken, dat de fabrikant van dat merk dan natuurlijk genoodzaakt zal zijn om zijn producten elders aan de markt te brengen'.

'Wou U dan de relatie met ons verbreken, mevrouw Saverijn? Dat zou me toch verschrikkelijk spijten'.

'Dat kan ik me moeilijk voorstellen', antwoordde ze. 'Welke prijs kunt U stellen op een relatie, die U verlies oplevert? Of is Uw betoog een inleiding om te gaan pingelen op het overeengekomen honorarium?'

Fransen schudde andermaal het hoofd en zuchtte even.

'Mevrouw Saverijn, het spijt me meer dan ik U kan zeggen, dat U zoo op mijn woorden reageert. Mijn bedoeling is, laat ik dan maar onomwonden, heel eerlijk en duidelijk zijn, noch om de relatie met U te verbreken, noch om, zooals U het noemt te pingelen op het honorarium, maar enkel en alleen om U in ons beider belang voor te stellen, de roman, waar U nu aan werkt in portefeuille te houden tot...'

Hij zweeg, met een nauw zichtbaar gebaar en ze vroeg hem ditmaal niet om den zin te voltooien; ze zweeg eveneens en beiden voelden ze dit zwijgen als het pijnlijkste oogenblik van het geheele onderhoud.

Dan stond Fransen op.

'Ik zal U niet langer ophouden, mevrouw Saverijn, sprak hij wat heesch.

Ze zag hem wat somber aan en reikte hem de hand.

'Ik zal over hetgeen U gezegd hebt... nadenken', sprak ze en dan met een wat moeilijken beleefdheidsglimlach: 'Meneer Fransen'.

Hij boog zwijgend, wendde zich om en ging naar de deur; ze belde de meid om hem uit te laten.

Zoodra ze alleen was, zette ze beide ellebogen op het schrijfvlak van haar tafel en steunde het hoofd tusschen de beide handen; zoo bleef ze zitten, vele minuten lang, starend

zonder iets te zien met wijd geopende oogen en diepe rimpels in het voorhoofd.

Tot ze na een diepen wat stootenden zucht weer rechtop ging zitten en ze als ontwakend uit een droom, de realiteit der dingen rondom met een wat gemelijke verwondering ervoer.

Ze keek naar de in rood marokijn gevatte blocnote, waarop ze in haar wat kriebelig-haastige handschrift een half uur geleden het vervolg van haar roman had geschreven; ze staarde er even op, glimlachte dan wat bitter, trok een lade open, wierp de blocnote daarin en schoof de lade dicht.

Ze stond op van haar stoel, deed doelloos een paar stappen in de kamer, trad dan langzaam toe op een der wandkasten en schoof de glazen deur er van weg.

Haar blik bleef een oogenblik gevestigd op een lange rij naast elkaar gezette boeken in kleurige banden van allerlei vorm, haar geheele oeuvre; haar forsche en wat bleeke hand bestreelde half droomerig, half liefkoozend de gansche rij.

Dan viel die hand plots als krachteloos, slap neer.

Alma Saverijn wendde zich langzaam om, haalde diep adem, wierp dan met eens wilskrachtig gebaar het hoofd in den nek en zoo, statig, den mond geplooid tot een glimlach, trad ze terug naar de schrijftafel.

Maar ze bleef er voor staan en terwijl ze daar stond, zakte het hoofd met kleine schokjes weer lager.

Ze schrok op, als plots Marie de deur van het kabinet opende.

‘Mag ik even, Mevrouw?’ vroeg de jonge, zonnige stem en ze trad binnen met wat vellen getikte copie in de hand. ‘Ik kom werk halen, ik heb dit zoover klaar.’

Alma Saverijn zag haar aan en glimlachte vriendelijk.

‘Goed kind’, sprak ze, maar de stem klonk lager dan gewoonlijk. ‘Ik ben opgehouden en ik denk niet, dat er vandaag nog van schrijven komt. Dus als je wilt, kun je wel gaan.’

‘Gaan?’ vroeg het meisje verwonderd. ‘Het is nog geen elf uur. Weet U dat wel?’

‘Ja, ja, dat weet ik heel goed.’ De stem klonk nu plots veel hooger en wat schril. ‘Laat het maar eens een buitenkansje voor je zijn. Of voel je daar niet voor?’

Marie's blauwe oogen lachten en heur witte tandjes beten op de onderlip.

‘O ja, mevrouw. Als U me niet noodig heeft.... Mijn verloofde is jarig’.

Een zeer vriendelijke lach verplooide nu het grauwe gelaat van Alma Saverijn en om den mond beefde even een teere weemoed.

‘Nu, kijk es aan. Of ik het wist, hè?’ Ze wendde zich om, trad naar het raam, terwijl Marie blij lachend terug ging naar het kabinet om gauw op te ruimen.

In bleekblauwe luchtfragmenten poogde de laagstaande zon nog telkens te schijnen, maar de vuilgroene regen- en hagelwolken verduisterden steeds meer haar licht en onophoudelijk joeg de wind in scherpe klettering de druppels en steentjes tegen de ruiten.

‘Zet je kraag op; dat je geen kou vat, kind’ ried Alma Saverijn als Marie haar goedendag zegde en heenging.

‘O’, lachte het meisje, ‘ik kan er nog wel tegen, mevrouw. 't Is nu eenmaal najaar, daar moeten we maar aan wennen, de zomer is voorbij. Dag Mevrouw’.

Alma Saverijn keek haar na.

‘Ja’, fluisterde ze, als de jonge lenige gestalte de kamer verlaten had. ‘Ja Marie... de zomer is voorbij, kind’, en dan, moeilijk, terwijl heur mond beefde en het hoofd zacht knikkend zonk: ‘We moeten er maar.... aan wennen’.

Verleden door Hélène Swarth.

I.

Gelijk een balling, uit zijn land verdreven
Als héel jong kindje, 't wederziet in droom,
Mooier dan 't was en, bleek van hoop en schroom,
God smeekt, zijn vaderland hem weer te geven;

Zoo aan mijn open venster, zag ik vroom
Door zwartblauw nachtfluweel verheven streven
Kapelle - en kerketorens - 'k telde er zeven -
Of elk God bad: ‘Dat 'k in den hemel koom!’

Dan zoet melodisch ging de beiaard zingen,
De klanken sprenklend van zijn avondlied.
Naar d'onbereikbren hemel bleven dringen
De heimwee-torens - 't lied vertroostte niet.
Hoog zweefden wolken, blank als hemelingen,
Een ster ontlook als een vergeetmijniet.

II.

Weer poos ik op de brug en staar in 't water
    En voel het kloppen van mijn zingend bloed
En smeek mijn Lot: - ‘O laat mij vrij! o laat er
    Intens mij leven, eer ik sterven moet!
Ik zal 't niet hooren als een vijand later,
    Mijn zijn doorpluizend, laakt mijn overmoed.
Hoe zal 't mij deren als in de aard vergaat er
    De vleezen vaas, die borg mijn levensgloed?’

Naar 't bronsbruin water buigen de oude boomen.
In 't grijze licht staat vroom de kerk te droomen,
    Gebouwd waar áandreef 't zwart Mariabeeld.
Een wilg in 't water druipen laat haar lokken,
De loome lucht is droef van kloosterklokken -
    En 'k haat elk uur, dat de oude beiaard speelt.

III.

Op de oude brug hoe aarzlen nog mijn schreden!
Verteedrend zoet melodisch hoor ik lokken
De droeve roepstem van bedolven klokken
Naar 't mooi verzonken land van ver Verleden.

Bedwelmend zingen van verloren Eden
Gestalten bleek omstroomd van blonde lokken,
Uit donkre golven rijzende op en 't klokken
Van 't zwarte water mengt zich met hun beden.

Ik wil niet ómzien naar uw smeekende armen.
Belooft mij niet, mij aan uw hart te warmen!
Gij wilt mij sleuren naar uw hol beneden.

'k Houd de ooren dicht, wekt niet mijn week erbarmen!
In diepen stroom Atlantis ligt vergleden -
'k Wil vrij van angst het Eeuwig Land betreden.

Twee gestalten door Joannes Reddingius.

Milton

Het diepste troft Gij mij door dat wijs lied,
gewijd aan eene jonkvrouw, rein van zeden,
dat mij een Dichter voorlas in 't Verleden, -
mijn geestesoog in oude tijden ziet.
Daar is een glans zoo puur, die nimmer vliedt
en lichten blijft in hen, die leden, streden,
en van dat licht, goud-blij, zijn hun gebeden
doorvloten in het hoog levensgebied.

Daarvoor wilde ik U danken, diepst bedoelen
legdet Gij bloot in uw fijn-sterk sonnet,
o mochten allen wij die reinheid voelen,
dan werd ons eigen hart een wereld-wijde
goud-blanke zee van Liefde, wier gebed
de lichtkracht draagt van zingend te bevrijden.+

+ 't Was H e r m a n G o r t e r, die mij op een winteravond twee sonnetten van M i l t o n voorlas.

Verlaine.

Zóó zag U Steinlen door den regen gaan,
een oud, verwelkt, moe man met wankelschreden,
uw waan beschreiend, prevelend gebeden.
O regen triest van najaar, laatste blaên
zijn lang verwaaid, eenzaam komt gij getreden,
ziend in een droom-visioen uw oud verleden
en al de ellende van uw pijn-bestaan....

En in oud park, waar de kastanje bloeit
en luchtig briesje door de blaêren stoeit,
lentegeluiden komen op ons aan,
zien wij weemoedig op naar Uw hoog beeld,
door duiven blank en kinderen omspeeld.

Parijs, 1928.+

+ In Januari 1936 was het 40 jaar geleden, dat P a u l V e r l a i n e in armoede stierf.

Uit mijn bloemenboek door Henriëtte Mooy.

Roode anjelier.

Hoe weelderig, vroolijk en gedistingeerd, hoe fijn-gracieus, uitdagend-coquet en overrompelend-bekoorlijk is de groote, helderroode anjelier! En 't is niet zonder een zekere dramatische kracht zooals zij, zich iets vooroverbuigend, 't verblindend-schoone hoofd houdt opgericht en met lachende onbevangenheid al wie haar aanziet schijnt te vragen: ‘Ben ik niet mooi? Behaag ik u? Zaagt ge ooit een ranker leest? Edeler hoofdtooi?, ooit meer zwier, of glorieuzer vrouwelijk ontluiken? Boei ik niet boven anderen? Hebt ge al iets opgevangen van mijn bizonder parfum? Bewaar het goed, 't is het aroom van mijn gekruiden liefdeswijn. Maar ge moet niet denken, dat ge de eenige zijt, die ervan geniet!’

Seringen.

Van u afgewend, toevend elders in de kamer, stom terneder gezeten in gedachten van jammer en dood, glijdt plotseling onnaspeurlijk licht een golf van frissche welriekendheid langs.

't Is als een stem uit een betere wereld,

als een vleugje snaarmuziek, aanwaaiend 's avonds van over de velden, op lichte vlaag van wind,

een lieflijke glimlach, een groet uit een hoekje van den tuin der wereldharmonie.

Uw geur heb ik altijd liefgehad, milddadige sering!

Zoó.

Zijn liefde zoó ontvouwen mogen als een bloem, -: zoo stíl, zoo gaaf, zoo niets dan licht in licht, zoo lachend evenwichtig in de dronkenschap van het geluk,

zijn liefde zoó mogen geven als een bloem, zoo argeloos en algeheel, zoo lieflijk vol en zwaar, zoo eenvoudig-vanzelfsprekend en vrucht-dragend!

Het veldje crocus.

Soms leek zijn ziel me een veld vol lachende crocus, een veldje lachende crocus, rumoerloos opengeplooid in het licht van de morgenzon, - sterk glanzend, ongerept, nog vrij van het stof der wereld.

En ik, die dien aanblik genoot, bleef terzij in de schaduw der boomen en bewoog mij niet.

Boompje.

Andantino Grazioso.

Zoo als een groote, lichte vogel, die, zwevende aangedaald juist uit de lucht, kalm staand op den grond van de wei, beide zijn wieken nog schuin-omhoog rondbogend-uitgespreid houdt, als gereed weer ten opvlucht,

zoó, rôzig-blank bloesembloem-boompje, stond gij, aan den zoom van 't groen hoogvlakte veld.

En zij, die bergenbezwervend genaderd u waren, hielden hun schreden in bij uw aanblik, bevende zoet bij het zien van uw franke aanminnigheid, - in een lichte omstrengeling poozend aldaar, als nieuw-bevleugelden zalig.

Iris.

Pralende, witte-iris, nu ge zoo vorstelijk zijt voor den dag gekomen met uw zwierigen sleepmantel om van roomgeel hermelijn en ge u met kalmen trots in al uw heerlijkheid toónt, de slippen van uw kleed zeer fier teruggeslagen, - nu zou niemand

van u zeggen, dat ge nog maar zoo kort te voren verborgen in een onaanzienlijk kluisje zat.

Ge zijt als een lang onbekend, - en uiterlijk onwerkzaam gebleven groot kunstenaar, die, door een klein verkeeren van de kansen, naar voren trad en majestueus ontplooien ging den luister van zijn zeldzamen persoon.

Als een bosje narcissen....

Als een bosje narcissen hield ik zijn vingeren in het scheidingsuur aan 't hart, - en terwijl ik met gesloten oogen het hoofd over ze boog, was het of mijn ziel me verliet, of zij ze als een vlam, innig, beschuttend, omtoog.

Zij.

Met het voorjaar is zij teruggekomen, kalmer en schooner dan ooit. Ik herkende haar aan een zilverachtigen glans, die zich over de geheele wereld begon uit te breiden en aan een licht trillen binnen in het hart, alsof het aangeraakt werd door de uiterste golfjes van een eindeloozen geluksoceaan, - welke te verwekken ik weet dat alleen Zíj vermag.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDLXXXVIII.

Mijn vers-werk schijnbaar-vredige Bewust-zich-wording was,
En blijft dit, van 't wijd-hoog zich wervlen uit energisch-stillen
Ingrond mijn's verren vollen Wezens, dat geen oogwenk gillen
Of klagen ging, wen 'k wierd beleedigd. Diep als knaap reeds, pas

'k Er streng op, niets te zeggen wat een Zuivre kwetst. En 'k bras
Ook nooit met pronkerige kracht, schoon 'k soms behoorlijk villen
Ging schijnfiguren, wen zij 't echt verdienden. Als stoer-stille
Vergaf ik langzaam half-gewiksten en nooit dien 'k een pats

Onnoozlen hooners toe, al kon 'k, schoon goedig, 't zelden ras
Volstrekt vergeten. Eenzaam-geestlijk blijf 'k manmoedig tillen
Onwrikbaar-puur de Lettren, kalm mij reddend, wen door dras

Van al 't vergaande ik schrijden moet met breed-gelaten willen.
'k Werd langzaam-aan een mooi-geduldge, een diep-in goedig kille.
Psychisch-welwillend streef 'k nog, slechts waar 't moet, stilzwijgend kras.

DCDLXXXIX.

Als kind diepst-in verkeerde ik met mijn eenzaam Zelfje al: 'k hoorde
Weetloos oplettend naar wat zei 't mij. Nauw bewegend leven
Moest 'k op een stoel: geluidloos neerziend las 'k, en schoon gedreven
'k Soms voelde me iets te vragen, zwijgen bleef 'k toch, daar versmoorde

Daadlijk gebiedend me een der andren. Als aan stalen koorden
Zat ik en deed wat mij gelast werd, schoon zielsforsch geheven
'k Mij voelde op eens soms, 't stroef-bevolene te wederstreven,
Doch 'k hield mij kalm, want 'k wist: niet één aan wat ik wou zich stoorde.

Zoo bleef mijn Ikje 't eenge ding in 't Aanzijn wat mij schoorde.
't Werd mijn betrouwbaar Vriendje, dat belette me om te beven
Diepst-in voor Wil van denkend voelen, die mij rees en weven

Dies langzaam vordrend bleef ik: tegen alles in Hij spoorde
Me aan, wijs te blijven, tot 'k op 't laatst als stroef door 't lot vermoorde
Val en misschien naar 't mij volkomen Onbekende steven.

DCDXC.

Mijn verste Kracht en allergeestelijkste Wil steeds waren
En zijn nog wat me omhoog houdt in dit zonderling Geheel,
Dat heet het Zijn, en waar 'k stil voortloop als nauw merkbaar deel
Der menschheid, dat in staat bleek, om zichzelf steeds te bewaren

Los van de wereld, die verwonderd somtijds me aan gaat staren,
Mijmrend: ‘Hij wil en denkt heel aêrs als wij. Dus sterk of veel
‘Niet kan hij wezen.’ Maar daar 'k sinds mijn jeugd niets waarlijk scheel
Diep-zieks aan 't schrale lijf en óok niets aan mijn Geest en 'k hairen

Nog draag, zwaar-donker lijk eens Ursijn, en 'k nog nooit gevaren
Vreesde, die 'k ernstig had doorvoeld, zeg 'k rustig: Zie me, een Steel
Lijk ik, en daar mijn aardsche wenschen nooit uitbundig waren,

Laat mij met vreê, ja, vredig respekteer mij, daar 'k nooit speel
Met woorden of met daden, lijk dat doet de wilde schare.
Goedgeefsch ik blijf, en kijk nooit naar wat andren kregen, scheel.

DCDXCI.

Gelaten streef 'k, als diep-gezonde vent, reeds driekwart eeuw;
Gehoond, of 'k dom, ja, gek waar', door al vroegre jaren henen
En ook nog heden. 't Menschdom lijkt me een bijenzwerm, verdwenen
Telkens, maar dan weerkeerend gauw, om dwaas te steken. Schreeuw

Niet geef 'k meer: 'k leef als in zichzelf terug-getrokken leeuw,
Die loopt heel vredig rechts, links kijkend op zijn steevge beenen
Gedwee verdurend dom getreiter met een diep-in steenen
Wil vol van weemoed, en dus geef 'k soms ongemerkt een geeuw.

Och, 'k leef steeds in mijn donker woud: diep peins ik, soms beschenen
Uit blaêrge spleten hier en daar met zonnestralen. Meenen
Doen de andren: *ik* besef. Och, even koel als wijde sneeuw

Vallen de dikke lucht blijft, waar 'k ook voortvlieg soms als meeuw.
Ik voel mij langs zoo meer met de aloneindge Ziel vereenen
En merk ik: Daar's de Dood, uiteen val 'k zonder hoorbaar stenen.

DCDXCII.

't ‘Ik-zijn’ heet dwaas thans, maar al Ikkigheên staan niet gelijk,
De velen zijn slechts vage schimmen, daar zij nooit doorgronden
De diepte van 't aardsch Waaien en 't Heelal-bewegen konden,
Want wat zij wanen is een weerschijn slechts van 't wonderlijk

Bedenk van anderen. Van simplen bleeken knaap reeds blijk
'k Een fijn-diep voelend mensch te wezen. 'k Weet me aan niets verbonden
Méér ooit dan aan den diepsten Geest, Die denkt nooit opgewonden.
Elk waande, niet ik-zelf, dat 'k gauw zou sterven. Doch 'k bezwijk,

Bezweek nog nooit, want staêg herstel 'k mij. 'k Peins, maar niet veel ponden
Mijn oordeel in de schaal legt voor de menigt, daar 'k nooit prijk
Met groote woorden. 'k Zeg slechts waar 't op staat. Och, als 'k een lijk

Geworden zijn zal na veel jaren, laat mij dan verzwonden,
Vergeten zijn voor goed. 'k Bleef leven vrij van laffe ‘zonden’
En wat ik schrijf is waar. Ik blijf mijzelf volstrekt gelijk.

DCDXCIII.

Ben 'k voor den Dood niet bang? Och, neen, wen 'k pijnen niet moet lijden
Jaren eerst zonder eenge hoop. Verst-sterk in eigne macht
Hield 'k reeds me als kind. En dies 't al spoedig diepst-in heb 'k gebracht
Tot kalmen Denker, die nòg jong blijft in zijn psychisch-wijde

Ziening, die zich hoe langs zoo meer naar alles uit ging breiden
Boven al waan. Ik weet thans der geplaagde menschheid wacht
Een eindelooze vrede zonder vreeze, daar waar nacht
Noch dag is, maar iets aêrs, waar is geen vreugd doch ook geen lijden.

Och, reeds als smal, fijn knaapje ik bleek een gansch bereide
Te dalen stil als weinig nog beteekenende vracht
Naar 't Eenig-Wezende, waar 'k niets meer wetend, een bevrijde

Diepst-in zal wezen van al schimmen, die hier wenkend glijden,
Maar evenmin als ik bestaan. Och, later roerloos-zacht
Hoop 'k te vervagen willoos in de Oneindge Stille Kracht.

DCDXCIV.

't Voorgoed vergaan leek even vreemd me als 't lijfloos-vage zwieren.
Vroeg schoot, en schiet nu vaker, die gedachte sterk me omhoog
Daar 'k als kalm-geestlijk ziener zelfs mijzelf nooit vóór iets loog,
Maar menschen zag ik kindren zijn, die luchtig-weg versieren

't Onweetbre met hun wanen of 't voorbijgaan lijk de dieren.
Doch zelf, daar 'k met mijn Binnengeest naar alle kanten vloog,
Doch dan weer in mijn diepste Zijndheid stil terug mij toog,
Bleef over 't wijde Raadsel sinds mijn alvroegst peinzen mieren.

Mijn lichaam en mijn Geest tweeëenig leven stug van spieren
Saêm zijn zij wijs geworden: geen van beiden weegt of woog
Meer me ooit dan de andre. Een Eenheid steevge ben 'k en 't radde sneeren

Geduldig draag 'k van velen met mijn donkren Geest, kalm-fiere,
'k Hoop, dat ik krachtig werkend langen tijd bestaan nog moog,
Wetend, dat 'k voor niets aêrs ooit als 't alzuiverst Voelen boog.

Is het noodzakelijk en ook wenschelijk om een nieuwe spelling te verordenen? Door Dr. Willem Kloos.

(Naar aanleiding van twee en een halve bladzijde tekst, die heeten: 'Aansporing om de nieuwe spelling te aanvaarden' door Prof. Dr. C.G.N. De Vooys en Dr. J.J.B. Elzinga.)

Als zesjarig jongetje, dat strikt gehoorzaam in alle opzichten had te wezen en te blijven aan een stugge, stroeve, want nooit een gemoedelijk woord tot hem sprekende veertigjarige stiefmoeder, voor wie ik onbewust bang was, omdat de van innerlijke geaardheid volkomen zuivere, maar even weinig tegen mij zeggende vader op ouderwetsch hollandsche wijze haar altijd in alles bijviel en met een kortaf bevel en een zeldzamen keer met een stevige hand mij duidelijk ging maken, dat ik niet tegenspreken of weerstreven mocht, had ik het het tegenovergestelde van aangenaam.

Ik mocht b.v. nooit ook maar een enkel niet volstrekt noodzakelijk woordje uit mijn mond laten gaan, aan welk kommando echter het mij niet zoo bijzonder moeilijk viel om mij geregeld-door te houden, daar ik uit mijzelf reeds volstrekt geen luidruchtig doend of levendig-pratend kind was. En ik bepaalde mij dus geheel en al er toe, om als mijn thuiswerk voor de school, b.v. een opstelletje, klaar was gekomen, mij telkens weer voor de zooveelste maal te verdiepen in een van mijn eigene geërfde ouderwetsche boekjes met vroeg-negentiende-eeuwsche plaatjes of in de vele andere nieuwere, die ik door leenen of enkele jaren later door huren, machtig worden kon.

En daar ik als kind reeds geenszins was wat men een luiaard of een domoor noemt, deed ik evenzeer onwillekeurig, ook onder dat lezen door, een beetje mijn best, zooals dat ook het geval scheen te zijn met haast alle andere beschaafde en normaal gehersende knapen in mijn klas, om precies in mijn hoofd te krijgen en sterk te onthouden hoe de verschillende woorden moesten gespeld worden en welke veranderingen zij kregen te ondergaan bij de verbuiging en vervoeging er van.

In den beginne natuurlijk, toen ik pas een of twee jaar lang lezen, dus ook spellen had geleerd, viel mij dat niet altijd makkelijk; een enkelen keer vergiste ik mij als ik al te gauw schreef.

Want evenmin als eenig ander klein menschje was ik een sprookjesprinsje, dat eigenlijk alle dingetjes reeds een beetje uit zichzelf geweten hebben zou vóórdat het er voldoende onderwijs in had gehad, maar door mijn gestadig oplettend luisteren en kijken, al deed ik dat dan ook niet iedren keer even ononderbroken als de jongetjes bij Hieronymus van Alphen, kwam ik er evenals de andere schoolknaapjes, wier kop niet onder de maat van den daaglijkschen goeden wil en het gewone gezonde verstand was geboren er al gauw genoeg toe om alle Hollandsche woorden, die ik op school of in het overige daaglijksche leven te schrijven had van de vereischte klinkers en medeklinkers te voorzien, evenals dit mij en den anderen jongens later óók zou gelukken met de voor ons natuurlijk heel wat moeielijker spellingen van de Fransche, Duitsche en Engelsche taal. Ofschoon deze drie, en daaronder vooral het Fransch en Engelsch, wat hun spelling betreft, mij twaalfjarigen en volstrekt niet onnoozelen, want spontaan reeds over alles veelal logisch nadenkenden schoolknaap, stellig driemaal moeilijker schenen dan het juiste spellen mijner eigene taal. Ja, zoo lastig toen leek mij soms de spelling daarvan dat ik mij, herinner ik mij, destijds wel eens af ging vragen hoe mijn buitenlandsche lotgenootjes in 's hemelsnaam konden wijs worden uit hun eigene zonderlinge taal en de juiste spelling er van, omdat de woorden bij hen menigmaal heel anders uitgesproken werden dan zij ze voor zich zagen staan op het bedrukte papier. Dat was een wel wat naieve, maar toch geenszins op het eerste gezicht reeds onredelijke jongensgedachte van mij. En ik

kan mij nog heel goed herinneren dat ik dacht: Wat ben ik eigenlijk blij, dat ik als Hollandsch kind ben geboren en mijn eigen taal precies zoo moet uitspreken als zij voor mij staat en dus o.a. niet te maken heb als ik Nederlandsch schrijf, met het juist spellen van al die verschillende uitgangen op é bv. en ée, en és en ées die toch allemaal worden uitgesproken alsof er een enkele é stond. Neen hoor, dan is mijn eigen taal heel veel makkelijker in het gebruik. Doch omstreeks een veertig jaar geleden, of hoe lang is het? zijn heeren schoolhoofden of andere 'geleerde' menschen op den zonderlingen inval gekomen, dat onze taal veel moeilijker om te spellen was dan alle vreemde talen, en dat dientengevolge de woorden er van in hun uiterlijke verschijning een radikale wijziging zouden hebben te ondergaan. En vanwege die geenszins wezenlijk-bestaande, neen vreemd-bedachte reden - immers alle buitenlanders laten hun voor hun eigen kinderen veel moeilijker te spellen talen precies zooals zij zijn - is een dr. Kollewijn gaan probeeren aan de Hollandsche taal een ander uiterlijk voorkomen te geven dan zij in den loop van tijden geleidelijk, dus heel langzaam gekregen had. En dat niet alleen voor het praktische gebruik in handelscorrespoidenties bv., maar eveneens in de letterkunde en zelfs in de dichtkunst. De heer Kollewijn ging daarbij, vermoed ik, uit van het stellig niet verwerpelijke beginsel, in abstracto beschouwd, dat er in de taal der toekomst minder spelfouten dienden voor te komen dan er - hij verbeeldde zich dit ten minste - tot dusverre werden gemaakt. Hij stelde zich in elk geval voor dat dit mooglijk zou wezen, want dat door het algemeen aangenomen worden zijner orthografische wijzigingen ieder mensch, ook de in geestelijk opzicht minst ontwikkelde, knap genoeg door zijn spelling zou kunnen worden om korrekt hollandsch te gaan schrijven zonder eenigerlei uiterlijke fout daarbij te begaan. En natuurlijk, als het mogelijk ware om dat resultaat te bereiken, zou het mij best zijn, al interesseert het mij natuurlijk niet bijzonder veel of er in een circulairetje, waarin het een of ander te koop wordt aangeboden, een spelfoutje te vinden is. Ja, zelfs vind ik dat wel merkwaardig, want daardoor kom ik meteen te weten tot welken maatschappelijken stand ongeveer de schrijver er van behoort. Maar alle menschen, die behoorlijk onderricht hebben genoten, vermogen tegenwoordig

behoorlijk gespeld Hollandsch te schrijven. En daartoe behooren in de eerste plaats onze vaderlandsche auteurs.

Ikzelf bv. ben nu reeds 50 jaren lang redakteur van een veel-gelezen maandschrift geweest en heb in dien langen tijd, vanzelfsprekend, geregeld door duizenden handschriften in proza en verzen ontvangen en van a-z aandachtig gelezen, óók goed lettend op de spelling er van. Maar naar waarheid kan ik verzekeren: het komt dan zelden voor, dat ik er een erge spelfout in ontdek. En mocht dit eens wezenlijk het geval zijn, dan wist de auteur dit zelf reeds. Want in zijn begeleidend briefje verontschuldigde hij zich dan daarover door de mededeeling, dat hij in zijn jeugd door de moeilijke omstandigheden zijner familie en zijn dus dadelijk praktisch werkzaam moeten worden niet voldoende onderrichting in het spellen had gehad. Maar ondanks die niet geheel en al vlekkelooze spelkennis moet ik er eerlijk voor uitkomen dat zijn inzending mij dan toch veelal beter mondt, want meer snelbegrijpelijk en dus suggestiever op mij inwerkt dan andere, die geschreven werden in het Kollewijnsche dialekt. Want deze laatste, al mogen zij overigens wezenlijke literaire waarde hebben, komen mij wel eens voor hier en daar te lijken op bloemen waar de echte geur van het naief gegroeide aan ontnomen is. O, ik vraag, want wou het zoo graag, laat de taal, onze Hollandsche, die evenals alle andere, een uit den innerlijksten aard der menschlijke ziel langzaam aan opgegroeid natuurprodukt is, maar geen met nuchter verstand berekend en opgebouwd maaksel, toch voortgaan te blijven wassen en zich ontwikkelen, zooals de innerlijkste psychische Wil van het Geheel der menschelijke Binnenstheid haar geleidelijk te voorschijn brengen blijft. Laat niet de koel-beredeneerde praktisch-nuchtre bedoeling van utilitair-verstandelijke menschenhersens haar naar een vooraf bedacht plannetje van tamelijk-twijfelachtige waarde - want vergissingen in het spellen zullen door minder ontwikkelde menschen altijd blijven begaan worden, hoe men het orthographisch voorkomen der woorden ook inricht, - laat haar niet kunstmatig door strengen dwang van nuchter-hoofdige willers op een gegeven oogenblik eensklaps veranderd worden. Want het gevolg zou alleen zijn, dat al onze vroegere groote schrijvers nog minder dan tot dusver gelezen zullen worden. En dat alleen maar, omdat men hoopt, dat

de een of andere heer winkelbediende dan minder spelfouten in een particulier briefje aan zijn aanstaande echtgenoote zal maken, dus in een voor hem alleen belangrijk document, wat vermoedelijk geen ander sterveling ooit onder oogen krijgen zal.

Het praktische nut en allerminst de noodzakelijkheid van de spelling Kollewijn is mij dus nimmer klaar voor oogen komen te staan. En daarom heb ik haar nooit gevolgd. En zij is mij bovendien altijd een beetje blijven mishagen, als ik iets in die spelling las. En wel, omdat de psychische Achtergrond, die voor mijn dieper Inzijn achter ieder woord schuilt, eenigszins anders want flauwer tot mij doordringt als de uiterlijke vorm van dat woord eenigermate gewijzigd wordt.

De eenige reden die er voor bestaan zou kunnen, zeg ik half-schertsend, om een of meer letters aan een woord te onttrekken, is dat het dan (een fractie van een sekonde misschien) sneller op het papier zou kunnen worden gebracht, terwijl dan daartegenover toch de beteekenis er van soms minder gauw doordringt tot ons hersenstel. En die spelling bracht ons dus, kan ik evenzeer schertsend zeggen, een onmeetbaar klein stapje nader tot de stenografie.

* * *

Zie, ik die dit schrijf hier, zooals ik reeds sinds mijn knapetijd altijd heb geschreven, ben nooit een uitbundig uiterlijk doener of spreker geweest, zoodat enkele menschen, kollega's bv., die mij niet graag mochten, omdat ik hen, in mijn jonge jaren, wel eens driftig-forsch en radikaal weerleggen durfde, terwijl ik mij daarna weer in mijn gewone, als afwezige stilte terugtrok, zich in hun oppervlakkigheid verbeelden gingen, dat ik een telkens wisselend ‘zenuwbrok’ was en dus een psychisch-zwakke die nooit veel deed omdat ik toen inderdaad niet zoo heel veel schreef in tegenstelling tot hen, die maar aldoor vlot-weg konden pennen zonder er op te letten, of wat zij schreven inderdaad uit hun eigenst, indiepst psychisch Binnenst kwam, zooals ik daartegenover er altijd wèl voor zorgde, zoodat ik mijzelf dan ook niet weersprak.

Och, ik verrichtte gestadig, heel mijn leven lang, wel deeglijk heel veel dingen, geestlijke zoowel als praktische, maar alleen

wanneer ik den spontaan-psychischen doch rustigen aandrang daartoe voelen ging. En aan mijn zenuwen heb ik daaronderdoor nooit geleden, zooals mijn vrouw en mijn overige huisgenooten kunnen getuigen, met wie ik nu reeds meer dan het derde van een eeuw in volkomen vrede verkeer, zooals ik dat van kindsbeen reeds met alle menschen heb gedaan, omdat het buitenste gedeelte van mijn psychisch Wezen stoïsch stevig is en niet zoo heel vaak, neen, hoofdzakelijk alleen maar in zijn werk, krachtige emotie laat merken van uit zijn diepsten Grond.

De Kollewijnsche spelling, zeg ik hier vredig, want tot in mijn verste Achterafdiepte gemoedelijk-weemoedig en wijsgeerig, alles psychisch doordringend, zooals ik dat soms op mijn verre wandelingen als kleine jongen reeds wist te worden, was een eigenmachtig-persoonlijke taal-afbrokkeling, die mij levenslang als psychisch voeler en denker en geestlijk willer is blijven hinderen en het is mij dan ook altijd innerlijk onmogelijk gebleven, haar in mijn eigen werk te bezigen, eenvoudig omdat ik de praktische noodzakelijkheid, ja zelfs het nut er van niet inzie en haar voor mijn oogen en mijn ooren leelijk vond.

En deze nóg nieuwere spellingswijziging? Ik schort mijn oordeel er over op, mijn definitief oordeel tenminste, totdat ik een bundel verzen en een roman in die spelling woord voor woord, zooals ik steeds bij alle boeken, die ik onderhanden neem, placht en nog heden pleeg te doen, gelezen heb van a-z.

De slotsom van dit alles is: ik heb nu eindelijk wel een, wat men kan noemen, niet onbelangrijken leeftijd bereikt, maar voel mij, gelukkig, nog in alle opzichten ‘fit’, zoodat ik hopen mag mijn geestlijken arbeid voor de bevordering onzer Nederlandsche letteren nog minstens een jaar of tien even onverdroten als altijd voort te kunnen zetten. Maar ik ben voornemens, krachtens mijn altijd eender van aard gebleven temperament, de spelling van De Vries en Te Winkel te blijven volgen, die ik als kind geleerd heb en van of door welke ik nooit last heb ondervonden, zoomin als andere menschen van voldoende intelligentie er moeite mee hebben gehad.

Mijn langdurige ervaring zoowel als mijn eigen persoonlijk en dus psychisch zoowel als intellektueel krachtens zichzelf bestaand

en vanzelf opgegroeid Binnenwezen geven mij de overtuiging, dat de Nederlandsche spelling, zooals zij thans is, niet in het honderd gejaagd mag worden, met al de daaruit voortvloeiende gevolgen, die er natuurlijkerwijze aan verbonden zullen blijken te zijn, zeg maar na een halve eeuw, voor het onmiddellijk begrepen en genoten kunnen worden van alle vroegere auteurs, zoodat de neiging om hen te lezen en in zich op te nemen bij het doorsneepubliek allicht nog minder zal worden dan zij thans reeds is. Ieder mensch heeft zich natuurlijk aan allerlei dwang in het leven te onderwerpen, omdat er niets aan is te doen, maar om nu zonder dwingende reden toe te stemmen in, ja willig te gaan meewerken aan een poging, een averechtsch-taalkundige, waardoor alle vroegere Hollandsche lettren, die van 1880 inbegrepen, in den tijd der toekomst hoe langer hoe meer buiten omloop zouden geraken, is te veel gevergd van een zich altijd al zijn daden en gedachten ernstig bewust gemaakt hebbend mensch, die levenslang voor en in de letteren heeft bestaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Menschenredders.

Wat weet de leek eigenlijk van de medische wetenschap af?

Hoogstens dat de een of andere dokter hem niet heeft kunnen genezen, òf hem daarentegen goede diensten bewezen heeft.

Maar hóe de geneesheer aan zijn kennis komt.... hoe over heel de wereld, in alle medische instituten proeven worden genomen en ontdekkingen gedaan.... hoe dag en nacht onvermoeid wordt gewerkt en gedacht en met uiterst geduld pogingen in het werk worden gesteld en hoe dikwijls onderzoekers vallen als slachtoffers van hun arbeid, dien zij zichzelf tot een plicht hebben gemaakt, - daarvan weten wij niets of tenminste bijna niets.

En toch, hoe goed zou het zijn, *als* wij er meer van wisten.

Hoe dankbaar zouden wij wezen als door de wetenschap een geliefd persoon, - in casu wijzelf, - werd gered van een anders onvermijdelijken dood, als gevolg van de rustelooze studie der medici, die hun leven aan deze taak hebben gewijd.... en als wij de namen wisten van hen, die hun krachten offerden aan de bevordering der medische kennis, hoe gaarne zouden wij hen huldigen en hun onze diepe erkentelijkheid betuigen.

Natuurlijk is geen enkele outsider in staat met vrucht medische werken te lezen. Er verschijnen echter, en tegenwoordig hoe langer hoe meer, boeken, die in romantischen vorm ons heel wat openbaringen doen en kennis bijbrengen.

Zoo, om er maar een paar te noemen: *Arrowsmith* van Sinclair Lewis; *Uit de wereld van het onbewuste* door Phyllis Bottome; *Helene Wilfuer* door Vicki Baum; *De geschiedenis van één*

minuut door Herbert Kamp en nu onlangs: *Menschenredders* door Dr. Josef Löbel (*Groote werkers uit de geschiedenis der medische wetenschap,* vertaald door A.E. Hermans-de Roos, uitgave van De Nederlandsche Keurboekerij te Amsterdam).

In de laatste eeuw zijn de toestanden dermate veranderd, dat in alle beschaafde landen de bevolking bijna verdubbeld is.

Het gevaar voor de epidemieën, waardoor vroeger duizenden en duizenden menschen werden weg-gemaaid, is vrijwel bezworen. Haarden worden gelocaliseerd. En er worden dusdanige maatregelen getroffen, dat de mogelijkheid van uitgebreide besmetting zoo goed als uitgesloten is. Ziekten, waaraan de patienten vroeger onherroepelijk bezweken, eindigen door ingrijpende voorschriften voor diëet en levenswijze bijna nooit meer lethaal. De zuigelingensterfte is met ongeveer 40% verminderd. Door passend voedsel en goede raadgevingen wordt de hooge leeftijd voor vele menschen comfortabel en aangenaam gemaakt. Wat wist men vroeger van de arteriosclerose, de blindedarm-ontsteking, de meningitis cerebrospinalis, de diabetes, de encephalitis, de kinderverlamming?.... Op hoe oneindig veel wijzen weet men thans het lijden der zieken te verzachten en hoeveel geneesmiddelen worden er toegepast, die het resultaat zijn van het heilig vuur, dat de groote werkers bezielde, en waarvoor zij vaak alles veil hadden: de vreugden des dagelijkschen levens, hun rust, hun huiselijk geluk.

Het is ongelooflijk wat de medische wetenschap tegenwoordig ontdekt en hoeveel zij thans te weten kon komen van de samenstelling van het menschelijk lichaam. De grootste verrassingen geworden hun, die niet aflaten van onderzoek, van proeven nemen, van oorzaak en gevolg nagaan, van combineeren en van ernstig nadenken.

Wie zou er vroeger van hebben gedroomd, dat (zooals de onderzoekingen van Claude Bernard hebben aangetoond) de hersens beïnvloed worden door de schildklier, de zenuwen door de vier speldenknop-kleine epitheellichaampjes, aan weerskanten van de schildklier gelegen, het hart door de bijnieren, het beendergestel door een klier aan de basis der hersenen gelegen, welke klier tevens de werking van de nieren regelt?

In het boek *Menschenredders* vertelt Dr. Löbel, hoe het Insu-

line werd ontdekt of liever, welke onderzoekingen leidden tot de samenstelling ervan, en men leest deze bladzijden met een stomme verbazing, die al heel gauw tot bewondering stijgt. Dat er hierbij eerst proeven op dieren werden genomen, moet ons niet hinderen. De exemplaren, die voor dit doel worden gebruikt, worden zoo humaan mogelijk behandeld, bij operaties verdoofd, goed gevoed, goed verzorgd, en dat er misschien wel eens misbruiken bij vivisectie plaats grijpen, daarom mag men niet de vivisectie-zelf veroordeelen, maar moet men zich richten tot de sadistisch aangelegde individuen, die niet ter wille van de wetenschap de noodige proeven doen, maar uit onverschilligheid, nieuwsgierigheid of om welke, niet ter zake doende reden ook, een levend schepsel martelen. Elk rechtgeaard mensch zal *deze* soort van vivisectie verafschuwen en veroordeelen; maar als men bijvoorbeeld de eerste afdeeling van *Menschenredders* leest, zal men *voelen,* dat het wel eens noodzakelijk kan zijn een dier op te offeren ter wille van de lijdende menschheid. Persoonlijk houden wij ontzaglijk veel van dieren en hebben ze ons heele leven menschelijk behandeld: geen zorg, geen moeite is ons ooit te veel geweest om het hun maar goed te geven, doch als men materiaal voor medische doeleinden noodig heeft, dan kan het niet anders of men neemt in plaats van den mensch, dien men niet nemen *kan,* het dier. Wij abhorreeren even goed als ieder weldenkende noodelooze wreedheid, noodeloos veroorzaken van pijn, maar wij waarschuwen tegen de overdrijving, waardoor het dier *boven* den mensch wordt gesteld.

Wij herinneren, hoe er door leden van de dierenbescherming werd geprotesteerd tegen een sleeper, die zijn paard op de volgende wijze exploiteerde: om vijf uur 's morgens werd het paard voor den wagen gespannen; de man reed daarmee vrachten tot zeven uur 's avonds. Dan at hij haastig wat, verkleedde zich en reed met zijn paard als aapjeskoetsier tot middernacht.

Zeer zeker werd van dit paard te veel arbeid geëischt. Maar hoe stond het met den *man*? Ook deze spaarde zich niet, *kon* zich niet sparen; het is dus volkomen misplaatst alleen medelijden te hebben met het paard en niet met den koetsier, die niet uit weelde of willekeur zijn dier aldus behandelde. Men zou hier gaan denken aan de anecdote, die vertelt, dat dierenbeschermende

ouders eens met hun kind een schilderijen-museum bezochten en aldaar een afbeelding zagen van martelaren, die voor de leeuwen werden geworpen. Opeens begint het jongetje hard te huilen, en ondervraagd omtrent de oorzaak van zijn verdriet, snikt hij: 'Daar is een leeuwtje zonder martelaar!'

Maar neen, laten wij geen gekheid maken, waar het een zoo enorm serieuse kwestie betreft. Leest, heeren dierenbeschermers (met wie wij het in de hoofdzaken natuurlijk volkomen eens zijn, daar niemand werkelijk meer afschuw kan hebben van kwellen en beulen dan wij) eens dit boek, met rust en overleg. En denkt er dan eens over na, hóe de resultaten van de samenstelling der Insuline tot stand zouden zijn gekomen zonder proefnemingen op dieren? Elke zaak heeft twee kanten, doch ter wille van een principe (hoe goed en nobel het overigens is!) mag men de andere zijde niet uit het oog verliezen en vergeten, hoe bijvoorbeeld Pasteur duizenden menschen voor het ontzettende noodlot der hondsdolheid heeft behoed; hoe Ehrlich met zijn Salvarsan een der ergste geesels der menschheid onschadelijk maakte; hoe Koch door de ontdekking der tuberkel-bacil millioenen van een wissen dood heeft gered, en hoe Banting door het Insuline in den uitersten nood van een diabetisch coma nog hulp wist te brengen.

De medische wetenschap is zóo onzegbaar interessant en is zóózeer voor de geheele menschheid van belang, dat, dunkt ons, ieder met gretigheid grijpt naar een werk, dat ons iets van het wonderbare mysterie onthult. In *Menschenredders* zien wij, hoe soms met succes de eene ziekte door de andere bestreden wordt, hoe men progressieve paralyse overwint door den patiënt in te enten met malaria en hoe hij door de periodiek optredende koortsaanvallen geneest en weder een normaal mensch wordt. Ook vernemen wij hier, hoe de gevreesde koorts dikwijls een uitstekend hulpmiddel is om, wat men vroeger 'kwade stoffen' noemde en thans bacteriën, te 'verbranden' en dat menigeen, na een typhus, veel gezonder is. De laatste afdeeling van dit boek over den oorlog tegen de bacteriën leest men, evenals de vorige hoofdstukken, met steeds klimmende belangstelling. Wij leeken weten zoo weinig, neen, feitelijk weten wij *niets* van hetgeen achter de schermen voor ons wordt gedaan, wij zouden anders vol eerbied geraken voor deze helden der wetenschap en een

dergelijke ‘hero-worship’ had alleszins recht van bestaan! Het boek *Menschenredders,* in de uitstekende, van veel zakenkennis getuigende vertaling der bevoegde mevrouw Hermans-de Roos leest boeiender dan een modernen ‘thriller’ en verdient ten volle een ‘best seller’ te worden. De afwisseling, welke de schrijver betracht (nu eens in verhalenden vorm, dan weer als dialoog of essay of brief) is zeer gelukkig en houdt den lezer onafgebroken en gespannen vast tot aan de laatste bladzijde. Naar verdere boeken van Josef Löbel zien wij met gretig verlangen uit; moge het succes van *Menschenredders* zoodanig zijn, dat de Uitgeefster ook verdere geschiedenissen der medische wetenschap aandurft. Het werk van dezen dokter is zoo bevattelijk geschreven, dat niemand ervoor behoeft terug te schrikken, omdat het waarschijnlijk ‘wel te moeilijk’ zal zijn; probeer maar eens er aan te beginnen, en eer ge het weet, zijt ge al midden-in het boek en eindigt de lectuur niet voor de laatste bladzijde gelezen is. Ik voorspel het u. Want deze onderwerpen interesseeren absoluut het geheele publiek.

* * *

Ongeveer gelijktijdig met het boven behandelde werk verscheen een boek van eenigszins anderen en toch vrijwel overeenkomstigen aard.

Wij bedoelen: *Jong blijven, rechtop loopen en doorspelen* van A.M. Meerloo, een eerste bundel verdienstelijke essays van een jong Hollandsch psychiater, waarin hij zijn eigen uitgebreide ervaringen heeft uitgewerkt. Meer dan theorie krijgt men dus aan de ondervinding getoetste practijk, waardoor de gedane mededeelingen natuurlijk oneindig waardevoller worden.

Wat de schrijver met zijn aantrekkelijken titel bedoelt?

Wij lezen het op blz. 33:

‘Jong blijven wil zeggen, leerling blijven. Rechtop loopen wil zeggen, waarheid verkennen en waarheid zoeken. Doorspelen wil zeggen, zich vermeien in den ontwikkelenden menschelijken geest.’

En de schrijver voegt er het volgende aphorisme aan toe:

‘De mensch is een zoekende leerling, wiens leeren spelen is.’

Met dit ‘spelen’ wordt natuurlijk bedoeld, dat men, zonder opzet, zonder expresse studie, zich zeer veel eigen maakt, als men

zich open houdt voor alle menschelijke ervaringen en zich niet opsluit in zijn eigen beperkten gezichtskring. Dan ontwikkelt men zich ‘spelenderwijs’, dus zonder opzettelijke inspanning en met aangenaam gemak.

De schrijver verhaalt ons, hoe in de dierenwereld de dieren, zelfs de laagst ontwikkelde, instinctief en intuitief veel meer *weten* en veel meer *kunnen* dan de mensch, die eigenlijk hulpeloos en machteloos in het leven staat, totdat zijn hersenen voldoende ontwikkeld zijn om zich hulpmiddelen te kunnen verschaffen. En dan, natuurlijk, verheft hij zich reuzenhoog boven het dier en overtreft het in alle functies.

Maar hoe kan een mensch, zonder passer en lineaal, de prachtige bouwwerken der termiten uitvoeren, de exact octogonale cellen der bijen, de regelmatige gangen en holen der mollen, de ongelooflijk-mooi geconstrueerde webben der spinnen evenaren? De mensch mist daarvoor, wat de heer Meerloo *innate ideas* noemt. (Waarom spreekt hij voortdurend van ideeas, met twee e's?) Alles wat hij daarover zegt, is zeer belangwekkend. Opstel na opstel lezen wij met aandacht; de schrijver beheerscht zijn onderwerpen volkomen, hij weet wat hij zeggen wil en zijn stijl is voldoende eenvoudig en begrijpelijk. Zijn boek, dat essays bevat over ‘Cultuur en ziekte’, ‘De psychologie van den roes’, (waarbij acht interessante illustraties, ‘Leider en geleide’, ‘Wortels en vertakkingen van het angstgevoel’, ‘Over haat en collectieven staat’, is verschenen bij de Uitgeversmaatschappij Servire te 's-Gravenhage.

Het angstgevoel is zeker wel een der grootste folteringen welke de arme menschheid heeft te verduren. Er is bijna geen mensch aan wien niet deze twee verschrikkelijke angsten zijn aangeboren: de doodsangst en de levensangst, die de oorzaken zijn van alle godsdiensten en alle philosofieën, waarin de mensch hulp en troost en steun heeft gezocht en, gelukkig, ook dikwijls gevonden heeft.

De wetenschap maakt onderscheid tusschen ‘vrees’ en ‘angst’. Vrees bestaat voor iets reëels, angst voor iets onbekends. Behalve de twee, hierboven genoemde groote angsten, die aan de menschheid eigen zijn, maar dikwijls slechts subliminaal, dus niet bewust, bestaan er nog zooveel andere angsten, waarvoor het individu geen oorzaak weet. De psycho-analyse heeft, in den tegenwoordigen tijd, ontdekt, dat deze het gevolg zijn van een verdrongen

complex, waarvan de verdringing zich later soms verschrikkelijk wreekt in allerlei zenuwstoornissen, pijnen, angsten en neurasthenie. Wij herinneren ons een uitgebreid werk van Dr. Stekel (een medestander van Freud, Adler, Jung) over den angst, dat ons vele revelaties bracht. Alleen werden wij sterk gehinderd door de voorbeelden, welke de dokter gaf van zijn patiënten, die hij weliswaar enkel met initalen vermeldde, maar van wie hij levensbijzonderheden gaf, die hen voor hun omgeving gemakkelijk herkenbaar maakten: de eene was een zangeres, de andere een priester, enz. enz. enz. En wij zouden willen vragen: is dit toelaatbaar? Is dan niet elke patiënt heilig voor den arts en persoonlijk veilig onder de vleugelen van het doktersgeheim? Juist bij gevallen van zenuwziekte zal géén lijder het aangenaam vinden als zijn 'geval' openlijk wordt gedemonstreerd, zoodat zijn bekenden maar al te duidelijk weten wie wordt bedoelt. Gelukkig onthoudt de heer Meerloo zich, hoewel hij uit ervaring spreekt, van dergelijke practijken, en dat het ook niet noodig is, blijkt uit zijn verschillende essays, die heel veel mededeelingen doen zonder indiscrete onthullingen.

Ook dit boek bevelen wij van ganscher harte en in vol vertrouwen aan, daar het ieder in zijn leven werkelijk van nut kan zijn.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het valt op te merken, dat er in den verwarrenden en chaotischen waanzin, welke sinds ruim twintig jaren de blanke menschheid, in het bijzonder de leiders der groote mogendheden, beheerscht, een noodlottig vast punt bestaat: eerst riepen deze leiders de gekleurde rassen òp, die sinds lang snakken naar een gelegenheid om zich op hun overheerschers te werpen, om, vereenigd met hen, te strijden tegen een hoogstaand blank volk, de Duitschers, Nu vereenigen zij zich om een laagstaand kleurlingenvolk bij te staan in zijn strijd tegen een even begaafd blank volk, dat, hoe afkeurenswaard dan zijn streven misschien zij om dit te onderwerpen, het toch uit den aard van zijn volkskarakter zou kunnen opheffen uit zijn archaïsche onontwikkeling. Gelukkig is van geen menschelijke handeling het gezond verstand ooit volstrekt vervreemd. Reeds nu wordt in Engeland: natie, welke, in de wereld koloniseerend om zich heen gegrepen en verschillende kleurlingengemeenschappen gebracht heeft tot een hooger administratief peil van volksleven - hier wordt van de ethiek der kolonisatie niet gesproken - de vraag gesteld of de veel omvattende bijstand der volken, in hun onnadenkende sympathie voor de Abessyniërs, een der meest woeste rassen van Afrika, strijdlustig als wilde dieren in den bronsttijd, bijstand welks idealistische kant niet is te miskennen, zich niet zal wreken door bij de gekleurde rassen der wereld den lust te verlevendigen het weer eens tegen de blanken, die hen overheerschen, op te nemen ter bereiking van een schoon gedroomde volksvrijheid,

waarmee zij echter spoedig zouden doen blijken geen weg te weten.

Bezield door een demo-liberalistische politieke opvoeding zonder basis van nadenken, afkeerig van het Italiaansch-fascistisch bewind, waarvan zij zoo weinig weten, beoordeelen de volken van het Westen de Italiaansche oorlogsvoering in haar beginsel en in haar toepassing met de rotsvaste afkeuring hunner onwetendheid. Zij kennen den Italiaanschen volksaard slecht en den Abessynischen in 't geheel niet; weten niet, dat een groot deel van het Abessynische land den indringer de grootst-denkbare moeilijkheden biedt, en schamperen over het langzaam voortschrijden zijner weermacht; juichen bij de successen der Abessyniërs, die met indrukwekkend krijgsgeschal hun overwinningen kond doen en, ondanks hun wilde oorlogsvoering, welke onmiddellijk plat geslagen zou kunnen worden, indien het land van den Negus niet overstroomd ware door vele honderden Westersche avonturiers, die met oorlogservaring en Westersch-geoefende aanvalskracht voor het krijgslustige bruine volk gaarne gehoorzaamde leiders zijn. In haar bezwaarlijke taak, tegengewerkt door de natuur des land, begaat de aanvallende macht der Italianen natuurlijk fouten, breed uitgemeten en streng beoordeeld door de ontelbare Westersche oorlogvoerders bij lamplicht en in pantoffels, wier hoofdkwartier de weekbladen en dagbladen zijn, die zij lezen of waarin zij schrijven. Geen daad wordt den Italianen feller verweten dan dat hun vliegtuigen de kampen beschieten van de Roode-Kruis-expedities, welke de zoogenaamd-Christelijke liefdadigheid in nobele, doch wat onnadenkende bezieling naar het Abessynische oorlogsveld heeft gezonden. De Italianen beweren, dat de Abessynische strijdhorden, in kinderlijke slimheid en onwetend van de gebruiken van het ‘beschaafd’ oorlogvoeren, bij de nadering van een vliegtuigeskader, tijdig aangekondigd door het gejank der wilde honden van het land, van de barakken gebruik maken om dekking te zoeken onder het beschermend teeken van het Roode Kruis. Hier wordt niet ingestaan voor de waarheid dezer Italiaansche bewering, doch zij klinkt niet onwaarschijnlijk. Zoo hebben dan de aanvallende Italianen zich meer dan eens genoodzaakt geacht de Roode-Kruis-inrichtingen aan te vallen met het gevolg van dooden en gewonden, ook onder geneesheeren en hun helpers,

ook onder de gewonden, die deze met zoozeer te waardeeren toewijding verzorgen. Dit zijn hoogst betreurenswaardige episoden in den tegenwoordigen oorlog in het verre onbeschaafde land met zijn woeste natuur en zijn woest volk. Geen bombardement heeft zoozeer deernis en verontwaardiging gewekt als dat van de Zweedsche Roode-Kruis-missie, ook onder ons voor gevoelsindrukken wel eens overbevattelijk volk, dat pas, braaf als het Nederlandsche volk, den hemel zij dank, is, ook zijn Roode Kruis-missie naar het wilde oorlogsterrein had gezonden. Maar is de Italiaansche oorlogsvoering zoo misdadig om zonder noodzaak en in koelen bloede het Zweedsche Samaritanerwerk te verdelgen onder voorgeven dat Abessynische strijdkrachten er achter weg schuilen? De Zweedsche generaal Eric Virgin, ofschoon, volgens de Italianen, 'vijand No. 1' van hun volk, die de militaire adviseur van den Negus is geweest, met ziekenverlof echter naar zijn vaderland terug gekeerd, verklaart, dat niemand het recht heeft de Italianen daarvan te beschuldigen. De generaal herinnert zeer terecht aan de leugens tijdens den wereldoorlog door de geallieerde dagbladpers tegen de Duitsche oorlogsvoering verspreid. Herinneren de vergeetachtige krantenlezers zich niet meer, dat deze zoo ver durfde gaan als de mededeeling, dat de 'Boches' in hun nood vet stookten van de menschelijke en dierlijke kadavers der slagvelden? Tot dezen leugen is zij tot heden tegen de Italianen niet gekomen. Doch wie weet wat zij hun zal aanwrijven om te doen zien hoezeer de onnadenkend genomen strafmaatregelen tegen het Italiaansche volk toegepast, het tot wanhoop drijven, ofschoon van wanhoop in Italië nog weinig is te bespeuren. De eerlijke Zweedsche generaal erkent, dat het reeds in den wereldoorlog is gebleken, dat de Roode-Kruismerken van zekere hoogte, uit zekere verte gezien, niet steeds duidelijk zijn te onderscheiden, en dat het hoogst onredelijk is van welke beschaafde strijdvoerende macht te veronderstellen, dat zij dit lofwaardige teeken van deernis in den nood der gewonden en stervenden moedwillig en wreed zou willen te keer gaan. Daarentegen is het zeer aannemelijk, dat er onder de Abessynische troepen dolzinnig opgewonden strijders zijn, die de onder hun bereik gevallen gevangenen en gewonden op de gruwelijkste wijze mishandelen en verminken. Zelfs de Negus,

ofschoon hij dan hoog en luid afgeeft tegen de wreedheid der Italiaansche krijgsvoering jegens zijn volk, ontkent niet de mogelijkheid, dat er onder zijn strijders individuen zijn, die zich aan dierlijke wraak op Italiaansche gevangenen en gewonden overgeven.

Maar de oorlog duurt voort. De waanzin duurt ook voort: de bloedige in Oost-Afrika. De bleeke, teringachtige, hongerende en starende waanzin over heel de economische wereld. Alleen de wapenleveranciers der groote volken varen wel en jubelen: de oorlog, waar ook, is voor hen een zegen. En wat moet men van regeeringen denken, die dit dulden en laten voortbestaan? Door heel de wereld klinkt een steeds machtiger en luider roep om vrede. Niet enkel voor het tegenwoordige conflict, maar een luide afwijzing van elk oorlogsgevaar in de wereld, waarvan zij zoo vol is.

Te Genève, in Londen en in Parijs, zoo niet in Rome, zoekt men naar een weg en middelen om aan het conflict in Oost-Afrika een eind te maken door Italië te bevredigen en den Negus niet voor het hoofd te stooten, maar hem te doen berusten in het noodzakelijk feit, dat er een eind kome aan de toestanden van duizend jaar ten achter in zijn land en onder zijn volk. Terwijl de geheele Oostersche wereld, nagenoeg heel de gekleurde menschheid er materieel wel bij vaart, dat zij onder meer of minder direct Westersche administratie staat, hoe zeer ook vol dwalingen en gebreken toch hoog uit boven de vroegere bestuurstoestanden onder eigen hoofden, waarom moet dan dat Ethiopië alleen overblijven als rariteit uit lang verleden eeuwen? Er kan slechts een verklaring worden bedacht voor de ingenomenheid, welke onnadenkende Westerlingen er voor gevoelen: zij wordt verklaard door het ontstaan van zijn vorstenhuis in poëtische legenden en voor een groot deel hangt de Abessynische bevolking een soort Christendom aan, dat echter in zijn toepassing zich nauwelijks verheft boven den Islam of het Boeddhisme.

Erkend moet worden, dat door de eeuwen heen het Christendom de volken beter geëigend heeft voor het practische leven, misschien juist wijl het in zijn kern een levensversterving predikt, waaraan zij sinds lang zouden zijn ondergegaan, indien zijn aanhangers er niet op alle wijzen tegen hadden gezondigd.

Het Christendom maakt de volken strijdvaardiger, beter zedelijk en geestelijk voorbereid voor het harde leven der barre en leelijke feiten, in het bijzonder de economische, dan welke andere godsdienst ook. Door dit op de practijk des levens geënte Christendom heeft thans het grootste deel der bevolking der Philippijnen - het kleinere deel der bevolking dier eilanden, nog ver ten achter, hangt nog zijn oude geloofsvormen aan - van de Vereenigde Staten zijn onafhankelijkheid gewonnen, welke echter slechts over tien jaren officieel erkend zal worden. Met brandstapel en martelrad had de Spaansche overheersching in vorige eeuwen, bezield van fanatieke geloofsvervolging, de bevolking het Christendom opgelegd en er, grooter geestelijke zegen nog, haar taal in over geplant, tot de Spaansch-Amerikaansche oorlog aan het Castiljaansche bewind over deze tropische eilanden, welke, als 't ware voor Nederlandsch-Indië een borstwering vormen tegen mogelijke Japansche overwinningsplannen, een eind maakte. Maar in de Vereenigde Staten werd deze gemakkelijke overwinning op een fiere, doch innerlijk zwak geworden vijand slechts onder beneficie van inventaris aanvaard. Weldra werd zij als hinderlijk voor eigen welvaart verwenscht. Omdat zij Christenen zijn zouden de bewoners der Philippijnsche eilanden geschikt kunnen worden geacht om hun geboortegrond onafhankelijk van anderen te bewonen, doch omdat zij kleurlingen tevens zijn, moeten zij reeds nu erkennen, dat zij met dit gevaarlijk godengeschenk niet te recht kunnen in de economische wereld van heden. Niet alleen voor de economie der wereld zijn kleurlingen geestelijk weinig geoefend. Uitgezonderd dan de Japanners, die een volksgemeenschap vormen op zich zelf. Misschien zijn de Philippijnen nog te zeer onder den indruk van de pas gewonnen onafhankelijkheid om de gevaren te zien, welke hen bedreigen, indien de Vereenigde Staten of eenig andere machtige beschermer, Engeland bijvoorbeeld, niet in staat voor hun veiligheid, welke met eigen veiligheid samenhangt. Zijn tegenwoordige president, Manuel Quezon, jarenlang een der begaafdste voorvechters der Philippijnsche onafhankelijkheid, al tegen Spaansche overheersching, heeft reeds leeren inzien, dat deze een niet geheel onvermengd voorrecht is. Te minder wijl de economie der Philippijnen zich sinds de Noord-Amerikaansche

overheersching zoo wel gedekt mocht neerleggen in het zachte en ruime bed der Noord-Amerikaansche. De Japanners zijn in vele opzichten een bewonderenswaardig, voor het harde leven uitermate geschikt volk, en hun bevoorrechte ligging in den Stillen Oceaan, dicht bij een onmeetbaar en verwaarloosd continent, doet hen uitzien op een wereldbeheerschende toekomst. Hoezeer zij reeds overal vasten voet hebben gekregen bewijst de economische beteekenis, welke zij zich reeds in dat Abessynië hebben gewonnen, waarvan zij de katoenaanplant beheerschen, en waar ook hun wapenfabrikanten gelegenheid hadden sappige winsten te behalen. Voor de nu in Londen belegde Vloot-conferentie hebben zij hun eisch van volkomen gelijkheid in bewapening ter zee met Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten wel zien afgewezen, vooral door laatstgenoemd gemeenebest, doch ofschoon de pariteit met deze geweldige zeemachten voor hen misschien zal uitloopen op een staatsbankroet, voor zoo'n beetje financieele mislukking zullen de Japanners niet terug deinzen in hun hoop en in hun voorbereidende plannen om eens heel de wereld economisch te kunnen beheerschen. Japan zal dus waarschijnlijk maritiem alleen blijven: Engeland, de Staten, Frankrijk, Italië bij een gegroepeerd. Maar de chauvinistische Japansche dagbladpers tracht haar lezers reeds tot gloeihitte te brengen voor een strijd tegen het ‘uitgemergelde Engeland in zijn militair en industrieel verval, Engeland dat niet langer in staat is beweert zij zijn koloniën verder te ontwikkelen, terwijl Japan nijpend gebrek heeft aan grondgebied.’ Het land bezit zelf een groote en bloeiende wapenindustrie, doch in tijden als deze, met het oog op een volk, dat zich opmaakt om aller economische vijand te zijn, vinden de fabrieken van oorlogsbehoeften, welke ook, nauwelijks handen genoeg. Dit is de eenige nijverheid, waarvoor alle grenzen open staan, en het goede Nederland, dat mooie en sterke kleine schepen bouwt, ook die bestemd voor een mogelijken zee-oorlog, maar overigens zich heeft toegelegd, sinds lang, op de vreedzaamste aller takken van Nijverheid: verlichting, bloemen, landbouwproducten, boter en kaas, loopt ook hierin den algemeenen economischen strijd achterna, en vindt vreemde grenzen gesloten. Kort geleden heeft de Britsche Koninklijke commissie van onderzoek naar de particuliere wapenfabricatie en

handel het geweldige Vickers-concern van Groot-Brittannië naar zijn bedrijf gedurende den wereldoorlog, en ter voorbereiding van nieuwe oorlogen, ondervraagd, waarbij al dadelijk de president-Commissaris van het 'Concern' de stelling poneerde, dat de heiligheid van het menschelijk leven overdreven was. Het is echter niet alleen in Engeland, dat 'Vickers' belangen heeft. Deze kanker in het leven der volken werkt internationaal. Bij genoemd onderzoek bleek het o.a., dat 'Vickers' voor 25% betrokken is bij de Japansche wapenfabricatie. Wat zeggen wil, dat indien de Britsche oorlogsvloot ooit in strijd komt met de Japansche, het voor een kwart deel vecht tegen eigen economische belangen. Voor 22% is 'Vickers' betrokken bij de Spaanschen scheepsbouw, voor 13½% bij de Roemeensche, om niet te spreken van het machtige aandeel, dat de zaak heeft in toekomstige oorlogen, waar ook. Een lid der Commissie van onderzoek, sir Philips Gibbs, vroeg den president-Commissaris van het 'Concern' of het besef van de onredelijkheid van den oorlog, welke ook, te overdreven kon worden geacht, waarop dezelfde heer, die de heiligheid van het menschelijk leven een overwonnen standpunt achtte, natuurlijk antwoordde, dat hij het niet eens was met menschen, die zich onder geen enkele omstandigheid met wapengeweld wilden verdedigen. Geen wonder. Waar zouden de wapenconcerns met hun hooge dividenden heen moeten, indien de menschheid geheel bestond uit vredesapostelen?

Laat men ook in ons land de bittere waarheid slikken, dat wat men thans vrede noemt, zij 't dan ook een vrede, welke weinig minder noodlottig is dan de felste oorlog, en in zijn economische uittering althans voor ons volk nog benarder dan eenige oorlog met wapengeweld, nog slechts bestemd is om weinige tientallen jaren te kwakkelen. Misschien niet eens zoo lang. De wereldoorlog is door wraakgevoel geëindigd met een tijdelijk volslagen bankroet van het Westersche gezond verstand, geëindigd met een reeks van misdaden, gepleegd jegens het Duitsche volk, overwonnen na hardnekkige verdediging tegen heel de gewapende wereld, welke zelfs haar kleurlingen-legers er tegen had opgeroepen. Maar het Duitschland van negentien-honderd-zes-en-dertig gevoelt zich opnieuw machtig en strijdbaar. Het eischt niet slechts zijn gestolen koloniën terug, waar-

mee de in dit opzicht reeds vol gepropte overwinnaars nauwelijks weg wisten, en hier en daar een stuk wegwierpen, waarvan zij thans eerst de beteekenis inzien. En wie zal willen beweren, dat dit niet zijn recht is? 'Wij zijn een arme natie', zei onlangs staatsminister Göbbels in een openbare vergadering in Berlijn der nationaal-socialistische partij. 'Wij hebben geen koloniën, geen grondstoffen, maar wij moeten aan de andere volken zeggen, dat het uur zal slaan, waarin wij zullen eischen, dat men ons onze koloniën terug geeft. Eens zal de bom barsten'! Het is niet enkel op deze wijze, dat het Duitschland van heden zich op den aanstaanden oorlog voorbereidt. Reeds beraamt het een eisch tot opheffing van de gedémilitariseerde zône aan den Rijn het door het dolle verdrag van Versailles opgelegd. Reeds heeft het zich recht verschaft in zake den dienstplicht, waarom zou het niet een stap verder gaan, nu het zich in dit opzicht reeds van zijn banden heeft los gemaakt zonder dat welk naburig volk ook er zich tegen kon verzetten? En wijl het niet onmogelijk is, dat Engeland ook ten opzichte van dezen nieuwen Duitschen eisch een welwillende neutraliteit zal handhaven, zou Frankrijk voor de keus staan van een nieuwen oorlog tegen Duitschland of van een protest in de lucht dun licht en ledig als een zeepbel.

Het belangrijk bericht, dat koning George V van Groot-Brittannië overleden is wordt op denzelfden dag overtroffen door een rede van den Japanschen minister van Buitenlandsche Zaken Hirota over de gewenschte vorming van een drielanden-blok China-Mandsjoekwo-Japan tot handhaving van den vrede in het Verre Oosten, waarin het Communistisch Rusland met zijn machtig leger het gemeenschappelijk gevaar wordt geacht. Maar de Japansche minister stelt daarbij drie eischen:

'1. China moet ondubbelzinnig verklaren samen te willen werken met Japan ter verhindering van de inmenging van andere landen. Japan zal dan bereid zijn China in ieder opzicht te steunen.'

2. *China moet Mandsjoekwo erkennen en deze erkenning voorbereiden door toe te laten, dat in Noord-China autonomie ingesteld wordt.*

3. De drie landen Japan, China en Mandsjoekwo moeten zich aaneensluiten ter bestrijding van het communisme. Dat is de

noodzakelijke basis voor evenwicht met de Sovjet-Unie, die door haar geweldige bewapening aan de Oostelijke grens gevaren oproept.'

Men herinnert zich, dat in het begin van de Mandsjoekwo'sche herleving tot zelfstandigheid, of wat daar onder Japansch toeziend oog voor kon doorgaan, in een afzonderlijk keizerrijk, door de Chineesche regeering heilige eeden werden gezworen, dat zij nimmer Mandsjoekwo's zelfstandigheid zou erkennen. Maar ook in de staatkunde zijn heilige eeden wel eens van geen gewichtiger waarde dan het luiden van een klinkende bel. Japans voorstel in dit opzicht wordt echter nog overtroffen door een opmerking ter loops door den minister uitgesproken, namelijk deze: 'Japan eischt veiligstelling van de grondstoffen op basis van het nationale leven en van het internationaal evenwicht, in het bijzonder voor overbevolkte landen.'

Deze gedachte wint ook in het Westen meer en meer veld en het is niet onmogelijk, dat daaruit een betere toekomst voor de menschheid wordt geboren.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). Charlotte Brontë, Currer Bell, in haar werk.

(Vervolg van blz. 88.)

The Spell.

The Spell, dat als eerste verhaal uit Charlotte's jeugd-tijd afzonderlijk is uitgegeven, is feitelijk niets anders dan óók een der *Legends of Angria.*

De uitgever George Edwin Maclean behield den ondertitel dezer novelle: *An Extravaganza*; deze ondertitel is niet onaardig gekozen: in het circus-jargon is een 'extravaganza' een clown met twee aangezichten; in dit verhaal schijnt Zamorna óók twee aangezichten te hebben (later blijkt, dat er *twee* personen optreden, namelijk hijzelf en een broer), zoodat hij tegelijkertijd ziek te bed liggen kan en aan een vroolijken maaltijd deelnemen, en Zamorna een 'spell' lijkt uit te oefenen.

Dit verhaal dateert van 1834 en is eveneens zeer knap geschreven; de intrige is ingenieus en goed uitgewerkt, en dat men tot 1931 gewacht heeft om het uit te geven is volstrekt onbegrijpelijk!

Ik houd zooveel van het werk van Charlotte Brontë; ik houd zooveel van Charlotte Brontë-zelve! en ik heb haar zoo goed leeren kennen, doordat ik mij zoo lang met haar heb bezig gehouden, dat ik dankbaar ben voor elk nieuw boek dat van of over haar verschijnt. En ik zeg dus van *The Spell*:

Enfin, wij hebben het dan nu en de uitgever liet de voorpagina van het manuscript mede afdrukken, die in drukletters het volgende vertoont: (een bewijs van Charlotte's absoluten, kinderlijken ernst!)

The Spell
an
Extravaganza
by
Lord Charles Albert Florian Wellesley
Printed and
Published by
John Free
Bookseller and stationer
Biblio Street
Verdopolis.

Waarom deze ‘roman’ van een achttienjarige, die er zelf nooit naar omzag, in het licht gegeven werd? Om drie redenen.

Degenen, die behept zijn met de Brontë-cultus, vroegen er naar met den meesten aandrang, daar elk woord van de ‘worshipped’ is ‘precious’.

De liefhebbers van mysterieromans en thrillers vinden een pas-ontdekt specimen van honderd jaar geleden natuurlijk hoogst interessant.

En ten derde is een dergelijke uitgave van belang voor de literatuur-historie. Charlotte Brontë zei in haar *In Memoriam* over Emily als voorrede voor den eersten druk van *Wuthering Heights*:

> ‘Usually it seems a sort of injustice to expose in print the crude thoughts of the unripe mind, the rude efforts of the unpractised hand.’ Toch waagt zij het een paar gedichten van Emily's 16e jaar over te drukken, omdat ‘they illustrate a point in her character.’

Al geruimen tijd was het belang van Charlotte's *Juvenilia* erkend. Reeds in 1915 zeide de ‘lecturer’ van het Britsch Museum tegen de bezoekers, die hij rond-leidde door de autographen-verzameling:

‘Here are some stories by Charlotte Brontë. I don't know, why they are not published.’

Het manuscript van *The Spell* heeft een curieuse geschiedenis. Het was keurig ingebonden als boek en werd in 1892 gekocht door Professor Ernest Rhys van de Brusselsche Universiteit voor f 300, - in een tweedehands boekhandel te Brussel. Hoe kwam het daar? Buiten op den band staat:

Manuscrit de Miss Charlotte Brontë (Currer Bell).

Dit bewijst, dat het geschrift door een Franschman is ingebonden, nadat Currer Bell als Charlotte Brontë bekend was geworden. Klaarblijkelijk heeft Mrs. Gaskell het niet gezien. Is de veronderstelling nu te gewaagd, dat Charlotte het gegeven heeft aan den heer Héger toen zij bij hem op kostschool was en dat deze het heeft laten inbinden? En nadat de heer Héger in 1890 was gestorven, hebben zijn dochters het misschien verkocht.

Lord C.A.F. Wellesley heet het boek te hebben geschreven uit wraak op zijn broeder den Hertog van Zamorna, omdat de laatste zijn schoonzuster tegen haar man heette te hebben opgezet en omdat Wellesley van zijn huis was verbannen. Er komen veel personen in voor, waarvan velen ook in de andere *Legends of Angria* voorkomen (Mina Laury, the Earl of Northangerland, John Percy, Eugene Rosier, Wellington, Zamorna, enz. enz.), maar in de *Spell* zijn zij nauwkeuriger geanalyseerd. Hier schijnt een eerste poging tot psychologie te zijn gedaan. Ook houdt Charlotte den lezer in spanning tot het einde. Het thema is een mengeling van liefde, jaloezie en eerzucht. De stijl is zeer verzorgd, eenvoudig, helder en sterk. En hier is reeds van toepassing, wat de bekende Engelsche dichteres Alice Meynell zeide van Charlotte's manier van schrijven:

> ‘A re-reading of her works is always a new amazing of her reader who turns back to review the harvest of her English. With what a moderation, how temperately she used her mastery!’....

The Spell is merkwaardig voor de nauwkeurigheid, waarmee het verhaal is gedaan, en voor de levendigheid en schoonheid der beschrijvingen. ‘The Spell’, zegt George McLean, ‘shows the emotional qualities of her style and the attempted splendour of the scenes.’

Professor de Selincourt vindt in haar ‘a quality unique among

our novelists, a passionate intensity.... an essential lyrical character.'

Er is zoo langzamerhand een heele bibliotheek over de Brontë's verschenen. Voor belangstellenden zal ik nog een paar titels noemen:

Der Stil in den Romanen Charlotte Brontë's, dissertatie van Hans Junge te Hamburg.

Psycho-analysis of Charlotte Brontë as a type of the woman of genius by Lucile Dooley.

Charlotte Brontë. A psychological study by Rosamund Langbridge.

En nog bijna jaarlijks komen er nieuwe essays en studies en romantische beschouwingen bij. (Zooals b.v. *All alone,* het pathetische boek van Romer Wilson (psuedoniem van Mrs. O'Brien) over Emily.)

* * *

In tegenstelling met vele beweringen kan men, na kennis genomen te hebben (zooveel mogelijk!) van wat er over Charlotte geschreven werd, niet anders dan aannemen, dat in de eerste periode harer meisjesjaren Charlotte zich volkomen normaal ontwikkelde. Haar eenige bizonderheid was, dat zij vroeg wijs moet worden genoemd en dat zij al heel jong een uiting zocht voor de gedachten en droomen, die in haar woelden en werkten. Zij hadden, alle drie de meisjes, ondanks de huiselijke bezigheden, die zij verplicht waren te verrichten, volop gelegenheid om te lezen en te schrijven. Door les te moeten geven ontwikkelden zich allerlei faculteiten in hun geest: concentratie, zelfbeheersching, klaarheid van uitdrukking, een duidelijk voorstellingsvermogen.

Op haar veertiende jaar schreef zij haar eerste liefdesgeschiedenis: *Albion and Marina* (in vier uren tijd! in 1830). En in 1832 kwam *Love and Jealousy* uit haar pen, na de lectuur van Sheridan's *Rivals.* Haar soberheid in stijl, haar gebrek aan pruderie en aanstellerij (wat door sommige 'early Victorians' werd bestempeld met het woord *coarse!*) anticipeeren reeds op de 20e-eeuwsche realistische schrijvers.

De omgang met haar vader en broer gaf haar 'a touch of masculinity in thought and speech'. Evenwel hoeven we hier niet

van een Oedipus-complex of van een Electra-complex te spreken! En ook is er geen sprake van, dat Charlotte, al was zij wel aandoenlijk en in hooge mate nerveus, 'neurasthenisch' zou zijn geweest. Zeker, zij was zeer sensitief en zelfs susceptibel, maar tegelijk was zij 'zealous, managing, self forgetful and working for others, the opposite of hystery', zegt George McLean.

Haar kortzichtigheid deed haar dubbel goed observeeren en alles wat zij goed had gezien, onthield zij. Haar instinctieve neiging om haar fantasieën in zichtbare beelden òm te zetten deed haar ook graag teekenen. Zij had een ijzersterk geheugen voor de dingen, die zij ééns had gelezen.

Hoe een zoo geïsoleerd levend, onschuldig jong meisje, zonder eenige menschenkennis of levenservaring zoo krachtig en met zooveel kennis van zaken schrijven kon over liefde en zonde en de consequenties daarvan is een kwestie, die biografen en critici onophoudelijk heeft geïntrigeerd, ja, getourmenteerd. Naar aanleiding van *Villette* schreef Miss Martineau (die Charlotte persoonlijk kende):

> 'All the female characters in all their thoughts and lives, are full of one thing, or are regarded in the light of that one thought: love.'

Charlotte protesteerde hiertegen en Miss Martineau schreef haar onomwonden terug:

> I have but one thing to say, but it is not a small one. I do not like the love, and its prevalence in the book, and effect on the action of it, help to explain the passages in the reviews, which you consulted me about, and seem to afford some foundation for the criticism they afford.'

Charlotte schreef terug in een verontwaardigde zelfverdediging:

> 'I know what love is as I understand it, and if man or woman should be ashamed of feeling such love, then there is nothing right, noble, faithful, truthful, unselfish in this earth, as I comprehend rectitude, nobleness, fidelity, truth and disinterestedness.'

In haar boek *The secret of Charlotte Brontë* schrijft Frederica

Macdonald het verschil in opvatting der beide vrouwen hieraan toe, dat Miss Martineau vóor alles was een ‘intellectual’ en Charlotte een ‘romantic’.

De hartstochtelijke uitbarstingen van de waarachtige liefde eener vrouw en de analyse van mannelijke passie in *The Spell* bewijzen de waarheid van Miss Sinclair's woorden:

> ‘When her enemies accuse Charlotte Brontë of glorifying passion they praise her unaware. Her glory is, she *did* glorify it. Until she came, passion between man and woman had meant animal passion. *She* lifted it up; *she* showed it for divine; she made this spirit of fire and air incarnate in the body of woman.’
> (Uit May Sinclair: *The three Brontë's*.)

Inderdaad, met haar romans was Charlotte verre haar tijd vooruit. En is dit ‘vooruit-zijn aan den tijd’ niet eigen aan elken genialen artiest?

In Mina Laury (een favoriet karakter van Charlotte, en ook van *mij!*) zoowel als in Marian (beiden voorkomende in *The Spell*) geeft Charlotte een analyse van de liefde, zooals zij die zèlve opvat en zooals zij die in 1850 aan Ellen Nussey beschreef (toen zij nog niet getrouwd was):

> ‘If ever I marry, it must be in that light of adoration, that I will regard my husband. Why! it would startle him to see me in my normal home character; he would think I was a wild, romantic enthousiast. I would laugh and satirise, and say whatever came into my head first. And if he were a clever man and loved me, the whole world, weighed in the balance against his smallest wish, should be light as air.’

Rosamond Langbridge, in haar: *Charlotte Brontë, a psychological study,* zegt, dat:

> ‘....to inspire romantic love seemed to her the crown of happiness of woman's life.’

Maar het feit, dat Charlotte drie huwelijksaanzoeken afwees en gelukkig was in haar korte getrouwde leven met den vierde,

die haar zijn liefde verklaarde, bewijst wel, dat zij nog bóven een hemelbestormende, romantische liefde een diepe, eenvoudige, hartelijke kameraadschappelijke genegenheid en toewijding wist te waardeeren.

Hier en daar vindt men in *The Spell* eenige referenties omtrent het Katholicisme; dit verhaal werd geschreven vlak na de Katholieke emancipatie in Ierland, waar haar vader sterk tegen was. De traditie van Charlotte's eerste jeugd was anti-Katholiek en Calvinistisch. Maar twee jaar na de voltooiing van *The Spell* schrijft Charlotte aan Ellen Nussey: dat zij *at times only* onder de overtuiging verkeerde, dat 'Calvinistic doctrines are true.'

In *Jane Eyre* legt Charlotte Helen Burns de woorden in den mond, welke beschouwd mogen worden als haar 'ultimate creed'. (George McLean):

> ....which no one taught me, but in which I delight, for it brings hope to all: it makes Eternity a rest, not a terror and an abyss. With this creed, I can also clearly distinguish between the criminal and his crime: I can so sincerely forgive the first, while I abhor the last; with this creed degradation too deeply disgusts me, injustice never crushes me too low. I live in calm, looking to the end.'

En in *The Spell* vinden wij 'the note of duty, which was fundamental in Charlotte's religion', zegt George McLean.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

M.L.T.V. - Hoe innig hoop ik, dat u weer geheel hersteld moogt zijn.... Uw bloemen en het kostbare kleinood van uw woord-aan-mij werpen een glans over heel het komende jaar. Hoe kan ik u danken....

J.K.-R.v.S.

Poste restante Amsterdam ligt een brief voor M.L.T.V. van Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Bibliographie

Siegfried E. van Praag. *Julie de Lespinasse.* - A'dam 1934. N.V. Em. Querido's Uitg. Mij.

Beschrijving van de Parijsche 18de eeuwsche salon. Brillante geesten ontmoetten daar elkander. Het zou zeker een heel amusante en boeiende literatuur vormen, indien men de schitterende impulsieve betoogen die daar werden afgestoken, voor de drukpers had bewaard. Veel van dit leven kan men thans nog uit brieven en mémoires gewaar worden en deze zullen ook wel de voornaamste bronnen zijn, waar de auteur van Julie Delespinasse zijn rijke kennis van dit kunstzinnige en amoureuze leven heeft vandaan gehaald. Ik heb bezwaren tegen den historischen roman, tegen ‘une vie romancée’ als zoodanig. Ook in dezen roman komt de historische objectiviteit in het gedrang. De schrijver tracht zijn heldin zoo hel mogelijk te belichten door haar in geen enkel opzicht te laten afwijken van de algemeen-geldige typisch vrouwelijke eigenschappen, die dezelfde waren en blijven voor Cleopatra en Fientje de la Mar. En toch is nu het gevolg van deze op zichzelf prijzenswaardige psychologische methodiek, dat de 18de eeuwsche, salonfähige precieuse Julie Delespinasse te veel op mijn buurmeisje, een sentimenteel Jodinnetje, lijkt.

De gevoeligheid van Julie blijkt al heel jong uit haar omgang met haar moeder. Reeds op Julie's geboorte drukt het fatum, dat haar haar verdere leven niet meer geheel zal verlaten. Zij heeft een anderen vader dan haar oudere zuster Diane en haar broer Camille. De verhouding tusschen het daardoor zoo benadeelde jonge meisje en haar moeder is er een van zuivere en zeldzaam teedere genegenheid. Wanneer haar moeder sterft, beseft de ongelukkige Julie ten volle dat dit voor haar een groote ramp beteekent. Haar gestel

is delicaat, haar geest echter eveneens en wel in de beste beteekenis van het woord. Zij bezit een aangeboren intelligentie en een fijne literaire smaak. Charme is haar voornaamste schoonheid en haar intensieve vertrouwen op eigen talenten is het eenige steunpunt in het leven van Mademoiselle Delespinasse, een leven dat - zij ontveinst het zich niet - moeilijk, wellicht onhoudbaar voor haar zal worden. Haar intuïtie blijkt het juiste inzicht verschaft te hebben. Diane trouwt met Gaspard, de heer van het slot Vichy-Champrond. Gaspard behandelt haar slecht. De eenige troost vindt zij in het opvoeden van haar neefjes Abel en Alexandre. Wanneer naderhand blijkt dat Gaspard haar vader is, wordt haar toestand op Vichy-Champrond onhoudbaar en zij neemt haar intrek in een klooster. Het leven van een non blijkt echter toch haar roeping niet te zijn. Heimwee naar het leven vervult haar en wanneer zij eindelijk terecht komt in de salon van Madame du Deffand, die haar met open armen ontvangt, ondergaat zij dit als een groote, weldadige verandering in haar eenzaam bestaan.

Bij deze eerste hoofdstukken ben ik wat langer blijven stilstaan, omdat zij m.i. het beste gedeelte van het boek vormen. Zij zijn levensecht met de felle contrasten van romantiek en conventie uit die dagen, tout court: de 18de eeuwsche historische sfeer en ook zijn deze bladzijden, op enkele heel leelijke regels na, wel zuiver geschreven. Het leven van de door haar tact en esprit schitterende Julie, de geestelijke vriendin van den grooten mathematischen denker d'Alembert en de lijfelijke van den ziekelijken Spaanschen markies de Mora en van den graaf de Guibert heeft de auteur met verve voor ons overzichtelijk gemaakt. Het is zijn niet geringe verdienste dat hij dit heele kunstzinnige milieu met zijn liefdes-intriges, charmes, ironie, geestesraffinementen en jalouzie tot zeer dichtbij voor onze oogen heeft opgetrokken.

Het spreekt vanzelf dat men kunst niet beschouwt in zooverre zij volumineus is. Voor de arbeidskracht en het scheppend vermogen van verschillende onzer jonge schrijvers echter heb ik toch groot respect. Men moet eenigszins vertrouwd zijn met de moeilijkheden die een conscientieus stuk literatuur oplevert, om voldoende te kunnen begrijpen over welke buitengewone hoedanigheden en over hoeveel uithoudingsvermogen jongere werkers als Jef Last, A. den Doolaard, J. Slauerhoff, Albert Helman, Maurits Dekker, Antoon

Coolen en Siegfried E. van Praag moeten beschikken. Men moge over dit uiteenloopende romanwerk denken zooals men wil, voor mijn gevoel geven van bovengenoemde auteurs Last, Slauerhoff, Helman, Dekker en Coolen altijd de volle maat van wat zij in artistiek opzicht waard zijn. A. den Doolaard deed dit met zijn betrekkelijk geslaagden roman 'Oriënt Express' niet en Siegfried E. van Praag deed dit met zijn eveneens betrekkelijk geslaagden historischen roman 'Julie Delespinasse' evenmin. Het verraaad hiervoor is voor al het andere: de stijl. Taalbehandeling en beeldspraak laten in dit laatste werk veel te wenschen over. De gelukte, zacht-geteinte beelden doen het helaas ook niet, want zij disharmonieeren met het melodramatische pathoskarakter van het klatergoud-milieu; zij lijken de fijne sfeer van Stefan Zweig ontsnapt. Het oppervlakkig theaterachtige en het goedkoope effect dat mij in meerdere boeken van Emil Ludwig zoo ontzaglijk hindert, heeft ook deze auteur niet weten te vermijden. Bovendien is dit verhaal over Julie Delespinasse veel te gerekt. Met een roes van woorden hoor ik steeds weer hetzelfde van de door haar liefdes verscheurde, lijdende Julie. Ik heb dezen arbeidszamen nog jongen romancier en criticus herhaaldelijk kunnen prijzen. In zijn roman 'Tusschen Goed en Kwaad' vooral, maar ook in 'Sam Levita's Levensdans' en in 'La Judith' staan voortreffelijke karakterologische dingen. Wat ik toen beweerde, kan ik thans opnieuw bevestigen: Siegfried van Praag is een der weinige, werkelijke *conteurs* die wij bezitten. Hij beschikt over een frappant vertelvermogen. Zijn beschrijving van het historisch milieu behoort tot de zeer goede verhaalkunst. Wil hij blijvend succes hebben, dan zal hij echter in het vervolg zijn verhaal dienen te beperken (en daardoor saam te vatten) tot die 'pointes', waar het op aan komt. Ook mag hij alles verwachten van stijlmiddelen en niets, totaal niets - hij vergeve mij het woord - van kwijlmiddelen. Er bestaat nog zoo iets als literaire smaak. In dit boek maakt de auteur het wel wat bar. Hij doet zichzelf in de eerste plaats hiermede te kort. Hieruit kan men mijn opinie over Van Praag opmaken en wel: deze verteller kan het veel beter. Een volgend maal zal hij ons wellicht met een meer gecomprimeerd en daardoor zuiver gevoeld en verwoord boek volkomen tevreden stellen. Op erkentelijkheid onzerzijds kan hij reeds van te voren rekenen.

M. Mok. *Badseizoen.* - Hilversum 1934. Rozenbeek & Venemans.

In Mok heeten we een jongen debutant welkom bij wien de taal wel verzorgd is en die zich geen enkele maal tot slordigheid of kil bedenksel laat verleiden. Wij critici doen niet gaarne voorspellingen meer in zake kunst. Wij zijn daarin althans met de jaren voorzichtiger geworden. Niet dat de critiek het nooit bij het rechte eind had, wanneer het op toekomstvoorspellingen aan kwam, maar de taak van de critiek is een gansch andere en veel minder riskante. Critiek behoort te zijn: scherp en precies oordeel en kan daarbij den werkelijken kunstenaar en het publiek tot steun zijn. Dit beteekent heusch geen krimplooze objectiviteit. Een zege, de criticus die er een bewogen mensch bij is! Wie er werkelijk neus op heeft is in staat om uit een lyrische critiek-explosie van Van Deyssel de juiste critische maatstaf op te diepen. Zelfs bij deze kwalitatieve eersteling van den nog zeer jongen auteur M. Mok neem ik de misschien weinig imponeerende, doch bedachtzame houding aan van afwachten.

Het badseizoen aan den binnenkant bekeken. Brrr... die zwaartillende jeugd? Weltschmerz, vereenzaming, onevenwichtigheid. Een sombere geschiedenis, maar doorleefd en zuiver geobserveerd, Voorloopig lijkt deze schrijver nog geen verteller van langen adem. Zijn kracht ligt in de zielseerlijke en oorspronkelijke weergeving van temperament, karakter en aanleg en op welke wijze deze in hun gedifferentieerdheid telkens weer op elkaar inwerken, veelal kortelings verzoenen en langdurig afstooten. Wij krijgen een goeden kijk op het vele vergeefsche en moeilijke werk dat gedurende het badseizoen moet worden verricht. Nu zijn eens niet de vadsige badgasten met hun kleurige flanellen pantalons aan de beurt, maar de lui die voor hen zwoegen. Hoofdthema van het boek is het pathologische geval van een melancholicus, dat eenvoudig en daardoor overtuigend werd verwoord. Volgens mijn meening kan Mok met zijn eerste belletristisch resultaat van grootere afmeting heel tevreden zijn.

Josef Cohen. *Een vrouw zoekt liefde.* - Amsterdam 1934. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

De wegen van kuischen Josef leiden thans van Rembrandt tot Thorbecke - Thorbecke's standbeeld dan te weten. Opvallend en

koddig hoe hij, zijn romanpoppen stijf aan zijn bolle buikje gedrukt, in de omgeving van die standbeelden blijft snuffelen. Het ligt voor de hand, natuurlijk met geheel andere bedoeling dan de hondjes dit doen, maar met welk precies oogmerk is ons na vele bladzijden toch niet duidelijk geworden. Daar zijn ze veel te mistig voor. Een vrouw zoekt liefde - dat zal wel - wat heeft onze auteur echter op het rasechte Amsterdamsche cocotten-tournooiveld gezocht? Is zijn burgermans medelijden met een Zeedijksche meretrix daar ontbrand? Overbodig. Wou hij het nachtvolkje van buurt IJ. IJ., Zeedijk, Burgwallen en omgeving, dat daar geschäftlich' te zamen komt, karakteriseeren? Ik weet niet of Josef Cohen het Rembrandtsplein noodig heeft, doch het Rembrandtsplein hem zeker niet.

Martha is een gevallen vrouw. Gevallen heelemaal tot bijna tusschen de paardevoeten van Thorbecke - zijn standbeeld natuurlijk. Jan Geel is souteneur, U weet wel zoo een ouderwetsche, zoo een driedubbel afgesleten minotaurus exemplaar, half stier, half mensch - o neen, ik bedoel: half apache met klassieke pet en nog klassiekere roode das en half Zola-Querido-beestmensch. Martha, de slechte vrouw, is niet slecht, integendeel zij is goed; wat zeg ik, goed? Zij is heel goed! wat zeg ik: heel goed? zij is hé... hé... héroïek!!!.... Henri de Lagardère is niet dood, hij leeft Martha is niet gevallen, heel eigenlijk is zij gerezen... als een maïzenapudding. O, slechte en oppervlakkig oordeelende, wreede menschen, kennen jullie de geheimzinnige en verschrikkelijke kracht van het monsterlijk monsterbeestmensch Jan Geel? Neen? En dan durven jullie Martha te veroordeelen! O, ik spuw uit voor deze monsterlijke wereld; beschuldigen omdat zij medeplichtig was aan één onnoozel moordje met wat roof! Arme, verleide vrouw - bah!

Een vrouw zoekt als maar liefde en ik naar helder geschreven bladzijden in dezen mislukten roman van Josef Cohen. De inhoud is van het jaar nul, de psychologie grof en oppervlakkig en het gevoel er in uitgedrukt is onecht. Al lezende krijgt men den indruk van een violist, die voortdurend valsch speelt of van een zangeres die er den geheelen avond hopeloos uit is. Revanche Josef Cohen! Deze auteur kan beter. De taal van dit boek is dof, de beelden versleten. Beschouw verder eens een type als 'het koffiemolentje'. Wat een kaal simili-product vergeleken bij wat Querido van zulke typen maakte. Doch daar is groote kunstenaarspassie voor noodig, die

Josef Cohen blijkbaar mist. Uit tamheid, vage observatielust en holle pathetiek wordt geen kunst geboren. Niet alleen als taalkunstenaar schiet Josef Cohen te kort, maar om het Amsterdamsche schorriemorrie te peilen is hij, om zoo te zeggen, veel te fatsoenlijk.

Peter van Steen. *Ochtendnevel.* - Amsterdam 1934. N.V. Uitg.-Mij. 'Elsevier'.

Onze Nederlandsche prozakunst is met twee pessimistische maar uitstekende romandebuten verrijkt, n.l. met 'Badseizoen' van M. Mok en met dezen roman van Peter van Steen. Beide auteurs hebben aan hun taal de zorg besteed die deze behoeft, waardoor hun boeken dan ook in een persoonlijken, essentieel-beeldenden stijl geschreven zijn. Dat het boek van Peter van Steen belangrijker werd, vindt zijn oorzaak hierin dat hij zijn onderwerp, om het zoo eens te zeggen, nog dieper uitboort en vooral omdat hij mij voorloopig de beste 'conteur' van de twee lijkt te zijn.

De Vlaming Gerard Walschap maakt school. Peter van Steen kan een leerling van hem zijn, van Lode Zielens trouwens ook. En deze belangwekkende Vlaamsche auteurs zouden zich voor dezen leerling geenszins behoeven te schamen. Het gaat anders bij de schrijvende jongelui wel down toe. De demonen der krankzinnigheid of van welke psychose ook, zijn niet van de lucht. Wie zegt eigenlijk dat we genoeg gepallieterd hebben? Juist omdat wij reeds in zulk een droefgeestigen en waanzinnigen tijd leven, zou ik wel weer eens hartelijk willen lachen! Vooruit, jongelui, ge hebt gaven genoeg! Komt Henriëtte van Eyk niet met een kostelijk humoristisch verhaal voor den dag? Een luchtig, amusant boek, mijn vrienden?! Situaties en beschouwingen op de wijze van A. Huxley er in verwerkt, aangevuld met de Fransche salon-geestigheid. Holland heeft een dergelijk boek noodig. Doch keeren we terug tot de wolkige naargeestigheid, die de wereld van Reinier, de held uit Peter van Steen's roman, vormt.

Het werk bestaat uit twee deelen: eerst de knaap, dan de man. Hoewel het ook als geheel geslaagd mag heeten, is het eerste gedeelte echter psychologisch het beste verantwoord. Het slot van het boek lijdt aan wat men literaire amechtigheid kan noemen. Maar vooral voor een debuut zijn dit slechts kleinigheden.

De psychopatisch aangelegde Reinier is zeer neerslachtig, fijngevoelig en muzikaal van aard gelijk zijn moeder. In de muziek ontmoeten deze twee stille menschen elkander. Zij begrijpen elkaar, want ze zijn gelijkelijk eenzaam. De vader, een bruut, staat apart. Reinier lijdt aan vergrootingswaan, waaronder hij zelf het meeste gedrukt gaat. Hij voelt duivelen in zich. Het is alsof hij door onafwendbare machten er toe gedreven wordt menschen die hij lief heeft leed te doen. De kleinste teleurstelling ondergaat hij als een ramp. Hij meent waanzinnig te zijn, want niet zonder koelbloedigheid constateert hij, dat zijn denken gericht is op vernietiging. Om aan dit leven te ontkomen bestaat slechts een verlossende dood. Even veert hij op, wanneer hij in een jonge vrouw zijn zielsverwante herkent. Hij wil haar redden en fingeert een verliefd affect. Een ongezonde verhouding ontstaat. Ook lichamelijk is deze vrouw uiterst zwak. Wanneer het leven reeds uit haar wijkt, trekt ze hem toch nog mede naar de slaapkamer. Hij weigert. ‘Zij ziet mij aan, smeekend, daarna woedend’. (Blz. 83). Hij ziet haar nooit meer terug, want reeds een paar dagen later sterft zij. Hij verlangt er nu zelf ook naar om lichamelijk ziek te worden, want dat beteekent rustig in bed te kunnen denken en droomen. Zijn visite's bij den huisarts zijn met bekwaam inzicht in het menschelijk karakter geschreven. Ten slotte treedt een periode van versuftheid in. De psychiater verschijnt ten tooneele, maar ook dit helpt natuurlijk niet, waarmede het eerste deel eindigt.

In het tweede deel is de moeder overleden. Hij is thans een jonge volwassen man, bleek, droef. Nog steeds geen man van de daad, pianist in een zooveelste rangs bar ‘Het geluk der Mannen’. We ondergaan al lezende zijn ontreddering. Het eenige goede van zijn vaal bestaan zijn de fleurige bloemenstalletjes op het Singel en juffrouw Fink, die, medelijdende volksvrouw als zij is, Reinier naderhand zelfs gratis kost en inwoning verschaft, wanneer hij onverhoeds uit zijn betrekking wordt ontslagen: electrische piano. Nog steeds tobt hij met ziekte. Hij blijft de droomer, vergeet op tijd in te grijpen. Zelf ziet hij dit duidelijk in, wanneer hij Nora, het meisje waarvan hij vervuld is, onverwachts op straat tegenkomt en tot in de tram achtervolgt. Het ‘moment suprême’ om haar aan te spreken laat hij echter fataal-ongebruikt voorbij glippen. Haar misnoegen uit zich drastisch maar afdoende: zij steekt

haar tong tegen hem uit. Hij beseft dat zij gelijk heeft. Hij is weer te laat. Met dit egocentrisch inzicht van Reinier breekt het boek wel wijsgeering doch tamelijk abrupt af. Jong talentvol werk. Bedrieg ik mij niet, een kunstenaar met toekomst.

MAX KIJZER.

Dr. Th.H. van de Velde, *Voor toekomstige moeders,* uitg. N.V. Em. Querido's Uitg.-maatschappij, Amsterdam.

Opnieuw heeft de heer Th.H. van de Velde, die, ofschoon Nederlander, als wij het wèl hebben, in Berlijn zijn dokterspractijk uitoefent, doch tevens een bekwaam auteur is over vraagstukken, welke het huwelijk betreffen, een werk het licht doen zien, dat treft door zijn waardige behandeling van het boven aangegeven onderwerp, door zijn menschkunde en den ernst, dien het onderwerp verdient. Immers in het huwelijksleven is er misschien geen ontstellender tragiek mogelijk, dan dat een moeder onvolwaardige of zelfs gebrekkige kinderen baart. Het is derhalve voor iedere aanstaande moeder wenschelijk te weten hoe zij zich heeft te gedragen met het oog op de toekomstige gewichtige gebeurtenis, waarvoor de natuur haar heeft geroepen de voorbereidster te zijn. Dit is zoo nog eêr voor haar eigen welzijn dan voor het wezentje, dat zij eêrlang zal baren, en reeds zoo vroeg in en met haar leeft. Dokter Van de Velde geeft aan de toekomstige moeder in dit werk, dat zoowel voor zijn wijsheid als voor zijn kunde spreekt, een schat van wenken en goeden raad. Het is hier niet de plaats om in bijzonderheden op dit boek in te gaan. Enkel zij gezegd, dat het verdient met ernst en aandacht gelezen te worden door alle vrouwen, die zich op de verheven taak van het moederschap voorbereiden, en zich bewust zijn, daarbij plichten te moeten vervullen, welke het ernstigste nadenken van haar eischen waartoe zij in staat zijn.

M.W.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 53. Deel 3.]

Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid door Hendrik Kroon

(Vervolg van blz. 112.)

Men weet dat de leden van een clan met het totem een mystieke eenheid vormen. Zijn wezen is ook het hunne. Maar als dit wezen tot vleesch wordt in de personen houdt het zich voornamelijk op in enkele bevoorrechte deelen van het organisme en bovenal in het bloed. Dit is dus geheiligd als drager van het totem. Maar in dit opzicht wint het bloed van de vrouw het van dat van den man; het is de vrouw die, in het stelsel van de afstamming van moederszijde, het totem op de kinderen overdraagt. Aan den anderen kant brengt de lichaamsgesteldheid van de vrouw een geregeld wederkeerend bloedverlies mede, waardoor zij het geheiligd bestanddeel, dat het bevat, doet ontsnappen en stelt dit bloot aan het gevaar dat het aangeraakt wordt. Het is dus begrijpelijk dat een verbinding met de vrouw volstrekt verboden is. Maar omdat dit enkel voortvloeit uit de heilige natuur van het totem heeft het alleen beteekenis voor de lieden die tot hetzelfde totem behooren en die bijgevolg onderworpen zijn aan denzelfden eeredienst en dezelfde verboden. Voor de anderen bestaan deze niet. De grond is hiermede aangegeven waarom het huwelijk slechts toegestaan wordt tusschen menschen van clans, die een verschillend totem bezitten. Het totem is slechts heilig voor zijn getrouwen, maar deze zien in een ander totem niets goddelijks. Iemand die behoort tot den clan van den haas moet zich ontzeggen om hazenvleesch te eten

en zich op een afstand houden van alles wat aan dit dier, zelfs aan zijn uiterlijken vorm herinnert, maar hij heeft niet de minste verplichting tegenover de dieren, die door naburige clans worden vereerd. Hij heeft daar niets van te vreezen, noch iets van te verwachten.

De totemistische beoefening is overigens blootgesteld geweest aan vele vervormingen, die van het geheel een ingewikkeld stelsel gemaakt hebben, zoodat over alle bijzonderheden geen eenheid van opvatting heerscht.

Noch in Arabië, noch in Palestina en Chaldea heeft men tot heden vindplaatsen ontdekt van voorwerpen uit den eersten steentijd, die een aanwijzing zouden kunnen zijn dat de oudste menschen ook daar hebben gewoond.

Uit den neolithischen tijd is daar weinig aangetroffen, zoodat het niet mogelijk is voor het westen van Azië den groei van de eerste menschen naar de beschaving toe vast te stellen. Daar volgt niet uit dat de oudste typen hier geen verblijf hebben gehouden. De genoemde landen hebben den overlast niet ondergaan van de ijstijden, hun bewoners zijn daardoor in ontwikkeling niet gehinderd als b.v. hun tijdgenooten in Europa en Noord-Azië. Er is alle reden om aan te nemen dat er gunstige omstandigheden heerschten voor de beschaving, maar er is niets omtrent het gebeuren in deze landen bekend voor het einde van het 4de duizendjarig tijdperk v. Chr. Door de Egyptische gedenkteekenen wordt de eerste bekendheid aangebracht, ook omtrent de bewoners.

Pharao Den (omtreeks 3175) heft de knots op tegen een Oosterling, die op de knieën voor hem ligt. Het lichaam van dezen is mager en kleiner het hoofd smal en lang, de neus recht of licht gekromd, het haar gelokt en laag op het voorhoofd hangend, de baard puntig en naar voren gebogen. Ditzelfde type komt voor op basreliefs, die de overwinningen van de Pharaos in het gebied van Sinaï verheerlijken. Zij worden vermeld in de opschriften als berg- en holbewoners. De boemerang is hun geliefdkoosd wapen. In deze soort menschen worden herkend de Bedoeinen, Arabieren van zuiver semietisch ras, die de oasen bewonen en de Arabische woestijn, de bergen van Sinaï en het woestijnachtig gebied tusschen Egypte en Palestina. Aan de

Middellandsche zeekust in Syrië woont dan een meer gemengd volk, afkomstig van Semieten en het Middellandsche zeeras, menschen van grooter gestalte, met breeder schouders, langschedelig met arendsneus, zwarte, somtijds blauwe oogen, zware werkbrauwen, forsche kaken, lang haar en vierkant geknipten baard, zonder knevel. De volken van Kanaän en Amor vertoonen dit type, en zij stichtten vaste nederzettingen op de westgrenzen van de Arabische woestijn, vanwaar zij tot in Chaldea trokken, misschien van de oudste tijden af, in elk geval sedert de stichting van Babylon. In het noorden van Syrië bevond zich een derde Semietisch type bekend door de afbeeldingen op Egyptische en Assyrische gedenkteekenen, de Arameeërs. Deze volken van gelijk ras en taal kwamen in dien tijd niet tot eenheid.

De Bedoeinen, de Kanaänieten en de Sumereërs kwamen in Neder Mesopotamië tot blijvende vestiging en sedert de veertigste eeuw ontstonden hier talrijke steden. Hare bevolkingen koloniseerden boven Mesopotamië en de oostelijke terrassen, en deze werden de woonplaatsen der Assyriërs omtrent het derde duizendjarig tijdvak. Deze twee groepen, Chaldeërs en Assyriërs, namen zeer in aantal toe, hetzij door eigen aanwas, hetzij door vreemde elementen en nieuwe Semietische inwijkelingen in de tijden van Sargon (2800) en Hammourabi (2100).

De laatste was een groot veroveraar en een schrander bestuurder. Zijn plannen, denkbeelden en bezigheden kent men uit 55 brieven, in steen gegrift, gericht aan een gewestelijk beheerder, handelend over het onderhoud van kanalen, hervorming van de tijdrekening, beteugeling van roof, onderzoek naar de besteding van de inkomsten der tempels, bevelen aan leger en vloot etc.

In 1901 werd door J. de Morgan in Suze een blok groensteen gevonden waarop de inhoud voorkomt van de beroemd geworden code, ontcijferd en vertaald door pater V. Scheil, het eerste en eenige gedenkteeken van dezen aard, dat het Oosten voor ons heeft in stand gehouden. De mededeelingen doen een koning en ambtenaren kennen, volkomen bewust van hun plichten, vol zorg om het gezag aan Babylon toegekend te rechtvaardigen door een waakzaam toezicht en een geoefende bekwaamheid om voor moeilijke gevallen een oplossing aan de hand te doen, bezield met een zuivere liefde voor recht en wet. Zoo was inderdaad deze

code een werktuig tot stichting van vrede en eensgezindheid. Hammourabi, getrouw aan de overlevering, stelt zich zelf voor als onderworpen te zijn aan goddelijke ingeving.

Op het onderstel van het groensteenen gedenkteeken, waarin de wetten gegrift zijn, is de zonnegod gezeten, die Hammourabi, in eerbiedige houding voor hem staand, den inhoud der goddelijke wetten in den geest brengt, welke de koning op zijn onderdanen zal overdragen. In de inleiding tot de code zegt de vorst, dat hij door de goden Anu en Bel geroepen werd om het recht de overhand in het land te doen hebben, om het slechte en verdorvene uit te roeien, om den sterke te verhinderen den zwakke te verdrukken.

Hierdoor werd het goddelijke recht van het koninkrijk tot uitdrukking gebracht; evenals in Egypte was in Babylonië de wet van den koning het woord van God.

Een gedeelte der oude, gangbare verhalen ter verklaring van 's werelds loop en samenhang en welke hebben bijgedragen om het gedrag der menschen te regelen, zooals die omtrent het ontstaan van al het geschapene, de overwinning van het licht op den duisteren baaierd, het verloren paradijs, den zondvloed, stammen van de Babyloniërs af en het schijnt niet mogelijk te zijn met juistheid aan te geven waar de scheiding ligt tusschen de invloeden van Semietischen en Sumerischen oorsprong, die hierin werkzaam geweest zijn. Tot heden is het niet bekend vanwaar de Semieten kwamen, die zich vestigden in de vlakten van den Euphraat; lang heeft men gemeend dat ze uit Arabië stamden, nu is de opvatting uitgesproken dat ze uit Syrië en Palestina optrokken. Wanneer dit het geval zou zijn en wanneer men kon vaststellen, dat de oude koningen van Kish en Ourouk van Amoritische afkomst waren en dat gebeurtenissen, die den grond der aloude verhalen omtrent deze koningen uitmaken, hebben plaats gevonden in Syrië op een tijdstip, voorafgaand aan het voorvallen der oudste feiten, waarvan wij bewusstukken uit dien tijd bezitten, zou hieruit de ongeldigheid volgen van de opvatting der panbabylonisten. De beschaving van Israël hangt dan niet geheel af van die van Babylon. De overlevering in Genesis bewaard gebleven, is dan niet uit Chaldea ingevoerd, maar de Semieten zouden haar op de laatste halten van hun

uittocht naar het Oosten hebben overgedragen op de Sumeriërs, die ze zouden hebben aangenomen en in stand gehouden. (L. Delaporte).

In den oudsten steentijd schijnen de geesten reeds beheerscht te zijn geworden door twee beginsels, is het eene het totemisme, het andere is het ontzag voor de dooden, bijgevolg het geloof aan een voortbestaan. Het geloof aan spoken, dat men ontwaart sedert de oudste historische tijden is zeker niet een bijzondere opvatting van Europeesche volken. Het bestond in Egypte onder anderen vorm, maar zeker is het dat de vrees voor de wederverschijning der dooden, om de rust der levenden te verstoren, bij de stervelingen een grooten invloed heeft uitgeoefend om het ontzag te doen ontstaan, dat zij bezaten voor de begraafplaatsen. De eeredienst voor de dooden was niet het eenige geloof van godsdienstigen aard; hoe verder wij in de geschiedenis teruggaan hoe meer de tijd ons plaatst te midden van bijgeloof en tooverkunst en de praktijken doet zien, die deze vergezellen. Want de mensch in zijn onmacht tegenover onbegrepen verschijnselen, door vrees en hoop geleid, tracht op samengestelde manieren invloed uit te oefenen op de gebeurtenissen, waarvan zijn lot afhankelijk is. Hij bevolkt de ruimte met allerlei vrije krachten wier hulp hij inroept. Eerst veel later komt het begrip op van een eenig god, omdat de herleiding der vele oorzaken tot één grond, geesten vereischt van grooter ontwikkeling. Wanneer deze voorstelling geboren is blijft zij nog langen tijd het geheim van het priesterdom, zooals in Egypte en waarschijnlijk in Chaldea, en vermoedelijk hebben de Hebreën uit deze priesterlijke denkbeelden geput om tot hun godsbegrip te komen.

Maar de oude goden zijn lang in eere gehouden omdat de volken niet ontwikkeld genoeg waren om hun bijgeloof te kunnen opgeven. De oude gewoonten heerschten nog in Egypte ten tijde van Griekenlands en Rome's bloei, vier of vijfduizend jaar nadat het land in stammen verdeeld was, waarvan de onderscheidingsteekens ons nog bekend zijn van de beschilderde vazen uit den voorhistorischen tijd.

In Egypte zoowel als in Chaldea had iedere god zijn zinnebeeld, een dier of een bevoorrecht voorwerp, en tijdens de pharaos was de oorspronkelijke eeredienst voor de dieren nog in zwang als

laatste trek van het totemisme. Maar de Semieten hebben ook de natuur aangebeden; boomen, bronnen, stroomen en bergen en dit godsdienstig gebruik schijnt een der oudste te zijn bij alle volken. Naast den eeredienst voor den dood staat die voor het leven, de schepping, de vruchtbaarheid, den overvloed, verpersoonlijkt in de Chaldeesche godin Nana.

Er bestaat een groot verschil tusschen godsdienst en tooverkunst, de eerste richt zich tot almachtige krachten en buigt zich voor hare wilsuitingen; de tweede meent dwang op deze krachten te kunnen uitoefenen door onderscheidene middelen als het maken van gebaren, het dansen, het in practijk brengen van bezweringen etc.

De mensch uit den voorhistorischen tijd, evenmin als de tegenwoordige wilde dat doet, maakte tusschen beide verschil en het is waarschijnlijk dat ze vermengd werden. De gedachte, dat men wonderen kon verrichten, stamt uit de alleroudste tijden en de tooverkunst werd in menig geval de voorloopster van techniek en wetenschap, die veel aan haar te danken hebben. Men kan haar tot op den huidigen dag overal volgen en terugvinden, hetzij in eigen, hetzij in vermomde gedaante, maar het zuiverst ziet men haar in tijdvakken van minder ontwikkeling. De magie is wel een algemeen verschijnsel, maar ze maakt niet de alles omvattende primitieve gedachte uit; hierop zou de godsdienstige overweging eerder aanspraak kunnen maken. Deze volgt de tooverkunst niet op, ze zijn tijdgenooten en de laatste is ondergeschikt met betrekking tot de eerste. Voor verscheidene wetenschappen maakt de tooverkunst een der bronnen uit, daartoe o.a. behooren de alchimie en de kwakzalverij. Naarmate de kennis voortschreed deden zich zekere uitkomsten voor die toegeschreven werden aan de magische kunst, door een bewuste of onbewuste vervalsching of verkeerde uitlegging der wetenschappelijke kundigheid.

In het algemeen kan men zeggen, dat waar de geleerdheid nog gering is, de magische kunst bloeit en zij daar een maatschappelijke rol vervult, ongeveer overeenkomstig aan die, welke de wetenschap toevalt in een meer verlichte samenleving. Zij is in dat midden een arsenaal van kracht, waarop de invloed en de waardigheid van den toovenaar steunen.

Hij leidt, door de wijze waarop hij zich uitdrukt, het begrip

in van de kracht als oorzaak, of de oorzaak als kracht van de magische handeling, hetgeen later bij wetenschappelijke verrichtingen eenvoudig ‘oorzaak’ zal heeten wanneer het bovennatuurlijk karakter ervan langzamerhand is gaan verdwijnen.

De wetten der magie, zooals Fraser en Jevons (volgens Rey) die opstelden, zijn, zooals meermalen opgemerkt werd, de klassieke wetten voor de verbinding der denkbeelden; belending, gelijksoortigheid, tegenstelling. Men moet tot hen teruggaan om de verste oorsprongen te vinden van de voornaamste begrippen onzer wetenschap, die overigens door eeuwen van nadenken, ervaring en arbeid zouden gezuiverd worden.

De toovenaars, zoowel alchimisten als astrologen en heelmeesters zijn in Griekenland, Azië en elders de stichters geworden van de sterrenkunde, natuur- en scheikunde en de natuurlijke historie en de werkers in deze vakken.

Bij andere takken van kennis kan men eveneens aannemen dat er betrekkingen tot de magie hebben moeten bestaan. De wiskunde heeft zeker veel te danken aan de zoekers der magische eigenschappen van getallen en figuren. De schat van denkbeelden op deze wijze verzameld heeft langen tijd als bron gediend, waarvan de wetenschap gebruik kon maken; uit de toovenaars zijn de geleerden ontstaan. In de primitieve gemeenschappen waren het enkel de magiërs, die den tijd hadden waarnemingen op het gebied der natuur te doen en daarover na te denken, hetgeen tot hun ambt behoorde. In hun school, de eerste academie, werd een wetenschappelijke gewoonte gevormd, en een manier van verstandelijke opvoeding (Hubert en Maus, naar Rey).

In Sumerie en in Egypte werd het ijzer ‘hemelsch metaal’ genoemd, men geloofde dat erts bevattende meteoorsteenen stukken waren, gebrokkeld van een hemel van ijzer.

Deze gedachte werd op de andere metalen overgedragen en deed het geloof ontstaan aan verscheidene hemels van verschillende metalen, zoodat men aannam dat de edele soorten, die in gedegen toestand gevonden werden losgeraakt waren van het uitspansel en als vallende sterren op de aarde waren terechtgekomen.

Daar er zoowel meteoorsteen met en zonder erts neervalt en men uit de eerste door smelting metaal kan verwerven, ontstond

het geloof dat deze luchtsteenen onvoltooide voortbrengselen waren, onrijpe vruchten, die door warmte van het vuur, wierookdamp, besprenkeling met aanzettende vloeistoffen en andere magische middelen op kunstmatige wijze tot vollen wasdom konden gebracht worden. (Robert Eisler volgens Rey).

Oorspronkelijk werden alle technische werkzaamheden uitgevoerd met toepassing van magische of godsdienstige verrichtingen; zij werden geheim gehouden, wat later het geval bleef met die van de meer bijzondere en moeilijke bedrijven.

Deze werden uitgeoefend in besloten genootschappen d.i. door weinige ingewijden, die naijverig op hun geheimen en hun bekwaamheid, hun best deden ze voor zich alleen te houden.

Vroeger meenden de geschiedkundigen dat de alchimie zou zijn begonnen in de 2de of 3de eeuw van onze jaartelling, maar de ontcijfering van tabletten uit de bibliotheek van Sardanapalus te Ninive heeft ons verschillende alchimistische teksten doen kennen.

'Indien gij een oven wilt bouwen om erts te smelten kies dan een geschikten dag uit in een gunstige maand om de fundamenten te leggen. Zoodra men den oven ingericht heeft en dien in gebruik neemt plaats dan de goddelijke embryos in de kapel van den oven, geen andere smeltkroes mag daar in opgenomen worden, geen onrein ding mag er voor geplaatst worden en voeg er de gewone offerande bij. Als gij het erts in den oven wilt doen breng een offerande toe aan de goddelijke embryos, zet een reukvat met cyprès neer, stort gegisten drank uit, steek het vuur onder den oven aan en doe vervolgens het erts in den oven. De lieden die gij zult toelaten tot den oven moeten eerst gereinigd zijn voor zij dezen naderen. Het hout dat gij in den oven zult branden moet van een moerbezieboom zijn, een ontschorst blok, dat geen deel uitgemaakt heeft van een vlot (stammen saamgehouden door een riem) en gehakt is in de maand ab.'

Wat de geneeskunde betreft leert een opschrift voor een overledene uit de 28ste eeuw ons dat de pharao Neferarkere een bezoek bracht aan werken in Thebe, die geleid werden door zijn voornaamsten bouwmeester Weshptah en dat deze dood neerviel tijdens het bezoek. De pharao liet, volgens het opschrift, de bibliotheek der medische geschriften aandragen en de eerste heel-

meesters roepen. Deze deelden den pharao mede, dat de architect ontslapen was. Omstreeks 3000 jaar v. Chr. bestond er dus reeds een geneeskundige overlevering.

De papyrusrol van Londen, duizend jaar daarna, toont aan dat dat de Egyptische dokters trachtten de overlevering, waarvan zij de bewaarders waren, op te doen klimmen tot de eerste dynastieën. 'Dit boek, naar verluidt, werd gedurende den nacht gevonden. Het was in den tempelhof van Chemnis gevallen en bevat de geheime kennis van de godin (Isis). Het werd als een wonderbaarlijk voorwerp gebracht aan zijn majesteit den koning Khufu (Cheops)'. De papyrusrol bevat een verzameling van magische praktijken en bezweringen zonder eenige wetenschappelijke waarde.

Anders is het met den inhoud van de papyrusrol van Smith, stammend uit de 17de eeuw v. Chr. waaruit een wetenschappelijke geest spreekt, maar de magie bleef daarnaast haar praktijken uitoefenen. Het geloof aan wonderen bleef nog eeuwen de geesten beheerschen.

Ook bij de Joden waren de magische gebruiken in eere ondanks de waarschuwingen in de Mozaische wetgeving om 'niet te doen als in Egypte', niet te letten op het geschrei der vogels, noch zich op te houden met toovenarij of waarzegging. Als Saul in opdracht van zijn vader diens verdwaalde ezelinnen moet zoeken en in het vinden niet slaagt wendt hij zich, op raad van zijn metgezel, tot een ziener. Bij Jesaja 3/2, heet het 'de Heer zal van U wegnemen: den held en den krijgsman, den rechter en den profeet en den waarzegger en den oude.' En in het eerste boek van Samuel 9/9 leest men: 'Eerst zeide een ieder aldus in Israël, als hij ging om God te vragen; komt en laat ons gaan tot den ziener. Want die heden een profeet genoemd wordt, die werd eertijds een ziener genoemd'.

Bij Flavius Josephus, een tijdgenoot van Christus treft men een beschrijving aan van een geval van uitdrijven van demonen, waarbij hij tegenwoordig was in gezelschap van Vespasianus en andere Romeinsche legerhoofden. Een magiër Eliazar trok een bezetene een demon uit door den neus, gebruik makende van een tooverring, waarin haar van Salomo heette verborgen te zijn, onder het uitspreken van tooverwoorden van dien zelfden koning afkomstig.

(Slot volgt.)

Een afscheid van dit leven door Benno J. Stokvis.
(Slot van blz. 131.)

IV.

Hij zag de menschen nu in een gansch ander licht, dan tot dusver. Hij zàg de menschen. Het was wonderlijk. Het was alsof zijn blik tot hen naar binnen drong en hun wezen omvademde.

Hij zag zijn bode: den stuggen weinig-bespraakten bode van zijn parket. Hij kende hem reeds vele jaren. Nimmer had hij een overbodig woord met hem gewisseld. Hij zou zelfs niet nauwkeurig zijn gelaatstrekken hebben kunnen beschrijven. En plotseling zàg hij hem. Hij zag dat daar een zeer uitzonderlijk mensch voor hem stond. Hij zag dat daar een bode stond: een lange strakke figuur, met in de houding iets van een militair, een man wiens leven was gevuld door de uitvoering van ontelbare kleine plichten, wiens denken was gevangen binnen de enge grenzen van een beperkt gezichtsveld; maar in wiens onbewuste, omsluierd door nevelen een geheimzinnig wezen sluimerde: het was hem alsof hij een gestalte zag in een teeder-bloesemenden lente-boomgaard onder een blanke lentelucht, in de zon, ver ergens in de velden, waar slechts het getjilp van vogels klonk: een dichter die nimmer gesproken had en nimmer zoude spreken, woonde in hem.

Hij zag den jeugdigen Chinees met onbewogen uitdrukkingsloos gelaat en den binnenwaarts gekeerden blik, den wreeden moordenaar die uit wraak een makker had vermoord en het lijk verschrikkelijk verminkt. Hij zag en ook in dezen stond een dichter:

een vreemde visioenaire macht heerschte in den duisteren chaos van die ziel; de sidderende klanken van ongehoorde ongekende klagende muziek.

De ruwe inbreker, de vrees van de onderwereld, breed en zwaargebouwd met flikkerende blikken van haat, bevond zich tegenover hem in zijn cabinet. Hij sprak met kort-afgebeten zinnen: op heeterdaad betrapt, alweer; zijn pech, altijd de vervloekte russen achter hèm aan; weg vrijheid; weèr item zooveel jaren naar de nor. Hij hoorde hem spreken. Hij luisterde niet. Want in dien man zag hij een ander leven. Hij zag een wijde cathedraal met hooge koepels, en onder wolken van zacht-ruischende orgeltonen, in den bleeken gulden schijn van een zeer oud licht, een zwijgende gestalte die voortschreed in een purper gewaad; een paus omwaasd door hooge heiligheid, behoorend tot een goddelijke wereld, wiens blikken buiten deze aarde gaan.

O, het was wonderlijk. Het leven was wonderlijk. Hij zag een reeks van werelden achter de zienelijke wereld van dit bestaan. Hij zag hoe zich het wezen der menschen splitste en verdubbelde; hoe in hun wezen als een onzichtbare vernielende parasiet een ander wezen woekerde.

Hij zag den oudsten rechter in de strafkamer die zijn zaken berechten moest. Het was een ernstig godvruchtig man. Maar hij wist dat in de afgronden van zijn ik, als een schuifelende slang de begeerte kroop wildlaaiende vlammenzeeën te doen ontbranden. En hij moest glimlachen bij de gedachte, dat deze man onwetend van zichzelf zoo zelfverzekerd verder leefde; zoo rustig en beheerscht keek door de zware glazen van zijn bril, en recht-deed over brandstichters.

Hij wist dat alle waarden zouden wankelen, indien hij zich dit samen-vattend realiseeren zou. Hij wist dat dan alles zou onder hem wegzinken, dat alle grenzen vervloeien zouden, en het licht van den zonnebal voor hem verduisteren zou. En dat in de duisternis alleen het scherpe krassen van de raven en het rustelooze krijschen van klapwiekende roofvogels, en het schorre brullen van den jaguar klinken zou.

Hij schudde het onwillig van zich af. Leven, leven, leven! Hij wilde leven! Hij hoorde het bloed driftig jagen door zijn aderen. Leven! O, het was zoo schoon, met wilde haren te loopen in den

storm langs de dreunende witkoppige zee, en te weten dat men jong, en levend was, en sterk, en dat ergens, ver weg en onwaarneembaar, maar ergens, iets was dat beschermde en helpen kon: dat er hoop bestond op iets dat onbeschrijfbaar was, maar wàs.

Iets zweefde in den wit-bloesemenden boomgaard dat als een wonderlijke balsemgeur licht en gelukkig maakte. Het lag ook in de stille zomer-avondschemering aan den rimpelloozen vijver in het park, onder het donker gebladerte der boomen. En in de intieme sfeer van de taverne, waar zacht de muziek klinkt, en men kan zitten droomen van ongekende dingen. Droomen in de stilte, wegdrijven uit de werkelijkheden van dit bestaan, vederlicht, hooger, naar verdere verten zonder einder. Het was goed. Goed was het in zijn stoel bewegingloos te zijn gezeten tegenover den spiegel: de eigen oogen star en onbewegelijk op zich-zelf gericht hun eigen diepten peilend, tot alle tastbare grenzen weken en zich in vervagende nevelen de tijdlooze eeuwigheid opende.

Hij zocht op zekeren dag een document tusschen vergeelde papieren in eene lade, en hij vond een portret van zichzelf als kind. Hij nam het in de hand en hij moest glimlachen met iets van verteedering. Hij zag de groote droomende oogen in het kleine regelmatig gevormde gelaat met de effen scheiding in het haar, en hij moest plotseling denken aan Tobias en den engel, zooals zij loopen nevens elkander. Tobias het vischje in de linkerhand, het hoofd vragend vertrouwend schuins gericht naar zijn beschermer Rafael, de rechterhand vergeten rustend in diens hand, nevens de andere engelen, in de doorzichtige stilte van het wonderland, op het schilderij van Sandro Botticelli in Torino.

Tobias en de engel; het wonder. Hij had erin geloofd als kind. Hij had geloofd, wanneer hij zat alleen in zijn kamertje, dat zich de deur onhoorbaar vanzelf zou kunnen openen, en het wonder zou geschieden: het wonder van den op zacht ruischende vleugelslagen binnenwiekenden engel. Het wonder; hij wist dat hij er nòg in geloofde. Hij wist dat als hij in de rechtszaal stond, en zijn requisitoir uitsprak, in hem de heimelijke verwachting leefde van iets dat kon geschieden; een plotselinge stormvlaag die alles wegvagen zou, en hem sidderend in zijn fladderende toga zou doen staan, aan een duister gapenden afgrond die zich

aan zijn voeten opende en waaruit de krioelende scharen zouden opstijgen van alle moordenaars en dieven en ontuchtplegers, de krioelende scharen van allen die zijn woord eens had doen voeren binnen de sombere muren van de gevangenissen, zijn harde woord dat vele reeksen van eeuwen van opsluiting had doen toebedeelen. Hij zag hen vallend en struikelend naar boven worstelen met dreigend gebalde vuisten, om hem tot verantwoording te roepen. En hij wist dat hij in het druischen van den storm, en het krijschen van het naderende gepeupel, onbewegelijk, met opgeheven hoofd zou blijven staan, en dat zijn mond zou zwijgen. En hij moest glimlachen van innerlijke vreugde om zijn trots: 'Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae'.

Hij wist dat het veel beter was om niet te denken. Want alle denken was het bouwen van paleizen op den wankelen bodem van eene werkelijkheid, waarvan de werkelijkheid niet te bewijzen was. Hij wist dat alle denken hem moest leiden naar donkere dwaalpaden, in labyrinthen waarin hij zijn zelf verliezen zou. Hij wist, dat als hij denken moest, zijn ik zich twijfelend zou vragen gaan of het bestond, en wàar het bestond, en waaròm, en hòe het was, en of het niet krankzinnig was. En dat hij steeds opnieuw zou moeten antwoorden, dat hij het niet wist: dat hij niet wist òf hij bestond, wàar, hoe en waarom, en of hij niet krankzinnig was.

Hij wilde zekerlijk niet denken. Hij wilde gelooven. Hij wilde als een onwrikbaar axioma, aanvaarden dat hij werkelijk bestond en dat hij substituut officier van justitie was, en zeer gevreesd binnen zijn arrondissement. Hij wilde aanvaarden dat hij wezenlijk bestond in een bestaande werkelijke werkelijkheid. En dat er een lente was, en winter, en nachten en dagen en bloesemende struiken, en steden en rivieren, en dat het alles onwrikbaar en onaantastbaar waar bestond, en dat het meer was dan een vliedende fata morgana.

V.

Toen hij op zekeren avond zijn studeervertrek wilde binnengaan, werd hij door een beklemming bevangen. Hij had eensklaps een gevoel alsof hij niet alleen was in de kamer, en hij

huiverde. Hij kuchte, en hij wist dat hij dat deed alleen om de stilte te breken, en om zichzelf te bewijzen, dat hij hier was. Maar hij bleef staan. Hij gevoelde plotseling den niet te onderdrukken drang om als een hond te blaffen. Iets in zijn ik, rukte en wilde zich van hem losmaken. Hij wist dat zijn keel droog was als kurk en dat zijn adem stokte. Doch het was hem volkomen duidelijk bewust, dat àls hij een geluid zou kùnnen uitbrengen, hij luid en schor en wild als een geslagen kettinghond in den nacht, zou moeten blaffen gaan. Iets in hem drukte hem omlaag. Het was hem of hij plotseling zeer dicht bij de aarde was, of hij met vier pooten breed-uit op de aarde stond, en of zijn opgeheven neus snuivende vreemde geuren opzoog. Maar hij stond. En het was alsof de gansche wereld plotseling anders werd; het was alsof hij buiten was op het veld, alleen, onder den wijden koepel van de nachtlucht, hoog en ver boven zich, onder den killen wind die door de stilte woei in het bleeke schijnsel van de maan. Dunne nevelwaden stegen op uit de aarde. En hij hoorde vreemde geluiden. Het was een vreemdsoortig krassen en kreunen als moeizame zuchten van ongeziene wezens die in zijn nabijheid waarden. In de verte moesten koeien en paarden door de weiden loopen en hij hoorde vaag het klagende loeien van een verdwaalde koe. Maar hij zag niets dan grauwe schaduwen die langs den einder slopen. Hij wist zich hijgend ondergaan in een schrikkelijke adembeklemmende eenzaamheid. En de drang was in hem om langgerekte huilende janktonen uit te stooten naar de stille maanschijf boven hem. Hij voelde zich getrokken tot het onzekere licht, naar de bron van het vale licht boven de wolken die door het luchtruim joegen. In hem was niets dan de leegte, en zijn oogen gingen door de ijle leege ruimte tusschen de aarde en de hooge welving van de lucht. En er was alleen de wind die over de velden gierde, en een vreemd ruischen, waarin alles onderging. Hij moèst. En hij hoorde een schrillen schorren blaf zich uit hem losscheuren. Het was een wanhopige kreet van onmacht, een schreeuw van een wezen vastgeklonken aan de vlakke zwarte aarde, naar het verre licht, een schreeuw waarin de wanhoop lag van de bekentenis, dat het wringende ik niet meer was dan een verlaten verdoolde hond in den nacht, een lijdend beest, eèn met de dompe koeien die te

slapen lagen, en het oude paard, dat angstig opgeschrikt kort door de weide draaft, eèn met de opgezwiepte grashalmen, eèn met het opgejaagde stof; een bloedende vruchtelooze noodkreet om bevrijding. En hij blafte weer. Het was een blaf als een snik, die wegstierf in de verlatenheid. Iets in hem dreef hem, en hij moest verder blaffen. Maar hij wist dat het nu zacht en klagend was. En hij blafte. Vaag wist hij dat het was om de aandrukkende stilte die hem insloot te verdringen. Maar de stilte bleef als een onwankelbare overweldigende muur rond hem die hem vermorzelen zou. En zijn droge keel stiet nieuwe korte schrijnende blaffen uit. Hij wist dat alles verstierf in de eindelooze onwezenlijke maanbeschenen leegte, en hij gevoelde zijn machteloosheid en uitputting. Een stroom van heete tranen verstikte hem, en alles verdween in een mist.

Toen hij weder tot zich kwam stond hij in zijn kamer, bij den drempel van de deur. Zijn gelaat was nat en koud. Langzaam drong de werkelijkheid tot hem door. Vreemd, vreemd, vreemd. Vreemd was wat hem was geschied. Er was iets afschuwelijks geschied. Hij streek met de hand over zijn oogen. Hij stond hier in zijn bekende kamer. Maar in hem leefde het beeld van een somber maanlandschap. Er was iets geweest als een mythologische metamorphose. Het was merkwaardig. Onbegrijpelijk was wat had plaats gehad. Hij ging werktuigelijk, met knikkende knieën naar zijn schrijfbureau. En terwijl hij liep, rees de vraag in hem, of wezenlijk hìj had geblaft, of werkelijk uit zijn mond het schichtige blaffen van een bij nacht verdwaalden waakhond op de velden gekomen was. Zijn lippen trokken moeizaam een vagen glimlach, omdat zijn verstand verklaarde dat die vraag onzinnig was, en geen ernstig antwoord vorderde. Maar hij wist diep-innerlijk zeer wel, dat een afzichtelijke kracht in hem had geleefd en hem door een andere werkelijkheid had gestuwd. En hij bedacht met wrangheid, dat hij thans niet meer meester was van zichzelf, in zichzelf, en dat hij willoos voortdreef op een sterken breeden stroom, die hem verzetloos met zich sleurde naar het onbekende.

Hij ging zitten op een stoel vòor het schrijfbureau, tegenover den zetel waarop hij altijd hier-achter zat, en het trof hem dat hij als het ware thans zat tegenover zichzelf. Hij bemerkte ver-

wonderd dat hij weder volkomen rustig was, terwijl de hoekjes van zijn oogen nog vochtig waren van de tranen die even tevoren daaruit geweld waren. Hij greep de blocnote en sloeg die open. Hij zou moeten schrijven. Een wijde helderheid opende zich in zijn geest. Hij zat onbewegelijk en hij gevoelde zich verstrakken. In hem leefde geen bewust willen. Maar hij zat in eerbiedig afwachten. Een warme golf sloeg door zijn hersenen, en een waas trok voor zijn oogen. Hij begon te schrijven. Hij wist in geenen deele welke woorden in de volgende seconde voor zijn bewustzijn zouden staan en door zijn hand op schrift zouden worden gesteld. Hij wist zich een werktuig: hij was zich flauw bewust, dat het juist was alsof niet hijzelf het was die zich hier schrijvende bevond, doch of een ander onzichtbaar wezen doòr hem woorden en volzinnen schreef. Maar hij was gelukkig. Het was alsof hij vrij en zwaarteloos in de ruimte zweefde. Hij leefde in in een tijdlooze oneindigheid. En het was goed. Het was goed. Het was alsof een beschermende engel zijn vleugels boven hem had uitgespreid, en alle schaduwen versmolten waren in een gelijkmatig mat-teeder licht. Hij schreef. En het was hem alsof hij thans dubbel leefde. Want terwijl één ik in hem de beelden die tot hem kwamen tot volzinnen bouwde, was het alsof dieper in hem een ander ik, langzaam voortschreed door een wonderen rozetuin onder lentezon, langs stille vijvers met zwanen en ongerepte effen groene grasvelden en langs rozenbegroeide hagen.

Hij schreef. Het blanke blad voor hem lag gevuld met de kleine duidelijke letterteekens die hij er op had geplaatst. Hij was aan het einde. Langzaam zonk hij in de werkelijkheid terug. Hij had geschreven. Hij had geschreven voor de tweede maal. Voor hem lag het beschreven papier als een wonderlijke penteekening. Het geleek op de afbeelding van een vlak, verlaten, doorploegd akkerveld met smalle witte voren. En wanneer hij langer keek was het alsof een licht zwart waas over een onbegrensde kleurlooze oppervlakte lag, een waas waarin gestalten zich bewogen.

Er kwam een druk voòr in zijn hoofd, en hij wist dat hij zich los moest maken. Hij wist dat hij thans weder moest objectiveeren, dat hij thans met een bovenmenschelijke krachtsinspanning kunstmatig de wereld en al het zijnde voor zijn oogen

herscheppen moest, en dat hij thans zonder eèn seconde van twijfel het axioma van de werkelijkheid der werkelijkheid van het aardsche bestaan, als een onwankelbare breede grijs steenen zuil aanvaarden moest.

Hij zeide tot zich zelf, dat hij hier in eene kamer zat, en dat dat zijne kamer was, waarin hij zat. En hij onderdrukte met geweld de in hem oprijzende vraag wat dat was: eene kamer! Hij zeide tot zich zelf nadrukkelijk als tot een kind dat men onderwijzen moet, dat hìj zich hier bevond.

Hij was opgestaan en hij wischte het klamme zweet van zijn voorhoofd. Zijn blik ging door de kamer, langs de schilderijen aan den wand, naar het plafond. Hij was zich nu eensklaps volkomen stellig bewust, dat alles bestond, gelijk het bestond, en dat alleen hij-zelf te midden in de onveranderlijke werkelijkheid, als een verdoolde was, die met verdwaasden blik tastend gaat langs al de eigen oud-bekende dingen van wereld. En met een gevoel van schrijnende wanhoop begreep hij dat het onafwendbaar was, dat hij krankzinnig was. Hij wist dat hij een oogenblik nu stond zoo veilig en stil in het rustige lamplicht in zijn eigen vertrouwde kamer, binnen zijn eigen huis, met aan de muren de vredige portretten van zijn vader en moeder, die hij jong verloren had, en die hem aanzagen. En heimwee naar iets liefs en goeds dat hij niet had gehad, maar dat hij nu zoo zeer verlangde kwam over hem. Een vrouw! Waarom was in zijn leven niet een vrouw die hem zou liefhebben, en die zou naast hem wezen, die met haar vingers strijken zou zacht door zijn haar en met een geurenden zakdoek, nu, in dit oogenblik, het zweet zou wisschen van zijn gelaat! Eenzaam! Hij stond in de eenzaamheid. En de dag naderde waarop de zon voor eeuwig voor hem onderging, en hij blind en strompelend als een oud paard in de mijnschacht, moeizaam zijn weg zou zoeken door de duisternis.

Hij voelde dat hij zoo moest blijven staan, en niet weder moest gaan zitten. Zijn hand nam het notabloc van het schrijfbureau, doch hij legde het onmiddellijk terug zonder er naar te zien. Het was beter zoo.

Hij had plotseling een groot verlangen om tusschen menschen te zijn, sprekende, lachende, dansende menschen, menschen die

riepen en met de vuisten op tafels sloegen en stoelen bewogen, en die vergeten hadden te denken; menschen die zich een roes dronken en alles vergaten: God en zichzelf en de sterren aan de nachtlucht, terwijl de harmonica oude deuntjes dreinde.

Met een snelle beweging om alle tegenweer in zich te onderdrukken, ging hij naar de deur.

VI.

Hij liep nu langs de verlaten donkere burgwallen; de lantaarns weerspiegelden hun lichten in het doffe bewegingloze water. De huizen stonden hoog en dreigend tegen de bewolkte lucht. Gedoken in den kraag van hun jas liepen eenzame gestalten, de petten diep over den kop, de handen in de zakken. Hier en daar stond een vrouw. Achter hel-verlichte ramen zaten diep-gedecolleteerde vrouwen in kleine armelijke kamers, een cigaret in den mond en zagen naar buiten.

Hij moest even glimlachen, bij de gedachte dat zij allen weinig vermoedden, dat het hij was, die thans daar ging, hij, de strenge substituut-officier van justitie, de meest gevreesde, de meest gehate man van het arrondissement. En hij liep met zware breede stappen verder. Helder stond voor zijn geest, dat hij hier liep, dat hij was hier in het hart van de groote stad, en dat hij een aardsch levend wezen van deze aarde was, dat ademend zich voortbewoog.

Voor een gesloten huis stond een politie-agent, die hem scherp opnam. Hij ging verder, met het stekende gevoel dat oogen hem volgden. Een man met een grooten hond aan de lijn, die naar hem gromde, passeerde. Een magere kat vluchtte van achter een boom bij zijn nadering. Langs den rand van den waterkant liep snel en voorzichtig een schichtige rat. Ergens uit een open venster klonk de schelle lach van een vrouw. En langs de wallen kabbelde het water.

Zonder gedachten ging hij verder. In hem leefde de veilige zekerheid van zich te bevinden in de tastbare werkelijke wereld. Door sombere stegen stapte hij mechanisch voort, het hoofd gericht naar het ruwe plavei waarop zijn voetzolen drukten. En

hij gevoelde dat hij vermoeid was, en dat het goed zou wezen zich breeduit neer te leggen, om te rusten. Liggen, liggen blijven, en rusten, desnoods voor eeuwig, zonder ooit weer op te staan. Zijn oogleden lagen loodzwaar op zijn oogen, en hij wist dat als hij ze sluiten zou, hij zou kunnen slapen.

Doch hij liep voort. Plotseling bevond hij zich in een smalle drukke helder verlichte straat, onder het geroep van venters en kooplieden en het voortschuifelen van vele menschen, en muziek, die uit de danshuizen naar buiten drong. Mannen en vrouwen schoven zich duwende langs hem voorbij. Hij voelde hun warme lichamen, en hij rook hun heeten adem, zwaar van alcoholgeuren en tabak. Zijn blikken zagen zwarte hongerige oogen. Hongerige zoekende oogen in bleeke zorgelijke deernengezichten, voor hem en achter hem en nevens hem. En die oogen zagen hem aan. Hij zag geen gezichten meer. Hij zag alleen oogen. Hij wendde zich af, maar hij zag oogen, andere oogen van andere vrouwen, met denzelfden hardnekkigen rusteloozen blik.

Een vage onrust joeg hem op. Hij wilde weg, weg van tusschen de menschen, weg van tusschen de huizen en de vreemde straten en stegen. Hij wilde weg. Hij wist zich eensklaps in een afschuwelijken doolhof, waarin hij den terugweg verloren had. Hij gevoelde dat het klamme zweet hem uitbrak. Hij was machteloos in den opdringenden joelenden, lachenden schreeuwenden menschenstroom. Het was alsof hij zou verstikken en verdrinken zou. Een namelooze angst greep zijn wezen. Hij voelde zich als een gevangen wild dier, bezeten door de waanzinnige drift om te ontsnappen. Hij deed een sprong vooruit. Zijn keel stiet een vormeloozen kreet uit. Lichten flitsten langs zijn oogen. Voòr hem opende zich een weg. Lichamen wankelden en weken. En hij vluchtte. Door wolken van licht en duisternis, vluchtte hij voort. Voor zijn starre oogen lag een sluier; zijn denken was weg: achter zijn voorhoofd stond een felle spanning, en daarachter als een wreede vernielende macht bevond zich iets dat hem voortjoeg. Vaag leefde achter zijn bewustzijn dat striemende zweepslagen bloedende wonden sneden in zijn onstoffelijke ziel, en dat een arm gepijnigd wezen in hem kreunend zich voortsleepte. Maar alles ging onder in de toomelooze begeerte alles te ontvlieden, weg te duiken onder zichzelf, te vluchten.

Hij stond plotseling in een donkere doodloopende steeg, onder het trage schijnsel van een lantaarn. Hij trilde op zijn beenen en zijn vingers omklemden den paal om niet te vallen. Het zweet gutste langs zijn slapen en hij gevoelde dat zijn oogen uit hun kassen puilden. En hij werd zich bewust dat hij zich huiverend bevond in de leegte. Hij moest denken aan een nietigen riethalm in den nachtwind diep onder de welving van de lucht waarlangs de wolken jagen. Flauw drong tot hem door dat hij zich eens in zulk een troosteloos nachtlandschap moest hebben bevonden. Hij wist dat het afschuwelijk was en zwak poogde hij de herinnering te onderdrukken. Doch hij was uitgeput en machteloos. En met een schok zag hij het terug: eindeloos ver lag de vlakte in het bleeke bevende schijnsel van de maan, en de wind ruischte door de stilte. En er was niets dan een eenzame verdwaalde kettinghond die door de velden zwierf en staan bleef nu en dan en schor en klagend blafte naar de maan.

Het was teruggekomen en in ijzeren dwang zou hij opnieuw moeten ondergaan, dat zijn menschelijk ik verwrongen werd tot het ik van een schor blaffenden verwilderden hond in den nacht. En terwijl hij tandeknersend het van zich poogde af te schudden en zijn verscheurde ik ‘ik-wil-niet’ zeide, ‘ik wil niet’, ‘ik wil niet’, ‘niet’, ‘niet’, ‘ik wil niet’, tot zijn ik, voelde hij dat ondanks zich zelf zijn strottenhoofd zich vervormde om een rauwen blaf uit te stooten.

VII.

Somwijlen gevoelde hij nu in zich de neiging om met kleine kangeroe-achtige sprongetjes op en neer hurkend zich te bewegen door de lange marmeren gang van zijn huis. En eenmaal op een avond betrapte hij zich erop dat hij op deze wijze daar werkelijk van het eene einde en terug naar het andere sprong, en dat hij daarbij fel als een woedende kater miauwde.

Met afgrijzen bleef hij staan. Zijn blik viel op den spiegel en hij zag dat zijn gelaat geheel vertrokken was, en dat zijn oogen schuin en vreemd diep in hun kassen lagen. En terwijl hij zoo zijn spiegelbeeld in zich opnam, zag hij hoe zijn neusgaten zich

openspalkten en zijn lippen zich opeenpersten, en dat hij opnieuw luid en schril miauwde.

Op dit oogenblik was het hem volkomen duidelijk dat hij verloren was. Zijn ik, zijn bewuste, dat willen en niet-willen kon, was machteloos overwoekerd door een geheimzinnige oerkracht die diep in hem gesluimerd had, doch die thans was ontwaakt en hem vernietigen zou. Hij wilde niet, en hij moest. Hij wilde en hij kon niet. Hij was niets meer, dan een tastend levend lichaam, dat stuurloos gedreven werd en voortvegeteerde.

Met gebogen hoofd, zonder denken ging hij naar zijn studeerkamer. Hij liep naar zijn schrijfbureau en nam daarachter plaats. Hij kon niet meer denken, en hij wist ook dat alle denken vruchteloos was. Hij zou iets tusschen zijn vingers willen kunnen vermorzelen, maar hij wist dat de kracht om te willen hem ontbreken zou.

Werktuigelijk grepen zijn handen het nota-bloc dat opengeslagen voor hem lag. Vaag herinnerde hij zich: hij had geschreven. Het was alsof dit eeuwen geleden moest zijn geschied. Hij trachtte te lezen, doch zijn klein regelmatig schrift, scheen hem ondoordringbaar.

Hij stond weder op en liep door het vertrek. Aan de wanden hingen de familie-portretten. Vreemde gezichten met strakke harde oogen zagen hem aan, en hij begreep duidelijker dan ooit voordien, dat hij alleen stond en hulpeloos in de ruischende stilte zou ondergaan. Maar hij wist dat vele eeuwigheden van lijden hem van dat oogenblik scheidden. Vormlooze gedachtebeelden dwarrelden door zijn geest. Hij was buiten staat ze te grijpen. In hun vlucht geleken het vliedende schaduwen van schaduwen, die in een wervelwind langs elkander joegen.

Verzetloos onderging hij. In zijn ziel viel de schemering. Maar de rustelooze jacht duurde voort. Hij stond als in de branding van een door stormen opgestuwde nachtzee.

Iets in hem doemde op uit de grauwe diepten van het onbewuste. Vaag drong tot hem door dat het zeer eigen en vertrouwd en oud-bekend moest zijn. En plotseling stond het vast en helder voor zijn geest: ‘Het wettig en overtuigend bewijs in deze zaak is geleverd’.

VIII.

Ver was hij weggegroeid van de dagelijksche gebeurlijkheden van zijn bestaan. Hij zag misdadigers in de beklaagden-bank en hij verwonderde zich, dat zij daar staan moesten om door andere menschen gestraft te worden, die beter noch slechter waren dan zij. Zijn requisitoiren waren thans zeer kort. Hij verklaarde dat het tenlastegelegde moest worden bewezen geacht, dat de verdachte deswege strafbaar was, en dat de maatschappelijke orde repressie vorderde. Hij sprak met afgebeten bondige zinnen en neergeslagen blik, en het trof hem somwijlen dat het was alsof hij zich schaamde.

Hij wilde het zich niet realiseeren. Het was hem duidelijk dat alles gaan zou gelijk het moest, naar het einde.

IX.

In zijn bewuste drongen thans bijwijlen herinneringen op van belevingen die hij eeuwen terug moest hebben ondergaan. Het waren vage visioenen uit een vroeger bestaan, ver in het verleden. Zoo zag hij zich somwijlen op een grijs gevlekt paard stapvoets rijden door een verlaten herfstlaan onder bewolkte lucht. Slap hingen de teugels in zijn hand; het paard brieschte en schudde de manen nu en dan. En niets geschiedde. Maar het was wonderlijk, omdat hij nimmer op een paard gezeten had in het leven dat nu ademend door hem werd geleefd. Doch hij herinnerde zich dat tusschen hemzelf en dit paard een onzichtbare band had bestaan. Vaag zag hij zijn eigen gelaat: het was het gelaat van een jongeling, fijnbesneden, bleek, met weggedroomden blik, op het hoofd een donkere baret-achtige muts. Het was nauwkeurig de soort van muts die hij wel had zien afgebeeld op de mansportretten van Joos van Cleve, en daaruit wist hij dat voor zijn innerlijk oog een oogenblik herleefd was van de 16de eeuw. En het was vreemd, hij had iets als een voorgevoel dat iets afschuwelijks geschieden moest met dit lang vergeten droomende ik op dat paard, een beklemmend voorgevoel dat iets afschuwelijks

daarmede was geschied driehonderdvierenzeventig jaren in het verleden. Hij wist dat een seconde komen zou waarin hij dit zou weten, waarin uit het onbewuste de herinnering in hem rijzen zou.

En er kwam een middag, een duistere omnevelde December-achtermiddag, dat hij het Gerechtsgebouw verlaten wilde om naar zijn huis te gaan, dat hij zag. De vingers van zijn rechterhand hadden den knop gegrepen om de zware uitgangsdeur van het gebouw open naar zich toe te trekken. En juist in dat zelfde moment, in de seconde waarin deze deur moeizaam terug naar binnen drong, den weg voor hem vrijlatend, en hij den killen geur snoof van den dichten tragen nevel boven de gracht, zag hij. Hij zag: een kleine open vlakte in het bosch, bloedplekken in het jonge groene gras, en in een plas van bloed besmeurd en vertrapt de baret; en in zijn oor klonk kreunen, dof, rochelend kreunen in de stilte, en een snik. Het was hem alsof in zijn binnenste iets werd uitgescheurd en de adem in zijn keel verstikte: stil in de eenzaamheid, wentelend in zijn roode bloed lag zijn ik te sterven. En hoewel hij wist dat dit nu driehonderdvierenzeventig jaar geleden was, schrijnde in hem het leed om dat jonge eigen leven, dat daar verbloedde, dat hulpeloos weg-stierf van deze wereld, voor wiens omfloerste oog het licht van de zon voor eeuwig verdonkerde, wiens oor de bont zingende, fluitende, tjilpende vogels nimmer meer hooren zou. En hij was zich volkomen helder bewust dat wie daar stierf was alleen hij-zelf, dat hij daar stierf, en dat flauw voor zijn wijkenden geest niets anders stond dan een smalle gouden vrouwenring, bezet met flonkerende diamanten. Alles schoof terug en er kwam een leegte; en dan was er niets meer. Hij huiverde: afschuwelijk; zijn eigen sterven vier eeuwen terug had hij doorleefd. Hier stond hij nu, vier eeuwen later; hij leefde; hij was de substituut-officier van justitie; hij stond hier op den drempel van het justitie-paleis. Hij leefde. Hij leefde in een grauwe werkelijkheid. Straks zou hij loopen langs de verlaten grachten onder de kale zwarte boomen in den mist. Zijn schreden zouden mechanisch hem voeren naar een groot somber huis aan een eenzame gracht, met een hooge zware deur, die een poortdeur geleek, en dat zijn huis moest zijn. Als hij tenminste leefde; àls er iets was. -

Hij zoude hebben willen onderzoeken of in een oude chroniek iets zou te vinden wezen over dit vroeger ik. Maar hij wist dat in dit stadium van zijn bestaan de energie daartoe hem zou ontbreken. En hij wilde beter droomend wachten of niet nog andere beelden in de herinnering zouden terugdoemen. Hij wist dat er een ledigte was, die zou moeten gevuld worden. Het was het paard, de grijs-gevlekte schimmel uit de visioenen. Hij wist dat iets in hem dit dier ontzaggelijk had lief gehad; hij wist dat na zijn afscheid van de wereld een snuivend grijs-gevlekt paard met losse teugels en slingerende stijgbeugels brieschend en hinnekend moest zijn gerend door de bosschen, dat een snuffelende paardekop met wilde oogen zoekende gedwaald moest zijn door de verlatenheid. Maar er moest meer zijn. Er moest iets zijn geweest in het teeder-omwaasde leven vier eeuwen terug, vóór dat einde. Een droomer had geleefd in eene van wonderendoorweven wereld, als een droomenkoning in een glazen paleis; een blanke slanke hand had streelend de manen geliefkoosd van een trouwen schimmel die overal volgde. En er was meer geweest. Een gitzwart harnas onder zwaren helm stond in een sombere wapenkamer.

Hij wachtte of de golven van het onbewuste verdere wrakstukken van dit verleden tot hem zouden aanspoelen. Doch er kwam niets.

X.

Wanneer hij de balans ging opmaken van zijn bestaan, rees onherroepelijk de vraag in hem: ‘Wat nu?’ Want hij begreep, dat zijn leven naar een steilen afgrond neigde, dien hij naderde.

Hij moest, wanneer hij zich dit realiseerde, ironisch glimlachen, omdat hij wist dat hij met vaste schreden het einde tegemoet zou gaan. Hij liet niets achter zich, dan de grijze kleurenlooze wereld, waarin geen wezen op hem wachtte. Hij zoude gaan, en voor hem zou zich de onbekende ruimte openen, en verborgen wonderen zouden voor hem ontbloeien.

XI.

Eèn dag voor Kerstmis. Hij had dien middag gedwaald door de straten van de oude stad. Het was hem volstrekt onmogelijk geweest om te denken, en er was slechts eèn beeld geweest: dat zijn hersenen een dood donker veld van zwarte uitgebrande kraters waren.

Toen hij naar huis terug keerde, werd er in hem een voorgevoel, dat er iemand zou zijn. Maar alles in huis was stil. Hij opende de deur van zijn kamer, en zij lag in donker. Doch hij wist dat er iemand was. Hij draaide den knop van het electrisch licht. In zijn stoel, onbewegelijk achter het schrijfbureau, zat een man. Hij moest als verstard blijven staan. Twee dof-gloeiende oogen in een breed bruin-geel bewegingloos gelaat zagen hem aan, in de stilte. De adem verstikte in zijn keel. Een storm joeg onvoldragen gewaarwordingen omhoog door zijn bewuste en hij duizelde. Maar een wilde drang naar zelfbehoud greep hem en hij hoorde zijn heesche keel een klank uitstooten, waarvan seconden later tot zijn bewuste doordrong, dat het geweest was: ‘Ja!’ - ‘Ja!’, ‘Ja!’, ‘Ja!’, ‘Ja!’, ‘Ja!’ Het was alsof die klanken de laatste draden waren, waarmede hij nog aan de aardsche wereld verbonden was. Hij stond in een deinenden rossigen nevel, waarin alles verdween. En hij voelde eensklaps dat zijn ik door teugellooze driftstuwingen overweldigd werd, hij voelde zijn kaken vooruitspringen en hij wist in een flits, dat hij in dat moment tot een verscheurenden tijger geworden was, die alles wat in zijn klauwen kwam vernietigen zou. En hij wist, dat zijn ik een verschrikkelijken kat-achtigen sprong vooruit deed en dat alles onderging in een dreunenden fluitenden sissenden chaos.

Toen hij weder tot zich kwam lag hij op den grond. Flauw scheen het vale morgenlicht door de spleten der gordijnen. Bloed kleefde aan zijn handen en zijn voorhoofd deed pijnlijk aan. Verspreid lagen de brokstukken van stuk geslagen voorwerpen, in de stilte.

XII.

Hij begreep dat de beteekenis van het gebeurde van dien nacht eenvoudig was. Zijn oogen hadden werkelijkheid gezien, of een waanbeeld. In beide gevallen was hij krankzinnig. Wanneer hij ernstig trachten zoude het gebeurde te analyseeren zou dat een aanwijzing vormen voor zijn krankzinnigheid, en indien hij het schouder-ophalend passeerde, was hij niettemin krankzinnig.

Hij wist zich buiten staat om een omlijnde gedachte vorm te geven; en hij stond op, en verliet het huis. Zonder gedachten liep hij langs de stille grachten.

Hij vond zich terug in een zeer groot café. Hij zat aan een tafeltje, zijn hoofd steunde op zijn linkerhand, de elleboog van zijn linkerarm rustte op de tafel; voòr hem dampte een kop koffie. Een enkele kellner liep peinzend rond. Er waren geen andere bezoekers. In de schemering stonden rijen van verlaten tafeltjes en stoelen.

Het was hier goed. Hij zat in het dompe aangename bewustzijn, dat het goed was, zoo hier te zijn, binnen een tijdlooze eindigheid. Hij zou niet hebben kunnen verklaren, indien hem dat zou worden gevraagd, of hij zich nu bevond in Wladiwostok of in Allahabad. Hij zat op een stoel, aan een tafeltje, in de stilte, en hij ademde. En alles was goed. Vaag doemde iets voor zijn bewustzijn op. Het was als een breede zware grauwe ondoordringbare muur, die zijn einder omvademde, en hij moest diep ademhalen toen hij besefte dat zijn leven daar-binnen omsloten was.

Zijn hand greep uit zijn binnenzak de portefeuille. Hij wist niet wat hij zoeken moest, doch zijn vingers doorbladerden de papieren. Halfweegs kwam hun beteekenis in zijn bewuste: paspoort, notities, brief van den Procureur-Generaal, notities, krantenuitknipsel van een requisitoir. Zijn oog viel plotseling op een vergeeld in de vouwen doorgesleten blad, dat hij zich niet herinnerde. Hij opende het. Zijn oog gleed over de letterteekens. Een onbekende hand. Twee korte regels. Hij las: ‘Ik wil ergens begraven worden in het duin.’ Het drong niet tot hem door. En hij herlas halfluid: ‘Ik wil ergens begraven worden in het duin.’ ‘Duin.’ Wat was duin? Traag vormde zich in hem het beeld

van hooge helmbegroeide zandbergen in de zon, onder de blauwe lucht met witte wolkenkoppen, en hij snoof de ruige zilte geuren van de onzichtbaar ruischende zee. Duinen: dat waren de duinen. Hij begreep nu de beteekenis van begraven te willen worden in het duin. Voor zich zag hij een klein eenzaam kerkhof in de duinen: een kerkhof waar de visschers begraven werden, en waar hij eenmaal, eindeloos ver in het verleden, als kind was geweest.

XIII.

Hij zat achter zijn schrijfbureau. Bleek scheen de Decemberzon in het vertrek. Buiten op de gracht hing de stilte van den Zondagmorgen.

Voor hem op het breede effen blad lag de revolver. Het was een kleine zwarte sierlijke browning. Hij streelde met de vingertoppen over den loop. Het gaf hem een gevoel van rust. Hij gevoelde zich rustig in het bewustzijn dat achter hem in de gracht zacht het water kabbelde tegen de wallen.

Hij wist zijn innerlijk wezen in volkomen evenwicht, en het was helder in hem. Hij zat hier. Hij was de strenge substituut-officier van justitie, de meest gevreesde man binnen het arrondissement. Hij wist dit met volstrekte zekerheid, hoewel vaag in hem leefde de gewaarwording alsof hij dit was geweest, en nu niet meer was. Doch hij zat hier. Het was goed. En hij wist tevens dat dit de laatste maal zoude zijn, dat hij in dezen levensvorm zich hier bevinden zou. De wereld waarin hij thans bestond ging hij verlaten. En er was stille blijheid in hem, omdat hij besefte dat hij zoo rustig zeker en zoo bewust wist, wat hem geschiedde en wat hij verrichten zou, wat hij verrichten moest. Bewust en vrij zou hij met een enkelen handgreep de verbinding van zijn wezen met het aardsche Zijn verbreken. En er zou niets meer zijn van deze aarde.

Iets in hem wilde verder denken over hoe het wezen zou in dit vertrek, nadat het was geschied. Doch hij gevoelde instinctmatig dat de gedachte hem storen zoude, dat bloedvlekken zich zouden invreten in het glanzend bruine hout van zijn bureau, en in het zware Perzische kleed onder zijn voeten. En hij onderdrukte alle verder denken.

Een onzichtbaar nevelwaas deinde in ragfijne sluiers door de kamer in de zon. Het was alsof iets in hem veranderde. Iets in hem maakte zich van hem los. Alles werd vreemd. Ver in de verte rezen vaag de wanden. Een kille huivering voer over hem. Iets onbeschrijfelijks geschiedde. Hij leefde als in een vreemden droom, en het was alsof een deel van zijn wezen reeds buiten het tastbaar zijnde was. Hij kon niet meer denken. Alles voor hem schoof terug en het was alsof hij klein en eenzaam was achtergebleven in de leegte. En hij gevoelde dat alles voor hem was weggevaagd, en dat hij reeds eindeloos ver was weggedreven in de tijdlooze kleurlooze ruimte.

Vaag was hij zich nog bewust dat buiten zijn wezen om een hand tastend schoof over zijn bureau, en hij hoorde in een andere wereld den korten klik van een revolverhaan die werd overgehaald.*)

*) 'Een afscheid van dit leven' zal in boekvorm het licht zien bij de N.V. Uitg.-'Maatschappij 'De Tijdstroom', te Lochem.

Over Louis Couperus door F.E.A. Batten.

Voor Dr. J.L. Walch.

Wanneer het waar is, dat alle kunst een element vreugde of moed bevat, en deze *vitale* schoonheid de oorzaak is van haar duur in ons leven, dan ben ik het toeval in menig opzicht dankbaar, dat het mij, op mijn 15e jaar uit een tropische jeugd naar Europa gebracht, in Holland naar juist dezen schrijver gevoerd heeft.

Alsof dat van te voren bepaald was, kwam mij in Batavia vlak vóór ons vertrek *Eline Vere* in handen. Ik kende den schrijver toen nauwelijks bij naam, maar zijn legende had ook Indië aangeraakt: ik herinner mij een verhaal van mijn vader, die op een receptie van den gouverneur-generaal Van der Wijck een lang van te voren aangekondigde kunstenaar een entrée en een buiging had zien maken en die de 'risée' was geworden van allen, die op een gewóne manier gekleed, op een gewóne manier binnengekomen waren en op een gewóne manier hun buiging hadden gemaakt. Ik herinner me, dat de heele verachting van 'gewoon mensch' voor de 'kunstenaars' in dat verhaal van mijn vader tot uiting kwam, dezelfde verachting van de ministerialen en de hofadel voor de verachte klasse der 'jongleurs' in de middeleeuwen....

Gevoegd bij de verhalen over Den Haag als 'hofstad' en 'residentie', leek mij de sfeer en de heele *poëzie* van Den Haag in *Eline Vere* zoo volmaakt en vertrouwd, dat ik mij direct bij mijn aankomst teleurgesteld voelde en dat gevoel nu al tien jaar even sterk heb. Ergens moet zij mij, die haar kende vóór ik haar zag, bedrogen hebben: ik kon haar 'drama' niet vinden. Het is mogelijk, dat zij totaal niet meer bestaat, zooals zij in 1888

en nog in 1907 bestond. Ik zoek haar niet meer, nu ik het onbelangrijk vind haar te kennen: er is een 'binnenkant' verloren gegaan. De legende van Den Haag is de legende van Couperus, en misschien was het zijn liefde voor die legende, waaraan hij vorm had gegeven en waarvan hij de vorm was, die hem zoo gemakkelijk Den Haag deed verlaten en op een afstand over Den Haag deed schrijven.... Wat ik na *Eline Vere* van hem las, nam mij steeds meer voor hem in, en wat mij sterk in hem aantrok, verwijderde mij van de andere Hollandsche schrijvers, die ik in denzelfden tijd las. Ongetwijfeld was ik er mij bewust van, dat ik hem op een andere manier, uit een ander verlangen en met een ander instinct las dan die boeken, die ik ook meende te moeten lezen en die ik meestal 'heel mooi' vond. Spoedig las ik hem om hemzelf, ook als het verhaal mij niet direct aantrok: er was een bepaalde verstandhouding tusschen den schrijver en mij. Hij veranderde mijn eenzaamheid in dien tijd en ik had hem uitverkoren, zooals men iemand opeens in het oog krijgt, bewondert en met een nieuwsgierige liefde vervolgt. Ik wist, dat hij dood was, zonder dat ik het eigenlijk geloofde: ik kon hem dus iederen dag tegenkomen, op straat of in een gezelschap in huis, in schouwburgen of in een café in de stad. Ik zag er iedereen op aan, dat hij hem ooit had gezien, en spoedig mat ik mijn waardeeringen af naar de kennis of de liefde, die men van hemzelf of zijn werk had. Zijn naam verving in die jaren alle andere, die ik niet hartstochtelijk genoeg lief had: ik ben er zelfs niet zeker van, of hij niet een soort faun of een god voor mij was, die den God verving, dien men mij vroeger had leeren aanbidden! In de jaren, dat de heldenvereering bij Napoleon, D'Artagnan of Edison stil staat, bewonderde ik Couperus, ongetwijfeld als reactie vooral op die jaren in Holland. Ik kroop in zijn boeken en in alles wat over hem en zijn tijd was geschreven en spoedig schreef ik met een sierlijkheid, die zelfs in de zwier van het schrift op mijn voorbeeld ging lijken. Ik beoefende in dien tijd ook de Woordkunst. Maar ik zocht naar mijn eerlijkheid en de woordkunst bedierf mij vrij lang. Het waren, na een jeugd in groote, tropische tuinen en in de volle zon, de jaren van die ontvankelijkheid, waarin het kind zich veranderen voelt en zichzelf in 'de wereld' ontdekt. De wereld stroomt met den dag vol van de eigen, menschelijke mogelijkheden,

en het wordt de eenige lust haar in alle verschijningen en vooral in al haar geheimen te kennen. Ik verlangde haar wonderen in een eeuwige reeks van onthullingen, openbaringen, verrukkingen te zien. Ik kreeg in Holland een dorst naar gevoel en een verlangen naar vèrgezichten. Misschien is het menschelijk verlangen nooit zoo primair en bewust, zoo gerijpt en ontbonden tegelijk als in die jaren. De halfvolwassene zoekt de tradities, de stelsels en de straffen der voorouders te verliezen, te ontkomen, te herscheppen. De drang naar het woord en de afkeer van het woord ontstaan in dien tijd... De geboorte der bewuste zinnen is de schepping van een afzonderlijke, geheimzinnige wereld, die de volwassenen nauwelijks meer schijnen te kennen, nauwelijks met hart en ziel meer genieten. De halfvolwassene isoleert zich met trots in zijn gebied, dat tusschen schijn en werkelijkheid, tusschen zijn fatum en honderd vervalschingen het midden houdt, en onbewust of bewust trekt hij de eerste maskers aan, die zijn geluk of zijn pijn pathetisch voor 'de wereld' vermommen. De werkelijkheid schijnt hem hard toe, wanneer zij hem niet tegemoet komt: de techniek van den aanval is hij niet meester. In dit stille en trotsche gebied trok ik bij gebrek aan menschen de Kunst naar mij toe. Ik scheen mijn zintuigen nog alles te moeten geven: het scheen zelfs, dat ik ze nooit alle in die mate bezeten had, waarin ik ze nu leerde kennen. Tegelijk styleerde het dier zich. De natuur zag ik met een nieuwe eerbied terug in schilderijen; de menschelijke vormen leken mij blanker en toch meer nabij in de sculptuur. In de groote schrijvers zien wij onze diepste neigingen tot stem en doel geworden. Ons leven begon eerst zinrijk te worden door de stem van zangers en schrijvers. Ik las mijn leven in sommige woorden vooruit. Geboeid door de vermommingen in de kunst, die ook de onze konden zijn, ontmoet men in die jaren de eerste gestalten, die onze vrienden of helden zijn en die het bóven den dood voor ons zijn.

Waarom bleef Couperus voor mij leven, terwijl hij in werkelijkheid dood was, en waarom waren er anderen voor mij dood, die nog altijd schenen te leven? Ik had hem werkelijk meer *noodig,* denk ik, dan de Hollandsche schrijvers, die mijn bloed nooit genoeg gaven. Ik las hen, omdat ik eerbied had gekregen voor het collectieve woord 'kunst', maar ik zocht in die jaren, ook in mijn boeken, *een vriend* en ik was nooit tevreden met een verhaal, waarachter ik geen vriend

hooren kon. Het lezen was voor mij een vorm van gemeenzaamheid boven den dood en den afstand. Men leest misschien alleen, omdat men nooit genoeg déze vrienden bezit.... In Couperus moet ik in die jaren tegen het leven 'een vriend' hebben gevonden, dat ik hem zoo verwoed las, met een liefde die de liefde voor een vrouw evenaarde. Hem lezen was inderdaad *een stem* in een Hollandsch boek hooren, tot in den kleinsten zin met een drift naar de nuance en met een soort melodie, ook waar de scène rumoerig en vol spanningen was. De psychologie scheen voor hem een partituur te zijn, waarvan hij de eerste klanken opnieuw wilde schrijven. Ook achter de meest sierlijke, zwevende taalvormen lag zijn diepste waarheid in de toon van zijn stem, die niets dan *verwant* wilde zijn, en dat soms a priori. De gemeenzaamheid in Couperus was een ontdekking voor mij, en die distinctie een criterium voor wat ik in die jaren las en later zou lezen. Een ontdekking, inderdaad: hoe zou ik Herman Robbers of Ina Boudier-Bakker hebben ontdekt? Zij veranderden mijn leven geenszins, omdat zij *Holland* voor mij in geen enkel opzicht veranderden. Ik vraag mij af, welke gloed mijn natuur zou hebben gekregen, wanneer ik toen Multatuli ontdekt had, maar mijn vader had hem in een volkseditie met tulpen en narcissen, waarin ook boerenauteurs, de volledige Van Lennep en de romans van Jan ten Brink en Justus van Maurik naast elkaar stonden: het zijn soms tulpen en narcissen, die onze liefde bepalen. Ik kwam tot Couperus en las zonder methode zijn romans en verhalen door elkaar. 'Couperus heeft de muur tusschen schrijver en publiek verbroken met zijn vertelkunst, waarin hij zichzelf en de typen uit zijn omgeving voor ons opriep en ons in zijn onmiddellijke wereld binnenleidde', schreef mijn vriend eens. In zijn feuilletons in *Korte Arabesken* en in de bundels *Van en over mijzelf en anderen* zag ik Couperus voor het eerst met eigen oogen voor mij leven en zij bereidden mij voor op zijn romans. Voor het eerst inderdaad zag men in Holland *een heer* loopen op de kade en langs boulevards van een verre, wereldsche stad, waarin hij een melancholiek millionnair, maar vooral de artiest wilde zijn. De 'millionnair', die in het Europa van vóór den oorlog op reis was en van zichzelf en zijn reizen kunst wilde maken, heeft Holland in Couperus gehad, zooals Frankrijk die figuur van den 'rijken amateur' in den Zuid-Amerikaan *Barnabooth* van Larbaud kreeg.

Ik behoorde te sterk tot mijn 'klasse' om deze 'millionnairs' in de kunst als uitbuiters te zien en hun werk te verachten. Zelfs bezat ik een instinctieven weerzin voor die auteurs, die met handen en voeten voor 'het volk' schenen te schrijven: Heijermans en Querido leken mij niet belangrijker dan de 'millionnair' in Couperus. Het kan zijn, dat mijn jeugd de hooge, sceptische vreugde en den afstand tot Holland het diepst noodig had, en deze warme gemeenzaamheid mij de eenige leek, die Holland mij onder de schrijvers te geven had, en vooral was er inderdaad geen schrijver in Holland in die jaren voor mij, die 'zuidelijker' scheen en zooveel tropische bloeikracht bezat als Couperus. En wanneer men de litteratuur in Holland zou willen verdeelen in moedeloosheid en in moed, zou men van Couperus kunnen zeggen, dat zijn 'moedeloosheid', die hem met de spleen van zijn eeuw aangetast had, hem tot een eigenaardigen *moed* had bezield, die moed, welke hem tot het einde toe in zijn droom deed gelooven, in de bevrijding van zichzelf in dien droom....

Waar begon voor hem de werkelijkheid van zijn leven en waar eindigde zij; waar ging zij over in een verdichting van zijn leven? Welke problemen, welke nederlaag of welke triomf verving of verborg deze schrijver met de wereld van zijn menschelijke gestalten en zijn verbeeldingen? Wie was hij en wie was hij niet?

Zijn ernst lag achter een beweeglijke en tegelijk sleepende, een zwevende of een nauwkeurige zinsbouw, achter een melodie en achter een spreektoon, voortdurend vermomd en verschoven, maar de sfeer gaf hem prijs als een erfgenaam van de XIXe eeuw. Er was in zijn eerste drie groote romans vóór zijn 30e jaar steeds een wisselwerking tusschen een innerlijk gebeuren en een uiterlijken vorm. Dat die vorm mij niet hinderde, was een bewijs, dat het innerlijk gebeuren, waarachter ik den schrijver kon hooren, alle wendingen beheerschte en dat ik door de regie van zijn drama geboeid werd. De rolverdeeling was in die boeken al meesterlijk: de hoofdpersonen schenen de rol van den schrijver te spelen en had hij ze vóórgespeeld? In *Eline Vere* vereenzelvigde hij zich met die vrouw, maar ook met Vincent Vere, die de travesti speelde van minnaar en 'wijsgeer', in *Noodlot* scheen hij Bertie te zijn, die de theorieën van Vincent in daden omgezet had, in *Extaze* was hij beurtelings de man en de vrouw, die hun menschelijkheid in

een avondkleedij van taalvormen en zielsmystiek met elkander wisselden en elkaar niet zonder menschelijke waarheid verlieten. Ik las hem verder en ik zou zijn drama ontdekken.

Geboren in een Haagsch-Indisch milieu in 1863, vormde het wezen van Couperus zich in de laatste helft van de XIXe eeuw. Men kan met den inhoud van zijn werk bewijzen, dat het nog vóór het begin der XXe eeuw zijn vorm had gevonden en de persoonlijkheid in dien vorm had verwezenlijkt. De vormen hebben zich na 1900 in den opzet nog dikwijls gewijzigd, maar de stijl, waarmee ik het wezen van dien vorm bedoel, heeft zich nooit meer ingrijpend veranderd. Het einde van de XIXe eeuw en de tijd vóór den oorlog vormen een periode van andere problemen, andere idealen, andere verhoudingen dan de tijd, waarin wij nu leven. Er moet iets in de menschelijke sfeer van die dagen voor ons nutteloos zijn geworden, dat wij, met een anderen drang opgegroeid en met een ander verleden, die sfeer bijna uitsluitend *beschouwen,* zonder er meer in te *leven.* Het besef van de eigen cultuur en de trots van het Ik gaven dat gevoel van verzadiging en veiligheid, van gekoesterd te zijn door de cultuur en die afkeer van de lagere vormen, waarin de mensch zich kon voordoen. De latere geschiedschrijver zal uitmaken, of de XIXe eeuw het einde was van een beschaving, die in de Renaissance begonnen, in den geestelijken en materiëelen bloei der XIXe eeuw zijn eindvormen vond. Het zou de laatste hooghartige tijd kunnen zijn, die de menschheid beleefde. Men kon leven op een niveau van intellect, die met zijn idealen den hemel bestormde en werkzaam was voor een nog grootere toekomst. De XIXe eeuw vormde het geluk van den 'centrifugalen', den idealistischen mensch, die zich op die idealen, vervulbare of niet op aarde zichtbare, met hart en ziel kon beroepen. De 'Victorian Age' in Engeland, waarin Oscar Wilde, maar ook een William Morris geleefd hebben, geeft misschien het eigenaardigst de elementen aan, waardoor die groote tijd werd gevoed en bewogen. Couperus als 'Victorian' en zelfs als 'eminent Victorian' in Holland -, men zou een parallel kunnen beproeven tusschen hem en den schrijver, wiens invloed of wiens verwantschap hij onderging: Oscar Wilde (ik denk aan de *Lof der Luiheid,* waarin de theorie van den kunstenaarsleugen sterk verwant is aan *The Art of Lying,* en aan *Noodlot,* dat een identieke verhouding bevat als *The Picture of Dorian Gray).* Maar men

zou dan niet mogen vergeten, dat Couperus de ‘salons’, de ‘season’, de geheele *society* van Wilde pijnlijk moest missen: den prikkelenden wanklank op zijn persoonlijkheid. Ook in dit opzicht is zijn vlucht naar Italië een redding geweest. Wilde stelde zich als levensdoel zijn bestaan tot een zoo hoog mogelijk kunstwerk te scheppen: bewust zonder moraal, aanvaardde hij alleen de aesthetische vormen, waaronder zijn heimwee naar een wetteloos zinneleven zich koesteren en verbergen, zich steeds *sublimeeren* kon. De droom van Wilde was niet de Oudheid, maar de herleving van de Oudheid in den stijl, dien hij in de Renaissance bij de Medici bewonderde. Een identiek heimwee, maar allereerst naar de Oudheid doordrong het wezen van Couperus. Zijn ‘luiheid’ is een vorm van zijn heimwee, van de ‘spleen’ en ‘lassitude’, die in de litteratuur van die dagen klinkt. Het geloof in de ‘Koninklijke leidende eigenschappen van den Geest’, zooals Frederik van Eeden het noemde, heeft ook hij tot zijn dood toe behouden, maar hij was sceptisch genoeg om dien Geest in zijn romans te ontleden.

Couperus kon de XXe eeuw alleen ingaan, naar het schijnt, nadat hij op den drempel daarvan in *Metamorfoze* een vertwijfelde vogelvlucht over zijn kunstenaarschap, zijn leven en zijn roem had gemaakt. Dat deze wijsgeerige, aesthetische bespiegelingen van zijn wezen met zulke ijle vleugelslagen als in het 5e boek moesten eindigen, is wellicht een bewijs, dat Couperus, anders en minder tragisch dan Wilde, zijn eigen problemen niet tot een slotsom, niet tot een afscheid opvoeren kon, en zich alleen zijn aesthetisch geluk in de toekomst duidelijker voor oogen wilde stellen: ‘Het was niet het opgaan in de idee, als het drijven in een glans, maar het was toch wel *het staren* naar de idee, als naar een bloem’. Heel deze onthullende bekentenis vindt men 15 jaren later met dezelfde stembuiging terug in zijn *Begeertes naar kleine wijsheden.* Men zou Couperus ook willen zien als de aesthetische tijdgenoot van Frederik van Eeden, dien grooteren, socialen idealist, als even hartstochtelijk lezer van Tolstoï, wiens romanvorm hij voornamelijk bewonderde, het zou een ander bewijs kunnen zijn, dat men hem in het tijdperk vóór den oorlog en reeds vóór 1900 kenschetsen kan. Met het aesthetisch idealisme, dat hij uit zijn tijd in zich meedroeg, was het duidelijk, dat de kunstenaar zich in de steeds veranderende verhou-

dingen der XXe eeuw niet kon schikken. Men zou de pralende marionetten in de koningsromans *Majesteit, Wereldvrede, Hooge Troeven* (1893, '95, '96) als een herinnering aan Ouida en als een poging kunnen zien om aan het politiek idealisme van den eigen tijd mee te doen. Voor de hoofdfiguur Othomar inspireerde Couperus zich op een salonportret van Tsaar Nicolaas II van Rusland, die van deze omineuze vlaag van verbroedering in Europa de verwekker was.

Na *Metamorfoze* (1897) verschenen in de twee laatste jaren der oude eeuw twee allegorische fantasieën *Psyche* (1898) en *Fidessa* (1899). In deze ijle vormen, waarin de geest nog hoogstens een zangerige windvlaag om hooge transen en wolken is, zou men ademhalingen in de taal kunnen zien. Kort daarop reisde Couperus naar zijn jeugdland, naar Indië. Vluchtte hij bij den ingang van de eeuw voor iets, waaraan hij niet mee wilde doen? Voor zijn reis bestond geen duidelijk motief. Bij geen schrijver in ons land zijn de vluchtreacties op de werkelijkheid, op zijn *fatum* zoo eigenaardig als bij Couperus: zij geven zijn diepste natuur bloot.

'Der Mensch - das heiszt seine Seele, seine Gaben, sein Charakter, sein Körper - ist der Inbegriff der Mittel, mit denen er lebt, er gleicht darum einem Schauspieler; seine Aufgabe besteht in der Darstellung jener Person, die sein wahrhaftes Ich ist', zegt de Spaansche denker Ortega y Gasset. 'Und hier enthüllt sich uns die überraschendste Seite des Lebensdramas: Der Mensch besitzt in bezug auf sein Ich und sein Schicksal einen weiten Spielraum der Freiheit. Er kann sich seiner Verwirklichung entziehen, er kann sich selbst untreu sein. Dann ist sein Leben unecht.' Het waarachtige *Ik* van Couperus vibreert in het realisme van zijn groote romans en in sommige van zijn kleine verhalen, die de bekentenis met zijn realisme gemeen hebben. Hij bestond uit een oorspronkelijk, vitaal en onverwoestbaar *Ik,* dat hij te dikwijls ontvluchtte in de exaltatieën van een zwevend en secundair, in vervalschingen trouweloos ik. Zijn scepsis gebood hem soms geen waarde te hechten aan het Ik, temidden der duizenden, vlottende verschijningen, die hem overstelpten of pijnigden; nog juist scheen hij dan van het intieme oogenblik te kunnen genieten en de wijsbegeerte van een pluimpje te willen bezingen. Zijn diepste

melancholie schijnt de triomf van dien twijfel aan het vitale, oorspronkelijke *Ik* en ook in die oogenblikken verliet zijn roeping hem niet van schrijver en niets dan schrijver te zijn. Dan schreef hij met de taalroutine, die hij bezat, die talrijke deelen van zijn werk, welke ongenietbaar of niet duurzaam genoeg zijn. Maar zijn even onverschillige als scherpe zelfkennis waarschuwde hem soms om van het taalbedrog af te zien, dat de speelruimte tusschen zichzelf en zijn noodlot bedenkelijk vergrootte. Waar zijn kwetsbaar gevoel met zijn noodlot schermutselde, maar zijn diepste Ik opstond, schreef hij zijn 'bekentenissen' in het realisme van zijn beste romans en verhalen, in een mimicry van menschen in een tragisch verband. De vluchtvormen van Couperus bemerkt men reeds in zijn eerste koningsromans, die nog alleen voor het publiek van belang zijn, dat niet aan een schrijver, maar aan de pâtisserie van een pralend verhaal behoefte heeft. Na den boeienden vorm van zijn realisme, dat voortdurend diep-persoonlijk wist te zijn, na zijn eerste romans scheen Couperus tegen het eind van de eeuw nog slechts in staat tot den schrillen en zoeten zang, die in *Psyche* en *Fidessa* alleen onze ooren bereikt: van *een wereld* was daar nauwelijks meer sprake. Met het ontwerp van *Fidessa* reist hij in het eind der XIXe eeuw onrustig in Europa rond; hij kan in Londen niet werken, nestelt zich dan in Oxford, 'een stille, oude Gothische stad....'; in Brussel verlangt hij plotseling naar Indië, dat hij lang niet gezien heeft. Men zou zich willen afvragen, of deze Europeesche onrust en de verweeking van zijn scheppingskracht niet zijn diepste oorzaak had in een eigenaardigen, intiemen toestand, dien hij eerst volledig, en nu psychologisch geraliseerd in *De Boeken der Kleine Zielen* na zijn terugkeer uitspreken kon. Men kan niet vergeten, dat Couperus, jongste in een groot gezin van acht kinderen, blijkbaar eerst de *familie* ontvluchten moest om geheel zichzelf te kunnen zijn. Schreef hij zijn sprookjes misschien voor vrouwelijke verwanten, die zich als 'kleine zielen' liever niet in zijn familieromans wilden spiegelen? Nooit schijnt hij aan de familie ontkomen, maar men kan in de vier *Boeken der Kleine Zielen* een afrekening zien met wat hem in 'de familie' zwaar op de ziel lag. Er was een familie, die zich na de verschijning 'de kleine zielen' ging noemen....

In Indië, in één jaar, schrijft hij aan een waschtafeltje weer

het zuivere realisme, dat hij zeven jaar na *Extase* niet meer geschreven had. In 1900 kwamen *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* en *De Stille Kracht* uit; de eerste roman, spelend in Italië, gaf vooral de jeugd en het onbekrompen *Ik* van Couperus bloot; er is een bravado in, dat in den picaresken figuur van den prins-en-verleider Gilio een hoogtepunt heeft. De tweede roman is één van de weinige boeken, die van een zeldzaam gevoel in onze litteratuur voor de Indische sfeer blijk geeft. De oude tijd van onze Indische ouders, de 'tempo doeloeh' werd door Couperus gedramatiseerd met een begrip als vóór hem slechts één schrijver bezeten had, maar dan met een meesterschap, dat Couperus in nuchterheid overtreft, ik bedoel den romanschrijver Maurits, ps. voor den Indischen journalist P.A. Daum. Merkwaardig is, dat Couperus, teruggekeerd in Den Haag, deze stad weer spoedig ontvlucht om in het Zuiden te wonen en in 1901 in Nice achtereen de vier deelen van *De Boeken der Kleine Zielen* (Febr. 1901 - Aug. 1902) te schrijven. Zijn scheppingstijd scheen na déze afrekening met Holland eerst goed te beginnen. Men zou kunnen zeggen, dat niet *Eline Vere,* maar *De Boeken der Kleine Zielen* zijn wezenlijkste familieroman is. Was de familie een probleem, toen hij als jongeman in Den Haag aan zijn nichtjes en vriendinnen *Eline Vere* voorlas, een 'lollig boek' voor 'het publiek', zooals hij eens schreef? Men zou het kunnen ontkennen. Het probleem 'familie' en 'Holland' deed zich eerst langzamerhand als een nevel in hem voor, waaruit hij te vluchten had. De 'familie' was zijn noodlot en werd tenslotte zijn roem: aan zijn vlucht uit Holland had hij zijn scheppingslust te danken, die zich vijftien jaar lang in het Zuiden in stand hield. Zoo kon hij in een intiemen brief naar Holland schrijven, dat hij in *De Kleine Zielen* zijn afscheid nam 'van het Noorden en de nevels'. Ik denk ook aan die regel in een brief aan één van zijn nichten in Den Haag: 'Er zijn scènes in het eerste boek van Fine en Cateau, die mij zelf altijd weêr doen grinneken van plezier!!' Er is een element van lijflijken weerzin, een superieure rancune in het eerste deel vooral, die in het perspectief van den stijl opgenomen en tot verhaal en dialoog omgezet zijn. Het drama van zijn natuur heeft zich in deze boeken als het ware gelouterd; nergens was zijn gevoel zoo reëel, zijn verlangen naar jeugd zoo bevrijdend en een daad als in de figuur van Addy van der Welcke; nergens ook een

vrouw zoo ‘normaal’ en ondanks haar typische Haagschheid zoo rijk als Constance van der Welcke.

Men zou kunnen opmerken, hoe de elementen van onweer in de grootste romans van Couperus als een suggestie worden toegepast, sterker naarmate de atmosfeer van de werkelijkheid zich in die schemerende wereld ontspant of den dood met zich voert. Eline Vere vlucht in een regennacht haar lot tegemoet, Bertie staat in een Londenschen mist voor de deur van zijn vriend, in *De Kleine Zielen* waait en regent het, in de *Oude Menschen* is het donker en regent het, en zelfs in *De Komedianten* spoelt de regen in het begin van het boek in de slootjes van de Subura. In al deze boeken is het de schemer, de wind, de ruischende regen en de mist, waarin de waanzin, het verval en de dood zich schuil houden. (In zijn stem moet iets van dien mist zijn geweest, in zijn blik is er op sommige portretten iets, dat de oogen onder de zware oogleden schemerig maakt.)

Na deze scheppingskracht met de middelen van zijn diepste natuur vluchtte de taalvirtuoos opnieuw in een onwerkelijke wereld, te onwezenlijk en te eentonig in de taalmuziek om er menschelijkerwijs in te gelooven: *Babel* (Oct.-Dec. 1900), dat voor *De Kleine Zielen* als een intermezzo verscheen, *Over Lichtende Drempels* (Juli-Dec. 1901), vijf verhalen, die tijdens het meest demonische gedeelte van *De Boeken der Kleine Zielen* (n.l. *Zielenschemering*) geschreven, als taalspiritisme en slaapwandelingen aandoen, *God en Goden* (Juni-Dec. 1902), een kosmogonische fantazie en één der onleesbaarste boeken, die in het Nederlandsch werden geschreven, *Dionyzos* (Maart-Juli 1903), een taalorgie als reactie op het realisme van *De Kleine Zielen,* welke cyclus de auteur in Augustus 1902 ‘achter den rug’ had. Een reeks van 12 sonnetten ging *Dionyzos* in Februari 1903 vooraf, als een inleiding op de Dionyzische levensvreugde, die zich toen van Couperus meester gemaakt heeft. Uitbundig moet die vreugde geweest zijn, dat er vanaf Juli 1903 tot September 1904 geen ander werk kon ontstaan dan de speelsche vertellingen, die sinds enkele jaren iederen Zaterdagavond als feuilleton voor *Het Vaderland* werden geschreven. In deze korte verhalen ‘over zichzelf en anderen’ en ‘over alles en iedereen’ gaf zijn natuur zich bloot in verrukkelijke, ongedwongen vormen, die met de toon van ‘bekentenissen’ of de intieme conversatie dikwijls een onvermomde

autobiografie zijn. Wel zorgeloos en bevrijd moet hij geweest zijn om zijn heidendom nu openlijk te kunnen belijden in deze verrukkingen over het genotvolle oogenblik, waaraan hij zich gaf. In dit stadium van zijn leven moet een nieuwe ontwikkeling of een nieuw 'geloof' zijn ontstaan. De aandacht, die de biograaf van Couperus aan dit levensstadium, evenals aan de onrust in de jaren na *Extaze,* te wijden heeft, zou niet diep genoeg kunnen zijn.

Maar welke gedachten trokken Couperus in die levensvreugde naar het Noorden terug? In het najaar van 1904 schreef hij *Van oude menschen, de dingen, die voorbijgaan....* (Sept.-Dec. 1904), waarin hij voor het laatst zijn groote, dramatische vizie op de werkelijkheid van een Hollandsche wereld te kennen gaf, en hier met een kortheid en een tragiek, die een lijflijke beklemming achterlaat: 'La vraie mort, c'est la déchéance', met een woord van André Malraux. In de Europeesche litteratuur schijnt deze roman de eenige, waarin de ouderdom tot een obsedeerend en vizionnair motief werd gemaakt. Na *Dionyzos* deze 'inkeer' tot de ouderdom in een tragiek van wroeging, doodsangst en doodsche stilte.... Men kan niet zeggen, dat in *deze* vlucht geen eigenaardigen moed school.... Maar Couperus was de dood al ontvlucht: in hetzelfde najaar begon hij een andere roman.... Een jaar later beëindigde hij met de jubelkreten der menigte rondom Alexander Augustus zijn eerste historische roman *De Berg van Licht* (Nov. 1904-Nov. 1905), een grootsch vizioen, waarin nu leven en dood als in een arena de zege bevochten. De ontroering werd hier één van symphonischen aard: men vergeet al lezend het décor niet, waarin het Syrische keizertje zijn prachtige, schrille stem van man-maagd in de menigte krijt, en men kan niet vergeten, dat Couperus dit lichaam bespeelde. Deze geheele symphonie van Helegabalus was de symphonie of de kreet zelf van Couperus. Het is onnoodig om Couperus, tegenover *De Berg van Licht* in het bizonder, te omhullen met de delicate zwijgzaamheid van zijn biografen, die hem verdedigd hebben, waar hij hun verdediging allerminst noodig had. Als 't bovendien waar is, dat *Corydon*, de verdediging van het uranisme door André Gide, tot Couperus' lievelingsboeken behoorde, dan zou het nog onnatuurlijker zijn, dat men de diepste natuur van zijn genie angstvallig heeft willen verzwijgen. Men kan zich de vlucht van Couperus in de vrouwelijke gestalten van zijn werk niet realiseeren, wanneer

men zich geen rekenschap geeft van haar psychologische en natuurlijke oorzaak. Ik vraag mij af, hoe de biograaf van Couperus deze verklaring uit een verkeerde eerbied zou kunnen vermijden. Het is déze eerbied, die valsche portretten maakt en het misverstand doet ontstaan. Men heeft Couperus tot nu toe slechts litterair, aesthetisch, *op een afstand* benaderd, zonder de unieke synthese te (willen) vinden, welke met andere, psychologische praeliminairen te vinden zou zijn.

Met *De Berg van Licht* moet Couperus een wereld hebben ontdekt, dat hij tot aan zijn dood in den droom van het verleden als in een werkelijkheid vluchten kon, wanneer hij die werkelijkheid noodig had....

In 1911 verscheen *Antiek Toerisme,* een roman in het oude Egypte, in hetzelfde jaar de bundel *Antieke verhalen van goden en keizers, schrijvers en hetaeren,* in 1913 *Herakles* (‘heel knap, maar heel vervelend’, zooals hij in een exemplaar daarvan schreef), in de herfst van 1913-1914 *De Ongelukkige*, de roman van Boabdil. Tusschen fatum en droom, tusschen waarachtigheid en décor vormen zij tallooze overgangen, als vluchtvormen in taalvizioenen, die hij eens welsprekend samenbond in *Schimmen van Schoonheid.*

De oorlog naderde.... Couperus vluchtte uit Italië en hij vluchtte in Holland opnieuw: in 1917 schreef hij met een merkbaar plezier over den tijd van Domitianus: *De Komedianten* speelden hun dartel tooneel boven den oorlog.... In 1918 verscheen die meeslepende parafrase op Apulejus: *De Verliefde Ezel,* in 1909 de roman van *Xerxes,* waarin men een satyre op Keizer Wilhelm II zou willen zien, in 1919 een novelle *De Ode*, die in de ‘muskulatuur’ van de volzinnen de kracht van zijn laatste, historische roman *Iskander* (1920) voorafging. Bijna schaamt hij zich voor zijn voortdurende vlucht.... Met een zekere ernst wil hij zich inlijven als hospitaal-soldaat van het Roode Kruis: ‘Ik wil àlles doen’. In een brief aan Prof. W.E.J. Kuiper van 27 April 1918 schrijft hij: ‘U zult mij wel onverbeterlijk vinden, maar omdat ik in deze tijden, die de wereld doormaakt en die ik beleef, niet kán over moderne menschen schrijven, schrijf ik een roman: *Alexander en de vrouwen’.* De *Iskander* van Couperus werd het epos van den tragischen held, van het genie, dat over zijn noodlot heen durfde leven en zich

door het noodlot overleefd ziet. Hij hield de evocatie als 't ware een toekomst- of een tijdsgericht in: ook van deze tendenties zal de biograaf van Couperus zich voortdurend rekenschap moeten geven. De droom kan een element van op de werkelijkheid gerichte weerbaarheid in zich dragen en de vluchteling zal ook vluchtend de aarde niet kunnen verlaten. En de laatste ontvluchting brak aan. De reizen naar Afrika in het najaar van 1920 tot den zomer van 1921, naar Londen in Juni 1921, waar Couperus de ‘society’ van Wilde nu in levenden lijve om zich heen zag, en tenslotte zijn groote reis naar Indië, China en Japan van October 1921 tot October 1922, - zij waren de laatste reizen, die hij op aarde zou maken. Hij dacht, thuisgekomen, aan een roman die in Japan zou spelen. Zijn dood was de laatste, meest tragische vlucht....

Wanneer men het oeuvre van Couperus uit zijn leven zou willen verklaren om de synthese van zijn genie met een groote waarschijnlijkheid op het spoor te komen, dan zou men moeten uitgaan van het beginsel, dat de louter aesthetische kant van het kunstwerk nog niet het intieme drama van den kunstenaar bloot geeft. En alleen het intieme drama maakt hem verwant.... Voor Couperus waren de historische of magische verbeeldingen de aesthetische vluchtvormen van zijn natuur uit een overmachtige werkelijkheid in de sfeer van een zoo absoluut mogelijken taalzang of in de gepassionneerde reconstructies van mythe en Oudheid.

Maart 1935.

Verzen door Hans P. van den Aardweg.

I.

Ik denk nog dikwijls aan die schemeruren
Des winters, in den middag, als het laat
Reeds werd, en wij zwijgend zaten te turen
Door 't raam of even naar elkaars gelaat.

Hoe stil, maar schoon en rijk waren die uren
In onze kamer, zonder een'ge daad,
Geruischloos brandde in den haard het vuur, en
Héél flauw klonken geruchten van de straat.

Nu ben ik zeer alleen. Er zijn gestorven,
En anderen zijn van mij heengegaan,
Die over land en zee hebben gezworven,
En toen zij keerden zag 'k hen anders aan.

Nièts rest nu dan d'onwisheid van den tijd:
De groote grenzenlooze eenzaamheid.

II.

Is het vandaag de monotone hemel,
En het verlatene der vochte straat,
Die naar het vaste en eenzaam weten voeren,
Dat alles mindert en tenslott' vergaat?

De middag is zoo vreemd, verstild, verstorven....
Zoo kleureloos en leeg, en zoo verstomd:
Alsof aan die onwezenlijke luchten
Geen ochtend meer over de wereld komt.

Is dit het einde van der menschen wijsheid:
Een bonzend hart met vlietend bloed alleen?
Waaruit wat 't ooit aan glorie heeft bezeten,
Gelijk de glans van dezen dag, verdween.

Een bandelooze zal ik eens weer wezen,
Over een jaar.... over een máánd misschien!
Wàt kan het mij dus eigenlijk nog schelen
Of 'k hen, die 'k liefheb, aanstonds t'rug zal zien?

Hóór, hóór mijn klok, die driftig de seconden
Van dezen dag naar het verleden slaat,
En zie daar hoog dien vreeselijken hemel,
Die als een domper op mijn denken staat.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Nu.

- Verdrijf de schimmen van uw dood verleden!
Volbreng uw dagtaak, leef alleen in 't heden
En rust, voldaan, niet vóor het avondblauw.
Dan zal u, loonend, droomeloos omvreden
De koele slaap, die laaft als reine dauw.
- Ik heb gepoogd, te bannen met mijn beden
De droeve schimmen, doch zij bleven trouw.
Ik klaagde zacht hoe zij mij weenen deden.
Zij zongen toch hun melodie van rouw.
Ik ben gevlucht, 'k heb de eigen woon vermeden,
Alom zij volgen, tot 'k ze in droom aanschouw.
Eén hoop mij rest, nu wanklen al mijn schreden,
Nu jarensneeuw bevlokt mijn harengrauw,
Wijl 'k heb geliefd en Christus heb beleden,
Zal God me ontvangen in zijn vreugdlandouw?
- Neen, elke vreugd bloeit Nu en Hierbeneden,
Leef hier, leef nu, verwacht geen hemelsch Eden.
Breng steenen, arbeid aan het grootsch gebouw!

Arbeid[1] door Joannes Reddingius

Scheppen

Een Dichter moet altijd de Poëtiek
hoog houden: als bezieling hem verlaat
stil zwijgen, wachtend tot opnieuw ontstaat
ontlading van hart's krachten in muziek.
Hij moet een moedig man zijn, die weerstaat
wat tegenwerkt, bouwend zijn hoog cantiek,
naar rede juist, verlangend een plastiek
fijn-scherp: zoo staat een hert bij dageraad.

Van uit den geest dalen in het domein
van 't eigen hart lichtkrachten als een vloed
van wereld-al-muziek, als zonlicht rein.
Gelijk een Bouwer hij te werken staat.
Zijn hart bewogen door het stroomend bloed
volbrengt in deemoed hij de scheppingsdaad.

1) Uit een bundel van dien naam, ter perse bij de Uitgeversmij. C.A.J. van Dishoeck, te Bussum.

III.

Als water zingend zacht, soms noô te hooren,
Wen gouden vuur zijn blanke ziel bevrijdt;
Als winddoorvlogen, buigend, suizlend koren,
Van rijpheid zwaar, de zeis tot brood gewijd;
Als boomen stormgezweept, om loof verloren
Rebellie ruischend, in den herrefststrijd;
Als droef eentonig lied van golvenkoren
- Is 't niet de zang der Zee van de Eeuwigheid?

Zoo zingt wel zacht de stem der stilte, in duister,
Van neuriewater, winddoorsuizeld graan,
Gezweepte boomen - 'k Richt mij op en luister
Naar 't lied van de aarde en wil den zin verstaan.
Dan, diep en donker, tragisch plechtig, ruischt er
De roep der Zee, waar 'k in zal ondergaan.

Arbeid[1] door Joannes Reddingius

Scheppen

Een Dichter moet altijd de Poëtiek
hoog houden: als bezieling hem verlaat
stil zwijgen, wachtend tot opnieuw ontstaat
ontlading van hart's krachten in muziek.
Hij moet een moedig man zijn, die weerstaat
wat tegenwerkt, bouwend zijn hoog cantiek,
naar rede juist, verlangend een plastiek
fijn-scherp: zoo staat een hert bij dageraad.

Van uit den geest dalen in het domein
van 't eigen hart lichtkrachten als een vloed
van wereld-al-muziek, als zonlicht rein.
Gelijk een Bouwer hij te werken staat.
Zijn hart bewogen door het stroomend bloed
volbrengt in deemoed hij de scheppingsdaad.

1) Uit een bundel van dien naam, ter perse bij de Uitgeversmij. C.A.J. van Dishoeck, te Bussum.

Der Goden Alchimie

Ik zie zoo graag der Goden Alchimie,
als dag gaat wijken en de lucht wordt vuur,
tempel van licht, hoog-schoon, maar kort van duur,
ik ben gelukkig als ik helder zie....
Ten heem'le vuur en vuur op 't golvend veld
van de avondlijke zee waar nog een laat
vaartuig is komend, dat ten haven gaat,
schoon is het zeilend door het vuurgeweld.

O verten-wijdheid en o lucht goud-rood,
o heil'ge tempel waar mijn geest in leeft,
U heb ik lief met eene liefde groot,
een rood zacht schijnen door mijn leven zweeft.
O Alchimie der Goden, mijn gezicht
kan nooit meer donker zijn door uw goud licht.

Carpe diem

Een ziekte sloeg mij neer en liggend stil
zag ik mijn oude dagen langs mij gaan,
wetend-te-schouwen was mijn wensch, mijn wil,
en mijn verlangen om ze te verstaan.
De droefste zag ik door mijn tranen heen,
verstomd is veel wat eenmaal leefde en zong.
De schoonste waren zij wier lichtschijn drong
diep in mij, dat ik met dien glans werd één.

Toen klonk een stem: Ik zeide U, pluk den dag,
als gij dat deedt, dan hebt gij niets verloren
van wat ontbonden werd door traan en lach.
Wees voor den nacht niet bang, die ál omvangt
wat rees in 't licht: der sterren helle koren
zingen U toe, die naar het Licht verlangt.

Donkere dag

Soms kan de dag zijn als een donker dal
van treurnis en de doffe ziel doolt rond
in zich besloten daar zij nergens vond
lichtschemering noch hoorde vogelschal.
Vreugden van vroeger zijn zoo ver, en heen
naar Toekomst-wond'ren wilde tijgen zij,
het morgenrood zien van nieuw wereldtij,
maar 't was ál duister en zij bleef alleen.

Dan is het goed te denken aan den strijd
der Grooten, aan het smart'lijk menschenleed,
dat zij doorstonden, die deze planeet
wilden opstuwen naar de glorie wijd
van de onverwonnen zon, die altijd is
licht gevend, in zich kent geen duisternis.

Het milde woord

Het milde woord van een geest'lijk groot man,
dat uit het binnenst van zijn wezen welt
en naar de diepten van ons wezen snelt,
ons blijheid en vertrouwen geven kan
en durf om voort te gaan op 't moeilijk pad
van om te zetten wat is donker, - kracht
van tegenheid te maken tot een macht
van Liefde-in-eenheid en dat is de schat.

Door dat vertrouwen-gevend mededeelen
wijkt het gevoel van afgezonderdheid
dat eenzamen is eigen, die verhelen
waar over zij beschikken en wie lijdt
stijgt moeilijk uit boven zichzelf en velen
hebben gewacht, dat Liefde 't Leven wijdt.

Uit de toekomst

Uit dat wat Toekomst is stroomen de Krachten
tot ons wier fijne zinnen nemen waar
van Duisternis de woelend-felle Machten,
van Licht het warme liefde-schijnen klaar.
Zoo komt uit Toekomst regen, sneeuw, wind, 't rood
van Dageraad, zoo rijst de Nacht met hare
flonk'rende sterren, zoo komt ook de Dood,
zoo bloeien óp de schoone kinderscharen.

De Waarheid-willenden bereiden vóor
de werkzaamheid van de verborgen stroomen,
opdat ook Liefde's stem ééns dringe door.
Als 't menschenhart zich ééns van waan bevrijdt,
zullen jong-blij latente krachten komen,
rivieren, wellend uit de oneindigheid.

De liefde, die ons leidt

't Is of wij nieuw-ontwaakt in 't zonlicht staan
als plotsling diep wij voelen: in ons woont
de geest, die Liefde zelve is, die beloont
ons streven waar te zijn en vrij van waan.
Zij is 't, die aan de ziel de schatten duidt,
die zij mag dragen, zangen vangen aan,
die haar vervullen en het klaar geluid
zingt, dat een licht zal vallen op haar baan.

Dan vindt de ziel weêr moed voor nieuwen tocht,
wat deert of donker haar bedreigen zal
of tegenheid van menschen, haar, die zocht
het zilv'ren schijnsel boven Aarde's dal?
Zij zegt, gedenkend U: o Liefde, Gij
maakt zonnekrachten in ons wezen vrij.

Opstanding

Wanneer de mensch door Liefde zijne zeden
verinnigt en geen dreiging wordt gekend
en angst voor vernielende krachten en 't
echte, klaar-waar, verstaan wordt door de Rede,
dan stijgen tot de Godheid de gebeden
liefdevol-warm, tot Liefde's element,
als het onsterf'lijk binnenlicht zich wendt
naar 't Groote Licht, dat Liefde is zelf en Vrede.

Dan wordt op eenmaal van ons afgenomen
het kleed, dat donker als een schaduw valt
en dat onzichtbaar maakt ware gestalt
van 't wezen mensch. Hoor mij, de tijd zal komen,
dat, wijs door Liefde, zingend hij zal gaan,
als door hem heen Gods gouden vlammen slaan.

Avondzonnevuur

Nu 't avondzonnevuur glanst door mij heen,
voel ik mij stijgen in een wereld, licht,
vrij wordend door de weldaad van dat wellen,
dat liefde-geven van de roode zon.
Ik, kind der Aarde, ga door stroomen vuur,
ik, kind der Hoogten, zweven kan en snellen,
ikzelf ben Sterver en ikzelf ben Vonk,
bewust van Waarheid leef ik mijn bestaan.

Daar is niets schooners dan het Oogenblik
als Eeuwigheid beleven, opperst heil,
het doet wat sterf'lijk scheen onsterf'lijk zijn,
het wordt doorvloten door Eeuwigheidslicht.
Daar is geen nacht meer, ook in duisternis
ben ik van heil'ge zonne-daên gewis.

De krachten van het morgenrood

Ik zoek de krachten van den morgenschijn,
sterren verbleekten en het donker zwicht,
het Oosten wordt een Tempel, diepten zijn
nog schemerend, maar allengs wordt het licht.
De vogels zijn ontwaakt en zingen al,
daar is glans-dringen heen naar Aarde's steê,
de wijd, wijd-liggende, die weem'len zal
in 't vlietend licht, dan lachen land en zee.

In schemer gaande nog, zoek ik de kracht,
die werkend is in 't rijzend morgenrood,
dat glanst in de oogen van wie schouwend gaat
naar harteklop op lichte voetenmaat
en zingend zelf heeft over woorden macht
en weet lichtkrachten sterk, lichtkrachten groot.

Aarts-engelen

Wijd-blauw het meir en hoog bergtop bij top
in de' aether blinkend en de lichtgestalten
hoog van de Aarts-eng'len dreven voort en voort
op 't rhythme der muziek, die hen doorzong.
Zoo in de hooge heem'len zweefden zij
in eenen witten luister en een droom
van zaligheid vervulde gansch hun wezen,
één met den Wereld-Geest, die Al doortrilt.

Zij daalden tot de toppen hoog in 't licht
van de bergketen, wit en wit van sneeuw,
en zelve waren zij aan sneeuw gelijk
en het bewegen van hun wieken was
een wuiving van geluk en, wit bij wit,
werden de toppen met de Aarts-eng'len één.

Water en rots

Woest en geweldig in een tuimelval
spuit witte waterstraal uit grauwe rots
en valt uiteen, een kleed van droppen blank,
een wonderwâ van levend kristallijn,
die valt en valt naar diepten waar een stroom,
die door de nauwe bergkloof warrel-bruist
zich stort in het ravijn met donderschal
en stampt en ziedt en voortgolft met geweld.

Wie naar het schuim-wit ziet, naar 't droppenkleed,
en hoort het rustelooze water gaan
en opblikt naar de rotsen dicht nabij,
meent, dat zijzelf bewegen en een vrees
doet wank'len hem, maar dat is alles schijn,
stevig gegrondvest staan zij, scherp van lijn.

De jonge stier

Ik zag hem staan in eene wei, een jong,
prachtig-gaaf dier, daar was geen vrees in hem,
die rustig naar mij keek, die nader kwam,
blij om de schoonheid van dat edel dier.
Zoo stoer-vast was de kop, twee oogen groot,
de jonge bek, neusgaten en het paar
knobbels van horens, nog niet uitgegroeid,
de huid sneeuw-blank met vlakken glanzend bruin.

Ik riep hem aan en nader kwam hij toen,
ik zag de pooten-buiging en zijn gaan
en zijn plots stilstaan, stil bij de rivier.
'k Heb blijde woorden toen tot hem gezegd
en 't was of hij begreep mijne gezindheid
en toen ik heenging zag hij lang mij na.

Bloesemboomen in de Alpen

Als bruiden stonden zij tegen het blauw
der hemelen, een reine, blanke stoet
van groot-gelukkigen in 't land der bergen,
tusschen de bloemen bij het blauwend meir.
Daar was het edel zegenend gebaar
van leven-geven rijk en eindeloos,
geluk van bloeien in een atmosfeer
van ongereptheid en van heilig streven.

De sneeuw-bedekte bergen achter 't dal
rezen in 't eindelooze, ver en schoon,
als Wereld-wachters in de Wereldruimte.
Een vogel op een tak begon te zingen
en naar het witte kerkje togen wij
langs 't keiïg pad, denkend aan bloesems blij.

De pyramide

Toen ik de groote Pyramide zag
was daar in mij opklinken van muziek
zooals wanneer een vrouw, die heel hoog zingt,
staand op een bergtop klinken doet een toon,
zuiver gevormd door de stembanden rein
en ademkracht, in een opbouwend beelden,
zoo dat het hoofd is ruim en het gebeente
trillend van klank is en de toon zelf stijgt.

Gaan van geluid door 't ijle, schicht van klank
in koningsvaart, een goddelijke konde,
dat menschen-stemklank doordringt in 't gebied
van 't nimmer rustende, breed stroomende.
Zoo dit ontmoeten toen mijn binnenkracht
Oer-krachten naad'ren en erkennen mocht.

Bloemen der Alpenwei

Bloemen der Alpenwei,
levenskrachten,
helpende Machten,
werken in mij.

Ik ben een mensch-bloem, ik,
die van het oogenblik
geniet,
ik ben een stroom, een vonk,
en God mij schonk
het lied.

Bloemen der Alpenwei,
ik wil diep schouwen,
eind'loos vertrouwen
geeft uw geheimnis mij.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXCV.

Als peinzend kijker staar 'k naar 't aardsch gewarrel en niet veel
Er van ik hoop of vroeg 'k ooit: klein, diep-teer reeds, was 'k tevreden
Als 'k ongestoord kon lezen en ik boven of beneden
Geen suffe stemmen hoorde, die dof bromden. Och, ik deel

Gelaten in 't aardsch lot steeds. 't Leven lijkt me een raar struweel
Waar nijdge wezens streven ook al heerscht er schijnbaar vrede.
Ja, dat haast allen wisselvallig leutren lijkt me een zede
Die liever ingehoû'n moest worden. Kalm ik leef: mijn keel

Zuiver van toon, zingt voort, maar toch heb 'k altijd streng gemeden
Mij vóór te doen als zanger: nooit lief 'k drukte en nog, tot heden,
Verlies 'k me in diep-fijn denken, daar ik anders mij verveel.

Ik heb mijn levensdraad nog nooit krachtdadig afgesneden,
Want veel te graag blijf 'k mijm'ren. Diep-in stoer ik denk en speel
Hoog voort, maar heb als tenger kind reeds diep-in zwaar gestreden.

DCDXCVI.

Der Aarde Inheemschen meenen 't vreemd voor 't allergrootste deel.
Ik voelde dit, na lang wijd peinzen, jong reeds, maar beslissen
Kordaat niet daadlijk deed ik, daar 'k niet wilde deerlijk missen
Op 't Eind mijns Zijn's der groote Waarheid Volte. Staeg ging 'k heel

Eenvoudig-logisch voort uit diepste Zielskracht, dus nooit scheel
Kijkend of eerloos mij gedragend. 'k Zat en ijvrig visschen
Bleef 'k in mijn Geest en alles wat 'k ontmoette er was 't gewisse
Wat 'k door sterk-verren drang er zag. De stadig-steevge keel

Mijn's Geestes zocht: maar heel aanvanklijk kwam er slechts gekweel
Waardoor de wijde schare, die op goed geluk blijft gissen
Ontzegde me elke waarde, en zoo dan rees er soms krakeel

En raak dan sloeg ik, als bezielde, naar dien hoon. Och, veel
Verschil 'k van andren, en dies dikwijls in de lichte nissen
Der diepste Ziel verschool 'k me en zweeg. Maar thans weer zing 'k en speel.

DCDXCVII.

'k Begeer om eens weer weg te zijn voor goed van top tot teen.
Een Hemel vind 'k vervelend en een Hel ellendig. Blijde
Niet-wezendheid, vergetelheid is mij 't Al-liefste. Scheiden
Dies zal 'k eens gaarne gaan van 't Aardrijk, met mijn Zelfje alleen.

Wat van mijn Aanschijn blijft is niets dan langzaam molmend been,
Mijn werk een poosje nog, mijn naam, waar zich omheen blijft breiden
't Gebabbel van boos-lage zotheid, wat mij niet meer lijden
Dan doen kan, daar 'k niet meer besta, lijk elk die hier verdween.

Elk denkhoofd zóó vergaat het: reeds als kind en knaap vermijden
Ging 'k, om te sterk te voelen mijn gestadig geestlijk lijden.
Ik streed stil-werkend voort: waarom? Stug liep 'k met vaste schreên

Logisch steeds dóór naar 't, hoop ik, vreedzaam Einde. Och, altijd meen
'k Elk ding, wat 'k zeg of zing, en blijf nu breed-kalm vriendlijk beiden
Dat 'k eindlijk diep verdwijn in 't Ongenaakbare Eeuwig-Wijde.

DCDXCVIII.

Vulkaan nog blijf 'k van binnen met een ijskroon om den rand,
Den hoogste, van den krater, den in diepsten Grond nooit tamme
Die zwijgt, en zweeg veelal ook vroeger, toen 'k naar 't snelle ‘zwammen’
Luisteren bleef der flink-weg stelligen, die vreemd-astrant

Spraken en penden over alles, lijk 't hun door de krant
Verwittigd was geworden. Zelf niets zeide ik, schoon de vlammen
Gudsten naar 't hoofd mij soms uit de adren, maar met stramme
Korte beweging van mijn zelden hooggeheven hand

Bleef 'k losjesweg verschuilen me achter kalm-gestrekte dammen
Mijns vredig-breeden Zelfgevoels, want hen omver te rammen
Met nog veel wil'drer woorden zwaarte, wou 'k niet. Niet gebrand

Was ik er op, om luid te redeneeren. Mijn verstand,
Dat heftig worden kan, hield 'k rustig. Och, een domme, lamme
Scheen ik den vlotten, lijk ook nú. Maar vriendlijk houd ik stand.

DCDXCIX.

't Is vreemd: soms plotsling zie 'k, maar niet met levende oogen
Neen, met heel andere, die kijken naar wat geen vermoedt.
't Zijn Verten, die vrij vredig liggen in mijn stil gemoed.
Geen geestlijk-voelend Ziener is te peilen want bewogen

Wordt hij van uit bewustlooze Achterzijndheid en blijft pogen
Zich zingend te openbaren. Och, mijn Diepte ik eer. Zij spoedt
Zich nu, zoomin als vroeger, iets te ontvangen, want een gloed
Doorzwiert haar durend, die haar koel en puur besef doortogen

Reeds heeft in eersten kindertijd. Al waarheid en al logen
Vaak onderscheidde ik fijn als knaap al, en een hooge moed
Ontsteeg mij soms, schoon dwazen scheen 'k een domme, suffe, droge.

Maar beter weet ik ieder dan zij 't zelf doen. Streng getogen
Door 't Aanzijn ben ik als een vrijwel-stugge, die bevroedt:
Heel diepst-in heft zich hoog me een nooit gedoofde steile Kloet.

M.

Hoe verder 'k leef, hoe langs zoo meer heel kalm terug 'k mij trek
Naar sferen, waar 'k als knaap reeds toefde. Grondig leerde ik weten
Het wijd-verspreid bewegen van de menschenwereld. Meten
Ging 'k toen reeds alles aan mijn Diepte, en zette schaarsch een ‘bek’

Op, neen, eer zweeg 'k verlegen, en dat vonden de anderen ‘gek’,
Doch aldiepst-ver ik voelde soms een allerwijdst vermeten
Dat taamlijk onbepaald bleef. Want vaag zag 'k reeds in de breedte
En lengte een leven vóór mij vol van pijn. Afzijdsche stek

Van brave menschen ben ik, die heel vredig leefden, krek
Als waar' hun ernstig wezen 't leven wetend en gegeten,
Genoten heeft nooit één meer dan was noodig. Och, geweten

Toen klein 'k was, hebben ze alles, lijk ik waande. Dies mijn nek
Geestlijk nooit liet ik buigen. Toen soms latre Dwazen smeten
Mij steenen naar den kop, zei 'k me in mijzelf heel stil: Verrèk.

MI.

Mijn werk is, evenals mijn geest, schaarsch vlot-weg amusant.
Stroef-gloeiend leef 'k als mensch in verste Diepte en sterk-genegen
Blijf 'k elk, die geestlijk-echt en eerlijk doet. Doch snel bewegen
Door andren liet 'k mij nooit, en zelfs wen 'k plotsling aangerand

Op vreemde wijze word, blijf 'k rustig en dus overmand
Nooit wierd 'k door wie mij tergden, want mij niet-verdiende vegen
Wenschten te geven om mijn ooren. Wijd gezond verstand,
Dat, onbewust, me is even eigen als mijn Voelen, wegen

Bleef me en nog blijft al dingen in mijn leven, en gestegen
Ben 'k dus heel langzaam tot dit Hoogte-punt mijn's Zijn's. Ik rand
En randde nooit een Aêr aan van al-verste puurte en tegen

Wie mij beleedgen wou heb 'k vaak hoognuchter stil-gezwegen.
Mijn Achterwezen, waar 'k, als jongen reeds, mee hield verband,
Stuwt stil me omhoog in dit me op 't laatste toch geneegne Land.

Reinier van Genderen Stort door Dr. Willem Kloos.

(Reinier van Genderen Stort. Sprokkelingen, 1935. - N.V.A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, Leiden.)

Van Genderen Stort heeft reeds eenige malen getoond een episch schepper van ongemeene begaafdheid te wezen, maar thans blijkt uit deze zeer belangwekkende verzameling van puntig-juiste inzichten en gedachten, dat hij tegelijkertijd bezig blijft, om breedmenschelijk en aesthetisch-fijn zich zijn eigen sterk-levend Binnenzijn bewust te maken. En de intelligent-psychische vondsten, die zoodoende in hem naar boven komen, zijn dan ook inderdaad belangrijk voor iederen waarlijk-ontwikkelde, die zelf eveneens wat hij leest, of waarmee hij op andre wijze kennis maakt in zich zelf nagaat en te doorgronden tracht.

En zoo heb ik dan ook zelf die van twintigjarig jongmensch reeds altijd vredig-langzaam geestlijk-literair te werken zit, deze reeks van honderd en acht inzichtige opmerkingen en invallen met genoegelijke verrassing en veelal ook met hartelijk meevoelende instemming gelezen en herlezen, en daar ieder ander naar objektiviteit strevend, dus met zijn zuivere onbewustheid alles aanvoelen kunnend en dus volstrekt verstaan-willend mensch voor een verbreeding of een nog verdere preciseering zijner eigene begrippen er iets aan hebben kan, vind ik het prettig om over dit nieuwe werk van dezen blijkbaar nog toekomstvollen auteur te schrijven, en er, zooals ik dit sinds 1880 altijd gewend ben geweest om te doen, overwegingen en bevindingen van mijn altijd en overal psychisch-wakker geblevenen bevroedingslust aan vast te knoopen die hoe langer hoe rijker en rijper geworden, maar in hun versten Achtergrond onverbreeklijk van mijn totale menschlijke Wezendheid zoowel als de stuwende kracht van mijn letterkundig oordeelen en van mijn nu reeds jaren lang altijd

spontaan naar boven komend wijsgeerig dichten zijn. Ja, mijn zichzelf creëerend Dichten, zonder eenige ijdelheid kan ik dit konstateeren, doet zich thans haast dagelijks gelden, nu ik, hoewel ik mij gelukkig nog flink en als jeugdig voel, toch met mijn verstand uit de verste Verte het èindlijk Einde van mijn aardsch bestaan naar mij heen weet te glijden, zooals dit vroeger of later geschiedt met ieder levend mensch, maar toch gelukkig nog diepst-in eerlijk en subtiel breed-gevoelig over alle dingen van dit Aanzijn denken kan en geestlijk ziend en gevoelig hoorend schrijven. Och, mijn Achterwezen, waar mijn Daagschheid door geleid blijft worden en dat als gloeiende Psyche diepst-in zichzelve toevend, maar ook als gemoedlijk-logisch karakter, altijd stevig in elkaer is blijven zitten, hoe ellendig ook soms de mij omringende en dan benauwende omstandigheden mochten zijn geworden, is tegenwoordig, gelukkig, in een periode van haar, naar de uiterlijke teekenen te oordeelen, misschien nog heel lang duren kunnend menschlijk verschijningsbestaan gekomen dus ook van mijn telkens weer inwendig worstlen moeten met menschen, die mij willens of onwillens averechts begrijpen en dwaas bejegenen - ik heb dit door al mijn zijnsjaren heen veelal geheel en al mijzelf beheerschend menschlijk-gemoedlijk gedaan - ik ben nu, herhaal ik, gekomen in het laatste tijdvak van mijn leven, waarin ik niet langer, zooals altijd vroeger, gekweld door hachelijke uiterlijke omstandigheden, ongehinderd voort kan streven, haast iedren dag ernstig-arbeidend, een uur of negen lang.

Ik heb, als jonge mijmeraar reeds, die zich alles van zijn diepste Onbewustheid naar boven poogde te halen totdat hij kon gaan handlen, geleefd als een intelligent-willende maar veelal behoedzame Essentie, die nooit afweek van zijn eigenen persoonlijk-psychischen weg, waarop thans mijn Diepte nog steeds konsekwent blijft voortgaan, zich zelf op geoorloofde wijze blijvend handhaven zooals dit met ieder krachtig en fatsoenlijk Lever het geval pleegt te zijn, en ik heb nooit de lichamelijke genoegens boven de geestlijke gesteld, zoodat ik, ofschoon ik eens schijnbaar-stervend geboren werd, heden op mijn 77e jaar, zonder eenigen bluf gesproken, geestlijk en organisch nog ‘fit’ omhoogsta, en alles heel gewoon-weg kan blijven doen.

Diep-in psychisch-rustig kalm-hartstochtlijk voelend, geregeld

door van kind reeds, word ik tezelfder tijd als door een stalen pantser tezamen gehouden, zoodat ik mijn heele leven lang hoogst zelden heftig ben uitgebarsten en dan alleen nog maar wanneer ik op zijn alleronverwachtst en zonder eenige aanleiding mijnerzijds onrechtvaardig behandeld word. Nooit zeide ik of schreef ik iets, wat ik weet dat onwaar is en volgde ook nooit iemand na, want blijf alleen mijn eigene goedmoedige psychische Zelfheid, en wen elke uiting daarvan mij onmogelijk blijkt, houd ik mij bedaard-gevoelig en schijn ik dus vrijwel inaktief. En ik kan mijzelf hier zoo karakteriseeren, omdat ik als door een eindeloozen korridor heen, die in mijn hersens aanvangend van daaruit als tusschen verkoelende hooge ijswanden schijnt door te loopen naar mijn kindertijd, alles van vroeger en later en thans in mijn leven, alsof het meer of minder ver van mij afstaat, 't gestadig diep-in dringend gevoelend naar mij terughalen kan en dus onverschillig want evenwichtig bekijken. Het is mij vroeger steeds geweest, en zoo blijft het nog heden, alsof mijn eigen, als dat van ieder, eenzaam donker diepst Zelf er buiten staat en alles beziende tegen zichzelf zegt: Zoo moest het gebeuren, want jij bent zús en de andren waren zóó. En je hebt het dikwijls in proza of verzen scherp vast kunnen leggen, zooals het precies is geweest en waardoor het zoo kwam te zijn. Reeds als nog niet heelemaal volwassene, en dus innerlijk heftige maar toch alles geduldig verdragende jonge man, ben ik half onbewust, dus gedeeltelijk buiten mijn gewonen regelmatigen daagschen wil om, er in geslaagd om de veelal lijnrecht tegenstrijdige temperamenten van mijn beide ouders, dus van mijn lichamelijk uiterst broze en fijne, en inwendig beurtlings luchtig-vroolijke en diep zwaarmoedige lieve moeder, zooals zij mij geschetst werd, maar die ik nooit met bewuste hersens heb kunnen zien en van mijn altijd goedwillenden maar gewoonlijk stuggen, ja, als ijzren vader, ben ik er in geslaagd, herhaal ik, deze beide zeer behoorlijke, maar elkander moeilijk-verdragende menschen langzamerhand in mij te vereenen tot een harmonisch samenstel van hartstochtlijk gevoel en koel verstand.

Zooals ik het hier beschreef is de geaardheid van mijn tweevoudig temperament, welks beide bestanddeelen harmonisch met elkander samengaan, zoodat ik nooit als verstandeloos laag-wreed

ben geworden, maar ook nooit dom poeslief of laf-sentimenteel. Ik heb tusschen die beide uitersten altijd het rechte midden weten te houden als allerinnerlijkst psychisch-hartstochtlijk maar uiterlijk steeds strak-koel blijvend, als een mijzelf van nature beheerschend maar toch vriendlijk doend en sprekend, ja vaak hartelijk handlend mensch.

Ik heb altijd krachtig-raak en kalm kunnen handlen, waar dit noodig bleek, getuige bv. de Stichting van De Nieuwe Gids, toen deze voor de toekomst der Nederlandsche letteren, zoowel als voor mijn eigene noodzakelijk was geworden, ofschoon de meerderheid der toenmaals levenden en schrijvenden of slechts lezenden haar een zotheid vond, ja een kwajongensschandaal. De psychisch-goedwillende en wijze Kracht, zooals deze onbewust ook voorzat in mijzelf, toen ik dit tijdschrift tot stand bracht, is altijd nog buiten mijn een beetje nuchtre, schoon altijd vriendelijke Daagschheid om, de voornaamste motor mijner daden geweest. Ik streefde, van kind reeds, zonder dit reflektief te weten en te willen, naar mijn eigen geestlijken vooruitgang zoowel als ook van al het andere, wat ik beoogde en psychisch vaag vooruitzag en zonder ooit daarover mij trotsch te voelen, zeg ik nu needrig-tevreden: ‘ik verlang niets meer dan dit.’

En tot deze spontane zelfbespiegeling, dezen vredigen inkijk in mijn eigen levend Binnenst Wezen, ben ik gekomen, heel spontaan weg, door mij te verdiepen in het psychisch Wezen van Reinier van Genderen Stort. Deze blijkens zijn romans geniale mensch leeft óók geheel en al van binnen uit. Hij merkt van het leven en de menschen niet meer dan zijn omstandigheden hem toestaan, maar toch keurt hij en beoordeelt hij fijner en denkt hij van uit zijn zeer bijzondere Psyche treffender en juister dan de doorsneê zijner tijdgenooten weet te doen. Hij is niet alleen een psychisch ziener van de buitenwereld, juist zooals ik dat zelf, zonder expres oplettend naar de dingen te kijken, ook altijd ben geweest, neen, zijn Bovenziel, om dat hoogere vermogen eens zoo te noemen, weet het essentieel-gedachte wat in haar rijzen komt, zonder dat des auteurs, als van ieder, daagsche menschheid er veel, ja iets toe afdoet, op het papier te krijgen en dit blijkt dan veel ongemeener te zijn en tevens scherp-juister dan het meeste wat men in andere boeken lezen kan.

En ik kan deze kracht om juiste gedachten te vormen en meê te deelen, die later erkend zullen worden, juist te zijn zoo goed begrijpen en meevoelen, omdat ik zelf altijd óók zoo heb gedacht en gedicht en met mijn subtielst geestlijk Wezen haarfijn precies heb gekritiseerd en half-intuitief nog altijd voort blijf gaan om zoo te doen. Dat wekte vroeger de verbazing, die soms tot heftig rijzende verontwaardiging der toen levenden steeg: men vond, dat ik veel te kras sprak en dat zijzelf met hun m.i. zonderlinge lofprijzingen en afkeuringen veel meer wisten en juister beslist hadden, dan ik en ik heette bij hen een pedant en onnoozel, want van niets afwetend jongmensch. En toch worden mijn slechts luchtig aangegevene beslissingen van toen thans algemeen erkend als juist te zijn. Want ik had met mijn innerlijkst intuitief voelen het rechte getroffen. Men beweerde toen dat ik ‘schold’, ofschoon er in die eerste stukken geen enkel heftig woord te ontdekken valt en ik hoogstens alleen in mijn studietje over den nu niet meer gewetenen Mr. Joan Bohl, die door vele toenmalige recensentjes als een ernstig te nemen adept van Dante in de lucht werd gestoken, mij wat vrijer maar toch altijd beschaafd ingehouden heb laten gaan, omdat ik hem met al zijn hoog gaan willenden schijnbaren ernst zoo onweerstaanbaar-komisch vinden moest.

Intuitie, of m.a.w. de met een mensch meegeborene zuivere invoeling van den eigensten Geest is datgene wat den hoofdzakelijk en alles op zichzelf aangewezenen binnengeest van Reinier van Genderen Stort blijft leiden en besturen, en zoo kwamen, na doorwerkte introspectie, deze voortreflijke ‘Binnengedachten’ uit den waarlijk ongemeenen auteur Van Genderen Stort voor den dag, die blijkbaar eerst losweg verspreid blijvend, thans door een zorgzame hand bijeen zijn gebracht en een boekje gingen vormen, dat ik ieder aanraad om te lezen.

* * *

Omdat ik door mijn afstamming uit drie verschillende volksgroepen, nl. een Hollandsche, Fransche en Duitsche, een vrijwel andere geestlijke Essentie in mijn persoonlijk menschzijn berg als het doorsnee-laaglandsche van Nederland, heb ik mij vroeger dikwijls vreemd gevonden, in mijn daaglijksch gewaarworden,

moeten van de meeste menschen hier, en kan ik mij zoo goed voorstellen, dat Van Genderen Stort eveneens, ja waarschijnlijk een nog moeilijker leven heeft. Doch door zijn diepsten wil, die hem aandrijft om geestelijk te vorderen, heeft hij langzaam-aan te berusten geleerd. Hij doorzag en ziet nog heden alle menschelijke dingen in hun betreklijkheid en het gevolg was dit boek van Sprokkelingen vol wijsheid en preciese geestlijke kennis, waarover ik het nu nog even hebben ga. Want het maakte een diepen en blijvenden indruk op me om zijn innerlijke waarde en ik zou dus heel graag zien, dat het in ieder's handen kwam. Immers ik kwam er toe, dit boek lief te krijgen, omdat ik het opnemend en de eerste bladzij er van lezend, onmiddellijk sterk en toch zacht getroffen werd door de uitnemende wijze waarop Van Genderen ons den nog heden bekenden Pontius Pilatus, den Romeinschen landvoogd van het evangelische Palestina schetst.

Ik had dezen machthebber, sinds ik mij als jonge jongen van 15, 16 jaren niet meer tevreden bleef stellen met de ‘Bijbelgeschiedenis’ van Ds. van Hamelsveld, maar de Evangeliën zelf wou leeren kennen, altijd een flauwen, onwissen en dus onbeduidenden vent gevonden, over wien men maar liever niet meer moest denken, daar hij geen eigenlijk gezegd Binnenst Wezen te bezitten scheen.

De inzichtige Van Genderen laat hem ons zien, zooals hij waarlijk geweest moet zijn. En met zijn psychisch indringings-vermogen weet hij dus dien weifelaar te maken tot een belangwekkend mensch.

Het tweede stukje, dat slechts vier en een halven regel telt, kenschetst de Maupassant en daar het ons tevens een inkijkje in Van Genderen's eigenste binnenste zielsgedachten gunt, is het ontroerend voor ieder, die met andere menschen meevoelen kan.

Omdat het kort is, haal ik het heelemaal aan hier.

‘Het groote in Maupassant: het verbijsterende besef, dat het leven een verschrikking is, ondoorgrondelijk en onverbiddelijk, in zekere novellen als een diepen grondtoon te doen hooren, voelbaar te maken als een dampkring geladen met verdelging.’

Heeft men ooit, vraag ik, zóó'n juist-scherpen en koelkalmen

blik op het Aanzijn zien slaan als in dezen eenen volzin van Van Genderen?

Maar zooals hij ons hier zijn melancholischen kijk op het Aanzijn mee doet voelen, zoo schenkt hij ons in no. 4 een fijne weergave van het geluk, dat hem, den schrijver, toch nog rest. Ook dit wil ik nog even citeeren, om elke mogelijke gedachte uit mijn lezers weg te wisschen, dat Van Genderen's psychische zelfonthulling niets anders zou wezen dan een pessimistische verzameling van invallen, zooals men ze óók wel elders aantreffen kan. Neen, zij zijn integendeel diep persoonlijk uit het binnenst Inzijn van een nimmer banaal mensch op het papier gekomen, en zullen dus op hun eigen wijze waardevol menschlijk-geestlijk materiaal blijven zooals alles wat men b.v. in de zeven groote deelen van Milton's prozawerken leest, dat heden ook nog is.

Welnu, op de hier volgende fijne wijze doet deze uitstekende moderne mensch ons zijn levensgeluk kennen.

IV.

‘De wasdom, de geheime en langzame wasdom, de rijpheid en de zoetheid eindlijk van het vermogen om over de taal, de altijd weerbarstige en arglistige in grooten stijl te heerschen, ziedaar vreugden, zóó groot, als ter nauwernood geëvenaard kunnen worden en waarbij het pessimistisch besef omtrent een wereld van plagen en betrekkelijkheden ijdel schijnt.’

O, Van Genderen zegt dit hier naar waarheid. Want ook mijn eigen leven is altijd, buiten mijn innigste Eigenheid om, vol van betreklijkheden die later plagen bleken te wezen, gebleven. En ik heb daaronderdoor alleen het hoofd boven water kunnen houden omdat ik, heel jong reeds, de neiging in mij ging voelen, om het belangrijke wat mij weervoer, in zuiver-psychisch doorvoelden vorm op schrift te brengen, zoowel in verzen als in proza, zoodat al mijn werken, de zeer vele reeds in boekvorm verschenene als het vele andere wat nog in drukletters daarop ligt te wachten of in mijn geest nog verborgen, want ongeschreven schuilt, een beeld van mijn altijd levend gebleven Inzijn geven dat mijn verdere levensjaren ook in mijn eindelijk toch wel komen zullenden ouderdom, gelukkig maken kan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Kaïn en Abel.

De woorden Kaïn en Abel wekken onmiddellijk een suggestie.

Een suggestie, die echter niet altijd heelemaal juist is.

Gewoonlijk denken wij bij de woorden Kaïn en Abel uitsluitend aan den broedermoord, terwijl deze slechts de consequentie is, - het gevolg dus, de logische uitslag van een daaraan vooraf gegaand zijnd karakterproces.

De innerlijke bloedmenging, de geheimzinnige hersenconstructie, de nog veel mysterieuser samenstelling van geest en ziel, die bij Kaïn en Abel zoo ontzaglijk verschillend waren, ja, diametraal tegenover elkander stonden, veroorzaakte van den een tot den ander een haat, een nijd, een broeiende jaloerschheid, die ten slotte, vooral bij primitieve persoonlijkheden, tot moord leiden kan.

Maar niet in de eerste plaats gaat het om den moord. De moord is slechts een toevallige, bijkomstige omstandigheid, ook veroorzaakt door een toevallige, bijkomstige omstandigheid, - in het Bijbelverhaal het niet-opvlammen van Kaïn's offer.

Indien zulk een betrekkelijke kleinigheid voldoende is om de menschelijke drift te prikkelen tot een moord, - en ergst van alles tot een *broeder*moord.... dan moet er tusschen deze beide personen een dusdanig onderscheid bestaan in levensopvatting en temperament, dat deze twee karakters wel vijandig tegenover elkaar *moeten* staan, omdat zij anders voelen, anders denken, anders gewaar worden, en elkaar dus nooit begrijpen en nooit met elkander kunnen sympathiseeren.

Dat in de verhouding van Kaïn en Abel niet de *moord* het voornaamste is, - deze is immers slechts de slotsom van een langdurig, vooraf gegaand proces, - doch het proces-zèlf, het diepgaande

karakterverschil tusschen twee elkaar zoo na staande personen als broeders uit één gezin.... heeft Dr. P.H. Ritter Jr. uitstekend ingezien, en er in zijn zoo juist verschenen uitgebreiden roman Kaïn en Abel (uitgave Scheltens en Giltay, Amsterdam) treffend uiting aan gegeven.

Karakterontleding is altijd interessant.... maar tevens een der allermoeilijkste opgaven der romankunst. De karakterontleding der vroegeren was dikwijls meer een geniale intuïtie dan een welbewust peilen en grondig onderzoeken en drijfveeren naspeuren en handelingen met elkaar in verband brengen en uit al deze analyses de consequentie trekken. Tegenwoordig, nu de leer van Freud zoo tallooze aanhangers vindt, eischt men van de karakterontleding, dat zij doordringt tot in de diepste diepte der menschelijke onbewustheid; en de analyst behoort een scherp onderscheidend verstand te bezitten, een fijngevoelig gemoed, een oneindig geduld, en vooral een ruime, alles begrijpende en alles vergevende deernis en een, met alles en iedereen sympathiseeren kunnende menschelijkheid.

Aan de bovengenoemde eischen voldoet Dr. P.H. Ritter geheel, blijkens zijn bovengenoemde boek *Kaïn en Abel,* dat, hoewel het onderwerp zich zoo gemakkelijk leende tot een goedkoop, sensationeel verhaal, geworden is tot een fijnzinnig uitspinnen van twee karakters, een bijna vivisectisch blootleggen van geestelijke eigenschappen, een tegenover elkaar stellen van aandoeningen en zieleroerselen, dat ongetwijfeld belangwekkend is, zoowel voor den psychischen vorscher, die al het menschelijke wenscht te kennen, omdat hij wil, dat niets menschelijks hem vreemd zal zijn, als voor den gewonen lezer, die als leek in het leven staat, maar die genoeg belangstelling en levendigheid bezit, om graag wat meer kennis te krijgen van de ziel en dier vreemde aandriften en ongeweten diepten.

Met een bewonderenswaardig geduld, met de onfeilbare zekerheid van den kundigen chirurg, met de subtiele fijnheid van den chemischen analyst, en het waarachtig humane van den completen mensch, die niet door dogma's of vooropzettingen of antipathieën of leerstellingen wordt beëngd, heeft Dr. Ritter zijn moeilijke taak ondernomen en deze tot een zeer bevredigend einde gebracht.

Verwacht in *Kaïn en A*b*el* geen scènes, die het zouden doen op de film, verwacht geen catastrofen, die u schokken en laten

sidderen, en vooral, verwacht geen moord op het slot! Maar aanvaard dankbaar, wat u hier geboden wordt, de knappe geduldige ontleding van twee karakters, - die, - uit één karakter ontsproten, - dat van den vader, - toch zóó ontzettend verschillen, - als waren zij onder heel andere hemelstreken, in heel andere omstandigheden, uit heel andere ouders geboren.

Dr. Ritter is een der knapste en stellig een der universeelste schrijvers van onzen tijd. Wanneer hij een onderwerp heeft gekozen, dan behandelt hij het niet oppervlakkig en maakt er een leesbaar en boeiend romannetje van, dat na één seizoen weer is vergeten, - neen, hij dringt er tot in de verste diepte en de grootste breedte in door, hij bekijkt het van alle kanten en rust niet, vóor hij het geheel onder de knie heeft, en hij den lezer wijzer en begrijpender heeft kunnen maken.

Dr. Ritter is door de natuur begaafd met een aangenamen, vlotten, levendigen, bewegelijken stijl; hij bezit een groote menschenkennis, en is, om het familiaar uit te drukken 'van vele markten thuis', - allemaal qualiteiten, die het gemakkelijk maken, een 'aardig', 'aantrekkelijk' boek te schrijven, dat geapprecieerd kan worden door het gewone publiek. Doch ondanks deze aangeboren eigenschappen,, die het dezen auteur licht zouden doen vallen gelijk op te racen in den wedren der populaire, oppervlakkige schrijversbent, versmaadt hij, - zich zijn ernstige roeping als kunstenaar bewust, - het goedkoope, oppervlakkige succes, en streeft hij ernaar, schrifturen te leveren van een hoogere blijvender waarde.

In *Kaïn en Abel* pluist Dr. Ritter met subtiele zorgvuldigheid twee karakters uit, die beiden op zichzelf interessant genoeg zijn, om een nadere analyse te kunnen verdragen, en is hij zoo objectief om zoowel aan 'Kaïn' als aan 'Abel' het zijne te geven.

De namen Kaïn en Abel zijn niet zoo zeer geijkte etiketten van 'goed' en 'slecht' (zooals men geneigd is aan te nemen, als men ze hoort), die Dr. Ritter op zijn figuren heeft geplakt; Kaïn (Willem) is volstrekt niet enkel 'slecht', ja, hij is heelemaal niet *slecht,* al is hij een Streber, en berekent hij alle effecten van zijn daden, en houdt hij zichzelf volkomen in bedwang, en streeft hij ernaar, om in het leven het doel, dat hij zich eenmaal, als kind reeds, gesteld heeft, te bereiken.

En Abel (Karel) is evenmin uitsluitend *goed.* Ook in zijn karakter zijn er *ups* en *downs,* ook op hem is zeer zeker wel wat aan te merken.

Neen! de Kaïn en de Abel uit dezen roman zijn *menschen met de natuurlijke eigenschappen van goed en slecht beide;* zij verschillen alleen maar evenzeer van elkaar als de man met de gele en de man met de roode oogen op de wel zeer moderne omslagteekening.

Dat Kaïn absoluut niet altijd en per sé als het kwade werd beschouwd, wordt wel hierdoor bewezen, dat in de tweede eeuw onzer jaartelling een sectie der gnostici zich Kaïnieten noemde!....

Zoo heeft dus Dr. Ritter ook in dit boek alweer blijk gegeven, verder te zien en dieper te peilen dan de gewone romanschrijver doet. Men voelt, dat aan zijn boeken een enorme tijd van studie, nadenken en onderzoeken moet zijn vooraf gegaan. Wanneer hij een probleem kiest (zij het 't bureaucratische leven aan de departementen, den woeker, den drang der zinnen in onzen tijd, of, zooals nu het karakteronderscheid tusschen zonen van één vader), wordt dit door hem tot in den grond onderzocht, met den degelijksten ernst bestudeerd, en met niet-aflatende attentie uitgewerkt. En des te bewonderenswaardiger is deze werkmethode van den begaafden artiest, die Dr. Ritter is, omdat zijn belangstellingen zoo vele zijn, en hij met zulk een gretige energie kennis neemt van alle levensverschijnselen en alle toestanden van den tegenwoordigen tijd. En zijn interesse is zoo hartstochtelijk en zoo echt, dat hij, zooals gezegd, geen genoegen neemt met een oppervlakkig gadeslaan, - neen! hij wil er nu ook *alles* van weten, en heeft hij alle kennis, die mogelijk is, er over verzameld, dan wil hij ook het publiek verrijken met zijn verworven inzichten en het op de hoogte brengen van zijn overwegingen en van de slotsommen, waartoe hij, na rijp beraad, is gekomen.

De haastige journalistiek is er zoo gauw bij, om een auteur, die zijn tijd goed gebruikt, die geen moment laat verloren gaan, en alle werk-kansen uitbuit, een ‘veelschrijver’ te noemen, wiens arbeid noodzakelijkerwijze ‘oppervlakkig’ moet zijn.

Louis Couperus is eens met kracht opgekomen tegen deze bewering. Hij heeft aangetoond, dat een auteur, die enkel ‘schrijver’ is, die, met andere woorden, al zijn uren uitsluitend aan zijn letter-

kundigen arbeid wijden kan, wel degelijk een, aan anderen ontzaglijk lijkenden arbeid *goed* verrichten kan.

(Het verwijt van 'oppervlakkigheid' mag met meer recht worden terug-gekaatst op sommige couranten-resensenten-zèlf, die, zooals in De Nieuwe Gids met tallooze voorbeelden onweersprekelijk is bewezen, zonder lezen, van te voren reeds weten, hoe zij een boek zullen beoordeelen. Een treffend staaltje van hun oppervlakkig kennis nemen is het bericht, dat men onlangs in een dagblad las over de bekende schrijfster Vicki Baum, die, 'nu zij in Duitschland niet meer schrijven mag, eenvoudig in het Fransch is gaan schrijven, en een roman heeft uitgegeven: Sait-on jamais.' Die knappe Vicki, is de lezer geneigd uit te roepen, zij staat toch maar voor niets! Nu zij in Duitschland niet meer kan uitgegeven krijgen (wèl in Holland en in haar eigen taal, maar dat schijnt er voor den berichtgever niet toe te doen) schrijft zij *mir nichts dir nichts* een nieuw boek in het Fransch.

Evenwel, - 'Sait-on jamais', is de Fransche *vertaling* van: 'Das grosze Einmaleins', Vicki Baum's nieuwsten roman, - en op den omslag staat natuurlijk: Traduction.

Zeg niet, dat deze misleidende mededeeling een 'kleinigheid' is, want die *kleinigheid* is van dezelfde soort als het afgeknipte staaltje van een groote rol goed, een kleinigheid is!....)

* * *

Wij zeiden reeds, dat Dr. Ritter een buitengewoon knap schrijver is. Wie, die o.a., in het begin van *Kaïn en Abel,* de meesterlijke beschrijving van de stad Utrecht leest, zal het niet met ons eens wezen! Door toevallige omstandigheden kennen wij Utrecht zeer goed, eerst omdat wij in de nabijheid ervan te Maarssen woonden op een Ridderhofstad aan de Vecht, en bij alle gelegenheden ieder oogenblik naar Utrecht reden, en later omdat een onzer zusters getrouwd te Utrecht verblijf hield, en wij er lange tijden logeerden; wij zijn dus in staat ten volle de prachtige karakteristiek dezer uitzonderlijke stad op haar juistheid te beoordeelen.

Maar evenzeer aarzelen wij niet, het lange gesprek tusschen Professor Oosterland en Professor Friedenthal een 'meesterstuk' te noemen.

In dit uiterst belangwekkende onderhoud vinden wij de kern van het geheele boek, en de volgende woorden van Professor Friedenthal vormen de *pointe* van het verhaal: uit wat Professor Oosterland hem heeft gezegd, construeert zijn toehoorder de psyche van diens beide zonen, en zegt:

> 'De geheime kracht, die leeft in uw familie, en die u langs wondere wegen omhoog heeft gestuwd, zij gaat door met werken in uw kinderen. Het is merkwaardig: *gij zijt als uiteengevallen in uw beide zonen.* (Cursiveering van ons.)
> In den jongste leeft, onweerstaanbaar, de wil, de voortgang van uw worsteling naar een maatschappelijk hooger niveau. Hij is, - wat gij niet geheel zijt, - de proletariër, zijn aristocratische manieren zijn een vernieuwde vorm van uw Streberei. In hèm leeft de angst, dat het geslacht opnieuw ten onder gaat.... en daarom behoeft gij niet te vreezen, dat het geslacht met u zal vergaan.
> Maar in uw oudsten zoon leeft niet uw worsteling, maar uw bevrijding. Hij is ondanks zijn linkschheid de aristocraat. Hij kijkt niet meer naar beneden, omdat hij op de hoogte toeft, waar gij hem hebt gebracht, al voor zijn geboorte. In hem werd de exaltatie van uw moeder de Droom.'

Wij zouden wel kunnen blijven citeeren, want overal zetten wij bij de lectuur strepen in de marge van dit bijzondere boek, met zijn hoogst origineel onderwerp, dat door den auteur behandeld is op een geheel eigen wijze en zóó levenswaar, dat wij gaan denken aan een reëel bestaand levensgebeuren, dat ons door Dr. Ritter in romantischen vorm voor oogen wordt gesteld, doch dat inderdaad is: een verhaal, op waarheid gegrond. Deze illusie wordt nog versterkt, doordat de auteur werkelijk-levende (of geleefd hebbende) personen laat optreden.

Wat ons in het werk van Dr. Ritter vooral boeit, is zijn oorspronkelijkheid, zijn exactheid, zijn secure welverzorgdheid, èn het algemeene belang zijner onderwerpen. Dit boek zal, wat de boekhandel noemt, 'een blijver' zijn. Want het is niet alleen boeiend als roman, het is ook vooral van groot, historisch belang, en ieder, die iets méer verlangt, dan door een roman een poos

geamuseerd te worden als door een film, zal Dr. Ritter hoogst erkentelijk zijn voor zijn nieuwe gave, die een interessante bijdrage is tot het godsdienstig en maatschappelijk streven van een halve eeuw levens in Nederland. Dr. Ritter, door zijn zorgvuldige voorbereiding, weet altijd precies wat hij wil, en schenkt ons eerst de resultaten van zijn studie en overpeinzingen, als alle copie, als het ware, reeds klaar ligt in zijn hoofd. Dan, en dan eerst begint hij te schrijven (de eenige, waarachtige methode voor den kunstenaar) en *daarom* zijn zijn boeken zoo gaaf en af en geven zij den lezer zooveel belangwekkende denkensstof.

Kaïn en Abel is een mooi, een buitengewoon mooi en ernstig boek.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De oorlogsorkaan, welke de geheele wereld met ondergang bedreigt, verduistert nu reeds het politieke uitspansel en het is waarschijnlijk, dat hij zal losbreken als deze eeuw de jaren veertig heeft bereikt. Er wordt véél, druk en luid gesproken over den moeitevollen oorlogsarbeid, dien de Italianen onder Mussolini's bezieling verrichten tegen het archaïsche Ethiopië met zijn leeuwen, zijn parmantigen Negus en zijn pepervretende dappere er-op-lostrekkers. Deze hardnekkige strijd leidt echter de aandacht van den man op straat, niet het minst oog en denken van onzen druk politiseerenden Jan, af van het algemeen dreigende gevaar, welks vuurhaard zoo dicht ligt bij onze grenzen en bij ons nationaal bezit in den Indischen Oceaan. Het gepraat over ontwapening gaat echter door. Er zijn overal, vooral onder ons veel redeneerend, maar bijziend volk, reeds van ouds gewoon slechts dan gevaren te zien als zij nauwelijks zijn te ontwijken, brave lieden, die de Schrift raadplegen over de vraag, in 1936 gesteld, of en onder welke omstandigheden het hebben van en oefenen met wapenen, om daarvan in tijd van nood gebruik te maken, geoorloofd is. Daar zijn er dan bij, die antwoorden: ‘onder geen enkele omstandigheid’. Deze zoogenaamd godsdienstige lieden maken het Evangelie van Christus tot een vloek voor zich-zelf en voor anderen. Alle volken haasten zich om onder het opkomen van den orkaan zich te land, ter zee, in de lucht te wapenen. Eerst nu het duidelijk blijkt, dat onze dagelijks strijdbaarder buurman ten Oosten zich, desnoods tegen alle hem nog door het Versaillaansch Tractaat bindende bepalingen in,

gereed maakt om in den naasten oorlog ook onze grenzen, zelfs 't eerst en bij voorkeur, aan te tasten, kan onze regeering er in voorzien om daartegen betonnen en versterkte blokhuizen te bouwen, welke zijn voortschrijden zouden kunnen tegen houden indien zijn luchtmacht niet in enkele uren ons redekavelend volk het zwijgen zou opleggen.

De nagenoeg geheel onverdedigde toestand, waarin ons land en volk verkeeren, trekt ook de aandacht van onzen overbuurman aan zee, die inziet, dat zijn werkelijke grenzen zich uitstrekken tot en over de Oostergrenzen van ons land en van België. Een voornaam Parijsch-Amerikaansch journalist, mr. Edgar A. Mowrer, heeft in zijn 'Chicago Daily News' geconstateerd, dat de Duitsche versterkingen ons land reeds thans geheel blokkeeren: luchtvaartbases, nieuwe versterkte garnizoenen, nieuwe bruggen, autowegen, luisterposten, betonnen platforms, werken andere kampen sluiten ons land aan die zijde reeds geheel af. Materieel is het sterke Duitschland klaar voor de volgende oorlogsverschrikkingen, die dan waarlijk den 'Untergang des Abendlandes' zullen aankondigen. Alleen ontbreekt het zijn leger nog aan voldoende kader. Daarom zullen de zwartkijkers, die den oorlog reeds aankondigen voor het volgend jaar, waarschijnlijk voorloopig kunnen opademen, en kunnen onze zachtmoedige Christenen nog eenige jaren langer keuvelen over de vraag of de Heilige Schrift wel een verdediging in den aanval toestaat. Natuurlijk worden Mowrers ontdekkingen om dit Christelijk gekeuvel tegen te gaan, snoode 'Stemmingmakerij' genoemd, en Duitschland het vreedzaamste land ter wereld geprezen. Het is waar, dat de Duitsche herbewapening werd veroorzaakt door de niet-ontwapening van de mogendheden, welke het land omringen, zooals na het eind van den bangen wereldoorlog werd gehoopt. Echter ziet het er voor de naaste toekomst wel waarlijk voor ons eertijds machtige land donker uit. Deze wereldorkaan zal niet enkel het 'Abendland' met zijn godsdienst, zijn kerken, zijn musea, zijn instellingen vernietigen, maar alles tegen den grond slaan wat Holland eens in Europa, maar vooral in de Oostersche zeeën heeft opgebouwd, Finis Bataviae!

Want het is niet enkel Duitschland, dat ons nationaal bestaan

bedreigt, het nog veel gevaarlijker Japan zal het Nederlandsch-Indische rijk te niet doen. Daarover wordt reeds in de Japansche dagbladpers, in de Japansche militaire kringen, onder de leiders van dit niets ontziend chauvinistische volk gesproken en geschreven met schaamtelooze openhartigheid. Ongetwijfeld is China voor den Japanschen landhonger een vette kluif, waaraan het zich vooreerst kan verzadigen. Doch reeds nu richt het zijn gulzige oogen over deze schranserij heen naar onze heerlijke en vruchtbare eilanden, zoo goed geadministreerd en verzorgd, alsof de Voorzienigheid ons volk had uitgekozen om dezen 'gordel van smaragd' op te poetsen voor een te wachten Japansch bezit. De 'Nanyo', de Philippijnsche en Nederlandsch-Indische eilanden, ten Zuiden van Nippon, liggen daar als 't ware te wachten, laatstgenoemde op de Japansche verlossing uit Nederlandsche 'dwingelandij'. In sommige Japansche dagbladen wordt een toekomstige verovering van Insulinde betoogd als een te verwachten gebeurtenis van den dag van morgen. Reeds een paar jaar geleden schreef een Japansch zee-officier, dat de Japansche vloot aan zich-zelf verplicht was steunpunten te stichten in den Nederlandsch-Indischen archipel, en dat, zoo Nederland zich daartegen zou verzetten, het daarmee den oorlog zou ontketenen. Een aanbevelenswaardig middel om zulk een aanslag voor te bereiden zou zijn om de ingeboren bevolking op te stoken tegen het Nederlandsche gezag, dat volgens dezen Nipponschen ijzervreter neerkomt op verdrukking, berooving en dom houden der opgezetenen. De strategische beteekenis van het Oostelijk gedeelte van onzen archipel, de doorgangen tusschen Borneo en Celebes, tusschen dit eiland en Nieuw-Guinea, geheel ongewapend, terwijl de Straat van Malakka door de Nipponsche vloot moet worden gemeden, zijn daarom onmisbaar voor de Japansche oorlogvoering. Maar op Nieuw-Guinea, tot voor korten tijd noodgedwongen door ons Indische bestuur als een volkomen 'quantité négligeable' beschouwd, wordt nu, naar 't schijnt met kans op succes, door de Nederlandsch-Britsch-Amerikaansche petroleum-concerns gezocht naar de bronnen dezer tegenwoordig onmisbare vloeistof, waaraan Japan voor zijn oorlogstoerusting juist zoozeer behoefte heeft.

'Dien de goden willen verderven beginnen zij te verblinden'.

Terwijl een kolonisatie door geboren Nederlanders, door overbevolking tot werkloosheid en ontbering gedreven, van ons aloud bezit Suriname, kind onzer ergste koloniale zorgen, 't is waar, in zijn bergland met een klimaat gezegend, waaronder Europeanen zouden kunnen arbeiden, ‘onverantwoordelijke plannenmakerij’ wordt genoemd, richt men voor een gelijk doel nu het oog op de hooge berglanden van Nieuw-Guinea, waar het zoo gezond is, zegt men, en waar de ‘paar honderd duizend Papoea's’ buiten beschouwing gelaten kunnen worden. Er is een ‘Nationale Nieuw-Guinea-vereeniging’ wier bestuur dit beweert en voortgaat met de bewering: ‘Wij behoeven daar dus geen inheemsche volken, die natuurlijk rechten op den grond hebben, te verdringen’. Er gaat inderdaad niets zedelijks boven gewetensbezwaren jegens een ingeboren kleurlingen-bevolking. Er wordt echter niet bij verklaard hoe men zich een kolonisatie op het Nieuw-Guineesche hoogland van onze werkloozen voorstelt. Welnu, indien wij, maar het was toen nog niet mogelijk, toegegeven, een halve eeuw geleden onze koloniale zorg over dit groote eiland hadden kunnen uitstrekken, dan zouden wij thans recht hebben gehad ons voor de toekomst er van te interesseeren. Maar in dit uiterst gevaarlijke tijdperk, nu het eene machtige volk en het andere zich gereed maken de hand naar ons nationaal bestaan en bezit uit te strekken, en dit geschiedt met het oog vooral gericht op een kapitalistische exploitatie zijner grondstoffen, waarvan de petroleum het begeerlijkste goed is, in het bijzonder voor de oorlogsvoering, nu zegt men niet teveel, wanneer men een dus bedoelde ‘kolonisatie’ van Nieuw-Guinea, als afleiding voor onze overbevolking, doch als aantrekkingskracht voor een buitenlandschen niets ontzienden vijand, die er reeds zijn begeerige oogen en grijpgrage handen naar uitstrekt, een nationaal gevaar vindt.

Het ‘Overzicht’ van Februari te dezer plaatse eindigde met de hoopvolle verwijzing naar een zwakke aan den zwarten horizon schijnende gedachte aan betere verdeeling der natuurlijke grondstoffen. Er zijn volken die daarvan in hun koloniaal bezit overvloed hebben. Wij behooren daartoe, met Groot-Brittannië en Frankrijk. Er zijn andere, die hen ontberen en toch hun levensrecht ook in dit opzicht kunnen doen gelden. Zij zullen zich niet

ontzien dit door een oorlog te doen. Betere verdeeling der grondstoffen? Hoe is dit anders mogelijk dan door een betere verdeeling van koloniaal bezit en mandaten door den wereldoorlog verkregen.

Het spreekt van-zelf, dat indien het Nederlandsch-Indisch bestuur werkelijk eens tot het bewustzijn zou kunnen geraken, dat het wellicht een eeuwigdurend recht zou winnen op het behoud van de drie zijner voornaamste eilanden in den Indischen oceaan: Java, Sumatra, Celebes met de vele kruimeleilanden in dier omspoeling, door Borneo, thans nog slechts gering door ons gezag en arbeid ontgonnen, en Nieuw-Guinea zoogezegd nog in 't geheel niet, af te staan, het dit toch niet zou kùnnen. Immers aan wie, aan welke mogendheid? Bovendien belet onze nationale trots ons ook over deze gedachte overleg te plegen met andere mogendheden machtig door het bezit van koloniale rijken. Maar dit vraagstuk is toch reeds in het Britsche Lagerhuis ter sprake gekomen en, o, het was te voorzien, met verontwaardiging afgewezen. Zou men inderdaad kunnen denken, dat, nu het nog tijd is, het gezond verstand en de begeerte om den vrede te handhaven, opdat Europa misschien nog voor den ondergang gered zou kunnen worden, onder de staatslieden der groote mogendheden gewonnen spel zouden krijgen? Het was de Britsche minister van koloniën, Thomas, het was ‘de kleine toovenaar uit Wales’, Lloyd George, die met zijn magischen staf in het Congres van Versailles mee geholpen heeft den thans komenden oorlog voor te bereiden, die over dit vraagstuk hun bedenkelijk licht hebben doen schijnen, zoo dat het Lagerhuis het ten eenenmale afwees. En onze minister van Buitenlandsche Zaken sprak in denzelfden zin. Een herziening der mandatenverdeeling? Welk een gelukkig denkbeeld, achtte Lloyd George dit. Maar niet voor het Britsche Rijk en zijn ‘dominions’. Niet voor Frankrijk. Niet voor Japan, o, neen. Daarmee moeten de kleine natiën, die in den oorlog hebben meegestreden en door koloniale gebiedsuitbreiding daarvoor door de ‘oomes’ zijn beloond, beginnen. En dan nog, à propos: er is daar nog ‘good old Holland’, dat wel wat van zijn kolonialen rijkdom zou kunnen missen, al heeft het dan niet in den oorlog mee gestreden en werd het dus niet met mandaten beloond. Men zou Engeland iets

afstaan van wat het zoo eerlijk heeft gewonnen? Geen denken aan.

Het zou niet van deze aarde, het zou van een beter, hooger leven zijn, indien het denkbeeld van een redelijker verdeeling der grondstoffen over de wereld verspreid, met of zonder het afstaan van hoe dan ook en sinds wanneer dan ook verworven grondgebieden, zoo voetstoots door het Britsche Parlement zou zijn toegejuicht en aanvaard met de bedoeling om het toe te passen, bijvoorbeeld door het beleggen van een congres van alle koloniën bezittende naties en daarbij, natuurlijk, beroepen de overwonnen volken, die van hun koloniaal grondgebied werden beroofd. Maar het denkbeeld is toch ter sprake gebracht. Het zou zelfs deze eerste maal niet waard zijn indien het door deze afwijzing voor goed in de vergetelheid ware verzonken. Het is levensvatbaar. Het zal leven. Het zal overwinnen.

Maar dan moet daar eerst nog een oorlog overheen gaan. Het oorlogsgevaar ligt nog éér in het Verre Oosten dan in Europa, hoewel het mogelijk is, dat het tegelijk ook in ons werelddeel ontbrandt. Het eerzuchtige en heerschzuchtige Japan steekt zoowel Groot-Brittannië als Noord-Amerika, waarmee het op vlootgelijkheid aandringt, niet enkel ter zee, ook in de lucht. Zooals Japan met zijn exploitatie van den honger zijner bevolking de nijverheid en den handel door de heele wereld, vooral buiten Europa en Noord-Amerika, doch ook daarin, lam maakt, en er op uit is aller volken handelsvloot van de zeeën te verdrijven, en daarbij reeds is begonnen met Noord-China van Westersche invloeden af te sluiten, wil het dit doen, althans het tracht er naar, voor heel China. Maar hier stuit het op den Noord-Amerikaanschen invloed en op dien van Groot-Brittannië. Het Noord-Amerikaansche gemeenebest heeft de Philippijnsche eilanden, welke op den overwinningsweg van Japan liggen als wat de Duitschers noemen ‘gefundenes Fressen’, zelfbestuur verleend, en daarmee zich van het recht ontdaan om er vlootbases op aan te leggen. Maar daar ligt nog het eiland Goeam, daar hebben de Staten nog andere kleine eilanden op den weg naar Hawaï in hun bezit. Daar zijn uitnemende steunpunten van te maken voor een zee- en luchtvloot. De senator Pitman, voorzitter van de Senaatscommissie der Staten, die er Nippon van

betichtte om zelfs ten koste van een oorlog met Noord-Amerika China geheel af te sluiten voor Westersche invloeden en economie, brandmerkte in het bijzonder de bedreiging, dat indien Noord-Amerika zijn politiek van uitbreiding en bescherming van den Amerikaanschen handel niet liet varen, de Japansche vloot genoodzaakt zou zijn haar kring van actie uit te breiden tot Nieuw-Guinea, Borneo en Celebes. Het was admiraal Takahasji die daarmee dreigde, en Senator Pitman riep uit: 'heeft ooit in de geschiedenis der moderne tijden iemand met zulk een positie zulk een ondiplomatieke, aanmatigende en onbeschaamde verklaring afgelegd?'

Gelukkig zijn daar dan nog de Soviëts van het eertijds 'heilig' genoemde Rusland, die het Land van de opgaande Zon dwars zitten, terwijl men in West-Europa, in het bijzonder in Frankrijk, met zijn derde republiek, welke er zich op mocht beroemen, - welk land is zoo gelukkig? - dezer dagen met zijn 100e ministerie een schreefje nader te zijn gekomen tot het Soviët-ideaal, reeds begint te gelooven, dat de Russische staatslieden toch waarlijk niet de baarlijke duivels zijn, waarvoor men hen hield en maagdelijk onschuldig aan de Communistische propaganda op de basis der Derde Internationale, welke overal haar apostelen bezit, die geopende ooren en ontvankelijke gemoederen vindt overal waar dichte lagen der proletariërs gebrek en ontbering nabij zijn. Men zou wenschen, dat de Soviëtapostelen nog wat welsprekender hun Evangelie in Japan verkondigden. Doch wat is er in dit opzicht onder een bevolking te doen, welke in de goddelijke afkomst van zijn heerscher gelooft en tevreden is met een bestaan, waarvan in het Westen zelfs de honden zich zouden afkeeren?

Intusschen gaat in Oost-Afrika de Italiaansche veldtocht tegen Ethiopië door en het binnengedrongen leger zet langzaam maar niettemin gestadig zijn vooruitgang voort en bereidt zich zelfs voor om zich niet te laten afschrikken door de komende verschrikkelijke regens des lands. Trouwens, terwijl vóór Napoleon de veldtochten slechts gedurende den zomer voortgang bezaten, doch de groote strateeg aan deze overlevering onmiddellijk een eind maakte, schijnt nu het leger onder maarschalk Badoglio te willen aantoonen, dat een modern leger zich zelfs niet uit het

veld zou laten slaan door een zondvloed. Hier behoeft het voorttrekken der Italianen niet op den voet te worden gevolgd. Ook niet wijl de ‘Duce’ en zijn algemeene Raad de maatregelen door den Volkenbond beraamd en uitgevoerd, ofschoon het met het Volkenbonds-embargo op petroleum nog niet zoo vlot wil gaan, met een schouderophalen aanzien. Het zal wellicht blijken, dat de volken die met zooveel nobele geestdrift aan de strafmaatregelen jegens Italië mee doen, zich-zelf daardoor in de economische vingers hebben gesneden. Zooals drie kwart eeuw geleden de leus in Italië klonk ‘Italia fara da se’! (Italië zal het zelf wel opknappen’!) zoo legt dit prachtige land met zijn geestdriftig volk zich nu toe op een volslagen autarkie.

Lijkt het niet alsof de geestdrift der brave menigten in de Westersche landen wat aan het bedaren komt? Begint men in te zien aan welk volk het mededoogen heeft geschonken? Nu en dan krijgen wij te hooren wat de Abessyniërs bedoelen als zij over oorlogvoeren spreken. Dat een oorlogvoerend volk zijn zonen, die zich schuldig maken aan spionnage ten bate van den vijand, dooden: het spreekt van zelf. Het is verfoeilijk een daad. Doch dat de Abessyniërs dergelijke individuen bij de armen ophangen aan boomtakken en dan dood ranselen ten aanschouwe der rustig toeziende menigte, niet waar, voor zulke strijders hebben de volken hun rood-kruis-ambulances niet uitgezonden.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). Charlotte Brontë, Currer Bell, in haar werk.

(Vervolg van blz. 191.)

Jane Eyre.

Zooals ik reeds vertelde, was *The Professor* het eerste boek, dat Currer Bell de wereld inzond, terwijl Emily en Anne *Wuthering Heights* en *Agnes Grey* verstuurden.

Ook weet men reeds, dat *The Professor* door alle uitgevers werd teruggezonden, terwijl de boeken harer zusters direct werden aangenomen. Na Charlotte's dood werd *The Professor* evenwel tóch uitgegeven, doch, daar dit werk in nauw verband staat met *Villette* zal ik deze twee boeken tegelijk behandelen, en mij nu bezig houden met *Jane Eyre,* Carlotte's tweeden roman.

Toen (voor de zesde maal) het manuscript onder de oogen van een uitgever kwam, ditmaal Smith Williams (met wien Theodore Watts Dunston veel ‘delightful and interesting talks’ over de Brontë's had), ontdekte deze, dat ‘in spite of its crudeness there was evidence of the unmistakable gift of the novelist’; hij schreef haar dus, ofschoon hij *The Professor* moest weigeren, een aanmoedigenden brief; Charlotte was toen bezig met *Jane Eyre;* na de voltooiing stuurde zij hem het manuscript, en onmiddellijk zag hij, dat dit boek een succes worden zou.

In een brief aan George Lewes zegt Charlotte, dat de sensationeele, dramatische geschiedenis van Jane Eyre geschreven werd ‘in order to supply a market’; maar, zegt Watts Dunston, dat de meeste ‘great works of imagination from Shakespeare downward to Scott’, geschreven werden, geheel of gedeeltelijk, ‘to supply a market’, is curieus, doch desalniettemin een feit.

Ik vertelde reeds, dat Charlotte haar nieuwen roman begon op een dag in Augustus 1846, toen zij in de wachtkamer van een ziekenhuis te Manchester wachtte, of de operatie voor cataract,

die haar vader moest ondergaan, succes had gehad. Drie weken, na de weigering van The Professor, ontvingen de uitgevers Smith and Elder de copie van Jane Eyre. De literaire adviseur der firma was ‘overpowered’, en zes weken later, October 1847, was de roman gereed, om in het licht te worden gegeven.

Binnen zes weken was de eerste editie uitverkocht. Jane Eyre was ‘The novel of the season’, en men vroeg zich nieuwsgierig af, wie Currer Bell wel mocht zijn!

Jane Eyre, waarvoor, zooals ik reeds zei, de auteur zesduizend gulden ontving, evenals voor *Shirley* en *Villette,* is een hoogst merkwaardig boek.

Ofschoon het een groote negentig jaar geleden het licht zag, en het natuurlijk in sommige opzichten ‘ouderwetsch’ moet worden genoemd, is het zeer moeilijk het uit de hand te leggen, wanneer men er eenmaal aan begonnen is.

Thackeray zeide:

> ‘How well I remember the delight and wonder and pleasure with which I read Jane Eyre, sent to me by an author, whose name and sex were alike unknown to me; the strange fascination of the book; and how with my own work pressing upon me, I could not, having taken the volumes up, lay them down until they were read through.’

Het boek is gedeeltelijk gebaseerd op de eigen ondervindingen der schrijfster als schoolmeisje en gouvernante, gedeeltelijk op haar broer Branwell's mededeelingen omtrent mannen ‘and their ways’, en gedeeltelijk op haar eigen vurige verbeelding en de intuïtie van haar geniaal talent.

Het is ‘full of defects, solecisms and ignorance of the world, and yet it carries the reader away’, zegt K.A.R. Sugden, ‘through the sheer power of its narrative and the vigour of its style’.

Jane Eyre is een wees, en woont ten huize eener rijke tante; zij wordt door haar familieleden slecht behandeld, en ondervindt alle onaangenaamheden van haar armoede.

Dan gaat zij naar Lowood, een soort internaat voor weezen, waar de auteur in den breede vertelt, wat zij dacht, dat vroeger haar zusjes te Cowan Bridge, hadden ondergaan, en waarna zoowel Maria als Elisabeth spoedig stierven.

Als zij volwassen is, wordt Jane gouvernante op een afgelegen landgoed, bij een klein meisje, en op haar eenzame wandelingen ontmoet zij dikwijls Rochester, die haar nu eens uit de hoogte en dan weer met teedere vriendelijkheid bejegent.

Jane's jaloezie wordt opgewekt, door geruchten, die zij hoort, over een vermeend huwelijk tusschen Rochester, en de mooie Miss Ingram, die zeer trotsch is en stug van humeur.

Een gezelschap, waaronder ook Rochester en Miss Ingram, bezoekt het eenzame buitenhuis, en dan beginnen er vreemde dingen te gebeuren.

Rochester, verkleed als een oude heks, voorspelt de toekomst. Een zonderlinge dienstbode tracht een der gasten te dooden, en steekt de gordijnen van Rochester's bed in brand, en Jane ontwaart, in het midden van den nacht, een spookachtige vrouwengedaante in haar kamer.

Nadat Jane een poos weg is geweest, naar het ziekbed van haar tante, en terug gekeerd is, stemt zij er in toe de vrouw van Rochester te worden, die gemerkt heeft, dat hij zonder haar niet leven kan.

Doch, terwijl de huwelijksplechtigheid plaats heeft, laat zich een stem vernemen, die het huwelijk verbiedt, omdat de bruidegom reeds getrouwd is. Rochester moet de waarheid hiervan erkennen, en geeft toe, dat de spookverschijning in Jane's kamer, èn tevens de brandstichtster en aanvalster van een der gasten, niet de dienstbode is, maar zijn (krankzinnige) vrouw, en stelt voor om met Jane uit Engeland te vluchten.

Ten hoogste verontwaardigd, ontvliedt zij hem. en na verschillende wanhopige omzwervingen vindt zij een tehuis bij twee zusters, wier broeder dominé is. Jane wordt onderwijzeres aan de dorpsschool, en na eenigen tijd doet de dominé haar een aanzoek.

Zij overweegt juist het aan te nemen, als zij een mysterieuse stem verneemt, die haar schijnt te roepen; zij vertrekt naar de nabuurschap van haar vroegere levensondervindingen, waar zij het huis van Rochester tot den grond toe vindt afgebrand; hij zelf is door een vallenden balk op het hoofd getroffen, en daardoor blind geworden. Alles komt dan in orde; Rochester herkrijgt zijn gezicht, en de minnenden worden vereenigd in een gelukkigen echt.

Het is, dat moet worden erkend, ten hoogste onwaarschijnlijk,

dat Rochester zijn krankzinnige vrouw, opgesloten in een geheime kamer, waaruit zij, ondanks de waakzaamheid harer oppasseres, toch telkens ontsnapt, en dan 'grober Unfug' bedrijft (bedgordijnen in brand steken, enz.), zoo vlak in zijn nabijheid zou houden. Elke man in zijn ongelukkige omstandigheden, zou die vrouw, voor wie hij zich schaamt, ergens op een klein, ver plaatsje hebben uitbesteed. Maar, enfin, anders had het verhaal zoo mooi niet geschreven kunnen zijn, zullen we maar denken.

(Typisch is het, dat de scène, waar de krankzinnige Bertha, na den brand van het huis te hebben veroorzaakt, boven op het dak klimt en daaraf springt, ontleend is aan een dergelijk geval in Walter Scott's Ivanhoe, en nog typischer, dat Elisabeth Barrett Browning, in haar Aurora Leigh, een gelijkluidend tooneel beschrijft. Een zoodanig hoogst-romantisch gebeuren sprak dan wel heel sterk tot de fantasie der toenmalige schrijvers!)

Het publiek kocht en genoot Jane Eyre tot herdruk op herdruk noodig was. Mijn moeder vertelde mij ervan, hoe iedereen in haar jeugd dit boeiende boek had gelezen en hoe er in Nederland zelfs een tooneelstuk van was gemaakt: Jane Eyre; de wees van Lowood.

Doch de pers was over het algemeen ongunstig. En hierdoor te meer wordt weer eens bewezen, dat het succes van een boek *niet* afhangt van de recensenten. Een klein voorbeeld uit mijn eigen 'practijk' kan ik hierbij voor de aardigheid aanhalen. Het eenige boek van mij, dat, door de pers unisono geprezen werd, tot zelfs in onderwijsbladen toe, waarover ik dus *geen enkele* ongunstige bespreking ontving, was Naar het levend Model; de Kinderen van Huize ter Aar. En toen, komende bij den boekhandelaar Couvée, alhier, vertelde deze mij heel toevallig: Ik ben Uw boeken altijd omstreeks Sint Nicolaas kwijt, behalve uw boek 'Naar het levend Model'. Dit werk, ondanks allen lof en prijs, werd dus het minst verkocht!.... Dit tot troost aan vele auteurs, die lijden van de misgunst der pers!

De slechtste critiek over Jane Eyre stond in de Quarterly Review, en was geschreven door Miss Rigby, later Lady Eastlake. Zij is waard om drie redenen te worden aangehaald. Ter eerste, om te begrijpen, waarom deze bespreking Charlotte zooveel leed veroorzaakte, ten tweede waarom een oom van Charlotte den 'schrijver'

wilde afranselen, en ten derde omdat Charlotte zoo geestig was, om verschillende exacte citaten er uit te leggen in den mond van een persoon in Shirley.

De schrijfster laakt, dat het hart van Jane Eyre is ‘entirely lacking in grace’. Dit is in haar opinie ‘the great, the horrible defect’ van dit boek. De heldin is op en top het voorbeeld van een onbeheerschten en ongedisciplineerden geest. Jane Eyre is trotsch, en tengevolge van dien ondankbaar voor het vele goede, dat zij ondervindt. Zij staat alleen op de wereld, zij heeft geld noch vrienden, maar is zij erkentelijk voor haar kleederen, haar voedsel, haar onderdak, haar opvoeding? Allesbehalve. In het kort, de autobiographie van Jane Eyre is een ‘anti Christian work’.

Het is duidelijk, dat een kleine eeuw geleden een Engelsch meisje moest weigeren te vluchten met een getrouwd man. Maar ook veel later vinden we dit motief terug bij Engelsche schrijfsters, die eveneens te prude waren, om de consequenties van een groote liefde voor hare heldinnen te aanvaarden. Ik herinner hier aan Rhoda Broughton's *Not wisely but too well;* een boek, waarvan haar moeder de lectuur aan haar dochter (de schrijfster) verbood; en het in de laatste tientallen jaren verschenen boek *The mistress of Shenstone* door Florence Barclay (de bekende auteur van *The Rosary),* waar een dergelijk voorstel van een aanbidder, door de aangebedene wordt beantwoord door een slag in het gezicht met haar waaier.

G.H. Lewes, de schrandere, fijngevoelige intuïtieve, menschkundige levenskameraad van George Eliot, schreef in The Edinburgh Review:

> ‘It is now scarcely a secret, that Currer Bell is the pseudonym of a woman. An eminent contemporary, indeed has employed to prove “upon irresistible evidence” that Jane Eyre *must be* the work of a man. But all that irresistible evidence is set aside by the simple fact that Currer Bell is a woman. We never, for our own parts, had a moment's doubt on the subject. That Jane herself was drawn by a woman's delicate hand, and that Rochester equally betrayed the sex of the artist, was to our minds so obvious, as absolutely to shut our ears to all the evidence which could be adduced by the

> erudition even of a *marchande de modes;* and we felt that there was no man who *could* so have delineated a woman, or *would* so have delineated a man.
> This question of authorship, which was somewhat hotly debated a little while ago, helped to keep up the excitement about Jane Eyre; but independent of that title of notoriety, it is certan that, for many years, there had been no work of such power, piquancy and originality. Its very faults are on the side of vigour, and its beauties are all original. The grand secret of its success however, - as of all genuine and lasting success, - was its *reality.* From out of the depths of a sorrowing experience here was a voice, speaking to the experience of thousands. The aspect of external nature, too, were painted with equal fidelity.
> Faults enough has the book undoubtedly: faults of conception, faults of taste, faults of ignorance, but in spite of all, it remains a book of singular fascination. A more masculine book in the sense of vigour was never written.'

Eenige jaren geleden vertelde ik in De Nieuwe Gids, dat er een boek was van Eugène Sue, dat door sommigen gehouden werd voor een eerste lezing van Jane Eyre. Inderdaad vertoont 'Miss Mary, ou l'Institutrice' eenige overeenkomst met bovengenoemd boek. (Ik bezit het in de Engelsche vertaling, het heet dan Kitty Bell. The Orphan.) In dit boek, verschenen in 1850, zijn verschillende parallel-plaatsen aan te wijzen. Het werd in 1850 in vervolgen in het London Journal opgenomen.

Malhem Dembleby (in The key to the Brontë works) meent, dat Charlotte Jane Eyre aan den heer Héger liet lezen, en dat deze er over sprak met Eugène Sue, die te Brussel heeft vertoefd. Mary Sinclair in *The three Brontë's* denkt, dan Sue het boek Jane Eyre gelezen heeft, en een 'unscrupulous plagiarist' is, die het spreekwoord 'prends ton bien où tu le trouves' ruimschoots toepaste. Want, zegt zij, Monsieur Héger was 'a man of proved gravity and honour'.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Maurits Dekker. *De menschen meenen het goed met de menschen.* - Amsterdam, 1934. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Sedert zijn Russische mystificatie is deze schrijver met reuzeschreden vooruit gegaan. Maurits Dekker is momenteel een der meest vooraanstaanden onder de jongeren en dit, naar mijn meening, zeer terecht. Persoonlijk kan ik zijn werk niet zonder voorbehoud waardeeren en ik mis bij me zelf, wanneer ik hem lees, de volstrekte, bijna critieklooze overgave die ik b.v. gevoel bij auteurs als Céline en Slauerhoff. Voordat ik U attent zal maken op zijn voortreffelijke kunstenaarseigenschappen, wil ik iets van mijn bezwaren mededeelen. Een goed medicus moet bewust het vertrouwen van hen die hem raadplegen weten te verkrijgen; het is een deel van zijn beroep, en wanneer hij werkelijk liefde heeft voor zijn vak, een deel zelfs van zijn levensbestemming. Een goed kunstenaar moet ook dikwijls - in hoogste instantie - genezen. Onbewust moet dit geschieden, evenals het opwekken van het vertrouwen dat hij gelijk de medicus noodig heeft om zijn ideëele taak in harmonie met zijn hoogste streven te verwerkelijken. Hoewel ge ook een schilder en een beeldhouwer dit vertrouwen spontaan moet kunnen schenken, valt en staat een literair kunstenaar hiermede nog veel meer dan een louter plasticus. Dit vertrouwen in de kwaliteit, echtheid en het blijvende door de tijden heen van het kunstwerk voortgebracht door een willekeurig iemand, kunt ge natuurlijk niet ruim genoeg nemen. Het heeft niets te maken met de gangbare normen van vertrouwen, die wij b.v. in het zedelijk gedrag van iemand stellen. Juist bij een verantwoord kunstoordeel drukt de persoonlijkheid van den beoordeelaar extra op dit oordeel, wat echter geenszins verhindert dat niemand ter wereld iets van de formeele schoonheidswetten kan wegnemen waaraan ieder schoonheidsoordeel moet voldoen en waarvan het

zich onderscheidt van ieder ander oordeel, b.v. van een godsdienstig, een kennistheoretisch, een zedelijk enz. Grond van ieder aesthetisch oordeel is de waarneming en de daaraan gepaard gaande gewaarwording. De schoonheidsmaatstaf in ieder van ons aanwezig doet de rest, d.w.z. brengt in de algemeenheid van de gewaarwording het bijzondere, in dit geval het aesthetische. Dat deze schoonheidsmaatstaf buitengewoon ongelijkmatig verdeeld bij den mensch voorkomt, zegt niets tegen de aanwezigheid van deze natuurlijke norm, evenmin als alle moordenaars ter wereld de positiviteit van de zedelijke maatstaf in ons allen aanwezig, principieel ook maar voor het minst kunnen aantasten. Naarmate een kunstwerk volkomener aan ons aesthetisch normbesef voldoet, des te dieper en vollediger zal ons vertrouwen in de kunstenaarsziel en het kunstenaarstemperament, kortom in het talent van zijn maker zijn. Het zijn meermalen voor den leek gewoonlijk onzichtbare details, die naderhand zullen blijken toch de symptomen te zijn geweest van innerlijk groote tekortkomingen, fnuikend genoeg om het leven van zulk een kunstwerk te bekorten. Omgekeerd ook. De schilder Kees van Dongen is zichtbaar niet in staat zijn natuurlijke grootschheid volkomen weg te schilderen en de razende reporter A. den Doolaard zal de neiging niet kunnen onderdrukken - let eens op! - hetzij in proza, hetzij in poëzie (ik hoop het laatste) om weer eens met een serie van die virtuoze en geniaal-origineele beelden, waar hij alleen het patent op heeft, te jongleeren!

Dit aesthetische vertrouwen is een diep persoonlijke aangelegenheid en heeft slechts betrekking op het kunstwerk. Waarborg hiervoor is vóór al het andere de onherroepelijke eerlijkheid van dengene die dit oordeel uitspreekt. Het gaat hierin met de kunst als met het leven zelf: zoodra zich iets er op betrekt dat op eenigerlei wijze van de waarheid, d.w.z. van waar het om gaat, afwijkt, vertroebelt dit de zaak en is reeds hierdoor alleen elk criterium van te voren tot in den grond bedorven. Het kunstwerk en het daaromtrent ontstaan kunstoordeel: hier alleen gaat het om, al wat daar aan toegevoegd wordt of af gelaten, maakt het eenige criterium waar de kunst recht op heeft, onmogelijk. Men verwart in de godsdienstige, socialistische, communistische kampen enz. nog altijd de aanleiding tot den inhoud van een creatie met het tot stand gekomen werk dat na zijn geboorte van elke oorzaak vrij is en als een zelf-

standig (kunst)geheel existeert. Zoo dient men het dan ook te beschouwen. Een opvallende roman, een belangwekkend gedicht kan de allerfijnste gemoedssnaren van den beschouwer in trilling brengen. Het meerdere of mindere vertrouwen dat de criticus ten opzichte van een kunstuiting bezit, laat zich dan ook niet altijd even gemakkelijk met woorden compleet vertolken. Het beste deel van het onderbewustzijn blijft altijd ongezegd. Waar artisticiteit en inzicht 'schijnbaar' verdrongen worden en de liefde haar taak gaat verrichten, schiet het woord te kort.

Mijn vertrouwen in den kunstenaar Maurits Dekker is nog niet volkomen. Men heeft hem eenzijdigheid verweten, omdat hij in den roman 'De menschen meenen het goed met de menschen' vooral de grauwe kanten van het leven laat zien. Naar mijn meening: onjuist! Was Aug. Strindberg eenzijdig? Grauw was hij, ongelooflijk grauw.... maar ontstellend veelzijdig! Neen, de kwestie zit heel anders. Ieder kunstenaar is vrij in de keuze van zijn verhaalmotief. Hij mag - neen, hij moet de slagschaduwen van levensmisère laten zien, doch die kunnen eerst goed zichtbaar worden, waneer zij in de juiste artistieke proporties te voorschijn worden gebracht en dat wil in werkelijkheid zeggen, zooals zij natuurlijk voorkomen: contrasteerend met de lichtvlakken van het leven. Hier nu heeft Dekker ons leelijk in den steek gelaten. Het betere is bij hem ook grauw. Er breekt een vale waanzin los in zijn boek (heel knap op zichzelf), maar het kleurige tegenspel ontbreekt. Iets van het Rembrandtieke verlangt men van elk goed kunstwerk. Ongetwijfeld bezit ons land in hem wellicht zijn grootste virtuoos en zijn geraffineerde en complete kennis van de moderne techniek is bewonderenswaardig. Een heldere kop, een doorgronder van menschen en toestanden en iemand die zonder omwegen bijzonder duidelijk en boeiend-zakelijk schrijven kan. Dekker bezit de pathetiek van de welsprekendheid en bovendien is hij heel ad rem. Door deze laatste eigenschap komen vele bladzijden tot stand meer dan door een diepgaande intelligentie. Er is geen fijn weefwerk van gevoel, geen fijn netwerk van gedachten bij hem. Men bemerkt geen achtergrond. Er zitten holle elementen in dit proza. Dit wordt niet veroorzaakt door zijn staccato stijlbeweging, integendeel! Wie herkent dien achtergrond niet bij modernisten als Alfred Döblin, Josef Roth, J. Slauerhoff, Willem Elsschot, Fr. Bordewijk en bij

den als mensch helaas miezerigen antisemiet en scheldtrompet Albert Kuyle? Het gansche leven speelt niet op zijn vingeren. Maurits Dekker is een expressionistisch weergever van zijn zeer persoonlijke gewaarwoordingen en een virtuoos, modern bespeler van het taalinstrument; een ziener is hij niet. Niet in dit boek en niet in zijn andere werken. De vlotte en origineele verteller Maurits Dekker verovert wellicht dit geheim nog op den duur. Nu reeds is hij met veel en kostelijk talent gezegend, uitverkoren is hij nog niet. Want dat is slechts in wijdsten zin beschouwd: de dichter, de mysticus. En dat gaat b.v. even ver boven communisme uit als boven elken anderen aardschen vorm.

Herbert Kamp. *De Geschiedenis van een Minuut.* - 's-Hertogenbosch z.j. Teulings' Uitgevers-Mij.

Deze auteur is waarschijnlijk een medicus. Duizenden menschen sterven op aarde in één en dezelfde minuut. De schrijver heeft deze minuut - om het zoo eens te zeggen - onder de loupe genomen en getracht iets van de tragiek van dit moment in 52 gevallen door de suggestie van het woord te veruitwendigen. Een moeielijke taak, doch een heel origineel gegeven. Deze merkwaardige notities kan men niet zonder meer voorbijgaan. Integendeel. Dit boek is geen *buitenkanter*! En ik vlei mij met de veronderstelling dat de aandachtige lezer van De Nieuwe Gids-Bibliographie reeds weet wat ik hiermede bedoel. Dit boek is niet vanaf den buitenkant des levens bekeken. Innerlijke behoefte en temperament dreef tot zinnebeeldige uiting.

Herbert Kamp kan schrijven en hij is heusch niet de eerste de beste. Hij beschikt over grooten werkelijkheidszin én fantasie. Zijn diagnose reikt verder dan het ziekbed. Zijn fouten? Ten eerste geeft dit dikke boek te weinig handeling. Ten tweede lijkt schrijver's sterke neiging tot het bizarre, lugubere en sensationeele bijna niet te bevredigen, hetgeen tot holle pathetiek aanleiding geeft. Ten derde verliest hij al doordravend somtijds het gezicht op eigen stijlbehandeling, waardoor overdreven-rhetorische beeldspraak ontstaat en het noodzakelijke schiften von de stof eveneens achterwege blijft. Wanneer deze auteur genoeg zelfcontrôle zal

weten te verkrijgen, dan zal hij zichzelf deze gevaarlijke feilen wel afleeren. Dan tracteert deze talentvolle aesculaap ons nog eens op een meer gecomprimeerd boek van voorname artistieke beteekenis. Want ettelijke bladzijden uit 'De Geschiedenis van een Minuut' zijn reeds thans evenzooveel bewijzen van een zeer uitzonderlijke opmerkingsgave en dito inzichten in de cynische, tragische en dramatische tendenzen van mensch, ziekte, liefde en dood, en die adaequaat daaraan tot praegnante literaire kunst, diep in het leven wortelend, zijn verwerkt.

A. den Hertog. *Vrouwen naar Jacatra.* - Leiden, 1934. A.W. Sijthoff's Uitg.-Mij. N.V.

Eerlijk gezegd is mij dit boek niet meegevallen. Misschien had ik, voordat ik aan de lectuur ervan begon, reeds te veel goeds van dezen roman gehoord, zoodat mijn verwachting te hoog gespannen was. Het thema is anders aantrekkelijk genoeg. Tijdens den beroemden Jan Pietersz. Coen liet de Compagnie vrouwen aanwerven, die meevoeren naar Indië om daar haar huwelijksgeluk te beproeven bij vrouwlooze kapiteins, kooplui of ambtenaars. Alles werd soliede per contract in orde gemaakt. En het waren heusch geen officieele lichtekooien of iets dergelijks, die er toe over gingen. Wanneer ze daar in de verre Oost getrouwd was, steeg zulk een juffertje dikwijls heel hoog. Meermalen werden deze aangeworvenen de gasten van den Gouverneur van Jacatra, die voor zijn doen een ware hofhouding voerde.

A. den Hertog kent de vaart, de Oost, en het scheepsjournaal en hij heeft een aangenaam leesbaren roman van zijn kleurige onderwerpen gefabriceerd. Daar zit nu juist de kneep! Het werd een deugdelijk boek in de oudhollandsche soliede trant. Een gloedvol historisch-literair kunstwerk, een voortbrengsel van heel persoonlijke visie en verbeeldingskracht werd het, althans overwegend, niet. Figuren met een diep, zielvol leven, verliefd op eigen romantische leefdrift, weet de auteur blijkbaar niet te creëeren. Aletta, het Amsterdamsche meisje, is een aardig geteekend prentje, maar geen wezenlijk voelende vrouw. Haar leven wordt zelfs, vitaal en psychologisch beschouwd, niet altijd even

aanvaardbaar ontwikkeld. Geen minuut heeft mij dit levenslot gepakt. Hiertegenover staat de onmiskenbare verdienste, dat de schrijver door zijn indringenden kijk op de toestanden rondom Jan Pietersz. Coen en zijn soliede kennis van het land en de menschen, die hij beschrijft, op boeiende wijze de historische werkelijkheid die achter dit alles zit, heeft voelbaar weten te maken.

'Vrouwen naar Jacatra' van A. den Hertog is geen werk dat opvalt door buitengewone artistieke kwaliteiten, maar onderhoudend, leerzaam en ingenieus van verhaalmotief als het is, verdient het ontegenzeggelijk de belangstelling van een uitgebreiden lezerskring.

Jeanne Reyneke van Stuwe. ....*'s Menschen Vijand.* - 's-Gravenhage, Dietsche Uitgevers-Mij.

Zooals in de oneindige hemelruimte, die wij op aarde gewaarworden als witlichte overkoepeling of ontzagwekkend duister, ontelbare planeten botsen en langs elkaar snellen in woedende zigzags, een wonderbaarlijk schouwspel van aantrekking, afstooting en vurige lijnen als bliksemschichten - zoo is het leven op aarde. Zoo is het harde, snelle en verraderlijke bestaan van de menschen, gelijk de sterren langs elkaar heenschuivend en elkaar rakend, verbijsterend en fantastisch gekrioel als visschen in een aquarium. Een kunstenaar kenmerkt zich door de uitzonderlijkheid van zijn visie. Hij schept afstand tusschen zichzelf en het object zijner verbeelding. In den nachthemel, in de levenlooze sterren veronderstelt zijn fantasie, al is het maar één moment: leven, ziel - hij herschept ze tot het noodzakelijk atmosferisch aanvullende van het nuchtere verschijnsel op aarde. De stoffelijkheid der hemellichamen wordt hem tot den meest etherischen vorm van het gemoed, het goud van de zon tot vreugdesymbool van zijn passie, een bleeke maan tot de melancholie, waarin een vergeefsche liefde hem bracht. De fantaisist ontmoet op de wegen zijner fantasmagorie den killen mensch van de kleine daden en ontstoffelijkt hem, want zijn kunstenaarschap vergelijkt hem met de geheimzinnigheid van het uitspansel en de schoonheid der natuur. Hij wil meten met de maat der liefde. Hij wil den mensch zien

grootsch, diep en als een wonder, gelijk de oceaan of een vallende ster, hij wil van de daden van het kleine menschenhart geslagen zijn als van de liefde-wekkende schoonheid, die hem plotseling tegemoet treedt vanuit een verweg liggend berglandschap, waarin de witblauwe toppen zilverwazig in het licht. De kunstenaar streeft naar de schoone en wijze verandering die zijn vermetel gemoed begeert. Zijn onbewustheid troont als een macht boven zijn gelijkvloerschen wil.

Jeanne Reyneke van Stuwe ageert tegen het wreede, de slechtheid en leelijkheid van wat men de realiteit noemt. Het is haar intensieve begeerte naar verbroedering en kameraadschap, die haar de helaas natuurlijke vijandschap die menschelijke verhoudingen opleveren, zoo scherp en uitgebreid doet waarnemen. Zij is een schrijfster waarmede men niet in een vloek en een zucht heeft afgerekend. Reeds het gedeelte van haar oeuvre dat ìk ken is er te belangrijk, te volumineus en te veelzijdig voor. Haar onmiskenbare vertelkwaliteiten (tot de gebreken ervan toe) zijn hiervoor te praegnant. De mensch in haar is het markantste, het centrum van haar kunst; ook deze roman is te dien opzichte een ‘document’. Wie zoo hevig verlangt ten goede te veranderen, wie het huidige zoo fel critiseert om het toekomstige edeler en beter te krijgen, is een idealiste van bijzondere allure, wier strijd als de beste daad van het menschelijk hart valt te loven. Zulke menschen, zulke vrouwen hebben wij noodig. Zij, niet minder dan Henriëtte Roland Holst, is aangewezen op de menschheid; zij dienen deze ieder op haar manier, zij staan er eveneens naar haar aanleg, als cultureele voorvechtsters en kunstenaressen boven. Het is haar altruïsme, haar menschenliefde, die tot dezen rechtvaardigingsdrang voert. Haar persoonlijke charme is de versiering van dezen actieven geest, haar innemende eenvoud de voorhof van deze uitzonderlijke gemoedsdeugden. Haar gesprek is als haar schrijfwijze: klaterend helder en vol van natuurlijke vrouwelijke charme.

In dezen roman deed zij een greep uit de onnoemlijk vele menschverhoudingen, die eeuwig essentieel blijven en in wezen onveranderlijk. Veel intensiever dan een politiek tractaat pleit haar boek, dat op zichzelf een stuk leven is, voor een betere toekomst, die slechts kan komen door meer begrip en meer liefde. Leert elkander verdragen, schikt U in het onvermijdelijke, waar-

deert en hebt lief wat er maar eventjes te waardeeren of te beminnen valt en duurzame vrede zal den mensch wellicht eens deelachtig worden. Dit zouden de inhoudsvolle leuzen van haar leven en werken kunnen zijn. Met niet bijzonder opvallende, maar klare duidelijke taalmiddelen wist zij meermalen deze edele wereldbeschouwing op artistieke wijze te veruitwendigen. Wij verwachten van deze schrijfster dé vrouwenroman voor ons land. Zij is er toe in staat. Haar zeer uitzonderlijke menschelijkheid en haar rijke begaafdheid als vlotte vertelster, haar frappante menschen- en maatschappijkennis kan ons een dergelijke geniale prestatie doen verwachten. Zij moet dan echter ontegenzeggelijk de stof welke zij behandelt nog meer comprimeeren dan zij gewoonlijk placht te doen en vóór al het andere storende detailbeschrijving vermijden. Haar ‘geläufige’, doorgaans natuurlijke taal mag dan door geen enkel conventioneel stijlmiddel of door een uit de band springende geëxalteerdheid vertroebeld worden. Dit doet de dramatische kracht van haar meesterlijke dialogen bijv. onberekenbare schade. Doch overwegend gaf zij ons ook met ‘....'s Menschen Vijand’ wederom een sterk staal van haar zeer vruchtbaar talent. Want het is een boek, waaruit een gerijpt levensoordeel met ‘jeugdige kracht’ gepropageerd, ons als een frissche, versterkende wind tegemoet waait.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 4.]

Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid door Hendrik Kroon

(Slot van blz. 209.)

Een voetbekken met water gevuld, dat op den grond stond, werd daarbij omgeworpen, als een bewijs, dat de demon daarin terecht kwam en de uitdrijving gelukt was. Een joodsch duivelbanner Simon Ben Jochai genas de dochter van Marcus Aurelius van hare bezetenheid. In de 3de eeuw n. Chr. werden voor de bezetenen van Chr. geloof bijzondere gebeden uitgesproken; een afdeeling van den lageren clerus, de exorcisten, had voor deze lijders zorg te dragen. De nadruk werd er nimmer opgelegd dat deze bemoeiingen als liefdediensten voor de ongelukkigen moesten beschouwd worden. Zij hadden eerder ten doel de macht van de kerk in het licht te stellen, die zich op deze wijze voor de wereld als draagster der goddelijke genade kon voordoen. Tusschen de godsdiensten bestond een groote naijver en het kwam er op aan te bewijzen dat men meer opzienbarende wonderen kon verrichten dan anderen.

Celsus, die in de 2de eeuw leefde, hield Mozes en Christus voor magiërs, die in Egypte de tooverkunst geleerd hadden. Een gevolg van dezen wedijver was, dat hetgeen aanvankelijk bedoeld scheen als aanbidding van God in den geest en in de waarheid,

getrokken werd naar heidensch voorbeeld in een mysteriën wezen, met alle wonderen daaruit voortvloeiend.

De christelijke godsdienst werd door den heiden vergeleken met dien van Isis, Serapis of Mythras en daar deze laatsten alle met mysteriën verbonden waren, vond men het niet meer dan natuurlijk dat deze ook met de eerstgenoemde leer moesten samenhangen. Op welken weg de kerk daarmede kwam, blijkt uit den inhoud der voordrachten door bisschop Cyrillus ten gehoore gebracht te Jerusalem in 347. Hij houdt de ongedoopten daarin voor, dat zij ingewijd zullen worden in de geheimen om tot den bovensten trap te kunnen stijgen, zooals dit gebruikelijk was bij het heidensche mysteriënwezen. Cyrillus, die zichzelf vergelijkt met een mystagoog, voert de gedoopten door zijne openbaringen op tot den hoogsten staat van inwijding. Daarbij hebben wonderen plaats. De heilige olie verdrijft demonen bij de doopelingen en geeft bescherming tegen duistere machten en delgt met haar wonderkracht de zonde. Het tweede wonder is, volgens Cyrillus, de verandering van brood in het lichaam en van wijn in het bloed van Christus. De oogen worden geheeld door aanraking met het heilige lichaam of het bloed.

Tweehonderd jaar vóór Cyrillus konden heidensche mysteriënscholen reeds veel overnemen van de christelijke gebruiken. De mystagogen van de mytrasmysteriën hadden opgemerkt dat het avondmaal der christenen aantrekkingskracht uitoefende en stelden dit daarom eveneens in.

Door de geheele antieke wereld was het geloof verbreid dat de goden zich met de menschen vermengen konden. In Genesis wordt vermeld dat er ‘in die dagen reuzen waren op de aarde en ook daarna’ als gods zonen tot de dochteren der menschen ingegaan waren en zich kinderen gewonnen hadden; deze zijn de geweldigen, die van ouds geweest zijn, mannen van naam. Een godszoon te bezitten als stichter van een stad, een vereeniging, een tempel of een eeredienst gold als de hoogste roem. Rome, deze liefde voor wonderen deelende, kon als spruit der goden Aeneas aanwijzen, een voorvader van Romulus, wiens heerschappij daarom van goddelijken oorsprong was.

Servius Tullius was, als zoon van Vulcanus, van wonderbaarlijke afkomst.

Hercules, grondvester van de Olympische spelen genoot den roep van Zeus en Alkmene te stammen. Zijn levensloop, rijk aan wonderen hield het volk niet voor verzonnen.

Orpheus, stichter van den mysteriëndienst, was van goddelijken oorsprong. Hooge begaafdheid en wijsheid deden het vermoeden ontstaan, dat de bezitters daarvan van goddelijke afkomst waren. Pythagoras was een zoon van Apollo, een dergelijk wonderbaarlijke afkomst liet men ook Plato ten deel vallen. Het opwekken uit den dood werd ook op vele plaatsen als wonder beoefend. De arts Asklepios (Esculaap) omtrent wien Aeschylos in het treurspel Agamemnon Klytamnestra laat zeggen 'de eenige, die den dood overwinnen kon werd door gods bliksemstralen zelf gedood' was van goddelijke geboorte en tien opwekkings-wonderen stonden op zijn naam. Daar deze aan Zeus mishaagden werd Asklepios door een bliksemflits het aardsche leven ontnomen, maar het hemelsche geschonken, waarin hij zijn wondermacht verder tot heil der menschen kon aanwenden, doch het opwekken uit den dood moest nalaten.

Isis wekte haar zoon Horus uit den dood op, hetzelfde deed Ceres (Demeter) toen zij op een zwerftocht een armoedig huis was binnengetreden. De mysteriën-scholen huldigden het geloof aan het wonder der opwekking en verbreidden dit.

Bij de geheime feesten werd het drama opgevoerd van het weeklagen over den dood en de verheugenis over de opwekking tot het leven.

In Egypte sterft Osiris om tot een nieuw leven te ontwaken.

Vrijdenkers en sceptici als Lucianus, die de wonderen loochenden waren er in Rome sedert eeuwen, maar velen van hen streefden er desondanks naar het geloof eraan levendig te houden.

Aldus Cicero (naar Th. Trede) die in zijn geschrift - van de waarzegging - Marcus tot de slotsom doet komen, dat er geen wonderen bestaan, maar zelf het beginsel verdedigt, dat het geloof eraan bij het volk moet bestendigd blijven uit staatkundige overwegingen. Het recht der auguren en het aanzien dat hun bestuur geniet, schrijft hij, moet uithoofde van het volksgeloof en het groote nut dat zij voor den staat hebben, in stand worden gehouden. Als staatsman had hij den kromstaf der auguren gedragen en dit vereerde ambt bekleed, als filosoof

verwierp hij het als een onwaarheid. Als mensch beschouwde hij dezen staf en zijn geschiedenis als een kindersprookje, evenzoo het wonder door den augur Noevius verricht, die een slijpsteen aan stukken sneed. ‘Wilt gij mij dwingen zulke fabels te gelooven? Mogen deze zoo vermakelijk zijn, als ge wilt, mogen zij door de keus hunner woorden, van gedachte, door hun versmaat en de wijze waarop zij gezongen worden bovenmate uitmunten, zoo is het ons nog niet veroorloofd aan verdichtsels gewicht toe te kennen en ze boven allen twijfel verheven te achten.’

De filosoof Cicero ontkent de wonderen, maar als consul heeft hij een gedicht gemaakt waarin hij met geestdrift de indrukwekkende wonderen opsomt, die hebben plaats gegrepen tijdens hij zijn post bekleedde.

Een dergelijke tweeslachtige houding, waar het doel de middelen moet heiligen, was niet door Cicero uitgevonden. Zij was al eeuwen in zwang en het onhoudbare en verwerpelijke ervan drong niet tot het bewustzijn van den geest dier tijden door. Niemand heeft de onzuiverheid daarvan gegeeseld, velen hebben haar toegepast en de juistheid hiervan gehuldigd.

De eerbied voor de waarheid op zich zelve genomen was nog niet tot erkenning gekomen en de onschatbare waarde ervan voor de zedelijke ontwikkeling der menschheid werd nog niet ten volle beseft. De leidende grondgedachte bij de verdedigers van de oude kerk, van Justinus tot Augustinus, dus van de 2de tot de 5de eeuw, was deze, dat alles wat de heidenen op onvolkomen, schijnbare of zelfs leugenachtige wijze bezitten, de christenen dit in eigendom hebben maar in werkelijk volkomen staat. De heidenen hebben mysteriën, die van de christenen zijn beter; het heidensche geloof lijdt aan dwalingen, het christelijke niet; de heidenen hebben een oude, voor een deel zelfs schriftelijke overlevering, de christelijke is niet alleen ouder, maar ook boven elken twijfel verheven, want hun heilige geschriften zijn door den goddelijken geest ingegeven. De heidenen oefenen heilige handelingen uit ter verzoening en reiniging waaraan zij een wonderbaarlijke werking toeschrijven, slechts bij de christenen komen zulke handelingen voor, die werkelijk doel treffen, b.v. de doop, een mystieke geboorte, waarbij de zielen als goud zoo

zuiver worden. De Romeinen vereeren in het legerkamp hun veldteekens en stellen deze boven alle goden; de christenen hebben als veldteeken het kruis, dat in werkelijkheid wonderbaarlijke bescherming schenkt.

De zucht om een ander de loef af te steken, boven zijn medemenschen uit te komen, tot geldigheid, als het kan, tot overheersching te geraken is al vroeg erkend als een der diepste hartstochten van den mensch te wezen. Zij schijnt met het meerendeel der andere hartstochten verbonden te zijn, waardoor zij een krachtige drijfveer is van onze handelingen. De christelijke godgeleerdheid heeft deze eigenschap de libido dominandi genoemd, haar voorstellend als een der meest veelzeggende gevolgtrekkingen, die men uit Adams vergrijp kan maken, daar hij begeerig was de kennis van het goed en het kwaad te bezitten om daarmede God op zijde te kunnen streven.

Duvergier de Hauranne, abt van St. Cyran, een der voormannen van het Jansenisme, noemde haar ‘l'esprit de principauté’, Hobbes in de 17de eeuw, ‘de liefde tot de macht’, Nietzsche ‘de wil tot macht’ en Seillière ‘imperialisme’. Fr. Adler maakte haar tot grondslag eener psychologie.

In den aanvang was deze wil tot machtsuitoefening van mystieken aard. Men riep niet alleen anderen tot hulpverleening aan, maar men verpersoonlijkte de natuurkrachten en bedeelde hen met menschelijke eigenschappen. Dit mysticisme versterkte de veerkracht van den mensch want het geloof aan een god, die hem bijstaat, de overtuiging te werken naar den wil van God zette zijn volharding aan en voedde hem op tot stelselmatige werkzaamheid. In de joodsche mythen wordt meermalen het godsdienstige begrip tot uitdrukking gebracht van den strijd der menschen tegen hunnen schepper, van hun strevingen om hem te evenaren en te verdringen.

De eerste mensch begint al, volgens de beschrijving in Genesis, een poging te doen om aan God gelijk te worden door te eten van den boom der kennis. De bouw van dit verhaal (naar Audin) is niet duidelijk, daar het tegenstrijdigheden bevat, die o.a. voortvloeien uit het gelijktijdig bestaan van de boomen des levens en der kennis, en het niet mogelijk is een juist begrip te krijgen van de waarde, die de schrijver der legende hun toe-

kent en van hunne werking. Vermeld toch wordt, dat de boom des levens staat in het midden van den hof, verder dat de woorden van de slang slaan op den centralen boom en de vrucht daarvan gegeten wordt. Aan den anderen kant heet het, dat deze boom niet beroerd werd en dat het de boom der kennis is, waarvan de vrucht aan den mensch verboden was.

Twee legenden schijnen vermengd te zijn, in de eene speelt de boom des levens een rol, in de andere de boom der kennis.

Wat verstond de antieke legende onder de kennis van het goed en het kwaad? Waarin bestond de misdaad om de verboden vrucht te plukken?

Niet moet uit het oog worden verloren dat in dit verhaal de goddelijke macht hoofdzakelijk geopenbaard werd door den heerlijken plantengroei op aarde en dat het vermogen om dezen teweeg te brengen insluit het bezit van de verboden vrucht en dat de diefstal van deze vrucht tot onmiddellijk gevolg heeft de onvruchtbaarheid van de aarde en den ondergang van den plantenrijkdom.

‘Doornen en distelen zal het U voortbrengen en gij zult het kruid des velds eten’.

Het vonnis is streng en gelijkt op de openbaring van een natuurwet.

De geschiedenis vermeldt een anderen boom, waaraan een zelfde geheimzinnige macht wordt toegeschreven, dien van Nemi, waaraan de plechtige handelingen verbonden zijn waarvan Sir J. Fraser (volgens Audin) uit gaat in zijn beroemd geworden ontleding van den magischen oorsprong van het koningschap. Eenige mijlen ten zuiden van Rome bestond een heilig bosch, dat lang in stand is gebleven, waar een personage verblijf hield, den titel van boschkoning dragend. Zijn koningschap stond in innig verband met een tak, die in ongeschonden staat moest verkeeren, van een bijzonderen boom. Als iemand anders zich van dezen tak meester kon maken werd de koning, onmachtig bevonden zich te verdedigen, niet enkel onttroond, maar van het leven beroofd en de overwinnaar werd in zijn plaats koning van het bosch.

De koning bij de primitieve volken was niet enkel een waardig-

heidsbekleeder, die boven de andere leden van den clan stond, hij was een wezen van geheel ander maaksel.

Hij had deel aan de natuur der goden en bezat door overdracht hun voornaamste en noodzakelijkste macht, die van het leven te doen ontstaan. De koning-god moest nu door magische middelen de regelmatige afwisseling der jaargetijden verzekeren en overvloedige oogsten. Voor een jaar benoemd was hij gedurende dezen tijd verantwoordelijk voor den plantengroei. Slechte oogsten werden toegeschreven aan de onmacht van zijn teelkracht. Van de dingers naar het ambt werd degene gekozen, die het beste over de krachten der natuur kon heerschen. Een der handelwijzen om deze geschiktheid uit te maken wordt aangegeven in 1 Numeri XVII, waar de Heer tot Mozes zegt: Spreek tot de kinderen Israëls en neem van hen voor elk vaderlijk huis een staf, twaalf staven voor al hun oversten en ieders naam zult gij schrijven op zijn staf. Gij zult ze wegleggen in de tent der samenkomst. De staf des mans, dien ik zal verkoren hebben, zal bloeien. Mozes vond den volgenden dag, dat de staf van Aäron bloesems droeg en amandelen.

Het magische uitloopen van den stok van Aäron had hem aangewezen als de bekwaamste om den oogst te bevorderen.

De tak, die in het bezit moest blijven van den boschkoning was ook het teeken van en het vereischte voor zijn bevruchtende macht.

Van boomen uit staven voortgekomen wordt in de mythen dikwijls melding gemaakt.

Pausanias had den olijfboom gezien, ontsprongen aan den knots van Hercules, Rome vereerde den hazelaar, opgeschoten uit de lans van Romulus. In Syrië toont men den boom, voortgekomen uit den staf van den heiligen Ephraim en den kerseboom uit den staf van Polycarpes en Genesis vermeldt: Jozef is een vruchtbare tak, een vruchtbare tak aan een fontein. Oorspronkelijk was er een koning voor een jaar, dat voor den plantengroei een levenskringloop vertegenwoordigt; de opvolging werd later gebiedend voor hem, die zich meester van den tak kon maken, daar deze overwinning als een godsoordeel beschouwd werd.

Wanneer aangenomen wordt dat bij de primitieve menschen eenmaal de vraag moest opkomen hoe het koningschap ontstond

en wat zijn aanvankelijke beteekenis was, is het duidelijk dat zij gemakkelijk hebben kunnen gelooven aan een onrechtmatige toeëigening als boven geschetst, maar ditmaal ten koste van hun god. Denkt in de plaats van den koning-priester van Nemi een onsterfelijk god, laat dezen in het heilige bosch binnentreden waar zich de boom bevindt waardoor zijn koningschap stoffelijk uitgedrukt wordt, nevens den mensch dien hij pas geschapen heeft. Het misdrijf van den mensch om zijnen schepper den boom of diens magische vrucht te ontnemen kan dan opgevat worden als een poging om zich in zijn plaats te willen stellen.

Het is mogelijk, denken sommigen, dat aan de historie van het paradijs, zooals die opkwam in de verbeelding der primitieve Hebreën de oude, hierboven geschetste voorstellingen tot grondslag dienden.

Het gebruik van het losrukken van den heiligen struik, basis van het koningschap van Nemi, bestond in de streken bij de Egaeische zee. Op sieraden van Creta staan soortgelijke tafereelen afgebeeld.

Het joodsche land onderhield handelsbetrekkingen met de egaeische wereld, het werd in 1192 v. Chr. onder den voet geloopen door overweldigers uit deze gewesten.

Drie à vierhonderd jaar na dezen inval werd Genesis samengesteld.

Er zijn belangrijke verschillen in de voorstelling van het Paradijsverhaal en het gebeuren in het bosch van Nemi; het voornaamste is wel dat in de Edenlegende een god optreedt.

De goden der primitieven bezitten niet een zoo volstrekten vorm, als die der klassieke godsdiensten. Met almacht waren zij niet bedeeld. Jahveh schijnt zelf aan het lot onderworpen te zijn, staat er niet te lezen, dat zijn heerschappij de bestendige bedreiging moet ondergaan, die de tegenwoordigheid van den mensch in den hof van Eden medebrengt, daar de met tooverkracht bedeelde vrucht in diens bereik is. Ondanks deze afhankelijkheid is hij een onsterfelijk god.

De slang was naar joodsche gedachte een beschermgeest en een verspreider der wetenschap. Buiten den officieelen jahvehdienst bestond er van oude tijden af een daar tegenover staand geloof, waarschijnlijk van occulten aard, in de slang.

In 21 Numeri 6-9 staat vermeld dat de Heer vurige slangen onder het volk zond en dat velen stierven aan de beten, zoodat Mozes gesmeekt werd tot God te bidden om deze slangen weg te nemen. En de Heer zeide tot Mozes: Maak U een vurige slang en stel ze op een stang en het zal geschieden dat al wie gebeten is, als hij haar aanziet, zoo zal hij leven.

De tempel van Jerusalem bezat een koperen slang, waaraan de Joden wierook offerden. Deze afgod werd door Hizkia vernietigd. - 2 koningen 18-3-4: 'Hij nam de hoogten weg en brak de opgerichte beelden en roeide de bosschen uit en hij verbrijzelde de koperen slang, die Mozes gemaakt had omdat de kinderen Israëls tot die dagen toe haar gerookt hadden en hij noemde haar Nehustan'.

In het evangelie van Johannes 3-14-15 heet het: en gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft alzoo moet de zoon des menschen verhoogd worden, opdat een iegelijk, die in hem gelooft niet verderve maar het eeuwig leven hebbe. Zoo zijn er sporen te vinden van een zeker dualisme tusschen den schepper der wereld Jahveh en de slang als verlosser der menschheid. De cultus van de slang ligt ten grondslag aan het gnosticisme van vele kettersche joden in de verstrooiing. De kern dezer leer is de zeer bijzondere opvatting omtrent Jahveh, die een demiurg zou zijn, ondergeschikt aan den oppersten god, wiens boden zich door bedrog toegang verschaffen in deze wereld, welke het gebied van Jahveh is, om aan de menschen de wetenschap en de waarheid te brengen en ze te ontrukken aan de slavernij der stof en haar naijverigen god.

De slang is de eerste onder deze wegbereiders en zij, die in haar gelooven genieten haar bescherming. Jezus is de tweede en daarom vergelijkt Johannes de koperen slang met den gekruisigde; die beide het leven geven aan wie in hen gelooven.

De slang in het paradijsverhaal zou opgevat kunnen worden als een bode der waarheid, een bevrijder der menschen, die de vrouw aanpraat de vrucht van den levensboom tot zich te nemen.

De mensch wordt nu een sterfelijk wezen maar hij leert de liefde kennen en wordt aan God gelijk als voortbrenger van menschen en de onvergankelijkheid van het geslacht treedt nu

in de plaats van de aardsche onsterfelijkheid van het eerste menschenpaar, die een gevolg zou geweest zijn van gehoorzaamheid aan gods gebod. (M.R. Stahl naar Audin).

Literatuur.

La Préhistoire, L. Capitan 1931, préface de l'abbé Breuil. *L'Humanité préhistorique,* Jacques de Morgan. *Les Ancêtres de l'Homme,* Dr. Binet Sanglé, 1931. *La Mentalité primitive,* Ch. Blondel, préface de Levy Bruhl. *Les Races et l'Histoire,* Eugène Pittard. *La Mesopotamie,* L. Delaporte. *Les clans aux Empires,* A. Moret et G. Davy. *La Science orientale avant les Grecs,* Abel Rey 1930. *La Légende des Origines de l'Humanité,* A. Audin 1930. *Etat présent du Transformisme,* Jean Rostand 1931. *La Vie et la mort,* George Bohn. *Le Romantisme,* Ernest Seillière *Wünderglaube im Heidentum und in der alten Kirche,* Pfarrer Th. Trede.

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden
Notities en gedachten door H.H.J. Maas.
V. *(Vervolg blz. 122).*

‘O meisje, o jonge bruid,
Uw lippen zijn warm en rood,
Het leven dat niemand stuit,
Bloeit eens uit uw wachtende schoot.’

Zoo zag de dichter J.C. Bloem ‘de vrouw’ in ‘Scheveningen; Mistige Wintermiddag’. Hij zag de natuurlijke driften van het verlangen naar liefde opstuwen in de lippen warm en rood; door de eeuwig-bruisende krachten zal in den wachtenden, den verlangenden schoot een nieuw leven gevormd worden.

Welke stroomen van gevoelens en aandoeningen ontspringen in de vrouwelijke psyche uit deze rijke bron?

Dat toonen ons de verschillende visies van de zeer verschillende litteratoren.

Geerten Gossaert in ‘De Moeder’:

‘Verbitterd sprak hij,
In 't zaâl zich wendend:
Vaarwel, o moeder,
Nooit keer ik weêr....
En door de lanen
Zag zij hem gaan en
Sprak geen vervloeking maar weende zeer.
- - - - - - - - - - - - -

Maar toen, na jaren,
Melaatsch een zwerver
Ter poorte klaagde:
Uw zoon keert weer....
Zag zij hem aan en
Vond geene tranen,
Voor zooveel vreugde geen tranen meer.'

In deze visie neemt de man (de vader van het kind) zelfs het allerkleinste plaatsje niet in. De vrouw: moeder; niets anders.

De vrouw: vrouw én moeder en het kind een band, zoo aanschouwt E.J. Potgieter Hilda:

'Want toen de wereld op haar lippen
De mare nam van and'ren echt,
Liet zij zich naauw de klagte ontglippen:
'Die wereld weet niet wat zij zegt,'
Of schreed ter wieg van 't vroeg verweesde,
Van 't arg'loos spelend knaapje voort,
En vroeg het, of 't haar ontrouw vreesde,
En hield zijn lach voor wederwoord.'

De psyche van de vrouw neemt in het dicht- en prozawerk van Potgieter een groote plaats in. Hij prijst Emma gelukkig, omdat zij sterven mocht op zestienjarigen leeftijd, want:

'Haar bleef het leed gespaard dat vele zust'ren voelen,
En 't harte breken doet ofschoon de mond 't ontkent,
Den aangebeden man in gloed te zien verkoelen,
Of, eenzame, onbemind te gaan naar 's levens end.'

In deze verzen is de vrouw dus de verlangende naar de liefde van den man. Even verder is zij ook de moeder, de liefhebbende en de lijdende:

'De moeder leeft maar voor, bestaat maar in haar kleenen,
Aan folt'rende angst ter prooi eer vrucht wordt uit den knop!
Ach! zoo ze een ommezien van zaligheid mag weenen,
Weegt één ondankbaar woord niet duizend kussen op?'

In ‘Klagt en Troost’ is het ‘de gevallen vrouw’, wier stem hij laat spreken:

> ‘In zuiv'rer dampkring opgenomen,
> Hield huiv'rend schromen
> Met hevig blaken beurt in mij:
> De hartstocht zou den hoogsten luister
> Verspreiden over 't aardsche duister,
> Door liefdes heil'ge poëzij!
>
> Hoe vloog, zoo dikwerf de avondsterre
> Ons riep van verre,
> De tijd voor 't minnend paar te snel!
> Op welk een toekomst durfde ik bogen!
> Geloofde, aanbad, - en werd bedrogen,
> En zei de levensvreugd vaarwel!’

De kleine novelle ‘Blaauwbes, Blaauwbes!’ verhaalt van Eefje, het meisje uit het volk, die de genoegens van de erotiek stelt boven de ‘gehate wijsheid’ van haar dorpschen vrijer, en daaraan te gronde gaat; en van haar moeder, wier leed over de dochter is samengevat in eenige klachten, als: ‘Och! dat ook dit nog over het hoofd van haren blinden vader komen moest!’ - ‘De kroon is ons van het hoofd gevallen, onze eer is weg! Eefje, mijn kind, waarom moest je dit over ons brengen?’ (Toch blijft Eefje *haar kind*!) - ‘O Heere! houd mij dat woord ten goede; wat verdienen wij niet voor onze zonden?’

Een studiebeeld uit ons volksleven noemde Potgieter zelf die novelle. Een ander studiebeeld uit het volksleven betitelde hij ‘Hanna’, eveneens een beschrijving van het lieven en lijden van eenige vrouwen.

De nabloei van de waarachtige (de Duitsche!) Romantiek bracht op Nederlandschen bodem in enkele schrijvers als Potgieter, Hofdijk, Multatuli en nog een paar anderen sterkere vertegenwoordigers voort dan hun voorgangers van de Nederlandsche Romantiek geweest waren.

De moeder, die in haar kind slechts een engel van schoonheid en onschuld ziet, tot niets verkeerds in staat, maar het niets

minder liefheeft, als het den slechten weg opgaat, en met geen andere gevoelens en gedachten dan van liefde zijn lijk aanschouwt, is Maaike in Potgieter's 'Jacob Willemsz':

> 'En Maaike sloeg nog eens hare armen
> Om wien haar arm gedragen had,
> En wou den kouden mond verwarmen,
> Die haar zoo vaak om kussen bad.'

Veelomvattend is de visie in 'De Zangeres'. Er is daar de vrouw, die eerbied voor haar kunne vraagt, niet van den man, maar van de vrouwen! Andere vrouwen hoonen de zangeres, die zich vrij van schuld weet, alleen uit jaloezie:

> 'Of waant gij dat, o zust'ren! in uw kringen,
> Die blikken, laai van hoon en nijd, me ontgaan,
> Als gade of zoon mij opleidt om te zingen,
> Als slechts naar mij om 't zeerst zij de oogen slaan?'

Maar sterker dan de heerlijkheid van haar kunst, sterker dan de stem van het gejuich der volle zalen, blijft in de zangeres het verlangen van de vrouw naar de liefde van den man:

> 'En toch ontmoette ik nooit een maagd gesierd
> Met frissche myrthe en geurig' oranjebloesem,
> Of ik verheel wat mij voor de oogen zwiert,
> Of ik bedwing 't verzuchten van mijn boezem;
> En echter blijft in menig uchtendstond,
> Het droomenheir naar een verschiet mij wijzen,
> Dat juichende ik begroette bij 't verrijzen,
> Dat jamm'rende ik beschreide toen 't verzwond.'

De jaloezie, waarmee de liefde-verlangende vrouw in 'De Meistreel-bruid van Blaricum' (Lief en Leed in het Gooi), zichzelf pijnigt:

> 'En ligt in de schaar, die er ademloos luistert
> Naar 't lied van het steekspel, dat rood was van bloed,
> Een maagd wie zijn minneklagt de oogen verduistert,
> Een maagd die hem 't afzijn van Maaike vergoedt!

Viel Gooiland hem te eng, ik had met hem gezworven,
Gewillig zijn harp op mijn schouders getorscht,
En zou onder vreemden tevreê zijn gestorven,
Had stervend mijn hoofd maar gerust op zijn borst.'

Hij heeft haar beloofd, dat hij zal terugkomen, en zij verwijt zich zelf, dat zij zich met die jaloersche gedachten kwelt. Zij gelooft aan zijn woord, als zij zich alles herinnert, en toch laten de voorstellingen haar geen rust, dat hij ook in andere armen liefde zal vinden. Alsof zij hem een tijd moest uitleenen!

Dit herinnert mij aan een aardig Engelsch versje, waarvan de auteur mij onbekend is:

'Since ever the world was spinning
And till the world shall end
You 've your man in the beginning
Or you have him in the end,
But to have him from start to finish
And neither to borrow or lend
Is what all of the girls are wanting
And none of the Gods can send.'

'O meisje, o jonge bruid, uw lippen zijn warm en rood....' In 'Liedekens van Bontekoe' heeft Potgieter vaak het vrouwelijke verlangen naar de liefde bezongen. Machteld had - om nu nog maar één voorbeeld te noemen - wel eens gehoord, wat vensters beduiden, die des avonds openstaan.

'Was het waarheid wat hij kweelde,
Dat "de lieve lach, die speelde
Om haar lipjens, kus mij!" riep?'
- - - - - - - - - - - - -
Maar het was, terwijl zij zwierde,
Of het luik op 't hengsel gierde,
Of.... doch langer geen geluid,
Echter kraakte vast de wingerd,
Om haar vensterken geslingerd....
Wie sprong binnen? 't Licht woei uit!'

Ik heb Potgieter hiermee nogal ruim bedacht, en toch biedt hij nog veel meer stof in het verband dezer studie. Ik wenschte wel, dat zijn rijke litteratuur uit een betrekkelijke vergetelheid weer opgehaald werd.

Over het algemeen genomen verheerlijkt de Nederlandsche Romantiek - om de gebruikelijke indeeling nu maar zonder kritiek te volgen - gaarne de machtige hartstochten van de liefde en haar verrukkingen, maar is zij erg onvast in haar houding. Zij slaat heel licht aan het wankelen door de stooten van de moraliseerzucht. 't Is, alsof er telkens een wezen opduikt, dat met een duw tegen den elleboog den schrijver toefluistert: ‘Foei, wat moeten de nette Hollandsche menschen daar nu wel van gaan denken!’ En bij wijze van concessie wordt onder bepaalde omstandigheden de vrucht van een liefde de gruwelijke schande van de vrouw, en alweer bij wijze van concessie tot eenige verzachting van dit harde vonnis, de vrouw in het gunstigste geval een beklagenswaardig schepsel, de bedrogene, de verlatene, die haar leed draagt als zwervende bedelares, op wraak zint, enz. In dat kader past dan ook de kindermoordenares, die in haar wanhoop de misdaad verkiest boven de ellenden van de schande.

In ‘Brinio, de Kaninefaat’ van J. van Lennep bewaart de bedrogen vrouw het geraamte van het lijkje van haar kind om zich daarmee op den man te kunnen wreken.

In ‘De Schaapherder’ van J.F. Oltmans sleept de heks een ellende-leven van jaren voort om haar wraaklust van bedrogen vrouw op Perrol met de roode hand te koelen.

De arme met haar schande-kind verlaten, onmenschelijk lijdende vrouw heeft de volle schrijversliefde van Jan van Beers.

In ‘Anna Rooze’ van Cremer treedt de kindermoordenares op, maar lijkt in niets op de hartstochtelijke ‘Kindsmörderin’ van Schiller. Er wordt een onschuldige verdacht.

Waar dat netelige onderwerp de moraliseerzucht maar niet in den weg treedt, gaat het wel beter. De roman ‘Majoor Frans’ van A.L.G. Bosboom-Tousaint is een studie van vrouwelijke psyche op zichzelf. Francis, die als jongen opgevoed is en zoo een rol speelt, welke haar natuur schijnt te worden, die daarna haar kracht zoekt in de ruwe manieren van een sergeant-majoor,

waartoe de omstandigheden haar naar haar meening forceeren, blijkt tenslotte toch een waarachtige vrouw te zijn, wier levensgeluk omsloten wordt door de liefde van en voor den man.

In de oude Siegfried- en Nibelungensagen speelt het vrouwelijk wezen de rol van het middel om Siegfried in de macht van Hagen te brengen, die hem doodt. Die vrouw is Brünhilde, de verderfbrengende, het symbool van de verlokkende, demonische krachten in de vrouw. En tevens is de vrouw daar de ongebreidelde, niets ontziende, elk middel aangrijpende en alles aan haar doel opofferende wraakzucht, die menschenlevens en het lot van volken even weinig telt als het huichelachtig aanbieden van haar lichamelijke bekoorlijkheden, indien haar brandende begeerten er slechts bevredigd door kunnen worden.

Daarentegen is de vrouw in het abele spel van Esmoreit het zachte, trouw liefhebbende, geduldig zelfs den grievendsten laster verdragende en tot de zwaarste offers bereid zijnde menschelijk wezen.

Datzelfde motief treedt herhaaldelijk op in de oude zoogenaamde Volksboeken. Voorbeelden:

‘Het Leven van de heylige Nederlandsche Susanna, of Genoveva, Huysvrouwe van den Doorluchtigsten Palatijn Sifridus’,

‘Historie van Helena de Verduldige’,

‘Historie van Griseldis de Zagtmoedige’,

‘Historie van Florentine de Getrouwe’, enz.

Veelal is het in deze hoogst interessante verhalen de wonderlijksterke religieuse kracht, die in de vrouw leeft, waardoor zij in staat is de zwaarste beproevingen ongeschonden te doorstaan. In den regel wordt de vrouw door onverdienden smaad aan de ellende overgeleverd, omdat zij haar kuischheid boven alles stelt. (Het motief ook van de oud-Fransche cantilene, art. I van deze serie.) Susanna (Genoveva), Helena, Griseldis, Florentine, enz., zijn niettemin vrouwen, wier volle levensgeluk bestaat in de hartstochtelijke liefde van en voor den man.

Is *na* wat wij door de handboeken gewoon geworden zijn in de Nederlandsche litteratuur de Romantiek te noemen, de litteraire visie veranderd? Ja en neen. Ik bedoel: ik kan die vraag niet zonder meer bevestigend beantwoorden. Het blijkt mij veeleer zuiver individueel. Wat is er, dat er nog niet was? Ondanks alle

schoolsche gewichtigdoenerij met richtingen, enz., die mijns inziens vrijwel waardeloos is, bestaat er litteratuur uit verschillende tijden, alleen, omdat het geschrift het wezen der litteratuur in zich bevat. Het litteraire realiteitsbeginsel, het geven van zijn waarheid, zonder trucjes of concessies, is naar mijn inzicht de geloofsbelijdenis van den waarachtigen litterator.

> ‘O meisje, o jonge bruid,
> Uw lippen zijn warm en rood,
> Het leven dat niemand stuit
> Bloeit eens uit uw wachtende schoot.’

Die visie tart alle getheoretiseer met richtingen, en wat dies meer zij. De omstandigheden kunnen veranderen, het wezen van de vrouw blijft, het ééne wezen van de litteratuur blijft.

Belangwekkend is de schildering van de vrouw in ‘Roman’ door Willem de Mérode, de bloedwarme lévende vrouw:

> ‘Van schemer is de kamer ingenomen,
> Waar hij zijn vage melodieën speelt,
> Zij tinkellachend achter hem gekomen
> Heeft luistrend zich geërgerd en verveeld.
>
> Nu rooken zij aandachtig cigaretten,
> En drinken; ruischt het loover of haar doek?
> ‘Je lijkt een meisje uit een bergerette.’
> Zij, koeltjes: ‘uit Knud Hamsuns laatste boek.’
>
> Zwijgen en peinzen.... ‘heb jij ook die droomen
> Van leege kamers vol bewegend licht?’
> ‘Ik droom door rauwe handen mij genomen
> En woeste kussen op mijn wild gezicht.’
>
> Zwijgen.... Een loom zich rekken op den divan,
> Een cigaret wordt vurig aangetipt.
> Zwijgen.... hoort zij hem nu behoedzaam opstaan?
> Hart bonzend is ze even opgewipt.

Hoort zij hem zachtjes in zijn handen kreunen?
De huisknecht knipt de lampen statig aan;
- Ze ziet hem slapend in zijn zetel leunen
En balt haar vuist en vindt geen kracht tot slaan.'

Milieu, opvoeding, financieele welstand zijn krachtig inwerkende factoren. Maar ze veranderen het wezen van den mensch diep-innerlijk niet.

Diep-innerlijk herkennen wij de vrouw in 'Roman' van Willem de Mérode in 'Sonnetje' van Paul Vlemminx, waar zij een boerenmeid is:

'Weet zij wel, wie de minnaar was
die haar een kiendje heeft geschonken?
Was het degeen, die zijn vol glas
tegen heur glaasken had geklonken?

Was hij het met zijn roode das,
wiens schele oogen duister blonken?
Of hij die kleumrig in zijn jas
een smeuig pijpken zat te ronken?

Weet zij het wel? Weet zij het niet?
Wie kent er dan het wilde lied
van 't mossen bed in d'eikenbosschen?

De nonnekes verpleegden haar.
Haar kind ligt op de witte baar.
Haar dronken vrienden zijn aan 't hossen.'

O meisje, o jonge bruid, uw lippen zijn warm en rood.... Dat is ook de vrouw in 'Klacht' van Dop Bles:

'Ik gaf hem al wat ik bezat,
Al wat ik op de wereld had,
mijn jonge lijf, mijn blijde lach,
mijn onschuld van de eerste dag:
mijn lach, mijn oogen, hart en lijf,

dat al verging in het bedrijf,
waaruit allengs zijn kus ging heen: -
maar 'k had hem nog alleen.
- - - - - - - - - - - - - -
Ben ik een vrouw, zoo 'k nooit werd echt bemind?
Ben ik een vrouw, zoo 'k nimmer droeg een kind?
Ben ik dan niets, dan wat verdriet
dat hij, vergeten, achterliet?'

En weer zien wij die vrouw terug in 'Pastorale' van J. Slauerhoff. Daar is zij de domineesdochter in de landelijke gemeente, waar haar vrouwelijkheid dreigt te moeten verwelken, omdat het vaderlijk beroep voor haar een wal opwerpt tegen den smachtend verlangden leven-gevenden stroom:

''s Avonds zit zij stil met haar ouders,
Hare moeder moe, haar vader dor.
Zij mijmert over ouder worden
En trekt op de schouders.
Even trillen haar borsten.
Later in het holle slaapvertrek
Maakt zij 't haar los voor een donkre spiegelbres
En brengt haar lichaam over
Van het dag- in het nachtgewaad.
Even staat zij naakt,
En gelooft ergens een vage kramp
Te voelen, het gaat over.
Zij dooft de lage lamp.'

En die vrouw in den roman 'Liefdes Tusschenspel' door G. van Hulzen komt ons zeer bekend voor. Waar hebben we haar al meer gezien? Zij moet ongetwijfeld een zuster zijn van de voriggenoemden. Want haar lippen zijn warm en rood. Zonder naar iets te vragen geniet dat draaiorgelmeisje, dat kind van de vrije natuur, eenige dagen de zaligheden van de liefde met den heer, dien zij toevallig in de eenzame boschhut ontmoet, als een gave van de natuur. Dan trekt zij verder, naar andere oorden. Waar haar lippen ook warm en rood zullen zijn.

Het leven dat niemand stuit,
Bloeit eens uit uw wachtende schoot....

Zoo herkennen wij nogmaals die vrouw in de tragedie ‘Zondares’ van den heftig sociaal-bewogen François Pauwels.

‘De rechters zagen slechts de zondares
en op hun vragen klonk haar stem gebroken,
ze had zich met een bottig tafelmes
op haren man, die zoop en sloeg, gewroken.
- - - - - - - - - - - - - -
Zoo stond ze bij des rechters wijs vermaan
als heel ver weg en door geen mensch te deren
en had ze niet het zwart der toga's aan,
toch was ze rijker in haar boevenkleeren,

toch bracht ze in de kille, strenge zaal
iets mede dat de stemmen zachter maakte,
wanneer ze, onaantastbaar, telkenmaal
met teedren blik over haar kindje waakte.

O, was ik u tot oordeelen gesteld,
mijn hart had in zijn nameloos erbarmen
voor al uw leed, het vonnis ras geveld:
gij droegt de vrijheid, moeder, in uw armen!’

(Wordt vervolgd.)

Juliana Cornelia barones de Lannoy en haar dichterlijk klaverblad te Geertruidenberg.
Eenige bio- en bibliographische aanteekeningen door A. Hallema.

‘O, Gij, die in Parijs om de onrust zoo moest klagen,
Vernuftige Boileau, gij hadt in deze stad,
Waar ze u bekend geweest, uw lust en vreugd gehad,
't Was een der Muuzen zelf, die om gerust te dichten,
In Sint-Geertruids schijn deez' Muuren heeft doen stichten.
Nooit hoor ik 't minst gerucht, dat mijn gepeinzen stoort,
De kalmte brengt hier steeds de zoetste zanglust voort.
En het lachend groen der Dichtren' geest bekoren,
'k Vind hier bij ieder stap een nieuw vermaak geboren:
Want Flora's milde hand spreidt in den lentetijd,
Tot zelfs op onze Markt een lieflijk grastapijt.’

De door Kloos weder op het voetstuk der eere verheven 18de eeuwsche dichteres Juliana Cornelia, barones de Lannoy, kortweg Jonkvrouw de Lannoy genoemd[1)], kon wel niet bij den Franschen satyricus en vader der critiek van de Fransche dichtkunst, Nicolas Boileau Despreaux, in de schaduw staan en Geertruidenberg was geen Parijs noch daarmee te vergelijken, doch een enkel punt ter vergelijking is er toch wel. Wij denken dan, wat den laatsten betreft, aan het spotdicht ‘Lutrin’, dat Boileau de gunst van den Zonnekoning deed verwerven, eveneens aan zijn

1) Men zie: W. Kloos, Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid, Amst. 1909. waarin de beteekenis van eenige 18de-eeuwsche poëten van lagere orde voor het eerst werd aangetoond.

'l'Art poëtique', hetwelk hem den rang van wetgever op den Parnassus bezorgde, terwijl Jonkvrouw de Lannoy hem in de verte navolgde met haar verheven lyrische ontboezemingen en den godsdienst als fundament voor het geestelijk karakter der poëzie beschouwde. In Breda heeft deze dichteres haar litteraire vorming opgedaan bij den rector der Latijnsche school, Dr. Schonk, dien zij uit dankbaarheid naderhand als Aristus heeft bezongen, te Geertruidenberg heeft zij zich in het ouderlijk huis en in de door haar verheerlijkte, rustige omgeving aan het dichten gezet en daar een vriendenkring van geestverwanten om zich heen verzameld, die zoowel een leesgezelschap als een der vele destijds bestaande kunstgenootschappen vormden. Is dit voor een vestingstadje als het bij herhaling belegerde en daardoor zeer vervallen Geertruidenberg op zich zelf al een merkwaardig feit, ook de actie van dezen vriendenkring, eigenlijk in hoofdzaak gevormd door het Dichterlijk Klaverblad: Jonkvrouw de Lannoy, Rector Simon van der Waal en Ds. Izaak van Nuijssenburg, die het werk leverden voor het ter plaatse bestaande Kunstgenootschap 'Dulcis ante omnia Musae', de boeken uitzochten voor het Leesgezelschap 'Boeken zijn 's Levens bloemen', den geestelijken wijngaard bewerkten en verzorgden, waarin zich enkele letterlievende burgers en militairen van het stadje verlustigden, die actie, herhalen wij, heeft weldadig gewerkt voor den opbloei van het geestelijk leven in deze op de grenzen van Holland en Brabant gelegen veste.

Wij waren onlangs in de gelegenheid in het Gemeente-archief van Geertruidenberg eenige biographische en bibliographische gegevens te verzamelen over den persoon en het werk van deze drie dichterlijke voortrekkers, die een kleine schare van dichtlievende nulliteiten in Den Berg, Oosterhout en Breda op sleeptouw namen en daardoor de verdienste hadden van in dit deel van West-Brabant eenige belangstelling te wekken voor beschaving en dichtkunst.[1)] In de Korte beschrijving van Geertruiden-

1) Vgl. onze bijdrage ter gelegenheid van de jongste Willem van Oranje-herdenking, in 'Vragen van den Dag', Willem van Oranje te Breda en te Geertruidenberg gedurende de jaren 1575-'77, blz. 289-310, 48ste jrg. Vooral de heer C.J. Mollenberg, die onder het pseudoniem 'Brabantus' ook de 'Onuitgegeven Bronnen voor de Geschiedenis van Geertruidenberg', met historische inleiding, heeft doen verschijnen (1899), heeft zich voor ons onderwerp verdienstelijk gemaakt door een serie aanteekeningen na te laten, welke wij met welwillende toestemming van den heer Secretaris-Archivaris der gem. Geertruidenberg konden raadplegen.

berg door H. Lagerweij, te Dordrecht in 1836 verschenen, vindt men het reeds vermeld: ‘In Simon van der Waal, Dominé Isaäk Nuijssenburg en Jonkvrouwe Juliana Cornelia de Lannoy bezat Geertuidenberg in de laatste helft der 18de eeuw een dichterlijk klaverblad, hetwelk zijne poëtische voortbrengselen gelijktijdig met goud bekroond zag’. Op de Markt, in de pastorie van genoemden predikant, of iets verder in deze hoofdstraat van Den Berg, - zooals de inwoners ook toen hun stedeke noemden -, waar naast de zg. Fransche Kostschool de Rector Simon van der Waal woonde, of wel in de deftige kolonelshuizinge der familie De Lannoy, waarvan thans nog de fraaie gevel een bezienswaardigheid van het stadje is, werden om de beurt samenkomsten gehouden ter bespreking van pas vervaardigde dichtproeven, aan te koopen werken voor het leesgezelschap of voor te dragen letterkundige voortbrengselen in de aanstaande vergadering van het kunstgenootschap. Zoo heerschte er eenige jaren een opgewekt letterkundig en bloeiend geestelijk leven in dezen ‘kring van den Berg’, zooals er later een kring van Heilo en van Haarlem nuttig werk voor de vaderlandsche letteren zouden verrichten.

Ds. van Nuijssenburg, die ons eveneens een geschiedkundige beschrijving van Geertruidenberg heeft nagelaten, was in dezen kring de adviseur voor theologische en historische onderwerpen; rector Van der Waal pleitte warm voor de beoefening der moderne talen en de algemeene cultuur in Europa, terwijl Jonkvrouw de Lannoy niet enkel schavend en polijstend de ter beoordeeling ingekomen dichtproeven bewerkte, doch ook uit haar eigen werk voordroeg en dat in bespreking bracht. Over ieder hunner thans een enkel woord, om het milieu wat beter te leeren kennen.

Beginnen we met eenige bijzonderheden omtrent Ds. van Nuijssenburg mee te deelen. Sedert het mij gebeuren mocht, schreef hij in zijn bovenaangehaald werk, tot deze aangename standplaats, - t.w. Geertruidenberg -, te worden beroepen, heb ik me opnieuw op de beoefening der kunsten en wetenschappen kunnen werpen, waartoe mijn natuurlijke neiging mij dreef en wel vooral op de studie der Oudheden en Vaderlandsche Geschiedenis. Mijn stadgenooten wekten mij op om de historie van deze

plaats te beschrijven, mijn vrienden om dichtproeven uit 's lands geschiedenis te vervaardigen en in verband met bepaalde gedenkdagen uit het verleden dezer stad in een gedachtenisrede haar voornaamste lotgevallen te behandelen. Ziedaar zijn program, dat ook het program van den Bergschen letterkundigen kring werd!

Om die reden zette hij zich tot schrijven en tot dichten en werd weldra een der stuwkrachten en steunpilaren van het Bergsche geestelijk leven. Hij was een Rotterdammer van geboorte, had te Leiden theologie gestudeerd, deed in zijn studententijd al een bundeltje dichtwerk verschijnen en kreeg in 1763 zijn eerste beroep te IJzendoorn bij Tiel. Spoedig daarna, in 1766 trad hij in 't huwelijk met Anna Maria de Bruijn van Amsterdam, die hij echter reeds in 1768 door den dood verloor en in een treurdicht herdacht. Voor de tweede maal trad hij in 't huwelijk met Gerritje van Stuyvenberg uit Utrecht. Inmiddels had hij IJzendoorn als standplaats verwisseld met Buren, vanwaar hij in 1771 naar Geertruidenberg vertrok.

Daar heeft hij zijn eigenlijk arbeidsveld gevonden, want naast den pastoralen arbeid en theologische studiën schreef hij hier geschiedenis en dichtte verzen, hoewel slechts enkele jaren. Want reeds in 1775 viel hij ten offer aan de pest, waarvan hij zelf in zijn Geschiedkundige Beschouwing der stad nog getuigde, dat ze de Bergenaren in den loop der eeuwen minder had geplaagd dan andere steden, wijl het in zijn woonplaats gezonder was dan elders. Ziehier een staaltje van 's mans physiologische beschrijving van Den Berg, waaruit men tevens zijn proza kan beoordeelen.

‘De Natuurlijke gesteldheid dezer Burgeren is over 't algemeen zeer sterk en bij aanhoudendheid gezond. Eén Stads-Doctor en één Wondarts zouden het hier gemakkelijk afkunnen. - Zelfs hoort men deze wel eens klaagen, dat er zoo weinig zieken in Den Berg gevonden worden. - Integendeel vindt men zeer vele stokoude Lieden en nog heden worden er gevonden, die reeds meer dan 90 jaren oud zijn, gelijk men voor weinig jaren meer dan één zag sterven, die boven de honderd, zelfs tot honderd en agt jaren bereikt had; iets, waar toe de gesteldheid der Rivierlucht buiten twijfel zeer veel toe brengt; wordende onze Stad tweemaalen des daags door de vloed en ebbe der bij- en omliggende wateren van versch en zoet water (ziltigheid van water

en grond is hier niet bekend), op eene milddadige wijze verzien; en het is mij uit de geschiedenissen niet bekend, dat hier ter plaatze immer door eenige dier ziekten, welke men Epidemijke pleegt te niemen, zulk eene verwoesting zijn aangericht, als wel op andere plaatzen, *terwijl zelfs de pestziekte, ofschoon ze hier meer dan éénmaal en wel allereerst in den jare 1574, wanneer ik in de Stadsregisters leeze, dat zekere Predikant Huibertus aan zulk een verdervende Landplage gestorven zij, en vervolgends in den jare 1596, 1602, 1624, 1635 en 1636 en eindelijk in 1664 schijnt geregeerd te hebben, nogtans op ver na zoo ontzachlijk niet moet geweest zijn als wel elders, nadien er hier slechts weinige, ja bijna geene groeven in de geheugnis der Borgerije van zijn overgebleeven*, zelfs schijnt de vernielende Kinderziekte hier min dan elders gevaarlijk te zijn.

Bij de gezondheid heeft de Burgerschap over het gemeen eenen vrij werkzamen aart en bevlijtigt meest al hun huishouding en koophandel op eene gezette en naauwkeurige wijze, waarom er ook naar de kleinheid der plaatze in de daad veele stevige en gegoede Lieden gevonden worden. Wat de Zedelijke gesteldheid van het volk betreft, zij hebben over het gemeen zeer veel van het Oud-Bataafsche[1]. Van eenen zagten, vreedzamen en handelbaren aart zijnde, bezitten zij een zekere rondheid van geest, die meer van het oprechte dan van het looze met zich voert, en door eene gulheid versierd is, die men spaarzaam elders zou aantreffen. De Roomschgezinden, schoon de sterkste, zijn alszins geschikt, vriendlijk en verpligtende, en, indien men alleen en dat nog maar in sommige gevallen den Religieijver, die nogtans hier veel minder dan wel elders(!) gevaarlijk is, heeft uitgezonderd, behoeft geen Protestant bekommerd te zijn, wen hij die noodig had, derzelver hulp te zullen ontbeeren, of van iemand dezer Burgeren eenigen overlast te lijden.'

Ziehier in dit pleidooi voor gezond en verdraagzaam Geertruidenberg en zijn brave Bergenaren het levenswerk van dezen auteur, die nog veel plannen had, toen hij den 6den Augustus

1) Wat wonder, zou Frank van Berkhey in zijn 'Natuurl. Historie van Holland' wel zeggen, wijl 'zij alleregtste Landzaten, van Oude Batavieren afstammende zijn en de naam van Holland oorspronkelijk bij hen te huis hoort' (II, 414). Geertruidenberg was namelijk een Hollandsche stad, want zij lag buiten het gebied der Generaliteitslanden, op de grenzen van Staats-Brabant.

1775 ontijdig aan de zijnen en zijn geliefden arbeid werd ontrukt. Doordat zijn weduwe met haar eenig zoontje uit dezen echt in vrij kommervolle omstandigheden achterbleef, gaf zij het door haar echtgenoot nog niet uitgegeven dichtwerk spoedig daarna aan een haar in Utrecht bevrienden uitgever, den heer J. van Schoonhoven, die in 1778 deed verschijnen 'Nagelaten Gedichten van Izaak van Nuijssenburg, in leven Predikant te Geertruidenberg'. In dien bundel waren *niet* opgenomen de vroeger als student door Nuijssenburg vervaardigde gedichten als zijnde 'te dartel en van jeugdige onbezonnenheid niet vrij'. Jammer genoeg is deze vrucht van 'onrijpe poezië', zooals de dichter ook zelf dit jeugdwerk op lateren leeftijd kwalificeerde, geheel verloren gegaan, zoodat zelfs de titel er van niet meer bekend is.

Wel had de dichter tijdens zijn leven nog enkele gelegenheids-gedichten laten drukken ongeveer gelijktijdig - of even daarvoor - met de verschijning zijner 'Korte beschrijving van Geertruidenberg en eenige historische bijlagen (A. Blussé, Dordrecht, 1772), waarvan het bekendste is: 'Twee klinkgedichten op de geboorte van den Erfprins van Oranje', (de latere koning Willem I), uitgekomen bij P. van Braam te Dordrecht, in 1772. Twee andere stukken in dit genre zijn: 'Neerlands Eeuwgetij in klinkgedichten en 'Nederland door vreugde en droeffenisse tot God geroepen of van een onherstelbaar bederf gewaarschuwd', verschenen te Utrecht bij den uitgever A. van Paddenberg in 1771, meer berijmd proza dan poëzie, langdradig, gezwollen en hoogdravend.

Zoowel deze stukken als de bundel nagelaten poëzie vertoonen, geheel het karakter der dichtkunst dier dagen: langwijlig, sentimenteel, vorm zonder inhoud, overdreven streven naar vormschoonheid, vleiend en kruiperig, waar het de lofprijzing en bewierooking van bezongen personen betrof en gebrek aan oorspronkelijkheid. Maar hier en daar komt een betere kwaliteit naar voren, vooral waar de dichter personen uit zijn omgeving, gebeurtenissen of toestanden in zijn woonplaats tot onderwerp van zijn poëzie koos. Als proeve van deze soort citeer ik hier zijn gelegenheidsgedicht in verband met de eerste vergadering van het door hem met zijn vrienden en geestverwanten in 1772 opgerichte leesgezelschap. De bewogen tijd, - Rusland en Turkije

waren met elkaar in oorlog, Polen stond verdeeld te worden tusschen Rusland, Oostenrijk en Pruisen, Frankrijk had zich meester gemaakt achtereenvolgens van Lotharingen en Corsica, de Jezuitenorde liep groot gevaar te worden ontbonden en opgeheven! - werd door den dichter, die zoowel theologisch als historisch de wereldgebeurtenissen beschouwde en in zijn poëzie betrok, als contrast gesteld tegenover den zuiver geestelijken opbouw en het werk des vredes binnen Geertruidenbergs wallen. De teekening daarvan was niet zonder effect:

‘Terwijl de wereld van verwarring overvloeit,
En 't Russisch krijgsbeleid de Turksche maan doet tanen[1)];
Terwijl de Pool zich baadt in vruchtelooze tranen,
Daar ieder, die maar kan, zijn kroon, zijn recht besnoeit;
Terwijl er hier en ginds een vreeslijk onweer broeit,
Daar elk belust schijnt op veroverde onderdanen;
Terwijl de Lelyvorst de saamgerolde vanen,
In diepe stilte ontrolt en zich ten oorlog spoeit;
Terwijl men te Amsterdam het bankrotteeren leert,
Maar hier ter goeder uur de ware kunstmin eert,
Bedacht hoe best den smaak door nut vermaak te streelen;
Terwijl de vrijheidslust zich gretig vindt en klaar,
Om u van tijd tot tijd zijn klinkerts mee te deelen;
Wensch ik u saam geluk in 't pasbegonnen jaar.’

De andere korte en langere gedichten zijn van hetzelfde of een minder gehalte, maar dat, hetwelk de zilveren eerepenning van het Leidsche Genootschap ‘Kunst wordt door arbeid verkregen’ had verworven, komt niet in den bundel voor, wijl opname er van door dit genootschap geweigerd was. Ook andere stukken ontbreken hier, wijl ze òf minder geschikt werden bevonden òf niet opgenomen konden worden, doordat de copy te onduidelijk was geschreven of de tekst was verminkt. De steun, dien de weduwe bij de uitgave dezer bijdragen van het Bergsche genootschap ‘Dulcis ante amnia Musae’, zoomede van dat te 's-Gravenhage ‘Kunstliefde spaart geen Vlijt’ had ondervonden, welke

1) Men herinnere zich den vrede van Kutschuck-Kainardje in 1774, ingevolge waarvan Rusland verschillende vestingen en het schiereiland De Krim kreeg.

beide corporaties haar de origineelen of copieën onmiddellijk afstonden of toezonden, ontlokte haar een woord van warme erkentelijkheid, evenals de gunst, haar en haar echtgenoot bij diens leven bewezen door den edelman Johan Adriaan van de Perre, Heer van Nieuwerve, Welzinge, enz., representeerende Z. Doorl. Hoogh. den Prins van Oranje, als eersten edele van Zeeland. Hem gewerd ook de eer der opdracht van den bundel, wijl hij reeds eerder was bezongen door Van Nuijssenburg, die wederkeerig daarvoor was beloond, althans begunstigd en hoffelijk bedankt, hetgeen in dien tijd nog al als een onderscheiding werd geapprecieerd. Ook in zijn gelegenheidspoëzie was veel ijdele lofspraak of wel vergoding van theologen en professoren, adellijke heeren en hooge landsdienaren bij geboorte, huwelijk of overlijden, afgewisseld door historische, religieuze en sentimenteele gedichten.

Wederkeerig ontving de overleden en diep betreurde dichter na zijn afsterven de hulde zijner Bergsche vrienden en die der Oud-Bergenaren op een wijze als volgt en waarvan de tekst voorkomt in de 'Nagelaten Gedichten', (blz. 215-221). Deze huldebetuigingen waren zg. 'grafschriften' en 'invallende gedachten', zijn nagedachtenis toegewijd door vrienden en geestverwanten, die zijn verscheiden als een gemis voor de wereld der letteren en godgeleerdheid voelden. Zoo bijv. het 'Grafschrift voor den weleerwaarden, zeer geleerden Heer Izaak van Nuijssenburg, predikant geweest laatst te Geertuidenberg:

> 'Die aan Gods Kerk, de kunst, zijn vriendenschaar, zijn huis,
> Bij leven dierbaar was, versierd met schoone gaven;
> De brave Nuijssenburg, beproefd door bitter kruis,
> Werd voor zijn veertigst jaar reeds in dit graf begraven.'

Hier was P. Brouwer, predikant en professor te Dordrecht aan het woord, doch fraaier is naar onze meening een dergelijk 'Grafschrift' van Justus de Waal, aldus luidende:

'Grafschrift voor den weleerwaarden, zeer geleerden heer, Izaak van Nuyssenburg, kerkleeraar van de Hervormde Gemeente te Geertruidenberg.

‘De zoon der Poëzie; Gods trouwe Boetgezant;
Wiens kortgekroonde lier geroemd wordt door heel 't land;
Die om zijn deugd steeds leeft in 't hart van Neerlands braven,
Ligt onder dezen steen in Nuyssenburg begraven.’

Een der invallende gedachten, in woorden gebracht door Jonas Andries Repelaer, verried duidelijk de neiging naar het sentimenteele, dat toen in de lucht hing en daarom ook hiervan nog een specimen:

‘Inval op het onverwacht overlijden van den weleerwaardigen en zeer geleerden Heere Izaak van Nuyssenburg, geliefd evangeliedienaar te Geertruidenberg.

De dichtkunst, die 't gemis van zulk een gunstling drukt;
Besproeit van Nuijssenburgs gebeente met haar tranen
Te vroeg helaas! zijn Gade en Kroost en Kerk ontrukt;
Och moest dit schittrend licht dus op den middag tanen?
Zwijgt dan zijn gouden lier, voor eeuwig nu ontsnaard?
Mag deze guldenmond den Berg niet langer stichten?
O sterflot! zacht.... Gods knecht verliet zijn dienst op aard,
Omdat hij voor den Troon moet Hemelwerk verrichten.’

De tweede man van dit drietal, dat de kern van den letterkundigen kring van Geertruidenberg vormde, was de onderwijsman, kostschoolhouder en talenkenner Van der Waal, wiens naam wij hiervor reeds noemden, wiens vertrek naar Alkmaar in 1780 en zijn afsterven aldaar aan Jonkvrouw de Lannoy het volgende ‘smartvers’ ontlokten:

‘Een slag, de wreedste, wiens gewigt
Het teergevoelig hart eens stervelings kan treffen,
Trof mij op 't onverwachtst gelijk een bliksemschicht;
Hij trof me en ik had zelfs de hand niet op zien heffen.
Het licht verrees en 'k dacht bij 't opgaan van zijn glans,
'k Bezit den trouwsten vriend, wien 't immer heeft beschenen.
De dag praalt nog aan 's hemels trans
En 't is gedaan.... mijn Vriend is van deez' aard verdwenen.’

Even sentimenteel is deze dichteres in haar andere smartelijke ontboezeming, als ze haar stadgenooten ziet treuren over het ver-

lies van ‘meester’ Van der Waal en daardoor zelf ook in haar gemoed diep ontroerd en verslagen wordt, hetgeen ze als volgt uitte:

‘Hoe bemin ik uw goedhartigheid,
Als ik uw tranen zie, mijn dierbre Bergenaren!
Ja, billijk, dat ge uw Vrind, uw Van der Waal beschreit:
Den Vader uwer Jeugd voor meer dan tien paar jaren.
Zijn dienst werd u ontroofd, maar 't hart aan u verkleefd,
Bleef uwe liefde steeds op al haar prijs waardeeren,
Die tranen, die uw deugd hem geeft,
Vereeren u zoo zeer, als zij zijne asch vereeren.’

Wederkeerig liet de Rector ook een blijk zijner dichterlijke genegenheid en persoonlijke vriendschap achter, toen hij het volgende onderschrift plaatse bij het in 1780 gegraveerde portret van Jonkvrouw de Lannoy, namelijk aldus:

‘Dit is d'Eedle De Lannoy, door dicht en deugd verengeld,
Vereerd met Neerlands liefde en Pindus zegekroon;
Der kunsten Schutsvorstin heeft zelf van Ruslands troon[1)]
Een eerlauwier om 't hoofd dier Melpomeen gestrengeld!!’

In de rectorswoning aan de Markt te Geertruidenberg had De Lannoy steeds een welkom onthaal en een leerzamen vriend gevonden; het was daar vooral in de jaren 1764-'80 een va et vient van allen, die de kunst beoefenden en de wetenschap lief hadden. Ds. Nuijssenburg gaf in zijn beschrijving van het oude Den Berg onder de mededeelingen betreffende de merkwaardige gebouwen in zijn woonplaats de volgende teekening van het instituut, waarvan Simon van der Waal de leiding had.

‘Nog Oostlijker (dan het Lands Magazijn), aan deze zelfde Noordzijde der Markt ontmoet ge hier eene aanzienlijke Fransche Kostschool, eertijds een bezonder, maar nu een openbaar gebouw en nog onlangs door de wijze voorzorg onzer Stads Regeering op eene aanmerkelijke wijze bevoorrecht. Daar in zijn thans meer dan vijftig jonge Heeren uit de aanzienlijkste Huizen van ons Vaderland, ja zelfs eenigen van *Grieksche* en *Indische* afkomst, die door

1) Bedoeld wordt Katharina II, keizerin van Rusland 1762-'96, die als beschermster van kunsten en wetenschappen in Europa optrad.

de onvermoeide zorgen van den tegenwoordigen Bestierder dier school, den Heer Simon van der Waal, in de Fransche, Engelsche en Nederlandsche Taal nevens verscheiden soorten van wetenschappen onderwezen en zeer deftig worden opgevoed'. Behalve om deze goede eigenschappen, zijn beminnelijken aard, bescheidenheid en hulpvaardigheid, werd Van der Waal ook nog om zijn dichtersgaven geprezen en door de letterkundige genootschappen zijner dagen met het eeremetaal gehuldigd en beloond, hoewel wij er thans weinig schoons in kunnen terugvinden.

In het epische genre is het meest een berijmd verhaal, dat onder zijn hand ontstond; in zijn lyrische ontboezemingen beperkt zijn poëzie zich tot oppervlakkig woordenspel, bombastische en sentimenteele woordenpraal, alles zonder inhoud en alleen in het ditactische zit wat meer pit, hoewel ook daarin de schoolmeester te dikwijls om den hoek keek en Vader Cats vrij werd nagevolgd. Overigens is zijn volledig oeuvre nooit gemeengoed geworden voor het publiek, doordat de recenseerende kunstgenootschappen de meeste stukken in handschrift onder zich hielden en zelfs niet zelden verloren deden gaan. Wij merkten hiervoor reeds op, dat Van der Waal in 1780 zijn rectorale waardigheid neerlegde, bovendien afscheid nam van zijn kerkelijke functies als voorlezer, organist, toeziend hoofd van de gewone volksschool en van alles wat verder tot de digniteit van zulk een kleinsteedsche factotum behoorde en naar Alkmaar vertrok, waar hij slechts kort van zijn welverdiende rust genoot, want reeds in 1781 verwisselde hij het tijdelijke met het eeuwige.

Juist zulke alzijdige talenten en alvermogende werkkrachten worden natuurlijk in het geschetste milieu het meest gemist. Want Geertruidenberg, dat in de eerste helft der 18de eeuw een crisis doormaakte, waarmee de huidige m.m. in economisch opzicht wel vergeleken zou kunnen worden, nam in de daarop volgende periode weer eenigermate in bloei toe, dank zij de belangstelling en financieelen steun van den Erfstadhouder Willem IV, tot wiens prinselijke heerlijkheden ook de vesting Geertruidenberg behoorde, verder door de toenemende visscherij van zalm, steur en elft in den Biesbosch, welke belangrijke baten opleverde en daardoor ook andere plaatselijke industrieën bevorderde, de opleving der lakennering en brouwerijen. Wijl vooral Jonkvrouw de Lannoy

daaraan in haar dichtwerk aandacht schonk, Geertruidenberg af en toe bezong en prees om zijn welvaart, den eenvoud en ijver zijner burgers, als geschikte plaats voor dichters, kunst- en wetenschapsbeoefening, in geestelijke zaken belangstellenden, wenschen wij daarvan nog iets meer te zeggen. Wat tot verbetering van het uiterlijk der vesting gedaan kon worden, moest men ten spoedigste bevorderen, adviseerde zij in 1771 aan den Graaf van Bijlandt, die belast was met het commando over de vesting.

> ‘'t Is hier, dat ik het minst voor aftrek heb te vreezen;
> Hier spoort mij alles aan om Dichteres te wezen.
> Maar 't geen mij echter moeit, ons trof een ongeval,
> Daar uw goedhartigheid gewis in deelen zal:
> Ons cierlijk grastapijt is van de markt verdweenen;
> Waar thans mijn oog zich vest, 'k zie niets dan barre steenen;
> En of een ramp toch steeds den andren volgen wil.
> Ons heerlijk klokkespel staat ook voor altijd stil.
> 't Is waar, het was zomtijds wat zeldzaam in zijn toonen,
> En mooglijk was 't het werk van een van Noächs zoonen;
> Ook twist men of op 't uur, 't geen elk wat treurig vond,
> Wilhelmus van Nassouwe of 't lied van Barlo stond;
> Maar liever wilde ik nog mij in die kleur vergissen,
> Dan zoo ten eenemaal dat schoon geklank te missen.
> Doch 't is hiermee gedaan....’

Men moge in dit verband weten, dat de hiervoor genoemde Heer Mollenberg uit de stadsrekeningen van Geertruidenberg heeft vastgesteld, dat het hier betreurde klokkenspel of speelwerk in den toren der Ned. Herv. kerk nog in 1756 was vernieuwd, althans ten deele, doch toen de kerktoren in 1768 een noodzakelijke reparatie moest ondergaan, was het klokkenspel er uitgenomen en werd daarna ook niet weer geplaatst. De ongunstige financieën ten spijt, werd er omstreeks dezen tijd anders nog al heel wat gedaan, om Geertruidenberg te verfraaien en de stad tot een aantrekkelijke woonplaast te maken. Behalve de restauratie van den kerktoren kan bijvoorbeeld nog gewezen worden op het plaatsen van drie groote, nieuwe steenen pompen in 1767, zoo karakteristiek voor onze Brabantsche en Vlaamsche steden, het optrekken van een nieuwen stadhuisgevel in hardsteen, een jaar

daarna, gevolgd door het plaatsen van een ijzeren hek om het stadhuisbalkon in 1769, de vernieuwing van het stedelijk uurwerk in hetzelfde jaar, het bouwen van een groote, nieuw overdekte vischmarkt in 1772, de stichting van een cipierswoning met gijzelkamer achter het stadhuis met aanverwante werken in 1778, het opnieuw plaveien van de Veenstraat in 1783, enz.[1)]

De gelden voor deze en andere onderhoudswerken, restauratie en nieuwbouw werden thans gevonden uit de meerdere opbrengst van den 20sten penning uit de opbrengst van den afslag der Domeinvisscherij in den Biesbosch, waar volgens Ds. van Nuijssenburg[2)] in één jaar zelfs 40000 zalmen en rond 9000 steuren opgehaald en naar den afslag van Den Berg vervoerd werden. In 1686 beliep het bruto-verkoopbedrag daarvan *f* 55088 en in het jaar, voorafgaande aan de laatste opgave, *f* 49780, ‘wordende de ingemaakte Steur en Zalm zelfs naar Oost- en West-Indiën, de gerookte Zalm door geheel Nederland en buiten hetzelve en de versche Zalm en Steur, 't zij leevend of gedood, op wagens of in de zoogenaamde Beunschepen naar Breda, 's Bosch, Antwerpen, ja zelfs naar Parijs en misschien verder verzonden, leverende onze kooplieden jaarlijks eenen goeden voorraad aan de Fransche Majesteit, meer verblijd, dat de magtige Lelyvorst hunne Zalmen te zijnent gebruike dan wanneer Hem de lust bevong, dezelven van hunne tafels te komen smaaken’, gelijk een tijdgenoot opmerkte, misschien met herinnering aan de mislukte vredesonderhandelingen tijdens de Fransch-Spaansche successieoorlog te Geertruidenberg in 1710, of aan de bezetting dezer vesting door Engelsch garnizoen van 1746-'48, toen het leger der Bondgenooten, waartoe ook de Nederlanden in den Oostenrijkschen successieoorlog behoorden, de Franschen uit het land moest verdrijven.

Toen Prins Willem V in 1773 echter de vesting bezocht en van zijn belangstelling in de lotgevallen dezer heerlijkheid van het Oranjehuis deed blijken, bemerkte hij wel, dat haar financieele staat nog wel eenige zorg baarde. Het garnizoen en de vestingwerken werden geinspecteerd en generaal Grenier, de commandant der stad, bood Zijne Hoogheid een diner aan in het logement

1) Vgl. C.J. Mollenberg, Onuitgegeven bronnen voor de Geschiedenis van Geertruidenberg, Inleiding, blz. 82.
2) T. a.p. blz. 100.

de Zwaan, aangezien het voor den commandant bestemde en indertijd op last van Prins Willem I gebouwde groot Prinsenhof[1] verbouwd werd, doch nog niet geheel klaar was. Reeds in 1745 had Stadhouder Willem IV de stad een jaarlijksch subsidie van 250 gulden toegestaan voor den tijd van 15 jaar, welke termijn naderhand met 7 en nogmaals met 20 jaar was verlengd geworden, zoodat gedurende 42 jaren dit subsidie is uitgekeerd geworden ter tegemoetkoming van de door de stad in de gepasseerde oorlogen geleden verliezen en haar economische depressies. Niettemin was de schuld der stad in 1763 nog *f* 16368. Eerst in het genoemde jaar, toen de Prins kwam, trad er verbetering in en de schulddenlast der stad verminderde door jaarlijksche aflossingen van telkens 2000 gulden, zoodat in 1787 de schulden geheel waren betaald en er zelfs een batig saldo in de stedelijke kas was ten bedrage van *f* 2882.

Behalve door de vermeerderde opbrengst der visscherijbelasting en de subsidies van de stadhouders kon dit financieele succes ook nog worden toegeschreven aan de stijging der vermogens van de burgerij individueel, nu de vermeerdering der bieraccijns op ‘Israël’, ‘Faro’ en ‘dubbel Faro’, de in Den Berg gebrouwen biersoorten, de grootere kapitaalkrachtigheid der burgers bewees en de lakennering door stedelijke monopolies uitsluitend ter plaatse mocht worden beoefend met uitsluiting van het omringende platteland. Zoo kon dan ook Ds. Nuijssenberg reeds in 1772 getuigen van de meerdere welvaart zijner stadgenooten, die op haar beurt belangstelling voor de geestelijke zaken, kunst en wetenschap, deed opwekken en levendig houden, op een wijze als volgt. ‘'t Is zeker, dat men hier zoo wel als elders van slechte tijden hoore spreeken en dat bij zulk eene ongemeene dierte der voornaamste levensmiddelen als wij thands verduuren, de kleinere Gemeente werks genoeg hebbe, om staande te blijven; dan het is tevens waarheid, dat in vergelijkilng van andere plaatzen, de welvaart der Burgerij hier in de daad aanmerkelijk zij. Verscheiden Kapitalisten, gelijk men hen pleegt te benoemen, zouden hier zijn aan te wijzen, indien het ons vrij stond deze geheimtrezoren voor aller oogen te openen. En hier toe brengt buiten twijfel de voorzichtige verordening der Regeering, die alle Bedelaars en Landloopers uit

1) Vgl. onze bijdrage, hiervoor genoemd in ‘Vragen van den Dag.’

hunne Stad weert en der Burgerij verbiedt, iets aan dezelven meê te deelen; gelijk ook het voordeel der Bezetting, maar vooral de zuinigheid en spaarzaamheid onzer Bataafsche Burgerije zeer veel toe; terwijl de zoogenaamde Biesbosch haar vooral ter Goudmijn verstrekt. Voormaals toch plag deze Stad te bloeijen door de Nering der Brouwerijen, wier getal in den jare 1690 nog zeventien beliep. Dan, in den jare 1747 was dat getal reeds tot zes verminderd en thans worden er slechts vier gevonden. Doch deze vermindering wordt tegenwoordig door wat anders vergoed, zijnde nu den voornaamsten tak van bestaan de Steur- en Zalm en Elftvisscherij die, gelijk zij den Heer aanmerkelijke voordeelen toedraagt, zoo ook den burger rijkelijk stevigt.'

En daar kwamen nu nog bij de roem van het intellect, de gaaf der poëzie, de weelde van het muzikaal en litterarisch genieten, de faam der historie, die in Ds. van Nuyssenburg haar eersten dienaar en priester in Klio's tempel had gevonden, in De Lannoy 'der kunsten Schutsvorstin', 'vereerd met Neerlands liefde en Pindus zegekroon.' Zoo zag het ook een tijdgenoot, nl. Daniel Bleecker, die de lier tokkelde en aan haar snaren o.m. deze 'muziek in poëzie' ontlokte:

'Geertruidenberg! van ouds beroemd
Door uwe vastigheid, door uwe sterke wallen,
Uw naam wordt thans alom genoemd,
Daar in Lannoy een schat u was ten deel gevallen.
Haar vindingrijk vernuft heeft haar in korten tijd
Door haar verheven zang, de onsterfelijkheid gewijd:
Zoo Agrippines stad op Vondel moge roemen,
Gij kunt op uwe beurt uw Juliana noemen.'

Toen dan ook haar vader in 1775 te Geertruidenberg het heuglijk feit herdacht, dat hij als kolonel der infanterie en grootmajoor der stad vóór 50-jaren terug tot officier was aangesteld, was het feest voor geheel de burgerij. In het huis, waar in onzen tijd de familie Allard woonde en in de 19de eeuw de heer A. de Bruin zijn kantoor en grooten wijnkelder hield, verzamelden zich de aristocratie, de autoriteiten en de geestelijke élite ter plaatse om ieder op haar wijze in den grijzen vader diens in Brabant en Holland als dichteres wijdvermaarde dochter te eeren. Haar

moeder, Mevrouw Paulina Aleida de Lannoy, geboren Pitman, was toen reeds ter ziele en uit de bij deze gelegenheid voorgedragen gelegenheidsgedichten blijkt nog verder ten aanzien der naaste verwanten, dat Jonkvrouw Juliana Cornelia nog twee broers had, beiden evenals de vader in dienst van 't vaderland, waarvan een in de overzeesche bezittingen en wel op Ceylon.

Maar slechts zeven jaren later, al vrij spoedig na het overlijden van haar Bergsche dichtvrienden Van Nuijssenburg en Van der Waal, stierf ook Jonkvrouw de Lannoy midden in haar roem, den 19den Februari 1782. Bilderdijk, die haar zeer sympathiek was, wijdde haar nagedachtenis menig dichtstuk, gaf haar nagelaten poëzie in het licht, welke bundel versierd was met een portret der dichteres van Houbraken's kunstvaardige hand. En ook haar stadgenooten bleven niet achter om haar in lijkdichten te eeren, haar ouden vader te troosten en het voor de stad te bejammeren, dat ze ‘de pronkjuweel op der stedekroon’ thans had verloren. Een tweetal dezer ‘rouwliederen’ en ‘troostverzen’ volgen hier tot besluit. Het eene is van den Heer G. Beijer en luidt aldus:

> ‘Lannoy, der Dichteren vreugde en roem is nu verengeld,
> Kunstliefde schonk aan haar de laatste zegekroon
> In 't strijdperk van de Kunst. Thans draagt zij voor Gods troon
> Den schoonsten hemelkrans, door 't Engelendom gestrengeld.’

En R. van Spaan bezong haar nagedachtenis aldus:

> ‘God gaf Lannoy aan de aard, Haar dichtkunst streelde en stichtte,
> De waarheid en de deugd vereerden haar met lof.
> Hij riep haar geest terug, 't verganklijk lichaam zwichtte.
> Men borg het in dit graf. Hoe dierbaar is dat stof!’

Een andere Bergsche vereerder schreef in proza deze gevoelvolle woorden: ‘Zooals ze geleefd had, stierf ze, Geertruida's veste tot eer, haar burgerij ten zegen. God zij haar ziele genadig en bekrone in den jongsten dag haar werk met Zijn eeuwig heil! Amen!’ Vrome woorden, die De Lannoy's invloed in Den Berg duidelijk bewezen, welks geheele bevolking diep onder den indruk was van haar vroegtijdig verscheiden.

Ginneken, Juni 1933.

Ter bruiloft van Bloemardine door Johann Stellwag.

De non Bloemardine, minder bekend dan Hadewijch, Ruusbroec of zuster Bertken, is de bij uitstek zinnelijke mystica op de grens van de 13e en 14e eeuw. Het hier volgende, oorspronkelijke, verhaal tracht één harer waarschijnlijke visioenen in modern proza weer te geven.

Haar handen, witte margrieten, waarin de bloemkroon de stille matgouden ring, het teeken van haar kuische bruiloft, liggen tesamengevlochten over de greenhouten tafel, levende en toch onbewogen. Schaars gedenkt de zon hunner door het raamgat, het eenige in de vier steile wanden, waarlangs een oude kastanje het vaarwel aan de wereld, lang geleden gezegd, telken morgen aan den wind hernieuwt. Deze wuift het over, stuifmeel, op de acacia, over den kloostertuin, en zoo drijft het zwakker verder, tot het sterft in een vijverrimpel. Op het kruispunt van twee wanden links van het raam hangt, in een nis, Christus gekruisigd en zijn bleeke mond wordt niet moede zijn beulen te zegenen en zijn stroeve stem, uit gezwollen tong en brandend gehemelte, roept iederen dag, op hetzelfde uur, om de lavende edik. Het schrijnt haar merg en been en, geknield, reikt zij hem het edik der gebeden, koele en bettende zalf. Dan lacht haar mond van een moeder naar het zogend kind, dat door de streeling der tepel valt in slaap. Het is haar een geneugte geworden, deze moederplicht; menigmaal kan zij haar tijd niet afwachten, dan rept zij zich in het brevier en haar gedachten vliegen, lekkende vlammen, omhoog naar den wand. Haar melken handen sluiten het zwarte boekske en zij prevelt: ‘Uw moeder komt.’

Toen Bloemardine nog een meisje was, lag reeds haar gezichtje sneeuwer dan van de jeugdgenootjes en borg haar mond een hoop spraak in eenzaamheid. Zij liet zich zelden iets ontvallen over haar toekomst en als in den luiden kring de namen: ridder, ring, krijg, opspatten antwoordde zij op een gedane vraag fluisterend: ik ben Jezus' bruid.... Dan zwegen allen stil tegen deze opengevouwen bloem. God teekende haar met zijn uitverkiezing: de nachtelijke droomen, die zich menigvuldig onder de les herhaalden. ‘Bloemardine’ zeiden Jezus oogen, zijn mond, zijn handen. Zoo was zij reeds non.

Een zwaan staat zij met geheven hals naast den perelaar; zij heeft het gezicht van elke non, onder het hooge opgeschoren voorhoofd, strak onder de als knellende nonskap, maar hare slanke gestalte, tenger, opvallend tenger in de vele kleedij, verraadt hare aristocratie van geest. Hare zinnen hebben zich toegespitst en hare gedachten vullen haar oogen met te grijpen kleuren der initialen, ja, zij denkt in kleuren. Na jaren van afgeslotenheid verbleekt de eigen geest (waar zou hij ook zijn voedsel vandaan halen?) maar des te voller druipt het hemelsche sap in den geopenden smekenden mond, dat de geest weer straalt, kleurrijk en verjongd. Zij speelt nu als een kind met de bladeren, die zij een voor een met kruimelige vingers betast; haar handen bekijken en spreken vriendelijke woorden, haar oogen staan wijd open onder den ooghaarkrans, spiegelende naar boven, propere vijver, het diep-in broedend geheimenis. Nu de vesper luidt, neemt zij afscheid en zij gaat daar, eigenlijk reeds toegesloten en passief ontvankelijk voor het overweldigende goddelijke zilver, dat over haar in droomen rijkelijk wordt uitgestort, in slaaplicht.

Het zijden ruischen van populieren overvleugelt haar. Zij ligt in op soepele kussens op de harde brits; engelen houden hun handpalmen onder haar schouderbladen. Op en neer beweegt de adem haar dunnen boezem, sneller en sneller zuchten de longen in en uit onder de koepel der hemelsche atmosfeer. De prikkelende wierookgeur, de bode van de naderende belofte, in maatlooze hoeveelheid rondgestrooid, steekt met scherpe stiften haar reuknerf; verkoelend balsemt daarna een lauwe wind van olijf en de meer volle van zachte banaan. Een wind strijkt over oogen en ooren tot den oneindigen verren roffel in schelpspleten; een stem,

de windschuifel over trilschilfers van loofboomen, noemt haar zomernaam. Marias vingertoppen beroeren haar voorhoofd, vochtig en streelend kleine Meiregen, en schuiven in haar handen de olijftak, licht als een veer, het teeken des vredes. ‘Sjaloom’ zegt Marias eenvuldige stem, ‘Sjaloom Bloemardine.’ Zij zet zich nevens haar op den bedrand. Haar loshangende haar is toegebonden in een wrong, schaduw doende vallen achter haar bleeke gelaat. Zwijgend heeft zij haar lief. Er is een stilte om hen gelegd, de van vriendinnen. Marias arm rust om haar hals de der verloofden lichte. Maria zit daar een edelvrouw en haar neergolvend kleed ontrolt een berghelling, haar hoofd een zongeblakerd kasteel, de krans witte rozen in heur haar de kanteelen. Nu spreekt zij tot haar vriending met een zingende stem, maar zachter dan de trovatores zegt zij haar rijm:

> Bloemardine, o koningskind,
> Jezus dien gij trouwelijk mint,
> zal u huwen te dezer stond',
> u als de eenige die hij vond.
> Gij, bruid des hemels....

De rijmhonig vloeit naar heur hart. Haar lichaam zwelt als een knop, het bloed klotst naar haar wangen, zij opent haar oogen en grijpt Marias hand. Zij weet dat zij Jezus waardig is. Haar gesmachte oogen worden met rozenolie gebet, haar vermagerd gelaat wordt vol van kind, haar ledige armen wiegen op de maat van haar polsslag, tranen als dauwdruppen schreien haar eenzaam leven weg in vloed, van een doorlijdende nerveus haar lippen trillen. Marias vingers vlechten haar droge blonde haren, zij ontsluiert haar ongereptheid en zalft het marmer wit tot het glanst van loutere warmte en behaaglijkheid. Maria reikt haar den kristalijnen spiegel van onder haar kleed en nu ziet zij zichzelve: niets van overdaad of van mis-daad maar een schoone jonge vrouw. De handen ter hoogte van de heupen houden den spiegel, zoodat heur gelaat den geheelen spiegel vult, liggend, in haar handen. Zij kijkt lang aandachitg, *dan reikt zij haar beeld over als bruidsgeschenk* voor haar Meester. Dan kussen de twee vrouwen elkaar en, een vogel, legt Bloemardine in Marias mond het jubelende: Ik ben bereid!

Vlekkeloos en kunstig kantwerk engelen als rosetten kleeden haar in hermelijn, ter hoogte van haar puren hart rust de diamant, het geschenk van Jezus. Buiten, uit het raam, vlagen van zomer waaien en wolkjes wollig drentelen langs blauwe weide. Rozen openen te meer hun schrijn van donkere geuren, de witte rozen hun minder luide zoetheid van suiker, koeler dan de roode geurslag die hangen blijft om haar voeten. Vlinders, levende bloemblaadjes, fladderen dronken van licht her en der, zuigen zich aan de haartjes der ruwe stengels, losgevlogen achterwaarts hoog wippen naar binnen. Krekels, nimmer bekomen van luide verbazing, schetteren luider, antwoordende op de tjilping van veel verhalende musschen, te drukker in het stekende zonlicht. Harige trage rups op de kloosterschutting schuift schurend voorwaarts, haar bolle oogjes meten den afstand die haar scheidt van het raam daarboven. De hemel, een blauw kleed, ongeplooid van lichte stof met witte voering, een troonhemel; waar hij de aarde raakt, plassen ritselen. De boomen wuiven in de richting van Vlaanderen, gebogen terzij. Een menigvuldige wiekslag van honderden meeuwen op het kerkplein, stuivende uiteen, beschaduwen één oogwenk de zon. Jezus' witte als vogel kleed ruischt slepend door de korenvelden, vorend over de akkers, schuivend over de heggen; zijn voeten staan overal, meeuwsporen, op straat. Zijn handen duwen voorzichtig de eeuwenoude statige beuken terzijde. Zijn oogen turen scherp voor zich uit. Bloemardine staat voor het raam wachtende, haar blik is wijd en onbepaald tot Jezus' scherpe blik den hare kruist en haar oogen, haar gelaat, ja, zij geheel, opgeheven worden in dit brandende maar zalige tastlicht....

Nu staat Jezus vóór haar. In zijn haren verward slingeren losgetrokken olijfbladeren. In het rechte voorhoofd staan de dichtgegroeide vier lidteekens van bij Annas. Zijn handen met de rose spijkergaten liggen op haar smalle schouders. Zijn strakke mond ontspant zich en kust den hare, dankbaar, verlegen. Zij staan hand in hand, hij streelt met de vingertoppen hare handholte en betast haren ring. Een lach golft zich om zijn mond, zij ziet er naar, ernstig. Hij schuift den ring af, den kleinen smallen en rijgt hem weer op haar rechter ringvinger. Zij strijkt zijn verwarde

lokken recht en laat haar hand tegen zijn achterhoofd staan. Zij bekijken en betasten elkander. Nog nimmer was zij zoo rustig, zoo tevreden, zoo blij. Nog nimmer had zij zóó lief. Haar vingers glijden langs zijn sterke neusbrug; daarboven langs de wenkbrauwen heen zijn twee groefjes, maar o wat is zijn voorhoofd een bol. Zijn stem fluistert in haar oor, de woorden kietelen veertjes. Zij sluimert aan zijn borst, terloops ziet zij op naar zijn mond. 'Ja', zegt ze dan, 'ik wist dat je ééns komen zou.' Het ls dan stil als een Zondagsnoen, er staat een zekerheid, een gespannen wilskracht van de geliefden. Hun oogen zijn tuinen van wenschbloemen, die de een vervult bij de ander, als de vorige bloem nog te bloeien staat. Het zuivere goud hunner liefde spiegelt zich in elkaar, *hun liefde staat als één lijf gegespt,* als een onverwachte, vol uitgegroeide fontein op een stille markt. Voor hun gemeenschappelijke oogen ontspringt een zee zingend van vreugde, zoo helder en open als slechts het geluk vermag te geven. Na een leven van wachten, wachten, verzorgen, nu dit.... Na een ontzaggelijk offer, een altaartafel vol geschenken. Na de droge ontbering, deze lafenis van dit fruit. Na nachten van doorgewoelde, onontwarbare droomen, deze opstanding in den prachtigsten dag. God kusse u, Bloemardine, met den kus der zuiverheid en der volmaaktheid. Hij schenke u den zilveren scepter der hoogste eerbaarheid....

Vroeg den volgenden morgen, toen de zon de vogels uit de boomen riep, vond een zuster haar nog slapende. Zij boog zich over haar heen, over haar meisjesgezicht en haar gevouwen handen. Zij riep de andere zusters die op de teenen binnenkwamen; zóó hadden ze haar nog nimmer aanschouwd. Op een witten ochtend werd iets neergelegd in de schaduw van den perelaar.

Bloemen door Hélène Swarth.

I.
Blauwe bloem.

Ik speurde een geur, ik hoorde een lokgezing -
Uit woestenij van somber hedengrauw
Verrees een bloem van teeder hemelblauw,
En 't was de zangbloem van herinnering.

Ik plukte een bloemblad en ik dronk den dauw,
Die, tranenglanzend, aan de randen hing.
Dan scheurde ik af de kroon, die 't hart omving -
Dat bleef ontbladerd, zwijgend, zwart van rouw.

Vernield, verwelkt, die bloemkroon van azuur -
En dreigend, uit het duister bloemehart
Gelijk een slang verrees een vlammetong.

En als een wraak mij áangreep en besprong,
Eer 'k vluchten kon, het felverschroeiend vuur
Mijn zwerverskleed en schroeide 't grauw tot zwart.

II.
Lathyrus.

Die vlinderbloemen, rank in zilvren vazen,
Op 't altaar bevend, blank en rozerood,
In goud van kaarslicht, blauw van wierookwazen,
Mij lijken zielen, pas geplukt door Dood.

Uw teedre vleuglen trillen, vol extasen,
Om óp te wieken naar het morgenrood,
O vlinderbloemen, rank in zilvren vazen,
Op 't altaar bevend, blank en rozerood!

Vindt éens mijn ziel weer, boven 't stormenrazen
Van 't aardeleven, dat geen vreugd mij bood,
De oase, waar me uw honinggeur omvloot,
O vlinderbloemen, rank in zilvren vazen,
Op 't altaar bevend blank en rozerood?

III.
Liefdebloemen.

Wanneer, ten lest, ik, droomloos, onder bloemen
En aarde slaap, verlost van leedvol leven,
Zal d'éenen schat, dien 'k mocht de menschen geven,
Mijn lied, allicht éen enkle stem wel roemen.

Om loon van lof werd nooit mijn lied geschreven.
Of stemmen 't mooi dan of verwerplijk noemen,
't Zal meer niet zijn mij dan wat bijen zoemen -
Ik zong mijn lied, alleen door God gedreven.

Ik weet: géen zal mijn heengaan droef beweenen.
Wie éens mij minden - 'k zie hun liefde wenken -
Zijn, lang vóor mij, in de Eeuwigheid verdwenen.

Doch wie mijn doodeslaap wil bloemen schenken,
Wijl bloemen nú mij lieve troost verleenen,
Geev tháns mij liefde - Ik zal hen trouw gedenken.

Liederen voor Java door Nel Caesar.

Voor Koesrahajoe en Soejono, wanneer ze volwassen zullen zijn.

Klacht van een Javaansche vrouw aan den middelsten Boeddha in den Mendoet.

Heb ik Uw knieën niet glimmend gewreven
Met boreh?[1)]
Heb ik geen geurige nelati gebrand
In de anglo?[2)]
En zittend op uw schoot gesmeekt
Om kindren?
Darso's oog nu met teederheid rust
Op Sri Moerni.
Hij wil verheffen haar in ons huis
Tot zijn bijvrouw.
Opdat ze eens hem baren zal
Onzen erfzoon.
Boeddha, mijn hart is een open wond
In mijn borst nu.

Een wond, die nimmer heelen zal,
Nimmer heelen.
Donkere sluier ligt gespreid
Op de bloemen.
Pijn doet het zachte, zoete gelach
Van perkoetoet.[3)]
Smart baart het jubelend gekweel
Van koetilan.[4)]
In wanhoop hef ik mijn handen op
Mijn armen.
De tjandi[5)] is oud, stort haar op me neer,
Bedelf mij.
Opdat ik beërve de wijze rust
Van Uw glimlach.

Hoewel de meeste Javanen Mohammedanen zijn, worden de Boeddhabeelden van de oude tempels, den Boroboedoer en den Mendoet, nog diep vereerd. Van het middelste en schoonste beeld in den Mendoet worden de beenen gezalfd met boreh en voor het lotoskussen, waarop zijn voeten rusten, bloemen geofferd in een anglo. De legende wil ook, dat elke vrouw, die plaats neemt op den schoot van den Boeddha, binnen het jaar een kind verwacht.

Van het goede Javaansche leven.

De djoehar[1)] vlagt met gouden vanen
Tegen de blauwe lucht.
Door de oude tamarindelanen
Vlaagt ijl gezucht.
In de djoehar vleit een prietje[2)]
Zijn zoet onschuldig liefdeliedje,
Als door een limonaderietje
Zoo fijn.
Een geitje mekkert in 't ravijn,
Waar ganzen weiden 't sappig gras.
Op schragen ligt de vuile wasch,
Die schragen in het water staan.
Dat water voert de kali aan,
Die schuimend van den Vuurberg[3)] stroomt,
Maar in het dal stilaan verloomt.
De waschlui staan met bloote beenen
En slaan de wasch op platte steenen.
Hoe vroolijk klinkt uit het ravijn
Het klets en klats van 't waschfestijn.
Veel bruine lijfjes baden bloot,
Plagen elkaar, de pret is groot.
In kleine kooi, aan bamboe staak
Kijkt de perkoetoet[4)] naar 't vermaak,
Lacht kirrend achter in de keel.
Melksterren[5)] wieglen aan hun steel
En dichtbij 't altijd smoez'lend riet
Groeit mauve kruid-je-roer-me-niet.

De klapperblaren[6] klepp'ren droog
Van wind, die zachtkens hen bewoog.
Jong bamboeloof ontrolt zich blij.
De wind is zacht, als fronselzij,
Als zijden spinrag in 't gezicht.
De herder, oud, doet de oogen dicht.
Zijn geitjes hebben volop groen;
Hij kan gerust zijn slaapje doen.
Onder den grooten regenboom
Verzinkt hij in een zoet gedroom.
Geëindigd is ook 't waschfestijn.
De pakken hangen aan de lijn.
De tropenzon is hoog gestegen,
De hitte gaat nu wegen, wegen.
Èn mensch èn dier zoekt koelte en kilte.
En in 't ravijn is niets dan.... stilte.

Eindnoten:

1) Boreh = gele verfstof.
2) Anglo = vuurpot.
3) Perkoetoet = Javaansch lachduifje.
4) Koetilan = Indische lijster.
5) Tjandi = tempel.
1) Djoehar = boom met botergele bloemen.
2) Prietje = klein vogeltje, lijkt veel op een meesje, ook wat zijn stemmetje betreft.
3) Vuurberg = vulcaan.
4) Perkoetoet = Javaansch lachduifje.
5) Melksterren = gifplant met prachtige, melkwitte bloemen.
6) Klapperblaren = bladeren van den kokospalm.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MII.

Niet pralend, voel 'k en zie 'k breed-streng uit Diepten van den Geest:
Materie raakt mij matig, schoon 'k haar niet verguis en vragen
Dies deed ik nooit om bare hulp, neen, niet hardnekkig jagen
Ging ik naar winst voor 't eigen lot. Ik ben steeds stug geweest

Verlangend schaarsch naar aardsche vreugd en nooit als dom, dwaas beest
Mijn tegenstrevers fel verdelgen ging 'k geheel. Stout wagen
Eens deed ik en toen won ik, maar niet diep-in kleintjes klagen
Ging ik, toen 'k alles plots verloor. Steeds ben 'k stil weggesjeesd

Van vreemde listigheên, die reeds van kind me en knaap belagen
Vaak gingen, zonder dat zij tot den einde konden slagen.
Want de eigene allerdiepste puurheid schraagt mij 't allermeest.

Och, als bewustloos willer, levenskenner, half bedeesd,
Heb 'k 't voelen mijner Diepte stadig hooger-op gedragen
En nooit der menschen dwaze doening - 'k ben een Ziel - gevreesd.

MIII.

Alles onwis thans warrelt in 't aardsch leven: 't lijkt een rink
Waar ieder door al andren heenzwiert: zelf als geest soliede
Zag ik zoovelen herwaarts en dan derwaarts haastig vlieden
Zoodat het dikwijls lijkt me een komisch treurspel. Och, de klink

Kort òp ik til der vreemde Deur des Doods, schoon 'k voel nog flink
Me in al mijn deelen, en ik mag dus breed elk mensch bedieden
De zuivre Waarheid over waarnaar zochten ze en steeds rieden
En 'k zeg nu: Zie, dit leven is een weerschijn van 't geblink,

Het schijnbaar-duistre, maar klaar-lichte, waar ik naar bleef spieden
Van kind reeds, zonder vinden. Och, ikzelf bezadigd zink
Eens weg in 't Eeuwige geheel, lijk al de ontelbre lieden

Die 'k wist, dat door hun haatjes, lustjes onherkenbaar ziedden
En waanden dat ze omver mij konden duwen met hun pink.
Sterk zelf ik zag verwonderd dan naar 't wereldsche Geschieden.

MIV.

Naar eigne, verste weting vredig grijp 'k nog, reiken blijvend.
'k Geef weinig om mijn Daagschheid, die 'k aan sterken toom
Gelaten hield reeds, toen 'k nog klein was. En dus scheen geen stoom
Te stuwen uit mijn stille jongensdiepte. Wijd-uit drijvend

Kalm leefde ik, nooit lief toegesproken en, in schijn verstijvend,
Vond 'k eindelijk mijn Zelfheid.
't IJskoude Aanzijn leek me een droom.
'k Mocht niet bewegen toen of praten: 'k leefde in stijven schroom.
Geruischloos zat 'k te lezen, roerloos aan mijn stoel beklijvend,

Maar diepst-in zag 'k iets goeds al, langzaam klaarder. 'k Was koel-vroom
En zelden deed 'k iets wat ‘niet mocht’, ofschoon mij daartoe drijvend
Soms wierd een rare Wil, een plotse, die nauw merkbaar wrijvend

Tegen 't bevel der oudren, zweeg. Thans sta 'k als boom
Die stevig groeit uit eignen grond. Och, nooit zich laf verwijvend
Mijn Geest nog vriendlijk wast langs 's levens breeden radden stroom.

MV.

Als jongen hoopte ik, ziende omhoog, in 't Wijde te vervloeien
Weetloos, om weg te zijn voor goed, als hadden nooit bestaan
Mijn kop, mijn hart, mijn leden. Maar niet weenend aangedaan
Dit voelde ik, neen, hoog-vredig, nadat lang aan 't broeien

Mijn vreemd reeds mijmrend hersenstel, dat bezig was te groeien
Sterk zoekend naar den diepsten zin des Aanzijn's, was gegaan.
'k Won 't diepst reeds van mijn Zelfheid en ook 't groot Geheim verstaan.
Maar 'k slaagde nog slechts zelden, en ik ging mij dus bemoeien

Gewoonlijk met de dingen om mij heen, ofschoon vaag stoeien
Mijn worstelende hersens rond het Raadsel bleven. Waan
Van fraaie woorden haatte ik en soms met mijzelf begaan,

Voelde ik opeens toen in me een wijd-uit me aandoend gloeien,
Waardoor mijn peinzen week en in een lange stille laan
Loopend, ik zong, alsof van binnen stormen mij doorwoeien.

MVI.

Radde enge babbelaars, die wenschen intellektueel
Te lijken, komen heel verkeerd vaak uit, wen gaan beslissen
Over der Dingen Aard ze en alles. Streng zich vergewissen
Van 't waarste, in wat hij voelt, moet elk poëet, en virtueel

In diepsten grond, deed 'k zelf dit reeds als knaap. Dies algeheel,
Jong, wijdde ik me aan de lettren en de wijsheid. Maar fijn gissen
Scherp bleef en blijf 'k in 't verst ontraadslen der geheimenissen
Dees vreemden Aanschijn's, die 'k, van zelf steeds zingend, mededeel

Aan alle zoekers eerlijk-echte. Ik vond het diepst-gewisse
Dat waar blijkt, wen men langzaam dóórdenkt, diep genoeg, niet scheel
Den vinden-willer náziend. Levenslang ik zat te visschen

Met Ziel en Geest en oogen naar 't Meest juiste en weet, de keel
Der Diepte zingt dat alles tháns me ook zonder eenig missen,
Totdat 'k op 't laatst, als elk, word neergelaten aan een zeel.

MVII.

Muziek en Ziel en Geest als één Geheel tezamenspelen
In diepste waarste poëzie, waar leven ze als bevrijden
Van de Aarde en 't daagsche dwaze, al ruischt het vlijmend menschlijk lijden
Diep achterin de woorden als een ver geluid van veêlen

Of klaar geklaag van hooge fluiten, die kort mededeelen
Aan 't luisteren van vreedge lezers, dat heel 't eindloos wijde
Heelal niet aêrs als Ziening is van 't Eindelooze. O, scheiden
Van wat ons Zijn schijnt leek me eens gruwlijk, maar op al mijn vele

Zware, diepst-inne tochten voelde ik: Diepst-in is 't Reëele
En heel ons leven, sterven is een wanen naar al zijden,
Een wijkend wisslen, dat 'k reeds stilkens klaaglijk hoorde kweelen

In 't vroegste mijner jaren, tot op 't laatst mij niets meer schelen
Kan. Eens val 'k blij naar 't Eeuwge, daar 'k 't niet langer blijf vermijden.
Nú voel 'k nog: 't is mij liever niet naar 't Onzijn weg te glijden.

MVIII.

Och, waan niet, menschen, dat 'k gauw doodga, zeg ik schertsend. Staal
Nog blijvend in al deelen mijner Eigent, leef 'k gelaten,
Stoer-voelend en niet snel meer lieven gaand of haten.
Steeds blijf 'k nog stevig goed-zijn, zonder, altijd door, banaal

Te schenken, onverschillig wat 'k bezit aan elk, tot kaal
Val neer 'k, tevreden. 't Lijkt poëtisch, maar ook licht-verwaten
Tezelfder tijd. Gewoon wil 'k zijn, goedmoedig. Gul, met mate,
Deed 'k altijd alles uit mijn verste Diepte, maar totaal

Toch bleef ik steeds mijzelf de baas en nooit heel lang kabaal
Wat ooit gebeurde, maakte ik. Nimmer zocht ik eigen baten,
Neen, zorgde voor de lettren dezer landen, want door gaten

Tusschen de letters aller woorden heenschoot 'k als een straal.
Diepst-in reëel, koelnuchter half geboren, ideaal
Veelal toch doe 'k, want voel 'k, en blijf dus vaak krachtdadig laten.

De dichter Louis de Bourbon door Dr. Willem Kloos.

(Louis de Bourbon. In extremis. Gedichten. A.A.M. Stols, Maastricht.)

De van kindsbeen reeds allerinnerlijkst zichzelf zooveel mogelijk beheerscht hebbende want breed-ferme Binnenkracht van mijn zich jegens allen die mij niet telkens dwaas-scherp toespraken of averechtsch behandelden gemoedelijk-aanhanklijk gedragen hebbende Eigenstheid, is zich van binnen uit allengskens meer en meer, als verst-in normaal-gezonde maar eer geestlijk dan lichaamlijk krachtige knaap aangetrokken gaan voelen tot de waarachtige Dichtkunst, dus tot dat niet zoo vaak als de menigte der oppervlakkig meenenden waant, aangetroffene deel van het vele in rijm en maat verschijnende dat poëzie kan worden genoemd. En ik ben dan ook sinds den allereersten tijd reeds, eerst min of meer sporadisch, maar later geregeld en altijd-door spontaan-psychisch voelend en denkend, dus zonder bewust verstandelijk willen, behoorlijke verzen blijven schrijven, waarin mijn zich langzaam aan meer verruimen gegaan zijnde binnenste Essentie, die de Ziel wordt genoemd, en bij mijzelf een harmonisch geheel van gevoelsstaten en denkingen is, zich buiten mijn altijd óók bezig geblevenen dagelijkschen wil om, door de bank heen vredig zingend openbaart. Mijn geestlijke Achterafheid, die door alle menschelijke moeilijkheden henen altijd in mij levend was en nog levend is gebleven, bracht mij, als jongen van veertien jaar reeds, er soms toe om als ik Zondag's bij regenachtig weder liever alleen thuis zat met een aantal gehuurde of geleende boeken om mij heen dan te gaan wandelen, plotseling onder het lezen op te

staan en bovenuit mijn gewone melancholische Binnenstemming rijzend geïmproviseerde liedjes te gaan zingen, die heel spontaan tegelijk met den zangtoon uit mijn keel omhoog kwamen, maar natuurlijk nog, onnoozel waren, terwijl het daarmeê saamgaande en van diepuit naar de hoogte strevende geluid der klankbeweging een paar minuten lang zuiver bleef, maar als het dan nog hooger wou gaan, minder aangenaam voor mijn ooren om te hooren werd, zoodat ik dan teleurgesteld ophield. Ik poogde dan weer me in mijn lektuur te verdiepen, die mij niet bijzonder had geïnteresseerd, inwendig een beetje spijtig dat ik vermoedelijk door de geaardheid van mijn orgaan niet voor vocalist in de wieg was gelegd, ofschoon ik de geschiktheid daartoe soms in mij had meenen te merken. En ik gaf mij dan van zelf over aan een nauwelijks tot mijn bewustzijn komend vaag-gevoelend peinzen, waarbij het weinige wat ik toen van de buiten mij liggende wereld had waargenomen van tijd tot tijd in mij terugkwam, ofschoon ik daartusschen door er méér om bleek te geven om het mysterie van mijn eigen bestaan en van al het overige Zijnde zoo ver als dat toen gaan kon, te doorgronden. Terwijl ik eenzaam urenlange wandelingen op de Amsterdamsche buitenwegen maakte, in latere jaren, zette zich dat peinzen evenzeer van zelf voort, en zoo ben ik allengskens tot een meer zuiver-inzichtig begrip gekomen over stof en geest, in welke mij van nature eigene bestreving ik dan werd bijgestaan door de lektuur van verschillende wijsgeerige werken, te beginnen met Bellaer Spruyt's Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen, die voor mijn toen altijd reeds peinzenden negentien-jarigen kop een waarachtige openbaring bleek te wezen, omdat ik daardoor in kort bestek een kijkje kreeg op een groot aantal beroemde wijsgeeren, van welke ik tot dusver hoogstens de namen had gelezen. Ik ben natuurlijk in mijn verderen langzaam aan meer en meer volwassen gewordenen menschlijken leeftijd, nooit een volkomen doorwerkt wijsgeerig geleerde geworden, al berg ik in mijn uitgebreide bibliotheek de vrijwel komplete werken van de voornaamste philosophen, o.a. van Hume, Berkeley, Kant, Schopenhauer en Hartmann, Fichte, Schelling en een groot aantal andere, in welke allen ik nog wel eens rondzie. Maar de Letteren, en daaronder vooral de Dichtkunst, zijn mijn eigenlijkst vak, waarin ik nu reeds vijf en vijftig

jaren ben blijven werken, met verwaarloozing soms van de meer materieele belangen, waar de algemeene menschheid uit den aard der zaak het meeste belang in te stellen pleegt. Ja, nu ik eindelijk op mijn 77e jaar, zeg ik lachend, kan gezegd worden, op het toppunt mijner eenvoudige menschlijkheid te zijn gekomen en mij nog jeugdig-flink weet voor te doen met mijn hersens zoowel als met mijn leden, en ik mijn Eigenheid volkomen ken, want alles rustig er van overzie, mag ik mij wel veroorloven om zooals vele goedmoedige bejaarden die iets ook voor anderen hebben weten te bereiken, het tegenin de zotte kletspraatjes, die soms over hen de ronde deden, verplicht zijn ter wille van de historische waarheid te doen, ook wel mijn herinneringen ophalen, al zouden dan ook enkele penvoerders, die graag sneeren, om zoodoende hun eigen Binnengevoel, dat zij superieur boven alles staan, te laten merken, misschien de opmerking willen maken, dat ik te veel spreek over mijzelf. Doch ik die als jongmensch, onder mijn goede vrienden, wel eens schertsend Willem de Zwijger ben genoemd geworden omdat ik nooit veel praatte en zelfs wel eens afzag van antwoorden, uit vrees, dat een te vlugge repliek van mij niet precies genoeg overeenkomstig met de waarheid zou wezen, - ik heb in 't spreken of in 't schrijven nooit oppervlakkig leutrend kunnen of willen doen - ik, herhaal ik rustig, had bij dat spontane dichten en zingen in mijn jongensjaren ook wel eens de neiging om een beetje te gaan dansen, zoodat ik naief mijn beenen verheffend, rhythmisch op de maat van wat ik zong aan het vlugjes stappen en springen ging.

En, haast tegelijk met die eerste ébauches van zelf willen dichten, rees ook in mij de neiging om gedichten van anderen te gaan lezen, die dan echter menigmaal niets in mij nalieten dan het nuchtere begrip van wat zoo'n dichter had willen te kennen geven, maar wat mijzelf zoo koud liet als een steen, omdat de toon van zoo'n vers mij niets bijbracht en ik precies hetzelfde al tientallen malen elders in proza gelezen had. En mijn binnenste, altijd met zichzelve harmonisch gelijkloopende Eigenheid die mijn heele leven is blijven doorgaan, zich door studievolle lektuur psychisch-peinzend te ontwikkelen, en die uit twee helften bestaat, nl. uit een psychisch-lyrische en een bezadigd-reflekteerende, - door mijn moeder vloeide het eerste element in mij over, door mijn

vader het tweede - ontving geen enkelen indruk van die veelal effen vers-kunst, als dat ik haar in innerlijk-geestelijk opzicht eentonig, dus vervelend vond, want vlak-suf. Ik vond er geen diepte in, neen, op de meeste plaatsen alleen maar droge, hier en daar met nagedaan romantische beeldspraak een beetje versierde banaliteit. Maar toch werd door de Pers dier dagen, dus van een 50 jaar geleden, die zoogenaamde dichtkunst ver boven haar voor het publiek hoogstens eenigszins praktische waarde, in de lucht gestoken als 'eersterangspoëzie'. Die heeren echter, die in den sleur der gewoonte haastig-weg zoo bleven wanen en schrijven, misten te veel de fijne vermogens der inwendige psychische invoeling, maar ik zelf, die met en vanuit het diepste Wezen mijner zich langzaam-aan ontwikkelen gaande aesthetisch-psychische natuurlijkheid, duidelijk gewaar werd, dat zij op het verkeerde spoor waren, verzette mij slechts een enkelen keer kordaat tegen een wezenlijk al te dwaze uitspraak hunnerzijds en onderwijl ging ik rustig werkend voort mij aan de dichtkunst te wijden en mijn eigen zielswezen te verfijnen en te verbreeden, zooals de stille dwang van binnen mij daartoe drong. En zoo werd ik hoe langer hoe beter in staat, mij door aandachtig-preciese geestlijk-alles voelende en peilende lezing in alle soorten van dichtkunst thuis te voelen zonder dat ik ooit een vergissing beging of bega. En zoowel met mijn binnenste bewondering voor, als mijn diepen afkeer van de ontelbare mooie en andrerzijds van de mislukte want volstrekt leege werken in vers-maat die ik las, ben ik in mijn altijd rustig-levendig hoofd alles zoolang blijven verduren en kalmeeren tot de kern van wat mijn diepste Geest er over voelt, op mijn papier kon komen te staan in karakteriseerende woorden waarmede ik het ook in latere tijden eens blijven kon.

Ik heb dan ook in waarheid nooit inwendig iets herroepen van wat ik kritisch op het papier bracht, zoomin als dat ik dit in en voor mijzelf heb gedaan met eenig gedicht dat ik schreef en drukken liet.

* * *

Maar thans over de gedichten van Louis de Bourbon.

Zoodra ik dit boek in handen kreeg, werd ik natuurlijk onmiddellijk getroffen door den naam van den auteur. Want die naam

geeft te kennen, dat hij, de poëet, een verre afstammeling is van het beroemde vroegre Fransche koningsgeslacht, dat een kleine anderhalve eeuw geleden op even noodlottige als ongerechtvaardigde wijze een einde zag gemaakt aan zijn eeuwenoude heerschappij. Altijd heb ik van uit mijn diepste Wezendheid er naar gestreefd om zelf nog staand op dit aardsche verschijningsplan, waar alles na langeren of korteren duur bezwijken moet, alle historische gebeuringen objektief te beschouwen. Ik voel zeer zeker, als ieder altijd inwendig sterk-onafhankelijk geleefd hebbend mensch ook in politicis mijn zich langzaam logisch gevormd hebbende voorkeuren en afkeuren die ik met mijn zich wel ontwikkelen want verfijnen gaand maar altijd logisch eender blijvend temperament waarachtig juist weet te zijn en dus handhaven blijf. Ik heb mij altijd psychisch zeer verscheiden, maar wat de grondkern en de hoofdlijnen betreft, niet wisselend gevoeld. En door die mij gelukkig aangeborene karaktervastheid, die door mijn subtiele psychische gevoeligheid voor zinnelijke indrukken verzacht wordt dus niet verstijft - mijn eigen geest blijft ook zichzelf voortdurend waarnemen, onbevangen naief en gaat dan zichzelf waar dit noodig blijkt, vredig peilen - heb ik, als literator en kritikus, een mij evenzeer aangeboren vermogen om te sympathiseeren met wat buiten mij ligt, dus een vreemden oorsprong heeft. En inzonderheid deed ik dit en blijf ik dit doen met verzen.

* * *

Het werk van Louis de Bourbon is wezenlijk sympathiek, en wel omdat het blijkt geen koel-redekunstig, onpersoonlijk rijmfabrikaat te wezen, neen, in waarheid de spontaan-geborene en zich dan naar het licht geheven hebbende uitspruitsels van een menschlijke ziel. En daar het ook de onbewuste aandrang van het in 1880 verrezene geslacht van dichters was om het toen vredig oppervlakkig-gladde en nooit iets niet algemeen aangenomens verkondigende gewoonte-rijmwerk te vervangen door echt levende uit de diepten der menschlijke Inheid gestegene poëzie, en ook Louis de Bourbon thans meer dan 50 jaren later, er uit zichzelf toe is gekomen, om in woorden zingend, zijn eigen binnenste geestlijke bewegingen te verwoorden, is hij in deze

verzen ook een geheel en al op zichzelf staand dichter kunnen worden, die de poëzie niet opvat als een banaal-slap altijd weer hetzelfde in ongevoelde regels herhalen, neen, die eenvoudig-weg zijn eigen psychisch Binnenst op aangenaam-suggestieve wijze zingt op het papier.

Er is tegen deze reeds in mijn jeugd, na lang psychisch dus niet bewust gewild nadenken over het innerlijkst Wezen der Dichtkunst, allengskens in mij naar boven gekomene en eindlijk precies door mij geformuleerde definitie der poëzie door allerlei dilettantische praters, die zelf al dan niet óók verzen schreven, wel eens op verschillende manieren hoogmoedigjes scherpsprekend geopponeerd maar met de gewone diepziende kalmte, die mij als kleinen jongen reeds een paar keeren op eenmaal eigen bleek te wezen, als het om belangrijke dingen ging, heb ik de verzonnen bezwaren er tegen dan rustig weerlegd. Want mijn innerlijkst voelen en weten, dat steeds psychisch-spontaan is, of m.a.w. latent want onbewust blijft, totdat het eindelijk voelt, dat het zich volkomen juist kan uiten, is de kern mijner Achterafheid die mij onverzwakt, ja eer sterker en wijzer geworden, voort blijft stuwen en bezielen tot in dezen tijd. En omdat ik dit reeds vroeger altijd merkte, maar ieder woord dat ik schreef, werd tegengesproken of afgekeurd, is mij eens, buiten mijn bedoeling om, de regel ontschoten:

> Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten

als een onbewust protest tegen de onredelijke weersprekingen en verkleiningen, die ik toen nog geregeld door om mijn letterkundig-maatschappelijk willen en mijn eigen werk ondervond.

Mijn onbewust vooruit gevoeld maar mij langzamerhand meer duidelijk geworden diep-geestlijk voornemen om de Nederlandsche dichtkunst op een hooger plan te brengen is met behulp der omstandigheden, dus ook door den wil van vele andere literatoren eindelijk volmaakt geslaagd, en ik begroet dus met genoegen alle nieuwe talenten, die de ‘Beweging van Tachtig’, zooals zij genoemd is, zullen kunnen doen voortduren in den toekomenden tijd. En daar de heer Louis de Bourbon iemand blijkt te wezen, die door zijn dichtwerk er toe zal kunnen bijdragen, dat de

Nederlandsche poëzie er eene blijft, die niet zooals over het algemeen gezien, vrijwel de algeheele Hollandsche verskunst van voor 40, 50 jaren deed, beneden het geestelijk peil der overige Europeesche dichtkunst blijft liggen, zal ik hier het een en ander van hem aanhalen, om te bewijzen dat mijn psychisch voelen en geestlijk inzicht het ook hier weer bij het rechte einde hebben gehad.

Ik ben nooit een pedante of eigenwijs zich verheffende kerel geweest: ik heb mij, sinds mijn jongenstijd reeds, altijd alleen maar duidelijk bewust trachten te maken wat door de aandachtige lektuur van het werk mijner medemenschen in mijn eigene geheimzinnig met zichzelve levende psychische Achterhelft geboren wordt en druk dat dan door de spontane kracht van mijn binnenst Wezen gedreven in mijn rhythmisch op en neer gaande woorden uit.

Het eerste gedicht, waarin de auteur zich tot den lezer richt, is al dadelijk merkwaardig omdat men er uit gewaarwordt, hoe hij zich tegenover het publiek voelt staan. Maar men moet het voorzichtig langzaam lezen, bedaard alles ziende en voelend, en dus niet doen, zooals de meeste menschen met verzen omspringen, haastig kijkend om den inhoud te leeren kennen, precies alsof een mooi gedicht en een advertentie in de courant op hetzelfde plannetje van geestlijke uiting zouden staan.

Neen, waarachtige poëzie is een aesthetisch-ontroerende verzinnelijking van het diepste Leven der Ziel, zooals ook blijkt uit deze verzen van den heer Louis de Bourbon. En om ook mijn lezers van deze waarheid te overtuigen zal ik hier het eerste gedicht aanhalen en behandelen, al zou elk der anderen er ook toe hebben kunnen dienen.

Het heet ‘Aan den Lezer’:

't Zijn steeds opnieuw dezelfde droomen
Met deze schuwe vragende gezichten
Die 's avonds om mijn tafel komen.
Vergeef mij, dat uit mijn gedichten
Altijd diezelfde bleeke oogen
Zich, vol van hunkring, op u richten.

Zij vragen niets dan of zij leven mogen
Nog even, nog een jaar, nog enkle nachten
Of gij hun blik nog één uur wilt gedoogen.
Ook zij, de dwazen, willen nog wat smachten
En smeeken, of het eindelijk mag komen,
Dát, waar wij allen tevergeefs op wachten.

Hoe vaker gij dit vers leest bedaard ontvanklijk blijvend zooals ieder gedicht moet gelezen worden, hoe dieper 't in u neerzinkt en hoe meer het u dus treft.

Gij ziet hier den dichter zitten in zijn kamer, bij het licht zijner lamp. En voor hem omhoog rijzen langzaam-aan vage gedaanten, die zijn droomen heetten, toen zij nog niet als verschijningen zichtbaar voor hem waren, en zij kijken met vragende oogen onbepaald eerst in de verte, maar eindlijk zien zij hem aan met openen blik als wezens die wenschen voort te leven nu zij zichzelf en hun gezellen verbaasd op eens ontdekken rond de tafel van den poëet, die hen heeft vermogen te scheppen, omdat zij eerst als wezenloos leefden in zijn borst en brein. Ja, zij wenschen ook verder te bestaan en niet terug te keeren onmiddellijk naar het 'Niet-zijn' waaruit zij rezen.

Maar de stilkens mijmerende dichter komt dan voor zichzelf tot de zacht-gestemde beslissing, dat die droomen van zijn geest niet altijd kunnen voortduren, evenmin als hijzelf of eenig ander levend Wezen dat kan, want dat wij allen hier zoo goed als die droomen alleen maar zitten te wachten op de eindelijke onderduiking in den eindloos-wijden Oorsprong van het Levensgeheim, dien niemand ooit heeft bevroed. Hoogst zelden heeft men zóó gevoeld-menschelijk, vredig-harmonisch uitgedrukt gezien, dat ondanks alle exakte of verbeeldingsvolle verklaringen dit heele Aanzijn (met het menschenbestaan incluis) een mysterie was en is en altijd blijven zal voor ieder mensch, die niets anders wil weten als de koele, zuivere, volledige Waarheid.

Maandelijksch overzicht

Droomen.

Een der vreemdste en interessantste verschijnselen van het menschelijk leven is onweersprekelijk: het droomen.

Sinds de vroegste tijden der wereld heeft de menschheid pogingen gedaan om achter het geheim van het droomen te komen. Er waren personen, die zich hun heele leven wijdden aan de bestudeering en de uitlegging ervan; bij de Egyptenaren, de Israëlieten, de Grieken en Romeinen genoten deze geleerden veel aanzien; droomboeken verschenen in ontelbare hoeveelheid; tot op den huidigen dag zien honderden verklaringen het licht.... maar *wat* droomen is, van welke werkingen het 't gevolg is, waardoor dit zonderlinge *leven achter het leven,* dit tweede, geheimzinnige menschelijke bestaan, veroorzaakt wordt, - ‘daar is geen stervling, die dit verklaart.’

Onderzoekers, analytici, weten precies, dat zorg, smart, verlangen, een overladen maag niet te vergeten, droomen, een bizonder soort droomen, doen ontstaan. *Dat* weten zij, en nog veel meer. Zij kennen ‘wenschdroomen’, ‘slaapbeschermers’, ‘vervullingsdroomen’, en duizend variëteiten meer; zij weten, dat een bepaalde geur, een bepaald geluid, zekere droomen ten gevolge kan hebben, en van welken aard deze droomen zijn, o, zij weten nog zoo oneindig veel meer; verschillende genres van droomen worden gerubriceerd; droomen worden naar jeugd en ouderdom, maatschappelijken staat en verstand, temperament en omstandigheden, verklaard.... maar *hoe* het mogelijk is, dat een mensch in zijn droomen ziet, hoort, ruikt, voelt, terwijl het orgaan, dat in wakend bewustzijn ons *doet* zien, hooren, voelen, - de hersens, - volkomen is uitgeschakeld en in bewusteloozen toestand verkeert, - hoe dat mogelijk is, en wat wij er uit moeten afleiden, dàt blijft ons tot op heden volslagen onbekend.

Wat beteekent het verschijnsel droomen?

Wat wil het zeggen, dat een mensch nevens zijn bewuste leven nog een onbewust leven heeft, *twee* levens dus, die volkomen parallel loopen, waarin wij dezelfde functies verrichten, dezelfde gewaarwordingen ondergaan; waarin wij *zien,* maar zonder dat onze oogen geopend zijn, waarin wij daden doen, loopen, zitten, maar zonder dat onze ledematen zich bewegen, waarin wij verdriet en blijdschap voelen, angst en pijn.... maar zonder dat ook maar één onzer dagelijksche zintuigen er iets mede te maken heeft!

Het droomleven.... het *leven* van den in feitelijkheid *dooden* mensch is zoo mysterieus, zoo onbenaderbaar, zoo volstrekt onbegrijpelijk, dat, indien de oorzaak ooit werd ontdekt, men vrij wat dichter zou gekomen zijn tot de ontraadseling van het tot dusverre nog nooit opgeloste levensgeheim.

En het is aannemelijk, dat wijlen Kees Meyer eenmaal als zijn opinie uitsprak, hoe het leven na den dood op onze droomen gelijken zou. Immers ruimte en tijd bestaan niet in den droom; en alle bewuste gewaarwordingen en ondervindingen van het dagelijksch bestaan, gebeuren, precies gelijk in den droom, maar zonder het gebruiken van eenig lichamelijk orgaan. Wij proeven zonder tong of verhemelte, wij nemen waar zonder oogen, wij voelen zonder zenuwen; wij beleven de felste gevoelens van wellust of pijn, wij voeren gesprekken zonder verstandelijk besef, wij handelen als overdag.... maar.... ons lijf ligt onbeweeglijk en gevoelloos, en men zou ons kunnen verplaatsen zonder dat wij er iets van merken, terwijl ondertusschen wij de levendigste droomen droomen, bergen bestijgen, aan een diner deelnemen, op de vlinderjacht gaan, kinderen wiegen of een wedren meemaken.

Het eenige, wat men met wat succes zou kunnen beweren, is: dat droomen uit, en in, onze onbewustheid ontstaan. Maar wat is onbewustheid? een nieuwe vraag, een nog veel belangrijker vraag, en waarmee men raakt aan de diepste kern van het zijnsbestaan.

Een bewijs, dat werkelijk de hersenfunctie hij het droomen niet in werking treedt, is, dat in den droom de verwondering niet bestaat. In het wakend bewustzijn is de verwondering een der natuurlijkste, daadkrachtigste en altijd aanwezige eigenschappen van den menschelijken geest. Ons verstand contrôleert, critiseert,

overweegt voortdurend de daden en uitingen van onszelf en onze medemenschen. En de lichtste handeling, de eenvoudigste gedachte, het flauwst opgemerkte, wekt nog snel de vraag in ons op: waarom? waartoe? waardoor?.... In den droom daarentegen neemt men alles als vanzelfsprekend aan, niemand verwondert er zich over, dat hij langs den voorgevel van een huis naar beneden klimt of in onvoldoend costuum zich over straat beweegt, of vreemdsoortige wezens ontmoet, of dieren hoort praten, of dat hij opeens paardrijden kan of gewichten tillen, of salti mortales maken, of breede rivieren overspringen, of koekjes bakken. De verwondering, rem en contrôle van ons denkend verstand, bestaat niet in den droom.

Het vreemde van droomen is, dat de persoon, die droomt, tegelijk tooneelschrijver en tooneelbouwer en tooneelspeler is, en het nog vreemdere, dat hij tòch niet weet, wat er het volgende oogenblik zal plaats grijpen. Vertoeft de droomer, zooals de theosofen meenen, in een andere, de astrale wereld? Verlaat, in den droom, het Ik en het Astraal ons lichaam om tezamen in ongeweten gebieden te gaan rondzwerven, zooals de anthroposofen beweren? Zijn droomen de uitvloeisels van ons subliminaal bewustzijn, zooals de psycho-analytici verkondigen? Zijn droomen de onsamenhangende resultaten van reminiscenties van halfvergeten belevingen, van physieke nawerkingen, van incohaerente verbeeldingen, van lectuur, van opgevangen gezichts- en gehoorsindrukken, zooals weer andere geleerden willen?.... Wie zal het zeggen? Ignoramus.

Het onderzoek naar droomen is niet altijd loonend, maar wèl altijd ontzaglijk interessant. En ook de zoogenaamde ‘voorspellende’ droomen zijn niet alleen op zichzelf merkwaardig, maar doen evenzeer de vraag rijzen: hoe staat het met den tijd? Is er tijd? buiten de menschen om? met andere woorden: maken wij niet zèlf den tijd, maar bestaat er een objectieve, universeele tijd?

De voorspellende droom, - die absoluut zeker voorkomt, - kan het bewijs zijn, dat de tijd een eeuwig nú is, waarin alles tegelijkertijd geschiedt, - welk eeuwig Nu door den mensch achtereenvolgens wordt beleefd, gelijk een film, die reeds geheel bestaat, maar die zich langzamerhand voor ons ontrolt. En dit zich langzaam ontrollen gebeurt volgens een verstandelijk procédé

van den menschelijken geest, omdat onze psyché slechts in staat is telkens maar een deel van het geheel der dingen te ondergaan.

De voorspelling kan echter ook het gevolg zijn van het volgende psychische proces. Volgens de wet van oorzaak en gevolg, die onverbiddelijk logisch is en onontkenbaar, staat reeds bij onze geboorte vast, dat wij op *dit* oogenblik aan ons bureau zitten te schrijven, en staat het evenzeer vast, dat wij ons, zeg over een uur of over twintig jaar, bijvoorbeeld, op die en die plaats zullen bevinden. Hij, die de toekomst voorspelt, slaat verschillende stadia over en ziet door een bizonder, dus niet aan iedereen eigen vermogen, de plaats, waar wij over een uur of over twintig jaar zullen zijn aangekomen òf het feit, dat alsdan zal gebeuren.

Welke van de twee mogelijkheden de ware is? Alweder: wij weten het niet. En zullen wij het ooit te weten komen?....

* * *

Het geheim van het droomen. Waar komen de beelden vandaan, die we zien in den droom? of liever, waar worden ze bewaard, en hoe komt het, dat we, terwijl we den heelen dag, in wakenden toestand, duizenden gedachten en fantasieën krijgen, deze nooit voor onze oogen *zien,* terwijl we in den *droom* ze zoo duidelijk voor oogen krijgen als leefden we er midden-in? En dàn is juist onze bewuste geest uitgeschakeld, waarmee we in het dagelijksche leven alles waarnemen!....

De occultisten zijn er absoluut van overtuigd, dat ‘gedachten dingen’ zijn, en dat wij dus onophoudelijk zijn omringd èn door onze eigen gedachten, èn door de gedachten van anderen. In ons waakbewustzijn kunnen deze gedachten-dingen ons niet veel doen; we hebben ons verstand, ons oordeelsvermogen, onzen wil te onzer beschikking, al zal het wel eens gebeuren, dat de antenne van onzen zielsontvanger een gedachte van een ander persoon opvangt, dit blijft toch steeds een uitzondering en wordt dan ook altijd met ophef, en verbazing over dit toeval, vermeld.

Maar slapende zijn wij machteloos. We hebben geen afleiding door werk of lectuur of andere bezigheden; we hebben geen weerstand, zelfs geen wil. We zijn, physiek gesproken, volkomen inactief en moeten alles gelaten over ons laten komen. Het is dàn, in dezen passieven toestand, zeggen de occultisten, dat de oceaan

van andermans gedachten en van onze eigene, over ons komt en dat deze bezit nemen van het etherische gedeelte van ons brein.

Vandaar de onsamenhangendheid, de vreemde tegenstellingen, het bliksemsnelle overgaan van het een op het ander, het chaotische amalgama onzer droomen.

Deze verklaring voor het onwerkelijk-reëele karakter onzer droomen is zeker plausibel, *indien* we tenminste aannemen, dat *thoughts are things.*

Maar wàt voor 'dingen' gedachten zijn, *hoe* ze in de wereldruimte rondzwerven en in welken vorm, dat leert ons de historie niet. Komen ze soms:

> ... als stralen gegleden
> In onzen nacht....?
>
> (Henriëtte Roland Holst)

werken zij op dezelfde wijze als suggestie, hypnose, telepathie? Maar hóe dan, hóe?

Wat gaat er *uit* van den hypnotiseerenden mensch, *wat* komt er *binnen* bij den gehypnotiseerde?.... Mysterie, mysterie....

Al deze onopgeloste en, helaas, misschien onoplosbare vragen zijn waarschijnlijk de oorzaak, dat de auteurs, die over droomen schrijven, zich dan ook in hoofdzaak bezig houden met de droomen zèlf, waardoor wèl een heeleboel wordt opgehelderd over het temperament van den droomer, over zijn innerlijk wezen, zijn haat en zijn liefde, zijn natuurlijken aanleg, zijn kennis en zijn kunde, zijn verhoudingen tot andere menschen, zijn jaloezie, zijn egoïsme of zijn belangeloosheid.... maar van of over het ontstaan van den droom, het wezen van den droom, de psyché van den droom, het karakter van den droom hooren wij niets, of te weinig em er iets aan te hebben.

Ook het pas verschenen werk *Mensch en Droom,* een studie over het droomleven, door Dr. P.A. Dietz, privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden (uitgave van A.W. Sijthoff's Uitg.-Maatsch. N.V. te Leiden) brengt ons omtrent dit hoogst belangrijke, want de diepste kern van ons menschelijk bestaan rakende vraagstuk niet verder. Maar als we daarin berusten en van Dr. Dietz niet eischen wat hij ons niet geven *kan* en wat vermoe-

delijk niemand vermag, - immers, misschien wel veertig eeuwen van rusteloos speuren en onderzoeken en nadenken en vorschen, door de scherpst en langdurigst denkende koppen hebben ons de oplossing niet gebracht, - dan lezen wij zijn hoogst interessante beschouwingen met de grootste aandacht en strijken er heel wat uit op.

Menschenkennis, ziedaar wat men verkrijgt door de bestudeering van droomen; een dieper en grondiger inzicht in de menschelijke psyché en in de verborgenheden der geestelijke persoonlijkheid; droomen bevatten vaak een waarschuwing voor den producent zelf of voor anderen, omdat ze argeloos een opheldering geven der fijnste en achterafste zieleroerselen.

Het boek van Dr. Dietz bevat een overrijke verzameling droomen van de meest verschillende personen, met de uitlegging daarbij. De psycho-analyse heeft ontdekt, dat in den droom de mensch zich in naieve eerlijkheid bloot geeft, dus dat men door den droom dikwijls de gelegenheid krijgt op te maken, wát den droomer innerlijk beweegt, wat hem kwelt of verblijdt, wat hem onthouden wordt of wat hij verkreeg, wat hij vreest of wat hij verlangt.

De welbekende Freud wil, zooals men weet, uit droomen de diepst-innerlijke natuur van den mensch opmaken; in den droom komen alle ‘verdrongen complexen’ te voorschijn, openbaart zich ieders ware aard en bekent elk, ingénu-impudiek, zijn physische begeerten. Volgens Freud is elke droom terug te brengen tot sexualiteit; er is volgens hem geen droom, die geen erotisch element bevat, en komt er totaal niets libidineus in voor, - wel, dan is het een klein kunstje om de beelden en belevingen van den droomer ‘symbolisch’ op te vatten, - een landschap, een schouder, een tasch, een tafel, een lamp zijn ‘bekende’ symbolen voor sexueele organen en als een vrouw niets van liefde weten wil en in haar slaap van den philosoof Leibnitz droomt, dan droomt zij juist van Leibnitz, omdat men dezen naam lezen kan als Leib-nitz. *C'est simple comme bonjour,* dat zult ge me, lezers, moeten toestemmen!

Wij zijn Dr. Dietz dankbaar voor de ontzaglijke moeite, die hij voor ons heeft gedaan om het eindeloos gevarieerde en uitgebreide droommateriaal meer overzichtelijk voor ons te maken.

Dit voorhanden materiaal, tot dusverre nog weinig geschift, heeft Dr. Dietz, naar enkele principes, globaal verdeeld. Anders dan globaal kan het natuurlijk niet, want conforme en symbolisch-dramatische droombeelden zullen herhaaldelijk, zegt hij, gemengd voorkomen.

Hij geeft ons voorbeelden van bevredigingsdroomen, machtsstreven in den droom, bewegingsdroomen, protestdroomen; droomen van levensbouw; waarschuwingsdroomen en paragnostische droomen; de schrijver begint met critische en grondslagleggende beschouwingen, die der lezing overwaard zijn.

Het spreekt vanzelf, zouden we zeggen, dat *Mensch en Droom* succes hebben zal. Ten eerste is Dr. Dietz een auteur, die door zijn geschriften en de gegeven resultaten zijner psychische onderzoekingen altijd met belangstelling dient te worden gevolgd, want hij is in deze bevoegd en tevens zeer conscientieus. En ten tweede is de behandelde stof voor stellig iedereen interessant.

Men zegt, dat er geen slaap is zonder droom, doch dat men bij het ontwaken meestal zijn droomen vergeten is (ofschoon men beweert, dat men zich oefenen kan in het onthouden ervan). Een onderzoek naar droomen, dit gelooven wij absoluut, kan revelaties brengen omtrent het binnenste binnenst der menschen, en wellicht zou men kunnen zeggen:

Zeg mij, wat ge droomt, en ik zal u zeggen, wie ge zijt.

Overigens is het allerbelangrijkste niet zoozeer *wat* men droomt als wel *dat* men droomt.... tenzij men van von Platen's meening is (en hij is niet de eenige, die dit denkt!) dat:

‘Traum ist alle irdische Erscheinung.’

Of nog hypothetischer, zooals Calderon Sigismund in *Das Leben ein Traum* laat zeggen:

> ....denn flüchtger Traum ist Menschenleben,
> Und selbst die Träume sind ein Traum.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Naar aanleiding van de oude Duitsche regeeringsmanier om gaarne, in wat men voorheen het 'Europeesche concert' noemde, een wanklank te doen hooren, is hier vroeger de opmerking gemaakt, dat er een manier is om gelijk te hebben, waarbij alle onpartijdige beoordeelaars afkeurend het hoofd schudden en denken: 'wat is dat weer onhandig en onverstandig.'

Is er buiten Frankrijk, de moedige en toch zoo bangelijke natie, wel een evenwichtig-denkend beoordeelaar, die niet overtuigd is, dat het Tractaat van Versailles een gemeenschappelijk op het Duitsche volk bedreven misdaad was van door oorlogswraakzucht verblinde zoogenaamde staatslieden? De brave president Woodrow Wilson dacht in zijn door onwetendheid verkernde melk-en-honig geestesverwarring, in dat gezelschap dat hij 'Onze Lieve Heer'-zelf was. Aan handen-en-voeten-gebonden, vastgelegd aan astronomisch-berekende geldelijke boeten, werd het overwonnen volk gescholden, geslagen, beroofd, gemarteld, en kon het heengaan als een schim van wat het nog slechts enkele jaren te voren geweest was. Maar Duitschland sterft niet. Duitschland zal wel immer het trotsche, eigendunkelijke, afstootende en toch zoo eerbiedwekkende land blijven, dat het sinds welhaast twee-en-een-halve eeuw is. Het wist zijn geslagen wonden zoo niet te heelen, dan toch te bedekken; de een na de ander genas. Alleen die eene wonde in zijn volksheil bleef zeer doen, etterde in zijn trotsch zelfbewustzijn. Al scheen het haar bij het toegejuichte Tractaat van Locarno, vrijwillig door zijn afgevaardigden onderteekend, te willen vergeten: het verbod om zijn schoone Rijnstreek met zijn beminnelijke wijnbouwende bevolking in staat van verdediging te brengen. Terwijl het mettendag sterker wordende Frankrijk, in het bijzonder in de aangrenzende landouwen, welke het na den oorlog tot zich getrokken had, zich dermate door forten, legermacht en geschut kon verstalen, alsof het boven het ongewapende

land aan genen kant van den Rijn een schimachtige heermacht waarnam, bestaande uit legioenen van Germaansche Wodancavalerie. Maar toen naderde het middaguur van Zaterdag 7 Maart 1936 en verkondigde Adolf Hitler, ‘Führer’ en kanselier van het Derde Duitsche Rijk, in een inderhaast bijeengeroepen Rijksdagvergadering, dat hij bevel had gegeven deze oogenschijnlijk onheelbare smaadheid, 't is waar bij het Tractaat van Locarno door Duitschlands afgevaardigden met berusting gedragen, voortaan uit het Duitsche bewustzijn weg te doen door ‘Vader Rijn’ opnieuw te militariseeren. Op het oogenblik, dat hij aldus sprak, reed een Duitsche troepenmacht, toegejuicht door de bevolking, Keulen binnen, benevens eenige andere ‘symbolische’ plaatsen.

Hevige ontsteltenis, brandende verontwaardiging, groot misbaar bij het door zijn ongekende overwinning voor de toekomst bang geworden Frankrijk, dat, sinds lang balanceerende op het gevaarlijke Communistische koord, pas gewaardeerden bijstand temeer meende gevonden te hebben in een accoord met Soviët-Rusland. Het communistische streven bezielt ontelbaren over de geheele wereld, maar Adolf Hitler ziet er het Beest der Apokalyps in, dat nu met Frankrijk vereenigd, in de toekomst ook uit het Westen de veiligheid van zijn land en volk bedreigt. Hij achtte dit verbond van het tot het Communisme neigende Frankrijk met het reeds voor deze bezieling gewonnen Rusland, steeds machtiger, steeds dreigender, een directe verbreking van het Locarno-tractaat. Althans zoo gaf hij voor om daar van zijn kant tegen in te gaan. En ziedaar waarom Europa, zoo niet heel de wereld, sinds een paar weken het oorlogsgevaar dermate dreigend ziet worden, dat ook de Nederlandsche regeering zich, hoewel op vaderlijk-geruststellende wijze, gedwongen ziet een eersten maatregel te nemen tot verdediging onzer nagenoeg onverdedigde grenzen. Laat ons hier dadelijk vaststellen, dat er alle waarschijnlijkheid is, dat de alom gevreesde ramp zich niet zal verwerkelijken. Maar of zij niet een duurzaam latent gevaar zal blijven is een andere vraag, tenzij men door zelfoverwinning geneigd is in te gaan op Hitlers vredesvoorstel om voor een kwarteeuw met Frankrijk, België en, desgewenscht - maar de Nederlandsche regeering zal het nièt wenschen en nog minder aanvaarden - ook met ons een tractaat van vrede en vriendschap te sluiten, waarbij de gemeenschappelijke

grenzen en het gemeenschappelijk volksbestaan wederkeerig zullen worden geëerbiedigd. Maar het ‘vodje papier’ van België's neutraliteit?

Men mag zeggen, dat Hitlers gelijk om te doen wat hij 7 Maart deed door rustig-denkende menschen, ook in het meer dan ooit machtige, en, goddank, voor den vrede werkende Engeland, algemeen wordt erkend. Zijn gelijk ligt er zóó bovenop, dat zelfs de lieflijk-gekleurde ‘Haagsche Post’ altijd, waar het Duitschland en Italië betreft, door een zwarte bril kijkende, er zijn overmatig beschermde oogen niet voor kan sluiten. ‘Wij kunnen ons levendig voorstellen, aldus blaast de Postiljon zachtekens uit, dat menigeen het verdwijnen van deze laatste beperkende bepaling (de démilitarisatie van het Duitsche Rijngebied) voor de militaire souvereiniteit van Duitschland met opluchting heeft begroet, ook al werd voor den eersten keer een vrijwillig gesloten en door Hitler zelf uitdrukkelijk erkend verdrag, daarmede geschonden. Een punt van toekomstige spanning is er mede uit den weg geruimd. Wij zijn weer nader gekomen tot een toestand in Europa, waarbij niemand zich tekort gedaan hoeft te voelen onder de groote mogendheden.’ Doch wanneer dan vrijwel ieders onpartijdig oordeel Hitler op dit oogenblik gelijk geeft, dan blijven toch de meeste er het hoofd bij schudden, en zeggen: ‘er is een tactvoller manier om tot zijn recht te komen. Een vuistslag, een voetschop, een cynisch verbreken van een vrijwillig aangegane overeenkomst is allerminst het ‘suaviter in modo’, waarop men zijn ‘fortiter in re’ kan bewijzen.

Maar ook Frankrijk heeft gelijk, doch zijn halstarrigheid om Hitlers Derde Rijk ook in dit geval te willen vernederen, doet velen, die het gelijk geven, het hoofd schudden. Het schijnt wel alsof een volk, naarmate het sterker wordt in bewapening, in gezond verstand en tact verzwakt. De manier, waarop zijn honderdste ministerie in Parijs, en zelfs in Londens rustige Downingstreet tegen Hitler en Duitschland raasde, beroofde het van veler sympathie, wier genegenheid het sinds zoovele tientallen jaren om zijn beminnelijke eigenschappen van weleer had gewonnen. Als de minste voldoening voor zijn uit het evenwicht geslagen nationale rust eischte het, dat Hitler, zoo niet zijn woord dan toch zijn daad zou herleiden tot een ‘symbolische’ bewapening, en het

Nederlandsche volk, bijvoorbeeld, weet, onheilspellend genoeg, beter dan eenig ander wat men daaronder kan verstaan. Maar met 35.000 man troepen zonder verdere mechanische bewapening, waarmee de militaire legerleiding deze onbeschermde Duitsche grenzen wil versterken, kan men moeilijk anders spreken dan van symboliek. Ofschoon Duitschlands legermacht in het Rijngebied in de geprikkelde Fransche vrees-fantasie reeds tot 250.000 man met zwaar geschut waren aangegroeid. Beide regeeringen dus hadden gelijk. Maar als men door de radio den Nederlandschen Eersten minister Dr. H. Colijn beluisterde, voelde men zich opgelucht door de erkenning, dat er een andere manier van gelijk hebben is. Deze steekt zoo voornaam boven het Duitsche en Fransche gelijk uit, als een Platonische redeneering boven een ruzie van kaaisjouwers.

Men kan zich niet aan de gedachte onttrekken, dat het oorlogsgevaar voor Europa op den huidigen dag veeleêr komt van het sterk bewapende Frankrijk. In vrouwelijke vrees en door zijn verdeeldheid, tast zijn onberekenbare staatkunde in den blinde naar wederzijdsche bescherming aan allen kant. Behalve juist dààr waar het moreele versterking zou kunnen vinden, den Duitsche. Eer bij Frankrijk ligt het oorlogsgevaar dan bij het opnieuw tot krachtsbewustzijn herleefde, maar ernstiger gestemde Duitschland, dat telkens en telkens opnieuw de hand der verzoening naar Frankrijk en België uitsteekt. Zeer terecht zoekt dit moreelen stut bij Engeland, waar het gezond verstand ook wel eens op den loop gaat, doch oogenblikkelijk terugkeert, zoodra een onweer dichter bij honk dan de Middellandsche Zee dreigt in te slaan. Dat men dit vaststelle: Duitschland, het is waar, had het vrijwillig erkende Locarno-pact geschonden. Doch wat het tegelijk daarmee voorstelde: de onschendbaarheid der grenzen voor een kwarteeuw door een nieuw non-agressiepact, medegegarandeerd door Engeland en Italië, zou men een herschepping kunnen noemen van dit geschonden pact, zonder het Duitschland kwetsende verbod van militaire versterking van een belangrijk grensgedeelte van zijn nationaal en kostbaar gebied.

Er is nog veel te schrijven over deze vlak bij het oorlogskruit brandende quaestie. Mettendag wordt 's werelds ontwikkeling verwarder en gevaarlijker. Gelukkig dat het gezond verstand in de algemeene verwarring een lichtstraal deed schijnen: op aan-

moedigend verzoek van Engelsche zijde zond de Duitsche regeering haar onderhandelaars naar Londen, ofschoon daar de Fransche minister Flandin als een moderne donderende Jupijn zijn bliksems uitzond door het onheil-zwangerende uitspansel. Men hoopte dat het er misschien in zou willen toestemmen, dat het Haagsche Hof van Internationale Justitie zijn verlossend woord zou spreken in het geschil tusschen Frankrijk en België ter eenre en Duitschland ter andere zijde, in dien zin dat het Fransch-Russische verbond voor Duitschland geen reden had behoeven te zijn om het Locarno-verdrag door zijn bewapening van het Rijnland, zijn onbestreden grondgebied niettemin, te verscheuren. Maar wat zal Frankrijk doèn, indien het Haagsche Hof eens Duitschland gelijk geeft?

Intusschen hebben de rechters in Londen, om de zenuwachtige Fransche ministers te bevredigen, het geval nog erger gemaakt door over Duitschland een doemvonnis uit te spreken, bevattende o.a. het denkbeeld opnieuw een internationale legermacht op Duitsch gebied te leggen, waarin niemand dan zij in Frankrijk, die er verantwoordelijk voor zijn, kan berusten. Nog steeds blijft het dus een vraag hoe dit geval zijn oplossing zal vinden?

Bij dit West-Europeesch geschil houdt de brave Negus-negesti van Ethiopië in zijn strijd tegen niets-ontziend Italië zijn hart vast. Nog zoo kort geleden wist hij alle gevoelige zielen ter wereld te bewegen om tekeer te gaan tegen dat misdadige Italië, onder den snooden Mussolini, dat het onschuldige Abessynië aanviel met het doel het als staatkundige rariteit uit te wisschen uit Afrika's landkaart, en er, ondanks dat de natuur van land en volk zulk voornemen schijnt te willen beletten, er een door Mussolini's Italië behoorlijk geadministreerd protectoraat van te maken. De Negus is bedroefd. Zelfs de Geneefsche Volkenbond schijnt hem los te laten. Of liever: deze uitnemende schepping van op onwetendheid gegrondvest Noord-Amerikaansch idealisme, dat waarschijnlijk tot voor kort nooit vernomen had, dat er ergens ter wereld een Ethiopië, anders genoemd Abessynië, met zijn wild gedierte en van peper en rauw vleesch levende woeste speermannen onder een archaïsch-voorwereldlijk bestuur bestond, de Volkenbond werd plotseling bezig gehouden door het oorlogsvuur in eigen nabijheid. En de overweldigende legermacht van

Italië, zich nauwelijks storende aan den barren natuurlijken tegenstand van het land, rolde voort. Nu rekent de bedroefde Negus nog slechts op de aanstaande regens om het binnendringende vijandelijke leger weg te spoelen, zooals eens de legermacht van den snooden Pharoa werd weggespoeld door de Roode Zee, toen de Joden hun geredde hielen aan genen oever gelicht hadden. Hij is bereid om vrede te sluiten met Mussolini. Op voorwaarde, dat de 'Duce' alles, àlles goed maakt, zijn leger tot den laatsten man terug trekt, astronomisch-berekende schadevergoeding betaalt, en aan den nog aan geen nederlaag denkenden Negus-negesti zijn excuus aanbiedt, onder belofte dat hij het nooit meer zal doen. Er is toch nog altijd eenige humor in het leven.

Maar de glimlach daarover verdwijnt van naar humor dorstende lippen in ons, in het bijzonder ook van andere zijde dan Duitschland, méér nog dan van die zijde bedreigde land, indien men denkt aan den zelfs de machtigsten bedreigenden weerwolf in het Verre Oosten, Japan. Dit schoone eilanden-rijk, bewoond door kleine, zwartharige, steeds maar buigende en glimlachende, complimenteuze menschen is ontwaakt door het moderne lawaai uit het Westen, waarvoor de Hollanders het gedurende anderhalve eeuw ontvankelijk hadden gemaakt, doch tot bewustzijn gekomen, dat dit eens voor zoo vervaarlijk gehouden Westen, het kleine en slimme Holland 't eerst, toèn het veel vervaarlijker Groot-Britannië, vervolgens de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, toch, behalve door een zalvend maar vroeger tamelijk huichelachtig Christendom, bezield werd door een geest, waardoor deze Grootmachtigen zich-zelf verzwakten, wijl die bestond uit onderlinge tegenspraak tusschen woord en daad, tusschen Evangelie en levenspractijk, tusschen wederkeerigen nijd en vijandschap. Er was een tijd, dat, verblind door den schijn, Japan, het wantrouwende en strijdbare, geneigd scheen zich door dien geest te laten overrompelen. De gevreesde 'Samurai' lieten zich ontwapenen en hun staatsbestel scheen zich te willen moderniseeren door een verfje democratie. Democratie in Japan! Democratie in een land, dat zich steeds goed en sterk bevonden heeft in de gedachte, dat zijn vorst van goddelijke afstamming was. Men weet eigenlijk niet of deze Westersche verdwazing meer dan enkele hongerlijdende politiekgezinde dichters in het land heeft kunnen bekoren. Zooveel

schijnt zeker, dat er thans geen evenwichtig denkend Japanner meer leeft, wien deze politieke luchtspiegeling nog verblindt. Oogenschijnlijk, aldus een plotseling onder de jongere militairen uitgebroken reactionnaire beweging, was de oude 'Samurai'-geest in verzet gekomen tegen het insluipen van westersche verdwazing in de Japansche levens- en staatsopvattingen. De 'Mikado' moest maar weer de goddelijke verpersoonlijking worden, en niet langer de wereldlijke heerscher blijven, die hij in de laatste halve eeuw geworden was. Het jongere militaire Japan hijgt naar daden, naar overwinningen, naar landverzadiging op het Chineesche Continent. Maar.... zegt niet het spreekwoord, dat een ongeluk wel ergens goed voor is? Daar is het ondanks zijn communistische wereldbeschouwing en toepassing sterk geworden Rusland, aan den anderen kant der Mongoolsche grenzen, waarnaar het strijdbare Japan zoo gaarne de grijpgrage hand zou willen uitstrekken, doch waar Soviët-Rusland op wacht staat. In China denkt men dat een oorlog tusschen deze twee onvermijdelijk is. Stalin erkende, in een onderhoud met een voornaam Amerikaansch journalist, dat, ofschoon hij den wassenden invloed van de publieke opinie overal, welke geen oorlog wil, niet buiten rekening stelde, dat er in de wereld twee gevaarzônes zijn: een in het Verre Oosten, in de zône Japan, en een in Europa, in de zône van Duitschland. 'Het is moeilijk te zeggen in welke van de twee het oorlogsgevaar het dreigendst is', voegde hij er aan toe.

Maar waarom zou Japan dadelijk tegen het machtige Rusland te keer gaan, als daar nog Groot-Britannië met zijn koloniën is, dat, volgens sommiger meening in 'het Land van de opgaande zon', zoo machtig schijnt, doch innerlijk zoo voos is. Het Japansche militairisme hijgt naar daden! Vooral ter zee. En het is niet zonder beteekenis, ofschoon de dreiging, welke het bevat, niet aanstonds in daden behoeft los te barsten, dat een Japansche luitenant-ter-zee 1e klasse Tota Isjimaroe, een boek heeft geschreven, in het Engelsch vertaald onder den titel 'Japan must fight Britain.' Deze heer Isjimaroe is met meer vechtlust begaafd dan met gezond verstand, 't is waar. Zelfs is hij het Westen niet zoo vijandig gezind als de oppervlakkige lezer zou denken. Hij is volkomen bereid in vrede te leven met Groot-Brittannië, ook met de Vereenigde Staten, indien deze maar de bescherming hunner

belangen in de Stille Zuidzee willen toevertrouwen aan Japan! De eenige manier om een oorlog te voorkomen. Hij heeft de Japansche overwinning op Groot-Brittannië, dat eens ‘de golven beheerschte’, al zwart op wit, en begint met het onbruikbaar maken van het Suezkanaal door middel van het doen zinken van een paar koopvaardijstoomers. Intusschen, terwijl de Japansche vloot die van Groot-Brittannië wegvaagt uit de oceanen, dringt dan de Japansche aanval door Britsch-Borneo voort naar de Nederlandsche bezittingen, waar vooraf door de Japansche agenten stemming is gemaakt tegen de ‘tyrannieke overheerschers’ der bevolking, welke dan sympathiek wordt gestemd voor de ‘bevrijders’ door ‘de voorbeeldige tucht der Japansche landingstroepen....’

Maken wij ons nog niet ongerust over onze koloniale toekomst nu ook deze oorlogzuchtige Japansche droomer in uniform het oog slaat op het rijke Nederlandsche eilanden-bezit. Wij zullen het niet eeuwig kunnen behouden. Maar het is teekenend voor het opgeblazen Japansche krijgsbewustzijn, dat het denkt, zijn krijgslust zoo gemakkelijk te kunnen bot vieren. In modernen Westerschen zin is Japan nog een ons alles nadoende jonge man, terwijl Rusland, soviët of niet, dat een gelijke Westersche school heeft doorloopen, als waarvan Tota Isjimaroe en zijns gelijken nu, laat ons zeggen in de tweede klas zitten, nu waarachtig een mannetjesputter is geworden. Het is misschien nuttig voor den Japanschen jongen oorlogsschreeuwer, wanneer de Russische reus hem eens achter de ooren afdroogt.

Iets beter nieuws is wat de ‘Evening Standard’ uit Tokio meldt, dat ook daar het 't eerst in Engeland opgeworpen idee der betere grondstoffenverdeeling is opgevangen. Een blad stelt voor met Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten onderhandelingen te openen over een ‘nieuwe schikking van de verdeeling van natuurlijke bronnen’. Japan zal ook verzoeken om overeenkomsten over de verdeeling van markten, vrijen handel, migratiequaesties en andere ‘wederzijds voordeelige economische regelingen’. Het blad zinspeelt er op, dat Japan in ruil zich bereid verklaart wederkeerige veiligheidspacten te sluiten met deze mogendheden in bilaterale onderhandelingen. Deze ‘positievere’ buitenlandsche politiek zou vermoedelijk de goedkeuring vinden van de strijdkrachten, op wier wensch Hirota nu zijn kabinet heeft geremodelleerd.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Charlotte Brontë, Currer Bell, in haar werk.
(Vervolg van blz. 293.)

Shirley.

Currer Bell's tweede roman *Shirley* werd begonnen kort na de gunstige ontvangst van *Jane Eyre,* en werd bij tusschenpoozen voortgezet in de vreeselijke dagen van haar broeder en zusters ziekte en sterven, en zag het licht in 1849.

Dit boek vertoont de duidelijke sporen van de zorg en zenuwspanning, waaronder het werd geschreven, en het derde deel, dat aanvangt met het hoofdstuk: *The Valley of the Shadow of Death*, leest, of het een heelen tijd later geschreven is dan de eerste twee deelen.

Shirley was ook een onmiddellijk succes, en inderdaad zijn dan ook de tooneelen, waarmee deze roman opent, nieuw en aantrekkelijk. Dominé's waren nog maar zelden in Engelsch proza opgetreden, en dan nog steeds voorgesteld met de uiterste reverentie, maar de eerste zin: Of late years an abundant shower of curates has fallen on the North of England.... doet al voldoende begrijpen, in welken geest de beschrijving der gestudeerde heeren was gehouden.

We maken in het begin kennis met een lief en aardig meisje, genaamd Caroline Helston, nicht van een dominé, die tevens voogd over haar is. Caroline is verliefd op haar neef, Robert Moore, den eigenaar van een molen, die ontwikkelder is en meer geavanceerd in zijn ideeën dan zijn dorpsgenooten. Hij wil zijn molen door mechanische kracht laten drijven en is daardoor in den omtrek

weinig populair en vooral wordt hij door zijn eigen werklieden gehaat. Robert, ofschoon hij er nooit openlijk voor uitkomt, houdt waarschijnlijk ook wel van zijn nichtje, als onverwacht een mooi, rijk, hartstochtelijk meisje haar *entrée en scène* maakt. Een aan stemmingen onderhevige, maar nobele en fiere natuur. Shirley Keeldar is geconcipiëerd volgens den indruk, dien Charlotte had van haar zuster Emily.

Caroline bewondert Shirley, en wordt haar toegewijde en trouwe vriendin, maar Robert voelt zich al meer en meer tot de mooie Shirley aangetrokken, en de arme Caroline lijdt zwijgend en slaat met droefheid de wassende genegenheid tusschen de twee gade. Dit is het thema, dat in deel I en II behandeld wordt.

We krijgen allerlei beschrijvingen en beschouwingen van en over het leven in een landelijk district: we ontmoeten de dominé's op de thee, wonen een schoolfeest bij, zoowel als een nachtelijken aanval op den molen; we hooren, hoe Shirley gebeten wordt door een dollen hond. Maar onwillekeurig krijgen wij den indruk, dat Charlotte niet goed wist, hoe zij het boek zou eindigen en dus voorloopig maar wat voort door blijft vertellen, zonder dat de handeling veel verder komt.

Maar plotseling, in deel III, komt er schot in het verhaal.

Louis Moore, een broer van Robert, doet zijn intrede. Vroeger was hij Shirley's leeraar in het Fransch geweest, en men merkt, dat hij zeer veel van haar houdt. De paren vormen zich nu in meer aannemelijke combinaties, en het boek eindigt aldus in Charlotte's karakteristieksten sijl:

> It is August. The bells clash out again, not only through Yorkshire, but through England: from Spain, the voice of a trumpet has sounded long: it now waxes louder and louder; it proclaims Salamanca won. This night is Briarfield to be illuminated. On this day the Fieldhead tenantry dine together; the Hollow's mill workpeople will be assembled for a like purpose; the schools have a grand treat. This morning there were two marriages solemnized in Briarfield Church, - Louis Gerard Moore, Esq. late of Antwerp, to Shirley, daughter of the late Charles Cave Keeldar, Esq. of Fieldhead; and Robert Gerard Moore, Esq. of Hollow's Mill to Caroline, niece of

the Rev. Mathewson Helston. M.A. Rector of Briarfield.

Het is niet alleen in het titanische karakter van Shirley (soms wel eens wat al te titanisch, b.v. in de wijze, waarop zij een jongen behandelt, die haar mindere is in stand, wat een fijne, gevoelsbeschaafde vrouw natuurlijk nooit zou doen), dat Charlotte haar kracht toont. Zij teekent in haar tweede boek haar karakters met meer inzicht en accuratesse: Robert Moore, Mr. Helston, Joe Scott en Barraclough. Met een paar penseelstreken staan zij levend voor ons. Zij is ook knapper in haar dialogen en zij toont zich een meester in het weergeven van het dialect der dorpsbewoners. Niet alleen is Mr. Yorke geschilderd met onfeilbare zekerheid, maar ook zijn gesprekken correspondeeren daar volkomen mee. Alleen in haar beschrijving van de dominé's voelt men, dat Charlotte uiting geeft aan een ondraaglijke verveling en geïrriteerdheid.

'Curates apart, two thirds of Shirley are written with an unerring devotion to the real, to the very actual', zegt May Sinclair in haar *The three Brontë's,* en Robert Moore noemt zij 'almost a masterpiece'....:

> 'Robert Moore, the heart-headed man of business, the man of will and purpose, who never gives up, is not only almost a masterpiece, but a spontaneous masterpiece, one of the first examples of his kind.

Maar over Louis Moore is May Sinclair minder goed te spreken:

> '....there is no blood in Louis' veins, no virility in his swarthy body. He is the most unspeakable of schoolmasters. Yet Charlotte lavished on this puppet half of the wealth of her imagination. She flings phrase after perfect phrase to him to cover himself with, - some of her best things have been given to Louis Moore to utter; but they do not make him live. Again she strangles him in his own rhetoric.... The courtship of Louis Moore and Shirley will not compare with that of Jane and Rochester. There is no nightingale singing in their wood....
> Yet, for all that, Shirley comes very near to being Char-

> lotte Brontë's masterpiece. (Voor *mij* is dit Villette!) It is inspired from first to last with a great intention and a great idea.... If it has not Jane Eyre's commanding passion, it has a vaster sweep. *It was literally the first attempt in literature to give to woman her right place in the world.* (Cursiveering van mij.)

'Shirley', zegt May Sinclair verder, 'is a great prophetic book.' Shirley's visioen van de vrouw, knielende op de heuvelen, is Charlotte's 'vindication of Eve, her vision of woman as she is to be.'

De oordeelen over Shirley waren zeer verschillend. Er is zoo juist een interessant boek over de Brontë's verschenen van E.M. Delafield: 'Their lives recorded by their contemporaries', waarin beschouwingen staan van de meest verschillende personen over hun persoonlijkheid en hun boeken, door den compilator verzameld uit brieven, gesprekken, dagboeken, enz.

De spiritueele mevrouw Carlyle (Jane Welsh) - over en van wie ik vier groote, dikke boeken bezit, - was niet best over Shirley te spreken. Zij schrijft in 1849:

> 'Meanwhile do not trouble to send me Shirley. I have just finished that not-masterly production. Now that this authoress has left off *"corsing and schwearing"* as my German master used to call it) one finds her neither very lively nor very original.'

Zij is evenwel hoogst verlangend te weten, wie Currer Bell is, want, zegt zij, er is in haar uitspraken zooveel exacte overeenkomst met mijn eigen opvattingen en gevoelens, dat ik haar bepaald moet hebben ontmoet in een 'previous state of existence.'

Sara Coleridge schrijft aan mevr. Jones:

> 'Have you read Shirley? We are delighted with it. The review in the Edinburgh made far too much fuss about its little faults of style and breeding.'

Catharine Winkworth vergeleek Shirley met Jane Eyre:

> So you like Shirley better than Jane Eyre, so do I, in some points.... The book is infinitely more original and full of character than the ordinary run of novels, - it belongs quite to a higher class. Caroline and Mr. Helstone are thoroughly good characters. Shirley and Mrs. Pryor are good ideas but badly worked out, and Hortense Moore is good too....
> In power and in description of scenery, there is nothing in Shirley, which seems to me to come up to some parts in Jane Eyre, but then there is nothing also in Shirley like the disagreeable parts of Jane Eyre.

Sara Coleridge schreef ook aan een vriend te Philadelphia in 1850 over Charlotte Brontë:

> 'Jane Eyre and Shirley by Miss Brontë', are full of genius. There is a spirit, a glow and a fire about them, a masculine energy of satire and of picturesque description, which have delighted me; but they also abound in proofs of a certain hardness of feeling and plebean coarseness of taste.

Na den dood van Charlotte (31 Maart 1855) schreef Harriet Martineau een zeer karakteristieke Biographical Sketch over haar, (waaraan wij een paar treffende alinea's ontleenen) en die verscheen in de Daily News.

Charlotte had de gewoonte om alle recensies, ook de minder gunstige, over haar boeken te lezen 'for the sake of instruction'; boos werd zij nooit, wel soms verbaasd; en met vleiende critieken was zij blij, maar werd er nooit opgewonden door: she accepted them with a humility which was full of dignity and charm.'

Door haar zwak gestel, haar smart om het sterven van bijna al haar familieleden en het afgezonderde en hoogst eentonige leven, dat zij leidde, was zij in sommige opzichten ziekelijk overgevoelig geworden; maar bij de geniale intuïtie der begaafde vrouw, bezat zij de geestkracht van een man, het geduld en de doorzettingskracht van den held, de gewetensvolheid en de toewijding eener heilige.

Zij was een der eerste vrouwelijke auteurs, die afgedaan hadden met sentimentaliteit en aanstellerij en niet bang waren in haar boeken kracht en passie te toonen.

'Her heroines love too readily', zegt Harriet Martineau, 'too vehemently, and sometimes after a fashion which their female readers may resent (tegenwoordig stellig niet meer!) but they do their duty through everything and are healthy in action, however morbid in passion.

Om de laatste uiting lachen wij thans, maar wij moeten in aanmerking nemen, dat de opvattingen van vrouwen en meisjes wel heel anders waren dan nu, een kleine honderd jaar geleden! en vooral in Engeland! We komen daarvan heel aardig op de hoogte, als we het interessante en goed gedocumenteerde boek van Rose Macauly lezen, dat verschillende perioden achtereenvolgens behandelt, met exacte historische kennis, en dat den eigenaardigen naam draagt: *Told by an idiot,* een titel, die geen aanleiding meer geeft tot humoristische commentaren, als men weet, dat hij ontleend is aan Shakespeare's vlijmende uitspraak:

Life is a tale, told by an idiot.

Jane Eyre, vertelt Harriet Martineau, werd haast altijd geïdentificeerd met Charlotte zelf, 'but she always denied it calmly, cheerfully and with the obvious sincerity that characterizes all she said. She declared that there was no more ground for the assertion than this: dat zij beiden op kostschool waren geweest en dat de heldin evenmin mooi was als zijzelf! But Jane Eyre is not myself, any further than that.

Doch dat zij aan haar karakter van Shirley het temperament en de natuur gaf van haar zuster Emily, is van algemeene bekendheid.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Eline van Stuwe. *De Tiara van de Hertogin van Berwick.* - Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon N.V.

Onwillekeurig krijgt men de neiging deze begaafde zusters met elkaar te vergelijken. Ik zie onmiddellijk sterke en vanzelf minder opvallende overeenkomsten. Daar hebt ge wat ik zou willen noemen haar literair gemakkelijk bewegen. Beiden schrijven een weergaloos vlotte, direct overzichtelijke taal en een hartversterkende op de man af samengestelde dialoog. Zij zijn echt vroùw! Zij hebben er de onvolprezen intuïtie, de innemendheid, charme, vlijt en niet te vergeten de moederlijk-teedere aandachtigheid voor. Beiden maakten voor verschillende van haar romans uitgebreide voorstudies op historisch en economisch gebied. Beiden beheerschen het Mann-Weib probleem. Zij hebben zich verdiept in het menschelijk tekort en in de ontelbare zielige misverstanden, die aanleiding geven tot de zoo ernstige familie- of maatschappijconflicten. In haar boek ‘Symphonie en Jazz’ bewees Eline van Stuwe over een karakterologische ontleedkracht te beschikken, die in staat was veel wat in den mensch versluierd aanwezig is, volkomen aan de oppervlakte te brengen. In de ‘Tiara van de hertogin van Berwick’ kon zij haar krachten niet ten volle ontplooien. Door dit boeiende verhaal van het bekende moderne meisjestype, thans uit de hoogste adellijke kringen van Engeland, is een detective-intrige gevlochten met een verrassende oplossing, die een Edgar Wallace haar had kunnen benijden. Maar toch ontleent deze roman zijn waarde meer aan de pittige en picturale beschrijving van dit aristocratische milieu met zijn liaisons, braspartijen en teleurstellingen, dan aan een opvallende psychologie. Dit alles is echter op zulk een vakkundige en vitale manier weergegeven, dat wij ook uit dezen roman het bijzondere talent van Eline van Stuwe gemakkelijk kunnen herkennen en waardeeren.

C. en M. Scharten-Antink. *De Gave Gulden.* - Amsterdam, '34. N.V. Wereldbibliotheek.

Het wordt zoo langzamerhand gewoonte dat de Schartens van de jongeren slechte kritieken krijgen. In het algemeen ziet men bij het opkomen van een nieuwe generatie een verguizing van de voorgaande. En heel erg is dit eigenlijk niet. Het enthousiasme van de jeugd, het ideaal voor de nieuwe beginselen is dikwijls oorzaak dat er eenzijdig en partijdig en daardoor onrechtvaardig wordt beoordeeld. Dit is daarom echter van niet zulk ingrijpend belang, omdat het werkelijk voortreffelijke kunstwerk, hetzij essay, gedicht of roman in welken tijd ook geschreven, intensief beschouwd, boven zijn tijd staat. Het werkelijk goede onttrekt zich aan elk etiket, sterft schijnbaar vele dooden, om tenslotte toch voorgoed te blijven leven. In mijn jeugd hadden schrijvers als Querido, Heijermans, Robbers, Johan de Meester en de Schartens hun bloeiperiode reeds bereikt en ik heb mij met het werk van de Schartens meermalen bezig gehouden.

Hoeveel goeds hun laatste roman ook bevat, ik moet eerlijk zeggen dat er momenteel veel belangrijker werk wordt verricht. Maar dit is het niet alleen; de Schartens zijn achteruit gegaan. Ik denk aan het coloristische, wijngaardgeurige verhaal ‘'t Geluk hangt als een Druiventros....’, aan de bijzondere compositie en de uiterst gevarieerde psychologie uit ‘Een huis vol menschen’. Neem de veel te langdradige deelen van ‘Het leven van Francesco Campana’ en de dito van ‘De Nar uit de Maremmen’ en belangwekkende bladzijden vol verve, andere van grondige menschenkennis getuigend zult gij daar toch vinden. Tusschen deze uitgebreide epische werken kunt ge het aristocratische en ironische verhaal van ‘Jhr. Mr. James de Beyll’ als een charmant intermezzo beschouwen. Het verwijt hun gedaan, dat verschillende Italianen op zijn Hollandsche reageeren is niet altijd geheel onverdiend. Belangrijker is echter dat de Schartens toch wel dit natuurlijk tijdsgevoel mogen bezitten, dat zij hun toekomstigen lezer niet meer kunnen vermoeien met ontegenzeggelijk verdienstelijke maar afmattende natuurbeschrijvingen, zooals in de meeste der bovengenoemde werken is geschied.

In ‘De Gave Gulden’, een boek dat het wel en wee, maar vooral

het wee van het huwelijksleven laat zien, toonen zij zich voor de zooveelste maal auteurs met inzicht in den mensch, zijn zielige liefde's- en andere conflicten. Bets, de gescheiden vrouw, die door een journalist-tooneelschrijver, eveneens een gescheiden man, wordt ingepalmd, omdat zij over een respectabel aantal gave guldens beschikt, leeft, en met haar leed voelen we mee. De laatste bladzijde van het boek is ontroerend en meedoogenloos als het leven zelf. Mijn groot respect echter voor wat zij ons vroeger schonken, dwingt mij er toe te zeggen, dat hun onderwerpen ons niet meer dat belang kunnen inboezemen als dit twintig jaar geleden het geval was. Dit laatste zou wellicht nog niet van zulk een ingrijpende beteekenis zijn, wanneer zij ons *voortdurend* van de echtheid hunner beschrijvingen konden overtuigen; wanneer de situaties altijd natuurlijk waren en de *karakters volledig* verantwoord. In dezen roman zijn de auteurs hierin niet geheel geslaagd.

Johan van der Woude. *Straat Magellanes.* - Utrecht z.j. W. de Haan.

Een roman, die buiten het gewone Hollandsche huiskamermilieu valt. Ik zal even niet denken aan Jack London's ‘Sea-Wolf’, het ruige verhaal van den kaperkapitein, die slechts gehoorzaamt aan eigen wil en kracht en voor wien er slechts één recht bestaat: dat van zijn eigen sterke persoonlijkheid. Ook zal ik het eveneens in ons land zoo bekende ‘Das Totenschiff’ van Ben Traven buiten beschouwing laten, doch mij slechts bepalen tot ‘Het Fregatschip Johanna Maria’ van Arthur van Schendel en ‘The nigger of the Narcissus’ van Joseph Conrad. De taal van Van Schendel dringt in je, laat je niet gauw los, toch heeft hij ons met deze taalhanteering geen voluit echte zeelui verbeeld.

Bij Johan van der Woude's verhaal van den tocht van Olivier van Noordt door de Straat Magellanes in de jaren 1599 en 1600 treffen we een verwoording aan, die wel eenvoudig is, maar niet zeer oorspronkelijk. Dat neemt echter niet weg dat de beschrijving van den tocht en van de hoofdpersonen: den stoeren admiraal Van Noordt, den weifelenden vice-admiraal Jacob Claeszoon, dien de langdurige reis en haar ontberingen tenslotte rijp maken voor de Jago-influisteringen van zijn geniepigen stuurman Buytenwech

en hem tenslotte afkeerig doen zijn van zijn betrouwbaren uit-éénstuk-Hollander, luitenant Lambert Biesman, toch wel aardig geslaagd is. De heer Van der Woude heeft met kennis van zaken (niet alleen historische) den tocht naar en door de Straat van Magellanes besechreven. Ik moet er echter bij noteeren dat hij het scheepsvolk vanaf de 'Campagne' bekeken heeft. En hier herinner ik mij 'The nigger of the Narcissus'. Joseph Conrad heeft voor zijn onderwerp 'betaald' (Dirk Coster) en er de eenig juiste plastiek voor gevonden. Een samengaan dus van de twee kwaliteiten, die onze Nederlandsche auteurs Van Schendel en Van der Woude ieder afzonderlijk in hun zeemansverhalen vertoonen. Bij Van Schendel treffen we geen onechte of reeds 'overleden' beelden aan, bij Van der Woude echter geen in de verte toch iets te geromantiseerden bootsman op de wijze van Van Schendel. Joseph Conrad, die jaren lang op Engelsche vrachtschepen gezagvoerder is geweest, heeft in zijn verhaal behalve de strakke verbeelding van echte varensgezellen ook nog de magische sfeer weten op te nemen van het buitenmaatschappelijk samenleven van mannen op een boot van de groote vaart. Ook Conrad beschrijft één reis, al heeft deze eenige honderden jaren later plaats gehad. De typische scheepsvolk-huishouding (op een vrachtboot wel te verstaan) zal gedurende die honderden jaren, evenals het leven bij de boeren op het land, intensief beschouwd, wel niet zoo veel veranderd zijn. De innerlijke spanning die Conrad in zijn boek weet te bereiken, ontstaat doordat deze buitengewone schrijver het niet tastbaar-sferische in het leven der zeeelui toch durend zichtbaren vorm heeft weten te geven. Dit vermag alleen een groot taalplasticus. De knappe psycholoog Johan van der Woude is van deze artistieke volmaaktheid nog vele 'knoopen' verwijderd. Maar een forsch en boeiend zeemansverhaal dat ik gaarne aanbeveel, heeft Johan van der Woude ons met zijn eersten roman ongetwijfeld geschonken.

Dez. *De Faun.* - Utrecht z.j. De Haan.

De auteur van 'Straat Magellanes' publiceert nog niet zoo lang, maar ik had hem al wel in de gaten. Er zijn enkele namen

van talentvolle roman- of novelle-debutanten, die je onder tientallen betrekkelijk waardelooze publicaties in je opneemt en onthoudt. Bep Vuyk, B. Stroman, J. v.d. Woude, Henriëtte van Eyck, C. Rijnsdorp, en zoo heb ik er nog meer in mijn literaire vestjeszak. Nooit genoeg natuurlijk. Het heugelijke verschijnsel doet zich echter voor, dat ik toch belangrijk meer verteltalent te noteeren krijg dan voor tien, vijftien jaar terug. Welke pessimist ziet het nu nog zoo donker voor onze vaderlandsche letterkundige toekomst in? Greshoff, Nijhoff, Marsman en Du Perron, vermoed ik. Enfin, het zijn mannetjesputters, ze kunnen het weten. Het is mij echter bekend, dat sommige mijner lezers belang stellen in mijn meening hieromtrent. Welnu: we gaan vooruit en hard! Ik denk nu vooral aan onze jonge romankunst.

Ook de heer Van der Woude heeft reeds vroeger royaal bewezen dat hij wat kan. Dit blijkt zelfs nog uit eenige plaatsen van zijn *niet tot fantasie geworden* verhaal 'De Faun'. Het buitengewoon dichterlijk en mystisch gegeven heeft hem parten gespeeld. A. Roland Holst had deze zware taak wellicht gaaf kunnen volbrengen. J. v.d. Woude kan veel soepeler en overtuigender schrijven dan hij hier heeft gedaan. Dit verhaal is geen vleesch en geen visch. De auteur zal dit zelf wel inzien en het zou mij niets verwonderen, wanneer dit artistieke inzicht tevens in de naaste toekomst een vertelling zal opleveren, die evenals zijn werk van gansch andere allure 'Straat Magellanes' wederom den toets der kritiek met glans kan doorstaan.

Dr. N. Japikse. *Prins Willem III.* De Stadhouder-Koning. Deel II. - Amsterdam, 1933. J.M. Meulenhoff.

Een historisch werk van belangwekkende beteekenis. Ik zou zoo zeggen voor den vakman zeer de moeite waard en ook voor den leek om van te smullen. Want dit uitgebreide werk behandelt in levendige en klare taal zeer overzichtelijk gecompliceerde historische verwikkelingen. Men moet wel ver boven zijn onderwerp staan om deze historische gebeurtenissen op zulk een eenvoudige en toch complete en diepgaande manier onder onze aandacht te kunnen brengen! Wie er ook maar eenige historische

belangstelling op nahoudt, zal van de eerste tot de laatste bladzijde geïnteresseerd lezen. Het standaardwerk behandelt onze situatie ten opzichte van Frankrijk, het huwelijk van den Prins, het leven van het leger en het Hof. Het leerzame boek geeft ons vervolgens de feitelijkheden van de expeditie naar Engeland. Het rijke werk bevat verder een overzicht der biographieën van Willem III. Wij zijn Dr. N. Japikse voor dezen uitgebreiden historischen arbeid, die ons op zulk een eenvoudige manier een beeld geeft van een der ingewikkeldste perioden uit onze geschiedenis, zeer dankbaar. En gaarne brengen wij ook uitgever J.M. Meulenhoff onze hulde voor de smaakvolle en deskundge wijze waarop hij dit historische levenswerk het licht deed zien.

Aug. v. Cauwelaert. *Harry.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zoon N.V.

Een boek dat men dient te kennen. Voortreffelijk gezien en gevoeld. Beheersching tempert in dit droeve verhaal nergens het schrijverstemperament in die mate, dat de dramatische verbeeldingskracht hierdoor te kort schiet. Volkomen eerlijk, naakt en waar beschrijft deze auteur het simpele en toch zoo bewogen leven van den boer Harry. Een niets ontziende waarheidsdrift maakt in de romankunst twee markante schrijfmethodes mogelijk. De beheerscht verhalende die het beeld zonder pregnante contour of kleur vlotweg in den stroom der zinnen meevoert (Aug. van Cauwelaert), of de als stilstaande stijl waarbij de extra geaccentueerde beelden - natuurlijk wanneer zij zuiver en kenmerkend zijn - de dramatische kracht van het verhaal opvoeren. In verband met deze laatste stijlsoort veroorloof ik mij te wijzen op de boeken van Van Cauwelaert's talentvollen jongen landgenoot Lode Zielens. Wat men met een dergelijke hanteering van het taalinstrument vermag te bereiken, bewijst bijv. diens dramatische sterke werk ‘Het duistere Bloed’. De gladde schrijfwijze van Van Cauwelaert is echter niet minder inkervend en overzichtelijk. Bovendien bereikt hij dezelfde effecten met nog geringere machtsmiddelen. Van Van Cauwelaert's kunst kan men niet zeggen dat zij uiterlijk modern is, zeker niet ultra-modern, maar wel dat zijn boek ‘Harry’ innerlijk van alle tijden is.

Dit boek vormt ongetwijfeld een uitzondering op den stroom der boeken, die elk jaar aan de markt komen. Deze Vlaming is een groot verteller. Als zoodanig overtreft hij Lode Zielens ongetwijfeld. Tot nog toe althans. Meermalen weet hij de onbarmhartigheid van het rottende leven, de pijn der herinnering, de bestiale woede, veroorzaakt door wanhoop en fatum, op simpele en daarom juist indringende wijze weer te geven. Deze roman openbaart den opmerkzamen hiervoor ontvankelijken lezer een brok leven, waarin ge een eenvoudige, onbaatzuchtige mensch ziet dwalen, liefhebben en te gronde gaan. In al zijn nietigheid is Harry vooral een minnaar én een vader, een zwerver, een zoeker naar leven, woeligheid én.... naar rust, die hij nergens zal vinden. Zijn temperament doet hem zijn lief doodsteken, zonder hem nochtans in engeren zin tot moordenaar te kunnen maken. De avonturier in hem is de schuld dat hij meewerkt aan een diefstal. Voor beide wandaden verdient hij, grondig doorschouwd, de gevangenis niet. Hij is zwerver van natuur. Zijn verre voorouders waren het reeds. Zijn broers en hij hebben deze koorts in hoogen graad geërfd. De vele bladzijden, die zijn gevangenschap en terugkeer in het leven meesterlijk suggereeren, behooren tot de meerdere onvergetelijke van dit boek. Slechts weinige Noord-Nederlanders zijn in staat hem dit zoo gaaf na te doen.

Willem Elsschot. *Een Ontgoocheling.* - Amsterdam z.j. P.N. v. Kampen en Zoon.

Reeds een vijftiental jaren geleden schreef Elsschot deze novelle, spelend te Antwerpen. Wij weten het nu voor altijd dat deze origineele schrijver bij uitstek de kunst verstaat om het schijnbaar onbeduidende en nuchtere omhoog te tillen tot in de vlam der waarheid, waar veelal achter komische situaties de kervend tragische accenten zichtbaar worden. Niemand beter in Vlaanderen en in Holland dan deze auteur kan ons met een paar rake bladzijden, die zoo ‘en passant’ geschreven lijken, duidelijk maken wat het voor een zieligen kleinburger als De Keizer werkelijk voluit beteekent, wanneer hij als voorzitter van zijn buurtvereenigingetje ‘De lustige Whistspelers’ aan den dijk wordt gezet. Een knappe, heel gevoelige novelle.

Franz de Backer. *Longinus.* - Arnhem, 1934. N.V. Van Loghum Slaterus. Uitg.-Maatschappij.

Longinus heeft het goddelijke bloed van Jezus gestort, toen hij hem zijn speer in de borst stak. Gelijk Ahasverus doolt Longinus op aarde rond. De oorlog werd dezen zonderlingen mensch tot een obsessie. In dit kleine, zeer schoone verhaal werd deze gruwelijke episode vastgelegd. Met groote fijngevoeligheid en treffenden eenvoud is de auteur hierbij te werk gegaan, waaraan zich bovendien een buitengewoon fraaie woordplastiek paart. ‘Longinus’ van Franz de Backer is een klein kunstwerk van hoog gehalte.

Lode Monteyne. *De Sabbe's.* - Antwerpen. Uitgegeven in opdracht van het Maurits Sabbe-Comité.

Een huldeblijk ter eere van den zestigsten verjaardag van Prof. Dr. Maurits Sabbe, conservator van het Museum Plantin-Moretus, en bekend auteur.

Het uitgebreide en met groote kennis en liefde geschreven werk is de aanvankelijke bedoeling nog een heel eind voorbijgestreefd, want het is een boek over het geslacht der Sabbe's geworden, n.l. over Julius Sabbe en zijn beide zoons Herman en Maurits. Uiteraard zijn de verdiensten van Julius en Herman van te localen aard, dan dat wij hiervoor die groote belangstelling kunnen hebben als de Vlamingen zelf. Voor ons zijn de vele bladzijden uit dit knappe boek die over den romancier, novellist en criticus Maurits Sabbe handelen, van het meeste belang. Want de verdienste van dezen zestigjarigen Vlaming zijn het tegendeel van plaatselijk. Heel Holland kent en houdt van den humorvollen auteur van ‘De Filosoof van 't Sashuis’ (1907). Lode Monteyne heeft met dit boek een zeer verdienstelijk werk gedaan. Wij weten nu wat de Sabbe's voor Vlaanderen beteekenen. Met tal van trekjes heeft hij ons bovendien een scherp portret gegeven van den auteur Maurits Sabbe. Het boek verschaft geen droog wetenschappelijk materiaal, maar het is in bijzonder goed klinkend Nederlandsch geschreven en het levert toch een compleet en aantrekkelijk beeld van den talentvollen schrijver en zijn werk.

De analyse die Lode Monteyne van de verschillende werken geeft, zijn behandeling van de voornaamste figuren uit boeken als ‘Een Mei van Vroomheid’ (1903), ‘De Nood der Bariseele's’ (1912), ‘'t Pastoorken van Schaerdycke’ (1919), ‘'t Kwartet der Jacobijnen’ (1920), stellen opnieuw en duidelijker wellicht dan ooit te voren de bijzondere kwaliteiten in het licht van den bescheiden auteur van bovengenoemde werken. Klaar en overzichtelijk maakt Lode Monteyne ons voelbaar dat Maurits Sabbe als geestig en fijngevoelig romancier en novellist, scherpzinnig essayist en criticus en als geleerd historicus de meest representatieve persoonlijkheid van zijn geslacht is. Wij hier in Holland hielden al van den fijngevoeligen en geestigen schrijver Maurits Sabbe. De auteur van de ‘Sabbe's’ moge het zich echter tot een niet geringe verdienste rekenen, dat hij door zijn zeer sympathiek en inlichtend werk, objectief en aan de bronnen getoetst, onze genegenheid voor den jubileerenden auteur nog heeft versterkt.

André de Ridder. *Paul Kenis.* - Overdruk uit ‘De Vlaamsche Gids’, Oct. 1934.

Ik ben blij met deze slechts weinige bladen overdruk. Gevoelige woorden van een vriend over een vriend, een kunstenaar over een kunstenaar, versierd met die zeldzame eerlijkheid, die alleen een waarachtig kameraad kan schenken. Paul Kenis is Vlaanderen en ons te vroeg, op 49-jarigen leeftijd reeds, ontvallen. André de Ridder schrijft over den stillen weemoed en de sentimenteele vervoering die hem kenmerkten. Kenis was naar buiten toe demokratisch; hij voelde zich met den gewoonsten mensch verbonden. In zijn liefde voor de kunst was hij aristocratisch. Zijn artistieke kwaliteiten komen in zijn boeken ‘Roman van een Jeugd’, ‘De kleine Mademoiselle Cerisette’ en ‘Fêtes galantes’ het volledigst tot haar recht. Te midden van zijn vruchtbaren arbeid eischte de dood hem op. Het stemt wel zeer droef te moeten bedenken, hoeveel edel en schoon werk ons deze sympathieke auteur nog had kunnen geven. Met hart en ziel was hij aan het mooie boek verpand; zijn hartstochtelijke liefde voor de literatuur was van een zeldzame oprechtheid.

Hij ruste in vrede.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 5.]

De ‘Prefaces’ van Wordsworth door Khouw Bian Tie.

Aan Architect Liem Bwan Tjie.

In de Voorredenen, die Wordsworth ter begeleiding zijner gedichten schreef, vindt men de denkbeelden van den dichter uiteengezet over poëzie in het algemeen en zijn eigen kunst in het bijzonder. Zijn betoog trekt zich samen rondom één begrip: de ‘poetic diction’ namelijk. Daarover heeft Wordsworth, tot groote verwondering van velen, zijn strengen banvloek uitgesproken. Hij verwenschte haar als een onwaarachtig bestanddeel der kunst en uit zijn eigen poëzie heeft hij haar zoo categorisch mogelijk trachten te weren.

‘There wil also be found in these volumes little of what is usually called poetic diction; as much pain has been taken to avoid it as is ordinarily taken to produce it.’[1)]

Wat is het, waartegen Wordsworth zich zoo krachtig verzette, wat is ‘Poetic diction’? Een scherp omlijnde beteekenis heeft de dichter aan het voorwerp zijner veroordeeling niet gegeven. Toch is het niet moeilijk om achter die beteekenis te komen. Daarvoor heeft men slechts zijn uiteenzettingen te volgen over den aard zijner eigen kunst. Deze nu heeft tot object de dingen des gewonen levens, ‘incidents and situations’, naar zijn eigen

1) W. Wordsworth, The Poetical Works, Oxford Edition, p. 936.

verklaring, ‘from common life’. En in overeenstemming daarmee, met die voorvallen en toestanden uit het gewone leven, die hij bezong, wenschte Wordsworth in zijn poëzie ook te bezigen de door ieder aangewende en derhalve voor ieder verstaanbare taal.

Men leze hem slechts zelf:

‘The principal object.... proposed in these poems was to choose incidents and situations from common life, and to relate or describe them throughout as far as possible in a selection of language really used by men....’[1] en verder: ‘This (het vermijden van “poetic diction”) has been done for the reason already alleged to bring my language near to the language of men.’[2]

Dat was dus het groote doel van Wordsworth's streven: hij wilde het dagelijksch leven met al zijn gebeuringen beschrijven en wel in een taal, die in overeenstemming daarmee, eveneens aan dat dagelijksch leven diende te worden ontleend. Eenvoud, klaarheid en onmiddellijkheid, - die wilde hij terugbrengen in de poëzie.

Na deze uiteenzettingen is het niet meer moeilijk om zijn bedoeling met ‘poetic diction’ te verstaan.

Wie ooit een gedicht gelezen heeft, zal vanzelf merken, dat daarin een taal gebezigd wordt, die gansch anders is dan de daagsche.

> As the earth when leaves are dead
> As the night when sleep is sped
> As the heart when joy is fled,
> I am left lone, alone.

Aldus zong een dichter van zijn gevoel van verlatenheid. Geen sterveling nu, in het gewone leven over verlatenheid sprekend of schrijvend, zal het in zijn hoofd halen, om het te hebben over doode bladeren, slapelooze nachten en vreugd-verlaten harten.

1) W. Wordsworth, Idem, p. 935.
2) W. Wordsworth, Idem, p. 936.

Zoo spreekt en schrijft men gewoonlijk niet, men gebruikt geen taal, die ‘overwoekerd’ is met beelden en vergelijkingen.

Ziedaar het onderscheid: in het leven van allen dag spreekt en schrijft men gewoon, men ‘smukt’ en ‘siert’ zijn taal niet op. Dat doen de dichters, die er aldus een eigen zeggingswijze op na houden. Welnu, met ‘poetic diction’ bedoelde Wordsworth de ‘opgetuigde’ taal der laatsten. ‘The reader will find’, zoo verklaarde hij, ‘that personifications of abstract ideas rarely occur in these volumes and are utterly rejected as an ordinary device to elevate style....’[1)] Kort gezegd beteekent zijn verzet tegen ‘poetic diction’ dus een verzet tegen het beeld in de poëzie.

De literair-critisch belangrijke vraag stelt zich nu:

Wat te denken van deze streng-afwijzende houding van een vermaard dichter tegen de metaphoor? Is beeldvorming niet juist een der voornaamste eigenschappen van ware kunst? Men leze slechts de groote dichters en men zal bij hen een overvloed vinden van beelden, die voor het oog opvlotten diep gekleurd of zacht getint en het hart nu eens stil maken en dan weer vervoeren al naar gelang de ziel van den scheppenden kunstenaar het wil en wenscht.

Wat nu is juist? Wordsworth's uitspraak.... of de gestaêge werkzaamheid van dichtersgeslacht na geslacht?

* * *

Reeds Wordsworth's vriend en tijdgenoot, de baanbrekende dichter en criticus S.T. Coleridge, heeft in breede en scherpzinnige verhandelingen aangetoond, dat Wordsworth's voornemen om in zijn poëzie de dagelijks aangewende taal te bezigen, verre van verwezenlijkt is. Hij kon zulks niet en nooit verwezenlijken, omdat er tusschen de gesproken taal en die der dichters een essentieel verschil bestaat. Zelfs daar, waar Wordsworth in zijn pogen geslaagd schijnt te zijn, heeft hij in werkelijkheid, naar Coleridge's overtuiging, gefaald. Aan de hand van een voorbeeld heeft hij zulks duidelijk gemaakt.

Wordsworth schreef eens een gedicht, ‘The last of the Flock’, dat aldus begint:

1) W. Wordsworth, Idem, p. 936.

In distant countries have I been
And yet I have not often seen
A healthy man, a man full grown,
Weep in the public roads alone.
But such a one on English ground
And in the broad highway I met;
Along the broad highway he came,
His cheeks with tears were wet:
Sturdy he seemed though he was sad,
And in his arms a Lamb he had.

Bij eerste lezing lijken deze regels een verwezenlijking te zijn van Wordsworth's idealen. Hier immers geen verheven of kunstige of beeldrijke taal, maar één, waarin woorden voorkomen, zoo alledaagsch en algemeen gangbaar, dat zij inderdaad voor ieder begrijpelijk zijn. En toch heeft Wordsworth ook hier, of misschien juist hier, gefaald. Want, teekende Coleridge bij dit gedicht zeer treffend aan:

'The words here are doubtless such as are current in all ranks of life; and of course not less so in the hamlet and cottage than in the shop, manufactury, college or palace. But is this the *order,* in which the rustic would have placed the words?' (Biographia Literaria.) Met deze vraag heeft de scherpe geest van den grooten Engelschman de zaak in het hart getroffen. Zeker, hij erkende, de woorden in het gedicht zijn een ieder bekend. Maar zullen zij ook zóó worden gerangschikt? Neen, hij meende, dat de gewone man, het over hetzelfde hebbend als Wordsworth het veeleer zoo zeggen zou:

'I have been in many parts, far and near, and I don't know that I ever saw before a man crying by himself in the public road; a grown man, I mean, that was neither rich, nor hurt etc. etc.' (Biographia literaria.)

En inderdaad, wie zal durven en kunnen ontkennen, dat de 'language of men' meer op Coleridge's lezing gelijkt dan op die door Wordsworth weergegeven? Wordsworth gebruikte wel alledaagsche woorden, maar hij schikte ze toch anders dan de doorsnee mensch het doen zou. Bovendien kan hier in aansluiting

op Coleridge worden opgemerkt, dat de gewone man er niet aan denken zou om in zijn taal rijmen te gebruiken. Hetgeen Wordsworth wel deed!

Zoo verschilt Wordsworth's taal, ofschoon uit woorden bestaand, die aan het dagelijksch gebruik ontleend zijn, door maat en rijm dus toch van de taal der gewone menschen.

En op die wijze staan tegenover Wordsworth's verwerping der dichterlijke taal niet alleen de scheppingen van alle waarachtige kunstenaars, maar staat ook.... zijn eigen werk.

Wat nu te denken van dit alles? Is Wordsworth's theorie dan waardeloos? Hij was toch niet de eerste de beste van zijn tijd.

* * *

Om de waarde van Wordsworth's gedachten te kunnen bepalen, moet men hem goed lezen en goed verstaan, dat is, hem beoordeelen naar het geheel van zijn werk en niet naar een enkele uitspraak alleen.

Wordsworth dan verbande het beeld uit de poëzie en verklaarde voor zich zelf naar een dichtkunst te streven, die op de taal der gewone menschen lijken zou.

In zijn ‘Preface’ echter al, maakte hij een restrictie. Hij wilde niet de taal van het dagelijksch leven als zoodanig gebruiken, maar heel enkel zooveel mogelijk benaderen. ‘To bring my language near to the language of men’, dat heette zijn streven te zijn, maar elders sprak hij van een ‘selection of language really used by men.’ Niet de taal die door de menschen gebruikt wordt derhalve, maar een selectie ervan. Blijkbaar achtte hij de gesproken, door ieder gebezigde taal, toch niet voldoende om er zijn ontroeringen mee uit te drukken. Daarvoor is noodig, dat hij selecteert. Maar het ongeselecteerde materiaal is niet gelijk aan het geselecteerde, de gesproken taal derhalve niet identiek met die der dichters. Door selectie krijgt men iets anders, iets beters. Zoo herkent men in sierlijke vazen niet meer het ruwe, onbewerkte kristal en in harmonisch gelijnde beelden niet het hoekige, vormelooze marmer.

Bij nadere lezing blijkt aldus, dat Wordsworth's kunst-ideaal niet bestaat in een zoo getrouw mogelijke navolging van de taal van allen dag. Want hij erkende: de taal der dichters is een

geselecteerde taal. Maar waarin bestaat Wordsworth's taal dan wèl?

Zelf bezorgd voor een verkeerden uitleg van zijn bedoelingen, heeft hij aan zijn 'Preface' een 'Appendix' toegevoegd en een 'Essay, supplementary to the preface.' Vooral de Appendix is in dit opzicht belangrijk. In zijn Essay schrijft hij veel over de misvattingen van de critiek, belangwekkend, maar niet belangrijk voor de zaak, waar het hier om gaat.

Welnu, in zijn Appendix begint Wordsworth met te verklaren bezorgd te zijn voor misverstand over zijn veroordeeling van de dichterlijke taal. In de Preface had hij geen plaatsruimte genoeg om er verder over uit te weiden. Daarom is hij ook 'anxious to give an exact notion of the sense in which the phrase poetic diction has been used.' En dan volgt zijn belangwekkende uitweiding over de dichterlijke taal.

In het kort komt zij hierop neer:

De eerste dichters der menschheid schreven gewoonlijk naar aanleiding van werkelijke gebeurtenissen, die ook door andere, niet-dichters, konden worden opgemerkt. Omdat zij schreven vanuit een sterk gevoel, was hun taal ook vanzelf gedurfder en overdrachtelijker.

'The earliest poets of all nations generally wrote from passion excited by real events; they wrote naturally and as men: feeling powerfully as they did, their language was daring and figurative....' aldus Wordsworth's eigen woorden.

De door deze eerste dichters geschreven taal nu werd schoon bevonden. Zij wàs ook schoon, aangezien zij de nauwkeurige weergave vormde van wat er aan Schoonheid in hunne zielen leefde. Zoo werden zij bemind en geëerd en tijdgenooten en nazaten merkten met welk een bewondering en bereidheid hun werken ontvangen werden. En velen onder hen begeerden eveneens den roem dier eerste poëten. En merkende, dat men hen vereerde om hun uitzonderlijke taal, trachtten ook zij de eigenaardigheden dier taal na te bootsen met de hoop voor zich zelf den begeerden roem te verkrijgen. Zonder de groote passie der kunstenaars derhalve, kwamen ook zij met een taal, die schoon en schitterend leek.

Hoor Wordsworth zelf:

'In succeeding times Poets and Men ambitious of the fame of Poets, perceiving the difference of such language and desirous of producing the same effect without being animated by the same passion, set themselves to a mechanical adoption of the figures of speech, and made use of them, sometimes with propriety, but much more frequently applied them to feelings and thoughts with which they had no natural connection whatsoever.'[1)]

Zoo zijn er dus twee categorieën van schrijvers: Een die der echte dichters, een andere die der pseudo-poëten. De eersten dragen een rijkdom van ontroeringen in zich, die zij uiten in een taal vol beelden en vergelijkingen; de laatsten bezitten genoemde ontroeringen niet, maar schrijven niettemin in een taal, die zij versieren met de al of niet gevarieerde wendingen der waarachtige dichters.

En aldus ontstond de dichterlijke taal, die klaarblijkelijk daarin bestaat, dat beelden en vergelijkingen worden gebruikt, zònder de ontroeringen, waarvan zij de belichaming dienen te zijn. Zoo worden zij holle phrasen, die niets vertegenwoordigen en daarom ook niet ontroeren kunnen. Zij zijn geen bewegingen van een levendig gevoel, maar zij zijn bewegingen, kunstmatig in gang gehouden door de eerzucht en smakeloosheid van een veel-willend, maar weinig kunnend mensch.

De waarachtige dichterlijke taal is organisch uit de ziel van den kunstenaar te voorschijn gekomen, de nagevolgde dichterlijke taal is mechanisch samengesteld, zij is maakwerk. Het was over deze, waarover Wordsworth zijn scherp-veroordeelend woord sprak. Hij verzette zich niet tegen het beeld als zoodanig, tegen een zinrijker taal dan die der gewone menschen.

Zelf erkende hij: de eerste dichters, 'feeling powerfully as they did, their language was daring and figurative', en verder, 'it is indeed true that the language of the earliest poets was felt to differ materially from ordinary language, because it was the language of extraordinary occasion.'

Ziedaar, duidelijker kan het niet: Ook Wordsworth besefte, dat de taal der dichters essentieel anders moet zijn dan die der

1) W. Wordsworth, The Poetical Works, Oxford Edition, p. 942.

gewone menschen. Zij immers heeft betrekking op buitengewone toestanden. Tegen die taal, gansch verscheiden als zij is van de dagelijks aangewende, verzette hij zich niet meer. Maar dat, wat hij afwees, was het nagevolgde, gesterotypeerde beeld, het beeld, dat geen gevoel vertegenwoordigt en alleen wordt gebezigd als een bedrieglijk ornament. Men heeft gezien hoe mooi een kerktoren is en hem nabouwend plaatste men hem op een boerenhoeve. Tegen dit mechanische werk kantte zich Wordsworth met al de kracht van zijn overtuiging.

Aldus geeft Wordsworth's Appendix een anderen kijk op zijn denkbeelden over de dichterlijke taal. De waarachtige dichterlijke taal, zooals die vanzelf en onbewust ontstaat in de mysterievolle diepten van den begenadigden kunstenaar, werd door hem positief erkend; zijn veroordeelend woord gold het gevoellooze, nagevolgde beeld. Wat hij wilde, was: terug naar het zuivere beeld, het beeld, dat de adaequate uitdrukking is van een waarachtig gevoelde ontroering.

Maar zoo opgevat bestaat er geen tegenstelling tusschen Wordsworth's uitspraak en de werkzaamheid der kunstenaars. Want dezen bezigen geen nagevolgde taal, wat zij neerschrijven is een organisch product van hun scheppende ziel. Evenmin is Wordsworth's veroordeeling in tegenspraak met zijn eigen werk. Want Wordsworth is een groot kunstenaar: de beelden, die hij vond, waren spontaan gerezen vormen, waarin voor altijd zijn ontroeringen vervat zijn.

Wordsworth's veroordeeling gold het valsche beeld, - maar noch de dichters, noch hij zelf hebben zich daaraan schuldig gemaakt. Zoo lossen de oogenschijnlijke tegenstellingen zich dus op in een harmonie: er is harmonie tusschen Wordsworth's philippica tegen ‘poetic diction’ en de werkzaamheid van alle waarachtige kunstenaars, hem inbegrepen.

* * *

Eén vraag nog moet worden beantwoord: Hoe komt het, dat Wordsworth, zeer wel de noodzakelijkheid inziende van een verschil tusschen de taal der dichters en die der gewone menschen, op vele plaatsen nochtans verklaringen aflegt als:.... to bring my language near to the language of men,.... en elders:

....personifications of abstract ideas rarely occur in these volumes and are utterly rejected as an ordinary device to elevate the style....? Men kan bij dergelijke passages toch niet aan den indruk ontkomen, dat Wordsworth met ‘poetic diction’ in den onwaren zin des woords, mee de werkelijke dichterlijke taal afwijzen wilde.

Het antwoord op de gestelde vraag kan niet korter luiden dan door Kloos gegeven in zijn Inleiding tot de gedichten van Jacques Perk:

‘Men had de verbeelding gestereotypeerd en daardoor verwrongen; zoo eischte de natuurlijke loop der dingen, dat men begon met alle verbeelding te veroordeelen.’

Zoo zijn inderdaad Wordsworth's vaak letterlijke veroordeeringen van de dichterlijke taal te verklaren: als een reactie tegen sleur en onwaarachtigheid.

Hij zag hoe wat eenmaal schoon was bij de eerste dichters, verlaagd werd tot schijn en pose en in zijn ijver om het schoone te zuiveren, wierp hij het kind met het badwater weg. Hij ging te ver.

Ook gaf tot die overdrijving waarschijnlijk aanleiding de aard van zijn eigen kunst. Hij toch behandelt in zijn gedichten vaak de allereenvoudigste dingen. Daarbij past noodzakelijk een eenvoudige taal. Bij een gegeven als in: We are seven verwerkt b.v. zouden het statige rhythme en de beeldenrijkdom van Paradise Lost niet passen. Misschen heeft Wordsworth te veel naar zich zelf gekeken en van de anderen geëischt, wat bij hem inderdaad zoo innig mooi kan zijn.

Te ver doorgedreven reactie èn de eenvoud van zijn eigen kunst zijn aldus de oorzaken van zijn veroordeeling niet alleen van de valsche, maar ook van de waarachtige dichterlijke taal. Zijn nadere uiteenzettingen intusschen zijn daar om te getuigen, dat hij in den grond van de zaak de dingen wel degelijk zuiver zag. En zoo vormen zijn voorredenen in hun geheel een bewijs te meer voor de juistheid van wat reeds in de Oudheid door Plato is gevoeld en door de lateren is bevestigd en door hemzelf ook met zooveel woorden geformuleerd:

‘All good poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings.’

Afscheid van Forum door Jacob Hiegentlich.

Ondanks sommige bezwaren die we tegen de methoden van de Forumgroep hadden, betreuren we ten zeerste de opheffing van dit maandblad, waar in tegenstelling met het veldwinnend vernauwd chauvinistisch bewustzijn onzer dagen 'n cosmopolitische geest heerschte. De rationeele denkwijs en de aanval op de heilige huisjes van fraze en schijnschoon vielen te waardeeren, al vreesde men dat 't kind met 't waschwater werd weggegooid, immers het negativisme leek Forums sterkste zijde. Op Ter Braaks philippica tegen de schoonheid volgde echter aldra 'n amende honorable, men had uit tactische overwegingen tijdelijk de poésie pure naar elders verwezen en er 'n merkwaardig soort van rijmkunst, amphibie tusschen journalistiek en bittertafelfilosophie ten troon verheven, men was vóór den schrijver, tégen den dichter, een reactie trouwens op de voortwoekerende permanente lyrische ‘bloei’ van 'n legioen dichters, wier idioom uit steeds dezelfde gemeenplaatsen bestond; Forum was voorts voor de persoonlijkheid tegen verwaterd idealisme en woordfétichisme, maar vooral tegen 't conformisme. En daarom ging 't tenonder. In 't begin waagde men 'n gezamenlijke uitval tegen 't vijandelijk front, doch dan deden zich de individueele geschilpunten te duidelijk voelen, Ter Braaks autonomie werd niet erkend door anderen die zich door oude tradities aan hun geloof gebonden voelden.

Op den buitenstaander moest 't negatief karakter van Forum geen gunstige indruk maken, alsof hun werk enkel bestond uit 't

vernietigen van gevestigde reputaties. Wel had men zich slechts voorgesteld 'n generatie van ‘venten’ te stichten, gepassioneerde knapen, die echter imaginair zijn gebleken, de vitale vent is niet uit de grond te stampen, wel kan men aan de oude frazes nieuwe toevoegen, hetgeen dan ook rijkelijk is geschied. Ik zal de laatste zijn om hun te verwijten dat ze zoo weinig positiefs hebben gebracht, ze hebben dat in tegenstelling met zooveel opportunistische luide praters niet beloofd. Wel richt ik me in 't voorbijgaan even, tegen de zelfoverschatting van hun slotartikel, waar Ter Braak meent dat de Forumtijd iets gelijkwaardigs is geweest aan de Nieuwe Gids-beweging. De al te duidelijke onjuistheid van deze bewering ontslaat ons ervan ze te moeten bestrijden. Wij willen echter nagaan, zoover 't is ons vermogen ligt, in hoe verre Forum iets aan het litterair leven heeft veranderd en welke zijn resultaten zijn. Wij willen daarbij echter niet in bizonderheden treden.

Dat Forum iets noodzakelijks was is mij duidelijk, maar ook dat 't 'n tijdsverschijnsel is geweest. Het is niet langer te ontkennen dat we in 'n vervalperiode leven. Al leeft Vondel nog en schrijft, Nil Volentibus is alreê opgericht, er verschijnt 'n nieuw rijmwoordenboek. Tal van romanschrijvers insteê van het publiek voor te gaan, hebben de smaak des volks nauwkeurig bestudeerd en scheppen nu ‘romantische meesterwerken’, waar 'n groote mate van onnoozelheid de psychologie moet vervangen; zonder nuance worden karakters wit of zwart geteekend, 'n nieuwe mystiek van 't land ontstaat; 'n groot lyricus past zich aan aan de behoeften van de tijd en afficheert zijn volkstoon. De Forummenschen waren niet antiromantisch; in den beginne kon de later van hen vervreemde Slauerhoff zijn waarlijk romantische inborst hier uitleven, ze hadden aandacht voor Poe en diens verwanten, maar toen Forum werd opgericht was de wereld nog niet geteisterd door het romantisch gevoel en zijn uitwassen. In de laatste jaren werden de hierbovengenoemde grieven door Forum stuk voor stuk veroordeeld. Binnen de termijn van zijn bestaan voltrokken zich groote, sociale veranderingen, 'n koel indifferent aestheet als Greshoff wijzigde zich in kort tot 'n venijnig hekelaar onzer dagen, Marsman, Du Perron zonder revolutionnair te mogen heeten, kozen partij, en de messcherpe liberaal Ter Braak, die zich zelf partijloos waant, haat in de eerste plaats de ‘zelfgenoegzame onverschilligheid, 't

typisch kenmerk van iederen middenstander', hij haat den middenstander, maar ook in zich zelf, de schijnbeschaving, ook in zich zelf, want terecht zei hij, dat we allen ons deel hebben aan de schijncultuur, die de moderne techniek over ons uitgiet, hij haatte de halfzachtheid en de poze der stichtelijkheid, deze domineeszoon. Terecht sprak Du Perron van Ter Braaks moedige, onmeedoogend *klare* wanhoop. In andere tijden ware Ter Braak wellicht 'n aestheet geworden, nu gaf desilluzie hem 'n gevaarlijk mes in handen, waarmee hij de Schoonheid te lijf ging, maar de schoonheid ontwapende hem, die zich koud en cynisch voordeed, wijl hij zich de wereld eenmaal anders had voorgesteld. Na 'n mislukte roman nam hij uitstekend revanche met *Dr. Dumay verliest,* dat zijn berustende humor hem ingaf, en ondanks dat humor ten onzent schaarsch is, werd zijn boek geen best seller. Dat zijn de boeken die in Forum uitkwamen allerminst, best sellers, ook niet die van Vestdijk, ook 'n nonconformist, die zeer minutieus en spits bizondere zielen beschrijft. Wel is er altoos iets autobiografisch' in 't Forumproza, dat zelfs voor 'n deel uit Gide'aansche carnets en pages de journal bestaat, maar zulks lijkt me nog te prefereeren boven de misteekende 'objectiviteit' onzer hedendaagsche Van Mauriks en Cremers.

In poeticis hebben Vestdijk en Greshoff school gemaakt. In Forum verschenen echter verzen, die geen enkel ander tijdschrift zou plaatsen, de argwaan tegen de verfijning maakte 't blad tot 'n asyl van haard- en borreldichters die van versificatie niet 't minst idee hadden, er was geen selectie. Door deze epigonen werden De Génestet noch De Schoolmeester overtroffen. De suprematie van 't persoonlijk proza bracht 'n geringschatting van 't vers teweeg, die we voorloopig wel niet te boven zullen komen. Maar in 't vers bracht zij de satyre en ik zou hier graag willen wijzen op een zeer duidelijke winst der Forumbeweging, nl. op den dichter Van Hattum die in zijn scherpe en 'geserreerde' (ziehier 'n Forumcliché!), in zijn bondige manier iets vrij nieuws heeft gebracht, dat aan den Heine der Letzte Gedichte doet denken en aan Vestdijk, waarmee hij verwant is, doch waarvan hij onafhankelijk is gebleven. Laat ik eindigen met een proeve van zijn satyrisch, maar toch gevoelig talent, dat men binnenkort tenvolle zal kunnen waardeeren, wijl bij Nijgh en Van Ditmar 'n bundel verschijnt.

Hier woont, voor wie het nog niet wist,
Gregoor, die den orthopedist
met schier wiskunstige zekerheid
elk jaar met ‘een geval’ verblijdt.

Wanneer 't gezin ter Hoogmis gaat
krukt een klein Lourdes over straat;
geen heup-, knie, voetdeformiteit
waaraan niet een der kleinen lijdt.

Het is een Breugheliaansche stoet
en toch M'nheer Pastoor zegt: 't moet;
en als Gregoor zou overslaan,
dan zou-d-ie op de keien staan.

Ter herinnering aan Martin Heuckeroth 1853-1936
Schets door Henriëtte Mooy.

Als alle e c h t e musici zeer fel en zeer oprecht. Daardoor buitengewoon aantrekkelijk. 't Was een genoegen in zijn blinkende oogen te kijken, naar het rollen van zijn, vlug links en rechts rommel-weggooiende, recht op het doel afgaande woorden te luisteren, de nobele en als een-taal-op-zichzelf-sprekende wijsvinger van zijn groote muzikanten-hand op het tafelkleed te zien tikken, onderstreepend, accentueerend zijn heftige, de zaken recht zettende woorden.

Zijn forsche, breede gestalte had iets imponeerends, - men zag er, wanneer hij dirigeerde, met ruime, ronde gebaren, met fijnheid en gezag, de vaart in der vervoerden door muziek, en wanneer hij sprak of luisterde werd men gewaar dat zij de harmonieuse totaal-uitdrukking was van een hartstochtelijk en echt mensch, die nooit zonder een achtergrond van zekere zachte en diepe gratie was.

Zijn natuur was, en zij toonde dit ook in den omgang, niet benepen, hij ‘kòn tegen een grapje’. Wanneer men, gedreven door den vroolijken golfslag van het gesprek, het waagde iets stoutmoedigs in zijn richting op te werpen, keek hij u even, snelvorschend, in 't gezicht, met een zuiverheid van blik zooals men die, in dién graad, het meest, helaas, bij dieren aantreft, helder, onmiddellijk, en dàn barstte hij in een vollen, gullen lach uit.

Dat wisselend gelaat! Nu bleek van aandacht, dan rood van

toorn, steeds weerschijn van de vlam, die brandde in 't gemoed en die nooit was gebluscht. Soms werd het stil, heel stil, dan leek het als te worden overtogen door een sluier, een teeder waas.... dat was wanneer hij sprak over de muziek, over wat er groots en dieps en ontroerends in gedaan (en genoten) kon worden, - als hij sprak over iets geheel eenigs door hem eens gehoord, over emotie's van welke men slechts fluisterend rept, als de eeuwigliefelijke en geweldige en aanbiddelijke Macht zich manifesteert, als men ‘koud wordt tot op 't merg.’

Hij heeft mij eens verteld (en het was van iets tegengestelds aan het hieraan voorafgaande), hoe het bij de uitvoering van Strawinsky's ‘Le Sacre du Printemps’, op een Zondagmiddag in het Concertgebouw, was toegegaan. Hij had een plaats meer achter dan vóor in de zaal en bij een loop.... ‘Dàt was een tumult, een tumult.... hoe langer hoe erger, hoe langer hoe erger. Ik kan niet zeggen “vòddig” zie je, nee, dat niet, niet niéts, maar helsch, hèlsch! Je kon er onmogelijk bij blijven zitten,’ - hij sprong ook nú weer op -, ‘Ik begon te schreeuwen,’ en terwijl hij met hoogopgeheven armen zwaaide naar het denkbeeldig orkest, riep hij, met telkens een machtigen voet-stamp: ‘Toè maar jonges. hàrder, hàrder!’

‘En de menschen, schrokken die niet?’

‘'k Heb er niet op gelet, maar ze hebben 't niet gemerkt, want ze waren allemaal gèk.’[1)].

En hij, die zooeven was geweest als een profeet, die, ziend de wetten door zijn volk geschonden, in heilige verbolgenheid de tafelen verbrijzelt, nam, zacht lachende na en een weinig verbleekt, weer plaats in zijn hoekje.

Ja, in de kleine en zoo zéér intieme huiskamer op de Reguliersgracht, leefde een groote ziel.

Meester, instrumenten-minnaar, toegewijde dienstknecht van Muziek, wij betreuren U.

20 Maart 1936.

1) Een en ander sluit niet in, dat de heer Heuckeroth geen waardeering voor het werk van S. zou hebben gehad.

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden
Notities en gedachten door H.H.J. Maas.
VI. *(Slot van blz. 323.)*

> Dit sach daer een oude quene,
> Een also vileinich vel.
> (Twee Conincskinderen.)

Met dit artikel gekomen aan de grens van de mij uitgemeten ruimte voor deze litteratuur-wetenschappelijke studieproeve - die èn als zoodanig èn wegens het betrekkelijk korte bestek niet op volledigheid aanspraak maakt - meen ik wel even de aandacht te mogen verzoeken voor een paar belangrijke kwesties, welke door zulk een methode van litteratuurbeoefening op den voorgrond worden geschoven.

Door zulk een methode. Want natuurlijk kunnen andere onderwerpen op dezelfde wijze behandeld worden, bijvoorbeeld de psyche van het kind in de litteratuur, het bakvischje in de litteratuur, het huwelijk in de litteratuur, God in de litteratuur, het noodlot in de litteratuur, enz. enz.

Het *wezen* van de litteratuur in een middeleeuwsch litterair werk is niet anders dan in een letterkundig werk van latere eeuwen. Ook verandering van taal in den loop van den tijd en van voorkeur voor bepaalde litteraire *vormen* (versvorm, drama, klucht, blijspel, roman, enz.) blijft buiten het wezen der littera-

tuur. Ongetwijfeld kan kennis van de cultuurhistorie ertoe bijdragen letterkundige werken uit vroegere eeuwen beter te begrijpen, maar niet minder waar is het, dat de litteratuur van de vroegere tijden ons in staat stelt ons een dieper inzicht in en een zuiverder beeld van de cultuur dier tijden te vormen. Sommige tijden blijken minder litteraire talenten voortgebracht te hebben dan andere, en het komt eveneens voor, dat er wel eens verwarring geheerscht heeft aangaande het wezensbegrip van de letterkunde, zooals in een gedeelte van de negentiende eeuw, toen nuttig geachte tractaatjes vereenzelvigd werden met letterkundig werk. Bovendien dekken theorie en practijk elkaar niet altijd. Vondel's scheppend werk staat zeker veel hooger dan zijn 'Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste', wezens-litterair in haar geheel beschouwd. De wezens-litteraire theorie van C.E. van Koetsveld in 'Het Menschelijk Leven' (1854) - al is ze lang niet overal onaanvechtbaar - zou toch wel iets beters doen verwachten dan wat hijzelf aan letterkundig werk heeft geleverd. De roman 'Lidewijde' van Busken Huet - ook voor het onderwerp 'de psyche van de vrouw in de litteratuur' van belang - rijst hoog uit boven de lange litterair-bedoelde theorieën naar aanleiding van dat boek in 'Los en Vast', jaargang 1868, waarin het al of niet sympathieke - uit moraalsexueel oogpunt bezien - van de personen in een roman de litteraire waardemeter blijkt te zijn.

Vervolgens is er dan de kwestie van de 'richtingen'. De schijnmanier, waarop men het in ons land de laatste jaren veelal over 'richtingen' heeft, komt mij al even weinig van waarde voor als wat men nog litteratuurhistorie pleegt te noemen. Het is echter wel schadelijk voor de belangstelling van het publiek, omdat het op de zeer vele weinig deskundigen de uitwerking heeft, dat zij erop reageeren alsof het modes in kleederdrachten of amusementen waren, zooals men in de boekhandels constateeren kan: vandaag is de korte jurk hypersjiek en morgen ba-nee-ouderwetsch, afgedankt en niet meer aangekeken! (Lees voor korte jurk: auteur of boek). Aanstippingen over 'richtingen' zouden telkens het voorgaande met betrekking tot litteratuurhistorie raken; ik laat dat dus maar achterwege: welk litterair wezensverschil vertoonen al die zoogenaamde 'richtingen' van het laatste kwarteeuw? Al dat gedoe maakt veelmeer den weerzin-

wekkenden indruk van concurreerend marktgeschreeuw dan het van aanduiding van veranderd litterair principe zou kúnnen doen.

Ik heb, meen ik wel te mogen zeggen, voor de studie van de psyche der vrouw in de litteratuur letterkundig werk uit de verschillende tijden genomen. Kan men nu werkelijk ook veranderde visie op de vrouwelijke psyche waarnemen overeenkomstig de gebruikelijke verdeeling van de litteratuur in tijdperken of overeenkomstig de in zwang geraakte onderscheiding van ‘richtingen’? Die vraag is niet bevestigend te beantwoorden. Evenmin als dat het geval zou zijn met betrekking tot andere onderwerpen van litteratuurwetenschappelijke beschouwing als bovengenoemd. Waarmee de waardeloosheid van een zoogenaamde litteratuurhistorie en van een onderscheiding in zoogenaamde ‘richtingen’, welke langs het zuiver-litteraire principe, het *wezen* van de litteratuur, heen gaan, is aangetoond.

De psyche van de vrouwen in de romans van Jeanne Reyneke van Stuwe is niet anders in wezen dan die in de blijspelen van Langendijk of Pieter Bernagie, enz. De psyche van de vrouwen-figuren in ‘Emma de Bruid’ bijvoorbeeld vertoont wezenlijk geen ander beeld dan die van de vrouwen een halve eeuw geleden, al geven de photo's een ander uiterlijk van kleeding en haardracht te aanschouwen en al reageeren de vrouwen van deze tijden op andere invloeden van buiten dan haar moeders en grootmoeders. Jeanne Reyneke van Stuwe zelf heeft bewijzen daarvoor verzameld in haar rubriek ‘Feiten en Fantasieën’, die voor een belangrijk deel ook als studies van de vrouwelijke psyche in de litteratuur beschouwd mogen worden. (Ondanks het bordje met de waarschuwing, dat alleen dames toegang hebben tot die afdeeling, heb ik het maar gewaagd daar ook een blik in te slaan, en het is telkens goed afgeloopen.) Elke tijd heeft zijn omstandigheden van allerlei aard, waarop de menschelijke psyche in de samenleving heeft te reageeren, en het wat-en-hoe van die reacties vertoonen ons de litteraire schrijvers van de verschillende tijdperken, maar dat bepaalt nog geenszins ‘richtingen’ in de *litteratuur* en bevat evenmin gebeurtenissen en verschijnselen, waarvan de beschrijving *litteratuur*historie genoemd kan worden.

* * *

De oude quene, het vileinich vel is niet alleen in het middeleeuwsche lied de ergdenkende, alleen door boosaardige jaloezie gedreven spelbreekster in het leven van jonge menschen. Het oude leelijke wijf is een veel voorkomende figuur in de sprookjes. Slonzig van uiterlijk, hebzuchtig, vrekkig, gevoelloos en geraffineerd is zij daar een scherp contrast met de goede fee en de engelachtig schoone prinses. Openbaart zich in de oude vrouw - die door geen levenskansen meer aangezet wordt om iets te verbergen -, wat ook als kind reeds in haar was, maar wat zij vooral als jong meisje sluw wist te omsluieren? Die gedachte vinden wij ook in de litteratuur. Een studie over de realiteit in 'Die neue Rundschau' van eenige jaren geleden besprak als voorbeeld een tentoonstelling van vijftig portretten van Maria Lani, ingezonden door vijftig schilders van algemeen erkend talent en alle verschillend. Verscheidene schilders hadden hun visie schriftelijk toegelicht. Een hunner schreef: in Maria Lani zag ik de verpersoonlijking van de kuischheid en van de hartstochtelijke begeerte, van de onkuischheid en van de zedigheid, enz., alles tegelijk: *de vrouw.* Een ander: mijn kunstwil was, in het portret van Maria Lani uit te beelden het kind, het jonge meisje, de jonge vrouw, en de matrone, die zij eenmaal worden zal.

In 'Majoor Frans' van A.L.G. Bosboom-Toussaint speelt het 'oude leelijke wijf' ook haar rol: 'Nou, as de freule vrijt ist te begriepen dat ze der kind verzuumt!' hoorden wij plotseling achter ons uitroepen door eene schorre stem die aan het afschuwelijk dialect niets toegaf.' (Men zou kunnen vragen, hoe weten die oude wijven het allemaal zoo goed?) En verder: 'Het was eene oude vrouw, die als de heksen in Macbeth daar opeens voor ons oprees. Met haar scherpe zwarte oogen, haar bloote, magere armen, rood en dor als kreeftschalen, haar verbrand en gerimpeld gezigt, met een blauw geruite doek over de witte muts en het stokje waarop de kreupele leunde, zag zij er werkelijk uit als eene tooverkol uit de sprookjes, die men in eene vroegere eeuw zou verbrand hebben.'

Hoe kunnen die leelijke oude wijven eenmaal bekoorlijke vrouwen geweest zijn, die in staat waren de hartstochten van een man op te wekken?

Herhaaldelijk is in de litteratuur het oude leelijke wijf bordeel-

houdster of zij exploiteert een rendez-vous-huis. Bijvoorbeeld in ‘De Horoscoop’ (‘Het vochtige Park’ door Jacob Hiegentlich, najaar 1935): ‘'n Wanstaltig oud wijf met 'n boos oog doet open.’

Een frappante gelijkenis met het oude booze wijf vertoont de booze stiefmoeder in de litteratuur. Ook deze verschijning komt in de oude sprookjes veelvuldig voor. Maar dáár niet alleen. In ‘Binnengedachten’ van Willem Kloos, DVI, om maar een greep te doen, lezen we:

> ‘Ik meende 't vriendlijk-goed als stil-naïve, schrandre blaag
> Die thuis geen mond mocht opendoen, dus doodsbleek zat gebogen
> Over een boekje of wat, wild-mijmerend terug-getogen,
> Daar 'k stijfjes hoû'n me als Lijk moest, niets verstaande van 't gestaêg,
> Want ieder etmaal zich herhalend monotoon gezaag
> Van grooten sloomen Stiefbroêr en zijn moeder, die gedoogen
> Geen enklen klank ooit konden uit mijn mond....’

En in DVII:

> ‘Want ging 'k iets doen of zeggen, mooi-spontaan, onmiddlijk rem
> Wierd, aan mijn voet of mond gelegd, maar had 'k dan strikt gezwegen
> Een paar uur lang, zei 't Stiefmensch luid zichzelf, dat wel terdege
> Een Kind moest slecht zijn, dat niet praatte....’

Hier zien we dus de vrouw, die wel den man - of diens maatschappelijke positie - begeert, maar van haat vervuld is jegens de halve weezen, die zij bij dien man aantreft, en door intense gemoedsboosheid niet eens in staat is wat simpelen goeden wil van algemeene menschlievendheid te toonen.

Er is in de litteratuur over de booze stiefmoeder zóóveel te doen geweest, dat ik het bij een enkel voorbeeld wel kan laten.

De stiefmoeder vertoont zich ook in een andere gedaante. In ‘L'argent’ van Zola en ‘Stille Kracht’ van Couperus zoekt de jonge stiefmoeder bevrediging van haar brandende sexueele begeerten in een heftig-erotische verhouding met den volwassen stiefzoon.

Tusschen de perioden van jonge vrouw en oud wijf ligt nog een reeks van jaren. Ook aan dat tijdperk heeft de litteratuur haar volle aandacht gewijd. Dan vooral blijkt het de tijd te zijn, wat de getrouwde vrouw betreft, voor de invloeden, die men met den term 'driehoek' pleegt aan te duiden. De voorbeelden in de litteratuur van dat verschijnsel zijn zóó talrijk, dat ik wel kan volstaan met erop te wijzen. Men krijgt den indruk, dat er voor vele jonge vrouwen - door welke omstandigheden dan ook - een tekort blijft aan sexueele bevrediging, wat zich op haar middelbaren leeftijd wreekt. Een oorzaak moet er toch zijn van dat inderdaad frappante verschijnsel, en de wetenschap dient het probleem onder de oogen te zien. De litteratuur is er vol van, het heeft dus diep ingegrepen. Ik noem in dit verband alleen den roman 'Fabian' door Erich Kästner (Nederlandsche vertaling van Theun de Vries), omdat de vrouw Irene Moll daarin tot excessen van abnormalen omvang gevoerd wordt. Een andere vrouw in denzelfden roman zegt: 'Ik ben tweemaal getrouwd geweest en dat is voorloopig genoeg. Het huwelijk is voor mij niet het ware middel tot zelfexpressie. Daarvoor stel ik te veel belang in mannen. Ik stel me elken man, dien ik zie en die naar mijn zin is, als echtgenoot voor.' Om tactische redenen onthoud ik mij van nadere aanduidingen. Een tijdschrift is iets anders dan een boek.

Betreffende die middelbare leeftijdsperiode van de getrouwde vrouw vindt men ook interessante psychische trekjes in den roman 'Een verdoolde' van A.M. de Jong, zoowel als met betrekking tot de psyche van de ongetrouwde vrouw uit het volk, wat aangaat de erotische begeerten. (In dezen geest: als men van een man houdt, wil men hem ook héélemaal hebben.)

In 'Majesteit' van Couperus is het de vrouw in de 'overgangsjaren,' die door het brandende verlangen, nog eenmaal de volle genoegens van de liefde te genieten, den jongen kroonprins door vertooning van haar naakte bekoorlijkheden tot een vurige liaison prikkelt.

Getrouwde vrouw van middelbaren leeftijd is de hertogin Von Liegnitz in den roman 'Narrenspiegel' door Alfred Neumann. Vet en leelijk als zij is heeft zij weinig bekoorlijkheid voor den hertog. Bovendien richten zijn begeerten zich veelmeer op

eten en drinken dan op welke vrouw ook, al heeft het hertogelijk paar drie kinderen. Hij is haast asexueel. Allerlei dwaze en domme streken uithalen trekt hem het sterkst aan. Hoe de hertogin echter gekweld wordt door haar sexueelen drang, weet hij wel. Hij blijft haar uit den weg. Eens komt de veel knappere hofdame Barbara Kitlitz, die meer in naam dan inderdaad de maîtresse van den hertog is, 'nackt unter einem durchsichtigen Hemd' in de eetzaal, waar bij uitzondering de hertogin ook is verschenen. (Een soort intrige!) Dan waggelt de hertogin - die van corpulentie niet meer loopen kan - weg, omdat de andere daar is. De jonge knappe page Silvano van de hertogin komt bij den hertog met de bede, het slot te mogen verlaten. Nu vermoedt de hertog - en die gedachte amuseert hem kostelijk - dat de hertogin het den jongen lastig maakt. Maar tot zijn verrassing gaat het over de dochters. Sophia Emilia in haar achttiende en Anna Maria in haar zestiende jaar, die de sterke erotische neigingen van de moeder overgeërfd schijnen te hebben: 'Hoheit, bei Tag und bei Nacht - wo sie mich erwischen - und immer zu zweit - immerzu - unersättlich.... Ich halte es nicht mehr aus....' Silvano 'erklärte mit fester Sitmme die Jüngere als die Schlimmere, wenngleich der Unterschied gering sei und eigentlich nur darin bestehe, dass Anna Maria jede Entdeckungsgefahr vergesse, so wild sei sie, Sophia Emilia hingegen den Kopf nicht ganz verliere und wenigstens die Tür absperre.' Lichamelijk zijn de beide dochters - ondanks den jeugdigen leeftijd - ook reeds een evenbeeld van de hertogin!

De deftige vrouw op middelbaren leeftijd in de klucht 'De Stiefvaar' van Asselyn valt op deze wijze tegen haar man uit:

> 'Zo je me aanraakt, ik vlieg je zo drijvende in 't gezicht,
> En ik zelje, dat zweer ik je, de oogen uit de kop haalen,
> En zoo taisteren, al zou ik je een heel jaar in 't bed houwen...'

In 'Het Studente-Leven' van Pieter Bernagie geeft de vrouw, wier zoon student in Franeker is, haar gemoed lucht in krijschen en schelden op de dienstmeid. 'De Goê Vrouw' van denzelfden schrijver vertoont ons in Brecht de lichtgeraakte, twistzieke, onredelijk jaloersche vrouw van middelbaren leeftijd, die alleen

uit de woorden van haar goedmoedigen man, dat ze niet zoo ruzieachtig schreeuwen moet tegen de dienstmeid - want de buren blijven voor het huis staan luisteren - de conclusie trekt, dat hij het met die dienstmeid houdt. Dergelijke vrouwen blijken dus wel geplaagd te worden door iets, dat haar overstuur maakt en waarvoor zij afleiding zoeken. Verscheidene romans plaatsen het probleem in de klacht van de vrouw, dat haar gevoelsleven naast den man, in wien eenige jaren na hun huwelijk het vuur vrijwel gebluscht schijnt en die dan te veel opgaat in intellectueel werk of in zijn zaken, verdort, zoodat het huwelijks-samenleven verloopt in een onbevredigenden sleur. Natuurlijk is dan een vrouw met hartstochtelijk temperament vereenigd met een van aard koeleren man, enz. De psychische conflicten in die gesteltenis hebben veelal slechts een gelegenheid noodig om tot andere conflicten te voeren.

Maar naast het leelijke oude wijf en de vrouw van middelbaren leeftijd als prototype van die weinig aantrekkelijke figuur ontmoeten we in de litteratuur niet minder talrijk de waardige matronen en milde, liefdevolle grootmoeders. We denken aan de bekende Grootmoeder uit Benjamins Vertellingen door W.L. Penning jr., die misschien wel als de vertegenwoordigster van de vele lieve grootmoeders in de letterkunde te beschouwen is, die beminnelijke bejaarde vrouwen, wier heele bestaan van haar laatste levensjaren omvat wordt door de belangelooze liefde voor en van haar kinderen en kleinkinderen. Een zegen voor haar omgeving alleen al door haar tegenwoordigheid, die vrede en liefde uitstraalt.

> ‘Aan 't raam weêr, kalm maar bleek,
> Zit grootje, in kussens, breiend toe te kijken
> En 't weerschijn-zijden feestkleed glad te strijken.’

Zij is tachtig, het vertellen nog niet verleerd, dankbaar voor het leven en gelukkig!

Welk een verscheidenheid dus. Ja, en dan wordt onze aandacht weer gevraagd voor de litteraire visies, die het licht laten vallen op het grillige, het wispelturige, het onberekenbare van den vrouwelijken aard. In het middelnederlandsche geschrift ‘Dit syn

Seneka Leren', naar Latijnsch model bewerkt, teekent de schrijver de vrouwelijke psyche als een complicatie, die alle mogelijkheden in zich bevat, zoodat men er nooit zeker van is. De vader onderricht zijn zoon, als deze treurt over den dood van zijn vrouw.

Du segghes mi si was een goet wijf,
Nu manic di dan op dijn lijf,
Dat ghi mi selve wiset,
Wat ghi ane hare dus sere priset.
Waest cuusheit, ic antworde di,
Op dattu horen wils na mi,
Ic hebbe ghesien wel meneghe vrouwe,
Die haren mannen waren ghetrouwe,
Ende namaels vielen in grote scande,
Dat condech was wel al den lande.
Was si oec eersaem, du sout weten,
Het hebbens vele vrouwen na vergheten,
Die langhe waren herde eersaem,
Ende daert harde anders na met quam.
Waest oec hare ghetrouwecheit,
Soe si di over waer gheseit,
Dat ic van harde quaden wiven
Hebbe gesien harde quade bliven.
Van ghestadecheden hebbic oec vonden,
Dat si harde sere worden ontbonden.
Ic hebbe gesien van sulken melden,
Dat si volstonden harde selden;
Het si over waer ghescreven,
Alle die ghene die nu leven,
Si syn alle onghestade,
Ende van harde wandelen rade,
Dit was, ende es, ende wesen sal,
Ende vrouwen herte boven al.

Het beeld is daarmee niet voltooid, maar de afwerking wordt in denzelfden stijl gegeven. De middeleeuwer had de onbevredigde vrouw op middelbaren leeftijd en de onbevredigde vrouw naast den ouderen man ook reeds waargenomen, zooals blijkt uit het volgende:

Het is mi herde wale cont,
Dat ic ghesien hebbe selke stont,
Dat wijf ende man te gader saten,
Die ghevriende waren uter maten,
Menech jaer, ende meneghen dach,
Ende namaels scieden se, daer 't menech sach.
Men soude noch selke vrouwen vinden,
Die harde sere hare manne minden,
Doe si jonc ende starc waren,
Die 't namaels al lieten varen,
Omdat men cranc was ende out,
Ende anders om neghene scout.

En ook dit:

Sine mint haren man niet allene,
Maer si mint andren ghemene.

En vervolgens heeft hij het nog over de vrouwelijke zucht naar opschik, de vrouwelijke belustheid op nieuwtjes uit de omgeving, enz. Niet ongeestig is de slotsom van zijn balans:

Want dwijf es ene varende have,
Men comt' er ane, men comt' er ave.

Het beeld, door Abraham a Sancta Clara (Hofprediker te Weenen, 17e eeuw) van de psyche der vrouw opgehangen in zijn groot boek ‘Narrinnenspiegel’, vertoont met het vorige sterke gelijkenis; alleen zijn de trekken door de vergrooting nog verscherpt en vallen allerlei plekjes sterker op.

Natuurlijk heeft de emancipatie van de vrouw de psyche der vrouw niet veranderd. Haar deelnemen aan het politieke leven door kiesrecht en verkiesbaarheid spiegelt zich in de litteratuur nergens af; het heeft op het maatschappelijk bestel en op de oeconomische toestanden niet den minsten invloed gehad. In de letterkundige werken blijkt evenmin, dat haar intrede in ambt of bedrijf de sexueele verwikkelingen verminderd of vereenvoudigd heeft. Zij, die destijds daarvan zooveel goeds en moois hebben

voorspeld, hebben zich even grondig vergist als die anderen, die aan het visioen van Victor Hugo geloofden, dat door de oprichting van volksscholen de gevangenissen zouden verdwijnen. Zulke remedies zijn niets meer dan kwakzalversmiddeltjes. Door het lager onderwijs, zooals wij het kennen, worden de gevangenissen niet overbodig, wordt de oeconomische welvaart en het geestelijke peil van de massa niet verhoogd. De Kollewijnerij zal daar ook niets aan verhelpen, de spelling was niet de kwaal, waaraan het lager onderwijs lijdt. Evenmin was de *plaats* van de vrouw in de samenleving vóór de emancipatie de oorzaak van de psychische conflicten. Dat blijkt uit de litteratuur van de vroege tijden tot heden: de reacties worden opgewekt door andere omstandigheden, maar de conflicten blijven van gelijken aard. Buiten het verband van deze studie (de afspiegeling van de verschijnselen in de litteratuur) heb ik deze kwesties hier natuurlijk niet te beschouwen.

* * *

Veel belangrijke litteratuur uit mijn aanteekeningen moet ik wegens plaatsgebrek onbesproken laten, zooals interessant Nederlandsch romanwerk van onzen tijd, zooals de dieper indringende psychologie van de abnormale sexueele neigingen van sommige vrouwen in den veeldeeligen roman ‘A la recherche du temps perdu’ door Marcel Proust, zooals de vrouw in de romans van Hermann Hesse, enz. Ik besluit dit werk met een blik op

Het vochtige park, *door Jacob Hiegentlich, uitgave van A.A.M. Stols, Maastricht.* najaar 1935.

De psyche van de vrouw neemt in dit boek de grootste plaats in.

Van het begin af heb ik de litteraire ontwikkeling van Jacob Hiegentlich met groote belangstelling gevolgd. Niet elke phase zal ik hier nu echter ophalen. Ruim tien jaren geleden verscheen van hem ‘Het zotte vleesch’ (onder pseudoniem), welke roman ondanks zijn technische onvolkomenheden onmiskenbaar van letterkundig talent blijk gaf. Dezelfde sfeer van dat boek vind ik terug

in ‘Het vochtige Park’, en vooral in het naar mijn meening best geslaagde stuk daarvan onder den titel ‘Mirjam’. Uit die beschrijving adem ik de lucht in van de Limburgsche Roerstad, die verscheidene jaren des auteurs en mijn woonplaats is geweest. Visie en uitbeelding beide zijn zeer goed.

Het boek ‘Het vochtige Park’ is een bundeling van zeven stukken. Maar geen willekeurige stukken. Er loopt een levenssnoer doorheen, dat het samenstel tot een éénheid verbindt. Dat levenssnoer is: de onafwendbare voortgang met zijn even onvermijdelijke ontgoocheling, het sombere einde van den niettemin lokkenden dood.

‘L'invitation au voyage’ heet het eerste stuk. Wel symbolisch juist gekozen titel, ook wat betreft den inhoud.

De tocht begint....

De gezonde bloedwarme hartstochtelijk begeerende vrouw naast den man, die eens álles voor haar was, maar haar nu niets meer aanbieden kan dan de dankbaarheid van een gemoed in een lichamelijk wrak, voor haar verpleging, en een zekeren financieelen welstand. ‘Haar compassie had goed en wel de liefde voor hem verdrongen.’ - Een korte zin met veel inhoud: compassie en liefde, als naamsaanduiding voor de gevoelens van man-en-vrouw, verdragen zich niet met elkaar. - ‘Haar leven zag ze als 'n film: zestien jaar met tasch en racket; zeventien, dansend op 'n schoolfuif; achttien, vaag droomend; negentien, ongeduldig; twintig, driftig; een en twintig, eenzaam; twee en twintig, moe -.’ En dan getrouwd en weldra ontgoocheld door de paralyzie van den man, een omsluiering van zijn physieke krachten, waardoor hun natuurlijk samenleven verbroken wordt. De belovende beroeringen in de lokkingen van ander liefdesgeluk.... En eindelijk dien avond, als de kwellingen haar te sterk worden: de begeerte-gedachten, aan geflirt in de zomerparken, aan mannen met vurige oogen, die zoeken en op haar hier nutteloos verwelkende schoonheid wachten.... O, zij weet het wel, dat ook dáár meer schijnbevrediging is dan wat anders, dat ontgoocheling volgen zal, maar: ‘Ik ga boodschappen doen’, zei ze gesmoord en ging, toen haar man sliep....

Een uitnemend stukje beschrijving van vrouwelijke psyche.

‘Hoe het gaat’: de jonge vrouw naast den ouderen weduwnaar,

die meer om uitgaan en drinken in gezellig samenzijn met zijn oude kennissen geeft en daarna ‘erotisch weinig waard’ is, ‘zijn omhelzingen waren eenvoudig zijn manier van excuus vragen.’ Haar totale désillusie in zijn bekentenis: ‘We zijn niet erg gelukkig.’ (Dit stukje verscheen ook in ‘De Nieuwe Gids’.)

‘De Horoscoop’ noemde ik reeds in het voorgaande. De schilder, die vijftig jaren oud geworden is zonder ooit een vrouw aan te raken, die het vrouwelijk naakt niet naar levend model maar in zijn eigen phantasie geïdealiseerd naar photo's schildert en verliefd is op die portretten, die noctambule geworden volgens de horoscoop de redding moet zoeken in de liefde, in het park de dwalende en lokkende prostituées ontmoet en dan bitter ontgoocheld het einde vindt in den vijver van datzelfde park.

Willy in de steeg van de prostituées, waar 's avonds de dronken jongelingen verschijnen, waar de draaiorgels komen met deuntjes uit de Troubadour - daar houden de vrouwen van! -, de bloemenkarretjes en de man met ‘de Hollandsche nieuwe’, - ‘alles voor de vrouwen, alleen voor de vrouwen’, - Willy de prostituée, die langzaam maar zeker aftakelt en tenslotte haar menschelijk genegenheidsgevoel geeft aan een mormel van een hond, totdat zij in waanzin vervalt.

En Yvonne ‘de zwerfkat’, een frêle meisje met groote blauwe en verschrikte oogen, die nergens rust kan vinden, als opgejaagd van Berlijn naar Parijs zwerft, zich door mannen niet bevredigd voelt en zich aan abnormale driften overgeeft, totdat zij als een hoopje ellende op den oever van de Seine gevonden en naar een ziekenhuis gebracht wordt: ‘Daar is Yvonne dan doodgegaan.’

Jacob Hiegentlich heeft een individueele visie en zijn eigen uitbeeldingsvorm.

De begrafenis van Jeantje door Tjeerd Adema.

Op het zonnige speelplein, dat met een hek van de straat was afgesloten, lawaaiden de kinderen. Jongens grepen elkaar bij blousjes en truitjes en zwaaiden in het rond tot zij over elkaar op den grond tuimelden. Meisjes stonden in fluistergesprek bijeen of sprongen touwtje waarbij twee draaiden en een versje zongen.

Tegen den muur gedrukt stond Fritsje een beetje lusteloos naar dat alles te kijken. Hij was misselijk en hij had al een vergeefsche poging gedaan om thuis te blijven, maar moeder was een kordate vrouw en zoolang de thermometer niet vijf streepjes hooger dan normaal wees, was er geen sprake van, dat Fritsje kans op een vrijen morgen zou krijgen.

Buiten het gezicht van de ruwe jongens stond hij nu naar het spel van de meisjes te kijken. Hoog zong het stemmetje van Betsy Verhoeven, die altijd de leiding van haar groepje had. Haar polsjes gingen met het springtouw regelmatig op en neer, een voetje trapte de maat van het wijsje.

> ‘Anne stond te wachten,
> Te wachten op haar man,
> 's Nachts om twalef ure.
> Daar kwam de kerel an....’

Het schoentje van Ans Berkhout raakte even het touw.

‘Af!, schreeuwde Betsy.

‘Nietes’, riep Ans. Maar een spinnige blik en een duwtje in

haar rug deden haar vlug op zij springen. Weer zwaaide het touw en Jeantje Oor sprong in de bocht.

'Anne stond te wachten,
Te wa....'

Het touw sloeg tegen Jeantje's hoofd.

'Af!', schreeuwde Bets schel, maar Jeantje protesteerde niet en nam gewillig het touw van een der draaiende meisjes over.

'Wat is ze lief', dacht Fritsje. Dansen had hij nog nooit gezien, maar het figuurtje van het springende meisje trof hem als iets moois.

Doordat de meisjes opmerkzaam werden, keek ook hij naar de jongens. Ze dromden bijeen op het middenplein waar de meesters stonden. Daar zag hij meneer Vonk, de vader van een meisje uit de vierde, die een stuk breiwerk omhoog hield, dat den vorm van een muizenval had. Het hoofd der school, een dikke man met een rood gezicht, hield een druk betoog en gesticuleerde met beide handen, maar meneer Vonk schreeuwde nog harder. Ze stonden met booze koppen tegenover elkaar en de jongens drongen er in een steeds kleiner wordenden kring omheen, tot het schoolhoofd ze met zijn stok dreigend naar alle kanten van het speelplein deed stuiven.

Nieuwsgierig liep Fritsje het plein over, zoodat hij een brok van het gesprek kon opvangen.

'Dat', zei meneer Vonk, het breiwerk omhoog houdend, 'is geen kous, dat is een zak voor een beddekruik. Het is schande, dat een handwerkjuffrouw een kind met zoo'n product naar huis durft sturen. Mijn vrouw zegt....'

Het schoolhoofd wiens gezicht een dubbeltjes-ballon geleek, schreeuwde daar overheen. Tegen het hek, rood en beschaamd, stond Nelletje Vonk in een kringetje van ongewonden meisjes. Zij trachtte uit te leggen waarom haar vader naar school was gekomen, maar barstte telkens in snikken uit.

'Hij laat je vast zitten', voorspelde Riekje de Vos, op het schoolhoofd doelend. 'Als hij de pik op je heeft....'

Plotseling werd de belangstelling afgeleid. Een vuilniswagen reed langs het schoolhek en een man in een pilow pak wenkte

meneer de Groot, die dadelijk naar buiten liep en zich bij hem voegde.

De kinderen wist het wel. Stel je voor, de broer van meneer de Groot was vuilnisman. Er was niemand, die het eerst had willen gelooven, maar nu zagen ze met eigen oogen hoe meneer met dien man op en neer liep.

De brutaalste jongens waren al het hek uitgeloopen en drongen stoeiend achter de beide mannen aan om iets van het gesprek te kunnen opvangen, maar meneer de Groot keek zoo kwaad, dat zij weer afdropen.

Daar ging de bel. De klanken overstemden het rumoer van het speelterrein en de kinderen gingen klasgewijs twee aan twee staan en marcheerden met hun onderwijzers het oude gebouw binnen.

Het was een vervelende morgen voor Fritsje.

Meneer de Groot had een booze bui en niemand kon iets goed doen.

Fritsje's klein zusje, die een bloedneusje had gekregen, kwam verlegen binnen om haar broertje een zakdoek te vragen.

'Hu', zei meneer de Groot, toen hij het kleine bleeke meisje zag, 'ik dacht, dat er een geest binnenkwam'.

De klasse lachte, maar Fritsje kneep zijn handjes in zijn broekzakken tot vuistjes. Die valschaard om zijn zusje op school een naam te geven, die ze maandenlang zou moeten hooren. Die kerel, wiens broer een doodgewone vuilnisman was.

Hij kreeg een beurt, kende zijn les niet en werd onder het hoongelach van den onderwijzer naar zijn bank terug gestuurd.

'Jij Hugo', zei meneer de Groot tegen zijn zoontje, dat, voor de klas gekomen, evenmin iets van zijn les bleek te kennen.

Kwaadaardig twinkelden de oogjes van den meester achter zijn lorgnet en het was of de haren van zijn roode sikje overeind gingen staan toen hij met een vluggen greep het jongetje bij den jaskraag naar zich toehaalde.

'Dat is het voordeel', zei hij, 'als je zelf kinderen in de klas hebt. Die kan je tenminste aanpakken'. Zijn groote hand sloeg kletsend links en rechts op het jammerende manneke, dat hij als een zoutzak in zijn bank smeet.

Angstig bogen de jongens zich over hun schriften en zelfs Gerard Leeuw, bijgenaamd de misdadiger, durfde zich dien morgen nauwelijks roeren.

Als Fritsje naar school ging, kwam hij altijd een jongen van de ‘christelijke’ tegen. Ze kenden elkaar niet, ze wisten zelfs elkaars namen niet. Maar zooals magneet en ijzer door een onzichtbare kracht naar elkaar toekomen, zoo vlogen Fritsje en de jongen op elkaar af al waren zij door de breedte van een straat van elkaar gescheiden.

Zij vochten uit een natuurlijke antipathie, die geen van beiden had kunnen verklaren. Zij waren ongeveer even sterk en het gevecht was iederen dag weer een verrassing. Nu eens lag Fritsje boven, dan weer de jongen.

Soms kwam er een jongen uit de hoogste klas van Fritsje's school voorbij, die dadelijk zijn partij koos, den ‘christelijke’ bij zijn broek omhoog rukte en met een paar ferme schoppen onder het achterste voor zich uitjoeg.

Met dien jongen ging Fritsje dan verder naar school en onderweg haalden ze kattekwaad uit, trokken belletjes of liepen de emmers van de schrobbende dienstmeisjes ondersteboven.

Na de les ging hij met Piet Roos en nog een jongen door het plantsoen naar huis. Fritsje had het land aan Piet Roos, die hem uitgelegd had waarom Sinterklaas niet bestaan kon en die onder het rekenen een tinnen paardje over de bank had laten huppelen, waarop een soldaatje zat, dat je er af kon nemen. Het was een van Fritsje's eigen paardjes en hij miste het sedert Piet een middag bij hem was komen spelen, maar toen hij een zinspeling op diefstal gemaakt had was Piet hem bijna aangevlogen en hij was veel sterker, zoodat Fritsje noodgedwongen moest zwijgen.

‘Weten jullie’, zei Pietje onderweg, ‘dat ik een meisje heb?’.

‘Klets’, zei Karel Schuurman, die aan den anderen kant liep.

‘O, niet soms?’, vroeg Pietje, verachtelijk snuivend. ‘Dan zal ik je vertellen wie het is. Het is Nelletje Vonk en ik heb gistermiddag nog hier in het plantsoen met haar op een bankje gezeten. Dàt bankje’, zei hij hij naar een verscholen zitje wijzend. ‘Wie heb jij Karel’.

‘Ikke niks’, zei Karel.

‘En jij’, zei Piet tegen Fritsje, ‘jij natuurlijk heelmaal niks’.

Toon en woorden prikkelde Fritsje tot verzet. ‘Ik heb nog niks’, zei hij, ‘maar er is wel een meisje, dat ik heel lief vind’.

‘Wie is dat dan?’, vroeg Pietje.

Fritsje schudde koppig het hoofd. ‘Ik zeg 't niet.’

Maar Piet wist den weg om achter alle geheimen te komen. Hij vertelde, dat het jofel was als je een eigen meisje had. Dat was geen schande, integendeel, dat hadden een heeleboel jongens, tenminste jongens die wat beteekenden.

Nog geen vijf minuten later liet Fritsje zijn geheim los. ‘Loopen doe ik er niet mee’, zei hij, ‘maar weet je wie ik zoo aardig vind?’

‘Nou?’, vroeg Pietje gespannen.

‘Jeantje Oor,’ zei Fritsje met een kleur, ‘maar ze weet 't niet en je mag er heelemaal niks van zeggen.’

‘Ben je gek’, zei Piet, ‘zooiets vertel je toch niet.’

Maar den volgenden morgen, toen Fritsje over het schoolplein stapte, stond Pietje in druk gesprek met Marinus Oor, het broertje, van Jeantje en toen hij met een hoogroode kleur voorbij ging, hoorde hij hoe Pietje, stikkend van 't lachen, aan Marinus het groote geheim vertelde.

‘Hij is gek op je zusje.’

‘Zoo’, zei Marinus, die Fritsje wel mocht.

‘Je mag hem wel eens op zijn bek slaan’, adviseerde Pietje.

Maar Marinus haalde zijn schouders op. Het was toch geen misdaad als iemand zijn zusje lief vond. Hij vond ze zelf ook lief.

Na schooltijd stapte hij op Fritsje af.

‘Hoor eens’, zei hij, ‘als je mijn zusje lief vindt, mag je wel eens bij me komen spelen.’

‘Graag Marinus’, zei Fritsje.

De vriendschap met Marinus Oor was van langen duur.

Elken Zaterdagmiddag waren de jongens bij elkaar en maakten schilden en speren waarmee ze Indiaantje speelden.

Soms was Fritsje een heelen avond bij de familie te gast en dan zat hij in dezelfde kamer als Jeantje en haar zusje Riekje.

Riekje was een vroolijk meisje, over elke kleinigheid enthousiast. Zij had zwart haar en donkere oogen en viel hem onder

het stoeien voortdurend om den hals, maar dan schoof Fritsje haar doodbedaard van zich af. Oogen en ooren had hij alleen voor de kleine blonde Jeantje.

Op een warmen zomermiddag toen hij met de kinderen in een plantsoentje krijgertje speelde en Jeantje achter een struikje gevangen en getikt had, nam hij in een overmoedige bui ineens haar hoofdje in zijn arm en drukte er een kus op.

Haar vuistje schoot uit, zij holde naar huis en tevergeefs trachtte Marinus haar dien middag over te halen weer buiten te komen spelen.

Enkele weken later, toen Marinus bij Fritsje op bezoek kwam, liet hij zich ontvallen, dat Jeantje ziek was.

'Wat jammer', zei Fritsje's moeder, die het kleine meisje graag mocht, 'wat mankeert er aan, Marinus?'.

Marinus wist het niet precies. 'Ze heeft koorts', zei hij, 'en ze vertelt allemaal dingen waar we niks van begrijpen.'

Fritsje's moeder keek ernstig. 'Zoolang als je zusje ziek is', zei ze, 'moeten jullie maar hier spelen. Die arme Jeantje. Ik zal wat lekkers voor haar meegeven, Marinus, en als ze weer komt zal ik zorgen, dat ik een mooie pop voor haar heb.'

Marinus knikte, maar in de twee weken, die volgden kwam hij niet meer. Op school was hij teruggetrokken en eens, toen Fritsje naar Jeantje vroeg, begon hij te huilen.

'Maar wat zegt de dokter?'.

'Och, de dokter', zei Marinus, schouderophalend, 'die kan d'r ook niks aan doen. Moeder is bang'.... Hij voltooide den zin niet.

Schreeuwend en stoeiend drongen jongens uit de vijfde in hun richting en Marinus had in een oogwenk met de mouw van zijn kieltje de tranen uit zijn oogen geveegd.

'Hoor eens', zei hij, 'als je 't lef hebt, dat je tegen een van de jongens zegt, dat ik heb staan grienen, dan zal ik, dan zal ik je....'

'Stil maar', zei Fritsje, 'ik zeg 't natuurlijk niet. Ik vindt 't zelf veel te beroerd.'

Jeantje was dood, de klas wist het, de heele school wist het.

In het speelkwartier stonden de meisjes ernstig bij elkaar. Het raadsel van den dood had voor het eerst deze kleine vrouwtjes ontroerd en in hun groote poppenoogen lag een onuitgesproken ontzetting.

Geen oogenblik waren Fritsje's gedachten dien morgen bij zijn werk. Meneer de Groot had hem vijfhonderd strafregels toebedeeld, maar Gerard Leeuw had voor een soldatenknoop en een halven passer beloofd, dat hij alles voor hem zou maken.

Gerard kon drie pennen tegelijk in een penhouder steken en schreef drie gelijke regels onder elkaar zonder dat er ooit iets van gemerkt was.

'Er is een briefje van mevrouw Oor', zei Fritsje's moeder, toen hij thuis kwam, 'of je vanmiddag even wilt komen'.

'Ik', vroeg Fritsje verschrikt, 'moet ik naar....?'

Liefkozend gleed moeders hand over zijn blonde krullen. 'Ga nu maar, mijn jongen', zei ze, 'Marinus zal het ook prettig vinden als hij eens met je kan praten. Je mag 't matrozenpakje aan en ik zal je wat bloemen meegeven. Die moet je dan maar aan mevrouw geven. Vader en ik zullen vanavond nog een briefje schrijven.'

In zijn Zondagsche kieltje met den gesteven matrozenkraag ging Fritsje op weg. Witte seringen hield hij in een vloeipapier voor zich uit en hij vermeed de drukke staraten opdat niemand er tegen op zou loopen.

Hoe dichter hij het huis van Marinus naderde, hoe langzamer hij ging loopen en loodzwaar leek het handje waarmee hij aan de bel trok.

'Ting-ting', zei het belletje heel zachtjes. Fritsje was al bang, dat niemand het gehoord had, maar de deur van het bovenhuis werd met een touw aan de knip opengetrokken en Jeantjes moeder vroeg hem vriendelijk boven te komen.

'Beste jongen', zei ze, toen Fritsje zijn boodschap had opgezegd en de bloemen had afgegeven, 'zul je je moeder en vader heel hartelijk voor ons bedanken?' Ze streek voorzichtig het vloeipapier van de bloemen en Fritsje zag hoe er een traan op het kopje van de grootste sering viel.

'Kom' zei ze, zich omkeerend en snel haar oogen drogend, 'je mag ze zelf op haar bedje leggen.'

Op zijn teenen liep Fritsje met bonzend hartje achter haar aan, de gang door en naar een klein kamertje waar de gordijnen waren neergelaten. Er brandden lange kaarsen op zilveren kandelabres en bij het grillige schijnsel der door den tocht bewogen vlammetjes zag Fritsje op een groot wit bed het kopje van een wassen beeldje.

Het was het communie-bruidje, het kleine meisje in het wit, dat hij eens uit een kerk zag komen. Roerloos van spanning bleef hij naar het hoofdje met de gesloten oogjes kijken, dat een lachje om den half gesloten mond had. De armpjes van het doode meisje lagen in witte mouwen op het dek, de handjes waren als van een biddend kindje gevouwen, de marmeren vingertjes hielden naast een klein gouden kruisje, den steel van een blanke bloem omkneld.

'Als je dood bent', had Piet Roos eens gezegd, 'dan ga je rotten en dan kruipen er wormen over je gezicht.'

Ineens wist Fritsje, wat de gang naar dit huis zoo zwaar voor hem gemaakt had. Het was de gedachte, dat hij de kleine Jeantje als iets vormloos, als iets afschuwelijks zou zien. Dat viel als een steen van hem af en terwijl hij naar het doode meisje keek, kreeg hij ineens den indruk, dat dit alles niet werkelijk gebeurd was, dat hij meespeelde in een sprookje, dat hij dadelijk wakker zou worden en weten, dat hij dit alles maar gedroomd had.

'Vindt je niet', vroeg mevrouw, 'dat ons lieve meisje er gelukkig uitziet?'

Met een schok schrikte hij op, en knikte sprakeloos.

'Leg je bloemen maar naast haar', zei mevrouw, maar Fritsje hoorde nauwelijks wat er gezegd werd. Hij keek en keek en wist, dat hij alles wat hij nu zag, nimmer zou kunnen vergeten.

Toen kwam de vader binnen, legde zijn hand op Fritsje's hoofd en nam hem mee naar een andere kamer.

'Morgen om half elf', zei hij, 'zullen we ons kleine meiske naar het kerkhof brengen. Dan mag je bij Marinus in het rijtuig zitten. Loop nu even bij meneer Hartog aan en vertel hem, dat we om elf uur langs de school zullen rijden.'

Het was of Fritsje's hartje maar één emotie tegelijk kon verwerken. Een geluksgevoel doorstroomde hem bij de gedachte,

dat hij een boodschap aan meneer Hartog mocht brengen. Dat was Jeantje's onderwijzer en dat was het vorige jaar ook de zijne geweest. Het was prettig aan meneer Hartog te denken, die altijd even vroolijk en vriendelijk was. De eenige maal, dat Fritsje hem boos had gezien was toen het schoolhoofd hem in de klas in het bijzijn van alle leerlingen een standje gemaakt had.

Meneer Hartog zou over twee weken naar Indië gaan en de kinderen van de vierde hadden geld meegebracht om een wandelstok voor hem te koopen....

Fluitend liep Fritsje naar het huis met het breede tuinhekje waar meneer op kamers woonde.

'Kijk', zei meneer Hartog tegen een bezoeker, die juist afscheid nam, 'dat is nou Frits. Vind je het geen groote jongen? En je weet niet half hoe mooi hij kan teekenen.'

'Is 't werkelijk?' vroeg de meneer naar Fritsje kijkend en ineens wist Fritsje wat hij zou geven als meneer Hartog naar Indië ging. Hij zou een teekening maken van zijn zusje en hijzelf op de slee. Sneeuw en ijs waren er niet in Indië en dan kon meneer aan de menschen laten zien hoe de kinderen in Holland op een sleetje konden glijden.

Toen Fritsje zijn boodschap overbracht keek meneer een oogenblik ernstig. ''t Is goed', zei hij en toen bracht hij hem buiten het hekje en Fritsje haalde het dekseltje van een schoensmeerdoosje uit zijn zak. Zijn vader had er een gaatje in geboord, er zat een touwtje met een lucifer door en als je handig was kon het dekseltje naast je blijven loopen.

Tot bijna aan huis kon Fritsje het over den rand van het trottoir laten rollen.

In de groote voorkamer met de gesloten gordijnen stond een bruin kistje met nikkelen schroeven. Het was op twee stoelen gezet en Fritsje begreep, dat in dat kistje het wassen beeldje gelegd was, dat vroeger Jeantje was geweest.

Er ging een zacht gerucht van stemmen en Jeantjes vader boog zich naar een man in zwarte jas.

'Een oogenblik te moeten denken', fluisterde hij, 'dat mijn kleine meiske daarboven eerst een loutering....'

Maar de man in het zwart schudde nadrukkelijk het hoofd. ‘Zoo'n kind’, zei hij. ‘Ik verzeker U, dat ze regelrecht naar den hemel gaat.’

‘God geve het’, zei Jeantje's moeder schreiend.

Fritsje zag om zich heen. Zooveel menschen tegelijk had hij nooit zien huilen en voor een oogenblik ging het kistje uit zijn gedachten. Hoe gek, dat hij zelf niet schreien kon.

De man in het zwart knielde en zegde prevelend een lesje op en alle anderen volgden zijn voorbeeld. Fritsje alleen bleef staan, maar Marinus gaf hem een duw en toen knielde ook hij en trachtte te verstaan was de menschen stillekens voor zich heen zegden.

Zij knietje begon pijn te doen, maar de menschen stonden gelukkig op. Een man, die zilveren borduursel op zijn jas droeg kwam in de deuropening staan en achter hem gluurden drie of vier anderen naar binnen. Zij kwamen op hun teenen de kamer in en tilden het kistje op. Heel langzaam daalden zij er mee de trap af en even later zat Fritsje met Jeantje's vader en Marinus in een rijtuig waarvan de gordijntjes aan alle kanten waren neergelaten.

Zij reden langzaam en er kwamen nog andere rijtuigen achter hen aan, want Fritsje hoorde de hoefijzers der paarden op de steenen ketsen.

Het was de eerste maal, dat hij in een rijtuig zat. Hoe vaak was hem niet beloofd, dat hij in de vacantie mee uit rijden zou mogen gaan. Nu reed hij nog vóór de vacantie, maar dit was heel anders dan hij gedacht had. Het was donker in het rijtuig en de paarden liepen zoo langzaam, dat hij bijna niet merkte, dat hij vooruit kwam. Door de spleet naast het gordijntje zag hij de gevels van zonverlichte huizen en ineens schoven er zwarte streepjes voorbij en wist hij, dat ze langs het hek van de school reden.

Toen deed Jeantje's vader het gordijn met zijn groote hand wat terzijde en zagen ze de kinderen van de vierde klas voor het hek staan.

Nieuwsgierig trok Marinus het gordijntje naar zich toe. Daar stond meneer Hartog met de meisjes en daarnaast stonden alle jongens, die hun petjes in de handen hielden.

Betsy Vonk droeg een grooten krans in haar armen en met

meneer liep ze voorzichtig langs het rijtuig. Meer kon Fritsje niet zien. Het rijtuig stond stil, maar kwam even later met een schokje weer in beweging en Fritsje begreep, dat de krans aan de vóór hem rijdende zwarte koets was gehangen.

Een klein meisje stond naast het wiel van hun rijtuig te schreien en toen zag Fritsje niets meer dan brokstukken van huizen en wat groen van boomen zonder dat hij begreep in welk deel van de stad ze eigenlijk waren.

Op het kerkhof liepen ze achter de mannen aan, die het kistje op een wagentje zonder wielen tusschen zich indroegen. Naast een vierkant gat in den grond lag de uitgespitte aarde als een bergje, dat kinderen op het strand graven.

De mannen lieten het kistje langzaam aan touwen zakken en schikten de bloemen op twee over elkaar gelegde planken. Toen stak een van hen Jeantje's vader den steel van een schoop toe. Deze nam ze aan, stak de schop in het bergje, maar scheen onmachtig ze weer op te heffen. Een man, dien Fritsje niet kende, sloeg een arm om hem heen en toen liet Jeantje's vader langzaam een beetje aarde in den kuil vallen. Hij wankelde toen hij achteruit trad en een man met zilveren tressen wenkte Marinus, die de schop van zijn vader overnam. Fritsje hoorde de aarde op het kistje vallen en toen hij zelf naar voren moest komen, keek hij naar beneden en zag hoe diep de kuil was en hoe de zilveren schroeven bijna heelemaal onder de aarde verdwenen waren.

Familie en vrienden kwamen achtereenvolgens en toen liepen ze met Jeantje's vader voorop weer naar den uitgang waar een begrafenisman de deur van het rijtuig wijd voor hen open hield.

Veel vlugger ging het nu huistoe, de hoefijzers klepperden over de keien en omdat de gordijntjes half waren weggetrokken, konden de jongens precies zien waar ze langs reden.

‘Kijk’, fluisterde Marinus, toen ze langs de gracht kwamen, ‘zie je, dat alles dicht is?’

‘Als 't blijft vriezen’, zei Fritsje, ‘zullen we morgen misschien kunnen rijden.’

Marinus gaf hem een duwtje met zijn knie en ze keken allebei naar zijn vader, die, met een zakdoek tegen het gezicht gedrukt, geluidloos zat te schreien.

Marinus' bruine oogen liepen dadelijk vol tranen, maar de

koetsier trok al aan de leidsels van de paarden en een man, die achterop een zwart bankje had gestaan, sprong op den grond en deed de deur van het rijtuig open.

Even later was Fritsje in een huis vol vreemde menschen, waar hij de vroolijke stemmen van de kinderen miste met wie hij hier altijd gelachen en gestoeid had. Met een mooi plantje in een bloempotje kreeg hij zijn congé en toen hij naar de trap liep, kwam Jeantje's moeder hem stilletjes achterna en bedankte hem voor alles wat hij voor haar kleine meisje gedaan had.

Nadat hij alles van dien dag aan zijn moeder verteld had, lag Fritsje 's avonds in bed rusteloos te woelen. Hij had zooveel herinneringen, dat hij er niet van kon slapen en ineens drong het als iets verschrikkelijks tot hem door, dat ze Jeantje in een donker gat in den grond gestopt hadden en dat ze er niet meer uit kon.

De gedachte aan het kleine meisje, dat daar, door allen verlaten, hulpeloos was achtergebleven, deed plotseling zijn tranen te voorschijn komen.

Wanhopig snikkend schreeuwde hij om zijn moeder....

Alkmaar, 1934.

Avonden door Hélène Swarth.

I.

Nu komen, waar ik droom bij 't vlammend vuur,
Stil, hand in hand, de kamer ingegleden,
De lieflijkste Uren van mijn arm verleden,
In manezilver, roosrood en azuur,

Die me eens beloofden dat in liefde's Eden
Zou landen blij mijn levensavontuur -
Doch, als een rouwstoet, volgt hen Uur bij Uur,
In zwart van smart, die 'k huivrend heb vermeden.

Vergeefs wuift wierook sluierblauw van reuk.
Wie geeft de kracht mij van een tooverspreuk?
In rondedans al enger zij me omdringen.

Eén magisch woord nu, dat die donkren bant!
Eén leidt het koor en tragisch heft de hand -
Ik weet op aard niets droever dan hun zingen.

II.

Als plat geplakt op achtergrond van duister,
Vijandig, vreemd, de grauwe huizen grimmen.
Geel, striemend zwartgelakt plaveisel, glimmen
Lantarenlichten. - 'k Deins van 't raam en luister,

Gedoken in mijn droomcel, naar de schimmen,
Die zweven zacht, bevrijd van zwaartekluister -
En namen noem ik, vragend, in gefluister:
- ‘Wie daalt tot mij van verre hemelkimmen?’

Geen antwoord - Koel doorvloeit de stille kamer
Een adem, die mij streelt als wind van zwingen -
Hier laat mij waken tot de vooglen zingen.

Dan plots verjaagt een klop als van een hamer
Die teedre geesten, licht als lentezuchten.
Ik blijf alleen - met wie? Waar zal ik vluchten?

III.

Nu wilde ik stil verleden overpeinzen,
Vol aandacht luistren naar de Erinneringen,
Die als de oneind'ge zee in schelpen, zingen
Hun tooverlied, waar Heden voor zal deinzen.

Maar hoonend, dreigend, voel ik mij omringen
Door monsterkoppen, die vijandlijk grijnzen -
Hoe 'k de oogen sluit en durf nog kalmte veinzen,
Hun ijzige' adem voel 'k in 't hart mij dringen.

Leek veilig niet, geheiligd door mijn beden,
De kamersfeer, die me eens kon rein omvreden?
U roep ik aan, uw kruis verdrijft demonen.

Ik kus uw kruis, o Heiland! als voor woorden
Te moe, 't half sluimrend kind, dat harp-accoorden
Uit verren Hemel hoort, waar de Englen wonen.

Rhythmus door Joannes Reddingius

Ik sta bij 't venster
en zie de bergen
en zie de barken
op 't water wijd.

Gegroet, o bergen,
gegroet, o barken,
gegroet, o water,
gebenedijd.

De hoogten roepen,
de witte toppen
in 't eindelooze
rein wereld-stil.

De hoogten roepen
de ziel, een vogel,
die over 't water
ópwieken wil.

C l a r e n s 1935.

Los door Steven de Jonge.

....en op dat ogenblik had hij gewacht.

De laatste karrevracht
was moeizaam weggereden.
De boeken en een stoel
van de failliete boel
heeft hij op 't laatst
cadeau gedaan.
Onwillig zijn de luiken uit gaan staan
en in der haast
heeft hij de maan,
die jaren buiten had gestaan
diagonaal
in 't raam
geplaatst.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MIX.

Als teêr, bleek kind, diep-eenzaam, strikt-precies steeds deed
'k Stil wat kort-àf bevalen me Oudren en heel snel gerezen
Kwam soms mij reeds heel vreemd het vraagje, wat toch wel zou wezen
Dit Aanzijn, dat 'k bezag en allerraarst vond. Vredig leed

'k Verst-in, maar klaagde nooit. Zeer veel stil-bang verdragend, smeet
'k Met woorden nooit en bijna nimmer weende ik. Klaar-kalm lezen
Bleef 'k suffige verhaaltjes en allengskens dus genezen
Kon 'k mij van fraaie gauwe waantjes. Vriendlijk-droevig, breed

Hoe langs zoo meer van binnen voelde ik me. Och, gedwee gekneed
Heb 'k, diepst-in melancholisch-mijmrend de viriele pezen
Mijn's Binnen-wil's, als reedlijk menschje. Graag, als broêrtjes, 't vleeschen

En 't geestlijk deel mijns Zelfs harmonisch deden. En zóó schreed
'k Door alle rampen, later, mijner Aardschheid vredig. Vreezen
Bedwing 'k, totdat 'k op 't Einde me één weer met het Eeuwge weet.

MX.

Jong eens, ging 'k doen soms, onbewust, of 'k waar' geen koele
Wijze bedaarde, die zijn eigne daden overweegt,
Maar 'k wensch nog, dat van wat ik zelf heb, ook een ander kreeg 't
Voordeel gedeeltlijk: och, mijn allerinnerlijkst bedoelen

Weet 'k menschlijk-flink en mooi steeds en dat willen bleef doorspoelen
Me als kleinen knaap reeds, die heel vaak iets weggaf. Och, de leegt'
Van 't leven, want der meeste menschen, naar wie vaak toch neeg 't
Binnenst mijn's Wezens, lijkt me een doffe reeks van vlakke poelen

Waar met onredelijk bewegen, plotsling soms uit steeg 't
Beslissen, dat mij mal-onjuist dan bleek. Ik zelf, als zwoele,
Simpel-gemoedelijke leef en denk en niet geleegd

Heb 'k ooit mijn vloeiend Binnenst van zijn zuiver-menschlijk voelen.
Och, psychisch leef ik door mijn Zelf, en zag dees Aard krioelen
Van liên staeg, wie heel dwaas der dingen valsche schijn beweegt.

MXI.

Durend mijn Binnengeest beweegt zich, beurtlings licht en zwaar.
Van kleinen knaap reeds psychisch-fier, verdraag ik, breed-gelaten,
Haast alles wat gebeurt me en nimmer zocht of zoek ik baten
Voor 't eigne Zelf dan waar dit eerlijk kan. Een sukkelaar

Dies heette en scheen ik vlottren. Och, 'k doorzag, doorzie nu klaar
Sluiers vol fraaiheid zwierend voor der andren luchtig praten
Waardoor dit aêrs leek, dan het diep-in werd gemeend. Mijn laten
En doen bleef zuiver. Reeds als knaap leek staeg dit Zijn mij raar,

Maar toch geen tijger werd ik, neen, als wijd-ziende adelaar
In hooge aetherische gewesten staar ik soms verlaten
Naar alle zijden dezer Aarde, zwierend op de maten

Der eigene muziek, waar 'k fijn naar hoor. Neen, als pilaar
Mijn Geest rijst hoog en rustig maar deed nooit verwaten,
Wachtend tot 'k me eindlijk met de myriaden kalm vergaar.

MXII.

'k Beleedigde geen mensch, die 't niet ten volle waard was, diep,
Maar meed, die 't onverdiend mij zelf deed, vredig. Veel figuren
Ontmoette ik, die mij langen tijd gewone goede buren
Schenen, tot 'k onverwachts iets aêrs bevond hen. Vriendlijk sliep

'k Naief steeds, schoon van binnen-uit een zuivre stem mij riep
Diep tòe vaak: wees behoedzaam, want dit leven heeft veel kuren,
Maar simpel en rechtuit steeds kijk ik boven de effen muren
Mijns Geestes, waar ik werk, naar 't zotte leven. 'k Ben een typ',

Karaktervast, dat alles van zijn Eigent blijft besturen
Omdat 'k volkomen uit één stuk ben, zoodat 'k nooit gepiep
Liet hooren: eenzaam voelend denk ik als een vriendlijk-gure

Weemoedge sinds mijn jeugd, en krachtig-streng nog blijf ik schuren
Langs ieder strikt bedoelingsloos, gelijk Natuur mij schiep.
Och, 'k voel en weet thans alles als zelf stil-inzichtig pure.

MXIII.

Mijn Ziel is de Oude van Fronteja, die Rinaldo leidt
Door al gevaren heen, onzichtbaar en zacht-streng dies wijzen
Blijft mijner ferme Daagschheid, die vergaat eens, hoe zij reizen
Moet blijven door dit Schijnzijn, dat zich vriendlijk-hindrend breidt

Neen, schijnt te breiden om mij heen zich als een Eindloosheid.
't Lijf is nog lang niet een diep machteloos geworden grijze,
Neen, zingt hoog-klaarder nog dan vroeger, op zeer vele wijzen
Van menschen, dingen, en elke andre waan-omstandigheid.

Vergaan zal 'k eens, wen 't moet, gelaten weer want 'k weet: gewijd
Mijn stille kracht steeds heeft zich aan de Waarheid. Peizen
Mijn Binnenwezen bleef steeds over alles en mij hijschen

Dwaas ga 'k noch ging 'k, neen, vredig steeg ik, totdat eindlijk deizen
Mijn Wezen gaat niet naar hoog-wijde hemelsche paleizen,
Neen, naar 't onmeetbaar vliegend wiegen van een Weetloosheid.

MXIV.

Eender steeds levend sinds mijn jongensjaren, ga 'k nog voort
Vredig mijn Daagschheid te besturen in gelaten peizen
Om naar een wijdre streek, waarheen de Geest zich stuwt, te reizen
Zoodat mijn Diepte reeds als knaap, gezien heeft en gehoord

Zeer veel, waar de andren niet van wisten. 'k Wierd dus van een soort
Dat zonder ware reden vreemd schijnt. En dies plotsling deizen
Gingen soms, wen ik sprak met hen, de zoogenaamde wijzen
En zelf schaars zocht ik hun nabijheid. Och, gansch ongestoord

Voel-denkend slechts kan 'k werken sinds mijn eerste jeugd. Elk woord
Dat 'k langzaam zeg of schrijf is psychisch striktlijk juist, want wijzen
Het Hyperzijn 't mij doet, dat bij mij bleef sinds mijn geboort,

Ofschoon de daagsche meeners mijn getuigenis misprijzen.
Mijn Binnenst kennen wierd, daar 't objektief is, nooit gesmoord,
Want staeg weer stijgt het, me onderwijzend, wat 'k moet laken, prijzen.

MXV.

O, Percy Bysshe Shelley, langvergane, nooit gezien,
Noch ooit toen nog gelezen, 'k zag u, toen 'k als lange schrale
Gelaten jonge mijmraar liep een raam langs: zonder falen
Herwist 'k u als 't Zielsdiepste van al 't vroegere geschiên.

Ik leefde als mensch in veel gedaanten: onbewust steeds vliên
Bleef 'k in en buiten mij 't leege Eendre, want bij dieper dalen
'k Doorvoel 't Eene Eeuwge wat bezielt me. Een nooit verbrookne stalen
Voeler en denker blijf ik, en schoon 'k, Percy, niet u dien,

Van jongen man toch voel ik, dat ge óók streng naar 't ideale
Durend en sterk gestreefd hebt, juist als ik, in 't vlakke, vale
Maar mooie Holland, kalm steeds deed. Nooit valschlijk of meskien

Werkte ik diep ziende, lijk ook thans: hartstochtlijk-wijd bepalen
Blijf 'k aller Dichtren Diepte en leef dies als gedwee-fatale
Dienaar en heerscher hoog nog, naar wien velen avrechtsch riên.

Over den dichter Max Kijzer door Dr. Willem Kloos.

(Max Kijzer. Honderd kwatrijnen. Met een teekening van Hub. Levigne. 1936. A.W. Bruna en Zoon's Uitgeversmaatschappij N.V., Utrecht.)

Deze Verzen zijn soms van een vaag-zoete want als zoodanig in het binnenste Wezen van den Auteur geleefd hebbende en daar dan langzaam-aan meer vredig-gewordene bitterheid.

Want eerst als de heer Max Kijzer met zijn ten deele sterk-reflektief temperament van binnen uit in staat is geworden om alles meer zachtmoedig-breed te bekijken en dus vrijwel wijsgeerig-menschlijk voelend te zijn, gaat hij zijn innerlijkst Beweeg op het papier zetten. En het wordt dan een kritische beschouwing of, zooals hier, Poëzie.

Dit is de zuivere indruk, die in mij achter bleef, nadat ik dit een geestlijke Eenheid vormende Geheel van gedichten, die tezamen 376 regels tellen, met voorzichtige ernstige aandacht gelezen had, zooals ik dit pleeg en placht te doen met de ontelbaar-vele kortere of langere gedichten die ik in boeken zie, of andrerzijds nu reeds 51 jaren lang ter beoordeeling ontvang.

Van diep-uit daartoe aangezet door mijn altijd levendig-gebleven onbewusten sterken Wil en gesteund door mijn geleidlijk levenslang zich verbreed hebbend Levensbesef en Aanzijnsweten want mijn studie van alle verschijnselen - ik ging bij geen enkele beslissing ooit over één nacht ijs - las en lees ik ook nog heden ieder letterkundig voortbrengsel, dat ik onder oogen krijg alleraandachtigst oplettend van a - z, dus

ga ik er mij met mijn volledigst diep Inwezen geheel en al aan wijden, zonder eenige vooropgestelde liefde of afkeer en doe ik dit precies zoo lang, ook al bevalt dit of dat werk mij niet zoo bijster, totdat ik mij eindelijk innerlijk in staat weet, er een meening over uit te spreken, die gewettigd heeten kan. Vluchtige oppervlakkigheid, die haastiglijk dit hierom zegt, of dàt dan weer dáárom, dus zonder dat het innerlijkst onbewuste maar zuiver objektieve voelen en weten van zoo'n schrijver of spreker daarbij meewerkte, heb ik veelal ongemerkt langs mij laten heenglijden omdat ikzelf van nature altijd anders ben en doe. En gewoonlijk heb ik dan ook bevonden, dat al zulke averechtsche oordeelen, door hun, bij hun uitgesproken worden onlevend-zijn, korten tijd na hun in het licht komen reeds vergeten werden, omdat zij niets dan persoonlijke waantjes waren van zus of zoo gestemde menschen, die soms zelfs niet eens goed gelezen en dus begrepen hadden, wat er stond. De voortreflijke Mathilde van Jacques Perk b.v. werd toen de arme Dichter nog leefde, door thans zelfs bij name vergeten domooren, gehoond en onnoozel-weg geparodieerd, en mijn eignen eersten verzen weervoêr ditzelfde lot. Men beweerde er zelfs over, dat ik heelemaal geen benul er van bleek te hebben, wat vers-maat was en natuurlijke zeggingswijs, ja, dat ik in vers of proza nooit iets meêdeelde, wat voor een ander mensch belangrijk zou kunnen zijn. Alsof gedichten geen scheppingen der voelende en ziende Ziel, neen verhandelingen hadden te wezen, in de door geleerde menschen van vroeger voor goed vastgestelde mechanisch loopende maten, waar geen tittel of jota aan te veranderen vallen kon.

Maar, och, de poëzie is evenals de muziek en alle andere psychische kunsten zoo'n diepst in subtiel georganiseerde schepping der Ziel en van den Geest, dat wie over een van haar voortbrengselen wil redeneeren want theoretiseeren gaan, zelf iets van haar Wezendheid van nature in zich moet voelen, wil hij niet, tegenover de psychisch er geheel in levenden, een vreemd figuur slaan want zonder noodzaak het publiek brengen of houden op een heel verkeerden weg.

Ik sta nu zelf, gelukkig op mijn hoogen leeftijd nog in mijn volle gerijpte kracht, die zich gedurig door, zonder aan haar

zelf, want aan mijn daaglijksch nut te denken, inwendig met het Wezen der Dichtkunst heeft bezig gehouden met een goed deel van haar algeheele geestlijke energie en dus zeg ik met de vreedzame bescheidenheid van mijn regelmatig en konstant karakter: ik haakte er nooit heftig naar, om uiterlijk geëerd te worden, maar wèl wensch ik, als nog altijd diepst-in vredig-psychisch Denker en Werker, dat men de Poëzie niet opvat als een zus of zóó, dus subjektief te bepalen algemeen woord, maar als diepste Essentie van het persoonlijke psychische en universeele Leven, dat o.a. in de Dichtkunst een harer Toppen bereikt: Kijzer is een mijner eerlijk in een uit zichzelf werkende en rustig zijn gang gaande jongre Vrienden, en gewoonlijk lees ik alles wat hij schrijft met waardeerend pleizier, en daar hij in de goede richting voort gaat, nl. om zelf te willen onderkennen wat hij onder oogen krijgt, maar eerst dàn zijn beslissend oordeel er over te doen hooren, als hij alles ervan precies heeft onderzocht, dus in zichzelf weet, voel ik mij verrast maar tegelijk kalm-tevreden er over, dat hij nu ook gebleken is, een dichter van verdienste te kunnen zijn.

* * *

Ik zeg volstrekt niet, dat ik die verzen van hem overal even fraai, want geacheveerd van vorm vind, dus van uitdrukkingswijs, maar dat leken mij de soms plotseling eersterangsche gedichten van zijn zijdelingschen stamgenoot Isaäc Da Costa sinds mijn eerste letterkundige jeugd reeds, ook lang niet overal, want deze mij overigens zeer sympathieke Figuur, vervalt soms als zijn innerlijkste Psyche een oogenblik aflaat van mee te zingen, tot rhythmeerende rhetoriek, die geen indruk achterlaat in het diepste zielswezen van wie hem leest. Maar ondanks deze sporadische tekortkomingen zijner niet altijd overal zichzelf gelijk-geblevene begaafdheid, ben ik Da Costa toch altijd, naast Potgieter, den nog het allermeest suggestieven Dichter blijven vinden van de generatie der Vóór-tachtigers van wege zijn psychische Echtheid en zijn rhythmische Kracht. Doch in Max Kijzer kan nu het begin schuilen van eene meer modern voelende en denkende Nederlandsch-Oostersche richting in de Dichtkunst

en dus wensch ik mijn goeden vriend geluk met de blijvendheden, die hij hier reeds heeft gepraesteerd.

De lezer moet zich nu echter niet voorstellen dat hij in deze verzen iets van de sterke gedragenheid van Da Costa zal terug vinden. Er ligt in toon en stemming dezer poëzie veel meer iets van het nog heden dus voor altijd vaag-wijd geurende en toch altijd sterk-blijvende karakter der latere verzen van den fijn-inzichtigen en diep-psychisch begaafden genialen Heinrich Heine, die deze met fijne zachte stem en nauwlijks zich nog even bewegend op het papier heeft laten brengen door wie hem daarmee helpen wou.

De thans levende Dichter is veel jonger dan Heine toen was, maar diepst-in hem schuilt toch iets van denzelfden gelaten-hopeloozen kijk naar Iets wat achter het vreemde Beweeg dezer eindelooe Heelal-ruimte stil te merken is want w i l. Ook Kijzer heeft een verstild maar telkens toch weer in hem opkomend vermoeden dat die nog nimmer op redelijke gronden bepaalde eerste Oorzaak van al het Verschijnende bestaan moet, en hij zocht inwendig met al zijn psychische vermogens naar den aard van die Eerste Oorzaak, maar weet haar niet te benaderen, en deinst er tegelijkertijd met zijn diepst en fijnst begrijpen voor terug om naief iets te aanvaarden gelijk de Doorsnee-mensch dat meestentijds doet.

Deze onzekerheid in hemzelf, omtrent het Primaire dat in en achter alles zich blijft verhullen, maakt voor mij de innerlijkste waarde en dus ook menigmaal de dichterlijke bekoring dezer eenvoudige verzen uit.

Ik zou er gaarne iets uit aanhalen, maar deze gedichten, elk er van op zich zelf genomen, maken niet iederen keer zoo'n indruk, als het geheel, van alles bij elkaer, doet, omdat dit geheel slechts als men het voorzichtig voelend, regel na regel doorspeurt, een duidelijk denkbeeld er van kan oproepen in ons hoofd, hoe het met den dichter Kijzer inwendig is gesteld, dus b.v. hoe hij zich verhoudt tot het Godsprobleem.

Ik zelf heb de mystisch werkende Inwezendheid, dus den Achtergrond van dit waarneembare Aanzijn, altijd gevoeld, maar bepaalde er in mijzelf nooit iets over, eenvoudig omdat ik begrijp

met de kalm-redelijke helft van mijn Wezen, dat een vergankelijk mensch, zooals ik zelf óók eens zal blijken te zijn, niets, maar dan ook heelemaal niets over die allereerste Essentie en Oorsprong van het Bestaande uit te zeggen vermag. En daar Datgene wat ik mijn Onbewusten Geest noem, want wat ik altijd buiten mijn redeneerend Bewustzijn in mij werkend weet, en wat steeds nog in zijn diepste Diepte, dus buiten alle relativiteiten van het reusachtige Heelal en mijn eigenen menschelijken Geest om, mij voor mijn wijsgeerig besef even ondoordringbaar blijft, ben ik er mij altijd toe blijven bepalen, om die allerverste Wezendheid van mijzelf en van alle Dingen, mijn altijd willend en werkend Menschzijn geheel en al wegcijferend, eerbiedig en onwetend te aanvaarden als H e t .

Wat ik hier zeide, is mij zoo even plots bewust geworden, en ik schreef het dus op. En waarom? Wel, omdat ik uit Kijzer's verzen ben gewaar geworden, dat een soortgelijke overtuiging maar veel vager en onbewust, ook op den Achtergrond sluimert van zijn bewogene Ziel en dus hier en daar vaagschemerend, nauw-zichtbaar te voorschijn komt in zijn eigen kritieken en dichterlijke praestaties.

Deze uiterlijk bedaarde maar inwendig ziende en voelende en ook schrijven gaande natuur, in wien voortdurend iets uit hem zelf gerezens omgaat en die deze verzen blijkbaar spontaan op het papier heeft gebracht, is een mensch der toekomst van wien blijkbaar nog veel te verwachten kan wezen omdat hij zich voelt aangetrokken tot alles wat hem in geestlijk opzicht voorkomt de moeite waard te zijn. Hij is door zijn intuïtief-geestlijke levendigheid reeds heel veel gaan bevroeden en heeft door zijn studie, dus door zijn ernstig en rustig, en onbevooroordeeld alles van die lektuur aanschouwend en beoordeelend lezen en dan onbevangen schrijven gaan, zich nuttig dus verdienstelijk gemaakt voor het algemeene belang en nu heeft hij bovendien, in dezen bundel getoond, in rhythmische verzen ook het meer persoonlijke Deel zijner Eigenheid te kunnen laten spreken.

En als een aantal mijner lezers, na deze kenschetsende beweringen, nu eenige bewijsplaatsen uit de verzen-zelve zouden willen zien, waaruit kan blijken, dat ik hier weer met mijn rustig-voelenden Geest gelijk heb in wat ik schreef, dan zeg ik:

ik heb nooit veel van aanhalen gehouden: want ik, de op natuurlijke, psychische wijs altijd spontaan-sterk voelende en die dan mijn eigen gevoel begrijpen willende, het op innerlijkst-subtiele wijze ontleden ga en de resultaten van dat subtiele onderzoek zoo eenvoudig en precies mogelijk meedeel, ik weet met mijn altijd eerlijk oprecht gemoed en steeds psychischlogisch voort blijven gaande menschlijkheid, die een lang aardsch werkleven achter den rug heeft, ik weet, herhaal ik, uit mijn eigen kritische ervaring, dat zulke bewijsplaatsen, menigmaal niet veel dienst kunnen doen om de schoonheid te bewijzen van het een of andere gedicht. En dit vooral niet bij verzen als deze. Want de poëzie van de Honderd Kwatrijnen blijkt veel klaarder uit hun Geheel dan uit een of meer details. En ik voldoe dus ook hier maar niet aan de populaire neiging om afzonderlijke plaatsen onder het oog te nemen. Want allicht zou ik er dan toe moeten komen om iets te laten zien, wat mijzelf wel niet hindert, maar een heel klein tikje ongegeneerd kan klinken voor de ooren van een uiterlijk-beschaafd doend publiek, al overschrijdt des Dichters uitdrukkingswijze nergens de grens tusschen het idiote ruw grove en datgene wat ieder natuurlijk mensch verdragen kan.

Moge dus dit hier en daar eenigszins vrijmoedig-menschlijk, en kortaf pittig gestelde, de voorbode zijn van andere versbundels die even krachtig en echt en ook zoo waarachtiggemeend natuurlijk maar nog meer nauwkeurig-gehoord rhythmisch zijn. Want de geestlijke frischheid om ook dit laatste te kunnen bereiken, bezit Kijzer blijkens zijn voortreflijk proza, reeds in het groote, maar de Poëzie stelt andere want diepere geluidseischen, waaraan het gehoor der binnenste Psyche zich te houden heeft.

Doch de geestlijke inhoud van dezen heelen bundel is overigens een mooi-gevoeld Geheel.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Anna Louisa Geertruida Bosboom-Toussaint. (1812-1886.)

Zou ik, na zooveel buitenlandsche vrouwen te hebben behandeld, ook niet in de kolommen van De Nieuwe Gids, een eeresaluut brengen, aan Haar, die onze grootste romancière was, is en blijft?

Ik was nog heel jong, toen ik mevrouw Bosboom begon te lezen, en het eene boek na het andere van haar ter hand nam, en het niet weg legde, voor ik de lectuur geheel beëindigd had. Ik schreef zelfs verschillende periodes van haar over (omdat ik de boeken niet in eigendom had, maar ze leende uit de Bibliotheek van den Protestantenbond, waar haar geheele oeuvre aanwezig was), en één zinsnede was mij vooral dierbaar; (het was uit *Het Huis Lauernesse,* en ik was toen dertien jaar!!):

'Hebt uwe hersenschimmen lief, gij vrouwen; als ze teleurstellingen worden, betaalt gij ze zeker duur, - maar hebt ge ze dan toch niet genoten?'

Het mooiste werk van mijn geliefde schrijfster vond ik *De Graaf van Devonshire,* - en nu, na zooveel jaren, haar romans in mijn gedachten nagaande, moet ik erkennen, dat mijn keuze niet zoo slecht is geweest. *De Graaf van Devonshire* is een kleurig, levendig en bewogen boek; de dramatische tafereelen zijn binnen de grenzen van een natuurlijk gebeuren gehouden; en het is dikwijls in mij opgekomen, of van dit werk niet een uitstekend, boeiend tooneelspel zou te maken zijn?

De Graaf van Devonshire was mevrouw Bosboom's eerste groote roman. En wat zegt zij er zelve van?

> 'Wat was ik gelukkig onder het schrijven, hoe leefde ik dubbel, ja, driedubbel! De dagen waren te kort, ik knoopte er nachten bij aan, ondanks de waarschuwingen van vader. Ach! ik kon toch niet slapen; het leefde alles voor mijn geest.

> Elisabeth en Devonshire en Maria, - ik leefde met hen en in hen, en het kon mij overigens niet schelen, wat er om mij voorviel. In eigenlijken zin, - niet in dien van het Evangelische lied, - was voor mij het "Hier beneden is het niet", waar geworden. De holle groote bovenkamer met een witten muur, de groote antieke kast en schoorsteen was mijn wereld, mijn oase, mijn Patmos. Ik zag noch hoorde iets van 't geen mij vroeger had bedroefd en geërgerd.... Ik had mijn schat in mijzelve....'

In haar voorwoord van den roman zegt zij, dat zij niet een 'navolgster van Scott' heeft willen zijn, en dat *is* zij ook niet, zij is volkomen oorspronkelijk en individueel. Evenwel is het merkwaardig, dat Walter Scott zulk een ontzaglijken invloed op de geesten heeft gehad, want men bespeurt zijn inwerking overal: bij Charlotte Brontë, bij Elisabeth Barrett Browning, bij Jacob van Lennep, enfin, bij de meest verschillend aangelegde schrijvers. Wij-van-heden kunnen dat niet meer zoo goed begrijpen, ook al genieten wij óók nog wel van Ivanhoe en The Talisman, enz. enz. Wij hebben een andere scholing dan de romantische, namelijk de realistische.

Deze eerste roman werd een succes, en beleefde in een ommezien drie drukken. In Amsterdam wilde ieder haar zien, men vleide haar, men 'tilde haar bovenmate', men schreef haar 'zotte briefjes', en toen zij terugkeerde naar Alkmaar was zij 'afgemat, ziek en halfdood.'

Een prettige kennismaking was die met Potgieter:

'Dat is wel de aangenaamste letterkundige, dien ik ontmoet heb. Zooveel smaak, zooveel oordeel en zooveel kennis. Hij is geheel zooals hij schrijft....'

Potgieter was de 'vriend harer jeugd' en is tot aan haar ouderdom 'de trouwe, hartelijke vriend' gebleven. Geen wonder! Potgieter was een man uit één stuk, hij was een diepe, zuivere natuur en van een volstrekte noblesse. En toen hij eens toevallig had vernomen, dat de Bosboom's in moeilijkheden zaten, reisde hij van Amsterdam naar den Haag, om te vragen, of hij hen ook helpen kon! Uit zijn correspondentie leeren ook de lateren zijn prachtig, loyaal karakter kennen en liefhebben.

Voor haar eerste novelle *Almagro* in De Gids ontving mevr. Bosboom als honorarium.... zes gulden per vel. Zij kocht er een lessenaartje voor, en op de Letterkundige Tentoonstelling in het Gebouw van den Gemeenteraad te 's-Gravenhage in het jaar 1923, ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig regeerings-jubileum der Koningin, was dit lessenaartje aanwezig en werd door alle bezoekers, ook door onzen Prins Hendrik, met interesse en piëteit bekeken.

De Delftsche Wonderdokter maakte ook veel indruk op mij; het oogenblik, waar Graswinckel, onder de boot, eenige oogenblikken op de grens van leven en dood vertoeft, is mij onvergetelijk bijgebleven. Maar, vreemd. *Majoor Frans* heeft mij nooit bizonder kunnen bekoren. Ik voelde er iets geforceerds, iets onnatuurlijks in, en vele avonturen er uit zouden het uitstekend doen op de film. Ik erken, dat het voor mevr. Bosboom moeilijk moet zijn geweest een geheel nieuw genre van literatuur te gaan beoefenen en vandaar dan ook misschien, dat de schrijfster in dit boek geen maat heeft weten te houden en haar gewone, rustige, harmonische evenwicht verloor, en dat het boek op vele plaatsen is, wat de Engelschen noemen ‘overdone’.

Majoor Frans zag in Januari 1874 het licht in het tijdschrift ‘Nederland’. En algemeen werd toen gesproken van der schrijfster ‘tweede jeugd’. (Zij was toen ruim zestig jaar.) Zimmerman, redacteur van De Gids, schreef, dat er met dezen roman een nieuw licht was opgegaan over mevr. Bosboom's talent. En hij prijst haar psychologie, de frischheid harer conceptie en den rijkdom harer fantasie. En vooral had dit boek verdienste om ‘de kennis welke er doorstraalt van het maatschappelijk leven in onzen tijd met al zijne vooroordeelen en scheeve verhoudingen.’ Ja, inderdaad! men moet dezen roman beschouwen in het kader van den tijd, waarin hij ontstond! Tegenwoordig zou een meisje als Francis met haar ‘cavalière manieren’ en mannelijke denkbeelden stellig niet meer als excentriek worden beschouwd!

Majoor Frans behoorde weldra tot de populairste boeken, die in die periode verschenen en behaalde al heel spoedig den achtsten druk. (De gelijkenis van *Majoor Frans* met Walter Scott's *Diana Vernon* is een toevallige, ofschoon zeer merkwaardige literaire coïncidentie; mevr. Bosboom kende deze figuur volstrekt niet, en

eerst toen zij na haar zeventigste jaar *Rob Roy* opsloeg, 'herkende zij in Diana Vernon in de karakterteekening zooveel familietrekken met Majoor Frans, dat zij er van schrikte.')

Het boek werd in het Fransch, Duitsch, Engelsch en Amerikaansch vertaald en er zullen weinig belangstellenden in literatuur in Nederland bestaan, die *Majoor Frans* niet hebben gelezen!

Mevrouw Bosboom heeft van de zijde der critiek tijdens haar leven veel pleizier beleefd en hoezeer ook het publiek haar waardeerde, blijkt uit de unieke huldiging in het openbaar, haar op haar zeventigsten verjaardag bereid, aan welk feest vrijwel alle artiesten en ook haar lezers, op grandiose wijze hebben deelgenomen.

Mevrouw Bosboom heeft voor altijd haar plaats veroverd in onze letterkunde en niet het minst in onze harten. Men moet van deze schrijfster houden, haar hoogachten en vereeren, om haar respect afdwingende oprechtheid en haar volkomen toewijding aan haar werk, die haar de woorden in de pen gaven:

> 'Door de hulpe Gods mag ik vrij en fier de oogen opslaan en iedereen ferm in het aangezicht kijken. Dat zal wel de oorzaak zijn, waaruit ik zekere stoutheid put, om zonder menschenvrees mijn gevoelen te zeggen waar ik meen, dat het noodig is.'
> JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Jan Eigenhuis en Albert Schweitzer.

Den 26en Mei 1936 bereikt een onzer bescheidenste en toch zeer verdienstelijke literatoren den zeventigjarigen leeftijd.

Wij bedoelen den schrijver J. Eigenhuis, die, als redacteur van het weekblad 'Eenheid', een eigen kring om zich heen heeft gevormd en die in zijn romans en novellen een specifiek Hollandsch karakter vertoont, dat elken vaderlander weldadig aandoet. Kennis van het volksleven en van het volkskarakter, van de vrije natuur, het Hollandsch landschap en het Hollandsch bedrijf, blijkt uit al zijn werken. Meen echter niet, dat Eigenhuis' belangstelling zich uitsluitend tot zijn eigen land bepaalt. Het tegendeel is waar. In zijn tijdschrift plaatst hij artikelen van de meest verschillende soort, omdat hij zich interesseert voor alle

uitingen van 's menschen geestelijk zijn, op welke tegenstrijdige manieren zij zich ook soms openbaren, en zoo geeft hij zijn aandacht aan de opvattingen van theosofen zoowel als van vrijmetselaren, van Buddhisten, Joden of Christenen, als van spiritisten of anthroposofen. Het is deze ruimheid van begrip, die zijn weekblad steeds leesbaar houdt, want van de meest verschillende levensstroomingen blijven wij op de hoogte, daar 'Eenheid' de weerspiegeling geeft van wat er woelt en werkt in het maatschappelijke en geestelijke leven, zoowel in Nederland als daarbuiten. Het ideaal van Eigenhuis is: *eenheid onder de menschen* te brengen, en voor zijn deel draagt hij daartoe bij door zijn gestadige arbeidzaamheid en zijn alle dingen onderzoeken, waaruit hij dan het goede behoudt.

Dat een rustig-beschouwende, zich steeds met onder- en bovenstroomen bezig houdende geest als Eigenhuis zich aangetrokken zou gevoelen door den humanitairen, veelzijdigen Albert Schweitzer, die tegelijk doctor in de theologie, in de philosophie en de medicijnen is en die zijn arbeidsveld heeft in aequatoriaal Afrika, is geen wonder, want Schweitzer is een der universeelste en aantrekkelijkste temperamenten van onzen tijd. Het is vooral zijn groote menschelijkheid, die ons treft en charmeert, en als ooit iemand leeft met zijn woord en zijn daad naar zijn overtuiging, dan deze man, die zijn geheele bestaan aan zijn idealen dienstbaar maakt.

Wij hebben het aan den heer Eigenhuis en zijn echtgenoote te danken, dat Albert Schweitzer algemeen bekend kon worden in Nederland. Niet alleen vertaalde hij (met zijn vrouw) Schweitzer's *Uit mijn leven en denken* (waarin wij een volledig overzicht krijgen van de jeugd, de jongelingsjaren en den volwassen leeftijd, zijn studie en zijn werk, zijn reizen en zijn verblijf in het oerwoud, zijn muzikale bestrevingen en zijn voorlezingen aan de Universiteit, van deze begaafde persoonlijkheid) en ook: Schweitzer's *De wereldbeschouwing der Indische denkers* (de leer der Oepanishads, de Samkhyaleer, het Jinisme, het Buddhisme, het Brahmanisme, de Baghavad Ghita en nog veel, veel meer), doch om den interessanten Elzasser nader bij ons volk in te leiden, schreef hij een boek: *Albert Schweitzer,* dat dezen 'theoloog-philosoof-musicus-arts-zendeling' ten voeten uit teekent.

Met een groote gevoeligheid en een fijn begrip stelt hij ons Schweitzer voor oogen; hij geeft een beeld van diens persoonlijkheid; schetst ons dan zijn zendingsarbeid; doet ons zijn theologische werken kennen en beschrijft hem als wijsgeer en als musicus. Deze man ‘vol kinderlijk zachten heldenmoed’ heeft zijn volledige sympathie, en daarom vermocht Eigenhuis ons deze voortreffelijke karakterstudie te geven.

Schweitzer zoowel als Eigenhuis zijn beiden zeer ruim in hun opvattingen; zij hebben iets mystisch' en iets profetisch'. En vandaar hun samenstemming, vandaar de ‘Anklang’, die Eigenhuis bij Schweitzer vindt.

Albert Schweitzer geniet, men weet het, een groote populariteit, vooral onder de jongeren van alle landen.

Waarom? Omdat hij modern is in den ruimsten zin van het woord, en toch, wat hij het goede in het van ouds bestaande oordeelt, niet loslaat. Hij geeft hoop op de toekomst van het menschelijk geslacht, dat het in den loop der tijden nobeler en humaner worden zal. Hij is een zoeker naar de waarheid en schroomt niet onomwonden zijn opinies te kennen te geven. Hij noemt, zooals de Engelschen zeggen, *a spade a spade,* en is onafhankelijk genoeg om alle verkeerdheden, die hij ziet en alle twijfelingen, waaraan de mensch ten prooi kan zijn, ronduit bloot te leggen. Hij heeft zich vrij geworsteld uit de beklemming van conventioneele bekrompenheid, haalt vele heilige huisjes omver, maar.... laat ons niet zonder hoop en houvast; hij sterkt en steunt en wekt op; hij is blijmoedig en ernstig en brengt de opvattingen, die hem verstandig lijken, in zijn leven, omgang met anderen, en zijn geschriften, in practijk.

Ziehier het geheim van zijn succes. Indien hij afbreekt, hij bouwt ook op, indien hij u iets afneemt, hij geeft u er iets anders voor in de plaats; hij laat u niet eenzaam en berooid in de kou, hij geeft u de warmte van zijn kracht, den troost van zijn woord, de hoop van zijn eigen overtuiging.

Wij zijn den heer Eigenhuis dankbaar voor zijn bemoeiingen om Albert Schweitzer tot een figuur in ons midden te maken. Maar tevens huldigen wij hem, bij zijn zeventigjarig jubileum, als de mensch vol humane goedheid en innerlijken vrede en de schrijver van rustige, realistisch-idealistische romans, die een aanwinst zijn voor onze vaderlandsche literatuur.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Is het niet uiterst opmerkelijk, dat, terwijl heel de Westersche wereld nauwelijks kan ademen van angst voor de mogelijkheid van opnieuw de verschrikkingen van een grooten oorlog, de dagbladen in alle talen zwijgen over de kuiperijen van hen, die hen mogelijk maken, aanstichten, propagandeeren, verveelvoudigen: de groote 'concerns' der bewapenings- en vernietigingsmiddelen en de in hun soldij staande dagbladpers. Zij beheerschen in het duister, immers eigenaars der meestgelezen en invloedrijkste dagbladen der groote mogendheden, de publieke opinie van alle landen, systematiseeren het blinde chauvinisme, blazen het vuur aan, dat aan de nationale grenzen smeult en.... houden zich achteraf, zoodat niemand hun doen gewaar wordt. Enkele jaren geleden, toen de oorlogsdreiging latent was, stonden de neutrale dagbladen vol over het gekuip dier stille oorlogsdrijvers, vooral in Frankrijk even actief als machtig, doch ook in Engeland, in Noord-Amerika hun met bloed en menschennood bezwaarde dividenden inpalmen, ondanks dat reeds zoo openlijk mogelijk is gebleken, dat zij en zij allèèn de vaderlandsliefde der individuen, een der edelste en natuurlijkste deugden van alle volken, vervalschten door haar door middel van een veile dagbladpers op te hitsen tegen andere volken, die toch niets liever verlangden dan met hen in vrede en vriendschap te leven en nuttigen en heilzamen arbeid te verrichten voor het algemeen belang. Maar nu, terwijl de lezers der dagbladen nauwelijks ademen van vrees voor wat hun te wachten staat, nu zwijgt diezelfde dagbladpers over het gewroet dier 'concerns', verklaarbaar genoeg, want voor een belangrijk deel staan de

schrijvers in hun dienst. Al is dit soms zonder dat zij het zelf weten.

De gespannen toestand tusschen Duitschland en Frankrijk schijnt intusschen wat minder te worden, misschien ook doordien bij het jongste Duitsche plebisciet het bestaande systeem, door 99% der uitgebrachte stemmen goed gekeurd, zoo sterk is gebleken, dat het waarlijk indrukwekkend is. Wijl toch in ieder geval in de stembureaux de mogelijkheid bestond om, ofschoon de Duitsche kiezers dan gehoorzaam ter stembus opgingen, een waardeloos biljet in de bus te steken. Dus lijken die 99% der stemmen uitgebracht voor Adolf Hitler en zijn 'Derde Rijk' toch wel het bewijs, dat het Duitsche volk berust in wat het van boven af wordt opgelegd, èn tevens onthouden: persoonlijke staatkundige vrijheid. Trouwens de kunstmatig in Frankrijk gekweekte vrees jegens de buren aan den anderen oever van den Rijn, vrees bezield door even kunstmatigen haat, omdat de regeering van dit nieuwe Duitschland de autonomie handhaaft tegen de krankzinnige bepalingen van het Tractaat van Versailles in, vereenigt het Duitsche volk in een bezieling, welke direct op oorlog zou uitloopen, indien ook de regeering van het oogenblik zich niet bewust ware, dat het moment van oorlog nog niet is gekomen. En zal het ooit komen, waar, ondanks dat de haatzaaiers in oorlogsbehoeften-'concerns' en hun dagbladpers, de wil der volken om voortaan in vrede te leven en de verfoeiing van den oorlog mettendag sterker en bezielder wordt, schijnt te zullen uitgroeien tot een algemeen en dreigend geroep: 'Wij willen geen oorlog'!

Maar wàt dan met Japan, land van zwoegers, land zònder publieke opinie? Volk van in ontbering en onwetendheid gegroeid eeuwenoud bijgeloof? Maar tevens gevreesde concurrent voor elke nijverheid ter wereld, bewogen door landhonger?

Over en weer wordt in stilte en voorbereiding overleg gepleegd tusschen de regeeringen van Duitschland en Frankrijk, onder toezien en bemiddeling van de Engelsche regeering, meer geneigd tot Duitschland, maar nauwer verbonden met Frankrijk, om een atmosfeer te scheppen, welke geleidelijk tot een rustiger toestand zal leiden in welke voorbereiding besprekingen kunnen worden gehouden over eigenlijke onderhandelingen betreffende de handhaving van den vrede in Europa en de uitbreiding van het vredes-

werk door oplossing van het ontwapenings- en het economische vraagstuk. En daarbij stelt de Duitsche regeering dan voor ‘te gelegenertijd’ een conferentie bijeen te roepen ter regeling van de volgende punten tot ‘oorlogsverzachting’.

1. Verbod van gas-, gif- en brandbommen;
2. Verbod van bommenwerpen op open plaatsen, welke zich buiten het bereik van de middel-zware artillerie aan een oorlogsfront bevinden;
3. Verbod van beschieting van plaatsen met vèrdragend geschut, buiten een gevechtszone van 20 K.M.;
4. Verbod van tanks van het zwaarste kaliber;
5. Verbod van bijzondere zware artillerie.

Ook de Fransche regeering heeft intusschen haar vredesplan ontworpen, echter met dit verschil, dat zij, gedreven door vrees, blijft vast houden aan oude tractaten, waaraan de Duitsche zich juist wil ontworstelen, wijl zij althans in eigen huis volslagen meester wil zijn. Daarom zei de Britsche ‘prime-minister’ Baldwin onlangs in een verkiezingsrede:

‘Hitler, de dictator van Duitschland, heeft het in zijn macht, om op dit oogenblik meer te doen om de zwarte schaduw van de vrees, die over Europa hangt, weg te nemen, dan eenig ander thans in Europa levend mensch. Ik zeg, dat hij het in zijn macht heeft; God geve dat hij er ook den wil toe heeft. Als Hitler het wil, dan zal niets dat Engeland kan doen ongedaan worden gelaten, en ik geloof, dat als hij Europa er van kan overtuigen, dat hij den wil tot den vrede heeft, er geen volk van Europa is, dat niet met hem zou willen samenwerken. Want de harten van de volken van alle landen van Europa hunkeren naar vrede. De volken denken met afschuw aan de mogelijkheid van oorlog. De gebeurtenissen der volgende maanden zijn van het hoogste belang.’

Ofschoon dan met Frankrijk in geval van een toekomstigen oorlog tegen Duitschland gepaard, is het duidelijk, dat Engeland in zijn gevoel dichter bij het Duitsche volk staat dan bij het Fransche, welks regeering het niet minder een gevaar voor het behoud van den vrede vindt dan die van het ‘Derde Rijk’. Aan zijn vriend Kurd von Schlözer, destijds, ofschoon Lüthersch van kerk, Pruisisch gezant bij den ‘Heiligen Stoel’, schreef de toen-

malig-beroemde oriëntalist Max Müller, hoogleeraar te Oxford, dato 5 December 1885, dus meer dan een halve eeuw geleden: ‘Nur wenn Deutschland und England in Zukunft treu und fest zusammenhalten, kann der fürchterliche und wahrhaft barbarische Zustand, in den wir leben, ein Ende nehmen. Wir leben ja wie die reiszenden Tiere in prähistorischen Zeiten. Jeder Mann in Europa ist jetzt Soldat. Das klingt recht schön, von einem bewaffnetem Volke zu sprechen, aber das Ziel menschlicher Kultur ist Friede und Sicherheit auch ohne ewige Kampfbereitschaft. Was würden wir von einen Staat sagen, in welchen jeder einzelne nie ohne Revolver auf die Strasse gehen könnte? Was soll man vom Europa sagen, wenn kein einzelner Staat sich mehr sicher fühlt, der nicht mehr Kanonen hat als sein Nachbar? Das musz einmal wieder anders werden’. Is het niet of deze woorden van den grijzen geleerde aan zijn vriend den wijzen diplomaat, want als zoodanig bewees Kurd von Schlözer zich, in plaats van voor een halve eeuw, gisteren werden geschreven? Het is waar dat een halve eeuw in het leven der volken nauwelijks de beteekenis heeft van een uur.

De dagen van het Ethiopische rijk, onafhankelijk sinds de oudste tijden, lijken geteld, nu de Italiaansche legermacht voortdurend verder en dieper in het woeste gebied doordringt, en de Negus, even dapper, blijkt het, als zijn wilde volk-zelf, er nog geen oogenblik aan denkt zich gewonnen te geven. Hoe langer hoe dieper trekt hij zich in zijn woeste land terug. Lid van den Volkenbond, hij en wat hij zijn volk noemde, stelde hij zijn vertrouwen in dien Bond in de hoop, dat de groote Europeesche regeeringen aan het fascistische Italië een ‘halt’! zouden toeroepen, en het door strafmaatregelen, ‘sancties’ genoemd, in het bijzonder door een verbod van petroleumtoevoer zouden dwingen af te zien van verovering. Maar in geen vraagstuk der wereldpolitiek is de Geneefsche Bond machteloozer gebleken dan in dit. Onder den invloed van Marxistische democratie, welke voor dictators slechts iets kan gevoelen als zij communistisch gezind zijn, bleek de stemming door heel de wereld vòòr Ethiopie. Ofschoon de overgroote meerderheid der dagbladlezers nauwelijks ooit vroeger van Ethiopie en zijn ‘Negus-negesti’ had gehoord, noch wist waar het land ongeveer ter wereld lag. De meesten

waren tègen Italië. Dit was immers het land van den 't eerst in den nieuweren tijd opgekomen dictator, Benito Mussolini, hoewel uit de nederigste volksklasse opgegroeid, door de machtspreuken der Marxistische democratie heen tot leider van zijn volk geworden, welks communistische dwalingen hij had ingezien en nu door zijn Fascisme bestreed. Aldus werd haast heel de wereld buiten Italië bezield met sympathie voor dat donkerhuidige Afrikaansche volk, eigenlijk geen volk, doch een verzameling van wilde stammen beheerscht en bedwongen door een oligarchische dwingelandij, verpersoonlijkt door dien parmantigen donkeren vorst in Adis-Abeba, die met zijn militaristische hoofden, 'ras' genaamd, deze stammen in bedwang hield. Ook medelijdende zielen onder het gauw tot medelijden geneigde Nederlandsche volk, waren verontwaardigd over den Italiaanschen aanval, zoo genaamd door den verfoeiden dictator Mussolini, gewild, zij gaven, door het zenden naar het belaagde land van een voortreffelijke ambulance te kennen, hoezeer zij in gedachten maar ook in daad meestreden tegen den aanvaller, zij 't dan ook op menschlievende wijs. Maar de Nederlandsche sympathie, welke zich zoozeer liet beheerschen door fantastische berichten uit het kamp der Abessyniërs - of Ethiopiërs, naar men deze wilden noemen wil - is aanmerkelijk afgekoeld. Het bleek, dat de ter hulp toegesnelde ambulance, gegeven den aard van land en volk in hun volslagen verwildering, wel had t'huis kunnen blijven, wijl zij het eigenlijke oorlogsveld niet kon bereiken en, door inspanning van de uiterste krachten, zoo al, nog in vijandschap werd ontvangen. Een onzer uitgetrokken ambulance-artsen, dokter Van Schelven, door de dankbare Abessyniërs ernstig gewond, doch door eigen echt-Hollandsche wils- en krachtsinspanning in veiligheid gekomen en, teleurgesteld nu weêr in het vaderland terug, gaf, in ons veilig midden, een anderen kijk op land en volk, welks laatste ook hij, onberaden, ter hulp had willen komen.

'Het land is eigenlijk te groot, zei hij. De Abessiniërs bewonen nauwelijks drie provincies. De overige hangen er maar zoo wat aan. Zij zijn nu eens v o o r den Negus, dan weer t e g e n den Negus. Er is geen saamhoorigheidsgevoel en men kan dan ook van een Abessinische natie niet spreken.

Wat wij meegemaakt hebben, bewijst wel duidelijk hoe primi-

tief en ongeciviliseerd de toestanden daar zijn en hoe er inderdaad nog de eerste grondslagen voor een geordende samenleving gelegd moeten worden.'

Maar nu gaat het om de vraag hoe tot vrede te geraken tusschen Italië en den Negus, die zich krampachtig vast houdt aan den Volkenbond, ofschoon hij begint in te zien, dat hij van Genève weinig hulp heeft te wachten. Daar spreken zijn afgezant Wolde Mariam en de Parijsche professor Jèze, doch het lijkt wel of zij dit op eigen gezag doen, want hun verbinding met den Negus lijkt problematisch: waar houdt de dappere 'keizer' zich aan het hoofd der troepen, die hem in waarheid nog overblijven, op? Hij verschuilt zich tegen Italiaansch wapengeweld in een der ontelbare gebergteholen, waaraan het land zoo rijk is, en trekt met zijn mannen, waar hij kan, òp tegen de zooveel sterkerbewapende indringers, die over de oorlogskracht der wreede moderniteit beschikken. Ongelukkig voor den Negus begint men te Genève in te zien, dat het in dit geval nog minder gaat om het onafhankelijk voortbestaan van het donkere land met zijn donkere bevolking, waaraan Italië, als het er eenmaal onbestreden overmacht bezit, nog een harde taak zal hebben om hen eenigermate onder Westersche administratie, anders doch ten onrechte genaamd 'Beschaving', te brengen, dan wel om het voortbestaan van den Volkenbond-zelf. Duitschland en Japan hebben dit gezegend instituut, bij welks instelling men geen rekening heeft gehouden met de bestaande werkelijkheid der volksverhoudingen en mentaliteiten, dat tevroeg tot leven werd geroepen, reeds den rug toegekeerd; Noord-Amerika heeft er zich steeds op een belangstellenden afstand van gehouden. Nu wordt de Bond belaagd en geschaad door de kortzichtige politiek der Fransche staatslieden, die niet inzien, dat Frankrijk in een mogelijken toekomstigen strijd met Duitschland alleen zal komen te staan, wijl zijn bondgenoot Italië door het Afrikaansche avontuur in de eerste tientallen jaren verzwakt zal zijn, terwijl het Engeland van zich vervreemdt door bijna openlijk partij te trekken voor dat land tègen Abessynië en dus ook tègen Engeland, dat aan het Italië van Mussolini de overwinning niet gunt. Immers het kan geen groote mogendheid dulden aan de Roode Zee en evenmin aan de grens van den Soedan met het op Ethiopisch gebied liggend

Tsanameer, dat voor een belangrijk deel de wateren van den Nijl voedt. Sommigen vreezen zelfs, dat ook Engeland zich uit den Volkenbond zou terug trekken, indien het tegen Italië in de Abessinische aangelegenheid volkomen de vlag moet strijken. Dit zou het einde er van zijn, waarvoor het vleugje gezond verstand, dat de menschheid nog bezit, ons behoede.

De vrees voor de watervoorziening van den Soedan en Opper-Egypte, doordien het Tsanameer onder beheer zou komen van een Europeesche macht van wier goedgunstigheid laatstgenoemd land afhankelijk zou worden, is wel de belangrijkste ondergrond van de Britsche bescherming van den Negus en zijn regeering, en van het Britsche opdrijven om met geweld Italië onder de strafmaatregelen te brengen der overige volken. Genève onderhandelt over den vrede met Italië en de zoogenaamde vertegenwoordigers van den Negus, doch zonder kans op succes. Terwijl deze laatste onvoorwaardelijk vast houden aan den Volkenbond, wordt de bemiddeling er van door Italië afgewezen. Dit wil de vredesonderhandelingen voeren door de bevelhebbers der twee legers, buiten Genève om. Zoo rekent dan de Britsche regeering nog slechts op het murw worden van Italië door de genomen ‘sancties’, waarvan de invloed echter op het strijdende Italië geen andere is dan dat regeering en volk van dit land er hoe langer hoe meer tegen Engeland door worden verbitterd, terwijl Frankrijk verwacht, dat de Italiaansche wapenen Abessynië en zijn ‘Negus’ wel eerlang in een hoek zullen drijven. De kans op een oorlogsconflict tusschen Engeland en Italië is daarbij allerminst uitgesloten, doch zal, laat ons hopen, voorkomen worden. Wie zal echter ontkennen, dat de toekomst van Europa nog gehuld is in volslagen duister?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). Charlotte Brontë, Currer Bell, in haar werk.

(Vervolg en slot van blz. 389.)

The Professor.

The Professor, het boek, dat later werd omgewerkt en uitgebreid tot *Villette,* was de roman, dien Charlotte schreef, terwijl haar zusters Emily en Anne werkten aan *Wuthering Heights* en *Agnes Grey.* Men weet, dat *The Professor* door zes uitgevers werd terug-gezonden (en m.i. terecht!). En hoewel dit boek eerst na haar dood, in 1856 werd uitgegeven, (toen zij reeds beroemd was, en het natuurlijk curieus en interessant was, ook dit werk van haar aan het publiek te laten zien) en het dus nà *Villette* (1853) verscheen, behandel ik dit hier het eerst, omdat het geschreven werd vóór Villette, en er toch in nauw verband mee staat.

The Professor is een contrast tot Villette, zóó groot, dat men er in stomme verwondering tegen-aan staat te kijken. *The Professor* is zoo droog, zoo vervelend, zoo stug, zoo saai, zoo zonder eenigen hartstocht, dat de lectuur bijna een kwelling wordt, en ware de auteur niet Charlotte Brontë, men het hoek misschien niet zou kunnen uitlezen. Het was trouwens de bedoeling van Charlotte, om een ‘grey and sober book’ te schrijven, en dit werk is merkwaardig, zegt Mary Sinclair, in haar *The Three Brontë's* ‘for its cold and dispassionate observation. Nergens laat Charlotte zich hier gaan, zij houdt zichzelf met nuchtere

kracht in bedwang, òf.... zooals men het óók zou kunnen zien, Charlotte's genie was nog niet 'ontwaakt'. Zij ziet nog niet, zij hoort nog niet, zij voelt nog niet. En het resultaat is een boek zonder geur, zonder kleur, zonder fleur. In *Villette* daarentegen is Charlotte's rijkste natuur opengebloeid in verrukkelijken overvloed; *Villette* is zoo levend, zoo gloeiend licht, dat het hier en daar soms visionnair lijkt; *Villette* wekt onze diepste liefde en onze diepste bewondering. En toen ik het jaren geleden voor de eerste maal las, dacht ik onmiddellijk: *dit* is Currer Bell's meesterwerk, en niet *Jane Eyre: Villette* overtreft *Jane Eyre* ver en ver. Tot mijn groote voldoening las ik toen in een Amerikaansch tijdschrift, dat *Villette* een der mooiste, zoo niet *de* mooiste roman is der 19e eeuw. En nog later, veel boeken over de Brontë's bestudeerende, zie ik, dat Theodore Watts Dunton *Villette* noemt: 'The writer's masterpiece from a literary point of view', en K.A.R. Sugden zeg: '*Villette* is usually regarded as the greatest of her four novels'. En Mary Sinclair: It is in this utter purity, this transparant simplicity, that Villette is great'.

Maar nu *The Professor.* Het was Charlotte's bedoeling in William Crimsworth een man te geven, die uitsluitend wil leven van het geld door hemzelf verdiend. Daardoor is haar boek zoo *matter of fact,* zoo kroniekachtig, zoo eng, en zoo zonder eenige poëzie, dat het bijna niet te harden is. Ziehier de inhoud.

Willem Crimsworth is de zoon van een failliet-geganen molenaar, die wegens zijn rijkdommen in de aristocratie is getrouwd. Bij den dood zijner ouders wordt hij door familie opgevoed; hij wil geen dominé worden, niet een van zijn nichtjes trouwen, niet de partner blijven van zijn oudsten broer, die het bedrijf van zijn vader voortzet, daar deze hem onvriendelijk behandelt en een te karig loon betaalt. Hij gaat naar Brussel, waar hij leeraar in het Engelsch wordt aan het Instituut van den heer Pelet, en hij heeft veel succes met zijn onderwijs. Naast de deur is het Pensionnat de Demoiselles van Mlle Zoraide Reuter, en deze dame verzoekt Crimsworth ook op haar school les te komen geven, daar zijzelve ook veel belang stelt in den jongen Engelschman. Een secondante, Frances Henri woont de lessen bij en maakt snelle vorderingen. Crimsworth begint zich te interesseeren voor zijn leerlinge, en

wekt zoodoende de jaloezie van Mlle Reuter, ofschoon deze al geëngageerd is met Monsieur Pelet van de jongensschool, en ten slotte gaat zij zóó ver om Mlle Henri te ontslaan. Crimsworth, die haar adres niet krijgen kan, neemt zijn ontslag, krijgt ruzie met Pelet, die hem nu óók bedankt, en staat zonder emplooi op straat. Niet lang daarna ondekt hij Mlle Henri en verlooft zich met haar, en door bemiddeling van een rijken Hollander, wiens zoon hij van verdrinken heeft gered, krijgt hij een betrekking, die hem 3000 frs per jaar opbrengt. Hij trouwt, en mevrouw Crimsworth zet een meisjesschool op. En tegen dat hun zoon oud genoeg is om naar Eton te gaan, hebben zij zóóveel gespaard, dat zij in Engeland van hun rente kunnen gaan leven.

Het boek is steeds het beste in de gedeelten, waar Frances Henri (Lucy Snowe in Villette, of Charlotte-zelve) ten tooneele verschijnt.

'From the first page to the last', zegt May Sinclair, 'there is not one pulse, not one breath of passionin it. The bloodless thing comes coldly, slowly, tentatively, from the birth. It is almost as frigid, as a *devoir,* written under M. Héger's eye'.

Ook in dit opzicht doet het mij pleizier, dat ik niet verkeerd heb gezien, en dat *The Professor* algemeen wordt beschouwd als een vrijwel onleesbaar boek!

Villette.

Maar *Villette!*

Hier is Charlotte in haar volle, haar volste kracht. Zonder eenige aarzeling zet zij haar zinnen neer, en in al haar beschrijvingen slaagt zij. Alle karakters staan voor ons in levenden lijve, alle sentimenten kunnen wij medevoelen, alle omstandigheden aanvaarden. Natuurlijk is *Jane Eyre* vertaald (in de Wereldbibliotheek), omdat nu eenmaal iedereen dezen naam kent, maar waarom wordt ook niet eens *Villette* aan het Hollandsche publiek gegeven, dat minder romantisch, maar veel natuurlijker, veel poignanter, veel boeiender is? Hoe vreemd is het, dat men altijd maar blijft hangen aan een oude traditie, en dat het eerste boek van een schrijver, dat insloeg, ook altijd den grootsten naam blijft houden, ook al schreef hij daarna even goede, of zelfs

betere boeken? Waarschijnlijk omdat dit eerste boek de ‘verrassing’ bracht, en de latere werken als vanzelf sprekende geschenken worden aangenomen!

* * *

In de jaren 1852 en 1853 werkte Charlotte te Haworth hard aan *Villette* (met dezen naam is bedoeld ‘de kleine stad’, namelijk Brussel, - klein in vergelijking met bijvoorbeeld Londen, Berlijn, Parijs) en in het begin van 1853 zag het boek reeds het licht, en ‘had a great reception’.

Lucy Snowe (Charlotte had haar eerst Lucy Frost genoemd) is een wees, die wij het eerst ontmoeten, ten huize van haar peettante, mevrouw Bretton, waar zij tweemaal per jaar gaat logeeren. Mevrouw Bretton heeft een zoon, John, die voor dokter studeert, en soms logeert er ook een klein meisje, Paulina, dat zich zeer aan John heeft gehecht.

Een jaar of acht later is Lucy *dame de compagnie* bij een dame, die onverwacht sterft, en haar niets nalaat, zoodat Lucy besluit zich te bekwamen voor onderwijzeres. Zij begeeft zich naar Brussel (precies dezelfde reis makende als indertijd Charlotte zelf), en na nog eenige omzwervingen komt zij terecht bij het Instituut van Madame Beck, waar zij een plaatsing vraagt. Madame aarzelt, maar een der leeraren Monsieur Paul raadt haar aan het meisje als secondante te nemen:

‘Engage her. If good predominates in that nature, the action will bring its own reward, if evil, - ehbien, ma cousine, ce sera toujours une bonne oeuvre’.

De school wordt streng geregeerd door Madame Beck, die overal toezicht op houdt, zich niet ontziet, brieven te lezen, kasten na te speuren, en die haar oogen overal tegelijk schijnt te hebben. Lucy, eerst bonne der kinderen van mevrouw, wordt later leerares in het Engelsch. Een harer leerlingen is Ginevra Fanshawe, een genadelooze flirt, die het hof wordt gemaakt door Monsieur de Hamel en een jongen dokter, op wien ook mevrouw Beck verliefd is.

Op den verjaardag van mevrouw Beck zal er tooneel worden gespeeld; monsieur Paul heeft de leiding. Hij is van een chole-

rische natuur en Lucy heeft al verscheidene malen ongenoegen met hem gehad Lucy, wordt verzocht de rol van een ziek geworden meisje op zich te nemen, maar zij weigert hartstochtelijk, vooral omdat zij dan als man gekleed zou moeten zijn. Er is een vreeselijke scène, maar tenslotte krijgt monsieur Paul zijn zin, en Lucy wordt het succes van den avond.

Met de groote vacantie blijft de arme Lucy geheel alleen. Zij dwaalt wanhopig door de stad, wordt uitgeput in een huis opgenomen, en bevindt zich bij haar peettante, terwijl dr. John haar zoon blijkt te zijn dien Lucy in geen acht jaren had gezien.

Lucy ligt verscheidene weken ziek te bed, en lijkt doodelijk verliefd op dr. John, die haar meeneemt naar concerten en lezingen, waar zij vaak monsieur Paul ontmoeten, die scheel zier van jalouzie. Eens op een avond gaan zij naar den schouwburg om de beroemde Rachel te zien spelen; er breekt een brand uit, en in de daardoor ontstane paniek redt dr. John een jong meisje, die niemand anders blijkt te zijn, dan de meer vermelde Paulina. Lucy merkt, dat John niets om haar geeft, daar er tusschen hem en Paulina een wederkeerige liefde is ontstaan, en zelve voelt zij zich al meer en meer aangetrokken door monsieur Paul. Ze hebben nog wel telkens verschil, maar leeren elkaar hoe langer hoe beter verstaan, en eer hij voor drie jaar naar Guadeloupe vertrekt, omdat hij daar een bezitting heeft geërfd, toont hij haar een aangenaam huis, waar zij een meisjesschool inrichten kan, en zijn terugkomst afwachten, waarna zij zullen trouwen. ‘He gave his pledge and then his farewell’.

Het boek eindigt met de penetrante beschrijving van een storm, die drie jaar later plaats heeft, juist als Lucy hem thuis verwacht, en de schrijfster geeft duidelijk te verstaan, dat ook de boot van Paul is vergaan.

Dit is de korte inhoud van Villette, dat, ondanks alle toevalligheden en een zeker gebrek aan harmonische compositie, ons vasthoudt met onvergetelijke kracht.

Charlotte Brontë zelve leeft in elke daad en gedachte van Lucy Snowe; Madame Bretton is mevrouw Smith; John haar zoon George,; Madame Beck is Madame Héger, en monsieur Paul is klaarblijkelijk geïnspireerd op Constantin Héger. En zóózeer wordt het algemeen geloofd, dat de heer Héger en monsieur Paul

identiek zijn, dat ik een editie bezit.... waar voorin het portret van Constantin Héger is opgenomen!....

Als een hoogst bizondere curiositeit mag ik hier vermelden, dat onze Hélène Swarth den heer Héger nog van aangezicht tot aangezicht heeft aanschouwd. Zij werd, als heel klein kindje eens meegenomen naar een openbare les in het Instituut der Rue Isabelle, en toen de heer Héger, - toen zeer oud en met sneeuwwit haar, - de ontroering van het kindje zag, toen er verzen werden voorgedragen, vroeg hij haar vriendelijk, of zij zooveel hield van poëzie?....

Men twijfelt er tegenwoordig, na de publicatie van Charlotte's brieven in The Times in 1913, nauwelijks meer aan, of Charlotte droeg den heer Héger een brandende, radelooze liefde toe. (Ik heb de opinie van Fanny Ratchford, die, goed gedocumenteerd, hieraan twijfelde, behandeld in de April-afl. 1935.)

Maar.... als men *mijn* opinie vraagt.... dan zou ik zeggen, afgaande op het slot van Villette, èn Charlotte, door mijn uitgebreide lectuur van en over haar, door en door kennende, dat Charlotte ja! den heer Héger heeft liefgehad.

En waaròm ik dit denk! Omdat de schrijfster, Lucy Snowe (zij zelve) en monsieur Paul (de heer Héger) *niet* wilde laten trouwen. Haar waarachtige, zuivere, diepe, virginale pudeur schrikte daarvoor terug.

Ontelbare malen heeft men Charlotte verzocht, het slot te wijzigen, en het paar te laten trouwen. *Zij heeft het niet gewild.*

Ware er in haar ziel geen liefde geweest, dan zouden Paul en Lucy *natuurlijk* in het huwelijk zijn getreden. Nú was dit einde voor Charlotte onmogelijk, en ik verbeeld mij, dat de meeste vrouwen mijn bewijs als bewijs zullen kunnen aanvaarden.

Wèl wil ik er hier bijvoegen, dat het onbeschaamd bloot leggen harer intiemste gevoelens (door de publicatie der brieven) Charlotte, als zij het geweten had, misschien tot zelfmoord zou hebben gedreven. Want dusdanig was de fijngevoelige, teedere kuischheid harer ziel.

Met de publicatie van *Villette* (there are few novels in which an imagination so supreme is wedded to so vivid a vision of actuality, zegt May Sinclair) begonnen twee jaren van volmaakt geluk voor Charlotte Brontë, misschien het eerste echte geluk,

dat zij ooit had gekend. Haar gezondheid, die, sinds den dood van Anne, altijd wankelend was geweest, verbeterde aanmerkelijk; het geld, dat zij met haar boeken verdiende, bracht comfort, en bijna weelde in de eenvoudige pastorie; haar uitgevers zonden haar allerlei nieuw uitgekomen boeken; de critiek was haar gunstig.... Zij had vele goede vrienden.... en dan was daar Arthur Nicholls....

* * *

En thans, aan het einde van mijn studie over de merkwaardige familie Brontë gekomen, moet ik erkennen, dat het een veelomvattende, doch ontzaglijk aangename taak is geweest.... want stellig zijn er weinig gezinnen, in de omstandigheden der Brontë's verkeerende, waar het genie op een zoo wonderbare en eclatante wijze tot uiting is gekomen!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Na in deze rubriek behandeld te hebben achtereenvolgens: George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, Bettina von Arnim, Karoline von Günderode, Colette, Fanny Burney, de familie Brontë, hoop ik, in onze Juli-aflevering een aanvang te maken met een nieuwe studie, thans over Madame de Staël.

J.K.-R.v.S.

Bibliographie

Dr. R.F. Lissens. *Het Impressionisme in de Vlaamsche Letterkunde.* - 1934, Mechelen. N.V. Het Kompas. Amsterdam. N.V. De Spieghel.

Blijkbaar een dissertatie voor een doctoraat in de letteren. Het boek is gedateerd Leuven 1 Juni 1934. Het is niet zoo vlot geschreven als het boek van Lode Monteyne over de Sabbe's. De Nederlandsche taal komt hier niet altijd goed tot haar recht. Een volkomen ‘zuivere’ taalbehandeling is toch zeker voor het schrijven van een dergelijk werk een eerste vereischte. De schrijver wijkt nog al eens van zijn onderwerp af; het dient echter gezegd dat hij dan veelal wel interesante dingen heeft te vertellen. De auteur beschikt ontegenzeggelijk over een gevestigd oordeel en hij weet bovendien artistieke milieu-theorieën en onderscheidingen omtrent letterkundige kunstrichtingen intelligent weer te geven. De schrijver geeft ons een voortreffelijk en levendig beeld van het woelige literaire leven der Vlamingen gedurende het laatste kwart der vorige eeuw ongeveer. Wij leeren de letterkundige meeningen kennen van Heremans, Max Rooses, Pol de Mont en het bezadigd optreden van Prosper van Langendonck; de eerste opstandige kreten van den jeugdigen Vermeylen niet te vergeten! Als bezwaar moet ik echter laten gelden, dat Dr. Lissens wel wat vreemd met de kunstzinnige bepaling ‘Impressionisme’ omspringt. Zelfs al schuilt in iedere kunstnorm een zekere levensnorm, al ziet men zooals Dr. Lissens het Impressionisme als een ‘levenshouding’, dan nog mag dit te royale gebruik van een kunstterm, *die voor de plastische kunsten toch afdoende valt te definieeren,* geen aanleiding geven om in letterkundig opzicht realistische auteurs tot volslagen ridders van het romantisch impressionisme te slaan! Wat echter niet wegneemt dat dit geschrift van den jongen Doctor inlichtend en doeltreffend het Vlaamsche letterkundig leven beschrijft, dat zich uitstrekt over een geslacht, waarvan Conscience, Van Langendonck, Gezelle, Rodenbach en Pol de Mont de toppunten vormden.

Jan Frans Miljet. Deur Dr. E. Diets. Vertaling van Öat Anteunie. - 1932. Udechêven deur de Vertaler.

Dit in een Vlaamsch dialect vertaalde boekje geeft ons de levensbeschrijving van den grooten Franschen schilder Millet. Zijn jeugd in zijn geboortestreek Normandië, zijn huiselijke omgeving en het landschap met de menschen daarin, ploeterend in het zweet huns aanschijns. Verder zijn eerste kennismaking met Parijs en naderhand zijn aankomst te Barbizon, waar hij permanent zal vertoeven. Het boekje laat zich in zijn leutig (West)Vlaamsch dialect zeer prettig lezen. Al geeft het geen kritischen kijk op Millet's werk en de Barbizonsche school, het is met liefde voor den schilder en zijn werk geschreven en doet ons weer eenige oogenblikken samen zijn met de zoo bekende schilderijen van den Meester.

Rupert de Cimont. *Flip Speelman.* Erfelijk belast. - Antwerpen z.j. Uitgeverij 'Regenboog'.

De heer Rupert de Cimont heeft een boek geschreven met slechts twee titels, één inleiding en twee gedichten, waarvan het eene van Charles Baudelaire aan het begin en het andere van Tristan Corbière aan het einde van het boek. De ruim 200 bladzijden proza hier tusschenin zijn dan het eigenlijke broedsel des heeren Rupert de Cimont. Helaas echter is de schijnbaar poëtisch aangelegde geestelijke vader van Flip Speelman in den oceaan van levensvarianten, die zich uitstrekt tusschen 'Spleen' en 'Amours jaunes', jammerlijk verdronken. In de bovengenoemde voorrede lezen we - ja, we lezen heel veel en niet alleen in de inleiding over dezen erfelijk belasten Flip Speelman - dat de auteur zich fijngevoelig waant, omdat hij iemand die den held van zijn verhaal voor een 'sexy' geval uitmaakt, niet geheel in het ongelijk stelt. Wat zegt uwes van zulk een fijnzinnige openhartigheid? Er staat nog heel veel van dezen aard in het toch betrekkelijk korte voorwoord. De heer Rupert de Cimont, welk een schoone klank deze auteursnaam tegenover de armtierige gewoonheid van die

waarmee hij zijn held bedeelde, is zooals hij zegt, verheugd dat er ‘goddank’ niet veel Flip Speelmans voorkomen, hetgeen voor schrijver's inzicht pleit en dat wij dan ook roerend met hem eens zijn. Maar waarom dan zijn Flip op de markt gebracht? Dacht de teergevoelige auteur wellicht één is geen? Wij van onzen kant geven hem de verzekering dat wij onze uiterste best zullen doen om ons volkomen bij dit, zijn denkbeeld aan te sluiten en voor onze gedachte deze uitzonderlijke Flip Speelman als niet bestaand te beschouwen of wel tot rook te zien opgaan. Wanneer dit in zijn prille jeugd reeds gebeurd was, Flip en zijn verwekker waren voor heel wat leed gespaard gebleven. Het op en neer gaan van Flip, zoo zal ik het maar uitdrukken, zijn slechte kameraden, gewone en verderfelijke vrouwen, die allen te zamen plus de belasting, de erfelijke dan, zijn ondergang bewerken, worden door den mageren nazaat van George Ohnet (want op diens ‘lage’ hoogte staat deze auteur bij lange na niet!) in het volgend, zooals de lezer zal bemerken, ietwat opgesmukt ‘taaleigen’ ter poppenkast opgevoerd:

....‘en ware het niet om hare donkere oogen, die plotseling gedurende gesprekken ondeugend plachten te lichten, men had het met dichte krullen omlijste kopje, indien men dit afgescheiden van haar lichaam had kunnen aanschouwen, gehouden voor dat van een kind van slechts tien jaar.’ (Blz. 26.) - Moordlustig gezien!

‘Met een niets ontzienden wellust zoog hij elk detail van Helens nimfachtige lichaam in zich op.’ (Blz. 43.) - Pang!

‘In een langen kus had hij de oprechtheid harer liefde gepeild, en begrepen, dat onder den sluier harer maagdelijke ingetogenheid reeds de stormen van vrouwelijke instincten, opgewekt door zijn appèl op hare zinnen, woedden.’ (Blz. 49.)

‘Dit was de laatste stuiptrekking harer jonkvrouwelijke kuischheid geweest, welke evenwel een ontstellende reactie in haar gevoelvermogen teweeg bracht.’ (Blz. 67.) - Groote God!

‘Het was haar, of zij sinds dien noodlottigen avond, door een geheime inwerking, van hare levenssappen beroofd, en haar geheele wezen door een knagende ziekte tot uitputting gedoemd was.’ (Blz. 69) enz. enz. enz.

Wat den inhoud betreft, heeft de gewetensvolle taalkunstenaar

Rupert de Cimont werkelijk déveine, want slechts een halve eeuw terug zou dit boek niet speciaal opgevallen zijn wegens onoorspronkelijkheid. Men kan den auteur moeielijk kwalijk nemen, dat hij zooveel te laat is geboren. Van kwalijk nemen gesproken, dit geldt zeer zeker wel voor de uitgeverij 'Regenboog' te Antwerpen. Trots commercieele voordeelen moest zij over genoeg zelfrespect beschikken om niet dergelijke lorren in deze, in economisch opzicht toch reeds zoo zware tijden, den goed vertrouwenden kooper tegen duur geld van de hand te doen. Deze uitgeversfirma heeft een naam te verliezen. In zooverre is zij haar auteur de baas.

Gerard Walschap. *Celibaat.* - Rotterdam, 1934. Nijgh en Van Ditmar N.V.

Het beste komt toch wel dikwijls naar voren en er moge al eens een gaaf letterkundig kunstwerk onder de naargeestige hoop 'boeken van den buitenkant' begraven blijven, als regel gebeurt dit niet. De kritiek, verre van volmaakt als zij is, maakt zeer dikwijls heel kromme sprongen, maar toch het werkelijk sublieme, tenminste wanneer het gedrukt is, baant zich door misvatting, bekrompenheid en vooroordeel een weg en niet zelden naar den top. Zeer goede boeken, gave kunstwerken dus, blijven uitzondering. Zelfs een begaafd kunstenaar zal zich niet voortdurend twee keer per jaar compleet en op zijn schoonst kunnen geven. De kunstenaars, die bewust onder hun kunnen blijven, en zoo zijn er honderdtallen, plegen verraad tegen het beste der aarde en uitsluitend in den mensch aanwezig: macht tot het doen voortduren van het oneindige in het eindige. Den mensch is de klei, het deeg, de (geestes)stof verleend om het onvergankelijk moment in tot taal gevormde begrippen of substantieel in den tijd te laten voortleven. Slechts den menschen, en alleen nog maar den uitzonderlijken onder hen, is de macht en de stof geschonken om het goddelijk schoone en wijze na te bootsen in onuitwischbare zichtbaarheden.

Gerard Walschap heeft met zijn 'Adelaïde' kenner en leek uit hun gewonen literairen dommel opgeschrikt. Met dit boek heeft deze Vlaming én als vitaal psycholoog van het pathologische én als stylist zijn meesterschap bewezen. 'Eric', het deel wat hierbij

aansloot, las ik destijds onmiddellijk daarna in De Gids, maar bij dit boek, hoewel nog zeer goede elementen bevattend, geschiedde het vertellen niet meer zoo intensief fijn en dichterlijk. Het was alsof ik hardop en te rap hoorde spreken. De droom om de levens heen, en als element tot die levens behoorend, werd allengs verdrongen door ontegenzeggelijk kernachtig verwoorde, juiste karakterologische inzichten-zonder-meer. Wat ik zou willen noemen Walschap's prachtige dichterschap vindt men in den roman 'Celibaat' weer volkomen terug. Het is geen met teedere waterverfkleuren orneerend impressionistisch literair dichterschap wat ik bedoel, maar het is iets van grootere waarde. De ondergang van al het levende, in kiem in al het organische aanwezig, maakt hij compleet én toch strak, eenvoudig en origineel overzichtelijk. Zijn taalmiddel is inkervend. Zijn medegevoel dringt zich onmiddellijk en met vele zuignappen tot in de poriën van den mensch en zijn geheim. De mensch op de wereld: een tragisch verschijnsel. Dat de bedoeling Gods voor het aardsch creatuur een bedoeling is, die wonden moet, bijkans tot afzichtelijke vernietiging toe, verheelt hij niet. Rauw en leelijk zinkt de mensch in elkaar om zich nog eens voor het laatst.... op te richten. Want Walschap's droom reikt verder. God's gebaar wordt hem intiemer en verwarmt hem. Deze enkele en laatste minuut van Zijn medelijden doet het arme creatuur eeuwen van smart begrijpend en pijnloos ondergaan. Gerard Walschap, Maurice Roelants en Lode Zielens zijn de belangrijkste prozaschrijvers van het jonge Vlaanderen. Trots natuurlijke verschillen is er een groote impuls, die deze drie kunstenaars vereenigt: waarheidsdrang! Veel van het belangwekkende wat zij presteeren ontleent daaraan zijn oorsprong.

Filip de Pillecijn. *Monsieur Hawarden.* - Amsterdam, Mechelen z.j. N.V. De Spieghel, Het Kompas.

Ook dit werkje is mislukt. Maar welk een onuitsprekelijk groot verschil! Een kleine doch zeer noodlottige fout heeft hier de zaak ontwricht. O, de besten onder vorige generaties wisten het wel; somtijds zóó goed zelfs, dat hun inzichten maatstaven voor de verre toekomst bleken: 'du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.'

Het sublieme is hier de edele, hoogstaande stijl en de mystisch-romantische binnenbrand van het zielvol gegeven, maar helaas, ook het ridicule is er. Monsieur Hawarden is een als man verkleede vrouw. Dit nu is vooraf niet voldoende verantwoord. Je bemerkt een hiaat, je staat verbluft. Een realistische greep uit het felle, crimineele leven te midden en zonder overgang geplaatst in de romantische sfeer en de weemoedige gedragingen van een mensch die mijmert over het leven dat voorbij ging. Een psychologische detailfout die niet verhindert den taalpoëet in Filip de Pillecijn, den voortreffelijken schrijver van den roman 'Blauwbaard' te herkennen en te waardeeren, doch die voor mij deze novelle, zooals zij daar ligt, onaannemelijk maakt.

Antoon Thiry. *De Zevenslager.* - 's-Gravenhage, 1934. De Nederl. Boekenclub ''t Gildeboek'.

Flipke komt! Flipke lijkt een angstig-wijze zuigeling. Iederen dag brengt die wilde rakker wat nieuws: zijn loopen, zijn spreken! Maar nummertje twee komt en drie en even valt Flipke buiten beschouwing. De duvel schiet echter miraculeus-vlug op en zonder arrogantie blijft hij het lokkende spilletje waar de anderen geïnteresseerd om heen draaien. Flipke blijkt met vertellen over veel fantasie te beschikken. De lachers heeft hij weldra op zijn hand. Er schuilt een zot en een artist in het manneke; op dezen jeugdigen leeftijd blijkt men dit nog te kunnen scheiden. Ze zullen hem op school toch niet zijn vroolijke leventje zuur maken, peinst de bezorgde moeder. Door allen er voor gewaarschuwd zich daar in toom te houden, betreedt de desniettemin argelooze Filip van Millen de school. De werkelijkheid toont zich hem in haar ware gedaante: nuchter, wreed en onrechtvaardig. De rijkelui's zoontjes worden voorgetrokken. De grove meester bezeert hem. Voor wie zorgvuldig leest, mooie zielszuivere bladzijden. Deze auteur moet een goed hart bezitten. Ik ken verdienstelijke romanciers die verfoeielijke menschen zijn, nu door deze kindernotities besef ik weer eens ten volle dat bij die bewuste auteurs 'het echte' ontbreekt, wanneer zij ook nog zoo vlot, onderhoudend zelfs over kinderen of dieren schrijven. Het zij gaarne erkend dat een

verliteratuurd mensch zooals ik te veel vergelijkt. Gelukkig overkomt dit euvel niet slechts 'Jan Lubbes en zijn kornuiten' (vgl. Edg. du Perron), doch een voortvarende Klaus Mann, een Paul van Ostayen zelfs ontkwam daar niet aan.

Bij Thiry's gevoelige kinderobjectiveering moest ik denken aan Léon Frapié, Stijn Streuvels ('Prutske'), Querido, Heijermans, Ina Boudier-Bakker, A.M. de Jong en vooral aan het onlangs verschenen en te weinig opgemerkte boekje 'Ons Anneke' van Eva Raedt-de Canter. Gelijk deze laatste heeft de gecompliceerde kunstenaar Antoon Thiry zich volkomen weten te verplaatsen in de complicaties, die zich toch voordoen in een op zichzelf nog simplistisch kinderzieltje. Het is voor leek en vakman van beteekenis dat men aan *de reinheid van de taal* bemerkt, dat deze uit *menschelijke zuiverheid* te voorschijn trad. Minder kleurig, minder frappant, als kunstwerk bepaald geringer dan.... 'Het schoone jaar van Carolus' van denzelfden schrijver en dan veel van het malsche, regenboog-proza van Felix Timmermans - maar even bepaald *zuiverder*. Lees bijv. in 'De Zevenslager' Flipke's teleurstelling, wanneer hij van den Directeur verneemt dat hij dit jaar nog niet mee mag doen bij de prijsuitdeeling. In één woord: af! Dat zijn van die momenten dat je als lezer platweg lak hebt aan alle rubriceering van modern, half modern of heelemaal niet modern! Op school blijft de onrechtvaardigheid heerschen tot de zesde klas toe. Wie zich laat kisten, lolmaker Flipke niet. Vechtlustig en strijdvaardig, deelt hij overal de klappen uit! De zevenslager wordt zijn bijnaam! De zevenslager groeit snel en zijn gaven groeien met hem mede. Overal beplant hij zijn weg met de kleurigste bloemen der wereld: humor, spot en jolijt! De bourgeoisie brengt hij tot wanhoop. Gefingeerde billets-doux zorgen voor woedende vaders en een razenden Directeur. Eén meisje steelt zijn jongenshart: Mitteke Soetewey. Zeventien jaar is hij reeds. Zijn zorgzame moeder en zijn dito vader gaan het niet voor den wind. De zevenslager weet het en het wringt hem naar de keel. Hij is een jonge volbloed, hij praat dus niet, maar doet. Hij gaat naar Antwerpen, komt er op de Schildersacademie en heeft er een formidabel succes. De zevenslager is een caricaturist, waar ze het stuk voor stuk bij afleggen! Hij zal ze verstomd doen staan; de mensch echter wikt en de

oorlog beschikt. Flipke en zijn schilderskameraden willen dien waanzin ontwijken. Naar Holland. Hij komt als schoolmeester terecht in een interneeringskamp dat zich midden in de Hollandsche duinen bevindt. De zee, dat beteekent: lijn, kleur, goud en zilver voor den op de natuur verliefden jongen artist. Hij schijnt den dans te zullen ontspringen, maar door een toeval bemerkt hij dat ze hem in de gaten beginnen te krijgen. Weer een daad. Flipke heeft het nog niet verleerd om zich er door heen te 'slaan'. Naar den Congo! De tijd gaat voorbij. De oorlog ook. Moeder, vader en de groote zusters blijven hunkerend naar zijn terugkomst uitzien. Plotseling staat hij voor hen. Rijk met een auto. Opgewekt, vol zon en leven. De onvervalschte zevenslager! Mitteke Soetewey! Een vroolijke trouwpartij. Een overgelukkig paar. Een kind. In den Congo is geld te verdienen, samen er eenige jaren naar toe en dan rentenieren en schilderen! Exposeeren, raden ze allemaal. Wat? De zevenslager leeft en schildert voor zijn plezier. Hij vertrekt vooruit. Dan ontvangt ze, even voor haar afvaart, het bericht van zijn ziekte en daarna van zijn dood. Antoon Thiry is geen groot dramatisch verbeelder, een schrijver, die met zijn zielseerlijke kunst weet blij te maken en te ontroeren, is hij zeer zeker.

Antoon Coolen. *Dorp aan de Rivier.* - Bandontwerp en teekeningen van Hendrik Wiegersma. - Rotterdam, 1934. Nijgh en Van Ditmar N.V.

In dezen boeienden roman maken we kennis met dokter Tjerk van Taeke, een Fries van geboorte, die zich in dit Brabantsch dorp aan de Maas is komen vestigen. Zijn liefde voor vrouw en kinderen, zijn vriendschap voor den strooper Cis den Doove, zijn opofferend plichtsgevoel en genegenheid voor zijn patiënten en zijn haat tegen iedereen die hem in zijn liefde voor zijn vrouw kwetst, heeft ons de Brabander Antoon Coolen met, wat wij zouden willen noemen, Vlaamsche sappigheid beschreven. Dokter Tjerke van Taeke is de heiden, die Vergilius, Voltaire en Erasmus leest, doch zijn kinderen katholiek laat opvoeden. daar zijn vrouw dit wenscht. Voor zijn behoud in een gevaarlijke nachtelijke onder-

neming verlaten de nonnekens het klooster om op de plaats van het gevaar te bidden. Een hartstochtelijk jager is deze dokter, een Germaan voor wien alcohol geen schadelijke drank is: een màn! En om dezen dokter heen het dorpje aan de Maas met zijn typische bewoners, wier lotgevallen en levens even karakteristiek door den schrijver worden verbeeld.

Dezen roman durf ik naast Knut Hamsun's werk te leggen, al vind ik bij Coolen nog niet dien verren achtergrond terug, waaraan men terstond het groote herkent. Dit is dan ook het eenige wat ik op dit kloeke werk zou kunnen aanmerken. Want de gehamerde taal van dit uit één stuk gebouwde boek is zijn hoofdfiguur volkomen waardig. Zelden las ik met zooveel 'innerlijke' spanning een in het Nederlandsch geschreven verhaal. Dit proza is verwant aan de strenge en scherpe vlakverdeelingen van onze moderne beeldhouwers en schilders. Vierkant en hoekig hakt dit proza ons de heroieke figuur van den dokter uit taal hard als steen. Een sterke, karakteristieke roman, waarvoor wij den auteur dank verschuldigd zijn.

Hendrik Wiegersma, die den schrijver de stof voor dit verhaal leverde en wien hij het opdroeg, heeft 'Dorp aan de Rivier' met forsche pregnante teekeningen verlucht.

Dez. *Zegen der Goedheid.* - Legendenboek. Verluchting van Jozef Cantré. - Rotterdam, '34. Nygh en Van Ditmar N.V.

Gastvrijheid, godvruchtigheid, barmhartigheid, weldadige goedheid, de zegenbrengende ontmoeting met de heilige familie en gewone heiligen, zijn de bezielende onderwerpen dezer twaalf legenden: het nieuwe geloof van den Nazarener tegenover de oude heidensche waarden.

Op geheel andere wijze dan de bekende Fransche schrijver Bernanos, die ons in zijn 'Sous le soleil de Satan' op hallucineerende wijze den middeleeuwschen strijd tegen den duivel weet te suggereeren, plaatst Antoon Coolen zich tegenover het speciaal katholieke onderwerp. Den individueelen kamp tegen het kwade, de elkander afwisselende overwinningen en nederlagen van den Booze, zooals Bernanos ons die in zijn boek, gelijk een katholieke

Edgar Allan Poe, weet te verbeelden, moet men bij den Brabantschen auteur niet zoeken. De schrijver van ‘Zegen der Goedheid’ heeft deze legenden in algemeen menschelijken zin trachten te duiden. Hierin komt hij overeen met Gustave Flaubert, wien dit in zijn ‘St. Julien l'Hospitalier’ gelukte en met Karel van de Woestijne, die in zijn boek ‘De bestendige Aanwezigheid’ dergelijke legenden tot aardsche symbolen van algemeen menschelijke geldigheid wist te verheffen. Antoon Coolen bereikt met dezelfde bedoelingen nog niet dezelfde resultaten als de dichter van ‘Het Vaderhuis’. Zijn taal is eenvoudig en beeldend, doch om deze legenden zoo na te vertellen dat zij Bijbelsche waarden verkrijgen, is Liefde en Leed noodig, waarmee zelfs de meest uitzonderlijke aardsche sterveling slechts heel zelden wordt gezegend.

‘Theodotus van de herbergiers’ vind ik persoonlijk een van de markantste verhalen uit dit legendenboek. Dit verhaal uit den eersten tijd van het Christendom van den goeden, gastvrijen herbergier, die naderhand voor het nieuw Geloof den marteldood sterft, is boeiend en met verve geschreven.

Jozef Cantré teekende bij elk der 12 legenden eenvoudige hoekige figuren, waarvan mij zijn stoere smid, St. Joris en de draak en de boer met de ossen het beste zijn bevallen.

Jef Last. *Zuiderzee.* - Amsterdam, '34. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Geef een oogenblik je rechtvaardige voorkeur prijs voor de werken van beroemde buitenlanders en lees dezen roman met hetzelfde pleizier als ‘Het menschelijk tekort’ van André Malraux bijv. (in de sublieme vertaling van Edg. du Perron) of één van Ilja Ehrenburg's boeken. Wees onbevangen en laat je niet afschrikken door een of ander politiek of godsdienstig vooroordeel. Wanneer je de laatste bladzijde van dezen door schrijver en uitgever goed verzorgden roman gelezen hebt, vraag je jezelf: is hier het Hollandsche karakter niet in de roos geraakt? Het antwoord moet bevestigend luiden. Want we hebben gelezen over den erfvijand de zee, over het taaie leger met generaal Colijn als opperbevelhebber, ingenieurs Lovink en Lely als generale staf, ing. Brolsma als kapitein van de stormtroepen en over de beide

kameraden Theun en Auke als symbool van den onbekenden soldaat. Theun en Auke, de jonge Urker visschers, die door het droogleggen van de Zuiderzee uit hun beroep gedrongen worden en naderhand tijdelijk werkzaam zijn op de zandbakken bij de inpoldering, waarna zij wederom werkloos worden. M.[3] keileem en zand, heipalen voor de fundeering der Kornwerder sluizen, ST zuilen stortsteen, cijfers en berekeningen maken het technisch geraamte uit van dezen typisch Hollandschen roman. ‘Zuiderzee’ is een roman met ‘karakter’. Zee, land en menschen zijn hier één geworden. Wanneer ge den Urker visscher 's Zondags ter kerke ziet gaan, strak, stroef, onverbiddelijk, dan verraden de pezige handen zijn strijd van geslacht op geslacht tegen wind en water op zijn bewegelijke botter. Onveranderlijk als de zee is zijn karakter en het eenmaal aangenomen geloof. Stoer en onwrikbaar: de Hollandsche Geus. En de landarbeider van de Friesche kust, de dijksoldaat, de polderwerker: met onverbiddelijke koppigheid blijft hij de zee bevechten met aarde, steeds opnieuw, nooit aflatend, eeuwen lang, totdat plotseling de erfvijand het jaren-oude werk in één nacht te niet doet....

Theun en Auke, de twee waarachtige kameraden, zooals Vergilius ons eens Nisus en Euryalus beschreef. Auke, die zelfs zijn liefde voor Boukje terwille van die vriendschap overboord werpt. De ontroerende verhouding die tusschen deze twee eenvoudige visschers bestaat, vormt een der belangrijkste episoden uit dit massale werk.

Terwijl de andere volken hun grenzen versterken (en verdedigen) tegen hun menschen-vijanden, heeft de Hollander zich het machtige element de zee als tegenstander gekozen. Henry de Montherlant, de bekende Fransche auteur van ‘Les Bestiaires’ en ‘Le Songe’, gebruikt in zijn rede tot de Duitsche studenten het woord vijand als eeretitel. Een dapper man kiest zich slechts een hem waardigen vijand. En zoo heeft de bewoner van deze lage landen zich een vijand onder de elementen gekozen: hem waardig! Iets van den titanischen strijd tegen dezen hardnekkigen tegenstander heeft Jef last in beeldend en krachtig Nederlandsch voor ons weten op te roepen. Een zeer belangwekkende roman van niet minder gehalte bijv. dan het werk van Alfred Döblin.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 6.]

De bedelaars door Emmanuel de Bom.

Vóor en in het portaal van een oude kerk in 't havenkwartier van een groote stad.
Vóor de kerk strekt zich een oud marktpleintje uit, met druk volksbeweeg. Links en rechts van den lagen buisvormigen gang, die tot in de kerk leidt, gevels van winkels, taveernen, met rood licht, uithangbord enz.
Avond begin November. IJzige stofregen, die wel sneeuw kan worden. Het lof gaat straks beginnen. De bedelaars komen achtereenvolgens aangestrompeld en nemen plaats aan de wanden van 't portaal. Aan 't eind van den gang in 't halfdonker een gekleurd Ecce Homo, de deerlijke Christus, met doornen gekroond, het riet in de hand, in een purperen koningsmantel. Daarvóor branden knetterend kaarsen.
Op het plein stapt onverschillig op en af een politieagent met de kap op 't hoofd, om den motregen. Verslonden in zijn vervelende bezigheid schijnt hij naar niets om te zien. Een gaslantaarn brandt aan een der huizen van de straat. Op 't voetpad almaar voorbijgangers, hoestend, zich spoedend, sommige pratend.
Phelamien, een verlaten vrouw met kindje in kapmantel, komt op en ontmoet Zot Mieke, een andere, half onnoozele bedelares, in een sjaal gewikkeld; beiden gaan 't portaal binnen om er haar gewone plaats in te nemen.

P h e l a m i e n :

Dag Mieke... komde gij ook naar 't Zielen-octaaf?... Ja dat is de groote begankenis. Dan is er voor ons misschien nog wat te doen. Die in geen jaren in de kerk kwamen, ziet ge nu afkomen... Zie, de loop begint al.

Z o t M i e k e

(scherp stemmeke):

Ze zingen de Miserere, vanavond, dat hoor ik zoo geeren, ieder jaar... Zoo echt iets voor ons, hé?

P h e l a m i e n :

't Wordt voor ons misschien nog een goeie dag. Als de menschen de zieltjes van het vagevuur gedenken, dan krijgen ónze zieltjes er misschien ook een paart van.

Zot Mieke

(zuchtend):

Ja, 't ís bijkans lijk een vagevier, hé, ons leven? Mensch, mensch, ik moet mijn hoofd dikwijls vasthouden: hoe knoopen we de twee eindjes aan mekaar?... Denkt ge, dat er wat zal overschieten voor ons?

Phelamien:

Er is veel concurrentie, seegewordig, Mieke. Zie, daar komen der weeral twee bij.

(Pierke Plooi, scheefhals, stomparmig en hinkepoot, en Vital Moorkens, naplooper (voetlooze kruiper-met-strijkijzers) komen huiverend aanzetten en gaan tegen den muur van den gang plaats nemen.)

Pierke Plooi:

Brr... echt Allerzielenweer. Motregen met ijs in. Daar komt mot van, zeggen ze, maar de mot is er al. Ik denk: daar komt sneeuw van.

Moorkens:

Ik voel ook zoo iets in mijn knoesels.

Pierke Plooi:

Ik voel dat in mijnen rug. En gij in uw knoesels? 't Is waar, gij hebt geen voeten.

Moorkens:

En toch voel ik het in mijn knoesels. Da's kurieus hé?

(Achtereenvolgens komen nu een doofstomme, die almaar met duimen en vingers iets tracht diets te maken aan zijn makker Kees den Ollander, een éénvoetige krukspringer, met een stompbeen, gesteund door een korten dikken stok en die altijd luid spreekt.)

Kees

(tot den doofstomme):

Ja, ja jongen... jij zal het wel zeggen... de klad is er in, we hebben onze beste tijd gehad... zeg je maar wel, ouwe sok! Kom, neem je plaats maar in, zetel op d'eerste rij, 't kost je niks!

De doofstomme

(maakt druk teekens).

Ze gaan zitten naast Moorkens, den naplooper.

Marus,

de blindgeborene, geleid door een jongetje, dat zijn harmonika draagt, vóor de borst een houten bakje met nestels, garen en lucifers, schuift langzaam en aarzelend binnen. Het hoofd met een bolhoed bedekt, achterover, zoodat zijn wit-grijze groote doove oogbollen zichtbaar zijn. Als plechtig treedt hij, met zijn langen witten stok peilend, vooruit. Een zachte gelaten monotone stem:

Dag vrienden... ik wensch ulie nen goeien dag met Allerzielen.

De bedelaars

(onder elkaar):

God geve 't. Marus. Dat hopen we. Vansgelijke, zulle.

Pierke Plooi:
't Zal te pas komen, Marus.

Marus:
Och, 't zal lijk alle jaren zijn, een van onze goeie dagen. Er zijn er zoovele niet.

(Tast naar zijn harmonica en schikt ze voorzichtig naast zich.)

Moorkens:
G'hebt gelijk uw harmonika bij?

Marus:
Ja, ik ga straks nog een airke afgeven in den Poesjenellenkelder.

Kees den Ollander:
Ha, twee vliegen in één klop!

Marus:
't Is een liefdadigheidsvertooning. Ik speel voor niks.

(De menschen loopen al maar talrijk binnen. Men hoort in de kerk orgelklanken, geschuif van stoelen, telkens als de deur aan 't eind van den gang, den Christus even voorbij, opengaat.)

Al de bedelaars

(ijverig):

Heb compassie met nen blinden mensch... Och meneerke een aalmoeske astemblieft... Blind geboren zonder oogskes, meneerke... Negen minderjarige bloeikes... God zal 't u loonen, meneerke... Danke madammeke... Merci zulle... Ik zal e vaderonske en ne weesgegroet voor u lezen...

(De politieagent wandelt op en af vóor de deur. Het begint te sneeuwen.)

Phelamien,

opeens:

Tiens, zie het sneeuwt....

(de sneeuw naturend),

het wintert vroeg van 't jaar... wat is dat triestig.

Moorkens

(de naplooper, met galgenhumor):

Vinde gij da triestig? Ons Heerke schudt zijn beddeken uit. Ai mij, mijn beddeke, als de sneeuw dáárin valt.

Phelamien:
Ons Heerke schudt zijn beddeken uit en laat zijn pluimekes vliegen... Ja op zóó'n pluimenbed slapen, dat verwarmt niet... ai mij m'n oude rommetieke knoken... straks, onder de pannen van m'n trekkot...

Moorkens:
Ai mij mijn voeten!... Wilde gelooven, Phelamien, dat ik met zoo'n weer altijd voel ofdat mijn eksteroogen steken. Da's toch aardig he, en 't is nu al twaalf jaar dat ik door een verhuiswagen wierd overreden, en mijn twee beenen afgezet zijn... En toch wil ik ommers altijd die stekende pijn aan mijn eksteroogen voelen...

(peinzend als over een raadsel)

't Is kerieus, 't is kerieus... Astembieft, madameke... marci... duuzend keeren marci...

Zot Mieke:
Daar is er nog eenen: nou is 't spel kompleet!

(Met zwaren stap komt de eenoogige Michiel Quistwater, sterke vijftiger, pet-met-klep, zwarte lap over één oog, witte blindenstok in de hand, en schijnbaar lastig loopend, binnen; roode halsdoek en grijze caban, waaronder een sjofele linnenkiel; een verweerd gezicht, streng en als door 't leven geteisterd, iets imponeerends in zijn figuur, van geknakte hoogmoed.)

Kees:
Da-ag, Michiel.

Pierke Plooi:
Ha zijde gij er ook bij, Michiel?

Michiel

(wrang, de sneeuw afschuddend):

Mottig weer. Natuurlijk ben ik er ook bij. En niet voor mijn plezier. Zoo'n vak! Aan een kerkdeur staan zemelen. Enfin...

(Een auto houdt stil bij de kerkdeur, men ziet er een deel van, voorplan links. De klakson toetert. Een heer met bakkebaarden en een dame in bontjas komen er uit en gaan 't portaal door.)

Michiel

(van als hij de auto zag, met galgenhumor):

Zóo kom ik hier ook nog 's aangereeën, let op. Ajakkes, zoo'n pelske, daar zou 'k mijn eigen ook nog 's profijtelijk willen indraaien.

(Schiet op den heer toe.)

Meneerke, een aalmoes astublief. Denk eens aan Sinte-Maarten, die zijnen mantel in tweeën sneed...

De heer

(heeft een oogenblik half onwillig geluisterd, gaat dan meesmuilend verder, na een muntstuk in zijn pet te hebben laten vallen; gaf ook aan Phelamien).

Michiel

(rukt aan zijn schermklep):

Foert, schrok! Zie 'ns wa dat 'm geeft... Nen dooven cent! Zelfs geen valsch halfvoetje! Wat hedde gij g'had, Phelamien? Ne knop, mischien?

Phelamien:
Een half soeke.

Michiel:

De sloeber! 't Wou dat 'm zijn eigen verstikte in nen weesgegroet, den absjar! Wacht als ik dien zijnen pels eens kan uitkloppen, dan zal de mot er voor lang uit zijn!

Phelamien:
Foei Michiel... ge moest u schamen.

Michiel:
Schamen? Híj moest hem schamen. Of ik hem nie kende, dien huisjesmelker - die heel het Kinnebakstraatje in eigendom bezit, zonder hypotheken en ieder week staat 'm daar met zijn schijnheilige tronie om de zilveren witte baarden uit het kommeke op te scharrelen. Den bandiet! Nen dooven cent...

Moorkens:
Wij kregen wel niks... en we reklameeren nog geen eens.

Michiel:
Zij reklameeren niet, zè - *zij* reklameeren nie... Natuurlijk, al 't vet van de pan zou voor eullie moeten zijn zeker? Laat mij uw kous eens zien, àrrege, waar dat ge uw fortuin in bewaart? Hoeveel zoude nu zooal bezitten, Moorkens? Is 't waar, dat gij huizen hebt aan 't Kiel?...

Moorkens:
Aan 't Kiel ja, op 't karrekhof, daar hebben we allemaal ons eigen huis. - Astemblieft, madammeke, een klein aalmoeske voor nen man die allebei zijn beenen in een ongeluk verloren heeft... merci madam, dat ge bedankt zijt, zulle. - Ja, jongen, dát huis daar op 't Kiel, dát kunnen ze ons toch niet afnemen, wa zegde gij, Kees?

Kees:
Mijn zorg. Als we dood zijn...

Moorkens:
Wa zullen we daar op 't Kiel toch schoon buiten den trek liggen, hé? Zeg, Phelamien, daar zulde gij toch geen fleures pakken, lijk gij onder uw pannen? De Bond der Eigenaars van 't Kiel, daar kunnen wij allemaal lid van zijn, en dat kost niks. Ze moeten u daar laten wonen zonder huishuur te vragen... wij hebben niet te klagen.

Zot Mieke:
Hoe kunde daar nu mee spotten, Moorke? Zoude gij al willen dood zijn?...

Moorkens:
Ge kent het lieke toch... als we dood zijn is 't gedaan... en trekt u dat niet aan... En, wie spót er na mee? In alle geval, ik zal er op mijn vóeten toch niet naar toeloopen... *die* liggen er al... ik word gereeën! Jonges, jonges, dat zal amezant zijn! 'k Ben ekik nog blij da 'k leef. Wat gij, doove?

(De doove doet teekens met duimen en vingeren: 'kanni ferstaan, ben doof'.)

Michiel:
Ta, ta, niet zooveel van uwen jan maken, Moorke. Ge weet nooit wanneer uw uur is gekomen. Hij komt - zeggen ze - lijk een dief in den nacht, dat looze Pietje Krakeling. En ik moet van dieven niks hebben.

(Klopt Marus kordaat op den schouder, die verschiet.)

Wa gij, Marus? Droomde gij?

Blinde Marus:
Ja...a... Ik was zoo wat aan 't droomen - ja... wat zeede gij Machiel?

Michiel:
Ik zeg, dat ge ne slaapkop zijt. Gij wilt zeker rijk worden, al droomende? Jonge, ge bederft ons stieltje.

Marus:

Ik droomde van mijn harmonika.

M o o r k e n s :
Van uw harmonika, Marus?

M i c h i e l :

Droomen is bedrog.

M a r u s

(naïef):

Maar dees was geenen droom, 't is echt gebeurd. 't Was zóó schoon... ik zat onder nen boom... te spelen op mijn instrument en meneer Van Dijck de schilder ging me uitschilderen, zeitem... ik moest daar onder dien boom gaan zitten en naar den hemel kijken, lijk ik altijd doen met mijn dooie oogen... zóó zie... En ik zat daar zóó schoon... En meneer Van Dijck zei: Marus, houd u nu eens stil, Marus, doe of da ge speelt op uw instrument... en blijf zitten, Marus. Ik zit - en ik kijk naar den hemel... mijn oogen zoeken altijd naar den hemel... die 'k *nog nooit* heb gezien... En 'k voel me ommers van binnen zoo aardig?... ik had wel kunnen in een gegrijs schiete... En opeens - opeens... daar krijg ik nen schok dat mijn lijf er van davert... Zie, zie... meneer Van Dijck, meneer Van Dijck, roep ik... wacht is een bitje, wacht is... 'k geloof, 'k geloof... dat ik zie...

(staat recht).

Jezus Maria, ik zie... ik zie... Meneer Van Dijck komt toegesprongen, hij had zijn gereedschap zeker weggeworpen en naar mij toe, en hij zegt zóo: Marus, Marus, wat zegde daar? Ja meneer, hakkelde ik... ik geloof dat er e wonder is gebeurd... daar is ne schok deur heel me lijf gegaan... 't Was lijk nen bliksem... daar glinstert iets... het is een lichtstraal... 't was 't licht van de zon... mijn oogen zijn niet heelemaal dood...

(Marus begint te schreien, heel stil. Er is nu een stilte over de bedelaars gekomen.)

P h e l a m i e n :

(na een poos, traan-oogend en ontdaan):

En wa gebeurde er toen, Marus?

M a r u s :

(veegt zijn tranen af met zijnen rooie lap):

Ik grees, Phelamien, ik grees... En meneer Van Dijck zei, heelemaal versteld: wad is da joenge? waarom grijsde gij na? - 't Was van gelùk!

(Hij snikt opeens luid, in een plotselinge uitbrake van leed.)

Eindelijk eens de zon, het licht, den hemel, de sterren, éénen keer de menschen zien... och lieve God! ik docht da'k 't bestierf. Meneer Van Dijck, die goeie mensch, was schromelijk geschrokken. Hij greep me bij den arm, seffens, ik moest seffens met hem mee, hij zet me op den tram, en we rijden de stad in, dan loopen we samen, ik aan zijnen arm, de straat over... het Park door, recht naar de kleniek van den

oogmeester... Midden in de straat hou ik opeens stil. En ik zei, al blaetend: och meneer Robert... denk eens na...

as dà nou toch 's waar was, hè... En 't was nu meneer Van Dijck die blaette... ik hoorden hem snikken. God och god...

M i c h i e l

(wrang):

Hou nou máár op, Marus, met dat janken.

K e e s :
Maar, hoe is dat afgeloopen, Marus?

M o o r k e n s :
Ge maakt ons ongeduldig.

M a r u s :
De oogmeester heeft me onderzocht... met zijn instrumenten... met een spiegeltje en e lampeke... en... dat is alles...

M o o r k e n s :
Alles?

M a r u s :
Ja, alles... ik had het dan tóch maar gedróómd... ik was en ik bléef blind... blind... nooit iets van de wereld gezien hebben... Is 't niet om zot van te worden... blind... blind, voor altijd...

M i c h i e l

(snuit zijn neus - de anderen ook; hij vermant zich, stampt op den grond, dan ruw):

Arrèh, Marus, hier is een sjiek, joenge, knauw dat op, beste cavendish.

M a r u s :
Marci, Sjel, marci vriend...

(steekt de pruim op en kauwt langzaam, terwijl zijn doode oogen langs de zoldering schijnen te staren.) (Opeens):

Maar dat verandert toch niks aan de zaak; zulle... Blind zijn is ongelukkig... zulle.

(Hij schreit stillekens voort. Ze zwijgen allen.)

(De politieagent Poelvoorde houdt een poos op te ijsberen in het sneeuwweer, kijkt al eens binnen, loopt blijkbaar over iets te piekeren.)
(Verschijnen op 't besneeuwde voetpad, heupwiegend langs de straat, de twee slavetsen.)
(Hortaanske, geverfd-blonde, permanente ondulatie, en Jeannet, Carmencita-achtig, kanaljeus met accroche-coeur's, zwart haar op z'n jongens afgesneden, glimmend van kosmestiek; arm aan arm komen ze aangewiegeld, met de korte rokken wuivend, maar ze laten elkaar los, vlak vóor den agent, en giechelend glijden ze een baantje met het gevolg, dat ze beiden tegen den agent aanbotsen.)

Hortaans:

Hola! we lagen bekanst in uw armen, Aloiske!

(vleiend)

Charmant gardevilleke!

Jeannet:

Hij zou ons nog geen eens oprapen. Nietwaar schattebout!

Hortaans

(plagend):

Zeg, ventje, as ge gedaan hebt met

uwen dienst, komde dan nie mee ons een danske aflappen in de Prado of bij Hollandsche Kee? Zeg, Aloïske?....

De agent Poelvoorde:
Sjouwelt nou maar op!

Jeannet

(tot Hortense):

Allee gij, lot ons liever nor de Mobil gaan, daar is 't plizanter.

Michiel

(stil foeterend tegen de anderen):

Zie, verdekke toch, dat is ons lekkere Hortense, en weer met die klodder van een Jeannet. Lot ze thuis komen, ik zal ze mobillen! Dat komt hier de politie opvrijen, terwijl wij hier ons ziel afdraaien voor een half soeke. Ja, dat geluk heb ik er nog bij: een dochter, die lijk een slavets dag en nacht op straat loopt, die met weet ik wie te doen heeft, wit of zwart, 't is om 't even... Vermille toch, dat ons Marie er niks aan te zeggen heeft... Hoe kost ik nou op zoo'n wild spook letten, als ik... ja als ik ieverans op logiest lig op kosten van den Staat, of als ik voor nen djob, van als de zon in de lucht komt, de baan op moet, aan den Luien Hoek gaan staan, om een of ander karwei op te snorren... 'ne Nagel aan mijn doodkist, dat is ze, 't gemein gedrocht... En als ze dien stommeling van een agent maar eens kost wèglokken, dan waren *wij* er tenminste van verlost.

(stil)

Ik zie liever zijn hielen...

De agent Poelvoorde

(stijf):

Zeg's, poeskes, ik zeg nie, dat er op nen anderen keer nie kan gerezeneerd worren... Ge hoort mij dat in g'heel of ten deele nie zeggen... Verstade da Hortaanske?... Mor... g'hebt toch zóóveel verstand wel, zeker, da ge begrijpt, dat een agent in de uitoefening van zijnen dienst zich met geen locht vrouwvolk mag ophouen... Da's kleer, hé... dat verstaat zich, nietwaar?... Hewel, dan, maskes, gaat uwen weg door, laat mij mijn werk doen, ik heb hier op de orde te waken. Ik heb... ik heb een zending hier. En of ge mijn hart nu tracht waterachtig te maken of niet, ik ben ne man, en ik blijf ne man - ik verroer nie. Ga weg, maskes! Circulez! Allez!...

De slavetsen schateren het uit.

Hortaans:
Wel, wel, die lieve Aloïs toch!

Hortaans en Jeannet

(arm aan arm, dansen vóor hem, plagend).

De agent Poelvoorde:

Toe, lieve poeskes, gaat nu weg, hé. Ik heb mijn werk. En als de inspecteur moest komen...

Hortaans:

Nie' vóor dat ge me geeft wat dat ge me beloofd

hebt, verleden keer... Zeg... luister eens, Aloïs... meneer Aloïs...

De agent Poelvoorde

(gegeneerd, vindt het beroerd):

Verdomme, gade na gaan? Slavetsen!

Jeannet:
Allee, saluu dan.

(lief, plagend)

Tot strakses, ventje?

De agent Poelvoorde

(vloekt binnensmonds):

Foert!

(en stapt automatisch op en af... Kwaad. Nadert een oude dikke stijve meneer, in het zwart; grijskop; hooge hoed, witte borstelsnor, gedecoreerd, nijdassig en korzelig, gemelijk gezicht. Een verademing)

. Ha, meneer Wiggers, zijt u dat? Goeien avond, meneer Wiggers. Zijn me da nog al de weerkes, hé?

Wiggers

(brommend en keelschrapend):

Brrm... En zoo vroeg in het seizoen...

De agent Poelvoorde:
Zeg u dat maar wel. We zullen nen straffen winter gaan krijgen, denk ik.

Wiggers:
En dat al met 't Zielenoktaaf... 't Is te vroeg.

De agent Poelvoorde:
Veel te vroeg. Zij weten zij daarboven zeker niets van den almanak meer af. De winter begint toch pas den 21n December.

Wiggers:
Dat hebben ze allemaal veranderd, man, sedert dien oorlog, hé? Wat een tijen!

Michiel

(loert onder zijn klep naar buiten, fluisterend):

Ik ken die stem... Is da niet dien hartvreter van 't stadhuis, den ouwen Wiggers, die hier altijd komt afloeren wat da wij hier uitzetten? Verdomme nog toe, bevalt me niet. 't Is hem, mannen, houd u genepen, en houd 'em in de gaten.

Kees:

Da's die moeial, die altijd onzen pas moet zien.

(De vrouwen betasten zich, ook de mannen bevoelen zich of ze hun medaille en papieren bij zich hebben.)

De agent Poelvoorde

(overbeleefd):

En wa nieuws anders, meneer Wiggers? Hoe gaat het op 't stadhuis? Veel werk, zeker? Ja, da ken ik... En... nog geenen opslag voor de politiemannen? 't Leven is dier, weette't?

Wiggers

(venijnig):

Opslag? opslag? Zeg eens, heb de gij het waarlijk zoo lastig? Denkte gijlie somtemets, dat het geld op den burgemeester zijnen rug groeit? De stadskas is leeg, vrindje! De klerken van 't stadhuis zelf krijgen nog niks. En die gaan toch veur!

De agent Poelvoorde:
Ja da's juust - da begrijp ik. Maar u heeft toch veel te zeggen, en... u komt immers aan huis bij den burgemeester?

Wiggers:
Ja ja... dà wel... ziede... om zijn duivekot te kuischen... En, in passant, kan ik hem wel al es een woordeken in 't bomgat zeggen... dà wel, dà wel... ziede...

De agent Poelvoorde:
Juust, juust, meneer Wiggers. U heeft veel invloed, dat weet iedereen.

Wiggers:
Och wa zal ik u zeggen? Wel, allee... jà dan... ja. Maar dat moet iederendeen niet weten.

De agent Poelvoorde:
E sigaarke, meneer Wiggers? Als 't u belieft... in dienst mag ik niet rooken, anders... deed ik ook wel een trekske. Zoo'n klein woordeke links, en een klein woordeke rechts, en 't schaap is in huis.

Wiggers

(neemt de sigaar aan):

Hoe heette gij weer, vrindje?

De agent Poelvoorde

(dienstmatig):

Poelvoorde, Isidoor-Maria-Aloysius, meneer Wiggers, - bij 't leger geweest - zeven jaar trouwen dienst bij de pompiers - nu gardevil van tweede klas...

(bedeesd, met neergeslagen oogen)

Ik zou geerne van eerste klas worden...

Wiggers:
Da's maar e woord... Reken op mij, Poelvoorde, maar...

(stil)

weette gij, waarom dat ik hier eigenlijk ben?

De agent Poelvoorde

(stil):

Neen... waarom? Is er iets in 't vet? Kan ik soms van dienst zijn, meneer Wiggers? Gij weet hé...

Wiggers

(loert naar binnen. De bedelaars schijnen allemaal bezig met hun paternoster of schijnen te slapen; ze luisteren allen gespannen toe):

Ik lig hier op de loer... 't Schijnt dat er schandelijke misbruiken, ik zeg: misbruiken, gebeuren. En in mijn vrije uren loop ik rond, in de stad, en zie 't een en 't ander dat niet in den haak is... en als ik dan morgen bij den burgemeester ga om zijn morgenblad te dragen... dan vertel ik hem dat... ziede, dat is zoo ne post van vertrouwen... ik hou speksie, verstade?

De agent Poelvoorde:

Ha... zoo! u houdt speksie...

Michiel

(fluistert tot Phelamien):

Die smerige spion. Ziede wel, dat ik juust geraaien had... Die judas komt hier snollen... prennegardevoe, mannen... latten aan 't huis...

(Wiggers en de gardevil spreken stil. Er komen menschen binnen, een vrouw met een kind.)

Madam:
Marcelleke, krabt uw sneeuwvoeten af vóor den dorpel en let op, seffens, dat ge wijwater neemt... Dààr, geef dat baaske een aalmoes.

Michiel:
Madammeke... heb compassie met nen blinden sukkeleer... marci, madam, marci, baaske.

(De agent Poelvoorde en Wiggers zijn verder gewandeld.)

Michiel

(fluisterend):

Mannen, ik riek onraad... Look in de meersch... ik zou er wel willen uitpijlen... Die lorias staat me niet aan!

Phelamien:
We hebben 't nog te gemakkelijk. 't Leven is nog te aangenaam voor een gebrekkelijken mensch, met een plat kind, zonder inkomsten of middelen van bestaan!

Pierke Plooi:
We zijn wij toch in orde met de reglementen. Hier is mijn medalie, zè!

Michiel:
Hij zie, mee zijn madollie. Gij, met uw lamme beenen en uw krukken zult den dans wel ontspringen. Maar iedereen is zoo gelukkig niet als gij.

Pierke Plooi:
Ja, als ge dat een geluk wilt noemen... Maar ik ben altijd nordentelijk geweest.

Marus

(traag, nuchter):

Ik bèn blind.

Michiel:
En ik niet, zeker?... Dat gaat ten andere niemand aan... Wie had hem er mee te bemoeien, als ik het nu eens *niet* was? - Zeg 's, kameraad-zestig, daar nie gaan fikfakken hé, geen broddelspel maken, we zijn wij allemaal arm-menschen ondereen, den éenen heeft dit, den ànderen dát, en dan moeten ze ons geen reglementen tusschen de beenen komen smijten.

(Hij rukt zijn pet stevig vast.)

Moorkens:
Onder mijn beenen zal da moeilijk gaan, vrees ik.

M i c h i e l :

Alla truter... drijfde gij de spot met ons? Wij spreken hier serieus. En als er éénen last heeft, hebben wij allemaal last. Betrouwde gij die stadhuisrat?

(Als de politieagent en Wiggers juist voor 't kerkportaal zijn, stopt een neger, aangeschoten, juist voor den agent. Juist speelt een gramofoon in een kafeetje. De neger begint een komisch dansje en zingt mee):

I miss my Swiss,
My Swiss miss misses me...

(De agent Poelvoorde ziet half misprijzend, half goedmoedig toe, met gekruiste armen, als nam hij de zaak philosofisch op. De neger met zijn bokserslichaam en zijn lange armen heeft dronken-flepsche gebaren.)

De agent Poelvoorde

(goedmoedig):

Leelijke loebas, doe dat zwart mombakkes af.

De neger:
Wat zeet'em? Kannifestaan. What's the meaning? Good evening, Sir!

De agent Poelvoorde:
Mondjepek, gij zijt gek!

De Neger:
My name is Jack.

De agent Poelvoorde:
All right! Good night Jack.

De Neger

(slaat goedmoedig aan en strompelt verder, al zingend):

My Swiss miss misses me!

Pierke Plooi:
Hi, hi! Daar is toch nog plezier in de wereld. Zoûen die mannen ook alles in 't zwart zien?

Kees den Ollander

(met zijn trekbeen):

Had ik ook maar een fijn borreltje oude klare! 'k Zou ook wel vroolijk wezen en dansen, al was 't op één been.

De doofstomme

(philosofeert met gebaren tegen Kees den Ollander).

Moorkens:
'k Ga straks wat petatfrits koopen op de markt, ginder aan 't kraamke. Ik riek het tot hier. Ei, da's lekker.

Kees den Ollander:
Absoluut! Fijn. Dat verwarmt drie dingen: je handen, je maag en je hart.

M o o r k e n s :

Ja, Ollander, en dat heeft ne mensch noodig, een hartversterking, den dag vandaag. Bezonder met zoo'n uitgelezen weer.

K e e s :

Precies voor ons geknipt, hé 't weertje? je weertje!

(In de kerk hoort men, terwijl de deur even opengaat, daar iemand de kerk verlaat, een gezang: de 'Miserere'.)

'Miserere mei, miseremini mei, saltem vos amice mei...
Quia manus Domine tetigit me

(Orgel)

.

M o o r k e n s :

November is de maand van de miserie.

K e e s :

Luister even. Ik hou de deur wat open.

(Ze luisteren vol aandacht naar het orgel en de weeklagende stemmen.)

Marus:
Da's toch schoon he, die kerkmuziek. Ik heb het nog meegezongen als koraal op 't oksaal, voor mijn eerste communie. Dat hoorde ik in de kerk op mijn dorp ook.

Michiel:
Schoon - maar triestig.

(hard)

Wij hebben geen miserere meer noodig, wij hebben miserie genoeg. Miserie is bij ons eten en drinken van iederen dag. Dat is 't eenigste waar we niets van te kort komen.

Kees

(aan de kerkdeur, staat vlak vóor de Ecce Homo. Hij beschouwt het beeld van den duldenden Christus. Na een poos denkens, zegt hij):

Zeg, Onze lieve Heer heeft het toch ook lang niet onder de markt gehad, hè? Zie eens, hoe permentelijk de tranen over zijn wassen kaken rollen.

Marus:
Tranen en bloed.

Kees:
Vreeselijk, zeg. En die doornenkroon, al dat bloed dat langs zijn slapen druipt. En dat lange riet, als een staf.

Michiel:
Ja, hij was zoogezeid koning van de Joden, hé?

Kees:
Droeve Koning. Ja, dat was wel de Man van Smarten.

Pierke Plooi:
Als 't er op af kan, offer ik hem vandaag toch ook een keerske.

Marus:
Kost ik hem maar eens zien, maar ééns... Ik zou lachen, geloof ik.

Pierke Plooi:
En toch voel-de, dat hij méér was dan een mensch.

Klaas:
Natuurlijk, een Koning.

Michiel:
En zelfs méér dan een Keuning.

Zot Mieke:
't Was Ons Heer, hé?

Marus:
Ja. Onze Vader. ‘Onze Vader die in de hemelen zijt’... Laat ons een vaderonske lezen, vrienden.

Phelamien:
Ja, laat ons dàt doen.

(Zij bidden in stilte.)
(Ondertusschen is Wiggers weer bij den agent teruggekeerd, en die staan nu beiden vóór den drempel.)

Zot Mieke

(gesmoord):

Zie, daar zijn ze weer!

Michiel:
Houdt u genepen, mannen. Dat begint hier te stinken.

Wiggers

(loert naar binnen).

Zot Mieke

(fluistert):

Ziet 'm loeren.

Michiel:
De beest! 'k Zou hem mijnen lierenaar in zijnen

onderbuik kunnen douwen, 't varken... Wees gegroet Maria vol van gracie... uwen naam is gebenedijd...

De weduwe:
Gebenedijd zijt gij boven alle vrouwen.

Marus:
En gebenedijd is de vrucht uws lichaams.

Allen:
Amen, amen, amen.

Michiel:
Als die lorias nu maar een ave maria wou weggaan, dan poetste ik de plaat.

Pierke Plooi:
Zie dat gaat zoo, als uw geweten niet rustig is. Ik heb niets te vreezen. Hier is mijn medalie!

Michiel:
Lafaard! Gij zult met mij afrekenen, hoort, Pierke Plooi. Komt gij in het Trapken Af!

Pierke Plooi:
Heb ik u iets miszeid, sinjeur? Gij doet of gij onze baas waart. En we zijn hier allemaal gelijk voor de wet: niets in te brokken, den eenen zoo min als de andere. Dat is 't voorrecht van bedelaar te zijn.

Michiel:
Ge zijt ne slechte kameraad, ne stielbederver, en ge zijt in staat iemand aan de galg te klappen

(trekt kwaad zijn klep over zijn oogen)

.

Phelamien:
'k Wou dat ik onder mijn pannen lag! Da bloeike is half bevroren.

Moorkens:
Hé, wat doet het nou? Vriezen! IJzelen! Oei, oei. Zie, de gadevil heeft er ook al genoeg van, die komt wat schuilen.

(De agent binnen, schudt zijn jas af, stampt de sneeuw van zijn botten. Mijnheer Wiggers zwaait met zijn hooge hoed de sneeuw af. Men ontwaart een lantaarnontsteker, die het gas aansteekt voor 't kerkportaal.)

De agent Poelvoorde:
'n Echt zielenoktaaf-weer! 't Hield op met sneeuwen en nou begint het, verdemme, te ijzelen. Da's nog arger! Daar schuift ge allicht bij uit, als ge niet straf op uw pooten staat. Gevaarlijk! Weer, om geenen hond door te jagen!

Zot Mieke:

Laat staan ne gardevil.

De agent Poelvoorde

(gekwetst):

Hé... kaal madam, wa zegde gij daar?... wilde gij een beetje van uwen jan maken tegen de politie? G'hegget maar voor 't zeggen, hoort!

Zot Mieke

(half grijnzend):

Och meneerke... da was zoo nie gemeend... ik ben een onnoozel vrouwke.

De agent Poelvoorde:
Onnoozel vrouwke, onnoozel... Kom eens hier, lot uw medalie eens zien. Zijde gij in orde met de reglementen? Moogde gij bedelen? Wacht gijlie is... We zullen eens gaan speksie houden hier. Meneer Wiggers, let eens op - ik doe mijnen dienst.

Wiggers:
Ja ja... ik zie dat. Ik zal ook een oogske in 't zeil houden

(hij gaat loerend voorbij de bedelaars, die stokstijf zich tegen den muur schijnen te willen plakken)

.

De agent Poelvoorde:
Hoe heette gij?

Zot Mieke

(grijst nu luid):

Och meneer de commissaris, dat heb ik ik niet gemeend... ge moet dat niet voor 'n affront nemen...

De agent Poelvoorde:
Hum!

(maakt een punt aan zijn snor. Wacht een poos. Haalt asem. En zegt dan, diepgemeend)

Hum!... Alla... laat ons aannemen, dat ge Zot Mieke heet, want ge ziet er toch nog al zot uit.

Zot Mieke

(lacht met tranen):

Ja, meneer, ja meneer de commissaris.

De agent Poelvoorde:
Houd u nu maar koes, hoort, of ik neem uw medalie af.

Zot Mieke:
Ja meneer... ja... merci, zulle... God zal 't u loonen! 'k Zal vijf vaderonskes voor u lezen... en goe lezen zulle.

De agent Poelvoorde:
Assez! De volgende.

(Hij beziet de medaille van Pierke Plooi.)

Den deze is in orde. Da ziet er een braaf manneke uit. Uwe naam?

Pierke:

Pierke Plooi.

De agent Poelvoorde:
Ha ha.

(De gardevil gaat tot de weduwe. Meneer Wiggers staat nu vlak vóór Michiel en beziet hem stokstijf. Opeens rukt hij hem de klep van vóór de oogen.)

Wiggers:
Daar zè... Daar zè... ik dacht het wel, ik had dien schelm in de gaten... geeft zijn eigen uit voor blind, dat besteelt de burgerij, plundert de schatkist, ontduikt wet en reglement... en da leeft op de kosten van 't gemeen. Rekel, ge zijt er in geloopen. Agent, vraag zijnen naam is.

De agent Poelvoorde:
Zeker, meneer Wiggers

(met gemaakte gulheid)

. Zeg eens, kameraad, zeg mij eens gauw uwen naam, waar woont gij en waar leeft gij van? Papieren? Laat uw medalie eens zien...

Michiel

(bedremmeld):

Zie, die heb ik na juust nie bij... pas verhuisd... en rommeties...

De agent Poelvoorde:
Da wil treffen. Wel wel, gij slummeke. Maar zeg eens... Chareltje, denkte gij, dat ge met een kieken te doen hebt?

Michiel:
Nen mensch kan ommers iets vergeten?

Wiggers:
En wat hoor ik u zeggen tegen de menschen? Zijde gij blind? Falsaris! Ze moesten u voor een jaar naar Hoogstraten steken...

Michiel

(siddert over heel zijn lichaam):

Och meneer... versta nu ne keer reden... ik ben ekik geenen contraire... au contraire... ik ben ekik...

Wiggers:
Ik ben ekik, ik ben ekik... Agent, doe uw plicht!

De agent Poelvoorde

(streng):

Uw naam... Geboren? waar? Spreek dan, lamme vent. Ha, ge wilt niet antwoorden? Weerspannigheid jegens de politie. Artikel zooveel en zooveel... Dat wordt een aardig geval... Hum, hum...

(haalt zijn boekje uit, krabt met zijn potlood in zijn oor, zuigt op zijn potlood, streelt zijn snor)

. Gij heet dus? wa gauw! Wie zijde?

Michiel:
Een ongelukkig mensch, meneer!

De agent Poelvoorde:
Hoe zeide daar? Uwe naam, vraag ik, Jan, Peer, Fransoo.

Michiel:
Michiel, hé, meneer?...

De agent Poelvoorde:
Ha zoo... Michiel... dat ziet er nog al lief uit, zulle Michiel... dat gaat er niet bij blijven... weerstand tegen de politie, geen medalie, geene familienaam, miskenning

van alle gemeentereglementen en van al de andere daarbij, geen respect voor een hoogen ambtenaar van 't stadhuis, een persoonlijke vertrouweling van den heer Burgemeester... Zeg, Michiel, ik zou niet geeren in uw vel steken.

Michiel

(snuit zijn neus en niest daarop luidt):

Hatsjie!

De agent Poelvoorde enmeneer Wiggers

(beiden in hoogen toorn):

Wat, ge niest, ge durft gij niezen!

Michiel:
Ja, ik heb 'n valling, meneer.

Wiggers:
Hoorde 't? Dat galgenaas geneert hem voor niets. Alla, in één woord lijk in duuzend, zijde gij blind of zijde 't niet?

Michiel

zwijgt.

Wiggers:
Schrijf op, als ik vraag of hij blind is, dan is hij stom lijk ne visch. Schrijf op.

De agent Poelvoorde:
Ik zal 't wel doen. Wacht maar. Die kerel moet ons niet komen leeren hoe dat wij onzen dienst moeten verrichten.

Michiel:
Schrijfde da nu allemaal op, meneer? Och meneer, zie eens na... we zijn toch allemaal kinderen Gods...

Wiggers:
Nog een godslastering erbij, toe maar.

De agent Poelvoorde:
Seessa! Da's straf, inderdaad. Enfin... Ga voort man. Klapt uw eigen gerust aan de galg.

Michiel:
Ik wil zoo goed als iedereen eerlijk mijn kostje verdienen, en ik doe mijn best.

Wiggers:
En daarom zegde gij tegen de menschen, dat ge blind zijt, en ge ziet verdorie uren ver, zonder bril!

Michiel

(snugger):

Maar, zeg eens meneer... zijn we niet allemaal een beetje blind?...

(Wiggers en de agent Poelvoorde bezien malkaar, schokschouderen,, zij begrijpen niet. De bedelaars trekken zich angstig achteruit.)

Michiel:
't Geluk is blind... de liefde is blind... de justitie is blind... zou ik de eenige zijn, die... *niet* blind is?

Wiggers:
Wat zeet hem nau allemaal?

De agent Poelvoorde:
Ik versta er nul de bottekens van, zoo waar as ik leef. Zeg's, jongen heer, wat denkte gij wel? Wat vertelde nu allemaal voor rare klap? Er is hier maar één kwestie. En die kwestie is...

(Hij versukkelt in zijn woorden.)

Wat dat er van de kwestie is... enfin, hoor eens, ga gij maar eens mee naar den bureau, manneke! Ge zult gij u daar verder kunnen explikeeren. Nietwaar meneer Wiggers, dat zal nog 't beste zijn... Nor den beroo.

Michiel:
Ja maar... den beroo, ik heb ekik daar niks te maken.

De agent Poelvoorde:
Sst! Stilaans, zeg ik u. Daar valt nu niet meer te jámáren... dat spelleke heeft nu al lang genoeg geduurd... En, d'abord, dienst is dienst...

(Gemoedelijk, als iemand die dat alles niet te tragisch opneemt.)

Sapristi. zie d' eens hoe dat 't sneeuwt.

Michiel:
Ja, dat is nog al is e weerek, hé meneer!

Wiggers:
Zwijgt gij... en explikeert u op den beroo. Bedrieger!

Zot Mieke en de Weduwe:
Och God, och God wat gaat er nu nog gebeuren? Wa nen triestigen dag!

Marus

(psalmodieert):

Een blind man is een ongelukkig man.

Peerke Plooi:
Ik heb mijn medalie. Mij kunnen ze niets.

De agent Poelvoorde:
Alla vooruit... en nu geen flauzes meer. Anroet! Gaat u mee meneer Wiggers? Als getuige.

Wiggers

(triomfeerend, ijverig):

Zeker, zeker... Of ik mee ga... zoover als ge wilt... da zou 'k gelooven... Er moet een eind komen aan al dat bedrog!

Marus

(bidt):

Heb compassie met nen armen blinden man!

De agent Poelvoorde:
Of moet ik u de menotten aan doen?

(De menschen komen uit het lof (orgel). Er is tumult van verwarde stemmen):

Wat is er gebeurd?

(Gevraag en gemompel.)

Wat heet hem gedaan! Opstand tegen de politie? Nen dief? Nen moordenaar? Madam, ik weet het niet, ik ben ekik niet van dees wijk, maar ik moest aan dezen kant een boodschap doen, ziedewek, 'k ben er ook maar pas bij.

Michiel

(berustend):

We zullen dan maar meegaan.

(plotseling strijdlustig met een redenaars-stem)

En dan zullen we ne keer gaan zien, of er in dees land wetten bestaan en of alle burgers gelijk zijn voor die wet!

Het volk:
Bravo awoert!

Kwajongen:
Smijt hem nen sneeuwbal op z'nen smikkel! Awoert! dief!

(De agent krijgt bij vergissing een sneeuwbal.)
(De volksmenigte groeit aan, uit alle straten vloeien de menschen toe, de politieman wordt haast overmand. Het drummen neemt toe. De neger komt terug. Michiel's vrouw, Marie, ook de twee slavetsen op 't voorplan.)

Marie

(sjofel, 'in heur haar', kouwelijk, beeld van armoe, in versleten gebreiden sjaal gewikkeld, komt, door de herrie aangetrokken, met andere volksvrouwen aangeloopen, vraagt, met angstig voorgevoel, aan omstaanders):

Wat is hier gaande?

Iemand

(spottend):

Een bogijn te geeselen, zekers!

Een ander Iemand uit het volk:
Er wordt er een opgebracht, vrouwke.

Een derde:
Een bedelaar.

Een vierde:
Een blinde man.

De tweede:
Ja een rare blinde - hij dee zoo maar...

Een derde:
Dat neemt niet weg, dat het nu geen tijd is om een armen mensch in de doos te draaien, omdat hij arm is...

De tweede:
Ja, een arme mensch, die moet er altijd aan gelooven.

Marie:
Een blinde, zegt ge?

De tweede:
Een valsche-blinde. Och ge kent hem wel - die schele met zijn zwart ooglappeken.

Marie

(een gil):

God... Michiel... 't is mijne vent... mijn eigen man... wat heeft hij nou weer aan d' hand, de lorias! Nog niet genoeg, dat hij pas thuis is van... Ja natuurlijk... alweer in de barrebitjes gezeten hé, - waar moet dat toch naar toe?...

(zij roept uit de verte tot Michiel):

Hè, lamme vent, moesten ze u weeral knippen?... Te stom om voor den duvel te dansen... en dat laat mij dan met de gebakken peren en met die straatmammezel, ons lekkere dochter, zitten... Kom hier, Hortaans... kom gij hier, zeg ik u!

Hortaans

(zich losrukkend, brutaal):

Och laat me gerust, gij!

(Tot den agent fleemend en dreigend)

Zeg's Aloïske, van me vader zulde afblijven, hoort! Verstade gij dat, lieber Schatz!

Jeannet:
Toe, laat hem nou los... Een arme blinde sukkelaar.

Het volk:
Een blinde? Och arme! God geklaagd! Hebben zoo'n menschen 't nog niet lastig genoeg? Treiters van 't volk. Ze moesten hem... Awoert! awoert!

(Een sneeuwbal treft weer den agent.)

De agent Poelvoorde

(tegen 't volk):

Mijn laatste woord is: stilaans!

(trek zijn sabel)

. Allee. Quistwater, volgen. En vooruit, marsch!

(Herrie. Uit dancing orgel- en harmonikaspel - er komt een hevige branding - de neger wordt voortgeduwd - 't is een geweldig dringen.)

Marus:

Hebt compassie met nen blinden sukkeleer...

(Hij gaat met zijn witten stok naar buiten, maar wordt weldra door een warrelklomp van aandrummende menschen overrompeld. Een kreet.)

Geweldig geroep:

Awoert! Awoert! Pas op! Nen blinde man! Ai, ai.

(weer kreten)

Hij is onder de voet geraakt!

Hortaans:

(al razend):

Me vader loslaten, loedersche vent! Handen af van nen ordentelijken blinden mensch.

Politieman:
Stilaans! Of ge gaat ook mee, klein serpent!

Hortaans:
Kan me niet verschillen... 'k ga zeker mee, wat denkt ge?

(Opeens opschudding, de drom gaat open... stilstand.)

Jeannet:
Wat is 't nou? Hebben ze iemand omvergeloopen? Och arme, de sukkeleer is onder den hoop geraakt, en ze hebben op hem getrapt... Ai hoe deerlijk. Hij lee van ze zelven...

Mannen en vrouwen:
Gauw, gauw, hulp, hulp, de man is doodgedrongen, versmacht...

(Ze dragen Marus met zijn kastje, bleek als een lijk tot aan den drempel van 't kerkportaal. Toch houdt hij nog krampachtig zijn harmonika. De agent breekt door de menigte, met Michiel vóór zich, die de menotten aan zijn polsen heeft.)

De agent Poelvoorde:
Wat is dat hier? Een man onder de voeten geraakt? Toch niet doodelijk, zeker... God, mijn positie! Toe vrouwke, haal gauw een glas water... Maak zijn vest open. Hij is maar van zijn eigen zelven gevallen. 't Zal zoo erg niet zijn. Hij houdt zijn harmonika nog vast.

(Hortaans laat Marus aan een fleschje eau de cologne rieken.)

Michiel

(luid, als volksredenaar zich ontpoppend):

Ja, ziet ge wel, menschen, zóó behandelen ze het volk. Wij staan hier gekneveld voor u. Waarom? Omdat wij arm zijn. Om geen andere reden. Er zal altijd een wet te vinden zijn om den armen te nekken. Er moet altijd een slachtoffer zijn, en dat zal ook altijd de arme mensch zijn. En moet dat nu eeuwig duren? Menschen, antwoordt, zullen wij, zult gij dat blijven dulden? Moet er geen eind aan komen?

Kreten:
Awoert! weg met de politie!

De agent Poelvoorde:

Zeg 's kerel, dàt gaat ge boeten! Opstand tegen de politie! Ik ben ne goeie jongen. Maar dàt is opruiing tegen het gezag, weette 't? Onthoud mijn woorden. - En hoe gaat het nu met dezen armen jongen? Komt hij tot zijn eigen zelven?

(vertwijfeld)

Wat te doen, in Gods namen, ik ben toch zèlf ook ne volksjongen! Ik heb een hart voor 't volk! Ik zal de laatste zijn... ik ben ook niet op den schoot van een hertogin gewiegd, verdemme nog toe... Maar, mijnheer de commissaris zegt het ons dagelijks honderd keeren: Orde, orde, orde moet er zijn! Allez, 't is uit

met dat gelanterfant... allemaal naar den beroo... allez Quistwater - ge moet er aan gelooven - en die man...

(tegen de omstaanders, op Marus wijzend)

brengt hem ook maar naar den beroo, daar zullen we hem verder doen bekomen... En daar, meneer met den pelsen jas... ga u ook maar mee, als getuige... En nu menschen, ik doe een laatste beroep op uwen burgerzin: staat me bij, als man van de orde, ik doe alleen mijn verdommesche plicht, ik breng alleman naar den beroo! Vooruit maar, en marsch!

(Gelach, gejoel: Naar den beroo!)
(Kees den Ollander steekt één kruk omhoog, hij en de neger tillen Marus op - deze wordt op de been gebracht, nadat een buurman hem een glas water te drinken gaf.)

K e e s :

Kom broer, we doen maar wat ze ons zeggen... we gaan mee naar den bureau... Leun maar op mijn kruk! Een lamme zal een blinde nog den weg moeten wijzen...

M a r u s

(stil):

Wat is het toch donker hè?

(Ze dompelen achter de menigte aan, de straat verder op. Marie al huilend mee, met Hortaans en Jeannet aan haar zijden. Andere volksvrouwen en kinderen er achter. Men hoort harmonika-spel.)

D e K o s t e r :

(mager, blauw geschoren gezicht, op z'n hoofd rond solideeke, in grijs jasken, die de kerk ging sluiten, oogt het heele spel na. Marus en Kees zijn de laatsten. De koster grinnikt schamper):

Een lamme, en een blinde... Zeker we moeten mekaar helpen... Want wat zegt Mattheus? ‘Ist dat de blinden willen leiden malkandere, zij zullen vallen in de gracht deen naar d'andere’. Ja, zóo is 't.

(Sleutelgerinkel. De kerkpoort met een knal dicht. Een orgel draait op 't pleintje.)

Dit heeft hij mij verteld door Will Wemerman.

Ik ben niet gewoon. Ik ben niet als andere menschen. Kun je aan me zien, dat ik anders ben? Het moet wel. Er zijn menschen die me op straat aanstaren in het passeeren en dan omkijken; ik heb het gezien als ik ook omkeek. Maar andere menschen zien mij soms niet. En als zij dan achter mij zijn, kijk ik om, want dan voèl ik dat zij iets van me willen. Maar zij willen nooit iets. Gek.

Op mijn slaapkamer is een kast met een spiegel in de deur. Ik heb er een stoel voor gezet. Twee uur heb ik op die stoel gezeten en aan één stuk door in de spiegel gestaard. Maar ik zag niets vreemds aan mezelf. Toen ging ik weg. Mijn hospita keek me na door het raam van haar voorkamer. En mijn hospita is heel gewoon.

En het is zoo vreemd, dat ik wéét waarin ik abnormaal ben. Ik geloof dat ik het al weet zoo lang als ik leef. En misschien nog langer.

Ik verveel me.

De wereld verveelt me zoo, dat ik er zelf bang van word.

Als heel klein kind verveelde me al de gewone gang van zaken elke dag.

Ik had er gruwelijk het land aan om, steeds maar weer, drie maal op 'n dag te eten. Toen moest ik eten als het tijd was. Nu sla ik soms een of twee dagen over. Maar honger verzwakt me. En verveelt.

Op school werd het nog erger. Elke dag om negen en om twee uur naar school; om twaalf en vier uur naar huis. De dagindeeling werd een jaar vooruit vastgesteld. Op de H.B.S. was nog meer regel. O, ik had niets tegen orde, maar de regel, de sleur vervéélde me.

Als kind durfde ik er niets van vertellen, want alle andere menschen schikten zich in de dingen, en ik wilde niet anders zijn.

Haha! natuurlijk wil ik niet anders zijn. Ik wìl niet. Maar ik bèn het!

De schooltijd was een kwelling. Toen werd ik ouder en zag, dat ik niet gewoon kòn zijn. Ik vond het grappig om van mezelf te zien, hoe ik m'n best deed normaal te zijn. Maar 't ging natuurlijk niet.

Ik heb gezworven van het eene kantoor naar het andere. Mijn getuigschriften zeiden, dat ik berekend was voor mijn taak; maar dat het me aan alle belangstelling ontbrak, stond er niet bij.

Toen ik eenentwintig jaar was, kreeg ik een groote erfenis. Belachelijk. Ik was er blij mee, omdat ik rijk-zijn nog niet kende. Nu ken ik het al haast twintig jaar. Kun je nu begrijpen hoe het mij verveelt? Als ik mijn geld weggeef, word ik weer arm. Dat ken ik. Ik behoef nu in elk geval niet voor brood te werken. Als ik lust heb, maar dat gebeurt niet veel, maak ik 'n schilderij. Maar ze zijn zoo gewoon, alsof m'n melkboer ze gemaakt zou hebben. Een keer heb ik een schilderstuk verkocht. Nu doe ik het niet meer. Bah, het zou me de keel uit gaan hangen. Al m'n stukken staan op m'n kamer waar ik zelden kom. Ik zie ze alleen maar, als ik er 'n nieuw kom brengen. Ze vervelen me.

Nu leef ik zoo'n beetje. Ik wilde dat ik was als andere menschen. Ik bestudeer ze soms om te zien hoe gewoon-zijn is. Maar ze doen net als ik. Alleen: ze vervelen zich niet.

Natuurlijk heb ik ook vrouwen gekend. Ik heb er veel gekend.

Eén enkele vrouw heeft me anderhalve maand lang kunnen boeien. Toen werd ik onrustig omdat ik iets miste: mijn verveling.

Haha! ik herinner me hoe de vrouwen mij verveelden.

Ik weet van een avond. Er was een jonge vrouw op mijn kamer. Zij was zoo mooi als de wereld. Wij lagen in elkaars armen. De divan stond voor het open raam. De wind streek slank over ons heen. Het was een avond zoo warm en zoo koel als een zoen van haar lippen. De schemer was zoo goed als een zijden doek. Ik dacht dat het zalig was.

Toen opeens realiseerde ik mij, hoe het me eigenlijk verveelde. Haar armen waren om mij heen. ‘O,’ zei ik, ‘wat gaat mijn been slapen!’ *Zij liet me los.* Ik stond op en bleef in de kamer bezig. - Zelden heb ik zoo'n plezier gehad als toen, omdat ik daar zoo mooi van af gekomen was.

Een andere vrouw was heel intelligent. Wij hadden goede gesprekken samen. Ik vond het prettig, net te doen, alsof ik haar vertrouwde. Op een middag zaten we bij Riche en dronken thee. Zij vertelde me van het verhaal dat ze aan het schrijven was. Plotseling sloeg ik met m'n vuist op tafel en zei: ‘O, mensch, hou op met je gezemel!’

Ze stond op en ik heb haar niet meer terug gezien. Uit blijdschap ging ik 's avonds naar de schouwburg. Na het eerste bedrijf verveelde het stuk me. Ik liep 's nachts naar huis door m'n donkere straat. Voor me liep 'n paartje. Haar arm lag om zijn middel; zijn arm om haar schouders. Ik keek maar toe. Ik vermaakte me. Ik probeerde met mezelf te wedden, wie van hen tweeën het 't eerst zou vervelen. Ik liep m'n huis voorbij. Zij woonde een kwartier verder. Haar arm lag om zijn middel; zijn arm om haar schouders.

Toen begreep ik, dat het hun niet zou vervelen, omdat ze gewoon waren.

Haha!

Weetje, ik kan maar niet zijn als andere menschen. Zooals jij bijvoorbeeld, of zooals de kruidenier van m'n hospita, of zooals de president van de arrondissementsrechtbank.

Gisteren las ik in de krant, dat een dienstbode 25 jaar bij een familie heeft gediend. Vertel me eens, ben ìk nu eigenlijk een afwijking, of zoo'n dienstbode? Ik zou wel eens met zoo iemand kennis willen maken, jij niet?

Ja, ik ben ook getrouwd geweest.

Ik heb wel van m'n vrouw gehouden. En het was immers nog nieuw voor me.

Wij waren gelukkig de eerste week. Zij kende mij misschien niet. Of misschien juist wel.... Maar ik kende haar niet en daarom was ik gelukkig. Wij waren zoo goed als niet verloofd geweest.

O, het interesseerde mij om te zien hoe ze was. Hoe ze alle dingen, die gedaan moesten worden, deed. Ik ben zoo jaloersch op haar geweest: Zij poetste elke dag twee maal haar tanden. En ik geloof dat zij het prettig vond dat te doen!

Je begrijpt hoe ze me ging vervelen. Hoe ik haar ging hàten van verveling! Ik at niet meer en wat gedaan moest worden deed ik niet, om te kunnen waarnemen hoe zeer ze mij verveelde. Ik zag dat zij altijd 's middags thee dronk met de pink van haar rechterhand met een boog in de lucht. Elke nacht als ze in bed stapte zei ze: ‘welterusten schat,’ en wond de wekker op. Zij had een paar kunsttanden. Als ik 's nachts wakker werd, zag ik de tanden in een glas water op het nachtkastje. Met de hak van een schoen heb ik het glas en de tanden aan gruizels geslagen. Ik weet niet waar ze nu is.

Zoo. Ik ga weg. Ik zit al weer veel te lang bij je. O, doe alstjeblieft die hoornen bril af. Hij verveelt me. Je heele gezicht verveelt me trouwens.

Als daddy knutselt door Juul Roggeveen.

Het is weer November. De boomen langs de Vecht hebben hun bladeren afgeschud; oneindig lijken de velden die vroeger door hun overdadig loof verborgen werden.

Knokig en verwrongen steken de naakte lindentakken alle kanten uit; tusschen de twijgen hangt nog een enkel nest, dat weemoedige herinneringen wekt aan duivengekoer en lente-zoelheid. Nu hangen de luchten laag en grijs; beurtelings overvallen regen en hagel de aarde. Als voorboden van storm rennen joelende kinderen voorbij; hun voeten schoppen wellustig door de dikke vacht saamplakkende blâren. Boos bromt de wind in den schoorsteen, hitst de vlammen op; het roodkoperen keteltje gaat geheimzinnig suizen en uit het eentonig geluid maken zich stemmen los: ijl fluitend, droefgeestig zuchtend, die weder samensmelten tot onaardsche melodie, als zongen ergens uit de onmetelijkheid violen van doode meesters onsterfelijke sonates.

Over de straat is droog geritsel als het voorbij-ijlen van lichte voeten; af en toe tikt een blad aan het raam. En waarschuwend loeien des avonds passeerende booten, door mist en storm bedreigd; het water klotst tegen de schoeiing.

Honderdmaal daags sjokt de zwarte steenkolenjongen achter zijn zware kar voorbij; de tolwachter zit niet langer voor zijn huisje netten te knoopen; nu schiet hij vlug naar buiten zoodra een boot met ongeduldig getoeter haar komst meld en wanneer de ophaalbrug met doffen plof en gerinkel der ketting weer is dichtgevallen, haast hij zich handenwrijvend terug naar zijn gloeiend kacheltje.

Een enkele maal komt als een weldaad een kalme, schoone dag de menschen verblijden met strakblauwe lucht en een laatste vleug zomerwarmte. De roerlooze boomen weerspiegelen zich in het helder water; ieder sprietend takje staat fijn geteekend tegen den hemel en de atmosfeer is aetherisch als een Japansch aquarel. Wanneer de zon ondergaat gloeit het Westen van ineenvloeiend paars en rood en oranje en het groen der weiden is een balsemend zacht contrast.

Het water neemt al dat vuur van den hemel gretig in zich op en stroomt voort als één kleurenwiegeling.

Maar zulke dagen zijn zeldzaam; zij worden door een windhoos of wolkbreuk weggejaagd; het was een vergissing, zegt November en hij rammelt hard aan de luiken en slaat met venijnig plezier een paar deuren toe.

Voor Francis Elisabeth en haar ouders zijn de middagen buiten, onder de pereboomen, de spelletjes op het grasveld, voorbij. Zelfs de dieren worden niet meer door den tuin bekoord; nauwelijks uitgelaten staan zij weer in de veranda, de hond bomt tegen het houtwerk, poezenklauwtjes slaan een taptoe op het glas der openslaande deuren. En de vogels komen dichter bij huis, wanneer gure herfstwind hun pluizige veertjes opblaast; zij wachten onder de pannen en in de oude vlier - waar zij een maand geleden nog om bessen vochten - tot één van de menschen iets voor hen brengen komt, wat kruimeltjes, een overschotje rijst of aardappels misschien. En dan dwarrelen zij dadelijk neer, eerst de musschen en spreeuwen; het kwieke meezenpaartje volgt en daarna komen de welgedane Daisy Flutter, het merelwijfje, en haar pikzwart mannetje aanhippen. Het roodborstje is altijd de laatste - al roept Baby nog zoo vaak: Come, come, Robin Redbreast. Schuw blijft hij op een afstand toezien, *tot* er geen kruimeltje overschiet....

Nu timmert en zaagt Daddy Tom niet meer in het schuurtje maar in de tuinkamer. Zijn vrouw heeft al lang berust in de houtkrullen, 't koperschraapsel, stukjes schuurpapier, kromme spijkers, gebroken schroefjes, politoerdotjes en andere fraaiigheden, die den vloer in den loop van den dag bevolken. Een huis moet eenmaal gebruikt worden en het leven is heel wat plezieriger zonder overdreven netheid.

Ditmaal maakt Tom een klokje. Met sigarenkistjeshout doet hij

wonderen - het is heel moeilijk de deeltjes zóó aaneen te lijmen dat zij een zuiver gebogen lijn vormen, maar hij heeft eindeloos geduld en waar zijn oogen te kort schieten, vult zijn gevoel, zijn verfijnde tastzin, aan. Want Tom heeft altijd slechte oogen gehad. Als kind is hij twee jaar blind geweest en hij kan geen letter lezen zonder scherpe loupe. Maar Tom neemt dat heel filosofisch op - hij weet zich evengoed te redden en zal zich geen millimeter in de maat van een stukje hout vergissen.

Wanneer hij werkt, ligt Courmand onder zijn stoel, knorrig brommend, omdat de baas geen tijd heeft een streelhand over zijn rug te laten glijden en tegenover hem, op twee kussens om wat hooger boven tafel uit te steken, zit Francis Elisabeth. Zij houdt haar Dad gezelschap zoolang de bezigheden vlotten. Zoodra zij donderwolken op zijn voorhoofd ziet of zijn lippen zich samennijpen, is ze wijs genoeg elders haar heil te zoeken, vóór een krachtig ‘damn it’ de atmosfeer onveilig maakt. Maar loopt het werk goed van stapel, dan is Daddy bepaald gezellig. Want dan zingt hij, al schavend en vijlend, de leukste liedjes. Hij kent er honderden en in zooveel talen dat het al een spelletje op zichzelf is, te raden wat hij nù weer zingt. Het heeft zijn voordeelen een wereldburger tot vader te hebben. (Maar zijn nadeelen om hem tot man te hebben, denkt de huisvrouw, want die internationale Tom houdt niet van de geijkte Hollandsche kostjes. Niet dat hij het ooit in zooveel woorden heeft gezegd, maar ze heeft het begrepen door vluchtige opmerkingen en door zijn volkomen onverschilligheid, wanneer ze hem voor de keuze stelde: zuurkool met worst of boerenkool met spek? Elke Hollander zou zich de lippen hebben gelikt, Tom zei alleen: Je doet maar. Het is geen klein kunstje, een man, die Rizi Pisi, Buchteln, Welsh Rabbit, Yorkshire Pudding en wat al niet meer, koken kan met een menu te overbluffen....)

Na Londen is Weenen, waar Tom vele jaren gewoond heeft, de stad van zijn liefde. En wanneer hij zingt in dat kinderlijke, charmante Weensche dialect, wordt de kamer bevolkt met de typen uit zijn liedjes. De schoenpoetser, die 's Zondags met zijn ‘Cylinder’ en ‘Glacé-nen’ en Neue Lackschu zeker weet dat geen van zijn klanten hem herkennen zal, zoo glanst en glimt hij van deftigheid.... De vroolijke aapjeskoetsier - vol trots op zijn trappelende

paardjes en blinkend rijtuig. De altijd voor den mal gehouden Slovaken - het mooie Cechische dienstmeisje, dat haar minnaar ‘im Gangel’ ontvangt, omdat er geen andere plaats is en naïef aan haar meesteres vertelt:

> Die gibt mir immer Hubitschkoe,*
> ‘Marianko du bist shen;’
> Alle het mi net so det mi net
> Im Gangel unten sten.

Tom's lijfdeuntje, dat hij met bijzondere schwung zingt, is het lied van Adam en Eva, nadat zij uit het Paradijs verjaagd, met een ‘grosze Möbiwagn’ in Weenen zijn gearriveerd en in hun dagelijksch gebed tot Onzen Lieven Heer verzekeren:

> Du guaber Himmer 'Voder
> I brauch ka Paradies,
> I bleib vuur liaver doder
> Weil der Proder füa Wean 's Himmelreich is....

Francis Elisabeth zingt dat alles met veel pathos mee, al doet zij soms maar een gooi naar de woorden en is zij meestal een paar toonladders te laag. Zij prefereert het lied der studenten na 't duel; er is een prachtige grocklank in haar stem, wanneer zij, heel valsch, bromt:

> Wenn wir dann in finstern Kerkern sitzen,
> die Secondanten auf den Baucher schwitzen,
> dan singen wir: Gott segn das Bier,
> die Knackwurst und das Salz.
> Gott erhalt's!

Om dan opeens te vragen: ‘Wat is segndasbier?’ Meestal geeft Tom op zoo'n vraag niet eens antwoord; hij gaat veel te veel in zijn werk op om zelfs te merken dat het woord tot hem wordt gericht. Sòms wordt hij zelf getroffen door de onuitputtelijkheid zijner vocale vermogens en zegt tegen zijn vrouw, die altijd wel

* Kussen.

ergens in de buurt is: ‘Vind je niet dat ik Opera-zanger had moeten worden?’

Ze beaamt het natuurlijk; ze zou niet anders durven. ‘Waarom ben je het eigenlijk niet geworden?’ vraagt ze, op den toon die men bezigt tegen een kind, om het zoet te houden.

‘Because they chucked me out of the Opera-House’, is het tragisch antwoord.

En voor de zooveelste maal dreigt zij flauw te vallen. 't Idee! Zóó'n stem. Nee, de menschen weten niet wat mooi is!

Gevleid zingt Tom verder, terwijl zijn drilboor draait, zijn zaag piept en zijn vaardige vingers voortdurend bezig zijn.

Geen wonder dat de kleine vingers van zijn dochter óók jeuken van werklust. En er is genoeg te doen, voor de moeder van de poppen. Sepp's haar moet geknipt worden en wanneer de blozende Tiroler niet stil zit, gaat hij één-twee-drie naar de gevangenis, waar hij genadeloos op de koude steenen wordt gekwakt. (Een kelder is toch ergens goed voor.)

Er moet een roode dressing-gown genaaid worden voor Katrieneke, die, nadat zij door haar moeder gescalpeerd werd, Gourmand haar oogen in den tuin begroef en haar beenen - evenals die van Sepp - naar verre gewesten verdwenen, een zeer geheimzinnig uiterlijk gekregen heeft.

Francis Elisabeth heeft weleens gehoord dat haar moeder ook met die pop speelde, en ze twijfelt er geen oogenblik aan of zij was er toen ook al bij. Ze heeft er haar eigen verklaring voor gevonden: ‘Toen jij klein was, was ik jouw moeder en toen gaf ik jou die pop en nou ben ik weer klein en nou heb je 'm weer aan mij gegeven en later ben jij weer klein en dan geef ik hem weer aan jou....’

Naaien gaat haar nogal handig af; ze maakt heusche steken en wanneer Katrieneke in het veel verhullende roode gewaad naast haar zit, zegt ze geestdriftig: ‘Kijk Dad, nou is ze net een prinses!’ Gelukt het haar werkelijk Daddy's aandacht te trekken en hij kijkt, dan kan hij voorloopig zijn liederen wel in zijn zak steken, want Baby heeft altijd een voorraad vragen klaar:

‘Dad, timmerde jouw vader ook wel 'is, toen je zoo klein was’ (haar handen duiden de lengte van een sigarenkistje aan).

‘Certainly, Baby.’

‘En waschte je moeder alle borden om?’

‘Yes, Baby.’

‘En propte ze jou ook appelmoes in je mondje wanneer je schreeuwde?’

I suppose so, Baby.’

‘Wat voor stoelen hadden ze - net als deze?’

Tom moest even nadenken: ‘Roode.’

‘O. Poelitoert?’

Een bevestigende knik.

‘Kookte je moeder ook wel'is breadpudding in een zak?’

‘En of.’

‘Was jij óók wel'is stout?’

‘Ik denk het wel.’

‘Wat zei je moeder dan?’

‘Dat zou ik je heusch niet meer kunnen zeggen, Baby.’

‘O. En wat zei je vader?’

‘Weet ik ook niet. Niet veel moois.’

‘Kreeg jij ook wel'is voor je broek?’

‘Ik vrees van wel.’

‘Vond je dat zeker niet leuk, hé?’

Nee, knikt Tom's hoofd.

‘Wat zei je dan?’

‘Ja, hóór'is, Baby!’, stuift Tom plotseling op, ‘potverdrie! Ik weet dat allemaal niet meer, hoor 't Is al zóó lang geleden. Je vraagt een mensch de ooren van z'n hoofd!’

Francis Elisabeth zwijgt, niet omdat ze uit het veld geslagen is, maar omdat ze nadenkt. Er is een fronsje tusschen haar groote, donkere oogen, die zoo kunnen oplichten van pret en gloeien van boosheid, haar kleine, roode mond is diepzinnig dichtgeknepen. Opeens loopt ze om de tafel heen en vraagt meelijdend: ‘Zal ik jou dan maar wat vertellen, wil je dat wel graag?’

‘All right’, zegt Tom, afwezig alweer.

Ze gaat terug naar haar stoel, die nu wel degelijk haar praatstoel wordt, plant haar ellebogen op tafel en begint: ‘Morgen moet ik uit, zie je. Naar Soestland. Daar woont Boegie. Sepp en Katrieneke gaan ook mee op mijn fiets. Boegie is nou getrouwd met Brittidot, dat is een meisje. Ze gaat iedere dag naar school en ze preekt in de kerk. Ze is een béétje grooter dan Sepp en ze

kookt alles voor ons. Katrieneke heeft altijd zoo'n honger. Ze houdt zoo van apenoten, die gooi ik boven in haar kop.'

'Zeker omdat ze zoo'n aap is, net als haar moeder.'

'Neen, jij ben een aap.'

'Zeg'is, Baby! Moet ik Stickothrashio te voorschijn halen?'

'Nee, dat hoeft heelemaal niet, hoor', wijst ze grootmoedig af. 'Klein mannetje!'

'Wat ben je toch een geweldige kletskous, Baby.'

'Nee!' schreeuwt ze, opeens woedend, want het woord kletskous beleedigt haar, om de een of andere reden, altijd verschrikkelijk.

'Een echter kletskous', plaagt Tom, terwijl zijn politoerwatje ijverig om het klokje heen gaat, in altijd draaiende beweging.

'Nee!' Ze stampvoet nu, bijna huilend van woede. 'Ik ben de moeder van de poppen!'

'Een mooie moeder, die haar eigen kinderen de beenen afrukt. Hoe kón je dat doen, Baby?'

'Nou.... eh.... Katrieneke trapte altijd zoo op mijn likdoorns, zie je, en Sepp kon niet in de wieg.'

'Jij weet ook overal een antwoord op! O, daar valt mijn drilboor, Baby, raap hem gauw op, voor Gourmand hem te pakken krijgt.'

Dadelijk kruipt ze bereidwillig over den vloer, rust niet voor ze het boortje triomfantelijk op tafel legt. Dan pas ziet ze hoe Daddy intusschen al is opgeschoten; het klokje glanst zijig, zwart en bruin. Daddy heeft niet voor niets politoeren geleerd van een ouden Weener meester-meubelmaker, een kunstenaar in zijn vak.

Francis Elisabeth slaat haar handen in elkaar.

'Oh Daddy, how sweet, how lovely!'

'Just a box of tricks, Baby', weer Tom, bescheiden, haar lof af.

Eenigen tijd staat ze in zwijgende bewondering.

'You can make everything', zegt ze dan, enthousiast.

'....Except money....' is het mistroostig antwoord en Tom laat zijn hoofd hangen.

Wanneer Baby dat ziet, slaat ze vol meelij haar armen om hem heen: 'Dat hindert heelemaal niet hoor. Je bent tòch mijn kleine schatje.'

En ze geeft hem een klinkenden zoen op zijn wang.

Victor Hugo en Emile Zola door Dr. Willem Kloos.

Victor Hugo, de Radde, Wijde Ziener werd gesmaad
Zijdlings, omdat hij soms mín-juist de daagsche dingen schetste.
Och, 'k vraag, als rijpe Weter, Voeler, Kijker, nu de resten
Schrale, aardsche van die beide Grooten liggen desolaat

Als even prachtge Willers, van wie geen nu meer bestaat,
Die elk, onschuldig in hun doening, diep elkander kwetsten.
Wien lief 'k 't meeste? Ik zag en zie gestaeg naar 't Oosten, 't Westen,
't Zuiden en 't Noorden, om te ontdekken wat niet gansch vergaat,

Omdat het toont zich voor al latre tij'n als 't Hoogste en Beste.
Mijn Geest, als simpel mensch, die diepst-in werkt en nooit druk praat,
Keurt alles nog van vroeger en van 't Huidge, schoon hij pestte

Soms een onzeekre, die hem achteraf onjuist bekletste,
Met flinke rondheid in mijn verzen. Och, een diep-paraat
Bestrijder van 't dom laagdoen blijf 'k nog, maar bedoel 't nooit kwaad.

Nagedachte aan Dr. J.L. Chaillet door Dr. Willem Kloos.

't Aardsch wreed gewieg van Schijnen warrelt te allen tijde dóor
En 'k prijs dies zalig, Zuivre, U, dat ten laatste ook Gij geweken
Zijt naar de wijde onmeetbre, onweetbre Wezensstreken
Waar ieder eindlijk na veel lijden vreemdlijk gaat te loor.

Weemoedig denk ik aan uw fijnheid, aan uw kracht en hoor
Uw stem klaar-vredig, geestlijk-zeker, vast-verstandig spreken
Over uw Weten, Wil en Werk, waardoor gij zijt gebleken
De waarste Voeler van Vergilius' subtiel-sonoor

Geluid te wezen. Laas, gij zijt verzweefd, want diepst-in breken
Voor eeuwig gingt Ge uiteen, maar, neen, als élke Geest versteken
Weer moest Ge u in 't Al-Eene, en sterk-bedaard ontroerd houd 'k vóór

Mijn psychisch oog, uw Ernst, ver bovenuit al 't spel van leeken
Die vlot-los sprekend, leegjes meenen. Kalm úw Geest gekeken
Heeft naar der Dingen Diepte, waar 'k voorzichtig óók naar boor.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Na een droom.

'k Sla de oogen op en zie de kamer ledig -
Je zat toch naast me, ik heb je hand genomen.
Je was tot mij toch - van hoe ver? - gekomen,
Dat tegen 't lot je liefde mij verdedig'.

Mag 'k dan alleen je wederzien in droomen?
Zie 'k je enkl als droombeeld, is 't me of 'k je beleedig.
Je lach was zacht en je aanschijn, blank en vredig -
Nu moet ik slaap niet, maar ontwaken schromen.

't Was lavend zoet, je lieve stem te hooren.
Wat sprak je stem? Je woorden zijn verloren.
'k Heb toch geluisterd. Moést ik dan vergeten?

En ruischt mij luid de levenszee in de ooren,
Wijl God heeft niet zijn peinzend kind verkoren,
't Geheim der dooden vóor haar dood te weten?

II.
Overleven.

Zoo na den dood ons eenig overleven
Zal zijn in 't hart, dat blijft ons liefde geven,
  Zoo duren zal dat leven korte poos -
Wordt nooit die ziel door liefde nieuw verdreven,
  Is nooit dat hart vóor 't einde al trouweloos,
Zij heugnis niet in waaiend zand geschreven
  Of ras ontbladerd als een rijpe roos,
Blijft ziel met hart wel innig saamgeweven,
  Dat liefdehart zal kloppen niet altoos.
Dra, koud en star, ligt ook dát hart versteven,
  Waar ziel, in waan voor eeuwig, woning koos.

III.
Stervende.

Al stervend, toen zijn oog geen traan, zijn mond
Geen stem meer voor zijn groote liefde vond,
  Hief tot een kus hij d'ouden gouden ring,
Symbool van eeuwigheid in liefdebond,
  Die meer dan half een eeuw zijn vingr omving,
Of met dien kus den laatsten groet hij zond
  De al lang verloorne en dank en zegening -
Of zag hij reeds, wijl 't leven al verzwond,
  Het zwevend goud van héel den sterrenkring
In 't magisch blinken van dat ringerond
  En háar als bruid en blijde hemelling?

Verzen van Bob Stempels.

Aanvaarding.

Het leven is per saldo niet zoo kwaad.
We kunnen altijd nog elkaar beminnen,
En er is steeds het stevig huis waarbinnen
De warme stilte van het thuiszijn staat.

Het is zoo goed te weten, wàar men gaat,
Dat dit ons wacht: 't vertrouwde welkom van
Een zachte mond al in de koele gang,
Een lieve stem die ons de zorg wegpraat.

De kamer, en 't vertroostend kalme glanzen
Van deze lampen over 't tafelblad,
En d'oude klok die d'eendre uren slaat:

't Is wel bekrompen, maar die smalle grenzen
Omvatten een bestaan zoo vòlgelukkig dat
Ik immer bid dat mij dit nooit verlaat.

Autorace.

De dag sprong weg in 't knettren der motoren,
De luide spoelen schoten langs de banen.
Een doofheid trild' in de besloten ooren,
Het stuur ging schokkend onze handen manen.

Wij bogen ons gedwee; de starre oogen namen
De bochten al, bereeknend, van te voren.
Wanneer wij in een felle curve kwamen,
Scheen onze voet de juiste maat te hooren.

Meer gas! De boomen louter koele wanden,
Een schelle vlek lag voor ons op de baan.
De roode wijzer schokte snel en stijgend.

Wij bruisten hem voorbij! In onze stalen handen
Vibreerde 't bruine wiel dat wij verstaan;
En onze wilde motor knalde hijgend....

Noordwijk.

Voor Anneke.

Over de zee slaat het licht verloren:
Een twijfel die rijst en verdwijnt.
Wij willen niet vragen waartoe geboren,
En waarom het bijtijden slechts schijnt.

De golven springen de stralen tegen
En zinken weer weg in de nacht.
De zachte lucht ruikt naar de regen,
En heeft ons wat weemoed gebracht.

Nog glimt een ster een vergeten sein
In de donkere wolkenstroom:
Wij loopen tezaam langs de lichte lijn

Van water en strand als in droom,
En zijn wat triest, maar dat is geen gevaar:
Wij zijn bijeen - Ik raak je geurig haar....

Zwerver.

Waartoe zouden de rivieren immer ruischen
En d'oude wind, die in de boomen wroet,
Waartoe de wolken door de hemel kruisen?
Ik weet het niet, ik heb het slechts vermoed.

Ik loop tenslotte ook dezelfde wegen
Op zoek naar wat ik nooit kan vinden.
Ik hoor de wind, ik hoor de stille regen,
Maar niets kan mij aan één plek wereld binden.

En wàt ik wil, kan ik toch niet vertellen.
't Is als een droom, die bijna is vervaagd;
Men ziet een schaduw op de achtergrond

En verder niets. Ik heb me afgevraagd
Of er tenslotte werklijk iets bestond.

Het is er, maar ik kan het niet vertellen....

Alleen.

Voorzichtig stroomt het water. Het is verder stil.
Wij staan en luisteren, en hebben niets te zeggen.
Ik vraag me af, of ik nog wel iets wil.
- Een snelle rilling ritselt in de heggen -

Een spitse vogel waait over de open hemel,
Een kleine wolk glijdt er bedachtzaam achteraan.
Wij weten niet waarheen toevlucht te nemen:
Een zwak verdriet dat wij nimmer verstaan....

Wij zoeken nog elkaar, maar zien dan allebei:
Het is vergeefs. Alleen, al zijn we samen.
Enfin, dit leven gaat toch wel voorbij;
God weet of 't niet nog meevalt. Amen.

Herfstgevoel.

We weten vaag dat we iets zijn verloren
De vroege morgen bij 't ontwaken. Gansch alleen.
Wat ligt er nog in de herinnering verborgen,
Dat zoo vertrouwd en zoo vertroostend klinkt?
We schijnen nog een zachte stem te hooren
Die ons voorzichtig liefkoost: - Ach, de wind -
En soms wat regen, en we zijn alleen -
Het is wel triest, een stille najaarsmorgen....

Binnengedachten door Willem Kloos.

MXVI.

Als alles diep-fijn voelend Proever zonder dat mijn klaar
Hoofdje koel gadesloeg wat om mij henen bleef gebeuren,
Leefde ik als schrander kind sterk luistrend naar 't sufdroge zeuren
Dat staeg herhaalde 't eendre. 't Leven leek mij saai; 't woog zwaar

Op 't vreemde voelen mijner hersnen, dat stil ziedde, totdat gaar
't Wierd en ik 't aan mijzelf te zeggen wist. En later, leuren
Schaars ook om wijsheid ging ik aan der praters deuren.
Neen, wat mijn eigen Ziel mij sinds mijn jeugd reeds leert, vergaar

Bewustloos 'k steeds voor goed en laat het groeien met de kleuren
Van 't Licht mijn's Binnenwezens, en na lang zorgvuldig keuren
Mijn sterkgeboren vreedge Rede slaat er uit een baar

Metaal, die niet vergaan zal door den tijd. 'k Leek, 'lijk een raar
Soort mensch aan sommgen, daar ik diepst-in stadig blijf aan 't speuren.
Wen 'k eindlijk weet, vlieg 'k uit als wijd-uit kijkende adelaar.

MXVII.

Mij geestlijk onderwerpen nooit reeds deed 'k als bleek en zwak
Maar diepst-in stevig kind, dat nooit veel zeide: een ander dreigen
Die plaagde of schold, kort deed 'k soms, maar gelaten bleef ik zwijgen
Trillend, wen 'k diep gehoond wierd. Menigmaal reeds leek mij ‘lak’

Wat andren luidkeels ‘zwamden’ en dies 't meest op mijn gemak
Mij voelde ik, wen ik eenzaam ging in mijn verbeelding tijgen
Naar verre vreemde Streken, waar ik zag dan vreedzaam neigen
Mij toe zeer velen, die 'k niet wist. Als latre knaap ook brak

Ik nooit uiteen: fijn-scherp ik luisterde: heel schaars ik sprak.
'k Wou psychisch-hoog en wijd zijn, want mijn Geest dan voelde ik stijgen
'k Ben goedig, nooit een Aêr ik een onbillijk kooltje bak.

Dies enklen dwazen scheen 'k soms lichtlijk-overwinbaar mak.
Nooit wenschte ik meer dan 'k waarlijk waard ben, vleiend, los te krijgen.
Eenmaal van 't Eeuwge Zijnsijs àf, wèg-zwijm 'k in zijnloos Wak.

MXVIII.

Zal 'k nog veel jaren leven? Och, dat kán wel. Diepgezond
Nog sta 'k, omdat 'k mijn leden nooit verdeed. In weiflend peizen
Zweefde ik op de Eigenheid, die bleek mijn redding, want hoog hijschen
Mij bleef naar wat 'k eens sterk voorzag dus wist. In 't Diepste rond

Ben 'k voor mijzelf, en toon zóó me ook aan andren, schoon mijn mond
Heel zelden praat. Aan andre menschen stelde ik nooit vele eischen
Dan dat zij wijs en eerlijk bleven algeheel. Nog prijzen
Kan 'k alles wat 'k eens prees, maar 'k blijf stil laken wie 'k reeds vond

Bij 't eerst gezicht licht-vreemd. Diep-geestlijk eenzaam steeds ik stond
En schoon haast ieder sloeg gevoelig mij, nooit ging ik krijschen,
Want 'k wist dan, dat 'k bij 't allereerst ontmoeten rook reeds lont.

Dit vers zal memorandum zijn, wen 'k op mijn Eind vergrijzen
Heel-langzaam aan geheel zal gaan, tot 'k machteloos verzwond.
Denkend en dichtend kan 'k nu nog aan elk het Waarste wijzen.

MXIX.

Besta 'k? Stil voel en weet ik. Maar wàt 's 't Ik? Als kind reeds vragen
Dit ging 'k, nog halfbewust, mij, maar natuurlijk tot bevroeden
Heel diep toen kwám 't niet. Zwijgend werkte ik, onder hoede
Van strenge, ijskoude, daagsche omgeving, die 'k van binnen dragen

Gelaten moest. 'k Verzette in niets me, óók niet wen 'k plotsling plagen
Mij hoorde of zag door de andren, neen, stijf-droevig ging 'k dan broeden
In 't eigne verste mijmren blijvend als een vreedzaam-goede,
Die kalmpjes bleef zijn gang gaan, zonder dwaas te jagen.

Strak op denzelfden stoel aan tafel zat 'k en nooit werd 'k moede
Alles te lezen wat ik huurde of leende en ging nooit klagen
Aan andren over wàt dan ook: ik hield mij vast als vage

Knaap, die geen enkel woord mocht spreken, want dan viel de roede
Onmiddlijk van der ‘Moeder’ woorden op hem neer. Vertsagen
Nooit echter ging 'k diepst-in: mijn Geest bleef durend vlijtig spoeden.

MXX.

Mijn psychisch helder zien en voelen van al dingen ving
Reeds aan, toen 'k als fijn-schrale, achtjaarge knaap bedaard gezeten
Stil-lezend op mijn Chippendale, verlangde sterk te weten
Wat fluisterend twee huisgenooten spraken. Och, de kring

Waar 't lot mijn hoofd en leên aan bond, was eng: gepraat, gespring,
Geloop zelfs bleef verboôn me, en boos kortaf 't mij werd verweten
Wen 'k wilde 't kleinste ook maar en 't daadlijk deed. Och, in de breedte
En lengte voelde ik toèn reeds alles fel en diep gedring

Dus telkens rees mij, dat 'k gestrenglijk inhield. Niet gespeten
Heeft me ooit een ding dat 'k deed, want mijn alinnigst Zielsgeweten
Hield me af, als sombre teêre, van al liegen, gappen. 'k Ving

Dies vroeger veelal bot hier, maar de rare wisseling
Der aardsche dingen sloeg ik gade en soms van me afgebeten
Heb 'k, wen de nood te hoog steeg, in hartstochtelijk gezing.

MXXI.

Zocht ik of zoek ik eigen heil ooit? Aan dees stugge kust
Gestegen als onnoozle, stil bedwing 'k me in alle tijden.
Als kind reeds diep soms wetend, voelde ik mij bestemd, te wijden
Me aan de echte Dichtkunst, eerst onwis maar langs zoo meer gerust

Wordend van binnen uit. Geleidlijk 't wierd mijn grootste lust
De Kern van 't Al en elk te leeren kennen. 'k Moest veel lijden
Doordat sinds 't eerst begin de vagre voelers mij bestrijden
Bleven. Eerst heette ik los van kennis, kunst en toen: ‘gebluscht

Hij heeft aldra zijn kracht en wil.’ Och, dies te mijden
Begon 'k, die nijdge waners, zoodat langzaam-aan gesust
De wijde weemoed wierd, die reeds me als knaap zeer vaak doorglijden

Kwam eensklaps, wen 'k diep peinsde. Maar van uit zijn Diepte breiden
Mijn Geest hoe langs zoo meer zich ging, die thans hoogop nog gudst
Als oceaan van voeling, daar Hij wierd een gansch bevrijde.

MXXII.

't Zaaklijk begrip doorziet geen poëzie. Slechts 't wijd en klaar
Voeldenken dieper proevers wordt gewaar iets. Zelf verscholen
Schijnbaar geheel, doorleef ik wat ik om mij heen zie dolen
Luistrend alleen naar wijzer menschen spreken, naar wie 'k staar

En leer 'k iets door hun babblen? O, welzeker van dat 'k Baar
Volslaagne wàs nog in dit Aanzijn, en mijn hoofd als molen
Die eigen koren maalde, stond. Kind was 'k nog maar violen
Reeds zongen vèr me in zwaren kop. Ik was nog slechts half-gaar

In 't nuchter handlen, want diep voelend spotte ik met gevaar
Soms, schoon ik peinsde en dus bereikte, en met de zij der zolen
Soms wierp ik wild wat wurmen weg die veelal in hun holen

Terug weer slopen snel. Doch zelf ik dacht weer, schrijvend zwaar
Voor verste toekomst, die 'k half weetloos zag. Geen wijde schaar
Wensch 'k, die luid juicht. Ik weet dat alles wat ik schrijf, blijft waar.

De dichter J. van Hattum door Max Kijzer.

Gedichten van J. van Hattum. - Helikon, 6e jaarg. No. 2, 1936.

In zijn groot-menschelijk hart hebben satyr, kunstenaar en een middelpuntstrevende steriliteit zich vereenigd. Met Vestdijk heeft hij zijn taalvirtuositeit gemeen en het bijna wellustig uitkiezen van het hypertrophische van den menschelijken geest in zijn misbaksels of onwaarheden, volgens hem genaamd: sexueele misdeeldheid, moordzucht, geloofsijver, vriendschap en liefde. Beiden weten hun herinnering aan een mensch met zijn naargeestige of zielige daad, hoogstens met zijn goede bedoeling, gekruid weer te geven in een brok taalplastiek, concreet en vitaal verscherpt als een portret door een meester geschilderd, woord-architectuur als oude kanteelen, de schoonheid van een stevige, noodzakelijke steenen muur waaraan de tijd als bij een natuurproduct heeft geknaagd tot verweering en verbrokkeling toe. Het is onjuist om deze houding met die van Greshoff te vergelijken.

De fantasie van Vestdijk is tot nog toe veelzijdiger, zijn versschema gevarieerder. Daarentegen is Van Hattum's gedicht duidelijker. Eveneens heb ik het geforceerde rijm waarin de dichter van ‘Berijmd Palet’ wel eens vervalt, bij Van Hattum niet gevonden. Het groote onderscheid tusschen beide, overigens volstrekt onafhankelijke dichters is, dat bij Van Hattum bovendien een maatschappelijke levenskijk tot uiting komt. Van alle aberraties hallucineert in hem het grootste menschelijke defect: de maatschappij, het meest. Zijn geheele bewuste en creatieve volkomenheid, Van Hattum zooals hij reilt en zeilt, omvat het volledigst

het onvolkomene. Hij strijdt tegen het onrechtvaardige, zijn werk is een karakteristiek pleidooi voor den misdeelde. Zijn humor en sarcasme komen uit dienzelfden impuls voort. Zijn poëtische mimiek: een veelarmige draak, die nooit aflatend, zijn prooi onweerstaanbaar aan alle kanten omklauwt.

Zijn gedicht suggereert dezen aanval. Levensgroot geeft hij aberraties in den vorm van menschfiguren. Het zou heel oppervlakkig zijn om te beweren, dat hij het pathologische uit willekeur zoekt. Hij tast het aan in de kern, omdat het bestaat als essentieel deel van mensch en maatschappij. Hij fixeert het abnormale dat het normale aan den gang houdt, het dogma, waardoor het kuddedier in het gareel blijft loopen. Hij is criticus en hekelaar krachtens zijn aard. Hij noteert de armzaligheid en hij dicht vanuit een levensdrang, die zich afspeelt om het zoo eens uit te drukken, boven zijn denken. Zijn tragiek is, dat hij aan eigen lichaam en geest gewaar wordt dat niets blijft: ergens beneden zijn krachtige positiviteit voltrekt zich een twijfel, die niets blijvends kan aannemen. Hij beseft weer te moeten omver werpen wat hij als werkelijk goed ondervindt.

In Van Hattum leeft naast den cynicus, negativist en theoretischen maatschappij-hervormer, naast den bewusten kenner van eigen skepsis-in-alles, de verlangende mensch met zijn oneindige droefheid, die zijn eigen hunkering naar het beste op aarde wantrouwt.

Intusschen is hij een der merkwaardigste persoonlijkheden van zijn generatie.

Herinneringen aan den dichter Dr. H.J. Boeken door Dr. Willem Kloos.

(Proza en Poëzie van Hein Boeken (1861-1933), uitgegeven door Henriëtte Mooy. Wereldbibliotheek. 1936, Amsterdam.)

Met den in November 1933 tot mijn blijvenden spijt overledenen dichter Hendrik Jan Boeken ben ik onafgebroken, want zonder ingrijpende wederzijdsche strubbelingen, altijd goede vrienden kunnen blijven omdat hij, zooals ik mij dit gelukkig ook zelf mag noemen, in zijn dieper Wezen een onbevangen-eerlijk en goedmoedig-zuiver mensch is geweest. En een oogenblik nog lichtlijk-weemoedig er door wordend, ontving ik dus dezen Bundel Vers en Proza, waarin zijn en mijne bekwame en akkurate vriendin Henriëtte Mooy uit zijn vele nagelaten handschriften tezamen heeft gebracht wat voor nú en voor het nageslacht van belang blijven zal.

Hein Boeken mocht ik in 1879 voor het eerst ontmoeten op het college voor Latijn en Grieksch van Prof. S.A. Naber aan de Amsterdamsche Universiteit. Ik zat daar op de tweede en hij, vlak voor mij, op de eerste bank. Het was voor mij, die geen gymnasium had bezocht en dus door eigen studie en privaatlessen mij de beginselen der oude talen had moeten instampen, geen geringe moeite om het vlotte Latijn-spreken van den hoogleeraar met onmiddellijk-begrijpende aandacht te blijven volgen en dan

bovendien tegelijkertijd mijn diktaat te schrijven in diezelfde taal, aan welke ik nog heelemaal niet gewend was geraakt. Doch van lesuur op lesuur ging ik daar natuurlijk iets beter in slagen en zoo vond ik dus langzamerhand meer gelegenheid om de soms kurieuse bukkende figuren der andere studenten gedurende een paar oogenblikken gade te slaan.

Het lokaal was er volslagen gevuld meê, en heelemaal onexpres heb ik altijd op alles gelet, zoolang tenminste als mijn eigen mijmeringen mij daar niet van afhielden. En na eenige weken begon ik dus langzamerhand te merken, dat mijn ros-harige vóórbuurman zich onderdoor het luisteren en schrijven heelemaal anders als de overigen gedroeg, want dat hij evenmin als ik, dien arbeid suf-mechanisch als een strak-geregeld werktuig bleef doen. De anderen echter gingen voort, of ze schrijfmachines waren, onophoudelijk te pennen, want op te teekenen wat de kleine donkere professor met zijn altijd scherp-kijkende oogen hooren deed. Wanneer ik dan echter weer naar mijn voorman keek, zag ik dat ook deze had opgehouden met schrijven en met vage oogen naar de verte zag door de ramen heen, want naar de lucht boven de huizen aan den overkant, totdat hij dan plotsling zijn schrijftaak weer hervatte en zijn pen ijverig over het papier bewoog. Wat ik nu wel begrijpen kan, want natuurlijk was niet elke perfekt-gestyleerde Latijnsche volzin, dien de professor over Cicero's oratie Pro Milone liet hooren in zakelijk opzicht belangrijk genoeg om schriftelijk gememoreerd te worden door zijn jeugdig gehoor. En allerminst behoefde Boeken dit te doen, die in tegenstelling tot mij, ook al in het vorige jaar op de collegebanken had gezeten en voor wien dus de preciese uitlegging van sommige grammatische finesses oude kost heeten kon.

Zóó ging dat door. Boeken en ik bleven eenige maanden lang, zonder elkaêr persoonlijk te kennen, college loopen, en al spoedig lette ik niet meer op zijn een beetje van die der andere studenten afwijkende manier van zich te gedragen. Maar op een goeden dag, toen ik, na afloop van de les, weer liep te stappen op de straat, hoorde ik eensklaps achter mij een haastige voetbeweging en daarna voelde ik mij voorzichtig met een vinger op den schouder geklopt, en licht verbaasd keerde ik mij om. Achter mij zag ik toen den jongen, dien ik alleen nog maar van gezicht kende, en

deze zei haastig: ‘Ik heet Boeken, en jij heet Kloos, hè?’ En ik antwoordde toen: ‘Naar mijn beste weten heet ik zoo, maar waarom vraag je mij dat?’ ‘Wèl’, antwoordde hij toen weer, ‘gisteren heb ik op het Leesmuseum in den Nederlandschen Spectator met heel veel pleizier een stuk van je gelezen over de Lilith van Emants, waarin je een ander flink-bedaard en heelemaal juist op zijn kop geeft over iets zots, wat hij ergens anders over dat mooie gedicht had gezegd.’ Opgewekt lachte ik toen, zooals jongelui dat doen kunnen, en wij liepen samen voort, over minder belangrijke dingen pratend, totdat Boeken eindlijk zei, studentikoos weg: ‘Weet je wat, ga nu mee naar mijn kamer, dan kunnen we daar verder babbelen, want je schijnt je evenals ik te interesseeren voor andere dingen als over die waar iedereen het over heeft.’ Mij eventjes bedenkend, keek ik hem toen aan, en zei: ‘Ja, maar je weet wel, dat ik zelf geen lid van het Corps ben’ (want ik had gehoord dat er tusschen wèl en niet-corps-leden geen omgang placht te bestaan). ‘O’, antwoordde Boeken, ‘dat doet er niet toe, daar geef ik niet om.’ En zoo liep ik dan met hem meê en bleef op zijn kamer een paar uur met hem praten over allerlei andere dingetjes. Dies zijn wij goede vrienden met elkaar geworden en dit gebleven zooals ik reeds zeide, totdat het noodlot hem neersloeg en hij, als elk op zijn beurt, verdween. En van zijn kant kwam dat onbewust aan elkander gehecht blijven, vermoed ik, omdat ik met mijn rustige intuitieve kracht niet zoo heel lang na die eerste ontmoeting plotseling op een middag dat we weer eens bij elkander zaten, de vage overtuiging in mij had voelen rijzen, dat er een dichter in hem schuilen moest. Want evenals dit bij mijzelf altijd het geval is geweest: Hein Boeken kon soms zitten, een heelen tijd, een kwartier of twintig minuten lang, zonder een woord te spreken en vrijwel beweegloos op een stoel, en dan plotseling ging hij opspringen en door zijn kamer heen en weer loopend, neuriede hij binnensmonds dus nauwlijks voor mij hoorbaar, terwijl zijn hand zich van tijd tot tijd, lager dan zijn hoofd, door de lucht ging bewegen aan het eind van zijn uitgestrekten arm alsof zij aangaf de een of andere maat. Nadat ik een paar maal, op verschillende dagen, dit van hem gemerkt had, zei ik eindelijk: ‘Beste kerel, ik verbeeld mij, dat er een dichter in je schuilt.’ Verrast stond hij toen stil, en voor

zich uitziend, zei hij: ‘Ja, ik weet niet of ik een dichter ben, maar heb wel soms een enkelen keer een vers gemaakt.’ ‘Laat mij dat dan alsjeblieft eens zien’, zei ik. Aarzelend liep hij toen naar zijn schrijfbureau en haalde er een stuk papier uit en ging mij voorlezen wat er op geschreven stond. De tekst begon zóó:

> ‘Nu ben ik zoo verliefd op uw twee pikzwarte oogjes
> Zwart danseresje uit het circus Carré’,

en ook de twaalf andere regels las hij met hetzelfde innerlijke zachte maar toch heldere élan. Ik, op eens zóó verrast, sprong toen natuurlijk ook op mijn beenen, en hem mijn hand toestekend riep ik verheugd: ‘Ik feliciteer je hartelijk, Hein, want je bent een waarachtig poëet.’ Ik was verheugd geworden, want behalve om het feit, dat er in dien goeden, droomerigen jongen blijkbaar méér zat dan een akkuraat-studeerend, maar diep-in louter verstandelijk blijvend philoloog, had ik er ook pleizier in, dat hier mijn eigen geestlijke intuitie weer duidelijk gebleken was, waar te zijn.

Sinds dien tijd, de letterkundigen van het jaar '80 bleven in die dagen nog geheel en al op elkander aangewezen en ikzelf bv. met een in literair zoowel als in zakelijk opzicht natuurlijk nog in het geheel niet te voorziene praktische toekomst voor mij, zat geregeld door op mijn kamer te werken en te mijmeren en zocht alleen wanneer ik daartoe aangezocht werd, anderen soms op, sinds dien dag, herhaal ik, dat ik Hein als dichter had leeren erkennen, ontmoetten hij en ik elkander, en dan heel toevallig, op straat of ergens aêrs, een maal of drie vier in het jaar. En zonder dit bewust te willen dus te weten, bleef ik mij op mijn latre levenstaak voorbereiden, en werkte van tijd tot tijd daartusschendoor óók voor mijn kandidaats in de klassieke filologie. Het duurde dus lang vóórdat ik mij verbeelden ging daarvoor klaar te zijn gekomen, maar toen ik eindelijk vermoedde, dat ik het wagen zou kunnen om voor de hooggeleerde heeren te verschijnen, zocht ik Boeken zoowel als mijn anderen vriend Aegidius Timmerman aan, om mij bij dit gevreesde gebeuren - want ik had slechts één jaar lang de akademische lessen gevolgd - als paranymphen bij te willen staan. Ik slaagde er gelukkig in om

over dat gevaarlijke hoogtetje heen te komen en sindsdien zagen Boeken en ik elkander natuurlijkerwijs nog wat vaker, en van tijd tot tijd ging ik sterk denken aan het stichten van een nieuw tijdschrift, dat de Nederlandsche literatuur eenigszins vooruit zou kunnen brengen, want meer-waarachtige poëzie en ook juistervoelende en ziende kritieken zou kunnen publiceeren, dan men gedurende lange jaren toen in Holland te zien gekregen had. En eindlijk anderhalf jaar na mijn examen werd ik, die van binnen, dus in mijn diepsten Geest, gelukkig altijd rustig-logisch willend ben kunnen blijven, met de vriendlijke medewerking van andre jonge literatoren in staat gesteld om dit tijdschrift te stichten, van hetwelk ik thans reeds meer dan een halve eeuw lang de alles praktisch-regelende hoofdredakteur ben geweest. Totdat in 1888 mijn andere goede vriend, Willem Witsen, mij onverwacht voorstelde, bij een zijner bezoeken aan ons land, mee met hem naar Londen te gaan, waar hij woonde en daar een poos te komen logeeren. In mijn destijdsche melancholische maar toch altijd psychisch dus onbewust energisch blijvende gemoedsstemming nam ik zijn voorstel met graagte aan en in mijn viermaandig verblijf daar leerde ik de reusachtige wereldstad, waar ik mij eigenlijk veel beter dan in Holland op mijn gemak voelde, eenigermate kennen. Ik woonde bij Witsen in, en langzamerhand werden wij natuurlijk zoo familjaar als broêrs met elkaêr. En op een goeden dag kwam Wim in mijn kamer en zei lachend: ‘Verbeeld je, Willem, daar krijg ik op eens een brief uit Egypte en je raadt nooit van wie.’ Met eenige belangstelling zag ik hem vragend aan, waarop hij voortging: ‘Hein heeft zijn broêr Vincent, die een poosje in ons land is geweest, halverweegs terug naar Indië gebracht en hij is nu na een kort zijuitstapje naar Egypte, op het oogenblik onder weg naar Londen, dus naar ons.’ En inderdaad, na weer een poosje kwam Boeken zich aan Camden Park Road II vervoegen, en met zijn drieën brachten we toen nog een gezellige tien dagen in Engeland's hoofdstad door, waarna ik met den ‘wereldreiziger’, zooals ik hem schertsend wel eens noemde, op de boot stapte en voorgoed terug ging naar ons land. En ik, met mijn altijd krachtig innerlijk bewogen gemoed maar dat zich vreedzaam weet te houden, omdat het boven alles uit zich door de Rede laat besturen, ging toen weer

geregeld voort evenwichtig bedaard mijn redakteursplichten te vervullen. Zooals ik dat thans een vier maanden lang bij Witsen, op diens voorstel had mogen doen, bleef ik dit samenwonen met een goeden vriend thans met Boeken op diens verzoek voortzetten, wat ook mijzelf voortreflijk leek, want met de duizend gulden die ik jaarlijks door mijn secretariaat en mijn bijdragen aan de Nieuwe Gids verdiende, bracht ik het natuurlijk niet ver, daar ik een principieelen afkeer van schuldenmaken heb. En zoo leefden Boeken en ik dus een jaar of vier lang heel kalmpjes naast elkander in hetzelfde huis, totdat ik mij, op een morgen ontwakend, 'onlekker' bevond te zijn, zooals mij dat van kindsbeen reeds herhaaldelijk was gebeurd. De dokter kwam en konstateerde een zware ziekte - ik weet niet meer hoe hij haar noemde, want ik was half buiten bewustzijn. Hij droeg aan mijn kontubernaal de taak op, om goed er voor te zorgen, dat ik geregeld mijn drankjes zou krijgen en met kalme vriendlijkheid werd dit taakje dan ook door Boeken volbracht, zoodat ik na een paar maanden weer bijkwam en mij gezond en stevig ging voelen. En toen wist Boeken te bewerken door zijn eigen beurs en die van andere beste vrienden, dat er eenige honderden guldens bij elkander kwamen om mij een Europeesche reis te doen maken. En zoo reisde ik, hoewel nog wat schraal op de beenen, met hem samen door het mij reeds van vroeger bekende België en vandaar naar Frankrijk en Italië tot Rome, om daarna om te keeren en door Italië, Zwitserland en Duitschland heen op zeer vele plaatsen eenige dagen vertoevend terug te keeren naar ons eigen land.

En daar mijn soliede psychische Wezendheid altijd, ook thans nog een zeer sterk herinneringsvermogen van de voornaamste met mij gebeurde dingen heeft behouden, zoodat ik al die aangelegenheden dadelijk wanneer ik dat ernstig wil, alsof zij heden gebeurd zijn, voor mij terug kan halen met alle emoties die ik daarbij ondervond, zijn in veel lateren tijd soms, zonder dat ik mij dit expres voornam, herinneringsbeelden, uit vroegeren tijd, op eens in mij omhoog gerezen in versmaat of proza, zooals dit ook thans nog dikwijls gebeurt, omdat mijn onbewuste Diepte alles in zich bewaart en die dingen weer als realistisch voor zich ziet, met haar innerlijkst oog Boeken's eigen psychisch temperament en het mijne, hij bleef evenals ik, bijna geregeld door, in de soms

allermoeilijkste omstandigheden, die hem, zooals op mijn eigen wijze, mijzelf te wachten zouden komen te staan, meditatief alles nagaand, maar als het er op aankwam, dus niet vermeden kon worden, krachtig-handlend, mijn thans vergane geestlijke broeder, zeg ik, en ik, zijn altijd, waar het noodig bleek, brave en elkander goedig bijstaande helpers kunnen blijven en door die innerlijkste overtuiging rees er toen hij gestorven was te zijner nagedachtenis een reeks verzen in mij naar boven, evenals dit bij hun overlijden mij met andere beste vrienden Diepenbrock, Witsen eveneens is gebeurd. En thans ligt deze keur-bundel van zijn proza en poëzie voor mijn oogen. En de Geest van den goeden Hendrik Boeken, zooals die in al zijn onderling zeer verschillende levenstijdperken bleef bestaan en is blijven werken, die geest rijst nu weer vóór mij op uit deze gevoelde rhythmen, die evenals al zijn andere praestaties zijn naam en zijn diepere geaardheid, in de verdere eeuwen van de geschiedenis onzer Nederlandsche Dichtkunst ontheffen zullen blijven aan het algeheele vergeten zijn. Hein Boeken is een der waarste want innerlijk een der echtste en zuiverste dichters van Tachtig geweest en het is dus voor mij een genoegen er hier in dit tijdschrift, waarvan hij ± veertig jaren ijverig meewerkend redakteur is geweest, over te schrijven. Hier is er bv. een over Het Joodsche Bruidje waarboven de Dichter aanhaalt:

Look at that tenderness.

Zie naar de teederheid, die smeult in de oogen
Waarmeê de bruidegom de bruid beschouwt.
De jonge maagd, die schijnbaar onbewogen,
Bedremmeld schier, den man zich toevertrouwt.
Zie naar de wijding en die sterke handen
Waarmeê de man, die 's levens ernst bevroedt
De diep-beminde in hartstochts laaiendst branden
Voor toekomst, nacht en dreigement behoedt.
O, zie naar 't waas, dat alles houdt omwonden,
De stille pracht van 't kleur-doorgloeid gewaad,
Hij weet voor 't leven zich aan haar verbonden
Die nauw-bewust 't al wachtend voor hem staat.

Dit sterke maar fijne vers heeft Boeken gedicht, blijkens het onderschrift, 28 September 1930, maar in niets doet dit scheppinkje onder voor de mooiste verzen zijner jeugd.

Want Boeken was ondanks zijn door den ouderdom volslagen veranderd uiterlijk volstrekt dezelfde gebleven als die hij in zijn jeugd was en sedert dien bleef.

Zeer trof mij ook het vers, dat Boeken wijdde aan Louis Couperus' nagedachtenis.

Couperus, dien ik op het eind van diens leven een paar malen mocht ontmoeten, was een groot auteur, wiens naam evenmin als die van mijn levenslangen goeden vriend, ooit uit de geschiedenis onzer Nederlandsche Letteren verdwijnen zal. En ik begrijp best dat onze Dichter met weemoed het fatale wijken moeten van dien zeer ongemeenen prozadichter heeft herdacht. Want deze beide waardevolle Nederlandsche auteurs, hoe verschillend van elkander ze in hun psychische productie ook mogen geweest zijn, hadden dit met elkander gemeen, dat zij niet alleen wilden zorgen voor den algemeenen gang van hun voortbrengselen, als geheel beschouwd, maar ook voor de fijne preciese uitzegging veelal van elk detail. Dat Hein Boeken dit ook zelf onbewust gewaar is geworden, kan bv. blijken uit de 8 regels eenvoudig en fijngevoelig, die hij gewijd heeft aan het klassiek-vrijzinnige feit, dat Couperus' sterfelijke resten op Westerveld aan de vlammen prijsgegeven geworden zijn. Den maatschappelijk, natuurlijk doenden mensch Couperus vond ik bij onze zeldzame wederzijdsche ontmoetingen hoogstens interessant, maar die volstrekt niet onaangename schijn is als een holokaust in de oneindige Ruimte verdwenen, krachtens zijn eignen aardschen wensch.

Hein Boeken, die in zijn psychisch Wezen altijd door een vrije Graecus is gebleven, heeft deze onbedwongen overgave ook van het lichamelijke aan de Oneindigheid gevoeld en als gevolg daarvan schreef hij de hier volgende versregels die men op bladzij 96 ziet staan.

Ik weet geen aandoenlijker woord, ondanks al de klassieke rust der uitdrukkingswijze, dat men over Couperus' heengaan had kunnen schrijven en ik voel er uit, dat mijn vriend Hein Boeken, evenals ik zelf, altijd naar het Diepere heeft gestreefd en Dit met zijn binnenste Zijndheid te zien vermocht:

Op westerveld.
Voor Louis Couperus.

Zoo keert hij dus tot Moeder Aard weerom
Die fladderde in het zonlicht om en om
Die aan de afgronden zich te wagen dorst,
Die rustte zacht aan heilger Moeder borst
Die ópwaakte in den morgen, als het licht
Hem opriep tot zijn eengen menschenplicht.
Nu viel hij mede in d'algemeenen Dood.
Wij leggen dankend hem aan Moeder's schoot.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

De auteur en de titels zijner werken.

Er wordt dikwijls beweerd, dat van den titel van een boek ‘de helft van het succes’ afhangt. En is dit niet zoo?

Het *is* zoo.

Een aantrekkelijke titel trekt onmiddellijk de aandacht, en wekt reeds vooraf belangstelling. Elke boekhandelaar, elke bibliothecaris zal u mededeelen, dat dit het geval is.

Een goede titel te bedenken, is lang niet gemakkelijk, Benjamin d'Israëli zegt in zijn *Curiosities of Litterature:*

> ‘Where it inquired of an ingenious writer, what page of his work has occasioned him most perplexity, he would often point to the title page.’

Zeer waar, want een titel is ‘vitally important’, zooals d'Israëli zegt. En als voorbeeld haalt hij aan, dat de Engelsche roman, gepubliceerd onder den titel: *The Champion of Virtue* een *hopeless failure* was, maar herdrukt onder den naam *The old English Baron* it leapt into fame.

In vroegere tijden was het, in de literatuur van alle landen en tijden gewoonte, om een roman als titel eenvoudig den naam te geven van één der hoofdpersonen.

Wij herinneren aan Wolff en Deken's, Willem Leevend, Sara Burgerhart, Wolff-Bekker's, Cornelia Wildschut, aan Loosjes' Maurits Lijnslager, Bruno Daalberg's Jan Perfect, Rhijnvis Feith's Julia, Langendijk's Krelis Louwen, enzoovoort, enzoovoort. Later en nog later bleef die gewoonte voortduren: wij noemen Lidewijde van Busken Huet, Eline Vere van

Louis Couperus, Geertje van Johan de Meester, Jaapje, Jaap, en Jacob van Jac. van Looy, Bernard Bandt en Helene Servaes van Herman Robbers, Rika van Anna van Gogh-Kaulbach, Helene Marveil van R. van Genderen Stort.... och, iedere literatuurliefhebber kan deze lijst tot in het oneindige aanvullen.

In het buitenland werd deze methode ook overmatig gevolgd. Denk maar eens aan mevrouw de Staël (Delphine, Corinne), Bettina von Arnim (Die Günderode), Stendhal (l'Abbesse de Castro), R.D. Blackmore (Lorna Doone), George Moore (Ester Waters), Jules Verne (Michaël Strogoff), Captain Marryat (Jacob Faithful), Peter Simple, Percival Keene, Frank Mildmay, Florence Barclay (The Mistress of Shenstone), Selma Lagerlöf (Gösta Berling), Tolstoi (Anna Karénine), George Dumaurier (Trilby), Currer Bell (Jane Eyre), Fanny Burney (Evelina) en Dickens!

Dickens, zooals ons bekend is uit zijn brieven, bracht menig uur door, zwoegend op zijn titels. Het heeft hem maanden van moeitevol peinzen en overleg gekost, om eindelijk te besluiten tot zijn titel: *A Tale of two cities,* en de keuze van Martin Chuzzlewit's naam was een meesterstukje van zorgvuldig overdenken.

Hij begon met Sweezleden; dit werd Sweezleback, toen Sweezlewag, daarna Chuzzletoe. Toen achtereenvolgens Cuzzleboy, Chubblewig, Chuzzlewig, om ten slotte definitief te worden Chuzzlewit. Er zijn critici, die beweren, dat deze roman nooit het thans bereikte succes zou hebben behaald, zonder den naam Chuzzlewit.

Dombey and Son, Nicolas Nickleby, Little Dorrit (in het Hollandsch verkeerdelijk vertaald als Kleine Dora, daar Dorrit de *achternaam* van het bedoelde persoontje is), ik behoef geen verdere titels te noemen, iedereen kent ze.

Met David Copperfield heeft Dickens ook veel moeite gehad. Toen deze geschiedenis zich in hem begon te vormen, schreef hij uit Brighton:

> ‘My mind running like a high sea on names, - not satisfied yet.’

En het proces der keuze van titels voor zijn bladen was

dikwijls even zwaar en omslachtig. Vaak begon hij met een banalen laag bij den grondschen titel, een ware beleediging voor den goeden smaak, maar hij stelde zich niet gauw tevreden, en wachtte tot hij iets had gevonden, dat veelzeggender en treffender was. *All the year round* heette oorspronkelijk bij hem: *Household Harmony.*

Top Naeff met De Dochter, Carry van Bruggen met Eva, S. Vestdijk met Else Böhler, o.a. bewijzen, dat het noemen van een naam ook voor de modernen ten onzent, veel aantrekkelijks bezit.

Toch is de gewoonte om enkel den naam van den hoofdpersoon te kiezen, tegenwoordig niet meer zoo populair. De techniek van den titel is momentaan veel meer gecompliceerd geworden.

Het is dikwijls niet na te gaan, hoe een schrijver aan de titels voor zijn boeken komt. Sommigen kiezen den titel, nog vóór er een letter op het papier staat geschreven. Soms is de titel een aanhaling uit een anderen schrijver. (Rose Macaulay: Told by an idiot, is ontleend aan Shakespeare's: Life is a tale, told by an idiot.)

Een gezegde van George Meredith bracht Rosamond Lehmann tot den titel Dusty answer voor haar prachtig boek; Beatrice Harraden's Ont of the wreck I rise, is gekozen naar aanleiding van Robert Browning's regel uit Ixion:

Out of the wreck I rise, past Zeus, to the Potency o'er him.

De bekende Engelsche schrijver W.B. Maxwell kiest onveranderlijk zijn titels voor hij nog een pen op het papier heeft gezet, en even onveranderlijk wordt deze door zijn uitgevers verworpen. Dit brengt ons in herinnering het feit, dat de aardige verhalen van Emmy van Lokhorst: ‘Phil's Liefdedrama's’, op verlangen van den uitgever, in boekvorm werden genoemd: ‘Phil's amoureuse perikelen’.

Dat een titel ontzaglijk veel bijdraagt, tot het al of niet slagen van een boek, mogen de volgende voorbeelden bewijzen.

Mevrouw Marie van Zeggelen is een zeer gewaardeerde schrijfster, en haar werken beleven dan ook allen twee of meer drukken, - behalve haar fijnste, gevoeligste, diepste boek: Koloniaaltje.

Hoe dit komt? Volgens ons zéér stellig door den verkeerd gekozen titel. ‘Koloniaaltje’ is een meisje, dat van Holland naar Indië komt, en schertsend genoemd wordt bij den naam ‘koloniaaltje’. De argelooze lezer evenwel, vermoedt, dat hij te doen zal krijgen met de geschiedenis van een soldaat uit het Indische leger, en waarschijnlijk zal deze historie (doordat de jongen met een verkleiningsuitgang Koloniaal*tje* wordt genoemd) wel sentimenteelerig zijn, en dus bedankt het publiek ervoor.

Onlangs verscheen er een boek van een nieuwen jongen schrijver, Walter Brandligt, bij een zeer goeden uitgever (Elsevier's) die zich veel moeite gaf, dezen auteur te pousseeren. Bedoelde uitgave had een voortreffelijke pers, doch.... droeg den ongelukkigen, alleronaantrekkelijksten titel van *Witte Gait.* Gevolg: dat een groote uitleenbibliotheek het werk *niet* in haar verzameling heeft willen opnemen, ‘omdat het toch nooit zou worden gevraagd’.

‘De Maagd van Jörgen Doscozil’ behaalde al spoedig een tweeden druk. Toen de uitgever echter den titel veranderde in: ‘Het leven ligt in God's hand’, was het niets meer gedaan, omdat het algemeene groote publiek thans veronderstelde, dat het een godsdienstig tendenzboek was.

Sommige auteurs kiezen bij intuitie de juiste titels voor hun werk. Jeanne Reyneke van Stuwe is in dit opzicht veelal gelukkig geweest. ‘Hartstocht’, ‘De groote Voltige’, ‘Het gevleugelde wiel’, Don Juan en zijn Vrouw’, zijn o.a. goed gekozen benamingen. Ina Boudier Bakker daarentegen vergenoegt zich wel eens met nietszeggende titels. Wat suggereert ons: ‘Aan d'Overkant’? Of: ‘Het Spiegeltje’? ‘De Spiegel’ zou nog wel iets beter zijn geweest.

Het is niet altijd mogelijk, of zelfs gemakkelijk, om uit de titels van andere schrijvers te blijven. Zoo zijn er vele ‘Mientje's’ (van H. Laman-De Vries en Agni v.d. Torre b.v.). G. van Hulzen was van plan, een boek van hem ‘Intermezzo’ te noemen, toen juist een bundel van Morie Metz-Koning Intermezzo's verscheen. En de Scharten's hadden een roman ‘Het rad van Fortuna’ onderhanden, toen Jeanne Reyneke van Stuwe met ‘Het gevleugelde Wiel’ uitkwam.

De moderne Engelsche auteur Compton Mackenzie, ofschoon

hem zijn titels direct invallen, moet toegeven, dat de naam van een boek iets hoogst belangrijks is. De titel van zijn roman ‘Sinister Street’ kwam tot hem door een ets van den, lang door hem bewonderden kunstenaar Muirhead Bone, en zijn boek Carnival was hij eerst van plan *London Pride* te noemen, toen juist een tooneelstuk van dien naam werd opgevoerd. Toevallig speelde zijn vrouw toen Schumann's ‘Carnaval’, en Mackenzie vond dit een voortreffelijken naam voor zijn boek.

Toen Dr. Samuel Johnson op het punt was, een tijdschrift te lanceeren, wist hij in de verste verte niet, hoe hij het noemen zou. Eens op een avond ging hij voor zijn bed zitten, en besloot, niet te gaan slapen, voor hij een naam had gevonden, zooals hij later Sir Joshua Reynolds vertelde. Toen viel hem: *The Rambler* in, welke naam algemeen werd, en nog wordt geapprouveerd.

Aan welke vereischten heeft een titel te voldoen?

De standaard van den tegenwoordigen tijd vraagt, als ideale titel, een naam, die:

1. niet te literair is,
2. maar ook niet te banaal en vlak.
3. Hij moet, zoo mogelijk, den inhoud van het geheele boek, in een paar woorden samenvatten.
4. De titel moet gemakkelijk in den mond liggen, en vlug uitgesproken kunnen worden.
5. Zoo mogelijk een directie suggestie wekken.
6. Origineel zijn, doch niet te bizar.

Zijn dit de eenige voorwaarden? In zekeren zin, ja, in zekeren zin, neen. Een geestig man gaf eens den raad, dat, als men volslagen in de onmogelijkheid verkeert, een goeden titel te bedenken, men het beste doet, een boek met spreekwoorden ter hand te nemen, omdat men *hierin* altijd wel iets vindt!....

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De schrijver dezer bladzijden, hoewel zijn jeugd tragische omstandigheden kende, heeft zich steeds gezegend geacht, doordien een optimistische levensbeschouwing in hem kon groeien. Omstreeks het midden der vorige eeuw geboren, derhalve van verre of nabij getuige van schokkende wereldgebeurtenissen, bleef het hem vergund zijn blijgeestige levenshouding te handhaven. Hij geloofde in-zich-zelf, in de menschen, in den vooruitgang, in de onsterflijkheid der ziel dus in het Opperwezen, en achtte zich een gelukkig mensch. Daar brak in 1914 de oorlog uit, welke in 1918 zou eindigen en ons vaderland, ofschoon niet ongemoeid, omringd door de grootste gevaren, liet wat het was: onafhankelijk en in het bezit van zijn drie eeuwen oud koloniaal gebied. Ons volk, Nederlandsche eigenschap bij uitnemendheid, toonde zich - veel kleinheid en kleingeestigheid ten spijt - groot onder de gevaarlijkste omstandigheden. Het werd geleid door een wijze regeering, hoewel aan de mannen die haar vormden, nog steeds niet de cijns der dankbaarheid is voldaan. Maar tusschen het uitbreken van dien wereldramp en het eindigen er van, welke ontzettende gebeurtenissen in onze naaste omgeving, zoo niet onder onze oogen. België en Noord-Frankrijk verwoest - deze niet alleen trouwens - millioenen mannen ten doode geofferd, andere millioenen verminkt. Over het Duitsche volk ging een orkaan van laster en haat en vaagde in de nederlaag tegen heel de verbonden wereld, zijn regeering weg met een naderende dreiging van het communisme. De menschheid, in wie deze schrijver had geloofd, was vervallen tot een chaos van krankzinnige misdaad, zooals nooit te voren was beleefd. Eindelijk kwam door uitputting aan alle zijden het einde van den wereldstrijd, en algemeen hoopte men, dat op zulk een nacht een dageraad zou volgen, waarin zij, tot zichzelf gekomen, een nieuw en beter leven zou kunnen beginnen. Immers, er was dit om de hoop te

doen herleven: de sterkste militaire mogendheid van ons werelddeel, tot toen een bedreiging geacht van al de andere volken, werd gedwongen van haar oorlogswapen een gemoedelijk weerbaarheidje te maken, en de overwinnaars namen op zich in gelijke mate zich te ontwapenen, opdat voortaan de milliarden voor de oorlogsverfoeiing besteed, herleid tot minimum-bedragen, aangewend konden worden voor der volken vredesarbeid.

Het is onnoodig, trouwens in kort bestek onmogelijk, de valschheid in herinnering te brengen, welke jegens de overwonnen volken 't eerst, jegens allen naar hun haardsteden terugkeerende strijders tevens, werd gepleegd. Niets van wat vóór 1914 slecht was is sedert verbeterd. Alles integendeel is slechter geworden: opnieuw, terwijl de eene wijsgeer nu spreekt van ‘De schaduwen van Morgen’, waarin zij heden leeft, de ander den ‘Untergang der Abendlandes’ heeft voorspeld, weet heel de wereld, tot zelfs in haar achterlijkste volken, dat deze tijd is als een stinkende poel van leugen, bedrog, huichelarij, domheid en krankzinnige vrees, waarin gasachtige staatsverhoudingen: dictatuur of communisme, opborrelen, en de verkregen staatkundige vrijheden der volken dreigen te verstikken.

En de Volkenbond dan? Late uitbotting van het Christendom in haar bloesem reeds verdord, heeft hij met de Christelijke gedachte gemeen, dat hij te goed is voor deze wereld, te verheven van bezieling voor de menschheid, welke haar moet verwerkelijken, en er slechts een Zondagsche toepassing aan kan schenken. Maar zoo min als het Christelijke geloof mag de Volkenbond uit het leven verdwijnen. Hij moet blijven bestaan, misschien hervormd, misschien herleid tot een kern. De leidende volken moeten aan zijn grondgedachte vasthouden. Zij is de eenige lichtschijn in dit nachtduistere heden. Een Amerikaansch journalist, H.R. Nickerbocker, heeft onlangs in voorname Britsche dagbladen, doch ook in het Amsterdamsche ‘Handelsblad’, ons werelddeel vergeleken bij een slaapwandelaar langs den rand van een afgrond. Heel het Westen leeft onder den druk van angst voor oorlog, waarvan het vuur in verschillende hoeken ligt te smeulen, en zelfs in Oost-Afrika - Italië - Abessynië - tot hooge en wilde vlammen is opgestegen, vlammen zelfs nog gevaarlijk ondanks een schijn van blussching door de smadelijke vlucht van

den Negus, die kort te voren nog indruk trachtte te maken door de bewering, dat hij en zijn volk tot den laatsten man tegen den overweldiger zouden volhouden. Hij is met zijn kisten vol 'Theresia-daalders', zijn gezin en zijn aanhangers op den loop gegaan, naar Jeruzalem. Niettemin, wijl er in Europa, ook in ons land, vredesvrienden zijn, die er een nieuwen wereldoorlog voor over hebben om der menschheid de zegeningen van den vrede te schenken, en hij door hen wordt gesteund, houdt 'de keizer' van Abessynië zijn rol vol, ofschoon Benito Mussolini zijn eigen goeden koning reeds tot keizer over dat land heeft uitgeroepen. Immers het groote Afrikaansche land is thans zoogenaamd aan de Italiaansche wapenen onderworpen, en de 'Duce' in de gelegenheid geweest, juist door die smadelijke vlucht van zijn tot kort zoo parmantigen tegenstander, Engeland, minister Eden en den Volkenbond voor een voldongen feit te stellen, dat slechts te niet kan gedaan worden door een nieuwen wereldoorlog.

Daartoe mag het niet komen. Zooals dit met den vorigen wereldoorlog het geval was, waarvan men enkel Duitschland de schuld wilde aanwrijven, heeft ook thans de geheele menschheid ongelijk. Het dagteekent reeds van het ontstaan van den Volkenbond in zijn dwaze gelijkstelling van alle volken, onverschillig hun geaardheid en staatkundige ontwikkeling. Dit is een noodlottige dwaling, waartoe allen door de geestelijke inzinkingen van den oorlog verbijsterden zijn meegesleurd, onweerstaanbaar, omdat haar gezonde gedachte zoo schoon en zoo verleidelijk was! Abessynië verdiende niet langer zelfstandig te bestaan. Het verdiende niet op één lijn te worden geplaatst met politiek-hoogstaande volken, had geen stem mogen krijgen in den Volkenbond. Het was op geen enkel punt te vergelijken met kleine en dus zwakke volken als Nederland, de Skandinavische landen, België. Maar ook Italië was, in de verbijstering van 1919, in den Volkenbond verdwaald en onderteekende mee zijn handfest, waarbij ook zijn regeering zich verbond zich aan de Volkenbondsgedachte te onderwerpen, welke een basis van rechtsorde tusschen de aangesloten volken onwierp, welke echter in de werkelijkheid niet te handhaven was. Dit is Mussolini's ongelijk: voor hem was het handfest van den Volkenbond, onderteekend door de Italiaansche regeering, een 'vodje papier'.

Men zegt niet te veel, dat de wereld, dat de regeeringen, leden van den Volkenbond of niet, heden voor een veel ingewikkelder vraagstuk staan dan in 1914, juist omdat de Volkenbond bestaat en zijn bezieling den afkeer der volken van oorlog zoo hoog doet stijgen, dat ook onder ons, anders zoo kalm nadenkend volk, de afschuw er tegen hoog opgolft. Maar moet Mussolini dan zegevieren? Kan de smaadheid door hem den Volkenbond aangedaan door niets worden uitgewischt? Indien men algemeen kon erkennen, dat het moreele doel, waarvoor deze eerbiedwekkende Bond is opgericht, waarlijk zoo eerbiedwekkend als het Christendom-zelf, een ideaal is, waarvoor de menschheid met geestelijke middelen mag, moèt strijden, doch waarvoor het gezond verstand haar moet behoeden om er zich voor te storten in een nieuwen wereldoorlog, welke dan ontegenzeggelijk de sombere voorspelling zou verwerkelijken van den 'Untergang des Abendlandes', dan zou men kunnen berusten in de gedachte, dat Mussolini wel is waar Italië's Volkenbondshandteekening heeft geschonden, doch dat, indien de overwinnaar niet door kleingeestige tegenwerking van andere mogendheden, in het bijzonder van Engeland, in den vreedzamen arbeid, dien hij thans in dat Afrikaansche land kan gaan ondernemen, wordt gehinderd, dit over een kwart eeuw er heel anders zal uitzien dan het verwilderde onsamenhangende, door den Negus en zijn 'hoofden' zoozeer verwaarloosde land, dat zich zoo parmantige 'airs' gaf voor het tribunaal te Genève.

Wat zal men nu, half Juni, want tot zoolang is een beslissing uitgesteld, tegen Italië doen, waarvan men niet weet of het nog tot den Volkenbond behoort of niet, wijl de meerderheid der leden nog de fictie handhaaft, dat er nog steeds zoo iets is, dat Abessynië heet met een werkelijke regeering, zoo niet met een werkelijken 'keizer', een andere namelijk dan die bij Mussolini's genade: de goede koning Victor Emanuel II. Neen, neen, het is niet mogelijk, dat men voor dit vraagstuk de demonen van den oorlog losmaakt van hun ketenen van het gezond verstand. Engeland zal er in moeten berusten, dat het in de toekomst aan de Roode Zee een machtig rijk vindt. Het kan, om de tot standkoming er van te beletten, niet het Suez-kanaal afsluiten, zooals sommige fanatieke voorstanders van den vrede verlangen, die dadelijk den oorlog zouden willen beginnen om den vrede te bewaren. Zal men

dan de ‘sancties’ tegen Italië willen handhaven: een tweesnijdend zwaard, dat, indien het al het in dit geval aanvallende volk economisch dermate wondt, dat het machteloos kan worden gemaakt, de andere volken, die er aan meedoen, niet minder gevoelig deert? Men zal in het fiasco van den Volkenbond hebben te berusten, zooals de menschheid berust in het fiasco van het Christendom door het met schoone frasen te sieren. Alle menschelijke scheppingen zijn verkernd in onvolmaaktheid, maar zoo onvolmaakt als het leven is heeft het toch zijn schoonheid en zijn deugd.

Het is waar, dat vooral de geschiedenis van Groot-Brittannië op dit moment op een keerpunt staat. De snelle overwinning der Italiaansche troepen tegen alle voorspellingen in, is in de eerste plaats een nederlaag van de Britsche politiek. Er staat daarmee voor Groot-Brittannië zooveel op het spel. De Roode Zee is haast een Engelsch vaarwater, speciaal voor het handelsverkeer. Men berekent, dat dagelijks tusschen Gibraltar en Colombo 200 Britsche schepen van meer dan 3000 ton varen, koersend naar en door de Roode Zee. Van ouds was de Middellandsche Zee, de ‘Oude Wereldzee’, zooals onze eminente staatsman-journalist Dr. A. Kuyper haar noemde, voor de Britsche scheepvaart van het grootste belang, doch door het Suez-kanaal is dit veelvoudig vergroot. De concentratie daar der Britsche oorlogsvloot, welke in de laatste maanden Italië bedoelde te bedreigen, was het bewijs, dat de Engelsche regeering begreep waar het er voor haar om gaat. De Italiaansche geest houdt van wat wij noemen ‘opscheppen’, en men kon er bij glimlachen wanneer men de Middellandsche Zee door Mussolini ‘Mare nostrum’ hoorde noemen. Men mag aannemen, dat men in Britsche kringen thans niet meer om die ‘opschepperij’ glimlacht, want zij is een werkelijke bedreiging geworden, al verzekert de ‘duce’, dat hij Engelands belangen wil ontzien. Niet meer beheerscht ‘Brittannia’ de golven, en in de Middellandsche Zee beheerscht Italië de lucht. Het is zeer de vraag of heden een luchtmacht niet veel gevaarlijker is dan een zeemacht. Reeds is de Britsche marine begonnen met het bewapenen harer kruisers door anti-luchtgeschut en, ongetwijfeld, zal Engeland haar heerschappij over de Middellandsche Zee niet gemakkelijk afstaan. Sinds langer dan twee eeuwen, sinds de

inneming van de rots van Gibraltar, waaraan de Nederlandsche vloot meehielp zonder er ‘dankje’ voor te ontvangen, was zij ‘mare nostrum’ van Engeland. Niettemin is Italië voor Engeland nu in het Afrikaansche land een mogendheid om er rekening mee te houden. Egypte is een belangrijk stuk op het Britsche politieke schaakbord, en al zal het wellicht spoedig genoodzaakt zijn er de volstrekte onafhankelijkheid van te erkennen, het heeft er voor gezorgd, dat het in den Soedan een condominium bezit, waardoor het tezelfder tijd Egypte kan beheerschen en een wig behouden tusschen de Italiaansche koloniën aan de Middellandsche Zee en het thans overvallen en grootendeels overwonnen Ethiopië. Het is waar, dat de Soedan nu als het ware tusschen een Italiaansche nijptang zit. De Britsche politiek heeft met Haile Selassië, den ‘Negus-negesti’, anders gezegd ‘keizer van Abessynië’, een hoog spel gespeeld, waarvan deze nu het gelag moet betalen. De zwarte vorst rekende stellig op de daadwerkelijke hulp van Engeland in zijn strijd tegen den sterken indringer. Hoe veel verstandiger had hij gedaan, indien hij, voorbeeld nemende aan de Britsche kolonisatie in Azië, de Nederlandsche in den Indischen archipel, de Fransche in Marokko, had begrepen, dat een Oostersch potentaat er voor zich en zijn volk slechts bij winnen kan, wanneer zijn land en zijn volk onder Westersche administratie komen. Want hierop komt elke kolonisatie neer. Men spreekt daarbij over ‘Beschaving’ en loopt gevaar uitgelachen te worden. Maar wie is onverstandig genoeg om niet in te zien, dat zelfs volksgemeenschappen van hooger begaafdheid dan de lieden van Ethiopië, geestelijk eerbiedwekkend, wat de Ethiopiërs allerminst zijn - de artsen onzer uitgezonden en reeds weer teruggekomen ambulance kunnen het getuigen - met een Westersche administratie bijzonderlijk worden gediend. Al zien zij dit niet steeds in en achten zich er beter aan toe indien die Westersche administratie hen maar aan hun lot overliet.

Het Italiaansch-Abessynisch Volkenbonds-conflict is dermate belangrijk, dat het doet vergeten al wat daarneven in de wereld woelt, dreigt en de menschheid door angst vergiftigt, zooals de journalist Nickerbocker het terecht zegt. Spanje vervalt haastig tot Communisme, Frankrijk is er in zijn laatste verkiezingen een heel eind naar toe geschoven: zijn honderd-en-eerste ministerie,

onder het leiderschap van den Jood Léon Blum, zal waarschijnlijk een vuurrooden dageraad aankondigen, waarvoor zij in Duitschland zoozeer angst gevoelen. Maar dit, daarentegen, baart al zijn buren angst. Nog immer dreigt toch de 'Anschlusz' met Oostenrijk, te gevaarlijk nu omdat Italië door zijn Ethiopisch avontuur in Oost-Afrika wordt bezig gehouden. Daar is de Duitsche wrijving met Tsjecho-Slowakije, dat in 1919 werd opgescheept met drie millioen Rijksduitschers, die naar de nationaal-socialistische zegeningen verlangen, en zich zoo gaarne van Praag zouden los maken. Kunnen deze vraagstukken door een herziening van de verdragen worden opgelost? Zeer zeker. Doch op zulk een mate van gezond verstand mag niet worden gerekend. Wat bedoelt, wat hoopt het tegenwoordig Duitschland met en van Soviët-Rusland, dat zich verbonden heeft met Frankrijk? De journalist Nickerbocker geeft op deze vraag het antwoord.

'Elk heeft een vijand in den rug. De Soviet-Unie heeft Japan, dat haar bedreigt. Frankrijk bedreigt Duitschland. De Soviet-Unie heeft een muur van soldaten, kanonnen, tanks en vliegtuigen opgebouwd om haar Mandsjoerijsche grens tegen Japan te verdedigen. Duitschland bouwt een muur van versterkingen om zich tegen Frankrijk te beschermen.'

'Tusschen Duitschland en Rusland ligt geen muur, maar een land. Voor Polen zal het verreweg het moeilijkst zijn om te kiezen als het zoover is. Zoolang de grootste militaire mogendheden van Europa nog niet hebben gekozen tusschen Duitschland en Rusland, en zoolang die keuze niet duidelijk in het voordeel van Duischland is uitgevallen, zal de dag der beslissing worden uitgesteld.'

'Hoe staan thans de partijen? Op papier, het papier waar verdragen op worden gemaakt, ziet het er naar uit of de krachten in overweldigende meerderheid aan de Russische zijde staan. In het afgeloopen jaar werd Frankrijk Ruslands bondgenoot, en Frankrijk is geallieerd met nagenoeg de helft van alle Europeesche landen. Het is van belang om op te merken, dat Frankrijk de Soviet-Unie om het bondgenootschap heeft gevraagd. Fransche staatslieden, Herriot, Laval, zijn naar Moskou gereisd. Dit is van invloed geweest op de geschiedenis.'

'Het beteekende, dat Frankrijk voor goed Hitlers aanbod van een bondgenootschap met Duitschland van de hand wees.'

Het is vooral met het oog op deze afwijzing, dat Duitschland zich thans door forten versterkt aan den Rijn.

Onder deze omstandigheden komt het Engeland zeer ongelegen, dat het in Palestina tot een hoogst ernstig conflict is gekomen tusschen Joden en Arabieren: de eerste die, onder voorgeven dat Palestina hun van rechtswege toekomt, geholpen door het Joodschgezinde Engeland, er sinds jaren een economische penetratie in bewerkstelligen, waarvan de Arabieren, hoewel van hetzelfde Semitische ras als zij, niet zijn gediend. Sinds de profetische dagen van Mohammed is er wrijving tusschen beide broedervolken. De Profeet vergaf het den Joden niet, dat zij zijn propaganda voor den 'Islam' tegenwerkten, en van z.i. twee kwaden, Joden of Christenen, gaf hij de voorkeur aan de laatste. Terwijl van Engelsche zijde beloofd is, dat Palestina eêrlang zoo Joodsch zou zijn als Groot-Brittannië Engelsch is, onverstandige bewering als waarvoor sommige moderne staatslieden het monopolie schijnen te bezitten, vergat men, dat het Britsche Imperium het grootste Mohammedaansche rijk is ter wereld, en zijn Islamietische volken in strijd leven tegen de Hindoesche wereld, terwijl er, nog wel door de Britsche na-oorlogspolitiek, aan de Roode Zee belangrijke Mohammedaansche staten zijn opgekomen. Maar zooals reeds hierboven werd gezegd: Engeland is Joodschgezind door zijn Beursbaronnen, en de Joden leven niet zoozeer in 'de Verspreiding' of zij vereenigen zich in een geestelijke en maatschappelijke gemeenschap over heel de wereld. Dit voor zekere richtingen van het maatschappelijk leven bijzonder begaafde volk is voor de Arabieren in Palestina een hoogst ongewenscht medebewoner van het zoogenaamde 'Heilige Land' met zijn hoofdstad Jeruzalem, volgens Ernest Renan het gekkenhuis van drie godsdiensten. Ook bij dit vraagstuk komt de Volkenbond in gedrang. Men spreekt te Genève van Palestina als van het 'Joodsch Nationaal Tehuis', doch al zouden de Joden Palestina opnieuw maken tot 'een land overvloeiende van melk en honig' - dat het 'tusschen haakjes' nooit is geweest en waarschijnlijk nooit zal worden - de Arabieren willen geen plaats maken voor deze ongewenschte broeders. De leider der Arabische beweging, Fakri bey, dreigde reeds met de vijandschap van zijn geloofsgenooten, ook elders, indien Engeland blijft volhouden het land met Joden te bestrooien, al zouden deze ook het hemelsch manna meebrengen.

Bibliographie

Marie van Zeggelen. *Oude Glorie.* Ned. Keurboekerij, Amsterdam. *Een liefde in Kennemerland.* J.M. Meulenhoff, A'dam.

Mevrouw Marie van Zeggelen is de knappe, sympathieke, gewetensvolle schrijfster, die wàt zij doet, ook *goed* weet te doen. Welk onderwerp zij entameert, het heeft haar volle liefde en haar algeheele belangstelling; zij bestudeert het van alle kanten, en eerst dàn gaat zij schrijven, als haar stof geheel tot haar geestelijk eigendom is geworden. Een voortreffelijke methode! en de oorzaak dat het werk van mevrouw van Zeggelen *blijvend* zal zijn. Zij vergenoegt zich niet met een oppervlakkige kennis, neen, zij verplaatst zich met haar aandacht in den tijd en het land, waarin zij ons rondleiden wil, en aangezien haar weten volledig is, blijkt zij voor ons altijd een betrouwbare gids.

Hoe mooi en ernstig is *Oude Glorie,* verhalende van de Hollanders in Oost-Indië, in den tijd van Maurits van Nassau, omstreeks 1600, in de periode der ‘oude glorie’ van Atjeh, waar, met de troonsbestijging van Nja Ganti, een ‘nieuwe glorie’ begint. Interessant is dit boek in hooge mate.

En *Een liefde in Kennemerland*? Dit is een roman ‘op waarheid gegrond’, want samengesteld uit een familiearchief, dat de schrijfster te harer beschikking had en van verschillende briefwisselingen uit die dagen. De schrijfster is er in geslaagd, in romantischen vorm een getrouw historisch beeld op te roepen van het staatkundig en maatschappelijk leven in de tweede helft der achttiende eeuw. Ten voeten uit staan de personen vóór ons, en de gebeurtenissen als reëel voorgevallen, hebben onze volledige belangstelling. Alle karakters zijn verschillend geschakeerd en interesseeren ieder op zijn eigen wijze, en vooral de oudste dochter Catharine is zeer fijn en gevoelig gegeven. De uitgever, de heer Meulenhoff, zorgde voor een keurige editie (waarnaast ook nog een luxe-uitgaaf bestaat) en even wil ik hier met erkentelijkheid noteeren, dat de heer J.M. Meulenhoff een der weinige firma's is, die de hoffelijke beleefdheid heeft, aan zijn recensenten *gebonden* exemplaren te sturen.

Jos. Brusse-van Huizen. *Het steenen ventje.* Brusse. N.V., Rotterdam.

Het steenen ventje is niet het oorspronkelijke beeldje van ‘den oudsten burger van Brussel’, - het fontein-figuurtje, dat iedereen kent, en dat het snaaksche zoontje van den Hertog van Brabant voorstelt, die op de wallen staande der belegerde stad, zijn souvereine minachting voor den vijand te kennen gaf in een zeer plastische daad, waardoor de moed der Brusselaars weer aangewakkerd werd, - maar een uit het hoofd, door een beeldhouwer, nagemaakt Manneken, dat in den roman een passieve rol speelt, als zwijgende beschouwer van het wel en wee van drie opeenvolgende geslachten. Mevrouw Brusse-van Huizen heeft een opvallend, krachtig, origineel talent, dat vooral uitkomt in dezen boeienden, sterken, karaktervollen roman, die afwijkt van het gewone soort en iets geheel aparts geeft. Weinigen zullen kunnen ontkomen aan de charme van dit onpretentieuse en toch diep gevoelde verhaal.

Agni van der Torre. *Mientje.* J.H. Kok, N.V. te Kampen.

Een nieuwe schrijfster.... ook een nieuw geluid? Agni van der Torre is zoo verstandig geweest, voor haar eersteling haar talent niet te forceeren. Zij vertelt eenvoudig, eenvoudige gebeurtenissen, met een fijn realisme. Even werd ik door haar werk herinnerd aan Marie Hamsun's (Marie Hamsun is de vrouw van Knut Hamsun) *Die Langerudkinder,* en dat dit het geval is, mag de jeugdige Agni beschouwen als een werkelijk compliment.

Emmy van Lokhorst. *Aanloop.* Fenna de Meyier. *Het leven gaat door.* H. Meulenhoff, Amsterdam.

De heer H. Meulenhoff volgt het goede voorbeeld van eenige andere uitgevers om een reeks goed uitgevoerde boeken in het licht te geven, die èn goed van inhoud èn goedkoop zijn. Dat hij deze serie ‘Zilveren wiekslagen’ noemde, doet ons eenigszins

rhetorisch aan, en lijkt ons ook onnoodig. Maar daar gaat het niet om; we hebben alleen te maken met de boeken-zèlf, en dan kunnen we niet anders zeggen, dan dat we heel blij zijn met de twee nummers, die we reeds ontvingen hierboven genoemd.

Emmy van Lokhorst geeft een harer fijne, psychologische analyses van een aankomend meisje en vertolkt gevoelig de hunkering, het heimwee, in een dergelijke jonge ziel. Ik houd heel veel van dit soort werk van Emmy van Lokhorst en ik geloof ook wel, dat het tot haar beste mag worden gerekend.

En Fenna de Meyier kwam met een kleinen roman, die boeit door de beschaafde behandeling van het gegeven.... een huwelijk, dat uit elkaar gaat.... maar, aan het slot blijkt, toch niet geheel ongedaan te kunnen worden gemaakt. Wij waardeeren steeds in Fenna de Meyier haar natuurlijkheid, de vlotheid van haar stijl, haar goeden dialoog en juiste karakterteekening. Haar allereerste verhalen in De Hollandsche Lelie, toen zij nog een heel jong meisje was, hielden een belofte in, die de volwassen schrijfster op de aangenaamste wijze en ten volle heeft vervuld. *Het leven gaat door* is een boekje om in zijn bezit te willen hebben, en er van te houden.

Dr. J.C. Soewarno-v.d. Kaaden. *Nonna Dokter.* Van Dishoeck, N.V., Bussum.

Nonna Dokter Soewarno-van der Kaaden heeft een boek geschreven (*Nonna Dokter*), dat mijn volle liefde en bewondering heeft. Wij komen hier terecht te midden van een drukke medische practijk in Indië, waardoorheen een liefdesidylle is verwerkt, die onze oude liefde: F. Em. van Steenen alle eer aandoet!

In de beschrijving van ziektegevallen en behandelingsmethoden is, gelukkig, nergens een ‘te veel’. Met zorgvuldigen tact heeft de schrijfster het *juste milieu* weten te kiezen en te bewaren, zoodat de practijk der artsen, hoeveel wij er ook van te hooren krijgen, ons enkel interesseert en nimmer verveelt. Er zijn zelfs perioden, die ons onvergetelijk in het geheugen zullen blijven, als bijvoorbeeld de aandoenlijke geschiedenis van het stervende Chineesje, dat door de bijna suggereerende zorgen der beide doktoren wordt opgekweekt tot een levenslustigen, gezonden baby.

Nonna Dokter is een boek, dat ons, ondanks de aanzienlijke lengte, voortdurend blijft boeien en waarnaar we, als we het even uit de hand hebben moeten leggen, met verlangen weer grijpen. De liefdesgeschiedenis tusschen Oom Alex en 'Blümchen' is met groote teederheid behandeld, en ofschoon we wèl vinden, dat Alex *te* veel draalt en *te* veel scrupules heeft, voorzien we toch *the happy ending* en zijn er blij mee. Vooral de slotzinnen zijn zéér goed!

Mevrouw Soewarno, met kalmen stap, komt zich met elk nieuw oeuvre een beetje dichter in de eerste rangen plaatsen, en zij heeft alle kans een onzer meest geliefde en meest geapprecieerde schrijfsters te worden.

Elisabeth Zernike. *Het leven zonder einde.* N.V. E. Querido, Amsterdam.

Het leven zonder einde lijkt mij een van Elisabeth Zernike's *menschelijkste* boeken. Ik heb het al zoo dikwijls gezegd: het werk van deze schrijfster heeft iets zeer klaars en koels; iets van kristal (dat, zooals de wetenschap heeft geconstateerd, bij zijn ontstaan uit het moederloog heeft *geleefd*) en dat dus niet volstrekt anorganisch kan worden genoemd, maar ook niet volstrekt *levend*.

Maar nu, eindelijk, ontvangen wij een *gewoon* boek van haar, dat door gewone menschen kan worden gewaardeerd. Gewoon is hier in twee beteekenissen gebruikt, zooals de lezers wel zullen begrijpen. *Het leven zonder einde* is goed doorleefd; wij zouden bijna durven zeggen, dat het een autobiografischen inslag heeft.

Te lezen over den ontwikkelingsgang van het kind is altijd interessant. Wij hebben, van vroeger en later tijd, ontzettend veel studies van kinderleven, die als monumenten opstaan in de letterkundige wereldgeschiedenis, van Tolstoï, van Romain Rolland en van vele anderen; ik herinner ook aan het lieflijke *Son Printemps* van de overigens zoo onverschrokken schrijfster Rachilde (mevr. Alfred Vallette, in het Hollandsch vertaald door Hélène Swarth) en de *Droomkoninkjes* en *Vuurvlindertjes* en *Merijntje Gijsens* liggen ten onzent nog bij ieder versch in het geheugen. Onlangs verscheen er een uitgebreid en machtig interessant werk van Walter de la Mare: *Early one morning, Chapters on children and*

on childhood, waarin de ijverige verzamelaar ons een hoogst belangwekkend overzicht geeft van de jeugd en de uitingen van allerlei personen, die later bekend zijn geworden. We krijgen gesprekken, brieven, dagboeken, en de lectuur van dit omvangrijke werk is boeiender dan de boeiendste roman. Ik wil hier óok nog noemen van Karin Michaëlis *Das Antlitz des Kindes,* een prachtuitgave met kinderportretten *d'après nature,* terwijl verschillende auteurs het kinderleven van alle kanten belichten. (En zoudt ge het mogelijk hebben geacht, dat er reeds bij tienjarige kinderen van 'liefde' sprake kan zijn? Indien ge twijfelt, lees dan eens van S.K. Milde: *Die Liebe der Zehnjärigen, et vous m'en direz des nouvelles*!) Ook in Nederland zijn verschillende boeken verschenen met portretten en bijschriften, van levende kinderen. Ja, en kan het ook anders, dan dat de kinderpsychologie ons ontzaglijk interesseert? *The child is father to the man* is een der waarachtigste spreekwoorden, welke er bestaan.

Dit nieuwe werk van Elisabeth Zernike is een subtiele studie van kinder- en jongemeisjesleven, fijn van observatie en exact van weergave.

Martha de Vries. *Zusje.* C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

De lieve, sympathieke schrijfster over kinderen Martha de Vries verrast ons weder met een bundel goed waargenomen en weergegeven observaties omtrent kleine kleuters, die ook weer 'father to the man' zijn, en reeds blijk geven van het karakter, dat hen later van anderen onderscheiden zal. Het is geen boek over 'Zusje alleen, neen, Zusje is één figuurtje onder velen, onder wie ons vooral 'Anton' en de kostelijke Wim-en-Pietje hebben geboeid.

A.M. Nachenius-Roegholt. *De wereld draait om Jessie.* Gebr. Kluitman, Alkmaar.

De wereld draait om Jessie is een jongemeisjesroman van de beste soort. Niet te wijs, niet te flauw, niet te sentimenteel, niet te tragisch; dit boek is een zeer natuurlijk geschreven familiegeschiedenis, waarbij Jessie's figuurtje het natuurlijk middelpunt vormt. De verschillende broers en zussen geven levendigheid en

verscheidenheid aan het verhaal, en het karakter van Jessie is als een steen met vele facetten, waarvan elke door de schrijfster onder de loupe wordt genomen. Een prettig, aanbevelenswaardig boek.

Nine van der Schaaf. *Heerk Walling.* W.B., Amsterdam.

Ik noemde de boeken van Elisabeth Zernike 'koel en klaar als kristal'. Met het werk van Nine van der Schaaf is het iets dergelijks: ook dit heeft iets 'wezenlijks-onwezenlijks', iets 'levend-onlevends'.

Nadat ik *Heerk Walling* gelezen had, kreeg ik het gevoel, of ik een poosje had vertoefd in een stille, landelijke streek 'achter de wereld', waar, welzeker, óók menschen leven, maar.... niet op de wijze zooals wij dat in de groote steden zijn gewend.

Ik geloof, dat Nine van der Schaaf het Friesche leven uit een vroegeren tijd wel goed heeft waargenomen. Eenvoudig deelt zij ons mede, wàt zij heeft opgemerkt; juist, *dat* is het woord: zij deelt voortdurend mede in haar geschriften, - wat natuurlijk nog iets anders is dan, zooals groote auteurs doen: ons de personen en gebeurtenissen plastisch voor oogen stellen, zoodat, als het ware, wij leven *in* den roman, en er niet van buiten tegen aan staan te kijken.

Wij vernemen echter, dat naast de ruime verspreiding, die de W.B. geeft aan dit boek, er ook nog een luxe uitgave van bestaat; er moet dus beslist een publiek wezen, aan wie dit soort van werk bevalt. Welnu, dan zal er misschien ook nog wel een herdruk van noodig zijn; en zoo deze verschijnen kan, laat Nine van der Schaaf dan s.v.p. eens haar vele Germanismen herzien! (b.v. verstoring, had zich een krant bemachtigd, wichtigste, smartte, zich moeiden met, meesteren, hij was uitsprekelijk, bevriendheden, hij schouwde het weer, enz. enz. enz.).

Ems I.H. van Soest. *Joke wordt mensch.* Gebr. Kluitman, Alkmaar.

De 'jongemeisjesroman' is in onze literatuur een nieuw genre, dat door degenen voor wie hij bestemd is, zeer wordt geapprecieerd, vooral als hij zoo voortreffelijk wordt uitgegeven als de

firma Kluitman het doet. Het groote kloeke formaat, de kleurige, zeer aantrekkelijke band- en omslagteekeningen en de, tot den tekst adequate illustraties, de goede druk.... in één woord, het geheele ensemble maakt een bij uitstek geschikt cadeau. Zeg niet, dat het uiterlijk van een boek er weinig toedoet, want dat het slechts om den inhoud gaat. Ik sprak eens een Directrice van een Kinderleeszaal, en deze gaf als haar meening te kennen, dat het bescheiden, sobere uiterlijk der Alcott-boeken oorzaak was, dat deze niet zooveel meer werden gevraagd. Zoodra de boeken buiten copierecht kwamen en er een fleurige, groote editie verscheen, kwam er een nieuwe opleving!

De boeken van de firma Kluitman zijn altijd, ik zou haast zeggen, in de eerste plaats door de uitvoering, een aantrekkelijk geschenk. *Joke wordt mensch* is geïllustreerd door mevr. Midderigh-Bokhorst, die nooit zoomaar lukraak teekent, maar graag het een of ander bewogen moment kiest uit het boek, om dit plastisch ons voor oogen te stellen. De druk is aangenaam, het papier is goed, de band (en vooral de omslag) is pakkend van kleur, - en nu de inhoud? Als we zeggen, dat deze overeenstemt met het uiterlijk, geven we dit romannetje al voldoenden lof. Het is heusch een romannetje, op den rand af van 'roman', en zal onze bakvisschen dus ontzaglijk boeien, waarbij nog komt het speciale kader, waarin dit boek is gevat: het tooneel ervan ligt namelijk in Indië.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Dr. K.E.W. Strootman. *Italiaansche Silhouetten.* - Haarlem 1934. H.D. Tjeenk Willink & Zoon N.V.

Wanneer een érudit aan het woord is, die bovendien van een of ander historisch tijdperk een speciale studie heeft gemaakt, dan kan geschiedenis het verhaal zijn van een heel interessante en boeiende levensintimiteit. Wie dit nog nooit heeft ervaren, moet bepaald de aangename, in alle opzichten beschaafde historische essays lezen van Dr. K.E.W. Strootman.

De auteur is mijn gids geweest door het antieke en moderne

Rome en elders heeft hij op verrassende wijze mijn sluimerende herinneringen aan de voornaamste wapenfeiten van den tachtigjarigen oorlog wakker gemaakt. Hij heeft de belangrijke daden van Maurits en Parma vanuit een Spaanschen gezichtshoek bekeken, d.w.z. dat de schrijver het volle licht heeft laten vallen op de Farnese's, in dit geval op Alessandro Farnese, den zoo bekenden Hertog van Parma. Wanneer wij dus de brillante kwaliteiten van dezen Alessandro op fijne wijze geteekend krijgen, neemt dit van de historische exactheid niets weg. Integendeel, de groote kwaliteiten van Maurits blijven overal ten volle merkbaar, zoodat men om zoo te zeggen den steun van een betrouwbare objectiviteit in den rug voelt. Dr. K.E.W. Strootman schenkt ons met zijn mooie werkje inderdaad Farnesische portretten. Ook waar hij een grooten kardinaal van dit geslacht teekent, valt het op dat met allerlei rake psychologische trekjes het geheel tot een levensecht beeld wordt voltooid. Bepaald met charme en veelzijdig historisch inzicht wordt de figuur van landvoogdes Margaretha, Madama di Parma, ons door den auteur voor oogen gesteld. Met sympathie en stijgende belangstelling heb ik deze ‘Italiaansche Silhouetten’ van Dr. K.E.W. Strootman gelezen.

Louis Saalborn. *De Vader en de Zoon.* - Amsterdam 1934. - N.V. Em. Querido's Uitg. Mij.

Naast den acteur-romancier Alex Frank hebben we nu ook den acteur Louis Saalborn met zijn papieren schepping. Vooropgezet dat ik de gevarieerde romans van den eerste tienmaal liever lees, mag nu toch wel geconstateerd worden dat wij langzamerhand van dit ‘tooneelleven’ meer dan genoeg krijgen. Het schrijven ligt Saalborn niet. Ik heb evenmin vertrouwen in zijn schrijverstalent als in de waarachtigheid van zijn beschreven personen. Zijn stijl mist elk persoonlijk element en de karakters lijden onder een stupide uniformiteit die slechts het gevolg kan zijn van een zeer oppervlakkig psychologisch inzicht. Met veel sentimentaliteit en dito tooneelervaring schrijft men nog geen deugdelijken roman over het tooneelleven.

J.W. van Cittert. *Slaat op den trommele.....* - Bussum 1934. N.V. Uitg. Mij. C.A.J. van Dishoeck.

Bravo! Een werkelijk historisch verhaal. Prachtig in de sfeer gehouden van de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog met zijn lugubere godsdienstkwesties en even lugubere zoogenaamde rechtsmiddelen. (Wat is er toch weinig veranderd!) Het kan dus wel, althans wanneer stijlsfeer en tijdsfeer harmonieus te zamen vloeien en het anecdotische verhaalmotief zoo is weergegeven dat het algemeen menschelijke geldigheid suggereert. En dit alles is bij dit beknopte maar heel knappe historische boek inderdaad bereikt. Dit werk: ‘Slaat op den trommele.....’ en den naam van dezen schrijver: J.W. van Cittert, dienen leek en vakman te onthouden. Want hier is in kort bestek, voorbeeldig objectief en afwisselend tragisch en ironisch, zooals het leven was en is, een stuk vaderlandsche geschiedenis, alsmede het leven van eenige eenvoudige zielen met de typische, men kan bijna zeggen locale stijlmiddelen, die dit gegeven behoefde, in beeld gebracht. Hoe komen toch zooveel middelmatigheden in ons land aan een betrekkelijk grooten naam, terwijl ik van dit aantrekkelijk verhaal nog weinig of niets heb vernomen.

H. de Bruin. *Wat blijft.* - 's-Gravenhage z.j. D.A. Daamen's Uitgevers-Maatschappij N.V.

Druk maar raak, jongens! Wat hindert het ook? De schrijver heeft zuiver Christelijke bedoelingen, zijn boekpraters druipen zonder uitzondering zoo van burgermans fatsoenlijkheid, dat zelfs mijn vasthoudende oud-tante er nog lichtelijk weëig van zou worden. Wel heeft de schrijver, zijn roman-met-permissie bewijst het onomstootelijk, niet het minste talent om menschen te scheppen en er gebeurt honderden bladzijden lang letterlijk niets, maar ook dit bleek geen bezwaar om het boek uit te geven. Hoe het ook zij, het is gedrukt en de eerste schrede naar de beroemdheid afgelegd. Resultaat: een in alle opzichten onrijp werk. De taal is overwegend vaag, de bedoelingen zijn lang niet altijd duidelijk. Het verwonderlijke en eigenlijk het ergerlijkste is nog,

dat deze auteur met enkele alinea's duidelijk bewijst het bijzondere talent te bezitten om ons een natuurstemming beeldend en zelfs met metaphysische kracht door het woord te suggereeren. Wellicht was in den loop der jaren zijn vertelvermogen toegenomen. In elk geval had hij nu nog met publiceeren moeten wachten. Want armelijker dan de zoogenaamde inhoud van dezen roman kan het al niet. Een jonge man, Antoon genaamd, ziet zijn ideaal verwezenlijkt, omdat hij kantoorbediende wordt en de angstig-godsdienstige en voor mijn gevoel tamelijk grove ouders zwemmen dan eveneens in zaligheid. Zeldzaam duf en benepen dit alles. Noch het ware Christendom, noch de kunst is met deze onwezenlijke brave-Hendrik-uitstalling gediend.

Jan Eigenhuis. *De Schepper.* - Bussum 1934. N.V. Uitg. Mij. C.A.J. van Dishoeck.

De auteur Jan Eigenhuis is een prima vakman. Hij staat doorgaans boven zijn onderwerp, weet zijn stof op de juiste proportioneele wijze te verdeelen en schrijft een beschaafd en koel Nederlandsch, dat niet onaangenaam aandoet. Bovendien is hij niet oppervlakkig en in zijn religieus gemoed leeft de altijd waaiende vlam der rechtvaardigheid. Hij weet loffelijk objectief te blijven en de psychologische aandachtigheid voor zijn figuren leidt hem zelden of nooit tot de onbeheerschtheid van het extatische. En ziet ge, voor dit laatste roep ik nu juist uw oplettendheid in. Dit is de reden waardoor geen enkele van zijn boeken mij heeft kunnen bekoren in die mate dat ik er aan terug denk als aan iets dat mij wegens zijn schoonheid of wijsheid onmisbaar is geworden. Ook ‘De Schepper’ zal weer uit mijn herinneringsleven verdwijnen. De levenskijk van Eigenhuis is te éénzijdig-tendentieus en zijn temperament te weinig krachtig, te egaal, te afgerond om de kleuren, de licht- en schaduwpartijen te verwekken die een kunstwerk noodig heeft.

In dezen roman weet de auteur ons ontegenzeggelijk een uitstekend beeld te geven van het volk op het platteland. De arme en rijke tuinders in Waterkerk en Veenkerk leven er als overal elders, zwoegend en luierend en even ongelijk door het lot be-

gunstigd. De ‘lebensbejahende’ notaris Molkenaar is dé man van het ‘durp’ en niet vies van een verzetje. Wat in een dergelijke omgeving reeds heel wat beteekent. Men ziet, bepaald wereldschokkend zijn deze gebeurtenissen niet. Dat is ook niet strikt noodzakelijk, kan men met souplesse en goedmoedigheid beweren, wanneer dit kleine mierengedoe dan ook werkelijk natuurgetrouw is weergegeven, zooals hier inderdaad het geval is. Deze notaris stevent natuurlijk op zijn gerechten ondergang af. Trouwens niet onsympathiek gaat het geheele dorp met hem den weg uit, want tegen de crisisramp is zelfs Gijs, de kerel met noeste vlijt en spaarduitjes, niet bestand. Ook hij, de Schepper, moet het genadebrood eten bij zijn kinderen. Het landleven er om heen is voortdurend raak beschreven. Maar een stuk uit het egale opgeduwd, duidelijk gecontourd, coloristisch of dramatisch menschbestaan krijgt men niet te zien. Men moet er niet aan denken wat een Stijn Streuvels, een Isr. Querido, Antoon Coolen of Herman de Man van dit primitieve landleven, van deze tuinders met hun oerinstincten en driften en hun tallooze benepen godsdienstige kwestietjes hadden gemaakt.

Peter de Jonge. *Een Hommel uit den Bijenkorf.* - Rotterdam 1934. W.L. & J. Brusse's Uitg. Mij. N.V.

Menschen genoeg! Zoo veel zelfs dat we de kluts kwijt raken. De hoofdpersoon, de hommel, is ingenieur Geert van Marle, kers-versch uit Indië te Parijs gearriveerd in het pension van Gina Jansen. Aan avonturen geen gebrek! Geert is Holland ontvlucht voor zijn echtgenoote en men zou zoo zeggen dat hij nu van de vrouwtjes voorloopig genoeg had en zich slechts bij de waaghalzerijen van het vliegen zou bepalen. Niets daarvan. Meer dan de aviatiek trekt hem het onbekende meisje. Overigens is er natuurlijk een gescheiden vrouw en tenslotte belandt hij in de pension-armen van Gina, die - casueel, vindt u niet? - toevallig ook niet gelukkig is in haar huwelijk met Jansen. Deze laatste is nog wel een jeugdvriend van Van Marle. Enfin, de rest laat ik aan de te dien opzichte ongetwijfeld rijke verbeelding van mijn lezeressen en lezers over.

Ik heb mij bij deze lectuur niet verveeld. Peter de Jonge kan onderhoudend vertellen. Wat mij voortdurend gehinderd heeft echter is een zekere precieuze gewichtigheid die hij personen wil toekennen, die daar volgens hun simplistische karaktergesteldheid en dito uitingen hiervan, totaal geen aanspraak op kunnen maken.

J.G. Schoup. *Blanke Boeien.* - Velzen z.j. Schuyt.

Een prachtig boek. Het leven van de Christenen en de inboorlingen in de Belgische Congo. Precies beteekent dat: de Christenen *tegen* de inboorlingen, maar eveneens de Christenen *tegen* de Christenen. De lectuur van dezen roman heeft mij een bijzonder en leerrijk amusement bezorgd. Dit verhaal moet wel tot in de feiten zeldzaam eerlijk zijn, want anders zou men niet deze beschreven wantoestanden zoo treffend ondergaan. J.G. Schoup is een schrijver van niet geringere beteekenis dan Székely-Lulofs, hoewel erkend moet worden, dat deze laatste haar taal beter verzorgt. Schoup's aanleg is echter ook te dien opzichte sterk genoeg, en wanneer hij zich zelf nu weet te dwingen om geen modeschrijver-métier-man te worden, maar zijn belangrijken inhoud steeds den gesoigneerden vorm te geven in harmonie met het te behandelen gegeven, dan kan men in den schrijver van ‘In Vlaanderen heb ik gedood’ en van ‘Blanke Boeien’ een aanwinst van beteekenis voor onze vertelkunst zien. Helman en ook Székely-Lulofs zijn veel grootere taalkunstenaars. De eerste beschikt bovendien over een verfijnd lyrisch vermogen en een melodieuze taalbehandeling, die Schoup mist. In het suggereeren van een onopgesmukte objectiviteit echter wint Schoup het royaal van datgene wat wij hiervan bijv. in Helman's roman ‘Waarom niet’ te zien en te hooren krijgen.

De auteur van ‘Blanke Boeien’ moet wel de rechtvaardigheidsgedrang van een werkelijk Christen bezitten, om deze zijn lezer door middel van zijn figuren zoo sterk te laten ondergaan. Wie den nood der tijden dieper doorziet dan alleen als gevolg van sociale ellende, zal Schoup voor zijn psychologische greep uit de Belgische Congo dankbaar zijn. De wijsgeer Immanuel Kant heeft het gezegd en Schoup beeldt het uit, zooals reeds vele

knappe schrijvers vóór hem gedaan hebben en het ongetwijfeld ook na hem nog zullen doen: de mensch als mensch en *nimmer als voorwerp beschouwen* is in aanleg het geheim voor alle moraal, de voorwaarde tot bestendigen vrede op aarde.

De blanke administrateur is een drankzuchtige bruut, die de inboorlingen op de afschuwelijkste manier misbruikt. Hij bevordert het onrecht en ten slotte komen de zwartjes in opstand. Het edele en opofferende werk van den missieleider pater Versteeg blijft voorloopig zonder resultaat. Pater Versteeg moet de Congo verlaten, een nog grootere plek zelfs, want hij wordt vermoord, maar het missiewerk wordt voortgezet.

Voor Schoup hindert het niet, die komt er heusch wel, maar het pleit tegen den goeden smaak van het lezend publiek, dat deze schrijver nog een groote onbekende is vergeleken bij de opgehemelde, betrekkelijk waardelooze middelmatigheid van geroutineerde verhaaltimmerlui, die een boek in elkaar zetten als een timmerman een tafel. Er bestaat een soort veelschrijverij, die men ook vuilschrijverij kan noemen en waarbij de auteur geen letter-plagiaat pleegt, maar geestes-plagiaat, wat m.i. veel erger is. Het zijn die naar sensatie strevende lieden, die uit brieven en documenten het benoodigd materiaal nemen en hiermede hun glanslooze romantische histories fabriceeren die zij historische romans noemen. Het zijn die vijanden van de kunst en den kunstenaar, die de beelden, sfeerbeschrijvingen en zelfs origineele verhaalmotieven van een werkelijk groot kunstenaar stelen en op uiterst geraffineerde en bedriegelijke manier voor hun eigen werk pasklaar maken. Dat deze lieden als kunstenaar hun eigen graf graven spreekt vanzelf. Céline, Malraux, Huxley, Slauerhoff, Coolen en Last o.m. wendden zich direct tot het leven. Dit deed Schoup ook. En met succes.

R. Voorhoeve. *Parijs beveelt.* - Amsterdam, Mechelen ‘De Spieghel’ - N.V. ‘Het Kompas’. z.j.

Heeft u wel eens op een avond bij triest weer in een vreemde stad, waar ge u met niets verwant voelt, door de eindelooze straten gekuierd? Ge loopt en loopt, denkt niet en ziet niet, ge

weet alleen dat ge steeds eenzamer wordt. Eenigszins ten einde raad slentert ge een ‘Cabaret Artistique’ binnen. Vooral dat woord ‘artistique’ verwerkt een bijna gemeenen lach en in het volle bezit van je landerigheid zit je achter een slechte ‘demi bouteille’ tegenover het tooneel. Wat daar gebeurt dringt voorloopig nog niet tot je door. Een nieuw nummer zonder dat je er erg in hebt. Altijd de oude kost, is het eenige wat je misnoegen je laat denken. Spijt dat je in dat akelige ding beland bent, rijst in je op. Tot.... er een lange bleeke man, niet jong meer, op het tooneel staat, die een dialoog aankondigt tusschen Mevrouw en Mijnheer Papoea, door hem zelf gemaakt. Ook weer niets, gonst het reeds in je. Maar het is wel iets, het is heel geestig zelfs, boeiend en verkwikkend, wél eens iets anders! Je schijnbaar muurvaste lamlendigheid valt opeens als een kaartenhuis in elkaar. Bliksekaters, een dure flesch smaakt allicht beter!

Zie, lezer, zoo verging het mij ongeveer voor en tijdens de lezing van ‘Parijs beveelt’ door R. Voorhoeve, de opgewekte en verkwikkende avonturenschrijver van dit prettig uitgegeven boek, wiens naam ik u aanraad wel in uw geheugen te willen prenten. Ik ging een paar dagen gebukt onder den zwaren ernst van veel vaderlandsche en Duitsche romanliteratuur en eerlijk gezegd, trots het vele goede daarbij genoten, snakte ik toch eens naar wat anders en wat zonnigs. En de auteur van dit kleurrijke en voortreffelijk geschreven boek heeft mij precies en met volle teugen geschonken wat ik noodig had. Ik heb mij met dezen roman van goud, veeren en bloed, met deze paradijsvogeljacht en zich te barsten etende papoea's in de oerwouden van Nieuw-Guinea kostelijk geamuseerd. Ik ben blij dat ik dit boek in mijn bezit heb. Dit is nu echt een werk waar je voor je eigen genoegen en voor dat van je huisgenooten zoo af en toe eens uit voorleest. Want het is boeiend, interessant en leerzaam voor jong en oud. En daarom is het in zijn soort eenig. Want deze avonturen luchtig en aantrekkelijk te verbeelden zooals hier is geschied, eischt een niet alledaagsch vakmanschap en groote kennis van zaken. Ik heb het reeds meerdere malen gezegd, ook bij zulke werken moet ge niet altijd kleinburgerlijk op de uitleenbibliotheek zitten te loeren, maar koop dit boek! Een pleizierig bezit.

MAX KIJZER.

Ontvangen herdrukken, vertalingen, bloemlezingen, brochures, enz.

Michal Choromanski. Het doktersgeheim. Vert. S. van Praag. - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
Michàly Foldi. De ziel van Anna Kádár. Vert. L. Szekely. - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
Nico van Suchtelen. Fontie. - W.B., Amsterdam.
Mathieu Corman. Afgoden op den brandstapel. Vert. K. Jonckheere. - W.B., A'dam, 2e druk.
J.H.W. v.d. Muelen. Het Vliegtug. Materialen en Constructie. - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
Prof. Dr. J. de Groot. II Samuel. - J.B. Wolters, Groningen.
Karen Michaëlis. Het paarlsnoer. Vert. H.J. Smeding. - W.B., Amsterdam.
Zeven Eeuwen (1200-1700) door *Dr. K.H. de Raaf* en *J.J. Griss.* Spiegel der Ned. Letteren. - W.L. en J. Brusse, Rotterdam.
Dr. Jan Romein. Machten van dezen tijd. *Nico van Suchtelen.* Feestgelag ter eere van Erasmus. - W.B., Amsterdam.
W. Kramer. Leesboek v.d. 1e kl. van Gymn., H.B.S., Lyceum. - J.B. Wolters, Groningen.
N. Söderblom. Eén jaar. Vert. door N. Basenau-Goemans en J. Henzel. - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
Ir. B. Wigersma. Richtlijnen en schets eener redelijk-democratische staatsinrichting voor Nederland. - C.A.J. van Dishoeck, Bussum.
Shi Nai An. De roovers van het Liang Schan Moei. Vert. A. Demaeckere. - W.B., Amsterdam.
Lao Tse. Spreuken. - Eigen uitgave W.B., Amsterdam.
Opheldering in zake vrijmetselarij en hare bestrijding, door *het Hoofdbestuur der Orde van Vrijmetselaren.* - W.P. van Stockum en Zn., Den Haag.
W.L.M.E. van Leeuwen. Beknopt overzicht van de Ned. Letterkunde. - J.B. Wolters, Groningen.
Prof. Dr. A.J. der Kinderen. Muurschilderingen. - De Nederlanden, 's-Gravenhage.
Irving Stone. Vincent van Gogh. Vert. L. Berkhout-Willemse. - Hollandia Drukkerij, *Baarn.*
International Conciliation. Carnegie Endowment. Italy and Ethiopia. Andrew Carnegie, benefactor, enz. A study of neutrality legislation. (Nov.-Dec. 1935, Jan. 1936.)
S. Tretjakow. Een Chineesch testament. - N.V. Servire, Den Haag.
E. Löhndorff. Bloemenhel aan den Jacinto. Vert. J.H. van Berkel. - W.B., A'dam.
M. Sjolochow. Nieuw land onder den ploeg. Vert. S van Praag. - W.B., Amsterdam.
Verslagen en mededeelingen Kon. Vl. Academie. Dr. Erasmus, Gent. Augustus. Intern. Conciliation. Febr., March, April, May 1936. Carnegie Endowment. - New-York.
George Jaffin. Prologue to Nomostatistics. Columbia Law Review.
Stemmen van Nederlanders over de behandeling der Joden in Duitschland. Comité v. bizondere Joodsche belangen.

Dr. B. Bartling. Over het begrip ‘leven’ in de kunstleer der Ned. literatoren. - Van Gorcum, Assen.
Anthonie Donker. Schaduw der bergen. 2e Gewijzigde druk. - Brusse, Rotterdam.
Curaçao. Tourist Guide.
Jaarverslag Oranje Nassau Museum.
Het Wuppertaler Vakbondproces der zeshonderd. Bulletin No. 1, 2, 3, 4.
Mr. P.R. Blok. In het licht van den komenden dag. - v/h Batteljee en Terpstra, Leiden.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 7.]

Het geschonden mausoleum door Dr. G. Kalff.

> ‘Sonderbar schauerliche Neugier, die oft die Menschen antreibt, in die Gräber der Vergangenheit hinabzuschauen! Es geschieht dieses zu auszerordentlichen Perioden, nach Abschlusz einer Zeit oder kurz vor einer Katastrophe.’
> H. H e i n e.

Grafschennis wordt volgens ons *Wetboek van Strafrecht,* art. 149, geboet met hoogstens een jaar gevangenisstraf. Ik ben geen jurist en weet niet of bedoeld misdrijf vaak wordt gepleegd, noch waarom het zoo licht wordt opgenomen. Als historicus echter kwamen mij ter kennis gevallen van nooit gestrafte, ja toegejuichte grafschennis, op grooten der aarde door grooten der aarde; mitsgaders andere door kleinen der aarde. Erwin Rohde spreekt in zijn overigens zoo grondig en veel verklarend werk over het Grieksche zielengeloof als ‘das Gebiet, das zumeist einer aller Zweckmässigkeit spottenden Phantastik preisgegeben ist.’[1)] Dezen zin neem ik niet over; de volgende feiten willen wij beschouwen niet als waanzinnige gruwelverhalen, doch als zinvolle bijdragen tot de kennis van het menschelijk hart, al (voor Rohde: want) zullen de motieven zeer ingewikkeld en zeer verschillend blijken.

I.

Voor ons geestesoog strekken zich in onafzienbare rijen en gelederen de graven der gestorven medemenschen uit, waaronder weer ontelbare katakomben de weggeruimde beendermassa's van nog vroeger geslachten bewaren of verdoezelen: één overweldigend getuigenis van vergankelijkheid en vergetelheid.

1) *Psyche.* Tüb. 1910. I, p. 28.

Het mausoleum echter steekt koepel en schouders boven de platte of lage grafsteenen uit. Het ‘praalgraf’ wil, alle verderf ten spijt, getuigen, bewaren, vóórtleven.... De mensch, machtig van positie of geest, *wil niet* sterven, en zijn niet-machtige onderdanen vereenzelvigen zich met hun groote voorgangers en voorbeelden, en *willen* ook *niet,* dat zij-in-hen sterven.

> ‘E'en from the tomb the voice of nature cries;
> E'en in our ashes live their wonted fires.’[1)]

Wij zouden onder mausoleum hier kunnen verstaan het laatste verblijf van iederen grooten man. Dan zouden wij zéér veel te vertellen hebben. Wij zouden kunnen smalen op gecommandeerde en gevulgariseerde vereering van helden, die er soms niet eens liggen; kunnen smalen de Franschen, die op ‘Père Lachaise’ sarcofagen voor Molière en La Fontaine plaatsten, waar willekeurige beentjes in werden geborgen; - de Engelschen, die Byron in ‘Westminster Abbey’ den toegang weigerden en terwille van 't vreemdelingenverkeer Shakespeare (of iemand anders) sinds ruim een eeuw van een grafsteen voorzagen; - de Duitschers, die Leibniz, Mozart en Schiller eenzaam grafwaarts lieten trekken (zij 't vergezeld door den ‘Genius der Menschheid’ zooals Conr. Ferd. Meyer dichtte); - ons zelf, die ‘ergens’ in kerken Rembrandt en Vondel hebben weggestopt. Wij zouden ons zelfs humoristisch kunnen vermaken met de onnoozelingen, die in ‘Santa Croce’ te Florence ontroerd aflezen: ‘Onorate l'altissimo poeta!’ op Dante's kenotaaf - inderdaad *leeg,* en inderdaad te eeren, want de bittere balling rust in werkelijkheid te Ravenna, al wenschten zijn stadgenooten hem nog zoo gaarne terug, later en te laat. Of ons vermaken met de dwepende paartjes, die bosjes viooltjes deponeeren op het Gotische dubbelgraf van de rampzalige Abaelard en Heloïse - welk graf helaas niet uit de 12e, doch eerst uit de 18e eeuw stamt!

Ondertusschen zou deze spot haar doel voorbij schieten. Spot is het onwaardeerbare wapen tegen alle onechtheid en onwaarachtigheid, maar de piëteit moet haar heilig zijn. Terecht roept Ugo Foscolo in zijn beroemde elegie *Dei sepolcri* tot zijn vriend:

1) Gray. *Elegy*, str. 23.

‘A egregie cose il forte animo accendono
L'urne de' forti, o Pindemorte; e bella
E santa fanno al peregrin la terra
Che le ricetta -’

Uit de graven van Confucius, Boeddha en Jezus, van Napoleon, Goethe en Beethoven stroomen de levenskracht en het levensgeloof nog voort.[1)] Terecht heeft de katholieke kerk in haar wijsheid voor uitverkoren heiligen als geroepen leeken bijzondere ‘gedachtenisdagen vastgesteld op ‘Allerheiligen’ en ‘Allerzielen’ en een werkelijk socialistische gemeenschap zou zulke dagen ook moeten instellen. De tegen-persoonlijke Sowjetstaat heeft paradoxaal genoeg aan Lenin een apotheose verschaft als nog nimmer iemand ten deel viel, want zijn graf verbergt niet, maar openbaart.

Zoo is het graf overwegend getuigenis van onze sterfelijkheid, van onze betrekkelijkheid, en van onze mislukking - maar van enkelen getuigt het tevens de onsterfelijkheid op de meest concrete wijze, en van talloozen getuigt het een zich verbonden-weten in het groote (meestal demonisch, soms van God zelf). Als de leerkoning James Lick voor zich een pyramide wil doen oprichten (de 700.000 dollars vonden na veel overredens gelukkig nuttiger bestemming voor een observatorium) - wat probeert de Yankee dan anders dan door zijn afgoden Geld en Techniek ook de ‘eeuwigheid’ 'te halen?! En als na den wereldoorlog alom graven voor den Onbekenden Soldaat worden ingericht, dan is die massale mystificatie met de restes van wie weet een lafaard, een poging den fameuzen ‘kleinen man’ te doen vergeten dat hij uitgebuit wordt, en hem wijs te maken dat Hij, Held Demos, eigenlijk den wereldoorlog wilde, won en de winst er uit trok.

Doch wij willen ons beperken en nemen dus ‘mausoleum’ zooals het heet naar koning Mausolos van Halicarnassus, in den beperkten zin van ‘koningsgraf’. En dit is, wanneer wij willen mijmeren over Macht, Misdaad en Dood, wel een uiterst passend gegeven. Want het staat daar en prijkt daar als laatste uitdaging door den heerscher van zijn onderdanen, door de roem van de vergetelheid, door het leven van den dood.

1) Zie ook mijn opstel ‘Langs het graf van Achilles’ in *Hermeneus* Oct.-Nov. 1935.

Is deze uitdaging tevens laatste getuigenis van de onuitroeibare zelfinbeelding en zelfoverschatting van den mensch? Shakespeare, die de menschelijke hartstochten heeft gekend, uitgebeeld en verheerlijkt als geen ander, wordt toch ook op een oogenblik verpletterd door het besef hunner bestemming; ook der geweldigste: ‘Why may not imagination trace the noble dust of Alexander, till he find it stopping a bung-hole?’ Eveneens:

> ‘Imperious Caesar, dead and turn'd to clay,
> Might stop a hole to keep the wind away:
> O, that that earth, which kept the world in awe,
> Should patch a wall to expel the winter's flaw!’[1)]

Edoch, zelden denken vorsten zoover door als dichters. Zelden, want ongaarne hooren zij zich zulke tactlooze overwegingen opgedrongen. De enkele maal dat zulks geschiedt, is het door een innerlijke stem, die zij niet ontwijken kunnen. Zoo in het geval van Karel II, den laatsten, geestelijk en lichamelijk diep vervallen Spaanschen Habsburger. Zijn decadentie was nog juist niet sterk genoeg om zijn geest het besef der eigen decadentie te vernevelen. En zoo wordt verhaald, dat hij afdaalde in de crypt onder het Escuriaal, waar Philips II de voorvaderen had doen verzamelen, en eenige kisten liet openen, zonder verder teeken van ontroering. Maar toen zijn eerste echtgenoote aan het licht kwam, na achttien jaren levend schijnend op de stilheid na, werd het hem te machtig; hij vluchtte na een vertwijfelden blik onder den uitroep: ‘Zij is bij God, en ik zal spoedig bij haar zijn!’[2)]

De min of meer absolute monarchen tot de Fransche Revolutie genieten ondertusschen in meerderheid een te goede gezondheid, of tenminste een te gematigde decadentie, om zich zoo pathologisch te gedragen. De onderdanen verduren òf slaafsch onderworpen òf met privileges gepaaid de luimen hunner heerschers, immers door de geestelijkheid voorgesteld als door God geordineerd en met belofte van zegen in het hiernamaals dragelijk gemaakt. Dezelfde geestelijkheid komt tegenover de heerschers niet met beloften van zegen aan, bevroedend hoe weinig gewicht

1) *Hamlet*, Act V, sc. 1.
2) Macaulay. *Essays (On Lord Mahon)*; ed. Lpzg. 1850, II, p. 133.

die in de schaal zouden werpen tegenover de genietingen van macht en wellust in het heden.

De boetprediker, die den moed heeft van God te getuigen voor een koning, is dus wel gedwongen het zwaarste dreigement los te laten op het wereldsch-verstokte gemoed. Lang niet iedere Nathan vindt zijn David, bereid om zonde te erkennen en boete te doen. En de Dood is de sterkste troef, die de profeet kan opgooien, juist als (wat meestal het geval is) niet eigen roem, maar slechts roem van voorvaderen de opgeblazenheid veroorzaakt.

Hoort hoe Bossuet aan de hovelingen van Lodewijk XIV te St. Denis verkondigt: ‘la grande vanité des choses humaines’! (Z.M. was maar liever afwezig.) Hij werpt de deuren van het gewelf open, en dwingt hen af te dalen met de gestorven prinses. ‘Elle va descendre à ces sombres lieux, à ces demeures souterraines, pour y dormir dans la poussière avec les grands de la terre, comme parle Job; avec ces rois et ces princes anéantis, parmi lesquels à peine peut-on la placer, tant les rangs y sont pressés, tant la mort est prompte à remplir ces places. Mais ici notre imagination nous abuse encore. La mort ne nous laisse pas assez de corps pour occuper quelque place, et on ne voit là que les tombeaux qui fassent quelque figure. Notre chair change bientôt de nature. Notre corps prend un autre nom; même celui de cadavre, dit Tertullien, parce qu'il nous montre encore quelque forme humaine, qui ne lui demeure pas longtemps: il devien un je ne sais quoi, qui n'a plus de nom dans aucune langue; tant il est vrai que tout meurt en lui, jusqu'à ces termes funèbres par lesquels on exprimait ses malheureux restes!’[1)]

Ik weet niet of Bossuet als biechtvader contrôleerde wat hij als boetprediker nu eigenlijk bereikte. Men kent het woord, dat Condé sprak aan den avond van den slag bij Rocroy, bij den aanblik van 't slagveld vol gestorvenen en stervenden: ‘Bah! une nuit de Paris réparera cela!’

Ik vermoed, dat de meeste hovelingen met geruststellingen van verwanten aard zich Bossuet's pathos van de ziel hebben gehouden. Het genot van de hoogste en ‘werkelijkste’ macht vervult tenslotte de gemoederen zoo sterk, dat de dood geen gestalte voor

1) *Oraison funèbre de Henriette d'Angleterre* (1670). Oeuvres compl. Paris, 1846. IV, p. 592.

hen aanneemt vóór zij op hun sterfbed liggen, en het is volstrekt niet gezegd, dat dan plotseling hun trots tot ontzetting zal uiteenbrokkelen. Alleen al hierom, omdat het sterven der vorsten, evenmin als hun geboorte en hun paring, zich ooit zonder een drom van getuigen afspeelt, en dus ‘zich-groothouden’ in de rol tot 't allerlaatst blijft gevergd. Dit neemt niet weg, dat vele vorsten als oprechte Christenen afscheid van de aarde hebben genomen, van een nederige rouw en zondebewustzijn vervuld. Maar.... het aftreden van Karel V naar een (overigens aangenaam) klooster is uitzondering; de nederigheid en de rouw komen bijna steeds pas op het oogenblik, dat alle aardsche grootheid en macht onherroepelijk verloren zijn! Doch de omslag kan dan ook zéér ver gaan. Een eigenaardig staal hiervan biedt ons de verordening van keizer Maximiliaan I († 1519) die precies voorschreef, wat er met zijn lichaam gebeuren moest: niet ontweiden of balsemen, maar hoofd- en baardhaar scheren, de tanden uitbreken en op gloeiende kolen verbranden, daarna het lichaam geeselen en met ongebluschte kalk in een drievoudigen zak bergen, de binnenste van grof linnen, de middelste van witte zijde, de derde van damast. Hetwelk getrouwelijk werd uitgevoerd. Maar ook.... zijn achterkleinzoon Maximiliaan II stichtte voor den overgrootvader een prachtig grafmonument in de Hofkirche te Innsbruck, waar aan weerszijden vier-en-twintig heldenkoningen uit sage en historie de wacht omheen betrekken. Overigens.... om een leeg graf, want Maximiliaan zelf ligt elders!

En wat hier het nageslacht aan den nederigen vorst opdrong, schreef een andere vorst alreeds in zijn testament voor. Hertog Louis van Orléans († 1407) zegt: ‘Considérant le mot du Prophète: “Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum et objectio plebis”, je veux et ordonne que la remembrance de mon visage et de mes mains soit faite sur ma tombe en guise de mort, et soit madicte remembrance vêtue de l'habit des dits religieux Célestins, avant dessous la tête au lieu d'oreiller une rude pierre en guise et manière d'une roche, et aux pieds, au lieu de lyons.... une autre rude roche.... Et veux.... que madicte tombe ne soit que trois doigts de haut sur terre, et soit faicte de marbre noir eslevée et d'albâtre blanc.... et que je tienne en mes deux mains un livre où soit écrit le psaume:

“Quicumque vult salvus esse”.... Autour de ma tombe soient inscrits le Pater, l'Ave et le Crédo.’

Het uitleggen van de gevoelens van den medemensch is altijd een hachelijk werk, en dubbel van die van vroegere geslachten. Eenerzijds moeten wij oppassen, al te wantrouwend te staan tegenover hun nederigheid, die ondanks hoogdravende woorden of daden echt kan zijn; anderzijds moeten wij ook weer oppassen, al te goedgeloovig te zijn tegenover hun trots, die een heeleboel als magische bezwering bedoelt, wat tandenknarsende penitentie lijkt.

Zeer moeilijk kan zich nu de moderne mensch indenken hoe ‘feitelijk’ Heiden en Christen tegenover hun voortbestaan na den dood staan, of dit geloof meer hoop dan vrees bergt of andersom. Theoretisch mag het waar zijn, dat tusschen bijv. het Egyptisch geloof en het Christelijke aangaande den dood een ‘hemelsbreede kloof gaapt’ (zooals de livrei-dragers dat uitdrukken). Inderdaad, het eerste stelt het voortbestaan der mummie als onontbeerlijke voorwaarde voor de aardsche genietingen der ziel in het paradijs, terwijl het tweede voorgeeft het lichaam nog ééns tot vleezen heerlijkheid te zullen brengen, maar dan voorgoed en voor ‘zuivergeestelijke’ geneuchten.

Dit zijn twee soorten geloof aangaande den dood, maar er zijn er veel meer, die ongetwijfeld volgens zekere wetmatigheid zich uit elkaar ontwikkeld hebben. Door begrijpelijken afkeer bestudeert men den doodencultus nog te weinig, ofschoon een socioloog hem slechts als ‘die Sitte der Sitten’ gewaardeerd acht.[1)] Mijn bestek verbiedt mij hierop in te gaan; mijn bedoeling is slechts te doen beseffen, hoe voor primitief denken *de dood een vorm van leven is*.[2)] Als de jonge Joodsche koning Josia het gruis der Baäls op de graven der ‘afgodsdienaren’ strooit[3)], of het gebeente der Baälpriesters verbrandt op de altaren hunner afgoden[4)], gelijk een ‘man Gods’ drie eeuwen tevoren had voorspeld[5)], dan rekent hij erop, dat niet een onstoffelijke, maar een ‘stoffelijk’ voelende ziel hieronder lijden zal. Hetzelfde geldt voor de Homerische Grieken: Achilles' rondsleuren van den dooden Hector bedoelt

1) Ferd. Tönnies. *Die Sitte.* Frankf. 1909, p. 21.
2) Zie W. Brede Kristensen, *Het leven uit den dood.* Haarlem, 1926.
3) II Kron. 34:4.
4) II Kron. 23:16, verg. II Kron. 34:5.
5) I Kron. 13:2.

niet alleen Grieken te verheugen, en Trojanen te hoonen, maar allereerst den onbegravene te kwellen[1] en de ‘schim’ van zijn vriend Patroclus te troosten, die trouwens ook met menschen- en dierenbloed wordt gelaafd.[2]

Bij de oude Germanen vindt men 't zelfde geloof op pakkende wijze uitgesproken. Als de Myramenn op weg naar IJsland zijn, sterft het oude stamhoofd Kveldulf. Hij draagt op, zijn lijkkist in zee te werpen, en ‘wijst dan zoo aan’, waar de stam zich vestigen zal.[3] De gesneuvelde Gunnar zingt heldenliederen vanuit zijn grafheuvel.[4] In de *Hervarar*-sage vindt men 't bericht over het tooverzwaard Tyrsing, dat de held Skiold uit 't gaf van een Berserker op het eiland Hveen gaat halen, en na verwoeden strijd met het ‘spook’, verovert.[5] Zelfs de scepticus rilt primitief, als hij de door nuchter geloof des te aangrijpender beschrijving leest, hoe de allesdurvende vogelvrij-verklaarde Grettir met den dooden Kars om diens schatten vecht, en later nog weer met den vreeselijken Glam, die een ander ‘spook’ doodelijk had gekwetst, en toen zelf was gaan spoken. Grotesk doet ons aan het toch volkomen-ernstig bedoelde middel den levend-doode het weerkomen voorgoed af te leeren: het afgehouwen hoofd op het zitvlak gedrukt.... raakt, geen wonder! de richting kwijt.[6]

Dit is geen waanzin, want (toch) is er systeem in. De primitieve mensch kent nog niet de sublimeering en symbolizeering, die ons brengen tot den triomfkreet: ‘Dood, waar is uw prikkel?!’, en die den profeet zien herrijzen uit zijn graf, d.w.z. de doorwerking van zijn geest zijn lichamelijk eind zien overwinnen, gelijk de moderne dichter zich bewust is:

> ‘Men moet niet van het lieve Dood-zijn ijzen:
> De doode bloemen keeren niet weêrom,
> Maar Ik zal heerlijk in mijn Vers herrijzen!’

1) Cicero. *Tuscul.* I § 105.
2) Rohde a.w. I, p. 14 (over *Ilias* XXIII, vers 24 v.).
3) *Egilssaga* § 27-28.
4) *Njalssaga* § 77.
5) Kent nog iemand de bewerking door Ernst Schulze in zijn *Cäcilie*, Lpzg., 1822, zang XIII-XIV?
6) *Grettirsaga,* § 18 en 32-'5.

Hoe weinigen zijn nog *nu* aan een verwant gevoel toe; hoe weinigen mogen het koesteren! (Zegt Goethe niet 1 Sept. 1829 tot Eckermann, dat hij aan een partieele onsterfelijkheid gelooft, nl. voor.... begaafden, die niet aan tachtig jaar genoeg hebben, als hij zelf!?)

En het zijn dus volstrekt niet alleen maar verheven beweegredenen, die maken dat praktisch tusschen Heidenen en Christenen weinig verschil in dezen (als elders) te bespeuren valt, laat staan dat de verhevenheid alleen maar aan Christelijke zijde zou zijn. Tallooze niet-Christenen hebben het graf niet als eind, maar als doorgang trachten te zien. Aan een Egyptische sarcofaag zijn borsten aangebracht, om aan te duiden dat de doode bij zijn moeder wederkeert om wedergeboren te worden; reeds de vorm van aschurnen zou hierop wijzen.[1)] Zoo is ook in vele Chineesche graven de baarmoedervorm nog duidelijk te herkennen,[2)] en werd onlangs betoogd, dat het hurkgraf (waarin de doode embryonaal is opgesteld) en het ei-graf (in ei-vorm; ook eieren of eiervazen bevattend) in deze zelfde richting wijzen.[3)]

Ondertusschen, met welke illusies de zwoegende menschheid zich tracht te paaien: het naakte feit is, dat in dit éénig-vast-gekende bestaan de rijke door den dood meer verliest dan de arme. En de rijke, gewend tijdens zijn leven vooraan te staan, verzekert zich ook voor den dood: rijke Egyptenaren lieten zich bij ‘Osiris' graf’ te Abydos begraven[4)], zooals rijke Roomschen sinds eeuwen zich een plaats bij het altaar verzekeren. En evenzoo rekent de rijke erop, dat hij voor den Hemelschen rechter de balans ook nog wel wat zal kunnen beïnvloeden. Inderdaad, hier blijkt verschil tusschen Christendom en Heidendom, tenminste in de eerste eeuwen van het eerste. Dan is de proletariër hemelsch troetelkind en de kerkvaders zijn het bijna eens.... Maar later? de catechismus blijft voor iedereen gelijk geschreven, doch kasteelheer en pastoor bezetten weer levend en dood de plaatsen bij het altaar...

Wij hebben zulke dikke papieren schermen opgericht tusschen

1) Ernst Fuhrmann. *Der Grabbau.* Münch. 1923, p. 74, 78 (verg. afb. no. 19).
2) J. Slauerhoff. *Het Verboden Rijk.* Amst. 1932, p. 164.
3) Verg. Bachofen, *Versuch über die Gräbersymbolik der Alten*, Basel, 1859, p. 13, en de studie van L.J. Elferink, *Lekythos.* Amsterdam, 1934.
4) Plutarchus. *Is. et Os.* § 20, verg. Bachofen a.w., p. 334, en Kristensen a.w., p. 88, 92, 95.

het verleden en ons, dat wij den echten mensch van vroeger nauwelijks kunnen zien. Maar soms doorklieft toch even een roode streep het gewar der zwarte lettertjes.

Voor den werkelijken, strijdenden mensch is het kleinste botje van een dooden held van meer belang dan alle verzekeringen omtrent het paradijs door de verzamelde engelen: Vriend of vijand is bijzaak, kracht hoofdzaak. Wanneer bij toeval een lijk wordt geworpen op het gebeente van den profeet Elisa, wordt volgens het O.T. de doode hierdoor weer levend.[1)] Maar ook, zooals de Indianen-sachems tanden en klauwen van den grizzly-beer om hun hals hangen, dragen de Janitsaren braceletten uit het gebeente van Scanderbeg, waartoe zij het graf van hun Albaneeschen schrik hebben opengebroken.[2)] Niet uit *eerbied,* maar uit *vrees* brengen wilde stammen offers op de graven hunner opperhoofden[3)], doch vanzelfsprekend trachten de ruwe gemoederen deze demonische krachten nu ook tegen hun vijanden, immers ook de vijanden hunner voorvaderen, te benutten. Een Indiaansche stam in Columbia droeg hun heldenmummie's mee in den strijd aan het hoofd der regimenten[4)], evenals de doode ‘Cid Campeador’ op zijn trouwe Babieça vastgegespt, nog schrik onder de Mooren verspreidde. (‘Evenals’ - ik geef toe, dat men een verschil kan stipuleeren, in zooverre de Spanjaarden alleen maar kunnen gerekend hebben op den indruk, dien de verschijning van den levend-gewaanden Cid zou maken.) Doch deze beperking geldt niet meer voor het volgend verhaal over den Schotschen koning Robert Bruce. Stervend had deze gelast zijn hart in een schrijn te doen, om dan tenminste zóó naar 't Heilige Graf te pelgrimeeren. Zijn vazal William Douglas beloofde ‘teeder weenend’ deze laatste opdracht van zijn heer te vervullen, en begaf zich in 1327 inderdaad met een eerewacht van 28 schildknapen op reis. Maar in Spanje trof hij den koning in gevecht met de Mooren, en moest als goed Christen-ridder natuurlijk meevechten. De Kastiljanen toonden niet veel aanvalslust, waarop Douglas de schrijn met het koningshart tusschen de vijanden wierp, en met

1) II Kon. 13:21.
2) Gibbon. *Roman Empire*, ed. Smeaton. VI, p. 412.
3) J.D. Unwin. *Sex and Culture.* Lond. 1934, pp. 117, 121, 166, 258, 295.
4) J.G. Frazer. *The Fear of the Dead in primitive religion.* Lond. 1933, pp. 33, 101, 114.

de zijnen erachter aan sprong, om bijna allen te sneuvelen.[1)] - Een sprong van vijf eeuwen, van fanatieke ridders naar fanatieke democraten. In 1793 wordt de volkstribuun Marat, de in de politiek verdwaalde en zijn practijk voortzettende vee-arts, door Charlotte Corday uit den weg geruimd, die denkt zoo de heele Revolutie meteen uit den weg te ruimen. Zijn gebalsemd hart wordt opgehangen in de 'Salle des Cordeliers' om de harten alsnog te inspireeren - onder afgunstige afkeuring door den pedant-rigoureuzen Robespierre van dergelijke 'buitensporigheid.'[2)]

Voor een mysticus 'stof' en voor een physioloog een 'praeparaat', is zoo'n heldenhart voor een held essentie van een anderen held. En als ons gevoel Moed uit intens leven zóó den dood weet te negeeren, dan blijft ons gevoel Liefde niet achter.

Het is bekend, dat voor het primitieve geloof een zekere eenheid-van-tegendeelen bestaat; aannemend, dat wat leeft, dooden kan: dus wat doodt, ook levend kan maken. Men denke aan het maretakje, eeuwig groen symbool van liefdesleven, doch door Loki's bedrijf zelfs Balder doodend; andersom aan het zwaard, meest bemind middel om de bruid te zegenen. De Indiërs rekenen onder de middelen, onwillige bemindes tot minnares te buigen, de restes van kransen, die op de borst van dooden hebben gelegen.[3)] En zoo durft dus Orpheus in den Hades afdalen en zijn Eurydice *tegen* de listen van Pluto en Hermes in meenemen uit het hol: maar in het wreede daglicht blijkt zij geen schim, doch een lijk!

Het beroemdste bewijs hiervan is wel de geschiedenis van Inès de Castro. Echtgenoote van den Portugeeschen infant Dom Pedro, werd zij in 1355 op last van diens vader Alfonso IV vermoord. Toen Pedro twee jaar later zelf koning werd, dwong hij zijn onderdanen haar restes, ten troon verheven en schoon uitgedost, de hand - of wat hand geweest was - te kussen. Michelet (wij zullen nog zien, waarom hij) heeft hier een prachtige bladzijde aan gewijd: 'les mots de l'union: "Vous devenez même chair",

1) Froissart. *Croniques.* L I § P. 1. Ch. 47. - Het hart werd in Melrose Abbey begraven (zonder zijn doel bereikt te hebben), aldaar in 1920 ontdekt en naar Westminster Abbey overgebracht, om in 1929 op geheimzinnige wijze te verdwijnen - vermoedelijk geroofd door Schotsche nationalisten?
2) J. Jaurès. *Fransche Revolutie.* 2e druk. IV, p. 68.
3) *Kamasutram*, übers. Rich. Schmidt. Berl. 1920, p. 471.

ils ne sont pas un vain son; ils durent pour celui qui survit. Qu'ils aient donc leur effet suprême!.... Jusque-là, il va chaque jour heurter cette tombe à l'aveugle, l'interroger, lui demander compte.... Elle ne sait que répondre; il aurait beau la briser qu'elle n'en dirait pas davantage.... En vain, s'obstinant à douter, s'irritant, niant la mort, il arrache l'odieuse pierre; en vain, parmi les défaillances de la douleur et de la nature, il ose soulever le linceul, et montrant à la lumière ce qu'elle ne voudrait pas voir, il dispute aux vers le je ne sais quoi, informe et terrible, qui fut pourtant Inès de Castro.'[1] Marguérite de Valois en de hertogin de Nevers lieten, mag men het verhaal gelooven, de hoofden hunner in 1574 geëxecuteerde minnaars stelen om ze te bewaren[2]; eerstgenoemde gemalin van den 'vert-galant' Henri IV, zijn ontrouw met woeker terugbetalend, droeg aan haar 'vertugardin' (kussentje onder de rokken van een hier nogal ironische betiteling) in zakjes de gebalsemde harten van vele minnaars met zich, en hing die 's nachts bij haar bed.[3] Maar ook de 'wettige' liefde kent deze uitersten. Johanna 'de waanzinnige' heeft de ontrouw van Filips den Schoone vergolden met nog op zijn lijk jaloersch te zijn, waar zij weken lang mee reisde en dat zij bijna een halve eeuw vanuit haar venster in het graf bewaakte[4]; Maria Eleonora, de weduwe van Gustaaf Adolf, verzette zich lang tegen zijn begrafenis en droeg toen zijn hart bij zich in een gouden doos. Danton heeft op zijn tijdelijke vlucht uit Parijs zijn zieke vrouw niet mee kunnen nemen en vond terugkomend, zooals Michelet het alleen maar kan beschrijven: 'ce corps, si violemment aimé, au fond du cercueil. Danton ne croyait guère à l'âme, et c'est le corps qu'il poursuivit et voulut revoir, qu'il arracha de la terre, effroyable et défiguré, au bout de sept nuits et sept jours, qu'il disputa aux vers d'un frénétique embrassement.'[5]

Komt het alleen maar door de grootere openbaarheid, dat voornamelijk van vorsten of vorstinnen deze gevoelsuiting is bekend geworden? Ik geloof het niet; eerder komt het m.i. doordat zij,

1) *Histoire de France*, V. p. 217.
2) Brantôme. *Oeuvres* (ed. Lalanne). IX, p. 123 n.
3) Tallemant des Réaux. *Historiettes.* Paris, 1854. I, p. 147.
4) Ranke, *S W.*, XXXIII, p. 198 v.
5) *Les femmes de la Révolution.* Paris, 1898, p. 261.

in hun gewend-zijn aan zekere ‘almacht’, zich zoo moeilijk zelfs door den dood kunnen laten inperken. Ook ‘gewone’ menschen kennen dit gevoel: een paar jaar geleden heeft de politie te Düsseldorf groote moeite gehad om een Italiaan de kist af te nemen met vensterglas, waarachter deze de mummie zijner innig geliefde vrouw bewaarde. - Dan is er nog een twijfelgeval: Napoleon. Speelde hij komedie met ons, of ook werkelijk met zichzelf, toen hij op zijn sterfbed eischte: ‘Je souhaite que vous preniez mon coeur, et que vous le portiez à Parme à ma chère Marie Louise’[1)]? De wensch is in ieder geval wijselijk niet doorgezet, laat staan overgebracht, omdat hij slechts schijnbaar meer om haar gaf, en zij blijkbaar nooit iets om hem.

Ja, zelfs in het alle verlangens afgestorven hart van den asceet blijken nog dergelijke gevoelens te smeulen. De kerk zal niet veroordeelen, dat in de kerk te Alcobaza de hoofden van Don Pedro en Inès de Castro zijn afgebeeld naar elkaar toegebogen, opdat zij elkaar bij de opstanding meteen zullen zien.[2)] Reeds zegt Ruth tot Naomi: ‘Waar gij zult sterven, zal ik sterven, en aldaar zal ik begraven worden.’[3)] Ook niet-katholieken kennen dit gevoel: de vrouw van Lord Beaconsfield, die in den jongen, onbekenden Disraëli misschien zijn liefde, doch zeker zijn eerzucht raadde en bevestigde, uitte als laatste wensch, dat haar man later naast haar zou komen rusten. Zelfs in de frivole 18de eeuw is nog een hertog de Choiseul te vinden, die met zijn vrouw in 't zelfde graf wou liggen, omdat dat vooruitzicht hem levend troostte.[4)] En allang had de heilige Bonifacius, vóór zijn missie naar Friesland den dood al speurend, geboden, dat mettertijd zijn vriendin Lioba in zijn graf moest rusten....[5)] De papen hebben hun oor gesloten: eenzaam onder een protsig altaar in de protsige krypt van den Dom te Fulda ziet Bonifacius den dag zijner opstanding tegemoet en als het zoover is, zal Petrus het paar-in-Christus aan de hemelpoort toch voorzeker tegentreden met het strenge consigne: ‘Hier geen huwelijken!’ Maar ik verspreek mij en ga verder.

1) Antonmarchi. *Derniers moments de Napoléon.* Paris, 1842, p. 829.
2) Graf von Schach. *Ein halbes Jahrhundert.* II, p. 438.
3) *Ruth* 1:17.
4) Walpole *Letters* (ed. Cunningham). IV, p. 471.
5) *Vita S. Liobae* cap. XVII, bij Hauck, *Kirchengesch. Deutschlands.* I^2, p. 571-'2.

Werkelijk-Christelijk-nederige zielen hebben ook wel bevroed, hoe onze hoogmoed ons nog tot in 't graf vergezelt: Sint Franciscus begeerde onder de galg begraven te worden. (Duldt ook een praalgraf.) Lamennais wilde ‘van de armen’ begraven worden. (Dit gebeurde met den geëxcommuniceerde.) Victor Hugo zag toen reclame in die nederigheid: zijn testament gewaagde ook ‘van de armen’, doch de kurassiers onder den ‘Arc de Triomphe’ moet men desgewenscht dan als arme drommels beschouwen!

Het best geslaagd is in dezen Calvijn, die zoo doordrongen was of tenminste ons doordringen wou van de absolute Majesteit Gods, dat hij zijn graf met opzet onkenbaar deed maken, dat dan ook te Genève onvindbaar is. Hij deed zichzelf aan, wat vijanden beproefden tegen de nagedachtenis van Jeanne d'Arc, Wiclif, Savonarola, Giord. Bruno en Zwingli. Dat Friedrich Engels beval, zijn aschurn in zee uit te strooien, draagt een ander karakter: hier spreekt in den historisch-materialist een pantheïstisch eenheidsbewustzijn met het eeuwig ‘dialectische’ element, gepaard met minachting van alle heroëncultus.[1)]

(Wordt vervolgd.)

1) Gust. Mayer. *Fr. Engels.* II, p. 525.

Parapsychologische vraagstukken door Dr. K.H.E. de Jong.

Het boek van Dr. W.H.C. Tenhaeff: 'Hoofdstukken uit de parapsychologie', Erven J. Bijleveld, Utrecht (1934) verdient, bij de steeds toenemende belangstelling voor deze wetenschap, nader onze aandacht.

Drie onderwerpen zijn het, die in dit werk worden behandeld: de spookverschijnselen, de ideoplastie en de verhouding tusschen de parapsychologie en het godsgeloof.

Het grootste en belangrijkste gedeelte van dit geschrift is gewijd aan de spookverschijnselen, p. 11-133.

De schrijver maakt, geïnspireerd door von Schrenck-Notzing, p. 16, onderscheid tusschen 'Plaatselijke spookverschijnselen', p. 16-97, en 'Persoonlijke spookverschijnselen', p. 98-123.

Tal van gebeurtenissen, meestal uit den laatsten tijd, worden aangehaald en in verband met de (soms erg uiteenloopende) pogingen tot verklaring besproken, waarbij allerlei moeilijkheden zich voordoen.

In de eerste plaats moet men hier, zooals maar al te vaak in het occultisme, op zijn hoede zijn voor het platte, opzettelijke bedrog. De schrijver erkent dan ook, p. 109: 'De bedrogshypothese dekt ongetwijfeld een aantal gevallen.'

Hierbij moet echter in aanmerking worden genomen, dat men ook bij echte 'Poltergeist-media' bedrog heeft geconstateerd, p. 109, een omstandigheid, die de zaak nog ingewikkelder maakt.

Pseudo-spookverschijnselen kunnen, behalve van bedrog, ook

het gevolg zijn van illusie resp. van hallucinatie. Een niet onvermakelijk geval van dien aard uit Zuid-Afrika wordt p. 38 vlg. medegedeeld.

Aangaande het onderzoek der spookverschijnselen zegt de schrijver, dat ‘ons streven behoort gericht te zijn op de observatie onder experimenteele omstandigheden’, p. 121 vlgg., maar in de praktijk zal dit wel zeer moeilijk vallen. In hoofdzaak zijn wij aangewezen op de beschrijvingen, welke diegenen ons verstrekken, aan wie iets dusdanigs is overkomen.

Ook de verklaring der echte spookverschijnselen heeft met niet geringe moeilijkheden te kampen.

Zekere spookverschijnselen worden blijkbaar door levenden bewerkstelligd, die, in een soort van droomtoestand, zelfs telekinese, d.w.z. supranormale verplaatsing van voorwerpen, p. 43, vermogen te bewerkstelligen, p. 41-54.

Vaak staan deze phenomenen ook in verband met seksueele toestanden. Het meerendeel der ‘Poltergeist-media’ zijn tusschen de 9 en 17 jaar oud, p. 110 vlg., en ‘de puberteitsjaren zijn de jaren der zielsconflicten’, p. 111.

Daar men niet alle gevallen van spokerij ongedwongen tot ‘levenden’ kan terugbrengen, acht Dr. Tenhaeff, op voorgang van F.W.H. Myers en Mattiesen, een ‘spiritistische’ verklaring in dezen volstrekt niet voor onwaarschijnlijk, p. 117, vgl. p. 63.

Het zij schrijver dezes vergund hier op te merken, dat ook hij in zijn geschrift ‘Die andere Seite des Materialismus’ (1932) waarin hij p. 14-17 de verschijningen van overledenen heeft behandeld, tot de slotsom kwam, p. 17, dat ‘manche Phantome stark für die Fortdauer der Seele plaidieren.’

Zekere bij verscheidene spookgevallen waargenomene feiten van objectieven aard als ‘telekinese’ schrijft Dr. Tenhaeff toe aan de uittreding van het astraallichaam of meta-organisme, p. 53 vlg.

Een lichaam echter is toch wel iets stoffelijks, zij die stof dan ook nog zoo fijn en het ligt dus voor de hand, zekere ‘dem Gesicht, Gehör, Gefühl wahrnehmbare und zuweilen an einen Ort gebundene Erscheinungen geradezu für materiell zu erklären’, Die andere Seite des Materialismus, p. 16.

Wij gaan nog verder.

Als de ziel, zooals zekere denkers beweren, nooit zonder lichaam kan zijn, is het dan, alles wel beschouwd, niet eenvoudiger ze gewoonweg stoffelijk te noemen?

Men behoeft zich over deze ‘materialistische’ opvatting niet ongerust te maken, daar immers, zooals wij in ‘Die andere Seite des Materialismus’ hebben aangetoond, het materialisme als zoodanig geenszins de ontkenning van het voortbestaan der ziel in zich sluit.

Het hoofdstuk ‘Ideoplastie’, p. 134-193, handelt over verschijnselen als stigmatisatie, verziën, teleplasmas (materialisaties) en bepleit sterk het neo-vitalisme, zooals het door H. Driesch e.a. wordt verkondigd.

O.i. zijn de materialisaties - teleplasma is eene ongelukkige uitdrukking - echter nog niet boven allen twijfel verheven en zeer zeker zouden wij niet op de onderzoekingen van bijv. Crawford willen bouwen.

Ook lijkt het ons geen gelukkige greep van H. Driesch, wiens groote verdiensten wij overigens gereedelijk erkennen, de onduidelijke aristotelische uitdrukking ‘entelechie’ weer te hebben gebruikt.

Wij volstaan verder met op te merken, dat het vitalisme niet met iederen vorm van materialisme in strijd behoeft te zijn.

In het hoofdstuk ‘Psychoanalyse, Psychosynthese, Parapsychologie en Godsgeloof’, p. 194-250, zet de auteur o.m. uiteen, hoe Freud het godsgeloof ontstaan acht uit 's menschen streven naar geluk, gepaard aan de ‘Vatersehnsucht’ en monistische tendenties en met medewerking van de het archaïsche denken zoozeer eigen neiging, natuurkrachten te verpersoonlijken, p. 197 vlg.

De auteur bestrijdt Freuds hypothese, die veel te simplistisch is, p. 199, en komt, na allerlei beschouwigen over mediumniteit, genialiteit, profetie tot de slotsom, dat in het licht der moderne psychologie het godsgeloof gebleken is geen illusie te zijn, p. 248.

Dr. W.H.C. Tenhaeff's bezwaren zijn niet ongegrond, maar men bevindt zich in dezen op een zeer moeilijk gebied, waarop, zooals wij het in D. and. Seit. d. Mat., p. 36, hebben opgemerkt,

‘dem menschlichen, so sehr beschränkten und irrtumsfähigen Denken, möglichste Zurückhaltung geboten ist.’

De ‘Hoofdstukken uit de parapsychologie’ zijn zeer inhoudsrijk en openen den blik op ruime vergezichten. Dr. W.H.C. Tenhaeff toont aan - en dit is niet zijn minste verdienste - dat de parapsychologie geen rariteitenverzameling is, maar met de meest gewichtige vraagstukken samenhangt. Zijn boek draagt echter de sporen van overhaasting, tengevolge waarvan niet alles even goed aaneensluit. Dat niet alle conclusies, waartoe hij komt, door iedereen als bindend zullen worden beschouwd, is op een gebied als het onderhavige onvermijdelijk.

De taak van den kritikus door W.L.M.E. van Leeuwen.

Ieder, die zich tracht te bezinnen op het probleem der litteraire kritiek, zal zich aanvankelijk gevoelen als in een labyrinth, en het zal hem zijn of de draad van Ariadne hem ontschoten is. Toch zal men alleen door, wanneer men verdwaald is geraakt, aanvankelijk op zijn schreden terug te keeren, wellicht op den duur een nieuwen uitgang vinden. Gaan wij dus eerst tot het beginpunt terug: laten wij weer allereerst beseffen, dat wij het dienen te hebben over kritiek op litteratuur, dus op één der kunstvormen. Wij zullen het dus hebben over kunst, en evenals bij alle kunstkritiek, zal het onze taak zijn, kunst te leeren onderscheiden van.... iets anders. Wij zullen dat alleen kunnen, wanneer we een criterium gevonden hebben voor kunst. Hoe zou men trouwens ooit op wàt ook kritiek kunnen uitoefenen, wanneer men niet beschikte over een criterium? Hoe zouden we iets kunnen meten zonder.... maat!

Wie het woord kunst uitspreekt, associëert daar onmiddellijk mee: schoonheid. Hòe men het probleem ook keert of wendt, niemand zal, meen ik, dàt durven ontkennen. Wie iets tot kunst, dus ook wie een roman, gedicht, novelle, tooneelstuk, tot litteratuur verklaart, heeft er in herkend, of heeft er aan toegekend de eigenschap: schoonheid. Het zich bezinnen op litteraire kritiek is dus, we zagen het, een zich bezinnen op kunst; maar het zich bezinnen op kunst, is klaarblijkelijk een zich bezinnen op schoonheid. Van den kritikus mag dus stellig niet minder worden geëischt, dan het signaleeren van schoonheid.

De weg terug naar dit eenvoudige uitgangspunt gegaan hebbend,

meent men een oogenblik, het probleem weder te hebben opgelost. Ten deele mag men ook zeggen, dit gedaan te hebben. Men heeft zich eigenlijk dan gezuiverd van ‘bijbedoelingen’. En in zooverre is ook de geheele beweging der Tachtigers niets anders geweest dan een zuiveringsproces. En dit grondprincipe van Kloos en Van Deyssel is stellig onaantastbaar. Wat zich als kunst aandient, zeiden zij telkens weer met andere woorden, moet in ieder geval kunst zijn; wat het nog méér is, zedelijk of onzedelijk, godsdienstig of ongodsdienstig, sociaal of individualistisch, diep van gedachten of vervuld van de zinnelijke bekoring van het stoffelijke.... dat alles, meenden zij, kon men als kritikus òòk nog mededeelen, zelfs zoo men wilde, bekritiseeren, maar de taak van den kritikus was goedbeschouwd geëindigd van af het oogenblik dat hij de aanwezigheid der schoonheid had gedemonstreerd. Dàt is de zin van hun opvatting der l'art pour l'art-idée. Dàt is ook de zin van hun eisch: de kritikus moet objectief zijn. Juist nu men vanuit verschillende richtingen in den laatsten tijd weer wil betoogen, dat de kritikus niet objectief kàn zijn, is het goed nadrukkelijk vast te stellen, dat men daarbij een anderen zin toekent aan de begrippen subjectief en objectief dan de Tachtigers in hun theorieën over kritiek er aan hechtten. De geheele kunst- en kritiekopvatting der Tachtigers, met name bij Kloos en Van Deyssel, wordt volkomen begrijpelijk, wanneer men in aanmerking neemt, dat hun levensbeschouwing sceptisch en naturalistisch is, wat weder verklaarbaar is uit den tijd, in welken zij leefden en begonnen te werken. Juist omdat geen enkel Godsgeloof en geen enkel maatschappelijk idealisme hun geheele wezen beheerschte, konden zij de schoonheid (met een hoofdletter geschreven dùs: hùn God immers!) autonoom verklaren, naast goedheid, waarheid, rechtvaardigheid. Daardoor werd de kunst een zelfstandig begrip, gelijkwaardig nààst geloof, maatschappij, wijsbegeerte. Maar als men dàt aanneemt, dan spreekt het vanzelf, dat een kunstwerk nimmer gemeten kan worden met maten aan geloof, maatschappij, wijsbegeerte, ethiek ontleend. Godsdienstige, maatschappelijke, wijsgeerige en ethische opvattingen, meenden zij, wijzigen zich voortdurend in den loop der eeuwen, zijn geheel verschillend bij verschillende menschen: het zijn dus subjectieve overtuigingen. Boven deze alle uit blijft de eeuwige waarde van

het kunstwerk. Men moet dus van den kritikus eischen, dat hij zijn subjectieve maatstaven zal wegleggen en.... objectief zal zijn ten opzichte van het hem voorgelegde werk. Dit betoog is, doordacht vanuit de sensualistische-sceptische idee van dien tijd en van die personen volkomen consequent, helder, overtuigend. Het is een generatie van genieters geweest: wèlke Idee, wèlk Ideaal, wèlk Geloof ook den kunstenaar bezielde: de kritikus was onmiddellijk tot bewondering bereid, wanneer het den schoonen vorm had ontvangen. Men doet goed te bedenken, dat het een periode in de geschiedenis van West-Europa was, waarin op allerlei gebied vooruitgang plaats had, bloei intrad, en anders in ieder geval rust heerschte. Een tijd, geheel anders dan de onze. Tusschen toen en nu ligt de groote catastrofe: wereldoorlog, revoluties, inflatie, mechaniseering, techniseering van maatschappij en mensch. Die kloof is enorm. Immers, wanneer men zich afvraagt: waarom schreef Van Deyssel, dan zegt men: voor zijn pleizier.... en hij zei dat zelf ook. Waarom schilderde Breitner? Voor zijn pleizier! En zoo kan men doorgaan bij De Meester, bij Querido, bij Couperus. Het geldt ook voor Gorter's ‘Mei’, voor vele natuurdichters dier jaren, voor talrijke schilders. En thans? Men kan wel zeggen, dat vele schrijvers thans eigenlijk niet meer louter voor hùn pleizier schrijven, of wìllen schrijven; zij meenen vaak iets anders er mee te dienen. Die kunstenaars-opvatting kwam al naar voren in Verwey's latere periode; en na den oorlog wordt voortdurend gesproken van de ‘roeping der kunst’, welke roeping dan niet meer allèèn wordt geacht schoonheid te geven. Een volkomen begrijpelijke ontwikkeling immers in onze in alle opzichten noodlijdende wereld.

En nu dreigen we weer in het labyrinth terecht te komen. Ik keer daarom weer even terug. Als immers de kunst- en kritiekopvatting der Tachtigers verklaarbaar is uit de in hun tijd gangbare levensbeschouwing: de sensualistische, de genietende, dan zou men dus terecht kunnen meenen, dat deze opvatting dus ook mèt die levensphilosofie gedoemd is te verdwijnen; dat dus inderdaad van kunst nog iets anders verlangd moet worden dan schoonheid te geven. Als alleen diè schrijvers voor hun pleizier konden schrijven, omdat hun tijd dat mogelijk maakte, dan màg inderdaad de tegenwoordige schrijver niet allèèn voor zijn pleizier schrijven,

schilderen, componeeren.... Maar wie zoo redeneert ziet één ding over het hoofd: al is de kunstopvatting dezer Tachtigers ten deele gedetermineerd door hun tijd, het zou kunnen zijn, dat er toch wel degelijk een belangrijk element in school, dat onafhankelijk is van den tijd. Dàt element zou dus nù nog evenzeer gelden, en zal dus ook in vroeger eeuwen gegolden hebben. En inderdaad: wanneer men terugdenkt aan onze zeventiende-eeuwsche schilders, aan de muziek van een Mozart, aan de poëzie van Hooft, dan kan men toch niet anders zeggen, dan dat ook die kunstenaars hun werk maakten louter voor hun pleizier. En de waarde er van ligt dan ook zuiver in de vormschoonheid er van en nergens anders. Het spelelement in de kunst, het scheppen voor pleizier, het genietende in kunstenaar en kritikus, is dus wel weer op den voorgrond gebracht door Van Deyssel en Kloos, maar het is even sterk aanwezig in verschillende grooten van vroeger eeuwen. Maar behalve deze soort kunst is er die andere, misschien nog ontroerender uiting, waar de kunstenaar, van binnenuit gedreven, eigen zieleleven en zielenooden en problematiek vorm heeft gegeven: de eigen expressie van al zijn eigen emoties, waarop de bekende definitie van Kloos over poëzie toepasselijk is. Van spel kan men hier stellig niet meer spreken, integendeel voor deze kunstenaars is het scheppen eerder een smartvol baren. Hier zal dan ook de kritikus op andere wijze reageeren, ook voor hem kan het lezen en beoordeelen dezer werken niet louter ‘spel’ zijn: hij zal gegrepen worden, zich diep-ontdaan, innig-ontroerd, buiten-zichzelf gerukt gevoelen bij het ondergaan van een dergelijk werk. En dàn zal hij ook weer in zijn kritiek van de ‘schoonheid’ reppen, die deze kunstenaar heeft gegeven.

Altijd weer, altijd nòg: de schoonheid als criterium bij alle objectieve kritiek. Waarom hebben nu verschillende kritici van dezen tijd, zonder te behooren tot bepaalde religieuse of sociale groepeeringen, de objectieve kritiek voor een fictie verklaard? Niet dus, omdat zij een criterium aan de religieuse of ethische dogmatiek of een sociale grondgedachte hebben willen aanleggen: iemand als Menno ter Braak b.v. is sociaal en ethisch en religieus volmaakt individualistisch, en in verband met kunst in dit opzicht indifferent. Echter hebben hij en anderen gezegd, dat ‘objectieve’ kritiek niet bestaat, daar de oordeelen over eenzelfde werk bij

verschillende kritici geheel uiteenloopen; ieder oordeel is dus subjectief. Hierbij, en daar zinspeelde ik reeds op, wordt aan de begrippen objectief en subjectief in verband met kunst een andere bedoeling gegeven, dan Kloos en Van Deyssel bedoelden. Ook Ter Braak c.s. wil geen ethische, sociale of religieuse maatstaven aanleggen, doch wel degelijk aesthetische; alleen: het lijkt hem onmogelijk tot definitieve waardebepaling te komen, wat proefondervindelijk blijkt uit de uiteenloopende oordeelen der zoogenaamde 'objectieve' kritici. Zoo kwam hij tot zijn onderzoek naar het wezen der 'schoonheid', welke hij trachtte 'het masker af te rukken'. Toen bleek onder den sluier dezer mysterieuse figuur een soort vitaliteit, een soort puberteit te schuilen; tusschen 'schoonheid' en 'riskant leven' meende Ter Braak een aan identiteit grenzende gelijkenis te kunnen ontdekken. Zoo verder denkende kwam Ter Braak er toe te beweren, dat de kritikus altijd dàt mooi zal noemen, wat hèm 'lokt', hèm persoonlijk, gezien zìjn aanleg, zijn specialen geestelijk-stoffelijken 'bouw', zijn.... 'belang', zooals hij later kortweg en ietwat 'riskant' al weer (en tot groote verontwaardiging van velen) zei. Wanneer men inderdaad àànneemt, dat gèèn kritikus, want geen enkel mensch, in staat is buiten zichzelf te treden, dan is inderdaad alle objectieve kritiek onmogelijk. Vroeger zei men kortweg: 'over smaak valt niet te twisten' en met dit woord 'smaak' zijn we dan ook op hetzelfde stoffelijke terrein aangeland, waar Ter Braak zijn woord 'belang' kiest. Door op deze wijze de geheele kritiek en de verdeeldheid van oordeel terug te brengen op smaak-, resp. belangenverschil, wordt inderdaad alle kritiek, objectief gesproken, waardeloos.

Ofschoon we dus wederom in den doolhof zijn aangeland, dienen we nu nog even verder te gaan op dezen weg. Want die genoemde 'smaak', dat bewuste 'belang', heeft dieper oorzaak, natuurlijk. En moet men dus niet evengoed alle religieuse en sociale, ethische en wijsgeerige overtuigingen bij een kritikus (als bij ieder mensch) smaakbepalend noemen? Natuurlijk moet men dat, wanneer men aanneemt, dat niemand in staat is (dus ook de kritikus niet) zichzelf weg te cijferen. Maar dan wordt de kwestie wederom ingewikkelder, want nu blijkt tòch de 'subjectieve' kritiek, welke Ter Braak c.s. verdedigt, omdat hij ze de eenig mogelijke acht,

in den grond van de zaak vereenzelvigd met de subjectieve kritiek, die de Tachtigers verwoed bestreden. De Christelijk aangelegde, opgevoede of geworden kritikus zal, zonder het zelf te weten (want in ons onderbewuste sluimeren de krachten, die in werking treden mèt de bewuste) met meer sympathie het christelijk kunstwerk naderen, dan de paganistische; de communistisch-revolutionaire kritikus heeft zìjn smaak of belang; de ethische weder een andere. En wat de Tachtigers wenschten: afzondering van het ethische element in den kritikus, het allèèn in werking stellen van de schoonheidsverlangens, om op die wijze het kunstwerk nur-aesthetisch te beoordeelen.... is, zoo gezien, eenvoudig onmogelijk voor ieder die òòk geestelijk doortrokken is van ethische, religieuse of sociale krachten. Dààrom juist verklaarde Kloos nadrukkelijk, dat ieder 'godsdienstleeraar, ieder staatkundig leider of adspirant-leider, ieder verkondiger van een bepaald stelsel van wijsbegeerte' absoluut ongeschikt is voor kunstkritikus. Of, zooals Plasschaert het eens uitdrukte: 'Je kunt een apostel zijn en toch verduiveld weinig van schilderijen weten.' En wèèr is het duidelijk, dat voor de Tachtigers zelf dèze kant van de subjectieve kritiek niet bestond, dus zòò gezien het uitoefenen van objectieve kritiek nogal eenvoudig was: zij waren nu eenmaal werkelijk a-sociaal, a-moreel en a-religieus. Wèl bleef ook bij hen het 'smaakverschil' en prees dus Van Deyssel soms wat Kloos veroordeelde (b.v. Van Eeden's 'Ellen'), maar zij behoefden althans geen gevecht te leveren met de onderbewuste buiten-aesthetische krachten in hen. Wanneer dus Ter Braak objectieve kritiek onmogelijk acht in verband met den belangenstrijd die onderbewust in ieder kritikus (en mensch) wordt gevoerd, dan vindt ook de christelijke, de sociale, de wijsgeerige kritikus in het betoog van dezen schoonheids-ontmaskeraar zijn apologie. Wanneer het dus waar is, dat, zooals Ter Braaks enquête in 'Het Vaderland' zou doen blijken, iedere kritikus 'voor zijn eigen standje' vecht, zij het zonder dat hij het weet, dan is daarmee ieder soort kritiek, uitgaande van welke neven-aesthetische grondslagen ook, weder toegelaten en erkend als gelijkwaardig aan iedere, nog steeds zoo genoemde, 'objectieve' kritiek, daar ieders 'belang' toch goed beschouwd even 'billijk' is. En dat allen hun belang zullen trachten te verbergen onder het mom

'schoonheid', dat dus ieder zal beweren, dat hìj speciaal voor 'de' schoonheid vecht is vanzelfsprekend, daar geen kunstkritikus tegenwoordig den moed zal hebben, te zeggen, dat hij 'de schoonheid' van het werk niet van beteekenis acht, maar de 'tendenz': dat te verzwijgen immers is, bewust of onbewust, zijn eigen-belang als kunstkritikus. Vandaar dan ook, dat Mevr. Henr. Roland Holst in haar inleiding tot de sociale poëzie: 'Het eeuwige vuur' begint met te betoogen, dat de grootste poëzie ontstaat, wanneer Schoonheid. Waarheid en Gerechtigheid of Liefde samentreffen, en dàarna zegt dat wannèèr dit het geval is, gesproken kan worden van.... revolutionaire poëzie, daarmee dus deze laatste voor de hoogste poëzie verklarend. Wanneer we hier zijn aangeland wordt de kunstkritiek tot.... politieke en sociale, godsdienstige en ethische strijd, met alle nadeelen van dien. Stellig, Greshoff had gelijk: 'de aesthetica heeft een slechten tijd'....

En wederom zijn we volkomen verdwaald. We meenden, dat de kritikus de 'schoonheid' zocht, en we zijn aangeland bij zijn 'smaak', zijn 'eigen-belang'. We hadden de schoonheid tot een autonoom begrip verklaard, en we zijn nu zoover dat we haar als een verkapt streven naar eigen voordeel zijn gaan zien in den mensch. Van de objectieve kritiek die de Tachtigers eischten, zijn we afgezakt (ik noem dat zoo!) naar het uiterst subjectieve, naar eigen baat, eigen partijbelang, eigen kerk, eigen 'school'. Inderdaad is het in Nederland dien weg gegaan van 1880 tot heden. Ik kan daar hier niet uitvoerig op in gaan; in mijn boek 'Naturalisme en Romantiek' kan men dezen ontwikkelingsgang met even zooveel bewijsplaatsen behandeld vinden. Waar ligt de oorzaak van deze ontwikkeling? Ik meen allereerst in de wijzigingen in de wereld: het versnelde levenstempo heeft talrijke jongeren geen rust gegund, zich in de kunst van vroeger te verdiepen; over veel werd zonder voldoende kennis van zaken geoordeeld; kortom, er kan gesproken worden van een gebrek aan cultuur, zooals ook duidelijk blijkt in de tegenwoordige politiek.

Het geheele probleem loopt ten slotte inderdaad uit op het begrip 'schoonheid'. Men is er niet van af, door te zeggen, dat de kritikus alleen schoonheid heeft te signaleeren, zonder zich op dat begrip te bezinnen. Ter Braak heeft het getracht te doen en kwam tot zijn 'vitaliteits- en puberteitshetorie', daarmee echter

hoogstens rakende aan de bronnen van de scheppende machten, zooals Freud die zocht in het sexueele. Dat die bron alleen werkt in den ‘levenden’ mensch is toch zonder meer duidelijk; de levend-dooden scheppen natuurlijk niet. ‘Vitaliteit en puberteit’ zijn echter stellig te beperkte begrippen; en het volwassenzijn te identificeeren met seniliteit is waanzinnig. Ter Braak's smaak gaat nu eenmaal uit naar het destructieve, naar alles wat met ethische en religieuse en provinciale dogma's breekt; wie zichzelf met moeite heeft moeten ontworstelen aan dogmatiek, blijft er nog jaren later tegen vechten. Niet alleen de godsdienstleeraar, maar evengoed de afvallige is volgens Kloos' definitie als kritikus gehandicapt.

Men kan echter de ‘schoonheid’ ook anders benaderen. Wat is er voor gemeenschappelijks in Vermeers schilderijen, in Sophocles ‘Oedipus’, in de lyriek van A. Roland Holst, in Mozart's verrukkelijk klankenspel, in ‘Faust’, in Van Deyssels ‘Een Liefde’, in Multatuli's ‘Max Havelaar’ en in Querido's ‘Jordaan’? Men kan zich toch gemakkelijk een groote groep liefhebbers voorstellen, die op al deze werken stuk voor stuk dadelijk bereid zijn, het epitheton ‘schoonheid’ toe te passen. Heeft dit iets met ‘belang’ te maken? Appelleert elk dezer werken op eenzelfde moment in die bewonderaars? En men kan er groote deelen van den Bijbel aan toevoegen, bovendien de felste revolutionaire poëzie van Henriëtte Roland Holst en de teerste liefdesliederen van Goethe of Heine. Kan men soms niet gelijktijdig ‘Werther’ bewonderen en Zola? Aart van der Leeuw en Jef Lasts ‘Marianne’? Kan men niet tegelijk innig ontroerd worden door een klein schilderijtje van één appel van Jacobus van Looy en bewonderend stilstaan voor Rembrandt's ‘Nachtwacht’? Is het niet mogelijk Chopin's duistere ontroeringen mee te leven èn Couperins ‘spel’ te genieten? Kan een mensch, kortom, niet met al zijn zinnen en met heel zijn hart verrukt zijn van een lentegrasveld vol witte madelieven en anderzijds hevig bewogen door de nooden van de menschheid?

Natuurlijk kan dat; ik geloof tenminste niet dat iemand dat in het algemeen zal willen ontkennen, al kan ik me voorstellen dat ieder menschen en groote kunstenaars kan opnoemen, voor wie hij die gelijktijdigheid onmogelijk acht.

Maar waarin schuilt dan de ontroerende kracht van al de genoemde werken? Stellig, dus niet in den ‘inhoud’, de ‘stof’, de ‘ideeën’, de ‘levensovertuiging’, de ‘tendenz’, of hoe men dan ook dàt wil noemen, wat niet de verschijning als kunst er van is. Immers niemand kan tegelijk de levensidee van ieder dier zóó uiteenloopende kunstenaars aanhangen. De macht van die kunstenaars moet dus zijn, den lezer of hoorder of beschouwer tijdelijk te enthousiasmeeren voor zijn totale persoonlijkheid, en hij bereikt dit alleen door zijn werk, door den verschijningsvorm er van. De suggereerende macht schuilt dus in het werk zelf, al zou zij er nooit in zijn gekomen zonder de persoonlijkheid van den schepper er van. Maar stellig zou niemand van een kunstwerk spreken, wanneer diezelfde persoonlijkheid dàt werk niet had kunnen scheppen, en zelfs zou dan niemand door hem tijdelijk geënthousiasmeerd zijn voor zijn idee of voor zijn onderwerp. En wat ìs dus die schoonheid, zooals wij die suggereerende macht nu eenmaal noemen? Het kan niet anders gezegd worden: die schoonheid is gelegen in het feit, dat het ‘gegeven’ zijn ‘vorm’ heeft gevonden; het is de beroemde ‘eenheid van vorm en inhoud’, die andere uitspraak derzelfde Tachtigers, de belangrijkste grondslag van hun kritiek, de gedachte, die wellicht het meest vruchtbaar zal blijken van hun geheele streven. En dan is meteen duidelijk dat de aard van het ‘gegeven’ indifferent is; dat, zooals Wolff en Deken in de inleiding van ‘Sara Burgerhart’ al schreven (1782): ‘de uitwerking zal alles moeten goed maken.’

Wat zal dus volgens mij de taak van den kritikus zijn? Niet meer en niet minder dan de schoonheid, dat is de eenheid van vorm en inhoud, te signaleeren en te demonstreeren. Te zeggen dàt én waaròm hij het werk geslaagd acht; na te gaan wàt de schepper heeft willen geven en aan te toonen dàt hij dat geheel gààf heeft weten te geven; het ‘kunnen’ van den ‘kun-stenaar’ te doen merken aan de lezers van zijn kritiek. Als het over schilderkunst gaat, is ieder het daar direct mee eens; zoodra het over litteratuur gaat begint het debat! Omdat in woordcombinaties ideeën en gevoelens schuilen? In kleur- of klankcombinaties dan niet? Omdat achter een roman, gedicht een totale persoonlijkheid schuilt? Achter een compositie of een schilderij dan niet?

Is die eenheid van vorm en inhoud bereikt, dan is het litteraire

werk kunst. Die eenheid zàl niet bereikt kunnen worden, wanneer de persoonlijkheid van den kunstenaar niet volkomen gegeven is aan zijn werk. Alleen een zuivere persoonlijkheid zal zich aan iets, het doet er niet toe wat, totaal kunnen geven. Halfslachtige menschen scheppen halfslachtige werken, dus ook halfslachtige kunstwerken,.... dat wil zeggen: gèèn kunstwerken. Van Looy maakt van één appel een even prachtig schilderij als een ander van de Madonna; Van der Leeuw geeft een even volmaakte idylle van een eenvoudig leven tusschen bloemen, kinderen, melk en honing, als Tolstoy een tragisch tafereel van een veldslag.

Waarom zou de goede kritikus gaan kiezen tusschen het een en het ander? Waaraan ontleent hij het recht zijn lezers allèèn voor te zetten, wat hem naar het 'gegeven' het meest aanlokt? Wat zou men van een kunstkritikus zeggen, die een schilderij verwerpt, omdat hij niet van stillevens houdt? Van een muziekcriticus, die zegt, dat hij wel van muziek houdt, maar niet van muziek voor fluitinstrumenten of van werken in driekwarts maat? Van een litterair criticus, die Streuvels verwerpt, omdat hij Vlaamsch zoo vervelend vindt, of Bastiaanse omdat hij niet van de natuur of van de natuurpoëzie, Henriëtte Roland Holst, omdat hij niet van socialisten en Van Schendel, omdat hij alleen van christelijke boeken houdt? De dwaze consequenties waar de subjectieve kritiek toe leidt, veroordeelen haar eens en voor al.

Maar, zal men wellicht tegenwerpen, door mijn redeneering doe ik niet anders dan mijn eigen 'belang': de schoonheid, verdedigen. Ook ik zou dus subjectief zijn, en ieder die objectieve kritiek blijft eischen in dezen voor de aesthetica slechten tijd. Welnu, als men dezen laatsten slag wil toebrengen aan den verdediger der objectieve kritiek, dan doet men niet anders, dan hem verwijten, dat hij zijn plicht doet. De kunstkriticus heeft zich in dienst gesteld van de kunst; schoonheid, dat is eenheid van vorm en inhoud, is voor kunst gebiedende eisch, de zuiverheid der scheppende persoon lijkheid is allèèn uit die eenheid af te lezen. Die te herkennen kàn dus alleen de plicht van den kritikus zijn.

Wil men dan volhouden, dat ieder nu eenmaal geneigd is zijn 'belang' tot zijn 'plicht' uit te roepen, om zich zoo 'moreel' te dekken; dat dus de socialistische kritikus en de christelijke kritikus zal zeggen, dat het zijn plicht is in kunst allereerst en

bovenal te eischen: drang naar sociale rechtvaardigheid, respectievelijk drang naar God.... uitstekend; mààr: het komt me voor, dat de publicaties dezer kritici dan voortaan gepubliceerd dienden te worden onder de courantenhoofden ‘maatschappij’ of ‘kerknieuws’. Het zou dwaasheid zijn iemand te verwijten, dat hij den maatschappelijken vooruitgang of den godsdienst stelt boven de kunst; maar wie beweert zich in dienst van de kunst te stellen en zich dus kunstkritikus noemt, moet geen verkapte maatschappij- of godsdienstkritiek geven. De bakker moet brood bakken en geen boeken drukken.

Romantische verschijnselen in onzen tijd door Dr. H. Gerversman.

Bij de classificatie der karakters onderscheidde Prof. Heymans in hoofdzaak de volgende drie groepen:

a. niet-actief emotioneelen,
b. actief emotioneelen en
c. actief niet-emotioneelen.

Bij elk daarvan is dan eventueel nog sprake van de z.g. primaire en secundaire functie, waaronder verstaan wordt de kortere of langere nawerking van ontvangen aandoeningen in het bewustzijn.

Interessant is nu, dat deze karakter-klassen - of wil men ze noemen: temperamenten - niet alleen individueel voorkomen, maar ook van toepassing zijn op volkeren en tijden en dat ze in opeenvolgende tijdsperioden afwisselen, in elkaar overgaan in eeuwigen cirkelgang. Zoo zou men dan zelfs voor het tijdsgebeuren kunnen construeeren wat ik wil noemen den *'Cirkel der Temperamenten':*

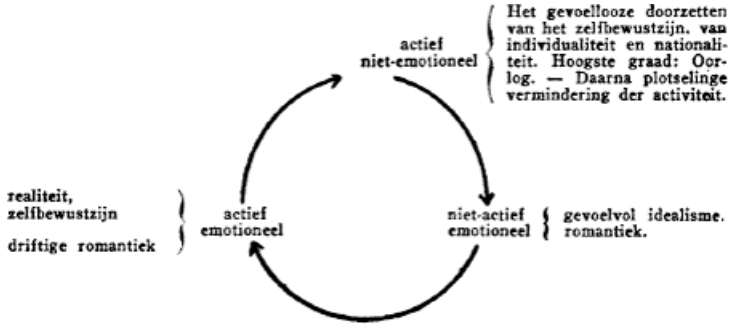

Na den oorlog heeft men herhaaldelijk kunnen hooren en lezen over de vermoeidheid, waarin de wereld was vervallen. Zoo constateerde - om maar een pregnant voorbeeld te noemen - Dr. Drummond op zijn rondreis door verschillende landen in 1925 ook deze 'geestelijke vermoeidheid'. Psychologisch uitgedrukt beteekent deze vermoeidheid het afnemen van het actieve, waardoor juist het emotioneele, het gevoelselement meer op den voorgrond wist te dringen, wat dus niets anders wil zeggen, dan dat de tijd een niet-actief, emotioneel karakterbeeld vertoonde.

Wat zijn nu bij het individu de verdere kenmerken van dit niet-actieve emotioneele karakter? Als bizonder typeerend mogen de volgende vermeld worden: sterke en levendige fantasie, het als werkelijkheid aannemen van feiten, die inderdaad niet of nog niet gebeurd zijn, een beheerscht-worden door sterke aandoeningen, een voorliefde voor symbolismen, een neiging tot bespiegeling en godsdienstige overpeinzingen, in het uiterste geval: de extase. Over 't algemeen kan men dus zeggen, dat deze karakters geboeid worden door alles, wat in de eerste plaats tot het gevoel spreekt, wat hun fantasie opwekt. Niet dus de wereld van het alledaagsche, niet het nuchtere, niet het koel-zakelijke, maar de wereld van den droom, van het wonder, van het occulte trekt hen aan. Daarin verdiepen ze zich, daardoor laten ze zich beheerschen en komen dan vaak tot nieuwe, hoogere waarheden, - waarheden, die staan naast en boven het leven van het dagelijksche bewustzijn.

Het is mij nu gebleken, dat vooral bij uitstek romantische naturen deze karaktereigenschappen vertoonen, zoodat ik het emotioneel niet-actieve type het *romantische* karakter zou willen noemen.

In den emotioneelen, niet-actieven tijd zullen nu de genoemde eigenschappen als 'romantische' verschijnselen herhaaldelijk, ja, men mag wel zeggen: massaal voorkomen. Dr. Drummond constateerde al in der tijd toeneming van het occultisme en bekeeringen tot het Katholicisme, wat volkomen past bij de typeering van Heymans. En dat het hier niet gaat om enkele sporadische feiten, mogen de volgende voorbeelden aantoonen, die inderdaad nog verveelvoudigd zouden kunnen worden.

Een paar jaar na den oorlog werd door een onzer dagbladen geconstateerd, wat een enorm aantal waarzegsters, planeetkundigen

en helderzienden als paddestoelen uit den grond waren verrezen. Zij gaven raad in alle zaken, zooals de geijkte term luidt; zij voorspelden de toekomst uit den kristallen bal, uit de hand, uit de kaarten, en talloozen - vooral dames - trokken er heen, trokken naar de armzalige buurtjes der duisternis, om licht in hun leven, licht in de toekomst te krijgen!....

Dat was de zelfkant van 't occultisme, van de romantiek. Maar ook de ernst ontbrak niet, de ernst van 't experimenteele spiritisme. In 1925 hield de beroemde schrijver der Sherlock Holmes-verhalen, Sir Arthur Conan Doyle, voordrachten met lichtbeelden van geesten-foto's. Hij sprak o.a. in de Salle Wagram te Parijs, waar de toeloop van 't publiek zóó groot was, dat ten slotte de deuren moesten gesloten worden. Men schatte het aantal aanwezigen in de zaal op vijfduizend! Er werd o.a. een foto-lichtbeeld vertoond van een plechtigheid voor de cenotaaf van den Onbekenden Soldaat op wapenstilstandsdag, waarop men gematerialiseerde geesten van gesneuvelden zich in groepjes boven het Londensche publiek zag bewegen.

Men ziet: photografie, lichtbeelden of welke andere middelen der techniek ook, sluiten de romantiek niet uit. Romantiek en techniek zijn niet twee tegenovergestelde dingen. De romantiek maakt, zooals alle andere stroomingen, gebruik van de aanwezige middelen der techniek, om zich zoo volkomen mogelijk te demonstreeren. Heeft het geloof, heeft het religieuze ‘wonder’ niet eveneens van de moderne techniek gebruik gemaakt, toen b.v. in 1924 de Credo-film in het Luxor-theater te Rotterdam werd gedraaid? Maar ondertusschen zijn dat allemaal bewijzen voor de gemoedsgesteldheid der menschen: men vertoont dergelijke films of lichtbeelden van geesten en wonderen niet, wanneer de tijd er niet om vraagt!

Het is, alsof in die jaren de afstand tusschen hier en ginds, tusschen leven en dood over 't algemeen als maar heel gering gevoeld werd. Uit tal van mededeelingen blijkt, dat een verhoogd contact met de ‘nachtzijde’ van het leven was ontstaan. Telkens hoorde men van wonderen, van genezingen, van verschijningen van geesten en heiligen, die aan middeleeuwsche verhalen herinnerden.

Zoo konden we b.v. in de Londensche ‘Star’ lezen, dat bij het

herstel van de pastorie te South Mimms, die dagteekent uit de 14de eeuw, menschelijke overblijfselen waren gevonden vlak onder den vloer van een slaapkamer, waar het vele jaren lang gespookt had. Ds. Allen Hay, de predikant van 't plaatsje, vertelde, dat hij al dadelijk, nadat hij dertig jaar geleden zijn intrek in de pastorie had genomen, gemerkt had, dat er af en toe om drie uur 's nachts een geest in zijn slaapkamer op bezoek kwam. Nog drie andere menschen beweerden, onafhankelijk van elkaar, dezelfde verschijning te hebben gezien. En dat is geen spookverhaal uit ‘den goeden ouden tijd’, geen griezel-sprookje, voortgekomen uit middeleeuwsche bijgeloovigheid, maar een gebeurtenis uit den killen tijd der techniek.... maar in dezen ‘killen’ tijd is er meer romantiek, dan men wel vermoedt!....

Een ander maal hooren we van een meisje, dat haar dood droomde. Het gebeurde te Leicester. Een zeventienjarig fabrieksmeisje had bij 't ontbijt met haar ouders en naderhand met haar vriendinnen erover gesproken, dat zij had gedroomd, dat de fabriek was afgebrand en zij zelf gestikt was. Inderdaad brak nog dienzelfden ochtend brand op de fabriek uit en 't meisje kwam in de vlammen om.

Een ander geval werd in het Nationale Laboratorium voor Psychisch Onderzoek te Londen onder ideale wetenschappelijke omstandigheden onderzocht. Daar had men een meisje opgenomen, dat geplaagd werd door z.g. ‘kwelgeesten’, die haar mishandelden en voorwerpen in haar omgeving verplaatsten.

Men veronderstelde, dat het meisje in haar jeugd bang was gemaakt door verhalen van boerenmenschen over duivels en booze geesten. Zoo wordt, als in middeleeuwschen tijd, de romantische nacht, het angstig-occulte overgebracht in het ziele-leven van een kind. Daar ontstaan dan de angst-complexen, die het leven beheerschen en uit zijn baan slingeren. De angst, evenals het religieuze gevoel, werkt hevig auto-suggestief en wat elders de extase teweegbracht, dat werd hier veroorzaakt door de auto-suggestieve angst voor demonische mishandelingen, n.l. dat het meisje op verschillende plaatsen van haar lichaam ‘stigmata’ vertoonde, wondteekenen, ontstaan door die ingebeelde mishandeling. Hebben we hier niet een typisch geval van het ‘accepter des faits non accomplis’?

Ondertusschen bleef toch onverklaard het feit van de beweging der kleine voorwerpen, die zich in haar nabijheid zonder lichamelijke aanraking verplaatsten, terwijl werd vastgesteld, dat er van magnetisme geen sprake kon zijn.

Het uiterste geval van niet-actieve emotionaliteit met primaire functie is de hysterie. Ook als massaverschijnsel is in de laatste jaren de hysterie nogal eens voorgekomen. Ik denk hierbij vooral aan de z.g. religieuze verschijningen en wonderen, die de menschen in nerveuze opwinding brachten. Zoo kwam 'n paar jaar geleden in Spanje de geloovige bevolking in opschudding door geruchten, dat de Heilige Maagd zou zijn verschenen. De verschijning zou het eerst gezien zijn door vier kleine meisjes, die het aan den dorpspriester vertelden. Later bevestigde een landarbeider hun verhaal en zijn beschrijving van de verschijning stemde volkomen overeen met de hunne. En het dorpje Guadamur in de buurt van Toledo was opeens beroemd geworden. Duizenden trokken erheen, om eveneens getuigen van het mirakel te zijn. Het waren formeele bedevaarten. Men wierp zich op den grond, er werd gezongen en gebeden en in de algemeene opwinding beweerden velen inderdaad, dat zij de verschijning gezien hadden....

De kindertjes, die de Maagd het eerst zagen, gaan met den priester naar de bedevaartplaats, beschrijven hoe de Maagd er uit ziet, bevestigen bevend, dat de verschijning zal terugkeeren. De dokter houdt alles voor auto-suggestie, maar plotseling, op een avond, ziet hij zelf óók een vage gestalte, die uit een vlam van bloemen te voorschijn komt en in de lucht verdwijnt....

Alles herinnert aan de verschijningen der Middeleeuwen.... Een roes is over het volk gekomen.... men zóekt het wonder, men wíl het wonder.... het geloovige volk is in beroering.... En waardoor? De republikeinsche regeering heeft de kerk aangetast, het geloof vernederd, de priesters vervolgd.... Wie zal het zeggen, of vandaag of morgen niet ook in Duitschland het ‘wonder’ verschijnt, losbreekt uit de opgekropte spanning der geloovigen?....

Ook van elders in Spanje kwamen berichten van verschijningen ....en de eene overtrof de andere.... Vijftigduizend menschen groepten samen, om het wonder te zien.... totdat de vicaris-generaal van het diocees verklaarde, dat na een ingesteld onder-

zoek was gebleken, dat er van bovennatuurlijke interventie geen sprake was. De extasen waren gewone gevallen van hysterie.

Maar wat doet het er toe: een feit blijft de groote romantische massa-hysterie, die, als in alle dergelijke perioden van spanning en opwinding, tot wonderzucht uitbarst....

Zeg niet: dat alles gebeurde in de binnenlanden van het Iberische schiereiland, waar het volk nog achterlijk is in beschaving en verstandelijke ontwikkeling. We hebben dichtbij, even over de grenzen, hetzelfde kunnen beleven! In België volgden de verschijningen elkaar op als in concurrentie! Het begon in Juni 1933 te Beauraing, toen volgde Bannaux, daarop Chaineux, eindelijk Onkerzeel.... en hoteliers en chauffeurs maakten goede zaken! In Banneux werd van het geld, door bedevaartgangers bijeengebracht, een kapel gebouwd, waarin de secretaris van den aartsbisschop van Mechelen de eerste mis las.... Langzamerhand echter hechtte men, ook van kerkelijke zijde, aan al die verschijningen geen geloof meer, maar niettegenstaande dat kwamen er toch nog op sommige avonden vijfduizend personen bij elkaar, om op het ‘wonder’ te wachten!....

Bij het wonder behoort de genezing. Dat is als het ware de persoonlijkste ervaring van het wonder. Het gebeurt zoo vaak, dat het wonder ons nauwelijks meer verwondert! Laten we nu maar niet praten over de auto-suggestieve kracht van het geloof: het ‘wonder’ is immers zooveel romantischer! En men maakt er feestelijkheden van, jubelende plechtigheden met processies en zang, muziek en wierook.... En het geloof voelt zich veilig, diep en sterk....

Maar het kán ook eenvoudiger; de kracht van den geest behoeft geen grootsche, pronkende enscèneering: in het kerkje van Frizinghall te Bradford verrichtte een genezer zijn wonderen onder medewerking der Anglicaansche kerk. Men zag er dezelfde tooneelen als te Lourdes. Blinden, kreupelen, verlamden, honderden en nogmaals honderden kwamen er dagelijks en James Hickson legde hun de hand op 't hoofd en genas, biddend, door de kracht van den geest....

Hoe is dat alles op zoo groote schaal mogelijk, wanneer de menigte niet geloovig ópen staat voor 't ‘wonder’? En wat beteekent dit open-staan voor 't wonder? Dat is het ontwaakte,

diepere gevoels- en ziele-leven. De harde, verstandelijke activiteit der wereld-gebeurtenissen had zich zelf vermoord. Overgebleven was de ziel met haar eigen wonderlijk-diepe gevoels-wereld, met haar eigen verlangens en wetten en mogelijkheden, die vèr uitgaan boven de enge grenzen van verstandelijk weten en verstandelijke activiteit.

De genezing door den geest: Stefan Zweig heeft er een heel werk aan gewijd, een werk, dat karakteristiek is voor dezen tijd, want alleen in dezen tijd was het mogelijk, in dezen tijd, die zich zoo diep interesseert voor den 'Geest'.

'Iedere verdrukking, iedere benardheid der natuur herinnert ons aan een hooger vaderland': dit motto van den fijn-romantischen dichter Novalis plaatste Zweig boven zijn werk, waarin hij ons de zoekers naar den geest voorstelt: Mesmer, Mary Baker-Eddy en Freud, bij wien de leer van den Geest wetenschap werd, philosophie en wereldbeschouwing....

Laten we toch ook niet denken, dat wij in ons land, in ons kalm en nuchter Nederland, zooals men zegt, de romantische verschijnselen of de behoefte aan romantiek niet kennen. De onrust van den tijd heeft ook ons aangegrepen. Ook hier zoekt men het 'wonder', en duizenden zijn in-der-tijd over de grens gegaan, om het in 't Vlaamsche of Waalsche land te vinden!.... En toen Marion en Hannussen optraden, stonden de couranten vol van hun prestaties. 'Wij hebben reeds vele telepathen en helderzienden in ons midden gehad', verklaarde de Haagsche Courant, 'maar nimmer is er een geweest als Marion.' Stresemann, Ford, Rothschild, Stinnes e.a. moeten zijn raad hebben ingewonnen!..

Maar *het* wonder, het gróóte wonder van den tijd, te vergelijken met Franciscus van Assissi, ook dát wonder zou als opperst romantisch verschijnsel uit de ellende en het verlangen van den tijd op-bloeien en wel in het geteisterde, verlaten en verloren Duitschland ergens in een klein, nooit-genoemd en nooit-geweten plaatsje in Beieren, in Konnersreuth, en de couranten vertelden haast dagelijks van Thérèse Neumann, het Raadsel van den tijd... de gestygmatiseerde, die het lijden van Christus zag en beleefde.

Het wonder was er, de heilige leefde in den tijd van spanning, van onrust, van vernedering, van economische ellende. God sprak

weer tot de eenvoudigen van harte.... En de wankelenden en de verlorenen en de ontgoochelden en de zoekenden en de wonderzuchtigen en de twijfelaars en de op-sensatie-belusten en de naïef-geloovigen, dat alles stroomde naar t kleine Konnersreuth, om de heilige te zien, om het kloppen van hun hart te hooren, om te bidden, te weenen, of ook om in stomme verbazing het hoofd te schudden.... Men schatte het aantal auto's, dat in het eerste jaar van Thérèses' toestand naar Konnersreuth was gekomen, op zestigduizend! Ik zei het al: de sensatie-zucht is daarbij niet uitgesloten. En dat is altijd het pijnlijke van zoo'n geval. Een fijne gevoeligheid moet daardoor wel ergerlijk getroffen worden. Maar ten slotte: ook de verhevigde sensatie-zucht is een romantisch verschijnsel van den tijd!

Ziedaar dus enkele feiten dezer jaren. Zoo stuwt de romantische golflijn telkens weer omhoog in de Middeleeuwen, om te verdwijnen onder het bewuste in den tijd der Aufklärung, daarna weer ópgolvend in den tijd der Fransche overheersching, verdwijnend weer in de daarop volgende periode van het materialisme, om in den laatsten tijd, na den wereldoorlog - het resultaat van het materialisme - weer opnieuw op te duiken.

L'histoire se répète. Zelfs de barre uitbarstingen van Middeleeuwsche spanning ontbreken ook thans niet: naast en na het wonder de Jodenvervolging!.... Is het nationaal-socialisme, psychologisch opgevat, niet zelf een product van romantische wereldbeschouwing zoowel in zijn uitspatingen als in zijn ‘idealisme’? De geheimzinnige veemmoorden, die Duitschland eenige jaren geleden herhaaldelijk in beroering brachten, de swastika, het oud-Indische symbool der vruchtbaarheid, het devies van ‘Blut und Boden’, het nieuwe heidendom, ten slotte de gruwelverhalen omtrent het Jodendom en de epidemisch geworden leugen, dat alles zijn verschijnselen, geboren uit een felle, nerveuze, hysterische spanning, die massaal is uitgebarsten. Maar ís het een keer zoo ver, is de explosie voorbij, dan komt de koele, ijzeren realiteit weer en 't is uit met de romantiek....

Den 10den April van 't jaar 1933 werd bij den wegberm van de Brandenburger Chaussee het lijk gevonden van een onaanzienlijk zwart mannetje. Hij heette Hermann Steinschneider; hij was van Joodsche afkomst en kwam oorspronkelijk uit Moravië.

Weet een uwer, wie Hermann Steinschneider was? Hermann Steinschneider was eens ‘de koning der helderzienden’, genaamd Jan Erik Hanussen.... De S.A. had hem uit het Scala-theater te Berlijn ‘afgehaald’. Een paar uur later lag hij in een kliniek. Nog later bevond hij zich in verzekerde bewaring. En weer even later vond men hem langs den weg.... De groote helderziende der Romantiek was vermoord....

En dan nog een bericht, dat ruim een jaar later in Weenen werd tegengesproken: Therese Neumann, de heilige van Konnersreuth, zou in Februari 1935 door de nationaal-socialisten in een concentratiekamp zijn opgesloten, maar na eenige dagen weer in vrijheid gesteld zijn. Zij zou een visioen gehad hebben en verklaard, dat het huidige régime acht jaar zou duren en dat de Katholieken zich moesten voorbereiden op een grooten cultuurstrijd. Opmerkelijk is ondertusschen, dat deze cultuurstrijd inmiddels werkelijk is ontbrand.

Het derde Rijk kan echter blijkbaar geen helderzienden gebruiken.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Mijn dooden.

Gelijk de moeder, dragende in haar schoot
Het brooze leven van haar liefdekind,
Met schrik beseffend: voedsel voor den dood,
Die, vroeg of laat, de zeekre prooi verslindt;

Zoo draag ik, diep verborgen in mijn ziel
En moet ik laven met mijn levensbloed
Nog elken lieven doode, die me ontviel.
Mijn liefde is groot, doch zwijmt mijn trouwe moed.

Dat maakt mijn leden loom, mijn schreden zwaar.
Ik vind geen slaap. Ze ontwaken, in den nacht
En rijzen op als van een doodebaar
En fluistren klanken, onverstaanbaar zacht.

O lieve dooden! zoo 'k één woord verstond
Van wat versmolt in tranen, klacht en snik,
't Zou beter zijn - Na nacht, die kracht verslond,
Weet noode ik: Wie zijn zij en wie ben ik?

En zoo 'k u offer wijn van zonneschijn,
Aroom van roze en ooft als doodemaal,
Waarom uw oogen wenden van 't festijn
En vergen aandacht voor uw oud verhaal?

Toen vlood uw adem in de bleeke lucht,
Waarom, wel wetend hoe dit leven is,
Insteê van ópgaan als een leeuwrikvlucht,
Mij blijven leed doen, in mijn duisternis?

II.
Bij haar ziekbed.

'k Zat bij haar ziekbed en leed mee haar pijn.
- ‘'k Wist niet’, sprak zij, ‘dat je zóo lief mij had.’
Uit welken afgrond, langverloren schat,
Rees óp dat woord? De sneeuw op 't raamkozijn
Was witter niet dan haar gelaat, hoe mat
Lag 't liefste wezen, edel, wijs en rein!
Dat zij kon sterven, ik, verlaten zijn
Besefte ik - Zij was ál wat 'k nog bezat.

En toch - toen liefde, vreugdbelovend, riep,
Verliet ik haar voor schijn van zaligheid:
Fata morgana. Toen ze in 't graf al sliep,
Voelde ik mij martlen bijtend zelfverwijt:
Ware ik gebleven in het blanke licht
Der heilige aura rond haar aangezicht!

III.
In land van heugenis.

'k Zei: - ‘Als ik dood ben zal mijn schim hier dolen.’
Nu zwerf je zelf in Land van Heugenis.
Daar vind ik jou, wie 'k elken dag vermis
En breng je trouw narcissen en violen.

'k Verheerlijk je als een heilige in haar nis,
In schemer van een zijkapel verholen -
Nu zweef ik tot je als op gewiekte zolen -
Dan voel 'k je ziel of ze in de kamer is.

Zij zeggen wel, maar 'k wil het niet gelooven,
Dat je enkl in mij leeft, dat mijn dood zal dooven
Je schim en Land van Heugenis vergaan.

Maar zou 't niet zoet zijn, lieve, na mijn sterven,
Elkaar te ontmoeten waar ik placht te zwerven,
Bij d'ouden beuk of in de lindelaan?

Verzen van Daan van der Zee.

Scherende meeuwen.

Beheerscht deint de zee.
Meeuwen scheren en zweven....
Witte onrust scheert met hen mee
naar het strand, waar ze trantlen nog even
als zeiltjes van schepen ter ree.

Sereen is de lucht.
Duinen liggen gelaten,
doodlijk-kil in 't krijschend gerucht
van de meeuwen, de schreeuwende vraten
die ruziën in rustlooze vlucht.

En wijd vlakt het strand.
Golven steigren en rollen,
stuivend stuwend naar niemandsland,
waar ze pootjes van meeuwen omdollen
met 't schittrende schuim van haar rand.

Is eenzaamheid rust?
Leeft niet brandend verlangen
eeuwig? Als scherp-krijschende lust
van de meeuwen, en ruischende zangen
van golven, uitvloeiend ter kust?

De lust alleen leeft.
Onrust vangt al haar dagen....
Leve' is een meeuw gelijk die zweeft
door de lucht om zichzelf te behagen,
waar eeuwig verlangen naar streeft.

Moderne mensch.

Een moede mensch gaat moeizaam voor mij uit,
zwaar is zijn gang, zwaar door den last van dagen,
en iedre dag geeft zwaarder last te dragen
tot dood hem stuit.

Hij waande zich gedreven uit den tijd
waarin het zwaard over de wereld richtte:
boven barbaren wist hij zich verlichte,
wars van hun strijd.

Nochtans zonk door het zwaard zijn wereld in.
Hij zag den dood door alle landen waren,
herleven d'oude dagen der barbaren,
en zocht den zin.

De zin der dwaasheid bleek de zin van 't zijn,
het zijn bleek strijd als hoogste drift van leven:
Verlichting had alleen zichzelf verheven
in 's menschen brein.

Toen hij den zin gevat had werd hij moe,
moe van het zijn, moe van te schoon' gedachten,
hij greep de poortdeur van zijn blij verwachten
en smeet haar toe.

Nu dwaalt hij moeizaam door zijn dagen heen,
doof voor all' lijden, blind voor alle dulden,
ver van het schoon, dat eens zijn leven vulde,
en diep alléén.

Met allen één was eens 't gelooven vroom,
maar nieuw besef heeft schoon geloof gebroken:
in donk'ren weemoed weet hij zich verdoken,
verteerd door droom....

Binnengedachten door Willem Kloos.

MXXIII.

Mijn stevig-strenge hersens, door den Geest, die heerscht er, waren,
Van kind reeds, 't Eigenst wat mij stuwde met zijn blaam of lof
Daar ze óók mijn leên bestuurden, schoon 't soms dwazen leek, alsof
Niets konden, woû'n of deên ze. Ik zweeg en peinsde. Ontroerd te staren

Beweegloos onderzoekend toef ik, tot diep-breed vergaêren
Stil gaan zich mijn bevindingen, lijk in een groenen hof
Vogels snel doen, die 'k droomen noem dan. 'k Weet me een mensch van stof
Lijk elk: dies zag 'k of zie 'k op niemand neder, maar gevaren -

'k Weet het - zoodoende dreigen mijne beurtlings lichte en zware
Gemoedlijk-menschelijke Ziel, die heft zich, doch met plof
Onhoorbaar dan weer schiet snel in zichzelf terug. Och, klare

Ziener heel langzaam-aan van alles wierd ik.... Ruw of grof,
Nooit sprak ik, maar deed, doe kordaat vaak, onderwijl de Schare
Zeult voort op plat-getreden paên, eentonig-eender, dof.

MXXIV.

Lijk Pindaros te zingen nog vermag 'k. Als krachtge koren
Die wijd-uit schijnen te bewegen en dan plots weer staan,
Heb 'k stevig in mijn streeflust willen doen en staeg gedaan.
Maar vroeger moest die diepste drang mijns Wezens soms zich smoren

Door 't vredig-diepe denken, dat elegisch zich doet hooren
Ook thans uit versten Grond mijns Inzijns, die begrijpt na raën
Voorzichtig, lang, sterk-wijs, omdat 'k van knaap mij voel belaên
Door versten Wil, Die weet. Al menschen worden hier geboren

En kunnen niet 't wijd mystisch vliegend wentlen klaar verstaan
Waarmee onze Aarde en veel miljarden verdre massaas gaan
Als glanzend spel in schijnbre Ruimte. Diep van binnen schoren

Voelde ik me als knaap soms om daarheen te wijken. Maar stijfstaan
Bleef 'k dan, waar 'k stond, in dien oneindgen Inblik gansch verloren.
Zal 'k weetloos, wen 'k op 't eind eens wèg moet, allerdiepst vergaan?

MXXV.

Waarom niet gunt elk reedlijk mensch den aêr diens Eigenst? 'k Was
Als kind reeds nooit jaloersch, neen, vriendlijk heel spontaan ik deed
Zonder een vóór- of nágedachte iets diep-in gul's en 't speet
Mij nauw als deze of gene 't aannam zwijgend. In mijn klas

Op school kalm-deeglijk werkte ik en hoogst zelden driftig-kras
Stoof 'k tegen iemand op, die plaagde mij voortdurend. 'k Eet
En at nooit overdadig, want door weeë ervaring weet
Dat dit mij melancholisch-zwaar maakt. Heel veel liever las

En lees ik nog bedaard al soorten boeken. In mijn sas
Veelal ik word dan, daar 'k iets nieuws vind. Diepst-in Ziende meet
'k Mijn eigen aard aan die van andren en geen ding vergeet

'k Wat mij gebeurt, al houd 'k mij stil. 'k Was nooit nog ruim bij kas
Schoon 'k thans 't heb heel behoorlijk. En dus nimmer 'k braste of bras.
Al onpleizierigheên 'k na lange of kortre poos verbeet.

MXXVI.

Te weinig psychisch-pralend was ik, om al dra vermaard
Te worden en te blijven: 'k leefde in eenzaamheid als stijve
Student, die geen gezelschap zocht, en ook niet heel veel schrijven
Toen deed ik, maar verlaten voelde ik schaarsch mij, daar 'k bedaard

Al Dichters, Wijzen, diep hen peilend las. 'k Voelde geen baard,
Scherts ik, waar jongelui mee pronkten vaak, wen 'k somtijds wrijven
Met strakke vingren langs mijn kin ging, maar mij week verwijven
Nooit ging 'k als Geest of lichaam: strak ik leek en stug-behaard

Hief zich mijn kop, die durend dacht. Och, heel van diep-uit drijven
Bleef reeds me als knaap de Geest, die somtijds in een breede vaart
Maar dan weer langzaam-speurend werkt: ik heb een kalmen aard.

'k Wil niemand overtreffen, neen, alleen mijn Eigenst blijven
En 'k zelf alleen volkomen ken mijzelf, en wat ik waard
Voor velen zijn kan door goedwillend ieder te gerijven.

MXXVII.

Mijn hersnen en mijn oogen en mijn leden zijn nog flink
Als die van alle diep-gezonden en mijn forsche haren
Die schijnbaar soms me als jonge knaap reeds aan 't vergrijzen waren
Hou'n nog als donkerblonde hoog zich in den radden Rink

Waar ook al dichters, denkers eens vergaan. Als Ziel slechts blink
Ik boven velen uit en dies diep-psychisch vast het rare
Geleuter houd ik tegen van de zonderlinge mare
Dat 'k niets vermocht en ook niets wilde. Als sterk gemoed nog klink

'k Harmonisch hoog omhoog, en zonder dat 'k een oogwenk hink
Dans 'k op den toon der liedren, die mij rijzen en steeds staren
Mijn oogen helder naar elk mensch en naar 't aldiepste Ware.

Ik leef heel zelden maklijk, want ik ben een diepst-in zware
Maar sterke en dies als zielvol mensch ik nog volstrekt niet slink.
Ik schrijf nooit klein-verzinnend, schoon bedachtzaam in gevaren.

MXXVIII.

Den diepsten echtsten Grond van ieder Wezen staeg ik zocht,
Lijk kennen wou 'k ook steeds mijn Eigne. Och, 'k heb mijzelf gevonden
Eindlijk, en 'k weet me een diep-gemoedlijk Lever, die geschonden
Nooit heeft de waarheid in wat sprak of deed hij. Sterk ik mocht

Mijn zwaren levensstrijd doorworstlen, diepst-in steeds verknocht
Aan 't onbewuste wijdste Zijnde, zonder ooit een ‘zonde’
Van lage dwaasheid te begaan. En nooit met valsche konde
Luide heb ik op 't willen, kunnen van mijn Geest gepocht.

Ik leef eenvoudig op mijn Diepte door en vredig vlocht,
Voortvlecht 'k nog aan mijn levensdaad aan 't Diepste Zelf gebonden,
Haast nimmer lettend op de oneindig-vele woorden-wonden,

Die werden mij berokkend in dees redelooze Krocht,
Waar drukke praters steeds maar door verzaamlen wat hun docht.
Waarom werd 'k naar dit altijd warlend Aanzijn uitgezonden?

MXXIX.

Ik hoor mijn Diepte somtijds klagen, reeds van kindsbeen. Guit
Zij kon soms zijn, maar viel terug dan weer. Klaar-krachtig ziende
Zij was en bleef geregeld. Zonder dat ik dit verdiende
Viel toen reeds knorren op mijn fijn-gevoelge jongenshuid.

Kalm hield 'k mij vast dan: 'k zie diepst-in al dingen. Spreken luid
Nooit dorst 'k toen: neen, doodsch-zwijgend droeg ik en geen oogwenk griende
'k Bij andren: 'k Leefde stijfjes recht. 't Klein stelletje der vrienden
Mij mocht wel, daar 'k geen hunner hinderde, hoewel als kruit

Mijn Binnenst dreigde soms me uiteen te spatten. Doch gestuit
Heb 'k elk opstuivend wreveltje van knaap reeds sterk. 't Geschiênde,
't Onwrikbre, liet 'k begaan: ik wist diepst-in: Het is 't vervliênde

En 't baat niet, of ik hooghartstochtelijk daartegen muit.
Als kind dies wou 'k soms wijken naar 't ijl Niets. Maar 'k hield het uit,
Het diepst Geheim van alles en het Vele fijn bespiênde.

Over parapsychologie door Dr. Willem Kloos.

(De Parapsychologie, door Dr. K.H.E. de Jong, privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden. - Haarlem, de erven F. Bohn. N.V. 1936.)

Mijn neef en beste vriend, Dr. K.H.E. de Jong, met wien ik nu reeds 18 jaar, want sinds ik hem voor het eerst persoonlijk mocht leeren kennen, hartelijk heb mogen omgaan, zonder ook maar een spoor van wederzijdsche innerlijke verwijdering, heeft zeer onlangs weer een hoogst belangrijke studie doen verschijnen. En daar ik mij reeds als zestienjarige lichamelijk weinig-robuuste, maar zenuw-sterke jongen, die altijd logisch wilde en deed en vredig op zijn eigenen weg van binnen-uit bleef voortgaan, heel van zelf te interesseeren begon voor wat er diepst-in achter het leven en alle dingen zou kunnen schuilen, want wat en hoe de Bewegende Kracht is, Die alles dragen blijft en die ik zelf ook in mijn allerbinnenst Wezen gewaar werd van tijd tot tijd, ben ik natuurlijk wel gezond-verstandigen eerbied blijven behouden voor de neutrale bevindingen der exakte wetenschap, maar ben ik tegelijkertijd ook even objektief en even spontaan na gaan denken over het innerlijkst Wezen der Stof, waaruit al de mij verschijnende en door mij betast worden kunnende dingen bleken opgebouwd te zijn.

En als knaap dus van 19 à 20 jaren kwam ik tot het besef, op een van mijn zeer vele zomersche eenzame wandelingen ver buiten mijn groote geboortestad, dat iets wat een atoom heet, omdat het niet verder deelbaar is, ook met geen mooglijkheid afmetingen zou kunnen bezitten, want iets wat nog eenige, zij het ook maar de kleinste lengte, breedte en hoogte heeft, kan, zij 't al niet

mechanisch, dan toch met ons diepst psychisch denkvermogen, toch nog altijd veel kleiner worden gemaakt, als wij ten minste aannemen, dat de materie ook in haar aller-allerfijnste verdeeldheid dus in haar allerdiepste Diepte niet ophoudt materie te zijn. En ofschoon ik op dien jeugdigen leeftijd reeds onverwrikbaar-logisch sterke en koele hersens bezat, voelde ik mij toch, ik beken het openlijk, door die onweerlegbare slotsom een sekonde lichtlijkvreemd worden, want ik zag met mijn psychische Intellektualiteit plots in ieder, ook het kleinst-mogelijke stofdeel een eindeloozen Afgrond van telkens weer kleinere deeltjes, die door mijn zuiverstreng begrijpen willen niet gepeild kon worden en ook voor mijn eigenst Wezen, mijn Psyche onbenaderbaar bleef, evenmin als naar den tegenovergestelden kant van onze waarneming heen, de grenzenlooze Heelalruimte te verstaan valt die zich naar alle zijden om ons heen blijft uitbreiden zonder dat onze Rede in staat is om aan te nemen, dat wij er met de snelheid van het licht in omhoog gaan blijvend eindelijk ergens zouden komen te belanden in het ruimtelooze absolute Niets. Wij worden door onze verste menschelijke Diepte, dus door het met ons meegeboren allerbinnenst Wezen, genoodzaakt om aan te nemen, dat de Heelalruimte iets is wat nergens ophoudt te zijn. Want ware er ergens een einde aan dat onmeetlijk verre Ruimtelijke, dan zou men zich toch altijd met en in het Diepste van zijn eigen hersenbeweeg moeten vragen blijven: Maar dan buiten die verste grens der Ruimte, wat is dààr dan? Het absolute Niets? Maar wat verstaat men daaronder? Wat beteekent dat? Als wel nu en dan misschien een beetje hartstochtlijk-persoonlijk astrante, maar toch altijd ten slotte weer klaar-kalm hersenig-wordende jongen moest ik denken, dat er buiten ons Heelal en op milliard maal verderen afstand andere Heelallen bestaan, die door onze telescopen omdat zij niet zoo ver reiken kunnen, wel niet waargenomen worden, maar die er toch wezenlijk zijn. Want een absoluut leege wereldruimte, die nergens zou eindigen, lijkt me een even onredelijk iets als een Ruimte die er heelemaal niet zou zijn.

Op deze wijze dus was mijn binnenste kop reeds aan het peinzen soms, zooals ik hierboven reeds zeide, op mijn 19e en 20e jaar. En ik voelde dus een heel vagen wensch uit mijn Binnenverte naar mij

opkomen om mij toe te leggen op de studie der Metaphysica. En zoo kocht ik eens aan een boekenstalletje op de toenmalige Botermarkt de Geschiedenis van de Leer der aangeboren Begrippen door prof. C. Bellaer Spruyt, welke mij onbewust door zijn titel aantrok, en leerde door mijn voorzichtig-langzame lektuur ervan - mijn diep-in degelijke ernstige aard heeft er mij altijd van weerhouden om vluchtig door een boek heen te kijken en dan te denken dat ik het kende - ik leerde, zeg ik, door mijn studie ervan niet alleen de namen van vele groote philosophen kennen, maar óók, wat er meer op aankwam, te peinzen over wat het destijds voor mij belangrijkste deel van hun leeringen, n.l. wat de achterafoorsprong van het wezen der wereld en van ons eigen abstrakt denken is. Maar voldoende opheldering over het diepste Wezen van Ruimte en Tijd en allerlei andere kwesties, die mijzelf toen interesseerden, vond ik er toch niet in, al ontmoette ik hier en daar wel onuitgewerkte aanwijzingen, die mij verder konden brengen. De professor deed in zijn boek veelal alsof de lezers er al iets van gehoord hadden en hij het dus alleen maar kort had voor te stellen, zooals tal van beroemde Denkers elk op zijn eigen wijze het hadden beschouwd. En gedeeltelijk sloot het dus aan bij mijn eigene nog primitieve denkpogingen, zoodat ik er veel vaagweg uit te weten kwam. En ik heb er dus voor mijn spontanen philosophischen werk- en leeslust tamelijk veel aan gehad. Maar nadat ik het heelemaal doorspeurd had, wendde ik mij gauw weer tot het mij klaar blijven maken voor mijn admissie tot het Amsterdamsche Athenaeum, dat toen Universiteit geworden was, waar ik, de weinig expansieve H.B.S.'er, met behoorlijk geslaagd eindexamen 5-jarige achter den rug, mijn natuurlijk door privaatles verkregene en dus nog weinig doorwerkte kennis van het Grieksch en Latijn zou hebben te vermeerderen totdat ik achter mijn naam zou mogen zetten: litt. hum. cand.

* * *

Ik ben steeds, sinds mijn vroegste kindsheid, doordat ik onmiddellijk streng berispt werd als ik meer dan zes noodige woorden achter elkander durfde te zeggen, een bijna altijd zwijgend menschje geweest. En die stilheid werd bovendien in de hand gewerkt, doordat ik, zoodra ik probeerde te praten, veelal stotteren ging,

en daar dit mij in mijn eigen onbewuste zelfrespekt hinderde, hield ik liever mijn mond, omdat ik van binnen vooraf voelde, dat ik al wat ik had te zeggen niet volkomen vloeiend over mijn lippen naar buiten brengen kunnen zou. Een zekere Dr. Johann Eich echter, een Duitscher van geboorte, maar die, wanneer hij 't zich ernstig voornam, vrijwel zuiver Hollandsch wist te spreken - dit was in het jaar 1875 - en een beschaafd en ontwikkeld man was, die wel eens, als hij zich opgewekt voelde, heele brokstukken van Schiller en Goethe en andere Duitsche dichters voor mij ging deklameeren, heeft mij in de privaatlessen in het spreken, die hij mij gaf, in den tijd van anderhalf jaar volkomen van die uiterlijke tekortkoming weten te genezen, zoodat ik dien toen reeds nagenoeg vijftigjarige en thans reeds een halve eeuw geleden heengegane nog altijd in gedachten erkentelijk blijf. Goede, gave en dus eerbiedwaardige menschen vergeet ik nooit.

Maar ondanks die heilzame hulp van vroeger ben ik, door mijn diepst-in gedurig rad-psychische, maar uiterlijk een beetje langzame want logisch-reflekteerende natuur nooit heel snel handlend of sprekend kunnen worden, al werd ik van binnen-uit hoe langer hoe beter in staat om het vele wat half geweten of onbewust in mij leeft te ordenen in rhythmische maar altijd strikt-logische volzinnen in proza of in vers, die uit mijn Achterwezen stijgen, en zonder dat mijn bewustzijn daar ooit onoverkoombre moeite mee had, een logisch aaneensluitend maar toch nooit eentonig hetzelfde herhalend geheel gaan vormen, dat steeds diep-in geestlijk vordert, in proza en poëzie. En in de kritische helft van mijn productie stond ik dus, zoodra dit noodig bleek, en sta ik ook thans nog mijn man.

Ik leef als een strakke eenvoudige Eenheid van Ziel en Geest. Ik schrijf noch schreef ooit een volzin neder, vóórdat ik met diepe overtuiging voelde dat hij objektief waar is en altijd waar blijven zal. Ik was in dieper-geestlijk opzicht geheel op mijzelf aangewezen en blijf zoo staan, zooals ik dat van jongen knaap reeds gedaan heb, plotsling dan diep-in helder wordend, zoodra dat noodig wierd. Lichamelijke pijnen en ziekten heb ik als kind reeds, daar mijn lichaam dus mijn zintuigen wel ontzettend gevoelig, maar nooit week waren, zonder nerveus dus wild te worden behoorlijk gedragen, al werd ik er soms wen het al te

lang duurde, diep neerslachtig want kalm-verveeld door. Dus naar buiten leek het dan soms, of ik er geen last van had, maar kalmsuf was.

En met psychische pijnen, dus met verdriet, ja zelfs met algeheele wanhoop bleek het mij hetzelfde geval met mij te zijn. Geestelijke pijnen echter interesseerden mij méér omdat ik kon streven er boven uit te komen met de robuuste inwendige onbewuste Kracht mijner Eigenheid. Wat mij dan altijd ook is gelukt, zoodat er ten slotte niets anders van overbleef als een wijde weemoedige wil.

En die breede weemoed uitte zich dan in herinneringsverzen die zonder dat ik dit wilde, dus er expres naar trachtte, rustig in mij rezen. Want ik wist, als ieder, dat hier alles eens moet vergaan.

* * *

Ik geef natuurlijk als elk ander mensch, om mijn eigen Bestaan, heelemaal onbewust want door het simpele feit, dat ik besta krachtens een Wil, die sterker is dan mijn eigne Onbewustheid. En van zelf dus deel ik ook in 't bestaan van ieder ander Wezen dat mij meer of minder interesseert, echter zonder mij langer, gelijk dit mij vroeger wel eens gebeurde, diepst-in op te winden over iets wat hun weervaart, evenmin als ik dit ook op den langen duur gedaan heb over iets wat met mijzelf is gebeurd in zakelijk opzicht. Ik ben levenslang want van kleinen jongen reeds een vredig bezig blijvend en gelaten voor zichzelf uit wegkijkend Wezen geweest, dat altijd zonder expresheid minder op zijn uiterlijk voorkomen en de dingen om zich heen lette dan op zijn eigen Binnenst, want dit laatstgenoemde gaat altijd, zonder dat ik het daartoe aanzet, voort met heelemaal spontaan te peinzen en zooals ik dit merkte, met zich zelf te redeneeren over allerlei grootere en kleinere kwesties, waar de andere menschen van die dagen nog heelemaal niet aan waren toegekomen. En alles wat ik dus destijds schreef als stilkens voor zichzelf heen mijmerend en voelend jongmensch, werd door hen, die weinig uit zich zelf hadden, ‘nonsens’ en onzinnige bedenksels, ja ‘wartaal’ genoemd, zoodat ik in die jaren van vóór De Nieuwe Gids iets slechts bij hooge uitzondering geplaatst krijgen kon. Ja, het heette toen zelfs, dat ik niet te ‘denken’ wist, noch ooit iets had gelezen, ja,

dat ik er zelfs niet van op de hoogte was, hoe een Hollandsch vers moest worden gebouwd.

Maar ik zelf, of precieser uitgedrukt, mijn diepst-in eigne menschlijke Geest stoorde zch daar niet aan: hij werkte, ver van de wereld weg, door steeds en strafte soms slechts enklen, die het al te dwaas en bont hadden gemaakt, met een snellen, billijken slag. Dat waren mijn zoo genoemde satyrische verzen, maar dan trok hij zich weer plotsling zwijgend terug om voor zichzelf verder door te mijmeren. De menschen smaalden toen dat ik leeg en zwak was geworden, ja, heelemaal op was geraakt. En ik zweeg toen, want ik voelde, dat herriemaken, vooral in Holland, zelden iets geeft op den langen duur. Mijn dieper verstand en mijn geduld hebben mij, die nooit boven 't menschlijke uit fantaseeren gaan wou, dat is goed alleen voor de Dichtkunst, gered. Want vóór en boven al het andere blijf ik krachtens de resultaten een Poëet, ofschoon ik toch haast tegelijkertijd alles, wat ik in mij rijzen voel, krachtig doordringend overdenk. En dit zeg ik volstrekt niet met pedanten wil, neen, als rustig recipieerder van de menschen die me een beetje aanstaan, blijf ik een gulle vriend voor ieder die zich niet boven mij verheffen wil, zoomin als ik me ooit boven een ander ga stellen, omdat ik voel, dat geen van ons allen iets persoonlijk blijvends bezit.

't Onbewust-diep-geestlijke slechts bestaat, dat in de eene allicht iets meer dan in de andere aanwezig tenslotte weer in zichzelf vergaat, als 't Aleeuwge, Aleenge Zijn, waarheen we heel van zelf op alle manieren reiken omdat we er allen uit afstammen, maar dat door niemand begrepen werd, misschien wel, omdat het ook zichzelf niet begrijpen wil en alleen maar *doet.* En de genieën, wat men zoo noemt, die niet de slaven van het gewone vluchtige napraten zijn, zooals ook de vogels elkander nazingen, zij kunnen des Aanzijns Diepte ook niet benaderen, maar zij weten tenminste, dat die Diepte niet te benaderen valt, omdat wij allen en al het andre niet meer dan een verganklijk en zich min of meer vaag bewust wordend Verschijnsel zijn.

Zoo is de me als menschlijk hersenstel altijd bewustloos inwonende ziening op 't Zijnde geweest en ik ben tegelijkertijd staêg gretig blijven grijpen met mijn diepste hersens naar den zin van alle boeken, die me iets kunnen leeren over de beteekenis

van dit Zijn. Dr. Karel de Jong zoowel als ik, zoeken naar dien zin sinds het begin van ons op de Aarde komen, uit eigen innerlijksten aandrang, dus zonder dat wij dit krachtens een andere bedoeling willen dan om tenminste een eindweegs te leeren voortschuiven naar de oplossing van het Eeuwge Raadsel, dat er ueberhaupt iets aanwezig moet zijn.

Alle groote wijsgeeren en godsdienstleeraars hebben daar elk op zijn eigen wijze naar gestreefd, maar het Absolute wordt niet door het Relatieve begrepen en geen enkel mensch dus wist er ooit iets van. Ik heb mijn heele leven gestudeerd dus gewerkt met mijn eigene gelukkig krachtig-blijvende hersens, zoo goed als Karel de Jong dit zelf ook heeft gedaan, maar het Raadsel van het Feit, dat wij het Bestaan naspeuren, maar dat elk het weer anders opvat, heeft mij als kind reeds gebracht tot de vermoedelijke eenig-mogelijke, want tenminste een vage waarheid weergevende opvatting, dat er niets waarlijks bestaat dan de absoluut-bestaande Geest, over Wien vergankelijke wezens als wij niets vermogen uit te zeggen, al probeeren wij het op deze manier en dan weder op gene, en die leeft, maar dit niet in onzen zin van het woord, boven al het voor ons verstaanbare uit, zonder begin en zonder einde, want boven uit het zoogenoemd Zijnde en den zoogenaamden Tijd dus in een andere sfeer. Zelf ben ik altijd, diepst in mijn Binnenst, verband blijven voelen zonder daarover ijdel te worden, met die andere wijdere sfeer, die op mijn eigne heel gewone, want zich als die van de meeste andere menschen, kalm-behoorlijk gedragende daagsche sfeer blijft inwerken en zoodoende reeds van jongen, al mijn letterkundig-geestlijk werk eerst meer of minder vreedzaam in mijn hersens en vervolgens op het papier te voorschijn komen laat. En soms ging ik dus van zelf vermoedens voor mij opperen over wat ik in die diepere sfeer, die ik, als 'k mij verst-in te bezinnen tracht, psychisch gewaarword, behalve mijn psychisch werk en ver daarachter nog meer kan schuilen. Maar ik deed dat dan altijd en blijf dat ook nog heden doen, zonder iets anders voor mijzelf te gaan verlangen dan het zuivere onpraktische weten en het klare, kalme begrip. Want als ik op het allerlaatst van mijn leven eindelijk, zonder veel lijfelijke pijnen dus vredig kan inslapen voor eeuwig, zonder dat mijn persoonlijkheid zich dan zelf ooit meer gewaarwordt, is

het mij best, al blijf ik mij tevens sterk interesseeren voor de tegenovergestelde mooglijkheid, n.l. dat er na mijn sterven hier op aarde nog een andersoortig bestaan voor mij openliggen zal gaan, waarin ik mij dan herinneren zou dat ik eens op de Aarde heb geleefd en gehandeld. Maar voor en in zichzelf reëele spookverschijningen, die objektief zouden bestaan, ook buiten mijn eigen geest om, heb ik nooit mogen ontmoeten, en wat mijn goede vriend Karel daarover dus mededeelt uit een boek van den zeer bekwamen heer Myers b.v., dat ook in mijn eigene rijke verzameling spiritistische, theosophische en overeenkomstig-soortige boeken staat, moet mij van zeer problematische waarde lijken. Zonder eenige vooropgezette achterdocht jegens menschen of dingen, neen, heel rustig-objektief hen binnen-in mij spontaan steeds aanvoelend met de fijnste zenuwen dus gewaarwordingsorganen mijner onbewuste Binnenstheid, ben ik als intelligente jongen reeds door het leven gegaan, en langzaam vordrend in mijn aanvoelingsvermogen voor al het zoo geheetene Reëele voel ik nu natuurlijk veel beter dan in mijn jeugd, wat er in de wereld te koop is en wat men van zijn medemenschen in aangenaam of onaangenaam opzicht te wachten heeft, zoodat ik mij nooit meer door den oppervlakkigen uiterlijken schijn overrompelen laat. En dus, zoolang als de Geest mijner eigene nooit door mij geziene moeder, die, toen ik één jaar was, aan de tering is overleden, onder den jammerenden uitroep: wat moet er van mij en mijn twee arme kinderen worden, zoolang, zeg ik, als de naaste oorsprong van mijn eigen leven mij niet spontaan persoonlijk verschijnt, waarom ik menigmaal als jeugdige man op de knieën vallend, en mijn armen naar de lucht heffend, diepst-in rustig-hartstochtlijk heb gesmacht, zóó lang moet ik het voor zeker houden, dat de geesten van afgestorvenen niet kunnen of willen terugkeeren, al zouden zij ook bestaan.

Ik eindig hier: het studievolle en prachtig fijn doordachte dus voor ieder belangrijke boek van Dr. Karel de Jong moge, hoop ik oprecht, vele drukken beleven. Want ieder ontwikkeld denker zal zijn kennis van en zijn inzicht in de nog in haar aanvangen toevende wetenschap der parapsychologie er zeer door vermeerderd zien en subtiel gerationaliseerd.

* * *

Aanvulling op mijn Kroniek in de Juni-afl. over Hein Boeken.

Onze sympathieke vriendin Henriëtte Mooy voelt zich bezwaard, dat ik in mijn Herinneringen aan Hein Boeken, in de Juni-aflevering van De Nieuwe Gids, alleen haar heb genoemd als ‘uitgeefster’ van Boeken's werk. Onwillekeurig kwam ik daartoe, omdat zij de schrijfster is van het prospectus, alsmede van de Karakteristiek. Maar natuurlijk en van harte gaarne ben ik bereid (en niet alleen op verzoek van Henriëtte Mooy!) eere te geven wien eere toekomt, en alsnog te vermelden, dat ook Mej. Helene Boissevain en de heer Ton Koot hun allerbeste krachten hebben gewijd aan de tot standkoming van dit boek, dat van zooveel waarachtige toewijding, liefde en piëteit getuigt voor den te vroeg van ons heengeganen, begaafden auteur Boeken.

WILLEM KLOOS.

Maandelijksch overzicht

Vincent.

Met grooten als Rembrandt, Rafaël, Michel Angelo, Dante.... deelt Vincent van Gogh het eigenaardige voorrecht, bij zijn voornaam te worden gekend.

Ja, nú!

Nu is het voldoende, om 'Vincent' te zeggen, en iedereen weet dan, wie er wordt bedoeld. En wanneer uit de collectie A. Bonger, een zelfportret van dezen Vincent aan het Rijksmuseum te Amsterdam, ten geschenke wordt gegeven, is iedereen het er mee eens, dat dit een 'aanwinst' moet worden genoemd.

'Het Leven van Vincent van Gogh', zooals dit thans, in een lijvig, keurig uitgegeven boekdeel voor ons ligt, geschreven door Irving Stone, en vertaald door mevr. J.A.M. Berkhout-Willemse (uitg. Hollandia Drukkerij N.V. te Baarn) is van het begin tot het einde een lijdensgeschiedenis, maar zoo tragisch, zoo navrant, dat er een rilling door onze leden gaat, als wij eindelijk het boek gesloten hebben, en wij met een gevoel van wanhoop vragen:

Waarom?....

Waarom, als iemand een kunstenaar *is,* waarom, als hij later, noodzakelijkerwijze, tóch moet worden erkend, - moet hij bij zijn leven zooveel smaad en honger en gebrek en miskenning verduren.... en waarom moet hij, zoo dikwijls, helaas! zelfs sterven in ellende?

.... Waarom?

Und ein Narr wartet auf Antwort.

Want er is geen antwoord op deze vraag. Het lijden door domheid, willekeur, engheid, kwaadwilligheid, schijnt inhaerent te zijn aan het kunstenaarschap. Rembrandt beleefde nog de ver-

nedering, zich failliet te zien verklaren, Shelley kwam om, toen hij nog nooit ook maar eenigerlei publiek genoegen had ondervonden van zijn werk, en wij kennen haast geen somberder, poignanter lectuur, dan de Shelley Memorials, door Mary Shelley uitgegeven na den dood van haar man. En nu verschijnt er een geheele bibliotheek boeken *over* Shelley, en zijn eigen werken worden uitgegeven in een pracht-editie van vijftig gulden het deel! En Rembrandt, als hij nu nog leefde, zou de rijkste rijkaard van de wereld zijn.

Waarom?

De eene zegt: Qui a le médaille a le revers. Een ander: Het zijn even goed je vijanden, die je reputatie maken, als je vrienden. Een derde: een artiest moet honger lijden, als hij niet 'stark geparst' wordt, levert hij nooit het beste werk, waartoe hij in staat is. Een vierde, gezapig gezeten in het beste eethuisje der stad, decreteert: Laat de kunstenaar toch gaan sterven op stroo. En weer een ander dicht: De mensch moet doodgaan, eer de kunstenaar leeft, of:

As cedars, beaten by continually storms,
So great men flourish.

* * *

Het is een vast-staand feit, dat de waarachtige kunstenaar zijn tijd vooruit is, en zijn tijd vooruit *moet* zijn. Want bevindt hij zich op hetzelfde peil als het groote publiek, dan kan hij pleizier hebben van zijn productie, hij wordt bij zijn leven geprezen en.... betaald, - maar met zijn dood is hij ook onmiddellijk verdwenen. 'De man van den dag, is gewoonlijk de man van één dag.' (Irving Stone.) En daarom is het ook wel te begrijpen, dat de baanbreker, degene, die iets nieuws, iets anders brengt, niet onmiddellijk inslaan kan. Tegen dit onbekende, 'noch nie dagewesene', verzet zich de bekrompen geest van den doorsneemensch; een vreemd gevoel van onheimelijkheid bekruipt hem, en hij laat er zich maar liever niet mee in.

Dat laat zich, zooals gezegd, wel begrijpen. Het leeren gewend raken aan het absoluut nieuwe, is iets wat tijd vereischt. En wij kunnen het 't banale, gewone publiek dan ook nauwelijks verwijten of kwalijk nemen, dat het nieuwe, wat een volkomen onwenteling

in het bestaande zal brengen, niet direct wordt aanvaard, of met waardeering binnengehaald.

Laten we zelfs aannemen, dat dit niet anders kan. De mensch moet leeren eten, leeren lezen, leeren begrijpen, leeren accepteeren. In den loop der jaren zijn nieuwe spijzen aan ons menu toegevoegd, - pinda's, bananen, tomaten, grapefruit bijvoorbeeld, waar onze voorvaders niet aan dachten, terwijl men ze zelfs heeft leeren lekker vinden! En vooral in ons Nederland, met zijn oorspronkelijke stoere, stugge bevolking van 'hoofdige' boeren en onwrikbare visschers en schippers, kost het hevige moeite en geweldige zelfoverwinning om zich aan het nieuwe aan te passen! Goed, nogmaals, goed. We kunnen ons eenigszins in den zielstoestand van dezulken verplaatsen, - maar wat niet te begrijpen is, onmogelijk te begrijpen, of psychologisch te verklaren, dat is de hoon, de haat, de woeste, verderven willende hartstocht, en die geen middelen ontziet, geen laster, geen leugen.... waarmee het nieuwe bestreden wordt.

Niet alleen in de kunst, maar bij alle wegbereiders, op welke terreinen dan ook, doet zich dit verschrikkelijke verschijnsel voor. Edison, thans beschouwd als weldoener der menschheid, werd als een misdadiger behandeld, totdat hij op den weg naar Boston van uitputting en gebrek is neergezonken. En met welke wapenen werd De Nieuwe Gids bij zijn verschijning bestreden? Het was een ware Hetze, een huée van woorden en daden; men trachtte het nieuwe verschijnsel door het belachelijk te maken, te hoonen, te belasteren, uit den weg te stooten.... en deze wilde vernietigingsdrang, deze blinde passie is onverklaarbaar.

Of.... niet onverklaarbaar?

Neen. Want al deze handelingen en uitingen *zijn het instinctmatig verzet van de middelmatigheid tegen het genie.*

Omdat de mediocriteit voelt, dat, als het nieuwe wint, het met háár gezag gedaan zal zijn, en zij zal moeten verdwijnen in den stroom van het komende.

Het komende waardevolle, dat niet het voorbijgaande, maar het blijvende zal zijn.

En dat al het verzet van de kleinzieligheid, de stomheid, de engheid *nutteloos* is, werd reeds honderden malen in de geschiedenis der menschheid bewezen. Al gaat het langzaam, het

brein, de ziel, of hoe men het noemen wil, *wordt* meegesleept in den algemeenen gang, en gaat later heel ‘gewoon’ vinden, wat eerst zoo absurd en onaannemelijk geleken had.

Om een paar voorbeelden te noemen: wijzelf, die niet muzikaal zijn en de muzikale evolutie van den laatsten tijd in geen enkel opzicht hebben meegemaakt, noch in theorie noch in praktijk, werden, op een kerk-concert- oneindig meer dan door Händel b.v. getroffen door het onvergelijkelijk prachtige Te Deum van Diepenbrock. Wij voelden ons daardoor, hoe langer hoe hooger, een hemel ingevoerd.... En, evenmin geschoold in de schilderkunst, voelden wij ons in een nummer van The Studio over Fransche kunst, volstrekt niet vreemd staan, integendeel, tegenover Signac, Seurat, Cézanne, Gauguin, wier eerste pogingen waren uitgeduiveld, ja, vervloekt....

Het waarlijk waardevolle zegeviert altijd. En *le souffle de l'histoire* blaast al het kaf uit het koren weg....

* * *

Irving Stone heeft een ontzaglijken arbeid verricht, door een boek te schrijven over Vincent van Gogh. Hij noemt zijn werk een ‘roman’, gedeeltelijk waarschijnlijk uit bescheidenheid, gedeeltelijk omdat hij zijn stof dermate heeft gedramatiseerd, met gesprekken en de weergave van psychische gevoelens, dat hij zijn oeuvre niet langer een ‘studie’, die uiteraard droger is en meer ‘matter of fact’, noemen kon.

Met een grenzelooze toewijding, een nooit aflatende sympathie, een eindeloos geduld, en een allerfijnst begrip, heeft Irving Stone dit arme leven beschreven, en het ons schrijnend voelbaar gemaakt, hoe het lijden, het gebrek, de miskenning, den genialen schilder tot zenuwziekte en waanzin martelen moest. En al weten wij natuurlijk niet, of alles wat hij zegt, van phase tot phase werkelijk ‘zoo’ is geweest, wij voelen overduidelijk, dat het zoo geweest zou kunnen zijn. Irving Stone heeft voornamelijk gebruik gemaakt van Van Gogh's meeningen, mededeelingen en oordeelvellingen uit zijn Brieven, en heeft, door zijn eigen inzichten mee, hierdoor Vincent van Gogh's figuur voor ons opgebouwd.

Noodzakelijk was het voor den auteur, om ook andere personen in het boek levend te laten optreden: Mauve, Weissenbruch, de Bock, Tersteeg.... of hij deze mannen juist heeft getypeerd, kunnen wij niet beoordeelen, doch alweder: wij voelen, dat zij zóó geweest zouden kunnen zijn. En wij zijn het geheel eens met de uitgeefster der Hollandsche bewerking, die zegt:

'In dezen roman, geweven om het leven van een der meest geniale, meest miskende en meest dramatische onder de Hollandsche schilders, volgt de schrijver zijn hoofdfiguur met een geestdrift, een bezieling, een toewijding, die, niettegenstaande zijn uiterst sobere pen (de auteur is een mensch van den modernen tijd, en heeft geen rhetoriek of valsche sentimentaliteit noodig om effect te bereiken! N.G.) de belangstelling, de sympathie, het spannend (gespannen N.G.) medeleven van den lezer, van het begin tot het einde van zijn werk weet te boeien.' En zoo is het inderdaad!

Men leest dit levensverhaal als een boeienden roman, waaraan de ondergrond van realiteit een kruidigen bijsmaak geeft. En machtig interessant is de beschrijving van het Parijsche kunstleven der 'grootste renaissance sinds de vijftiende eeuw in Italië.' En Vincent van Gogh's roman is evenzeer de roman, of beter nog de tragedie van Georges Seurat, Paul Cézanne, Toulouse Lautrec, Henri Rousseau....

Het knijpt ons hart toe, als wij lezen over deze 'onoverwinnelijke vechters voor hun ideaal', allen jong, arm, miskend, onbemind.... en wier nazaten nu den oogst binnenhalen, door deze lijders gezaaid.

Het eene drama na het andere wordt voor onze ontstelde oogen opgevoerd: wij beleefden in *l'Oeuvre* van Emile Zola den ontzettenden strijd en de débâcle van Paul Cézanne.... wij hooren, hoe de kunsthandel Durand Ruel nu en dan een Manet verkoopt, en dat dit ongeveer alles is:

- Maar hoe leven zij dan?

- Dat weet de hemel. Rousseau geeft vioollessen aan kinderen, Gauguin leent van zijn vroegere beursvrienden, Seurat wordt door zijn moeder onderhouden, Cézanne door zijn vader. Ik heb geen idee, waar de anderen het geld voor hun werk en hun levensonderhoud vandaan krijgen....

Misère noire. Honger. Hoon. Tegenwerking. Dat was het lot der wereldberoemden van heden: Edouard Manet, Degas, Renoir, Courbet, Claude Monet.... de Impressionisten, wier werk onweerhoudbaar de menschheid overwon....

(De uitdrukking Impressionisten dateert van 1874, toen Claude Monet bij Nadar een schilderij had geëxposeerd, dat hij genoemd had 'Impression: Soleil levant'. Een journalist, Louis Leroy, noemde hem toen 'Impressioniste', en daarna werd de geheele groep medestanders van Manet 'impressionistes' genoemd.)

Hoe deze kunstenaars zichzelf 'ontdekten', is reeds een roman. Ook Vincent van Gogh 'wist' eerst niet, dat hij schilder was, evenmin als Gauguin, die zijn winstgevende betrekking, zijn vrouw, zijn kinderen, zijn comfortabel huis opgaf, om als een zwervend artiest te Martinique te gaan leven....

Toulouse Lautrec.... opgesloten in een krankzinnigengesticht. Georges Seurat, op dertigjarigen leeftijd gestorven, tengevolge van overwerken. Paul Gauguin, van kapitalist verworden tot bedelaar. Rousseau levend begraven in zijn hol bij de Bastille; Cézanne, een verbitterd kluizenaar.... Vincent van Gogh.... geëindigd, in waanzin, in vertwijfeling....

Zoo was het toen.

En nu....?

Thans wordt Paul Gauguin's 'Vanwaar komen wij' door het Museum of fine arts te Boston, gekocht voor.... 40.000 dollar = een ton gouds.

Toen er in de Orangerie te Parijs een tentoonstelling werd gehouden van Paul Cézanne zonden Moskou, Londen, Oslo. Praag, er hun schatten heen, terwijl in 1906 het Luxembourg nog geen stuk van hem wilde hebben! Thans spreekt men van 'de zeer edele kunst van den Meester van Aix!' die, toen zij voor het eerst werd tentoongestled beschermd moest worden door de politie tegen de woede van het publiek.

En Vincent van Gogh.... *highest form of flattery....* wordt vervalscht, als met de Grooten onder de Grooten uit alle landen en tijden is gedaan....

Op het oogenblik werpt zich wederom een nieuwe richting in de schilderkunst op; wij bedoelen de internationale groep der 'Artistes Musicalistes', die in hun schilderijen de verhouding

tusschen muziek en schilderkunst bedoelen uit te drukken. Oprichter van deze groep is de Franschman Henry Valensi; medestrijders zijn o.a. Lempereur Haut, Maurice Lerouille, Louise Janin, de Belg Victor Servranckx, de Rus Popol, en de Engelschman Edward Judd.

En zoo gaat de tijd steeds voort. Schift het afval van het graan, en doet steeds weer nieuwe gewassen gedijen....

* * *

Het werk van Irving Stone over Vincent is diep, diep aangrijpend. Het schokt ons tot in onze ziel den gigantischen worstelstrijd dezer artiesten te aanschouwen. Zij zijn allen gebleken reuzen te zijn, die door een kleinen knaap, in casu pers en publiek, lichamelijk tot vernietiging konden worden gebracht. Doch geestelijk hebben zij over de geheele lijn gezegevierd, evenals de helden der Nieuwe Gids beweging, die een halve eeuw lang onversaagd stand hebben gehouden, en.... ten slotte overwonnen....

Geduld, volharding, moed, zijn de eigenschappen, die vernieuwers moeten bezitten.... maar hoe velen.... of liever hoe weinigen.... kunnen nog tijdens hun leven van hun triomf genieten?....

Ofschoon een roman, staat Irving Stone er voor in, dat zijn boek, behoudens enkele technische vrijheden en hier en daar een fictieve passage, ‘absoluut waar’ is. Behalve de brieven van Vincent, die te zijner beschikking waren, volgde de auteur op zijn reizen door Holland, België en Frankrijk, overal van Gogh's spoor, en had zeer veel kennis te danken aan de ontelbare van Gogh-vrienden en bewonderaars in Europa, die hem ‘gul hun tijd en hun materiaal hebben afgestaan.

Desalniettemin moet men een zeer knap geïnspireerd schrijver zijn, om zóó levend, bijna visionnair een beeld te hebben kunnen oproepen in zijn verschillende periodes te Londen, in de Borinage, te Etten, den Haag, Nuenen, Parijs, Arles, St. Rémy en Auvers, van den ongelukkigen Vincent, die, als hij nog eens terug komen kon, wel verbijsterd het hoofd schudden zou over de veranderde wereld, die hem, toen hij er in leefde, stellig wel eens heeft doen denken, dat ‘earth is the Bedlam of the Universe (Edward Young.)

De vertaling van dit interessante, inhoudsvolle, historisch hoogst belangrijke boek, (dat in een keurige, welverzorgde uitgave vóor ons ligt,) en die wel niet zeer gemakkelijk zal zijn geweest, valt alleszins te loven.

En wij hopen van ganscher harte, dat dit werk ontzaglijk veel gelezen mag worden. De lezer zal van de lectuur terugkomen: ‘a sadder but a wiser man’, en misschien zal deze grootsche poging tot eerherstel er iets toe kunnen bijdragen, dat de menschheid tegenover het nieuwe, onbekende, zich voortaan voorzichtiger, vriendschappelijker, begrijpender en nobeler zal weten te verhouden.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Een Nederlander: Ariër, Christen kan het door zijn aard, volksgeschiedenis, opvoeding, eigenschappen slìkken, wanneer hij op een hooge post in de regeering zijns lands een Jood ziet, al zal het hem allicht hinderen, dat de man door zijn uiterlijk, spraak, gebaar te duidelijk zijn vreemde en weinig aantrekkelijke herkomst te kennen geeft. Immers hij is geneigd in dien Jood mogelijke bekwaamheden te erkennen, welke hem naar deze hooge post hebben geleid. Deze vrijzinnige karaktervorming heeft hij gemeen met zijn ouden vriend den Engelschman. Zoo kon het gebeuren, dat de in zijn jonge jaren nog al geruchtmakende geestelijke 'dandy' Benjamin Disraëli, auteur van eenige opmerkelijke romans, die in de voorname, ja, de allervoornaamste Engelsche kringen 'speelden', zelf daarin geboren en opgevoed, rijk natuurlijk, 'Sephardi' van Joodschheid, d.i. van wat men noemde Portugeesche afstamming, toen hij met de Britsche staatkunde begon te spelen en daarin, negentig jaar geleden, den Tory uithing, door zijn snel blijkend staatkundig beleid, smedige manieren, volmaakt 'gentleman', kortom, algemeen waardeering vond. In 1878, bij het Congres van Berlijn, was Bismarck niet zoo goed of hij moest in den Joodschen Britschen staatsman zijn meerdere erkennen. Behalve bij de 'Whigs', natuurlijk, die hem echter eerden om zijn gevatheid, geest, hoffelijkheid, kon Koningin Victoria geen kwaad in hem zien. Maar dan ook bejegende hij haar als een middeleeuwsch ridder zijn aangebeden jonkvrouw. Misschien was daarbij een heel, heel klein beetje spot, onbewust, maar o, zoo weinig en o, zoo bloemrijk. Het tweetal was elkaars ideaal: zij het zijne als koningin, meer hemelsch dan aardsch,

meer ‘fairy’ dan kort, dik en plomp menschje; hij het hare als schoon en moedig jonkman, Apollonisch blond, hoewel zijn lokken reeds grijsden, verkwikkend als de morgenstond, hoewel zijn gelaat een onbescheiden neus bezat. Welk een verschil als eerste minister, vond de koningin, met dien akeligen William Gladstone, die, gewoon te spreken voor politieke vergaderingen - en hoè deed hij dit! - tot haar, tot ‘the Queen’, altijd het woord voerde met luide stem, het breede gebaar, de rollende frase der volksmeetings. Welk een slag dus voor de arme koningin, toen haar ridder, tot ‘earl of Beaconsfield’ verheven, nadat hij zijn koningin tot ‘Empress of India’ had gemaakt, zijn romantisch staatkundig leven had verwisseld met de psalmenzingende realiteit van het Hiernamaals. Zij meende den slag niet te kunnen overleven, doch overleefde haar geliefden ‘lord’ toch ruim twintig jaar.

Het Westersche Europa had het vergeten, dat een groote mogendheid aan de Noordzee een Joodschen minister-president kon bezitten en er ten slotte wèl bij voer. Doch nu, na ongeveer zestig jaar, heeft Frankrijk, het revolutionnaire, ons het verwonderlijke schouwspel verschaft van een Joodsch regeeringshoofd, genaamd Levi Blum. Naar Joodsche gewoonte camoufleerde hij zijn Bijbelschen voornaam, die hem aanwijst tot den rang der Levieten, voor het Fransche ‘Léo’ of ‘Léon’, bewijs dat hij zijn Joodsche afkomst gaarne zou willen doen vergeten, indien zijn ontzettende neus hem dit maar toestond. Welk een verschil tusschen dezen man en Benjamin Disraëli. Uit welk ‘ghetto’, Askenasisch zeer zeker, is hij door gaven en kennis, subtiel ongetwijfeld, geslepen, langs welke politieke kronkelwegen, gestempeld door de geestelijke melaatschheid der duizenden opgezweepte volksvergaderingen, die haar beetje gezond verstand kwijt raakten, wanneer zij zijn daverend aangekondigde hervormingen en beloften aanhoorden, gekomen, eindelijk, tot dit zijn zoo lang in het oog gehouden doel: het Presidentschap van een Fransch ministerie, nà den President der Republiek, de belangrijkste man in Frankrijk, op de gewichtigste post. Zelfs gewichtiger een post dan die van President der Republiek. En, wie weet? Waarom niet? Waarom, wanneer hij alle zoete zaligheden van dit presidentschap heeft doorkwijld, waarom zou zijn aangebeden Marianne hem dan ook niet dat andere presidentschap gunnen?

De fotografische journalisten, die het tegenwoordige leven voor zoo vele personen onveilig maken door hun niets ontziende onbescheidenheden, hebben echter den heer Levi Blum, op het moment president van het Fransche ministerie, dat hij heeft mogen scheppen, zooals God eens de menschen schiep, naar zijn beeld en gelijkenis, doch in dit laatste geval slechts geestelijk, een poets gespeeld. Daar treedt hij het 'Elysée' uit. Hij heeft in de handen van den President der Republiek den eed afgelegd. Nu waarlijk kan hij zeggen 'monsieur le président' te zijn, en hij is gelukkig, òvergelukkig. Omgeven door zijn boezemvrienden, de Parijsche dagbladreporters, blootshoofds, omdat hij het warm heeft, treedt hij naar buiten, de reporters bestormen hem. Doch zonder, naar 't schijnt, gijn, geest of zichtbare oorzaak breekt zijn òvergeluk bij hem uit in een onmatigen, ongebonden, verontrustenden schaterlach, zoo lang aangehouden, luid, dat de reporters, het is duidelijk te zien aan hun ontsteld, verwonderd, spottend en min-of-meer medelijdend toezien een oogenblik met potlood en notitieboekje geen weg weten. Is het den heer Levi Blum in het hoofd geslagen? Moet men niet den hulpdienst voor hem inroepen? Het verschil van gelaatsuitdrukking op deze foto dier vele jonge menschen, toch aan veel zonderlings gewend, en dat van het opperhoofd der Fransche regeering, is een 'document humain' van bijzondere waarde. Gij hebt het plaatje waarschijnlijk in uw dagblad gezien en het zeker aandachtig gadegeslagen.

Om 'le camarade Blum' tot het politiek gezonde verstand terug te roepen was daar het proletariërsgehoor zijner vroegere volksmeetings: den 'geest van Banquo', dien hij op het feest der overwinning, zìjn overwinning, had uitgenoodigd. De sociaal-democraten hadden overwonnen, wàt sociaal-democraten? De super-sociaal-democraten. Wat, die? De Communisten. En dadelijk presenteerden die de rekening. Over heel Frankrijk braken stakingen uit, communistische, van beleid en bedoeling met het bezet houden, of het in bezit nemen der fabrieken, der mijnen. Zoo, immers, ging het in de eerste jaren-twintig dezer eeuw toe in Italië voordat Mussolini, gewoon aan het gezond verstand van zijn volk, den fascistischen bezem kon zwaaien; zoo was het een blauwen Maandag toegegaan ook in Duitschland, in de landen der zoo jammerlijk uiteengevallen monarchie van den 'Dubbelen

arend'. De nieuwe 'monsieur le président' had de handen vol werk, doch bezield door Joodsch gijn kon hij het lachen niet laten. Het was dan toch altijd ièts, zoo hoog geklommen te zijn, te meer wijl hij door een goed gezienen maatregel de Fransche vrouwen won, die nog steeds in het land der beroemde galanterie jegens vrouwen - wel te verstaan, de jonge, de mooie - geen kiesrecht, actief noch passief, bezitten en er zoo ernstig naar streven, zelfs op geestige wijs. In zijn ministerie van 36 ambtshouders nam hij ook een drietal vrouwen op als secretaressen, die het recht hebben de ministerieele zitingen bij te wonen. Na dezen uiterst verstandigen maatregel kan het niet meer lang duren of het vrouwenkiesrecht is in Frankrijk gewonnen.

Maar nu de eischen der arbeiders? Veertig-urige arbeidsweek. Toegestaan. Vacantie met behoud van loon. Toegestaan. Wat loonverhooging, hier en daar, er bij! 7 tot 15 procent. Toegestaan. De werkgevers moeten maar zien hoe zij er uit komen. De Fransche wapenindustrie uit de handen genomen der particuliere 'concerns'? De tijd zal het leeren of deze maatregel, hoe heilzaam ook, zoo maar voetstoots kan worden toegestaan, immers, de heer Levi Blum, een der rijkste mannen van Frankrijk, heeft er zijn geldje in gestoken. En zoo bij stukken en brokken heeft de heer Léon Blum onder het 'délire' door der wittebroodsweken van zijn ambt zijn vrienden en aanhangers weten te bevredigen. De patroons moesten wel toegeven, want hun eigendom, de fabrieken en machines waren in handen van hun werklieden, tegen wie zij geen strafmaatregelen mogen instellen. Hoe zal de heer Blum het klaarspelen met het machtige 'Comité des Forges'? Een moeilijk te beantwoorden vraag. Misschien de Tarpeïsche rots waaraan zijn volksroem zich te pletter stoot.

Maar genoeg van 'monsieur Léon Blum', 'monsieur le ministre-président' en van de jongste Fransche gebeurtenissen. Die bij onze buren, de Belgen zijn ditmaal veel belangwekkender. Natuurlijk moesten zij zich haasten ook hun ministerieele crisis, hun groote verkiezing te hebben. Maar daarbij gebeurde wat niemand had voorzien, niemand kòn voorzien: een volslagen nieuwe partij, door niemand nog in de Kamer vertegenwoordigd, geleid door een jongen man Léon - ja, ook hij Léon, maar echt, Léon Degrelle, komt uit de stembus te voorschijn met 21 stemmen in

eens, getal dat sedert nog wat vermeerderde. Zijn orgaan heet ‘Le pays réel’. Als hier gezegd werd, dat niemand deze plotselinge opkomst eener nieuwe partij in ons buurland had voorzien of kon voorzien, gold dit slechts voor hen, die de buitenlandsche politiek van België wat teveel gesneden achten naar Fransch model. Doch dit maal, dank zij Léon Degrelle en zijn ‘Rexisten’, is de Belgische politiek zoo zelfstandig mogelijk. Tegen wie gaat het daarbij? Tegen de Katholieken, die al te veel naar het richtsnoer der Kerk loopen; tegen de Liberalen, aftandsch ook in België; tegen de hongerige ‘Marxisten’. Niet tegen de ‘fascisten’, ook niet vóór. Ongelukkig plukken de Communisten, ongewenscht, natuurlijk, hun peultjes bij deze onverwachte overwinning van Degrelle en de zijnen. Doch aan hen heeft men tenminste hoûvast. Ook beschuldigt men Degrelle en de Rexisten van sympathie met Adolf Hitler en zijn volgers, maar deze redeneering steunt op niets. Het zal de moeite loonen den jongen man Léon Degrelie, die sprekend gelijkt op zijn beklagenswaardigen jongen koning, op zijn politieke loopbaan te volgen.

Intusschen nemen, als naar gewoonte, de volksbewegingen in België steeds een ernstiger draai dan die in Frankrijk, welke zij willen navolgen. De ministerieele crisis scheen er welna onoplosbaar tot de heer Van Zeeland een groepje mannen om zich heen verzamelde die door den grooten ernst van de crisis zich geroepen achtten hem bij te staan. Want dit kon één man alleen niet af. Ook hier werden de fabrieken bezet, ‘wij gaan onmiddellijk tot de revolutionnaire actie over’, zei een der woordvoerders. ‘Naar Spaansch voorbeeld’. De haven van Antwerpen, nog kort geleden de wurgende zuster van Rotterdam, dat haar eerst overtrof, en haar, Rotterdam, tot den bedelstaf meende te kunnen brengen, lijdt er geducht onder. De heele haven ligt stil. De schepen die dit kùnnen, vluchten naar Terneuzen, en vinden daar stoere armen in menigten, die zoo even nog slap en werkloos langs de lijven bungelden van de ongelukkigen die sinds weken niet wisten wat het was door hun kracht en hun arbeid een stuk brood te verdienen voor de hunnen en zich zelf. En daar kwamen naievelingen uit Antwerpen, die zoo kort geleden hun dikke boterhammen met spek niet op konden, deze in eens tot leven herroepen zwoegers, fleemen, een sympathiestaking te beginnen. Getuigde dit zinlooze

verzoek niet van ontstentenis van het geringste gezond verstand, het onvermogen om zich de mentaliteit van anderen te kunnen indenken, van de mannen, tot wie zij dit redeloos verzoek richten. Natuurlijk is het afgewezen. De Terneuzensche sjouwers hebben te lang het werk moeten staken om nu ook maar het geringste te gevoelen, sympathie of niet, voor hen die nu werkloos zijn uit slecht-beraden politiek inzicht.

Met den 'negus-negesti', Haile-Selassië, och-arme, gaat het, zooals het harde Noodlot het voorschrijft. Na in Londen nog den zachten schijn te hebben genoten als 'keizer' van Abessynië te worden ontvangen, hij en zijn kinderen, zijn zij ergens heen gegaan, ergens, en weten nu niet waarheen. Want Zwitserland, ofschoon 'de keizer' er een bezitting heeft, weifelt hem te ontvangen. Alsof de Britsche regeering gewacht had tot het scherm gedaald was over dit laatste bedrijfje van een verschrikkelijke tragedie, ondergang van een oud Rijk, dat echter niet waard was, in geen opzicht, langer onafhankelijk voort te bestaan, heeft zij te kennen gegeven de beruchte 'sancties' tegen Italië voor wat haar betreft, te eindigen. Italië zal dus weldra in zijn nieuwste conquest kunnen toonen wat het bedoelt, als het zegt, dat het Abessynië gaat ontginnen, ofschoon het zich laat aanzien, dat het land weldra ten prooi zal zijn aan een zwerm roofavonturiers, wat zijn eerste moeilijke taak zal zijn om die binnen de banden der wetten en voorschriften te houden. Italië kàn koloniseeren: van de armste landstreken verstaat het te maken wat men 'model-farms' zou kunnen noemen. Dit en niets anders bedoelt men, wanneer men spreekt over 'de Beschaving', welke een volk een ander volk brengt: goede, eerlijke, betrouwbare, vlugge administratie. Die anders zegt is een fraseur. Geloof intusschen niet, dat wij in deze bladen voor goed van Italië in verband met Abessynië afscheid kunnen nemen. Honderden vragen, de een nog moeilijker te beantwoorden dan de ander, doen zich op dit punt voor, in het bijzonder ook wat de houding zal zijn van de landen, welke voorgaven, hoewel dan slechts principeel, met het 'aangevallene' onschuldige Abessynië en zijn parmantigen 'Negus', den vorst, die ten slotte zich-zelf verried, doch toen nog luider dan te voren, zich als 'keizer' aankondigde. Hoezeer de thans door de Britsche regeering opgeheven 'sancties', voorbeeld dat onge-

twijfeld ook door de onze zal worden gevolgd, een dubbel snijdend mes waren, geeft het Volkenbondsecretariaat te beoordeelen. De export uit Italië en zijn koloniën naar de 23 ‘sanctie’-landen is gedurende den oorlog gedaald van 7 millioen dollars, Maart '33 tot precies een jaar later, tot een half millioen. Maar het is twijfelachtig of de Italianen in de meeslepende kracht van den oorlog dit hebben gemerkt, wijl hun productievermogen door den krijg extatisch was verhoogd. Daarentegen daalde de import en vervoeren naar en in Italië en koloniën in hetzelfde tijdsverloop in bedoelde landen van 10.6 tot 3.1 gouden dollars. Het is geen overdrijving, wanneer men te kennen geeft dat bijvoorbeeld in ons sukkelend land zij die op Italië werkten dit wèl hebben gemerkt.

Hoe ook, voor Italië breekt eerst nu in Oost-Afrika de groote toekomst aan. Zeker, het uitgestrekte en moeilijke land is thans nog allerminst bevredigd. Wie twijfelt er echter aan of het Italiaansche genie zal er een bevredigend slot aan weten te geven? Terwijl alle andere volken zich afvragen: ‘waarheen met de verzamelde kracht onzer jonge hoofden en knuisten’, ligt daar voor het van nature licht tot geestdrift gestemde Italiaansche volk een nog volstrekt onontgonnen onberekenbaar groot land open en roept om arbeidskrachten. En waar vindt men die in grooter mate en van nobeler hoedanigheid dan onder het volk dat vijf eeuwen vóór onze jaartelling den anderen reeds voorbeelden schonk, 1000 ingenieurs (werktuigkundigen), 30.000 Italiaansche en 70.000 inlandsche ‘hands’ kunnen al dadelijk te werk worden gesteld voor den aanleg van wegen, hoofdwegen, tot een beginnende lengte van 2800 k.m. Maar dit betreft slechts het ontginningswerk van den huidigen dag. Kan het Italiaansche volk het in een kwart eeuw af, dat het, zoo niet gestoord door oorlog of opstanden, administratie het voorbeeld nabij komt, dat de Nederlandsche kolonisatie reeds sinds lang op Java heeft gesteld? Geen volk ter wereld is physiek en geestelijk daartoe beter geschikt dan het Italiaansche, dat tegen elk kolonisatiegevaar bestand is. Dit sobere volk, aan armoede en ontbering gewend, dat op zijn bergen aan alle klimaten is blootgesteld en om plotselinge weersveranderingen niets geeft, dit en geen ander kan zich met goed gevolg in het nest van den parmantigen Negus-negesti zetten en er zich wèl bij bevinden. Aan ijle lucht is het gewend, door aan-

houdende regen, sneeuwval, orkanen, vuuruitbarstingen wordt het niet afgeschrikt. Reeds de pas geëindigde veldtocht heeft de waarheid dezer beweringen bewezen. Terwijl alle toeschouwers, zij zelf misschien wel dachten, dat de onderneming een taak van jaren zou worden en van groot verlies aan volkskracht, is de oorlog, dank zij der vlucht van den landvorst practisch geëindigd, nog voor de eerste zware regens neerkwamen, waartegen men voorspelde, dat niets bestand was. Niets, zelfs niet de wil van den gevreesde, den ‘Duce’. Welk een succesrijke oorlog! Ziektegevallen zoo goed als geene, ondanks het giftige tropische klimaat: de hygiëne, voor 't eerst Oost-Afrika binnen komende. Geen enkel geval van pest, cholera, beri-beri, scheurbuik; sporadische gevallen van typhus, dysenterie en malaria, maar geen enkel met doodelijken afloop. Geen volk zoo voorbeeldig gediscplineerd als dit, zelfs in zijn vele opstanden in het verleden van slecht, wreed en vreemd bestuur.

Het kost mij moeite mijn geestdrift voor het Italiaansche succes, gegund zoo van harte, hier aangekondigd reeds in het begin, te betoomen. Maar de goedgunstige lezer heeft zijn beker Italiaanschen schuimenden wijn - de beroemdel ‘Asti spumante’, ach, waar zijt gij? - geledigd, en is, laat mij hopen, ook daardoor, en niet enkel door dit gepraat hier, slaperig geworden.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). Mevrouw de Staël, in haar leven en werk.

Anna Louise Germaine, baronesse de Staël-Holstein, werd, als dochter van Jean Necker, te Parijs geboren in 1766. Men mag gerust zeggen, dat zij gerekend kan worden tot de meest merkwaardige vrouwen van het eind der achttiende en het begin der negentiende eeuw.

Baron de Staël-Holstein, van wien zij later scheidde, was de Zweedsche gezant. Mevrouw de Staël was een vurige aanhangster van Rousseau en nam ten levendigste deel aan de Fransche Revolutie, zooals o.a. blijkt uit haar geschrift: *Considérations sur les principaux événements de la révolution française.* Zij moest met haar man naar Zweden uitwijken, totdat Zweden de Fransche Republiek had erkend en zij konden terugkomen naar Parijs.

Zij keerde zich openlijk tegen Napoleon Bonaparte en werd door dezen uit Parijs verbannen. Zij vestigde zich toen te St. Bryce, waar zij haar roman *Delphine* schreef (5 dln. 1803). In 1805 verscheen haar, later wereldberoemde roman *Corinne, ou l'Italie*; en na den dood van haar vader gaf zij diens *Manuscrits* uit. Na den val van Napoleon keerde zij terug naar Parijs.

Als voorbeeld, hoe vermaard mevrouw de Staël was, kan ik het volgende aanhalen, wat door Bettina von Arnim verteld wordt in haar *Briefwechsel Goethe's mit einem Kinde.*

Toen mevrouw de Staël naar Duitschland kwam, werd te harer hulde een diner gegeven en Bettina had de eer naast de beroemde vrouw te mogen plaats nemen.

'Maar', zegt zij, 'ik had volop reden om deze plaats, die mij eerst zoo begeerenswaard had geschenen, te betreuren, want het geheele diner heb ik met mijn hoofd voorover in mijn bord moeten liggen, omdat de menschen achter mijn stoel kwamen staan en zich heenbogen over mijn rug, om mevrouw de Staël in het aangezicht te kunnen zien!'

Zooals uit de portretten blijkt, was mevrouw de Staël een zeer

knappe vrouw, met regelmatige gelaatstrekken, groote donkere oogen, een rechten neus, een goed-gevormden mond en weelderige donkere krullen, die steeds met den onvermijdelijken tulband waren gedekt. Ook de moeder van Anna Louise Germaine was mooi; zij had een aristocratisch smal gezicht met een hoog voorhoofd en fraai-geboogde wenkbrauwen boven ietwat droefgeestige oogen. Madame Necker interesseerde zich enorm voor alle voorschriften der hygiëne en der geneeskunde en hield zich veel bezig met de hervorming der ziekenhuizen en hospitalen. Haar vader, een geleerde, behoorende tot de geestelijkheid, had haar een zeer zorgvuldige opvoeding gegeven en zij wist veel meer, en wat zij wist ook grondiger dan de meeste vrouwen van haar tijd. Zij had een vast karakter, een sterk verstand en was begaafd met een grooten ijver. Zij gaf een reeks *Mélanges* in het licht, die een groot succes hadden wegens den fijnen geest en het oprecht gevoel, dat er uit spraken.

De opvoeding van haar dochtertje ging haar zeer ter harte en zij zorgde daarvoor met een ‘grande chaleur de zèle.’

Germaine Necker was een levendig, eerlijk kind, vroolijk en geanimeerd. Haar teint was eenigszins bruin, maar frisch en gezond en haar groote zwarte oogen schitterden van geestigheid en belangstelling in het leven. Haar vader verwende en liefkoosde haar, wat niet altijd overeenkwam met de eenigszins strenge principes van mevrouw Necker, maar het kind had te veel gezond verstand om door ijdelheid en zelfingenomenheid bedorven te worden. Zij hield ontzaglijk veel van haar beide ouders en een grappig, bijna aandoenlijk staaltje daarvan is het volgende. De heer en mevrouw Necker hadden een hevige bewondering voor den beroemden Engelschen auteur Gibbon (schrijver van het wereldbekende *Decline and fall of the Roman Empire,* een reusachtig uitgebreid oeuvre, dat nog altijd als het standaardwerk van deze historische periode wordt beschouwd) en de toen tienjarige kleine nam zich voor om later met den (foei-leelijken) Gibbon te trouwen; zij achtte dit haar plicht, ‘opdat mijn ouders’, zeide zij, ‘jouissent constamment d'une conversation, qui leur est si agréable.’ En in vollen ernst deelde zij aan haar moeder dit huwelijks-besluit mede.

Madame Necker de Saussure, een nicht van madame de Staël

en haar levenslange vriendin, heeft een aardig en teekenend woord over haar gezegd:

'Il semble que madame de Staël ait toujours été jeune et n'ait jamais été enfant.'

In haar kinderlijke spelen was zij ver haar leeftijd vooruit. Heel jong nog liet zij haar poppen, die koningen en koninginnen voorstelden, geheele drama's opvoeren; haar ouders gingen dit tegen, omdat zij een te groote opgewondenheid vreesden, maar deze neiging was onmogelijk te onderdrukken.

Toen Germaine elf jaar was, kreeg zij voor het eerst een vriendinnetje, de latere madame Rilliet, geboren Huber, en deze, die altijd intiem met haar is gebleven, vertelt de eerste ontmoeting aldus:

> 'Elle me parla avec une chaleur et une facilité, qui étaient déjà de l'éloquence et qui me firent une grande impression. Nous ne jouâmes point comme des enfants; elle me demanda tout de suite quelles étaient mes leçons; si je savais quelques langues étrangères; si j'allais souvent au spectacle. Quand je lui dis, que je n'y avais été que trois ou quatre fois, elle se récria, me promit que nous irions souvent ensemble à la comédie, ajoutant qu'au retour il faudrait écrire le sujet des pièces et ce qui nous aurait frappé, que c'était son habitude. Ensuite, me dit-elle encore, nous nous écririons tous les matins....'

We gingen, vertelt zij verder, den salon binnen. Naast de canapé van mevrouw Necker stond een tabouret, daarop nam de kleine Germaine plaats, zich beijverende zich zoo rechtop mogelijk te houden. Verschillende volwassen bezoekers gingen naar het kleine meisje toe en begonnen een gesprek met haar; een van hen, de abbé Raynal, hield haar handen in de zijne en praatte met haar, alsof zij minstens vijfentwintig jaar zou zijn geweest; de anderen, die om haar heen bleven staan, waren de heeren Thomas, Marmontel, markies de Pesay en baron de Grimm.

Aan het diner luisterde Germaine met de meeste aandacht naar de gesprekken en ofschoon zij haar mond niet opende, was haar gezicht zóó welsprekend, alsof zij voortdurend in de conversatie haar meening ten beste gaf.

Na het diner kwam er een groote menigte gasten. Iedereen sprak het meisje aan, zei haar een compliment of een plagerijtje, en allen antwoorde zij ‘avec aisance et avec grâce.’ Men ondervroeg haar omtrent haar lectuur, ried haar boeken aan en behandelde haar over het algemeen geheel als een volwassen jonge dame.

In 1871, toen *Le Compte-rendu* van den heer Necker verscheen, schreef Germaine aan haar vader een anoniemen brief daarover, dien deze echter aan den stijl herkende.

Sinds haar vroegste jeugd schreef Germaine Necker verschillende opstellen, portretten van haar bekende personen, lofredenen en dergelijke. De abbé de Raynal verzocht haar voor zijn groote werk een artikel samen te stellen over de herroeping van het Edict van Nantes.

Haar neiging om te schrijven werd evenwel niet door haar vader aangemoedigd, die niet veel hield van femmes-auteurs.

Zoo jong als zij was, las het meisje alles wat zij maar in handen kon krijgen (haar moeder lette er niet op) en een der grootste emoties harer kinderjaren onderging zij door den roman *Clarissa Harlowe* van Richardson. Zij hield het meeste van boeken, zegt madame Rilliet, ‘qui la faisaient pleurer.’

Zij was zoo begeerig om te weten en te kennen en zij studeerde zoo ijverig en zoo hartstochtelijk, dat haar gezondheid er onder begon te lijden. En op haar veertiende jaar werd het noodzakelijk medische hulp in te roepen. De dokter schreef een verblijf buiten voor, met bevel, dat zij veel in de open lucht zou zijn en alle studie voorloopig laten varen. Deze methode had een zoo gunstige uitwerking, dat Germaine later nooit meer over een dergelijke inzinking te klagen had en zij zich steeds in een robuste gezondheid heeft mogen verheugen.

* * *

Ofschoon alle werken van madame de Staël zeer klaarblijkelijk voortkomen uit denzelfden geest, men ziet er toch wel onderscheid in, al naar de periode, waarin ze zijn geschreven.

Men zou haar oeuvre in drie klassen kunnen verdeelen, naar de drie levensperioden, waarin ze zijn ontstaan.

De eerste: de tijd vóór de revolutie.

De tweede: sinds de revolutie tot aan den dood van haar vader.

De derde: daarna tot aan haar sterven.

Zij begon met kleine stukken, die gretig werden gelezen, over alle mogelijke onderwerpen van den dag. En reeds in deze vluchtige composities speurt men de fijnheid en preciesheid harer gedachten, de delicaat-gevoelige trekjes, die altijd cachet aan al haar geschriften hebben gegeven. In dezen tijd schreef zij ook een tooneelspel in verzen en twee tragedies. Het laat zich begrijpen, dat deze eerste pogingen nog niet zeer bizonder waren. Madame de Staël heeft ze dikwijls in besloten gezelschappen voorgedragen, waar ze een ongehoord succes hadden. Het tooneelspel heette *Sophie ou les sentiments secrets* en handelde over de liefde en nog eens over de liefde en vooral over ongelukkige liefde. De stijl is, zei madame de Staël zelve, 'pas correct, mais il est coulant et harmonieux.' Ik zei al, dat madame de Staël altijd heel gemakkelijk schreef.

Een der tragedies behandelde de droeve geschiedenis van Lady Jane Grey, het slachtoffer van politieke intriges, die op negentienjarigen leeftijd werd onthoofd. Mevrouw de Staël was zeer gepakt door haar onderwerp, zooals blijkt uit de behandeling van de figuur van de hoofdpersoon; ook Northumberland is sterk en forsch gegeven; overigens heeft dit stuk weinig beteekenis.

Jeanne Grey is misschien het eenige onder de producties van Madame de Staël, waarin 'une peinture animée du bonheur' voorkomt, in het begin is de heldin gelukkig getrouwd en zij heeft van de toekomst de brillantste verwachtingen. En daar mevr. de S. in oogenblikken van geluk altijd behoefte had om haar dankbaarheid te betuigen aan de Voorzienigheid, heeft zij ook aan Jane Grey een zeer geprononceerd religieus karakter gegeven.

(Hoezeer Lady Jane Grey de verbeelding van mevrouw de Staël vasthield, blijkt wel, dat zij in 1811 nogmaals op haar terugkwam, toen zij haar *Réflexions sur le suicide* schreef.)

Haar tweede tragedie droeg den naam van *Montmorency.* De rol van den kardinaal de Richelieu is met vaste hand getraceerd. Men vermoedt, dat een particulier sentiment niet vreemd is aan het ontstaan van dit werk en dat een 'amitié amoureuse' voor den vicomte Mathieu de Montmorency haar noopte dezen naam aan haar held te geven.

In den aanvang harer carrière had madame de Staël het meeste

op met poëzie, maar na bovenvermelde stukken heeft zij bijna nooit meer in dichtmaat geschreven. De techniek van het vers was toentertijd in Frankrijk zoo volmaakt, dat het wel te begrijpen is, dat mevr. de Staël met haar helder verstand en haar fijn onderscheidingsvermogen er zich maar niet meer aan waagde.

Vóór haar twintigste jaar schreef Germaine drie novellen, die echter eerst in 1795 werden gepubliceerd. Zelve hechtte zij niet de minste waarde aan deze voortbrengselen van haar geest. In de voorrede zegt zij:

> Que les situations y sont indiquées plutôt que développées, et que c'est dans la peinture de quelques sentiments du coeur qu'est leur seul mérite.

Deze inleiding, 'extrèmement distingué', is eigenlijk belangrijker dan het geheele novellistische werk. Zij schrijft hier een verhandeling over de verbeelding, met tal van aardige opmerkingen en nieuwe inzichten en men kan duidelijk merken, dat de verbeelding, die van alle kanten wordt beschouwd en geanalyseerd, een groote rol speelde in den geest van de schrijfster zelve!

Doch het belangrijkste werk dezer eerste periode en dat het meest compleet is, is: *Lettres sur les écrits et le caractère de J.J. Rousseau.*

Hierin vinden we al de vivaciteit der jeugd, al de charme van haar temperament. Men ziet hier een jonge vrouw, die nagedacht heeft over de moraal, over het leven, over den hartstocht, en daarover haar denkbeelden ontwikkelt. Zij raakt in het voorbijgaan de meest verschillende onderwerpen aan.... en ofschoon Rousseau de leidsman is op haar pad, vergezelt zij hem met een zoo lichten en vluggen pas, dat zij hem dikwijls vooruitsnelt! Ofschoon zij een grenzelooze bewondering heeft voor Rousseau, laat zij hem haar individualiteit toch niet beinvloeden; zij spreekt vrijelijk haar eigen opinies uit en den leeftijd van de auteur in aanmerking genomen, is dit werk allermerkwaardigst.

Daar men haast nooit hoort over deze allereerste producties van madame de Staël, is het voor de belangstellenden in literatuur waarschijnlijk wel interessant, dat ik ze hier behandeld heb.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

J. van Melle. *Dawid Booysen.* - Pretoria 1933. J.L. van Schaik, Beperk.

Het lezend publiek behoeft zich er niet meer over te beklagen, dat de Nederlandsch schrijvende auteurs hun onderwerpen slechst in de van ouds bekende huiskamer zoeken. Immers: Den Doolaard jaagt te paard de gigantische Macedonische bergen door, terwijl Slauerhoff op hetzelfde moment de Chineesche wateren doorkruist. Ed. de Nève vecht met de Rif-Kabylen in N. Afrika, Schoup ontfermt zich eenige honderden kilometers verder over de mishandelde Congo-zwartjes, Voorhoeve bindt den strijd aan tegen de gevaren van de oerwouden van Nieuw-Guinea, Johan van der Woude verdiept zich in de avontuurlijke onderneming van admiraal Van Noordt, terwijl Siegfried E. van Praag gebukt zit over de partijdige mémoires, die de felle Marie du Deffand zonder een zweem van sentimentaliteit eens neerschreef. Dan bestaat ook nog de klacht dat ons taalgebied zoo abnormaal klein is. Is dit wel geheel waar? Behalve in Nederland, wordt onze taal - met de noodige afwijkingen natuurlijk - gesproken en geschreven in: Vlaanderen, Nederl. O.-Indië, W.-Indië en in Zuid-Afrika, dus in vier werelddeelen. De Nederlandsche taal *leeft* dus op verschillende deelen van de aarde.

Hieraan moest ik denken onder het lezen van J. van Melle's roman ‘Dawid Booyens’, het verhaal van een Afrikaanschen boer en wel een van het oude slag. Een echte man, een moedige, onverzettelijke, goedhartige kerel; deze karaktereigenschappen komen tot uiting in zijn houding ten opzichte van zijn landerijen, zijn schapen, zijn ‘bijwoners’ en zijn drie huwelijken. Dit verhaal is in zeer goed leesbaar, frisch en helder klinkend Afrikaansch geschreven. Wat ontbreekt is: nuance. Dawid Booysen is te veel monotoon portret. Het is alsof Van Melle ons het feiten-leven van iemand dien hij goed gekend heeft nauwkeurig mededeelt. Wij boeken een teveel aan trouwhartig copieeren van verschillende gebeurtenissen en een tekort aan eigen visie. Het surplus op het anecdotische ontbreekt. De psychologie waarnaar in dezen

roman werd gestreefd, overtuigt slechts gedeeltelijk. Het karakter van Dawid Booysen is niet als een voltooid geheel tot ons doorgedrongen. Er zal in werkelijkheid misschien wel een Dawid Booysen bestaan hebben, die van zijn drie vrouwen in successie gemotiveerd het meeste van zijn eerste hield, maar uit dezen roman worden we de innerlijke beweegredenen hiertoe niet onafwendbaar genoeg gewaar. Bovendien is het verhaal te gerekt. De voornaamste fout blijft echter: gebrek aan nuance. Ik zou den heer Van Melle gaarne aanraden zich eens in het werk van Antoon Coolen te verdiepen. Kleur, licht en donker, strakke lijn, karakterontleding en leefdrift - dàt zijn de voornaamste voorwaarden waaraan een romankunstwerk moet voldoen.

Ook voor den heer Van Melle is in de toekomst wellicht een dergelijke prestatie weggelegd. Zijn werk is krachtig en eerlijk. Het zal wellicht de moeite waard blijken, wanneer hij alle zeilen wil bijzetten voor zijn artistieke voltooiing. Voor ons deel hopen wij reeds op een volgende Afrikaansche ontmoeting. Den smaak hebben we beet. En dat heeft de auteur van ‘Dawid Booysen’ dan toch in volle glorie bereikt.

J.D. van Calcar. *Job* Bijbels Lekespel van strijd en bevrijding Met Masker van Dirk Verèl. - Assen 1934. Van Gorcum & Comp. N.V. Uitgevers.

Een Bijbelsch leekespel in verzen. Men kent de geschiedenis van den zwaarbeproefden Job, die eindigt met de erkenning: er is een God. Door alle aardsche wantoestanden, verschrikking, misdaad, melaatschheid en onmenschelijke straffen heen, moet men blijven vertrouwen op de daden ten goede van den overal en altijd aanwezigen God. Niet eerder is men werkelijk vroom dan alvorens men deze waarheid gewonnen heeft: de verborgen dingen zijn voor den Heer.

Van dit stuk Bijbelsche dramatiek heeft J.D. van Calcar een leekespel gemaakt in nogal vlakke verzen, die ons dan ook slechts door hun wijzen inhoud vermogen te boeien. En die inhoud is niet van den dichter, zoodat ons de uitgave van dit aftreksel overbodig lijkt.

Mie Schuddebol. *Jan Klaassen en zijn narrenvolk* met prenten van Jac. A. Hazelaar. - Amsterdam z.j. Van Holkema & Warendorf N.V.

Met dit aantrekkelijk uitgegeven boek weet men niet goed raad. De alleraardigste inhoud is voor kinderen van 12-14 jaar. De vage stijl echter is voor kinderen niet te bevatten. Dit laatste is heel jammer, want de amusante lotgevallen van Jan Klaassen, Katrijn, de Puffel, Doris Blik en het verdere narrenvolkje zal de geheele kinderkamer pret genoeg bezorgen. Het is te hopen dat Mie Schuddebol een volgend maal voor een dergelijke leuke vertelling den daarbij passenden, gemakkelijk aansprekenden kinderstijl zal weten te vinden. De teekenaar Jac. A. Hazelaar voorzag het boek van een groot aantal koddige prenten.

Dr. M.J. Langeveld. *Taal en Denken.* - Groningen - Den Haag - Batavia 1934. - J.B. Wolters.

Reeds het begin van dit uitgebreide geschrift is belangrijk. Het is een waardeering voor de philosophie die de taal zelve tot onderwerp van haar beschouwing maakte en hiermede een einde aan de onnoozele eenzijdigheid van totaal verdroogde vakwetenschappen. De fouten welke de gebruikelijke grammatica aankleven, zijn vooral dat zij niet uitgaat van gefundeerde steunpunten; haar formuleeringen bevatten tegenstrijdigheden; zij is in totaal inadaequaat, d.w.z. de formule dekt het geval niet. Iedereen zal wel onmiddellijk inzien dat dit gebrekkige taalonderwijs niet bevruchtend of zelfs gezond op het denken kan werken. De taalleeraar behoort voor al het andere over een zuiver taalgevoel en behoorlijk inzicht te beschikken en het den kinderen niet met onnoodige taalgeleerdheid lastig te maken. Zijn tot klaarheid gekomen philosophisch begrip zal den leerlingen - mits in heel eenvoudige woorden medegedeeld - tenslotte rijkelijk ten goede komen. De introspectieve methode van Krueger en Külpe, de voormannen van de moderne taalpsychologie, berust op denken en aanschouwen. Voor den West-Europeeschen intellectueelen

mensch is het denken, voor natuurvolkeren of geestelijk onontwikkelden is het aanschouwen van het hoogste gewicht.

De invloed van het sociale milieu op de taal is zeer sterk, want taalontwikkeling is niet identiek, maar wel *congenitaal verbonden met denkontwikkeling* in het bijzonder en met de ontwikkeling van hoogere geestesprocessen in het algemeen, leert ons de geleerde schrijver, die een buitengewoon diepen en verrassenden kijk op zijn onderwerp heeft. 'Taal en Denken' van Dr. M.J. Langeveld is het belangwekkende geschrift van een modernen philosoof, die niet aarzelt zijn exacte theoretische uitkomsten aan de practijk van de school te toetsen.

Dr. C. Hooykaas. *Proza en Poëzie van Oud-Java.* - Groningen - Batavia C. 1933. N.V. P. Noordhoff.

Dit boek kan ik leek en vakman ten zeerste aanbevelen. Het behandelt proza en poëzie van Oud-Java en het is niet slechts een op dit gebied instructief werk geworden, maar deze Oud-Javaansche literatuur geeft ook veel schoons te genieten. In het kunstdicht 'Smara-Dahana' vindt ge zelfs in de vertaling een beeldend woordschoon dat van een Arthur van Schendel zou kunnen zijn. Ook de inhoud van de meeste van deze oud-javaansche zangen of van het parabelachtig proza getuigt van een typisch streven naar het verborgen geheim aller verschijningen en wordt eveneens gekenmerkt door een symboliek die wortelt in het veelgodendom waarvan Indra het middelpunt vormt en die overeenkomst vertoont met de mythologie van de Germanen. Ook de volkomen rust-toestand, de tot werkelijkheid geworden absolute passiviteit, komt in deze verhalen tot uiting. Wijsheid en moraal, levensbespiegeling en ethiek, bijgeloof en uitbeelding der menschelijke oerinstincten vindt ge in de synthetische verhalen als: 'de twee papegaaien' - 'de luis en de wandluis' - 'reiger, visschen en krab' - 'de geit en de tijger'. Ook in de langere verhalen treft ge deze motieven voortdurend aan.

Dr. C. Hooykaas heeft met dit boek een nuttig en heel mooi werk verricht. Voor nadere kennismaking met de oud-javaansche letterkunde houden wij ons aanbevolen.

J. Brouwers R.-K. Pr. *Het Boek van Gods Liefde.* - Met illustraties van Hubert Levigne. Maastricht 1934. Uitg. Mij. Gebr. van Aelst.

Het valt ons ronduit gezegd wat hard om over dit edel bedoelde werk met zijn eerbiedige opdracht voor den vader Bisschop niet enthousiaster te kunnen schrijven dan wij naar waarheid vermogen. Aan de prachtige bedoelingen van den R.-K. priester, den weleerwaarden Heer J. Brouwers zal wel niemand twijfelen. Het blijft echter een hachelijk werk het boek Gods met eigen woorden te begeleiden. Hier is dit bovendien geschied met veel rhetorische overbodigheid en het is dan ook de groote vraag of daarmede het belangwekkende doel van den schrijver n.l. om meerdere menschen de onschatbare waarde van den Bijbel te doen kennen, inderdaad wordt bereikt. De waarheid en het respect voor Gods woord dwingt ons te zeggen dat wij hieraan ten zeerste twijfelen. Verreweg het meest werden wij geboeid door de vele illustraties van den bekenden Maastrichtschen kopergraveur Hubert Levigne. Deze eenvoudige doelmatige prenten zijn in tegenstelling met den tekst nergens vervelend door al te groote weelderigheid. Wij kunnen Levigne in zulk werk natuurlijk niet altijd in zijn volle kracht aantreffen. Hij kon zich hier niet zoo vrij laten gaan als bij een volkomen willekeurige teekening. Maar de rustige versiering dezer stijlvolle gravures steekt toch wel heel gunstig af bij het hinderlijk teveel van den auteur.

Ishtair. *Heiland Tijd.* - 's-Gravenhage 1934. L.J.C. Boucher.

Een gevaarlijk boek. Bij het bestudeeren ervan kan men niet genoeg op zijn hoede zijn. Vooral op den zoogenaamden ontwikkelden leek kan een dergelijk geschrift zeer verwarrend werken. Het boek is goed genoeg uitgegeven, maar de fantastisch uitziende teekeningen bijv., hoogst willekeurige grafische voorstellingen van den mensch als mechanisch apparaat en als geest, hebben grondig beschouwd weinig om het lijf. Een rustig vakman zal zich hierdoor en evenzeer door veel ‘geheimzinings’ in den

tekst niet laten overdonderen. Er zal hem bovendien weinig aan gelegen zijn, dat hij wordt ondergebracht bij wat voor Ishtair niet veel meer dan een blatende veestapel beteekent, n.l. de kleine groep der prima Nederlandsche medische specialisten. En daar schuilt reeds het groote gevaar in het uitgeven van een dergelijk werk. De menigte voelt begrijpelijkerwijs meer voor het ongeschoolde, meer voor de modern aangekleefde bakerpraat die vol hoop is voor de toekomst dan voor de niets in het vooruitzicht stellende objectieve methode. Het domme volk adoreert den kwakzalver en de stompzinnige somnambule. Het schuwt den bacterioloog, die zijn wetenschappelijk experiment controleert en geen enkele verleidelijke doch ongerijmde gedachte ook maar eenige concessie doet. Zelfs bij werkelijk ontwikkelden doet zich meermalen het geval voor dat zij meer sympathie gevoelen voor de astrologie dan voor de astronomie, meer voor den medisch volkomen onbevoegden magnetiseur dan voor den door en door geschoolden psychiater.

Herhaaldelijk moest ik bij de lezing van dit occulte geschrift aan de woorden van wijlen den grooten Leidschen wijsgeer G.J.P.J. Bolland denken, die hierop neerkwamen dat het occultisme hoogstens nog maar in de kinderschoenen van de wijsbegeerte staat. De voorbeelden die de auteurs (het zijn er twee volgens het prospectus) aanhalen van persoonlijke occulte kracht, helderziendheid of iets dergelijks behooren nu juist tot die modern opgesmukte bakerpraatjes. Men moet wel zeer naïef zijn om aan dergelijken onzin ook maar eenige waarde te hechten. Aan bewuste misleiding, aan kwaadwilligheid dus, wil ik niet denken. Wel is de totaal indruk van het boek tenslotte toch antipathiek. Dit wordt o.m. veroorzaakt door den amechtigen stijl: korte, snauwende zinnen als het blaffen van een hond. Nergens een rustige, volkomen bij de zaak blijvende ontleding. Met horten en stooten word je volgepropt met verwarrend-moeilijke, occulte termen, door elkander gehaspeld als haver-de-gort en in hun wazigheid deprimeerend werkend als een mistige Zondagmiddag. Wij juichen bij oorspronkelijkheid en frischheid waar dan ook in. Van het nieuwe met zijn fouten moet de goede toekomst het hebben! Maar het geniale bestaat niet in on-eenvoudigheid en onduidelijkheid en zeer zeker niet in het uitspreken van onbewezen,

apodictische quasi wetenschappelijke verklaringen, al geschiedt dit met nog zooveel aplomb!

Valt er dan niets in dit boek te waardeeren? Ongetwijfeld. Er staan heldere, saamvattende visies in omtrent slaaptoestand, het mechanisme der hersenen, melancholie, omtrent ziekte, hypnose en slapeloosheid, die, mits met de noodige reserve, het lezen overwaard zijn. Doch Ishtair faalt heel dikwijls, niet alleen waar hij de practische toepassing van zijn theorieën bepleit, doch ook waar hij zich tot die theorieën zelf beperkt. Voor den goeden verstaander is dit laatste de meest logische zaak ter wereld. Dit boek prikkelt zoo tot verzet, er wordt zooveel fladderigs en flodderigs in beweerd, het staat zoo vol met aanvechtbaarheden en onjuistheden, dat men om het goed te behandelen er een boek tegen zou moeten schrijven. Ik zal mij echter tot eenige voorbeelden beperken.

'De menschelijke geest wentelt de stof tegemoet, om haar te kunnen bezielen en gaat dientengevolge achterwaarts vooruit'! (Blz. 4). Ik wil nu niet juist beweren, dat mij deze formule erg klaar is. Mijn voorstellingsvermogen laat mij in den steek, wanneer ik den geest moet zien die de stof tegemoet wentelt en als gevolg daarvan toch achteruitgaat. Het staat er natuurlijk slechter dan bedoeld wordt. Waar ervan is, dat slechts de waarnemings-capaciteit van den bewusten mensch dezen mensch in staat stelt de stof waar te nemen, eenvoudig gezegd, de dingen te zien door zijn gezichtsvermogen. Deze eigenaardige wisselwerking is redelijkerwijze door den denker Kant bijv. volkomen helder uiteengezet, zonder dat daarvoor geestesbuitelingen noodig zijn, zooals de blijkbaar wat al te fantastische auteur van dit werk wil doen gelooven.

'Men onderscheidt twee geheugens: I. Het geestelijke geheugen. II. Het stoffelijke geheugen'. (Blz. 8). Het geheugen is een bijzonderheid van den geest, er is een bepaald deel van de hersenen waar dit geheugen zetelt. Krenking van de hersenen beteekent krenking van den geest. Al wat des geestes is, is geest, d.w.z. is immaterieel. De term stoffelijk geheugen is dus een dualistische misleiding. Op blz. 8 staat verder ook te lezen, dat de geest beide geheugens ziet. Ik vraag U in gemoede af, of ge zulken onzin wel meer zwart op wit in een zoogenaamd wetenschappelijk werk

hebt gelezen? De volgende dwaasheid wordt hiermede uitgesproken: (een eigenschap van het tot Rede gezuiverd verstand is het uiteenander-denken en dit uiteenander-gedachte weer saamvattend denken) en wanneer men nu zegt de rede ziet zijn denken, dat wil dus zeggen, ziet zijn eigen eigenschap, dan spreekt men ongeveer dezelfde ongerijmdheid uit als wanneer men zegt: de geest ziet beide geheugens.

Op blz. 9 lezen wij, dat 'de Verschijnselen een gevolg van de gedachte zijn'. Neen, de verschijningen der dingen in de buitenwereld komen tot het menschelijk bewustzijn in den vorm der gewone waarneming. Het denken neemt nooit iets waar. De werkzaamheid van den geest of het bewustzijn is het denken. Het intuïtieve onbewuste, creatieve en zielvolle leven van den homo sapiens is in aanleg in iedere handeling, in ieder streven van den geest aanwezig. Ziel tegenover geest te plaatsen is een even wanhopig dualisme als stof tegenover geest te plaatsen. Niets kan in het zoogenaamde onderbewustzijn plaats vinden wat niet in aanleg in het bewustzijn voorhanden is. De aanmatigende these op blz. 15: 'Geest is oorzaak, ziel is gevolg', zal voor den rustigen denker een onhoudbare praemisse blijken. Want een werkelijk praemissie is op zichzelf weer de zuiver-causale resultante van logische gedachte-associaties. De ongerijmdheid 'geest is oorzaak, ziel is gevolg' vindt nergens haar causaal verband en is van geen enkele stelling het tot het einde gedachte. Met even weinig zuivere redelijkheid kan men het omgekeerde ook zeggen n.l. ziel is oorzaak en geest is gevolg. Wie in ernst over het onderbewuste leven wil pogen te spreken zal moeten beginnen zich de zaak van het bewustzijn d.w.z. van het denken en het waarnemen volkomen helder voor oogen te stellen, anders komt hij onherroepelijk in de bodemlooze put der speculatieve vaagheid en onwetendheid terecht.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 8.]

De feestdag
Een vertelling van Oom Tim.

Voor Jenne.

Gij zult alleen maar romantiek en leugens horen
Een ouwerwetsch geval dat honderd maal te voren
Door honderd dichterlijke dwazen is vermeld.
't Is met die zonderlinge wezens zoo gesteld:
Geen haat of afgunst kan hun zacht geluk verstoren,
Wanneer zij eenzaam in hun stil vertrek verloren,
Verwonderd luistren naar wat in hen wordt herboren,
Of buiten in de glorie zien van 't zonnegloren
- Als op een winterdag acht-uur-slag wordt geteld -
Een gloed, die ondanks donkre dagen, uit hen welt!
Zij geven, door hun bittre leed verzacht en teeder,
Als d'aard, wat onwelriekend was, in bloemen weder....
Dat is een blijheid, die voor allen altijd geldt!

Vergeet de zorg, mijn vrienden, 't leed dat u ontstelt,
Hier wordt alleen van blijde schoonheid u verteld!

't Was Mei of Juni achttienhonderd-acht-en-zestig,
Misschien ook later; ik ontken niet, noch bevestig,
't Was ergens bij een kleine stad in ‘De Plantage’
- Gij ziet al denk ik voor u boomen en boschage -
Een huis, twee hoog, vijf ramen breed, een bel-étage,
Met vensters die naar binnen opensloegen en daarvoor
Vijf donker-bronzen hekjes, nauwgespijld, waardoor
Zoo nu en dan een kleine witte poes kwam gluren
Naar musschen, sjilpend in den voortuin van de buren....

Maar nu is 't nauwlijks dag.... Kom mee, loop op uw teenen....
- 'k zal u vandaag mijn ooren en mijn oogen leenen! -
Daar ligt zij, zie! en slaapt, een wang op de eene hand,
De andre ligt wat lager en omklemt den rand
Van 't bed.... haar arm gaat bij het langzaam admen op....
En neder.... Waart gij hier, gij hoorde spechtgeklop
En - verweg ook - een grauwe lijster zachtjes zingen....
En hoor! 't metaalgerinkel van gordijnen-ringen
Ook van een domme hommel om u 't booze gonzen
En somtijds tegen 't glas, dat open lucht leek, 't bonzen....
Maar toen de zon ontlook, begon een klok te luiden
En luidde luider-op, totdat een verre buur
Het lichtlied overnam in 't blauwe morgenuur,
En van den Oosterkim door Noord en West tot Zuiden
Alom het koopren lied weergalmde door de lucht....
Zij rees verwonderd op met ééne.... 'n diepe zucht
En toen haar handjes op de gele deken rustten
En haar verdroomde oogen nog in 't halfbewuste
Een oogenblik verwijlden, keek zij vragend rond,
Of ze in haar vage denken soms de reden vond
Van d'ongewone klank, die op een Zondag duidde....
Maar 't was vandaag geen Zondag.... Toen verstond zij 't luiden
En bloosde er een glimlach om haar rooden mond
Zooals Aurora lacht in de eerste morgenstond....
En met dien lach nog om haar even-open lippen,
Sprong 't kind omhoog en liet haar glanzen-voetjes glippen
Van onder uit de zachte zijden dekenrand....
Daar stond zij voor haar witte meisjes-ledikant
Zij zelve ook in 't wit, waarover breed haar lokken
Omgolfden hals en armen, die de oogen trokken
Door donzig blank en zweem van roze en vlietend blauw.
En, als de sluier van een bruid, die huwlijkstrouw
In beeld brengt, wierp zij vlug haar lokkenvloed naar achter.
Toen leek de blankte van haar roomen huid nog zachter....
En altijd luiden, luidden nog de klokken voort
En zongen galm na galm den hemel in.... Bekoord
Bleef zij staan luistren waar zij traag haar lokken kamde
En langzaam door de zijden haren gleed.... Zij nam de

Ontwarde en gevlochten einden in haar mond,
Terwijl zij om de vlechten witte linten bond....
Toen kromp het luiden in, de galmen rekten, rekten....
Totdat, als drupplen na een bui, nog klanken lekten....

Maar toen begon het carillon een dans te spelen;
't Was als het tintelen en fonklen van juweelen,
Goudgeel, smaragdgroen, blauw saffier en amaranth,
Opalen-rood, violen-paars en diamant,
't Is of een meisjeskoor van zilvren bloemenkelen
Een a-capella-lied van louter kleuren kweelen....
Dat juicht, dat jubelt, dartelt, pinkt, dat kwinkeleert,
Dat sprenkelt klank in kleur, dat tintelt en vibreert!....
Toen kon zij langer niet haar vrolijk hart bedwingen,
Zij nam de slippen van haar nachtkleed op.... Te zingen
Begon zij in het rythme van het carillon
En mee te dansen. Voetjes glommen in de zon,
Roôrozen teenen schoven op het zacht tapijt,
Naar voor, naar achtren, links en rechts en schuin terzijd'....
Haar lange vlechten dansten met hun linten mede
En om de voetjes ook het zonnestof beneden,
Het zijden hemdje glansde langs de matte vouwen
En blanke armen rezen uit de kelk der mouwen,
Zij maakten 't hoofdje tot een schilderij in lijst,
Of een vermeille maan, als ze aan de kim ontrijst....
Wie haar gezien had was een heelen dag verblijd,
Om zoo iets schoons en teers, om zooveel lieflijkheid....

Maar niemand keek! Dat was geen kost voor vreemde oogen....
Alleen haar spiegel, maar die zou geen onvertogen
Verhaal gaan navertellen van haar blijden lach,
Of wat hij, toen zij haastig zich ontkleedde, zag;
Hoe zij van op haar schouders 't zijden hemdje ontknoopte,
Toen aarzelend een teen in 't kille water doopte
En schuw terugtrok, maar toch vlug in 't water stapte,
Wel even, rillerig beklemd, naar adem hapte,

Zich rekkend naar de zeep die in het water dreef,
Maar vrolijk opsprong en zich glad en geurig wreef,
Hoe zij toen van het ruwe linnen weefsel rood
Van binnen heerlijk warm van buiten koel, genoot....
Daar stond zij toen.... Ze was maar nauwlijks veertien, weet je!
Wat zou zij aandoen, 't was een feestdag, 't blauwe kleedje,
Misschien haar groene zijdje, nee, dat effen gele,
Dat stond haar 't beste, tante zei 't was om te stelen,
En om haar hals dat paarse snoer van amethisten....
Ze had nog mooie andre, hoor, o, heele risten,
Die lagen allen op een zwart fluweel tablet
In 't rechtsche laadje van 't antieke cabinet.
Maar dát snoer plachт haar arme moeder graag te dragen,
Zoo jong gestorven na een lijden zonder klagen....
Ze had haar nooit gekend, want toen ze werd geboren,
Had zij haar moeder en haar moeder haar verloren....
Het was haar even ingevallen, toen zij zong....

Maar toen ze stil stond na te denken ging de gong....
Ze repte zich, ze vloog, neen vader mocht niet wachten!
Ze liep de trappen haastig af, in haar gedachten
Na 't even treurige de blijheid van den dag,
Die als een zonnig veld vol kleuren voor haar lag....
‘Wel, Wiesje, kindje wat zie jíj er keurig uit!
En heb je wel gehoord, hoe vroeg er is geluid?
Ja jullie slaapt maar, droomt maar, zooals kindren doen....
Nou gauw ontbijten! Zeg, waar blijft mijn morgen-zoen?
Daar, oudje, maar je geeft me heelemaal geen tijd,
Ik was al eer op dan U-Eedle tot mijn spijt.
Ik heb gezongen en staan dansen in de zon
En was al bijna wakker toen 't gelui begon....
Hoe laat begint de wedstrijd, vader.... is 't pas zeven?
En gaan we rijden vader? 'k Wou zoo graag nog even
Gaan wandlen langs het vaartje! Heerlijk met zoo'n wind!
Hè vader, heerlijk! Hóé laat gaan we, vader.... ‘Kind’....
Toe vader, jij zit maar te lachen en te zwijgen....
Maar Wiesje, kind, ik kan geen speld er tusschen krijgen,

Je hebt nog niets gegeten, praat en praat maar door....
Luistér nou even: Hendrik komt om acht uur voor,
Hij brengt ons naar de molen; wij gaan verder loopen
Naar Stoffels, 't nieuwe plashuis is al weken open.
Daar gaan we zitten en naar 't Wimpel-zeilen zien.
‘Oom Herman zeilt toch in de wedstrijd mee’? ‘Misschien....
Hij durft misschien niet met zoo'n straffe wind te varen’.
‘Och, vader, Oom niet durven! ‘Wiesje, maak je klaar en
Neem óók je mutsje en een warme mantel mee,
't Kan dikwijls koel zijn net als zomers aan de zee.’
‘O, vader, 'k hoor muziek. Daar zijn ze al de huzaren.’

Let op! 't Begint! Een koopren, klatrende fanfare....
Politie eerst, te voet.... Dan, als een stootershaan,
Met opgedraaide snor de commandant vooraan....
Zijn sabel blinkt, zijn attila zit als gegoten,
Zijn roodgetresde borst omhoog, als opgespoten,
De bontmuts ietwat schuin, de teugels wit, gestrekt,
De Branie-houding fier en martiaal correct....
Zoo laat mijn kraai-haan soms zijn gouden veerkraag zwieren:
Geslaagden parodie op Helden-officieren;
Gekurkte heldenmoed, gebotteld om te spuiten,
Voorloopig achter slot en spinnewebben-ruiten....
Zijn knieënpaar omknelt de flanken van het ros,
Dat als een slanke freule tript en danst.... De vos
Kijkt zenuwachtig rond en spitst de fijne ooren,
Ze schijnt aan elke kant een vreemd geluid te horen....
Hem zoo te zien cambreeren op zijn trapplend paard,
Dat was, parole d'honneur, een Duitsche daalder waard....
Dan volgt het blazend corps, die dikke jongens lijken
En stiekum langs de noten naar de meisjes kijken....
En onder al dat vlammend schaterend geluid
Klinkt stalen hoefgekletter van de kleppers uit.

En langzaam trekt de stoet en 't volk er achter af....

Daar komt het rijtuig met de schimmels aan in draf....
De deftige koetsier met witte bakkebaarden,
Houdt nauwlijks in bedwang zijn dartle, jonge paarden.
Dan kijkt hij op, hij strekt zijn zweep en salueert,
En knikt en lacht het wuivend meisje toe en keert....
Ze springt van 't raam en komt met blijde, stralende oogen
Twee treden te gelijk de trappen afgevlogen,
Ze rent en tuimelt haast de schimmels te gemoet
Omhelst en streelt hun hals en zoent hun roze snoet....

'Dag Hendrik! Heb je wat ik naar de stal van morgen
Gestuurd heb ingepakt en in de kist geborgen,
Zit alles in de bok? "Jawel, meneer, accoord,
'k Heb gistren door Johan al van uw plan gehoord,
Ik heb alleen de laarzen en de oliejassen...."
Och, Henderik, hoe jammer, 'k Wou het kind verrassen....'
'Nee, stil maar, hoor, 't is niets.... En is je vrouw weer rad?'
'Jawel, meneer, wat stijf, maar gistren weer op 't pad.'
'Eerst naar de molen, daar de haver gaan betalen,
Dan ga je met de brik haar en de kindren halen,
En dan naar 't zeilen kijken. O, je hebt alle tijd
't Wordt acht uur voor je ons naar Musis Sacrum rijdt!'

Maar Wiesje kwam verbaasd en haastig toegeloopen,
Haar armen uitgestrekt, haar oogen, groot, wijd-open
'Wat zei hij, vadertje, wat zei hij....? Gaan we tóch....
Gaan wíj ook zeilen, vader, gistren, vader, zei je nog,
Dat je niet durfde!' 'Wat ik gistren zei of dee....
Ik zeg vandaag: wij zeilen met Oom Herman mee!
O, Vader!'.... 'Nee, kind, wou je buiten met me vrijen!
Vooruit, gauw ingestapt, 't is tijd.... Nou Hendrik, Rijen!
Ze gaan.... De grijze kop van hem voor 't blauw fluweel,
Gearmd het meisje naast hem in het helle geel....

En om hen waait de wind en wuiven hooge boomen
Die klaatren in de zon en hen verwellekomen....

Want weet ge, Hollands wind is altijd rad en wakker,
Hij boldert over plas en hei en vaart en akker,
Hij juicht en jubelt, schaterlacht en huilt en fluit,
Hij ronkt en knort en gromt boven den donder uit....
Hij schuifelt als een slang, hij ratelt en hij snatert,
Hij plast en plonst en spat, hij klettert en hij klatert
Hij is een brullend beest, een koe die klagend loeit
Een uitgelaten kind, dat gillend lacht en stoeit,....
Door ruiten breekt hij in, hij ramt gekluisde deuren,
De stangen rukt hij los, laat bolle zeilen scheuren,
De muren kwakt hij om, de beuken bokt hij neer,
Hij dondert als 't kanon, hij ratelt als 't geweer,
Hij duikt en duikelt om, hij zweept het woud tot zwaaien,
Hij vliegt de molens aan en laat ze'als gekken draaien,
Hij is een dolle hond, die naar de beenen hapt,
Hij is een drieste dief, schavuit, die moordt en gapt,
Hij is een kermisklant, die met gewichten goochelt,
Hij is een akrobaat, die met de pannen kogelt,
Hij grijpt u in den nek, dat ge'angstig rilt en huivert....

Maar hij is ook een arts, die bloed en longen zuivert,
Maar hij is ook de hand, die matte wangen streelt,
Een vogel, dicht bij 't nest, die vreedzaam tjuikt en kweelt,
Een fluit, die zoet verklinkt als 't Groote Licht verduistert,
En hij een afscheids-kus door stille takken fluistert,
Een kind dat vredig slaapt, dat moegespeeld en loom,
Zich langzaam omkeert en een zucht slaakt in haar droom....

Hij luwt ook nu de wind en schijnt naar Oost te wijken
Zoodat zij al bezorgd naar 't wolken-drijven kijken,
Maar 't jagen van de wolken-jachten blijft constant
Gericht naar Oost-Noord-Oost, de eenge goede kant
En flauwt de wind ook af in de'eerste morgenuren
De kans is dat hij later opsteekt en blijft duren;
En dát was Hendrik's troost, ook 't eind van hun bezwaren;
Hij wist het, had in dienst als lichtmatroos gevaren....

En toen hij met zijn schimmels op de Kruisweg zwenkte,
Stond ginds de molen, die hen met zijn wieken wenkte....
Daar uitgestapt en met den molenaar een praatje
Die, wit-bestoven achter 't hek stond op zijn straatje
En klappend met zijn zweep rijdt hij in vluggen draf,
De lange vaartweg met zijn vele brugjes af....
't Was om die bruggetjes, dat kind en vader beiden
Zoo vaak hun wandelingen langs de Vaartweg leidden,
Want achter elke plank, die over 't water stak
Verschool een boerderij zich onder 't rietendak
Dat zelf ook, groen bemost, in donker lag verstoken
En diepweg in het loof der eiken was gedoken;
Het brugje, een plank breed, dat op een houtspil draait
Wordt voor den schipper die ‘Halloo’ roept omgezwaaid,
Want, naar de groene deur van 't witte huis gericht,
Houdt een gemetseld blok de plank in evenwicht....
En altijd was er wat te zien, geen huisje zonder
Een boerenvrouw of meisje.... Hier een op den vlonder
Die groenten spoelde of de koopren emmers wreef,
Soms een, die naar een eend met jongen kijken bleef,
Die als een kleine vloot, het moederschip vooraan
Zich piepend repten op de breede waterbaan,
Uitvallend links en rechts, naar muggen, vliegjes snapten
Of onder 't gras op zij in zwarten modder hapten....
Tusschen de hoeven door zaagt ge ook wel paarden ploegen
Of blauwe kielen onder stroo en palen zwoegen.
En verweg voor de blauwe lucht staat scherp en klaar
Hoog op zijn platte nest een klepprende ooievaar....
Dan bij een ophaalbrug een wit beklimopt huisje,
Waar onder 't stroodak woont de wachter van het sluisje
Waar zomers dag aan dag de boerenjongens henglen,
Wier witte klompen boven 't spieglend water benglen.
't Is rustig hier, ge hoort hoe 't water lekt en lekt
En ziet de baars die aan den rooden dobber trekt....

Maar bij het verder wandlen zwelt de wind weer aan,
En doet hen langzaam stappen bij het moeilijk gaan....

Doch eindlijk staan zij op de brug en blijven hier
- Hoe dikwijls niet herhaald -, naar 't stromen der rivier,
Het druk gevaar en 't zeilen van de meeuwen kijken....

't Was kilometers breed, het water en de dijken
Van de overzijde zag men als een groene strook....
De heele lucht was vol van meeuwen, stoom en rook,
De wolken lijken stoom, de stoom drijft af als wolken,
Hij rolt en rafelt uit en kronkelt zich tot kolken,
Ontrolt zich, scheurt tot flard' en flenters, bleek en flauw
En wimpelt weg als veeren, opgelost in 't blauw....

De vloed stuwt óp, het zware water woelt en schuimt,
Ontmoet den wilden wind, die naar het Oosten ruimt,
En doet den stroom op ziedend blauw-wit marmer lijken....
Het krielt van schepen.... Alles werkt.... Met zeilen strijken
Met gijpen, halen, lensen, loeven, mast aan mast....
Er worden blanke zeilen naar den wind gebrast
En vliegers, jagers, kluivers op en strak getrokken,
Die klappren in den wind en steigren naar de blokken....
Er zeilen schoeners, sloepen, jachten; het krioelt
Van wherries, boeiers, jollen door het schuim omwoeld;
Van booten die den stroom tot spattend kruim vermalen
En dwars door alles heen den andren oever halen....

Maar knorrig op zijn ankers rijdend, zwaar vertuid,
Rekt een fregat zijn masten boven de andren uit
Met om zijn strakke net van stengen, vallen, staggen
Een lint in mozaïek van vlugge, kleine vlaggen....
De gladde romp lijkt voor zijn hoogte lang en slank....
En glanst in 't felle zonlicht, als zijn zeilen, blank....
Er glinstren twintig koopren monden door de luiken,
Die langzaam met de deining op en neder duiken.
Het breede spiegel-boord met snijwerk ingevuld,
Is, als de zeenimf aan de voorplecht, zwaar verguld....

Gij ziet de mariniers op rijen exerceeren,
En, klautrend langs het want, matrozen, manoevreeren....
Maar van de hooge brug lijkt krijgsvolk en matroos
Op kleine tinsoldaatjes uit een spanen doos....

Maar boven alles uit ziet gij de meeuwen zwieren
En zwenkend om en om vlak langs de schuiten gieren
En duiken, 't zeil voorbij, als vlokken zilverwit,
En in 't aandachtig oog het even schittrend git....
Ze stormen door den wind, ze stuiven door de stoom,
Ze steigren in de lucht, ze glippen langs den stroom,
Dán zijn ze hoog, dán laag, dán rechts, dan links voor 't blauw,
Hen volgt geen weiflend oog, ze zijn te vief, te gauw....
Één scheert het gele schuim gelijkop met het golven,
Één plonst er in het nat en even maar bedolven,
Duikt hij weer sneeuwwit op en krijscht en scheldt en zwaait,
Terwijl de stugge wind hem door de vlerken graait....
Één, door den storm gepakt, stopt bij het zwenken even,
't Schijnt of hij aarzlend wacht, en aan de lucht blijft kleven....
Daar valt hij los en vlot, hoor! zijn triomfkreet krijt,
Terwijl hij vrijheids-dol weer door de vlagen snijdt....
Zóó glijden ze u voorbij, zóó zijn het witte stippen,
Die bliksemsnel gedaald, weer plotsing langs u glippen,
Dan ziet g'hun sterke lijf, hun fellen rooden bek,
Hun veerend vleugel-paar, hun slanken blanken nek....

En toch zooals zij zacht het water over zweven,
De vrijheid te gemoet, het wijde vrije leven,
En zwaaien op en om en zwenken onder 't glijden,....
Zoo streelt een vrouwenhand wel gladde blauwe zijde,
Zoo aait een kindje soms het soeple poezevel,
Zoo glanst soms in de zon en aarzelt een libel,
Zoo ziet ge in 't cirque wel meisjes zwieren over 't net,
Of buigen reverence in Mozarts' menuet....
Er is maar een bedrijf dat hún vlucht evenaart....
De gladde zilvren schaats, die slijpt op plas en vaart....

Daar ligt de haven. Alles masten touwen, staggen
En stijf staand in den wind en kleurig honderd vlaggen.

Maar zie! daar ligt de boeier, om te zeilen klaar,
De blauwe wimpel hoog in top en strak, en waar
De steiger zich languit in 't schuimend water strekte,
Stond ook de stuurman, die zijn armen hoog-op rekte
En blij zijn gasten wenkte.... Wiesje liep en liep
En vloog hem om den hals en kuste hem en riep
‘O, Vader, kom toch, Vader.... Oom staat al te wachten!
‘We moeten weg, 't is tijd!.... O, Oom in mijn gedachten
‘Is 't net of ik al wakker ben en toch weer droom....
‘En, Oom, je bent haast net zoo'n schat als vader, Oom!

De boeier, losgegooid, blijft even aarzlend drijven,
Dan glijden touwen vlug door rammelende schijven
En telkens weer laveerend in den straffen wind
Komt al wat meedoet naar het einddoel, waar 't begint.

Het schot knalt.... alles vaart, eerst dicht opeengedrongen,
Maar vlug komen er vier of vijf vooruit gesprongen,
Het schuim spat op en hoog tot bijna aan de mars
De wind valt woedend in iets voorlijker dan dwars,
De woesteling bespringt ons met zoo felle vlagen,
Dat wij vooraan als dollen door de golven jagen....

Daar steekt hij nog meer op, hij jakkert door de tuigen....
Ge ziet de witte zeilen voor hun koning buigen,
Terwijl de vlotte bodem voor zijn woede rilt,
En razend voortgejaagd, weerbarstig kraakt en trilt.
Ge voelt en stag en steng, de strak geknoopte reven
De gaffel en de giek, den heelen boeier beven....
De ooren zijn gespitst, de oogen zijn gescherpt,
Het knerst, het steent, het krast, het rinkelt, kreunt en knerpt,

De stuurman staart en tuurt, het schuim ruischt in zijn ooren,
Hij dénkt niet meer, hij stúúrt, den romp gericht naar voren,
De sterke beenen strak als palen onder 't lijf,
De hand gekneld om 't roer, de arm krampachtig stijf....
Hij voelt zijn lichaam los, en naakt staan in zijn kleeren,
Hij kijkt niet meer, hij staart, al wil de storm hem weren,
De vrijheid lacht hem toe, de vrijheid jaagt hem voort,
't Is háár hand, die hem wenkt, 't is háár stem, die hij hoort.
't Geluk ontstraalt zijn oog, een glimlach om de lippen,
Ziet hij het ééne zeil na 't andere langs zich glippen....
Een enkel houdt hem bij, zij stormen, stuiven voort,
Ze jagen als de hel, ze jagen boord aan boord....
Hoeraa! nog eens hoeraa! we gieren om de boeien,
De zeilen dondren om, ge hoort de menschen loeien,
Meejuichen met den wind, ze krijschen en ze wuiven;
De boegen springen op, ze doen het schuim verstuiven,
Dat van de hooge plecht de dekken overspoelt.
Maar als de stuurman 't rukken van de zeilen voelt
Slaat plots de kluiver los en knettert om de touwen,
Hoerah! wat deert het ons, als de andre zeilen houen,
Al raast de tweede ons ook juichende voorbij,
Wij blijven van de rest, vér achter, zeker vrij....

Daar ziet de stuurman 't doel en 't volk er bij vergaderd....
Het doel komt naderbij,.... het groeit.... het nadert.... nadert....
Nog honderd meter.... tien seconden.... vijf nog.... één....
Daar stuift d'Oranje-wimpel met de zege heen....

In zoo'n orkaan....
heeft niemand ooit....
voor zijn plezier....
ge.... va.... ren....

Ik zei toch, ouwe heer, vooraf, dat 't enkel leugens waren....

Het geschonden mausoleum door Dr. G. Kalff.
II. *(Vervolg en slot van blz. 14.)*

Het vorige betrof grootendeels de gevoelens van stervenden aangaande zichzelf, alleen tegenover de Eeuwigheid. Maar voor ons nog levenden zijn belangrijker onze gevoelens tegenover de gestorvenen, waarbij wij dan in 't bijzonder die van de zwakkeren en kleineren tegenover de overleden sterkeren en grooteren bezien. Gewis, ook hier slaagt een menschenhart er niet in, zijn dubbelzinnigheid te verloochenen. Goethe zegt met een voor hem ongewone scherpte: ‘Es gibt keinen gröszeren Trost für die Mittelmäszigkeit, als dasz das Genie nicht unsterblich sei.’[1)] Inderdaad, zoo kan iedere levende ezel elken dooden leeuw schoppen, desgewenscht getemperd door den gijn van den Jordaner, die onder den Dôme des Invalides tot zijn min of meer wettige eêga roept: ‘Voor mijn kan het wel een klassie minder!’ We zien den chauvinistischen burgerman in volle lafheid en geniepigheid voor ons, als de vaderlandsche bard Tollens vol wraakzucht vanwege 1810-'13 grijnzend vraagt: ‘Wiens overschot strekt hier tot aas der maden?’, om zelf te antwoorden: ‘'t Is de assche van den man des bloeds’ met 't besluit:

> ‘Wie op zijn zerk een lofspreuk waag' te schrijven,
> Een Nederlander doet het niet’[2)] -

een voorspelling, tot eer onzer natie naderhand weerlegd door Albert Verwey in een zijner weinige gedichten, waar men een

1) *Wahlverwandtschaften* I, 5.
2) *Het graf van Napoleon.*

aanmerkelijke mate van bewondering voor kan hebben. (Vooral de drie aanvangscoupletten zijn fraai, waarin de regel: ‘Daar in die tombe houdt hij open koer’ zoowel naar beeld als klank uitmunt.)[3)]

Allicht bleven ook de Franschen zelf niet zonder stem; de generaalszoon Hugo dicht:

> ‘- quand on passait près du monument sombre,
> On se le figurait, couronne au front, dans l'ombre,
> Dans son manteau semé d'abeilles d'or, muet,
> Couché sous cette voûte où rien ne remuait,
> Lui l'homme qui trouvait la terre trop étroite,
> Le sceptre en sa main gauche, et l'épée en sa droite,
> À ses pieds son grand aigle ouvrant l'oeil à demi,
> Et l'on disait: C'est là qu'est César endormi!’[4)]

Aanhangers der ‘nieuwe zakelijkheid’ mogen zich van dit alles met een schouderophaal afwenden. Wellicht hooren zij dan liever hoe in 1840 Napoleon werkelijk uit zijn graf op St. Helena verrees: met zwart beslagen gouden epauletten, met drie helderwitte tanden in den open mond, en met dof-witte teenen door stukgegane laarzen? Maar ‘het trotsch en groot hoofd’ was bijna onveranderd[5)] en domineerde nog steeds!

Wij zijn het eens, dat het graf als monument van den roem - de diep-peilende Burckhardt heeft er voor Grieken en Italianen op gewezen - zoowel aangaande vereerde als vereerders belangrijk uitsluitsel geeft.

De geschiedschrijver Johannes von Müller heeft in zijn rede *À la gloire de Frédéric* (1807), in den schaduw van Napoleon, het fraai en waar gezegd: ‘La sphère de l'activité d'un grand homme se prolongue autant que l'âme d'un héros a le sentiment de son affinité. C'est ainsi qu'on les reconnoit.’[6)] Het graf is een vesting en telt in den strijd mede.

3) *Aan het graf van Napoleon* in *Het zichtbaar geheim.*
4) *L'expiation VI* in *Les Châtiments.*
5) Verg. F. Fayot. *Historique de la Translation*, alsmede het verhaal der lijkschouwing door Dr. Guillard achterin de uitg. van het *Mémorial* van Las Cases, 1842, II.
6) *Sämtl. Werke.* XXV, p. 278.

Zoo worden mausolea geschonden uit piëteit.

Wij zien den romantischen 23-jarigen Alexander, later den Groote te noemen, naakt met zijn naakte vrienden een eereronde draven om den grafheuvel van Achilles op de Trojaansche kust, waarna hij dan duidelijk genoeg heeft verraden hoe de eer van den ander tevens zijn eigen eer insloot met de woorden: 'Gelukkige jongeling, die een Homerus als heraut van uw roem gevonden hebt!'[7] - een uitroep door de officieel aanwezige hofkroniekeurs ongetwijfeld met ietwat verlengde gezichten aangehoord en verslagen. Alexander neemt voorts 'heilige wapens' weg uit den tempel van Achilles, maar hij hangt zijn eigen wapenrusting in de plaats.

Hij wordt weer op zijn beurt geëerd door Octavianus drie eeuwen later. Deze nadert de naar den Macedonischen veroveraar genoemde stad 30 v. Chr. Hij heeft zoo juist de koninklijke boelen Antonius en Cleopatra doen begraven; van den man zag hij het lijk 'met bevrediging', van de vrouw met leedwezen: immers hèm duchtte hij als mededinger naar de alleenheerschappij, hàar begeerde hij als pièce de résistance bij zijn triomf. En nu doet hij Alexander's groeve openen, bezichtigt kist en lijk en eert ze door een gouden kroon en bloemen.

Een of andere Egyptische hofschrans treedt aan met uiterst geslepen diplomatie (men moet den Romeinschen machthebber in zijn pas-ontdekte hobby streelen!): of Z. Exc. wellicht ook het 'Ptolemeion'[8] wenscht te bezichtigen? De aanstaande Augustus antwoordt met een zweepslag: 'Een koning, niet dooden heb ik wenschen te zien.'[9] De parodie volgt in de gestalte van den gekken Caligula, die Alexander's harnas doet stelen, om er in rond te paradeeren.[10]

Overgaande naar het Christendom herdenken wij de trek naar het 'Heilige Graf' te Jeruzalem, leeg van lichaam, doch juist deswege uniek. Hoeveel heiligen en ketters daar hun vochtig of koel oog aan weidden, zal ik niet opsommen, evenmin als de rol,

7) Plutarchus. *Alexander.* § 15, verg. Cicero *Pro Archia*, § 42.
8) Ptolemaeus 'Philopator' IV bracht hierin zijn voorvaderen om Alex. de Gr. bijeen; dat hij zijn familie overigens liever dood dan levend zag, bewijzen zijn wantrouwende moorden van moeder, oom en broeder.
9) Suetonius. *Augustus.* § 18.
10) Dez. *Cal.* § 52.

die de graven der kerkvaders in de geschiedenis speelden en nog spelen. Chateaubriand heeft er schoone bladzijden aan gewijd[11] (door eigen ijdelheid, die overdreven 'd'outretome' poogde te blijven, anders ietwat weerlegd.)

Wat indertijd met gezondheid betracht werd - niet zoozeer vanwege een gezond tijdperk, als vanwege een gezond gemoed - neemt elders ziekelijke afmetingen aan. Otto III, de jonge Duitsche keizer, in wien nog thans neo-romantiek (Van Moerkerken) als nieuwe-zakelijkheid (Menno ter Braak) zichzelf herkennen, kunnen wij hier als voorbeeld behandelen.

Zijn grootvader Otto I de Groote, de overwinnaar van Denen, Slaven en Hongaren, had den Paus zoover gekregen dat deze hem als voortzetter van het 'Heilige Roomsche Rijk' van Karel den Groote erkende. Zijn vader Otto II bezat ook een schoonen aanleg om te heerschen, al miste deze zelfbedwang; of diens groote plan, de Saracenen te verdrijven en Italië met Duitschland te verbinden, levensvatbaarheid borg, is niet uit te maken, daar hij reeds op zijn 28e stierf. De op zijn 15de mondig verklaarde Otto III had zeker alle reden om de verzuchting van Alexander over Philippus: 'Mijn vader laat niets voor mij over!' te veranderen in: 'Mijn grootvader en vader laten mij te veel na!' Uiterlijk en innerlijk had de natuur ook hem rijk begiftigd, maar dat hij toegankelijk was voor vleierij, verraadt, dat hij de voorvaderlijke last niet op de schouders tide in een krachtsbewustzijn, dat de realiteit aandurfde. Zijn overspannen neigingen slingerden eenerzijds naar de wereldheerschappij vanuit het 'Gouden Rome', anderzijds naar de wereldverachting als hij barrevoets graven van martelaren bezocht. Zooals Faust zich naar de 'Moeders' genoopt voelt, zoekt Otto duizelend de rij steeds reusachtiger uitgroeiende 'Vaders' af.[12] Hij dringt in 999 Karel de Groote's

11) In *Le Génie du Christianisme.*

12) 'Zooals' is dan slechts vergelijkend. De passage uit *Faust* II vs. 6173 v. doelt overigens op méér dan een tocht naar de 'Ideeën' (waaronder ik dan niet vooraanstel het Grieksche schoonheidsideaal, gelijk de filologen angstvallig doen). Goethe wou 10 Jan. 1830 tegenover Eckermann niets loslaten, dus dat 'die Mütter' 'das schaffende und erhaltende Prinzip' zouden zijn, is geen wijsheid van den eerste, maar vermoeden van den tweede. Het beste, wat ik over deze plaats gelezen heb, gaf Van Suchtelen's door psycho-analyse verhelderde intuïtie: het geldt hier een typische wedergeboorte-fantazie, waarbij de Moeders natuurlijk *barend* zijn. (v. S. Vertaling van *Faust II* p. 268). Dr. van Senden merkte mij mondeling op, dat de Vaders altijd de Macht voorstellen: welnu, Goethe de dichter zoekt bij de Moeders, wat Otto III de dader bij de Vaders zoekt - overwinning van het negatieve ik door het positieve Ik. (Verg. Jung, *Wirklichkeit der Seele.* Zürich, 1934, p. 177, alsmede het dezen opgedragen *Festschrift*, Berl., 1935, p. 269.) Doch dat beroemde vaders in het vleesch zelden dezelfde scheppingskracht vertoonen als in den geest: Otto II en Goethe bewezen het beiden.

graf in den Dom van Aken binnen. Volgens de sage vond men den grooten Karolinger zittend op zijn troon, kroon op 't hoofd, scepter in de hand[13]; de nagels waren door de handschoenen gegroeid; vergaan was alleen maar de neuspunt. Otto III wierp zich op de knieën in gebed, liet vervolgens het lijk in nieuwe witte kleederen hullen, de nagels knippen, de neuspunt uit goud herstellen en.... roofde een tand.[14] - Dit laatste bewijst voldingend, met welk een van magische verwachtingen stormend gemoed Otto zijn daad verrichtte. Trouwens, ook een verholen doodsverwachting kan meegedreven hebben: een paar jaar later stierf hij in Italië, nog jonger dan zijn vader. Laatste wensch: naast Karel te rusten, nog grooter immers dan zijn eigen grootvader en vader samen! Door een gewapend en vechtend geleide werd hij over den Brenner gebracht en zoo is aan zijn laatsten wensch voldaan.[15] Maar ook nog in den dood handhaaft zich beider grootteverschil in het leven: van Karel blijft de schedel in een reliquie-schrijn bewaard, van Otto III is geen spoor meer - zijn Vikingen of Sansculotten de euveldaders?

Trouwens, de eerste Germaan, die het Romeinsche keizerrijk volgens het geloof der middeleeuwers deed herrijzen, is nog meermalen het voorwerp geweest van hulde. Frederik I Barbarossa was 1165 in een strijd gewikkeld met paus Alexander III, den tegenpaus van den door hem aangestelden Paschalis. Hij kreeg van den laatste gedaan, dat deze zijn grooten voorganger Karel den Groote heilig verklaarde, bij welke gelegenheid het keizerlijk gebeente in de Romeinsche sarcofaag werd gevonden en overgebracht in het reliquien-hoofd, thans nog te Aken

13) Rohde, *Psyche* I, p. 124, merkt op, dat deze voorstelling herinnert aan vorsten als Friedrich Barbarossa in hun onderaardsche holen: oorspronkelijk oude heidensche Goden!

14) W. von Giesebrecht. *Gesch. der deutschen Kaiserzeit.* Braunschw. 1881, I, p. 734. Ald. p. 864 vindt men ook de bronnen-kritiek, waar wij ons hier niet mee bezig zullen houden.

15) A. w.p. 760.

vertoond.[16] Den modernen mensch laat het koud, wie der twee pausen het ware apostolische successie-recht bezat, maar dat de bloedige ‘apostel der Saksers’ wel een groot, doch nooit een heilig man mag heeten, zullen wij Alexander III toegeven! - Ook aan Frederik II, die verbluffende Renaissance-figuur in volle middeleeuwen, wordt deze laatste zorg voor de reliquieën wel toegeschreven. Hoe dit zij, er blijkt hoe de schim van den Frankenkeizer der Hohenstaufen bondgenoot was in hun strijd tegen de hiërarchie (Oervader tegen Oervader!). En dus ook, dat in hun vereering een sterk element van eigenbaat schuilt.

Sterker komt dit nog uit in het zoeken naar het graf van Arthur, den mythischen Brittenvorst, door den Engelschen koning Henry II. Onder de weerspannige Kelten meende men, dat het vinden van Arthur's graf het eind hunner onafhankelijkheid beteekenen zou (vergelijk den over zijn volk wakenden Barbarossa in den Kyffhäuser!). Henry kwam uit oude bardenliederen te weten, dat bedoelde plaats was 't eiland ‘Avallon’ (thans Glastonbury, Somerset). Inderdaad (als men tenminste geen pia fraus veronderstelt!) vond men 1191 een steen met opschrift: ‘Hic jacet sepultus inclytus rex Arturius in insula Avallonia’, terwijl het reuzenlichaam zelf in een hollen eikenstam lag.[17] Dit laatste klinkt geloofwaardiger!) En de Kelten *zijn* onderworpen.

III.

Een der verdiensten van Freud - hoe men ook verder tegenover zijn opvattingen staat - is, de *ambivalentie* der gevoelsuitingen onder onze aandacht gebracht te hebben. Er bestaan, of zelfs overheerschen, uitingen van directe liefde en directen haat; maar daarnaast moet men ‘liefde’ als huichelenden haat, alsmede ‘haat’ als verkapte liefde leeren onderscheiden. Vroeger, toen men elkaar nog niet ‘analyseerde’, doch de heilige meer liefhad naarmate de moordenaar ook meer haatte, brak men zich over de

16) Friedr. von Raumer. *Geschichte der Hohenstaufen.* Lpzg., 1841, II, p. 203. - Een bewijs dus, dat het verhaal over Otto III grootendeels sage is, alsook, dat de Noormannen het graf niet gevonden of tenminste niet geschonden hadden.

17) M.R. James. *Abbeys.* London, 1926, p. 24.

zoo verschillende motieven eener zelfde daad niet het hoofd. Herostratus werd op de pijnbank gespannen, omdat hij den tempel der groote Diana van Ephese in brand gestoken had, en men geloofde niet, dat de stumper het alleen maar deed, omdat hij anders geen kans zag beroemd te worden. Nu zou men hem in een gesticht opbergen, van zijn minderwaardigheids-complex (misschien) genezen en hij zou vergeten zijn; toen echter werd hij wel doodgepijnigd, doch bereikte ondanks alles zijn doel: er wordt over hem geschreven! Trouwens, zoo héél veel verder zijn onze rechters nog altijd niet: Matuschka, die kort geleden treinen deed verongelukken, heeft duidelijk genoeg uitgegild dat hij wilde worden: 'een geweldige figuur, geweldig in het kwaad, maar in ieder geval geweldig. Ik zou Heer over leven en dood zijn. Souverein! De heele aardbol zou mijn spel volgen.... menschenmassa's mij aanbidden!'[18)]

Maar de rechtbank vond hem desondanks een gewonen 'toerekenbaren' misdadiger, die treinen deed verongelukken - nu, zooals sommige lui dat nu eenmaal graag doen!

Voor wij van de eerbiedige naar de vijandige instelling tegenover de dooden overgaan, wil ik twee interessante gevallen van ambivalentie als overgang inschakelen.

Het eerste betreft Philips II tegenover den dooden Don Juan. Philips was de echte zoon van Karel V, en Juan 'maar' de bastaard. Doch - Shakespeare heeft er later in kernachtige regels op gewezen[19)] - het 'onechte' kind krijgt vaak meer vitaliteit mee dan het wettelijke; Karel V blaakte heeter voor de struische waschvrouw Barbara Blomberg dan voor de bloedarmoedige Isabella van Portugal, hem officieel in het praalbed geschoven. De kille fanaticus zag zich in de bewondering van ridders als hofdames door den vlotten knappen 20 jaar jongeren halfbroer verdrongen, en haaiengevoelens woelden onder zijn hooghartig-uitgestreken Habsburg-masker. De held van Lepanto legt het treurig af tegenover de opstandige Noord-, en wantrouwige Zuid-Nederlanders. Hij sterft. Als laatste wensch verzoekt hij naast zijn vader in de krypt van het Escuriaal te mogen rusten. Philips staat het genadig toe. Maar zijn 'zuinigheid' (zeggen de geschiedschrijvers

18) H.R. Berndorff. *Het raadsel Matuschka.* Asd. z.j. ad 12 Sept.
19) *King Lear.* Act I, sc. 2.

vóór Freud) ziet op tegen de onkosten van een openlijk vervoer door Frankrijk: het heldenlijk wordt dus in drieën gehakt, en aan drie zadelknoppen naar Madrid vervoerd. Strada S.J. staat ons borg voor het volgende tafereel: Don Juan wordt met koperdraad weer aaneengeregen, prachtig uitgedost en zoo aan Zijne Katholieke Majesteit voorgesteld. 'Filips zou ontroerd zijn geworden bij den aanblik van de afzichtelijke spookgestalte', verzekert ons Motley[20], en wij gelooven dit gaarne - al gelooven wij óók, dat die ontroering méér elementen bevatte dan Motley bevroedt! Immers in het leven van Philips II vinden wij bij nader onderzoek een dergelijke verhouding tot Karel V als van Otto III tot zijn vader en grootvader. De Spaansche Habsburger's, onderbewust voelend hoe zij door hun wreede bigotterie de doodgravers waren van de geweldige monarchie van hun voorvader, waren bewust door diezelfde wreede bigotterie niet in staat naar de stem van hun geweten te luisteren: de almachtige Vaderimago, aan den hemel geplaatst, joeg hen voort op den weg van het verderf. Maar.... tegelijkertijd waren zij nooit zeker genoeg van diens opgeborgen zijn onder den grond! (Waarom kunnen immers de onderdanen, 's konings kinderen, nooit gehoorzaam genoeg zijn? Omdat hun vorst, óók 's konings kind, het zelf nooit genoeg is!) Hoe juist in Spanje nog de doode monarch levend wordt gevoeld, blijkt uit het wonderlijke gebruik op hun laatste reis van Madrid naar 't Escuriaal, als zij rust houden te Galapagar. Dan nadert nl. 's morgens een hoogwaardigheidsbekleeder de kist, om te informeeren of Zijne of Hare Majesteit wenscht verder te gaan! - Philips II dus kan zijn twijfel maar niet duchtig genoeg onderdrukken: hij laat het reusachtige Escuriaal bouwen voor ongetelde millioenen, een paleis, een klooster, een museum, maar vooral: een kerk, waarin een altaar, waaronder het 'Panteon' voor zijn voorvaderen. Philips II sterft, het brekend oog gevestigd op het altaar van zijn Hemelschen en op het beeld van zijn aardschen vader, verteerd door te late wroeging over zijn de Nederlanden verspelende bigotterie, verteerd door de wormen zijner walgelijke ziekte. De onnoozele Philips III weet het 'Panteon' niet genoeg op te dirken, en de half-dwaze

20) *Opkomst der Nederlandsche republiek.* (Ned. vert.) IV, p. 145.

Philips IV doet 't zelfde als Otto III, wanneer in 1655 (zeven jaar nadat de rijke Noord-Nederlanden zijn verloren gegaan en Spanje geen groote mogendheid meer is) 't 'Panteon' eindelijk zijn zwart-marmeren sarcofagen in ontvangst neemt: hij doet die van Karel V openen, ziet het goed-bewaarde lichaam en zegt tot een kamerheer: 'Don Luis, cuerpo honrado', waarop deze echoët: 'Si, Señor, muy honrado.'[21] Ook de revolutionnaire ministers van 1869 konden deze grafgierigheid niet bedwingen, en nog steeds was Karel V 'intact'. Het lijk. Maar zijn rijk....!?

Het tweede geval is niet zoo crû. Wij zijn ondertusschen twee eeuwen gevorderd en er komt bij, dat Napoleon zijn mijmerziekte door *Werther* en Ossian al had overwonnen. Ja, er is een schilderij dat den veroveraar van Egypte voorstelt in peinzende houding zich confronteerend met een van zijn windsels ontdanen Farao, door twee soldaten in zijn sarcofaag overeind gehouden. Maar Denon's uitvoerige, den veldheer opgedragen reisbeschrijving zwijgt over zoo iets, en Bourrienne beweert pertinent, dat Napoleon's archaeologisch interesse niet verder ging dan dat hij een paar soldaten de Groote Pyramide instuurde om te vernemen wat zij gezien hadden, namelijk niets.[22] Nog onwaarschijnlijker is, dat de Eerste Consul bij Jean-Jacques' graf op het populieren-eiland te Ermenonville uitvoerig zijn twijfel zou hebben uitgedrukt zoowel aan diens nut als gangmaker der Fransche Revolutie, als aan zijn eigen nut als 'voortzetter' derzelve.[23] Ik neem desnoods aan, dat de van machtsbegeerte en eerzucht doorgloeide Corsicaan een enkele maal een gewetenssteek van dezen aard heeft gevoeld, doch geloof nooit, dat deze Italiaansche condottiere (om met Taine te spreken) zich zóó verraden zou hebben. Integendeel, tot slot op St. Helena doet hij nòg niets dan zichzelf vrijpleiten. - Toen men hem als Consul voorstelde een monument voor zijn vader op te richten, weigerde hij: 'J'ai perdu aussi mon grand-père, mon arrière-grand-père; pourquoi ne ferait-on rien pour eux? Cela mène loin.'[24] Overigens had hij gelijk, in zooverre zijn vader al 20 jaar geleden gestorven was (piëteit was 't zeker ook niet, die

21) Verg. C. Justi, *Velasquez*, Zür. 1933, p. 615.
22) *Mémoires.* Paris, 1829, II, p. 300.
23) Stanislas de Girardin. *Journal et mémoires* III (in geen Ned. bibl.). Taine (*Origines*, Par. 1906, IX, p. 134) slaat er geloof aan Roederer *Journal*, Par. 1909, p. 20, laat deze mijmeringen weg.
24) Las Cases. *Mémorial.* Paris, 1842, I, p. 56.

zijn vragers bewoog!); ook had hij zeker voor zijn moeder, aan wie hij alles dankte wat hij aan zijn vader niet verplicht was, meer eerbied getoond - maar zij overleefde hem. Hij is wel een paar maal pieus geweest: Turenne's gebeente, 1793 bij de plundering van St. Denis opgedolven, was eerst geborgen op een vliering der 'Ecole de Médicine', en dit heeft de Eerste Consul toen doen overbrengen naar den 'Dôme des Invalides'[25], waar hij zelf een halve eeuw later ook zou worden binnengedragen. Dan heeft hij, 'cet autre téméraire', op zijn reis naar Holland in 1811 het monument van Karel den Stoute in de St. Baafs te Brugge bezichtigd, en 10.000 francs geschonken teneinde de verwoesting door de Revolutie te herstellen.[26] Merkwaardig is, dat hij in 1804 (drie maanden na zijn paus en vorsten uitdagende eigen keizerskroning) wel in Maastricht en Luik was, doch Aken niet schijnt te hebben aangedaan, ofschoon Joséphine een stuk arm van den grooten Karolinger aangeboden kreeg.[27] Evenmin is uit te maken, of hij op zijn Nederlandschen tocht in 1811 Aken bezocht, en zoo ja, in Otto III's voetstappen trad.[28]

Geen pompeuze houding hebben wij dus te beschrijven, noch pompeuze frazes te verslaan, maar wel een openhartige brutaliteit, als Napoleon raakt aan de nagedachtenis van Frederik den Groote Wij zouden dit tweetal als Philips en Juan ook halfbroers kunnen noemen, figuurlijk dan, want de doode was de grootste der 'Verlichte Despoten', en de levende de ontrouw geworden zoon der Revolutie, uitgroeiend tot een Despoot, die steeds meer de verlichting door het gezonde verstand begon te missen. - Frederik II muntte zelf niet uit door piëteit: als je vader je besten vriend voor je kerker heeft doen onthoofden en met ontbloot zwaard jezelf bijna heeft doorstoken, kan het gevoel voor traditie moeilijk anders dan ontworteld zijn. Als 30-jarige koning is hij wèl in Aken geweest, doch zijn correspondentie bevat niet anders dan, tientallen jaren later, een sneer over de 'sleepjurk', 'la simarre de Charlemagne'.[29] En zoo had hij dan gewenscht

25) Bourrienne a.w. IV, p. 237.
26) Alex. Dumas. *Sur les bords du Rhin.* La Haye, 1842, I, p. 148.
27) De Ségur. *Mémoires.* Paris, 1894, p. 240.
28) Mme Ch. de Sor, *Nap. in Holland*, z.j., p. 333, beweert, dat hij wel Aken bezocht, doch de betrouwbaarder C.F. Gysberti Hodenpijl zegt er in zijn gelijknamig werk niets over.
29) *Oeuvres* (de Fr. l. Gr.), XXIV, p. 238.

begraven te worden op het terras van zijn paleis te Sans-Souci, temidden van de paarden en windhonden die hij liever had dan ‘cette race maudite à laquelle nous appartenons.’ Doch de onnoozele neef, die de regeering over het geducht geworden Pruisen over mocht nemen, had anders beschikt: dwong Frederik's kleine uitgemergelde lichaampje, door de reuzenziel verlaten, te rusten (zooals de geijkte term luidt) onder het orgel der ‘Garnisonskirche’ te Potsdam, naast de overblijfselen van Friedrich Wilhelm I, eerst zijn verfoeide verdrukker, ja bijna moordenaar, later zijn gewaardeerde vader. Kort voor Napoleon hier binnendrong, hadden Friedrich Wilhelm III van Pruisen en Alexander I van Rusland elkaar over de kist de hand gereikt als blijk van trouw, doch het had niet geholpen: Napoleon overwon verrassend en vernietigend bij Jena en Auerstädt en betreedt zoo 25 Oct. 1806 de krypt. Op de simpele kist liggen degen en wekker van den Pruisischen held, onvoorzichtig genoeg niet in veiligheid gebracht. Napoleon zal toen wel niet gezegd hebben, wat een of andere journalist later bedacht: ‘Mijne heeren, indien de man die dezen degen droeg, leefde, zouden wij hier niet staan.’ Een dergelijke bescheidenheid ligt niet in de lijn van genieën. (Zei Beethoven zijnerzijds niet over Napoleon: ‘Schade, dasz ich die Kriegskunst nicht so verstehe wie die Tonkunst - ich würde ihn doch besiegen!’) Bovendien had de spontane en soepele tactiek der Revolutie zoo juist de vroegere troepen van den Alten Fritz, doodgedrild tot stroefheid èn verwaandheid, uit elkaar gejaagd! Thiers, als - toen nog: ofschoon - liberaal, tevens adorateur van den sterken man, roept verrukt uit: ‘Le vainqueur de Rosbach recevait la visite du vainqueur de Jéna!’ De ontvangst was echter gedwongen, en de gast speelde den grafroover. Want hij maakte zich meester van den degen en zelfs van den wekker met (volgens den nuchteren Thiers) de nuchtere woorden: ‘Voilà un beau présent pour les Invalides!’[30)] Beide ‘geschenken’ werden in 1815 uit Parijs teruggehaald. Of in 1871 Bismarck en Moltke nog hun sabels onder den ‘Dôme des Invalides’ zijn gaan

30) *Histoire du Consulat et de l'Empire*, VII. Paris, 1847, p. 136. De Ségur (a.w. p. 314), zegt, dat N. hier minuten lang in verheven zwijgen mediteerde, maar - geeft de grafroof ondertusschen toe. En zelfs het alles-verbloemende *Mémorial* (a.w. II, p. 165) gaat in deze lijn. - Alexander *ruilde* met Achilles!

vertoonen, is mij niet ter oore gekomen. En nog minder weet ik welke de gevolgen zullen zijn van de handreiking over des Alten Fritzes kist, onlangs, van Hindenburg en Hitler. Maar wèl weet ik, waardoor de aardbol-omspannende plannen van Philips II en Napoleon zijn mislukt.

IV.

Nu wachten ons nog heel andere tafereelen, waarin de dierlijke machtsbegeerte en machtswellust van den mensch zich in afschuwelijke naaktheid openbaren.

Nu krijgen wij de impiëteit, die nog aan dooden hun levend verzet inpepert.

Wij beginnen met de Heidenen, die nog niet wedergeboren zijn en dus tot elke wandaad in staat. Van school herinneren wij ons allen het onsterfelijke verhaal van Homerus, hoe Achilles het lijk van den overwonnen Hector achter zijn strijdwagen driemaal om Troje sleept. Herodotus vertelt over de barbaarsche koningin Tomyris, die den Perzischen koning Cyrus in een hinderlaag lokt, het hoofd doet afhouwen en dit in een vat bloed plonst onder den uitroep: ‘Drink u nu zat, barbaar!’ Een van Cyrus' opvolgers, Xerxes, doet zijnerzijds het lijk van den slechts door laf verraad overmanden Spartaanschen koning Leonidas onthoofden en kruisigen. Sulla kan de asch van zijn tegenstander Marius niet eens met rust laten. Antonius nagelt hoofd en rechterhand van Cicero aan het spreekgestoelte, weleer de plaats van diens triomfen. De Romeinsche keizer Valerianus moest gepurperd en.... geketend zijn Perzischen overwinnaar Sapor dienen tot voetschabel bij 't te paard stijgen, en toen hij van schaamte en verbittering gestorven was, nog als met stroo opgezette pop voortbestaan.[31]. - Dit deden dan de heidenen - al vertelt Herodotus er bij, dat Tomyris alleen maar zoo handelde omdat Cyrus haar gevangen zoon niet had vrijgelaten[32], en al veroordeelt dezelfde barmhartige verhaler Xerxes' daad als ‘tegen rede en zede.’[33]

31) Gibbon a.w. I, p. 265.
32) Bk. I, Hfs. 214.
33) Bk. VII, Hfs. 238.

Een paus opent de rij der Christelijke wandaders. De ‘usurpator’ Formosus wordt 897 op bevel van zijn opvolger Stephanus VI uit zijn negenmaands-graf voor de ‘lijkensynode’ gesleept, formeel aangedaan met de teekenen zijner waardigheid, formeel aangeklaagd, formeel verdedigd bij monde van een diaken, formeel veroordeeld en tenslotte informeel in de Tiber geworpen, met een paar steenen bezwaard.[34)] Koning Charles VI van Frankrijk wil na den slag bij Roosebeeke in 1382 Van Artevelde zien:

‘Ce Philippe, s'il est vif ou mort, je le verrais volontiers.’ En Froissart vermeldt lauw, hoe het lijk wordt gevonden, bekeken, geschopt en aan een boom opgehangen.[35)] Toen de gezengde romp van den admiraal de Coligny al eenige dagen bij de voeten aan de galg had gehangen, werden eerst zijn twee zoontjes gedwongen dit te aanschouwen, en daarna komt Karel IX met gevolg ook eens kijken. Een paar hovelingen knijpen den neus dicht, doch Zijne Majesteit gispt dit: ‘Je ne le bouche comme vous autres, car l'odeur de son ennemy est très bonne.’[36)] Nog weer in 1661 worden, op bevel van het Lagerhuis om den uit zijn ballingschap teruggekeerden Charles II te plezieren, de karkassen van Cromwell en twee andere ‘moordenaars’ van Charles I uit hun praalgraven gestooten ‘and in their shrouds hanged by the neck’, om onderaan de galg begraven te worden. ‘O the stupendous and inscrutable judgments of God!’ roept Evelyn uit, wel een ‘Cavalier’, doch elders een ontwikkeld en fijngevoelig man.[37)] Op 't eind van de 18e eeuw doet Paul I van Rusland nog het lichaam van Potemkin uit 't praalgraf in de gracht gooien, doch hij was ‘ontoerekenbaar’: zijn kwaal toch evenmin zonder zinrijkheid als die van Matuschka, want Potemkin was de onwaardige gunsteling zijner moeder geweest, en vervolgens deed Paul de gescheiden kisten zijner ouders plechtig *naast elkaar* opnieuw bijzetten.[38)] (Dat hij hierbij den gekroonden schedel zijns vaders op 't altaar zou hebben geplaatst, schijnt fantazie.)[39)]

De laatste potentaten, die tegen hun doode vijanden woeden,

34) E. Dümmler. *Gesch. des ostfränkischen Reiches*. Lpzg., 1888, III, p. 427.
35) *Croniques*. L. II, Ch. 198.
36) Brantôme a.w. V p. 257.
37) Rugge's *Diurnal*, Evelyn's en Pepys' *Diaries*.
38) V. Crusenstolpe. *Russische Hofgeschichten* (ed. 1918), III, p. 19.
39) v. Waliszewski, *Katharina* II, Lpzg. o. J., p. 198, houdt het voor een feit.

zijn de Turksche sultans. Zij wisten om zoo te zeggen niet anders: het toch bedevaartsoord geworden graf van den khalief Ali (vermoord in 661) moest uit vrees voor den wraakzucht der Ommayaden verborgen worden[40] en als een eeuw later de Ommayaden op hun beurt verslagen worden en maar één er het leven afbrengt, kunnen de opgetreden Abbassiden niet genoeg opgegraven voorgangers ophangen en verbranden.[41] Mohammed II vermengt de beenderen der Byzantijnsche keizers met de mortel voor zijn moskee in 1453,[42] en het hoofd van den Griekschen vrijheidsheld Botzaris 'prijkt' nog in 1828 boven de poort van het Serail. Maar Turkije is dan feitelijk Europa ook niet meer; Griekenland wordt vrij en de beschaving maakt dan toch het allerergste, hier, onmogelijk.

Zoo staat de Macht nu voor ons: van top tot teen met bloed besmeurd, woedend niet alleen tegen alles levende wat haar weerstaat, maar in blinde razernij zelfs nog alles doode vertrappend, wat ook maar in schijn aan tegenstand herinnert. (Al kàn men pleiten, dat het doode niet meer lijdt, dus deze razernij niet zóó blind is, als zij lijkt. Maar àls de razernij zulks besefte, zou zij immers niet meer razen!?)

Er zijn overwinnaars geweest, die jegens overwonnenen piëteit toonden. Jehu beveelt de verscheurde Jezabel toch goed te begraven - zij was immers een koningsdochter.[43] Alexander de Groote liet het lichaam van zijn, door diens eigen trawanten vermoorden tegenstander Darius met eer naar diens familiegraf vervoeren.[44] En dit was wel zeker ingeboren piëteit (gelijk zij trouwens aan Achilles' graf reeds bleek), want pas na deze gebeurtenissen kwam hij in het Mausoleum van Cyrus, zijn grooten Perzischen voorganger.[45] Dit was zoo juist geplunderd door een zijner Macedonische edelen, die dit met den dood boeten moest. Toen deed Alexander zich de epitaaf vertalen, en las de nederige bede: 'Misgun mij niet het weinigje aarde dat mijn lichaam bedekt!' En, zegt Plutarchus, Alexander voelde toen met een schok het

40) Gibbon a.w. V, p. 285.
41) Ald. V, p. 404.
42) Ald.
43) II Kon. 9.
44) Plutarchus. *Alexander.* § 43.
45) Louis Couperus heeft er een fraaie paraphrase van gemaakt in zijn Iskander.

ongewisse en de wisseling aller menschelijke dingen.[46] Sultan Mohamed II liet het lijk van den laatsten Byzantijnschen keizer Constantijn XI, moedig strijdend op den muur gesneuveld en aan de gouden adelaars op zijn schoenen herkend, eervol begraven (al zegt een ander bericht, dat hij het hoofd rondzond als zegebericht). In diens paleis had hij immers zooeven een Perzisch vers over de wisselvalligheid van 't menschelijk lot gepreveld.[47] Karel V weigerde in Wittenberg gehoor te geven aan het verzoek den ketter Luther op te delven met de woorden: 'Lasset ihn liegen, er hat seinen Richter! Ich führe Krieg mit den Lebenden, nicht mit den Toten.' - En 't mooist van kracht, die doodt, maar ook medelijdt, is het woord, toegeschreven aan Cromwell bij de kist, waarin de onthoofde Karel I lag: 'Dira necessitas!'[48]

Volstrekt niet blijkt dus, dat de 'vreeze' (in oudtestamentischen zin) voor den Christelijken éénen God de macht ook maar iets meer gehumaniseerd heeft dan die voor de Heidensche vele goden. Wij zagen gevallen van piëteit beiderzijds, en gevallen van impiëteit beiderzijds.

En evenmin zou de insinuatie lukken, dat de heidenen alleen maar uit angst voor de goden pieus zijn. Plutarchus vermeldt zeker dat Pompejus het lijk van den overwonnen Mithradates niet zien wil en vrijgeeft, 'uit angst, zich aan de straf der Goden bloot te stellen.'[49] Hij vermeldt zeker ook met bevreemding, dat Hannibal het lijk van zijn tegenstander Marcellus lang beziet 'zonder eenig hoogmoedig woord te laten vallen, of op zijn trekken eenige vreugde te verraden, dat hij een gevaarlijken en vreeselijken tegenstander had gedood.'[50] Ik geloof niet, dat de Grieksche moralist hier ten pleziere van zijn Romeinsche lezers bedoelt, dat 'zoo'n Puniër' zijn gevoelens zóó brutaal verbergen kan, maar naïef met de naïeven verbaasd is, dat zoo'n barbaar Graeco-Romeinsche vanzelfsprekendheden zoo ver achter zich kan laten! Hannibal was groot, en voelde dus groot.

Reeds bij Homerus vindt men aangeduid, dat het onbegraven-

46) Ald. § 69.
47) Gibbon a.w. VI, p. 453, verg. von Hammer, *Geschichte der Osmanen,* I, p. 557.
48) De geschiedschrijvers houden het voor apocrief. Delacroix heeft er een bekend schilderij over gemaakt. De uitdrukking stamt uit Horatius *Oden* III, 24:6.
49) *Pompejus*, § 42.
50) *Marcellus*, § 30.

laten aan de ziel haar Hades-tocht onmogelijk maakte, en dus de Goden vertoornde.[51] En dit gevoel blijft eeuwen heerschen, eeuwenoud als het was. Dat de wetensdorst soms, later, aan deze zede gaat tornen, blijkt uit een ander verhaal bij Plutarchus: als Sertorius in Mauretanië komt, hoort hij dat in een stad de reus Antaeus begraven ligt, tegenstander en slachtoffer van Hercules. Hij laat het graf openen, maar als hij ('naar men zegt') op een zestig el lang skelet stuit, wordt het graf meteen weer dichtgeworpen, onder doodenoffers ter bevrediging.[52] (Men ziet, dat Plutarchus niets vermeldt van amuletten à la Scanderbeg: dus is weetgierigheid de eenige verklaring.) Doch hoe dit alles verder zij: de heiden Alexander en de Islamiet Mahomed toonen dus dezelfde piëteit als de Christen Karel V, en dat, zonder nadrukkelijke verwijzing naar een nog hoogere, aan eigen zijde geachte instantie!

V.

Wij bespraken de houding der levende machthebbers tegenover lichamen en graven hunner gestorven tegenstanders. Thans willen wij zien, hoe de onderworpen massa zich in dezen gedraagt. Wij kunnen hier nog heel wat ergers verwachten, want voor het 'vijandelijk' mausoleum staan zij niet met het trotsche gevoel van 'almacht', maar met al het 'ressentiment' (om dezen door Nietzsche in omloop gebrachten term aan te halen) in hen, die van de macht eeuwig en altijd de zware klauw voelen, en hoogstens de twijfelachtige genoegens die de wraak daarvoor op nòg zwakkeren (arme vrouw en kinderen) geeft. En nu is hier een doode, eens machtig, thans machteloos, aan hen overgeleverd....

Lang hebben ondertusschen de ijzeren bindingen der oeroude zede verzet geboden tegen de demonische neigingen. Men was dan wel niet pieus, doch impiëteit had veel risico. Hierbij moet men zich niet te veel er in verdiepen, of deze represailles nu aan de Goden, aan den geest, of zelfs aan dat gebeente werden toegeschreven: het is afdoende, dat de vrees voor die represailles bestond. 'De doode leeft'[53] - hoe men dat voelt, blijkt bijv. uit

51) Verg. *Ilias*, XXIII, vs. 70 v. en *Odyssee* XI, vs. 75 v.
52) *Sertorius*, § 9.
53) Freud waagt zelfs de paradox: 'Das Leblose war früher da als das Lebende.' *(Jenseits des Lustprinzips*, *Ges. Schr.* VI, p. 228.)

't feit, dat nog in 476 v. Chr. de Atheners het (echte of zoogenaamde) gebeente van hun stamvorst Theseus van het eiland Scyrus terugbrengen naar de moederstad, met evenveel plechtigheid en vreugde, zegt Plutarchus, 'alsof Theseus zelf teruggekeerd was.'[54] Maar andersom: waagt men zijn toekomstig hachje eraan, dan kan men 't genoegen smaken een koning, een tyran, te hoonen, zonder dat er vooreerst risico aan verbonden is.

De eerste gebeurtenis van dien aard wordt dan ook met nadrukkelijke ontzetting door Plutarchus medegedeeld. Het was het lichaam van den wreeden tyran Alexander van Pherae, dat na zijn vermoording in 357 v. Chr. op straat geworpen en met voeten getreden werd.[55] Dat zoo'n vooruitzicht een - overigens niet heilzamen - schrik ook al vroeger verwekte, blijkt (?) uit het verhaal over Periander, den tyran van Korinthe († 585 v. Chr.) die uit angst ervoor door drie stel driemaal verdubbelde moordenaars eerst zichzelf, en daarna zijn graf deed verdonkeremanen.[56] Overigens is het openbreken natuurlijk grooter heiligschennis dan directe mishandeling. Onder de gewone lieden moet 't eerste al zijn voorgekomen, tenminste reeds de Solonische wetten stellen er sancties op[57], maar het beleedigen van een dooden vorst in zijn graf daagt natuurlijk veel meer de macht uit. Dit wordt van Grieken slechts vermeld in het buitenland, waarbij echter niet te vergeten is, dat hun zeer weinig gelegenheid geboden werd ten opzichte van niet-Grieksche graven impieus te zijn. Zoodra die gelegenheid onder Alexander komt, wordt, zooals wij zooeven van Cyrus' monument (thans nog als ruïne te Moerghab over) zagen, deze piëteit geschonden. Het was hierbij echter blijkbaar meer om plundering dan om schending te doen, die wel nauw samenhangen, maar toch onderscheiden moeten blijven.

In ieder geval, het eenige misdrijf op Grieksch gebied betreft direct barbaren als daders en slechts indirect als dulder een Griekschen koning, wiens zuiverheid als Griek dan nog bovendien niet onaanvechtbaar is. Toen in de 3e eeuw v. Chr. Pyrrhus van Epirus de Macedonische stad Aegae had veroverd, liet hij er een

54) *Theseus*, § 36. Nog meer gevallen bij Rohde a.w. I, p. 160 v.
55) *Pelopidas*, § 35.
56) Kierkegaard is door dit verhaal zeer getroffen; verg. *Studien auf dem Lebenswege*, vert. Schrempf, p. 292 v.
57) Cicero. *De legibus* II, 64 cf. Rohde II, p. 341.

Gallisch garnizoen achter, welks soldaten de grafteekens der Macedonische koningen openbraken vanwege de kostbaarheden en het gebeente lieten slingeren. Plutarchus houdt Pyrrhus verwijtend na, dat deze zich hier verder niet druk over heeft gemaakt.[58)]

Rome, dat als wapenspreuk had gevolgd ‘de trotschen vernederen en de onderworpenen sparen’, wordt gekerstend en het trotsche Heidendom op zijn beurt vernederd, en ook onderworpen *niet* gespaard. Clemens Alexandrinus in de 2e eeuw richt zich nog tot de heidenen met de aanmaning hun demonenvrees te overwinnen,, ‘u schamende graven te vereeren!’[59)], maar al vereeren de Christenen hun eigen martelaarsgraven, zij gaan later de graven der heidenen schenden, soms onder leiding van hun zielenherder; ledigen ze, om er zelf plaats in te nemen. Want hier komen de ‘Godloochenaars’ klagen en bidden, nu hun tempels gesloten of vernield waren. Doch nu zelfs hier geen rust meer! In de 4e eeuw stelt keizer Constantius mijnstraf op het officiëel-afgekeurde bedrijf, en een bewijs zoowel van de menigvuldigheid der wandaad als van de machteloosheid der straf is, dat dezelfde keizer daarna met den dood dreigt - waarna in de 5e eeuw Valentinianus III afslaat tot boete![60)]

Dit wat het algemeene betreft. Nooit wel zijn keizersgraven systematischer en farizeescher beleedigd dan door de fanatieke horden, die in naam van God-den-Zoon (in naam God-den-Zoon) aanbiddend) hun slavenhaat tegen God-den-Vader uitleefden door hun voorvaderlijke meesters de laatst-mogelijke vernedering aan te doen.... met de minst-mogelijke kans op vergelding, ja, rekenend op belooning in hun hiernamaals. Wie hebben het geweldig bouwwerk geruïneerd, dat Augustus voor zich en zijn verwanten had opgericht, en waar hij zelf de inscriptie's voor had ontworpen?[61)] Wie hebben de deur van de zuil van Trajanus opengebroken en de urn met 's keizers asch leeggeschud? Wie anders dan de ‘verkeerde’ Christenen, de zieken en huichelaars onder de aanbidders van het Ledige Graf, die niet duldden, dat

58) *Pyrrhus*, § 26.
59) *Logos protr.* III, § 44, 45.
60) A Beugnot. *Histoire de la destruction du Paganisme en Occident.* Paris, 1835. I, p. 136-7, 142; II p. 218, '9. Ook Rohde a.w. II, p. 341.
61) Een der jongste daden van Mussolini is, dat Mausoleum te doen restaureeren!

andere graven een authentieker inhoud hadden bezeten?[62] Zouden de woestijn-hermieten, die het zachte bloeiende vleesch der wijze Aspasia met oesterschelpen afkrabden tot een skelet (wel niet met goedkeuring, maar nog minder met afkeuring van St. Cyrillus) - zouden die de asch van een stel dwingelanden vreezen, die zich indertijd in duivelschen hoogmoed vergrepen aan de heilige martelaren!?

Eeuwen later mijmert Byron in Rome nog (1818):

> 'Whose arch or pillar meets me in the face,
> Titus' or Trajan's? No, 't is that of Time;
> Triumph, arch, pillar, all he doth displace,
> Scoffing; and apostolic statues climb
> To crush the imperial urn, whose ashes slept sublime,
> Buried in air, the deep blue sky of Rome,
> And looking to the stars....'[63]

De ultramontane historicus Ludwig Freiherr von Pastor zal ons wel duidelijk maken, dat in Byron's 'Tijd' zich de krachten der Eeuwigheid openbaarden. Hij kontrasteert met pedante extaze: 'jener Kaiser, der die Grenzen des Römerreiches am weitesten vorgeschoben, räumte das Feld dem armen Fischer von Galiläa.'[64] Jawel, maar niet dan nadat die keizer een machtelooze schim was geworden, en nadat die visscher zich in gouden gewaden had gedrapeerd....

Trouwens, wie het mausoleum van Hadrianus heeft vernield, weten we dan maar al te wel. Het bestond uit een driedubbelen toren van wit marmer, omringd door Corinthische zuilen en beelden, en bekroond door de urn met vergulden pijnappel, waarin zich 's keizers asch bevond. De Byzantijnsche generaal Belisarius trok zich 537 in dit gebouw terug om er de verdediging tegen Vitiges en zijn Goten te voeren. Hij had geen munitie meer. Nood kent geen gebod. Beelden en zuilen werden bij stukken en brokken

62) Zoo beschrijft de sarkastische Fr. Mauthner in zijn anti-papistischen roman *Hypatia* (ed. 1919, p. 276) hoe Alexander de Groote in zijn mausoleum plaats moet maken voor een of ander bigot schoelje.

63) *Childe Harold.* Canto, IV, st. 110-112.

64) *Geschichte der Päpste*, X. p. 448.

naar beneden geslingerd en de urn volgde.[65] (De legende vermeldt niet, wat de te hulp gesnelde St. Michael van zulke onridderlijkheid vond.) De onderste toren is bewaard gebleven en bij ieder bekend als het kasteel St. Angelo; de pijnappel prijkt, leeg, in den tuin van 't Belvedere. De 18e-eeuwsche president de Brosses, antiquair en vrijgeest, bromt over Belisarius' einde: ‘je jurerois que c'est ce qui lui a porté malheur, et l'a fait mourir si gueux.’[66] Ondertusschen is, voor zoover ik weet, Belisarius' persoonlijke schuld in dezen niet bewezen, al was hij 't wel, die het heldengraf van Theoderik den Groote bij Ravenna, dan wel slechts van een Ariaanschen ‘vloekwaardigen ketter’, maar toch weer van een Christen, van den inhoud heeft doen ‘reinigen’. - Verderop zullen wij nog zien, dat Her most gracious Majesty's most christian officers and gentlemen op vaster gronden van de brutaalste grafschennis aan te klagen zijn. Zouten wij onze verontwaardiging dus nog wat op.

Wat nu de latere plunderingen betreft, is het makkelijk deze iedere ideëele glimp te ontzeggen, maar het blijft even moeilijk een slechte bedoeling aan te toonen als een ‘goede’. Het geldt de uitbarstingen eener massa, anoniem in de opwinding van opstand of oorlog verricht en meestal zoo anoniem gebleven, dat geen der deelnemers ter verantwoording kwam, laat staan tot woorden die wij als sleutels kunnen gebruiken.

De Fransche kruisvaarders plunderden in 1204 te Constantinopel 's nachts de Byzantijnsche keizersgraven in de Apostelkerk[67], als voorgangers der Mohammedanen. In dit geval zal brutale roofzucht wel de eenige drijfveer zijn, maar tegen de pessimistische opvattingen van Le Bon en Sighele in, die der massa slechts minderwaardigheid toeschrijven, moet worden opgemerkt dat haar eerste optreden bij ons een kenmerk van wrekende gerechtigheid draagt. Bij den Beeldenstorm in 1566 te Doornik werd het graf van hertog Adolf van Gelre opengebroken, de ontaarde zoon die zijn (overigens niet bijster hoogstaanden) vader indertijd overvallen, afgezet en mishandeld had. Ondanks 90 jaren was het lichaam dank zij de goede balseming bewaard gebleven,

65) Gibbon a.w. IV, p. 254, terugaande op Procopius *Bell Goth*, I, § 22.
66) *Lettres sur l'Italie*, III, p. 122.
67) Gibbon a.w. VI, p. 174. (Nicetas, *De signis Constant.* § 2.)

zoodat het eenige dagen blootgesteld kon blijven aan de vervloekingen der min of meer Calvinistische massa[68], die voor God tegen hun koning in opstand kwam en dus ontaarde zonen vol zelfverwijt verfoeide.

Minder goeds valt te zeggen van de Hugenoten. Tot het uiterste gebracht door een hiërarchie, waarmee niet te praten viel, en een monarchie, die niet te vertrouwen was, hebben zij bij hun plunderingen van kerken (o.m. in 1560) herhaaldelijk graven geschonden. Een geval als 't bovenstaande is mij daarbij niet bekend.

Volstrekt geen verontschuldiging valt te bedenken, als wij in de 17e en 18e eeuw soldaten op vreemden bodem werkzaam zien. Zij streden in naam van geen enkele idee, en hebben dus maar één drijfveer: wraak voor den sergeants-stok....!

In 1689 braken de Fransche troepen onder Mélac, op bevel van Louvois, de lachende velden van den Palts binnen, om deze in een kaal glacis voor Frankrijk te veranderen. In den Dom van Spiers werden vier grafplaatsen der oude Duitsche keizers geopend, zes bleven ongeschonden. (Wel te verstaan geldt dit echte graven onder den grond; de grafmonumenten in de kerk werden alle vernield.) En met welk een helsche woede deze slaventroep de vreemde doode heerschers - maar dan toch voor hun ‘heerschers’ -, aantastte, bleek pas voluit in 1900, toen een wetenschappelijke commissie opgravingen deed: men haalde toen de zware mijnboor te voorschijn, waarmee naar graven was gepeild. Dat naar kostbaarheden was gezocht, bleek uit de dooreengeworpen boven- en met rust gelaten ondergeraamte's; dat razernij zich had botgevierd, bleek uit de ingeslagen schedels: die van Rudolf, den stamvader der Habsburgers, vertoonde twee sabelhouwen.[69]

Van de tweede plundering, van Heidelberg in 1693 geeft Michelet, die eerder aan teveel dan aan te weinig chauvinisme lijdt, het volgende beeld: ‘Le soldat entre, sans combat et à froid; il tue pourtant un peu, puis bat, joue et s'amuse.... (Dames insultées).... Près de ces demi-mortes laissées là, la joyeuse canaille fait sortir les vrais morts, les squelettes, les cadavres

68) Motley. *Dutch Republic.* London, 1858, I, p. 477.

69) Dr. H. Grauert. *Die Kaisergräber im Dome zu Speyer. (Sitzungsberichte Baier. Akad. der Wiss. Philol.-histor. Klasse.* 1900, p. 539 volg.

demi-pourris des anciens électeurs. Effroyable spectacle! Ils arrivent dans leurs bandelettes, traînés la tête en bas. Nul officier, nul chef n'eût osé empêcher cela. Le père de la duchesse d'Orléans, de Madame, fut très spécialement distingué. On lui coupa la tête, puis on lui fit, le traînant par les pieds, son triomphe autour de l'église.'[70)]

De speciale haat tegen den schoonvader van een Franschen prins bewijst wel, dat onze psychologie dezer geuniformeerde bandieten juist is. 'Liselotte' zelf gaf alle schuld aan minister Louvois en schreef nog vijf-en-twintig jaar later: 'Je suis persuadée qu'il brûle comme il faut en l'autre monde pour son châtiment.'[71)] Maar ik geloof nu eenmaal secuurder aan de tuchtiging van soldaten op 't ondermaansche dan aan die van ministers in 't bovenaardsche.

Maar was deze soldateska schuldig - of was het dieper beschouwd een maatschappij, die met stok en pijnbank zulke beestmenschen dresseerde tot werktuigen van haar eigen veroveringszucht?

De idealist, de droomer staat verbijsterd tegenover deze helsche machten. Zijn wanhoop, ontstaan uit het besef van machteloosheid, breekt zich baan en opluchting in de poëzie.

Chr. F.D. Schubart had zich door zijn manmoedige afkeuringen de toorn op den hals gehaald van hertog Karl Eugen van Wurttemberg (dezelfde, die den jongen Schiller tot het uiterste bracht). Schubart werd verraderlijk opgelicht, en *zonder vonnis* tien jaar op den 'Hohenasperg' gevangen gehouden, tot hij getemd en gekwezeld weer een baantje in 't vrije kreeg. In de eerste kerkerjaren ontstond zijn gedicht *Die Fürstengruft* (1779), geconcipieerd bij een vorstelijk requiem te München, en thans 'uitgebroed'.

'Da liegen sie, die stolzen Fürstentrümmer,
Ehmals die Götzen ihrer Welt!
Da liegen sie, vom fürchterlichen Schimmer
Des blassen Tags erhellt!

70) A. w. XVI, p. 98.
71) *Correspondance*, ed. Jaeglé, II, p. 289.

Die alten Särge leuchten in der dunklen
Verwesungsgruft, wie faules Holz;
Wie matt die groszen Silberschilde funkeln,
Der Fürsten letzter Stolz!

Entsetzen packt den Wandrer hier am Haare,
Geuszt Schauer über seine Haut,
Wo Eitelkeit, gelehnt an eine Bahre,
Aus hohlen Augen schaut.'

De edele vorst wordt niet geloochend, maar de slechte vorsten overwegen (niet alleen in Schubart's verbeelding):

'Da liegen Schädel mit verloschnen Blicken,
Die ehmals hoch herabgedroht,
Der Menschheit Schrecken! - denn an ihrem Nicken
Hing Leben oder Tod.

Nun ist die Hand herabgefault zum Knochen,
Die oft mit kaltem Federzug
Der Weisen, der am Thron zu laut gesprochen,
In harte Fesseln schlug. - -

Vertrocknet und verschrumpft sind die Kanäle
Drin geiles Blut wie Feuer flosz,
Das schäumend Gift der Unschuld in die Seele
Wie in den Körper gosz.

Sprecht, Höflinge, mit Ehrfurcht auf der Lippe,
Nun Schmeichelei ins taube Ohr! -
Beräuchert das durchlauchtige Gerippe
Mit Weihrauch, wie zuvor!

Es steht nicht auf, euch Beifall zuzulächeln,
Und wiehert keine Zoten mehr,
Damit geschminckte Zofen ihn befächeln,
Schamlos und geil, wie er.'

Dit is, wel het meest imposant, het middenstuk van het gedicht. Het slot, dat den tyrannen de hel en den braven bestuurders het paradijs in 't vooruitzicht stelt, maakt, tenminste op moderne gemoederen, minder indruk.

Reeds zeven jaar na Schubart's vrijlating zou zijn vloekgedicht met daden worden voortgezet: de ‘vorstengroeve’ der meest verwaten heerschers zou worden opengerukt en aan hun doode lichamen de vernedering voltrokken worden, die de levende al te zeer hadden gemist.

Er wordt beweerd - en het is lang niet onwaarschijnlijk - dat juist de Fransche koningen uitmuntten door afkeer van hun eindelijke bestemming. Men vertelt tenminste dat Lodewijk XIV deels zijn paleis ten Z. van Parijs te Versailles deed bouwen, omdat hij vanuit dat te Saint-Germain het hinderlijke uitzicht op de basiliek te Saint-Denis genieten moest. Overigens is in 1590 Henri IV de laatste gaan bezichtigen, waar hij zich niet weerhield bij 't monument van zijn geduchte schoonmoeder (en zelfs bijna moordenares) Catharina de Medici ‘avec un petit soubris’ te verzuchten: ‘oh, qu'elle est bien là!’[72] De Regent Louis d'Orléans bespaarde, blijkbaar uit cynisme, den 10- of 12-jarigen Lodewijk XV den aanblik zijner voorvaderlijke graven evenmin, tot ontsteltenis van den braven tijdgenoot.[73]

Ondertusschen, wanneer de familieleden van den bloede stierven, en grafwaarts moesten, naar dat onvermijdelijke, vermaledijde en ondertusschen menigmaal stil verlangde graf - dan gingen zij er heen in laatste pracht en praal. Barbier heeft elk dier optochten uitvoerig verslagen. Als voorbeeld kies ik die voor denzelfden hertog van Orleans in 1723. Vóór de begrafenis speelde zich een gebeurtenis af, die bijgeloovige gemoederen angst en wie weet? leedvermaak verschafte: de harten der vorsten werden uitgenomen en apart naar 't Parijsche klooster Val-de-Grâce gebracht - toen nu de lijkopening plaats vond, maakte de Deensche dog van den overledene zich plotseling van het hart meester en had dit driekwart op, vóór men het verhinderen kon! Het feit werd verzwegen, maar lekte uit: ‘ce qui marquerait une certaine malédiction.’[74]

72) Pierre de l'Estoile. *Journal* (ed. Lalanne). V, p. 32.
73) Barbier. *Journal.* Paris, 1857, I, p. 244.
74) Barbier a.w. I, p. 319.

Een paar dagen later volgde de plechtige uitvaart: ‘Le guet à cheval marchoit d'abord; ensuite l'écurie du Duc d'Orléans, ses valets de pied, cinquante pauvres, les pages de sa maison et tous ses officiers à cheval, deux carosses drapés à six chevaux couverts de noir pour les principaux officiers (le prince de Conti, l'archevêque de Rouen), ses Cent-Suisses, la pointe de la hallebarde en bas, ses gardes du corps, une vingtaine de pages de l'écurie du Roi; ensuite le chariot au catafalque, fort élevé, couvert d'un velours noir à croix d'argent et armoiries en or, deux aumoniers à cheval à côté du cocher; derrière, quatre gardes de la manche en deuil et pleureuse, et des gardes du corps qui fermoient la marche. Le tout étoit assez éclairé de flambeaux, mais rien de trop.’[75)]

Maar nu komt de Fransche Revolutie; het ‘ancien régime’ wordt weggevaagd en Schubart's vizioen wordt werkelijkheid.

De ‘Convention Nationale’ decreteerde 1 Aug. 1793: ‘Les tombeaux et mausolées des ci-devant rois, élevés dans l'église de Saint-Denis, dans les temples et autres lieux, dans toute l'étendue de la République, seront détruits le 10 août prochain.’ Aangezien overbrenging der lichamen naar de ‘fosse commune’ werd gelast, is deze daad dus door een radicale behoefte aan ‘égalité’ geïnspireerd. Ja, maar er was nog meer. De Revolutie gevoelde zich in dit tijdsgewricht uiterst bedreigd: de 1e Coalitieoorlog was juist begonnen, en een week van te voren had Mainz zich aan de Duitsche troepen moeten overgeven; de ‘levée en masse’ als wanhoopsmiddel werd noodzakelijk. En niet minder werd de Revolutie innerlijk bedreigd: veertien dagen te voren was Marat vermoord! En twee dagen *na* de opruiming van Saint-Denis werd dan ook besloten, dat Marat en zijn voorlooper Jean Jacques Rousseau de eer van het ‘Panthéon’ zouden deelachtig worden. Deze aanleiding en keerzijde der gebeurtenissen moet men wel kennen, vóór men zijn oordeel velt.

De Fontanes stelt in zijn ode *Les tombeaux de Saint-Denis* (1817) de gebeurtenis voor als volgt:

> ‘Du sein des tombes renversées
> Qu'on roule sans ordre et sans choix,
> Tout-à-coup sortent courroucées
> Les ombres de soixante Rois.’

75) Ald., p. 325.

In werkelijkheid waren deze ‘vertoornde schimmen’ substantieeler dan men verwachten zou. Volgens sommige berichten zou de commune van Saint-Denis reeds 6-8 Aug. de dolle volksmassa haar vernielingswerk hebben doen inzetten, waarbij de lichamen over straat lagen, en alleen Henri IV met respect zou zijn behandeld. Het officiele verslag der dagen 12-15 October luidt echter met meer decorum, zij 't met niet minder ijsbaarlijkheid. Men begon met de kist van Henri IV te openen: ‘Son corps s'est trouvé bien conservé, et les traits du visage parfaitement reconnaissables.’ Iets later kwam de Zonnekoning met gemalin en zoon aan de beurt: ‘Quelques-uns de ces corps étoient bien conservés; Louis XIV l'étoit aussi par ses grands traits, mais il étoit noir comme de l'encre.’ Een dozijn andere Bourbons volgde: ‘la plupart de ces corps étoient en putréfaction; il en sortoit une vapeur noire et épaisse, d'une odeur infecte, qu'on chassoit à force de vinaigre et de poudre....’ Op dag en uur, dat Marie-Antoinette, de laatste koningin, boette voor fouten meer van haar tijd en milieu dan van haarzelf, werd de kist van Lodewijk XV geopend, den voorganger van haar echtgenoot; den man dien men de woorden toeschrijft: ‘Après nous le déluge.’ Thans spoelde deze zondvloed zijn karkas nog weg. ‘Le corps retiré du cercueil de plomb, bien enveloppé de linges et de bandelettes, paroissoit tout entier et bien conservé, mais dégagé de tout ce qui l'enveloppoit, il n'offroit pas la figure d'un cadavre; tout le corps tomba en putréfaction -’: symbool van het Ancien Régime, dat men liquideerde!

Het zal overbodig zijn uit het nuchtere doodgravers-verslag (alles is tenslotte gewoonte!) meer te citeeren.[76)] Vanaf de 14e eeuw tot aan de Merovingen trof men slechts gebeente aan, of stof. Aldus deze daad van gruwelijke grootschheid, waardoor de tyrannen van vroeger tot hun onderdanen werden vernederd, opdat men daarna nog slechts zou eeren wie hun volk weldeden - of, wie men achtte dat hun volk weldeden.[77)]

76) Men vindt het voluit in Chateaubriand's *Génie du Christianisme.* Noot XLVI.

77) Merkwaardig is, dat van de bekendste geschiedschrijvers der Revolutie zoowel Carlyle en Michelet als Taine en Jaurès dit feit met stilzwijgen voorbijgaan, ofschoon toch ieder: Carlyle apocalyptisch en Michelet apologetisch, Taine sarkastisch en Jaurès dithyrambisch er een mooie passage aan had kunnen wijden. Maar Carlyle zag het blijkbaar over 't hoofd, Taine (vóór Freud psychologizeerend) vond er geen verklaring voor, en Michelet en Jaurès zaten blijkbaar met deze uitspatting van hun uitverkoren proletariaat verlegen. Michelet anders had zoo goed zijn passage kunnen toelichten over 't ‘Musée des monuments français’: ‘de tombeaux en tombeaux, la France pouvait faire en quelque sorte son examen de conscience.’ (*Hist. de la Rév. franç.* Paris, 1869, V p. 297). Alleen Thiers vermeldt even het besluit als gevallen ‘pour consommer tous ces actes de vengeance révolutionnaire’ (*Hist. de la Rév. franç.* Lpzg., 1846, III p. 190), wat noch motief noch uitvoering recht doet wedervaren.

Voor zoover ik weet heeft men in Europa nergens het Fransche voorbeeld gevolgd, met ééne uitzondering. Deze laatste zou men niet verwachten; om de algemeene reden, dat nergens de spanning tusschen onderdrukkers en onderdrukten zoo groot was als juist in Frankrijk en dus de revolutie elders zich geleidelijker en bedaarder voltrok - en om de bijzondere reden, dat zij onder ons uiterst flegmatisch, zij 't tevens vlegelachtig volk geschiedde. In 1795 namelijk werden de stadhouderlijke graven in de Jacobijnenkerk te Leeuwarden door een revolutionnaire massa behandeld op dezelfde wijze als twee jaren geleden die te Saint-Denis. Bij nader inzien kan gereedelijk worden toegegeven, dat tenslotte één groote tyran lang niet zoo irritant werkt als tweeduizend kleine tyrannetjes. De eerste is veraf, verricht af en toe wat goeds en leent zich dus dubbel tot idealiseering; de anderen zijn vlakbij, verrichten nooit iets bijzonders en worden dus dubbel gehaat. Daarbij is het bijzaak of de patriciër bij ongeluk vrijzinnig is en de 'kerels' bij ongeluk achterlijk zijn, zooals in het geval dat door anti-patriotten het familiegraf der vooruitstrevende Van der Capellen's bij Gorssel Aug. 1788 met buskruit werd vernield.[78)] (Waarvoor Rhijnvis Feith in een 'machtige lierzang' wraak nam.)

Hoe dit zij, in Leeuwarden werd met den schedel der als 'Marijke Meu' († 1765) zoo populaire Marie Louise van Hessen-Kassel gekaatst, waarna het eerwaarde voorwerp verdween, en weer opdook toen een verzamelaar op den hoofschen inval kwam, het aan.... koningin Sophie te offreeren, die natuurlijk verzocht, het weer terug te plaatsen waar het behoorde. Wat geschiedde.[79)]

Dat in de Fransche soldaten, ondanks de groote nivelleering van 1793, ondanks 'la carrière ouverte aux talents' zelfs, nog hetzelfde slaven-ressentiment broeide, dat een eeuw geleden te Spiers en Heidelberg was losgebarsten, bleek op den Spaanschen veldtocht van 1808 en den Russischen van 1812. Even erg werd

78) Mv. H. van A (= W.A. Engelen) *Gedenkschriften* (I), p. 139.
79) J. Craandijk. *Wandelingen door Nederland.* VI, Haarlem, 1882, p. 346.

huisgehouden in 't ‘Panteon’ der ‘San Isodro’ te Leon, als in de Aartsengelenkerk van 't ‘Kremlin’ te Moskou. Onze generaal Van Dedem van ‘de Gelder’ zegt zelf: ‘Le tombeau des czars (lees: der Moscovitische grootvorsten) n'avait point été respecté; j'ai vu les corps embaumés des princes, foulés aux pieds des soldats, qui avaient cru s'enrichir par leurs dépouillés, en prenant les pierreries en stras pour des pierres fines.’[80] Op dezelfde manier braken in 1810 Engelsche nakomers het mausoleum van den markies de Pombal, den Portugeeschen minister en Jezuïeten-verdrijver, open, en werd zijn gebeente onder de hoeven der gestalde paarden vertrapt.[81]

VI.

De geschiedenis gaat verder.

Het Imperialisme der Europeesche volkeren gaat de anders gekleurde rassen onder het juk dwingen. Men onderwerpt ze en buit ze uit, zonder hen te kennen: zij genieten immers het onwaardeerbare voorrecht - ja, en door welke Godsgezanten! - met het eenig-ware en eenig-reddende Christendom kennis te maken. Zoo Cortez in Meico, Pizarro in Peru, Coen op Java. Eerst in de 19e eeuw, minder wel onder invloed der humane 18de-eeuwsche en romantische 19de-eeuwsche wetenschap aangaande talen, beschavingen en volken, dan wel onder invloed van het inzicht ‘naturae parendo imperare’ komt een meer tactische, om niet te zeggen ethische politiek naar voren.

Waarom precies het graf van den ‘heilige’ geschonden werd bij wegenaanleg, wat een der aanleidingen werd tot den Java-oorlog 1825-'30, weet ik niet; vermoedelijk hielden domheid en brutaliteit elkaar in evenwicht. De laatste domineert echter bepaald als de Engelschen in Afrika optreden gelijk zij doen. Ja, zekere (vooral zekere) sluwheid doet mee als de Engelsche kolonel, die den Zoeloe-koning Ketsjwajo najaagt, 1879 de restes van diens vader Panda doet opgraven, want zóó kan hij den Zoeloe's wijsmaken dat men den zoon gauwer pakken zou! Het gebeente wordt in een beschuitblik gestopt, en verricht weldra

80) *Mémoires.* Paris, 1900, p. 266.
81) Gen. de Marbot. *Mémoires.* Paris, 1891, II, p. 406.

het verwachte wonder. Bisschop Colenso protesteerde[82] - maar de Kerk gedraagt zich tegenover den Staat meestal als een sentimenteele vrouw, die onder de plak zit: zij huilt altijd, maar steeds te laat en in ieder geval vergeefs. Zooals ook hier binnen de twintig jaar bleek: Kitchener had bij Omdurman met het nieuw-uitgevonden machinegeweer de cavalerie der Mahdistische fanatici neergemaaid en overwoog den nekslag van het verzet. Eenige Soedansche officieren verklaarden, dat men alleen door het graf van den Mahdi te vernielen het geloof aan zijn wederopstanding (tot onder hun eigen troepen) breken kon. Kitchener liet dus ook dit graf schenden en wilde den schedel naar 't 'College of Surgeons' sturen - een bewijs, hoezeer den generaal anderzijds toch ook weer de belangen der cultuur ter harte gingen. Maar.... koningin Victoria, het pleit voor haar, kwam hier tegen op. 'After all, he was *a man of a certain importance*', vond zij, en dus werd de schedel stilletjes begraven, en heeft geen doctorandus gelukkig gemaakt.[83]

Ja, onze wetenschap moet ook in dit verband genoemd worden. Liggen daar niet in het museum te Caïro de mummies der Pharao's uitgestald voor de blikken van op sensatie beluste plezierreizigers? En kan zoo niet een Duitsch geleerde met verrukking vaststellen, dat Sebenjen-Re ('wien de Zonnegod dapper maakte') aan den vooravond van den veldslag waarin hij sneuvelde.... *pas geschoren was?*[84] Dàt weten we dan nu toch maar! - De Farao's moeten wèl ervoor boeten, dat zij hoe dan ook wilden voortleven. Zij leven nu voort, maar dan ook hoe?

Nu mag ter verontschuldiging van onzen tijd worden aangevoerd dat Egypte reeds lang vóór ons door Perzen, Grieken, Romeinen, Arabieren enz. afgeloopen was en mummies veler pharao's reeds in de eerste eeuw v. Chr. veiligheidshalve uit hun pyramiden werden overgebracht naar de afgelegen 'Vallei der Graven'. De roovers wisten ze echter ook hier te vinden, zooals de blijdschap over het eerste òngeschonden graf, van Toet-Ank-Ammon in 1922, afdoende aantoont en zoo heeft de Engelsch-

82) Zie Vijn. *Cetchwayo's Dutchman.* London, 1880, p. 86-'8.
83) *Letters.* Serie III, vol. 3. Lond. 1932, p. 352.
84) Zie de foto en tekst in Dr. G. Steindorff, *Blütezeit des Pharaonenreiches.* Bielef.-Leipzig, 1926, p. 11 en 30.

Egyptische regeering zich gedwongen gezien in 1881 het museum als laatste rustoord aan te wijzen.[85] Het gaat hier echter niet over het beveiligen, maar over het ontheiligen; het eerste even noodig als het laatste onnoodig. Ik weet niet, of waar is, dat na duizenden jaren werkende vergiften (laat staan occulte krachten) Lord Carnarvon c.s. werkelijk hebben gedood, maar zonder eenig bijgeloof gelooven wij, dat impiëteit haar eigen dragers vaak letterlijk, en altijd overdrachtelijk 'doodt'.

Niet direct, maar indirect is het Imperialisme schuldig aan de grafschenderijen op groote schaal, die zich de laatste jaren in China, als zoovele ontbindingsverschijnselen van dit oeroude reuzenlichaam, vertoonen. Grootendeels zijn zij gemeenweg ontsprongen uit begeerte naar den ongeloofelijken rijkdom aan juweelen, sieraden en kunstvoorwerpen, die den gestorven keizers meegegeven werd.[86] Mag men de verhalen gelooven, dan was de geduchte keizerin-weduwe Tsoe-Hsi, Boxer-nagedachtenis, gebed op een matras, die alleen al bestond uit 84000 ons goud, 10000 robijnen en 2000 paarlen, en gehuld in een staatsiegewaad dat 6000 edelsteenen bevatte. Duizenden van deze stukken verschenen al op de internationale markt, om armen, halzen en boezems van vrouwen, dochters en vriendinnen der Amerikaansche en Japansche upper-ten te sieren.

Niet alleen hebben deze roovers afgeschud het oeroud en overheilig ontzag voor de voorvaderen, dat de groote meester Confucius zijn volk inboezemde[87], maar bijv. Li, 'de grootvoetige', is zoo efficiënt, dat hij een bekwaar antiquair al dadelijk bij zijn bende heeft ingedeeld! - Overigens probeeren sommige Chineesche kranten (in ernst?) deze gebeurtenissen goed te praten, door ze voor te stellen als 'straf des hemels', daar de Mantsjoekeizers indertijd na 1644 de graven der (echt-Chineesche) Ming-dynastie hadden geplunderd!

Terwijl hier het oudste rijk der wereld in ontzettenden zelfstrijd

85) Onlangs werd echter bericht, dat de nationalistischer-voelende moderne Egyptenaren besloten de 'Darieh Zaghloel Pasja', het mausoleum van hun leider, tevens in te richten voor 'hun' vroegere Pharao's. Of dit al gebeurd is, weet ik echter niet.

86) Zulke roof kwam dus reeds in de 7de eeuw voor, zie J.J.M. de Groot, *Relig. system of China*, III, p. 927 verg. 1052.

87) Trouwens, het hooge woord moet eruit, dat onze sinoloog de Groot aanbeval, bij een volgende expeditie de keizergraven met onze 'barbarian explosives' te bedreigen - dan werden de Chineezen wel tam! (a.w. III, p. 1052).

verkeert, of het zich kan verjongen of niet, werpen wij ook een blik op Sowjet-Rusland. Een aequivalent besluit met 't Fransche van 1793 is hier niet genomen, wel een wonder, als men bedenkt hoe in de ‘Peter- en Paulvesting’ de grafkerk der Tsaren en de kazematten der politieke veroordeelden elkaar belenden. Overigens heeft de Sowjet-regeering wel in 1926 (of '33?) de zilveren kisten der Tsaren door eikenhouten doen vervangen ten bate der armenzorg; een zuiver nihilistisch-humanitaire maatregel dus. In hoeverre de sensationeele verhalen over de leege kist van Alexander I en derg. waar zijn, weet ik niet; zeker is dikdoenerij de reportage over ‘het van smart verwrongen gelaat van Peter I’: immers wel stierf de grootste Tsaar onder hevige krampen, maar natuurlijk heeft de dood deze sporen allang weggewischt. En of de arbeiders nù nog voor hem op de vlucht sloegen? Dan liepen zij zeker door tot Lenin's mausoleum! (Ondanks Trotzki, die zich over dat monument ergert, als Robespierre over Marat.)[88)]

* * *

Hier staken wij ons necropolitisch overzicht.

Het had langer, had ijselijker, had verhevener kunnen zijn.

Minstens vier groote leiders van volkeren zou onze tijd, hen niet alleen in 't verleden verafgodeerend, dolgaarne op willen delven, teneinde ook hier pas met de hand op een of ander reliek de wellustige rillingen van het historisme ten volle te genieten.

Een paar jaar geleden werd gemeld, dat zoowel mr. Carter, de gelukkig overlevende vinder van Toet-Ank-Ammon's graf, als een Italiaansche commissie naar de ‘mummie’ van Alexander den Groote zochten. Het zou inderdaad voor Mussolini nog wat anders zijn, als deze bij hem achter 't bureau kon staan, dan die bustes van Caesar en Dante er op.... Maar, gelijk hiervoor reeds bleek, van des Macedoniër's graftempel, laat staan van zijn ‘mummie’[89)], is niets over.

Eveneens hoort men gewagen van de verdwenen tombe van Dsjengis-Khan te Karakoroem, en van die der geweldenaars uit

88) ‘Het voor een revolutionair onwaardige en beleedigende mausoleum’ (*Mijn leven*, p. 444). Wie was wel nog meer beleedigd...?

89) Couperus gaf een brillante beschrijvng van deze mummie in *Antiek Toerisme.*

den maalstroomtijd der volksverhuizingen, Alarik[90] en Attila. Maar deze groot-plunderaars troffen hun maatregelen zoo deskundig, dat de kleine kollega's van later wel voor altijd teleurgesteld zullen blijven.

Een paar maanden geleden werd gemeld, dat op den berg Nebo de ‘grafsteen’ van Mozes gevonden was, door Yankees natuurlijk. Verder hoorde men hier niet van, zoodat alsnog weder geldt het Bijbelwoord dat Jahwe zijn dienaar begroef ‘en niemand heeft zijn graf geweten, tot op dezen dag.’[91]

In een vervolg op deze studie hopen wij de symboliek der hier behandelde feiten na te gaan in verband met de psychologie van hem, wien zij 't diepst betreffen: van den historicus.

90) Ieder kent Platen's *Grab im Busento.*
91) *Deuteronomium*, 34:6.

Kinderherinnering van Willem Kloos.

(plots denkend aan mijn oud-tante Mevrouw Veer, geb. Hébert, † 1865)

Als Kleintje al maakte ik kennis met den Dood. Zesjarig zag
'k Liggen, toen men 't mij toonde, 't lijk van hoog-bejaarde Dame
Van Wie 'k 't àl erven moest naar recht. 'k Noem 't Feit, geen verdre namen.
Een Vreemde kreeg 't. Och, 'k zie plots, hoe strak-wit Zij nederlag

Als wassen Popje in 't bed, waar 'k gistren nog een hand kreeg. Lach
Noch glim van oogen scheen meer over 't Aanschijn, doch er kwamen
Slechts vreemde vage Voelingen in me op. Neen, geenszins schamen
Me over dat jeugdig Koelzijn doe 'k meer. Want geen oogwenk prach

'k Met dingen die 'k niet voelde of voel. Mijn Leven naziend, mag
'k Nu zeggen, niets onwaar's, raar's doe 'k van kind reeds. Geen Reklame
Ooit maakte ik voor mijn Zèlf, mijn Werk, en nimmer achter ramen

Zit 'k andren te bespiên. Ik leef, voel, denk steeds overdag
En 's nachts thans, scherts ik, slaap ik vast maar kort. En 'k blijf beämen
Alles wat schiep en schept mijn's wijden Voelens haar-fijn Rag.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Tempelslaap.

In blanke stilte van de marmercel
Sliep ik, in groot mysterie ingewijd,
Den heilgen tempelslaap, waar de eeuwigheid
Zich openbaart in droom, uit diepste wel
Gerezen tot wie rein is voorbereid? -
En moet ik dáarom lijden nu zoo fel,
Gefolterd weerloos door dit aardsch gekwel,
Gevangen in den ban van boozen tijd?

Ik lig en waak en smeek en roerloos wacht
Of niet mijn slaap, als in dien tempelnacht
Van vroeger leven, weer mij geven wil
Den openbaringsdroom, dien ik vergat,
Dien 'k vroom zou dragen als een godeschat -
Ik wacht en waak - De nacht is blank en stil.

II.
Vestaalsche maagd.

Vestaalsche jonkvrouw, d'eeredienst gewijd,
Die 't heilig vuur geen uur verlaten moet,
Doch voelt hoe zij die altaarvlammen voedt
Met de eigen jeugd en elke bruid benijdt,
Opstandig, vlucht met hem, die honingzoet
Belovend heil, tot liefde haar verleidt
En weent van weelde en waant zich blij bevrijd
En trotst gevaar, in roes van overmoed -

Plots, liefdezwijmlend, op zijn paard gebeurd,
Met fel geweld wordt ze uit zijn arm gesleurd,
Met hoon gedreven tot haar wreede straf
En ingemetseld, levend, in haar graf.

Vestaalsche jonkvrouw, was uw lot mijn lot
In vorig leven? Wreekt zich nu een god?

III.
Jonge non.

Was ik de non, die, in haar kille cel,
Haar bloeiend vleesch, dat wild om liefde schreit,
Ter blussching van haar zinnen, wreed kastijdt,
Tot striemen 't blank doorkerven, rood en fel?
Terwijl ze in peluw ruig haar pijn verbijt,
Fluistert haar hart, demonische rebel:
- 'Is deze vlam geen voorgevoel van hel?'
Zij wringt de handen, vouwt ze, in zelfverwijt,
Doch kan niet bidden - Zal, in Vagevuur,
Wijl maagd zij bleef, de gloed haar branden puur?
Als dan haar ziel den hemel binnenzweeft,
Zal niet haar jeugd, in stralend rein azuur,
Benijden nog wie blij op aarde leeft
En bitter weenen om het wijdingsuur?

Verzen van 't late jaar van Johann Stellwag.

Bleek verpoozen.

Nu 't wintert neem ik afscheid van mijn tuin.
Ik sluit het venster... O, 'k moet mij nu wennen
Mijzelven aan mijzelf slechts te erkennen,
Mijn eigen kleuren en mijn eigene geluîn...

Maar, o, ik min de dingen zoo van 't bruin
Daarbuiten, die ik nauwlijks kan herkennen...
De roos verstierf... in winterslaap de dennen...
Nu 't wintert, moet 'k wel heengaan van mijn tuin.

Ik stierf niet, want mijn hart moet héén en wéér!
Moet héén en wéér, ook in de winterpooze...
Maar bloeien, ziet, dat kan ook ik niet meer.

De winter is mijns eigens tegenkeer:
Ik lééf nog, maar mijn daden zijn bevrozen...
Een enkel vers verschijnt nog... (bleek verpoozen

Ook ik herhaal mij.

De sneeuw herháált zich, daar zij teeder is.
En schuchter in haar uiting, kleurelooze:
Verlegen komt zij aan, bij tusschenpoozen,
Tot heel haar wezen stofflijk néder is.

Ik zie hoe licht zij als een veder is.
Hoe minnelijk - haast lachende - hoe brooze...
Hoe aarzlend heeft zij haren weg gekozen!
De sneeuw herhaalt zich, wijl zij teeder is.

't Is mij zoo vreemd, nu zij er weder is.
Mijn krachten worden langzaam mij ontplozen:
Al wat vleeschkleurig, luid en wreeder is,

Vervloeit, al brokklend, in verleden-looze
Schuchtere jeugd, die wit, niet brééder, is:
Niet breeder, dan het kinderlijke blozen.

Prelude.

De dag ligt tusschen de twijgen
In pas geboren goud
Te beven, rose en koud,
Wachtend het wonder te krijgen:

Dat zijn moeder zal neigen
Zacht zich neder en schouwt
Over haar kind, haar eigen,
En hem zijn wereld bouwt.

Heil u, gij prins, die koning
Heden nog wezen zult!
In uwe doorluchtige woning,

In koestrend brocaat gehuld:
Gij, in uw wieg mij milddadig,
Wees ook in den Avond genadig...

Winterwoud.

Voor Mevrouw Jeanne Kloos.

De winter is mijns jongen stervens bode.
Zooals hij fluistert in verledens boomen,
Mij manend, om bereidzaam te betoomen
Den luiden levenswind, wil hij mij nooden...

Want winterboomen zijn des doods pagoden,
Die wit en stil hun heilig leven droomen,
Teruggetreden tot aan verste zoomen
Van 't winterwoud, naar wat hun ziel van noode...

O, hunner is de zieledaad der vromen,
Die groenden in hun sappen, mossen, zoden,
Toen, sluitend, zich den heil'gen winter boden,

Om stil, sereen te zijn... Wee mij, nu 'k schrome
Van verre zelfs dit woud nabij te komen...
En mijn geringheid af te staan, ten doode.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MXXX.

't Is vreemd: toen 'k schijnbaar-aêmloos, niet bewegend werd geboren
Schudde de goede Dokter aarzlend 't grijze hoofd en zei:
‘Dit kind valt niet te redden: 'k zie geen oogen en op zij
Onmiddlijk valt het hoofdje, wen ik 't loslaat. 'k Vrees, verloren

Geheel reeds was 't, vóór 't kwam’. Maar diepst-in ging opeens toen schoren
De Geest mij, die wou streven, stuwen, en schoon zelden blij
Onwrikbaar-logisch werkte ik voort in heel de lange rij
Van jaren, onverdroten doende zonder sterk te storen

Me aan 't schampre hoonen, dat 'k van Andren rustig aan bleef hooren
Over mijn Aard, mijn Wil, mijn Werk. Maar och, in 't Verste ‘bij’
Steeds bleef ik, vredig zoekend. 't Menschdom is heel aêrs, als 'k mij

Van binnen altijd voelde en voel te zijn. Diepst-in doorboren
'k Elk, lijk mijn eigen Wezen, kan. Maar 'k acht niet me uitverkoren.
'k Ben Schijn des Tijds als ieder mensch, dus zonder hoovaardij.

MXXXI.

'k Zocht reeds als knaap soms, heel van zelf, mij boven 't Zelf te heffen.
Dies wierd 'k nooit ijdel: sterf ik en ben 'k weg dan, 't is mij goed.
Nooit heb ik meer, dan striktlijk noodig leek, mijn Leên gevoed,
Neen, 'k trachtte sterk 't vreemd Raadsel van dit Aanzijn te beseffen.

Heel vroeg reeds gingen andren naar wat 'k deed flink, zeide, keffen,
En ging als tengre bleeke knaap dus voelen soms, dat 'k boet
Hier voor wat 'k oudtijds heb gewild. Steeds denk ik zonder spoed
En voordat 'k voel: 't Blijft waar, schrijf 'k nooit iets neer. Of treffen

't De Menigt daadlijk gaat, niet meer mij raakt. 'k Had nooit een kleffe
Aanhanklijkheid aan eigen Heil, maar met stil-diepen Moed
Weerstond 'k als Kind toch reeds wat dreigde mij: van veelzijdsch bloed,

Hollandsch, Fransch, Duitsch ik stam, maar staeg gedraag ik me effen.
Gevoelig zeer mijn Ziel, doch hard mijn huid is. In een stoet
Van Praters zwijg ik, schijnbaar-suf, want in mijzelf 'k dan broed.

MXXXII.

Sterk-ziende werd ik vroeg reeds door 't toen ongeweetne Voelen
Mijns Achterwezens, dat 'k fijn vasthield tegen allen in.
'k Deed zwijgend wat beslist geëischt werd, ook al had 'k geen zin,
Te doen 't. Nog onbewust mijn Ziel was: 'k leefde als stipte Koele,

Ja, 'k was een vredig, goedig kind, maar nooit geheel verspoelen
Liet 'k iets van wat 'k gewaar werd en van 't innerlijkst gespin
Der Ziel kwam soms reeds iets naar boven, dat mij bleek gewin,
Om stand te kunnen houden. 'k Was hartstochtlijk, maar niet woelen

Of praten mocht ik, want heel dikwijls hoorde ik 't rin-tin-tin
Van koude stem, die me iets verbood. Doch, als uit Kolk, krioelen
Dan ging muziek me als stille Troost. 'k Zag naar de antieke stoelen

En andre onnaakbre Dingen en dan las 'k weer met mijn kin
En voorhoofd naar beneden. Zóó, geleidlijk, wierd 'k de zwoele
Peinzer aan alles, die het diepst-in goed steeds bleef bedoelen.

MXXXIII.

Eerde ooit ik Menschjes? Zuivren, ja, die laag nooit doen of deden,
Neen, lijk elk móet, verstandig en betrouwbaar. Zelf ik pas,
Fijn-onderscheidend, op wat 'k zeg. Van kind 't stille Ikje ik was
En bleef 't. Staeg dacht en denk ik breed, in diep-volkoomnen Vrede

Met heel mijn Eigenst en dies nooit met andren kletste ik mede,
Neen, hielp hen, om zich hoog te heffen. Tot geen enkle klas
Of soort behoor ik. Snel doorzichtbaar Velen scheen 'k als glas,
Maar bleef hun toch steeds donker, schoon 'k nooit wissel. Niet tevreden

Met wat men vroeger ‘mooi’ vond, zielszelfstandig ferm genas
'k De Dichtkunst hier van leuterende Napraat. 'k Vlaste en vlas
Op niets, doch vredig neem ik aan, wat 'k echt verdien. Geen beden

Tot andren richtte ik ooit om hulp, al was 'k vaak slecht bij kas.
Mijn vroeger moeilijk Leven heb 'k met diepen Wil doorleden
En Liên, die meenden 't slecht, heb 'k steeds met stroeven Moed gemeden.

MXXXIV.

Ik onderscheid 't Alfijnste, maar ook hoog aanschouw ik 't Groote.
Zóó ging 't me als kleinen knaap al: telkens liep ik heen en weer,
Van 't Eigne weg en zocht naar 't Verre, óók in de Lucht. 'k Was teêr,
Maar stond, wen 't er op aankwam strak, zoodra 'k soms wierd gestooten

Door 't ruwlijk-wild voorbij gevlieg van andren, die bespoten
Met vlotte scherpe scherts mij, daar 'k hen nazag boos. Och, 'k scheer
Mij schaars aan scheldpartijtjes, schoon 'k weerleg hen soms. Als veêr
Stalen vaak sprong ik er op door, wen 'k alzijdsch wierd beschoten

Door Leugens en door Laster. Maar als peinzend Denker leer,
Ja, leerde ik jong diep kennen reeds dit Aanzijn. Op mijn Pooten,
Om 't zoo te noemen, blijf 'k dies staan nog. 'k Hoefde niet te loten

Om wat mijn Lot zou zijn als Literator. Flink vergoten
Heb 'k, scherts ik, trouw mijn bloed, getroffen steeds door speer bij speer.
En tot mijn Dood 'k mijn Inzicht, kennis en mijn Kunst vermeêr.

MXXXV.

Nog wisser ga 'k me als Doener voelen nu mijn leeftijd rees.
'k Bleef groeien: schijnbaar-forschren zwijmden. 't Alledaagsche Wanen
Verliet hoe langs zoo meer mij. Diep-expres ik ging nooit kranen
In dichten of in denken luid. Om beurten een Chinees,

Griek, Galliër, Germaan mij voel 'k, doch één Persoon en lees
Steeds alles wat die Vroegren schreven even graag. Vermanen
Met redenatie's doe 'k niet: 'k volg als Vredige eigen banen
En zing daaronderdoor mijn eigen Lied, als Vink of Mees.

'k Was nooit bewust-eerzuchtig, dus geen enklen oogwenk heesch
'k Me aan Andren op: elk mensch zie 'k aan en denk dan. Al 't vergane
En 't huidge blijft gelijklijk lief mij. Nauwlijks ben 'k van vleesch,

Want meerendeels een Geest, die voelt, denkt, handelt. 'k Werd reeds Wees
In 't eerste jaar mijns Levens. Nooit ik kraaide als fiere hanen
En alle Auteurs en menschen ik diep-billijk laakte of prees.

MXXXVI.

Ik schrijf heel anders thans, dan toen 'k nog was een vage teêre
Jongen, maar die reeds kracht had in zijn allerdiepst Gebeent.
Strak heb ik 't, met mijn beste Krachten, altijd goed gemeend,
Dus wou geen mensch ooit ganschlijk met mijn Willen overheeren,

Wel wou 'k sterk-wijzen naar 't Een-ware en ernstig zeg ik: Beren
Nooit maakte ik en nooit deed 'k iets laag's. Aan andren niet ontleend
Heb 'k wat ik schrijf of zeg. 'k Ben van geen enkele gemeent'
En spreek nooit veel: steeds juist-zijn is heel moeilijk. Veel begeeren

Nooit deed ik: simpel sta 'k slechts als een Willer, diep vereend
Met al 't Inverste van den Geest, van Wien 'k alleen blijf leeren,
Zoodat 'k nooit hoef te pronken met eens Andren mooie veêren.

'k Leef steeds als vredig Peinzer, Doener, die heel schaars geweend
Heeft wen 't alzwaarste trof hem soms, ofschoon nog diepst-in deren
Blijft me ieder ding, maar dat 'k dan allerkrachtigst af ga weren.

Over den dichter Michel Angelo door Dr. Willem Kloos.

(De Klank van het Houweel in drie en twintig verzen van Michel Angelo, vertaald door C.M. Ritter-Landré. - G.F. Callenbach, uitgever, Nijkerk.)

Toen ik in 1877 na behoorlijk volbracht eindexamen der 5-jarige Hoogere Burgerschool in de oude letteren wou gaan studeeren en dus geholpen door privaatlessen van den waarachtig-sympathieken, want fijn en breed-verstandlijk-geestlijken en soms ook plots rustig-geestig wordenden Dr. Willem Doorenbos, mij twee jaar lang de eerste beginselen van het Grieksch en Latijn had in te pompen en daaronderdoor Fransche, Duitsche en Engelsche dichters las, voelde ik als van kleinen jongen reeds bijna heelemaal zwijgend want psychisch-afgezonderd geleefd hebbende, en dus bij alles diepst-in hoofdzakelijk op mijn eigen gevoelig en redelijk Zelfje afgaande, eensklaps een neiging in mij rijzen om ook Italiaansch te gaan leeren. En ik kocht dus een leercursus daartoe van Servaas de Bruyn en begon vlijtig in mijn hoofd te stampen wat ik daar vond staan.

Maar daar ik niet voor mijn admissie tot het toenmalige Amsterdamsche Athenaeum mocht zakken, want in dat geval zou ik naar Delft zijn gestuurd, om, waar ik niet zoo veel zin in had, ingenieur te kunnen worden, besteedde ik uit den aard der zaak meer zorg aan het aanleeren der oude talen dan aan mijn studie van Dante's spraakeigen, vooral daar ik tegelijkertijd, gelijk ook tháns nog, een heel anderen aandrang in mij voelde, nl. om mij een persoonlijk en zoo diep mogelijk inzicht te vormen in het Eeuwige Raadsel van het door mij altijd ook toèn reeds intuitief vermoede Hyperzijn en in verband daarmeê van mijn eigen psychisch Ik, waarvan ik alleen begreep dat het in mij leven moest, omdat ik, reeds toen ik nog slechts 15 jaar was, plotsling, zonder dat ik mij dat had

voorgenomen, spottend-rijmende regels was gaan schrijven, als er iets wat 'k bizonder onprettig vond met mij gebeurd was want tegen mij gezegd of gedaan. Ik reageerde dan niet door heftige woorden of gebaren, want ik wist door vroegere ondervindinkjes dat het dan niet beter, ja, nog erger met mij gaan zou. En ik gaf dus heelemaal geen weerwerk, neen, ik ging in mijzelf, zij 't nog jongensachtig mediteeren totdat ik mij weer wat lichter van humeur was gaan voelen, en dan kwamen er plotsling rijmpjes. die ik snel opschreef, maar meestal dienzelfden dag weer verscheurde, omdat ik geen afgesloten bergplaatsje voor mijn eigen dingetjes had. Slechts zeer enkele van die licht-spottende jeugdproduktjes zijn bewaard gebleven. Ik stuurde ze destijds aan mijn toevallig schoolkennisje, den latren Mr. A. Lind, die ze tot het eind van zijn leven heeft bewaard.

Ik ken dus de Italiaansche dichters, Dante, Petrarca, Tasso, Leopardi etc. hoogstens alleen uit vertalingen in welke ik zeer sporadisch wel eens las en ik schreef er nooit over, omdat ik mij het tegenovergestelde van een ‘aansteller’ of een ‘bluffer’ weet te zijn en dus van jonkmensch intuitief alleen datgene op het papier bracht, wat uit mijn diep-in ernstig Wezen rees na lange kalme meditatie over wat ik met mijn eigenst Binnenwezen geheel en al waargenomen en bestudeerd had, totdat ik eindelijk een definitief resultaat erover bereikte, wat ik voelde en begreep, dus wist, dat ik ook zou kunnen blijven handhaven in mijn verderen levenstijd. En om de preciese waarheid te zeggen, wist ik dus van Michel Angelo tot dusverre niet bijzonder veel. Toen ik eens drie à vier en veertig jaar geleden na het een klein half jaar lang sterk want levenskrachtig geduldig doorstaan van een mij plotsling overvallen hebbende levensgevaarlijke ziekte door hartelijke menschen in staat was gesteld een reis door Frankrijk, Italië en daarna door Zwitserland en Duitschland terug te maken, heb ik in de vele Italiaansche steden, in welke ik een tijdje vertoefde - ik noem hier slechts Turijn, Genua, Florence, Bologna, Rome, Venetië en Milaan - hier en daar bewonderend stil mogen staan voor geschilderde scheppingen van dien grooten man en mensch. En reeds vele jaren lang bezit ik thans de phototypische reproductie van zijn plastisch werk, evenals deze in 1912 verschenen is bij de Deutsche Verlagsanstalt (Stuttgart und Leipzig), maar

zijn dichtwerk kende ik nog slechts zeer oppervlakkig want uit een klein deeltje ‘Nachdichtungen’ door Hans Grasberger, dat in 1872 te Bremen verscheen. En ik had daar wel eens in gelezen, maar och, er viel en valt altijd zooveel te bekijken en te doordringen in dit mij altijd een beetje vreemd geleken hebbende Aanzijn, dat ik er nog nooit toe was gekomen om het vers voor vers, ja, woord voor woord te gaan bestudeeren, zoodat ik het ten slotte weer opborg in een van mijn boekenkasten en er nog alleen als bij toeval soms aan dacht. Evenzeer als ik dit slechts zelden deed met de vertaling van al de gedichten, door Sophie Hasenclever, die ik in lateren tijd verwierf, als een groot dik deel van 428 bladzijden dat in 1875 uitkwam bij Alphons Dürer te Leipzig.

Doch thans is mij 't geluk te beurt gevallen om de hierboven genoemde vertaling van 23 gedichten van M.A. te mogen ontvangen, en blijkens ook een andere vertaling van 30 sonnetten door Jan H. Eekhout (verschenen bij Bosch en Keuning te Baarn) schijnt deze krachtig-geniale Zuid-Europeër dus de aandacht te zijn gaan trekken van het jongere Hollandsche geslacht.

Wat mij bijzonder veel pleizier doet.

Want wie deze 26 gedichten, die ongeveer het elfde gedeelte zijn van wat de psychisch-grandiose, fijn-forsche Michel Angelo ons in versvorm naliet, in langzame aandachtige lezing volkomen heeft leeren doorvoelen van den eersten tot den laatsten regel er van met zuiver objektief gemoed, zal allengskens diep-in zich zelf tot de slotsom komen, dat deze levensvolle Italiaan even echt als dichter geweest is als hij zich ook in al zijn overige praestaties levenslang getoond heeft te zijn.

* * *

Door mijn, zooals ik dit reeds aanduidde, hoogst onvolledige kennis van des dichter's taal, acht ik mij, als verstandig mensch, niet in staat om hier of daar in een enkelen regel een meer direkt bij den lezer inslaande weergave van den oorspronkelijken tekst dan die welke mevrouw Ritter gaf, ter overweging voor te stellen. Want niet ieder kleinst detail van deze, meen ik, 288 versregels sloeg als een plots helder verschijnend bliksemstraaltje bij mij in. Ik ben als jonge knaap reeds altijd heel voorzichtig geweest en

ook nog heden ben ik dit gebleven onderdoor het lezen van anderman's dichtwerk. Ik oordeel nooit over een vers, voordat ik het van a-z heb geproefd en dan behoedzaam doorgrond. En ik ben dus altijd verbaasd blijven staan tegenover de vlotte manier van doen in dat opzicht van anderen, die alle verzen, die zij onder oogen krijgen, vluchtig plegen door te kijken en zich dan verbeelden, dat ze er voldoende van op de hoogte zijn gekomen om er over te kunnen schrijven en praten op een toon van hoog gezag. Want om het baantje van preciesen poëzie-beoordeelaar goed te vervullen, moet men er van nature, dus psychisch heelemaal op zijn aangelegd om het te kúnnen doen, zooals dat met iedere fijn-geestlijke besogne het geval is en dan bovendien door levenslange studie en nadenken zijn totaal eigen Inwezen, dat er voor gepraedisponeerd is, hebben leeren ontwikkelen want verfijnen en versterken voor het preciese aanvoelen van rhythmus en taalgeluid en al het andere en vele wat een deel uitmaakt van het Wezen der Dichtkunst want korrespondeert met het binnenste Zijn der Ziel.

Ik ben zelf van kind af er van zelf mee bezig geweest om mij in dit allersubtielste vak, dat zelf, op een zekere wijze, eigenlijk een kunst is te noemen, maar dan een kunst, waar alle persoonlijke subjektiefheid uit gebannen blijft, gedurig te oefenen en dus eindlijk te vervolmaken. Wie ten slotte op die wijze een volkomen waardig beoordeelaar is geworden hoort het geheel van ieder gedicht dat hij leest, als een stroom of stroompje door zich heengaan, zooals dat ook bij het aanhooren van een muziekstuk gebeurt en dan gaat hij voort met ieder detail nog nauwkeuriger te bezien met zijn voorstellingsvermogen en te aanhooren wat den klank en toon betreft met zijn innerlijkste geestlijke aangeborenheid om zoodoende te weten te komen of alles in het vers, ook in dit opzicht, volkomen in orde is, terwijl ondertusschen de geestlijke beteekenis van het gedicht stilkens in hem voortleeft als een psychisch Geheel. Zóó heb ik altijd onbewust verzen beoordeeld, en daaruit heeft zich, langzaam breeder en dieper wordend in den loop van al mijn levensjaren mijn kritische beschouwingswijze en mijn begrip der Poëzie gevormd, die ik altijd tegen in de vlotte veronderstellingen van anderen ben kunnen blijven handhaven en verrijken omdat mijn hersens gelukkig strengkrachtig bleven en objektief-puur mijn gemoed.

Diepst-in ben ik eigenlijk van kind reeds een lachende en weenende gevoelige geweest, zooals mijn goede arme moeder, naar de berichten over haar, die ik van haar vrienden later hoorde, ook moet geweest zijn, maar sterk ben ik zijnslang staande gebleven en in de kennis der Kunst vooruit gekomen, omdat ik in de andre helft van mijn Binnenzijn een stevig-logische rustige geaardheid bezit, waardoor ik in alle aangelegenheden kritisch worden kon, en de baas bleef over mijn eigen diepst Zelf. En daar ik door die beide schijnbaar tegenstrijdige helften van mijn Inzijn er intuitief toe genoopt werd, niet alleen een dichter maar ook een beschouwer vooral der Dichtkunst te worden, heb ik langzamerhand mijn tegenwoordige positie kunnen behalen, die mij goed bevalt, omdat altijd alles wat anderen in versmaat schrijven, mij psychisch interesseert.

En zoo mag ik nu ook weer schrijven hier over de verzen waarin de begaafde mevrouw Ritter ons staaltjes, te weinige moet ik zeggen, geeft van wat de geniale Michel Angelo, als dichter, schiep. En zij heeft dit voortreflijk gedaan.

Haar verzen laten zich tenminste lezen en genieten, alsof zij oorspronkelijk Hollandsche waren. Sterk-rhythmisch staan ze en vloeien hier en daar wat luchtiger, dáar waar deze bewonderenswaardige zuid-europeesche schepper met zijn zestiende-eeuwsche Ziel zich ook voor een paar oogenblikken familjaar kinderlijk voelen ging en dus óók zoo schreef. Michel Angelo is intens menschlijk-willend en levend van uit zijn diepste Onbewustheid en tegelijkertijd echt-vroom, zonder eenige aanstellerij van uit zijn robuust gemoed, maar tevens heeft hij ook altijd het stadig wisselende leven weten gade te slaan en aan te pakken met vasthoudende kracht, overal waar het hem interessant bleek en hij het gebruiken kon voor zijn Kunst. En op kleinere schaal natuurlijk heeft hij dit ook in deze verzen gedaan. En daar ik zelf met de natuurlijke Inkracht mijner meegeborene Redelijkheid er ook altijd onbewust naar gestreefd heb om mij staande te houden als voelende en denkende Zelfheid tegen in alle door het lot, dus ook soms door heel anders als ik geaarde menschen over mij heen gebrachte ellende bewonder ik hem hoog en kan ik zijn verzen lezen met een waarachtig en diepgevoeld respekt en een innig genoegen, evenzeer als ik dat altijd gedaan heb en doen blijf

met al het diepst-in menschelijke, wat door de sterkte van het door en door levende Binnenzijn van anderen tot blijvende Kunst geworden is.

Mijn lezers, naar ik wel eens heb gemeend te kunnen merken, zouden graag zien, dat ik niet alleen mijn eigen literaire ervaringen en meeningen openbaar maakte, maar ook uit de door mij besproken auteurs iets aanhaalde. En dit zal ik dus thans hier doen.

Michel Angelo moet een verwonderlijk-sterk maar tegelijkertijd harmonisch-bezadigd, een uiterst gevoelig, maar tevens psychisch-mediteerend mensch zijn geweest. In het tweede der hier vertaalde verzen b.v. toont hij zich tenminste volkomen als zoodanig.

Hier schrijf ik de vertaling er van over.

Waarom ben ik mijzelf niet meer,
O Heer! o Heer! o Heer!
Wie bracht mij met mijzelf in strijd?
Ontroofde mij mijn zekerheid,
Verwart mij telkens meer,
O Heer, o Heer, o Heer?
Wat wondde mij zoo diep het hart,
Maakt mij zoo fel bewogen?
Kan 't anders zijn dan liefde's smart
Die 't hart verraadt door de oogen
En die 't zoo berstens vol doet zijn
Dat 't niets meer kan gedoogen?

In de groote komplete editie van juffrouw Hasenclever staat datzelfde zóó:

Wie ist es möglich, dass ich nicht mehr mein?
Wer nahm mich mit? ach, wer
Vermag in mir denn mehr
Als ich vermag? Wer kann mir näher sein?
Und wie durchbohret mich
Wer nie mich angefasst?
Was ist die Liebe? Sprich!
Durch's Aug' kommt sie mit Hast
In 's Herz, wächst ohne Rast
Im engen Raum und quillt auf's Neu an's Licht.

Men ziet het, deze beide vertalingen van hetzelfde vers klinken even goed, maar stemmen toch niet in alles met elkander precies overeen. Aan anderen laat ik over te beslissen wat zij de beste vinden.

Het woord gedoogen van mevrouw Ritter vind ik niet in den Italiaanschen tekst terug, maar het heeft toch een fijnen geestlijken zin en past dus goed bij het subtiele Binnenst van den kalmen, harden, maar tevens aan psychisch te weinig ontwikkelde menschen soms vrouwlijk geleken hebbenden psychisch-wijden Italiaan.

Vrouwlijk en mannelijk zijn niet zulke kontrasten als de minder diep-inzichtige psychologen zich dat vaak hebben verbeeld. Men heeft vrouwen die zich grof uiten, zoowel als mannen, die van tijd tot tijd even fijn zijn als de fijnste vrouw. En dit was ook het geval met Michel Angelo. Hij bezat in zijn verste Binnenste een soms vrouwelijk-schijnend gevoel, maar ook een ontzettende kracht. Om Michel Angelo nog beter te doen kennen zooals hij in zijn psychische veelverscheidenheid was, wil ik ten slotte het langste vers aanhalen dat mevrouw Ritter koos. Het heet:

Michel Angelo's inkeer tot zichzelven.

Wee mij, die dacht nog jong te wezen
En zooveel jaren zorgeloos voorbij liet gaan.
Des spiegels waarheid grijnst meedoogenloos mij tegen,
Dwingt mij terug te zien op de afgelegde wegen -
Wat deed ik met den tijd mij toegewezen?
Hoe moet ik, oud geworden, verder gaan?
Wie raadt mij, als berouw mij weifelend doet staan?
Wie zal mij steunen, zoo mijn krachten mij begeven?
Mij zelf ten prooi gegeven,
Zijn klachten, zuchten niet meer te verhooren,
Met den verspilden tijd ging ook mijn Ziel verloren.

Wee mij, wee mij, als ik blijf staren
Op al die nutteloos verspilde jaren,
Vind ik geen dag, die mij niet hield gevangen
In eerzucht, ijdle hoop of ander aardsch verlangen.
Door al mijn klagend minnen, al te vurig streven
Is niets wat menschlijk is mij vreemd gebleven

En ver van 't eeuwig-ware
Verkeer ik in gevaren,
Dat, mocht mij langer tijd nog zijn gegeven
Mijn moede Ziel den strijd heeft prijs gegeven.

Ik dwaalde moede voort, niet wetend waar te landen
En vreezend, dat de niets ontziende tijd
Mij toonen zou, wat in den loop der jaren
Ik, blindlings gaand, mij zelven dacht te sparen,
Besefte ik niet, dat zóó mijn Ziel moest stranden
Door 't zwakke vleesch, verwonnen in den strijd
En ben ik niet geheel mijzelven kwijt,
Dan is het Godes wensch.
Want ik, rampzalig mensch,
Die 't kostlijkst, wat hij had, niet kon bewaren,
Moet ik, o Heer, niet alle hope laten varen?

Al heeft Michel Angelo in zijn verzen wel eens over tegenstanders en vijanden moeten klagen die zijn Kunst zoowel als zijn menschzijn niet veel waard achtten zooals dat met alle bizondere menschen geschiedt, hij heeft ze in zijn verzen krachtig maar redelijk op hun plaats gezet omdat hun tegenstand meer voortkwam uit eigen inwendigen nijd dan uit iets wat hijzelf zou hebben misdaan. Met mijzelf, die altijd door mijn uiterlijke omstandigheden sober en bescheiden leefde en geregeld door kalm, dus nooit dwaas-overhaastig werkte, is dat ook zoo gegaan indertijd, en daar ik soms halfwassen geesten, die alleen door hun uiterlijk aanzien iets waard schenen, steviger heb aangepakt dan men in de 19e eeuw in Holland gewend was geworden om te doen, voel ik mij tot Michel Angelo aangetrokken, die in zijn eigenen wijderen tijd soms even vrijuit spreken durfde als ikzelf in het smallere Holland van een vijf en veertig jaar geleden waagde te doen. Het rechtvaardig-menschlijke is mij steeds boven alles blijven staan.

Mogen deze vertalingen gelezen worden door allen hier, die van krachtige Echtheid houden en zich in de poëzie voelen afgestooten door burgerlijk-behoedzame dus netjes-eentonige onlevendheid.

Maandelijksch overzicht

Alphons Diepenbrock.

In aansluiting met ons vorig Maandelijksch Overzicht (Juli 1936), dat handelde over de moderne schilderkunst en haar worstelstrijd, willen wij thans gaarne een paar woorden zeggen over den inleider der nieuwe muziek in Nederland, de ‘fijne, ranke geest’ Alphons Diepenbrock.

Het is vreemd, - wij wezen er reeds in het vorig M.O. op - dat des menschen geest, ofschoon niet speciaal gepredisponeerd voor muziek of literatuur of schilderkunst, tóch den invloed van de vernieuwingen ondergaat, zoodat wij eenmaal een Kerk-concert bijwonende, machtig werden aangegrepen door Diepenbrock's meesterlijk *Te Deum,* veel meer dan door de ietwat conventioneele muziek van Händel bijvoorbeeld. Onze ziel was ontvankelijk voor deze grootsche, ‘bezielde juichkreet’, waarvan de melodie, van de tenoren overgenomen door de sopranen, al hooger en hooger rees, totdat zij regelrecht den hemel scheen in te stijgen....

Diepenbrock.... en men denkt aan de begeleidende muziek bij Vondel's *Gijsbrecht van Amstel,* met zijn verrukkelijke rijen, - aan de verklanking in muziek van Sophocles' *Elektra,* waar de tragische stemming, nu en dan, door de kreten der klarinetten tot een climax gebracht, ons in ademlooze spanning hield geboeid.... dan denken wij aan de muziek bij *Faust....* die het gesproken woord zoodanig secondeerde, dat het wel tegelijk daarmee in den geest van één enkelen kunstenaar scheen ontstaan.... En wij voelen een hartstochtelijke dankbaarheid voor dien anderen Groote, Willem Royaards, die de kunst om de kunst liefhad en vereerde, en den genialen componist verkoos om muzikaal de werken te illustreeren, die hij, de eminente tooneelleider, ons in onberispelijken vorm te aanschouwen en te aanhooren schonk.

In de even welkome als interessante Caecilia-reeks van de firma Bigot en van Rossum te Amsterdam, verlucht met het mooie portret door Toorop, verscheen van de hand van Eduard Reeser, doctorandus in de muziekwetenschap, als No. 1 *Alphons Diepenbrock,* een studie, zoo fijn van analyse, zoo exact van inzicht, zoo inlichtend voor den leek en belangwekkend voor den kenner, en zoo sympathiek geschreven, dat elk wien de nationale kunst ter harte gaat, het in zijn bezit behoort te hebben. De uitvoering is keurig, zoodat het principe: vorm en inhoud één, hier gelukkig is gehandhaafd. Men krijgt een voortreffelijken indruk van Diepenbrock's veelzijdigheid en het verlangen wordt opgewekt om meer, steeds meer van Diepenbrock's muziek te hooren, waarin de vocaliteit haar triomf heeft gevierd.... En het doet ons goed, dat met deze uitgave aan Diepenbrock volledig recht wordt gedaan.

(De zeer gelukkige opening der Caecilia-reeks met Diepenbrock wordt vervolgd met: Henk Badings *De hedendaagsche Nederlandsche Muziek* als No. 2 en No. 3 met S. Bottenheim *Liszt*, terwijl ons nog verschillende andere, hoogst interessante uitgaven o.a. Prof. Willem Mengelberg over Mahler, in uitzicht worden gesteld.)

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Aan alle zijden wordt de gebroken wereld gekramd, worden de scherven vast gezet. Misschien kan de thans levende menschheid het er nog mee doen tot zij iets beters heeft gevonden, of zich in wijsheid er mee tevreden stelt zooals zij is. Intusschen siepelt toch de kostbaarste levenskracht uit haar barsten en wat er aan geestelijke volkenvoeding in overblijft is iets waarvoor velen het hoofd afkeerig omwenden: een roode communistisch-aangelengde massa denkbeelden en wilde toepassingen, bedwelmend, lage hartstochten opwindende krachten, welke, eens misschien gezuiverd, mogelijk de menschheid kunnen leiden tot de stichting eener nieuwe samenleving, wier droombeeld echter thans, nu de oude afsterft en eerlang in het graf der cultuurgeschiedenis zal worden bijgezet, de heerschende verwarring nog redeloozer maakt.

Lang geleden heeft de schrijver dezer bladen anderhalf jaar in Spanje geleefd en hij draagt dankbare herinneringen in zijn denken aan het nobele Spaansche volk met zijn haast onvergelijkbaar trotsch verleden. Het land werd toen nog monarchaal-parlementair geregeerd door de moeder van den kind-koning don Alfonso XIII, doña Maria-Christina, in een engen, strengen, maar het volksbelang in het oog houdenden Roomsch-Katholieken geest, gedurende een tijdperk, waarin regeering en volk beproefd werden in den laaghartigen, door kuiperijen der geldwolven in de Vereenigde Staten veroorzaakten, voor Spanje noodlottigen oorlog. Het Spaansche volk was in dien tijd van zware beproeving waarlijk groot, waardig zijn grootsch verleden: de eeuwen dat de geest

van ‘el Cid Campeador’, en de latere groote veldheeren en ‘conquistadores’ de ridderlijke opofferingsgezindheid der menigten opriepen. ‘Bloed en goud’, de kleuren van de Spaansche vlag, werden blijmoedig geofferd en dit met blijde, haast onnadenkende levensvreugde, bezield van fierheid op het in zijn hoogvlakten en bergketenen toch dorre Spaansche vaderland, dat echter aan zijn kusten omkranst wordt door 'n paradijs van onvergetelijke schoonheid. ‘Aun España es ancha’ was de leus, en waarlijk, dit strijdende en bloedende, steeds opofferende Spaansche volk toonde zich ‘breed’ van levensopvatting, ofschoon zijn welvaart sinds eeuwen werd afgeknaagd door zijn in heel het land verspreide ‘casiques’: geldzuchtige, heerschzuchtige gemeentehoofden, die, zelf fanatiek-godsdienstig, de menigte onwetend hielden, bedwongen door priesters, maar gemakkelijk bedwongen, wijl deze beminnelijke menschen, in hun uittermate sober leven, tevreden waren met droog brood en een handvol olijven en den zonneschijn als opwekkende drank met het zuivere water der steeds vloeiende bergbronnen. En nu?

Dit sterke en daadkrachtige volk werd allengs vergiftigd door de negentiende-eeuwsche nawerking der Fransche revolutie met haar voortschrijdende zoogenaamde vrijmaking en verlichting der menigten, van liberalisme naar Marxisme, van Marxisme naar Bolsjewisme, van Bolsjewisme naar Anarchie. Spanje is thans een chaos van opstand, brandstichting, wederzijdschen partijmoord, roof, gewelddadige werkstakingen, kortom een anarchie, waarbij de vuurroode regeeringshoofden bleek worden van radeloosheid, wijl de misdaad en de wanorde dagelijks met dreigender kracht elk begrip van bestuur, anders dan achter bajonetten en vuurwapenen, tot een schoonen droom uit het verleden maken. Nog steeds regeeren de ‘casiques’ het oude Spanje, zooals zij het deden in den tijd der ‘Katholieke koningen’ en Filips II. Maar het zijn nu ‘casiques’ opgekomen uit de laagste politieke kuiperijen, waarvan de schijnkracht is de onwetende en onnadenkende menigte met strooperige beloften te paaien en te misleiden, ongeacht het feit, dat het hartstochtelijke Spaansche volk, geestelijk en lichamelijk gespierd als weinige andere, nu lijkt op een uitbarstende vulkaan, welke bloed en brand opstuwt.

‘Cosas d'Españna’ - ‘dingen van Spanje’ - schertste men

vroeger, wanneer men uit het verre land van gebeurtenissen hoorde, welke wel uitzonderlijk ‘Spaansch’ waren. Doch men schertst nu niet meer: burgeroorlog, gewapende opstand, wilde mijnwerkers uit Asturia, die gewapend met dinamietpatronen de half-communistische regeering te hulp snellen, waar een deel van het Spaansche leger, dat de Spaansche koloniën aan Afrika's noordkust tot afval brengt, en zelfs enkele kuststeden van het moederland bombardeert, de roode mannen in Madrid radeloos maken: dit zijn de ‘cosas d'España’ van den huidigen dag. Arm Spanje!

Men doelt niet op dit ongelukkig land als hier wordt beweerd, dat weldenkenden de gebroken wereld thans trachten te lijmen en te krammen. Dit slaat op de jongste bijeenkomst van den Volkenbond, zoo bewogen van voorvallen, ergerlijk en dramatisch. Immers de gewezen ‘keizer’ van Abessynië, Haile Selassië, die zijn oorlogvoerend volk ontvluchtte, toen de nood het hoogst was, ontvluchtte met den trouwens niet zeer grooten rijksschat en zekere hoeveelheid champagne, was zich zoo weinig bewust daardoor een algemeen oordeel op zich te hebben geladen, dat hij meende goed te doen te Genève nog persoonlijk voor zijn verslagen volk op te komen. Hij was een overwonnene, al zag hij-zelf dit niet in. Hij had als overwonnene recht op eerbiediging. Dit echter zagen de aanwezige Italiaansche journalisten niet in, die hem op de ergerlijkste wijze uitfloten, en verwijderd moesten worden. Het is wel verwonderlijk, dat men in Italië dit bedroevend gedrag nog toejuichte. Haile Selassië dan sprak in het Amharisch, dat niemand verstond, om een leening te verkrijgen ten einde door nieuwe bewapening den strijd tegen het Italiaansche leger voort te zetten. Hij zou dan zelf terugkeeren naar zijn land, dat hij smadelijk verliet. Maar van een leening en nieuwe bewapening kan geen sprake zijn, en Haile Selassië is sedert uit het gezichtsveld verdwenen. Den natuurlijken tegenstand van het regenseizoen ten spijt gaat echter de strijd in Abessynië voort en de Italianen zijn nog lang niet waar zij graag wezen willen. Niettemin worden zij als overwinnaars *de facto* algemeen erkend, zij 't dan niet officieel. De Volkenbondsvergadering besloot de dwaze sancties, waarmee regeeringen en volken meenden den Italianen op hun overwinningsweg een ‘halt!’ te kunnen toeroepen, op te heffen. Zij behooren tot het verleden, en men haast zich de economische

verbindingen met Italië te herstellen. Dramatisch in die vergadering was dan tevens de zelfmoord van een Duitschen Israëliet als protest, ijdel protest, helaas, tegen de wreede bejegening, welke het Joodsche volk in het land van Hitler moet dulden.

Dat krammen en lijmen doelt ook op het accoord tusschen het 'Derde Rijk', Adolf Hitlers schepping, en het stam- en taalverwante Oostenrijk, overeenkomst, waarvan men eigenlijk niet weet hoe haar te beoordeelen. Is zij een vredesteeken of een glimlachende bedreiging voor Europa? De 'Anschluss' tusschen de twee landen werd algemeen gevreesd voor zooveel zij eens met geweld zou geschieden. Maar nu is er een vreedzame 'Anschluss' tot stand gekomen onder de stille toejuiching van Mussolini en een goedkeurend hoofdknikken van Mr. Eden, den Britschen Minister van Buitenlandsche Zaken, die zich den schijn geeft, alsof hij van alles afwist, en dit, in zekeren zin, als reden verklaart waarom de Duitsche regeering, nogal onhoffelijk, blijft zwijgen 'als 'n mof' op de lang geleden door Engeland opgestelde vragenlijst ten opzichte der Duitsche bewapening, en andere vragen op den man af. Doch in het vreesachtige Frankrijk acht men deze zachtgekookte 'Anschluss' eêr een bedreiging te meer dan een geruststelling, en deze zienswijze wordt door de Belgische publieke opinie gedeeld, welke zich thans ongeruster dan ooit afvraagt of het militaire verbond met Frankrijk, gegeven deze geheel den algemeenen toestand veranderende constellatie, geen kracht geeft aan de vooral in Vlaanderen reeds te voren aangeheven leus 'los van Frankrijk'! 'Los van Frankrijk'! te eêr wijl de nabuurschap met de dank zij Levi Blums communistisch-geneigde Fransche arbeidersmeerderheid, de roode ziekte reeds de Belgische arbeiders op gevaarlijke wijze heeft besmet. Veelbeteekenend is wat een Brusselsche Beurskrant, dus kapitalistisch geneigd, schrijft:

'Het Duitsch-Oostenrijksche verdrag is één van de gevolgen van de mislukking der Fransche diplomatie. Terwijl de Quai d'Orsay nog zwelgt in ijdele formules en nevelige projecten, werken Rome en Berlijn aan de vestiging van een nieuwe Europeesche orde, waarin voor Frankrijk zelfs geen plaats is opengelaten.'

'Laat ons om Gods wil niet meer zaniken over het verleden, waaraan immers niets meer is te veranderen. Laat ons liever

denken aan onze toekomst, welke wij aan den nieuwen toestand moeten aanpassen. Tusschen het bloc Berlijn - Rome - Weenen - Boedapest, dat zich nog tot Warschau en Belgrado kan uitbreiden eenerzijds en het bloc Parijs - Moskou anderzijds, en recht tegenover ons het nog aarzelende Engeland, dat echter, indien het zich in zijn belangen bedreigd gevoelt, uit eigen hand een snelle beslissing kan nemen, moet België een realistische politiek voeren. Frankrijk blijft het slachtoffer van zijn onbekwame regeeringen, van zijn innerlijke verdeeldheid, en van de onwetendheid zijner leiders. Het Duitsch-Italiaansche bloc zal ten aanzien van België de houding aannemen, die België zelf uitlokt. Het totstandkomen van dit bloc is op zichzelf niet ongunstig voor ons.'

Dit laatste wordt ook door andere gezaghebbende organen in het land toegegeven.

Natuurlijk wordt hier niet bedoeld, dat dit lijmen en krammen van de gebroken wereld iets te maken zou hebben met een versterking van het uitzicht op een blijvenden vrede. Het tegendeel is het geval. Overal en door alle conferentiën, tractaten en overeenkomsten heen klinkt het bewapeningsgeweld. Turkije, dank zij zijn sterken man Kemal Ataturk, den veelwagenden, modernen heerscher te Ankara, die zooveel in het vroegere Ottomaansche Rijk heeft durven hervormen, misschien ook verbeteren, Turkije herleeft. Zoo het de historische veroveringskracht van den, ook deze, hervormden Islam mist en vredesgezind lijkt, het wil zich versterken, bewapenen; het wil, kortom, de zeeëngten der Dardanellen weer van forten en soldaten voorzien, zoodat de doorvaart tusschen de Middellandsche Zee en de Zwarte Zee van zijn goedvinden afhangt. Turkije heeft gegronde redenen waarom het weinig verwacht van de bescherming der vier sterke mogendheden Engeland, Frankrijk, Italië, en het niet precies nabij gelegen Japan, welke zich er mee hadden belast. Het verdedigt liever zich-zelf, immers het naast er aan toe. Dit te meer wijl Rusland er naar streeft voor een machtige strijdvloot vrije vaart te verkrijgen in de twee zeeën, door de zee-engten gescheiden.

Een machtige factor voor het behoud van den vrede is nog steeds Engeland, hoewel het voor ieder duidelijk is, dat Groot-Brittannië van heden niet meer de overmacht op het welzijn der wereld bezit van vóór den grooten oorlog. Het heeft in het geschil

met Italië bakzeil gehaald. Hoewel het gelukkig niet aan de angstpsychose lijdt, welke sinds lang Frankrijk kenmerkt: het sterkste en tevens het bangelijkste land ter wereld, het streeft krachtig naar een beperking van den dollen bewapeningsstrijd en wordt daarbij gesteund door Mussolini, al moet de 'Duce' erkennen, dat geen enkel land op dit oogenblik bereid zou zijn een enkel kanon of een enkel geweer af te staan. Toch ziet hij de mogelijkheid in van een accoord ten opzichte van den bewapeningswedloop.

Om dezen dan te stuiten, althans daartoe mee te helpen, heeft Engeland een schikking getroffen met Egypte, op voorwaarde dat het de bescherming van het Suezkanaal zal kunnen handhaven, voornamelijk door verdediging uit de lucht, waartoe het vliegvelden behoeft, en dat het over de haven van Alexandrië kan beschikken voor zijn vloot. Het voornaamste strijdpunt tusschen Engeland en Egypte gold echter den Soedan, het mid-Afrikaansche land, dat over de Nijlbronnen beschikt, en nu zoo nabij is komen te liggen aan het koloniaal gebied van een sterke Europeesche macht: Italië, met welke Engeland thans weer op goeden voet denkt te blijven. Mohamed-Ali, de stichter van het moderne Egypte aan het begin der negentiende eeuw, wijs en sterk man in zijn wreede soort, heerscher in den trant van den Groot-Mogol Akbar minus diens filosofische neigingen, wist den Soedan voor zijn Egyptisch rijk te winnen, wijl hij het Nijlwater voor zijn tusschen twee woestijnen liggend land noodig had, zooals trouwens ook de Pharao's van duizenden jaren her dit inzagen. Ook had hij wel zin in een slavenjacht op groote schaal in den Soedan. Die twee Afrikaansche woestijnen kunnen slechts terug geduwd worden door dat rijke en gezegende water van den Nijl, wijl Egypte niets anders is dan, behalve zijn vruchbtare Delta, een stroom en zijn oevers tusschen de alles bedreigende dorheden van het Afrikaansche zand. Maar de overwinning van den Soedan door Mohamed-Ali werd te niet gedaan door den fanatieken geloofsstrijd der Soedaneezen onder den invloed van het Mahdisme: het geloof, dat de in 'Het Boek' - el Koran - beloofde 'Heiland' zou verschijnen, die dan allereerst aan de zwarte Soendaneezen de oppermacht over de Egyptenaren zou geven, die gedurende hun bestuur land en bevolking hadden uitgemer-

geld. De Soedan ging aldus voor Egypte verloren, doch werd door Engelsche wapenen onder generaal Kitchener heroverd in 1896, die het 'derwisj'-leger van den zoogenaamden 'Mahdi' op de wreedste wijze vernietigde. Het was verklaarbaar, dat de Engelsche invloed over Egypte-zelf den opnieuw gewonnen Soedan niet aan de oppermacht van dat land dacht uit te leveren. Een 'condominium' kwam tot stand, waarvan Engeland echter de grootste macht voor zich behield. Het moet gezegd worden, dat wat de Engelschen er tot stand brachten hun tot onuitwischbare eer strekt. Er zijn nu onderhandelingen gaande, waarbij aan de Egyptische regeering een grooter deel wordt gegund over het beheer van den Soedan, ook in het belang van de immigratie, waarbij dan aan zijn leger ook enkele belangrijke garnizoenen worden afgestaan. Niettemin denkt Engeland er niet aan de bescherming van het Suezkanaal te verzwakken. Het geschil over Abessynië met Italië heeft het geleerd, dat het twijfelachtig is of zijn groote zeemacht, ook in de Middellandsche Zee, wel opgewassen zou zijn tegen de luchtmacht van Italië, en ook daarom denkt het de verdediging van het Suezkanaal eerder toe te vertrouwen aan het wapen der lucht dan aan dat ter zee.

Maar terwijl het dan op stevigen voet gaat staan met de Mohammedaansche bevolking van Egypte, ziet het zich door zijn mandaat over Palestina en het streven van het Joodschgezinde deel der Britsche bevolking, dat dit land in de toekomst een Joodsch land zal zijn, jà, zóó joodsch als Engeland Engelsch is, tot wapengeweld gedwongen tegen de Arabische bevolking van het land, welke sinds den volkomen ondergang der Joodsche bevolking van het zoogenaamd 'Beloofde land', d.i. sinds nagenoeg negentien eeuwen, in Palestina op haar manier leefde. Het heeft den wanhopigen tegenstand der Arabieren niet zoo vervaarlijk gedacht. Hun strijd gaat nu niet alleen meer tegen den steeds in grooter getal binnendringende Joden, die sterk door spitser intelligentie en grooter ijver, zich bij de Arabische bevolking gehaat maken door aanmatiging en communistische drogredenen, maar ook tegen de Engelsche mandaatregeering, welke de Joden heet voor te trekken. De Arabieren eischen een volkomen stopzetting der Joodsche immigratie, wijl zelfs de Commissie van onderzoek moest erkennen, dat de Joden op vele plaatsen de Arabische grondbezit-

ters op onrechtmatige wijze van hun bezit hebben beroofd. De Britsche overheid wil ten gunstigst op een verlangzaming van die immigratie ingaan, waartegen echter de Joden zich verzetten. Het geschil wordt voor de Engelsche overmacht nog gevaarlijker, wijl het gevaar dreigt dat ook de sjeichs der Arabieren in het Overjordaansche met hun, het is waar, niet zoo heel sterke legermacht van gewapende Bedoeïnen, Palestina zouden binnen vallen. Er wordt, naar het schijnt, beraadslaagd over de mogelijkheid om Palestina in een federatie te vereenigen met Transjordanië onder oppergezag van den Emir Abdallah, die over laatstgenoemd land regeert. Maar het is zeer de vraag of de Joden daartegen niet in opstand komen. Palestina is door den machtigen Joodsch-financieelen invloed, welke de Britsche regeering nagenoeg beheerscht, voor Engeland een wespennest geworden, en ofschoon het ondenkbaar is, dat het zijn hand er uit zou willen terug trekken, er schijnt in Engeland een meening te ontstaan, of het in den tegenwoordigen gevaarlijken tijd, waarin iedereen naar vrede snakt en tevens zich op oorlog wapent, niet het raadzaamst is den hevigen strijd tusschen Jood en Arabier maar door de twee zelf te laten uitvechten. Misschien is dit inderdaad het raadzaamst voor alle partijen. Hoe het einde ook zij, er zullen altijd Joden en Arabieren, beiden kroost van aartsvader Abraham, genoeg zijn.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Mevrouw de Staël, in haar leven en werk.
(Vervolg van blz. 84.)

Eerste periode. II.

In haar eerste periode, waarin, evenals in haar derde, mevrouw de Staël leefde, temidden van een schitterenden kring, en daar zeer veel succes had, gaf haar geestig conversatietalent preciesheid, helderheid, conciesheid en gloed aan haar stijl.

Misschien kan men zelfs eenig verband vinden tusschen haar *Lettres sur Rousseau* en het posthume werk van Mad. de Staël. In beiden treft de vlotheid van taal, en ondanks het enthousiasme en de levendigheid der sentimenten, heerscht in beiden eenzelfde sereniteit van geest. In een beeld zou men kunnen zeggen: de morgenkalmte en de avondvrede hebben dezelfde stemming. Er waren in haar eerste periode nog geen stormen over haar heen gegaan, en natuurlijk bezat zij toen nog niet veel menschenkennis en levensondervinding. *C'est presque toujours la souffrance qui nous force à creuser dans notre âme; il faut que l'abîme s'ouvre pour qu'il y pénètre un rayon du jour.*

De analyse van de reacties der smart op den mensch, het aanbrengen van zeer sombere kleuren in contrast met lichte, is altijd het *fort* van mad. de Staël geweest. Maar in de *Lettres sur Rousseau,* hoewel ze spiritueel en gevoelig zijn, vindt men zachter tinten en een rustiger toon. En de lezers, die in lectuur een *douce distraction* zoeken, vinden hier hun gading. De *Lettres sur Rousseau*

houden ons aangenaam bezig, zonder ons te veel op te winden of te ontroeren.

Den leeftijd van Germaine Necker in aanmerking genomen, is dit werk stellig bewonderenswaardig te noemen; het bezit evenwel noch de sterke verbeeldingskracht, noch het superieure doordringingsvermogen, waarvan de schrijfster later blijk heeft gegeven; en daarom zullen wij niet meedoen aan de maar al te dikwijls voorkomende gewoonte om, ten koste van een eerste goed-geslaagde poging, al het verdere werk van een auteur te denigreeren. We zien dat, in de literatuurgeschiedenis honderden malen gebeuren. Een eerste werk slaat in, verrast, en wordt onthouden; en al staat de latere productie op een gelijk of zelfs hooger plan, de schok, de revelatie, de emotie is dan natuurlijk minder groot, en de geringere aandoening van den lezer-zelf wordt aan de mindere qualiteiten van het werk geweten.

Tweede periode.

Kort na de verschijning der *Lettres sur Rousseau* brak de Fransche revolutie uit. Mevrouw de Staël had reeds in dit werk van haar hartstochtelijke vrijheidsliefde blijk gegeven, waarvan zij reeds in haar vroegste jeugd was bezeten. Zij leefde niet afgezonderd, of ‘achter de wereld’; zij was, door de positie van haar vader midden in het volle leven geplaatst; en het kon niet anders, of zij moest wel deelnemen aan de gebeurtenissen van haar tijd. Toen alle hoofden op hol gingen, kon het hare moeilijk rustig blijven. Zij bewonderde de Engelsche constitutie, en hield heel veel van haar eigen land, en zij zou niets liever willen dan dat de Franschen op hetzelfde niveau stonden als de Engelschen en een menschwaardig bestaan konden leiden. Ook haar vader was dezelfde principes toegedaan, en men kan zich dus de geestdrift van Germaine heel goed begrijpen, - alleen ging zij veel verder dan de heer Necker. Zij had een sterk gevoel voor het lijden der menschheid en haar mededoogen was zeer ontwikkeld, bovendien had zij een hevige aversie tegen tyrannie, en een terreur vond zij afschuwelijk. Hoewel zij geen persoonlijke verliezen had te betreuren, kan toch in die dagen niemand zwaarder geleden hebben dan zij. Zij voelde

het, alsof het nobele denkbeeld van ‘vrijheid’ voor altijd bezoedeld was.
In haar *Influence des Passions* zegt zij:

‘Il me semble que les partisans de la liberté sont ceux qui détestent le plus profondément les forfaits qui se sont commis en son nom. Leurs adversaires peuvent sans doute éprouver la juste horreur du crime; mais comme ces crimes mêmes servent d'argument à leur système, ils ne leur font pas ressentir comme aux amis de la liberté, tous les genres de douleur à la fois.’

Gedurende het bloedige schrikbewind van Robespierre was Mad. de Staël niet in staat eenig werk te ondernemen; al haar krachten waren er op gericht, de slachtoffers te helpen, zooveel in haar vermogen lag, en ze aan een wissen dood te onttrekken. Maar zij vond nooit, dat zij genoeg had gedaan. Als zij een ongelukkige redde, verging zij van spijt, dat zij zoovele anderen zonder hulp moest laten. Haar toewijding in deze zaak is zoo algemeen bekend, dat wij er niet verder over hoeven te spreken.

Défense de la Reine. Epître du malheur. Twee politieke geschriften.

De eerste maal, dat zij haar talent ‘terug-vond’ was het om de Koningin te verdedigen. Men weet, hoe voorzichtig een auteur in die rampzalige tijden moest zijn, om de ‘monstres sanguinaires’ niet te irriteeren. Maar het was Mad. de Staël eenvoudig onmogelijk daarmee rekening te houden, hoewel zij al haar best deed, om het hart der tijgers te vinden en te ontroeren. Zij legt er niet zoozeer den nadruk op, dat Marie Antoinette *koningin* was, maar zij beijvert zich, om haar voor te stellen als een bekoorlijke vrouw, een goedhartig wezen, een teedere moeder, een liefhebbende en dappere echtgenoote. En men kan er zeker van zijn, - want zoo was zij, - dat mevrouw de Staël op dezelfde wijze zou hebben geschreven, ook al had zij persoonlijk iets onaangenaams van de koningin ondervonden.
En later drukte zij de droefheid, die zij ondervond uit in een:

Epître au malheur, een kort gedicht, merkwaardig door de kracht en de oprechtheid der expressie. Zij wil erin te kennen geven, dat het idée *du désastre universel les peines particulières de la vie,* voor elk sterveling nog verergert.

De gedichten van Mad. de Staël zijn weinige; het is dus misschien wel interessant, om hieruit iets aan te halen.

> De la nature enfin le cours invariable,
> A travers tant de maux ne s'est point arrêté;
> La mort, comme autrefois, se montre impitoyable,
> Et l'hymen le plus saint n'en est point respecté.
> L'amour peut être ingrat, et l'amitié légère;
> Et sous le poids affreux des communes douleurs,
> Nourissant en secret une peine étrangère,
> Seule, à d'autres chagrins on donne encor des pleurs.
> Dieu puissant! du malheur daigne borner l'empire...

Na den val van Robespierre publiceerde Mad. de Staël, niet lang na elkaar, twee anonieme brochures, de eene geheeten: *Réflexions sur la paix,* en de andere *Réflexions sur la paix intérieure.* Het eerste geschrift verwierf de loftuiting van Fox in het Engelsche Lagerhuis, en bevat alle opinies, die de schrijfster durfde uiten over de inwendige en uiterlijke situatie van Frankrijk in het jaar 1785, en is daarom zeer belangrijk voor de geschiedenis dier tijden. Men vreesde toen voor oorlog van Frankrijk met het overig Europa, maar Mad. de Staël zag daarin geen heil, en waarschuwde ertegen. Met bloedvergieten, meende zij, wordt nooit iets goeds bereikt, en zeer zeker niet de nationale onafhankelijkheid. En het bloedbad tijdens de revolutie was zeer zeker al een meer dan voldoende aderlating!

In deze prozastukken weet Mevrouw de Staël rekening te houden met de belangen van iederen stand, zij komt met gezonde argumenten voor den dag, en eerbiedigt elks inzichten. Zij wenschte niet de monarchie hersteld te zien, want begreep zeer goed, dat dit niet mogelijk zou zijn, zonder de nieuwe gruwelen van een burgeroorlog, of een militair despotisme, maar zij pleit voor een geregelder *ordre des choses,* en voor individueele vrijheid.

De l'Influence des passions sur le bonheur des individus et des nations.

In dit werk wordt deze algemeene en abstracte gedachte door Mevrouw de Staël op philosofische wijze beschouwd en behandeld.

In de *Lettres sur Rousseau* treft men een jeugdig persoontje aan, tintelend van geest en vuur, die verschillende belangrijke vragen opwerpt, en tegelijkertijd ook beantwoordt. In *L'influence des passions* daarentegen geeft alles blijk van bezonken meditaties, en rustige, maar trieste overwegingen. De hartstochten zijn om haar heen ontketend, en rondom ziet zij weinig anders dan ruïnes. De instellingen der vroegere tijden zijn omvergeworpen, en degenen, waardoor ze vervangen werden, zijn nog niet algemeen aanvaard. De rede, de vrijheidsidee, de deugd, hebben geworsteld, om zich te handhaven, maar moesten den strijd opgeven tegen de wilde driften der menigte. Madame de Staël tracht nu deze hartstochten te analyseeren; zij vraagt zich af, of de brandende verlangens der passie zich ooit zullen realiseeren, en.... het antwoord is ontkennend. Het is niet door blind geweld, dat de rechtmatige eischen van eerlijke menschwaardigheid zullen worden vervuld. En zij komt tot de slotsom, dat:

> .... les passions sont le véritable obstacle au bonheur des individus et elles nuissent aussi à celui des nations.

Bij een volk, niet bewogen door innerlijken, hartstochtelijken aandrang zijn alle regeeringsvormen goed. Maar komen de hartstochten in het spel, dan deugt er geen enkele.

Op bewonderenswaardige wijze heeft Mad. de Staël de hartstochten ontleed; zij karakteriseert elke nuance, die zij zeer fijn onderscheidt, en haar definities zijn zeer aannemelijk. In dit geschrift toont zij ook een opmerkelijk talent voor de satire: zij is hierin niet luchtig en schertsend, maar ernstiger en dieper dan zij gewoonlijk schrijft. Zij was in deze tijdsperiode zwaarmoedig, ja, smartelijk gestemd.

Het hoofdstuk *L'esprit de partie* is in het bizonder interessant. Het politieke fanatisme, de dwaze doordrijvingszucht, het op niets steunende partijgeloof worden kranig geanalyseerd.

En voorts geeft zij een klaar-omlijnd beeld van deze twee tegenover elkaar staande groepen: *les novateurs* en *les défenseurs du passé.* En in het hoofdstuk *Du crime* (waaronder zij in de eerste plaats de wreedheid verstaat) geeft zij een schrikwekkend beeld van het grootste mysterie der menschelijke natuur. In deze beschouwing ontplooit zij een groot dramatisch talent, en laat ons, zonder iets te vergoelijken, de menschelijke natuur zien, met haar intrinsieke behoefte aan opwinding, dronkenschap; de mensch, zegt zij, is bezeten door een *férocité convulsive,* een *rage intérieure,* die hem steeds weer tot nieuwe wreedheden, tot nieuwe misdaden drijft, en die zich gehaat voelt, omdat hij *zelf haat,* en die andere schepselen ongelukkig wil zien, omdat hij zichzelf ongelukkig voelt.

En is het zoo niet? Spreekt Mevrouw de Staël hier niet een verschrikkelijke, maar onaantastbare waarheid uit? *Is* de menschheid niet van den aanvang af bezeten geweest door een drift naar pijn en bloed, en zouden oorlogen en revoluties mogelijk wezen, als *la bête humaine* niet hunkerde naar zijn prooi? In vroeger eeuwen kon de animale mensch zich uitleven op de jacht, kon straffeloos wreedheden begaan op zijn medemenschen; altijd heeft het publiek onuitsprekelijk genoten van den strijd der gladiatoren, van stierengevechten en hanengevechten, en thans nog zwelgt het van barbaarsch genot bij bokswedstrijden, waar de kampioenen, met tot onherkenbaarheid toe bebeukte, blauwe, bebloede koppen, die klompen lijken van gekneusd en lillend vleesch, en met ronkenden, snorkenden adem elkaar nogmaals te lijf gaan, om opnieuw een reeks stompen te 'incasseeren'.... Zou er een oorlog, zou er een revolutie *mogelijk* zijn, indien niet in de menschheid zelve dat vernielende instinct zat, de brutale, gewelddadige wil, om te verpletteren, te vernietigen, om bloed en doodsstrijd te zien? De nationale leuze, de frase der landsverdediging zijn niets anders dan 'paravents', waarachter den mensch zijn eigenlijke bedoeling, zijn heete satisfactie, zijn woeste bloeddorst verbergt, en het juichend en bloem-bekranst ten strijde trekken, is de hartstochtelijke vreugd, om nu, ongestraft, te kunnen pijn doen, te laten lijden, te zwelgen in anderer bloed.... *Homo homini lupus!*....

Een modern trekje van Mevrouw de Staël is, dat zij de hartstochten ziet als een gevaar voor het geluk der menschen, en niet voor hun deugdzaamheid. Zij zegt dan ook niet: Les passions vous

rendront coupables, maar: les passions vous rendront sûrement malheureux.

Zij predikt energie, zonder in de eerste plaats aan succes te denken; goedheid, zonder te rekenen op dankbaarheid. Zij is een tegenstandster van den zelfmoord; en volharding acht zij een der noodzakelijkste en beste qualiteiten van den mensch, en een contemplatieve berusting in het lot van de wereld verkiest zij verre boven een apathische melancholie.

Dit werk van Mevr. de Staël is geen systematische compositie; het is ook geen résumé van hier en daar opgevangen meeningen; haar stijl is nergens geforceerd; men voelt, dat zij uit innerlijke overtuiging schrijft, en dat zij haar onderwerp heeft doorvoeld en er grondig over nagedacht.

Men krijgt den indruk te doen te hebben met een verstandige vrouw, die goed beslagen ten ijs komt, en niet alleen den moed harer overtuiging heeft, maar wier overtuiging origineel van haarzelve is, en verworven door ernstig overpeinzen en de zaken van alle kanten bekijken.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Net. Houwink. *De Avonturier.* Querido. Amsterdam.

Net Houwink ‘probeert’. In ‘Geheime Kracht’ probeerde zij occulte problemen; thans in *De Avonturier* probeert zij een *tant soit peu* historisch verhaal, spelende in het begin der 19e eeuw op een plantage in West-Indië, vol ‘romantische gebeurlijkheden’. Het is natuurlijk verdienstelijk om niet *in sleur* te vervallen, maar mij dunkt, Net Houwink's talent ligt meer in de richting van *To Wassenaar* of *Fientje* of *De verzwegen zonde.* Net Houwink heeft wel zooveel gezond verstand en intuitie om de dingen, die zij niet weten kan, zich goed voor te stellen, eer zij begint te schrijven, maar misschien kan *De Avonturier* ons niet zoo heel veel schelen, omdat dit boek meer met het hoofd dan met het hart geschreven lijkt.

Elisabeth Augustin. *Moord en Doodslag in Wolhynië.* Nijgh en van Ditmar, R'dam.

Het werk van Elisabeth Augustin doet soms aan als een visioen, waartoe de illustraties van Josef Cantré niet weinig bijdragen. Zij bezit een geheel eigen stijl, die soms rauw en gewelddadig aandoet, maar die aldoor den indruk maakt van een innerlijk moeten, een gedreven worden, een bezeten zijn. Leest men dezen roman, dan denkt men: dit is geschreven door iemand, die het weet, en zóó moet het zijn geweest. Geen opwekkende lectuur, maar wel boeiende. Een Hollandsche roman van een buitenlandsche, die de aandacht verdient.

John Masefield. *Klipperschepen jagen naar Londen.* Hjalmar Bergman. *Opschudding.* Boucher, 's-Gravenhage.

De firma Boucher gaat voort in haar Karavaan-serie keurig uitgegeven boekjes het licht te doen zien. Goed gekozen, goed vertaald, goed gedrukt, en in het geval van *Klipperschepen* ook

goed geïllustreerd (door Léon Holman). De humor van den Zweed Bergman is onweerstaanbaar in zijn verrassende originaliteit en John Masefield, nadat zijn *Everlasting Mercy* in Holland zeer insloeg, is een aantrekkelijke naam gebleven. Terecht werd hij tot *poet laureate* benoemd (een vooruitgang bij Robert Bridges) en de *Klipperschepen* is een 'volmaakte avonturenroman van zee, zon en zeilen.'

M.H. Székely-Lulofs. *De hongertocht.* Elsevier, Amsterdam.

Ons recensie-exemplaar is.... een tweede druk. De eerste druk is reeds vóór de verschijning geheel uitverkocht geweest. Of mevrouw Székely ook populair is! Zij schijnt tonen aan te slaan op haar instrument, die het publiek gaarne hoort. Zij bezit een durf, een grappig *je m'enfichisme,* een overtuigde zelfverzekerdheid, die onmogelijk kunnen nalaten indruk te maken; voeg daarbij een flinke dosis gezond talent, een knap uitbeeldingsvermogen, de capaciteit om architectonisch een roman op te bouwen en ge hebt de elementen bijeen, die een auteur tot 'de man van den dag' maken, - *de man van den dag,* die vaak *de man van één dag* is, doch mevr. Székely zal dit lot wel ontkomen, omdat haar boeken nog iets meer dan romannetjes zijn, namelijk voor ons in heden en verleden het land oproepen 'so near and yet so far', - Insulinde, dat onze volle belangstelling heeft en uiteraard houdt.

De schriftelijke campagne, die er is gevoerd vóór de *Hongertocht-campagne* verscheen, heeft natuurlijk het gevolg gehad, dat de nieuwsgierigheid geprikkeld werd, maar wij buitenstaanders kunnen natuurlijk geen partij kiezen en mogen alleen erover oordeelen of de schrijfster de taak, die zijzelve, de 'commandant' en de omstandigheden haar oplegden, naar behooren heeft vervuld.

En dat heeft zij. *De Hongertocht* is de zeer goede titel voor een tragischen strijd, gestreden tegen honger en duizenden andere gevaren in de overweldigende eenzaamheid van het oerwoud. Met mannelijke kracht, zonder sentimentaliteit, of opzettelijke overdrijving, geeft mevr. Székely ons een beeld uit een Inferno, dat ons onvergetelijk bijblijven zal. Haar beschrijvingen zijn over het algemeen verbazend knap en de karakters en gedragingen der personen zijn natuurlijk en aanvaardbaar.

Max Kijzer. *Naar het licht.* A.W. Bruna en Zoon's Uitg.-Mtsch., Utrecht.

Max Kijzer, de door en door studieuse werker, de philosophisch aangelegde denker, de weloverwogen criticus, de dichter van zóó levende verzen, dat ze soms opklinken als hartstochtelijke kreten uit een gefolterd gemoed, dat gekweld wordt door een *trop plein d'amour*.... Max Kijzer verrast ons thans ook met een roman, die, hoewel een debuut, reeds een geslaagd werk moet heeten door zijn passie en kracht, zijn levensinzicht, bezonken wijsheid en kostelijke waarneming van het hem omringende. Er zijn in dit boek genrebeeldjes, die niet voor het werk van den in zijn vak doorkneden, zoo gevoelig-schilderenden Heyermans behoeven onder te doen. (Lees en herlees de beschrijving der bijeenkomst ten huize van den gepromoveerden François Lopez de Vega.) Max Kijzer bezit de gave, met een paar fijne, als toevallig neergezette lijnen, zijn personen zoodanig te typeeren, dat men ze onmiddellijk voor zich ziet. Hij laat zijn creaties, die als levende menschen aandoen, met elkaar verkeeren, geestelijk op elkaar inwerken en elkanders levensgangen beïnvloeden. En het is alles als in het werkelijke leven-zelf, zonder expresheid, zonder willekeur, zonder romantische verwikkelingen of sensationeele gebeuringen; het is, zooals het *moet* zijn: logisch, natuurlijk, compleet. De ‘hunkering naar God, menschen en liefde’, die men ook zoo sterk in zijn Kwatrijnen gewaar wordt, spreekt ook met een duidelijk waarneembare stem uit dit boek. Zijn persoonlijkheden zoeken, tasten, trachten in den eeuwigen chaos van het leven naar eenig houvast, naar eenige zekerheid, naar iets, waarop men absoluut vertrouwen kan. Maar och, hoe vaak worden ze niet heen en weer geslingerd in ongewisheid en twijfel, en wie goed luisteren kan, hoort in dit boek den soms tragischen toon van een pathetische ontroering, die met onze eigen emoties medeklinkt in een vanzelfsprekende harmonie.

Hoe knap Max Kijzer karakteriseert, blijkt uit de wijze, waarop hij Bolland in levenden lijve laat optreden. Daar ik het voorrecht heb gehad twee jaar lang de colleges van dezen Groote te kunnen bijwonen, kan ik dus over de beschrijving van zijn optreden voldoende oordeelen. En ook, daar de professor elken college-avond, uit Leiden, met mij en een gezelschapje medereisde en hij mij

verzocht had in de pauze voor hem en de andere aanwezigen thee te schenken, kan ik nagaan, dat Bolland's menschelijkheid zeer goed tot zijn recht is gekomen.

Alles bij elkaar is *Naar het licht* een zeer gelukkig debuut. En de bizonder smaakvolle manier van uitgave, wat omslag, kleuren van band en snede, druk en formaat betreft, mag extra worden geroemd.

Ellen Glasgow. ***De ijzeren wil.*** **Trygve Gulbranssen.** ***Winden waaien om de rotsen.*** **Z.H. Uitg.-Maatschappij, 's-Gravenhage.**

Terwijl allerlei uitgevers zich beijveren om series kleine, goedkoope boeken in het licht te geven, waagt de Directie van de Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij het om ons telkens weer te verrassen met omvangrijke werken, die als monumenten zijn van uiterlijke en innerlijke schoonheid, en zij heeft met deze onderneming het verdiende (een zeer groot) succes. Wanneer het maar goede, waardevolle kunst is, die geboden wordt, *wil* het publiek wel uitgebreide werken koopen, en dat zij ook gelezen en genoten worden, dit bewijzen de vele herdrukken. Van oudsher heeft Nederland sympathie gehad voor wat uit Skandinavië kwam, misschien omdat de Hollanders en de Noordelijke volkeren, wegens hun klimaat en landsaard, zoo goed *in tune* met elkander zijn. Het machtig mannelijke, het diep-eenvoudige, het zonder pathos gevoelige, dat Gulbranssen eigen is, spreekt onmiddellijk tot ons gemoed. Het tweede deel van de geweldige trilogie is thans verschenen onder den titel: *Winden waaien om de rotsen* (elk deel is op zichzelf een geheel) en de sfeer, de ons zoo sympathieke sfeer om de familie Bjorndal heen is er weer geheel in voelbaar en houdt ons met haar warmte omvangen. Meer! meer! willen wij roepen, als wij het boek ten einde hebben gelezen, dat, verzorgd door den fijnen, sterken Anton Pieck, in hoogst aantrekkelijke uitgave voor ons ligt. (De uitgever had de aangename hoffelijkheid, *gebonden* recensie-exemplaren te zenden.) En: Méér! zeggen wij óók, na het boek van Ellen Glasgow, een Amerikaansche schrijfster, die bij ons wordt geïntroduceerd in de voortreffelijke vertaling van mevr. Gorter-Keyser: een boek van levensmoed en kracht, dat vooral in den tegenwoordigen tijd een onwaardeerbare stimulans kan zijn en een hart onder den riem

voor kleinmoedigen en vertwijfelden. *The right book on the right place,* een boek om te bezitten.

Jeugd-lectuur.

Wanneer de groote vacantie nadert, is de firma Kluitman present met haar goede gaven voor de leesgrage jeugd. En inderdaad zijn deze gaven *goed,* zoowel van binnen als van buiten, en dus altijd een welkom cadeau! Nemen we in de eerste plaats het nieuwe jongensboek van A.D. Hildebrand: 20.000 jongens op stap. De intrige is een geniale trouvaille en de uitwerking van het gegegven equivaleert daar volkomen mee. Het boek is op en top modern, houdt met alle vereischten rekening en is zoo ontzaglijk boeiend geschreven, dat elke recensent zijn 'taak' vergeet en meeleeft met het gebeuren, als ware hij een der deelnemende jongens-zelf! Men hoeft niet te vragen, hoe dit geestige, spannende boek door jonge lezers zal worden verslonden!.... Bravo, Hildebrand!

Maar natuurlijk worden ook de meisjes niet vergeten. Twee 'romans' zagen het licht: Margot Warnsinck: *Tanden op elkaar,* een crisisboek, dat de algemeene belangstelling trekken zal, omdat het, bij alle moeilijkheden zooveel hoop en moed en verwachting predikt. En Margot Warnsinck heeft het aangename flair nu eens niet, de paartjes op de eerste bladzij gereed te maken, maar de verlovingen zooveel mogelijk onverwacht te laten plaatsgrijpen. Leest dit boek, hedendaagsche jonge meisjes, het zal u in veel opzichten goed doen! Vera Robinson's *Het meisje, dat op de maan wachtte,* deed mij wat titel en schrijfstersnaam betreft, aan een vertaald boek denken. Maar neen, hoor! dit romannetje is absoluut Hollandsch en vertelt ons allergezelligst van het verblijf in een woonwagen en het leven op de Loosdrechtsche plassen, - genoegelijke lectuur, zeer amusant en toch met een ondertoon van ernst. Was dit uw debuut, Vera Robinson? Dan zeer welkom in den kring van jeugd-auteurs! Hans Borrebach vat, bij zijn illustraties, direct de situatie en is altijd *the right man on the right place.* Anni v.d. Ruit beijvert zich zeer 'actie' in haar teekeningen te brengen, wat wel eens schade doet aan de natuurlijkheid. Maar zij doet haar best, en meer kan een mensch niet doen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Mr. A.W. Kamp. *Bizarre knipsels.* - Den Haag z.j. Bureau tot Exploitatie van Kunstprogramma's.

Frisch, afwisselend en vlot. Dat kan je werkelijk niet van iederen Hollandschen voordrager zeggen. Er zijn natuurlijk van die buitengewone verfijnelingen onder het lezend publiek, die alleen de aristocratische ironie genieten kunnen, zooals een Anatole France ons die schonk of die slechts ontvankelijk zijn voor den spot van de gepatenteerde wereldhumoristen Bernard Shaw en Aldous Huxley. Voor deze fijnproevers zijn de inderdaad 'bizarre knipsels' van Mr. Kamp niet geschikt. Want veel van wat de voordrager ons zoo keuvelend mededeelt, blijft nog al eens onder het niveau van oorspronkelijken humor. Bij deze flauwe bladzijden moet dan de voordracht alles goed maken. En toch zou ik deze vlotte vertelsels van Jan de Marre niet gaarne zonder meer voorbij gaan. De auteur ervan beschikt over kwaliteiten die de doorsnee-Hollander maar al te vaak mist. Hij vertelt gevarieerd, onderhoudend en vol fleur en leven. Een voortreffelijk journalist. Wanneer ik redacteur van een courant was, zou ik dezen auteur onmiddellijk voor mijn amusementsrubriek engageeren.

Waar het geslaagd mag heeten, is zijn kostelijk vertelsel luchtig en het zit vol aardige dingen en kwinkslagen die het doen. Hij is ad rem en goddank nooit anders zwaar op de hand dan om te parodieeren. Ik heb Jan de Marre op zijn tochten door onze zielige provinciestadjes met animo gevolgd en zijn gracieuze avonturen met Gladys hebben mij geen moment verveeld. Zijn kostelijke persiflage van de voorstellingloozen, een moderne kunstgroep, behoort inderdaad tot de charmantste literaire amusementskunst die we bezitten. En zoo is er nog heel wat meer dat ons een paar aangename uurtjes weet te bezorgen. Dit boek verdient een beter kleed dan waarin men het thans gestoken heeft. De slordige druk geeft deze aantrekkelijke parodieën en persiflages bij lange na niet wat zij in waarheid verdienen. De volgende dagboekbladen van Jan de Marre hopen wij beter verzorgd te mogen aantreffen. Zij zijn het, trots hun gebreken, ten volle waard.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 9.]

Het neo-vitalisme van Hans Driesch door Dr. W.M. Kruseman.

In de laatste jaren begint, zoowel in natuurwetenschappelijke kringen, als daar buiten, steeds meer de overtuiging veld te winnen, volgens welke de oude leer van het materialisme, die gedurende de geheele 19e eeuw zulk een geweldige invloed op het denken had uitgeoefend, niet langer toereikend is om alle problemen te verklaren, waarvoor het levend organisme ons stelt. Het is de bekende Heidelbergsche hoogleeraar Driesch, die stelling nemend tegen dat materialisme en min of meer teruggrijpend naar de denkbeelden van Aristoteles, de theorie van het neo-vitalisme heeft gelanceerd. Zijn opvattingen, welke hij in een reeks verschillende werken heeft neergelegd, zijn voor een groot deel gebaseerd op biologische experimenten met zeeëgels, een groep van ongewervelde dieren, behoorende tot het Type der Echinodermata of Stekelhuidigen. Deze dieren zijn, evenals hun verwanten, de zeesterren, slangsterren en zeekomkommers, omgeven door een pantser van kalkplaatjes, terwijl zij zich met vele kleine voetjes en stekels langzaam over den zeebodem voortbewegen.

Bij zijn eerste experimenten bestudeerde Driesch de ontwikkeling van den jongen zeeëgel van bevruchte eicel tot volwassen dier. Zulk een eicel is een klein bolletje van eiwitrijk protoplasma, hetwelk zich door middel van een reeks van celdeelingen ontwikkelt tot een volledig individu. Die eicel deelt zich eerst in twee deelen, daarna in vier, in acht, enz. Ten slotte heeft zich uit die cel een klompje van celletjes ontwikkeld, de z.g. morula. Later treedt binnen in het klompje een holte op en is het blastula-stadium bereikt. Weer later stulpt zich dit blaasje in tot een beker of gastrula, waarvan de binnenste wand zich tot darm, de buitenste zich tot huid gaat differentieeren.

Het is Driesch nu gelukt, om bij een twee, vier of achtcellig stadium, de cellen door ze te schudden van elkander los te maken.

Hierbij trad nu echter het merkwaardige verschijnsel op, dat elke los gemaakte cel zich tot een geheel organisme ontwikkelde.

Is het gastrula-stadium bereikt, dan kan men de beker door willekeurig aangebrachte sneden in stukken verdeelen. Steeds ontwikkelt zich uit zulk een stuk een geheel dier.

Ook bij Tubularia, een waterdier, behoorende tot het Type der Holtedieren of Coelenterata heeft Driesch soortgelijke proeven genomen. Werd de kop van het dier door een snede verwijderd, dan werd zonder meer een nieuwe kop gevormd. Ook met de z.g. Oerdiertjes zijn dergelijke regeneratieproeven genomen, o.a. met Stentor, een bijzonder klein wezentje, dat met vele trilharen in het water onzer slooten rond zwemt.

Uit deze schijnbaar zoo eenvoudige experimenten heeft Driesch belangrijke conclusies getrokken, welke de voornaamste argumenten vormen, die hij tegen het oude materialisme weet aan te voeren.

Uit de proef met het zeeëgel-embryo volgt n.l., dat een cel, welke in het normale geval een vierde part van een organisme zou hebben doen ontstaan, wanneer zij uit het celverband is los gemaakt, plotseling in staat is om een geheel organisme te vormen. Elke cel en elk gedeelte van een kiem heeft dus zeer vele mogelijkheden of potenties; veel meer potenties dan er in het normale geval gerealiseerd worden. Ja, wij mogen zelfs zeggen, dat in principe alle deelen de mogelijkheid bezitten om het geheele organisme te doen ontstaan. Elk organisme is dus op te vatten als een systeem, waarvan alle deelen dezelfde potenties bezitten en om deze reden spreekt Driesch van een aequipotentieel systeem. Daar nu bij elk regeneratie-experiment blijkt, dat de deelen steeds die potenties realiseeren, welke noodig zijn om binnen het organisme de zoo zeer noodzakelijke harmonie te doen ontstaan, spreekt Driesch van een harmonisch aequipotentieel systeem.

Stellen wij ons nu een oogenblik op het standpunt der materialisten; veronderstellen we n.l., dat de kiem van een levend organisme een machine zou zijn. De gansche ontwikkeling van kiem tot volwassen individu moet dan langs physische en chemische weg te verklaren zijn. Maar de boven genoemde regeneratie-proeven toonen aan, dat elk deel van zulk een kiem behalve het overeenkomstige deel van het organisme ook in staat is om het geheel te vormen. Elk deel van die wonderlijke machine moet dus telkens weer de

geheele machine bevatten. Daar een dergelijke veronderstelling zinneloos is, komt Driesch tot de conclusie, dat de ontwikkeling van aequipotentieele systemen niet uitsluitend langs physische en chemische weg kan plaats grijpen. Die ontwikkeling moet dus nog van andere wetten afhankelijk zijn dan van die, welke in de anorganische natuur heerschen. Dit alles voert Driesch tot de hypothese van de autonomie der levensverschijnselen.

Natuurlijk is hiermede nog niet gezegd, dat er in het levende organisme niet vele eenvoudige physico-chemische processen een rol spelen. Waarschijnlijk moeten we de celkernen als zulke physisch-chemische machines beschouwen. Natuurlijk mag ik veronderstellen, dat het den lezer bekend is, dat de celkern en meer speciaal de kernlissen of chromosomen worden opgevat als de dragers der erfelijke eigenschappen. De onderzoekingen van Hertwig, Herbst en Boveri hebben dit wel zeer waarschijnlijk gemaakt. Tegenwoordig is de bekende Amerikaansche geneticus Morgan zelfs zoo ver, dat hij de plaats kan aanduiden, waar een bepaalde eigenschap in het chromosoom in aanleg aanwezig is. Door de Vries zijn deze erfelijke eigenschappen met de naam ‘genen’ bestempeld. Driesch wil nu geenszins de beteekenis van deze genen onderschatten, doch volgens hem moet er nog een zeker richting gevend agens bij komen, hetgeen al deze genen op de juiste en goede wijze doet samenwerken. En dit speciale richting gevende agens noemt hij ‘Entelechie’. Want evenals het in een drukkerij niet voldoende is, dat er een aantal metalen letters aanwezig zijn, doch de letterzetter er aan te pas moet komen, die al deze deelen tot het harmonisch geheel van het zetsel weet te vereenigen, zoo zou de entelechie het agens zijn, dat alle genen op de juiste wijze doet samenwerken, opdat het harmonisch aequipotentieele systeem van het organisme kan ontstaan.

Nog andere bewijzen weet Driesch voor de autonomie der levensverschijnselen aan te voeren. Zoo voltrekken zich de handelingen van mensch en dier al naar gelang van prikkels, die het organisme van buiten af bereiken. Onder een prikkel hebben we elke physische of chemische factor te verstaan, waarvoor het dier gevoelig is. Nu voltrekken zich deze handelingen niet alleen in verband met die prikkels, welke het dier op dat oogenblik bereiken, doch alle prikkels, die het tot aan dat oogenblik bereikt hebben, zijn van belang. Driesch geeft dit aan door te spreken van een ‘historisch

gewordene Reaktionsbasis'. En hierbij reageert het organisme niet gelijk een grammophoon, die op een bepaalde combinatie van prikkels (n.l. de golven in de schroeflijn van de plaat) met een daar bij behoorende vaste combinatie van reacties (n.l. de voortgebrachte melodie) antwoordt. Het organisme is in staat om met een zekere mate van vrijheid op een bepaalde combinatie van prikkels te reageeren. Wanneer de handelingen van mensch en dier te vergelijken waren met de verrichtingen van bijzonder gecompliceerde machines, dan zouden we moeten verwachten, dat elk deel van de handeling een reactie was op een bepaald onderdeel van de prikkelcombinatie. Zoo is bij een inpakmachine de werking van een bepaalde handel de oorzaak van, laat ons zeggen, een bepaalde vouw in een pakje. Het resultaat van al deze handelwerkingen is ten slotte b.v. een pak lucifers. Bij een levend organisme kan echter een zeer geringe wijziging in de prikkelcombinatie een totale wijziging van het effect ten gevolge hebben. Driesch illustreert dit aan de hand van de volgende geestigheid. Verondersteld wordt, dat twee vrienden op een buitenlandsche reis zijn en dat één van hen 's morgens een telegram ontvangt. Na de inhoud gelezen te hebben zal hij tot den vriend zeggen: 'Mein Vater ist ernstlich erkrankt'. De vriend zal nu woorden van troost spreken, goede raad geven omtrent het consulteeren van een bekend specialist, etc. Daarbij zou het gedrag van den vriend totaal ongewijzigd blijven, wanneer het boven genoemde zinnetje was vervangen door 'Mon père est sévèrement malade' of 'My father is seriously ill'. Wordt er echter in de eerste volzin slechts een klein lettertje veranderd, wordt n.l. de eerste M vervangen door een D, dan is er een totale wijziging in het gedrag van den vriend te constateeren. Zeer terecht merkt Driesch hier op, dat wanneer de handeling van mensch en dier vergeleken kon worden met de verrichtingen van een machine, een dergelijke totale verandering van het effect onder invloed van zulk een geringe wijziging in het schema van oorzaken wel haast onverklaarbaar zou zijn.

Verder beschouwt Driesch nu de entelechie als een constante factor, welke zich in niets zou onderscheiden van de constanten uit de physica en de chemie. Alle constanten in de natuur zouden in physische, chemische en biologische (n.l. entelechieën) moeten worden verdeeld.

Het is natuurlijk bijzonder moeilijk om zich een juist denkbeeld

van de werking der entelechie te vormen. Om dit duidelijk te maken geeft Driesch de volgende vergelijking. Wanneer in een park een groot aantal menschen kunnen wandelen, dan heeft ieder daar in volkomen bewegingsvrijheid. Toch zal er bijna nooit iemand op de grasperken komen. (Vermoedelijk zijn sommige toestanden in Holland aan Driesch niet bekend!) Elk heeft volledige vrijheid binnen de paden, doch een zekere macht dwingt hen om steeds op die paden te blijven. Op gelijke wijze zouden nu de moleculen in een organisme volkomen vrij kunnen reageeren. Doch bepaalde reacties worden hier door een geheimzinnige macht, n.l. door de entelechie, onmogelijk gemaakt.

Voor die entelechieën, welke betrekking hebben op de handelingen van mensch en dier, voert Driesch nu nog een speciale naam in, n.l. die van 'Objektalpsychoïd'. De groote hersenen zouden als het ware een soort van piano zijn, welke door het Objektalpsychoïd wordt bespeeld.

In tegenstelling met de leer van het materialisme en ook met die van het parallelisme, gelooft Driesch, dat er in de causale keten van physico-chemische gebeurtenissen, welke zich in het levend organisme afspelen, een leemte valt te bespeuren. Het is nu deze leemte, welke in de groote hersenen door het Objektalpsychoïd zou worden aangevuld.

Ten slotte zou ik nog willen wijzen op een merkwaardige vergelijking, welke kort geleden door Schierbeek is gemaakt tusschen de werking van de entelechie en zekere verschijnselen, welke zich afspelen in het rijk der atomen. Het mag als bekend verondersteld worden, dat volgens de opvattingen van Bohr, een atoom van een element bestaat uit een electrisch positief geladen kern, waar omheen zich een aantal negatief geladen electronen bewegen. Die electronen loopen op vaste banen, welke op zeer speciale afstanden van de kern gelegen zijn. Echter kan een electron door bepaalde oorzaken van een binnenste baan op een meer naar buiten gelegen baan overspringen. Nu is het evenwel *nooit* mogelijk, dat een electron ergens tusschen twee banen terecht komt. Het electron heeft dus volkomen bewegingsvrijheid, doch bepaalde banen zijn verboden. Op gelijke wijze verbiedt de entelechie bepaalde chemische reacties in het levend organisme en laat het alleen die werkingen tot stand komen, welke noodzakelijk zijn, opdat het organisme zich volkomen kan gedragen als een harmonisch aequipotentieel systeem.

Over de operette door G. van Otterloo.

De operette heeft bijna altijd de rol van een krant vervuld.

Jacques Offenbach, jood van huis-uit, koopman, met humor, geest en fijnen smaak, gebruikte z'n operettes om daarin de Parijsche ‘beau monde’ benevens de ‘chronique’ te verwerken. Een blik in zijn muzikale krant toont onmiddellijk aan, dat zijn taal geniaal is.

Hierin ligt het hemelsbreede verschil met de hedendaagsche operette. Waarin elk spoor van genialiteit zoek is.

* * *

Offenbach's wieg stond op Duitschen bodem (Keulen).

Als kind ging hij naar Parijs. Waar vader voorzanger in de Synagoge werd. Feitelijk is hij tot Franschman omgebouwd.

Zie hiervoor zijn werk: sporen van Duitschen geest in de eerste scheppingen. Daarna 95% Fransche aandeelen: spiritueel, elegant, voornaam, doorzichtig. Dit als algemeen-geldende resultante.

* * *

Hij vulde het muzikale blad zijns Levens alléén. Gelijk Schumann zijn ‘Musikblätter’. Mede-werkers kon hij niet gebruiken. Tegenwoordig is voor een operette een staf van fabrikanten noodig. Met als uitkomst: een werk-stuk dat uit flarden bestaat. Zoo iets als een bedel-doek uit onze kinderjaren.

* * *

Toen Offenbach vast in 't zadel zat gaf hij den toon aan op de internationale operette-markt. Bij zijn geboorte was hij muzikaal millioenaar. Later financieel.

Hij beschikte over een onuitputtelijken schat van *echte* melodieën. Precies het tegenovergestelde van tegenwoordig.

Het is verbazingwekkend te constateeren met welk een superieur gemak hij de stof kneedde. Het gemodelleerde beeld werd echter niet steeds muzikaal-oog'lijk. Ongelijkheid in veel van zijn talrijke operettes wijst op onevenwichtige artisticiteit. Maar elk werk verraadt het genie zijns makers.

* * *

Offenbach is een *componist.* Het metier beheerscht hij souverein.

Hij belastte zijn artistiek gemoed niet altijd met de vraag: 'ben ik verantwoord tegenover de kunst, tegenover mezelf'. Veel melodieën zijn ongelijk van inspiratieve kracht. Maar steeds *kunst.*

Zijn onsterfelijke verdienste ligt hierin: hij heeft de operette verheven tot kunstvorm.

De operette, let wel. Velen zien den zangspel-componist Ferdinand Hiller nog steeds aan voor den stichter van de operette. Hetgeen onjuist is. Want Hiller distilleerde uit de volks-psyche een bescheiden - hoewel oprecht - muzikaal gebeuren. Misschien eerder als reactie op de opera-barok uit zijn tijd dan als specimen eener nieuwe kunst-uiting. Maar zijn zangspelen werden geen operettes.

* * *

Offenbach begreep zijn tijd. En den geest van het Fransche volk, waarop, vóór hem, Lully had gespeculeerd.

Als goed zoon van zijn volk vond hij intuïtief middelen, waarmee hij zijn uitgebreide 'cliëntèle' op slag kon bevredigen.

Maar hij had daarbij niets van een markt-schreeuwer. Omdat hij zijn waar niet aan-prees. Nog minder den prijs verlaagde. Voorts hoefde hij met niemand te concurreeren. Omdat hij geen volwaardige concurrenten had!

* * *

Offenbach's Parijsche geluid werd het intensiefst opgevangen door Weensche antennes. Een rij-van-componisten dáár zette zich aan de schrijftafel om 's meesters melodieën te noteeren.

Suppé, Millöcker, Ziehrer, Zelter. Deze groep vormde samen zacht-glooiend bergland, waartusschen één eeuwige, blank-glanzende top zou oprijzen: Johann Strauss' zoon, het universeele wals-genie.

* * *

Ras bleek, dat de Weeners alléén maar profijt konden trekken van het geraamte van de Offenbachiaansche operette. Want - muzikaal genomen - bestond tusschen Weenen en Parijs een primair verschil.

De Weeners hadden nl. één uitgangspunt: hun nationalisme. Omgezet in muzikale waarde: de Weener wals. Hun operette kon derhalve à priori slechts een beperkt terrein omvatten.

Offenbach had geen strijd te voeren tegen conventie. De Weeners wel. Daardoor werden zij aan handen en voeten gebonden.

* * *

De Weener-wals is in diepste wezen verzamelplaats van de Oostenrijksche psyche. Gegroeid in- en dóór de natuur. In de muziek-geschiedenis is zij een der sprekendste voorbeelden van nationale cultuur geworden.

Geen Oostenrijker zonder zijn wals. Zelfs het lied legt het tegen deze ingeboren liefde af.

Het kon dan ook niet anders of de Wiener wals moest worden *het* Leitmotiv in de nieuw-gestichte operette.

Ik kan het niet eens zijn met degenen, die in de Weener operette het begin van verval van de operette in het algemeen meenen te moeten zien. Het verval - aldus de redeneering - zou zich gronden op het invoeren, door Weenen, van het sentimentaliteits-accent, hetwelk inhaerent is aan de Oostenrijksche natuur. In dit verband wordt b.v. Schubert zonder blikken of blozen gerangschikt onder de ‘sentimenteelen’!

Belachelijke, on-deskundige, geborneerde, ergerlijke verwarring van het begrip ‘sentimentaliteit’ met de beroemde Oostenrijksche ‘Gemütlichkeit’. Onvergeeflijke fout, die zoo spoedig mogelijk onschadelijk moet worden gemaakt. (We behoeven ons overigens

over dergelijke enormiteiten niet bijzonder te verbazen. Er gebeuren in de muzikale wereld wel gekkere dingen!)

Heeft één meester gezonder taal gesproken dan Schubert! Of Strauss!

* * *

Wij, Noorderlingen met een muzikaal gemoed, 't welk veel overeenkomst vertoont met ons klimaat, weten precies hoe een lied van Schubert gezongen, een wijs van Strauss gespeeld moet worden. Wij weten het zelfs beter dan zonen uit het Oostenrijksche land. Een tijd geleden heeft een na-zaat van den wals-keizer dit aan den lijve kunnen meemaken. Vrijwel niemand was het eens met zijn tempi, zijn opvattingen van de walsen van den meester.

Wij doen het beter! Wij maken... onmogelijke, ongemotiveerde ritenuto's, huilende portamenti, eeuwen-durende points d'orgue. Wij maken van die natuurlijkste, muzikaal-gezondste kleinoodiën weeïg-zoete onsmakelijkheden.

En daardoor alléén is het averechtsche oordeel ontstaan.

* * *

De Weensche operette van Strauss is een gaaf, gezond, oerkrachtig product. Geënt op gezonden bodem: de gezonde, oud-Weensche wals. Strauss is in de conceptie niet meesterlijker dan Offenbach. Strauss bleef zijn muze trouw. Offenbach gooide op het laatste oogenblik den boeg om naar de opera. (‘Les contes d'Hoffmann’.)

* * *

Het aankomend verval - na Strauss - ligt, dunkt me, hoofdzakelijk in de omstandigheid, dat deze meester geen gelijkwaardige opvolgers heeft gekregen. Offenbach evenmin. Noch Lehar, noch Fall, noch andere Oostenrijkers of Duitschers hebben het verder kunnen brengen dan een tusschen-station.

Lehar schreef in het begin operettes, waarin een ver-bleekte Strauss rond doolde. Zijn ‘Lustige Witwe’ bezit, lijkt me, de meeste muzikale kwaliteiten. Maar ik vraag Uwe aandacht voor den daarin voorkomenden wals, welke een tijd lang op het vaste repertoire van strijkjes, kermistent-orkesten, straatjongens en kroeg-orchestrions

heeft gestaan. En verzoek U deze nu nog eens te beluisteren, nadat ge een Strauss-wals, welke tientallen jaren daarvóór werd gecomponeerd, hebt gehoord. Ik kan elk commentaar, elke verdediging achterwege laten!

Lehar is niettemin een der begaafdste, beschaafdste, eerlijkste werkers sinds ongeveer 1890. Hij schrijft een goede melodie. Hanteert bekwaam het orkest-palet. Mengt vaardig eigen kleuren onder die van anderen (o.m. Puccini). Het lijkt me, dat Lehar in zijn laatste operettes zichzelf nog al eens heeft verloochend ter wille van mode en eisch van publieke zijde. Hetgeen oprecht moet worden betreurd. Intusschen steekt hij nog altijd vèr uit boven wat van de overzij van den Oceaan bij ons op visite komt.

* * *

De hedendaagsche stand-van-zaken komt in kort hierop neer:

We hebben Oostenrijksche, Duitsche, Amerikaansch-Engelsche operettes. Music-hall-operettes. Film-operettes. Voor-de-film- bewerkte operettes van oude meesters of met hun muziek (gedeeltelijk). Enz.

Het beroemde, oude standaard-type met een maximum aan echte muziek, een minimum aan sensatie, is door al die typen niet tot nieuw leven gebracht. Noch de fijne satyre van Offenbach's geslepen geest, noch de superieure muzikale inval van Strauss is ergens terug te vinden. We kunnen de hedendaagsche productie samen vatten onder den titel: sensatie. En dan sensatie van minderwaardig of heelemaal geen gehalte.

Toen de jazz-bacil voor eenige jaren naar hier over-waaide, werd ook de operette daarmee besmet.

Een van de armelijkste uitloopers hiervan was de zoogenaamde music-hall-revue. Men noemde die een soort operette. Er waren in den beginne componisten van naam, die zich voor dit procédé leenden. En een enkele maal daarvoor een goed muziekje schreven. Maar het degeneratie-proces, hetwelk in vrijwel elke geestelijke en maatschappelijke richting waarneembaar werd, drong ook bij die aanvankelijk goed-gemeende revue binnen. We hebben nu al lang: handeling-looze handelingen. Een ‘muzikale’ thermometer, die stabiel op het nul-punt staat. Akelig-veel dans, voornamelijk

armen- en beenen-parade, misselijk-flauwe mono- en dialogen. Voor aankleeding en entrée's wordt schandalig veel geld verkwist. Een vrijwel imbeciel publiek denkt zich te amuseeren! Kunst: nihil!

De film-operette, waar Duitschland, Oostenrijk, Amerika, Engeland, Frankrijk kolossale bedrijven voor in werking stelden, is, muzikaal genomen, waardeloos. Harmonisch - en instrumentaal - vaak geraffineerde effecten, opgeroepen door groote, eerste-rangs-orkesten, maken soms-niet-onaardige wijsjes bij eerste hooren wel eens tot aannemelijke bekoorlijkhedens. Tenminste als je ze beluistert vanuit een bioscoop-loge en onder het genot van een goede sigaar! Twee dagen daarna krijg je je ingesluimerd critisch besef terug. En dan...

De voor de film bewerkte operette van een oud meester heeft dit voordeel-à-priori, dat haar muziek *muziek* is. Maar ook hier wordt de 'moderne' geest onmiddellijk vaardig. De oude - dus de authentieke - orkestratie past niet meer in het hedendaagsch milieu. Men vraagt daarbij niet naar het hoe en waarom. Men geeft zich volstrekt geen rekenschap van het feit, dat Strauss drommels goed wist hoe hij moest instrumenteeren. Men voelt niet, dat zijn instrumentatie is gegroeid *uit* de melodie. Men schijnt volstrekt niet te kunnen gelooven, dat de oude, spaarzame, vaak-primitieve orkest-klank bij Strauss, Lanner, Millöcker *paste* bij het melodisch gebeuren; dat juist door deze instrumentatie de melodie - geniaalste vondst dier meesters, tegelijk kernbegrip in de muziek - slechts zuiver kon uitstroomen. Men ging, zonder eenige concessie, zonder eenigen eerbied voor de scheppers dier onsterfelijke melodie-kransen, over tot her-instrumentatie. Ik acht het overbodig om te zeggen hoe men dit deed en nog doet. Maar het *karakter* dier muziek werd hierdoor verkracht.

* * *

In het algemeen genomen is de operette van gisteren en vandaag een wan-product. Zonder kunst-waarde. Met als Leitmotiv: sensatie. Het laat zich aanzien, dat we nog dieper in het moeras zullen komen te zitten. Wij hebben daaraan voor minstens 75% schuld. Omdat wij er naar vragen.

Het straatje van liefde en dood door H.W. Sandberg.

‘Het zijn of niet-zijn is hetzelfde lijden,
Alleen een ijle grens wordt weggevaagd.’

J. Greshoff, ‘Gedichten’.)

Het straatje van liefde en dood. Ik loop er vaak doorheen wanneer ik ga van mijn huis naar het woelige Montparnasse, waar iedereen aan de liefde denkt, maar niemand aan den dood. Toch waart de dood er rond in al zijn vormen: de doodelijke verveling, de doodelijke onverschilligheid, de doodelijke banaliteit en de doodelijke eenzaamheid van hen, die geen idealen meer hebben en geen illusies. Montparnasse, smeltkroes van mislukkingen, voos artistiek-doen, verlangen naar bedwelming, een Cocktail, samengesteld uit de wonderbaarlijkste ingrediënten, maar waarvan alleen een leege, bittere smaak in den mond overblijft.... den volgenden middag.

Velen in het arrondissement van Montparnasse woonachtig, komen overdag of 's avonds door het straatje, dat ik met vreemde benauwdheid één der eerste dagen, dat ik in Parijs was, ontdekte. Uren lang had ik gezocht naar een kamer, tot ik tenslotte door het zien van ontelbare grauwe, donkere, smerige vertrekken, in een stemming was gekomen, alsof ik een boek van Dostojewski beleefde, één van zijn vele boeken, waarin hij beschrijft, hoe de hoofdpersoon van zijn verhaal een kamer zoekt, een eenvoudige goedkoope kamer. De avond daalde over de stad, die ik nog niet kende, de omtrekken van de huizen werden vager, alsof zij met houtskool waren geteekend, in een gure buurt was het éénige licht,

dat op de straat werd geworpen, dat van kroegjes, waar, aan de toonbank, mannen en vrouwen glazen dronken met een geel, groen of rood vocht erin, alsof zij bezig waren zich te vergiftigen. Plotseling, toen ik opkeek, zag ik, dat de huizen verdwenen waren. In hun plaats was aan weerskanten van den hobbeligen straatweg een lange, een eindelooze muur gekomen en achter dien muur.... stonden kleine huisjes met kleine daken. Op één van hen een kruis. Toen begreep ik, dat ik midden door een Parijsch kerkhof liep, dat aan weerszijden van den weg de dooden hun laatste appartementen hadden betrokken. Eindeloos leek mij de tocht door het kerkhof, dat door de stad in tweeën was gesneden, als een appel, ten behoeve van het verkeer, tot ik tenslotte achter de graven weer hooge huizen zag, met kleine getraliede raampjes, die hèlgeel gloeiden in den nacht. Het had den schijn alsof de menschen bang waren, dat de dooden door die kleine vensters naar binnen zouden klimmen en alsof zij ze daàrom met ijzeren staven hadden versperd. Even later stond ik op een groote boulevard en voordat ik nog van mijn verbazing bekomen was, doemde het vermaakcentrum van Montparnasse voor mij op en liet ik mij amechtig op het terras van een café neervallen om een glas verkoelend bier te drinken.

Later is die weg door het kerkhof mij vertrouwd geworden, liep ik er elken avond doorheen en bemerkte ik, dat het niet alleen het straatje van den dood, maar ook van de liefde was. De lantarens, die er branden, branden er slecht, waarschijnlijk uit eerbied voor de gestorvenen. Langs den kerkhofmuur, op het trottoir, staan smalle, spichtige boomen en bevindt zich een strook grond, door hekwerk afgesloten, waarop struiken groeien en waarin het klimop wortel schiet. Achter de boomen, half er achter, verbergen zich steeds menschen. Zij staan daar in eeuwigdurende omhelzing. De liefde duurt even lang als de dood. Alleen, de dood heeft er een eeuwigheid voor noodig, de liefde slechts één seconde. De geliefden achter de boomen van het straatje zoeken niet anders dan een omhelzing. Er is geen vunze liefde bij, zooals zij op Montparnasse te koop is. Hier is niet anders dan vergetelheid. Vergetelheid in het leven, vergetelheid in het sterven. En de boomen beschermen het zoet geheim. Zij spannen zich in, de boomen, zoo dik mogelijk te schijnen, zij ruischen met hun blade-

ren, als er iemand nadert, opdat men niet de kussen zal hooren, die worden uitgewisseld, zij rijen zich in een eindelooze rij, opdat van boom tot boom de liefde zich kan hervinden. Vreemdsoortige avondwandeling. Boven den muur uit kijkt de maan en werpt de schaduwen van de graftomben over den weg. Maar de geliefden zien niets, zij houden de oogen gesloten, zooals de dooden aan de andere zijde van den muur, die hen scheidt. Doch is er wel een scheiding, is de ijle grens niet weggevaagd?

Late auto's razen in verbeten woede over den kuiligen straatweg. Hun lichten vegen één moment over de donkere gestalten, zooals een vuurtorenbundel over de zee zwaait. Niets verroert. Een dronken man zingt hikkend een liedje. Maar het deert de dooden en de geliefden niet. Zij zijn opgenomen in het stadsleven en zij zijn er in verdronken. Aan hen gaan de dingen voorbij zonder dat zij het beseffen, omdat er voor hen alleen maar één groot gebeuren is of heelemaal geen gebeuren.

Wie wandelt zoo laat door
het straatje van den dood?
Het zijn de geliefden
hun wangen zijn rood
Hun stem is heesch van ontroering,
Hun oogen zijn nat van verdriet,
Achter den muur
Gestommel van beenderen,
De dooden richten zich op,
Zij vergaten niet,
Zijn of niet-zijn is hetzelfde lijden,
Maar zij vonden alleen geluk
in het liefdesverdriet.

's Ochtends vroeg is de weg als een andere weg. Een straatveger veegt langs het trottoir en raapt een peukje sigaret op. In een hoek ligt een handschoen, die zich heeft verslapen.

Ouwe Gerritje's liefdesavontuur door Ralph Springer.

Ouwe Dorus stapte, de gereedschappenbak op den doorgezakten schouder, op zijn manier, zij het dan met sukkelende pasjes, stevig aan. Dien bak droeg hij reeds vele jaren, eenige uren daags, op dienzelfden schouder en dat dragen had zijn bovenlichaam een eenigszins anderen vorm doen aannemen, dan de natuur eigenlijk bedoeld had. Loopend naast Dirk, den nieuwsten knecht van baas Mullema, kwam hij dan ook weinig voordeelig uit. De jonge kerel, die slechts eenige plankjes en een zaag droeg, had dat reeds direct bij zichzelf opgemerkt, doch hield loyaal den tred in, om den ouden voorman niet achter te laten.

Deze had zich voorgenomen, tegen den nieuwen knecht zoo min mogelijk te praten en zeker den weg tot aan den klant, waar ze moesten werken, zwijgend af te leggen. Praten, althans praten zonder nuttige reden, achtte hij niet in overeenstemming met de waardigheid van de oude timmermanszaak Mullema, waar hij de meesterknecht van was en die waardigheid diende hij zeker wel op te houden jegens een jongen hekkespringer als Dirk, die regelrecht uit den ‘revolutiebouw’ naar zijn oude burgerzaak was overgewaaid. En toch, niettegenstaande deze ernstige overweging, achtte hij een kort, waarschuwend gesprek niet overbodig. In zekeren zin, immers, had Mullema hem den nieuweling meegegeven, opdat hij hem een beetje zou inwijden, in de gewoonten en gedragingen bij een netten, ouden burger timmerwinkel. En dat inwijden ging immers niet, zonder te praten.

Nu en dan opende hij dan ook half den mond, doch sloot hem direct weer, uit ergernis, dat Dirk niets van zijn weifeling scheen te bespeuren, of haar geen aandacht waard keurde. Zeker was het, dat die jonge kerel heel wat meer belang stelde in de dienstmeisjes, die brood en melk aannamen en een kort ochtendpraatje maakten, dan in hem, Dorus, die toch eigenlijk den baas en de oude zaak Mullema vertegenwoordigde. En Dirk groette ze allen, of ze oud of jong waren, een armoedig ruiten japonnetje of een mooie zwarte jurk met wit boezelaar droegen. Nu ja, hij maakte wèl een weinig onderscheid en groette snaakscher, als hij een schalksch kopje, dan wanneer hij een ouwelijk vaatje zuur bier passeerde. Gevoel voor standsverschil bezat hij niet in het minst, maar zooveel te meer voor uiterlijke liefheid en aantrekkelijkheid.

Om de tien tellen keek de jonge kerel naast zich, ter overtuiging dat Dorus nog leefde en meesukkelde. Indien hij hem plotseling had zien neerzinken, zou hem dat niet in het minst verwonderd hebben. Den vorigen avond, nog, had hij een gewezen maat uit den revolutiebouw verzekerd, dat hij, tusschen al die ouwe mannetjes van Mullema, voortdurend het gevoel had, of hij zich op een veld tusschen pasgedolven graven bevond. Daar bedoelde hij echter volstrekt geen kwaad mee, want hij hield van alle soorten menschen, zoolang ze hem maar niet ergerden.

Bij een nieuwen, luidruchtigen, groet van Dirk keek Dorus hem een beetje beteuterd aan. Die kwiebus scheen wel alle dienstmeisjes uit de oude stad te kennen en zij hem, want de meesten harer groetten hem opgetogen terug. Dat kwam toch eigenlijk niet te pas, voor een knecht van de oude zaak Mullema. Het stond niet, want het had er van weg, dat ze naar de kermis gingen, inplaats van naar een ‘heerschap’, om te werken. Hij verschoof zijn tabakspruim naar de andere wang.

- Gistere, begon hij eindelijk, gistere is 't merakel mis met je geweest. Je hebt aardig de beest uitgehange, aan de winkel.

Zij stem klonk brommerig, doch hij trachtte haar terechtwijzend en waarschuwend te doen klinken. Echter had dat op Dirk een volkomen tegenovergestelde uitwerking. Hij draaide althans het hoofd naar hem toe en schalde een korten, helderen lach uit. Joviaal klopte hij den meesterknecht op den vrijen schouder.

- Is er iets met je, ouwe? vroeg hij dan, kwansuis bezorgd.

Wacht, ik weet het al, je hebt nog niks gehad. Wat docht je van een kruienbittertje? Dat is nou nèt iets voor de nuchtere maag, hè? Dat zal je beslist opknappe.

Dorus bleef een moment staan en hijgde van verontwaardiging. Zoo'n aap, die pas bij Mullema kwam kijken, nog wel overgewaaid uit den revolutiebouw, dacht hem, die nooit anders dan aan goeie burgerwinkels had gewerkt, de les te lezen.

- Mijn mankeert niks, verstaan je? richtte hij zich giftig tot hem. Wou jij soms prissemeere, dat ik misselijk ben?

Hij nam een fiere en waardige houding aan, hetgeen gek aandeed, daar hij wel een hoofd kleiner was dan Dirk.

- Och, trek je het maar niet aan, suste deze, goedhartig. Eerlijk gezegd, zou het me niks verwondere, àls je een beetje misselijk was. Man, op jouw leeftijd staan je ommers overal voor. Mijn vast smoesje is altijd, een oud werkman is precies een versch graf. Maar, over wat anders gekletst, mot je d'r eentje, of ik stap alleen naar binnen.

Hij zei dat in zijn gewone gulheid en begreep niet, dat hij den ouden man eigenlijk weer een nieuwe krenking toevoegde. Het was immers bekend, in alle oude timmermans-, schilders- en loodgieterszaken, dat een knecht van Mullema *nooit* een aanbod van drank afsloeg; althans, als het *sterken* drank betrof. En echter, was nog nooit, zoo lang die zaak bestond, een Mullemaschen timmerman op dronkenschap betrapt. Dit werd, in de oude winkels, op verschillende wijzen verklaard. Aan den eenen werd beweerd, dat een mannetje van Mullema héél wat opkon, voor je het hem kon aanzien, en aan den anderen gaf men er een heel wat schamperder uitleg van. Daar immers werden die ouwe timmerlieden er rechtstreeks van beschuldigd, alleen en uitsluitend te drinken, als de borreltjes, proppies enzoovoort niet ‘naar koper smaakten’, met andere woorden, als ze door *anderen* betaald werden. Ze zouden te gierig zijn, om voor eigen centen te drinken en een vreemde moest al bar royaal zijn, als hij ze dronken maakte, voor *zijn* rekening. De volle waarheid wist niemand en Dirk had er nog nooit een theorie over gehoord. Zeker was het dat, toen hij over zijn schouder keek, hij Dorus achter zich het café binnen zag stappen.

Onderwijl deze het glaasje Bols in zijn mond leeggoot over-

woog hij, dat een enkel borreltje, tot een tweede zou het toch wel niet komen, hem niet in het minst verplichtte, jegens dien nieuwen snoeshaan. Wat hem betrof, zou hij zich er toch niet door laten afhouden van zijn voornemen, Dirk op diens fouten te wijzen, zoodra hij dat noodig achtte. Daar was hij nu eenmaal meesterknecht voor.

De jonge kerel, die niets van dat wijze voornemen vermoedde, oordeelde dat ze nu, van vreemden, vrienden waren geworden en begon, zoodra ze verder gingen, een van zijn kant zeer onderhoudend gesprek. Allereerst bracht hij verslag uit van zijn laatste kloppartij, in een nachtkroeg en vertelde voorts van een dozijn vorige kloppies, waarin hij betrokken was geweest. Dorus luisterde maar half, bromde af en toe ‘h'm!’ en keek belangstellend naar alle tapperijen, die ze passeerden. De jonge man voelde echter opeens zooveel behoefte, zijn avonturen aan vroegere winkels op te halen, dat hij de blikken van Dorus volstrekt negeerde, ja scheen te vergeten, dat er nog sterke drank bestond.

Toen ze het huis van den klant, bij wien ze werken moesten, naderden, dreef in Dorus het besef van zijn verantwoordelijkheid weer boven.

- Stop 's effe, viel hij Dirk in de rede, vertel dat maar in schofttijd verder. We binne d'r nou zoo meteen en nou heb ik je eerst wat te zegge. Hou, zooveel als je kan, je fatsoen, want 't binne daar knappe meissies.

Dirk grinnikte en klopte hem op den schouder.

- Je bent me toch een ouwe smakker, hoor! schalde hij, goedkeurend. Zoo opgebruikt als je bent, weet je toch óók wel, wat knap is en wat niét.

- Als ik zeg *knappe* meissies, ging de meesterknecht onverstoorbaar verder, dan bedoel *ik* fatsoenlijke meissies, die knap op haarlui woorde zijn en op d'r kleere en waar jij je als fatsoenlijk werkman moet voordoen. Dàt en niks ànders bedoel ik.

- Zeg 's, je ziet mijn toch zeker niet voor een brok boef aan, monpelde de jonge man, gekrenkt. Als ze mijn niks doen, hebbe àn mijn ook geen kind. Ik weet me toch zeker wel te gedrage.

- Dat weet ik nou nog zoo net niet. Als je hier, net als Zondagnacht in dat café, de boel kort en klein slaat en de brokke gaat verkoope....

Hij slikte het overige van zijn reprimande in, doordat een oude dienstmeid hem bij den arm greep en tot stilstaan bracht.

- Laat je me nou haast voorbij zijn geloope, Dorus! kraste ze, met piepende stem. Je moest immers bij ons zijn, of niet?

Dirk keek haar eerst bevreemd aan, maar voelde zich dan van benepenheid bevangen. Nog nooit was het bij hem opgekomen, dat zulke kleine, mummieachtige menschjes, als dit oude vrouwtjemeisje, werkelijk in staat waren, door eigen kracht een huisdeur te openen, om zich op straat te laten uitluchten. Nu hem bleek, dat dit echter inderdaad mogelijk was, voelde hij iets in zich opwellen van den wrevel, waar zijn dagblad altijd vervuld van scheen, als het foeterde, tégen het werken door ouden van dagen en vóór staatspensioen.

- Ja Gerritje, viel Dorus haar bij, we moete juist bij jou zijn. Hoe gaat het met je been?

- Heel goed, dank je wel, Dorus. Ik heb er weer een nieuw smeerseltje voor. Moest jij óók eens gebruiken.

- En dit hier is onze nieuwe knecht, die zou me vandaag helpe, stelde Dorus zijn maat voor.

Het besje trachtte Dirk in de oogen te zien, maar bracht het niet hooger dan tot aan zijn kin.

- O jemie! kreunde ze, wéér zoo'n jonkie. Die zal het bij Mullema wel niet lang uitzinge. Als ie nou maar geen vuile voete in huis brengt! jankte ze, bezorgd. Weet je wat, Dorus, we moeste 'm maar zijn schoene late uittrekke, denk je ook niet?

Dirk keek haar eenige oogenblikken verbaasd aan en brulde toen zoo luid, dat het oudje verschrikt naar binnen stoof en een langen stoffer greep.

- Hé, Dorus, joelde hij, dàt is dan zeker de grootmoeder van je knappe meissies! Of, is ze nòg verder in de familie?

Zijn makker lachte er volstrekt niet om, doch keek bezorgd naar den langen stoffer.

- Hou je mond dicht! bromde hij. Ze is het keukenmeissie en ze hebt hier een hoop in te brenge. Als ze één vinger uitsteekt, mag ik hier niet meer de vlag uitsteke, op Koninginnedag.

- Ook een kopzorg voor jou, al valt d'r vinger d'r af.

- En dan heb ik een strop van een gulden. Affekaat Breslau, zoo heet het heerschap hier, bemoeit z'n eige niks met het huis-

houwe en laat alles aan mevrouw over. En dié heeft het weer zoo druk, dat alles op de booie neerkomt en Gerritje is de oudste.

- Dàt zag ik direct al, beaamde Dirk. D'r is geen tweede meid gebore die zoo oud kan zijn als zij, laat staan nòg ouwer. Zeg Dorus, heb jij in je jare de grootmoeder van schele Hanna nog gekend, die op den hoek van de Kromme Palmstraat met visch heeft gestaan, een jaar of vijftig, vijf en zestig gelede?

- Nou, komt er nog wat van, of de deur gaat dicht, knarste Gerritje. Trekt ie nou zijn schoene uit? vroeg ze Dorus, zachter.

- Ik laat 'm zijn voete flink vege, stelde deze haar gerust.

Ze nam hen mee naar het sous-terrain en wees verschillende gebreken aan. Het keukenraam schoof veel te moeilijk en àls het schoof, piepte het zoo benauwend, dat ze, telkens als ze het aanraakte, angst kreeg, dat er een muis in zat. Dus, raakte ze het maar heel niet meer aan. En er hingen wel drie kastdeurtjes scheef, in de scharnieren en voor het aanrecht moest een plank vernieuwd worden.

Ze scheen haar angst voor Dirk overwonnen te hebben en keek hem nu scherp en doordringend aan.

- Waarom sta jij te luisteren, als ik het tegen Dorus heb? Kan je niet alvast wat doen?

- Mag ik dan maar beginne, U de hand te kusse? viel de jonge man ernstig uit, denkend aan de rol, die hij voor zijn liefhebberij-tooneelgezelschap instudeerde.

Zijn verwachting, Gerritje opnieuw aan het schrikken te maken, kwam niet uit. Ze had reeds ruim zestig jaar in verschillende huizen gediend en in dien tijd met honderden werklieden omgegaan. Volgens haar inzicht was ze er altijd in geslaagd, hen met vaste hand te regeeren.

- Je praat zeker zoo mal, omdat je een kop thee wil hebbe, niet? Kun je krijge, man. Hier, onderwijl jij dit leegdrinkt, ga ik met Dorus naar bove, om nog meer werkzaamhede aan te wijze. Jij drinkt straks tegelijk met mij, niet Dorus?

- Ja, Gerritje.

Hij volgde haar en nu maakte Dirk zich het gemakkelijk op de drie aanwezige keukenstoelen. Poes kwam langzaam op hem af, kromde den rug en strekte de pooten, onder wantrouwend gemauw. Hij wierp haar een stuk brood toe.

- Hier pak an, kreng, snauwde hij.

Van katten hield hij net zoo min, als van bedillerige oude vrouwen. Toen ze zijn brood minachtend berook, greep hij een turf en smeet haar die na. Zoo'n behandeling was ze niet gewoon, van menschen. Dus zag ze Dirk voor een buitengewoon groote rat aan, maakte een dreigenden hoogen rug tegen hem en blies als een blaasbalg. Dirk balde de vuist, hetgeen haar nog meer opwond.

Stel je toch niet zoo idioot aan, oud mormel, schimpte hij. Moet jij me óók al hebbe. Nèt zoo oud en genieperig als dat knappe dienstmeissie van Dorus. De heele inventaris schijnt hier wel aan den rand van het graf te staan. Stel je voor, mijmerde hij, die lui zelf zijn nèt zoo oud en beenderig als Gerritje en ze stappe uit, onderwijl ik hier aan het werk ben en ik moet alles erve, of ik wil of niet. Het eerst van alles zwiep ik dat morrel de plomp in.

- Hé jij, kan je het zoo wel uithouden? riep een spottende stem hem toe. Of moet je nog een leunstoel met een half dozijn kussens hebben? Je zult wel moe zijn geworden, van die boterham.

Verrast wipte Dirk van zijn drie stoelen af.

- Verrek, mompelde hij, in zijn schik, hebbe ze van dit goedje óók in huis?

Voor hem stond een groote blonde meid, blijkbaar onder de twintig, met frisch gezicht en guitige oogen. Dirk had er nauwelijks in gekeken, of hij voelde zich hevig belangstellend naar haar uitgaansavond.

- Heeft mijnheer zijn tong verloren? vroeg ze, lachend.

- Zeg, Griet, dan is die ouwe rammelaar toch zeker op zijn zachtst je grootmoeder, niet? Wat ben ik blij, dat ik niet direct al de beene heb genome. Nee, nou zal het wel goed worde.

Het meisje lachte geamuseerd.

- Mallert, jij met je Griet. Ik heet Jans. En wie is volgens jou mijn grootmoeder?

- Die ouwe hoop beene, die d'r nou met Dorus van door is, verduidelijkte hij. Niet dat er een cent kwaad bij is, want samen binne ze zoo oud als Christus' geboorte. Ja, juist, je moest me nog eens inschenke.

- Och vent, niemand biedt je immers wat aan.

Ze viel zoozeer in zijn smaak, dat hij haar een der drie stoelen afstond, opdat ze rustig naar hem luisteren kon. Toen vertelde hij haar, dat hij, in den korten tijd dat hij in huis was, de kat gedresseerd had. Echter was hij daar niet in het minst trotsch op, omdat het maar een klein kunstje was, vergeleken met den dressuur van een Duitschen dog, van zijn vorigen patroon. Voor dat hij bij dien baas werkte, durfde niemand dat gevaarlijk kreatuur aan te kijken en de timmerman die hem zou hebben uitgelachen, zou een medaille hebben gekregen; want, uitgelachen worden kon die hond heelemaal niet uitstaan. En toch, lachte hij zelf wel altijd, of eigenlijk was dat meer grijnzen, en wel op zoo'n gemeene manier, dat het heele personeel doodangstig voor hem was. Hij had zich echter niets van dat monster zijn lef aangetrokken. Den eersten keer dat hij tegen *hem* grijnsde, had hij hem een emmer met water, met emmer en al, nagegooid en toen dat kreng springen wou, had hij hem met vasten blik gehypnotiseerd. Hij liet Jans zien, hoé vast hij kijken kon. Sedert dien dag bleven voorbijgangers voor den winkel stilstaan, om te zien, hoe aanhankelijk de hond tegen hem deed en welke mooie kunsten hij maakte.

- Moet toch een heele last voor je baas geweest zijn, merkte Jans op. Voortdurend zoo'n opstootje voor de deur. En, moesten ze er ook nog voor betalen?

Dirk keek haar gekrenkt aan en zweeg. Toen nam hij een schroevendraaier uit den gereedschappenbak en trad op het raam toe.

Zeg eens, lomperd, kan je geen antwoord geven? riep Jans.

Ze kwam een stap naderbij, doch Dirk hield zich doof en schoof het raam omhoog. Die onverschilligheid vond ze toch wel wat al te brutaal. Ze kwam nog wat naderbij en trok hem aan den arm. Het volgend moment zweefde ze als het ware over den vloer, sloeg zijn arm als een tang om haar hals en perste zijn mond op haar lippen.

- Dat vind ik nou echt lief van je, zei Dirk waardeerend, een minuut later. Jij bent tenminste niet zoo bleu als die nuffies, die preutsch doen, als je een beetje hartelijkheid verwacht. Wil je wel geloove, dat ik nog liever één zoen van jou heb, dan een heele ketel thee van die ouwe sleepboot.

Jans, verontwaardigd om zijn stijve omarming, trachtte zich los te rukken, maar moest om dat nieuwe scheldwoord zoo erg lachen, dat Dirk haar verweer niet voor ernst nam.

- Eigenlijk ben je een linke deugniet, verweet hij haar. Ben je dus achter me om geslope, om me stiekum in me hals te zoene.

- Zeg eens, brok schun, denk je....

Hij liet haar niet uitspreken, perste haar weer tegen zich aan en verloofde zich opnieuw met haar. Achter hen ging voorzichtig de deur open. Gerritje schuifelde naar binnen. En nauwelijks had ze een overzicht op hetgeen in de keuken plaats vond, of ze stiet een stroom verwijten en afkeuringen uit, in zulk een haastig tempo en in zóó vreemde bewoordingen, dat haar stem er dra geen raad mee scheen te weten en van schrik oversloeg.

Bij den eersten klank, dien ze uitsloeg, slaakte Jans een gil, maar zoodra ze Gerritje zag, lachte ze hardop. Niettemin rukte ze zich nu krachtdadig los en rende de keuken uit, hoewel Dirk haar nariep, dat ze een wollen dweil moest zoeken, om dat bos brandhout af te wasschen; het keukenmeisje ging te keer, vond hij, of ze op het punt was, een toeval te krijgen. Jans stoorde zich echter niet aan zijn praatjes en liet hem met Gerritje alleen achter.

- Kom je nou haast een beetje bij? vroeg hij, op onzekeren toon, toen het oude keukenbesje bleef doorbrabbelen. Of, moet je misschien op je rug geklopt worde?

Iets vreeselijkers had hij niet kunnen uiten, want dat waar Gerritje den allermeesten afschuw van had, was, door een man aangeraakt te worden. Reeds langer dan zestig jaar had zij zichzelve voorgehouden en meermalen verkondigd, dat een man, of hij achttien of zestig was, eenvoudig half gek werd, zoodra hij iets zag, dat ook maar op een vrouw leek. Ze was er innig van overtuigd, dat het voor een man iets onvergelijkelijk zaligs moest zijn, de hand of het gezicht van een vrouw te streelen, doch haar sexe-vijandschap was zoo fel, dat ze haar tegenstander ook niet de lichtste gewaarwording van zaligheid gunde. Nu was ze er weliswaar volmaakt zeker van, de snoodaards altijd op een afstand te hebben gehouden, doch zelfs op haar hoogen leeftijd was ze nog niet genezen van den overheerschenden angst, voor alles wat een broek droeg.

Toen ze Dirk dan ook schertsend een beweging zag maken, of

hij haar inderdaad op den rug wou kloppen, schoof ze verschrikt achteruit, de handen instinctmatig gevouwen voor haar schoot houdend.

- Schooier, je doet me niks, versta je! kreet ze, je blijft met je handen van me lijf! Als je me aanraakt, gil ik het huis bij elkaar!

De jonge kerel deinsde verbluft terug, doch proestte het dan uit.

- Mensch, je bent daas, je bent niet goed wijs. Wat zou ik je dan moéte doen?

Hij schudde verbaasd het hoofd en bekeek medelijdend haar schraal, gerimpeld gezichtje, dorre schouders en heel haar min figuurtje, waar, naar hem toescheen, overal beenderen en ribben doorheen staken. En, toen moest hij weer lachen, om haar angst en haar pretentie. Maar ze bleef nog steeds veilig op een afstand staan en stak aanklagend den vinger naar hem uit.

- Ik vertrouw je tòch niet. Je hebt Jans óók gezoend en net stak je al je hand naar me uit.

- Och knolletje, schei nou uit, of ik lach me nog een ongeluk. Welke kerel, die nog niet heelemaal stapel besjoege is, zou nou aan jouw gebeente z'n handen willen bezeere. Schiet maar gauw de keuken uit, dan gaan ik het raam make. Of, moet ik soms de muis late piepe? dreigde hij.

Dit was genoeg, om haar te verdrijven en nu ging hij fluitend aan het werk. Zijn maat Dorus zag hij niet terug, waar hij uit opmaakte, dat deze met Gerritje zat te vrijen, of in slaap gevallen was. Om het kwartier kwam Jans iets uit de keuken halen of er heen brengen en dan opperde hij die verdenking ten opzichte van zijn maat, tegen haar. Dra vertelde ze hem, dat Dorus den zolder was opgegaan, doch dat ze niet wist, of hij werkte, vrijde, of sliep.

- Ik weet wel, dat Gerritje minstens een half uur met hem heeft staan praten en mevrouw is er ook nog bij te pas gekomen.

- Misschien overlegge ze wat ze ons voor trouwkedoo zulle geve, opperde hij.

- Welke ons?

- Vraag je dat nog? Ik en dat bos brandhout, natuurlijk.

Dorus kwam om twaalf uur beneden, om zijn brood te eten. Gerritje schonk groote koppen koffie in en bediende Dirk op een

afstand en met afgewend gelaat, als beschouwde ze hem als een nog niet geheel getemden hond.

- Moet jij ook niet een stukkie ete? vroeg Dorus aan zijn oude vriendin.

- Ikke niet, Dorus, zei ze, benepen. Ik zou geen brok naar binne kunne krijge. Ik ga maar weer weg, ik word hier benauwd.

- De ouwe dag, trachtte Dirk zijn maat in te lichten. Je snapt toch soms niet, hoe die ouwe waschtobbes het voor mekaar boksen, d'r zooitje beene in één geheel te houwe.

Dorus keek hem verwonderd aan, maar gaf er geen antwoord op. Toen stopte Dirk zorgzaam zijn pijp en hield er een lucifer bij.

- Dat zou ik nou maar late, bromde de meesterknecht. D'r mag hier in huis nooit gerookt of gepruimd worde en niet gespoge ook. En als je het weten wil, al die dinge doen wij manne van Mullema nooit. Wij werkmensche wete hoe het hoort en waar we stane.

Dirk knikte waardeerend en deed een paar diepe halen. Toen bood hij hem zijn tabakszakje aan.

- Hier, stop ook maar eens, dan krijg je weer een beetje lucht in je hoofd.

- Ik zou die pijp nou maar weglegge, drong Dorus aan. Moet ik jou dan verdorie alles twee maal zegge? Me dunkt, dat je het hier al genoeg verbruid hebt. Hoe komt het je in je hoofd op, 't keukenmeissie aan te hale en te wille zoene? Zoo'n brutaliteit heb ik nog nooit van m'n leve meegemaakt. Ik ken Gerritje nou al over de dertig jaar en ze het er altijd een gloeiende hekel aan gehad. Het zou bij mijn dan ook nooit zijn opgekomen, óók niet toen ik jonger was.

- Waar ijl jij toch zoo hardnekkig over? viel Dirk, verbaasd, uit. Zeg 's, lekkere vijg, je hebt op zolder toch niet legge zuipe, want dat zou ik affeluizig gemeen vinde. Ik ben een redelijke jonge, altijd geweest, maar je moet mijn m'n eige hier niet alleen late afbeule en jij intusschen met ouwe Gerrit aan de flesch zitte lurreke. Gelijke monnike, gelijke kappe.

Nu keek Dorus verbaasd op.

- Dat zeg je tege mijn? Ben *jij* dan niet sikker?

- Ik? Nee, jij. Waarom vraag je mijn dat?

- Wáárom of ik dat vraag? Vraag je dat nog? Alleen iemand die zich hardstikke heeft afgelaaie kan het ommers in zijn harsens opkome, zoo'n door en door fatsoenlijk meissie te lijf te wille.

- Bedoel je met dat door en door fatsoenlijk meissie ouwe Gerritje? vroeg Dirk, voor alle zekerheid.

- Wie ànders? stoof de oude meesterknecht op. Wat dacht je dàn wel van d'r? Ze is drie en zeventig jaar en d'r valt niet zóóveel op haar te zegge. Ze heeft een en zestig jaar in elf dienste gediend, maar d'r is niet één, die haar zooveel kan nageve. Vraag jij nog, of ze fatsoenlijk is? Dat had je verstand je al direct moete zegge. Ze heeft temet staan huile, bij me en mevrouw is d'r bij te pas gekome, die heeft nog d'r hoofd geschud. Nou weet je het.

Dirk sprong zoo woest op, dat de groote koffiekom aan scherven viel.

- Zeg 's, nou moet je me toch eindelijk eens vertelle, of hier dat heele ouwe zooitje krankjorum is, of dat ik het ben, of dat jij van Lotje bent getikt. Wat is dat d'r voor eentje, die mevrouw, die d'r hoofd om mijn heeft geschud? En als d'r kerel thuis is, laat die dan voor de draad komme. Vooruit met hem, sleur hem hier heen en die ouwe maagdepeer ook! Ik lust ze, al ware ze met d'r lui zesse, ik ben nog frisch!

Hoe harder hij schreeuwde, des te kleiner Dorus in elkaar kromp. Zoo iemand had nog nooit bij de oude zaak Mullema gewerkt. Een knul die zóó hard dorst te schreeuwen, in het huis van een heerschap, was beslist tot alles in staat.

- Wees nou stil, Dirk, trachtte hij dezen te kalmeeren, schreeuw nou niet zoo. Ze hoeve ommers niet alles te hoore, ze zoue d'r wonder wat van denke. Ik had 't al gesust, voor je en nou mag je vandaag nog hier blijve werke....

- Zoo? Màg ik? Maar om hier die heele gaarkeuke in mekaar te stampe, daar heb ik geen mag-ik voor noodig; dat doen ik wel uit eigen sjenieigheid. Waar zit dat garnizoen, hier? Sleep ze voor de draad!

- Morge moest d'r maar een ander mee, zei mevrouw, dan zou ze niks tege Mullema zegge. Altijd, als je Gerritje verders met rust liet. Ze is er nou eenmaal niet op gesteld; alle meissies benne niet eender.

- O nee? vroeg Dirk, schamper. Ik wou het juist eens bij

haar met een end hout probeere. 't Is om je een aap te lache. Of, staan je me te belazere?

- Ik? Bij ons, bij Mullema....

- Loop naar je groomoer, mèt je Mullema, pruttelde Dirk, al kalmer. Wil ik jou eens wat vertelle, Dorus? Je bent een vervelend brok steigertouw. En wil ik je oók eens vertelle, waarom ik 'm niét smeer en den heele dag blijf rondhange? Enkel en alleen om die ouwe Gerrit te voere en om met Jans een lolletje te hebbe. Gesnapt? En vanavond gaan ik met haar uit.

- Met Gerritje? stamelde Dorus, als wezenloos.

Dirk trad, nu geheel bedaard, op den gootsteen toe, vulde een kom met water en reikte haar zijn maat over.

- Hiero, ouwe sekreetspijp, zuip die maar leeg. Je bent wel al een ouwe burgerturf, maar ik kan het toch niet goed aanzien, dat je voor mijn ooge verrekt. En als je nou de heele dag niet meer zoo vervelend aan mijn hoofd ligt te ijle, mag je het precies wete. Ik gaan vanavond met Jans op stap en reken maar, dat ik schik met d'r zal hebbe. Laat je dat gedacht zijn, ouwe dronke tobbe.

- Dàt is nog nooit voorgevallen bij Mulle....

Hij schrok en zweeg, bij een angstaanjagend gebaar van Dirk. Toen gingen ze te zamen naar de verdiepingen, om de verschillende karweitjes op te nemen. Dirk kneep Jans in het voorbijgaan in den hals. Op de trap passeerden ze Gerritje, die de oogen neergeslagen hield.

Al pratend over de werkzaamheden kwam Dorus geleidelijk bij. Hij was nooit erg spraakzaam, maar met zoo'n raren snuiter als Dirk kon hij toch niet gesloten blijven. Hij vond hem iets weg hebben van een wonderdier en daar moest hij dan maar anders mee omgaan, dan met de ouwe mannetjes van Mullema, dacht hij.

Toen ze den zolder bereikten, werd Dirk ingewijd in een der plezierigste eigenaardigheden van oude winkels als Mullema. Dorus trok het laddertje, waar langs ze waren opgeklommen, òp, waardoor hij de communicatie met het huis verbrak. Daarna strekte hij zich gemakkelijk op een stuk oud tapijt uit.

- Verrèk, doen ze dat altijd bij Mullema? vroeg Dirk, zich eveneens behagelijk neervlijend.

- Altijd. Hier komt d'r niemand en de ouwe ook niet, voor een uur of drie. Waar is nou je zakkie tabak?

Ze stopten en bliezen, naast elkaar liggend, dikke blauwe wolken uit. Dirk zette een omslachtig verhaal op, van een nachtelijke kloppartij, waarbij hij vier huurkoetsiers naar het gasthuis had geholpen. Hij had echter pas één murw geranseld en een tweede nauwelijks twee kopstooten verkocht en een blauw oog gehengst, toen hij bemerkte, dat zijn maat en meesterknecht gerust sliep.

Zoo, dat is zeker zoo de gewoonte bij Mullema, mompelde hij toen tevreden en legde zich ook op zijn slaapzij.

Nu blijft hij vanavond eens thuis door Will Wemerman.

Nu blijft hij vanavond eens thuis. Dat is voor het eerst sinds.... hoeveel weken al? O ja, sinds dat met Beatrix. Natuurlijk. Hoe lang is dat nu al weer? Het is vandaag de zestiende. Nee. De zeventiende; hij heeft vergeten verder te draaien.

De zeventiende. Dus juist zes weken. 42 dagen. 42 avonden.

42 avonden van uitgaan en pretmaken. Ja, waarom zou hij thuis blijven? Uit principe werkt hij 's avonds niet meer. De heele dag leest hij en schrijft critieken. En 's avonds maakt hij pret.

Wat is dat?

Als men eet in een groot restaurant en een schouwburg bezoekt en na afloop dansen gaat waar veel vrouwen zijn; en als men dan genoeg geldt bezit om veel whisky te drinken.... heeft men dan pret?

Wel natuurlijk, hoe zou men anders pret hebben!

Ja, dan heeft hij die 42 avonden wel plezier gehad. Veel.

Gek. Hij was het vergeten.

Of zou er ergens toch nog een andere vorm van plezier zijn?

Ach, dat maakt het leven maar gecompliceerd voor niets! Dansen en drinken *is* pret hebben.

En. Vergeten.

En nu houdt hij de heele avond zijn chambercloak aan. Ook dàt is sinds 42 avonden niet gebeurd.

- Courantenbericht: Vaz Dias meldt ons, dat te 's-Gravenhage de heer X. Y., bekend Criticus en Essayist, de avond en

nacht van 17 op 18 dezer, geheel op zijn kamer heeft doorgebracht. Uit betrouwbare bron verneemt Vaz Dias nog, dat de heer X. zijn kamerjas heeft aangehouden, totdat hij zich te bed begaf Dit is voor het eerst sinds 42 dagen.'

Haha!

Nee. Het is nog te vroeg voor een borrel. Juffrouw Dijk kan thee zetten.
Ach nee, juffrouw Dijk is naar haar naai-en-zoo-krans-avond.
We gaan zelf thee zetten.
Nog een courantenbericht? Niet noodig. Het zou te overladen worden.
Overladen is burgerlijk. En burgerlijkheid is erger dan een valsch karakter.
En zelfs nog erger dan eten zonder het gebruik van een mes. -
Thee zetten is een aardig werk. En opwindend voor wie het niet veel doet.
Doet juffrouw Dijk twee of drie scheppen in de theepot?

Daar zit hij rustig met de krant. Er staat weer niets in vanavond. Het komt er ook eigenlijk niet op aan, of Duitschland of Italië oorlog maakt. En de Kunst schijnt nog steeds erg in nood te zijn. Er verschijnen tegen Sint Nicolaas en de Kerst een kleine twee honderd nieuwe boeken. Arme Kunst.

Waarom blijft hij vanavond eigenlijk thuis?
O ja, er was geen schouwburgvoorstelling. En de eenige behoorlijke film draaide in een volksbioscoop.
Maar er was toch wel een operette immers of....
Kom, hij ìs nu een maal thuis. Nu blijft hij. -
De krant uit. Boek lezen? Beter maar wat denken.
O nee, natuurlijk *niet* denken. Vooral niet.
Dan tòch boek lezen? Nee, geen boek. Dan kan hij toch zijn blauwe potlood niet lang met rust laten. - Nee, daar ligt een 'humoristisch' tijdschrift.
Hoe komt dat op zijn bureau? Doet er niet toe. Dat komt nu mooi van pas.

Het is wel prettig om thuis te zijn.
Maar er is toch zeker een schep thee te veel in de pot.

De bel? Ja, nadrukkelijk: rrrrrrt. Vreemd om deze tijd de bel te hooren door het stille huis. Dat was in 42 dagen.... O schei uit met die 42 dagen!
Ja, nu zelf open doen, natuurlijk.
Er staat een meisje voor de deur. Vóór in de twintig zoo te zien. Maar daar kun je meestal niet veel van op aan.

'Is meneer X. Y. te spreken?'
'Daar spreekt u mee.'
'Ik heb u wat te zeggen.' Het meisje staat al in de gang en sluit zelf de deur achter zich.
(Het leven verleert je wel om je ergens over te verbazen. - Prettig is dat).
In de kamer zegt hij 'Gaat u zitten. Waarmee kan ik u van dienst....'
Maar zij zegt al: 'Er is iets dat ik zeer sterk verlang.'

Het meisje heeft een bleek gelaat met diepliggende, zwarte oogen. Heel zwart haar sluit een kap glad om haar hoofd. Haar lippen zijn zeer rood.
Hij kijkt haar aan en glimlacht heel even. 'n Hartstochtelijk kind.

'Kunt u raden waar ik naar verlang?'....
Even zijn er sarcastisch-lachende gedachten in zijn hoofd. En hij wil zeggen, dat hij dat niet zoo heel moeilijk vindt; maar dat het min of meer cru is, om de dingen zoo bij de naam te noemen.
Maar zij zegt alweer: 'U kunt dat ongetwijfeld niet raden. De zaak is n.l. deze: ik verlang er hevig naar, u te vermoorden.'

(Een menschenleeftijd van levenservaring is niet voldoende om bij zoo'n gezegde alle verbazing te weren.)

Maar omdat hij een man van de wereld is, zegt hij: 'U zult we wel willen excuseeren als ik verklaar, dat dit verlangen me min of meer 'vreemd voorkomt.'

‘U zult het echter kunnen billijken, als ik u vertel, dat u mijn zuster gedood hebt.’

‘Pardon?’

‘Ja, u hebt mijn zuster gedood. Het zal u wellicht niet interesseeren, maar de waarheid valt toch niet te ontkennen.’

(Dergelijke dingen zijn groeizaam voor verbazing, als Meiregen groeizaam moet zijn voor heel kleine kindertjes die zingen: Mei-regen maak dat ik grooter word, grooter word....)

‘Dus ik heb uw zuster vermoord? Wanneer, waarmee in vredesnaam....’

‘Met een critiek.’

‘Aha, met een slechte critiek op een boek van haar. Ze schreef dus?’

‘Nee, met een *goede* critiek; op een boek van haar man.’

‘Met een goede.... Het is me buitengewoon raadselachtig.’

‘Als u er belang in stelt....’

‘Natuurlijk, natuurlijk!’

‘Mijn zuster was op vrij jeugdige leeftijd getrouwd met een ouderen man. Hij was zeer ontwikkeld; eigenlijk een geleerde en een eminent mensch. De eerste tijd waren ze erg gelukkig, maar na verloop van tijd meende mijn zuster, dat haar man haar verwaarloosde. Misschien was dat ook wel zoo. Hij zat bijna de gansche dag op zijn studeerkamer en kon zich zoodoende weinig met de alledaagsche huiselijke dingen bemoeien. Dat maakte haar ontevreden. En ook zijn belangstelling voor haar was niet zoo groot, als zij van een jeugdiger en geestelijk misschien minder hoogstaand echtgenoot had kunnen verwachten.

Zoodoende leefden ze steeds verder van elkaar af. En tenslotte ging zij aandringen op een scheiding. Hij wilde daarin eerst niet toestemmen, omdat hij de reden niet volkomen doorgrondde, maar toen hij haar verdriet en ergernis bemerkte, gaf hij haar eindelijk alle vrijheid. Hij zette een bedrag aan geld op haar naam en zij ging met mij samen wonen op mijn etage.

Er was bij ons niet veel te doen en het gebrek aan werk verveelde haar tenslotte. Daarom schreef zij op een advertentie,

waarin een weduwnaar vroeg om een plaatsvervangster van de huisvrouw. Zij vond daar inderdaad emplooy. Er waren twee kinderen waarmee ze het goed kon vinden.

Maar spoedig bleek het, dat de weduwnaar haar volkomen als plaatsvervangster voor zijn vrouw wilde hebben, - echter in vrije liefde, aangezien hij haar niet wilde trouwen ter eere van de nagedachtenis zijner vrouw.

Intusschen een min of meer bedenkelijke opvattting.

Daar zij van de man was gaan houden, stemde zij er in toe.

En nu Uw aandeel in de geschiedenis:

Die man is schrijver. Dat wil zeggen: van zijn beroep is hij boekhouder op een export-kantoor. Maar de laatste jaren verbeeldt hij zich te kunnen schrijven. Hij heeft op eigen kosten een bundel novellen uitgegeven en op die bundel heeft u, onbegrijpelijkerwijze, een goede kritiek geschreven.

Die critiek is hem naar het hoofd gestegen. Sindsdien noemt hij zich litterator en is onuitstaandbaar van ‘artisticiteit’.

Maar nu heeft hij zich voorgenomen, een roman te schrijven. Een roman, behelzende zijn eigen levensgeschiedenis. Hij noemt het een meesterwerk. Maar daar zijn verhouding met mijn zuster weinig interessante stof opleverde heeft hij die gemaakt. Hij heeft haar eenvoudig gemarteld en gesard; hevige scenes uitgelokt om die te kunnen beschrijven in zijn boek. Hij heeft met haar geleefd als een beest. Dat vond hij artistiek en interessant. Hij heeft haar geestelijk en lichamelijk gepijnigd. Ook lichamelijk ja, en zoo erg, dat zij hem tenslotte heeft aangegeven bij de politie. De buren konden getuigen.

En zoo ontzaglijk veel hield ze van dien man, dat ze, toen er proces-verbaal werd opgemaakt, uit wroeging en zelf-verwijt zich van het leven heeft beroofd.

U ziet dus, meneer X.Y. dat u schuldig bent aan haar dood!’

Hij staat op.

‘Die man is een psychopaath en u bent het waarschijnlijk ook.’

Een sigaret wordt aangestoken. Misschien herinnert hij zich de bundel. Dat was dan even voor die geschiedenis met Beatrix. Wat kan er in zes weken veel gebeuren. 42 dagen - haha!

Het meisje staat ook op. ‘U zegt, dat ik een psychopaath ben, nietwaar?’

Haar oogen zijn heel zwart. Haar lippen wijken van een. Haar mond is als een roode vlek in haar wit gezicht.

Zij gaat naar hem toe. ‘U hebt mijn zuster vermoord,’ zegt ze, ‘u bent een moordenaar.’

(Alle verbazing is nu gesmolten. Als margarine in een bakpan.)

Hij zegt nog steeds niets.

‘U bent de moordenaar van mijn zuster en ik zal mijn zuster wreken,’ zegt ze, zoo pathetisch als de ‘verklarende tekst’ van een ouderwetsche film.

Ze neemt de koperen sigarendoos van de tafel. Heft haar hand op.

Hij legt zijn sigaret weg. Met één stap is hij bij haar. Hij trekt haar slanke lijf ruw tegen zich aan. Zijn lippen en de hare worden één.

De sigarendoos valt met een kletterende slag op de haardplaat.

Haar lichaam is slap. Zij zinkt weg in een gloeiende kus.

De divan staat in een donkere kamerhoek.

En in zijn hoofd zijn weer de cynische gedachten, dat een vrouw wel andere verlangens heeft, dan iemand te vermoorden.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Oud vrouwtje.

Klein, kromgebogen, 't oude vrouwtje strompelt.
En kindren schelden: - ‘Heks!’ en ‘Tooverkol!’
Eén, dat zij struikel', drijft tot haar zijn tol,
Twee bauwen na de woorden, die zij mompelt.

Zij wou naar 't park, maar, bang voor 't laf gesol,
Dat haar, zoo zwak, zoo weerloos, overrompelt,
Haar tikkend stokje in elke plas gedompeld,
Vlucht ze, als, gejaagd, een diertje naar zijn hol.

Hoog steilt de trap, haar borst doet pijn van 't hijgen.
In 't zolderhokje is 't veilig wel en stil -
Had ze één nu maar, die lief haar was en eigen!
Een vriendlijk woord is ál nog wat zij wil.
't Is bitter, áltoos worgend leed verzwijgen -
Droef trilt haar mond, een traan bewaast haar bril.

II.
Aan vaders arm....

Aan Vaders arm, als vroeger, na de school,
Mooi Meisje tript, met lachje en babbelpraat,
Maar schaamte drijft een blos haar naar 't gelaat.
In zomerwoud dat loom verliefd gedool
Met hem, wiens lokstem noô zij wederstaat,
Haar meer dan vriend, haar liefste, haar idool,
Terwijl nog Vader ziet een aureool
Van reinheid rond zijn meisje - wás het kwaad?

Mocht zij, vol teeder mededoogen, niet
Hem, wien zijn vrouw zóo droef en eenzaam liet
Met honing troosten van haar liefdemond?

Neen, 't was geen zusterkus! Nu voelt zij 't wel.
Hij vleide en zij vergat hoe plicht hem bond -
Zij gaf haar liefde, hij, veroovringspel.

III.
Bij het graf.

Zij staat bij 't graf - Hier baat geen handewringen,
Geen bloemenoffer, als een bede vroom,
Geen stille traan, geen bleeke hemeldroom,
Geen tergend spel van mooie erinneringen.
Onder die zerk vergaat wien, sterke boom,
Haar liefdeklimop teeder mocht omringen.

- 'O rozemond, die kussen kon en zingen,
Armen, waarin ik wégschool, liefdeloom!
O liefdekracht, die mij placht te beschermen,
Wie ik, bezaligd, héel mijn leven gaf!
O felle dood, die weet van geen ontfermen!
Voor welke zonde lijd ik déze straf?'

De regen ritselt, droeve duiven kermen,
De wind verspreidt haar bloemen over 't graf.

Verzen van An Veltman.

Zoekende.

Ik wil wachten
altijd weer,
wachten wil ik
altijd weer,
want eens zult Gij komen
als de zon na stormig weer.

Maar Gij vraagt
ontstellend veel,
o, Gij vraagt
ontstellend veel,
ach, van pijn, na al Uw slagen,
wil geen kreet meer uit mijn keel.

En toch blijft Gij
mij nog ver,
o, wat blijft Gij
mij nog ver,
duister zijn mijn nachten,
zonder eene ster.

O, hoe kom ik
U nabij?
o, hoe kom ik
U nabij?
Zie, van alle ballast
is mijn hart al vrij!

Zal ik U dan
zien tot dank?
Zal 'k U waarlijk
zien tot dank?
Zie, na vele tranen
zijn mijn oogen blank!

O, 'k wil wachten
altijd weer,
Wachten wil ik
altijd weer,
want eens zult Gij komen
als de zon na stormig weer.

Wat bleef....

Wat bleef van der tijden verre geruchten,
van hen, wier naam en wezen vervluchtten?
in den onpeilbaren smeltkroes der wereld?
die aan dezelfde bronnen dronken
als wij en aêmden dezelfde luchten?
O, alles! Wellicht gaat er niets verloren:
het is hùn kreunen, dat w'in den stormwind hooren,
de herfstlijke regens weenen hùn tranen,
de zomeravonden, zwaar van hun liefdezuchten,
verdonk'ren onze oogen in de zwoele lanen,
Zie, de maneglans komt aangevloeid
waar hun jong verlangen op heeft geroeid....
O, vast verbonden is ons wezen met wie ons verliet:
wij ruischen door de tijden als een breed en machtig lied.

De vroege avond....

De vroege avond stond zoo zwart daar buiten,
een zwakke dag was moeiteloos verwonnen;
ik zag de trage, natte sneeuw uitvloeien op de ruiten
en in mij was een weemoed om 't vergaan begonnen...
maar dan: twee gloeddoorwarmde blauwe oogen
- de stilte spon haar sterk rag tusschen u en mij -
de avond was als ijle damp vervlogen,
twee oogen maakten mij van tijd en ruimte vrij...
O, 't lichtdoorvonkte blauw! ik waande mij aan zoele kusten,
de middagzon straalde uit het hemelsch puur,
de zee lag rijk doorglansd van zaal'ge lusten...
O Leven! o Uwer zoetheid oneindige duur!

Verzen door Giacomo Leopardi
Vertaald uit het Italiaansch door Jan H. Eekhout.

Tot mijzelf.

Dra zal voor immer rusten
mijn moede ziel. Voorbij, de dwaze droom
mijner onsterfelijkheid; voorbij, voorbij.
't Mij diere zelfbedrog, verlangen, hoop,
voorbij, voorbij. Voor immer rust. De hartslag
heeft uit, en zoo is 't goèd. Niets, niets is waard
d'ontroering mijner ziel; geen enkele klacht
gunne zij d'aarde. Bitter proeft het leven,
en het verveelt, verveelt.... Slijk is de wereld
en anders niet. Stìl ziel, en gìj, wees stil,
mijn wanhoop. Dood heet lots geschenk.
Veracht Natuur, wier woeste macht regeert
't bestel, dat wereld heet, en, ziel, veracht
d'onnutte eeuwige dwaasheid van al 't zijnde.

A a n t e e k e n i n g . - Graaf Giacomo Leopardi (1798-1837) is een der grootste Italiaansche dichters der laatste tijden. Men zou hem kunnen noemen: de idealist van het pessimisme.

De storm zwijgt.

De storm zwijgt.
Feestelijk werden de vogels. De hoenders
verlaten hun woning
en luid is hun kakelroep. Westwaarts
boven 't gebergte blauwt reeds de hemel.
Het land wordt open, en helder
stroomt de rivier in het dal.
Vol verheugnis is 't harte. Hoort, alzijds
rucht roekeloos 't leven. De arbeid
weerklinkt. Een enkele werkman,
de hand om 't alaam, speurt het bloeien
des hemels en neuriet daar op den drempel
der werkplaats -, dan schouwt hij, hoe licht en
lachend zijn vrouw buitenshuis treedt en tijgt
naar de bronput. Hoort,
en de sprinkhaan girrelt zijn lied langs de
paden. De zon
barst door een wolk en zij lacht, lacht over
de heuvels en 't dorp. In de villa's
gaan de balcondeuren open. Ver op den hoofdweg
rinkelen de bellen der postkoets hun aantocht. Een ieder
verheugt zich. O Leven zoet en gezegend. O Logen.

Mensch die met lust u buigt over boeken deez' stonde,
arbeider, gij, die vernieuwd uwe kracht waant,
vergetend uw kommer....: uit leed wordt geboren
de lust. O ijdele vreugd die de vrucht zijt
van angst die voorbij ging en vrees voor den dood.
Wreede Natuur, zijn dàt uwe gaven
aan ons? Eerst deedt gij ons sidderen, Natuur,
voor uw stormen, uw hagel en donder. En ach, toen gij òpriept
de stilte, vervuld werd ons hart reeds
van blijdschap.
Mild spilt uw hand het benauwen.
Onverhoeds neemt ons de smart, en de uit lijden geborene:
blijdschap -, zij geldt ons een rijke verwerving, een stralend
gewin.
Beklagenswaard'ge, gij, menschheid, die acht u welzalig
wanneer gij adem slechts teugt zonder eenige smart....
Gezegend hìj enkel, die door den dood van leven
genas.

(Opgedragen aan mevrouw R. Knap-Schönfeld.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

MXXXVII.

Als diepst-in geestlijk-afgescheidne van al menschen stond
'k Van dat 'k voor 't eerst ging voelend denken in dit aardsch Bewegen,
Maar 'k wist in verste hartelijke Diepte me elk genegen
In wien 'k iets zuiver-eigens, dat belangrijk leek mij, vond.

'k Ben mensch, die 't goede doen wil en dus vriendlijk-psychisch bond
'k Mij soms aan medemenschen, die 'k, helaas, niet daadlijk wegen
Ging op de goudschaal van mijn Ziel, of steeds geheel gelegen
Hun omgang mij zou kunnen blijven vallen. Steevge hond

Getrouw, vergevend ben 'k, die nooit haast woest wordt, schoon terdege
Hij ruikt wat andrer woorden, daên beteeknen, doch mijn mond
Heeft tegen-in mijn ziende Diepte dikwijls stilgezwegen.

Zóó leefde en leef ik voort onschuldig in mijn versten Grond,
Och, wen 'k verging eens, zeg dan slechts, dat 'k beter hier verstond
Wat 'k dacht en zeide en deed dan al de baasjes, die te schampren plegen.

MXXXVIII.

Mijn psychische Rotonde, waarvan uit ik zie naar 't Zijn,
Houdt steeds nog stevig in de lucht mijn vreemde peinzing. Heinde
En veer ik kijk en zal dit blijven doen tot aan mijn einde
Dat me eenmaal vroeger, later naken moet als èlk. Op lijn

Mijns sterken levens liep 'k en loop 'k nog voort. Al valschen schijn
Vermijd ik om en aan mijn Zelf en dies ik zelden deinde
Met menschen, dingen mede. Kalm, ik wierd een sterk-verfijnde
Steeds diepst-in proevend want gestaêg studeerend. Lichaamspijn,

Geestlijk verdriet gewoonlijk óók, stil droeg 'k. Al wat is mijn
Psychisch-erkend wil 'k zien, maar blijf gemoedlijk-gul. 'k Verkleinde
Mijzelf niet, maar toch nooit werd 'k trotsch. Mijn Lijf en Ziel verzwijnden

Zich nooit, want 'k leef, van knaap, diep zelf beheerscht. Wen 'k hier verdwijn,
Zal dit geschieden zonder vreezen, hopen. 'k Voel dan: mijn de
Zege thans is: ik deed mijn plicht en nooit heel lang ik dreinde.

MXXXIX.

Bleef 'k geestlijk steeds mijn Zelf? Volkomen. En dus 'k nooit deed kwaad
Wat zoo genoemd wordt uit pleizier in 't kwaad doen. Neen, wen 'k raken
Bijtend voorheen een ander ging met stoere geesteskaken
Deed 'k dit, nadat reeds lang hij had getergd mij met zijn haat

Die psychisch rees hem, daar 'k hem méér leek dan zijn Zelf. De maat
De juiste steeds betrachtte ik in mijn eigenst Ik. Want waken
Mijn diepre Geest steeds bleef van knaap, dat 'k nimmer zou verzaken
De juistheid van wat 'k zeide of schreef. 'k Heb sommigen geschaad

Met recht, daar heel ondiep zij zeurden wat hun inviel, baat
Verwachtend voor zichzelf van wie hen lazen. Nooit een baken
Wou 'k worden voor een menigt, die verlangt, dat ieder praat

Lijk zij 't gewend is om te hooren over alle zaken
Die niemand stellig weet. Och, of men prijzen wil me of laken
Laat, liet mij koel. Ik werk want denk, tot Dood me eens troosten gaat.

MXL

Langzaam 't iets geeft, dat zich mijn Eigenstheid verklaart. Ik leef
Zuiver en eerlijk, nooit valsch-keurend. Als een rustig-pure
Vind 'k vreê door mijn karakter, dat mij strenglijk blijft besturen.
Och, van heel kleinen knaap al ik bewustloos willend streef

Te zien mijn Wezen tot in 't Allerverste en werkend dreef
'k Braaf levend verder zonder vreugden na te hollen. Muren
Omringen aan al zij'n me en niet ik weet, hoe lang nog duren
'k Moet op dees Aarde, die vaak kwelt me en kwetst. Al wat ik schreef

Vroeger door ieder werd gehoond, maar thans soms goede buren
Vind ik, die diep waardeeren wat ik deed en doe, want weef
Van uit mijn Geest omhoog, dien 'k gâ sla heel precies. Steeds zweef

'k Doorheen er en kalm blijf ik naar zijn vreemde Diepte gluren,
Hij bergt geweldig-zware dingen, maar waarvoor 'k nooit beef
Omdat 'k hem ken als vriendlijk-echte zonder gekke kuren.

MXLI.

'k Laat vrij mij gaan bij 't verzenschrijven. Sterk van zelf er komen
Dingen en rhythmen tegemoet mij, schoon 'k nog niet verlang
Dat zij mij rijzen als een zus of zoo gestemde zang.
Neen, dansen gaan zij vlug als kindren tripplend zonder schromen

Mij toe, totdat 'k ze vang. Dit Heil wordt thans niet meer me ontnomen
Daar 'k niet, als vroeger, worstlen moet en vechten jaren lang
Tegen wie vreemdlijk hoonden, dat 'k niets goeds had. Nooit wierd 'k bang.
Kalm doen 'k bleef en dus hield 'k mij staande. Dikwijls onder boomen

In jongre tij'n ik liep, wat 'k in mijzelf dan noemde ‘droomen’,
Schoon 't was iets aêrs nog. Wat den Halven, bij wie 't steeds in zwang
Bleef, mij te ontkennen, al te ‘bar’ leek, was een zwaar gehang

Van donkre bloesems, waaruit langzaam vrucht rees. Diep intoomen
Van kind steeds bleef 'k mij, schoon 'k een uiterst-schaarsche maal opstoomen
Zwaar ging. Elektrisch was en bleef ik als metalen stang.

MXLII.

Och, Trots niet was of is 't, wen 'k voel: ik heb gelijk, niet de aêr.
Neen, 'k wist en weet nog door mijn vreedge ontroering dat 'k gevonden
Heb na veel Zielsbewegen in mijn verste hersensgronden
Dat wat in alle latre tijden blijft volkomen waar.

Ik zie van kind reeds heel naief spontaan, vief-denkend naar
Menschen, die 'k aantref en al andre Wezens in den ronde
En door hun oogen en de woorden die zij tot mij zonden
Voel ik hun levend Inzijn, maar daaronderdoor 'k bewaar

Mijn eigen zwaar-geveste meeningen, die 'k stil vergaêr
Van knaap reeds, waar 'k begrijp door. Ik vermijd van zelf de zonde
Van 't overhaast beslissen sinds mijn jeugd. Diepst-in bewaar

'k Voor al bedrog me en zelfbegoochling, want vanzelf geeft konde
Mijn Binnenst staeg mij, hoe 't met alles staat. Als op rotonde
Sta 'k thans, al dingen ziende, lijk een vredige adelaar.

MXLIII.

Eens zal 'k voor eeuwig weer bewustloos worden, lijk 't geschiedt
Ook met de besten, hoogsten. Och, niet diepst-in meer benepen
Mij voel ik, wen 'k daarover peins. 'k Heb nooit geheel begrepen
Wat Leven is, wat Dood. Het eenig-ware Zijnde of 't Niet?

Nú voel 'k: het laatste zijn zij. Zelf hier leef 'k als nietge spriet
Op de Aard, waar 'k ook vergaan zal, schoon mijn hersens met hun kepen
Waar alles in gebeitst werd door den Tijd, nog streng mij zweepen -
Ik voel 't - om te onderscheiden al wat komt en weer vervliet.

Eenzaam hier sta 'k: ik zie en denk en reeds van kind er schiet
Van tijd tot tijd iets op in mij wat bloeien gaat: 't zijn repen
Mensch-zijn, diepst-in verbonden tot een Ziening en een Lied

Die logisch samen ruischen. 'k Draag als militair mijn strepen
Want psychisch streed 'k als jonge knaap al en versaagde niet.
Ik weet te reeknen geestlijk, maar ook geestlijk-diep te dwepen.

De dichter Werumeus Buning door Dr. Willem Kloos.

(Negen balladen van J.W.F. Werumeus Buning. Amsterdam, 1935. N.V. Em. Querido's Uitgeversmaatschappij, Amsterdam, en J.W.F. Werumeus Buning, Voor twee stuivers anjelieren, eveneens bij Querido.)

Elke in alle opzichten volbloedsche dus diepst-in echte Dichterziel is een organisch-levend Geheel te noemen van persoonlijk geborene ontroeringen waaronder-door iets later te voorschijn rijzen de denkingen, die soms schaarscher, maar dan weer langen tijd geregeld-door omhoog gaan springen als rhythmische golvingen (zonder dat het dagelijksch krachtig-willend bewustzijn daar in eerste instantie de oorzaak van is) uit de verre, diepe en wijde Levenssfeer en Zijnsessentie, die door geheel en al psychisch-doorwerkte Wijsgeeren terecht de Onbewustheid wordt genoemd, de Onbewustheid, herhaal ik, die voor de koel-objektieve binnenste en allerfijnste Rede het Eenige is wat was en is en zijn zal, buiten alle menschelijke bepalingen en belangen, dus verlangetjes om.

Ja, die aleenige ware Zijnswezendheid, die natuurlijk onvergelijkelijk wijder en sterker is dan onze aleigenste diepste voelingskracht en denk-potentie, ofschoon deze laatste wel degelijk met dat Verdre in verband staat, is het Eeuwig-Reëele te noemen, dat voor mij, sinds mijn 19e jaar, toen ik mijn persoonlijke Diepte bescheiden, langzaam-aan, gewaar begon te worden, de eenig-vaste, maar nooit nog door iemand tot den diepsten Bodem ervan bevroede Kern is gebleven van het groote Levensgeheim. Heel veel is mij, in den langen loop van mijn altijd geestlijk arbeidend leven, allengskens meer duidelijk geworden en dit niet alleen

natuurlijk door mijn voortdurend diepst-in nadenken, maar ook door mijn veel verscheiden Levenservaringen en mijn kalm-voortgezette lektuur van allerlei soort. Maar het zonderlinge Mysterie van het Ik-zijn, het onophoudelijk stevig-strevende Ik-zijn, want het zich, als zoodanig, voelen van ons bovenzinnelijk Zelf dat soms spontaan kan doen, maar veelal slechts na lang en serieus overwegen handelt, is mij altijd mystiek want in zijn diepsten oorsprong verborgen gebleven, zoo goed als mij dit de nergens eindigende Wereldruimte met al de waar te nemene Sterren er in mij als stillen jongen knaap reeds allervreemdst ja óók mystiek ging lijken, wanneer ik soms op een mooien avond volkomen-vredig omhoog keek en na langdurige waarneming die altijd boven mij uit zich breiden blijvende, Oneindigheid van het Zijnde krachtig en indiepst voelen ging. En ik dacht dan met mijn verbeelding: Die matelooze Aanzijnsruimte, die als men de verste Sterrenbeelden voorbij zou kunnen stevenen, toch niet bevonden zou worden op te houden, neen, zij het verder heelemaal leeg, toch nog gedacht moet worden verder, altijd verder, door te gaan, en als Ruimte te bestaan, dus ook nog op oktillioen maal oktillioen verderen afstand aanwezig te wezen, zonder iets er in, wàt is dat eigenlijk? En waaròm is dat zóó? Zulke bevroedingen en vragen kwamen op mij in, zooals ik reeds zeide, toen ik nog onder de 20 was. En ik ondervond dan een paar oogenblikken lang, een vreemde ontroering, maar spoedig natuurlijk verrustigde zich deze: mijn voelen zette zich om tot een koele, kalme dagelijksche verstandigheid want ik ging op eens denken: Nu ja, dat moge dan zoo wezen, maar je behoeft daarom niet te gaan duizelen: je weet dat nu en ziet het ook in. Maar je hebt daar verder niets mee te maken, want hoe lang je ook zou door willen gaan met er over te peinzen, je zou toch niets anders als die eindelooze uitgebreidheid zelve te weten komen, daar zij niets anders is als ruimtelijk en niets aêrs. Of zou men misschien op nog milliard maal verderen afstand, als waarop dat nog flauw zichtbare verste Sterrenbeeld schemert, een ander Heelal, dat eenige overeenkomst met het onze heeft, kunnen ontdekken, indien het mogelijk ware een telescoop te maken, die milliard maal sterker dan de onze was? En zouden er misschien zelfs myriaden van zulke heelallen bestaan in de nergens eindigende Alzijns-ruimte? Over die mogelijkheid kan ik fantaseeren, maar

wat heeft een mensch daaraan? Het eene Heelal dat door ons hier waar te nemen valt, is reeds op zichzelf beschouwd, oneindig en de astronomen zullen door hun voortdurend kijken en onderzoeken er wel voor weten te zorgen, dat zij er hoe langer hoe meer iets van te weten komen. Maar zorg jij, Willem, zeide ik mij, die in je verder Bestaan op je zelf zult aangewezen blijven, dat je hoe langer hoe beter alles leert doordringen in je eigen vak, de literatuur, waartoe je je voelt aangewezen. Doe met al je vermogens datgene, wat je Geest uit zichzelf is gaan voelen, dat hij hier doen kan en doen ook zal. Want dan kan je misschien te weten komen, langzamerhand hoe langer hoe beter, wat de Letteren, (en dus óók vóór alles de Dichtkunst) niet alleen uiterlijk, dus aesthetisch, maar ook vooral innerlijk dus psychisch zijn. Dat is de eigenlijke taak in je Leven, waarin je iets bereiken kunt en al sta je thans alleen als willend Mensch, want als aankomende Jongen, die zelf geen geld heeft en ook niet zeer veel heeft te wachten, voel maar diep in je zelf, dat je wil, en dan zal je ten slotte 't wel bereiken, eenvoudig omdat je als logisch gevoelsmensch jezelf geheel getrouw kunt blijven, zooals je dat nu reeds anderhalve dekade lang altijd in je niet prettige kindsheid hebt gedaan en waardoor je langzaam aan in jezelf bent vooruit gekomen, eenigszins teruggetrokken hartelijk jegens ieder blijvend, maar stevig op je eigen geestlijke beenen staan gaand, zoodra je bespeurde, dat iemand je omvèrwerpen wou.

Op de hier beschrevene manier ging ik toen - ik herhaal het - als nooit geheel en al wanhopig-redeloos gehandeld hebbende denken, spontaan-gemoedelijk weg. Ik maakte mij destijds natuurlijk nog niet alles zoo duidelijk, als ik mij thans óók dat vroegere weet te doen, maar ik voelde het toch onbewust, en drukte het slechts met een paar korte woorden van binnen tegen mij zelf uit, zooals ik dit mij nog heel goed herinner.

Op dien jongen leeftijd reeds was ik van tijd tot tijd bezig dichters te lezen en ook had ik wel eens zelf verzen geschreven plotseling als voor mijn neus weg, Rhodopis o.a. en vele Duitsche kortere gedichten, de beste van welke later in mijn eersten bundel kwamen te staan.

De Dichters, die ik toen las waren veelal Engelsche en dit vooral, omdat ik reeds als kleine jongen van 10 jaar eenigszins met die

taal was vertrouwd geraakt. Immers een aangehuwde tante van mij, mejonkvrouwe Cornelia van Beresteyn, die ik steeds met groote dankbaarheid herdenken blijf, had mij eens, toen wij, zooals dikwijls, samen zaten, hardop Engelsch hooren lezen en merkte toen, dat ik het woord 'house' uitsprak, alsof er housie had gestaan. (Zóó had ik het nl. geleerd op de school, waar ik toen ging, of zooals het heette, het 'Instituut'. Want de hoofdmeester en eigenaar er van, die natuurlijk een mijner autoriteiten was, want op wien ik onvoorwaardelijk vertrouwde, maar die, vermoed ik nu, niets meer wist van die taal, dan het weinige wat hij er zichzelf van had geleerd, en die zich dus indertijd naïefweg was gaan verbeelden, dat de 'e' in het Engelsch steeds als 'i' werd uitgesproken, deed het woord altijd zoo klinken, als hij mij en den anderen kinderen scherp-deftig iets voorlas uit The Children of the New Forest van Captain Marryat).

Tante, die goed Engelsch kende, want zij had dikwijls in Manchester gelogeerd bij haar ouderen broer Marcellus Albertus, zei dan, zoodra zij die vreemde uitspraak hoorde, lachend: Dat moet je niet zoo uitspreken, Willem. Zeg maar gewoonweg 'house' en weet je wàt? je schijnt van het Engelsch nog niet veel te weten, dus ik zal je maar eens wat gaan helpen. En zij ging mij dus de hoofdzaken van de grammatica leeren en ook de juiste uitspraak overal, zoodat ik al gauw evenzoo van die taal op de hoogte kwam als ik reeds was van het Fransch en Duitsch, al was dat alles natuurlijk nog maar voor een kwart voldoende. Daarna bezocht ik de lagere Burgerschool als voorbereiding voor de vijfjarige H.B.S. En ik moest op die Lagere twee jaar lang blijven les nemen, in plaats van één, zooals de bedoeling was geweest, omdat ik onverwacht drie maanden lang te bed moest liggen door een zware typhus. Ik wist toen van niets meer, maar van tijd tot tijd woest ging ik slaan en wou mijn bed uit, doch daarvoor was ik reeds te zwak geworden, zoodat ik het niet kon doen. En eindlijk op een avond kwam de goede Dr. Reyffert voor de tweede maal dien dag en zei, (gelijk ik later vernam) dat het dien nacht met mij af zou loopen. En in dien nacht voelde ik mij toen inderdaad aldoor nederglijden: nog niet geheel bewusteloos want volstrekt niet wèg, wierd het mij telkens weer of ik diep neerzonk in een afgrond, doch al moest ik mij inwendig daaraan overgeven, mijn Weten behield ik eenigermate

en ik vond alles wat ik merkte, dat met mij gebeurde, goed. En daarna voelde ik op eens rust in mij komen, en viel ik in diepen slaap. 's Morgens kwam Dr. Reyffert vroeg terug om mijn dood te konstateeren, doch na geluisterd en mij betast te hebben riep hij met zachte stem ‘Willem’ en toen sloeg ik de oogen kalm op want ik had alles wat hij deed gemerkt. Hij, mijn oogen even ziende, zei toen zacht: ‘weet je wie ik ben?’ Ja dokter, antwoordde ik fluisterend. En hij, de goede kranige oude man, zei toen: ‘Ik geloof dat hij gered is: die jongen is veel sterker dan ik had verwacht. Nu zullen we hem er wel weer bovenop halen.’ (1871).

Sterk, wezenlijk inwendig sterk, is inderdaad altijd mijn ingeboren Levenswil geweest, ofschoon ik tegelijkertijd intuïtief naar den dood verlangde daar van hun kant eveneens onbewust, mijn Hollandsche medelevers voelden, dat ik psychisch en ook geestlijk andersoortig menschlijk was als zij. Uit mij zelf bezat ik reeds vroeg, en blijf ik nog heden bezitten een vrijwel anderen kijk op de meeste aangelegenheden des Levens en der Kunst, dan dien zij zelf uit overgeërfde gewoonte er inwendig op na plachten te houden, zooals zij dit ook tegenwoordig nog dikwijls plegen te doen. En zoo zijn mijn aanvoeling en mijn inwendige opvatting want begrip van de Dichtkunst gestadig ook heel anders als de hunne geweest.

Ik ben mij nu reeds 58 jaren met een flink deel van mijn innerlijkst Wezen praktisch aan de Dichtkunst blijven wijden, maar toch telkens en haast geregeld door, ben ik losweg, of meer deftig tegengesproken geworden door anderen, ofschoon die tegenbabbelaars nauwlijks iets van die subtiele en hooge Kunst wisten, want er zelf niet aan hadden gedaan en er allerminst in hadden gestudeerd. En daarom kom ik er in al de jaren van mijn leven, veelal zonder mij dit geheel bewust voor te nemen, spontaan toe, over mijn letterkundige ervaringen en bevindingen te schrijven. Maar daar deze authentieke mededeelingen vaak tamelijk anders luiden als wat de vele doorsnee-recensenten, die overhaast moeten beweren, op het papier hebben gebracht, werd mij dan soms uit geprikkeldheid toegevoegd door die minder wetenden dat ik het weer over mijzelf had. Juist alsof een mensch niet uit eigen ervaring zou mogen schrijven over kwestie's die hij zelf heeft ondervonden en overdacht, wanneer hij andren erover zag fantaseeren in het wilde

weg. Want het kan dienstig zijn voor de menschen die nà mij komen zullen en dan de periode van '80 willen behandelen op schrift, dat zij authentieke mededeelingen ter hand kunnen nemen over hoe de Stichter en voortdurende Leider van die historische vernieuwing geweest is, dus ook gedaan heeft, en wàt hij heeft gewild met konstante kracht, zooals dat eveneens iedren andren mensch, die iets belangrijks voor allen heeft bestreefd en ook bereikt, natuurlijkerwijze is vergund. En al kan ik nu gezegd worden niet meer jong te wezen, het meerendeel mijner wat jongere tijdgenooten is reeds in de eeuwigheid vergaan - ik ben gelukkig nog jeugdig-werkkrachtig kunnen blijven, omdat ik door de bank heen psychisch zelfbeheerscht, nooit, zooals de burgerlijke maatschappij dat noemt - op wilde wijze heb geleefd, neen mij zonder nauwlettende voorzichtigheid toch in acht bleef nemen, zooals iedere wèl hartstochtlijke want door en door gezonde maar toch intuïtief-verstandelijke natuur dit op den langen duur van zelf gewend wordt om te doen. Nooit - rustig-konstateerend schrijf ik dit hier - heb ik om mijn daaglijksch menschlijk Zelf bijzonder veel gegeven, ofschoon ik intuïtief er voor zorgde niet de maat te overschrijden van wat ik gewaar werd, dat mijn stevige geestlijke en lichamelijke constitutie, die één zijn, konden verdragen. En van zelf kom ik er dus toe, evenals reeds vroeger soms, om terug te zien op mijn letterkundige loopbaan van haar vroegst begin tot thans.

En dus ga ik ook nu maar weer zoo voort.

Het onredelijke heb ik nooit geliefd, en reeds dadelijk, of heel spoedig tenminste, ging ik als jonge Jongen inzien, dat de sterke psychische wensch om door 't Heelal heen te vliegen, dien ik ook heden nog soms voelen kan, geen reëel belang had en ik bepaalde dus maar liever weer mijn aandacht tot mijn letterkundige indriften in de onuitgesproken hoop, dat daarvan nog eens iets goeds het gevolg zou mogen zijn. En zoo las ik, toen ik in het begin van de twintiger jaren was, daar de dichters van mijn eigen tijd en land mij heelemaal niets treffends hadden te zeggen, een goed deel van Milton en Spenser en andere Engelsche dichters, b.v. Dryden en Pope en nog tal van anderen, Thomson's Castle of Indolence (de Seasons vond ik stijf-gekunsteld en dus vervelend), Beattie's Minstrel en Young's Night thoughts die mij hier en daar plotsling diep troffen door een regel of wat, maar dan weer zóó kunstmatig

gewild schenen, dat die expresheid mij versufte, zoodat ik er niet langer bijblijven kon. Shelley en Byron, vooral diens Don Juan, trokken mij in dienzelfden tijd veel meer aan, evenals Wordsworth's Lyrical Ballads en zeer vele gedichten van Coleridge. Bij Milton vloog ik voort op de statige vaart der verzen van Paradise Lost, al lieten de theologische bespiegelingen mij tamelijk koel, evenals dit mij Wordsworth's Excursion alleen dáár wat deed, waar hij heel eenvoudig-realistisch zingt. Ook las ik toen Thomas Moore's Irish Melodies, die mij hier en daar bekoorden, maar Lalla Rookh van den zelfde leek mij koel-kunstmatig volgehoudene verzenmakerij.

En ook las ik toen in die eerste jaren veel Duitsche Literatuur. Heine en Platen, de verzen van Leopold Schefer, Arnim's novellen en al het werk van Robert Hamerling, zoowel als het werk van vele andere Duitschers, Maler Muller en Lenz trokken mij aan, en o.a. ook Schiller, maar vooral Goethe.

Op boekenstalletjes kocht ik voor weinig geld hun werken en reeds vóór mijn 25e jaar had ik er dus een vaag idee van hoe deze Duitschers dichtten en zich de menschen en dingen voorstelden. En wat de Fransche literatuur betreft, Victor Hugo's drama's (en daarvan dan vooral Hernani) zoowel als zijn Notre Dame de Paris en zijn Homme qui rit ontroerden mij in denzelfden tijd evenals zijn Châtiments. Zijn overige lyriek vond ik hier en daar fraai maar liet mij meestal vrijwel koel evenals Alfred de Musset. Van Lamartine echter hield ik wel, want ik voelde mij, als ik hem las, aangenaam meeglijden op den breeden stroom zijner verzen.

Ik noem hier natuurlijk niet alle dichters, die ik op dien jeugdigen leeftijd vrijwel fraai vond. Ik had ondertusschen Grieksch en Latijn geleerd zoodat ik de dichters in die talen er bij kreeg en hen langzaam aan leerde genieten met mijn gehoor voor, en dus ook mijn smaak voor woordmuziek en mijn onderscheidingsvermogen voor de fijnste nuances in de beteekenis van alle woorden, waarvoor de Natuur, de innerlijkste Natuur van alle dingen om die eens zoo te noemen, mij den onbewusten aanleg had meegegeven.

En daar de doorsnee Hollandsche pers dier dagen, met haar weinig literair-bedrevene redacties aan het hoofd, zich aldoor maar onwillekeurig bleef houden alsof ik de eenige er niet op aankomende onder de Tachtigers was, ja zij schertste soms zelfs dat ik heelemaal

niets wist en zelfs niet verstaanbaar wist te schrijven, kan het wel eens goed zijn voor het oordeel der na mij komenden, dat ik waarheidsgetrouw uiteenzet, hoe ik sinds mijn knapetijd reeds voortdurend letterkundig gewerkt heb. Al heb ik mij soms sterk laten gelden, in daden en in woorden, waar dit moest, ik weet toch, als ik diep in mijzelf zie, dat ik verst-in mij de meest-onpretentieuse mensch ter wereld blijf die tevreden is, als hij zijn boterham en zijn sigaren heeft en opgeruimd arbeiden kan.

In uiterlijk opzicht ben ik de eenvoudigste mensch ter wereld zonder eenige zelfinbeelding, schoon heel goed wetend wat ik ben en waard mag heeten. En ofschoon uiterst fijn gevoelig en dus soms prikkelbaar worden kunnende zie ik toch door de bank heen rustig verder en rechtuit boven de vele grievende beleedigingen, die ik somtijds merk, dat men de bedoeling heeft mij aan te doen. Ik weet me een vergankelijke verschijning te zijn, precies als elk ander en daar ik nu op meer bezadigden leeftijd ben gekomen en het heele Leven, dat eindelooze gewirwar, vrijwel vreedzaam overzie, evenals ik dit in vroegere periodes ook reeds menigmaal wist te doen, hoop ik en vertrouw ik - ik zal nog wel minstens 10 jaar leven, tenminste als ik in de zelfde geestlijke en lijfelijke conditie's, waarin ik thans verkeer, mag blijven, - voort te gaan met rustig arbeiden, geestlijk en praktisch, naar ik hoop, tot heil van ieder goedwillend mensch.

Dit werd weer een lange inleiding, voor een deel over mijzelf, zooals weinig-inzichtige lieden mij wel eens verwijten wilden, dat ik geef. Doch alles in mijn letterkundige beschouwingen hangt inwendig tezamen zooals iedere fijnere Geest kan merken, die hen onbevangen leest. Want alle bijzonderheden er in komen vrijwel tezamen op in mijn bewustloos voelenden en denkenden en scheppenden Binnengeest en dan rangschikken zij zich van zelf - met veel minder moeite tegenwoordig dan vroeger - tot het logische Geheel dat elke mijner studiën is. Want toen ik deze twee origineele immers geheel en al uit den Binnengeest van Werumeus Buning zelf gerezene dichtwerken had gelezen, dus genoten, vroeg ik mij spontaan: Ja wat moet ik daar nu van zeggen? Eenvoudig opschrijven dat ik ze leuk vind? Ja dat kan en dat doet iedereen. Dat zou hoogstens een aanbeveling, dus een advertentie er voor wezen. Dus weet ge wat? Ik zal maar liever over den bijzonderen

rhythmus der verwoording schrijven, die vrijwel anders is van beweging, als die de schoolsche regelmatige loop der regels in de vroegere Hollandsche Dichtkunst had.'

En zoo kwam ik heel natuurlijk van het een op 't ander in mijn Ziel, altijd bij mijn onderwerp, de verskunst, blijvend en vertelde iets uit mijn eigene levenslang arbeiden voor de bevordering der Nederlandsche letteren, ten behoeve van welke ik, ondanks mijn geestlijke bemoeienis daartusschendoor met heel andere dingen, nu reeds een halve eeuw lang in hoofdzaak heb geleefd.

Ik heb voor mijn eigen deel, er toe bijgedragen hen op vredige wijze vooruit te helpen en zal met mijn altijd-klare en kalm-energisch willende hersens mijn levenswerk blijven voortzetten, totdat mijn natuurlijkerwijs als dat van alles tijdelijk bestaan zijn einde heeft bereikt.

Maar alles wijzigt zich voortdurend een beetje in dit wisselende Leven en ook de maat der Hollandsche vers-regels blijkt dit in den loop der tijden herhaaldelijk te hebben gedaan. Vondel rhythmeerde anders en voor ons oor aangenamer den zijn onmiddellijke voorgangers Rodenburgh, Spieghel, en Roemer Visscher hadden gedaan. Zijn tijdgenoot Hooft, omdat hij Italiaansch kende, sprong weer wat anders met de versmaat om, evenals de mij sympathieke want hier en daar eerbiedwaardige gevoelig-diepe Jeremias De Decker. Antonides is mij minder lief met zijn wel wat eentonig sterke vaart. Vollenhoven's Kruistriomf, al is zijn vers niet zoo krachtig, deed mij van binnen altijd stil-aangenaam aan. Deze vormt voor mij eenigszins een overgang naar de zachtvloeiende evenmaat der 18e eeuwers evenals dit mij de over het algemeen vrij toonloos rijmende Joachim Oudaen, blijkt te doen. Liever lees ik in Dirk Smits, al gaat er niet zoo heel veel in hem om. Dan, na Lucas Schermer, die te jong stierf, om reeds het volle innerlijke élan te kunnen bereiken, volgt de eigenlijke 18e eeuw, die tamelijk eentonig vrijwel koel-verstandig rijmt, schoon zij toch niet zoo min is als vele lateren hebben gewaand.

De beste van deze is Willem Bilderdijk, die meer kracht van gedachte en ook wel, van gevoeligheid bezat, maar veel te vlothandig wist volmaakt-knap te rijmen, zonder zich voortdurend af te vragen: Zeg ik nu wezenlijk iets, wat ik in mijn levende psyche waarachtig heb gevoeld, en dus de moeite waard is, om door anderen gelezen

te worden? Over de 19e eeuw tot 1880 zal ik niet veel zeggen; die ligt nog te dicht bij ons. Potgieter slechts en ook hier en daar Da Costa en in veel zwakkere mate J.J.L. Ten Kate kunnen tenminste door mijzelf gewaardeerd worden hier. En ook over de latere dichters, mijn brave tijdgenooten, zal ik hier zwijgen, wat hun rhythmisch versvermogen betreft. Ik zeg hier dus alleen maar, dat ze 't over het geheel in hun dichterlijk pogen, ernstig bleven meenen, en zich dus slechts zelden begaven op het even gladde pad van de scherts.

Maar zie nu komt een jonge Dichter, die schertsend waagt te kijken en te rhythmeeren en toch ernst in zich voelt. En ik kan gerust zeggen: over het geheel is hij goed daarin geslaagd, en wel, omdat er diepst-in iets ernstigs in hem leeft, even goed, als de arme De Génestet, op zijn meer ouderwetsche en beperkte manier dit als strever reeds in zich gewaarwerd.

Werumeus Buning geeft in deze twee bundels wijsheid onbevangene dus niet zooals De Génestet nog doen wilde want moest, om de eene of andere bewust vooropgezette meening te verdedigen, neen geheel en al zooals zij rijst uit zijn objektief kijkend menschelijk gemoed.

Mogen deze bundels gevolgd worden door nog eenige andere verdere. Want dan wordt hij door zijn spontane preciese zegging en zijn fijn, juist zien stellig een modern dichter, die blijvende Waarheid bezit.

Maandelijksch overzicht

's-Gravenhage in bloei.

's-Gravenhage is in Nederland de stad bij uitnemendheid, die èn door de bewoners èn door de bezoekers gelijkelijk wordt bewonderd en gewaardeerd, en dit wel om de volgende vier redenen:

1. De liefhebbers van den historischen bouwstijl kunnen hun hart ophalen aan de schoonheid van Binnen- en Buitenhof, Voorhout, Kneuterdijk, Vijverberg, Tournooiveld, enz.

2. De liefhebbers van den modernen en allermodernsten bouwstijl kunnen daarvan genieten in de uitgestrekte buitenwijken, die van alle genres voorbeelden geven.

3. De omstreken van duin, bosch, strand en zee zijn onvergelijkelijk mooi.

4. De stad-zelf biedt met haar complex van prachtige lanen, parken en pleinen, een zoo verkwikkend aspect, dat het denkbeeld, als zou een stad gelijk zijn aan ‘een steenen gevangenis’, bij 's-Gravenhage in de verste verte geen reden heeft van bestaan.

's-Gravenhage is royaal gebouwd; het heeft een betrekkelijk kleine binnenkern maar heeft zich in de laatste tientallen jaren zoo ontzaglijk uitgebreid, dat haar grondgebied dat van Parijs overtreft, en zij aangebouwd is aan Rijswijk, Voorburg, Scheveningen, Loosduinen, Wassenaar.... Den Haag bevredigt ieders schoonheidszin en ieder's verlangen naar wat historisch interessant is, en waard is te worden gekend. Den Haag is altijd mooi, in lente, zomer, herfst en winter.

Den Haag in de lente.... De stad ontwaakt, bekoorlijk en jong. In het bosch ontbloeien de anemonen, Walter Crane's *frail windflowers,* blank als porcelein, met even aangeroode open kelkjes, en in de Scheveningsche Boschjes luikt het prille groen uit de struiken. Den Haag plekt open in de verrukkelijkste pleinen en parken, met vijvers en groene gazons. Statige lanen doorsnijden in alle richtingen de stad, en de juiste proporties, die het aan kanalen en grachten heeft, maken den Haag tot een voorbeeld van architectonischen bouw. Het stedenschoon van 's-Gravenhage, zoo imposant, zoo aristocratisch en kunstzinnig,

als vrijwel nergens anders in Nederland, dringt zich op, zelfs aan de ongevoeligste oogen.

In de lente zweeft een geur van meidoorn en sering door de lucht, van kamperfoelie en jasmijn.... *all virgin cups of scent and dew....* sneeuwballen vormen een sneeuwigen achtergrond voor den trossenden gouden regen; de kastanjes ontplooien de pracht hunner waaierblaren; de rhodondendrons prijken met rose bouquetten en de magnolia's zijn als bloemen uit was gebootst.....

Den Haag in den zomer. In de parken, de tuinen, op de pleinen bloeien de rozen en heel de atmosfeer is één zoete welriekendheid, en gansch het uitzicht der stad is verfraaid door de gouden theerooskleuren, de fluweelige donzigheid der donkerroode rozen. Vanille-aroom van heliotropen, vlamheete gloed van scharlaken geraniums; vijvers, met opengebloeide ranonkels en waterlelies; zware looverboomen in alle deelen van de stad.... Den Haag in den zomer is *de* vacantiestad; wie er vrijheid zoekt en vermaak, die zal ze vinden.... en wie er schoonheid zoekt, die ontdekt ze vanzelf in de glooiende, gele duinen, de pronkende parken, de koele boschlanen.... de zwalpende, zilvergrijze zee....

Den Haag in den herfst.... Geen stad in Nederland is in den herfst zoo mooi, zoo vol, zoo rijk als 's-Gravenhage. In Bosch en Boschjes verkleuren de boomen tot goud en brons en vermiljoen. In de parken bloeien de hortensia's de herfstasters de chrysanten, de dahlia's.... De herfst is het seizoen van gebroken tinten en gedempte geluiden, en nergens is de herfst in een stad zoo bekoorlijk en zoo fijn aantrekkelijk als in den Haag, - de stad van charme en chic, van distinctie en goeden smaak....

Den Haag in den winter.... Is er iets mooiers dan berijpte boomen....? De parken, als er sneeuw is gevallen, zijn blanke velden geworden en de straten zijn stille, witte gangen.... En overal door de stad verspreid, staan op de pleinen de vaste planten het oog met hun glanzend groen te verheugen, en soms beginnen de hazelaars reeds hun katjes uit te zenden....

* * *

Er is een boek verschenen, dat ik in handen van iederen Hagenaar, en van allen, die het hopen te worden, zou wenschen. Wie den Haag nog niet kent, zal door deze uitgave (die niets mooier

voorstelt, dan het is, en alleen door de loutere realiteit zóódanig bekoort, dat het bezit ervan een blije vreugde is, en dat men bekijkt als een overal boeiend en bekorend beeld. Ik bedoel het zoo juist verschenen *Groen en bloemen in den Haag,* dat geschreven werd door de heeren Ir. P. Bakker Schut, Directeur Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, S.G.A. Doorenbos, Directeur Gem. Plantsoendienst, Dr. A. Schierbeek, Leeraar H.B.S. Privaat Docent Universiteit, en met een Inleiding van Mr. S.J. de Monchy, Burgemeester van 's-Gravenhage. (Uitgave der Algemeene Vereeniging voor natuurbescherming voor 's-Gravenhage en omstreken.)

Dit zeer mooi uitgegeven boek, op kunstdrukpapier, en met een keurigen, sober-grijzen band, bevat 13 kaarten en 73 figuren naar foto's, en de tekst is zoo aangenaam geschreven, dat men het werk telkens weer opslaat, en leest, leest, leest, en voortdurend met oogen, geest, en voorstellingsvermogen geniet. De auteurs spreken allen met kennis van zaken, maar hun artikelen zijn geen droge of geleerde opsommingen geworden; de geschiedenis der ontwikkeling van de stad 's-Gravenhage, zooals die ons door den heer Ir. P. Bakker Schut wordt verteld, is zoo aantrekkelijk en levendig en interessant als een fascineerende roman. De beschrijvingen van den heer S.G.A. Doorenbos en Dr. A. Schierbeek brengen ons heel wat kennis bij, doch doen dit op zulk een prettige, bevattelijke wijze, dat ons ‘leeren’ hier eigenlijk ontspanning is. De beschouwingen over de bloemen en planten in den Haag worden hier, - nog verduidelijkt door platen, - zoo aangenaam opgedischt, dat men, zonder het te weten, op ruime wijze, zijn inzicht in vele dingen verrijkt.

En terecht zegt Burgemeester de Monchy in zijn woord ter inleiding:

‘Een uitstekende gedachte is het in een smakelijk en bij uitstek deskundig boekje den Haagschen burger te doordringen van de waarde van het kostbare goed, waarvan de hoede mede aan iederen inwoner is toevertrouwd: den Haag, in zijn gordel van parken en landgoederen, van bosschen en duinen, - het oudste en wellicht nog steeds het schoonste voorbeeld van organische samengroeiing van stedeschoon en natuurweelde.’

* * *

Hoevele ingezetenen van 's-Gravenhage, kennen hun stad?

Hoevele bewoners van het Bezuidenhout-kwartier kennen de Bloemenbuurt, de Vogelbuurt, Duindorp, het Zuiderpark? Hoevelen, die het Schilderkwartier of Spoorwijk tot domicilie kozen, weten iets af van Marlot of Zorgvliet? Kennen àlle Hagenaars de verrukkelijke Waterpartij in de Scheveningsche Boschjes, den Vogeltuin, de Eendenkooi, - de Boschjes van Pex, Voorlinden en Meyendell?.... Het zijn meest de vreemdelingen en vacantiegasten, die het volledigst van 's-Gravenhage-en-omstreken's onvergelijkelijk schoon genieten. Een enkele komt op den lumineuzen inval de tramlijnen tot de eindpunten af te rijden, en ‘ontdekt’ aldus het Stuyvesantplein, den Schimmelweg, de Stuwstraat, de Escamplaan, den Pioenweg.... en wordt verrast door de rijke verscheidenheid in bouwstijlen; het genre Engelsche cottage, de comfortabele, ruime boven- en beneden huizen of de Amerikaanschachtige flat-gebouwen en étagewoningen.... Maar de meesten blijven hun dagelijkschen gang volgen, automatisch en verlangeloos, - alsof niet om hen heen de stad zich grandioos uitbreidde en al meer en meer terrein omvaamde en steeds verdere uitzichten opende op nieuwe en schoone belangrijkheden. Voor dezulken is het bovengenoemde boekwerk een openbaring. Zij zien, dat den Haag nog heel iets anders is dan een behagelijke woonplaats met vele maatschappelijke geriefelijkheden, - namelijk een centrum van weergalooze schoonheid, door de gelukkige vereeniging van Kunst en Natuur tot een aanzienlijke hoogte opgevoerd.

De uitgave ‘Groen en bloemen in den Haag’ heeft maar één nadeel: namelijk, dat zij niet in den handel is. Zou zij niet in den handel kunnen worden gebracht? Dit werk mag toch eigenlijk niet alleen een toevallig geschrift zijn voor enkele uitverkorenen; het kan worden tot een nuttig en noodig propagandamiddel; en ik vermoed, dat het, als het op ruime wijze verkrijgbaar werd gesteld, in de boekhandels, de kiosken, en aan de stations, het gretig zou worden gekocht, en het voor alle koopers een kostbaar bezit zal blijken, dat zij niet graag zouden willen missen, en waarvoor zij blijvend dankbaar zullen zijn.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Desiderius Erasmus.

Stelt men thans, nadat in de geheele pers, den 400sten sterfdag van Erasmus is herdacht, - men kon geen tijdschrift opslaan, geen geïllustreerd blad inkijken, geen courant openvouwen, of het geestig-scherpe profiel, omlijst door beschouwingen van den meest verschillenden aard, viel ons in het oog, nog belang in dien Groote? Het was bijna te veel van het goede, men was *fed up* met den beroemden humanist, - en toch, - hoe vreemd! ondanks de overgroote hoeveelheid, bleef de markante persoonlijkheid van onzen landgenoot ons boeien, en lazen wij geduldig, en aldoor geïnteresseerd, het eene artikel na het andere.

Desiderius Erasmus, - (Gerrit Gerritsen, zooals wij op de H.B.S. leerden, vertaalde zijn eenvoudigen naam in Grieksch en Latijn, evenals Filippus Schwarzerd, de medestrijder van Luther, zich Melanchton noemde) werkt nog altijd op de verbeelding, zelfs van de modernsten onder ons. En daarom kan de lectuur over hem, die als een lawine in boek, brochure, essay, en tijdschrift-studie, ons overweldigde, ons niet vervelen, en bleven wij belangstellend bij elke nieuwe verschijning.

Maar, wat kan er, nadat Erasmus zóó van alle kanten is beschouwd, en alle facetten van zijn Wezen, zóó helder in het licht zijn gesteld, nog worden uitgegeven, dat ons interesseeren kan? Wel, - naast zijn geschriften vormen zijn Brieven een enorm belangwekkende uiting van dezen zoo volstrekt natuurlijken geest, die geheel vrij was van aanstellerij, eigenliefde of behaagzucht.

Brieven, zoowel als dagboeken (mits absoluut authentiek,) behooren tot de meest belangwekkende *documents humains*. Men laat zich hierin gaan, en geeft zich, zooals men is, zonder terughouding, zonder effectbejag. Vooral is dit het geval met dagboeken, maar ook door brieven, aan vertrouwde personen, leert men den schrijver in diens binnenste karakter kennen, zooals dit nauwelijks door het gesproken woord mogelijk is.

Erasmus, in den spiegel van zijn brieven is de titel van een bij de firma W.L. en J. Brusse N.V. te Rotterdam uitgegeven bloemlezing; een keuze uit Erasmus' epistels, vertaald en toegelicht door Dr. O. Noordenbos en Truus van Leeuwen, met een woord vooraf van Prof. Dr. J. Huizinga, waarin deze zegt:

‘Een zeiltocht op de zee van dagelijksche mededeeling uit een der sterkst bewogen tijdperken der geschiedenis blijft iedereen aanbevolen.... De lezer zal hier Erasmus ontmoeten in al de wisselingen van zijn moeizamen levensloop. Als dichterlijk jongeling in het klooster, als worstelend litteraat in Parijs, als nieuweling op het veld der godgeleerdheid, als wereldberoemdheid, als onwillig medespeler in het drama der Hervorming, als het licht, dat in Bazel onderging.... Hij zal Erasmus zien in de levendigheid van zijn geest, in de scherpte van zijn betoog, in de vroolijkheid van zijn scherts, in den ernst van zijn verontwaardiging.... en ten slotte ook in de trekken die ons somtijds beletten, Erasmus van ganscher harte te bewonderen....’

Want Erasmus heeft zijn zwakkere zijden nooit verborgen. Hij was volkomen eerlijk, en, vooral in zijn brieven, geheel open en argeloos. Wij voelen daarin den mensch, den volledigen, menschelijken mensch, dien wij, ondanks onze eventueele critiek op hem, blijvend waardeeren, ja, liefhebben.

Erasmus niet in de taal, waarin hij schreef, namelijk het Latijn, is, zegt Professor Huizinga terecht, (want is dit niet zoo goed als altijd het geval met alle vertalingen?) als de reproductie in zwart en wit van een olieverfschilderij. Een zeer goed gekozen beeld. Maar, door de reproductie, krijgen we toch een idee, en een tamelijk compleet idee, wat vorm en lijn en uitdrukkingsvermogen betreft, van het origineel, moge dan ook de kleur er aan ontbreken. En getroost zetten wij ons dus aan de lectuur der hier geboden brieven, die zorgvuldig voor ons zijn uitgekozen, en gerangschikt, naar verschillende perioden in Erasmus' bestaan.

Om te beginnen krijgen wij eerst echter nog een beschrijving van Erasmus' leven, van zijn geboorte te Rotterdam, den 27en October 1466 tot aan zijn sterfdag te Bazel, 12 Juli 1536. En zoo worden wij dan over deze groote persoonlijkheid, dezen eminenten geleerde, dezen geweldigen werker voldoende georiënteerd, eer wij de lezing der brieven aanvangen.

De brieven zijn voor ons des te belangrijker en te begrijpelijker, omdat de samenstellers van dezen bundel er telkens toelichtingen tusschen voegen, zoodat wij voldoende op de hoogte komen, wat er aanleiding toe gaf. Ook verdeelen zij Erasmus' leven in verschillende perioden: Jonge jaren in het klooster te Parijs; Goede

dagen in Engeland; Brieven aan Colet; van Engeland naar Parijs; Angst en zorgen; Holland en Hollandsche vrienden; Op weg naar roem; verblijf in Italië; Erasmus tegen den oorlog; Erasmus verdedigt zijn levenswijze; Jaren van roem, verwachting en arbeid. De tragedie Erasmus-Luther; Uitingen van vriendschap en bewondering; Erasmus' levensavond.

De brieven zelf.... Men leest ze, met een geboeidheid, die aan fascinatie grenst. Alle menschelijke gevoelens wisselen er zich in af: nu eens zijn ze gemoedelijk, dan weer vol diepen ernst; nu eens zijn ze humoristisch, dan weer geven ze een tragischen kijk op het leven; nu eens zijn ze verstandelijk, dan weer gevoelig.... maar overal hoort men een mensch zich uiten, aan wien niets menschelijks vreemd is geweest....

Las men ooit zoo iets kostelijks als de plastische beschrijving van den twist tusschen dienstmeisje en kostjuffrouw?.... Is dit geen literatuur van de beste soort: schilderachtig, realistisch en origineel?.... En lees eens zijn betoog tegen den oorlog, een uitvoerige veroordeeling van dit verschrikkelijk kwaad.... ‘Een oorlog is iets zoo verderfelijks, zoo monsterachtigs, dat geen deugdzaam mensch hem, moge hij nog zoo rechtvaardig zijn, kan billijken....’

Wie gelooven mocht, dat onze tegenwoordige tijd de ergste en noodlottigste is, die de menschheid ooit heeft beleefd, leze eens deze brieven uit de 16e eeuw, toen Europa niet alleen op verschrikkelijke wijze werd geteisterd door de pest, maar ook door oorlogen, die toen heviger dan ooit hebben gewoed!....

De bescheiden uiting van Erasmus:

....overigens kon het wel zijn, dat ik misschien niet geheel onbekwaam ben tot het schrijven van brieven.... zullen alle lezers zeker met graagte onderschrijven, en dit zeer fraai gedrukte en keurig uitgegeven boek zal, bij de werken van en over Erasmus zeker een eereplaats innemen in elke openbare, maar ook in menige particuliere bibliotheek.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Veelvoudig beangstigender van beteekenis is heden het woord van Mme de Maintenon, aan het eind der zeventien eeuw, dat de menschheid leeft in een ‘esprit de vertige’. Deze ‘warrelgeest’, toestand van duurzame duizeling, heeft zich sinds jaren in steeds stijgende mate van haar meester gemaakt, zonder dat zij, arme onnoozele, er veel begrip van heeft. Het lezen der dagbladen met hun sensatie, verergert haar duizeling, haar ‘esprit de vertige’. Nauw heeft de oorlog in Abessynië haar eenig gezond verstand gelaten, mogelijkheid om te verkalmen, of de vreeselijke gebeurtenissen van den burgeroorlog in Spanje bedwelmen haar, en voeren haar, in een dollen geestelijken rondedans mee, niemand weet naar welke ongekende hel. Want het is wel zeker, dat de geheele beschaafde wereld - maar moet een schrijver van eenige beteekenis zich niet schamen nog het haast-zinledige woord ‘Beschaving’ te bezigen? - gespannen toe ziet op wat in Spanje voorvalt. Dit land echter is sedert de overwinning op de Mooren der ‘Katholieke Koningen’ - ‘katholiek’ in den zin van overheerschend - altijd een slecht geregeerd land geweest. Al ten tijde van Filips den IIe, waarin het, naar het scheen, op het hoogste punt stond van zijn ontwikkeling, en de ‘Koninck van Hispaniën’ op het toppunt van zijn macht, bleek het, dat de uit Amerika aanvloeiende schatten niet besteed werden om de gemeenschap te versterken, doch verdwenen in de zakken van gewetenlooze ‘grandes’. De versterkte steden vielen in puin; de strijd tegen Katalonië, dat al onder Filips IV met echt-Spaansche hardnekkigheid streed voor zijn onafhankelijkheid van Madrid, putte land en volk uit, en toen daar het bezielende lied van ‘de Maaiers’

werd gezongen - ‘los segadores’ - als een eeuw later ‘de Marseillaise’ in Frankrijk, scheen het wel of deze rijke provincie voor goed voor de ‘Katholieke koningen’ verloren zou gaan. Slechts met inspanning van alle krachten kon zij door den ‘graafhertog’ D'Olivarez’[1)] worden behouden.

Sinds een eeuw is de burgeroorlog in Spanje nagenoeg zelfs latent geweest. Het begon reeds, kort na verdrijving der Franschen, toen Napoleons oudere broer Joseph, door hem tot den troon der ‘Katholieken koningen’ verheven, zich, hoewel gesteund door het Fransche leger, slechts eenige jaren kon handhaven tegen de fanatieke en doodsverachtende bevolking, welke streed met een geweld, waarvan de schrikwekkende teekeningen en etsen van den beroemden Goya, leerling, zooals hij zich noemde, ‘van de Natuur en van Rembrandt’, de getuigenis afleggen. Toen volgde daarop de langdurige en hardnekkige strijd tusschen de ‘Carlisten’ en de ‘Christinos’, omdat Ferdinand VII, kinderloos in drie huwelijken, in het vierde een dochter gewon, doña Christina, die hij, tegen de Salische Wet in, tot zijn opvolgster verhief, en zoo doende de kroon aan zijn broeder Carlos ontnam. Deze burgeroorlog ontvlamde in 1868 opnieuw, toen de lichtzinnige Isabella, dochter van Christina, haar kroon verloor, Spanje voor korten tijd een republiek werd, toen weer voor even korten tijd een koningschap, onder Amadeus van Aosta, een Italiaanschen prins, na twee jaren opnieuw een republiek, vervolgens weer een koningschap onder Isabella's zoon, Alfonso XII, in 1886 opgevolgd deze door zijn na den dood zijns vaders geboren zoon, den dertienden Alfonso, in 1931 van den troon gestooten. Die geheele eeuw door werden land en volk in onrust gehouden door de beruchte ‘pronunciamientos’ der officieren van het leger. En zoo gevaarlijk is voor heel Europa wat in Spanje gebeurt, dat de wisseling van koningschap tot republiek en van republiek tot koningschap dààr de aanleiding werd van den Fransch-Duitschen oorlog in 1870-'71.

Misschien is er toch geen belangwekkender volk in heel de wereld dan de Spanjaarden. Zij geven zich voor elke zaak, die zij goed achten: godsdienst, vrijheid, ridderlijkheid, eer, liefde zoo

1) Zijn ruiterbeeld in het Prado-museum in Madrid, geschilderd door Velasquez, is onvergetelijk voor wie het mochten aanschouwen.

geheel, zoo hartstochtelijk en met opoffering van hun heiligste belangen, dat men niet kan nalaten te erkennen, dat er een onuitbluschbaar vuur, een edele wijding in deze volksziel leeft, welke eerbied afdwingt. Niets ontziend wreed, ongevoelig voor eigen en anderer leed en pijn, begaafd met een verwonderlijk weerstandsvermogen, zijn de Spanjaarden tegelijkertijd beminnelijk, gastvrij, sober, hoffelijk en romantisch sentimenteel. Mannen en vrouwen, het zijn door de Heilige Moederkerk verwende en bedorven groote kinderen, die elkaar veel kwaad doen, maar niet zouden dulden, dat Spanje door een buitenlandschen vijand met een vinger werd verlet. De wanhopige strijd tegen de Noord-Amerikanen gaf hun groote ziel volop gelegenheid hun edelste opofferingsgezindheid te doen kennen. De schrijver dezer regelen toefde toen in hun midden, en zijn sympathie vloeide onweerstaanbaar naar hun zijde, ofschoon hij zich in gesprekken vermat hen te wijzen op hun volksfouten. Waarop zij dan, na een oogenblik van protest, van verzwegen opstand, erkenden: ‘gij hebt gelijk’.

Hoe kan hier het jammerlijke verloop van den tegenwoordigen Spaanschen burgeroorlog worden beschreven? Het is de verwoede en wreede strijd tusschen twee wereldbeschouwingen, waarvoor volwassenen en onnadenkende kinderen, mannen en vrouwen strijden met een doodsverachting, welke doet gruwen. Heel Europa, ja heel de wereld, houdt den adem er bij in omdat, hoe het einde ook zij, het beklagenswaardige volk van Spanje voor zeer langen tijd krachteloos en machteloos zal wezen om iets ten goede in het wereldbestel te kunnen zijn. Het zij, dat de zoogenaamde rebellen, in verbeten en verwoeden opstand tegen een tot communisme en anarchisme neigende plebsregeering met haar vernietigingswoede van al wat het oude Spanje heeft opgebouwd, overwinnen; hetzij dat de zoogenaamde regeering overwint, in haar hart rood als een rottende visch, het zedelijk en politiek vergif, dat beide over Europa verspreiden en in alle volken overeenkomstig eigen aanleg en temperament reeds een gretigen ontwikkelingshaard vindt, zal doorwerken tot latere onrust allerwege.

Het schijnt echter wel, dat, hoe dan ook, de republiek in Spanje gehandhaafd zal blijven. Over dit vraagstuk althans behoeft het

overig Europa zich niet warm te maken. Doch het gevaar dreigt, dat, waar de twee levensbeschouwingen, welke thans in Spanje om de overmacht vechten, aanhangers, geloovigen en sympathieën in alle andere landen bezitten: de regeeringspartij vooral in Soviët-Rusland en in het vlammend-roode Frankrijk; de rebellen in de fascistisch geregeerde landen, met Italië en Duitschland aan de spits en het van even-verwoede burgeroorlog nu uitrustende Portugal mèè, de vraag wàt beter is voor de volken: de door het Fascisme beheerschte vrijheid, of de vrijheid, door de groote menigte der onnadenkenden zoozeer gewenscht, welke door de harde vuisten der Soviët-heerschers wordt in toom gehouden? Er zijn weinig volken, die de algeheele vrijheid kunnen verdragen. Zij is als een bedwelmende drank om welke te weerstaan men koel van hoofd en sterk van lichaam moet zijn. Er zijn volken, met een bewonderenswaardig verleden, toen er nog van democratie geen sprake was en voor demagogie geen mogelijkheid bestond, die reeds bij de eerste teugel der vrijheid dronken worden en alles neer slaan wat hun eens lief was, allereerst kerk en godsdienst, waaraan zij eens ziel en zaligheid, geluk en liefde hadden verpand. Zij kunnen den edelen wijn der Vrijheid niet verdragen. Griekenland van heden is er op dit moment opnieuw een voorbeeld van. Hoelang zal daar nog het splinternieuwe koningschap van gisteren kunnen bestaan, wijl het reeds wankelt nu het er pas weer op de beenen is gezet? Het overige Europa, rood of wit gezind, popelt om een van de strijdende partijen in Spanje te hulp te snellen. Zij die fascistisch gezind zijn hebben moeite om zich te bedwingen, maar niet minder dan zij, die Marxistisch, communistisch, anarchistisch denken en voelen. Frankrijk, daartusschen, bang voor eigen innerlijke rust - *entre ces deux son coeur balance* - is de eerste geweest om aan de andere mogendheden groot en klein een volstrekte onzijdigheid voor te stellen. Maar het hart kruipt waar het niet gaan kan. De twee stroomingen in alle landen darren om hulp te verleenen aan die zijde, waar hun sympathie met breede en krachtige wiekslagen heen snelt. De zoogenaamde regeering in Spanje, die de met dynamiet gewapende mijnwerkers van Asturia en Rio-tinto heeft te hulp geroepen, en wapenen in handen gegeven van verwilderde mannen en door haat bezielde vrouwen en onbeheerschte kinderen, een

menigte dus, welke, hoe de overwinning ook zal zijn, Spanje daarna nog dichter bij den afgrond zal brengen, deze radelooze en redelooze regeering wil onderhandelen op volslagen onaannemelijke voorwaarden: autonomie van Katalonië, algemeene amnestie o.a. Doch er is voor Spanje slechts één redmiddel mogelijk, dat echter zal blijken slechts korten tijd het volk tot rust te kunnen brengen: het bewind van een door den gloed van den burgeroorlog gesmede ijzeren dictatuur, hard, wreed en zonder medelijden. Ongelukkig volk!

Het merkwaardigste woord over den Spaanschen burgeroorlog gesproken is van den bekenden Baskischen geleerde professor Miguel de Unamono in een onderhoud met H.R. Knikerbocker, een Noord-Amerikaanschen journalist, nu daarom door de z.g. regeering te Madrid ontslagen als 'rector voor het leven' aan de beroemde universiteit van Salamanca. 'Madrid', zei hij, doch hij bedoelde daarmee heel het zoogenaamd democratische Spanje, 'Madrid is geestelijk ziek. Het lijdt aan anarchisme'.

'Vergeet niet dat Spanje het eenige land in de wereld is met een georganiseerde anarchistische partij met duizenden leden. Trotski was, toen hij hier kwam daardoor getroffen. Hij vroeg de Spaansche anarchisten of zij een proletarischen staat wilden vormen?'

Zij antwoordden: 'Neen, wij willen geen enkele soort staat.'

'Hij vroeg hen, hoe zij b.v. spoorwegen wilden exploiteeren. Zij antwoordden, dat zij geen spoorwegen wilden exploiteeren.'

'Krankzinnig, stapelkrankzinnig! En die menigte heeft nu de overhand! Zij heeft geen ideeën en geen idealen. Zij heeft geen andere gedachte dan een krachtige waanzinnige drang om te vernielen.'

'Hoe is deze buitengewone beweging begonnen?' vroeg de journalist. 'Het is stellig schier ongelooflijk, dat een groot aantal lieden in dezen tijd zich zouden aaneensluiten onder het symbool van schedel en kruisbeenderen!'

'In historisch opzicht vond zij haar oorsprong in een splitsing tusschen Marx, den grondlegger van het socialisme, en Bakoenin, den anarchistischen filosoof,' antwoordde de professor. 'Toen de splitsing geschiedde, gingen de Duitschers, Russen en alle anderen met Marx mede, maar Spanje schaarde zich achter

Bakoenin, omdat de Spanjaarden voor het meerendeel desperado's zijn'.

Ofschoon professor Unamuno blijkbaar niet rijk is gelooft hij zoo sterk in de zaak der Witten, dat hij 5000 peseta's heeft gestort in generaal Mola's fonds.

'Maar,' verklaarde hij, 'ikzelf ben noch rechts noch links georiënteerd, ik ben niet veranderd. Het regime van Madrid is gewijzigd, aldus de professor. 'Als alles voorbij is ben ik er zeker van, dat ik mij als altijd tegen de overwinnaars zal keeren.'

Dit laatste woord is veel beteekenend en wijst op de innerlijke onrust, op den 'esprit de vertige', waaraan de moderne menschheid lijdt.

Het wordt echter tijd, dat wij ons oog van het jammerlijke Spanje afwenden en letten op zijn interessante buurvrouw Frankrijk, op Marianne, de roode maagd, gehuwd nu met den vuurrooden minister-president Blum, die wankelt op het bewegelijke koord der radicale volksgunst. Als eerste en zeker weldadige poging om Frankrijk te regeeren tracht hij 'la haute finance' en het beruchte 'Comité des Forges' te knevelen in dien zin, dat zij machteloos worden tegen zijn radicale maatregelen. Een aanzienlijke leening is uitgeschreven, waardoor zijn minister van financiën Paul Faure hoopt beider tanden te kunnen breken. En ook het woord, dat deze heer sprak heeft zijn internationale beteekenis.

'Duidelijk kan de vijandigheid worden geconstateerd, die deze leening van den kant van zekere banken en rijke industrieele ondernemingen ondervindt. Het zal goed en stichtelijk zijn de houding aan te teekenen, die de groote credietmaatschappijen, het "Comité des Forges" en de assurantiemaatschappijen aannemen. Men zal moeten komen tot een oplossing van de ondragelijke tegenwerking van eenige honderden bevoorrechten, die beschikken over de voornaamste bronnen van rijkdom. Wanneer een staat in financieel opzicht in gevaar verkeert is het aan de rijke klasse zich de belangrijkste inspanning te getroosten. Wanneer zij weigert, of zich aan schuldige manoeuvres overgeeft om het werk der wederopheffing te saboteeren, krijgt haar actie het ware karakter van hoogverraad, en moet zij als zoodanig worden behandeld. Wat de Fransche spaarders betreft, zij zullen er goed

aan doen, niet te luisteren naar hen, die ervan droomen weer aan de macht te komen na een financieele rampspoed, die zij zelf zouden hebben te voorschijn geroepen, aangezien zij zelf de eersten zouden zijn, die het slachtoffer zouden worden. Wanneer de tegenwoordige leening niet mocht slagen en andere financieele maatregelen onvoldoende mochten blijken om den Franschen staat de mogelijkheden te geven den normalen gang der diensten te verzekeren, laat men dan oppassen voor het afzichtelijke spook van het bankroet. Onder die omstandigheden zou de franc in een gesloten brandkast niet veiliger zijn dan in een lade met een verroest slot of in een wollen kous.'

Het Italië van Mussolini zet intusschen in Ethiopië zijn strijd voort, nog meer gehinderd door de tropische regens dan door de wilde en nog steeds bewapende troepen van Abessynische stammen, die met ware doodsverachting strijden voor een verloren zaak. Wie twijfelt er nog aan, dat Italië land en volk ten slotte onder zijn macht zal brengen? Maar daarmee alleen is het niet klaar. Wil het mettertijd dit land en dit volk administreeren en exploreeren, zooals het dit met zijn Noord-Afrikaansche overwinningen heeft gedaan, en op waarlijk eerbiedwekkende wijze, dan moet het de overmacht zien te krijgen op tenminste de Oostelijke helft der Middellandsche Zee en de Britsche oppermacht daarin, kàn het met 'geven en nemen', zoo niet dan met machtsmiddelen daaruit verdrijven. Groot-Britannië, dat niet meer zoo overtuigd als voorheen roept 'Britannia rules the waves', heeft zich reeds gehaast zooveel mogelijk vrienden te maken in het vijandig Egypte door in beider geschil de wel overleggende mindere te zijn, die inzag, dat zijn oppermacht in het Land van den Nijl niet veel langer kon worden gehandhaafd, en het beter was, juist met het oog op het zoo nabij liggend Italië, in de buurt groote en invloedrijke koloniën bezit, de Egyptenaren vriendelijk te stemmen. Het verluidt, dat Italië er over denkt in Abessynië een Amharische legermacht op de been te brengen, waarmee het gedeeltelijk reeds is begonnen. Vooreerst ter bestrijding van de nog steeds in opstand verkeerende 'rassen' met hun ongebonden legers van woeste krijgers. Zal zulk een Amharisch leger ooit geroepen zijn op te treden in een oorlog in Europa? In Frankrijk, waar men van het te hulp roepen van

zulk een leger zwarte troepen tegen de Duitschers, ‘de Blonde’, ‘de Arische’, het voorbeeld heeft gegeven, een voorbeeld, dat, naar het schijnt, in Frankrijk-zelf niet zonder bedenking werd geacht, maakt men er zich reeds nu ongerust over. Maar waarover maakt men zich in dat land nièt ongerust? Frankrijk heeft een tekort aan volkskracht, dat Italië allerminst kent. Daarom heeft Marianne haar zwarte, aangetrouwde zonen in haar strijd tegen Duitschland te hulp geroepen. Dit feit heeft vooral bij onze Oosterburen, zoo ‘blond’ en zoo ‘Arisch’, het bloed vergiftigd. Maar de Romeinsche dagbladpers tracht nu reeds de verontruste geburin gerust te stellen. Italië heeft geen agressieve bedoelingen. Natuurlijk, mits men het niets in den weg legt.

Duister is deze tijd! Maar een lichtpunt er in waren de Olympische Spelen in Berlijn, al waren zij wat druk-doenerig-Duitsch. De elfde Olympiade van het moderne tijdvak, bij de viering waarvan de Nederlandsche athleten, in het bijzonder de vrouwelijke, waarlijk een eer bleken voor de lichamelijke opvoeding van ons volk en den Olympischen geest, waarin onze jonge menschen overwinningen wisten te vieren en nederlagen met waardigheid te dragen.

* * *

Van den heer Mr. L.E. Visser, in Den Haag, ontving de redactie van ‘De Nieuwe Gids’ een protest, waarin de schrijver van het ‘B.O.’ beticht wordt van geleidelijke ontwikkeling ‘in fascistische richting’, tevens van ‘een anti-semitisme, als men gelukkig hier te lande slechts zelden bij meer-ontwikkelden aantreft’. Om dit te bewijzen beroept hij zich op het feit, dat de tegenwoordige minister-president in Frankrijk Levi Blum wordt genoemd, in plaats van ‘Leo’, en op ‘de van grove onwetendheid en kwaadwilligheid getuigende beschouwingen over den Joodschen opbouw in Palestina’, waarover echter in het ‘B.O.’ nooit een woord van onvoldoende waardeering werd gezegd, waaruit onwetendheid en kwaadwilligheid zouden kunnen blijken. Het slot van het ‘B.O.’ in het Augustusnummer: lof toch aan de vruchtbaarheid van de Joodsche en Arabische volken, schijnt den heer Mr. L.E. Visser in het bijzonder geërgerd te hebben,

zoodat hij tot eenige insinuaties is gekomen, welke den overzichtschrijver volkomen kalm laten, en hier niet zullen worden beantwoord.

De ‘N.G.’ heeft geen plaatsruimte om met den heer Mr. L.E. Visser in polemiek te treden. Indien den schrijver hier aan het woord eenige menschelijke zelfingenomenheid mag worden gegund, dan is het wijl hij gelòòft leven en menschen evenwichtig te beoordeelen, zonder vóór- of tegeningenomenheid. Van antisemitisme weet hij zich volkomen vrij, maar den Joodschen invloed op de democratische politiek acht hij voor elke volksgemeenschap, ook de Nederlandsche, noodlottig. Aan de eigenaardige mentaliteit, het toegespitste intellect der Joden brengt hij passende hulde, zij het ook onder eenig voorbehoud. Groot is zijn waardeering voor het Joodsche werk in Palestina, doch hij verbaast zich over de aanmatiging der Joden om dit land nog steeds als het hunne te beschouwen - het is waar: in Engeland werd het hun opnieuw ‘beloofd’ - terwijl de Arabieren, stambroeders, er zich negentien eeuwen na de Joodsche ‘Verspreiding’ hebben gehandhaafd ten spijt van hun fatalistischen godsdienst, oorzaak waardoor zij bij de Joden, economisch en intellectueel, ten achter staan. Vermoedelijk zal dit antwoord den heer Mr. L.E. Visser niet bevredigen, doch de evenwichtigheid van oordeel, waarnaar deze schrijver streeft, laat hem geen hoop diens goedkeuring over het Joodsche vraagstuk ooit te zullen verwerven.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Mevrouw de Staël, in haar leven en werk.
(Vervolg van blz. 84.)
Tweede episode (II).

De la littérature considerée dans ses rapports avec les institutions sociales.

Vier jaren gingen voorbij na de uitgave van *L'Influence des Passions,* eer madame de Staël met een nieuw (bovengenoemd) werk voor den dag kwam.

In dien tijd schijnt er een gelukkige verandering in haar gedachten te hebben plaats begrepen; haar opinies zijn weliswaar dezelfde gebleven, maar haar inzichten hebben zich eenigszins gewijzigd. Zij is opgewekter en ziet een gelukkige toekomst in. De menschheid, rijk door de verworvenheden van het verleden, zal zich steeds verder ontwikkelen, want de geslachten volgen elkander niet vergeefs. En niets is ijdel op aarde en volstrekt zonder doel. Alles, wat gebeurt, dient ergens voor, en elke crisis, elke débâcle is een étappe naar een volmaakter toekomst. De evolutie der menschheid volgt logische lijnen, en ondanks alle strubbelingen en tegenheden vervolgt zij onverbiddellijk haar weg.

Zij beschouwt de zeden en gewoonten in hun onderling verband; zij ontwart de verschillende draden en leidt elk van deze naar het bestemde doel. Zij ontleedt godsdienst en philosophie en toont aan, dat de schrijvers altijd beïnvloed worden door het karakter van hun verschillende nationaliteiten, en analyseert, hoe zij op de andere reageeren.

Men wordt zeer gefrappeerd door de wijdheid van geest en inzicht in dit werk ontplooid. Het is niet, als zoovele boeken van dit genre een elegant résumé van elders opgedane ideeën, misschien verrijkt met een paar nieuwe opinies. Neen, zij gaat haar eigen

weg, en haar gang heeft niets moeizaams of geforceerds, haar gezichtspunt is juist, ruim en objectief. Zij beziet alle dingen, als was zij de allereerste, die dit deed, en bekijkt ze met een doordringenden, maar welwillenden blik, en ontdekt aldus veel onverwachts en aangenaams. Het is verwonderlijk, hoe zij hierin overeenstemt met de methode der schrijvers van de nieuwe Duitsche school, zonder dat zij deze nog ooit had gelezen.

Verschillende nieuwe opinies, die later ‘questions brûlantes’ vormden voor verschillende critici, worden voor het eerst in dit boek gelanceerd. Zij is er zich echter niet van bewust, dat zij geheel nieuwe wegen bewandelt; zij is origineel, zonder bewust te wenschen, het te zijn; zij schrijft zonder superieur te willen wezen, of pikant te willen zijn.... en *is* het, ondanks zichzelve.

Het bovengenoemde werk zou in Frankrijk, zoowel als in andere landen een eclatant succes hebben gehad, indien het tijdstip, waarop het verscheen, maar wat gunstiger was geweest. Welke andere vrouw van dien tijd kon een dergelijk boek hebben geschreven? Wie zou op een zoo krachtige wijze politieke en andere kwesties hebben kunnen beschouwen?

Eigenaardig is de beheerschtheid van den stijl, waar mevrouw de Staël zich in de conversatie zoo levendig liet gaan. Maar juist deze hartstochtslooze trant werkt te indringender en overtuigender.

De Introduction handelt over de belangrijkheid der ‘travaux de l'esprit’. De auteur toont aan, welke de betrekkingen zijn tusschen de literatuur en de deugd, die vrijheid en het menschelijk geluk. Goede smaak is een kenmerk van redelijkheid en verstand, en de hoogste letterkundige schoonheid, zegt zij, is tegelijk de hoogste zedelijkheid.

Dan bewijst zij, hoe troostend en verheffend de literatuur werken kan op treurende en ongelukkige zielen, en hoe verkwikkend het voor hen is, om in geschriften van anderen sympathieke en gelijkgestemde geesten te ontmoeten.

De helft van het werk is gewijd aan een onderzoek van het verleden en het heden, en de andere helft aan een beschouwing over de toekomst. In de eerste behandelt de schrijfster het karakter der verschillende volken gedurende diverse perioden zijner geschiedenis, en laat dan de beroemdste auteurs van die dagen de revue passeeren. In vogelvlucht krijgen wij zoodoende een overzicht van

de geheele wereldliteratuur en alles wat van invloed is geweest op deze voortbrengselen van den geest: het klimaat, de godsdienst, de zeden, de maatschappelijke instellingen. Er is, zegt mevrouw de Staël, op aarde nooit iets belangrijks voorgevallen, of het werd weerspiegeld in de literatuur van dien tijd.

Met veel kennis van zaken en zeer objectief neemt mevrouw de Staël alles onder de loupe en geeft er haar, geheel nieuwe beschouwingen over.

Mevrouw de Staël houdt meer van de Romeinsche dan van de Grieksche literatuur, en aldus drukt zij haar opinie uit:

> Les Grecs n'avaient point ce sentiment, cette volonté réfléchie, cet esprit national, ce dévouement patriotique qui ont distingués les Romains. Les Grecs devaient donner l'impulsion à la littérature et aux beaux arts. Les Romains ont fait porter au monde l'empreinte de leur génie.
> L'histoire de Sallustre, les lettres de Brutus, les ouvrages de Cicéron rappellant des souvenirs tout puissants sur la pensée. Vous sentez la force de l'âme à travers la beauté du style; vous voyez l'homme dans l'écrivain, la nation dans cet homme, et l'univers aux pieds de cette nation.

Men heeft tegen deze opvatting (dat zij de Romeinen hooger stelt dan de Grieken) veel geprotesteerd. Maar men moet niet vergeten, dat zij de literatuur hier niet op zichzelf beschouwt (als l'art pour l'art), maar in verband met de maatschappelijke instellingen, en als uitdrukkingsmiddel der sentimenten van het geheele volk.

Het tweede gedeelte van dit werk bevat vele raadgevingen aan de (vooral Fransche) schrijvers der toekomst. In haar tijd had dit deel veel succes, en dat is te begrijpen, want het onderwerp was nieuw en werd ook op nieuwe wijze behandeld, namelijk hoe een auteur te schrijven heeft in een vrij land. En vooral voor de vrouw is van belang het hoofdstuk, dat tot titel draagt: *Des femmes qui cultivent les lettres.* Ziehier een zeer typische passage:

> L'aspect de la malveillance fait trembler les femmes, quelque distinguées qu'elles soient. Courageuses dans le malheur, elles sont timides contre l'inimitié: la pensée les exalte, mais leur

> caractère reste faible et timide. La plupart des femmes auxquelles des facultés supérieures ont inspiré le désir de la renommée, ressemblent à Herminie, revêtue des armes du combat; les guerriers voient le casque, la lance, le panache étincelant; ils croient rencontrer la force, ils attaquent avec violence, et dès les premiers coups ils atteignent au coeur.

'Ik beweer niet', zegt zij o.a., 'que les modernes ont une puissance d'esprit plus grande que les anciens, mais seulement que la masse des idées en tout genre s'augmente avec les siècles.' En heeft zij hierin niet absoluut gelijk?

Zij beseft volkomen, dat het menschelijk hart altijd uit dezelfde elementen zal zijn samengesteld, maar de omstandigheden, die veranderen, de grootere ontwikkeling, de ontdekkingen en uitvindingen op elk gebied, doen het zich in elk verder tijdperk ook weer anders uiten. En zijn het niet altijd de schrijvers, meer dan andere kunstenaars, die uitdrukking geven aan de voortdurende wisselingen en vorderingen van den tijd?

Delphine.

Het spreekt vanzelf, dat een zoo rijke en universeele geest als die van made. de Staël zich niet voldoende kan uiten in enkel beschouwende geschriften; het moet haar dikwijls moeilijk gevallen zijn, haar levendig talent te dwingen binnen het kader van rustige en exact getrokken gedachtelijnen. Haar bruisend brein, haar overvolle ziel eischte een grootere expansie, en kon die vinden in het schrijven van romans.

Sedert haar jeugd werd zij door een min of meer melancholische overtuiging bezeten, dat het lot der vrouwen een diep medelijden verdient, en vooral dat der vrouwen, die begaafd zijn met eminente eigenschappen.

En als het geluk, - in haar oogen het grootste, dat een vrouw te beurt vallen kan, - 'l'amour dans le mariage', hun niet was gegund, dan konden zij zelden zich op andere wijze ontplooien, daar hun aan alle kanten hinderpalen werden gesteld.

Een dergelijke vrouw te schilderen was juist een kolfje naar mevr. de Staël's hand. Onder den doorzichtigen sluier van een fictief personage kon zij haar eigen ideeën, ondervindingen en

opvattingen verkondigen, en haar eigen sentimenten uitbeelden.

Natuurlijk bestaan er tusschen Delphine en mevrouw de Staël groote en markante verschillen. Delphine bezit niet de scherpte van blik, noch de zielskracht van mevr. de Staël-zelve. Delphine voorziet niets en lijdt om alles. Haar karakter krijgt daardoor iets kinderlijks, en blijkbaar hoopt zij de tegenheden des levens te kunnen overwinnen, door zich te laten gaan in een passieve opofferingszucht. En de smart en de ontgoocheling, die een vertrouwende ziel ondervindt door de grofheid en boosaardigheid der wereld zijn in dit werk met vaste hand geteekend.

Zooals ik zei, ondanks alle verschillen bestaat er overeenkomst tusschen de schrijfster en haar heldin. Corinne was het ideaal van mevrouw de Staël, Delphine was in haar jeugd de verwerkelijking daarvan.

Delphine is een levend en bizonder wezen. Zij bezit een waarachtige gevoelsgoedheid, een aangeboren edelmoedigheid, een instinctmatige toewijding aan anderen, alleen eigen aan primitieve schepselen, die hun gewaarwordingen en aandriften niet verstandelijk zouden kunnen beredeneeren.

Wij houden van Delphine, ja, wij sympathiseeren zoozeer met haar, dat wij geneigd zijn, al haar verkeerdheden en onvoorzichtigheden te verontschuldigen en wij denken er niet aan, dat zij wel eens dáár kon zijn, om ons als waarschuwend voorbeeld te dienen.

Delphine is een interessante en boeiende roman, en misschien wel het meest in de minst bewogen gedeelten. En de passages, die Delphine schrijft, op het oogenblik dat zij zich voor altijd van Léonce gescheiden waant, behooren ongetwijfeld tot de schoonste bladzijden in dit werk.

Een roman in brieven, - ofschoon dit genre langen tijd uitsluitend gold, als de vorm bij uitnemendheid, heeft mij nooit kunnen bekoren. Alle gebeurtenissen, dramatische voorvallen, gesprekken, in *brieven* te doen plaats grijpen, is iets zoo volstrekt onnatuurlijks, dat aan deze schrijfmanier, door het naturalisme wel een eind gemaakt worden *moest.*

In de roman-brieven worden daden, gedachten, conversaties beschreven met een uitvoerigheid en een nauwkeurigheid, die volstrekt onbestaanbaar zijn in welke correspondentie ook, en geheel tegen de realiteit indruischen. Er *zijn* brieven (nooit bestemd om

gepubliceerd te worden), die ten zeerste de moeite waard waren om in het licht te worden gegeven; met een verfijnd genoegen lezen wij b.v. de brieven van Jane Welsh Carlyle of van de hypermoderne Katharine Mansfield, of de *Loveletters of great men and women,* of *Briefe der Liebe aus drei Jahrhunderten.* of de correspondentie tusschen Elisabeth en Robert Browning, - o! de wereldliteratuur is in deze zoo onnoemelijk rijk, dat we heusch nog niet het bastaard-genre van den roman in brieven daaraan behoeven toe te voegen! Op het voorbeeld van de groote Engelschen: Fielding, Smollett, Richardson, werd de roman in brieven in geheel Europa bedreven, en ook wij hier te lande konden er van genieten bij haast alle schrijvers der achttiende eeuw. Het nadeel van dezen romanvorm was natuurlijk, dat de stijl en de verteltrant der brieven van verschillende personen veel te veel op elkander leken, en dat men te duidelijk slechts één schrijvershand of liever schrijversgeest er in kon ontdekken. In de romans van onze dierbare Wolffen Deken was dit bezwaar natuurlijk volkomen opgeheven, omdat er hier twee, geheel verschillende schrijfsters aan het woord zijn, waardoor alle karakteros voortreffelijk tot hun recht kunnen komen. En ook, wanneer de auteur voldoende talenten in zich heeft, om alle personen werkelijksgetrouw te creëeren, krijgt men een complete en waardevolle realiteit, zooals dit het geval is b.v. met de *Liaisons dangereuses* van Choderlos de Lenclos. De antipodische figuren van madame de Tourvel en de marquise de Merteuil zijn beiden met meesterhand gedaan, al is uit den aard der zaak de ondeugdzame marquise van een boeiender geestigheid. In weinig romans door mannen geschreven, ontmoet men een vrouw als de marquise, met zoo'n onovertrefbare intuïtie, zoo'n sublieme fijnheid, zoo'n geraffineerde gaafheid uitgebeeld. Haar brieven zijn verrukkelijk om te lezen, en evenzoo die van Valmont. Het is, zooals ik al zei, de groote verdienste van den auteur, dat hij elk karakter zich in zijn brieven doet openbaren, en dat het jonge meisje, zoowel als de oude vrouw, de prude, zoowel als de coquette, de volleerde Lebemann en de naïeve jongeling daarin allen tot hun recht komen.

En nu is het jammer, dat, ondanks den voorteffelijken stijl, alle brieven van Delphine op elkaar gelijken in stelmanier.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Europa Erwacht van R.N. Coudenhove-Kalergi. Uitg. Paneuropa-verlag, Zürich, Wien, Leipzig.

East-Carelia, a survey of the country and its population and a review of the Carelian question. Publishers: akateeminen Karjala Seura (Academic Carelia league).

Graaf Coudenhove-Kalergi, de zeer bekende stichter en propagandist van de Pan-europeesche gedachte, en daarbij behoorende internationale vereeniging, heeft alle redenen om het tienjarig bestaan van dien door hem gestichten bond met ingenomenheid te vieren. Dit doet hij door de uitgaaf van een hoogst belangrijk en uiterst belangwekkend werk met bovenaangegeven titel, dat rijk voorzien is van portretten, kaarten en andere illustratiën. Hij bezit over geheel Europa vrienden en medestanders, trouwens aan hen draagt hij zijn boek op, die hem bij de feitelijke samenstelling er van de statistische en geschiedkundige stof hebben geleverd. Het zou welhaast onmogelijk zijn geweest, dat één man zooveel nauwkeurige kennis, bewezen in statistieken en andere cijfers, of weinig bekende feiten, zou hebben kunnen verzamelen. Het vraagstuk in het boek behandeld bezit duizend facetten en op elk daarvan werpt het een helder licht. Statistieken en cijfers. Zij verhinderen allerminst, dat het werk met onvermoeide belangstelling kan worden gevolgd. Het geeft, bij een hulde aan de grootste geesten, die in hun werken de harmonie en de vereeniging der volken van de oudste tijden af hebben voorgestaan of gepredikt, een overzicht van de vroegste tijden der geschiedenis van ons werelddeel, het ontstaan zijner bevolking en de plaats, welke het tot voor korten tijd in het wereldplan heeft ingenomen. Helaas, de Wester-

sche, d.i. de Europeesche beschaving is bezig te tanen: de wereldoorlog heeft haar den doodsteek gegeven.

Wanneer alle wijze raad onmiddellijk door hen, wien hij geldt, werd opgevolgd dan.... zou het leven niet waard zijn om geleefd te worden. Goede raad wordt haast nooit opgevolgd. Zooals de individuen willen ook de volken - en wie zal hun dit recht betwisten? - met vallen en opstaan, 'per aspera ad astra', hun ontwikkelingsgang volgen, en dit maakt hen in de meeste gevallen sterk en goed. Het is ongetwijfeld waar, wat de heer Coudenhove-Kalergi zegt: 'wanneer Europa zich niet snel tot één gemeenschap vereenigt, dan zal het door andere internationale statenbonden, welke nu reeds feitelijk bestaan, van zijn plaats in de wereldorde verdrongen en geestelijk waarschijnlijk geheel vernietigd worden. Die internationale wereldbonden zijn de Soviët-Unie, welke zich van de Duitsche grens uitstrekt tot het uiterste Azië; Groot-Brittannië met zijn 'dominions' en koloniën, Noord- en Zuid-Amerika, vereenigd in de Monroeleer, terwijl Japan bezig is met China zulk een bond te formeeren. Zal Europa dan nog lang verdeeld en onderling twistziek kunnen blijven, omgeven door zoovele benijders, zoo zij al geen vijanden zijn, waarvan de Soviët-Unie wel de gevaarlijkste is? Immers zij leeft, werkt en wroet vlak naast de Europeesche deur en ofschoon zij zich, vooral in den laatsten tijd, moeite geeft zich een Europeesch voorkomen te geven: zij is een Aziatische volksgemeenschap en door haar algemeen heerschende mentaliteit, tegenover gesteld aan die van het oude Europa, gevaarlijk in de hoogste mate. Haar ideaal is haar levensbeschouwing over geheel de wereld te verspreiden, en dit kan zij te gemakkelijker doen, doordien in alle centra der wereld kleine en groote gemeenschappen zijn ontstaan, welke haar reeds met hart en ziel zijn toegedaan, voortdurend bezig het zoolang door de Westersche levensbeschouwing overheerschte deel der wereld te onderwroeten tot de trotsche bouw, daarop gevestigd, ineen stort. Ook tegen Japan en zijn dependenties heeft Europa te waken. Gelukkig dat dit nog wordt bedwongen door den Noord-Amerikaanschen invloed en door de nabijheid van de 'U.S.S.R.', het ontzaglijke gebied van de nabij liggende Soviët-Unie, op welker levensinzicht het Nipponsche volk al evenmin is gesteld als de meerderheid der Westerlingen.

Voor het toekomstige Pan-Europa sluit Coudenhove-Kalergi deze

‘U.S.S.R.’ zeer terecht uit, ofschoon hij dan een uitzondering behoorde te maken voor Oost-Karelië, waarover hier straks wordt geschreven, dat thans, tegen zijn wil, een zoogenaamd ‘autonoom’ deel der ‘U.S.S.R.’ is. Doch wel een schrikwekkend klein gedeelte blijft er dan op zijn kaarten van dat toekomstige Pan-Europa over. Maar wijl het zoo klein is, betrekkelijk is, dit een reden te meer om er naar te streven tot eenheid te komen. En waarom zou zulk een eenheid reeds voor de naaste toekomst onmogelijk zijn? Is Zwitserland, het kleine, niet een prachtig voorbeeld, dat drie verschillende volken met verschillende mentaliteit, talen, wetten en gewoonten, zich zeer wel verdragen? Zijn de Vereenige Staten van Noord-Amerika daarvan niet een ander en grooter voorbeeld? De volken van dat kleine Europa zouden slechts tot inkeer hebben te komen over hun nationale vooroordeelen, moeten bedenken dat nationale grenzen toch eigenlijk slechts denkbeeldig zijn, hun vijandschappen door niets gerechtvaardigd en meestal aangewakkerd en onderhouden worden door groepen van menschen, voornamelijk wapenfabrikanten en dier veile pers, die, onder voorgeven van een oppervlakkige vaderlandsliefde en op niets of op weinig steunende nationale belangen, het eene volk van Europa tegen het andere opdrijven. Ongetwijfeld, er zouden vele moeilijkheden te overwinnen zijn: een tolunie is met de tegenwoordige vast gesloten grenzen haast niet te bereiken; een overal geldende valuta is in den economischen chaos, waartoe heel de wereld vervallen is, nog moeilijker op te lossen; een algemeene taal - volgens den schijver zou het Engelsch daartoe worden gebruikt - zou moeten worden aangeleerd. Engeland zou niettemin niet tot dat zoozeer van harte gedroomde Pan-Europa kunnen behooren, daarin verhinderd door de vereeniging van zijn ‘Empire’ met de ‘dominions’ en koloniën. Toch zou Engeland er niet anders dan vriendelijk tegenover kunnen staan, wijl het als 't ware onder den rook ligt van het Europeesche Vasteland.

Er zouden vele bladzijden over dit uiterst lezenswaardige boek, dat een zoo lokkende toekomst voor Europa en al zijn volken voor het denken opent, zijn te schrijven. Want zelden opent eenig werk zoovele verschieten op verleden, heden en toekomst. Maar de rijke gegevens zouden ons meeslepen. De ‘Pan-Europeesche bond’, onder leiding van den bezielenden propagandist Coudenhove-

Kalergi, eigenaardig genoeg van Belgische, Japansche en Duitsche afkomst, treedt een tweede tiental jaren in, en wijl het leven sneller voortschrijdt dan ooit te voren, is er geen denken aan te voorspellen hoe deze bond na nog een tiental jaren zal staan tegenover de gedachte welke hij voorstaat en predikt. Op dit oogenblik lijkt de tijd allerminst gunstig voor zulk een wenschenswaardige volkenunie, welke zoo nuttig zou kunnen werken naast en met den Volkenbond, die voor de geheele wereld is bedoeld. Maar wie, buiten kleine doch gevaarlijke en misdadige groepen van personen, zou niet wenschen eens getuige te mogen zijn van zulk een Unie? Want negentig van elke honderd menschen zijn vredesgezind en verlangen niets liever dan rustig te leven en hun arbeid te verrichten, zoo mogelijk onder wat gemakkelijker omstandigheden dan tegenwoordig mogelijk is. Wanneer men een plebisciet zou kunnen uitschrijven onder alle volken, Duitschland niet uitgezonderd, over de vraag: 'wat wenscht gij voor de eerstvolgende tien jaren: oorlog of vrede voor Uw land?' er zou geen twijfel mogelijk zijn of allen zouden den vrede kiezen, en zelfs zouden de meesten dien kiezen voor heel hun verdere leven. En allen, die na een tiental jaren dan nog leefden, zouden misschien voor altijd de theoriën verfoeien, waarin de oorlog op welke wijze ook wordt verdedigd of mooi gepraat. Zij zouden dan in het bijzonder die sadistisch-geneigde wetenschapsmannen verafschuwen, die er naar zoeken doodelijke gassen te vinden, enkel om weerlooze menschen gemakkelijk uit te roeien. Dit zijn misdadige schoften.

Oost-Carelië! Waarschijnlijk zou men negen-en-negentig van de honderd menschen in Nederland kunnen vragen waar dit land ligt zonder een bevredigend antwoord te ontvangen. Het is ook, met alle waardeering gesproken, het land in Europa, waar geen land meer achter ligt. Tusschen Finland en de Witte Zee ligt het. Op de in boven genoemd werk bijgevoegde kaart blijkt Oost-Carelië met zijn 1500 grillig gevormde meren, waarvan het grootste grooter is dan wijlen onze Zuiderzee, een uiterst merkwaardig land, en waarschijnlijk zou het met zij bergen, meren en wouden ook een schoon land zijn, indien men het zou kunnen ziën. Want met zijn langdurigen Poolwinter en zijn voortdurende zware nevels in wat men het zachtere jaargetij zou kunnen noemen, telt het slechts vijftien heldere dagen in het jaar. Het is echter weinig minder uitgestrekt dan Denemarken, Nederland, België en Zwitserland samen, doch

uittermate schaars bevolkt door menschen, die voor een groot deel Finsch spreken, en ook tot den Finschen stam behooren. Ongelukkigerwijze hadden zij sinds duizend jaren te kampen tegen de Russische overheersching en zij deden dit met den moed der wanhoop: een overheersching, welke reeds een afschuwelijke dwingelandij was onder het Czaristisch bewind, doch onder het Bolsjewistische nog is verergerd. Wel is waar heet dan Oost-Carelië een autonomische republiek, deel uitmakende van de 'U.S.S.R.', het reusachtig geheel der 'Soviët-republieken', doch dit neemt niet weg, dat de bevolking het Bolsjewisme verfoeit, en slechts drie ten honderd verklaarde Bolsjewisten telt, wat niet verhindert, dat alle bestuursposten door menschen van die gezindheid zijn bezet. Voornamelijk door partijgenooten uit Rusland. In 1918, of wat vroeger, koesterden de Oost-Carelianen een zwakke hoop van het Czaristische juk te worden bevrijd door middel van den Britschen generaal Maynard, doch deze stond, zonder het zelf te vermoeden, onder wit-Russischen invloed, en ofschoon de bevolking van Finland van heeler hart aan de zijde dier verdrukten stond, schonk, natuurlijk uit vrees voor verwikkelingen, de Finsche regeering hun slechts theoretischen steun. Zoo zijn dan de Oost-Carelianen weer onder het drukkende juk der Russen, hun eeuwenoude vijanden, die onder Bolsjwistisch bewind nog geweldiger, onmeedoogender, gestrenger overheerschers zijn dan in den Czaristischen tijd. Ook de Czaristen verarmden land en bevolking zooveel zij konden, doch wat zij deden kan niet vergeleken worden met den roofbouw der Bolsjewisten, voornamelijk in de haast-maagdelijke wouden van het land, en van zijn vele delfstoffen. De bevolking, geestelijk vrij wel verwaarloosd, wordt in de jeugd in de door de ouderen verfoeide Bolsjewistisch theorieën opgevoed, doch houdt met bewonderenswaardige karaktervastheid aan eigen aard, geschiedenis en hoop op de bevrijdendende toekomst vast.

Er zou heel veel te schrijven zijn over dit belangwekkende land en zijn dapper en sterk volk, doch het onderwerp leent zich niet voor een vrijwel onverschilligen lezerskring, waarin men nooit van de Oost-Carelische quaestie heeft gehoord. Met zijn statistieken, wetenschappelijke mededeelingen, diagrammen en photographische afbeeldingen is het fraai uitgegeven boek verkrijgbaar te Helsinki, Suomi, bij de 'Suomalainen Kirjakaupra', en het is klaarblijkelijk

slechts bedoeld om in handen te komen, niet zoozeer van het groote publiek, als wel van dat betrekkelijk kleine getal lezers: publicisten, staatslieden, geleerden, volksvertegenwoordigers, die invloed kunnen oefenen op de publieke opinie van hun land om, wijl Soviët-Rusland ten slotte is toegetreden als lid van den Volkenbond, in dit wereldlichaam er op aan te dringen, dat het Carelische volk en zijn land eindelijk worden losgerukt uit den benauwenden greep van de Bolsjewistische verdrukking. Zoo wetenschappelijk is dit in het Engelsch geschreven werk niet, of het is een aanhoudende luide kreet om Vrijheid, liefst om met Finland vereenigd te worden.

MAURITS WAGENVOORT.

Benno J. Stokvis. *Een Afscheid van dit Leven.* 'De Tijdstroom', Lochem.

Stokvis heeft zich altoos aangetrokken gevoeld tot benauwende beschrijvingen van geesteszieken en vaak van dezulken, wier abnormaliteit verholen bleef en die dus als gerespecteerde lieden tot 'n dubbel leven gedwongen waren. Hier is wederom 'n wrange vrucht van dezen overigens koelen bezadigden strafrechthervormer. De schrijver heeft de donkerste domeinen der ziel gepeild, hij is in de hel van het subconsciente gegaan. Men zou na dit boek gaan weigeren te vertrouwen in den redelijken mensch. Met moeite tracht de hoofdfiguur, een officier van justitie, weerstand te bieden aan oerinstinct, vernietigingsdrift, bronstige razernij, tot ten slotte de doodsdrang beslist. Dat de auteur ons, rationeele menschen, in zijn mystische afgronden weet mee te sleuren, bewijst de kracht van zijn taalvermogen en zijn duizeligmakende intuïtie.

Siegfried E. van Praag. *Madame de Pompadour.* Em. Querido, Amsterdam.

Waar Querido vergeefs naar streefde: met woorden vergane werelden weer in vollen luister op te roepen, dat heeft Van Praag hier ten volle bereikt in dezen boeienden, maar literair uitnemen-

den roman. Er is hier geen teveel aan brillante adjectieven, die men den Oriëntaal abusievelijk toedicht. Al bemint zijn temperament de fascineerende coulisse en het vreemde theaterlicht, Van Praags kunstenaarsschap legt hem 'n gelukkige beperking op, zijn psychologie leidt den lezer áchter 't glanzend decor. Als Carlo van Loo schildert hij ons de jagende seigneurs in hun jasjes van teerbleu fluweel en hun zachtbruine laarzen; in Louis XV en zijn geliefde geeft hij den man, de vrouw en de liefde en zijn vermoeidheden; door dagelijksheden mee te deelen, b.v. hoe de koning zijn beenen uitstrekt, voelen we ons opgenomen in de intimiteit van 't hof. Wij weten dat we met twee echte menschen te doen hebben. Het is 'n gave zooals hier in Holland alleen Couperus ze bezat, om 't verleden zoo nabij te trekken, dat we er in gelooven. Wij wandelen door de bonte weelde van Palais Royal, door de verdorven tuinen van Versailles, we leeren Mevrouw de Pompadour liefhebben, hoewel de legende haar beeld bij ons als de apocalyptische courtisane had vastgelegd. Haar geweldig opofferend gevoel voor den vorst maakt al haar misdaden aannemelijk. Toch maakt de voortreffelijke, soms shakespeariaansche visie van den auteur ons de ellende van de dofdomme massa openbaar: Ventre affamé n'a point d'oreille. Aan wie de schuld van deze krankzinnige miserie, aan Mevrouw de Pompadour, die geen begrip heeft van 't volk, voor wie dat volk niet meer bestaat dan voor den gefolterden hongerlijder zelf zijn ongedierte, aan de pauvre marquise, die alleen maar lijdt, doch afgrijselijk, onder de nietsontziende intrigues der hovelingen, die 'n nooit ophoudenden strijd tegen de bourgeoise voeren, aan haar de schuld? In geenen deele, ook zij is maar 'n figuur dezer eeuw met haar vriend Voltaire en Louis, en Frederik de Groote; en deze eeuw schildert ons de gracieuse Van Praag met al zijn oogenweelde, zijn bloedige wreedheid, zijn psychische vervoeringen en malaises, zijn economische ellende, zijn depravatie. Dit alles wordt meeslepend van barbaarsche en verfijnde schoonheid.

JACOB HIEGENTLICH.

Juliana van Oranje, Bernhard von Lippe-Biesterfeld door Dr. Willem Kloos.

Ieder Gebeur, van knaap reeds, bleek me een Waan. Wie leest dit, lacht.
Maar méér 't Geschieden wierd hier thans dan Wervling, want te weten
Diep-blijde kwam 'k nu, dat ons Land kan voortgaan. Vreemd gemeten
Heb 'k lang ons aller Toekomst door een zware Levensmacht,

Die drukt mijn alverst Binnenst. Maar thans voel ik helder zacht
Me een hooge Vreugde rijzen, lijk al andren, van uit breedte
En lengte van veel verdre Tijden. Vredig had 'k verbeten
Diepst-in de Pijn, dat heel 't oeroude en nobele Geslacht

Oranje, waar ons Land door wordt gedragen, in den Nacht
Geleidlijk eens vergaan moêt van 't Verleên. Maar thans vergeten
Al vreezen ben 'k, diep krachtig voelen mag 'k, dat nooit versmeten

Holland zal staan in verste Toekomst nog als Kracht
Van Volk tezaêm en Vorst, Die kalm aan 't hoofd gezeten,
Ziende wijd-wijs behoedt ons als een sterke trouwe Wacht.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 10.]

De klokken luiden elken dag door Jan Hell.

Introduzione.

Frits van Loon zat achter zijn bureau in zijn luister houding te staren naar een concept-acte, een nieuw op te richten N.V., die voor hem lag.... ‘Voor winst zal worden gehouden....’

De vulpen derailleerde van den regel en Frits keek naar buiten.... het sneeuwde.

Al die witte dingetjes.... zoo stil en innig bijeen in éénen blijden trek langs zijn raam, dat met ingetogen vreugde glansde als water, diep en peinzend.... Tusschen het raam en de kastanjeboom trok de lichte stoet naar beneden. Langs de takken, sepia.... inkt, en donkere Japansche lak van de knoppen, ongespeelde noten op de harp van den boom.... de muziek van den droom, gevoeld maar niet beluisterd.... parfum van muziek....

En plotseling waren er tulpen.... een geur van exquise tabak dreef over het bureau en Frits ademde heel diep in.... daar in den hoek stonden ze.... aristrocratisch geel tegen het mahonie; van een sterke weelde, die naar binnen scheen. En de sneeuw vlocht verder buiten langs de aandachtige ruit aan de witte gordijnen, die te deinen begonnen van de lucht naar het plein.... Fritz strikte er de tulpen op.... het was een stil, maar grillig en hevig feest. Het ronde plein was in zijn vaart besloten en de boomen in het midden stonden roerloos als gemaskerd leven.... slechts zwarte contouren liepen als rillingen op de stilte, dan hier, dan daar, als seinen naar elkander....

Als een wild en zielloos beest snelde een auto aan en alles viel aan gruizels, pluizen stoven en witte bloesems slingerden weg.... een rivier lawaai kolkte voorbij, de wereld drááide....

Frits greep weer naar zijn pen, zette zich wat rechter en ging voort met artikel 12, over de winst: ‘Voor winst wordt gehouden al wat overblijft van de baten na aftrek van alle lasten en kosten....’ Nee, mooi was dat niet! Mooi? Rommel.... quatsch!

Hij keek weer op:

> ‘Out of the bosom of the Air,
> Out of cloud-folds of her garments shaken,
> Over the woodlands brown and bare,
> Over the harvest-fields forsaken,
> Silent and soft, and slow
> Descends the snow.
>
> Even as our cloudy fancies take
> Suddenly shape....’

Flang! De deur....

‘Goeie middag.... thee graag en een sigaar ook....’ Versteegh, de architect, zat tegenover Frits in een clubfauteuil.

Frits knikte en zei dan, net twee maten te laat om hartelijk te doen: ‘Goeie middag....’ Hándelen was nu het parool. Versteegh was steeds onder stoom en kon elk oogenblik afrijden.... de huistelefoon: ‘Mientje, breng aanstonds ook thee voor Meneer Versteegh.’ Met zijn rechterhand schoof hij een kistje sigaren naar voren: ‘Asjeblieft.’

‘Man, ik heb iets moois voor je.... een verzoek, dat je leuk zult vinden’, begon Versteegh, ‘je kunt doopvader van mijn klokken worden!’

‘Wat?’

‘Je mag mijn klokken namen geven.... giving them names!.... er komen er vier, een feestklok, een doodsklok.... rouwklok, als je wilt.... een angelus en nog een....’

‘Ja.... maar, dat is niet zoo eenvoudig....’

‘Nee, natuurlijk niet.... daarom kom ik juist bij jou.... ik had het anders onze keukenmeid of de pastoor kunnen vragen....’

‘Bien étonnés de se trouver ensemle! Maar waarom heb je mij voor die hachelijke taak uitgekozen? De opdracht is vereerend....’

‘Bliksems!.... en dat weet ik. Jou?.... Omdat je ten eerste

muzikaal, ten tweede een poëet, ten derde vindingrijk bent....'

'Deze stroop is te zoet en.... ik moet bedanken, je kunt het zelf evengoed.'

'Nee, niet zóó.... ik heb trouwens geen tijd.... ik moet op den bouw letten.... de toren schiet aardig op, je moet weer eens meegaan....'

'Graag.... je kerk interesseert me erg.... Dus: vier klokken? Hoe zijn ze gestemd?'

'Ik wist dat je 't doen zou! E.... Fis.... Gis.... b.... Probeer het straks op de piano.... Je kunt er prachtige combinaties mee maken.... een tweegelui of met drie klokken.... Je mag natuurlijk kiezen wat je als sombere en wat je als feestelijke klok wilt nemen....'

Frits springt van achter zijn bureau op en begint de kamer op en neer te loopen.... bij het raam blijft hij staan: 'Maar kerel, 't is eigenlijk buitengewoon, wat je daar vraagt.... de doop van klokken.... die machtige geesten der lucht.... Nee, dat 's nou maar een grapje.... intusschen.... ik probeer het in ieder geval.... Moet je gauw die namen hebben....?

'Welnee, tijd genoeg, maanden nog.... maar de bedoeling is niet, dat je alleen een naam geeft.... liefst heb ik een passende spreuk, of een tweeregelig vers, dat op den rand kan worden gegoten....'

'Ulevellen-poëzie?'

'Er hangen geen ulevellen in mijn toren, maar klokken.... als je daaraan maar wilt denken.... dag en nacht, vader,.... komt het in orde!'

En Versteegh begon enthousiast over zijn kerk. Zijn handen schoten uit, de eene griste een papier weg, de andere grabbelde naar een potlood in zijn binnenzak. Hij praatte en schetste, met blauw en rood.... 'beton, geen bouwstof voor een kerk?'.... een giftig spitse haal: 'Zie je, zóó die boog.... alsof er al lang geen kerken van beton bestaan, tientallen, - niet hier.... kijk, zóó valt dan het licht, door die glastegels.... indirect....' Hij trok triomfantelijk aan zijn sigaar.... in een cumulus rook bewoog zijn kaal hoofd als een dronken maan.... 'ze zeggen, beton dat is satanisch.... nota bene....' ineens vertraagde zijn tempo, zijn hoofd viel wat schuin weg en onder de geleiding van zijn nu wegdroomende oogen trok zijn hand langzaam en rythmisch een blauwe zachte boog....

Frits dacht: dat ding zingt over het papier....

Het was even stil.... de rook hing in de schommel van zijn eigen wieg boven Versteegh.... de tulpen werden glanzend, strak, het hárt der kamer....

Buiten langs het raam ging de sneeuw zijn stillen gang.... de hemel kwam langzaam naar de aarde.... en alle klokken waren stil....

Toen Frits naar huis liep sneeuwde het niet meer.... In de lucht een spanning van metaal en een tintelend wachten beneden.... als plots daar, hier, ginder, een toon geslagen zou worden aan een kristallen schaal.... hèl en juichend na....

Het bléef toch maar: verbeiden....

De schemer vloeide langs als water en de stilte proefde koel.... Hooge gele dotters waren de lantaarns en daar ginder ver bloeiden de roode lichtreclames als geraniums achter 't venster van de stad.... De straat was als een kloostergang, de menschen in zichzelf gedoken, de stad was nu een veilig huis....

Bij de borrel vroeg zijn vader: ‘Heb je die N.V. al klaar?’

‘Nee, vader, Versteegh kwam oploopen en hield me op....’

‘Maak er wat mee voort, ik heb beloofd dat het ontwerp deze week nog naar het departement kan.... Wat had Versteegh?’

‘Ja,’ Frits stootte een rechte baan rook naar de lamp boven hem.... ‘hij had een rare vraag: ik moet zijn klokken voor de nieuwe kerk namen en spreuken geven....’

‘Kan hij dat zelf niet, of de pastoor? Een brave jongen, jij, voor een klokkedoop!’

Frits nam zijn glas en hield het tegen het licht.... in het kristal een groene smaragd.... ‘Maar vindingrijk, meende Versteegh....’

‘Was je 't maar bij de acten!’ zuchtte de oude heer en begon, terwijl hij zichzelf en Frits nog eens inschonk:

‘Dus:

> Fest gemauert in der Erden
> Steht die Form, aus Lehm gebrannt.
> Heute musz die Glocke werden!
> Frisch, Gesellen, seid zur Hand!’

Frits hief bezwerend zijn hand op, doch zijn vader betoonde met zijn wijsvinger:

> ‘Von der Stirne heisz
> Rinnen musz der Schweisz....’

Frits zag zijn moeder binnenkomen. Ze bleef wat bezorgd naar haar man kijken, glimlachte dan naar Frits, waarbij ze haar wenkbrauwen optrok....

‘Doch der Segen kommt von oben.

Zum Werke, das wir....’

Toen greep hij naar zijn oor en keek om.

‘Zum Essen’, zei zij en gaf nog eens een rukje aan zijn oor of ze belletje trok, ‘ik geloof, dat je te veel gedronken hebt, Marius, hoe vaak....’

‘Vrouw, ik krijg respect voor mijn zoon.... hij heeft er zoo maar een geestelijke functie bij gekregen.... hij mag de klokken van Versteegh doopen....’

‘Ja, Frits?’ vroeg ze zacht.

Frits knikte en keek zijn moeder aan.... nu waren haar oogen ineens weer als 's avonds toen hij klein was en ze hem goedennacht zei.... ‘Waarom zou ik 't niet eens probeeren?’

‘Natuurlijk.... dat is wat voor Loes, hè?.... Maar wacht eens, ik heb nog wat....’

Ze was de kamer al uit.

Aan tafel liet ze Frits een krantenknipsel zien met een beschrijving van nieuwe klokken voor een kerk.

‘Ik heb het bewaard, omdat een der klokken, de feestklok, de naam Lien had.’

En Frits las:

> ‘Lientje luidt de feesten in
> Bij altaar en gezin.’

Dus toch ulevellenpoëzie!

Op zijn slaapkamer dien avond voelde Frits zich leeg en hulpeloos.... de galm der klokken was verstorven en de gekrulde banderolles met rijmpjes van Lientje hingen overal te wapperen.... zijn tandenborstel schoot in het drinkglas, een treiterende klank....

Hij kroop in bed met de bedoeling stelselmatig te denken: eerst aan de N.V.-acte en dan aan Loes, die morgen kwam eten.... en hij bouwde de dekens om zich heen tot een warm hol, waarin hij wonen ging.

De acte.... die bepaling over winst.... nou ja, dat kon je wel ergens vinden, dan nog die clausule over oprichtersbewijzen, wat wilden die lui daar ook weer mee, allerlei voordeeltjes natuurlijk....

Hij deed zijn oogen open.... Wat was dát?.... o, de maan.... ze had een staaf licht voor zijn hol gelegd.... blauw-zilver.... mooi. Hij richtte zich even wat op.... buiten net het negatief van een photo, wat licht is donker en het anders donkere: licht.... Wat leken de huizen nu serieuze en innige dingen.... Zou Loes dat ook zoo zien, ze hield van huizen, heele oude en verweerde.... wonderlijk van zoo'n natuurkind.... en toch ook niet, huizen groeiden ook, óm je en over je heen, je groeide er mee samen, zei ze.... en je kon soms wel niet meer zijn dan een bloem aan het huis.... als je zoo'n klein en bang menschje was.... Er waren huizen, die groeiden hoog boven je uit.... er waren torens.... Ja, moeder wist het, natuurlijk, ze zou het heerlijk vinden van die klokken.... Huizen, klokken en torens.... Zóó stond nu die nieuwe toren ook in de sneeuw.... te wachten op de klokken.... op zijn stem, hulpeloos nu, maar later! Als hij de namen had.... De toren wachtte op hem, Frits.... Hij zou de klokken roepen: Kom! Kom! Kom!.... Vier klokken: een kleintje.... dat zou je moeten roepen als een kind: Kom nu maar?.... en een grootere haastige, die je bevelen moest: Kom diréct!.... en dan die feestklok.... als een man in Rubens-kleedij met een sierlijke snor, een hoed met pluimen en een degen: Halló, Halló.... Kom hiér, Kom hiér!.... en de oude, sombere, schuwe....: Óch dan, Óch dan.... Kóm toch,.... Kóm toch!....

Dan zouden die klokken daar hangen hoog boven de aarde in het donker.... en wachten en waken....

In de Novembernachten zou de wind komen brullen door de galmgaten en langs hun lijven rukken.... maar ze blijven onbewogen, alleen het kleine klokje rilt.... en de wind woedt voort en een vlammetje, ergens ten dans, neemt hij op en draagt het hoog.... en een snelle donkere man holt naar den toren en rukt aan een touw.... en de oude klok knikt: het is tijd.... en ze

wiegt.... en ze zwenkt.... en wordt gróót en geweldig en haar stem golft en spoelt als de zee en de wereld vergaat....

En op de Meiavonden schijnt de zon door het galmgat.... een roode vinger tikt aan het klokje, dat wat droomerig lacht.... en een zucht gaat door den toren met de geur van seringen.... en de zon klopt met een roode vinger nog eens.... het kleine klokje is stil, maar wiegelt zich heimelijk.... en de zon wenkt een topaasgele ster in het Oosten en die kittelt fijntjes met een gouden strootje in den hals van het klokje.... het kijkt op en bukt en richt zich weer op en het lacht, helder, helder.... Op de beekjes van de Meiwind drijven schemerbootjes vol klank naar de menschen.... over heel de stad.... en de twee in den tuin, Loes en Frits, zien ze om zich drijven en spelen er mee.... en de rozen doen langzaam hun vensters dicht....

En de zómer komt.... de toren staat glanzend en stil in den dag.... Tusschen menschen en wolken een blauw-grijze droom.... onder aan zijn voet rijden paarden en wagens een spelletjes-rit.... Sierlijk draaien en wind-speelsche pluimen, een belletje tinkelt.... de galmgaten staren als oogen en de klokken zijn stil en aandachtig.... ze luisteren.... Hoor, getrappel.... een lach.... en een man kijkt omhoog.... de klokken bewegen.... ze buigen, ze kijken omhoog naar den hemel, omlaag naar de menschen.... de oude klok bromt wat muziek.... en de andere zoemt als een bij.... maar het kleintje wordt dartel en danst op cadans van de paarden beneden.... en slaat naar de andren zijn zwaaiende armen en tuimelend geven ze mede.... Het driegelui zingt en juicht over de stad.... Loes en Frits....

Hear the mellow wedding bells,
Golden bells.... bells.... bells....
Frits sliep.

Allegretto.

Toen Loes en Frits den volgenden middag gingen winkelen, was de sneeuw weggedooid.

In het late middaglicht van de zon achter hen, leek de straat een pas gewreven donker houten vloer, waarop je zacht liep.... schuin licht erover, bronsgoud.... In een tuintje achter het hek bloeide een paarse en wat gele crocussen, of ze ademden....

De menschen gingen langzaam met de jassen wat open; ze keken alsof alles nieuw was voor hen, die voor het eerst weer wandelen mochten....

Ook Loes had haar korte bontjekkertje open aan den hals.... ze liep onhoorbaar naast Frits op wildleeren schoenen, grijze, met donker bont omrand. Haar tulpenroode rok wiegelde erboven met het rythme van een klok....

Ze keek Frits aan met een vragenden glimlach; daarbij trok de smalle boog van haar wenkbrauwen recht.... twee streepjes, sostenuto, boven dien stroom muziek, die altijd uit haar oogen naar hem overkwam....

'Wat ben je toch een prachtig meisje....'

'Anders niet? Zeg dan een Boileau-plaatje.... de schilderkunst vanmiddag?'

'Nee.... maar het ergste is, dat ik het meen....'

'Flauw! Zeg eens wat anders....'

'Als ik dat probeer komen er niets anders dan citaten over klokken. Schiller, Goethe, Poe....'

'Ik heb je toch al gezegd: laat dat idee nu eerst eens bezinken....'

'Die versunkene Glocke....'

'Daar heb je alweer een citaat! We praten er niet meer over....'

'Gelukkig!'

'Laten we denken, dat er geen klokken meer bestaan....'

Ze gingen verder langs de winkels. In de étalages waren de lampen al aan. Die banen licht ebden uit over het trottoir naar den schemer. Als er menschen doorgingen, werden ze even opgenomen in een zacht-geel aureool, alsof het allen timide heiligen waren, die daar schreden. Loes en Frits bleven telkens staan in zoo'n lichtvloed: boeken.... Galsworthy, nu hij dood is, Ehrenburg.... modes....! Loes wees even met een vinger: een innige goudroode stof.... Frits knikte....

Dan gingen ineens boven de straat de lantaarns schijnen.... tegen een paarsige fond: oranje pastel-kleuren. Het leven werd con sordino gespeeld....

Voor de oude kerk stonden de bloemenverkoopers.... Frits en Loes, dicht aan elkaar, waren stil.... Mimosa! Mimosa! en....

'Frits! katjes!'

Frits had al een bos en lei die in haar arm, alsof hij Loes een

baby gaf.... en ze voelde dat.... over de kantjes vloeide al de muziek van haar oogen naar hem over.... hij rilde.... De katjes, belletjes der lente.... Hevig pakte hij haar arm en Loes zei: ‘Jongen, toch!’

Toen sloeg de toren boven hen zijn donkeren slag.... zes maal.... en weer stonden ze stil.... op dit eiland der lente, waar de lucht hoog boven over kolkte, waar de menschen langs zeilden in drommen.... waar de mimosa geurde....

De eerste boodschap van Loes was: handschoenen koopen.... In het kleine elegante winkeltje hing een geur van zeemleer en nieuw linnen. Een mager meisje met lange strevende armen rukte doozen uit de vakken naar zich toe, zette die op de toonbank voor Loes en wierp er dan het deksel af.... Met het gebaar van een bescheiden goochelaar, zei ze dan telkens: ‘Alstublieft, dame!’ en Loes woelde met haar eene hand - in de andere hield ze de katjes, en dat vond Frits zoo echt Loes! - in al die handschoenen.... Frits, achter haar, bekeek de al maar eendere vakken en de eiken lijsten daarlangs en hij dacht ineens aan zijn N.V.-acte.... Waarom? 't Was alles even troosteloos, vakjes, vakjes, schablonen....

Loes draaide zich naar hem om en duwde de katjes in zijn arm.... ze moest passen.... Frits stond er een oogenblik zoo onwennig, alsof hij werkelijk een baby van Loes vasthield....

‘Zou ik die lichte of die donkere nemen?’ vroeg ze.

‘De lichte’, zei Frits, ‘het voorjaar komt.’

Ze keek hem aan, lachte - haar lach was als een open roos - ‘Ja’, zei ze, ‘natuurlijk, de lichte....’

Toen zag Frits, dat ze die gekke dingen in haar ooren had, die amethysten bellen...., waar ze zoo heftig over getwist hadden - ‘Negersiersels’, zei Frits, ‘Accenten’, zei Loes - die doorschijnende bellen avondlucht wiegelden als klokjes langs haar huid, matgoud onder het lamplicht. Het was heimelijk, lokkend lachen.... speelsche klokken....

Hij had dat nooit zoo gezien.... amethysten klokjes? Ja, wat een wonder, natuurlijk: klokjes.... of waren het zuurtjes, peerdrups.... dan zou je ze in het donker stiekum op kunnen zuigen en aan het einde bij verrassing haar oor zoenen.... en daar kon ze niet tegen!

Hij lachte als een klein jochie....

‘Wat is er?’

‘Leuke belletjes!’

‘Nee maar.... dat is sterk.... o, nee, ik snap het al.... bélletjes?’

Het was nu avond. De nauwe winkelstraten waren tunnels van geel licht geworden.... reclames aan beide wanden.... de menschen leken er vlak en allemaal eender.... Loes, naast hem, slank en vitaal zeilde erdoor met de katjes vooruit, en de amethysten bellen, die Frits nu aldoor zag, klingelend onder de donkere muts in het schijnsel van het haar.... Ze zag recht voor zich uit over de menschen heen, met iets tartends om haar mond.... Wacht maar.... trotsch meisje, dacht Frits en hij keek naar de belletjes.

Ineens werd hij bij zijn arm gepakt en als een schooljongen een klein straatje ingestuurd.... meteen ging ze langzamer loopen....

Het was daar stil en halfduister met twee, drie lantaarns, en boven open, je zag de sterren op een blauwen weg stilstaan.... Er was niemand dat zij beiden.... Frits legde zijn arm om haar heup en trok haar tegen zich aan.... zoo liepen ze zwijgend een tijdje.... Het verlangen weefde zijn sluiers om hen heen, warm en trillend.... ze keken om.... de katjes werden een schemerstruik voor hun gezichten, dicht bijeen, en daar bloeide ineens de warme bloem van hun zoen en de muziek van hun oogen als een klokkespel....

Frits' mond zocht naar het belletje.... het moest!

‘Nee, nee’, zei Loes, ‘wat wil je?’

‘Je belletjes opeten.’

‘Dwaas.... materialist.... weg, er komen menschen.’ En met de katjes weerde ze hem af....

‘Ik hou van je’, zei Frits zacht.... ‘ton nom est dans mon coeur comme dans un grelot....’

‘Mooi’, lachte Loes, ‘alweer een citaat!’

‘Hè, ja, wat vervelend.... dat wordt een obsessie van die klokken....’

‘Maar dit meende je tenminste?’

Het steegje liep uit op een grootere stille straat.... ze liepen recht aan op een oud huis, dat in het licht van een lantaarn stond,

om den hoek. De muren waren perkament-geel en de ramen glansden als meisjesoogen, die vragen. De takken van den boom ernaast, getwijnd in licht en donker, waren vol duistere begeerten. Frits en Loes liepen er op aan als naar hun eigen woning.... boven trilden de sterren....

Aan den buitenkant der stad op den hoek van een plein was een ijzerwinkel.

'Hier moet ik wezen, geloof ik', zei Loes.

'Hier?'

'Ja, kom maar mee....'

Toen ze binnengingen rinkelde aan de deur een aeolus-harp.... een regen kinderklankjes druppelde op Frits, de klokkedooper. Loes lachte en gaf hem de katjes.... ze moesten even wachten....

Bij de kassa stond een vaas met bonte ranunkels, er waren roode en gele vegen op het nikkel.... Aan den muur hingen zagen, die met hun tanden valsch blikkerden, er waren messen, die naar Loes en Frits fel-gouden schichten wierpen.... en verder op een plank de goedige groene gelaten van émaille pannen en ketels....

Geld tinkelde, de kasse klikte en slokte het op.

Loes ging naar de toonbank.

'En U Dame?'

'Ik wou graag van die belletjes, die je in zoo'n gehaakte babyrammelaar kunt doen. Hebt U die?'

'Kattenbelletjes bedoelt U? Zeker.'

Loes keek om. Frits begreep er niets van....

'Voor de eerste baby van Jetje.'

Hij kwam dichter bij. De bediende zette een grauw laadje voor Loes met honderden belletjes, kattenbelletjes.... Van die ronde koperen en zilveren bolletjes, met zoo'n gleuf erin, als de grijnzende mond zonder tanden van een baby.... Loes nam er wat in haar hand.... ze gaven een klein, moe geluid....

'Ze zijn niet echt', zei Frits, 'het zijn eitjes van bellen.... Ze moeten nog uitgebroed worden.'

De bediende lachte: 'U kunt het probeeren bij de torenhaan, meneer, die is ook van koper....'

Tusschen duim en wijsvinger hield Loes er een omhoog.... het zat vol oogjes licht van de lampen.... toch een schelmsch dingetje.

Frits hield er de katjes bij: ‘Kijk eens, waarom groeien zulke dingen niet?’

Loes knikte. ‘Katjes luiden toch ook het voorjaar in....’

‘'t Zijn ook kattebelletjes, Mevrouw.’

Frits lachte: Heerlijk zooals die Loes daar een kleur kreeg....

Ze bewoog haar hand met het belletje.... Kleine puntjes klank vielen eruit, zilveren balletjes.... In dien winkel van ijzer en staal en potten en pannen een bijzonder geluid.... een simpele vraag van heel ver, van buiten ergens.... De lente in den ijzerwinkel!

Ze voelden het alle drie, want ieder keek even op.... naar de flitsende zagen en de schitterende messen en het goede groene email.... Ting, ting, ting.... De geboorte van het klokje, dacht Frits.

Weer buiten, zeiden ze niets.

De lucht was zoel langs hun gezichten, vlagen geuren van aarde en jong, vochtig hout.... en het duister der buitenwijken was vol groeisels om hen heen, waarbij je niet moest praten.... zij zelven groeiden ook, vochte knoppen en schuwe bladen, en er waren handen die tastten en streelden.... en bogen werden strak getrokken, spanningen....

De klokken werden gehangen.... en trilden....

Andante.

Loes was ziek.

‘Niets bijzonders’, telefoneerde haar moeder, ‘een doodgewone angina, een weekje.... nee, kom maar niet.... dag, jongen....’

De dagen gingen, de een na den ander.... legden zich op elkaar.... Stapels doozen; in de één lintje, in de ander een enveloppe.... verder niets.... hopeloos.... leeg.

's Morgens: het koele marmer van de gang en het blinkende ontbijt.... De wandeling naar het kantoor door de strakke straat, met de mechanische menschen, die weer aan de touwtjes naar hun stoel werden getrokken achter de bureaux.... Frits ook naar zijn acten.

Gesprekken met meneeren en aanstaanden over huwelijksche voorwaarden. Vaak met schoonvaders in spé erbij, die deftigzakelijk deden of ze zelf notaris waren.... Staten van aanbreng.

Om 11 uur: de koffie.... warm, een verlangen naar een harsig bosch.... soms een zonnebaan in de kamer als een weg daarheen.... dat was onzin natuurlijk.

Stilte.... Er hingen droge huizen van stroo in den doelloozen wind.... verdord en weg.... de klokken en Loes.

Frits poogde te werken.... maar het ging onrustig; er wás iets, ergens, een veertje dat op wilde wippen, een belletje dat op rinkelen stond.... De dag ging voorbij met den tred van een gepensionneerd, oud man.... zonder belangstelling...., alleen: hij ging en deed niets meer.

's Avonds de telefoon: voor Frits.

Loes.... ‘Morgen kom ik, Frits....’

O, haar stem zong als een driegelui uit dat kleine horentje de wereld in....

Frits zuchtte: ‘Loes...., ik ben gek.’

‘Wat heb je?’

‘Ze maken me gek.... kom gauw.... morgen.... ik word sentimenteel.... of dwaas of zooiets....’

Dringend: ‘Frits, wat héb je?’

O, het heerlijke alarmbelletje.... er schoot een vuurpijl door hem op.

‘Loes,.... onzin.... 't is alweer over.’

Op zijn studeerkamer, waar de schemerlamp laag brandde, zag hij den voorjaarsnacht buiten.

De blauwe lentenacht, die zich over de stad en alle tuinen had gebogen met een diepen blik.... Hij gooide het venster open: de sterke geur van het voorjaar stroomde langs.... hij ademde diep en strekte zijn armen omhoog.... Lentenacht.... lentenacht.... en Loes.

Buiten liep hij langzaam door de stille straat onder de blauwe aandacht van den nacht.... Zijn overjas, niet dichtgeknoopt, een mantel om zijn lijf, dat door de koelte waadde.... Hij dacht ineens aan fluweel en aan Boheemsch kistal, waar die gloed van purper nederstrijkt.... de schaduw op den hals van Loes van het blond der haren.... kristal.... haar stem was in alarm: Wat héb je, Frits?.... Hij zwierde met zijn mantel om een hoek.... De

ribes geurde hier.... Zie, aan de takken de trosjes als gesloten klokken nederhangen in een wierookstruik....

Hoe was het open hier en wijd, de zelfkant van de stad, waar het bosch en het innige leven begint.

Aan den eenen kant de huizen, donker en stil, leunend aan de aarde.... aan de overzijde de rand van het bosch.... een boomenrij, tegen het Delftsche blauw geklommen naar de sterren toe, maar halverwege in den droom van hun grootsche kruinen verstild.... De hemel kwam gebogen met zijn waterblauw en zilvren sterrevisschen, die hingen in het boomennet, hier en daar, en hier.... o, zilvren, blauwe lentenacht....

Frits liep door met rhytmische passen. Er was niemand op den buitenweg.... Zijn stappen klonken achter hem als verre pauken, weerkaatsend dof tegen den wand, ergens.... het kloppen van een groot en duister hart.

Op de brug over het viaduct bleef hij staan en keek naar de rails van den spoorweg eronder. Ze gingen metalig eerst en blauwig dan het donker in, recht en samen vereend, altijd door in een zwijgende, glijdende vaart....

Hij leunde op de omheining der brug. Hieronder liep de stille snelle weg, met blinkende rillingen, die wegschoten in het duister langs de seinpalen, waarboven twee violette, groote sterren waren neergedwaald, die moe en weemoedig staarden naar hem.... Onder deze rust snelde de weg door de heuvels van den nacht naar het sterrewater aan den verren horizon, zonder gerucht en zonder menschen....

Daar klikte een metalen slag, de seinpaal reikte zich.... de violette ster zwond in het diepe blauw en een groene emerald hing tegen de lucht.... de stilte zakte peilloos door tot aan den grond, waar een zacht ademen begon....

Agitato.

Een fluisteren aan den horizon.... een trein?.... Frits wachtte.... Er kwam geluid van kleine golfjes over gladde steenen, dan hooger en met stuwing meer.... een rythmisch zuchten uit den duisteren heuvel tusschen hem en den hemelwand.... een zwakke pols, een ademstoot.... Bliksemsnel schreef

een fluit met krijt op de lucht: Vooruit! en luider op de stilte stapten troepen aan in looppas.... snéller, luider....

De horizon kroop nader met twee oogen, giftig geel.... het leven rende op hem af.... het hindert niet.... het rende recht en onontkoombaar aan met stampen en blazen en bonzen van harten.... het breidde zich uit zijdelings met zwaaiende gele vlaggen, de pauken dansten en de roffels der trommen sprongen erdoor en langgetrokken bekkenslagen....

En trillend in zijn kolkend lawaai schoot de trein onder de brug door! Opgenomen in wolken stoom, met zijn oogen dicht, stond Frits en liet het begaan, meegezogen in den chaos en de worstelende snelheid....

Toen hij zijn oogen weer opende zakte het sein juist omlaag en de trein verdween in den nacht met omfloerste geluiden, diminuendo.... tot het was alsof ver op den grintweg een paard galoppeerde.... naar huis.

Adagio.

Toen Frits weer verder ging, was er in zijn gang een deining alsof hij op veeren liep.... zóó gingen zijn gedachten ook.... Nu hier te zijn met Loes.... alleen in dit duister.... en samen te luisteren aan het hart der wereld.... samen stil te staan in deze zaal van blauw en kristal.... oneindig klein, maar samen wárm te zijn en levend.... en samen weg te duiken in de fluweelen plooien.... en het trillende leven te streelen.... eeuwig lang.... en samen sterk en lenig langs den rechten weg te streven naar de sterren.... naar het huis van den voorjaarswind.... dit dennenbosch.... Hier sluimerde de wind.... en ál zijn harpen scholen hier bijeen en trilden nog.... enkele sterren hingen als klokjes hoog en schuifelden een verre ruischende gedachte....

Op den weg verderop doolde een lichtje.... een fietser....

Het licht kwam tastend naderbij.... het kleine leven.... een dolende ziel door de oneindigheid.... het was weg!

Frits begreep dit niet.... wat voorzichtig liep hij door.... en zag dan, eenige meters vooruit een donkeren vorm.... en schrok.... Zijn hart begon te luiden.... het was een zwarte klok, die daar

stond, op den weg in den nacht.... Toen lachte Frits.... het was een non.... zeker een verpleegster.

‘Kan ik iets voor U doen, zuster?’

‘O, gelukkig.... wat ben ik blij, meneer van Loon.... mijn lantaarn wil niet meer.... en ik heb geen verstand van die electrische dingen....’

‘Zuster Agneta?.... Laat eens kijken....’ hij betastte de lantaarn, ‘wat doet U zoo laat buiten, mag dat zoo maar van de Overste?’

‘Ik kom van verpleging.... de oude Mevrouw Verstraeten.... 't is erg met haar, ik ben maar gebleven tot nu, bij de zuster, die me afloste.... 't is een beetje kalmer....’

‘Kanker, hè?.... wat een lijden....’

‘'t Zal niet lang meer duren.... ik zou nog even de dokter waarschuwen....’

Frits draaide even aan het voorwiel van haar fiets, de lamp gloeide weer aan.

‘Niets dan een los contact.... 't is weer in orde.... dat moet U toch zélf kunnen.... morgen eens even nakijken, hoe dat zit.... dan weet je 't voor goed....’

‘Dank U, meneer Van Loon.... wat een prachtig weer hè?’

Ze stapte vlug op en reed weg....

‘'t Is lente’, zei Frits, ‘goeden nacht, zuster....’

Lente!.... Mevrouw Verstraeten sterft aan kanker.... Geel en mager.... met doodmoede handen en uitgedoofde oogen ligt ze in het witte, doorwoelde ledikant. Lente!.... de knoppen zwellen voort.... naar het leven.... en het kankergezwel naar den dood.... de sterren juichen in de lucht en trillen op het raam der ziekenkamer.... ze kloppen.... ze buigen naar Mevrouw Verstraeten.... maar die ziet ze niet en hoort ze niet.... met gesloten oogen ligt ze, en haar wassen handen rukken aan het laken.... uit haar mond loopt een dun bruin straaltje.... en de sterren buigen zich omlaag over haar huis.... en trekken met zilveren draden....

Frits rilde en keerde om op den weg.... Hij zag de zuster weer voor zich, die was als een zwarte klok in den nacht.... tusschen dokter en de stervende ging ze op en neer.... ze verbond het leven en den dood.

> ‘Ik verbind de snelle tijd
> Met de stille eeuwigheid’....

(Slot volgt).

Theun de Vries door Dr. G. Karsten.

In een artikel, getiteld 'Vent of vorm'[1], heeft de dichter J.C. Bloem destijds zijn meening kenbaar gemaakt over de twee belangrijkste stroomingen, die men in onze hedendaagsche letteren kan waarnemen en die hij aldus omschreef: 'Met andere woorden: is voor het welslagen van, of beter voor het bij den lezer weerklank wekken door een kunstwerk van het meeste belang *de persoonlijkheid van den kunstenaar* of wel dat geheimzinnige element, dat men zou kunnen noemen *de spontane generatie van den vorm?*'[2]

Als een kundig criticus, die Bloem is, wijst hij er terecht op, dat zoowel het eene als het andere voor een waar kunstwerk onontbeerlijk is, en men niet vrij te pleiten is van eenzijdigheid, zoo men te uitsluitend den nadruk legt hetzij op de persoonlijkheid van den kunstenaar, hetzij op den vorm van het kunstwerk. Doch ook hier gaat het leven vaak boven de leer, want zoo vervolgt hij: 'Uit beide richtingen komen dan ook werken voor, die door de volmaakte alchemie van een levenden inhoud en een duurzamen vorm door de voorstanders van beide richtingen gelijkelijk genoten kunnen worden; en de mislukkingen in beide genres hebben geen ander belang dan hun geschiktheid als projectielen om den tegenstander mee te bekogelen. Zoo blijven de tijdschriften gevuld en de schrijvers gezond'.

Wie de tijdschriften bijhoudt, weet dat tot op heden de leiders van *Forum,*[3] de z.g. 'ventisten' en de mannen van den 'vorm',

1) Vgl. *Den Gulden Winckel*, 1932, blz. 101.
2) Ik cursiveer.
3) Intusschen reeds overleden.

de medewerkers van *De Stem,* gestadig voortgaan elkaar te verketteren. Ook De Vries, een man van den vorm, heeft zich in den strijd gemengd en in het begin van het jaar 1934 in *Den Gulden Winckel* een geharnast artikel gepubliceerd, waarin hij met de mannen van *Forum* terdege afrekening houdt.[1)] En van zijn standpunt kan men hem geen ongelijk geven. De leiders toch van *Forum* gingen in het algemeen te ver met hun afbrekende critiek en boden zelf te weinig wat men waarlijk groote literaire kunst kan noemen, om zoo hoog van den toren te blazen.

Het komt mij voor, dat deze 'ventisten', hoe talentvol ze ook zijn en hoe vaak ze ook den spijker op den kop slaan, te weinig het Leven ondergaan, om groote levende kunst te kunnen scheppen, al verzekeren ze ons om strijd, dat zij de door het Leven getourmenteerden zijn bij uitstek. Dat is niets dan pose en zucht naar excentriciteit. Met een soort sadistische wreedheid trappen ze het Leven dood en ontluisteren ze de Schoonheid al beweren ze dan ook honderdmaal, dat zij haar slechts ontmaskeren. Men vergete het nooit: alle groote kunst wordt geboren in het hart; waar dit ontbreekt, is alles slechts spel, zij het dan ook somtijds een vernuftig spel.

Maar, zou Bloem zeggen, laat ze maar begaan. 'Want al treft men de tegengestelde richting niet in wat zij aan goeds heeft, men behoedt haar, of kan dit althans doen, tegen verstarring in haar eigen dogma en overwoekering door haar epigonen'.

En deze laatste wenk is, wat het werk van De Vries betreft, niet geheel overbodig, want zoowel zijn laatste bundel poëzie *Aardgeest* als zijn laatste roman *Eroica* zijn inderdaad voor zijn tegenstanders geschikte projectielen om den schrijver er mee te bekogelen.

De Vries is romanticus en pessimist.

Hij is romanticus: zijn ziel is vervuld met heimwee naar het verre, onbereikbare. Zeer treffend komt dit tot uiting in zijn gedicht *Zelfportret,* waaruit ik slechts de laatste verzen citeer:[2)]

'Al wat nooit in 's werelds tuinen rijpen zal tot roode vrucht, alles wat niet meer kan worden dan een spiegeling ter lucht,

1) Vgl. *Den Gulden Winckel*, 1934, blz. 1.
2) Vgl. *Westersche Nachten*, blz. 22.

landen, steden, horizonnen die ik nimmer heb aanschouwd - die begeer ik in mijn droomen, vruchteloos, maar diep en stout.

> Vreemd zie ik mijzelven handlen, onverklaarbaar en verdeeld,
> en ik spreek als tot een ander met mijn eigen spiegelbeeld'.

En als hij eenmaal met zijn voeten op onze aarde staat, ziet hij nog gaarne, als een echt romanticus betaamt, terug naar het verleden *(Rembrandt)*. Eerst in zijn allerlaatsten roman blijkt hij ook oog te hebben voor de maatschappij dezer dagen.

De Vries is pessimist. Geen uitbundige levensvreugde zooals bij Den Doolaard straalt je tegen uit zijn werk, de onontwarbare raadselen van dood en leven waren over bijkans elke bladzijde van zijn poëtisch oeuvre. Ook hem heeft de hernieuwde na-oorlogsche bewustwording van den allen onherroepelijk wegmaaienden dood met verbijstering aangegrepen. En deze bewustwording heeft hem niet aangezet tot een verhoogde, intense levensdrift, zooals de vitalisten, maar hem omwikkeld met weemoed en verslagenheid.

De Vries is een auteur van Friesche afkomst. Hij is gehecht aan zijn mooie land, en vermeit zich gaarne in zijn legendarisch verleden *(Friesche Sagen* en *Koningssage)*.

Tenslotte, deze schrijver is, zooals ik boven reeds aanstipte, een man van den vorm. Hij houdt van het zuiver vloeiende vers en den met zorg gebouwden volzin. Noch zijn poëzie noch zijn proza bracht in dit opzicht vernieuwing. Zijn poëzie sluit aan bij die van Nyhoff, zijn proza bij dat van Van Genderen Stort. Op zich zelf is dit volstrekt geen bezwaar, de zoogenaamde vernieuwingen onzer jongeren waren lang niet altijd verbeteringen. Bovendien ook hier geldt het woord van Jacques Perk:

> 'Wie, wat zijn aard beveelt, verricht, is goed'.

De poëzie van De Vries draagt zeer duidelijk het stempel van de na-oorlogsche mentaliteit van onrust en verbijstering, om 's menschen broze bestaan. Holbein de Jongere doet weer opgeld. Ook Gerard Bruning wijdde een artikel aan zijn werk.[1)] De Vries schreef als poëet, die een bepaalde opdracht te ver-

1) Vgl. *Nagelaten Werk*, blz. 8.

vullen heeft, bij de suggestieve prenten van Hans Holbein pittige bijschriften. Men denkt onwillekeurig, als men dit aardige boekje bekijkt, aan onze rijk-voorziene emblemata-literatuur, en kan tevens constateeren, hoe de geest van een schrijver als De Vries hemelsbreed verschilt met een emblemata-dichter als b.v. Roemer Visscher. Geen moraliseeren meer, maar uitbeelding zonder commentaar; de conclusie mag de lezer zelf trekken. Het boekje is keurig verzorgd, prenten en bijschriften zijn zeer interessant, maar met hooge poëzie hebben de laatste weinig te maken. Om den lezer eenigszins een idee te geven van deze poëtische bijschriften, schrijf ik er een over. Het is een bijschrift naast een prentje, waaronder staat: Het Knekelhuis.

Nu heeft *de Dood* de lippen witgekust
Nu heeft *de Dood* de lijven kilgesust

van papen, predikanten,
de baljuw, zijn trawanten,
van kramers en prelaten,
klerken en potentaten,
van beedlaars, kardinalen,
jongen, ouden, rijken, schralen -

allen zijn thuis
in 't laatste huis, -

die getooiden waren,
en berooiden waren,
poorters, schepenen en boeren,
kloostervrouwen en jonkerhoeren,
devotievollen en kerkverkrachters,
gepluimde ruiters en koningwachters -

allen tezaam -
niets meer dan naam.

Die gedachte aan den allen onverbiddelijk wegmaaienden dood maakt den geest rusteloos en beangst. De geloovige klemt zich

vast aan zijn kruis, als het symbool der overwinning, maar de ongeloovige - waar moet hij zijn heil vinden? De dichter stelt zich de vraag in het eerste kwatrijn van zijn bundel *Terugkeer.*

> ‘Rusteloos, rusteloos ben ik de beek
> die wisselvallig stort, schuimend en bleek,
> - blind voor de stuw en voor de verre heuvels -
> die nooit zal landen in de blauwe kreek?....’

Het stemt den dichter tot weemoed en verslagenheid.

> ‘De oude weedom befloerst mijn oogen
> en ik ben walgingszat.’

Maar zie, daar komt de beminde vrouw op zijn levenspad en vaagt allen weemoed weg uit zijn hart.

> ‘Nu eindlijk valt het masker van de dagen
> en de verbijstrende eenzaamheid vergaat.
>
> Zij kwam van ver. De blindelingsche vlagen
> van wanhoop stierven aan mijn hart, verzaad.
>
> Een vrouw wier handen in de mijne lagen
> riep met één lach den dood uit mijn gelaat’. (13)

De dichter is teruggekeerd tot het leven. Doch ook deze vreugde is slechts tijdelijk, zooals alle aardsche vreugde. En in het volgende bundeltje *De Vervreemding* stelt de dichter weer de aloude vraag: waarom leven wij eigenlijk, wat is het doel van ons bestaan?

> ‘Wie zegt waar bevrijding is
> voor dit menschenlijf, hunkrend naar vrede?
> Wie zegt waar het einde is van dit donker ontembaar dier?’ (10)

De dichter weet er geen antwoord op te geven, het verbijstert hem, hij voelt zich een balling op deze aarde, tot hij weer het besef herwint, dat wij ons gelaat hebben te wenden naar deze aarde.

‘Tusschen heldere horizonnen,
omringd van zee en wind,
is een goddelijk glanzen begonnen
over wereld en menschenkind’. (blz. 21)

Ook in zijn met den Domprijs bekroonden bundel *Westersche Nachten* treffen ons weer dezelfde gedachten van weemoed om het duister bestaan - de titel *herfst en schaduw* van het eerste gedeelte wijst er reeds op - en dan weer, evenals we dit constateerden in zijn bundeltje *Vervreemding,* een verrukking om de vreugden der aarde, die zich hier uitzingt in de *Gezangen der aarde.* Het is eenvoudige, zeer wel verstaanbare poëzie, die stellig een bekroning waard was. Ik schrijf een van de mooiste gedichten uit dezen bundel, getiteld *De Boeren,* over. Men ziet hier in een kort bestek het gansche leven en bedrijf van de boeren voor zich. Het is wel een heel ander beeld van het boerenleven dan zooals Poot ons gaf. De lezer moge zelf beslissen, wie de werkelijkheid meer nabij komt.

De boeren.

‘Zij leven norsch bij zon en regenstroomen
staan donker in den mist van herfst en winter,
en klein en machtloos onder wolken, boomen,
zien zij de nachten wassen en vermindren.

Worstelend met hun gronden om de vrucht
der oogsten, die hun leven steeds moet rekken,
kennen zij geene vreugd dan 't hartstochtwekkend
getier van hun bruiloftsfeest, kermisgerucht

en slempend doodenmaal. Des Zondags galmen
de tonen eener kerkklok op hen neer.
Zij komen op en zingen zwaar de psalmen
en beven voor het vloekwoord van den Heer.

Des nachts kreunt in hun holle hoeven wind.
Vleermuizen ritslen onder 't dak. Verleden
spookt om met angstige gestalten; blind
vallen zijn booze schimmen over 't heden:

Vee sterft; de zonen worden dronkaards, spelen;
dochters hoereeren met de laagste knechten;
een oude veete komt het volk verdeelen,
teistert de dorpen en is niet te slechten.

De jaren sleepen allen mee; - men sterft
weerloos en laat een duister leven achter.
Rondom de dorpskerk worden zij begraven.
Een grauwe toren is de laatste wachter'.

Na dezen bundel gaat het met de poëzie van De Vries steeds berg af. Zijn bundel *Sheherezade* bevat nog enkele mooie gedichten, te vinden onder den titel *Erotica,* maar zijn laatste in het jaar 1934 verschenen verzen *Aardgeest* zijn niet veel zaaks. Vooreerst treffen we hier weer dezelfde motieven, die we in vroeger werk herhaaldelijk aanwezen, maar - en dit is het ergste - de uitdrukkingswijze is nu veel slapper, bloedloozer. De eerste gedichten onder den titel *Doodenmasker,* die ons een karakterbeeld moeten geven van beroemde musici als Beethoven, Mozart enz. zijn te ijl, te vaag om ons te boeien, bij de verzen onder den titel *In umbram mortis* is slechts één goed gedicht, een bewerking van een vers van John Donne, en de laatste gedichten onder den titel *Aardgeest* zijn louter herhaling van vroegere motieven, maar dan matter. Hij zal nieuwe bronnen moeten aanboren, wil hij verwachten dat we nog langer naar hem luisteren, of.... zwijgen.

Als prozaschrijver heeft De Vries zich allereerst verdiept in de sagen van zijn geboorteland *(Friesche Sagen* en *Koningssage).*

Men kan de vraag stellen of het wel gewenscht is aan een sage een literair cachet te geven, zooals De Vries dit doet, of het niet wenschelijk is zich hierbij van de eenvoudige, ruige volkstaal te bedienen, aangezien een sage uit het volk voortkomt en oorspronkelijk van mond tot mond gaat. Een feit is het, dat de eenvoud van de sage, door de wijze waarop De Vries ze styleert stellig verloren gaat. Men leze maar eens de sagen, uitgegeven door De Cock en Teirlinck of die van Dr. J. Waterink *Bij ons in 't land der Saksers,* en men zal het verschil duidelijk gevoelen. Edoch De Vries is nu eenmaal een man van den vorm en men

zal niet kunnen ontkennen, dat hij ons op suggestieve wijze in deze fantastische wereld weet binnen te leiden. Vooral de romantische liefde van Radbod en Theusinde in *Koningssage* is boeiend beschreven. Wie houdt van romantiek, en van een soepelen, glanzenden volzin kan hier zijn hart ophalen. Liefde en strijd en dit in een fantastisch verleden, was het niet ten allen tijde *het* thema der romantici?

Ook in zijn hierop volgenden roman *Doctor José droomt vergeefs* zijn dit weer de hoofdmotieven. Deze doctor José, uit West-Europa op zijn eiland teruggekeerd, is een man van de verlichting. Hij wil de bewoners van het eiland beschaven, het eiland vruchtbaar maken. Waar dit ligt, wordt niet vermeld, romantici laten ons gaarne in het onzekere zweven. 'Het leven hier kon gedijen, bloeien, stralend zijn. Het zou alleen tijd kosten; tijd, energie en toewijding. José lachte. Hij bezat het immers allemaal' (blz. 6). Doch de bevolking was dom en achterlijk, hing aan de leiding der priesters, 'was geheel en al verward in de magie der Kerk'. 'De Jezuieten waren er voor aansprakelijk' (blz. 8).

We begrijpen dus reeds, dat het een strijd zal worden tusschen den vrijmetselaar José en de Jezuieten. En in dien strijd lijdt doctor José de nederlaag. Want de brug, die hij bezig is te bouwen, wordt verwoest, zijn vriend don Rafaël vermoord, en de tegenstand van de eilandbewoners tegen dezen atheïst is zoo groot, dat hij in de gevangenis wordt opgesloten en tenslotte gefusilleerd. En achter dit alles zitten die booze Jezuieten.

Om ons te overtuigen, dat zulk een geschiedenis niet tot de onmogelijkheden behoort, haalt de schrijver een passage aan uit *Die Freimaurer* van Eugen Lenhoff, waar een soortgelijke gebeurtenis ons wordt meegedeeld als te zijn geschiedt op het eiland Manilla. Wij willen best aannemen, dat zulk een geval zich heeft voorgedaan. De Spanjaarden waren allesbehalve kieskeurig in hun middelen bij het katholiceeren der door hen onderworpen gewesten. Maar wat wij in dit werk missen, is de vervoering, de bezieling, die een geschrift tot kunstwerk verheft. Het geval gaat te veel buiten den kunstenaar om, zijn hart heeft er geen deel aan, het is alles ideologie und kein Ende. Men leze maar eens de gesprekken tusschen den Jezuietenpater Amador en

José over God en den vooruitgang der menschheid. Hun wederzijdsche gedachten kerven zoozeer op elkaar in, dat men een oogenblik zou meenen met een roman der z.g. vitalisten te doen te hebben. Nochtans als geheel lijkt het gansche geval mij te simplistisch om zooveel bladzijden de aandacht geboeid te houden.

Veel beter is zijn bekroonde roman *Rembrandt.* Het verhaal begint in 1650, als Rembrandt na den dood van Saskia leeft met Hendrikje Stoffels. Van de kinderen uit zijn eerste huwelijk is alleen Titus nog in leven. Op meesterlijke wijze beschrijft De Vries ons het liefdesontwaken tusschen Rembrandt en Hendrikje en hun beider groote innigheid, als een lid van den kerkeraad Hendrikje heeft vermaand haar verhouding met Rembrandt te verbreken. We gevoelen de afgunst van sommige tijdgenooten op den grooten schilder en beleven tenslotte het tragische levenseinde van den kindsch geworden en door zijn koopzucht diep in de schulden geraakten kunstenaar.

Men heeft de opmerking gemaakt, dat het eigenlijk meer een roman over Titus is dan over Rembrandt zelf. En men heeft hierin gelijk, doch wat doet de titel er tenslotte toe in een waar kunstwerk? We zien den kleinen Titus van kind rijpen tot man. Wij ervaren zijn blijdschap, als hij - nog maar een jongen - een zusje, Cornelia, gekregen heeft en maar niet begrijpt, waar die kinderen vandaan komen. We volgen zijn omgang met den katholiek Gilles de Kempenaer, die hem meeneemt naar de mis, we zijn getuige van de verliefdheid van Magdalena van Loo op dien jongen man en staan tenslotte aan zijn sterfbed en aan dat van Rembrandt zelf.

Dit alles is beschreven met een liefdevolle ontroering, in een sobere, zuivere taal, zoodat men onwillekeurig na de lezing ervan tot zich zelf zegt: wat een mooi boek is *Rembrandt.* Persoonlijk houd ik niet van historische romans, wellicht heeft de historisch-romantische school van de vorige eeuw er mede schuld aan; maar dit mooie boek heeft mij met het genre volkomen verzoend.

De laatste roman van dezen auteur *Eroica,* aldus genoemd naar de derde symphonie van Beethoven, is een politieke roman. In het eerste gedeelte ‘Wieken tegen de tralies’ wordt ons de onrust en de ontevredenheid geschilderd van een aantal personen

met de bestaande maatschappij. ‘Zoolang het socialisme er niet is, zijn wij allen immers min of meer vogels, die met de wieken tegen de tralies slaan; buiten ons is de vrijheid, wij kennen haar, maar wij hebben er nog geen deel aan’ (blz. 181), aldus verzucht Cyril Arrhenius, voormalig baron Morovicki, die zich bij de revolutionnairen heeft aangesloten. De leider der revolutie is een Pool, zekere Wladimir Lucka, die Alessandra Starzyska, dochter van een seinwachter, weet over te halen om spionnage-diensten te verrichten bij staatsraad Rostowjew, den politieken tegenstander der revolutionnairen. Ze kan gemakkelijk toegang tot hem krijgen wijl zij zijn dochtertje pianoles geeft. Een soort Mataharigeschiedenis dus in zakformaat.

Ook het schrijvers-gilde is er vertegenwoordigd en wel door een zekeren Andreas Prydzow, die eigenlijk niet goed weet of hij zich tot zijn kunst moet bepalen dan wel zich mede begeven in het politiek avontuur. Hij besluit tot het laatste. Verder treden nog op het tapijt de dames Ljoeba, die kinderrechter wil worden uit liefde voor de misdeelde jeugd, en Lydia, een apothekersdochter, die medicijnen studeert. Ook een officier, Demetrius genaamd wordt door Cyril tot de revolutionnaire partij overgehaald. Zooals men ziet, een nog al gevarieerd gezelschap, waarvan men heel wat verwachten zou. Doch er gebeurt slechts weinig; er wordt wat gepraat en geminnekoosd en aan het slot van deze eerste 200 dichtbedrukte bladzijden vernemen we, dat de staking is uitgebroken en de hoofdleider Lucka gearresteerd.

Als men hierna nog den moed heeft verder te lezen, zal men in deel II, getiteld ‘Marcia Funèbre’ er getuige van zijn, dat de staking weliswaar mislukt, maar dat Lucka uit de gevangenis weet te ontsnappen. Nu weet hij de revolutionnairen tot de directe actie aan te sporen en de opstand gelukt. Intusschen heeft Alessandra, die als spion was ontmaskerd, eerst Rostowjew doodgeschoten, en daarna zich zelf.

En in de epiloog ‘Lente’ ziet men Lucka, den leider der executieve, de balans van den opstand opmaken.

Dezen roman acht ik evenals *Waarom niet?* van Helman een groote mislukking.

Waarom? Omdat men er in mist, wat men toch zeker van een revolutionnairen roman verwachten mag, de stuwing, de onstui-

migheid van de massa, omdat de ellenlange gesprekken over kerk en kapitaal onuitstaanbaar vervelend zijn, omdat het gansche boek den indruk wekt van maakwerk te zijn en niets dan dat. Waarlijk de uitdrukking van E. du Perron ‘een verliteratuurd lor’ is in dit geval niets te erg.[1)] En toch behoorde dit boek volgens een enquête van De Haagsche Post in de maand Augustus tot de meest gelezen boeken van de maand. Zouden de lezers of lezeressen zich wellicht vergist hebben in den titel? Want van *Eroica* tot *Erotica* il n'y a qu'un *t.*

Doch al is De Vries met zijn laatste publicaties al bizonder ongelukkig, het zou me niet verbazen, als hij met een volgend boek schitterend revanche neemt.[2)] Hij heeft ontegenzeggelijk talent. Enkele mooie verzen en zijn prachtig boek *Rembrandt* zijn er het bewijs van. Bovendien hij is nog geen dertig jaar. En schreef Vondel zijn beste werken niet na zijn zestigste? Hij heeft dus nog den tijd.

Bibliografie.

Poëzie: *Bijschriften bij Hans Holbein's Doodendans* (1926); *Terugkeer* (1927); *De Vervreemding* (1928); *Westersche Nachten* (1930); *Sheherezade* (1932); *Sneeuw op de Foedsji* (privé-druk 1932); *Aardgeest* (1934).

Proza: *Friesche Sagen* (1925); *Koningssage* (1927); *Rembrandt* (1931); *Doctor José droomt vergeefs* (1933); *Eroica* (1934).

Zie over De Vries o.a. *Den Gulden Winckel,* 1926, blz. 36, 1930, blz. 237 en 263, 1933, blz. 186, 1934, blz. 124; *De Stem,* 1934, blz. 895; *Forum,* 1934, blz. 782.

1) Vgl. *De Stem*, 1934, blz. 895.
2) Dit vermoeden werd reeds bewaarheid door zijn roman ‘Stiefmoeder Aarde’.

In de schaduwen van morgen door professor Huizinga door Aleida Timmerman-van Pellecom.

Nu de storm van belangstelling, die dit boek opwekte, is gaan liggen, kan het misschien nuttig zijn, de redenen van dit succes na te gaan.

De meest voor de hand liggende is deze: Er wordt veel in beweerd wat een groot aantal menschen wel wisten, maar niet zoo duidelijk onder woorden konden brengen. Wie iets leest wat hem tot nu toe schemerachtig voor oogen had gestaan, voelt zich aangenaam getroffen; hij is geneigd tot bewondering; misschien ook een beetje gevleid omdat een bekend auteur en professor het met hem eens is. Ziet hij de fouten der menschen van dezen tijd, die professor H. aantoont, niet alleen als splinters in andermans oogen, maar wordt hij zich bewust dat hij er zelf ook aan lijdt, dan nog behoeft hij zich hierdoor niet beschaamd te voelen, want zij worden niet bepaald afgekeurd, maar eenvoudig geconstateerd. Zijn eigenliefde wordt er niet door getroffen.

Het boek is voorts aantrekkelijk door een levendigen, boeienden stijl. Het wekt interesse door de behandeling van feiten en toestanden uit het hedendaagsche leven. De menschen die niet in staat zijn tot serieuse studie, vinden in het groot aantal geciteerde boeken en schrijvers een geschikte gelegenheid tot uitbreiding van hunne kennis.

Een kunstenaar zal het niet origineel en literair genoeg vinden om het een kunstwerk te noemen; voor wetenschappelijke menschen

is het niet wetenschappelijk genoeg. Juist omdat het een beetje van alles is, heeft het zoo'n groot publiek van lezers en bewonderaars gevonden.

Sommigen hebben het een pessimistisch boek genoemd. De auteur heeft dit tegengesproken, en zichzelf voor optimist verklaard. Nu moet men voorzichtig zijn met het geloof slaan aan zelfkennis op dit punt. Zou er wel één mensch gevonden worden die zich pessimist noemt? Iemand die het leven zwart ziet, is niet overtuigd dat dit aan hem ligt; integendeel, hij waant alles en iedereen op de wereld er op ingesteld hém het leven zuur te maken. Zoodra hij begint in te zien dat hijzelf de oorzaak is van zijn ongelukkigen toestand, krijgt hij kans zijne levensopvatting te verbeteren en te vermooien.

Een optimist ziet altijd in de eerste plaats het goede in van alles; het verkeerde en slechte negeert hij zooveel mogelijk. Wanneer hij het onder de oogen ziet, accepteert hij het als iets noodwendigs waar later, ook als hij dit niet begrijpt, toch weer iets goeds uit voort zal komen.

Deze levensopvatting kan men professor H. niet toeschrijven. Maar hij is ook niet iemand die uitsluitend jammert over den achteruitgang der beschaving en de verwildering der zeden; hij heeft wel vertrouwen in de jeugd en de toekomst. Dit vertrouwen is echter nogal vaag; het berust op niets concreets. Men zou misschien het dichtst bij de waarheid zijn met te zeggen dat zijne visie op het leven op de grenzen tusschen pessimisme en optimisme in ligt.

Het is niet gemakkelijk om in dezen tijd optimist te blijven. Het wordt steeds klaarder dat de fundamenten der tegenwoordige maatschappij meer en meer in verval geraken, en dat alle middelen tot herstel die de knapste menschen uitdenken, slechts tijdelijk en partieel succes hebben. Verval te zien en te beleven, zonder uitzicht op verbetering, stemt pessimistisch.

Om optimist te kunnen zijn en blijven, moet men of zóó sterk gelooven in een beter, gelukkig hiernamaals, dat de ellende van het heden als een noodzakelijkheid verdragen kan worden; of men moet geboren zijn met een uitzonderlijk gunstigen aanleg tot zalige onwetendheid.

Ook de ultra-individualist, die zichzelf eene wereld schiep en

ommuurde met zijne min of meer geniale gedachten, kan optimist zijn. Dan is er nog een mogelijkheid tot optimisme, dat is het onwrikbare geloof in een nieuwe, op geheel andere basis dan de tegenwoordige, gevestigde maatschappij. Dit geloof moet zoó krachtig zijn, dat alle leed dat onvermijdelijk is voor het tot stand komen van deze vernieuwing, berustend wordt aanvaard voor de grootheid en schoonheid van het nog zoo verre doel.

Van één dezer bovengenoemde geestesgesteldheden vindt men in het geciteerd boek geen sporen. Dat de auteur de instandhouding der tegenwoordige maatschappelijke orde, berustend op privaat bezit, wenscht, bewijst zijn opvatting over oorlog. Met deze laatste kan hij zich vereenigen, tenzij gevoerd met de oude methoden; tegen de nieuwe middelen met gassen en bacterieën verzet hij zich.

Ten slotte: Uit den grooten opgang, die het hierboven besproken boek heeft gemaakt, blijkt dat de auteur een goed gehoor en begrip voor de verlangens der hedendaagsche menschen heeft gehad. Of de algemeene belangstelling langen tijd zal duren, is een andere kwestie.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I.
Thuiskeer.

Van rietblond dak omzwermd van blanke duiven,
In helder herfstblauw vroolijk waait de vlag.
Twee meisjes klein - wie Moeder 't eerste zag? -
Vóor 't hek, met rozen welkom staan te wuiven.

Wasbleek en wanklend, maar met blijden lach,
Aan Zuster leunend, komt zij binnenschuiven -
Bloosrood van perzik, wazeblauw van druiven,
Chrysanthengoud - Hoe feestlijk deze dag!

De meisjes babblend, springend haar omdringen,
Met helle stem een welkomstliedje zingen,
Tot Vader maant: - ‘Neen! maak' 't niet ál te druk!
En sluit de liefste in de armen, zielsbewogen -
Dan voelt de Zuster branden hart en oogen
En wendt zich af van fel benijd geluk.

II.
Jaloezie.

Zij wil niet luistren, maar zij móet toch hooren
Hoe teêr de stem, die eens haar liefde vroeg,
Nu norsch voor haar, den zoeten klank verloren
Voor 't meisje weervindt, dat hem tegenloech.

De vingertoppen klemt ze in de angstige ooren,
Waar 't bloed in ruischt, of wind door loover joeg.
Haar trots ontwaakt: zij wil hem weer bekoren.
Voor loom berusten komt dit leed te vroeg.

Zal ze ooit vergeven, als hij, opgetogen,
Haar met den lof van 't mooie meisje tart?
Zij haat dien lokmond zonder mededoogen,
Felrood, die oogen flonkrend, zwart en hard,
Dien boozen wil, vol list en liefdelogen,
Die, om veroovring, speelt met vrouwesmart.

III.
Een moeder.

Zij vroeg haar zoon, ten doode al opgeschreven,
Die, pijndoorfolterd, kreunend, de oogen sloot:
- ‘Wat kan ik geven, waar 't mijn eigen leven?’
- ‘O levengeefster, Moeder, geef mij dood!’

Het blanke gif voelde in haar hand zij beven.
't Was licht, maar de offerdaad woog zwaar als lood.
- ‘O God van liefde! wil mij dit vergeven!’
Het lavend gif zij in den beker goot.

Zij hief zijn hoofd, in 't heetgewoelde kussen
En liet hem drinken. En geen woord weerklonk,
Terwijl hij dorstig, 't lijdensvuur te blusschen,
Den koelen slaap van kalm Nirwâna dronk.
Toen zocht zijn mond de liefdehand te kussen
Van haar, die 't leven én den dood hem schonk.

Verzen door Josef Cohen.

Voor een doode vriend.

Jullie hebt hem nooit gekend, daarom zal ik je van hem vertellen.
Met mijn handen uitgestrekt, zal ik 't je zeggen
Luister goed.
Ik zal 't precies beschrijven als ik 't voel.
Zonder de minste opsmuk, mooi of leelijk,
Maar eenvoudig. Mijn stem
Zal dalen en stijgen. Of 't proza is of poëzie,
Dat is allemaal hetzelfde. Nu begin ik eindelijk te spreken.
Hij was een stille straat van een wereldstad
Hij was een varen, die uit het doode zand schiet
Nu is hij dood en ik ken geen verdriet.
Heb je wel eens een vogel uit de lucht zien vallen?
En als je diep in 't bosch ging kijken, was hij dood.
Tot het laatste uur heeft de vogel gezongen, laten wij niet lijden
Om wat een zingende vogel is geweest en nu een ding.
Laat ik dit zeggen, ja, zoo moet ik 't zeggen, met tranen in de oogen
Zie in mijn eerlijk gezicht.
Ik ben zoo blij, gelukkig, dat ik mijn vriend heb gekend.
Ik ben zoo blij, gelukkig, of hij leeft en naast mij staat.
Mijn vriend.

Voor Maria.

Soms verlang ik, om voor Maria te bidden
In een kerk met vage wierookgeur.

Weg te droomen, dat is de zaligheid
Zonder zonde te zijn voor een zoet-glimlachend beeld.

Waarom legt de zonde zijn puntige passerpunt
Precies in mijn ziel?

Dit is mijn liefste gang, door 't witte winterveld
Ongebaand, eenzaam, grijs de wolken
Horizon troebel, nevelzwaar.
Dan eensklaps 't mulle spoor
Van haas, konijn, zwervers zonder doel.

Maar vast-geteekend de voeten van fazant.
Dan rijst al meer en meer het leven uit de dood.
De wilde eend toont zijn veelkleurigheid
En 't buitlend meesje om berijpte tak
Begint zijn spel.

Laat ons wederkeeren
Naar de moeder van de menschen
De stilte.

Dezelfde eenzaamheid
Van jou en mij
Heeft ons te saam gevoerd.

En beiden weder
Zoo eenzaam weder
Zoeken te vluchten, waar geen wegen zijn.

Luister naar de vogels, ze hebben iets te zeggen
Van wat de wereldziel beweegt.

Wees niet bang voor de woorden van de menschen,
Maar voor hun gedachten.

Wij hebben elkander eenmaal ontmoet
En gingen elkaar met lachende groet
Voorbij.
De nacht en de nevelen, de dingen van de dag
Zijn anders voor mij.

Ik ga langs de menschen en hun geheimen
Een mensch als zij.
En ik leef en ik denk en ik ben zoo eenzaam
Als ging ik niet in de rij
Van duizenden.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MXLIV.

Sterk werk ik aan mijn Wezen nog, want zielvol-diep 'k steeds leef,
Jong leek ik oud, maar oud blijf 'k jong: mijn tenger lichaam raakte
Mij hoogstens, wen 'k er heevgen last van kreeg soms, daar 't plots staakte,
Aêrs vredig, zijn gezonde Doening. Maar gewoonlijk zweef

'k Ver-weg als Geest, naar alle zijden ziende, zonder dat ik beef
Terug voor eenig Denken, dat hartstochtlijk rijst me. Ik laakte
Of prees van diep-uit Dingen, Menschen, die 'k bespeurde en maakte
Bewustloos-sterk me een oordeel over al wat is en geef

't Op schrift dan als de Kern mijns Wezens. Och, nooit kleefde of kleef
'k - tenminste nooit te lang - aan ijdle Schijnen, waar 'k voor blaakte
Of blaken zag. Mijn diep-fijn geestlijk Inzicht nimmer staakte,

Neen, met mijn krachtige Inborst ik voortdurend eerlijk streef
Te blijven een volledig Mensch, die naar geluk wel haakte,
Maar altijd naar vervulling van mijn verste Roeping streef.

MXLV.

Wen 'k denk: ik ben mijzelf, dan bèn 'k dat. Maar wie ben 'k? Ik weet
Dit niet, al ken 'k mijzelf veel beter, dan wie drukjes praten
En sneeren zonder te onderzoeken heel het steevge laten
En handlen, waar mijn verste Geest mij dwingt toe, die steeds deed

Datgene wat hij moest dus wou. Geheel en al vergeet,
Noch ooit vergat 'k dees eigenste Eigent, en dus niet verlaten
Mij voelde ik, zelfs niet onderdoor de domme felle kwaadte
Van andren, neen 'k behield mijzelf en dacht dan. Kalm ik streed

Steeds in den grooten Levensoorlog, schoon 'k diep-woest was. 'k Meet
Van wat 'k zeg, doe, de mooglijke gevolgen, nooit verwaten
Als peinzend Voeler en Begrijper, die door 't Menschdom leed.

En voor mij zelf bejoeg ik slechts diep-geestelijke baten.
Bezien wil 'k alles, lijk 't hier is, zonder zwaar lieven, haten.
Als knaap reeds nooit ik met onredelijke woorden smeet.

MXLVI.

Rustig ik werkte reeds als jonge knaap. Nog niet heel veel
Wist ik en nam eerst alles ernstig op, tot rees gestaêge
Bevroeding, logische, die 'k, volgend, schreef. Maar soms reeds vragen
Ging 'k mij, waar dees zoo snel vandaan kwam. Och, reeds destijds heel

Mijn eigen Zijn doorzocht zichzelf heel ernstig. Vlot gespeel
Was lief mij soms, maar 'k duldde ook graag 't volstrekt alleen zijn. Slagen
't Albest dan kon 'k in 't hoog en diep en wijd verstaan. Een lage
Die, hoe dan ook, naar eer, geld, hoogheid streeft, was 'k nooit. Mijn keel

Liet nooit veel woorden los. 'k Zag om mij heen soms in verveel.
't Mocht niet, en dus weer dook ik in mijzelf terug met gragen
Lust, me altijd eigen, om te peinzen, lijk ook thans ik deel

Hier rhythmisch mede zuivere eigne Waarheid. 'k Heb verdragen
Te altijde pijnen zonder hoorbaar morren of laf klagen,
Want 'k vlieg dan psychisch hoog, schoon 'k andrenzijds leef kalm-reëel.

MXLVII.

Lief zijn en goed, mijn Geest daarnaar reeds streefde als bleeke, schrale
Jongen, die niet goed wist nog wat hij hier te maken had:
'k Was kind maar deed reeds doodbedaard en leerde vlug: een Lat
Smalle, vrij lange leek ik, en half-droog nam 'k al verhalen,

Die men vertelde mij voor kennisgeving aan, daar 'k graag bepalen
Zelf diepst-in wou wat waar kon zijn: bescheiden vredig mat
'k Opeens soms diepst-in mij met andren, maar geen enklen klad
Wreef 'k diep hem aan, wen hij met rust mij liet en ook niet halen

Wou 'k andren over naar mijn kant: ik bleef mijn Zelf, niet rad
Maar zelden traag ik werkte, lijk nog doe 'k: geen mensch ik bad
Om hulp of steun bij 't eigen denken, neen voorzichtig dalen

In eigne Diepte en heel-veel boeken ging ik, maar nooit ijdlijk pralen
Met veel geleerdheid. Zijn en schijnen deed ik altijd wat
Men noemt een stille vrije Ziener, die kon nimmer falen.

MXLVIII.

Precies nog eender blijf 'k als in mijn jeugd: een beetje stijf
Dus traag soms in mijn daden en gebaren, en in 't praten
Een enklen keer slechts iets bijzonders leggend. Een zeer late
Nakomer lijk ik op de kluiznaars, die heel streng van lijf

Maar diepst-in vriendlijk boden iederen Passant gerijf
Door aangename ontvangst en kleine schenkingen. Och baten
Ook zelf nooit zocht ik: stoïsch leef 'k thans en dus hield 'k de maten
Hoe langs zoo meer in alles en mijn toorn ook. Stevig blijf

'k En diep nog steeds. Dus nooit onnoozel-willend, sterk nog schrijf
'k En dicht de wijze Waarheên, die mij rijzen, maar verwaten
Nooit wierd ik: 'k voel dat ieder mensch zijn Eigent heeft. Door gaten

Bewasemde, de menschen naar mij kijken. Maar dan drijf
'k Als klare Geest voorbij hen, vrij van menschelijke haten.
In 't praktisch-nuchtre tel 'k niet langer meer van één tot vijf.

MXLIX.

Mijn stroeve Geest liet sterk zich dwingen door Zichzelf alleen.
'k Voel, doe gemoedlijk jegens ieder, die mij laat met Vrede,
Want 'k volg van kind mijn eigne vaste Lijn van zuivre Zeden
En zoek mijn eigne Waarheid in al aangelegenheên.

Dies nooit eens Andren meening nam ik handig-vlug ter leen,
Want enkel schrijf 'k en doe 'k wat diepste Ziel gebiedt. Geleden
Kalm-wild heb 'k altijd eenzaam maar stil-sterk ook steeds gestreden.
Te hou'n mijn eigen Zijndheid, dus mijn Inzicht op de been

Te altijde ik voelde: 't Zijn is schijn, en dus heel streng gemeden
Niet heb 'k de menschen, maar hen uiterst-schaarsch gezocht. Tevreden
Werd, word ik slechts wen 'k psychisch zoek en vind, wat 'k diepst-in meen

Dat stand zal blijven houden door mijn latre tijden heen.
Och, nog ontroert mij veler dingen allerverst Verleen,
Omdat 'k dan voel: ook 't Beste is wrak, ofschoon 't eens blijvend scheen.

ML.

Een Blaag zeer zeker blijf ik, lijk ook ieder Aêr. Bevroeden
Geen enkel ding ooit waarlijk kon 'k. Want wàt 's bevroeden? Kennen
Al dingen tot hun diepsten Grond. Ik bleef geduldig mennen
Van kind mijn Zijndheid, om te zien dus weten in de Vloeden

Des zichtbren Aanzijns zonder vrees. Nimmer volslagen moede
Wierd 'k, te onderzoeken wat ik daarvoor noodig had, dus wennen
Ook langzaam-aan mij ging 'k aan 't leven met de menschen. Pennen
Neer bleef en blijf ik wat van waarde leek me en dol van woede

Sloeg 'k eens wat Zwakken neder, die door al te vluchtig spoeden
Meenden te winnen wat zij wenschten. Och, de vlotte hennen
En kuikens kaaklen altijd nà nog wat zij hooren. Schennen

Als Haan nooit deed ik, wat ik zelf diep weet. Heel vreedzaam bloeden
Blijf 'k steeds uit duizend wonden, als een Vogel onder dennen,
Die nimmer pikte met zijn snavel naar de vreedzaam-goeden.

't Algemeene en 't eigene door Dr. Willem Kloos.

(Rijksuniversiteit te Groningen. Eerste interfacultaire Leergang. Causaliteit en Wilsvrijheid. J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij, Groningen-Batavia, 1936.)

Op mijn 16e jaar, en wel heelemaal in het begin er van, want ik was pas 15 geworden, ben ik mij met mijn eene helft, die mij, evenals mijn dichterlijke, aangeboren blijkt te zijn en blijvend, heelemaal van zelf, dus zonder bewust te willen, maar toch precies en tot in onderdeelen alles nagaand. naar mijn allerbinnensten geest, dien ik merkte, dat aanwezig moest zijn, begonnen te richten omdat dit streven naar zelfkennis mij een prettige afleidng gaf, onder het huislijke alledaagsche leventje, dat ik reeds volkomen kende, want waar nooit iets bizonder's gebeurde, om mij heen. Immers ik was in mijn vroegereeuwsch smal-vaderlijk heerenhuisje van drie verdiepingen, altijd, sinds mijn vroegste kinderlijke herinnering, volstrekt alleen in mijzelf gebleven. Mijn eigen moeder, die, naar ik later van menschen, die haar goed gekend hadden, hoorde, beurtlings luchtig-vroolijk en dof-weemoedig moet geweest zijn en die stierf, toen ik één jaar oud was, had ik nooit gezien, en vóór het jaar, dat ik mij voor de militie moest opgeven, had ik zelfs nooit van haar eens bestaan hebben gehoord. En geen der drie andere huisgenooten, mijn stoïsch-levende en strikt-brave vader, die nooit meer tegen mij zei dan wat hij noodig vond om te zeggen, en zijn nog minder tegen mij sprekende tweede vrouw, zoowel als haar 8 jaren ouder dan ik zijnde vóórzoon, die Henri de Roever heette, deden in mijn presentie altijd, alsof ik er eigenlijk niet was en ook met elkander wisselden zij hoogst zelden een

enkel woord. Ik zelf, als kind en jongen, had een zeer bewegelijk binnentemperament, maar had van de anderen geleerd en soms gevoelig ondervonden, dat ik mij zwijgend en doodstil had te gedragen, dus voort te loopen op het mij voorgeschrevene paadje of, juister, lijntje, zonder ooit te praten.

En zoo begon ik al vroeg in die om mij heen zweven blijvende atmosfeer van koele onverschilligheid mij ongeweten te concentreeren in mijn verste Eigenheid, altijd aandachtig-rustig bezig met mijn thuiswerk voor de school, en als dat klaar was, met de lektuur van ontelbare romans die ik iedere week, voor den toenmaligen prijs van een stuiver per deel en per week, huurde in een boekwinkel in de Warmoesstraat. Alles, wat ik daar aanvroeg, werd mij willig meegegeven - ik was toen 13 of 14 jaar - door den eigenaar, een nog niet bejaard, kort en stevig mannetje, den heer Eelkema. Ja, alles kon ik meekrijgen wat ik daar vroeg. Doch één keer, toen ik ‘De wandelende Jood’ van Eugène Sue kwam halen, keek die meneer mij eensklaps donker-scherp in de oogen en vroeg mij nadrukkelijk, maar niet stellig-onvriendelijk: ‘Hoe oud ben je? Mag je dat boek al hebben?’ Kalm gaf ik toen mijn leeftijd op en voegde er bij, dat ik een leerling was van de 5-jarige H.B.S. Een beetje aarzelend gaf Eelkema mij het boek toen meê. Maar dien avond toen ik, als altijd, aan de huistafel zat en bezig was het boek te lezen - ik vond het al dadelijk veel mooier want boeiender dan de boeken van Marlitt, van wien o.a. ‘Die Zweite Frau’ mij een meesterstuk leek - zei mijn vader mij plots: ‘Wat lees je daar? Laat mij dat boek eens gauw zien! Want ik heb zooeven een briefje van meneer Eelkema gekregen.’ Hoewel ik inwendig een beetje bang begon te worden, reikte ik het natuurlijk dadelijk over aan Pa. Deze bladerde er toen in en las hier en daar een bladzij. Maar na een minuut of drie, vier gaf hij het mij gelukkigerwijze terug. Ik hield als bescheiden stille jongen mijn oogen neergeslagen en dus hoorde ik hem alleen maar zeggen: ‘Och ja, in mijn tijd heb ik dat boek óók zelf gelezen, maar 't is allemaal nonsens: zóó ziet de wereld er volstrekt niet uit.’ En diep vergenoegd weer, las ik toen verder, want mijn nog volkomen-naieve, schoon reeds peinzen gaande jongensverbeelding was, nadat ik eenige bladzijden had doorgevlogen, het zóó prachtig gaan vinden dat ik mij bekennen

moest nog nooit zóó iets overheerlijks onder oogen te hebben gehad. Maar toen ik later achtereenvolgens de vijf of zeven deelen der vertaling heel bedaard had doorgelezen en er hooglijk van genoten had, ging ik eindelijk het allerlaatste weer bij den boekhandelaar terugbrengen, maar verliet dezen toen voor goed. Want hij had mij door zijn kleindoende angstvalligheid diep-psychisch gekrenkt, omdat ik op zoo jeugdigen leeftijd reeds verst-in voelde dat ik heelemaal mijzelf was, als een het altijd goed bedoelende jongen en mij dus nooit door iemand, met wien ik eigenlijk niet te maken had, tot iets wou laten dwingen, wat ik zelf niet verkoos. Op dien leeftijd dacht ik natuurlijk nog niet bewust zoo diep over dat gevalletje door; ik merkte alleen maar dat ik mij niet wenschte te schikken naar de kinderachtigheden van vreemden, maar retrospektief kan ik nu het gevalletje ontleden zooals het van mijn zijde in elkaar gezeten heeft en zooals ik het nu weer opeens voelen ging. Het incidentje is natuurlijk, op zichzelf beschouwd, alleronbeduidendst, maar nu het toevallig weer in mij opkwam meende ik het te moeten vermelden, omdat het bewijst dat mijn individueel menschzijn als onvolwassen knaap reeds in essentie eender was, als het ook heden nog gebleven is.

En uit die met mij meegeborene psychische wilskracht en gevoelsdiepte ben ik toen reeds, maar natuurlijk nog slechts sporadisch doordringend gaan mediteeren over alles wat ik zag en ondervond, al bracht ik het pas kort vóór mijn twintigste jaar tot eenige stellige resultaatjes over hoe ik eigenlijk van binnen was, en wat ik misschien in mijn aanstaand leven zou vermogen te doen en te bereiken. Ik was toen bezig in mijn vrijen tijd in mijzelf en tegen mijzelf zwijgend en gevoelig, maar toch vredig te redeneeren, alsof ik uit twee personen bestond, eene heel spontane en geweldig-krachtig-voelende en beslissende en daartegenover een vriendlijk-menschlijk meditatieve, die alles wat die andere helft naar boven wierp en wat mij belangrijk scheen geduldig overwegen bleef en niet ophield daarmeê, totdat ik tot een voor de beide als tegenstrijdige partijen van mijn totaliteit vrijwel aannemelijk resultaat gekomen was. De eene van die twee zich thans altijd goed en vrij gauw met elkander verstaan gaande karakterhelften, die zich achter mijn veelal gelaten-doende lichaamsverschijning verschuilen, is opmerkelijk-driftig, zooals de

zuidelijke menschen zijn, wat ik heb te danken aan mijn welbespraakte raak-geestige grootmoeder Catharina Hébert en door haar heen, aan mijn goede eigen moeder, die beurtelings vroolijk en diep-weemoedig was omdat zij vermoedde, dat zij mij door haar teêr gestel vrij spoedig alleen zou moeten laten, zooals dan ook is gebeurd. Maar tevens heb ik aan den degelijken vader mijner moeder, Cornelis Amelse, die een kostschool hield en in een groot dik boek een 'kort oversigt der menschelijke kennis' uitgaf en ook o.a. een ernstigen versbundel van hem zelf 'Het Heelal' publiceerde, een deel van mijn wijsgeerig-literairen aanleg te danken. Deze goede man - hij stierf in 1845 - moet, volgens de familie-traditie, een afgemeten want steeds deftig-stijf levende meneer zijn geweest, die alleen voor zijn geestlijke werkzaamheden bestond, zooals zijn veel jongere vrouw Catharina, die in 1860 als twee-en-zestig jarige stierf, wel eens lachend aan mijn vader heeft medegedeeld.

Mijn, als hij geen les had te geven, altijd lezende en studeerende grootvader Amelse was van stevige Kennemer afkomst, en ofschoon hij reeds 14 jaren in het Eeuwige was verdwenen toen ik hier zelf begon te ademen, denk ik toch altijd met eerbied aan zijn, in het godsdienstige, gemoedelijk rechtzinnig denkende en paedagogisch-aangelegde letterlievende figuur. Ik voel in mijn verste Binnenheid, eerbied voor de zijne. Want evenals hij dat op meer ouderwetsche wijze gedaan heeft, heb ik zelf ook op vrije want onafhankelijk-persoonlijke wijze van nature altijd over alle mogelijke literaire, godsdienstige en wetenschappelijke vraagpunten sinds mijn eerste volwasenheid gefilosofeerd. En daarom heb ik sinds mijn jeugd mij altijd degelijk-stevig weten te houden, wanneer, zooals meermalen is gebeurd, anderen, 't zij tijdgenooten of jongeren, die veel minder achter den rug hadden, boudweg gingen verzekeren in de pers, dat ik niets wist en ook niets vermocht te doen. Maar mijn gelukkig ook op mijn huidigen leeftijd nog altijd stevig voortwerken kunnende innerlijkste geestkracht ben ik buitendien vooral verschuldigd aan het aloude Duitsche geslacht Kloos, dat heden nog altijd in Duitschland bestaan blijft, en van hetwelk in 1730 à '40 een tak, die uit drie broêrs bestond, naar Holland verhuisde, waar de drie van elkaêr gingen en zich elk op een andere plaats vestigden en daar drie

gelijknamige geslachten vormde, waarvan leden elkander alleen nog maar een zeldzamen keer bij toeval leeren kennen, doch dan dadelijk vriendschappelijk-goed met elkander doen. Prof. Mitgau te Frankfort, wiens moeder een Fräulein Kloos was, heeft, op zijn verzoek door mij geholpen wat den drieledigen Hollandschen tak betreft, weinige jaren geleden een familiestamboom van het geslacht Kloos gemaakt, waarvan hij zoo vriendlijk was mij een afschrift te zenden, dat ik natuurlijk zorgvuldig bewaar. En aan dien verren Duitschen oorsprong, waarbij veel later, van de zijde mijner moeder, wat Fransch bloed gemengd werd, heb ik mijn zeer verscheidenen psychischen aard gekregen, die mij een dichter doet zijn niet op de manier van de versifcatoren die welmeenend op een stoel gaan zitten om in technisch-vlakke ontroeringslooze versmaat het een of andere volstrekt-onpersoonlijke mee te deelen aan een gemoedelijk-lezend publiek, dat die mededeelinkjes en algemeene beweringen al lang van te voren uit het hoofd had gekend. Neen, met de vereischte bescheidenheid zeg ik hier, dat ik van knaap reeds bestaan heb, als zelf ziend en voelend en denkend mensch, die vóórdat hij een pen op het papier zet, eerst duidelijk in zichzelf heeft hooren zingen wat zijn Binnenste Diepte hem te zeggen heeft.

En aan dien veelverscheidenen oorsprong Duitsch-Hollandsch-Fransch is het dan vermoedelijk ten deele toe te schrijven, want laat het zich verklaren, dat toen ik in 1880 als Hollandsch literator wou gaan kompareeren, de toenmalige persheeren, zoowel als het doorsnee-publiek het er volkomen over eens waren, dat ik niet te stellen wist, want met charade-achtige taal het publiek trachtte te epateeren zonder dat ik iets echts en waarachtigs te zeggen had. Deze miskenning van mijn diepen gemoedsaard zoowel als van mijn spontaan-psychisch denkvermogen en van mijn altijd harmonisch-rhythmisch Binnenste door die thans zelfs niet meer bij name bekend geblevene ijlingsche beslissers is nu vrijwel tot het verleden gaan behooren en dank zij gelukkig mijn nog altijd jeugdigkrachtige gezondheid en mijn nu verbeterde uiterlijke omstandigheden blijft mijn van nature vredig-energische diepste werkkracht nog steeds opgewekt bezig om de taak te vervolgen en geheel en al te voltooien die bij mijn temperament en mijn soliede geaardheid past, en die mij soms reeds ging voorschemeren, nog alleruiterst

vaag, toen ik als op gevoelige wijze redelijke jongen mijn eerste philosophisch-letterkundige, maar uit den aard der zaak natuurlijk nog eenigszins onbeduidend want niet dieper in geheel doordachte, maar toch nog altijd niet onjuiste letterkundig-wijsgeerige bespiegelingen schreef. Ik ben als jonge knaap van zelf reeds begonnen over het diepste Mysterie van alle dingen te peinzen, maar natuurlijk zonder dat ik tot eenig mij lang bevredigen kunnend resultaat kwam. Want als ik las van Stof en Kracht of er den leeraar over hoorde spreken, berustte ik daarin natuurlijk zoolang ik op school ging. Maar toen ik daarvan af was en eenzaam buiten wandelde, zag ik opeens een tamelijk grooten steen op mijn pad liggen. En in plaats van er over heen te stappen, schopte ik hem krachtig op zij, zoodat hij van het pad afvloog en langs de zijhelling naar beneden een sekonde later in het Y-water neerklotste. En toen ging ik spontaan denken: die steen was soliede en bood flink weerstand, maar wat was hij eigenlijk? Op school, onder de natuurkundeles, heb ik geleerd dat hij uit oneindig-vele, zelfs voor onze gedachte ondeelbare dus geen ruimte innemende atomen bestaat. Maar zijn die atomen dan tòch nog materieel, ofschoon zij geenerlei, zelfs niet de allerkleinste afmetingen bezitten? Dat bleef voor mij een puzzle en dus dacht ik er maar niet meer aan. Want het feit, dat stof, aldiepst-in beschouwd, eigenlijk geen stof meer zou kunnen heeten, scheen mij op dat oogenblik, als 19-jarigen jongen, eigenlijk àl te gek. Doch weer wat later, aldoor voor mijn admissie-examen tot het toenmalige Amsterdamsche Athenaeum werkend en dus Latijn en Grieksch leerend en in wijsgeerige handboeken bladerend, kwam ik plotseling tot de ontdekking, dat er philosophen waren, Berkeley b.v., die het reëele bestaan der stof hadden ontkend. En dat bracht mij weer op mijn gemak, want ik begreep daaruit, dat ik geen dwarskop was geweest eenige maanden vroeger, toen eensklaps dat mij destijds waanzinnig lijkende vermoeden door mijn kop was gaan zweven. Sinds dien tijd, dus sinds het eind van 1879 is die mij aangeborene neiging om alles heel diep-in te verstaan, zich voort gaan zetten en zoo stel ik ook nu nog belang in elk soort van filosofie. Maar ik heb natuurlijk nooit gelegenheid gehad, want niet den tijd gevonden, om mij er heel lang achter elkander aan te wijden, daar ik vóór alles literator ben en dit van nature blijf, zoodat ik mijn psychische

peilkracht inzonderheid voor de fraaie letteren en vooral voor de dichtkunst ben blijven gebruiken, zoodat ik over dàt, dus mijn eigen vak, nooit iets heb geschreven wat ik op mijn eer en geweten herroepen moest. Al heb ik, om het maatschaplijk teedere gemoed van sommigen te sparen, soms iets geschrapt wat zij zelf liever niet verdragen wilden, ik blijf, als simpel mensch uit één stuk, diepst-in het nog geheel en al met mijn eerste verwoording eens. Want als gemoedelijk-beschaafde, ofschoon hoe langer hoe zeldzamer thans, plotseling opstuiven kunnende natuurlijke menschlijke Wezenlijkheid heb ik nooit iets neergeschreven en laten drukken waar ik het in essentie niet meer mee eens zou moeten zijn.

Ik voelde mij steeds diepst-in als het Eigene, maar interesseerde mij ook als kind reeds, voor het andere, het algemeene, daarom steeds zoo veel en sterk mogelijk als een mensch dat slechts vermag, buiten mijzelf, dus mijn gewoonlijkheid tredend in mijn gedachten en mijn werk, en zoo meen ik met mijn menschlijk benul voort te mogen dus te kunnen gaan tot aan mijn laatsten dag, dien ik wel eens te zien meen in het verre verschiet.

Ik was en ben en voel mij nooit iets ongemeens, want alleen maar een fatsoenlijk dus behoorlijk mensch, maar die relatief beschouwd, beter dan de meesten weet, wat literatuur en poëzie is, omdat ik er mij langduriger, ernstiger op heb toegelegd en er voortdurend ook dieper aan gedaan heb dan de velen, die er vlot-weg over te babbelen plegen. En in verband daarmee heb ik mij ook met de wijsbegeerte bezig gehouden, voorzoover deze dienen kan voor mijn levensdoel. En ik zag dit boek dus met rustige belangstelling door. Ik heb er, zooals uit alles, weer het een en ander uit geleerd. Maar de allerdiepste Grond der oorzakelijkheid werd mij er natuurlijk toch niet klaar door, evenmin als het Wezen van den wil, en of deze vrij is dan wel niet. Dit blijven nog heden, zooals zij dit altijd vroeger waren, mysteries. Wij kunnen alleen het waargenomene konstateeren en maken daaruit abstrakties, die wij aanduiden met een woord. Want wat daarachter en daarin weer schuilt is de Alzijnsgrond, de Hypergeest, waarin alles weer eens op zijn beurt verzinkend verdwijnt. Dit moge een onverbiddelijk-onaangenaam noodlot schijnen aan den ijdelen mensch, die voor alle tijden, hoe dan ook, wil voortbestaan,

maar alleen het Absolute, waarover geen woord valt uit te brengen, bestaat inderdaad. Het eenige, wat wij over de oorzakelijkheid en den wil kunnen konstateeren, is het altijd blijkende er van. Doch wat daar weer achter schuilt, maar wat alleen door onze gedachten te bevroeden valt, is het Bovenmenschelijke, dat altijd alleen bestaan heeft en dat door geen woorden te bepalen valt. Dit Achterafste van alles heb ik steeds in stilte erkend, want het besef er van is mij door mijn evenzoo gestemd voorgeslacht als in want met mij meegeboren en krachtens dit voor ieder in zijn diepsten Grond verborgen zich verschuilende, heb ik altijd voorzichtig-langzaam, zonder verwaandheid, individueel blijvend kunnen werken en heb dit tot heden vermogen te doen, ofschoon het door heel het vlakke deel mijner eigene landgenooten volstrekt niet werd begrepen, en ik in het begin mijner geestlijke loopbaan altijd door hen werd op zij geschoven als 'gekunsteld en ganschelijk leeg'. Ik was toen, evenals nog heden, heelemaal naief en eenvoudig van uit mijn Achteraf-onbewustheid arbeidend en studeerde iederen dag geregeld, ook zelfs in mijn moeielijkste uiterlijke omstandigheden, en leefde in vrijwel algeheele afzondering, maar toonde mij bereid iederen andere, die mij opzocht, met literairen raad en steun bij te staan. Want al hield ik mij gewoonlijk een beetje afzijdsch van ieder, ik was toch en blijf dit ook heden nog het tegenovergestelde van een menschenschuwen brombeer, al gaf ik altijd meer om mijn vak dan om het verkeer met andren. Terwijl ik, een heele periode van mijn leven lang, door uiterste zuingheid dus soberheid, wist toe te komen, zooals het toen moest van f 50 in de maand, werd er toen toch door onnoozele geesten, die het in alle opzichten ruim en gezellig hadden, het gerucht verbreid dat ik mij verdeed. Maar geheel en al in tegenstelling met die praatjes, heb ik er altijd voor gezorgd nooit ergens blijvende schulden te maken, want meer dan eenig ander genoegen bleef mijn werkend kritiseeren en scheppend dichten mij steeds lief. En daar buitendien het wijsgeerig nadenken over alles van primitief kind reeds een mijner diepste levensbehoeften is, zonder welke voldoening hetzij uit mijzelf, hetzij uit boeken het leven al zijn aangename volheid en een groot deel van zijn rijkdom voor mij kwijt zou raken, heb ik ook *dit* boek, waarin negen denkende hoofden hun bevindingen over de op het titelblad

vermelde stoffen mededeelen, met groote belangstelling en dikwijls met instemming doorgezien. Ik ben geen beroepsfilosoof, zooals ik al aangaf, en al heb ik dus in en voor mijzelf langzaam-aan mijn eigen wijsbegeerte opgebouwd, die mij in haar algemeene trekken levenslang in mijn lastigen Zijnsstrijd is blijven vooruit helpen, omdat zij mij deed stand houden, ik zal er mij, als verstandig mensch, wel zeer voor bewaren om met een der ervarene heeren, die hier aan het woord zijn, in discussie te willen treden. Ik ben in den loop der jaren, nu ik als literair werker het mijne bereikt heb, volkomen er mee tevreden, dat ik mij inwendig in staat voel om in en met literaire kwestie's iedereen zijn denkgang te laten gaan op zijn eigene manier. Ik ben er tevreden mee, dat ik mijn persoonlijke bemoeiingen kan blijven volvoeren op mijn eigen manier. En wij raden dus de lezing van al deze opstellen ieder aan, omdat hij zoodoende veel te weten zal kunnen komen over de wijze, waarop vele belangrijke menschen denken over de door hen hier behandelde kwestie, daar zij de twee tegenstrijdigheden Causaliteit en Wilsvrijheid willen verzoenen of vereenigen. Ik zelf wist nimmer wat mijn Wil, die altijd werkt en dien ik dus voel, in zijn wezen is. Hij kwam altijd spontaan in mij op, en na weinig of veel overweging handelde ik dan al of niet naar die Wil mij dreef. En dat alles voelde ik in mij geschieden zonder dat mijn gewoontewil, de daaglijksche, daar veel bij meewerkte. De psychische gebeuringen in mijn binnenst Zelf hebben altijd plaats buiten mijn weinig bijzonders vertoonende want altijd eendere Daagschheid om. Maar deze laatste blijkt ook wat te zeggen te hebben, want met koelen blik bekijkt zij haar binnensten psychischen broeder en bestuurt hem, want zij helpt hem en bevordert hem of wijst hem kalm terug. En over de Noodzaak denk ik als volgt: het is een Noodzaak, dat die diepere Wil opkomt; maar mijn Daagschheid provoceert hem niet, want dan uit hij zich gebrekkig. En toch moet er een oorzaak zijn voor zijn ontstaan. Welnu, die Oorzaak noem ik den Universeelen Wil of ook wel eens God.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Eerherstel?...

Te allen tijde zijn er naïeve menschen geweest, die meenden slechts hun stem te verheffen te hebben om alle andere medelevers tot zwijgen te brengen, ja, zelfs de beter bevoegden, wier uitspraak over de geheele linie als juist wordt erkend....

Zulks is het geval met den heer Seerp Anema, die zoo juist een brochure'tje in het licht heeft gezonden, getiteld: *Eerherstel voor Schaepmans Aya Sofia* (uitgave van J.H. Kok te Kampen).

Dat de heer Seerp Anema, in tegenstelling met geheel critisch Nederland, Schaepmans *Aya Sofia* 'een ontzaglijk, geweldig meesterstuk' gelieft te vinden, wie zal hem dat kwalijk nemen? Er zijn toch ook altijd minder ontwikkelde geesten, die een revue verkiezen boven het volkomenste tooneelstuk van Unanumo of Pirandello? En die liever een 'hot jazz' hooren dan een symphonie van Beethoven of een Oratorium van Bach?

(De vergelijking van de *Aya Sofia* met een jazz-orkest is waarlijk niet zoo kwaad en het is niet onmogelijk, dat Schaepman zelf, als hij het had kunnen hooren, er om zou hebben gelachen, want hij moet een natuurlijk mensch zijn geweest. In dit formidabele dichtstuk hoort men duidelijk de dreunende slagen van de drum, de kletterende kletsen van de bekkens, het schel geschetter der trompetten, de papegaaienkreten van de swanee-whistle, het neusklankig, altijd iet of wat *tegen* den toon aanblazen der saxofoons, het irrelevant getinkel der triangels.... en dat alles uitgevoerd met het stampende tamtam-rhythme, dat des negers is. In plaats van melodie, gekrijsch, in plaats van muziek, lawaai. Maar.... zooals gezegd: er zijn hoopen en hoopen lieden, die van een dergelijken *band* houden en gauw hun radio afzetten, wanneer b.v. een Braïlowsky een concert ten gehoore brengt.)

De heer Seerp Anema houdt van iets geweldigs, houdt van het geroffel van trommen, van het zwaar metalen gebonk van bell-

ringers, het tot onwelluidendheid versterkte geluid van scheepsroepers, - en wie zal hem om dien smaak verachten? Hij deelt dien met een groot deel der moderne wereld, - wel niet het fijnste, gevoeligste, beschaafdste deel, - doch wat doet dat er toe?

Tot dusverre is de zaak niet zoo erg. Wij gunnen den heer Seerp gaarne zijn voorkeur voor het oneenvoudige, het dik-opgelegde, het joelen en schreeuwen, het bulderen, razen en rumoeren, alsook zijn bewondering voor het feit, dat Schaepman in kokenden redenaarshartstocht eens zijn vuist op zijn lessenaar te bloeden heeft geslagen. Maar ernstiger wordt het, als Anema in het openbaar komt verkondigen, dat Willem Kloos ongelijk heeft gehad en dat rhetoriek, - neen, de rhetoriek van Schaepman, - juist de hoogste waardeering verdient.

Een der onlogische uitspraken van dezen would-be criticus is bijvoorbeeld, dat geijkte beeldspraak, *omdat* zij geijkt werd, ook ‘waardevol’ is. Deze bewering is waarlijk al te onnoozel. De uitdrukkingen: ‘de zon gaat op’, ‘de zon gaat onder’, zijn door de eeuwen heen ‘geijkt’ geworden, maar zijn ze daarom waar en dus waardevol?? De heer Anema denkt, dat hij denkt, doch *als* hij denkt, denkt hij toch zeer beperkt, van een heel klein standpunt uit, en dan voortdurend ronddraaiend in een engen kring.

Want wat is rhetoriek? Rhetoriek, de holle, is: een werkstuk ópkleuren met te hevige tinten; waar bijvoorbeeld rose en lila met elkaar harmonieeren kunnen, is het duidelijk, dat rood en paars het niet meer doen. Rhetoriek is: het natuurlijke, eenvoudige, onnatuurlijk en oneenvoudig maken; onbezielde dingen allerlei werkingen laten doen; zaad in een hart laten zaaien; de zon laten lachen; bergen en dalen laten juichen; een veste ‘een glimlach om den mond laten hebben’, een oog ‘dronken’ maken, enzoovoort, enzoovoort.

De Nieuwe Gids is met kracht opgetreden tegen dit onkruid in den literairen hof (beeldspraak!); hij heeft gewied en geschoffeld en *nieuw* kruid geplant, dat welig is opgekomen (steeds maar weer beeldspraak, doch duldbare). Natuurlijk heeft De Nieuwe Gids nooit campagne gevoerd tegen de beeldspraak in het algemeen, slechts tegen de valsche, ongevoelde rhetorica, zooals die van Mr. Joan Bohl of van H.J.A.M. Schaepman. Daar is eenig

verschil tusschen, voelt u niet? Nooit is De Nieuwe Gids zoo dom geweest om alle rhetorische figuren uit de literaire uitingen te willen verbannen, hoe zou hij dat trouwens hebben gekund? er is geen enkel geschrift geheel vrij van ‘tropen’; van de metaphora, - wie zegt wel eens niet van een meisje: zij is een bloem? - van de antonomasia, - wie noemt Hooft wel niet eens den Nederlandschen Tacitus? - van de metonymia, - wie hoopt wel niet eens te kunnen zeggen: ik leef van mijn pen? - van de synechdoche, - wie beaamt niet ten volle: eigen haard is goud waard?....

Neen. Maar wèl is de strenge eisch van De Nieuwe Gids altijd geweest: dat kunst zij: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie (een eisch, die thans eindelijk, na tallooze expres of onopzettelijk valsche interpretaties, als onomstootelijk juist wordt erkend).

In zijn studie over Schaepman's *Aya Sofia* (2e dl. Veertien jaar Literatuurgeschiedenis, blz. 1) heeft Willem Kloos volkomen recht gedaan aan de verdiensten welke Schaepman bezit, al verzuimt hij natuurlijk niet den plicht van den waarachtigen criticus, die het enkel om de zaak-zelve is te doen en wijst hij dus op diens gebreken en tekortkomingen *in poeticis*.

Op blz. 3 afdeeling II lezen wij:

....de heer Schaepman is geen belachelijke figuur. Hij is in zijn soort vrij knap en volstrekt geen brekebeen.

.... (en) hij blijft toch altijd een verdienstelijk epigoon van de oudere school.

De heer Anema warmt ook nog eens, *entre parenthèses,* het oude kostje op (alweer beeldspraak) dat De Nieuwe Gids de vroegeren niet heeft kunnen of willen waardeeren. En Potgieter dan? en mevrouw Bosboom? en Hofdijk? en Jos. Alberdingk Thijm? en zooveel anderen? (Zie Kloos': Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid, studies over vroegere vrijwel vergeten auteurs.) De kwestie is, zooals Kloos reeds op de eerste bladzij zeer duidelijk aantoont, dat, hoewel de ‘stof der dichters vreemd mag zijn aan onzen tijd, wij op onzen stoel kunnen rillen bij Antigone's klacht en meegaan op de daling en rijzing van Milton's rhythmen. De Nieuwe Gids (en *in casu* Willem Kloos, deze is het, die speciaal door den heer Anema wordt aangevallen) heeft altijd

gestreden voor objectieve critiek, en is opgetreden tegen de averechtsche opinie (die thans nog wel eens door gebrekkig-critisch voelenden en onvolledig ontwikkelden wordt geponeerd!) dat een criticus niet bewonderen kan, als het onderwerp niet met zijn innerlijke opvattingen strookt. Ja, wij zagen onlangs waarlijk beweren, dat een criticus niet Henriëtte Roland Holst waardeeren kan, wanneer hij Revius bewondert!! Critiek wordt door een dergelijke meening op een te laag niveau gebracht (steeds weer beeldspraak!) en van kunst, ja, bijna een wetenschap, tot een zaak van gewone doorsnee-appreciatie gemaakt, - waarvan men zegt *de gustibus non est disputandum.* En waarbij men gedachteloos beelden gebruikt, die leiden kunnen tot grappige gezegden, als die der gelukkige moeder, die, willende te kennen geven, dat haar zoon op artistieke wijze de dingen bezag, dit aldus verwoordde:

- Mijn zoon heeft een kunstoog. Of bijvoorbeeld: Een boterham droogde haar tranen.

Kloos heeft, zegt Anema, 'hamerslagen doen neerdalen op de *Aya Sofia* en barre verwoesting in zijn goudbladeren aangericht.'

Maar neen, die verwoesting is slechts schijnbaar, want don Seerp Quichot is gekomen en heeft de hamerslagen van zijn 'goudbladeren' afgewend. Of.... schijnt *dat* maar zoo?....?

Want een der eerste gevolgen van 's heeren Anema's brochure is natuurlijk geweest, dat iedere belangstellende de studie van Kloos is gaan herlezen, en.... deze opnieuw volkomen juist, eerlijk en objectief heeft bevonden.

Kloos is onbevangen genoeg om, waar hij ze vindt, sommige regels als 'zeer verdienstelijk' te erkennen, en wie kan hem ongelijk geven als hij andere regels als ridiculen onzin qualificeert, b.v.:

> In hare borst draagt zij een steenen harte,
> Daar welt geen traan, daar borrelt (!) geen gebed.
> Daar groeft de stift der folterende smarte
> Steeds dieper nog haar harde levenswet.

'Indien ik mij hier', zegt Kloos, 'goed alles voorstel, dan zie ik vóór mij een vrouw, die een ontzettende hartkwaal heeft' (een steenen hart) 'en die op het oogenblik een chirurgische operatie ondergaat.' (Daar groeft de stift steeds dieper.)

Terwijl de eenvoudige bedoeling was te zeggen, dat de vrouw hard is tegen haar medemenschen en dat zij weent noch bidt, maar zeer veel lijdt. Is door den bovenstaanden, omslachtigen, dwazen vorm de situatie duidelijker geworden of fraaier voorgesteld? Toch zeker niet.

Wanneer Schaepman te kennen wil geven, dat er overal zonlicht is, zoover het oog ziet, dan drukt hij dit aldus uit:

> Een breede gouden sluier
> Golft van de azuren boog
> En hult in lichte plooien
> 't Van zonlicht dronken oog.

'Hoe kan iemand', zegt Kloos, 'als hij zonlicht ziet, aan een "in plooien gehuld en dronken oog" denken!' En heeft hij dan ongelijk om Schaepman's poëtische taal een hieroglyphentaaltje te noemen? En hoe komt Seerp Anema er toe de zinnelooze opgewondenheid der *Aya Sofia* in bescherming te nemen, die al zooveel jaren (meer dan veertig) een overwonnen standpunt is? En dan zelfs te meenen, dat zijn woord voldoende kracht in den lande heeft om het krachtig en algemeen aanvaard betoog van Kloos omver te werpen?....

Tot dusverre heeft Seerp Anema bij de pers nog niet veel pleizier van zijn geschrift beleefd. En misschien is wel een der oorzaken hiervan, dat de critiek voelt, hoe Anema *niet* slechts door edele verontwaardiging om een verguisd dichter uit de vergetelheid op te delven, is gedreven, maar dat hij geduwd is door animose drift tegen den 'ongeloovigen, inhoudloozen' Kloos, die evenwel zelf heeft gedicht:

> God, God, die altoos waart mijn hoogste wensch,

en van wiens *Binnengedachten* door tallooze jongeren (ook door theologische studenten) wordt getuigd, dat zij een 'nieuw credo vormen voor den toekomstigen mensch.' De heer Anema, wiens begrip van critiek niet geheel compleet blijkt te zijn, schijnt óók niet te weten, dat, als men iemand becritiseert, men tenminste *gelezen* moet hebben wat hij schrijft. Wij zullen hiervan nog een voorbeeld geven.

De heer Anema, - en dit is kinderachtig en op de manier van

schooljongens, die, na een scheldwoord, jouwen: Nee, dat ben jij!.... verbeeldt zich, Kloos zijn afkeuring der *Aya Sofia* betaald te kunnen zetten door een der beroemde sonnetten (De Zee) uit elkaar te kunnen plukken. Seerp Anema haalt den eersten regel aan:

> De zee, de zee klotst voort in eindelooze deining

en zegt dan:

'In dien eersten regel is het woord *klotsen* al niet op zijn plaats. Klotsen doet de zee aan onze stranden nooit. Dat doet ze tegen een hol obstakel. "Als louter golven om mij klotsen", zegt Potgieter in zijn "Afscheid aan Zweden". Hij is dan met zijn schip op de wijde wateren. Klotsen is een onomatopae of klanknabootsing en Kloos heeft aan het strand nooit een klotsend geluid van de zee kunnen waarnemen. Dat is ondoorvoelde dichterlijke taal.'

Welzoo. Welzeker. 'Ondoorvoelde, dichterlijke taal'.... *mits* men aanneemt, dat Kloos heeft bedoeld, dat de zee *tegen het strand* klotst. Maar dat heeft Kloos niet bedoeld: want toen hij 'het klotsen' van de zee waarnam.... was hij zelf op een boot, die naar Engeland voer, waar hij zou gaan logeeren bij zijn vriend Willem Witsen. En in de Liefdesbrieven van Willem Kloos en Jeanne Reyneke van Stuwe (uitgave J.H. Leopold, 's-Gravenhage), dus voor ieder bereikbaar, schrijft Willem Kloos: 'De zee maakte toen zoo'n diepen indruk op mij, dat jaren later het gedicht kwam, dat je kent: De Zee.' Zijn eerste troef wordt den onredelijken Anema dus al uit de hand geslagen en zijn verdere aanmerkingen zijn zoo geforceerd en zoo onhandig (zelfs Seerp weet niets van valsche beeldspraak te ontdekken), dat we er maar het zwijgen toe zullen doen.

Eindigen wij met de woorden van Kloos zelf, die zijn studie over de *Aya Sofia* aldus besluit:

'En wij smeeken, terwille der Nederlandsche kunst, alle critici, die dit werk geprezen hebben of zullen prijzen, ootmoediglijk aan, dat zij eindelijk aflaten van dingen, waar zij geen verstand van hebben en niet langer trachten den smaak der natie te bederven met de laffe volzinnetjes hunner duldelooze onwetendheid.'

Jhr. K.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

In gelijke stemming, waarin de Duitscher zijn ‘Deutschland über Alles’ zingt, heft, wat minder melodisch, de Nederlander, niet zoo zanglustig, het ‘Oranje Boven’ aan. Dit ‘Oranje Boven’, eêr een roep dan een lied, werd op een gelukkigen dag in de vorige maand, toen, na een herfststorm, over onze lage landen de zon doorbrak, als een orkaan van geestdrift, welke den Oranjegloed van het grootste getal der Nederlandsche harten aanblies tot een vlam van liefde, en de hoofden dronken maakte van onstuimige blijdschap. Toen vernamen wij wat wij al zoo lang hadden gehoopt, dat de kroonprinses onzer dynastie tot een verloving was gekomen en, bleek het haast onmiddellijk daarop, dit wel met een jongen prins, die het geheim bezit mèt haar hart ook de harten der Nederlanders te kunnen winnen.

Nu mag het wel gezegd worden: velen onzer zagen in dit opzicht de toekomst duister in. Prinses Juliana, bekoorlijke jonge vrouw, uitmuntende door gaven van hart en geest, scheen ongetrouwd te zullen blijven zonder dat het Nederlandsche volk een andere verklaring van dit feit wist te vinden dan dat de oorzaak eêr was te zoeken bij zekere eigenaardigheden onzer natie dan bij haar, eigenaardigheden waarin eerst de aanstaande herziening onzer Grondwet voorziet. Zou ook Nederland bestemd zijn om eens het gezag te ondergaan van een ‘maiden-queen’? En wàt, wanneer daardoor, laat ons denken over een halve eeuw, de troon vacant kwam? Een republiek? De genadige God behoede ons volk voor zulk een vier-jaarlijks-terugkeerenden zenuwschok

met de daaraan voorafgaande politieke kuiperijen. Maar nu, welk een heerlijke blijdschap voor ons volk, welk een stralend geluk voor de koninklijke moeder en dochter, dat opnieuw een jonge man en een jonge vrouw in veel belovende liefde elkaar hebben gevonden, wier innerlijk harmonieert in de hoogste levensverrukking.

In deze voor het Nederlandsche volk zoo wondergelukkige dagen, waarin wij onze ziel verwarmd gevoelen, strijkt er een verkilling over heen wanneer wij denken - en wij moèten dit wel - aan de verfoeilijke hel, waarin dat andere volk thans leeft, waaraan de Nederlanders eens zoo nauw waren verbonden: de Spanjaarden. De verschrikkingen in deze hel barnende, welke zich dreigen uit te breiden over heel ons werelddeel, woeden voort. Hier is een ondanks alles nobel volk, nu door woedenden waanzin beheerscht, bezig zich-zelf langzaam te vernietigen. Steden, eens levende en bloeiende, met hun heerlijke bouwingen uit oude tijden, worden plat geschoten, bruggen vernield, akkers platgetreden, menschen in den broederoorlog gedood of gewond en, gevangen gemaakt, veelal in woede neer geschoten; de volstrekt-krankzinnig geworden anarchisten, die een groot deel vormen der verdedigingstroepen van de zoogenaamde regeering van het oogenblik, zelve voor een deel openlijk behoorende tot de felste communisten, hebben de gevangenissen open gebroken, en daaruit bevrijd allen die hun pasten, en vermoord, die een meening aanhingen tegenover gesteld aan hun inzichten en hartstochten. Kerken en kloosters werden opengebroken en verwoest, priesters en monniken doodgeschoten, de lijken hunner voorgangers uit de graven gehaald en verminkt, de nonnen, voor zoover zij nog jong zijn, eerst geschonden dan gedood, en dit alles.... dit alles om een waan, den waan der zoogenoemde Vrijheid, de eenige nog overgebleven lokkende luchtspiegeling met de twee andere ‘gelijkheid’ en ‘broederschap’ uit de noodlottige Fransche revolutie, maar vervaagd, overgebleven leus door alle democratiën en demagogiën door onnadenkendheid verblinden volken voorgehouden als een kostbaar goed, waarvoor zij opstormen om hèn te onderdrukken, die niet met hun eigen dwaalbegrippen overeen stemmen. Ziet deze Vrijheidroepers, wààr ook, aan! Onbewust,

dat hun vrijheid, hun politieke vrijheid in het bijzonder, is als een vogel die hun ontsnapt, zoodra zij hem buiten hun klem willen zien, trachten zij er naar, denken er over om waar zij kunnen de vrijheid van anderen, welke hun niet aanstaat, te beknotten, te vernietigen, hoe dan ook. Volksgroepen of individuen, zoodra iemand iets zegt of schrijft, dat, meenen zij, hun ego-centrische inzichten of belangen schaadt, dan trachten zij een algemeen doemvonnis daartegen op te roepen. Ziet hen dan ageeren, hoort hen roepen. Zij fronsen, hun gelaat wordt rood, hun stem verheft zich, hun armen zwaaien, en zij schreeuwen, dat zulks moet worden verboden, niet màg, dat de andere zoo spreekt of schrijft. Dat is de vrijheid door de luidste Vrijheidroepers aan anderer begrippen en uitingen toegestaan: hersenschim voor ieder, die geleerd heeft over de verschijnselen des levens na te denken. Inderdaad is echter deze hersenschim niet werkelijker in democratieën, minder werkelijk nog dan in deze, in demagogieën en onder dictaturen. In deze laatste worden de menigten geregeerd door lieden, die althans weten wat zij willen, terwijl onder de overige bestuursvormen deze nadrukkelijke roepers, door middel van 'het algemeen stemrecht' genoemde begrips-ijlheid, worden geleid door lieden, die willen wat zij nièt weten. Immers zij weten nièt, zien niet in, dat de democratie onuitwijkbaar uitloopt op demagogie, deze op communisme, dit op anarchisme, dit op den chaos. En het is mogelijk, dat deze chaos, vroeg of laat, alle volken der wereld wacht als een vagevuur, waar zij door heen moèten om eens een beter leven te bereiken.

Intusschen dreigt wat daar in Spanje gebeurt nog steeds in zijn hellebrand over te slaan naar andere natiën, allereerst naar Frankrijk, het naastbij liggend land in zijn thans heerschende regeering van vuurrooden 'Blümchen', reeds tot rot wordens rijp voor zulk een ramp. Daarom is Zijne Excellentie, de minister-president L. Blum er zoozeer, doch tot nu volkomen te vergeefs, op uit om alle volken te winnen voor een neutraliteit jegens de elkaar vernietigende partijen in Spanje, waarvoor diverse regeeringen wel 'Jà, Jà' roepen doch de sterkste en meest-bewogen volken 'neen', 'neen' doèn. Beide partijen worden met geld, troepen, weermiddelen, in het bijzonder vlieg-

tuigen, geholpen van alle kanten. Immers van alle kanten vloeit hun de sympathie der menigten tegen: deze voor de door anarchisten beheerschte onmachtige regeering te Madrid, welke van angst zit te knijpen en niet weet wàt, en niet weet hoè; gene voor de zoogenaamde ‘opstandelingen’, onderling ongelukkig oneens in wàt en hoè er na hun overwinning moet gebeuren: republiek of koningschap, fascisme of een anderen vorm van vuistbestuur. Maar in ieder geval iets dat doodelijk vergif is voor hen, die van roode vrijheid droomen. Zoo zeer kunnen de regeeringen haar grenzen niet sluiten of vliegtuigen zweven er met strijders en sympathieën overheen. De vliegvelden in Spanje staan vol met vliegtuigen en piloten van alle hevig-bewogen natieën: Italiaansche, Duitsche, Portugeesche voor de opstandelingen, Fransche voor de Madrileensche strijdtroepen. Openlijk wordt uit Ierland het vertrek aangekondigd eener strijdmacht van 2000 ongewapende vrijwilligers, opgeroepen door hun verontwaardiging over de snoodheid jegens de dienaren en dienaressen der Roomsche Kerk in Spanje, om de ‘opstandelingen’ te versterken. En om, bijvoorbeeld, ons zoo goede land, zoo mooi toch van zelfbeheersching in vele opzichten, niet geheel ongenoemd te laten is daar een jonge juffer, genaamd Fanny Schoonheyt, Rotterdamsche, die, naar het oordeel der galante Catalanen, die hun bewondering voor vrouwelijk schoon zelfs niet in den hevigsten strijd verliezen, zoozeer haar familienaam eer aandoet, ten strijde getrokken in de gelederen der ‘rooden’, doch wier teedere zenuwtjes niet waren bestand tegen datgene, dat zij misschien niet zoo ‘etwas Spanisch’ had verondersteld, en nu te bed ligt in een Catalaansch hospitaal, ongewond gelukkig, maar geheel overstuur, doch, volgens haar gesprek met galante Catalaansche reporters, bereid om straks opnieuw in de roode gelederen de wapenen op te nemen. Zoo machteloos zijn in dezen geweldigen Iberischen strijd de regeeringen, is zelfs, ja is vooral, de ‘roode’ regeering van den heer L. Blum, die, och arm, zelfs niet kan voorkomen, dat in zijn land de werkstakers in de metaal- en textielgebieden onmogelijk te vervullen eischen stellen, en om de hand van hun ‘ministre-président’ tot ‘sinistre’ daden te dwingen, al vast hun werkgevers feitelijk berooven van dier eigendommen, de fabrieken, welke zij, tegen alle wetten in,

waaraan zij lak hebben trouwens, bezetten. Ten einde raad goochelt ‘le camarade Blum’ den gouden franc wèg van het ‘goudblok’, zoodat Zwitserland bang wordt en Nederland de hand op eigen goud vastlegt, opdat ook dit niet door speculanten worden weggegoocheld, en er devaluatie voor in plaats komt. En om nog een oogenblik onze aandacht te bepalen bij de afschrikwekkende hel daar in Spanje is, nà het woord dat in ons vorig overzicht werd aangehaald van den geleerden Spanjaard professor Unamuno, het woord van dien anderen Spanjaard Alexander Lerroux hoogst opmerkelijk, vooral wanneer men er bij bedenkt, dat hij als radicaal politicus, ja, als minister-president en leider der radicale partij in zijn land het mogelijke heeft gedaan ter voorbereiding van den burgerstrijd, welke nu het prachtige Spanje verwoest, en zijn goed maar door hartstocht bewogen volk vernietigt. Hij schreef aan een vriend: ‘Tusschen de slappe dictatuur van een Azaña of de bloedige van een Prietro of Largo Caballero, en een dictatuur van de groep generaals van het nationaal herstel aarzel ik niet.’

‘Er is geen andere hoop om de definitieve catastrofe in Spanje te verhinderen, dan de hoop, welke de nationale herstelbeweging biedt. Als het leger zijn taak heeft volbracht, zal het uur om de oplossingen te bespreken zijn aangebroken. *Ik verkies honderd keer een dictatuur van het leger boven de anarchie, welke de ontbinding der natie in zich sluit.*’

Na deze trouwens waardelooze rouwbetuiging van een bekeerden zondaar kunnen wij hier verder over Spanje zwijgen. Immers de ‘algemeene ellende’, om woorden te bezigen van Vader Vondel, is daar nog bij lange na niet aan haar ‘ende’.

Geen land intusschen, waar men zich voor de gebeurtenissen in Spanje zoozeer opwindt als in Frankrijk. De communisten popelen er om daadwerkelijk den hun in de politiek zoozeer genegen ‘monsieur Blum’, ‘le camarade’, in de ‘non-interventie’-wielen te rijden, en ‘monsieur le ministre-président’ loopt daarbij groot gevaar om te vallen. Van Spaansche zijde, althans van Catalaanschen kant, doet men reeds moeite om Frankrijk in ieder geval in den strijd te betrekken door het te lokken met een in uitzicht gesteld protectoraat over de vuurroode Catalaansche republiek, welke men er nog steeds hoopt te

kunnen handhaven: gedachte even dwaas en onmogelijk te verwerkelijken als het idéetje van den ex-'negus-negesti' Haïle-Selassië, dat Groot-Britannië het protectoraat op zich zou nemen van West-Abessinië, met zijn volslagen onbekende hoofdstad Gore, waar, beweert de gevluchte donkere ex-vorst, nu een pracht van een geregelde Abessinische regeering de Italianen met huid en haar dreigt te zullen verslinden, als maar de dappere vluchteling daar eerst weer is terug gekeerd om er zijn onderdanen opnieuw gelukkig te maken. Slim bedacht, inderdaad. Ach, het zoozeer de politieke eerzucht en heerschzucht lokkende ambt van hoofd eener regeering stelt zoozeer teleur, als iemand eindelijk in het gestoelte der eere zit. Het is zooveel gemakkelijker een heethoofdige menigte door beloften te paaien en scherp uit varen tegen de regeering van het oogenblik, dan die regeering op te volgen en aan de beloften een schijn van verwerkelijking te geven. Op de afgedwongen verhooging van loonen in de Fransche nijverheid is een evenredige prijsverhooging van alle levensmiddelen gevolgd, en waar de heer L. Blum nauwelijks woorden weet te vinden - en dit is heel erg voor den welsprekenden man - om nu zijn veeleischende vrienden, de communistische socialen een toontje lager te doen schreeuwen, blijkt het dat de fascistische beweging overal in den lande om die reden haar aanhangers ziet toenemen in getal en durf van daad. Nu beginnen ook de rechtsgezinde arbeiders tegen het roode bewind in opstand te komen. Zij hebben de Clermont-Ferrand bezit genomen van de prefectuur als tegendemonstratie van het feit, dat de regeering toelaat, dat de communistische werkstakers de fabrieken bezet houden tegen het eigendomsrecht der werkgevers in. Doch de heer L. Blum mist den moed om de machtige 'C.G.T.' het Fransche verbond der vakvereenigingen onder leiding van zijn vriend Jouhaux, te bestrijden.

Dit komt er van als men zoo innig verbonden is met de Soviët-republiek als de Fransche sinds een paar jaren. Wat men er ook van bericht om ons in te lichten, dat het er in Moskou en ommelanden zoo heerlijk uitziet, nu de machthebbers er hoe langer hoe meer uitkijken hoe de kapitalistische methoden elders met het werk het volle profijt er van trachten te doen opbrengen: 'kameraad' Stalin heeft oòk zijn hoofdbreken, al houden zijn

volgelingen bloedige opruiming onder hen, die het met die methoden niet eens zijn en, met den nu in Noorwegen geinterneerden Trotski, nimmer rustenden samenzweerder, vinden zij, dat er niets gaat boven de inzichten van wijlen vadertje Lenin, die in zijn graftombe op het Roode Plein van Moskou nog steeds, tegen Stalin in, een groot deel der Soviët-bevolking geestelijk beheerscht. Stalin wordt allengs een alleenheerscher in oud-Russische geest, voor wien Peter den Groote, ja, Ivan de Verschrikkelijke respect zouden hebben, zoo al geen sympathie. En waar Kroepskaja, Lenins weduwe, niet ver verwijderd is van de meening, dat indien Lenin heden nog zou leven, hij groot gevaar zou loopen met de Trotskiïsten te worden uitgeleverd aan de bloedzuchtige politiemacht der 'G.P. Oe', en de fanatieke vrouw dit zelfs durft zeggen, is het volstrekt niet onmogelijk, dat zij op een kwaden dag aan den lijve zal gevoelen, welke een harden greep Stalin soms kan hebben. Maar Stalin is sterflijk en zijn einde schijnt nabij.

Neen, dan gaat het in het land van den 'Führer' Adolf Hitler en zijn paladijnen gematigder toe al vervalt men er allicht, vooral wanneer er geen gevaar aan is verbonden en het er slechts om gaat een zwakke natie als ons dierbaar land in de oud-Pruisische 'Feldwebel' manieren om met den grooten snauwmuil den zwakkere aan te blaffen. Het feit, dat de tegenwoordige Duitsche overheid zoo maar vier eerste de beste Nederlanders, in aanzien bij hun omgeving en nuttig werkzaam ook voor de Duitsche Zaak in Berlijn, buiten haar grenzen stoot, zonder eenige andere aanleiding dan dat de Nederlandsche regeering uit onze grensprovincie weg zendt vier Duitschers, die op Pruisische manier hun mond te wijd hadden open gedaan over bestuur en toestanden in ons land, is een internationale handeling tegen elk begrip van internationaal Volkenrecht in. Foei, over die Nederlanders, die deze Pruisische pummelhandeling trachten goed te praten, althans te verklaren. Het kan niet ontkend worden, dat het opnieuw tot de tanden gewapende Duitschland, waar het leger in twee jarigen dienst nu uitgebreid wordt tot een millioen mannen: verwerkelijking van een volk in wapenen, een niet weg te cijferen algemeen gevaar is voor de toekomst. Het beruchte Tractaat van Versailles is door dit feit nu tot den laatsten snipper ver-

scheurd. En al tracht dan al de heer Schacht bij zijn bezoek aan de Parijsche financiers de schepping van een staand leger van een millioen man te vergoeilijken door zeer naar waarheid te zeggen, dat elke soldaat mèèr een werklooze minder is, en tevens de legeruitbreiding de Duitsche oorlogsindustrieën voor jaren bezig houdt, de pil kan niet zoo verguld worden of in Frankrijk vindt men hem bitter. 'Der Führer' weet echter wat hij wil en dit juicht het Duitsche volk in hem toe. Althans de brommers laten zich niet hooren. In de eerste plaats is hij tegen het Bolsjewistisch regime.

'Men vraagt ons', zei hij onlangs, 'waarom wij zoo fanatiek tegen het bolsjewisme optreden. Omdat wij en ook Italië bijkans hebben doorgemaakt wat zich op het oogenblik in Spanje afspeelt. Natuurlijk vreezen wij geen bolsjewisme meer in Duitschland. Maar ik ben bevreesd - en dat zeg ik openlijk, - dat de landen, welke ons omringen, en waarin het bolsjewistische vergif zijn vernietigende werking verricht, de een na den ander te gronde zullen gaan.'

En in hetzelfde onderhoud te Neurenberg, waar het vierde grootsche jaarlijksche partij-congres werd gehouden, met een vertegenwoordiger van Reuter, liet hij er op volgen:

'Natuurlijk sympathiseeren wij en Italië met de nationalisten in de andere landen, en wel omdat wij slechts betrekkingen kunnen onderhouden met landen die op nationale basis georganiseerd zijn. Europa georganiseerd op de basis van een cultureel régime, ja, dat zouden wij kunnen begrijpen. 'Maar', voegde hij er aan toe, terwijl hij zijn armen ten hemel hief, 'dat Moskou tracht Europa te beheerschen, dat zullen de Duitschers nooit kunnen aanvaarden. Waaraan Europa behoefte heeft, dat is een vriendschappelijke wedijver tusschen goed georganiseerde staten. Een Europa, beheerscht door een bolsjewistische bureaucratie, is gedoemd te verdwijnen.'

Of Europa gedoemd zal zijn 'eens te verdwijnen' is zeer de vraag als de Oceaan het niet zal verzwelgen. Maar dat hij, gegeven wat daar in Spanje voorvalt, gegeven ook het feit, dat een groot deel van het volk in Frankrijk daarmee sympathiseert, het oogenblik goed gekozen acht om zijn troeven uit te spelen tegen den Bolsjewistischen geest, min of meer reeds in alle landen,

met uitzondering van Duitschland en Italië smeulende, daar tenminste onder de asch eener krachtige overheersching wèl overdekt, kan men hem niet tegen spreken.

Neen, dan gaat het toch beter bij onze overburen aan de Noordzee, de Engelschen. Hun sportieve koning Eduard VIII heeft een langdurige en soms wel heel on-cérémonieuze vacantiereis gemaakt. Zoo weinig cérémonieus, dat hij er bij te water is geraakt. Gelukkig kan Zijne Britsche Majesteit, juist omdat hij Engelschman is, goed zwemmen en wat is zwemmen anders dan 'to rule the waves?'. Als vroeger heeft hij zich daarbij een uitnemend zakenman getoond, en nu o.a. kostbare relaties aangeknoopt met den Turk Kemal pasja, den 'Overwinnaar' bijgenaamd, en in een door hem geschapen Turkschen Burgerlijken Stand aangeteekend met den familienaam 'Ataturk', wat, als de schrijver hier aan het woord het goed begrijpt 'vader Turk' beteekent. De politiek van het Britsche Rijk had het voorheen niet op den 'unspeakable Turk' van William Gladstone begrepen. Maar waar Ataturk het bijvoorbeeld niet begrepen heeft op den expansielust van het fascistisch Italië, hebben Eduard VIII en zijn staatslieden om met Molière's Sganarelle te spreken 'changé tout celà.' En hoewel Griekenland, het nieuwe, het koninkrijk van dit oogenblik, nog steeds niet zoo warm voor Ataturk en zijn hervormde Turken gevoelt, heeft de Britsche politiek, geleid door haar koning, daarin een aanmerkelijke verbetering gebracht.

Eerlang zal de Volkenbond weer bijeen komen en voornamelijk de drie Skandinavische regeeringen hebben er voor gezorgd, dat er te Genève wat te bespreken valt: hervorming van den Bond stelt de Zweedsche regeering voor; de Deensche is daar echter niet voor: zij wenscht alleen dat de bestaande bepalingen worden toegepast. Noorwegen wil allerwege zooveel mogelijk ontwapening: vrome wenschen, de eene zoowel als de andere, die het gemakkelijker is uit te spreken dan uit te voeren. Montesquieu placht te zeggen: 'als ik ergens in een vreemd land kom vraag ik niet of het goede wetten heeft: goede wetten vindt men overal. Ik vraag of de wetten er worden toegepast.'

De oude had geen ongelijk.

Naschrift. - De Nieuwe Gids, die altijd, zooveel mogelijk het standpunt heeft ingenomen van ‘hoor en wederhoor’, wil, na in de Sept. afl. den heer Wagenvoort aan het woord te hebben gelaten, in repliek op een aan de Redactie gericht schrijven van den heer Mr. Dr. L.E. Visser, Vice-President van den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's-Gravenhage, dus ook het verzoek van bovengenoemden heer niet weigeren, om zijn eersten en tweeden brief aan de Redactie van den Nieuwen Gids in onze October-aflevering te publiceeren.

***'s-Gravenhage,* 11/8/'36.**

Aan de Redactie van de ‘Nieuwe Gids’, Den Haag.

Wel Edele Zeer Geleerde Heeren,

Als getrouw lezer van uw tijdschrift volg ik daarin ook geregeld het buitenlandsch overzicht van den heer Wagenvoort.

Het heeft mij in uw aflevering van deze maand onaangenaam getroffen, dat deze heer, na geleidelijk zich in fascistische richting te hebben ontwikkeld, thans de Duitsche leerstellingen te dien aanzien schijnt te volgen en dan ook in zijn laatste beschouwingen blijken geeft van een anti-semitisme, als men gelukkig hier te lande slechts zelden bij meer ontwikkelden aantreft.

Ter toelichting moge ik wijzen op de allerbedenkelijkste ‘geestigheid’ den Franschen premier Levi Blum te noemen (pag. 167), op de van grove onwetendheid en kwaadwilligheid getuigende beschouwingen over den Joodschen Opbouw in Palestina (Pag. 170), en ten slotte op den laatsten zin van het artikel, waar de schrijver, na als zijn meening te hebben gegeven, dat men Joden en Arabieren het maar zelf moet laten uitvechten, daaraan toevoegt ‘Hoe het einde ook zij, er zullen altijd Joden en Arabieren, beiden kroost van Abraham, genoeg zijn’.

Ieder weldenkende zal het met mij eens zijn, dat uitingen van deze soort onsmakelijk, voor Joodsche lezers beleedigend en in een blad als het uwe misplaatst zijn. Vermoedelijk zijn zij aan de aandacht der redactie ontgaan en het zal mij aangenaam zijn te mogen vernemen, hetgeen U naar aanleiding daarvan alsnog denkt te doen.

Hoogachtend,
Uw dw. dr.
L.E. VISSER.

***'s-Gravenhage,* 5/9/'36.**

Aan de Redactie van de 'Nieuwe Gids', Den Haag.

Wel Edele Zeer Geleerde Heeren,

De beschouwingen van den schrijver van het 'Buitenlandsch Overzicht' naar aanleiding van mijn brief van 11 Augustus l.l. geven mij aanleiding tot twee opmerkingen.

De *eerste:* Die schrijver ontkent in zijn Overzicht iets aangaande den Joodschen Opbouw in Palestina te hebben geschreven, 'waaruit onwetendheid en kwaadwilligheid zou kunnen blijken'. Laat mij èn van het eene èn van het andere slechts één voorbeeld geven. Kwaadwilligheid blijkt uit zijn stelling, dat de Joden in Palestina zich bij de Arabieren 'gehaat maken door aanmatiging en communistische drogredenen'; onwetendheid uit de bewering, dat de Commissie van Onderzoek zou hebben erkend 'dat de Joden op vele plaatsen de Arabische grondbezitters op onrechtmatige wijze van hun bezit hebben beroofd', daar de bedoelde commissie zulks heeft erkend noch vastgesteld.

De *tweede:* De schrijver beweert, dat ik naar aanleiding van het slot van zijn Overzicht in uw Augustus-nummer 'tot eenige insinuaties' ben gekomen, m.a.w., dat ik naar aanleiding van dat slot, zonder daarvoor rond te durven uitkomen, op verscholen en dus geniepige wijze, iets leelijks van hem te verstaan heb gegeven. Een behoorlijk mensch doet zoo iets niet; die beschuldiging van den heer Wagenvoort tast dan ook mijn goeden naam aan en is beleedigend. Ik heb geen lust voor uw lezers, die mijn brief niet kennen, in een dergelijk licht te worden gesteld. Daarom verzoek ik U dringend zoowel dezen brief als den vorigen in het October-nummer van uw tijdschrift te publiceeren, opdat die lezers kunnen zien hoe onjuist die beschuldiging is.

Ik vertrouw, dat U het volkomen billijke van dit verzoek zult inzien en verwacht gaarne uw bericht, dat U daaraan zult voldoen.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn
Uw dw.
L.E. VISSER.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Mevrouw de Staël, in haar leven en werk.
(Vervolg van blz. 268.)
Tweede episode (III).

Delphine (II).

Als *roman* bezien, is Delphine, volgens den modernen smaak veel te langdradig uitgesponnen. Het eigenlijke ‘onderwerp’ is lang niet toereikend, om er drie dikke deelen mee te vullen, en daarom vult de schrijfster haar stof aan met allerlei overdenkingen en beschouwingen; doch deze zijn geenszins enkel *padding,* (opvulsel van kussens, matrassen enz.) zooals de Engelschen geestig het onnoodige bijwerk noemen, integendeel: haar zienswijzen over echtscheiding, godsdienst, zelfmoord e.a. zijn uiterst interessant!.... En, - mevrouw de Staël schrijft een zoo voortreffelijken stijl, dat het lezen, - ook al maakt zij haar werk wel eens te lang, toch nooit tot een verveling wordt.

De wijze, waarop Delphine voortdurend door het noodlot wordt achtervolgd, is wel een beetje al te romantisch-onnatuurlijk. Zij lijkt minder een levend mensch, dan wel een lyrische conceptie van madame de Staël. En de susceptibiliteit en de overpeinzingen van Léonce zijn meer vrouwelijk-fantastisch dan reëel-mannelijk.

Mevrouw de Staël heeft tweemaal een slot aan haar Delphine geschreven. Evenals dit bij Top Naeff zoo dikwijls het geval is, bleek het ook háar moeilijk, haar verhaal gaaf af te ronden. Maar het eerste slot hoe, onmogelijk ook, naar onzen hedendaagschen smaak, van valsche tragiek, - past volgens mij beter bij den roman dan het latere.

Delphine is een *être unique.* Zij is overmatig goed, instinctmatig toegewijd, en bezit een aangeboren delicatesse en edel-

moedigheid. Bovendien heeft zij iets in zich van ‘l'enfant *et* le sauvage’, (het is de even juiste als geestige opmerking van Madame Necker de Saussure), en zij doet en voelt zoo heel anders als andere vrouwen, dat zij werkelijk met niemand te vergelijken is.

Men moet van Delphine houden, of men wil of niet, ondanks haar fouten en gebreken en misslagen en onvoorzichtigheden, die onmogelijk altijd zijn goed te praten. En wij vergeten maar al te gemakkelijk, dat Delphine ons eigenlijk als afschrikwekkend voorbeeld voor oogen wordt gesteld.

De roman boeit, en niet het meest in de minst ‘orageuse’ gedeelten. Want mevrouw de Staël is beter schilderes van liefde's teederheden en zelfopofferingen, dan van liefde's hartstocht en heftige eischen. En de gedeelten van den romen, door Delphine geschreven, als zij zich voor altijd van Léonce gescheiden waant, zijn ontegenzeggelijk de schoonste bladzijden uit het geheele boek.

De karakters zijn over het geheel met kracht en juistheid geteekend. De uitbeelding van madame de Vernon is op zichzelf een meesterstukje, en de wijze, waarop zij deze perfide vriendin schildert, doet ons het medelijdende en teedere gemoed van de schrijfster ten volle kennen.

Voortdurend vindt men madame de Staël zelve terug in dit werk. Háar voorkeur, háar smàak, háar oordeel, haar theorieën omtrent vriendschap, dankbaarheid, dienstbaarheid zijn overal te ontdekken. Háar mededoogen voor de zorgen en moeiten van anderen, háar beschouwingswijze omtrent de menschheid en het bestaan worden ruimschoots ontwikkeld. Zij legt haar eigen gedachten in het werk, en deze ontleedt zij met een bizondere fijnheid en schranderheid. En haar stijl komt volkomen overeen, zeggen degenen, die madame de Staël in levenden lijve bijwoonden, met haar ‘conversation sans égale’. Maar in haar boeken ontbrak ‘son regard si vif’, haar ‘manière animée et mordante d'accentuer’, die aan haar gesprekken een *sens frappant* gaven.

In dezen roman vindt men ten volle *la fougue de la jeunesse*, en het is geen wonder, dat Delphine even levendig werd bewonderd als levendig aangevallen.

Mevrouw de Staël verdroeg opgewekt afkeuring en blaam van literaire critiek, maar wat haar verontwaardiging en mis-

noegen gaande maakte, was als men haar boek veroordeelde uit een oogpunt van zedelijkheid. In dit opzicht was zij zeer gevoelig, en zij heeft altijd met kracht geprotesteerd tegen elke verdenking van immoraliteit. In die dagen werd ook de zelfmoord als onzedelijk beschouwd en zeer welsprekend heeft mevrouw de Staël haar standpunt daaromtrent verdedigd.

Men weet ongetwijfeld, dat ook Rousseau (in het eerste deel van La Nouvelle Heloïse) een uitgebreide verhandeling over den zelfmoord heeft gegeven, die madame de Staël zonder twijfel met instemming en waardeering zal hebben gelezen.

De critiek hield zich zoozeer bezig met Delphine en was zoo veelverscheiden, dat madame de Staël het noodig vond een brochure in het licht te geven, getiteld: *Réflexions sur le but moral de Delphine.*

In dit geschrift behandelt zij alle vraagpunten, die in verband staan met 'Delphine'. Een harer stellingen is:

'Un homme doit savoir braver l'opinion, une femme s'y soumettre', en naar aanleiding hiervan aarzelt zij niet, te erkennen, dat zij het niet eens is met Léonce en Delphine. Haar 'but moral' is, zegt zij, tweeledig geweest. Aan den eenen kant waarschuwt zij de vrouw van smaak en distinctie: respectez l'opinion, puisque, tout ce que vous avez de bon et de fier peut être blessé par elle', en aan den anderen kant zegt zij tot de wereldsche opinie: Ne soyez point inexorable envers des êtres rares, susceptibles de beaucoup de malheur, et qui font le charme et l'ornement de la vie.

Indien men aanmerkingen, - misschien zelfs gegronde aanmerkingen heeft op dezen roman, dan moet men niet vergeten, zegt mevrouw de Staël, onder welken invloed en op welk moment het boek werd geschreven, namelijk in de 'période révolutionnaire'. In dien tijd waren er verschillende oorzaken, die de verbeelding der schrijvers exalteerden. Afschuwelijke voorbeelden van wreedheid, laagheid, egoïsme, leidden ertoe om de fantasie liever te voeren naar verheven en schoone deugden en qualiteiten. Toen heel het maatschappelijk gebouw dreigde ineen te storten, hielden de schrijvers zich krampachtig en noodgedwongen vast aan het betere in den mensch, en overdreven dat wellicht.

Zooals ik al zei, mevrouw de Staël, om tegemoet te komen aan

de wenschen van critiek en publiek, heeft het slot van Delphine veranderd:

'.... mais non pour céder à l'opinion de ceux qui ont prétendu que le suicide devait être exclu des compositions dramatiques, puisqu'un auteur n'exprime point son opinion particulière en faisant ainsi agir ses personnages'.

Zeer juist. Maar ofschoon ik-persoonlijk het eerste slot prefereer, de opinie van de lezers en de recensenten was, dat 'le nouveau dénouement', en vooral de mooie brief van de stervende Delphine, de voorkeur verdiende, want een 'meilleure impression' wist te geven.

Met Delphine eindigt de tweede periode van het werk dezer schrijfster. In deze periode heeft zij de verwachtingen, gewekt door haar vroegere werk, volkomen gerealiseerd, en tegelijk den grondslag gelegd voor haar blijvende beroemdheid.

Haar geschriften trokken reeds sterk de aandacht van buitenlandsche intellecten, toen men haar in Frankrijk zelf nog niet veel belangstelling toonde. Haar nieuwe en interessante denkbeelden werden vaak over het hoofd gezien, om kleine, onbeteekenende onnauwkeurigheden, enkele neologismen, en hier en daar wat duisterheid in den stijl. Men apprecieerde madame de Staël zeer, wanneer men haar persooonlijk kende, en van haar buitengewone eloquentie kon genieten, maar als auteur stelde men haar niet veel hooger dan vele anderen, die nu al lang zijn vergeten.

Haar zeer origineele ideeën werden 'une manière d'écrire bizarre' genoemd, en het was pas veel later, dat men haar eigen stijl en haar groote oorspronkelijkheid wist te waardeeren.

Zooals altijd was het, ook in het geval van mevrouw de Staël, het gemiddelde verstand, dat *wennen* moest aan iets aparts, iets individueels, iets nieuws!

Derde periode.

Tegen het einde van 1803, nadat zij Delphine had gepubliceerd, werd madame de Staël, die koningsgezind was en zich openlijk tegen Napoleon verklaarde, uit Frankrijk verbannen, en maakte zij haar eerste reis naar Duitschland.

Daar bleek zij een veel grootere reputatie te hebben, dan zij zich kon voorstellen. De geniaalste menschen dier dagen ontvingen haar met ‘transports’; vorsten betwistten elkaar haar gezelschap, en de meest verschillende kringen juichten haar toe, en men bewonderde algemeen haar talenten, haar politieke gedragingen, haar liefde en veneratie voor haar vader.

Het jaar in Duitschland doorgebracht, behoorde tot de gelukkigste haars levens. Het was ‘prodigue de succès, de plaisirs, d'idées nouvelles’, en zij sloot er verschillende vriendschappen, o.a. met A.W. von Schlegel; hun verschil in opvattingen, zoowel als hun overeenstemmingen scherpten voortdurend haar geest, en noopte haar, zich zoo concies en tegelijk zoo origineel mogelijk uit te drukken.

Een aardig staaltje van haar populariteit in Duitschland wordt verteld door Bettina von Arnim (toen nog Bettina Brentano.) Op een diner zat het nog zeer jonge meisje naast de beroemde vrouw, en ‘den geheelen tijd van het maal’, vertelt zij, ‘lag ik voorover met mijn hoofd op mijn bord, zoovelen leunden over mij heen, en drukten mij neer, in den hartstochtelijken wensch de geniale schrijfster in het aangezicht te kunnen zien.’

Doch in dit gelukkige jaar trof haar de zware slag van het verlies haars Vaders.

Haar leven was niet zonder strijd en smart voorbij gegaan. De ontzettende misdaden der revolutie, de ondankbare houding der menschen tegen den heer Necker, het onrechtvaardig oordeel, dat zij zelve van vele kanten had te verdragen, en verschillende andere moeilijkheden hadden haar dikwijls zwaar beproefd.

Maar de dood van haar Vader was een onoverkomelijk verdriet. Zij hoopte altijd voor haar kinderen te kunnen zijn, wat *hij* voor haar was geweest; zij vereerde hem en had hem lief, en steunde op hem in alle levensomstandigheden als op haar besten en vertrouwdsten vriend.

Na zijn heengaan zocht zij meer dan ooit troost in den godsdienst en in het doen van goede werken. Zij had er behoefte aan te gelooven, dat haar Vader niet voor eeuwig voor haar verloren was: zij verwachtte een wederzien, een hereeniging in het hiernamaals, en zij was ervan overtuigd, dat hij nog steeds haar beschermer was, haar raadgever, en dat hij nog altijd deelde in al haar lief en leed.

Haar liefde gaf haar het geschrift in, ter nagedachtenis aan haar Vader. Dit mooie stuk plaatste zij als inleiding bij de uitgave zijner werken, die zij bezorgde.

Een harer beste vrienden, de thans alom bekende en beroemde schrijver Benjamin Constant, - de auteur van *Adolphe,* een klassiek geworden boek, dat in de Fransche literatuur een der eerste plaatsen inneemt, - heeft gezegd, dat uit geen enkel der werken van madame de Staël men haar zoo goed leert kennen als uit dit stuk.

Het is waar, dat dit geschrift eenig is in zijn genre. Uit elken zin spreekt haar waarachtige smart, zonder dat zij deze ooit in duidelijke woorden uit. En evenzeer, - ook alweer zonder dat zij het zichzelve bewust is, blijkt haar ontzaglijke liefde uit elken regel.

Zij vergeet zichzelve geheel, om óp te gaan in hem. Zij verheerlijkt haar Moeder, omdat *hij* haar tot levensgezellin had gekozen, - en als er ooit verschil is geweest tusschen hem en een der anderen, dan valt absoluut en alleen de blaam op hen. En zij verklaart, dat zij alles wat mooi en goed aan haar is, verstandig en edelmoedig, begaafd, en fijngevoelig, te danken heeft aan hèm, uitsluitend aan hem, door zijn opvoeding en zijn suggestie, zijn oordeel en zijn voorbeeld.

Op welsprekende wijze brengt zij alle deugden, goede eigenschappen en verdiensten van haar Vader naar voren.

Hier en daar breekt haar gevoel met geweld zich baan, maar over het algemeen weet zij zich bewonderenswaardig te beheerschen. Want zij vreest boven alles haar relaas te schaden door overdreven betuigingen en opdringerige verzekeringen. En men kan zich voorstellen, hoe zij deze herinnering aan de nagedachtenis van haar Vader geschreven heeft, nu eens terug-gehouden en vol schroom, dan weer gedreven door een *trop plein d'amour;* altijd angstig om niet den juisten toon te treffen, en haar geliefden Vader niet volkomen recht te doen.

Een grootere liefde dan tusschen madame de Staël en haar Vader heeft nauwelijks op aarde bestaan.... en het is aandoenlijk te weten, dat, op haar wensch, zij rust in hetzelfde graf als waarin haar Vader begraven werd.

Na zich een weinig verlichting te hebben verschaft door het vervullen dezer dierbare taak, welke zij zichzelve had opgelegd, vertrok madame de Staël naar Italië.

Het was in een nog zeer gedrukten geestestoestand, dat zij deze reis aanvaardde, en zij stelde zich weinig genoegen daarvan voor. Verbannen uit de stad harer eerste triomfen en successen, Parijs, voelde zij zich nergens meer heelemaal thuis, en zij betreurde de lichtstad voortdurend en zeer.

Hierbij kwam, dat zij altijd veel meer belang had gesteld in de schoone kunsten en de uitingen van het intellect dan in de natuur, en de 'beauté champêtre' der landen, waar zij noodgedwongen moest vertoeven, leek haar slechts een onvoldoend decoratief encadrement voor haar ballingschap, 'la froide parure d'un séjour insipide', en tijdens haar verblijf in Zwitserland, 'elle avait pris une sorte d'humeur' tegen de meren, de gletschers, de bergen, - misschien wel omdat men haar daarvan zooveel afleiding had beloofd.

Zij was er bovendien zeker van, dat zij, overal waarheen zij ging, haar verdriet meenemen zou, - wáár zij vertoefde, liet haar dus vrijwel onverschilig.

Maar een gelukkige verandering, een herleving bijna, vond in haar plaats, welke zij toeschreef aan den heilzamen invloed van haar Vader, met een naïef en touchant geloof.

De blauwe zuidelijke hemel, het verrukkelijke klimaat werkte gunstig en rustgevend op haar ontredderd gemoed. Haar ziel opende zich weer voor nieuwe sensaties, en haar activiteit ontwaakte opnieuw. Het was, als het ware, of zij nu eerst de ontzaglijke 'splendeur et grandeur' der natuur ontdekte, en voelde, hoe heilzaam deze op haar inwerkte.

Tot de ontwikkeling dezer gevoelens droeg zeker niet weinig bij, de invloed, dien het gezelschap van den geleerden en artistieken Schlegel op haar uitoefende. En het is de vraag, of zij, zonder zijn inspiratie, wel ooit Corinne zou hebben geschreven.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Jan Campert. *Die in het donker.* N.V. H.P. Leopold's Uitg.-Mij., 's-Gravenhage, 1934.

Tot welke van de duizend-en-een ‘richtingen’, de laatste jaren door de toonaangevende litteraire beoordeelaars in Nederland uitgevaardigd, deze roman wel mag behooren? Is hij eigenlijk wel een product van de laatste mode? Hangen er schreeuwende plakkaten voor de boekhandelsramen, aankondigend de schokkende gebeurtenis van de verschijning? Heeft de schrijver al een kleinen prijs geweigerd en dat feit behoorlijk als iets groots uitgebuit voor de reclame? Vertelt hij aan iedereen, dat hij heeft rondgedwaald in verre streken zonder een cent op zak? Dat zou ongetwijfeld veel interessanter zijn dan dat hij in Nederland armoede lijdt bij zijn litterair werk! Heeft de uitgever de boekwinkels overstroomd met foto's van den auteur, hetzij als ski-looper, hetzij met wapperenden das, ter uitdeeling aan het publiek? Heeft de schrijver al in bazaars lezingen gehouden over zichzelf? Wordt er door de radio geregeld reclame voor hem gemaakt als voor het wonderkalf van Haps? Speelt hij handig comedie met allerlei quasi-primitieve kunstenmakerij en schrijfmanier-om-succes?

Zie, ik moet bekennen, daar weet ik allemaal niets van. En aangezien al die ‘richtingen’ beurtelings geproclameerd zijn als de alleenzaligmakende leer en daarna spoedig eveneens beurtelings weer zijn versmeten als ouderwetsch, afgedaan en nietswaardige kulkoek, zullen wij er ons ook maar niet in verdiepen. Ik zie zoowat alle richtingen in elk goed litterair werk. De uitvinders van de *namen* mogen dan mijnentwege gerust denken, dat zij het ei van Columbus zelf gelegd hebben.

Deze roman van Jan Campert behoort tot de richting, die *goede* litteratuur voortbrengt, dát weet ik en dát kan ik bewijzen, als het moet.

Die andere vragen allemaal? Die hooren thuis op de markt van

de charlatanerie en hebben met de litteratuur geen snars te maken. Daarmee wordt een publiek overdonderd, dat bedrogen wil zijn. Alleen is het voor de litteratuur zelf doodjammer, dat uitgevers en auteurs karakterloos genoeg zijn om met zulk gedoe de geesten te verpesten.

Ja, *Die in het donker* is een uitmuntende roman, zoo door compositie als door beschrijving. Een litterair werk, dat ver uitstijgt boven het peil van wat wij den laatsten tijd in Nederland gewoon zijn. Een roman met diepte, en boeiend door uitbeelding, dus sterk suggestief door voorstelling. Een boek om er een studie over te schrijven.

De opdracht luidt echter, dat ik mij tot een korte recensie moet bepalen. Er zitten verschillende problemen in dezen roman van Jan Campert, die elk voor zich de moeite waard zijn. Wat hebben wij aan geschriften, die het zij met nog zooveel lawaai als litterair aangediend worden, maar ons *niets* te zeggen hebben? Wat aan die boeken van dolle fantasterij, die - hoe ver we onzen horizon ook uitbreiden - geen realiteit weergeven? Die bij ons het gevoel achterlaten, dat we voor het lapje gehouden zijn! Voorbeelden zal ik nu maar niet noemen. Men kan ze zelf vinden onder de modeboeken van dezen tijd.

Die in het donker bevat verschillende problemen. Maar ze grijpen in elkaar, zooals het in het leven gaat. Er is het probleem van de werkloosheid in onze dagen. Dat probleem was er vóór den oorlog ook! Het probleem van de Amsterdamsche onderwereld. Wanneer was dat er niet? Het probleem van de velen, die na een opleiding van de H.B.S. enz. in onze maatschappij zelfs geen redelijk *bestaantje* kunnen vinden. Is dat iets nieuws? Waarom brengen de leeraren van die middelbare scholen de ouders toch niet aan het verstand, dat hun inrichtingen eigenlijk ook een heel ander doel hebben? Omdat hun scholen dan leeg loopen en zij dus overbodig worden? Omdat zij - kortweg gezegd - dus leven ten koste van de velen, die mislukken *moeten*? Ook dát is een probleem van *Die in het donker*: zij, die leven ten koste van anderen, maar door de *wet* beschermd, en zij, die leven ten koste van anderen, maar door de *wet* vervolgd! - Er is een probleem van veel meer diepte in dezen roman: het probleem van die-in-het-licht en die-in-het-donker. Hij suggereert met kracht de vragen:

Wat doet de maatschappij, die - door middel van en ter bescherming van de gesitueerden - druk moraliseert en allerlei strafwetten maakt tot handhaving van 'de orde', om allen ook de mogelijkheid te verschaffen *in het licht* een behoorlijk, menschwaardig bestaan te leiden? Drijft die maatschappij zélf niet velen door den nood naar *het donker*? Heeft die maatschappij na zooveel eeuwen met zooveel litteratuur, waarin de menschelijke psyche wordt uitgebeeld, nog altijd niet begrepen, dat de veelvuldig voorkomende naturen van Joost Verheijde den schakel vormen tusschen *licht* en *donker*? Wat heeft de litteratuurbeoefening de maatschappij dan gebaat? Maar ochja, nietwaar, die 'richtingen', en die auteurs, die skiloopen en *ginder* rondzwierven zonder een zak met centen, en zelf dorpen en boeren prakkezeeren, zooals er *nooit* waren: bar interessant, hè, net echt! Maar dat groote probleem: welgesteld burgergezin - zoon eindexamen H.B.S. zonder fortuin - kantoorbaantje - op straat - agentuur van stofzuigers, enz. enz. - armoede - onderwereld: is het zoo moeilijk in te zien, dat het dikwijls niet anders *kan*? Als de individueele psyche daartoe meewerkt. Als de maatschappij niets beters weet te doen dan te moraliseeren, een onderwereld te *maken* en daarna wetten te laten fabriceeren om 'die-in-het-donker' in de gevangenis te stoppen. Ook dáár zullen zij wel *in het donker* zijn, en hun plaats in de onderwereld blijft er geen minuut door leeg! Ook Joost Verheijde droomde zijn lentedroom. Zijn ouders geloofden aan een toekomst voor hem. Het barre leven vernietigt droom en geloof.

Jan Campert heeft met *Die in het donker* een prachtigen roman geleverd!

Willem Elsschot. *Tsjip.* Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon. N.V.

Zeer geestig geschreven in uitmuntend verzorgde taal. Herhaaldelijk dacht ik onder het lezen aan de 'Snikken en Grimlachjes' van Piet Paaltjens. Telkens proefde ik een zuur-zoeten, min of meer wrangen, melancholischen humor. Wat is het leven van zulk een man eigenlijk, als die hier vertelt? Hij is getrouwd, sjachert, schrijft zijn rekeningen met vaste hand, laat zijn schuldenaars afmaken door een deurwaarder, of zit op het kantoor van zijn

fabriek, verwekt tusschen die bedrijven door kinderen haalt voor hen en voor de vrouw de kost op, en.... is aan hun innerlijk leven vreemd. De dochters en de zoons halen aanstaande schoonzoons en schoondochters in huis, waarvan het gevolg is, dat hij zich nog meer dan eerst een vreemde voelt in zijn gezin. Hij mag níet eens meer in de hemdsmouwen, zonder boord en met pantoffels aan bij den haard zitten. Hij weet niets te zeggen en praat dus maar wat. Een dochter vliegt het eerst het nest uit. Dan komt zij terug, op bezoek, met een kleinzoon. En dan is het er, het groote, de kroon van zijn leven: 'Tsjip en ik zijn gezworen kameraden. Samen zullen wij door dik en dun gaan, ik voorop. En ieder krijgt zijn werk. Terwijl ik de doornen kap kan hij de bloemen plukken. Langs de baan zal ik hem onderrichten: dat hij veel doen moet van wat ik heb nagelaten en veel nalaten van wat ik heb gedaan; dat hij de gevulde hand moet afstooten; dat hij niet bukken mag voor 't geweld, juichen noch rouwen op bevel van de machthebbers. Dat hij moet opstappen met de verdrukte scharen om vorsten en grooten tot brij te vertrappen. Ik zal met hem het lied der bevrijding aanheffen en zoo bereiken wij samen het land waar die gouden vogel jubelt, véél hooger dan de leeuwerik.'

De grootvader met het kleinkind op den arm herdroomt voor dien kleinzoon alle illusies van zijn eigen jeugd: de illusies, die verdwenen in den grauwen mist van het leven, dat zooveel onbeduidender werd dan de illusies waren. Die herdroom is nu *zijn* onmetelijk geluk! Met Tsjip en met de meeste Tsjips verloopt het leven weer net zoo.

H.H.J. MAAS.

Karel Jonckheere. *Het witte zeil.* - Kortrijk, 1935. Uitgeverij 'Steenlandt'.

Momenteel bloeit in ons land de dichtkunst. Wij beschikken over een aardige schare talenten, die met hun werk de tijdschriften inderdaad sieren. Dat neemt niet weg, dat er jaarlijks slechts enkele belangrijke bundels kunnen verschijnen. Een goed gedicht blijft nog altijd uitzondering, een goede bundel is een letterkundige gebeurtenis.

Er wordt dus veel te veel gebundeld. Hetgeen ik hierboven gezegd heb, geldt in het algemeen eveneens voor Vlaanderen. Waaraan men den werkelijken dichter, trots zwakke verzen, toch spoedig herkent, is een moeilijk te preciseeren iets. Het kunstvaardige rijm, handig epigonisme, menschelijke aandoeningen in fraaie taal medegedeeld, lijken bedriegelijk veel op die organische taaleenheden, overzichtelijk als een natuurtafereel zelf of stroomend gelijk het leven, die men gedichten noemt. Een stembuiging, een stijl-uitvinding, een typographische bijzonderheid, een verrassend rhythme, een dikwijls zeer moeilijk te bemerken surplus op het gewone taalgebruik van een gevoelig mensch, verraadt de poëtische scheppingsmacht.

Wanneer een land met een werkelijk dichter verrijkt wordt, is er reden tot juichen, zooals dit het geval is met den Vlaamschen dichter Karel Jonckheere. *Het witte zeil* bevat de gedichten van een gevoelige en gecompliceerde persoonlijkheid, wiens mijmerend wezen openkierend als een bloem in den ochtend het zachte licht van de fijnheden des levens met volle teugen opvangt. Sommige dezer eerlijke gedichten worden beheerscht door een ondertoon die verwant is aan dien van Karel van de Woestijne. Diezelfde zwaar gerhythmeerde regels, diezelfde weemoed. Vrij van invloed van den grooten Vlaamschen dichter is het gedicht Metempsychose, dat moderner van samenstelling en sneller van rhythme is. Zijn dans met Rimbaud duurt te kortstondig. Zijn voetzolen worden gekitteld, even is hij een werkelijk vorst, die vanaf zijn troon lacht om den potsierlijken en goedkoopen ernst van zijn zwoegende slaven. Te spoedig verliest hij de bezetenheid van den Franschman, wiens dronkenschap hem met zijn schip vereent, dat koersloos steigert tusschen aarde en hemel.

Karel Jonckheere is een edel lyricus, dien men gaarne prijst. Zijn wegen gaan van hunkering naar hunkering. Maar van de absinth der geteisterde zieners heeft hij te weinig geproefd.

Paul Vlemminx. *Ontginningen.* - Asten (N.-Br.), 1935. Het Venster, uitgevers.

Wilder, rauwer en aardscher dan het blanke vers van Karel Jonckheere is het dichtwerk van den Brabander Paul Vlemminx. Hier hebt ge echter met kunstuitingen te doen, waar ik persoonlijk tamelijk sceptisch tegenover sta. Vlemminx doet veel moderner dan Jonckheere, maar wanneer het om een weddingschap ging wie van deze twee jonge talenten in de toekomst de belangrijkste dichter zal worden, zette ik onmiddellijk op Jonckheere. Bij Vlemminx moeten wij het hoofdzakelijk van geslaagde versgedeelten of enkele regels hebben. Al is Karel van den Oever hierin een knappe voorganger, een regel als: 'de aarde is een springplank naar de maan' (blz. 39) blijft opmerkelijk. Het laatste gedicht van deze verzameling met zijn zeven maal 'O' is o zoo oudbakken.

Waar het om gaat is eigenlijk, dat de dichter zichzelf en de menschheid toewenscht zoo te dichten, te streven en te leven dat wij tenslotte in Gods milde handen terecht komen. Wanneer de wereld tot asch is gedoofd, zal ons hart een vlam zijn die voor Hem slechts blaakt. Ook met een niet al te sterk dichterschap valt zoo iets wellicht te bereiken, zeker voor iemand als deze spontane gulle Brabander, die de waarde beseft van het volhouden tot het bittere einde. Want *Ontginningen* begint met den volgenden vitalen regel:

> 'Wie zich gewonnen geeft, wordt overwonnen'.

Frans de Wilde. *Dichter en burgerman.* - Oude-God bij Antwerpen. 'Die Poorte'.

Een Vlaamsch onderwijzer vermoedelijk, die dan echter van zijn Amsterdamsche collega's Jaap van Hattum en Taeke de Groot op het gebied der poëzie nog heel wat leeren kan.

Niet onaardig deze franke rijmen en meditaties van een sympathiek mensch, die gevoel en begrip genoeg heeft om het tragische

lot te beseffen van hem die te klein is voor kunstenaar en te groot om in het gareel der gepatenteerde burgers te loopen.

Wat hem ontbreekt is de essentieele dichterlijke potentialiteit die de taal dwingt en het beeld oproept dat rijk en sober, verfijnd of ruw, doch altijd nieuw en overrompelend, uit het schijnbare Niets als een wonder van vuur of licht te voorschijn treedt. Zijn onmacht wordt bijv. door een gedicht als Trans-Oceaan-Vlucht (blz. 40) afdoende bewezen. Wat Jan Engelman van hetzelfde motief maakte, is dan toch nog wat anders! Dit gedicht van Frans de Wilde is ongebreideld, de bindstof ontbreekt.

Juist het ultra-moderne gedicht, rijmloos en uiterst onregelmatig van enjambement eischt een groot creatief vermogen. En dat bezit deze Vlaamsche schoolmeester niet.

Herman de Cat. *Bonte Galerij.* - Antwerpen, 1935. Uitgeverij 'Mercurius'.

Niet alles werd hier tot belangrijke poëzie. In de *Bonte Galerij* treft ge echter van die kleinigheden aan, waardoor ge onmiddellijk bemerkt met een virtuoos en echt kunstenaar te doen te hebben. Neem een motief als Alain Gerbault, vertrouwd met de zee als een anachoreet met zijn grot. Alain Gerbault, de rustelooze, wiens heroïsch zoeken (waarnaar?) waardevoller en wellicht goddelijker is dan de meest spitsvondige cultureele ontdekking. Hoor hoe omarmend en fel de onrust van den dichter het heimwee van den golvenmysticus nadert:

> 'Gij zijt de vleesch geworden droom, die slaat
> Zijn wieken uit het brandende verlangen
> Van menig mensch, door plicht of lot gevangen
> Om ééns - al was 't één stonde - zonder daad
>
> Met niets om zich dan golven, zon-bepereld,
> Het blanke zeil gespannen naar den wind
> Te drijven, ongehaat en onbemind
> Vér vrij en eenzaam, ergens op de wereld'.

(Blz. 30.)

Zwakke gedichten zijn: Eenzame boot (blz. 12), Het Brood (Blz. 21), Station bij avond (blz. 22), Onrust (blz. 38) en Liedje van den blijen morgen (blz. 44). Bij verschillende hiervan treft men wel meermalen een zeer persoonlijke versificatie aan, doch deze visies maken dikwijls een onvolgroeiden indruk. De taalboetseering bleef onvolkomen, omdat de dichterlijke aandrift niet hevig genoeg was. Dan valt zulk een gedicht in woordfragmenten uiteen. De poëtische smaak van Herman de Cat schiet trouwens ook in zijn betere werk meer dan eens te kort.

Overwegend goede gedichten zijn behalve het reeds vermelde Alain Gerbault: De Architect (blz. 9) en de laatste verzen van De Goochelaar (blz. 11), die luiden:

> ‘Was hij geen straathond, overal te veel?....
> In 't kroegkwartier beland, eenzaam en zwak,
> Betastte hij het clowngeld in zijn zak
> En borg zijn prutsig lijf in een bordeel’.

Regels die veel goed maken van de rhetorische en leelijke woorden uit hetzelfde gedicht:

> ‘Zijn schaam'le ziel gebeefd van hulp'loosheid’.

Verder De Tourneur (nachtwaker in de Ardensche bosschen, blz. 26 en 27) en Inkeer (blz. 42).

Ongelijkmatig werk van een talent echter, dat men terdege in de gaten dient te houden.

Charivarius. *Odysseus.* - Haarlem, 1935. H.D. Tjeenk Willink & Zoon N.V.

‘Vele critici verlangen poëzie van mij, en zijn dan boos als ik die niet lever; maar daar doe ik nu eenmaal niet in. Ook hier dus geen poëzie.’

Aldus Charivarius in de inleiding.

Wanneer de vroegere taalzuiveraar van De Groene Amsterdammer zich nu maar even schrap te weer stelde tegenover literaire verminkingen als tegenover taalkundige, dan zou hij de

Odyssee stellig niet tot onderwerp van zijn rijmvaardigheid gemaakt hebben. Immers met hetzelfde recht kan Homerus eischen, dat zijn vertalers toch minstens zijn poëzie trachten te vertalen, en niet zooals Charivarius, overigens zeer verdienstelijk, alleen de gebeurtenissen op zeer nuchtere wijze weergeven. Want al krijgt men zoodoende wel een idee van den inhoud van dit epos, de waarde van dit zwerversverhaal ligt elders. Het relaas van Odysseus' lotgevallen zonder de bijzonderheden van huisraad, kleeding, wapens, enz. ontneemt dit klassieke heldenverhaal, waarin we de menschen in vredestijd leeren kennen in tegenstelling met het oorlogsbedrijf uit de Ilias, zijn intrinsieke waarde.

Inderdaad vreezen wij het ergste, wanneer Charivarius zich nu ook nog geroepen voelt om den Bijbel op dergelijke wijze te ontkleeden. Of wil hij ons het Hooglied enkel maar naar de gebeurtenissen navertellen met weglating van alle bijzonderheden over kleeding, sieraden en verheven vergelijkingen? Wij hopen dat Charivarius het hierbij zal laten. Dan maar liever zijn snuffelmanie botvieren op Germanismen en Gallicismen. Overigens is deze wijze van vertalen wellicht geheel in harmonie met onzen modernen tijd, die zich eerstdaags via de cinema wel van den heroïschen klassieken zwerver zal meester maken.

J.J. de Stoppelaar. *Java Gedichten.* - Malang, 1935. G. Kolff & Co.

Aan het dichtwerk van J.J. de Stoppelaar heb ik een goede herinnering. Wat hij schreef was, evenals in zijn jongsten bundel, hoofdzakelijk natuur-impressionisme met lyrischen inslag. Die poëzie enerveerde niet, het grootsche of verrassende ontbrak haar, maar zij was edel van toon en zuiver van bedoeling en uitwerking.

Zij nieuwste gedichten moeten de Indische sfeer suggereeren. Eerlijk gezegd heb ik daar niet veel van gemerkt. Onvergetelijk blijft voor mij wat Jan Prins op dit gebied heeft gepresteerd. Bovendien blijkt uit den bundel Java over het algemeen te weinig de poëtische noodzakelijkheid. Er is te veel maakwerk bij. Wij mogen dit dezen dichter echter, die ons vroeger meermalen goede poëzie te genieten gaf, niet te zwaar aanrekenen. Niet altijd is men in de beste conditie, wanneer men den Helikon bestijgt.

Josine Kramer. *Nieuwe Vlucht.* - Den Haag 1936. W.P. van Stockum & Zn. N.V.

Bij voorbaat reken ik dezen keer op de vergevingsgezindheid van den echten poëzieliefhebber, die toevallig onderstaande regels leest. Want mijn meening wordt bewust onvolledig. Er is iets dat mij er toe beweegt vooral tegenover deze dichtende dame het *honneur aux dames* in acht te nemen. En ik vermoed sterk, dat dit iets de vrees is, dat er wellicht te veel door mij gezegd zou worden, wanneer ik thans deed alsof ik man tegen man stond. Daarom slechts dit: Nieuwe Vlucht van Josine Kramer kan den toets der zachtzinnigste critiek niet doorstaan.

André Claudet. *Leven en Dood van Gustaaf Vermeersch.* - Brussel 1935. De wilde roos.

Een kort overzicht van het moeilijke en tragische leven van den Vlaamschen auteur Gustaaf Vermeersch, die in 1924 is gestorven. Schrijver komt tot de conclusie, dat de naturalist Vermeersch de eerste Vlaamsche navorscher der sexueele obsessie is geweest. Hij meent, dat men om dezelfde geestverwantschap te vinden, bij een Mauriac dient te zoeken. Van groote waarde acht Claudet dat hij de meest consequente der Vlaamsche realisten is en de echtste der proletarische schrijvers van vóór den oorlog. Een enthousiaste en gevoelige karakteristiek ook van den beproefden mensch Vermeersch. Het Nederlandsch dat deze biograaf schrijft, is echter lang niet vlekkeloos.

Robert Kosmas. *Siehe, er ist vor den Toren. Ein Adventsbuch.* - Einsiedeln, Schweiz 1936. Verlagsanstalt Benziger & Co.

Een heel fijne advent-mijmering in poëtisch Duitsch geschreven, nobel van klank en kundig van constructie, zooals in ons land bijv. P.H. van Moerkerken zijn taal hanteert. Dit proza met zijn wijzen inhoud heeft een bekoorlijke nawerking, gelijk de romantisch streelende woordmuziek van den vroegeren Van Schendel of Isolde Weiszhand van Emil Lucka.

Religieuze en devote regels staan er in dit rijke boekje. Het is

niet eng en straf dogmatisch, doch mediteerend, poëtisch en daardoor opent het de vergezichten van de ziel. Op ons voorhoofd staat het teeken van ons hart gemerkt, zooals een ster in den hemel. Wanneer de dood eindelijk wenkt, brengt hij het uiteindelijk licht mede.

Denk nu niet, dat ge hier met een week geschrift te doen hebt. Regels met zielskracht in de taal zijn geen uitzondering. Lezen, vrienden!

'Dieses Licht is nicht von der Sonne; es durchflutete schon das All, ehe die Festen und ehe die Wasser gemacht waren, ehe noch die Sonne Licht spendete; ein Licht wie schwingender Aether; ein kühles, feines kosmisches Urlicht'. (Blz. 96 en 97.)

Maurits Dekker. *Oranje.* Historische roman. - Amsterdam 1935. Em. Querido's Uitg. Mij. N.V.

Den historischen roman als zoodanig vind ik een onding. Het procedé ontneemt voor een deel het in artistiek opzicht persoonlijke van den auteur en het wordt altijd een te veel aan geromantiseerd anecdotisch leven of objectief feitenmateriaal. Men zou de psychologie der geschiedkundige gebeurtenissen moeten kennen als de bijzonderheden die zich iederen dag rondom ons afspelen, indien men werkelijk naar hoogere waarheid de geschiedenis zou willen behandelen.

Een vie romancée hinkt op twee beenen. Men moet wel zeer groot zijn om een man als den Zwijger in zijn omgeving en in zijn milieu opnieuw te creëeren. Het in elkander vloeien van objectief historisch feitenmateriaal en verbeeldingscreativiteit behoort bijna tot de onmogelijkheden. Het *is* te doen. Ik herhaal echter, dat de eischen die hiervoor gesteld moeten worden, zeer uitzonderlijk zijn, namelijk een cultureele en politieke zienswijze, die wijsgeerig genoeg is om boven feiten te staan, mede vanzelfsprekend een nauwkeurige geschiedkundige kennis en een verbeelding en woordmacht, die slechts den heel grooten kunstenaar kenmerken.

De impressionisten Van Oordt en Van Moerkerken hebben op dit gebied verdienstelijk werk geleverd. Bij Van Moerkerken in zijn cyclus *De Gedachten der Tijden* werd die ineenvloeiing van

maatschappelijke objectiveering uit het verleden en subjectieve kunstenaarsuiting bijna tot een eenheid. P.H. van Moerkerken is een onzer kundigste en zuiverste stylisten. Ook bij hem kwam de werkelijke creativiteit echter in het gedrang. Veelal werd het een historisch verslag in edele poëtische taal medegedeeld.

De schrijvers van vandaag, die zich aan de geschiedschrijving als motief van hun kunstwerk wagen, hebben het nog zwaarder te verantwoorden. De tijd, die voor den beeldenden kunstenaar, den dichter en romanschrijver van psychologisch naar vitaal en van impressionistisch naar expressionistisch geaccentueerd werd, moet met een moderne taalhanteering den loop der vroegere gebeurtenissen betrekkelijk nog meer geweld aandoen om ze met den hedendaagschen eisch in harmonie te brengen. Want de kunstenaar, die voor de toekomst iets zal beteekenen, moet minstens een reagens zijn op zijn eigen tijd.

Den kijk, dien Maurits Dekker op Oranje heeft, vind ik alleszins verdienstelijk, mits dit boek nog een of meer vervolgdeelen krijgt. De geschiedenis van Oranje in duidelijke kleuren, wat hij als knap staatsman, groot mensch en voorzichtig veldheer voor zijn vaderland deed, moet nu nog beginnen. Dat Dekker zijn visie opbouwt van den kant van het volk gezien, acht ik voor deze episode, die ons verzet tegen de Spaansche overheersching, vooral in Vlaanderen en ook in de meer Noordelijke gewesten vertolken, geenszins een bezwaar. Wij krijgen inzicht in de toestanden en in Oranje, inzoover hij om te beginnen een vooruitziend staatsman is te noemen. Van zijn grootheid heb ik nog niets bemerkt. In dezen roman ligt historische stof voor het grijpen en ik hoop, dat ik de volledige verwerking ervan in de toekomst mag tegemoet zien. Dekker's groote bekwaamheid is dit best toevertrouwd.

Wat mij nu weer spijt is, dat in een dergelijk werk het typische waardoor bijv. Maurits Dekker zich als stylist en als oorspronkelijk samensteller van uitzonderlijke menschobjecten en hun verhoudingen onderscheidt, vanzelfsprekend niet tot zijn recht kan komen. De historische roman blijft een tusschenobject, dat het leven en de kunst begeleidt als een muzikale illustratie een of ander tooneelspel. De historische roman, het kan niet genoeg gezegd, hinkt op twee beenen; als procedé belemmert het de vrije verbeelding van den dichter.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 11.]

De waarde van het onuitgegeven dichtwerk van Willem Kloos*) door Max Kijzer.

I.

Lang niet ieder literair kunstenaar is tevens criticus. Omgekeerd dient ieder criticus en letterkundig essayist kunstenaar te zijn. Dat zelfs een beschaafd en hooggestegen cultuurland een klein aantal kunstenaars bevat, is gemakkelijk te begrijpen en eveneens, dat men bijv. in ons land werkelijk kundige literatuur-beoordeelaars met een kaarsje moet zoeken. Er komt bij het vermogen der literaire critiek, bij het creatieve element nog de gave van een bijna wetenschappelijk ontledingsvermogen en saamvattend zien. Men moet vooral nog niet iemand die wel eens een critiekje schrijft een gezaghebbend kunstoordeel toekennen. Bijna al onze romanschrijvers bezondigen zich er aan. Hoeveel machtige critiek echter, zelfs in de verte lijkend op het werk van Remy de Gourmont, Sainte Beuve, Lodewijk van Deyssel of M.H. v. Campen, komt ge in werkelijkheid tegen? Nog bij zijn leven heeft de bekende romanschrijver en criticus Isr. Querido gewezen op de wantoestanden in de vaderlandsche letterkundige critiek. Zoo erg als hij voorgaf was het nu wel niet. Isr. Querido en A.M. de Jong hebben toenmaals in het tijdschrift ‘Nu’ hun zaak bedorven door de smakelooze wijze waarop zij hierin verbetering trachtten te brengen. Bovendien acht ik de zeer verdienstelijke verteller A.M. de Jong een letterkundig criticus, die niet alleen door zijn beperkte gave te dien opzichte ver onder de maat blijft, maar die ook door het onbewust en helaas ook nog

*) Fragment uit een later te verschijnen boek: ‘Rondom de figuur van Willem Kloos’.

wel eens bewust aanleggen van verkeerde, dus misleidende critische maatstaven, ongeschikt is voor deze uiterst verfijnde werkzaamheid.

Men vindt bij de jongeren enkele kunstenaars, die helder en kort, puntig en elastisch hun oordeel waar weten te maken. D.A.M. Binnendijk's korte karakteristieken van de jonge dichters, die in ‘De Groene Amsterdammer’ zijn verschenen, zijn zeer instructief, bevruchtend en in haar beknoptheid bereiken zij een hoogst verdienstelijke compleetheid. Albert Helman weet twee voorname zaken in zijn roman-beschouwingen in hetzelfde blad te openbaren. Ten eerste dringt hij feilloos door tot de leemten, die een werk vertoont in zuiver artistieken zin. In de tweede plaats geeft hij nimmer een conventioneelen kijk, maar zijn zeer persoonlijke visie op wereld en werkmethodiek. Zonder pose is zijn blik tot het Europeesche verwijd. Waar A.M. de Jong zich zelf en zijn te beoordeelen object afbreuk doet door zijn levenskijk te dringen in een benauwend kleine ruimte, bokst Helman zich door de ruiten en muren van het letterkundige gebouw heen.

De bekende beschouwers als Ter Braak, Du Perron en Greshoff houden zich niet altijd aan een uitsluitend letterkundig onderwerp. Zij geven algemeene cultuur-beschouwingen, die verstrekkend genoeg zijn om deze figuren ook als critici, evenals Coster en Donker apart onder de loupe te nemen.

Door de critische beschouwingen van Kloos en Van Deyssel, van Karel van de Woestijne en Albert Verwey loopt een groote majestueuze lijn, die bij al haar afwijkende zigzags, bijlijntjes, toch steeds een en dezelfde hoofdrichting blijft volgen. Dat Van Deyssel na zijn verheerlijking van het naturalisme dit daarna dood verklaarde, bewijst niets tegen deze letterkundige critiek, waaraan steeds een en dezelfde idee ten grondslag ligt. Het letterkundig oordeel van den virtuoos Lodewijk van Deyssel, gecomponeerd uit een hevig lyrisch temperament en een minstens zoo krachtig teruggedrongen en daarom aristocratisch uit de verte beschouwende critiek, mag zich, neen moet zich in even veel varianten uiten als het scheppend gemoed van den sensitivistischen kunstenaar daartoe aanleiding geeft.

Voor den fijnen opmerker is deze vaste lijn, die desnoods onbewust een wereldvoorstelling of een zich zelf steeds weer nivelleerende philosophische ideeën-wereld overzichtelijk maakt, waar

te nemen in de essay's en de romans van Menno ter Braak en in ‘Mikrochaos’ en de critische essay's van Edgar du Perron. De voor het oog solieder georiënteerde Dirk Coster zal u te dien opzichte, wanneer ge maar onstuimig genoeg door uw onderwerp wordt beheerscht, teleurstellen. Hij maakt de meest grillige escapades, die ge als evenzoovele onherroepelijke, artistieke fouten kunt aannemen. Zijn dikwijls prachtige stijlmiddelen, zijn critiek, die zich herhaaldelijk in een taal-atmosfeer beweegt, die ons slechts uit sublieme gedichten is bij gebleven, kan dit euvel niet volledig verhelpen. Het moge waar zijn, dat zijn idioom soms ongevoeld-pathetisch te voorschijn treedt, als geheel was vooral Du Perron's boek ‘Uren met Dirk Coster’, wat Coster's stijl betreft, eenzijdig en daarom onbillijk.

Het is echter waar, dat hij als kunstenaar tekort schiet, wanneer hij den humor van Frans Bordewijk op die wijze opvat, zooals helaas een Franschman dit van een Hollander zou kunnen verwachten. Blind is hij in dit opstel voor striemende persiflage, voor een lugubere grol; fout is zijn meening omtrent de stijlkwaliteiten van Frans Bordewijk. Frans Bordewijk gebeurt wat bij den fantast Isr. Querido is voorgekomen: in den stroom van zijn talentvolle verwoording ontvielen den werkmanshanden van den vurigen Israëliet ettelijke ziellooze epitheta ornantia. Een reeks van Bordewijk's magische substantieven worden soms aesthetisch-leelijk en onverantwoordelijk verbroken door een saamklitting van enkele nietszeggende woorden. Maar wie het groote niet in zich heeft, zal het groote nooit herkennen. In Frans Bordewijk's werk, vanaf jaren terug tot zijn allerlaatste persiflages komt ge een sinistere levenshouding tegen, het donkere afzichtelijke van dit bestaan in ernst soms waar gemaakt, een ander maal in een grol op magisch-suggestieve wijze verwoord. Dezelfde fouten maakt Ter Braak, wanneer hij, door geheel andere motieven geleid dan Coster, met Fr. Bordewijk en Edgar du Perron samen, in Querido en Feuchtwanger slechts woordkunstenaars ziet. Inderdaad vraagt deze ernstige tijd een meer sobere verwoording, tot wellicht een nog veel grootschere tijd deze woordkunst weer zal eischen, noodzakelijk zooals uitgedroogde planten snakken naar water.

Onsterfelijk is Willem Kloos reeds daardoor, omdat hij gezegd heeft: ‘Ik vind dat er altijd maar één goede richting geweest is

in de litteratuur, nl. de richting die goede kunst maakt' (Willem Kloos 1909). Ik heb dit geheel apart en opnieuw gevoeld. Voor mij is de ware criticus degene, die voorzichtig als hij is opgevoed in de moeilijkheden van zijn vak, toch met zekerheden werkt. Het Maria Cross-silhouet van François Mauriac in 'Le Désert de l'Amour', een boek waartegen ik ook bezwaren heb, zal mijn nazaat rijk maken, wanneer veel aangebeden moderns voor altijd vergeten is.

Omdat Edgar du Perron de taal spreekt van vandaag in zijn 'Het Land van Herkomst', zijn letterkundige 'neef' Marsman als een verwant kan begroeten, omdat hij de dubbele idee van in een oude wereld nog geen afscheid genomen te hebben en reeds ontroerd en aangerand te worden door een andere, Multatuliaansch-strak en waarheidlievend kenbaar heeft gemaakt - daarom wil dat nog niet zeggen, dat hij ons niet met honderden bladzijden heeft verveeld. Neen, de boeiende Multatuli is niet altijd boeiend, maar zóó monotoon-vervelend, bladzijden-lang, als Edgar du Perron in 'Het Land van Herkomst' is de man der 'Millioenenstudiën' en van den 'Max Havelaar' nooit. Naar mijn vaste meening mag geen enkele kunst, noch de plastische, noch de literaire, ooit vervelen. De schrijver, die zijn competenten lezer heeft gevonden, schiet als kunstenaar tekort, wanneer hij dezen lezer verveelt. Ook hierbij moet men billijk zijn. Niet alweer wegens een zekere ethische rechtvaardigheid, want daar bemoeit de kunst zich niet mee. Elk oordeel evenwel is waarnemingsafhankelijk en staat daardoor dus in een geheel andere wereld dan die van de ethische waardebepalingen. Een boek, wanneer het goed is, dat beteekent dus voor mij altijd, wanneer het kunstwaarde heeft, vindt, al duurt het nog zoo lang, zijn lezers.

Ter Braak en Du Perron weten dit goed. Zij schrijven veel, al te veel wellicht voor de happy few. Lion Feuchtwanger, Siegfried E. van Praag en Jef Last schrijven voor het volk, dat wil niet altijd zeggen voor de menschen met een pet op, maar voor de vaak nog onbeschaafdere met hoed en boord. 'Der Zauberberg' van Thomas Mann, Don Quijote de la Mancha, Hamlet, Faust, La Divina Comedia, de Ilias, kortom het werk van Adwaïta en Willem Kloos, Ter Braak's 'Carnaval der Burgers', Marcellus Emants' 'Een Nagelaten Bekentenis' en Frans Coenen's schampere, doch o zoo vakkundige critische opmerkingen zijn geschreven voor die numeriek

minderen, die òf met een boezeroen loopen òf met boord en hoed, al naarmate zich God's ironie in hun beurzen weerspiegelt.

Kunst die verveelt is geen kunst, maar kunst-schijn, cerebraal surrogaat van datgene wat bezield had moeten zijn. Dit geldt voor alle kunsten. Bilderdijk gaat vervelen, omdat zijn onderwerp zijn rhetorische virtuoze woordmacht niet verdraagt. Zijn bedoelingen zijn verheven, de inhoud van zijn gedichten nochtans dikwijls laag bij den grond in verhouding tot het taalgeweld en de uitgebreidheid die hij van zijn gedicht maakt. Goede kunst zal altijd blijven boeien. Wanneer zij ophoudt dit te doen, is zij op een of andere wijze artistiek tekort geschoten.

Het procedé van klei, marmer en ivoor kan veranderingen ondergaan van kleur en tint, het kan beschadigd worden, waardoor de kunstvoorwerpen aan schoonheid ontegenzeggelijk inboeten. Er zijn schilderijen van Rembrandt op de laatste tentoonstelling in October '35 gehouden was dit duidelijk waar te nemen, die aan kleur hebben ingeboet. Enkele schilderijen zijn waarschijnlijk gerestaureerd. De schoonheid heeft er door geleden; iets bouwvalligs hadden deze schilderijen. Er was echter genoeg grootschheid van kleur over om zich de diepte en glans van den ongeschonden staat te kunnen voorstellen. Dit zijn echter technische bijkomstigheden van groot belang, waar de kunstenaar dikwijls volkomen machteloos tegenover staat. Wat is over van den grooten Griekschen schilder Apelles, die ongetwijfeld een kleurtoovenaar geweest is, zooals Homerus een klankmagiër? Kunstenaars overleven zich of worden reeds kort na hun dood bouwvallig, beter gezegd wellicht: zij komen in de juiste proporties te voorschijn, wanneer hun kunst niet groot genoeg is. Op velerlei wijze kan de kunst tekort schieten. Neem de schilderkunst bijv. Zij schiet altijd tekort, wanneer zij niet het resultaat is van een grondig doorleefd, aangeboren en bijna schoolsch voltooid vakmanschap. In de plastische kunsten beteekent een half vakmanschap een volledige dood. Een werkelijk vakmanschap is compositorisch en technisch precies en compleet. De ornamentiek, de franje, het versiersel wordt harmonieus aangebracht in verhouding tot de figuur. De vlakverdeeling geeft het lichaam precies wat het anatomisch behoort te hebben. De schaduwen lichtpartijen zullen er doordacht op moeten voorkomen, willen zij het argelooze aspect opleveren van een natuurtafereel. Voor den

beeldhouwer en schilder is alles levende werkelijkheid. In de ziel van de bronzen peren in een dof metalen bak heerscht visueel en bijna concreet-tastbaar de droom in mineur van de overal aanwezige ontroering. In de paardfiguur van een ouden Egyptenaar komt de ren der planeten door het luchtruim als het ware voor een moment tot stilstand. In de oogen van een eenvoudig geteekend beestje van Jan Mankes leeft de droefheid der teleurgestelde minnaressen.

De techniek van den kunstenaar is zijn genade. Alleen door deze te beheerschen zal hij heerschen. 'Precies' beteekent: de altooze droomen tastbaar maken in de steeds zich voortbewegende of plotseling tot rust gekomen waarneembaarheid van het Zijnde. Wanneer de schilder tekort schiet in deze machten, wordt zijn kunst slechts de overzichtelijkheid van één kamer, van één menschengezicht, van één Bijbel op een tafeltje. Zijn kunst zal wellicht steeds weer een korten tijd boeien; tenslotte boeit zij niet meer. Dan komt een tijd dat deze zelfde kunst gaat vervelen. Eindelijk haat men dit schilderij. De kunstenaar, die slechts deze beperkte gave heeft, kan zich wellicht redden door zichzelf een beperkt onderwerp tot taak te geven. Van het geheim des levens moet hij afblijven op straffe van verguizing. Wie suggesties oproept van het oneerlijkste en tegelijkertijd geraffineerdste dier op aarde: de mensch, moet het wezen der lagere diersoorten verstaan als de taal zijner moeder. Wie het geheel wil geven, is altoos aangewezen, het is niet anders, om dit partieel te fixeeren. Wanneer het bij deze fixeering blijft, zal zijn werk sterven. Het anecdotische is de gevaarlijkste bacil voor de levende kunst. Het impressionisme van Jozef Israëls ontroert tijdelijk, maakt even tevreden, maar zie het voortdurend en de ontevredenheid krijgt ge niet meer uit uw knoken, zooals ge dit ook niet meer krijgt, wanneer ge te veel naar Blommers of Poggenbeek tuurt en wanneer ge bijv. het tooneelstuk 'Op Hoop van Zegen' met uw gemoed volgt.

Men kan voor de happy few beeldhouwen, schilderen en schrijven en toch zoo groot zijn, dat ge het volk-met-ziel raakt, dat ge met uw bloed hun bloed beïnfluenceert. Er is meer verwantschap tusschen den adem van Shakespeare's figuren en het speeksel van den dansenden Jordaner dan tusschen het licht van Vermeer en het hoogeschool-jargon van Albert Plasschaert. De ware kreet

wordt altijd ergens opgevangen. De ziel komt nooit te laat. De verfijneling Louis Couperus wist met ‘Eline Vere’ dwars door de happy few heen, evenals Flaubert met ‘Madame Bovary’, evenals Casanova met zijn illuster gap-systeem, de meest grandioze der kippendieven, den nood van iedere rijke ziel te treffen. De echte beeldhouwer hamert met zijn houweel honderd aesthetici op alle plekken der aarde op één dag stuk. Alle Hegelsche, Bollandsche, Ter Braaksche en Kijzersche dialectische vernuftigheid schrijft één waarachtig groot Nederlandsch schrijver van vandaag met één boek naar de andere wereld! Er is echter geen groot schrijver onder de jongere generatie. Meer dan ooit staat Augustinus alleen!

De dichters A. Roland Holst en H. Marsman zullen het bloed van hun land op edele wijze verdedigen, zelfs over 200 jaren, als zij tot monumenten in de dan geschreven literatuur-geschiedenis zijn gedegradeerd. Maar het is niet genoeg. Holland mist vandaag, wat ook de andere landen missen. Men kan wel dansen, al is het niet met de bruid. Zelfs een Nietzsche zou al voldoende zijn. Want hij was nooit locaal en evenmin anecdotisch. In dezen tijd van communisme en andere verheven, zeer nuttige zaken, is men niet meer zoo ziek van eenzaamheid als hij eens was. De dialecticus Menno ter Braak heeft het apodictische en apostolische van den dichter Nietzsche verstaan. Zelf is hij niet visionair genoeg, dus te partieel om de reagens in totaliteit te worden, die de God-mensch Nietzsche nu van zijn belangwekkenden interpretator eischt. In de critiek van vandaag mis ik te veel van deze essentieele onderscheidingen, waar het in waarheid om gaat. Saamvattend en visionair kunnen wij voortschrijden naar het doellooze doel, dat de besten onder ons beoogen en dat wij geen van allen kennen. De ‘Kunst om de Kunst’ van '80 was meer dan een leuze. Kloos bedoelde de sport om de sport, het leven om het leven. Niets meer en niets minder.

Het imposante natuurtafereel ‘kunst’ roept alle vlinders van het instinct wakker. De romankunst als voorbeeld genomen is objectief geaccentueerd (Flaubert, Johan de Meester) of subjectief geaccentueerd (Stendhal, Menno ter Braak in ‘Dr. Dumay verliest’). Vele romans leveren een aspect, waarbij deze onderscheidingen niet zoo opvallend meer zijn te maken. Het ik-lyrisme van den schrijver vervaagt dikwijls in een persoonsbeschrijving en

omgekeerd verliest zich een beschouwing van de buiten-wereld dikwijls in een bespiegeling van den auteur omtrent zichzelf.

De kunstcritiek, die ik de voorkeur geef, is objectief in haar beschouwingswijze, subjectief in haar uitingsdrang en persoonlijke keur. De werkelijke criticus zal het bij zijn eigen spontane smaakgewaarwording, zijn subjectief partij-kiezen, veroorzaakt door een dikwijls oncontroleerbare verwantschap, niet mogen laten. Zijn objectieve werkzaamheid bestaat m.i. hierin, dat thans zijn eigenlijke critische taak te voorschijn moet treden. De groote criticus bezit van nature de rem, die zijn subjectief te-veel terug dringt tot den objectieven maatstaf, die daaruit bestaat, dat hij vergelijkenderwijze wat de kunstuitingen betreft te werk gaat. Deze aesthetische norm bezit in aanleg ieder individu. De criticus heeft dezen in fijneren aanleg; door een dagelijksche routine zal hij dit critisch inzicht versterken. Dit aesthetisch normbesef is de toetssteen, waaraan alle aesthetische uitingen worden gemeten.

Bij den bekwamen criticus van de oudere of jongere school, hetzij hij meer subjectief of objectief te werk gaat, zal men rondom deze centrale waardeering al het andere zich zien afspelen. Dit aesthetisch waardeeringsvermogen behoort tot den menschelijken geest even natuurlijk als het zedelijk oordeel. Dat trots deze eigenschappen niet ieder mensch, met dit zedelijk vermogen geschapen, daarom een zedelijk mensch is, evenals de mensch met het aesthetisch waardeeringsvermogen geschapen, slechts zelden uitgroeit tot een aestheticus, zegt logischerwijze niets tegen het volkomen natuurlijk aanwezig zijnde aesthetisch norm-besef. Zoo physisch, zoo psychisch, zoo physiologisch, zoo psychologisch. Geen millioen blind geborenen kunnen iets afdoen van het gezichtsvermogen van den normaal geschapen mensch.

De algeheele critiek, ook wel bijv. in het boeiende maandschrift ‘La Nouvelle Revue Française’, bemoeit zich vooral in ons land te veel met de details. De wereld van thans is te veel eenzijdig politiek gericht. Ons land is op dit gebied wel vredelievend, doch ook wij zijn ontzettend in partijtjes en klieken verdeeld. Duizend antisemietische belagers van kunst en wetenschap zullen op den langen duur de goede kunstuitingen van een jood niet tegen kunnen houden. Door deze verschijnselen echter wordt kunst en wetenschap schade berokkend.

Kunst en kunstcritiek, die als gebaar, methodiek en cultuuressentie geïdentificeerd behooren te zijn, kunnen bloeien als de heerlijkste vruchten van een beschaving, maar slechts op één soort aarde: eerlijkheid. De onopenhartige kunstenaar, de listige, de geniepigerd, zal schoone verzen schrijven, aan het beste der wereld, die misschien honderden jaren na zijn dood opnieuw zal bloeien, neemt zijn geest geen deel. De zielseerlijke criticus, waarachtig als een natuurverschijnsel, al componeerde hij nooit een muziekstuk dat opgevoerd kan worden of dat buitengewone kwaliteiten bezit, zal door dat handjevol critische essays, waar de eerlijkheid hem tot groot stylist maakte, wellicht nog aanwezig zijn in de tooverwereld der klanken, wanneer hij reeds zeer lang naar het lichaam in duisternis zal verkeeren. Elke tendenz, elke aanleiding, elke oorzaak is goed voor den dichter, wanneer zijn eigen creatieve magiek in staat is dit nuchtere gegeven om te werken tot een zielvol epos van stijl en rhythme, van die steeds weer treffende kleinere wonderen, die men afgesproken heeft met de naam van kunst te benaderen.

De taal is de groote afspraak van mensch tot mensch, van prae-historische onbeschaafdheid tot over-cultureele toekomst. De kunst zal in strijd ontstaan, doch in vrede gedijen. De groote politieke bewegingen zijn kleiner dan de kunst zelf. Het verfoeilijke materialisme, dat millioenen onschuldigen vermoordt, zal door de schuldeloosheid van den menschelijken geest moeten overwonnen worden. Nergens is de geest van den mensch onschuldiger dan in de kunst. De bewustheid, die door scheppende, dus gechargeerde omwerking der werkelijkheid het dier gaat gelijken, overstijgt daarmede het animale even gemakkelijk als de ware zedelijkheid een van buiten-af opgedrongen dogma. De werkelijke waarheidlievende zal wel in kleine aardsche leugens vervallen. De ware idealist zal door de futiliteiten van de materie gehinderd worden. Maar de waarachtigheid van dezen zal dit niet schaden.

Zoo moet het nu gaan met de kunst en de kunstcritiek. De eerlijkheid, de openhartigheid en het heroïsme wat daaruit noodzakelijkerwijze moet volgen, kan de kleine mensch niet zoo in de perfectie met zich mede dragen als eens Christus dit voor ons allen deed. De werkelijke kunstenaar echter zal onbewust naar deze perfectie streven. Kliekgeest en kleinheid is zijn verderf. Het zuivere temperament overschrijdt elk detail, werkt met de sterkste kleuren en de noodzakelijkste lijnen.

Te veel detail-critiek, te gelijkmatig zou ik haast zeggen, geeft de kundige vakman Maurits Uyldert in het ‘Algem. Handelsblad’. De nobele mensch, de heel edele en zielseerlijke criticus Herman Robbers moet nu toch inzien, dat het critisch woord van vandaag niet door den bepaald in jaren jongeren kunstenaar gesproken behoeft te worden, maar door den vurigen, die even zeker is van zijn drift als van de precies op tijd werkende rem van die drift. Kennis van zaken, cultuur en vakmanschap hebben nog nooit één seconde de ware kunstenaarspassie in den weg gestaan. Het critisch woord van Robbers is evenwel niet puntig genoeg meer, niet zoo voortreffelijk dat het, niet adaequaat aan den tijd, toch iets in zich heeft dat dezen tijd eens zal overtreffen.

Dit hebben, naast Kloos, menschen als Van Deyssel, Verwey, Fr. Coenen en M.H. v. Campen. Dit hadden Karel v.d. Woestijne, soms Isr. Querido en op bescheidener wijze Frits Hopman. Al zijn de theorieën van Taine op heele werelddeelen van vandaag niet meer van toepassing, met de critiek die wij noodzakelijk op hem krijgen, heeft hij ons reeds den grooten dienst bewezen van medevoelen en nadenken. Omdat hij eens verruimd heeft, zal hij altijd verruimen. De kunstenaar, die thans meer dan ooit met het kleine of in het kleine werkt, zal reeds nu veroordeeld zijn om in de toekomst vergeten te worden. Een eerlijkheid, machtiger dan persoonlijke voor- of afkeur ontmoet ik in een man als Victor E. v. Vriesland.

Het spreekt vanzelf, dat ge, wanneer ge gewoon zijt reeds jaren de zeer instructieve en ironische saamvattingen te volgen van Frans Coenen, dan even voor de wetenschappelijkheid van V. v. Vriesland en de nog wetenschappelijker wetenschappelijkheid van S. Vestdijk zult terugdeinzen.

Neem verder eens den vrijwel onbekenden pater J. v. Heugten, den man die maandelijks in het kleine tijdschrift ‘Boekenschouw’ algemeene letterkundige studies publiceert. Deze essay's gaan zeer diep. En nu voel ik werkelijk volkomen met Ter Braak mede, wat eigenlijk de versletenheid van zulk een handwoord ‘diep’ is. Want hoe kan ik nu dezen voorman van het ruimdenkende en daarom werkelijk aesthetisch katholicisme voor u waar maken. Er bestaat een katholicisme, zooals er een socialisme en een protestantisme bestaat, dat in zijn onaesthetisch eenzijdig gericht-zijn gevaar

oplevert voor de levende kunst. Helaas ziet ge daar ook in ‘Boekenschouw’ nog de sporen van, daar waar gezegd wordt welk boek de menschen wel mogen lezen om zedelijk te blijven en welk niet. Dat een dergelijke naïeveteit, die ernstig doordacht niet alleen op domheid, maar ook op hoogmoed wijst, een vrijgeest als de katholieke pater Van Heugten als denker niet tegen de borst stuit, is mij een raadsel. Niets onzedelijkers kan er in de wereld door het onzedelijkste menschenbrein uitgedacht worden dan de vrijheid van het volwassen individu op welke wijze dan ook en waar dan ook door het gezag van een ander individu te willen beknotten. In onvrijheid sterft plant, dier, mensch, kunst, wetenschap en zedelijkheid. De eerste voorwaarde voor de niet bandelooze doch zichzelf begrenzende vrijheid is de loyale en onverbiddelijke erkenning van haar wezen: haar autonome onafhankelijkheid. Vrij is de zedelijke mensch, vrij zooals de geest vrij is. Wie dit aanrandt, onder welk mom dan ook, voert opnieuw in aanleg en principieel de slavernij weer in.

De ironie, die Coenen belangrijk maakt, weet pater J. v. Heugten eveneens virtuoos te hanteeren. Hoe gaarne ik ook meesmuil met Coenen en Greshoff, de speelsche beschouwingen van pater Van Heugten verbergen werelden van religieus denken en artistieke overpeinzing, die toch een surplus inhoudt op den doorsnee humor, zooals deze in ons land wordt gehanteerd. De vakkundige pater Van Heugten is in den besten, namelijk artistieken zin beschouwd, opbouwend. Markant is zijn preciseering van novelle en roman. Het is de macht van de waarheid die hem leidt. Hij is bezield als de vrijdenker Matthijs Vermeulen. De epitheta ‘pater’ en ‘vrijdenker’, die belangwekkende cultureele inhouden vertegenwoordigen, zijn niet beslissend, evenmin als de epitheta ‘dichter’ en ‘hoogleeraar’. Waar het om gaat is de cri du coeur, die hun weemoed, hun verlangen en droom draagt en schraagt; het is een heel eenvoudige en zeer oude aangelegenheid, maar de mensch van tegenwoordig schijnt er vooral voortreffelijk in om het eenvoudige voorbij te zien en voorbij te leven.

De literaire terechtwijzingen met haar geestelijken achterwand van pater Van Heugten in ‘Boekenschouw’ vertoonen dien speelschen glimlach, die de mensch kan hebben, wanneer hij zich werkelijk vrij weet en arbeidend voor zijn medemensch. Het hart dat zich

impulsief ontplooit en de geest die deze gevormde uiting controleert, bewerkstelligt eveneens, dat men zich met de lectuur van zulke geschriften nimmer verveelt. Een goed kunstwerk wordt door de passie ingegeven, door de passie bedreven zelfs, maar door de algeheele waakzaamheid van den menschelijken geest in zijn overvolheid teruggedreven en door de primaire vorming van het bewustzijn, het Woord, gekristalliseerd.

II.

Kant en Hegel, de professoren Heymans en Polak voor het wijsgeerige gedeelte, Goethe's Faust, Karel van de Woestijne, Adwaïta en Kloos hebben mijn jeugd tot in haar uiterste grenzen begeleid. Vanzelf kwam ik tot gedetailleerde studie van de Binnengedachten. Als resultaat van deze laatste werkzaamheid van jaren ontstond het boekje ‘Willem Kloos Zijn Binnengedachten’. Mijn werk in het algemeen en dit boekje in het bijzonder heb ik altijd uit volkomen eigen aandrang geschreven. Het oogenblik waarop ik iets van Nietzsche begreep, waarop ik Schopenhauer's geniale doch misschien foutieve wilstheorie ontmoette en inzag, dat ik eerst op rijperen leeftijd iets van de Upanishads wijsheid mijn trouwen vriend en leerlingen zou mogen meedeelen - deze momenten zou ik niet precies weten te fixeeren.

Zoo ging het mij, toen ik door de literaire tuinen wandelde, wier architectuur door Willem Kloos was ontworpen. Insgelijks zou ik u niet meer den dag of het uur kunnen noemen, waarop ik tijdelijk van den lyricus Willem Kloos afscheid nam en mij ging verdiepen in die typische letterkundige oordeelen, die gij in vele bundels gepubliceerd kunt vinden onder den titel ‘Letterkundige Inzichten en Vergezichten’. Men treft in dit werk de beschouwingen van den rustig-objectiveerenden criticus en essayist Willem Kloos aan. Het lyrisme, de uitbarstingen op de wijze van Van Deyssel, hebben plaats gemaakt voor een merkwaardige objectiveering niet alleen van feitelijkheden, maar van ideeën, die u al heel spoedig brengen in de sferen van het supra-reëele en metaphysische. Uit deze veranderde grondsituatie van den dichter Willem Kloos ontstonden een reeks langregelige sonnetten, die gij als een verlengstuk, als een accompagnement van ‘Lett. Inz. en Verg.’ kunt opvatten.

Onmiddellijk bij de bestudeering van het eerste vijftigtal Binnengedachten trof mij dit merkwaardige, dat ik ook bij ‘Lett. Inz. en Verg.’ ben tegengekomen en dat ik u niet beter kan karakteriseeren dan het te noemen: een sprong van het uiterst concrete en feitelijke naar het ontastbare en occulte. Dit occulte kunt ge dan niet ruim genoeg opvatten. Kloos springt, zoowel in zijn ‘Lett. Inz. en Verg.’ als in zijn Binnengedachten herhaaldelijk vanuit door hem genoteerde jeugdfeiten naar de geheimzinnigheid, die de dood in oergestalte over de aarde schrijdend, voor den ‘Sterver’ meebrengt. Dit was een eerste aanleiding tot het schrijven van een boekje dat ik noemde ‘De metaphysische achtergrond van Kloos' Binnengedachten’.

Wanneer ik nu even over mij zelf wat uitvoeriger spreek, dan verzoek ik de eerlijke critiek en den eerlijken lezer er wel rekening mee te willen houden, dat ik dit niet doe om mij zelf met deze futuliteiten op den voorgrond te schuiven, maar alleen om u na het voorafgaande de verhouding weer te geven, die er bestaat tusschen de critiek, Willem Kloos en mijn persoon. Ik besef, dat ik dit voor de waarheidslievenden niet behoef te zeggen, want zij zijn, indien zij inderdaad belangstelling hebben, slechts voor het onderwerp geïnteresseerd. De oneerlijke kliek moge haar noodzakelijken gang gaan. Zola's onsterfelijke woord ‘La Vérité est en marche, rien ne l'arrête’ geldt niet alleen voor Dreyfus. Tegen den oorspronkelijken titel van mijn boekje: ‘De metaphysische achtergrond van Kloos' Binnengedachten’, maakte de uitgever echter bezwaren en ik gaf hem toen verlof mijn werkje te laten verschijnen onder den titel: ‘Willem Kloos Zijn Binnengedachten’. Hierdoor werd minder duidelijk gepreciseerd wat ik trachtte te beschrijven.

Wie Dr. K.H. de Raaf's boek ‘Willem Kloos De Mensch, De Dichter, De Kriticus’ met aandacht bestudeert, krijgt een werkelijk artistiek advies op welke wijze hij den klassieken stijl van Kloos in ‘Letterk. Inz. en Vergez.’ moet beschouwen. Er is ook een aparte stijl, een aparte methodiek der verwoording in de Binnengedachten. Wanneer men nu met geweld van een realist pure romantiek, duidelijker wellicht nog gezegd, van een schrijver beeldhouwwerk wil verlangen, dan doet men principieel hetzelfde, wanneer men van de pantheïstische en mystische Binnengedachten, van deze typisch-realistische en tegelijkertijd in geheel aparten zin romantische werkstukken de schoonheidswelluidendheid en de

gladde rhythmiek verwacht van ‘Okeanos’ of Kloos' eerste sonnetten. Geheel door uw eigen maatstaven beheerscht, dient ge u overigens blindelings door den kunstenaar te laten leiden. Zijt ge op een gegeven moment meer voor de schoonheid van een duinlandschap toegankelijk dan voor de melodische schoonheid van een lied, gij zult u, wanneer gij dit lied moet beoordeelen, toch op dit laatste moeten instellen. De taak van den criticus is nu, dat hij desniettemin tot de juiste waardeering er van geraakt.

Dr. K.H. de Raaf, die de Binnengedachten geheel apart bestudeerde, kwam tot een soortgelijke waardeering als ik. Verschillende critici en jongere kunstenaars zijn mij persoonlijk bekend, die zich langzamerhand op deze ontnuchterende werkelijkheidsweergeving, afwisselend met philosophische en metaphysische overpeinzingen van dood en leven, aarde en God, den mensch tegenover het Absolute, hebben ingesteld. Wanneer men een zuivere schoonheids-ontroering zoekt en bijv. redeneert, indien ik niet de sensatie krijg van een bloeiende papaver, dan ben ik ontevreden, zal men wellicht onnadenkend genoeg zijn om de Binnengedachten af te keuren. Doch hij, die zooals De Raaf gedaan heeft, leven wil met den zeer typischen mensch Kloos, met de uitingen van zijn jeugd, de hartstochtelijkheid van zijn scheldsonnetten, de bezinning die optreedt op middelbaren leeftijd en met dat typische mystische complex, dat op hoogeren leeftijd te voorschijn komt en zijn overreëele, gerijpte bepeinzing terugvoert naar de nuchtere werkelijkheid van zijn jeugd - die zal deze Binnengedachten als de noodwendige en wellicht laatste schakel in het verband des geheels moeten begrijpen.

De wijsheid en de mystische vertolking is schoon, maar op een geheel andere wijze schoon dan een bloem, een gedicht van Hölderlin of een jeugdsonnet van Kloos. Het gaat om den graad der ontroering, om de intensiteit der bewogenheid, die een kunstenaar, een wijsgeer, een mysticus bij zijn lezer weet op te roepen. De Binnengedachten dient men op te vatten als een ideeën-reeks, die alles minder verdienen dan een oppervlakkige beoordeeling. Het is mij opgevallen, dat het dagblad ‘Het Volk’ zijn letterkundige en wijsgeerige maatstaven vertroebelt met tendenzen, die het wetenschappelijk of literair criterium op verderfelijke wijze in den weg staan. De hoonende wijze waarop de recensent van ‘Het Volk’ zich van mijn boekje, een vrucht van

jarenlange studie afmaakte, zal ik buiten bespreking laten. Dat hierin 500 Binnengedachten als een quantité negligeable werden beschouwd, is iets dat mij bedenkelijk stemt wat betreft de wijze waarop het volk vertrouwd wordt gemaakt met het werk van de superieure geesten van ons vaderland.

Elders heeft men beweerd, dat ik iemand de Binnengedachten wil opdringen. Onwaar. Gaarne wil ik u adviseeren de Binnengedachten langdurig te bestudeeren en dan nog nadat ge eerst den geheelen ontwikkelingsgang van Kloos hebt nagegaan en nota genomen van de methodiek, die hij gebruikt in ‘Letterk. Inzichten en Vergezichten’. En wanneer ge deze stuk voor stuk hebt geproefd en zij beantwoorden niet aan uw wijsgeerigen smaak, preciezer aan uw metaphysische bedoelingen, dan spreekt het vanzelf, dat ik een geboeid luisteraar zal zijn naar uw wijsgeerige argumenten. Ik verzeker u met mij Willem Kloos! Doch nu meende ik dikwijls, door intuïtie gedreven te moeten vaststellen, dat vele mijner hoonende beoordeelaars de Binnengedachten niet volledig hadden gelezen.

Het blijft in Kloos woelen en bruisen. Zijn resultaat is niet meer een welluidende explosie, doch een tot rust gekomen en breede beschouwing van de vermoede geheimen van het ‘Diesseits’ en ‘Jenseits’. Ik heb Kloos spontaan verzocht om de onuitgegeven Binnengedachten bij hem thuis te mogen lezen en te commentariseeren. Hij was zoo vriendelijk mij dit toe te staan. Een groote vreugde is dit voor mij geworden, want ik ben bevestigd in een dubbele overtuiging. Ten eerste: nu weet ik zeker, dat ik mijn boekje niet doelloos heb geschreven, want de onuitgegeven Binnengedachten maken één aaneengeschakelde levensvisie overzichtelijk, waarvan ik het vermoeden in mijn werkje reeds had uitgesproken. Geheel onbewust is Kloos tot een psychisch-monistische wereldbeschouwing gekomen. Ten tweede: het reciproceerende jeugdcomplex is geen toeval, maar is die klaarheid, die overgave van de ziel tot God, die de mensch in de wereld van het kind of in den droom van een bestaan dat hij geleid heeft vóór dit bestaan, tracht te vinden.

Tenslotte ben ik nogmaals tot de overtuiging gekomen, dat een doorgronding van Kloos' Binnengedachten, zoowel van de gepubliceerde als de groote reeks ongepubliceerde, een metaphysisch

probleem aan het licht brengt. Als schakel tusschen mijn eerste boekje en het onderhavige ligt een kleinere reeks Binnengedachten, gepubliceerd in de tweede helft van het jaar 1934 in De Nieuwe Gids en in den geheelen jaargang van het jaar 1935. De studie van thans begint dus met Binnengedachte DCCCLV in De Nieuwe Gids, aflevering Juli 1934. Het gedicht dat een jeugdcomplex bevat, begint als volgt:

> Als kind reeds, wen 'k stil samentrok me opeens in 't eigenst Diep.

De gepubliceerde Binnengedachten, die dus loopen over het einde van het jaar 1934 en het geheele jaar 1935 vertolken in de eerste sonnetten het peinzen van den dichter over zijn jeugd en de miskenning van zijn poëzie, die ook in zijn later leven nog vele malen zijn deel werd.

Ook in mijn bovengenoemd werkje kreeg ik reeds meermalen gelegenheid plaatsen aan te halen, waaruit het kind Kloos begreep alleen te staan en nimmer tot de kudde te zullen behooren. Zijn reminiscenties aan zijn jong ontwaakt dichterschap zijn hem van alle jeugdherinneringen wel het dierbaarste. Binnengedachte DCCCLX eindigt met de terzine:

> Want nauwlijks bleef 'k alleen of diepst-inwendig hoorde ik hoog
> Me iets prachtig's zingen. Och, reeds toen verdroeg ik kalm-verbeten 't
> Weemoedge van mijn Aanzijn, waar 'k als Held door henen toog.

Uit het sonnet wat daar op volgt blijkt afdoende, dat op hoogeren leeftijd hem deze kunstenaarseenzaamheid niet heeft verlaten. Hij heeft over het denken nagedacht. Hij leefde in de overtuiging, dat de vlucht van zijn peinzen zich hoofdzakelijk wendt tot dit mysterium van het waarneembare en niet waarneembare Zijn, dat voor den menschelijken geest met het menschelijk woord niet meer begrijpelijk te concretiseeren valt.

Kenmerkend voor zijn levenshouding en de vaste lijn, die door zijn denken en voelen van de laatste decennia gaat, is de aanvang van Binnengedachte DCCCLXII:

Och, wat 's dees Aarde? Niets. En wat al 't Latre? Stille breede
Oneindig-wijde Geest, en dies steeds voelde ik: Zonder klacht
Verdwijn 'k eens pijnloos, of, wen pijnlijk, vredig-koel.

Er is een typische wisselwerking bij hem te constateeren tusschen het vertoeven met zijn bewustzijn in zijn jongste jaren en het denken over het leven van thans. De passie, die hem eens als een God deed toornen, is als een witte nimmer uitgewaaide vlam hem blijven begeleiden. Dit vuur houdt hem jong. Dat hij zich dat zelf bewust is, kan men uit Binnengedachte DCCCLXVI vernemen.

Uit de Binnengedachten, die loopen over de tweede helft van het jaar 1934 en over geheel 1935 blijkt, dat hij evenals vroeger ook nog steeds bezig is, naast de herdenking van zijn jeugd en van het Eindeloos Onkenb're, met datgene wat zijn grootste liefde had in zijn bestaan: de dichtkunst.

Ook uit de onuitgegeven Binnengedachten, die wij hierna aan een onderzoek zullen onderwerpen zal blijken, dat er door den dichter voortdurend naar gestreefd wordt zijn houding ten opzichte van de anderen, dikwijls zijn beoordeelaars, te bepalen. Als machtig wapen gebruikt hij tegen wantrouwen en scepticisme het zekere geloof, dat hij geheel geleefd heeft naar de wetten, die zijn eigen geest hem stelden. Hiermee bedoelt Kloos niet, dat hij vóór al het andere een man is van het rhetorische woord, een orator, integendeel!

In Binnengedachte DCD lezen we deze zelfkennis:

Ik leefde en leef uit eigen Geest alleen. Voorzichtig zwijgen
Deed 'k veelal, saem met andren: 'k ben geen redenaar, geen haan
Die telkens vóórkraait. En diepst in mijn Zelf bewaar ik 't dreigen

Van vage Geestjes tegen heel mijn willen, maar steeds gaan
Bleef 'k eender voort op den weg der Waarheid, dien ik op wil stijgen
Totdat 'k op 't Eind als dan voor goed vergeetne moet vergaan.

Hij weet dat zijn kracht bestaat in een ephemeer Inzijn, die fluïde als zij is, toch een grooten weerstand vormt tegenover de

buitenwereld en het tijdelijke. Deze typische levenshouding, eigenlijk alleen te vergelijken met de Brahmaansche onaanrandbaarheid van den mysticus, zult ge herhaaldelijk ook in het onuitgegeven werk van Kloos aantreffen. Wat de grootste waarde is van de gepubliceerde Binnengedachten is het ook van de onuitgegevene. Enkele regels uit Binnengedachte DCDXIX maken deze levenshouding en dit zelfbegrip zeer overzichtelijk. Men vindt ze in De Nieuwe Gids van April 1935:

> Alles, weet 'k, is ephemeer.
> Bewustloos voel 'k 't Eene Eeuwige altijd door tot op dees laten
> Tijd. 'k Werd als Strevende Eenheid angstig nooit noch ook verwaten.

Het waren prettige en uit letterkundig oogpunt beschouwd zeer belangrijke Zaterdagen, die ik bij Kloos heb doorgebracht bij het nasnuffelen van zijn onuitgegeven Binnengedachten.

Dr. K.H. de Raaf heeft in zijn bekende handboek den belangstellenden lezer al iets medegedeeld van de rustige en prettige sfeer, die ge in de werkkamer en bibliotheek van Mevrouw en Mijnheer Kloos ondervindt. De bibliotheek van Kloos bevindt zich eigenlijk gezegd in verschillende vertrekken van het huis en neemt tevens het tuinhuis in beslag. Deze collectie zal iedere liefhebber zeer zeker in extase weten te brengen. Zij is het resultaat van heel veel jaren snuffelen op veilingen en boekverkoopingen en niet alleen numeriek van formidabelen omvang, maar zij bevat standaardwerken en bijzondere uitgaven, die iedere boekenliefhebber groote vreugde zou bereiden. Van de straat ondervindt men in de werkkamer geen hinder, noch van de drukte, noch van een al te fel licht. De boekenkasten met de vele kostbare prachtbanden, de stellingen volgepropt met boeken, werken geen moment kil of benauwend, zooals u dit wel eens in een groote bibliotheekzaal tegemoet komt. Fleurige bloemen, eenvoudige maar utile meubelen, aardige portretten en teekeningen, brengen de noodzakelijke afwisseling in dit rustige interieur.

Dat ik in deze bibliotheek zoo buitengewoon vlot heb kunnen werken, dank ik, naast de vrijheid mij door mijn beminnelijke gastvrouw en gastheer geschonken, eveneens aan het diffuse licht,

dat in deze kamer heerscht en dat naast de geluidloosheid van het geheele huis, nog voor een zeer bijzondere innerlijke rust zorgt. Ik heb hier met Kloos gesproken over dezelfde lijn die in verband met leven en kunst door zijn studies gaat, gebundeld als 'Letterkundige Inzichten en Vergezichten', en die zich eveneens nog uitdrukt in een Binnengedachte, die Kloos om zoo te zeggen gisteren nog heeft geschreven.

Dit is de grootste waarde van het onuitgegeven werk van den vitalen tachtiger. Naast de mystische behoefte tot klaarheid en eenvoud, naast een zielsdrang die vanzelf leidt tot jeugd en argeloosheid, bestaat het jeugdcomplex, een peinzen dat in zijn geheel voert naar den wonderbaarlijken bouw van leven en wereld, naar het gericht dat zal gehouden worden, wanneer de mensch van zijn aardsch omhulsel ontdaan, als ziel, als deel van het Absolute volgens Kloos ergens nog zal existeeren.

Wanneer ik voor u de waarde van de onuitgegeven Binnengedachten moet verantwoorden, dan kan ik dit niet beter zeggen dan dat in heel vele spontaan ontstane verzen de stem van den mensch vlak aan uw hart klinkt. Niet alle ongepubliceerde Binnengedachten zijn reeds persklaar te noemen. Uit de facsimile's, die gij eveneens in De Raaf's boek kunt vinden, zal u het spontane en forsche van dit handschrift waarschijnlijk zijn opgevallen. De handschriften, die ik bij Kloos thuis onderzocht, suggereerden eveneens spontaneïteit en drift. De meeste zijn reeds geheel geschikt om gepubliceerd te worden. Ze werden twee, drie, ja zelfs vijf maal overgeschreven, soms om betrekkelijk kleine veranderingen. Bij enkele ontbreekt een woord, andere behoeven nog een of twee revisies. Al deze bijkomstigheden veroorzaakten, dat ik met des te meer pleizier deze handschriften heb ontcijferd. De dichter in zijn werkkamer en vooral zijn werk, vergeef mij het woord, zoo heet van de naald, geeft een typische charme. Verschrijvingen, opmerkingen, aanteekeningen maken de bestudeering van dergelijk werk intiemer. Ge voelt dan meer den mensch in zijn oerkracht, zijn hoogste belangstelling en zijn onvolkomenheden.

Verneemt thans de inhoudelijke stem van den dichter zelf: Meer nog dan in de gepubliceerde Binnengedachten is de dichter in de ongepubliceerde omtrent zichzelf aan het woord. Wat weet ik van mijn bestaan, vraagt hij. Ik begrijp, dat ik als mensch en als

kunstenaar, hoe persoonlijk ik ook zijn moge, gedwongen ben vergelijkenderwijze te werk te gaan, wil ik in staat zijn om mijn eigen waarde te bepalen. De objectiviteit, die ik naderhand als criticus zou voorstaan, zegt Kloos verder, bezat ik reeds heel jong in aanleg. Waarom? Omdat ik mij nu nog uitstekend weet te herinneren, dat ik reeds als kind de neiging had alles wat mijn vader of moeder zeiden of deden, al wat zich rondom mij afspeelde, te onderzoeken. Het was de neiging om te bepalen, hoe mijn eigen Ik zich verhield tot de Buiten-wereld. Van één jeugdeigenschap wil ik hier in deze Binnengedachte, roept de dichter uit, vóór al het andere getuigen. Altijd kwam dat Ik-zijn in een zang terug. Het scheen dat het uit mijn Zelf trad, een wezen, een schoonen vorm aannam, mij verliet en dan weer als een ster, als de zon, de maan, als de zee, maar in ieder geval als een majestueus iets voor mij begon te leven.

> ‘Wen 'k zong voorheen van 't Ik-Zijn scheen 't mij reuze hoog verschijnen’.

In mijn jeugd is mij de somberheid tegemoet getreden. Aan twee dingen dank ik het ontstaan van mijn eerste zoo gelaakte en naderhand geprezen sonnetten: aan mijn somberheid en aan het zoeken naar harmonie. Tusschen de jeugd van een jongen man die ik toch was en het gerijpte pessimisme, dat bezit van mij nam, was disharmonie. Tusschen mijn leven en mijn diepste streven was geen gelijkluidendheid. Klankvolle taal ontstond vanzelf en in deze welluidendheid scheen het, dat mijn disharmonie zich tot een nieuwe harmonie oploste. Reeds in mijn prille jeugd maakte ik verzen, die daardoor wellicht volmaakt van klankwaarde zijn te noemen. Wat ik uit deze jeugd voor me zelf het beste vond, was, dat vele slechte en goede lectuur mij leerde, dat mijn eigen werk waarde had, omdat het onbewust de ziel en niets dan de ziel te voorschijn bracht.

Een sterke geest in een sterk lichaam! Juist na mijn ziekte besefte ik er de groote waarde van. De geest, de ziel, het irreëele, de droom is souverein. Vooral op lateren leeftijd heb ik deze meening onaangevochten en even volkomen kunnen handhaven, al begreep ik toen nog beter dan in mijn jeugd hoezeer een sterke

geest een sterk lichaam noodig heeft, hoezeer men door het aardsche en dierlijke moet zijn heengegaan om eenmaal dronken te kunnen zijn van het ongerepte Eeuwige.

Nooit heeft mij ook verlaten mijn vertrouwen op de kracht van mijn eigen wil, die ik begrijp als deel van den Alwil, die God als een kracht het heelal, de aarde, het levende en de doode materie laat doorstroomen. Ik begrijp, evenals Nietzsche, evenals Hartmann, dat het die dwingende Wil is, dit stuwende Streven, dat nimmer aflaat, waardoor de mensch zich gevormd wil bestendigen. Ik heb een deel van mijn leven noodig gehad om in 'Letterkundige Inzichten en Vergezichten' en in de Binnengedachten te kunnen uitzeggen wat tenslotte het resultaat van dit nadenken is geworden. Het Absolute van Hartmann en Hegel, de Wil als oerkracht van al het Zijnde van Schopenhauer, dualisme aan den eenen en monisme aan den anderen kant, hebben mijn denken in bepaalde richtingen geleid. Kant's 'Kritik der reinen Vernunft' heeft mij geleerd: wat mag ik gelooven, wat kan ik denken. Totdat ik tenslotte, met al deze uitkomsten nog niet tevreden, uit mijn onbewustheid een gedachtenwereld in de onuitgegeven en uitgegeven Binnengedachten heb opgebouwd, die psychisch-monistisch van wezen, vooral als volgt te begrijpen is:

Geen enkele uitkomst is blijvend. Van Kant's verschijningsvormen is ook de dood er een. Waar de ervaring ons niet meer bevredigt, stellen wij, in plaats van een waarneming of in plaats van een axiomatische grondwaarheid een hypothesis. Een hypothesis is een Idee. Wie nadenkt over het Oneindige, werkt met Ideeën. Het Absolute wat de wijsgeeren vonden, suggereert mij datgene van het wereldbestel, waar ik het meeste rust bij kan vinden: de Eenheid. In de Eenheid van den dood is het leven tot rust gekomen. In de ongekende Eenheid van het Ontijdelijke vervalt al het chaotisch-veeltallige, dat het Tijdelijke kenmerkt. Van onbewustheid tot onbewustheid schrijdt het menschelijk Denken, dat iets van de buiten-tijdelijke sfeer opvangt - en iets van de buitentijdelijke sfeer wordt door den mensch slechts opgevangen - in zijn meest fluïde gedicht of in zijn geraffineerdste wijsbegeerte, in zijn klaarste mystiek. De Ziel alleen, die de waarheid van dood en leven nimmer zal kunnen openbaren, is souverein. Wat ik bereikt heb in mijn leven is, dat de mensch te allen tijde van het Tijdelijke

kan afscheid nemen, omdat het Eenig-Ware en Eenig-Goede en Eenig-Schoone zich tijdens de onrust van de aarde niet voltrekt. Het leven is het 'Diesseits' en slechts afspiegeling en verschijningsvorm van het 'Jenseits'.

De somberheid van mijn jeugd verdreef ik, omdat ik mij op natuurlijke wijze ging schoon wasschen door eigen scheppingsdrift. Het harmonische kwam in zinvollen klank tot een aardschen vorm. Ik heb mij in de edelste lectuur, die de aarde sinds eeuwen heeft opgeleverd, verdiept. O, het is mij soms wel zeer te moede dat ik reeds zoo lang op deze aarde aanwezig ben. Maar tot mijn laatste uur zal ik mijn eigen Ik, mijn beste Zelf hernemen, omdat ik blijf vertrouwen op eigen 'Inkracht van Lijf en Ziel'. Ik begrijp door mijn Subject geleid, dat dit complex van subjecten dat men leven noemt, met de aarde waar het op existeert, verschijning is van het Andere.

Op tweeërlei wijze werkt de goddelijke scheppingskracht op den kunstenaar. Op tweeërlei wijze openbaart zich het menschelijk streven, de creatieve wil.

Ten eerste: door een zuiver logisch denken en ten tweede: door de oneindige kracht van de ziel.

Het logisch denken bouwt zichzelf op tot een methodiek, die uit duizenden bijzonderheden inductief de eenige en juiste waarheid der verschijning zal kunnen vaststellen. Aan een eenvoudigen steen doorziet men in aanleg het gebouw reeds opgetrokken. In het klare licht van den droom, de enkele maal dat ik mystisch geheel onbewust mijn synthetiseerend denken overschreed, werd ik iets gewaar van den Overkant: in een glimlach, een gedicht, een wolk, een ster, een laten vermoeiden weemoed. Nu besef ik, dat dit Oneindige slechts gedeeltelijk voor het menschelijk brein te interpreteeren valt. Eveneens, dat tallooze nimmer door den mensch voor zijn medemensch begrijpelijk te maken phenomena vanzelf verdwijnen naar die dreven van het Oneindige, waar de kleine mensch de goddelijke helderheid niet meer vermag te zien.

In deze regels geef ik weer wat ik in wezen bedoel:

> 'Nu 'k denk op dees mijn leeftijd aan al 't Zijnde en overweeg
> Dat alles hier als Visie in 't Oneindge plots zal wijken'.

Nu dichter bij den dood, begrijp ik wat de voornaamste kwali-

teiten geweest zijn, die tezamen het beste van mijn bestaan hebben uitgemaakt. Ik heb mij zelf onbewust geplaceerd in de wereld, zoowel als mensch en als kunstenaar. Ik behoor tot de introspectieve naturen, wier levenslijn introvers is gericht en wier bepeinzingen zich zullen bewegen rondom den interieuren mensch. Ik meen mijn dubbele plaats, dus mijn verhouding tot mijn medemenschen gevonden te hebben. Dat ik hiernaar gestreefd heb en mede mijn zeker weten, dat ik het als dichter en mensch superieur heb 'bedoeld', geeft mij de volkomen rust om den natuurlijken toestand van den dood en wat hier voor mijn ziel uit mag ontstaan, af te wachten. De eindpunten van hetgeen mij mijn gansche leven door voor oogen zweefde, kan ik nu niet anders noemen dan Waarheid en Schoonheid. Om zoover te komen, om deze taak te vervullen, adaequaat aan mijn diepste Inzijn, ging ik over vele teleurstellingen. Het werd soms droef en duister om mij heen. Mijn gemoedstoestand, die dan het vele vergeefsche om achter het geheim der dingen te komen niet goed kon weerstaan, drukte mij terneer. En toch overwon ik weer.

Inderdaad is Willem Kloos gerechtigd gedichten, die dit als een der 'Leitmotive' hebben, volkomen in harmonie met zijn diepste Inzijn te noemen.

Wie zich in de ongepubliceerde gedichten van Kloos verdiept en daarbij ongemerkt van een gesprek met hem in luisteraar vervalt, zal spontaan bemerken op welke natuurlijke wijze levenskijk en kunstbeschouwing met dezen mensch zijn vervlochten. Ook in zijn gesprek keert hij vanzelf tot zijn jeugd terug. Hij moet u verhalen van wat hem aantrok in den mensch en in de natuur. Hij zal u vertellen van zijn verwondering om eigen eerste verzen en van zijn plotselinge ontdekking, dat de muffe critici het juiste onderscheidend oordeel niet uitspraken. De herinnering aan Jacques Perk en diens eminente werk maakt hem steeds weer bewogen. Zijn drift, die opvlamt wanneer hij denkt aan den vriend, die hem in zijn oogen totaal verguisde, veroorzaakt pijntrekken in zijn gegroefden kop. Dan eerst bemerkt ge, hoe de literatuur harmonisch en natuurlijk samengevloeid is met de liefde van dezen dichter-denker.

Kloos heeft vanaf zijn eerste dagen door zijn voorrede van Perk en door het nieuwe geluid, dat hij als sonnettist met Perk

tezamen in ons land deed klinken, zich vanzelf als leider, als voorganger van een nieuwe kunst opgeworpen. Aan zijn werk, voonamelijk aan zijn critieken, aan zijn gesprekken en aan de grootsten der grooten, die zijn leven hebben gevuld, bemerkt ge onmiddellijk met een leider te doen te hebben. Zijn kunst-theorieën, die vanzelf ontstonden, maakten hem tot theoretisch voorvechter, zooals dit bij het opkomen van een reactie-literatuur, ook in het buitenland, steeds het geval was. Reeds toen wees zijn waarschuwend gebaar van buiten naar binnen, van het omringende af naar de geheimen van het menschelijk Ik. Dat menschelijk Ik, waarvan hij het wezen niet kende, werd voor zijn wijsgeerig gevoel door een geheimzinnigen draad verbonden met het geheim van de natuur of de ruimte; het raadsel van het subjectieve menschelijk Ik, manifesteerend in phenomeen Tijd, in wisselwerking met en zich uitdrukkend in het als onbegrensdheid existeerend phenomeen Ruimte.

Nooit leeren wij exact God kennen, nooit krijgen wij een bevredigende voorstelling van het Oneindige, ontvouwt Kloos ook in de onuitgegeven Binnengedachten als zijn dichterlijk-wijsgeerige meening. Toch laat ik mij door dit scepticisme niet afschrikken, zegt hij. Kloos kan zich door een vernuftig scepticisme niet af laten schrikken, want zijn vurig temperament dwingt hem verder te gaan. Welnu, roept hij uit, geen wijsgeer kan het ons dicteeren, maar een enkele maal, wanneer de kunstenaar stijgt tot mysticus, zal deze het saamvattend en visionair kunnen verwoorden. In de voltooiing van deze hunkering, die plotseling zich openbaart en die door het Woord moet geschieden, slechts in deze dichterlijke creatie ziet Kloos nog de meest volmaakte openbaring van het buitenaardsche. Het is nu breeder uitgesponnen, deze neiging naar het ondefinieerbaar-buitenbewuste, deze drang om met het Woord een metaphysische werkelijkheid te veruitwendigen, die Tijd en Ruimte overschrijdt, die reeds op jeugdigen leeftijd den dichter inspireerde en die hem tot den huidigen dag met onverminderde kracht is bijgebleven.

(Wordt vervolgd.)

De klokken luiden elken dag door Jan Hell.
(Slot van blz. 294.)

Andante religioso.

Mevrouw Verstraeten was overleden.

Loes en Frits gingen naar de uitvaart in den morgen van een kleinen voorjaarsdag. Allerwege drinselde een gezeefde regen, rijp en zoet uit een grijze lucht van nat velours. De straat lag placide onder de streeling van het weer.... een rust, die ook om de menschen hing.... Er was een zwijgende, maar toch van elk ander begrepen verwachting, naar iets innigs, dat gebeuren zou.... hyacinten uit het vochtig molm onder een laaggewelfden hemel....

Toen begon de klok.... de doodsklok voor Mevrouw Verstraeten.... een heldere sereene stem bóven, die wandelde langs de paden van den regen over de menschen....

Frits zei: ‘Het is toch heel anders, dan dat rijmpje: Ik verbind de snelle tijd met de stille eeuwigheid....’

‘Ja,’ zei Loes.... ‘ik verbaas me erover, dat de toon zoo hóóg is.... Jij hadt je een doodsklok toch ook donker en somber voorgesteld.... Dit is anders, ja.... weet je, dit is stéllig.... dit is een rustig vertellen van een heel zeker feit.... hoor maar....’

‘De hoogte van den toon doet er weinig toe.... er is slechts betrekkelijkheid.... je hebt geen vergelijkingsobject.... geen klank ernaast.... en dat geldt ook voor het timbre....’

‘Denk je dan niet dat een b hier heel anders klinkt dan een c of een gis?’

‘Nee.... die eigenaardige zweving van het timbre is ook maar betrekkelijk.... die komt ook doordat je de hoorders eerst hebt afgestemd op een bepaalde toonsoort....’

‘Dus je moet dat hooren in een bepaalde atmosfeer, bedoel je?’

‘Ja.... bij een drie- of viergelui krijg je die vanzelf, bij het luiden van een enkele klok niet.... Nu geeft iets ánders een zekere stemming.... de omgeving,.... de regen nu.... en voor óns, die Mevrouw Verstraeten kenden.... de omstandigheden, waaronder ze gestorven is.... Stel je eens voor, dat het hier over een jong meisje ging, dat een ongeluk had gekregen.... hoe zou je dan de klok hooren?’

Loes dacht even na.... ‘Àl te nadrukkelijk,’ zei ze dan, ‘ál te fel.... dan maar geen klok.... de stilte....’

‘De stilte verbindt de dingen en de menschen inniger dan het geluid, dan woorden zelfs.... de stilte omsluit den tijd en het eeuwige beide....’

Boven hen stapte de klok met den rustigen tred van een biddend asceet....

In de kerk klonk het anders.... Door de stilte, die daar hing, als een zwaar gordijn, kwam het geluid als een roep van verre, over bosschen en water....

Met een vraag zette dan het orgel in en de priester schreed naar het altaar in zwart en goud en de Mis begon....

Vooraan stond de kist.... er omheen vele lange kaarsen, die levend in hun diepgele vlammen hun aandacht brandden naar omhoog.... De menschen knielden hier aan weerszijden.... naar de aarde gezonken, allen alleen, elk gezonken in zichzelf....

De Gregoriaansche zangen spoelden traag in korte ronde golven om de kist. Aan het altaar gebaarde de priester met een rustige noodwendigheid.... Als een klein maar veilig schip zeilde langs hem heen de vragende zang van het koor: ‘Libera me, Domine, de morte aeterna, in die illa tremenda....’

Frits keek naar Loes naast hem. Ze bad aandachtig, zooals vrouwen dat kunnen,.... van alles afgewend. Het hinderde hem even....

Maar het ‘Dies irae’ nam ook hém op en voerde hem langzaam mee uit den tijd en met zich zelf alleen. Hij sloot de oogen.... de

wereld was klein en heel ver weg.... er waren grooter dingen.... het leven en God.... en hij boog zich als een kind naar moeder: 'Rex tremendae majestatis, Qui salvandos salvas gratis, Salva me, fons pietatis.'

Zóó zou Mevrouw Verstraeten zijn voor God? Salva me, fons pietatis? Het leven was onbegrijpelijk.... ze had geleden maanden en maanden.... de dood was een trooster haar geweest.... en hier zaten zij allen in rouw bij dat onnoozel restje van haar onder het zwarte laken.... de klok luidde haar uit.... was het geen ijdel gedoe? Was ze niet in de eeuwige tuinen gegaan.... waar de sterren zongen en God voor haar lichtte? Waarom een doodsklok hier.... Alles was betrekkelijk, niet alleen de toon, ook de klok zelve.... en het leven hier....

Toen het lijk de kerk werd uitgedragen stond hij recht naast Loes in de bank.... Langs hen door het middenpad trok langzaam in een deining zwaar en glanzend de zwarte stoet,.... waarboven goud de vlammen der kaarsen als ten reidans gingen.... Op den zang van het koor dreven paarse en witte bloemen: In paradisum deducant te Angeli: in tuo adventu suscipiant te Martyres....

Hij drukte zijn arm tegen dien van Loes en fluisterde: 'Hier hoort het driegelui.... e gis b.... het is triumfaal....'

Loes knikte....

In paradisum deducant te Angeli....

Frits hoorde de klokken beieren, sonoor, diep jubelend, orgelend goud. Onder den boog van den uitgang der kerk ging de stoet: het trage zwart, met zijn zwaren rythmischen tred diep dringend in het grijs buiten en dan wegkantelend in den dag.... het levende dansende goud der vlammen vervloeiend op het licht, zooals het leven vervloeit in de eeuwigheid.

Intermezzo.

Het was niet te doen.... Frits gaf het op, de opgave was te zwaar. Hij had van alles geprobeerd.... ten slotte zich in de techniek van klokkengieten verdiept.... De wijze van samenstelling der specie, noch de verscheidene methoden van bepaling van den klank hadden hem geraakt.

Hij had vanavond lang aan den vleugel gezeten: E fis-gis-b.... Zijn vingers tastten over de toetsen naar de klokketonen.... maar die weken steeds achteruit.... ze speelden een spelletje van touch and go met hem. En fleemend zond hij ze sentimenteele wijsjes na om ze te zoeken....

Het werd donker in de kamer.... Frits speelde tegen de duisternis, stuwde er rijen lichte accoorden in. Hij trachtte zich een weg te banen door dit donker bosch naar een lichte plek, waar de klokken zouden bloeien als pioenen.... En intusschen woelde in hem dooreen al wat hij pas gelezen had over den slagtoon, den klankduur, en de helderheid der undecime.... Zijn vingers grepen naar een noneaccoord: hij dacht aan een der spreuken op een luiklok uit den Utrechtschen dom.... een klok, die Maria heette en die in het Latijn sprak: Ik ben Maria de donderende hemelkoningin.... Loes was er verrukt over geweest.... ze hadden het beiden Germaansch gevonden: Freya!

Toen stroomde voor het eerst dien avond een koel beekje door hem heen en zijn vingers sprongen in triolen naar de klokken, die daar toch wel ergens hingen in het donker.... hij klom omhoog, hij strekte zijn lijf erheen en greep.... maar mis.... de klokken rolden voor hem uit.... en hij viel neer in dorre bladeren, die muf waren en zanderig.... Slungelig stond hij op en tastte weer.... maar zijn handen werden onzeker, ze weifelden.... en berustend moduleerde hij naar as-mol en ontmoette daar in het duister Chopins nocturne.... Een fluweelen mantel om zijn schouders, een koele arm om zijn hals, werd hij in den nacht gevoerd, waar de paarse kelken van de eenzaamheid nederhingen.

Eén der volgende dagen begon hij met Loes erover, op een middag na de koffie. Zij zat tegenover hem in de serre te haken aan het baby-rammelaartje voor het kind van Jetje. Een marineblauwe jurk had ze aan, met donkere zacht glanzende kousen.... Haar hoofd boog nu aandachtig naar het witte haakwerkje, dat haar handen vasthielden op haar knie.... Af en toe kwam er een Maartsche veeg zon van achter haar door de ruit, die tilde haar dan op een doorschijnende golf.... Hij bleef maar op den divan, quasi lezen in een Wodehouse....

‘Zeg Loes, het lukt niet van die klokken, geloof je wel?’

Zonder op te kijken haakte ze door: ‘Waarom toch niet? Je hebt toch tijd genoeg!’

Frits gooide zijn boek neer en ging recht zitten, de handen in zijn broekszakken.

‘O ja, maar ik krijg geen ideeën.’

‘Zelfs niet na je technische studie?’ vroeg ze plagend, ‘geeft je de heldere terts of de slagtoon en al die dingen geen enkele inspiratie?’

‘Nee, niks,’ zei hij bits, ‘toch hoef je daar niet om te smalen.... als je iets moois wilt maken moet je toch eerst de techniek beheerschen?’

Ze keek hem verbaasd en een beetje spottend aan: ‘Je hoeft toch geen klokken te gieten of af te stemmen, zelfs niet op te hangen....’

‘Maar het wezen van een klok moet ik toch kennen. Wat zijn jullie vrouwen toch....’

‘Oppervlakkig,.... toe maar, meneer.... alsof ik niet een bloem zou kunnen beschrijven en zelfs een naam geven, al wist ik ook niets van biologie af!’

‘Maar je kunt het beter, als je dat wel weet,’ zei Frits triomfantelijk....

‘Denk je? Ik ben er niet van overtuigd.... Bij jou klokken gaat het meer om gevoel dan om weten en ik zou zelfs durven beweren, dat je zonder je klokkenstudies al verder zoudt zijn dan nu....’

‘Dát meen je niet....’

‘Zeker weet ik het niet natuurlijk.... maar jou kennend....’

‘Wát, mij kennend.... dus je vindt, dat ik louter gevoelsmensch ben en dat dat beetje kennis me uit de koers slaat....’

‘Hè wat een dwaasheid, Frits.... ik bedoel alleen dat je, wanneer je gedaan hadt, zooals ik zei: alles rustig laten bezinken en dan afwachten....’

‘Onzin.... er moet toch een strevend intellect zijn....’

‘Nou goed dan: onzin!’, zei ze boos en boog zich weer over haar werk.... en Frits liet zich weer achterover vallen en lag lui neer.... het kon hem niet meer schelen ook.... Hij was zoo hol en geluidloos als dat stomme witte ding, die looze huls, waar ze aan zat te haken, zonder klank en zonder rhythme....

Er was nu een dorre stilte. Loes haakte met kleine beweginkjes en ál te ijverig, haar hoofd star gebogen.... Frits lag quasi achteloos, een grand seigneur, die ontstemd is, op den divan.... Door de ruiten van het dak der serre zag hij de Maartsche wolken zeilen.... groote witte, opgekroefde.... kleine onnoozele en grauwe diepgeladene.... bezige schepen.... en dan kwam ineens de zon met een baan de serre binnen en wierp over Loes een gulden sluier.... de stilte zoog alles wat levend was op, als een woestijn....

De stem van zijn moeder in de deuropening was als de klok van alledag....

‘Ben je druk vanmiddag, Frits?’

Hij kwam overeind. ‘Niet erg moeder, wou je me laten spijbelen?’

‘Ik wou graag, dat je even met Loes, als ze zin heeft’ - Loes knikte - ‘naar de kweekerij van Van Someren ging en daar een plant uitzocht voor Tante Miep, die morgen jarig is.’

Frits sprong op: ‘Graag. 't Moet zeker iets bijzonders zijn, hè?’

‘Ja, liefst wel.... en Frits, denk erom, geen azalea, hoeveel heeft ze er?’

‘Nee moeder, je krijgt iets aparts hoor. Wat mag het kosten?’

‘Nou, kijk maar eens, een gulden of drie vier.... En.... Loes, wil jij me een groot plezier doen!’

‘Natuurlijk, Mevrouw.’ Loes keek haar aan - Frits werd er nota bene nijdig om - met dien muzikalen oogopslag.

‘Als Frits die plant uitzoekt, moest je eens even naar de vrouw van Van Someren gaan. Ze heeft pas een baby, de vijfde.... Ik wou je wat voor haar meegeven, je weet Van Someren is hier jarenlang tuinman geweest.... Een tulband en een truitje.’

‘Leuk,’ zei Loes, ‘is het niet het beste met de fiets te gaan met al die buien!’

Mevrouw Van Loon knikte en draaide zich om; bij de kamerdeur vroeg ze nog: ‘Of heb je liever de auto met die pakjes?’

‘Nee, dank U,’ zei Loes.... En Frits wist dat dit een antwoord van hen beiden was, want ze hadden al lang geleden uitgemaakt, dat wandelen of fietsen zooveel meer beteekende.... buiten in het opene met de lucht om en boven je.... dan je te laten toeren in zoo'n rollend kamertje.

Op hun fietsen naast elkaar, Loes in haar groene regenjas, Frits

in zijn gele, reden ze weg. Frits voelde nog even met zijn hand naar achteren of die doos met de tulband en het truitje wel goed vast zat op den bagagedrager. Ze hadden wind tegen.

In de straten kwam die wind overal vandaan, vanachter een hoekhuis recht op hen af.... Heftige rukken aan hun jassen en platte bruuske vegen langs hun wangen.... een auto blies hij langs met een zuiging.... dan was het even stil. Ze trapten snel, schuin naar voren gebogen, want hij zou wel weer komen, en dan had hij al op den loer gelegen en pakte hen opzij in de lenden met een breede koele greep. Het was een spel, natuurlijk, met telkens verrassingen, maar je werd er moe van.... en ze reden wat langzaam, naast elkaar, maar het was of tusschen hen iemand reed, dien ze niet kenden.... ze zwegen daarom star. De straat schoof langs als een kartonnen décor.

Boven hen de wolken, rommelig, bol en blazerig.... lappen blauw ertusschen en dan, boven aan de helling, ineens de zon!.... Ze zakten langzaam naar beneden.... de wind hield zich straf.... ze zakten in dat kussen koelte weg.... de zon stroomde hun tegen als een breede beek en de boomkruinen zwaaiden boven hen met flageoletten en een donkere fluit....

Loes gloeide, want Frits gaf haar plotseling een arm en zoo dwarrelden ze verder de kleuren in en het licht tegemoet.

De kweekerij lag in een laagte, het was daar zoeler en wat buiten den wind. Bij den ingang lagen de bloembedden, vele rechthoeken achter elkaar, bestrooid met half vergane mest, blad en turfmolm.... Ze sliepen nog.... heel in de verte was een jongen aan het harken.... Daar lagen ook de kassen bijeen. Over de schuine glazen daken verschoven de kleuren van den hemel, waterig getemperd....

Toen kwam uit de schuur op zij de baas: ‘Goedenmiddag.... jullie zijn vroeg van 't jaar.... d'r is buiten nog niks te zien....’

‘Dat hindert niet,’ zei Frits, ‘we komen een plant halen uit je kassen Van Someren, een mooie moet het wezen.... voor mijn tante Miep, weet je, die is morgen jarig.’

De kweeker verschoof zijn pet en krabde achter zijn oor: ‘Ja, dat mot zeker een mooie zien.... die hét er verstand van.... maar d'r is niet veul.... Misschien....’

‘Mogen we zelf eens rondkijken?’ vroeg Loes.

‘Ga je gang, juffer en als je mij noodig het, ik ben in de schuur.’

In de eerste kas hing een zachte warmte.... Er stonden lange rissen kakteeën en vetplanten. In het middenvak de hoogere, op de zij-tabletten de kleintjes.... Daarvoor hield Loes stil, net toen Frits zei: 'Ik ben niet aardig tegen je geweest straks.... het komt van die klokken!'

'Nee, het kwam van jezelf. Hier!' Ze sloeg haar arm om zijn hals en gaf hem een fellen zoen.... of de heele kas een slag-om maakte en meteen tuimelde al die muziek over hem heen uit haar oogen en als onder hypnose zei Frits maar weer: 'Ik hou van je.... toch altijd!'

'Je dacht zeker aan straks, omdat je hier al die prikkende kaktussen ziet?'

'Ik heb er den heelen tijd aan gedacht.... en jij ook.'

'Ik? Hoe weet je dat?'

'Niet dan?'

'Ja, natuurlijk!'

'Ze maakte haar regenjas los. 'Wat is het hier warm.'

'Doe hem uit, als ik.' Frits nam de jas van haar over. 'Hier zie je nu al die kleine speelgoedkaktusjes.... Het zijn eigenlijk maar caricatuurtjes. In Mexico zijn er van deze, die cereus daar, exemplaren van tien meter hoogte.... er zijn van die geweldige kandelabers onder.... heele bosschen heb je daar.... met stekels als bajonetten. Moet je dit hier zien....'

'Toch prikken ze gemeen....'

'Ik heb een verhaal gelezen over de laatste revolutie in Mexico.... hoe een troep Yaqui-Indianen een aantal soldaten naar den rand van een ondiep ravijn dreef, dat dicht begroeid was met groote kakteeën.... ze dwongen die kerels naar beneden te springen.... waar ze jammerend hingen in al die stekels en niet meer los konden komen.... een voor een, op hun dooie gemak, hebben die Indianen hen toen doodgeschoten....'

'Ba.... schei uit Frits.... met je lugubere verhalen, wat een beesten....'

'Ontzettend.... maar ik vertelde het om de kaktussen,' lachte Frits....

'Hè nee, lach daar nou niet om.... het is verschrikkelijk!'

Loes wees naar een grijze plant met dikke bootjesvormige blaren, waarin nog water stond. 'Kijk eens wat een decoratief ding, met

al die étages en die gepunte gootlijsten.... dat is toch geen kaktus!'

'Nee, dat is, meen ik, een soort Agave.... Zeker weet ik het niet....'

Ze waren nu in den achtersten hoek der kas. Het was daar wat donkerder, op het middenvak stonden een paar Kentias, die met hun puntige blaren langs de ruit schermden.... het licht was daar een zilvergroen waas.

'Hoe prachtig. Wat is dit?' Loes wees op een houterige plant, die zich met gebogen grijze stengels in de breedte spreidde. Tusschen kleine helgroene blaadjes schoten als vlaggetjes de roodgrijze steeltjes omhoog, waarop oud-rose bloemen, als zoovele mondjes, ademden....

'Dat is een Euphorbia.... ze noemen die hier Christusdoorn, zie maar die lange venijnige stekels.... maar dat is toch niet juist.... dat is weer een andere plant....'

'Net mondjes, die bloemen....'

Over het dak van de kas schoof een schaduw als een scherm.... het groen der kentia's werd dieper en donkere nissen waren overal.... Daarboven, op het glas, rinkelden de kettinkjes van den regen.... en gleden af.

Frits opende de deur naar de volgende kas, Loes vlak achter hem.... De warme groene schemer van tropenplanten aan beide zijden, grillige strekkende schermen.... en de vochte bedwelmende geur van groei. Het dak was veel hooger hier. Achter de adem van de stilte, die in de kas op en neer ging, trok hoog en ver het geluid van den regen buiten als een trein in den nacht.

Loes en Frits stonden stil bij het middenvak. Hier waren Aronskelken, lage. Een meer van groen en duister.... blaren, driekantig als golven gebogen naast en over elkaar, was plotseling in den droom gevallen en gansch verstild en daarop bloeiden telkens weer de witte kelken, die zich in misterieuze verrukking, naakt en gelukkig, openden voor de strevende geel-druipende knotsen....

'Hè, wat is het hier warm,' zei Loes en ging zitten op den rand van het vak, haar beenen gekruist, 'die kelken zijn net klokken met die zware klepels....'

'Ja,' zei Frits schor - een prangende sensualiteit kneep je keel dicht - 'máár ze zwijgen!' Hij legde de jassen onder een Kentia

opzij, die er haar blaren als een paraplu boven hield en keek naar Loes.

Ze zat te kijken over de planten naast haar met warme streelende oogen. De boog van haar schouders deinde even en het was of de lijn van haar been golfde naar boven, naar het innige schemerholletje onder haar knie....

'Kijk eens Frits, water! Wist je dat?'

Hij kwam naast haar zitten. Tusschen de planten was een spleet in de tablet en daardoor zag je beneden in de weemoedige oogen van het stille kaswater. Ze zagen er vér hun hoofden in, dicht bijeen, die nu draaiden.... Plotseling stonden ze recht in een hartstochtelijken zoen....

'O....' hijgde Loes.... maar meteen gaf ze mee en er was een warm samenvlechten, een groeien en zwellen.... en de duwende weelde van lippen, en oogen, die liepen overal als watervallend water.... Handen streelden en vormden.... en Loes' bloote schouder was blinkend en koel en hij dronk ervan.... de zij van een kous was als golvend haar aan de rondte van haar knie.... Ineens waren ze los van elkaar: 'Ik hoor wat,' zei Loes, hiernaast....'

'Wat hindert dat?'

'Nee, nee....' Ze nam haar regenjas op.... 'Kom!'

'Hè?' fluisterde Frits.... maar ze liep al vooruit, fier en zelfbewust.... Hij verbaasde zich over dien snellen terugval naar de wereld en kon niet anders zeggen dan: 'Ik ben paf....'

'Waarover?'

'De snelle wisseling van decor,' zei hij spijtig.... dat klonk niet zuiver daar en hij liet er belijdend op volgen: 'Die bloemen maakten me gek....'

Ze draaide zich om en tartte: 'Ja?.... mij ook!'

Hij schoot in een vaart om haar te grijpen.... maar de deur sloeg voor hem dicht.

Onder het loopen buiten trok hij zijn jas aan.... een kleine, kille regen zeurde nog.... en haalde Loes in, die met wiegende, dralende passen voor hem uit langs de bedden doolde.

'Weet je wat dit was, schat?'

'Warm en tropisch,' zei Loes.

‘De vlucht uit het paradijs!’

‘Zonder plant voor tante Miep.’

‘We zullen het Van Someren vragen,’ en ze gingen naar de schuur.

‘En, heb jullie wat gevonden?’ vroeg Van Someren.

‘Tot nu toe nog niets....’

Van Someren keek ze allebei eens aan en lachte wat: ‘Nou ja, dat 's ook zoo'n wonder niet.... twee jongelui.... je ziet met zijn tweeën wel eens minder dan één alleen, hè? Ik zal maar eens efkes meegaan naar de begonia-kas.’

Daar waren ze heelemaal niet geweest. Een kleine lage kas, waar het niet zoo warm was. Ze stond met drie even hooge tabletten vol bloeiende planten. Een wemeling van blaren in kleuren van een September-bosch, groen, bruin en rood. Daartusschen fonkelden de kleine sterren der begoniabloemen.

‘Mooie dingskes die blommetjes’, zei Van Someren trotsch.... ‘kijk,’ en met zijn vleezige hand beurde hij een tros omhoog.... ‘die knopjes, die zijn altijd bleeker, dat lijken nou net belletjes, zooals ze de kleine hondjes wel omdoen....’

‘Deze rose is zeker: Gloire de la Reine....?’

‘Hedde daar ook al verstand van? Ja.... maar voor Tante Miep motten we toch wat anders hebben.... Ik heb een nieuw soort Flamboyant, heet ze.... wacht maar eens.’

Op den hoek stonden er tien in een troepje bijeen, een aristocratisch gezelschap dat zich afzonderde. Forsch opgeschoten planten met zachte bruin geaderde blaren, weeke bleek-bellige knoppen en heldere oranje-roode bloemen....

‘Prachtig,’ riep Loes.... ‘deze nemen we, Frits.’

‘Dat wist ik wel,’ zei de kweeker voldaan.

Andante sostenuto.

Frits zat beneden in de huiskamer te praten met Van Someren en Loes boven op de slaapkamer, naast de jonge vrouw in het breede ledikant.

Alles was frisch en helder, het crème behang met de foto's in donkere lijsten, het lichte eikenhout en de blauwe dekens. In den hoek stond de wieg met witte tulle, blauwe strikjes en een kanten

strook langs de kap. De deur naast het balcon was half open; je zag daar een zacht glooiend land, akkers, met het dak van een kas, daarboven schoven de wolken den hemel in....

Moeder Van Someren, rechtzittend met een kussen in haar rug, praatte rustig over haar man, de kweekerij en de bevalling, die ze pas had doorgemaakt....

'Ik moet je eerlijk zeggen, juffrouw, een pretje is het nou niet.... maar om er zoo over te keer te gaan.... nee, dat 's ook niet noodig.'

'Je ziet er tenminste weer uitstekend uit!'

'Och ja, je went eraan.... 't is de vijfde.... maar het ging ook erg goed deze maal.... de dokter was nog geen kwartier in huis of 't kind was er al.... Gaat U gauw trouwen, juffrouw?'

Loes bloosde en zei: 'Ik denk in September.'

'Groot gelijk.... waarom zou U wachten?'

Door de wieg in den hoek ging een zucht, een trilling, en even later welden er kleine geluiden uit op, die onrijp in de kamer hangen bleven....

'Ze heeft trek....' juffrouw Van Someren keek naar de klok op het nachtkastje.... ''t is haar tijd.... ik zal Marie even bellen.... nee, daarom hoeft U niet weg te gaan!'

'Nee,' zei Loes, opstaand, 'ik wou niet weggaan.... maar ik kan U de baby ook wel geven.... laat Marie maar aan haar werk.'

De jonge vrouw weifelde: zoo'n vreemde aan je spullen!

'Maar, dat kán toch niet.... want, zie je, ze moet natuurlijk een schoone luur hebben; U weet niet wat die kinders vuil maken....'

'En óf,' zei Loes, 'als U me maar zegt, waar de luiers liggen, zal ik dat ook even doen.... ik heb het zoo vaak gedaan bij het kleintje van mijn zuster.... Mag het?'

'Graag, juffrouw.... maar we zijn eenvoudige menschen en bij Uw zuster....'

'Nee, nee, geen grapjes, ik weet het al.... het ziet er allemaal zóó keurig uit....'

'Gaat Uw gang dan maar.... ik vind het erg aardig van je. De luiers liggen in het kastje naast de wieg.... een katoene en daarover een flanel, de spons en al het andere is op de waschtafel.... Dan ga ik intusschen maar weer even liggen.'

Loes legde de luiers klaar op de tafel tegen het voeteinde van het ledikant en ging naar de wieg, waarin de baby zeurde. Ze schoof de tulle opzij en zag een klein rood hoofdje met twee vuisten, die daar woelden....

Ze pakte voorzichtig het bundeltje op. Een licht klein wezentje, slap en huilerig, het hield de oogjes stijf dichtgeknepen.... Loes lei het in haar arm en meteen was het stil....

'Zoo, zoo,' suste ze, 'heb jij zoo'n honger? Je mag dadelijk bij je moeder.... Een schattig kindje, juffrouw Van Someren.'

'Ja, hè?' De moeder zuchtte....

Terwijl ze het kind een schoonen luier aandeed, kreeg Loes weer dat gevoel, dat ze telkens had bij de baby van haar zuster. Een gevoel van afgezonderd zijn van alles, alléén met zoo'n kind.... alsof er niets anders bestond.... alle aandacht was dan zoo geconcentreerd....

'Zei U wat, juffrouw Van Someren?'

'Nee.... ga Uw gang maar....'

Het kind liet zich gewillig helpen.... een duim in den mond.... Wat zaten zulke beentjes als gedraaid aan het lijfje.... tóch een diertje!

'Zie zoo; nu nog wat poeder....' en ze wikkelde om de wit bestoven dijen de luier.... 'Meikevertje!....' Zoo nieuw ingepakt, rook het heerlijk frisch naar water.

Juffrouw Van Someren richtte zich wat op en knikte lachend tegen Loes: 'Dat hebt U prachtig gedaan.... Dag! mijn schattie, kom maar....' en ze maakte haar nachtpon open en lei het kind aan haar borst....

Loes had zich wat afgewend.... ze had dit toch vaak gezien bij haar zuster.... maar hier voelde ze ineens, dat ze een vreemde was.... Verlegen en met moeite keek ze toen.... probeerde gewoon te doen. De mond van het kind tastte even nog rond, het hoofdje draaide wat en met een zucht werd de tepel gevonden.... de oogjes vielen dicht, het kindje dronk....

'Wat een snoezig diertje,' zei Loes zacht en ging op haar teenen naar de waschtafel om den rommel op te ruimen. Nog even keek ze naar het bed: baby en moeder, beide met de oogen dicht, lagen aaneengesloten in weelde en rust.... Dat was toch elken keer zoo wonderlijk, die vredige overgave aan elkaar, dat aan

elkander rusten en samengroeien tot een grooter en rijper wezen....

Toen ze weer bij het bed zat, dronk de baby nog, maar trager.... soms ging een oog half open, dan weer dicht en het zuigen begon opnieuw, fél.... dan weer pauze.... als een bezinnen....

Juffrouw Van Someren keek op en glimlachte naar Loes: 'Ze heeft bijna genoeg....'

Meteen draaide de baby het hoofd weg van de borst en sliep....

Loes lachte: 'Dat is met die kleinjes met recht in slaap vállen, dat gaat zoo maar ineens.... Geef U ze maar.... ik heb de wieg al opgeschud.'

Toen ze van het bed naar de wieg liep met het slapende kind in haar arm, zag ze hoe buiten de zon weer was doorgebroken en het land dampte tegen den hemel. En ze zag plotseling zichzelf als Eva in de vruchtbare dalen der aarde.... met het kind schreed ze rhythmisch alle tijden door, eindeloos, in verbijstering en verrukking.... zelf ook maar een bewegend ding in de ruimte.... een zwaaiend ding.... een klok van alledag tusschen hemel en aarde.... O, Frits!

Ze legde het kind zorgzaam neer en dekte het toe.... het sliep door.... en ze moest lachen om dat woord, dat ze net nog tegenhield: Groei! Alsof ze daar iets had gepoot.... Groei?.... Daarbuiten ging de groei.... in een trek over het land.... hij rookte langs de kassen en trok over de bosschen en wijlde aan den grond en maakte glans en wezenheid aan alle dingen.... De wereld hing als een zwaaiende bourdon in de zon!

Adagio.

Intusschen zat Frits in de huiskamer bij Van Someren te praten.

Vanuit zijn leunstoel keek hij in de ruime serre, waar aan de tafel in het midden een jongetje van een jaar of acht zat te teekenen. Het had een taankleurige blouse aan, waarboven zijn hoofd wat schuin over zijn hand, die lijntjes trok, mee heen en weer ging. Achter hem door de ruiten zag je den landweg met de stille strevende peppels en den bewogen kleurverschietenden hemel.... In den hoek der serre zat een meisje in een blauwe jurk op een stoel te breien aan iets wits, naast een boks, die daar stond en waarin een jochie in een blauw jasje zat te spelen. Het had zijn

hoofd met een constante aandacht gebogen over iets in zijn handen, dat soms rinkelde. Eenmaal lei het breiende meisje een hand op het blonde haar van het jog, dat dan opkeek.... zijn oogen waren staal-blauw en vreemd....

Van Someren trok aan zijn sigaar en liet den rook om zijn hoofd dwalen.

‘Nee, direct last van de malaise hebben we niet.... wel is alles veel goedkooper, maar dat is niet erg.... als er maar iets te verdienen is....’

‘'t Is een mooi vak,’ zei Frits, ‘wat een kleuren den heelen dag om je heen....’

‘Ja, maar daar wen je toch wel een beetje aan.... en je mot er hard voor werken....’

‘Nee, daar heb je gelijk in.... maar werken in zoo'n tuin.... die lucht van de kassen.... dat gedoe van die planten.... en het mooiste is, dat je eigenlijk de natuur de baas bent met zoo'n kas.... dat kun je regelen....’

‘Behalve as 't te hard vriest, dan zit je 'm te knijpen,’ lachte de baas. Hij stond op: er kwam een auto de kweekerij oprijden.... ‘Nou moet ik U efkes alleen laten, dat 's een goeie klant....’

‘Stoor je niet aan mij, zei Frits.... doe het op je gemak af....’

Hij legde zijn sigaar weg en slenterde naar de serre.... het teekenende jongetje keek even op, maar ging dan zonder iets te zeggen weer voort.... Frits keek toe.... Het werd een huis met een vijver ervoor, waarin eenden zwommen.... het jong deed het niet slecht, gaf met crayon een contour aan en vulde dan in met zijn kleurpotlooden.... In star zwijgen bleef het jongetje teekenen, de lijnen van rug en het gebogen hoofd trokken strak onder Frits' toekijken.... Intusschen tinkelde in de boks een klein schelletje telkens.... een gootje klank liep dan leeg; het meisje breidde en telde soms: ‘recht, twee averecht....’ tik, tik.... de jongen aan tafel schetste over het papier....

‘Wordt mooi, broer.... je hebt zeker wel een acht op school voor teekenen?....’

De jongen keek schuw even op en kleurde....

‘Een negen, meneer....’ zei het meisje trots....

‘Nou, dat is toch prachtig.... ik dacht het wel....’

Uit de boks kwam ineens een vragende stem: ‘Daag?....’

‘Dag broertje,’ zei Frits.... Het blonde jochie draaide zijn hoofd naar hem toe.... een prachtkind.... maar.... wat was dat dan toch? Oogen.... oogen...., diep en klaar....

‘Je moet die teekening je kleine broertje maar eens laten zien....’

De teekenaar schudde zijn hoofd....

‘Broertje kan niet zien,’ zei het breiende meisje nuchter....

‘Wat? Scheurt hij het kapot?’

‘Nee.... broertje is blind....’

Frits greep den rand der tafel en keek naar buiten: zeepbel der wereld!.... Mijn God.... blind.... blind.... dat woord luidde als alarm in hem.... zeepbel der wereld.... luchten en boomen.... en wolken en paarden.... blind-zijn.... blind.... zeepbel der wereld.... aren der rogge.... wuivend, wuivend.... roode papaver.... blauwe koele en dronkene lente....

Hij vermande zich en langzaam naderend tot de boks, vroeg hij aan het meisje: ‘Is broertje bang voor me?’

‘Nee, meneer.... broertje is niet bang.... als wij er zijn....’

‘Broertje is niet bang,’ riep het jochie en strekte zijn handen naar Frits....

Hij tilde het kind op uit de boks en nam het op zijn arm. Handjes gingen langs zijn mouw, als kleine eigen diertjes en blond haar wuifde voor zijn oogen.... de zon dendert over het koren.... Toen lei het kind zijn hoofd tegen het zijne.... de haren koel als zomerwater.... de oogen star en groot. Frits wandelde met het jochie van de boks naar het venster.... naar het licht!.... en hij voelde, toen hij daar stond, een schrijnende schaamte, die hem heelemaal doortrok.... Blind! huilde het in hem.... het liep langs alle wanden af als glinsterende stralen water, blind!.... de een na de ander.... blind!.... een altijd donker fond en altijd weer die even-glinstering.... begin van een woord, geboorte van een kleine kleur.... blind!....

Het jongetje op zijn arm bewoog en vroeg dan: ‘Ziek? Ziek?’

Frits trilde.... wist dat kind dit dan?....

‘Nee, broertje.... ik ben niet ziek....’

‘Broertje vraagt om muziek,’ zei het zusje koel, ‘dat vindt hij zoo leuk....’

‘O, ja.... muziek!’ en Frits kon ineens juichen met dat kind, want hij bedacht hoe die mondharmonica voor Guusje, zijn neefje, dat morgen jarig was, nog in zijn zak moest zitten en hij tastte.... Hij had ze.

Hij zou spelen voor dit kind.

In den leunstoel ging hij gemakkelijk zitten met het jongetje op zijn knie. Met zijn linkerarm omvatte hij het kind, in zijn rechter hield hij de harmonica....

‘Luister maar broertje....’

Bij de eerste tonen week het jongetje een eindje van hem terug, zijn gezicht bleek met een blinde verwondering, toen kwam hij langzaam weer nader bij Frits' hoofd.... de oogen altijd eender, groot en diep, maar star.... verstild.... Waren het maar twee vensters naar een anderen tijd? Waren die oogen dood en in een ander leven? Afgewend naar binnen en voor alle dingen van dezen tijd gesloten....

Frits speelde maar.... tot hij met een schok realiseerde, dat hij bezig was met: Freut euch des Lebens....

Een hand kroop als een witte muis langs zijn schouder en hals, betastte zijn wang en vond het instrument.... Even hield hij op en gaf het in het handje.... Dat streelde er langs met trillende vingers, dan drukte het de mondharmonica weer naar hem toe: ‘Muziek?....’

Frits knikte en begon weer, terwijl het jongetje zich nu vast tegen hem aanvlijde, in volkomen overgave....

Uit de duisternis kwam het licht.... in den beginne was de chaos.... en tasten....

Hij deed zijn oogen dicht.... om zich in te denken:.... Ik wandel in duisternis.... ik kan niet zien.... alle kleur.... alle licht is er niet.... wat ben ik dan? hoe lééf ik dan?.... ik hoor.... muziek.... ik hoor bellen.... Achter zijn gesloten oogen kwamen nu visioenen van bellen.... torentjes.... minarets.... een ossewagen met heldere klokgeluiden in het gebergte.... een holle weg.... een geitje pril en wit tegen een groene berm. Het voorjaar luidde.... de klokjes der heide.... dopheide, tinkelden fijn.... trippelend als heele kleine muisjes over een bronsgroenen vloer.... en het water.... het water lachte langs alle wegen....

overal, en de blauwe wimpels van het oeverriet in de helle zomerzon flakkerden.... en er bloeide blauwe Godsgenade langs het beekje bij het kreupelhout....

Hij keek op.... de oogen van het jongetje zag hij vlakbij, blauw diep.... En daar daalde hij in af en sloot de oogen weer.... Langs zijn ladder van muziek daalde hij de diepte in naar de duisternis.... naar het warme donker....

Er groeiden daar toch óók wel bloemen en er woeien óók wel zachte varens.... maar heel anders.... maar zoo anders dan gewone menschen zien.... Het was een trillend zijn, een levende ademtocht, die dwaalde maar en soms stilstond in een hevige rekking naar het hooge.... vreemd en onbegrepen....

Zal ik nu je ziel gaan leggen in den schommel van mijn lied? Zal ik nu je droom vertellen in de kleurzee van het licht?.... Zal ik een regenboogje voor je spannen over je oogen beide?.... Zal ik je handen koel beroeren met de donkere accoorden en dan besprenkelend gaan jubelen met de lichte droppen van mijn teederheid?.... Zal ik het licht voor je roepen?.... Als een vogel zit het ver op donkeren tak.... als een witte zachte vogel in de duisternis....

Zij waren nu beiden één.... zij dronken samen muziek, het jongetje en Frits.... Hij kon het voelen.... het handje, warm, omvatte zijn linkerhand en sloot hen beiden saam....

Kom dan maar, jongetje.... kom.... geef je hand.... en luister.... Hoor de stappen van ons beiden.... donkere mijne.... licht en klein erboven die van jou.... Nu gaan we in het park.... de stappen zakken weg in zachten grond.... nu speelt de wind.... je hoort het wel, een harplied uit de verte.... dat is de lentewind.... die heeft een verre stem.... en hier.... wat is dit dan?.... Dat is de merelzang.... een hoog en juichend lied, dat over alle menschen trekt en lokt.... Zit neer maar in het gras.... Voel je dit, dit gladde zachte? Dat is het welig weidegras.... daar staan ook bloemen in.... die ruiken.... zoo zacht die blaren zijn als lippen.... Nu lacht het water in zijn vaart voorbij ons.... hoor.... het lacht en rent maar voort.... de menschen staan er stil.... het water rent maar steeds en lacht.... in alle tijden door....

Geef me je hand.... sta op.... we gaan mee.... Hoor de doffe pauk van mijn gang samen loopen met den kleinen roffel van je voetjes....

Het bosch buigt en wuift.... loopt mee en zoemt hoog boven ons.... en de vogels hangen erin als klokken en roepen,.... heel de wereld roept.... naar ons.... Wij schieten voort, van den grond omhoog.... door de lucht.... waar het geluid golft en wiegelt als de zee.... Hoor, het luidt.... alle klokken luiden: Waarom, waarom.... waarom? sneller nu:.... Waarom, waarom?

Om ons te voeren naar de blauwe vijvers van het licht, die daar liggen hoog en ver achter de maan aan de voeten van de zon.... daar zullen we blinken.... en samen zijn.... als helden zullen we drinken van licht. Broertje?

De deur ging open en de stem van Van Someren zei: ‘De juffrouw staat al te wachten....’

Frits keek op: Vóór hem stonden het jongetje en het meisje met onnoozele gezichten en het kind lag aan zijn borst of hij een moeder was, die het zoogde....

Snel, beschaamd, stond hij op en bracht het kind naar de boks.... Van Someren kwam met zware, moede passen achter hem aan. Voorzichtig zette Frits het kind neer, dat nu verbaasd en verdrietig ging zitten.... Toen stroomde met een ruk het leven door hem terug en hij duwde broerje de harmonika in de vingertjes. Hij hoorde een kleine kreet, als van een ontwakende vogel, en het groote meisje zei kalm: ‘Bedank meneer, broertje....’

Het jongetje stak zijn handje uit en zijn hoofd wat naar voren. Frits bukte zich heel diep voorover en, met zijn oogen dicht, proefde hij een tastende mond over zijn wang.... dat was het leven zelf.

Bruusk draaide hij zich om en ging langs Van Someren, die maar zweeg, naar de deur.... Daar keken de beide mannen even elkaar aan: Van Someren met een schuldig gezicht, dat hij niks gezegd had over dat kind.... Frits met een schuwen blik, alsof hij die menschen, zonder het te willen, beleedigd had....

Hij gaf Van Someren een hand, maar zeggen kon hij niets.... Van Someren zei enkel: ‘Dank.... dank....’

Finale.

Toen Frits buiten kwam stapte Loes, die hem zag aankomen, al op en reed vooruit. Schaduwen veegden over den weg en de bloembedden.... Maart.... Frits haalde haar in en Loes begon:

‘O Frits, wat is zoo'n baby toch leuk! Stel je voor, ik ben voor mijn doen heel brutaal geweest.... ik heb dat kind een schoonen luier aangedaan en heb het toen aan de moeder gegeven om te drinken.... Het was daar zoo rustig en helder.... en dan dat groote landschap, dat je zag door het raam.... ik voelde me zoo rijk, toen ik die baby, die zoo zalig sliep na het drinken weer in de wieg legde.... Ik kreeg zelfs een idee voor klokken, die feestelijk luidden, hoog in de lucht.... over die bloeiende wereld met al haar kleuren....’

Ze keek opzij: ‘Wat heb je Frits? Wat zie je bleek.... ben je niet goed?’

Frits zei mat: ‘Ja.... mooi is dat wat je zegt.... en ik.... o, ik heb iets ellendigs meegemaakt!’

‘Wat dan? Wat is er dan?’

‘Ik heb gespeeld met dat eene kind.’

‘En ben je daar bleek van?’

‘Dat kind is.... blind, Loes.’

Ze botste tegen hem aan....

‘God, wat vreeselijk! en daar wisten we niets van.... waarom hebben ze ons dat niet gezegd?’

‘Och, dat begrijp je wel.... zoo iets ontzettends vertel je niet graag.... als vader.... en moeder.... dat is zoo intiem.... geheim....’

‘Ja....’ fluisterde Loes.... en ik, die zoo naast je ging vol vreugde....’

En verder gingen ze zwijgend....

Ze waren naast elkaar geweest als het licht met de duisternis, samen op weg.... ieder voor zichzelf.... de helle vreugd en de donkere droefenis.... maar nu was dat anders.... nu waren er draden.... die hen verbonden.... er vloeide van ieder over naar den ander.... het deinde op en neer.... de heldere klok van Loes óp in het licht, de donkere galm van Frits néér in het donker.... en dat zwaaide heel den weg.... óp en néér.... licht en duisternis.... En het werd een stroom tusschen hen, die hen opnam en meevoerde....

Bij den draai zagen ze nog weer even het dal met de kweekerij, die daar zoo klein nederlag onder den grooten hemel.... Daarover bewogen nu langzaam de groote wolken.... donkere, zware, en lichtende, helle, op het diepe blauw.... Het waren de goede en zorgzame handen van de aarde en van den hemel, die het huisje en al die kinderen beschermden.... Gods adem ging erover, Hij was heel dichtbij....

En tusschen hen luidde de klok, maar ze wisten het niet. Want ze was klein nog en pas geboren en blind....

Maar 's avonds toen Loes wegging, werd het ineens hun bewust, dat dien middag een kind geboren was uit hen beiden, een kind, dat een stem maar was alléén:

‘Ik ben de klok van elken dag:
Vreugde voor die gelooven,
Leid-ster voor de blinden;
Voor den blinde stem en voor den ziende vlag!’

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Oude juffrouw.

Breipennen tikken, met de roze kluw
Speelt Poesje op 't vloerzeil en Kanariepietje,
In 't koopren kooitje, schalt zijn morgenliedje.
Een muschje op 't raamkozijn pikt kruimlen schuw.
En ze overziet haar schamel eng gebiedje,
Na 't leven, dat - waarom? - haar sloeg zoo ruw,
Haar late wijkplaats, veilig, kalm en luw.
De witte sterren van haar margarietje,
Haar korenbloemen, kinderoogen-blauw,
Haar granium, rood fluweel, op 't vensterbankje,
Haar tuintje, laaft en aait zij, 't blauwtje, 't blankje
En 't roodje. Poes springt haar op schoot. En trouw,
Als toen ze een kind was, voelt zij 't bloemendankje -
Haar heimwee zucht naar velden, koel van dauw.

II.
Coquette.

Mooi meisje, over een leliestruik gebogen,
Staat als in aandacht engelvroom verzonken.
Dan, lenig, veert zij op - En, liefdedronken,
Laat hij zich lokken door haar vleiende oogen,
Die, ál belovend, sproeien gouden vonken,
Zijn lippen schroeiend, die niet kussen mogen.
Haar kirrend lachje volgt hij opgetogen.
't Wordt plagend spel van weigeren en lonken.

Nu gaat zij zacht naïef een liedje kweelen,
Slaat weg zijn hand, die wil haar handen streelen.
Vlug als een reetje vlucht zij door de lanen -

Terwijl, aan 't raam, zit zwijgend te verhelen
Om 't zondig kind, dat kwam zijn liefde stelen,
Zijn bleeke vrouw haar machtelooze tranen.

III.
Wreed spel.

Hem dankend, bracht ze, omtooid van rozeranken,
Zijn liedjes weer, waar liefde schoonheid looft.
En schroomvol boog hij 't zilvergrijze hoofd,
Haar handen kussend, voor haar dank te danken.

Dan, 't schrift doorblaadrend, teederlijk ontloofd,
Hij bevend zocht of hij geen brief zag blanken -
En al zijn liedjes leken doode klanken,
Elk vlammewoord werd kil tot asch verdoofd.

Om hoop ontnomen, 't meisje liep te weenen.
Zij liefde hem zoo 't kind haar vader mint.
En 't vreugdevuur, dat d'avond had beschenen,
Hij bluschte 't zelf, verdreef dat godekind!
Hoe troost hem nog, nu ze is voorgoed verdwenen,
De rozerank, dien ze om zijn liefde windt?

Verzen van Henriëtte Mooy.

I.
Winter

De panters van de tuinen sluipen om, -:
Boomstammen op en af, prïeelen-dakjes over,
Gegrijsd, gegrauwd, recht-uitgerekt of krom,
Streel-stapt door 't takken-woud de gefluweelde roover.

't Gezwinde vogelheir
Zwenkt wiekjes-reppend neer,
Naar 't uitgestrooide voer, -
Verscholen lijven liggen roerloos op den loer.

En géén van 't vlug gevlerkte waakt...
Een donker-dier'ge sprong, een slagzwaardkaken-beet,
Een klagelijk gepiep, een kleine kreet,
Geknauw in veeren, vleesch en beend'ren, dat het kraakt.

II.

Een lijster zingt met lange uithaal-slieren
Luid in den kalen hof,
Hij laat zijn klarinet-signalen zwieren,
Rondschallend Januari's zonnemiddag-lof.

Stil weer

O, 't is om te beminnen stil, -
De wil wil niets dan goeds,
Dan van vrede het diepe zoets,
Niets anders, niets anders wil de wil.

De hond huilt

De hond huilt als een kind, dat werd alleen gelaten
In 't barre dreigement der róndom-dúisternis, -
Of als een man in 't kot
Die door de holle hal van 't Al
D'ellende uitkrijt van zijn lot, -
Of als een vrouw, verlaten dolend door de wildernis,
En die beseft opeens, dat er voor haar geen uitkomst is.

Verzen van J.F. van Deene.

Levensbesef.

Ben ik wel echt, of leef ik slechts verbeeld?
En ís de wereld of schijnt zij te zijn?
Want wat beleefd werd, tot de diepste pijn,
Lijkt later als op een tooneel gespeeld.

En alles wisselt, en verwordt, vereêlt.
Ik ben niet die ik was, die ik zal zijn.
En anders voelen wekt een nieuwen schijn.
Een nieuwe tijd biedt weer een ander beeld.

Wij zijn een spel van krachten ongemeten,
En laten wij nooit zeggen, dat wij weten,
Want al ons rekenen in dit leven faalt.

Altijd om te ontvangen open blijven,
Totdat, wat allen wacht, de Dood ons haalt,
Het laatste avontuur van onze lijven.

Angsten.

De onrust is al sedert lang gevloden.
Nu komen duistere machten mij weer plagen.
Ik zie een hemel vol van vragen, vragen....
En op geen een wordt antwoord mij geboden.

Zal ik weldra vertoeven bij de dooden?
Ach, die gedachte valt mij zwaar te dragen.
En komt een ander leven voor mij dagen,
Dan vrees ik van dat leven grooter nooden.

Er is een oogenblik, wanneer de nacht,
Een ander als de dag komt aangetreden,
Dat heel de schepping als in spanning wacht.

Ik vrees, ik vrees, en heb daarvoor geen reden.
Eens lach ik wellicht om mijn angst van heden:
Wat gaat er komen, dageraad of nacht?

De avond valt.

De takken die zich kronklen voor het fijn,
Bleek huizensilhouet, en die daar boven,
Tegen den avondhemel, die gaat dooven,
Afteekenen zich met een scherpe lijn.

't Eeuwig beweeglijk water, dat den schijn
Weerspiegelt der lantarens. Als een oven
Een etalage, al verlicht. Bestoven
Met teederheid is nu der dingen Zijn.

De schoonheid van dees najaarsschemering
Bedwelmt mij. In den ban der wemeling
Van rijke tinten, merk ik 't leven nauw.

Geboeid, betooverd kan ik niet dan staren.
En de vervoering voor de schoonste vrouw
Kan wat ik nu gevoel niet evenaren.

Zomerbosch.

De nymfen dansen in het staat'ge bosch
En storen van het licht het plechtig zwijgen.
Zij dartelen, bewegelijk en los.
Weg stroeve ernst van stammen en van twijgen!

Daar loert een satyr, listig als een vos,
En meerd're komen 't luchtig spel bedreigen.
Een schalksche sprong, een kreet, daar stuift de tros!
De satyrs schaat'ren, en de nymfen hijgen.

Wat zich nu afspeelt in het blond struweel
Dat is een lokken en een kirrend plagen,
Een grijpen, en ontvluchten, en belagen,
Een grinniken, een zuchten, een gestreel...

Tot, moe-gespeeld, - de vormen al vervagen -,
Z' een toevlucht zoeken in een oud kasteel.

Verzen van Anton van der Stok.

Mami Khazi.

Rhithmisch buigend hunne rompen met den rappen slag van de pagaai,
zingend met het rukken van de spanen door het spattend bruisen,
roeien negers hun vorstin, de wit-getatoueerde, struische,
over wild gestroom van de rivier in de verstilde palmenbaai -

Achter in den hollen stam - met schors bekleed de zware heupen - fraai
opgetakeld, rijk omhangen met de weelde van gesnoerde kralen,
zit, de borsten pronkend in rondom geteekende spiralen,
Mami Khazi waardig, onaandoenlijk voor het jubelend lawaai

van wie, wachtend aan den oever, bonzend slaan de bronzen gongen.
die aan dorpen van het palmend binnenland heur komst verkonden -

Nauwlijks met heur sloep aan wal geschoten wordt de negerin spontaan
door heur Volk begroet met dans van nagebootste pantersprongen.
die d'aanhank'lijkheid vertolken van het zwart geslacht, dat opgewonden
prijst heur kralenpraal en struische pracht - en Mami Khazi làcht voldaan.

Mami Khazi = vrouwelijk hoofd van een negerstam in Oost-Afrika.

Nacht-bar.

In de Bar verzaamlen zich nog laat die pierewaaien
en hun dorst er lesschen willen voor het drankbuffet,
waar, getild potsierlijk op hun hooge tabouret,
vrouwtjes zitten, die de keurig opgekapte, fraaie
kopjes draaiend toonen en er doen als papegaaien
in den dierentuin, die er met hun bont en vogelig toilet
worden op hun stokjes naast elkaar te kijk gezet
en, verwend, gewillig zich de veertjes laten aaien -

En de barchef, die bedient en bollewangig let
op zijn gulle klanten, vult onopgemerkt de glazen,
En men drinkt royaler, rookend sigaret na sigaret -
Zwaarder worden er de stemmen die er duchtig dazen
om het scheller kirren van der vogelvrouwtjes pret
in het bartje, dat zoo roezig raakt in bar-extase.

Filmenthousiaste bakvisch.

Wat gejaagd en buiten adem gaat ze héel vlug fietsen,
Want ze wil zoo graag op tijd een bioscoopje pakken;
En dien rommel van heur huiswerk, boeken, schriften liet ze
lekker achter: al dat suf geleer van akelige vakken.

Binnen in het bioscoopje vindt ze heur gemak en,
zich behaaglijk schikkend in aandachtig donker, ziét ze -
Ademloos geboeid, terwijl zij zacht in spanning zich te zakken
voelt met open mondje, pàf, bewondert en geniet ze -

Thuis, weer in heur kamerhokje, laat de film haar niet met rust,
is zij nog vervuld van wie er onweerstaanbaar schenen -
En zich vlijend op heur divan voelt ze, onbehoorlijk, lust
ook een star te zijn, verleidelijk met slanke beenen
rustend ergens, om begeerd, bewonderd als Marlene
zalig door een prins of zoo te worden op den mond gekust.

Marlene = bedoeld wordt Marlene Dietrich.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MLI.

Spoken nooit heb 'k gezien schoon vreesde ik zeer ze als eenzaam-kleine
Jongen van zeven jaren, wen 't mij bij den draai der trap
In 't oud-eeuwsch huis scheen plotsling, dat ik schuiflen hoorde stap
Na stap half merkbaar vele treden hooger. 'k Was een fijne

Voeler en luistraar sinds mijn wording en ik bleef de mijne
Daar suf weerspraken me andren steeds wen 'k zeide iets. Nooit wierd 'k slap
- Mijn Diepte is altijd bezig met bevroeden - en dus klap
Ferm-geestelijke gaf 'k soms, wen men mijner flinke reine

Ziel aanwreef slechtheid, die niet in mijn aard ligt. Nimmer rap
Ik denk en werk en doe en 'k weet: geen enkele eigenschap
Mijn's Wezens andre brave Liên ooit schaadde. En dus bleef 'k deinen

Vredig op 't wreed gewarrel dezer Aard. Vroeger steeds krap
'k Bestaan moest, maar toch soms ontsnapte plots me een luchtge grap.
Diepst-in ik voelde steeds: dit Aanzijn is alleen maar Schijnen.

MLII.

Mijn allerbinnenst Zielszijn was als kind reeds nooit tevreden,
Maar zei geen woord: het schikte zich. Ik lijk een vreemde Vent.
Niet eigenzuchtig, heb ik nooit alleen mijn Zelf erkend,
Maar sta volhardend op mijn eigen Recht. Volstrekt beleden

Heb 'k nooit één enkle menschelijke Leer hier. Stil besteden
Bleef ik van kind reeds al mijn tijd, om heel mijn sentiment
Dat rees mij, beter te verstaan en ondertusschen heb 'k gemend
Kalm de eigen Onbewustheid in het allerdiepst doorleden

Wezen mijn's Inzijns; dat kordaat steeds voelde, sterk bestreden
Door elk haast, maar dat eindlijk 't won. Mijn Verstheid nu nog rent
Voelend, maar blijft gestaêg heel sterk. Ik volg der Menschen Zeden,

Doch geenszins hun gedachten, neen alleen mijn eigen Rede,
Die diepst-in psychisch is mijn Heul. En nooit ik schond of schend
Iets wat ik sinds mijn droeve jeugd als juist heb onderkend.

MLIII.

Mijn Kracht, die diep steeds voelt en voelde wat zij zeide of deed
En lieft wel vreugd, maar zocht haar nooit, beziet nog steeds gelaten
Haar eigen wenschen, maar, vóór waarlijk iets te doen, de maten
Steeds volgt zij harer reedlijkheid. De menschen zocht noch meed

Ik, mengend slechts heel schaars me in de ijltjes wiebelende Vleet
Der velen en zeg weinig, daar 'k steeds merkte: 't zou niets baten
Hun of mijzelf, die lief inwendig, als ik thans ging praten
Over wat 'k hoop dus wil. 'k Word slechts begrepen door wie breed

En tevens teêr al verzen vredig te doorvoelen weet.
Half-dommen scheen 't vaak, dat 'k nooit werkte en allerdwaast-verwaten
Meenden dus sommigen die luchtig met mij samen zaten,

Terwijl hun conversatie losjes langs mij henen gleed,
Dat 'k nauw 't begreep dus vaag was. Maar weer thuis zijnd, tot den laten
Avond ik dacht, 't weer hoorend. Och, 'k mijzelf dan diep verbeet.

MLIV.

Vredig mijn Einde zie 'k nu, lijk reeds deed ik soms als schrale
Jongen, met bleek gelaat, wen 'k wakker lag den halven nacht
En al wat 'k om mij heen had en mijn Zelfje ook overdacht,
Maar nog niet klaar den Zin van 't Zijn vermocht uit me op te halen.

'k Leefde stil-lievend, werkend, maar nog kon ik niet bepalen
Mijn eigen Toekomst, 'k voelde alleen en zocht en langzaam bracht
Ik 't verder dus dan de allermeesten, duikend diep en zacht
In 't al wat 'k voelde en ondervond: ik wou geen ‘ideale’

Knaap zijn, neen billijk en voorzichtig, die zich overhalen
Nooit liet tot iets heel laags: ik bleef diep-fijn en nimmer jacht
Maakte ik op geldlijk voordeel. Andren scheen ik soms te dralen,

Maar diepst-in ging 'k steeds rustig-door: Ik weet me een Stille Kracht,
Die sterk hoog uit zich hief en heft boven 't onnoozle smalen
Op al wat 'k voel en denk en doe. Mijn Zelf heb 'k in de macht.

MLV.

Te kunnen stroef doorvoelen 't Eindge werd mijn Redding. Flink-bedaard
Als kind bedoelingsloos 't al aanziend, onderwijl ik beende
Door alle straten rad en fel-oogsch zonder eenge reên de
Luchten doorkijkend voelde ik treurig. Scherpjes aangestaard

Heb 'k later, kort, ook Velen, met wie 'k sprak. Heel veel gegaard
Heb 'k in mijzelf allengs van 't Leven. Goed ik 't altijd meende,
Maar achter mij soms voelde ik een vreemd Geestje, dat vaag weende,
Doch peinzend lang 'k op 't laatst begreep 't. Dus onvervaard

Ging 'k toen maar voort weer. Och wen 'k drukjes babblend saemgeschaard
Zag vreemde grove jongens met hun vrij wat forschre leên den
Niet breeden weg bestrijken, 'k even aarzelde in mijn vaart,

Maar, spierloos-brooze, liep ik langs 't gescheld toch heen. Ik scheen de
Beschroomdheid zelf soms, maar wen een mij dreigde, stond 'k. Bejaard
Blijf 'k eender totdat 'k me eindlijk weer vereenen mag met de Aard.

MLVI.

In 't Aardsche Wijd-uit Duister, lijk elk aêr, ik leef. Diep weten
De verste Diepte van dit Zijn geen mensch ooit kòn. Sterk wanen
Hoogstens men gaat, zús de eenen, de andren aêrs, haastig op Banen
Heel logische, maar toch niet-juiste. Ikzelf in 't eerst versmeten,

Maar altijd sterk door Steun der Binnenstheid, ging kalmpjes meten
Van zelf, als jonge Geest, al dingen om mij heen. 't Gedane
Voorzichtig-fijn doordachte en al 't hartstochtelijk-spontane
Hield 'k in mij vast, totdat allengskens rees het, zonder heeten

Lust, iemand ooit te schaden uit mijn Diepte. Gansch vergeten
Niet ben ik nog al moeiten, die me eens drukten. Wijs vermanen
Breed bleef 'k eerst Enklen, die mij volgden. Wezenloos gegeten,

Gerookt, gedronken heb ik nooit en nimmer ook ging 'k kranen
Met eigen knapheid, en waar 't moet slechts, denk ik aan 't doorstane.
'k Weet: heel mijn binnenst Doen hangt samen als een sterke Keten.

MLVII.

'k Was nooit in staat, verwaand te doen, want wen 't mij soms gebeurde
Dat 'k overlaên met eer of lof wierd, diep-streng zacht mijn kop
Hield 'k op gelijke hoogte of laagte als aêrs. Ik zei niet ‘stop’
Wen een mij kroonde met zijn prijzingen, als hij niet zeurde,

Neen, 't waarlijk meende. Waarlijk, nooit mijzelf ik keurde
Ontzettend-hoog: 'k vind heel gewoon mij. Want ik ben geen Pop
Die heen en weer wiegt, naar men wil, en dus een prettge mop
Slechts 't lijkt mij, wen ik word geprezen. 'k Weet: de Tijd soms scheurde

Later den hoogsten lof kapot weer. Nooit dus hop! hop! hop!
Spring 'k op van vreugde, neen stil onderdoor steeds wat mij kleurde,
't Zij lof of blaam, hield 'k sterk me. Och, nog geen enklen oogwenk leurde

'k Bij de andren om erkenning. Want mijn Geest was nooit een Snob
Die Schijn beschouwt en draagt als 't Echte. Wen de wijde Deur, de
Oneindige zich opent, val ik, en houdt alles op.

Naar aanleiding van ‘De gestroomlijnde wereld’ van Leonhard Huizinga door Dr. Willem Kloos.

Deze apart van elkander staande, maar toch vlot op elkander volgende schetsmatige opstelletjes riepen, hoe verder ik mijn lektuur er van vervolgde, ook hoe langer hoe meer, zij het vaag dan, de herinnering in mij terug aan Laurence Sterne's werken, die ik vrij wat langer nog dan 50 jaar geleden somtijds te genieten zat als student in de oude letteren, wanneer ik 's avonds eindelijk genoeg had gekregen van mijn bezonnen worstling met de mythologische toespelingen in den prachtigen Propertius of met de korte historische aanwijzingen en mededeelingen van den even concies schrijvenden, maar mij natuurlijk in mijn eigenste geaardheid niet zoo langdurig aandachtig vasthouden kunnenden Thucidides. En als ik dus dezen laatste, in het jaar 1883, 's avonds om elf uur nog te lezen zat, of ik moet het eer noemen, langzaam te bestudeeren, waarbij de aanteekeningen van den ouden philoloog Kruger mij dikwijls goede diensten bewezen, ofschoon zij mij vaak niet voldoende leken om ook de allerfijnste bijzonderheden voor mij op te helderen van dien schijnbaar-drogen maar allerlevensvolsten auteur, als ik, herneem ik, zoo bezig was met mijn tanden op elkaêr geklemd, en mijn lange Duitsche pijp daartusschen, werd ik plots van binnen opgelucht, doordat ik op eens buiten, in de op dat oogenblik tamelijk leeg geworden Nieuwebuurtstraat, een korten scherpen fluittoon hoorde. Ik stond dan snel

op van mijn antiek bureau, een erfstuk van mijn geleerden en letterkundigen grootvader, en door de vensters naar beneden kijkend zag ik daar mijn goeden vriend Charles van Deventer staan. Hij wuifde met zijn hand naar boven en ik twee trappen afsnellend, ontsloot voor hem de voordeur. En rustig beklom hij dan de treden waarlangs ik afgekomen was tot op mijn kamer waar rondom boeken langs de wanden zich hieven en overal verspreid op den vloer lagen, en begon dan dadelijk onze gewende discussie, ernstig maar toch los-levendig voortgaand over allerlei kwesties van de Grieksche filosofie. Hij interesseerde zich toen als zuiver-wetenschappelijke koel-gemoedelijke natuur eenigszins voor Aristoteles en ook een beetje voor de Stoïcijnen, terwijl ik zelf als binnen-in steeds een gevoelig wijsgeerig mijmeraar zijnde, reeds diep was geïnteresseerd geworden door wat ik uit de editie van Karsten over Herakleitos en de andere vóór-Socratici was te weten gekomen, terwijl Charles en ik beiden, als intelligente jongelui, met Plato dweepten en elkander wederzijds mededeelingen deden uit verschillende dialogen, die de andere nog niet gelezen had. Ik had toen reeds soms geprobeerd de Parmenides van dien grooten wijsgeer te gaan begrijpen, maar moest mij bekennen, dat de gedachtengang van de gesprekken er in mij niet overal zoo klaar als een klontje geworden was. Doch Charles gaf mij mijn innerlijke gerustheid terug door zijn mededeeling, dat de groote preciese bestudeerders van dien dialoog ook niet allen tot het zelfde resultaat over de wezenlijke bedoeling van dat stuk waren gekomen. Op zoo'n manier praatten wij gezellig vlug en levendig ook over andere belangrijke dingen een paar jaar lang, telkens weer met elkander onder het genot van lange pijpen, soms een- of tweemaal in de maand, en dan weer met een langere tusschenpoos, al naar de vereischten onzer eigene, onderling zeer verschillende studiën dat noodig maakten. En ook in latere jaren heb ik, voor zoover mijn vroeger zelden gemakkelijke uiterlijke omstandigheden en mijn zuiver-literaire studiën dit veroorloofden, van tijd tot tijd een poos aan wijsgeerige studie gedaan, zoodat ik langzamerhand tot de overtuiging ben kunnen komen, dat Hume en Berkeley en Kant, Fichte en Schelling, Schopenhauer en Hartmann en nog een paar lateren de wijsgeeren zijn, aan welke ik iets hebben kan, omdat zij mijn persoonlijk-

psychische radingen en langzame bevroedingen scherp-omschreven dus klaarder voor mij hebben gemaakt.

Ik heb nooit een's anderen philosophie, dus geestelijk uitgangspunt gebruikt om de letteren, en daaronder inzonderheid, de Dichtkunst in de literaire produkten van anderen aan te voelen, want altijd gebruik ik daarbij alleen, zonder aan menschen of dingen te denken, mijn eigen onbevangen want meegeboren aanvoelingsvermogen voor geluid en rhythmus en voor wat de woorden dier andere literatoren precies te kennen geven of slechts willen geven en als zij er dan ook maar eenigszins in blijken geslaagd te zijn voor mijn meer redelijke zielshelft om dat heelemaal goed te doen dus ook suggestief te zijn, dàn eerst ga 'k soms over den mij voor oogen gekomenen tekst nadenken, en ontwikkelt zich dan van zelf het deel van mijn innerlijkst onbewust geestelijk leven, dat daardoor naar boven gekomen is, dus van mijn persoonlijk-psychische bevroeding, herhaal ik, omtrent allerlei algemeene kwesties, die zich thans van zelf, door mijn oneindig-uitgebreide, want zich gestadig voortgezet hebbende lektuur natuurlijk in den loop van mijn langdurig leven zich hoe langer hoe meer heeft verrijkt. En daarom ga ik thans op mijn leeftijd wel eens zwijgend glimlachen, als ik merk, hoe allerlei jongere en oudere menschen, die in een wip voor alles klaar staan, onmiddellijk resoluut gaan beslissen over vraagstukken en dingen, waar zij zelfs niet aan geroken blijken te hebben en toch over babbelen durven onvervaard. Zelf ben ik in mijn eerste jeugd reeds van nature heel anders te werk gegaan. Over alle literaire zoowel als metaphysische kwesties liet ik, zonder mij dit expres voor te nemen, reeds als jonge jongen mijn gedachten gaan bv. toen ik mijn bekende Inleiding tot Jacques Perk schreef. En de literaire meeningen, die toen, na heel lang zwijgend peinzen in mij rezen - vanzelfsprekend had ik toen nog niet veel lektuur - schreef ik zorgvuldig op, onderdoor dat zij mij zelf verrasten. En zoo kwam de Inleiding tot stand. Maar de pers en ook het publiek dier dagen beweerden, dat die inleiding verward en duister was en niets duidelijk maakte. En ik berustte natuurlijk in die miskenning, want in mijzelf voelde ik: laat de menschen maar babbelen: mijn met groote moeite, dus heel langzaam door mij opgebouwde beschouwingen staan nu gedrukt en er schuilt veel meer achter dan die vlugge

beschouwers thans vermoeden. En in die spontane koele zelfbevroeding had ik gelijk, zooals nu reeds lang geleden door ieder is erkend gaan worden. Dus daarom heb ik mij dan ook nooit gestoord aan de onderling meest verschillende vreemdsoortige opmerkingen, die men over mijn ontelbare latere kritische proza-opstellen heeft wenschen te maken. Een tijdje lang recenseeren blijvende heeren en ook wel eens dames - ook zij werden daar toevallig voor aangesteld, en wilden dan gaan betuttelen, - hebben telkens weer dit aangemerkt en dan weer dat. Maar daar heel mijn proza-arbeid van stuk tot stuk even goed doordacht is gebleven en alles er van tezamen thans een logisch uitgebreid geheel vormt, omdat alles er van rijzen blijft en bleef uit dezelfde logische menschlijkheid, die ik zelf mag wezen, ben ik blijkbaar nooit afgeweken van den eenen geestlijk-rechten, schoon psychisch zeer afwisselenden weg, dien de Binnenstheid mij altijd wees en wijst. De wijsbegeerte is uit den aard der zaak een bijzaak voor mij gebleven en dus ben ik er niet zoo volkomen in thuis als in de literatuur. Mijn eigene denkbeelden over het Wereld-Wezen, over de Essentie en de betreklijkheden van het reëel-genoemde Zijnde zijn natuurlijk veel vager gebleven dan mijn ideeën over literatuur en daarom zeg ik hier alleen maar over deze Gestroomlijnde Wereld: De tallooze opmerkingen er in wisten, onderwijl ik ze las, veelal elektrisch op mij te werken en dus vond ik die lektuur over het algemeen heel aangenaam, want bijna nimmer volkomen banaal. Dat de oude Grieksche wijsgeer Herakleitos, dien ik hierboven reeds noemde, en die al het Bestaande als een strooming zag, zooals het ook wezenlijk is, dat die groote psychisch-fijne mensch op een groote 150 fragmenten en aanwijzingen na voor het nageslacht vrijwel verloren is gegaan, - de Oxfordsche editie van Bywater ligt in dit oogenblik op mijn schrijftafel - is mij sinds mijn jonge jaren reeds blijven spijten als ik er aan dacht. Hij schijnt een Denker geweest te zijn, die zonder dogmatische vooropzettingen den heelen boel vrijuit bekeek en daaruit zijn eigen psychische konklusies trok. En daarom vond ik hem sympathiek reeds op mijn 22e jaar, zooals ook thans dit boek van den heer Huizinga mij aantrekt, dat gelukkig nog levensvol door mij gelezen worden kan.

Ik wil hier natuurlijk geen abstrakt verslag van den inhoud

geven. Want dan zouden natuurlijk sommige lezers van dit tijdschrift zich allicht voor kunnen doen in hun conversatie, alsof zij het zelf van a-z in zich op hadden genomen, zooals ik dit in vroegren tijd, in zake mijn eigen mededeelingen en beschouwingen zoo vaak heb zien gebeuren. Wie over een boek schrijven wil, moet iederen zin er van aandachtig hebben gelezen en ernstig objektief doordacht. Zóó heb ik zelf altijd gedaan en gelukkig blijf ik ook nog heden in staat om dat te doen. Maar ik laat hier dit liever aan de intellektueele lezers zelven over. En ik zeg dus alleen maar: zij zullen zich niet vervelen. Want 's heeren Huizinga's werk is de diep-in ernstig te nemene, ofschoon luchtig geschrevene praestatie van een zuiver-modern, dus alles zooveel doenlijk volkomen objektief bekijkend mensch. Leonhard Huizinga tracht er naar volkomen neutraal te zijn. En dus kan ieder niet verstelseld mensch het lezen met pleizier. Het liet in mij een slot-indruk van verstandig-geniaal.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Van mensch tot mensch....

De invloed, dien de eene mensch op den andere uitoefent, is zoo onberekenbaar groot, dat deze wel een der grootste wereldwonderen moet worden genoemd.

Want waardoor ontstaat die invloed, en hoe wordt hij bewerkstelligd? Waarom heeft de eene mensch een zoo ontzaglijk overwicht op den ander.... welke is de wisselwerking, die er plaats heeft van mensch tot mensch; wat gebeurt er indien de een een bevel geeft en de ander het opvolgt, - hoe komt het dat kleine, zwakke, onaanzienlijke personen overwicht hebben op sterke, brute, gezonde persoonlijkheden? Ik herinner mij uit den tijd, dat ik op de H.B.S. ging een teringachtigen leeraar, nietig, bleek en zacht van stem; elk der groote jongens van vierde en vijfde klas had hem met één slag tegen de vlakte kunnen slaan, - maar deze man had een ongelooflijke orde. Geen enkele leerling wáágde het, tegen hem in opstand te komen, brutaal te zijn of ongehoorzaam. Hoe, door welke middelen handhaafde deze leeraar zijn gezag?

Hij had een sterken wil, zal men antwoorden. Heel goed. Hij had een sterken wil. Natuurlijk, dat had hij. En bovendien nog veel zelfbeheersching, en veel dit en dat. Maar.... *hoe* werkte die wil op de anderen. Welk proces speelde zich in hèm en in de anderen af, tot het gewenschte resultaat was bereikt?

Men zoekt naar een verklaring. En behelpt zich dan met beelden. En zegt: in zoo'n geval is de eene persoon zender en de andere antenne. Alweer: heel goed. Maar *wat* wordt uitgezonden en *wat* wordt opgevangen? Het is geen geluid, geen gas, geen geur; geen electrische strooming, waarvoor de eene

mensch als kathode en de andere als anode dient, - maar wat is het dàn?

Hoe komt het, dat geestdrift op andere individuen wordt overgeplant? Dat welsprekendheid geheele menigten kan medeslepen, dat een machtige geloofsovertuiging proselieten maakt? Wat gebeurt er in de ziel of in de hersenen van de anderen, waardoor worden ze aangeraakt, hoe worden ze bereikt?

Henriëtte Roland Holst zegt:

> Gedenk mij in uw gebeden.
> Gebeden hebben kracht.
> Zij komen als stralen gegleden
> In onzen nacht.

De dichteres bedoelt met stralen hier ‘lichtstralen’, die het ons omringende duister verhelderen. Maar.... al is het dan ook in anderen zin, is ‘stralen’ niet het juiste woord? En is dit niet de eenige oplossing voor het raadsel, dat ons bezig houdt?

De moderne wetenschap heeft kunnen aantoonen, dat het menschelijke lichaam stralen uitzendt, en deze worden proefondervindelijk bewezen door de photografische plaat. Bovendien, zegt F.M. Huebner, in zijn zeer leerzaam boekje: *Menschen als vergif en medicijn,* (vertaling A.E. v.d. Tol, uitgave L.J.C. Boucher, 's-Gravenhage 1936) ‘heeft men nog hun druk en vermogen tot het doordringen van stoffelijke tusschenwanden gemeten.’

Volgens den geleerde Sauerbruch, is men op grond van hun lichtend, zoowel als van hun dynamisch karakter, tot de slotsom gekomen, dat wij bij deze stralen te doen hebben met verborgen electro-magnetische processen, met trillingen, die zich op de wijze der voortplanting van het licht, door den ether, met bepaalde golflengten voortbewegen.

‘Aan-voelen, helder-voelen’, noemt de heer Huebner het opvangen dezer stralen, waardoor de mensch in voortdurende wisselwerking met zijn medemenschen staat, en welke werking ook dan nog bestaat en wordt onderhouden, als men in een toestand verkeert van bewustzijnafdemping, zooals in den slaap, van bewustzijnsverlamming, zooals in de narcose, waarbij het

zinneleven volkomen is uitgeschakeld, - ook in somnambulistischen staat, en bij slaapwandelaars, die, zonder het hulpmiddel hunner zintuigen, de gevaarlijkste en zwaarste experimenten volbrengen. Een slaapwandelaar verkeert in een toestand, die men: levenden droom, actieven droom, van bewusteloosheid naar werkzaamheid overgeschakelden droom zou kunnen noemen. En hoezeer slaapwandelen een handelen is, zonder dat het lichaam met zijn zinnelijke eigenschappen er aan deelneemt, bewijst het volgende voorbeeld op treffende wijze.

Een hartlijder werd in een ziekenhuis verpleegd. Hij kon geen oogenblik zijn bed verlaten, op straffe van doodsbenauwdheid. Hij was dus verplicht aldoor onbeweeglijk te blijven liggen. Maar op een nacht stond hij, slaapwandelend, op. Hij trad op het balcon, en klom toen van het eene op het andere, drie of vier, die langs den voorgevel waren aangebracht, (voor iemand, die het overdag bij vol bewustzijn zou hebben geprobeerd, een levensgevaarlijk werkje) ging denzelfden weg terug, en kwam veilig weer in zijn bed, zonder van deze escapade ook maar eenig nadeel te ondervinden.

Als verklaring zou men kunnen zeggen, dat bij den slaapwandelaar de imaginatie is uitgeschakeld; met andere woorden, die slaapwandelaar stelt zich het gevaar niet voor, waarin hij verkeert, en ondervindt dus ook geen angst of schrik. Dat is zoo. Maar deze verklaring is toch nog niet voldoende om uit te leggen, hoe een hartlijder een dergelijke inspanning ongestraft verdraagt. Het lichaam, met al zijn functies, zijn capaciteiten of gebreken, moet dan wel totaal niet in aanmerking komen!

Behalve zijn geest en zijn zintuigen bezit de mensch ook nog een ander vermogen, dat philosofen (Bergson) de intuïtie noemen. De intuïtie ziet, zonder te zien, weet, zonder te kennen. Op karakteristieke wijze wordt dit door F.M. Huebner aldus uitgedrukt:

Het is of deze mensch (hij, die het vermogen der intuïtie bezit) steeds als zijn eigen verkenner voor zich uitloopt, en lang reeds voordat hij in persoon op de betreffende plaats aanwezig is, over menschen, omgeving en gebeurtenissen is ingelicht. Wat evenwel voor hem uitgaat, zijn de door zijn wezen uitgezonden stralen, die een veel grootere snelheid dan zelfs die der gedachten, een

veel grootere bewegelijkheid dan zelfs de wind bezitten. Met deze stralen omvat hij het onvatbare, door hen neemt hij deel aan zoowel het verst verwijderde als aan het diepst verborgene.

Het zijn natuurlijk ook deze wonderbare, - ik zou ze willen noemen: radio-actieve stralen, die de 'helderzienden', en ook natuurlijk de somnambulen en de droomers van voorspellende of clairvoyante droomen, tot hun uitingen brengen. Deze stralen worden niet door het bewustzijn uitgezonden, evenmin als door den wil, - neen, ze komen uit de 'onbewustheid' of uit het subliminale bewustzijn, - zonder dat het lichamelijk organisme er deel aan heeft. En hierdoor zijn dan tevens de handelingen verklaard van de vroegere 'toovenaars', en ook van de 'heksen', zoo men wil, en misschien ook van de psychometristen.

Men moet, om het familjaar uit te drukken, dit vermogen, indien men het bezit, 'stilletjes laten begaan,' en het nooit willen forceeren. Degenen, die werken met koffiedik, met het ei, of met 'het glas spiritisme', hebben waarschijnlijk te eenigertijd een divinatorische kracht in zich ontdekt, maar deze is natuurlijk niet altijd in hen werkende en niet altijd even competent. Toch buiten zij deze kracht uit, terwijl het dan geen *weten* meer is, door de zekerheid van een bovennatuurlijk (bovenlichamelijk) vermogen, maar een *raden* wordt met den bewusten geest. En dit is ook de reden, dat helderzienden, psychometristen e.d. niet altijd juist zijn in hun beweringen, - en dat een séance soms jammerlijk verloopt, als bijvoorbeeld gebeurde op degene, door mij persoonlijk bijgewoond:

1. Aan de psychometriste werd een portret getoond van een oudere dame.

- Och, wat een lief gezicht. Is dat uw moeder? (Met een groote trefkans had zij kunnen zeggen, als een jong meisje een dergelijke foto toont: Dat is uw moeder. Enfin.) Zij is overgegaan, nietwaar? Zij is overleden aan de gevolgen van een operatie.

- O, neen, mevrouw!

- Nu, dan mag u blij zijn, dát zij is overgegaan. Anders had zij zich aan een zware operatie moeten onderwerpen.

2. - Dit voorwerp heeft toebehoord aan iemand, die is overgegaan.

- O, neen, mevrouw!

- Dan is dit voorwerp een tijd lang in het bezit geweest van iemand die is overgegaan.

3. - Degene, die dit voorwerp bezat, is verdronken.

- O, neen, mevrouw!

- Dan is er in zijn familie een geval van verdrinking voorgekomen....

4. - Uw broer is gestorven aan iets in de buik.

- O, neen, mevrouw, aan een longontsteking....

De intuïtie, de waarachtige intuïtie *kan* geen vergissingen begaan. Dat kan alleen het geval zijn met de indrukken der zintuigelijke, bewust-geestelijke waarneming. Deze worden onmiddellijk geleid naar een hersencentrum, om van daaruit weer, gezeefd, gecontroleerd en naar hun waarde gerangschikt, naar de peripherie der zenuwen te worden terug-getelegrafeerd, waarna er, van daar uit, op de waarneming wordt gereageerd.

De intuïtieve kennisname behoeft dezen omweg niet. Intuïtieve indrukken worden, zoodra zij ontvangen zijn, als 't ware ter plaatse verwerkt, schrijft de heer Huebner, en dit wil zeggen, dat tusschen de stralen van den uitzender en die van den ontvanger een soort organische samenwerking plaats heeft, ja, dat zij in zekeren zin in elkaar versmelten, waardoor dan de ervaring onmiddellijk kant en klaar voor ons staat, - met andere woorden, de ontvanger heeft, haast tezelfder tijd als de verzending, de ontvangst geconstateerd.

De heer Huebner in zijn hoogst interessant werkje, dat wij gaarne aan alle belangstellenden in psychische verschijnselen aanbevelen, betoogt zeer terecht, dat de mensch menschen noodig heeft, om tot volle ontplooiing te komen. En het is, zegt hij, door de uitstralingen der wederzijdsche aura, dat een mensch ons plotseling sympathiek is, of antipathiek aandoet. ‘De wezensinhoud van een mensch openbaart zich in het periphere krachtveld, dat hem altijd als een autonoom iets omgeeft, (en dat men de aura der ziel noemen kan, of mesmerische energie, of het menschelijke fluidum, of het agens van den geest, of de radioactiviteit, of electromagnetisme, - allen hetzelfde zeggende woorden voor eenzelfde begrip.) En door deze uitstraling verklaart de heer Huebner het ook, waardoor een mensch vanzelf

een krachtig, persoonlijk middelpunt vormt, waaromheen anderen, vrijwillig of onvrijwillig zich scharen, en, magisch geboeid, zicht heen-kristalliseeren. (Dit is zeer zeker het geval geweest, toen De Nieuwe Gids werd opgericht, en de Algemeene Geschiedenis geeft er tallooze voorbeelden van.)

Bizonder geestig is het, zooals de heer Huebner de menschen noemt, die geen inhoud hebben, welken zij op hun omgeving op levende wijze kunnen projecteeren, menschen zonder relief, menschen, die geen "figuur" zijn, menschen die het aan perspectivische diepte ontbreekt: hij noemt hen "één-dimensionalen." (Op dezelfde wijze zou men, de met de intuïtie begaafden, de vierdimensionalen' kunnen noemen!....)

De invloed op duizenden is slechts in graad, niet in wezen onderscheiden van den invloed op weinigen, zegt de heer Huebner. En, zegt hij, menigten worden nooit door verstandelijke overwegingen van een leider gepakt en in beweging gebracht, maar alleen door de uitstralingen van hun innerlijk wezen. En daardoor alleen is het ook te verklaren, dat ten tijde der kruistochten een Peter van Amiens, een Godfried van Bouillon in staat waren vorsten en volkeren op te zweepen tot deelname aan de verovering van het Heilige Land, en dat zelfs een kinderkruistocht is mogelijk geweest!

In de hoogste mate waardevol en belangwekkend zijn de beschouwingen van den heer Huebner over weldadige en noodlottige uitstralingen, en de gevolgen, die het heeft, als wij in aanraking komen met menschen, die voor ons zijn als 'medicijn' of als 'vergif'. Op blz. 58 verklaart hij op zeer plausibele wijze den aard der zoogenaamde 'wonderdadige genezingen'. En hoogst merkwaardig is het ook, zooals op blz. 71 de heer Huebner de geheimzinnige aantrekkingskracht van den kwaden invloed verklaart. Alles bijeen een zeer leesbare beschouwing, die wij aan alle denkenden ter overweging aanbevelen.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is een speling der herinneringsfantasie, dat den schrijver dezer bladen de onbeantwoorde Nieuw-Testamentische vraag in de gedachte komt: ‘wanneer dan ook het zout flauw wordt, waarmee zal men het hartig maken’? Deze vraag komt op naar aanleiding van de waarneembare evolutie in de Engelsche politiek. Men mag zeggen, dat deze alle eeuwen door zich van onderen naar boven geëvolueerd heeft: van Willem den Veroveraar af tot den huidigen tijd, en wel zóó wijs, zoo vooruit ziende, zoozeer bewust van de wijzigingen der denkbeelden en instellingen van het volk, dat het Britsche regeeringssysteem algemeen werd aangezien voor een haast volmaakt regeeringsbeleid, 't welk de overige volken, het deed er niet toe hoezeer zij verschilden in geschiedenis, aard, innerlijken groei, slechts hadden te copieeren. De teleurstellingen voor deze volken bleven niet uit. Maar Groot-Brittannië ontwikkelde zich en bloeide tegen alle bloedige geweldsomwentelingen daarbuiten in, waarvan het nauwelijks den schok scheen te ondergaan, doch de mogelijke weldaden er van, zoodra de ervaring deze beproefd had, haast tersluiks overnam, alsof die door en door Engelsche begrippen verkernden. Is het dan met deze mooie en gelijkmatige, door de vele eeuwen heen voortgaande evolutie voor het Britsche volk gedaan? Het stelsel van ‘Whigs’ en ‘Tories’, waarbij het machtige rijk zich zoo lang verhoudingsgewijs wel bevond in vergelijking van andere woelzieker volken, is door den ‘Labour’ en het latere Fascisme voor goed, naar 't schijnt, begraven, doch ook deze opkomende partij wankelt tusschen communisme en fascisme, beiden, gelukkig, wijl zij toch ten slotte te doen hebben

met Britten, de verpersoonlijking van gezond verstand, voorloopig nagenoeg ongevaarlijk voor de naaste toekomst van het Koninkrijk.

In ieder geval is de Britsche regeering van heden verre verwijderd van een ‘splendid isolation’ van voorheen. Daar woedt een hevige strijd in de wereld tusschen twee levensbeschouwingen: het fascisme en het communisme, voor welker kamp geen betere vergelijking in het verleden is te vinden, hoezeer de twee dan ook innerlijk mogen verschillen, dan met het Romeinsche Keizerrijk en het opkomende Christendom. Hier is niet te zeggen welke van de twee het op den duur zal winnen, noch welke overwinning voor de menschheid het wenschelijkst zou zijn. Doch de wijsgeerlijke grond van deze ontzettende kamp geeft hoop, dat de langzaamgroeiende einduitslag ten goede der menschheid zal komen, zij 't ook door veel lijden heen. Voor dit vraagstuk, dat op dit oogenblik in Spanje ter overwinning wordt beproefd, houdt heel de menschheid den adem in; heel de menschheid wil echter met den geest, de wapenen en de macht, waarover zij beschikt, toesnellen om, naar gelang der persoonlijke of staatkundige sympathieën voor een der partijen, deze op de andere de overwinning te doen behalen. Neen, wij zullen hier den strijd niet dag na dag, voetstap na voetstap, ruïne van wat het verleden in dit prachtige land met zijn sterk daadwillend volk, dat ondanks alles den kennenden toeschouwer zoo sympathiek aandoet, volgen. De ‘Rechtschen’, die zich niet ‘fascisten’ willen laten noemen, doch sterk bezwaar hebben zich in de buitenlandsche dagbladpers als ‘opstandelingen’ te zien genoemd, zij die echter naar onze begrippen strijden voor een doel, dat het naaste is te verwerkelijken, zijn aan de overwinnende hand. De zoogenaamde ‘regeeringstroepen’, voor een groot deel echter bestaande uit ‘dynamiteros’, wilde mijnwerkers uit Asturië en elders, die geen ander wapen kennen dan dynamiet-patronen, zij, ongeoefend als de Roodhuiden van weleêr, maar doodsverachtend, ontembaar, wreed en toch ‘hidalgo's’, zooals zij die voor de ‘Katholieke Koningen’ haast een heele wereld wisten te winnen, hen ziet men steeds maar terugtrekken. Zij vertegenwoordigen echter de nieuwe idée, zooals deze door den reeds machtigen Soviëtstaat, hoe dan ook, op het practische leven wordt geënt onder de bewering, dat deze en deze alleen het naastbij liggende heil der menschheid vertegenwoordigt. En wijl zijn

regeerders inzien, dat hun mannen daar in Spanje toch voor een althans in de naaste toekomst verloren zaak strijden, beschuldigen zij de overige regeeringen, die van Italië, Duitschland, Portugal 't meest, dat het ernstigst wordt bedreigd, indien het Roode Spanje mocht overwinnen, dat deze openlijk de aangegane overeenkomst schenden, waartoe de staten op zich namen geen der twee partijen, hoe dan ook, in den strijd bij te staan of te helpen.

Doch deze internationale overeenkomst is zoo geheel theoretisch, dat de onmogelijkheid haar na te komen enkel den verantwoordelijken regeeringspersonen niet in het oog springt, die althans doen alsòf. Zij maken gewoonlijk Goethe's puntige bewering waar, dat dààr waar heldere begrippen ontbreken een eenvoudig woord wel eens den toestand redt. Voor en tegen een der twee heeft de heele wereld reeds partij getrokken. Wat de ‘Rechtschen’ willen, wenscht ook tenminste de helft der volken; wat de ‘Linkschen’ nastreven eveneens. Het beginsel der ‘Non-interventie’ is daarom heilzaam, wijl, indien de regeeringen het loslaten, de kans groot is, dat de vreeslijke strijd zal overslaan naar een belangrijk deel der overige wereld. Dit te meer wijl het machtige Frankrijk, reeds militair met Soviët-Rusland verbonden, doch hierdoor eêr verzwakt dan versterkt, in bedwang gehouden door Hitlers ‘Derde Rijk’, tast naar steun voor een mogelijk conflict bij het sterke eilanden-rijk aan de overzijde der Noordzee, dat zich echter nu door den nieuweren oorlog met zijn vliegmachines zwakker gevoelt dan in de roemrijke dagen ook van onze zee-oorlogen, en er niet zeker van is of het in een wereldoorlog, waarin het zou gaan om het kapitalistische beginsel, of dat van het communisme, niet er òp of er ònder zou gaan. In zijn overdrijving heeft de tegenwoordige president der Spaansche republiek gelijk. ‘Het gaat hier niet eenvoudig om binnenlandsche oneenigheid, die uitsluitend de Spanjaarden betreft, doch om het evenwicht der krachten in de Middellandsche Zee, om de heerschappij over de Straat van Gibraltar, het gebruik van onze vlootbasis in den Atlantischen Oceaan en om de grondstoffen, waaraan de Spaansche bodem zoo rijk is: koper, kwikzilver, lood en potasch. Ziedaar de prooi, die men bezig is elkaar te betwisten in het eerste bedrijf van een nieuwen wereldoorlog, die niet officieel is verklaard.’

Maar zoozeer is de bestaande Spaansche regeering, voor een

belangrijk deel geleid door mannen en vrouwen, die maatschappelijk niets te verliezen hebben, doch juist daardoor hun leven bij voorbaat verwerpen, als maar het beginsel, waarvoor zij strijden, overwint, dat zij, nu de eind-nederlaag te voorzien is, de overwinnaars niet enkel willen stellen voor een grootendeels verwoest Spanje, maar een voor welks wederopbouw de schatten zullen ontbreken. Wat er aan goud nog in de bank van Spanje over is - en dit schijnt meer te wezen dan men oppervlakkig zou vermoeden - beginnen zij over te brengen naar het onder het bestuur van den wel is waar toch reeds op zijn politiek koord wankelenden 'kameraad' Blum. Deze zou echter niet 'monsieur le président-ministre' zijn geworden indien 'de geestige Franschen' een redelijke waardeering hadden bezeten voor het Britsche - maar ook echt-Nederlandsche - gezond verstand. Per vliegmachine en stoomer schepen zij het goud weg naar Frankrijk, waar het in de banken in veiligheid ligt, buiten bereik der overwinnaars van morgen. Hoe het dan weer naar Spanje kan worden teruggebracht zal een moeilijk vraagstuk zijn der rechtsgeleerden, indien het intusschen niet verhuist naar Soviët-Rusland, welks regeering niet zoo ideologisch is, of zij kent de waarde van het vuige goud, ook in den ideëelen strijd van denkbeelden.

Generaal Franco is intusschen benoemd tot president der aanstaande Spaansche regeering, en het is daarom van belang nota te nemen van de wijze, waarop hij en zijn medestanders dat nieuwe Spaansche rijk denken vast te stellen. Hij verklaarde, dat de nieuwe regeering, welker leidende posten door militairen bezet zijn, een totaliter karakter zal dragen. De provinciale tradities zullen worden geëerbiedigd, doch deze vrijheden mogen in geen geval de nationale eenheid verzwakken. Franco duidde vervolgens, evenwel zonder het woord te gebruiken, op de mogelijkheid van herstel der monarchie. Wanneer wij het oogenblik daartoe gekomen zullen achten, aldus Franco, zal de nationale wil zich kunnen uiten, doch dit slechts door middel der technische en corporatieve organen, die werkelijk de verlangens van het volk zullen kunnen vertolken en die de nationale behoeften kunnen begrijpen.

Vervolgens verklaarde Franco, dat de arbeid beschermd en verzekerd zal worden tegen misbruiken door het kapitalisme. Hij zal voor een rechtvaardige belooning zorg dragen en de mogelijk-

heid bevorderen de arbeiders in de winsten te laten deelen. Van de arbeiders zou hij echter eischen, dat zij voortbrachten wat redelijkerwijze van hen verwacht kon worden en dat zij op loyale wijze met de ‘elementen van den nationalen rijkdom’ zouden samenwerken.

De staat zal op een wijze die aan de religieuse gevoelens der overgroote meerderheid van het Spaansche volk beantwoordt in verband worden gebracht met de katholieke kerk.

De regeering zal er naar streven, met behoud van de beginselen van rechtmatig erfelijk grondbezit de exploitatie van den grond te vergemakkelijken en te komen tot een rechtvaardige verdeeling van de opbrengst van het land.

Ten slotte: Spanje wenscht in vrede te leven met alle volken, maar wij zullen elk contact weigeren met landen waar het communisme heerscht. De regeering zal streven naar versterking der banden met volken van verwant ras en verwante taal.’

Om het morgen van Spanje in zijn kansen te berekenen moet men, haast in de eerste plaats, vragen hoe de politieke gezondheid vaart van onzen, ondanks alles toch interessanten vriend, ‘le camarade’ L. Blum? Zijn polsslag is maar zwakjes. Ondanks alles wordt Frankrijk beheerscht door ‘de Fransche kous’, waarin de boer zijn zuurverdiende en wat gewetenloos achtergehouden spaarpenningen pot. De vrienden van Soviët-Rusland, te weten de industrieele arbeiders der groote steden, aanhangers van ‘le camarade’ Blum, lijken toch niet het sterkste deel der bevolking. Als een donderslag bij helderen hemel heeft de toespraak in den Belgischen Raad van Ministers den spaarzamen Franschen in de ooren geklonken, dat België, hoe groot ook zijn vriendschap en bewondering zijn voor de Fransche bevolking, het zich, gegeven het feit, dat het zijn militaire krachten voortaan slechts wil aanwenden tegen den mogelijken vijand uit het Oosten, zich niet meer aan de Fransche militaire inzichten wil binden. Het wil voortaan neutraal blijven als het kan, zooals ook Nederland en Zwitserland zijn. Naar het Belgische oordeel gaat Frankrijk om met zeer verdachte vrienden, met wie het niets te maken wil hebben: de communisten. Deze zijn voor Marianne's goed fatsoen in het milieu der overige nog steeds min of meer met kapitalistische neigingen behebte bourgeoisie-regeeringen wat al te rumoe-

rig, wat grif te bereid om, zooals men in Parijsche studentenkringen zegt, ‘épater le bourgeois’. Dat gaat, vlak aan de Duitsche grens, Adolf Hitler uitschelden; dat stelt, tegen de Fransche bezitters, maatregelen voor, waaromtrent zelfs ‘le camarade’ Blum erkent, dat zij niet zondigen door beschroomdheid; dat prikkelt dermate de binnenlandsche fascistisch-gezinde partijen, dat haar hoofd, de oud-kolonel De la Rocque, van de mogelijkheid spreekt, dat het eens bloed om bloed zal moeten gaan, en hoezeer ‘monsieur le ministre-président’ dan al zijn vurigst-communistische paarden tracht te betoomen, het kan niet ontkend worden, dat hij hen niet meer bedwingt. Werkstakingen in de groote fabrieken des lands met gelijktijdige in bezitneming dier fabrieken door de stakers, wat is dit anders dan georganiseerde openlijke diefstal? Een en ander gaat Blums medestander en lid van het tegenwoordige ministerie Camille Chautemps te ver, en men ziet in dezen volksleider een toekomstigen kabinetsformateur in plaats van onzen vriend Blum.

Op het wereldtooneel spelen de hoofdrollen wel eens teveel ‘op het publiek’, dat dan al zijn aandacht aan hen besteedt, zoodat de bijrollen geheel op den achtergrond geraken, en den draad kwalijk volgt. Wat daar bijvoorbeeld in Oostenrijk met de ‘Heimwehr’-en, of liever met hun leiders gebeurde, is toch niet zonder beteekenis. Dr. Schussnigg, de bondskanselier, heeft de twee ontbonden, of beter: hun leiders, prins Starhemberg en kolonel Fey, weggezonden, en den eed van trouw voor zichzelf opgeëischt. Zal hij dan dictator zijn in den trant van zijn vriend Mussolini en zijn intimus Hitler? Hij ontkent dit. Maar wat is een ontkenning van zulk een persoon in zulk een geval? Er is niemand in Oostenrijk, die niet de zelfstandigheid tegenover het ‘Derde Rijk’ van Hitler bezweert. Maar het is een door en door Duitschland, ja, zelfs Adolf Hitler is binnen zijn grenzen geboren, en de meerderheid wenscht zijn eigen Habsburgschen ‘keizer’ terug in den persoon van den jongen Otto. Daar zit echter voorloopig nog de moeilijkheid tegenover de overige staten van den Balkan, ook Hongarije, zooal niet tegenover Hitleria, dat een republiek is onder een ‘Führer’. ‘Keizerrijk’ dan of niet: de vraag zal eerlang waarschijnlijk aan een plebisciet worden onderworpen: bewijs dat bondskanselier Schussnigg, legitimisten en regeering

het eens zijn over het herstel. Zullen dan de anderen het daartegen op een oorlog laten aankomen?

En dan Tsjecho-Slowakije met zijn zes verschillende nationaliteiten, waaronder niet minder dan drie-en-een half millioen Duitschers, 'Sudeten' genoemd naar hun landstreek, tegen hun wil bij dezen nieuwen staat ingelijfd, dus voor meer dan 20% in het leger aanwezig. In den grooten oorlog liepen zij met 'hoerah' naar de Russen over. Hetzelfde deden de Hongaarsche soldaten, ook tegen hun wil toen strijdende voor een zaak, waarvoor zij niets voelden. Zoo gaat het ook met de Polen in dit rijk, door algemeene onkennis der zoogenaamde staatslieden bij den in een geknutselden vrede tot stand gekomen, zoogenaamd om Frankrijk te sterken, dat het in waarheid verzwakt.

Er zou hier moeten gesproken worden van onzen binnenlandschen financieelen toestand, waarbij minister dr. Colijn door de maatregelen in Frankrijk, Zwitserland en later ook in andere landen den bodem van den vasten gulden onder de voeten werd weggetrokken, zoodat ons dierbaar geldstuk op den huidigen dag een 'zwevende gulden' is. Maar deze schrijver erkent deemoedig, dat hij in dit opzicht volkomen incompetent is te beoordeelen of de gewijzigde omstandigheden het Nederlandsche volksleven werkelijk schaden of blijken zullen te baten. Doch indien hij dan in zijn financieel inzicht wankelt, het staat onwankelbaar vast in zijn brein, dat het Nederlandsche volk den onuitwijkbaren maatregel van zijn uitnemenden politieken leider Dr. H. Colijn bedachtzaam zal ondergaan en zelfs den 'zwevenden gulden' zal kunnen vastleggen als fundament voor een toekomstige, moeizaamdoorploegde welvaart. Ook hij, evenals de financieele medewerker van het 'Algemeen Handelsblad', is het eens met de woorden van den Britschen minister van financiën Neville Chamberlain, uitgesproken in een vergadering van Londensche bankiers. Hij vergeleek den toestand van wat men hier noemt den 'zwevenden gulden' met 'het breken van het ijs als het weer warmer wordt, voor een schip dat maanden lang ingevroren heeft gezeten'. 'A signal opportunity', oordeelde daaromtrent de Londensche 'Times', die sedert eenigen tijd een krachtige campagne voor een vrijer internationaal ruil- en betalingsverkeer heeft ingezet. 'Een psychologisch oogenblik dat wellicht in lang niet meer zal

terugkeeren' en dat niet ongebruikt mag blijven', heeft de Nederlandsche gedelegeerde, mr. W.M. van Lanschot, in de tweede commissie der volkenbondsvergadering gezegd. Ook elders heerscht die opvatting. Men voelt dat, hoe men dan ook tegenover de onmiddellijke oorzaak - de noodgedwongen munt-depreciatie in een aantal nieuwe landen - moge staan, de noodlottige cirkel, die van de eene handelsbelemmering tot de andere leidde, en de wereld in totaal tot cumulatieve verarming moest voeren, voor een wijle is verbroken. Het komt er nu op aan om te zorgen, dat hij zich niet opnieuw gaat sluiten, of dat hij niet tot een naar den vorm anderen, maar naar het wezen even noodlottigen wedloop zal leiden, n.l. een wedloop om de slechtste valuta die de grootste dumpingskansen biedt.

Te langen tijd is de wereld verblind geweest. Te langen tijd heeft zij gemeend, dat het redmiddel tegen economischen ondergang lag in het gesloten houden der grenzen, alsof de volken, die vasthielden aan het vroegere ideaal van den vrijhandel en het onbegrensde ruilverkeer pestlijders waren tegen wie men zich enkel kon beschermen door volkomen afsluiting. Het is nièt zoo. Plotseling dringt een alles verlichtende straal gezond verstand door de duisternis van den economischen nacht, en met den dichter kan men uitroepen:

'Het daghet in den Oosten, het licht is overal'!

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Mevrouw de Staël, in haar leven en werk.
(Vervolg van blz. 356.)
Derde episode.

Corinne.

Algemeen wordt Corinne als het chef d'oeuvre van Madame de Staël beschouwd. Men noemde het boek bij zijn verschijnen ‘un ouvrage éclatant et immortel, qui lui a le premier assigné un rang parmi les grands écrivains’.

Inderdaad is deze roman zeer knap werk. Het boek is een geniale compositie, waar twee verschillende bedoelingen: het schrijven van een roman en het geven van een beeld van Italië, harmonisch tezamen komen. Waarschijnlijk was madame de Staël er volkomen onbewust van, *dat* zij ondernam twee geheel verschillende dingen tezamen te smelten, want noch de eene richting noch de andere had onze auteur volkomen kunnen bevredigen. De volledige titel luidt dan ook: Corinne, ou l'Italie.

Corinne is dáárom zoo interessant, wijl deze roman tegelijk een werk van kunst is èn een product van den geest; een dichterlijke uiting van gevoel èn van verstand. De natuur der schrijfster, een vurige, hartstochtelijke en tegelijk teedere en ietwat melancholische natuur, wordt er volledig in uitgesproken, en men voelt, dat er geen zin in staat, die niet met emotie is geschreven. Ze beeldt zich als het ware zelve uit in twee harer personages: Corinne en Oswald, enthousiasme en smartelijkheid.

De melancholie van Lord Nelvil, die reeds in het begin van het eerste deel wordt uitgedrukt, is een mooi idee in den roman. Want

daardoor detoneert het tweede deel, bijna geheel in mineur geschreven, geenszins met het eerste; en bovendien vormt deze schakeering van triestheid een goeden achtergrond, waartegen de eclatante figuur van Corinne uitstekend uitkomt. En er wordt aan Corinne nog een te grootere charme door bijgezet. Mededoogen, sympathie beheerscht al haar handelingen, en zij is niet een heerschzuchtige, egoïstische, gepassioneerde vrouw, die wil veroveren, maar een meevoelende ziel, die overal, waar leed is, te hulp komen wil.

Het eerste gedeelte: Italië 'demonstrée par l'amour', is even belangwekkend als boeiend. Corinne maakt Oswald bekend met alle wonderen van kunst en natuur, en voert hem rond in Rome, 'la plus grande des merveilles', Rome, dat den tijd en alle omstandigheden glansrijk heeft doorstaan. Corinne zingt den lof van de vruchtbare en grootsche Zuidelijke natuur, van de monumenten van het verleden.... en van de helden, de dichters, de patriciërs, die er eenmaal hebben geleefd. Alles wat grandioos is in de geschiedenis, alles wat merkwaardig moet worden genoemd, hetzij in aangenamen, pikanten of desnoods comischen zin, weerspiegelt zich in haar woorden. Corinne bezit een grondige kennis van de dingen, waarover zij spreekt, en vóór zij spreekt, heeft zij over alles goed nagedacht. Zij weet, hoe zij de antieken beschouwen moet, en de artiesten der middeleeuwen, en waarin zij van de modernen verschillen. Haar beschrijvingen, haar uitleggingen worden allen geanimeerd gegeven, omdat zij niet alleen onderrichten wil, maar ook behagen en amuseeren. En aldus verkrijgt ook de lezer, op ongezochte manier, een schat van kennis over dat hoogst interessante land Italië.

Italië heeft altijd, en haast door alle tijden heen, de belangstelling van overig Italië gehad. In den tijd, toen 'reizen' beschouwd werd als een onmisbaar onderdeel der educatie van jonge menschen, was Italië altijd de groote trekpleister. Dichters, schilders, musici voelden zich altijd hevig aangetrokken door Italië en Rome 'de eeuwige stad'. Shelley trok naar Italië, Byron trok naar Italië, Bulwer Lytton schreef 'De Engelshen te Rome'. Ook in Holland zijn tallooze auteurs geboeid door het schoone en bekoorlijke land, en hebben er romans over geschreven. Italië *is* onweersprekelijk het land met het meest grootsche verleden; de traditie maakt het

tot een der meest interessante en aanrekkelijke landen van de geheele wereld, en wat Italië op geestelijk gebied betreft, daarin heeft het stellig zijn wedergade niet.

De grootste moderne heldendichter was Dante, een Italiaan; de grootste lierdichter was Petrarca, een Italiaan; de grootste ridderlijke dichter was Torquato Tasso, een Italiaan; een dichter met de levendigste verbeeldingskracht was Ariosto, een Italiaan; een der geestigste vertellers was Boccacio, een Italiaan; een der grootste schilders was Raphaël, een Italiaan; de grootste beeldhouwer der geheele wereld was Michel Angelo Buonarotti, een Italiaan; en was Leonardo da Vinci, de wereldvermaarde, niet een Italiaane evenals Cimabue, Ghirlandajo, Fra Angelico, Donatello? De grootste, politieke geest en historieschrijver was Macchiavelli, een Italiaan; een der groote philosofen was Vico, een Italiaan; de ontdekker der nieuwe wereld was Christoforo Columbus, een Italiaan; een der grootste natuurvorschers was Galilei, een Italiaan; een der groote componisten was Rossini, een Italiaan; en de man, die een tijdlang de geheele wereld heeft geregeerd, was immers Napoleon, ook een Italiaan van geboorte....

Door droefheid overmand door het verlies van zijn vader is Oswald Lord Nelvil naar Italië gereisd, om afleiding te zoeken, en het is zeer goed gezien van de schrijfster, om deze levensperiode van Oswald niet te beschrijven, om al het licht te kunnen doen vallen op de brillante scène waarmee feitelijk het eigenlijke boek opent.

Op een morgen ontwaakt Oswald door het luiden der klokken, het schetteren van fanfares, kanonschoten en luid rumoer van het volk. De ‘Muze van Italië’, Corinne, musicienne, schilderes, improvisatrice, en schoone, charmante vrouw zal op het Capitool worden gekroond. De geheele stad is in beweging, de viering van een genie wordt door het geheele publiek bejubeld. Oswald ondergaat de meest verschillende gewaarwordingen, terwijl hij onwillekeurig de zegekar van Corinne volgt. In het eerst heeft hij een tegenzin in een vrouw, die zich op deze wijze in het openbaar laat vieren, maar, zoodra hij haar nobel, beminnelijk gezicht heeft gezien, verdwijnt dat gevoel, want hij merkt, dat het Corinne niet om eer en lof voor zichzelve is te doen, maar dat zij geestdrift vraagt voor de kunsten, die zij dient. (Een mooie interpretatie van ‘l'art pour l'art!’) Tijdens de

plechtigheid in het Capitool staat hij vooraan, en hij ziet, dat zijn persoonlijkheid, zijn rouwkleeren en de trieste uitdrukking van zijn gezicht, Corinne's aandacht hebben getrokken, en dat zij hem met een verteederde sympathie beschouwt. Bij het verlaten van het Capitool valt Corinne de kroon van het hoofd. Oswald raapt deze op en als Corinne hem bedankt met een paar Engelsche woorden, voelt hij zich ten sterkste ontroerd. Is zij een Engelsche? Oswald, met zijn sterk ontwikkeld nationaal gevoel, wordt door deze overweging zeer geïnteresseerd.

Wanneer Corinne in gezelschap is, vormt zij direct het stralend middelpunt. En nu is het een der groote verdiensten van mevrouw de Staël, dat zij door de manier, waarop Corinne spreekt, en door datgene wàt zij zegt, volkomen aannemelijk maakt het enthousiasme, waarmee Corinne overal wordt begroet. Hoe dikwijls wordt in een roman een persoon ons niet als belangwekkend of geestig of humoristisch of ontwikkeld voorgesteld, terwijl wij er, blijkens zijn uitlatingen, niets van bemerken! Dat Corinne's improvisaties met aandacht worden aangehoord en toegejuicht, is voor den lezer alleszins begnrijpelijk.

En.... nóg een bizondere qualiteit van het werk is, dat Corinne's welsprekendheid volkomen *past* in het verhaal; het zijn geen noodelooze digressie's, haar improvisaties zijn geen ‘vulsel’; maar alle beschouwingen komen uit toevallige omstandigheden voort, zooals dat ook in het gewone, dagelijksche leven het geval is.

De persoonlijkheid van Corinne is in een geheimzinnig waas gehuld. Zij verstaat en spreekt alle talen, zij verdraagt zich met alle klimaten, en niemand weet, waar zij geboren is. Oswald, die haar heeft lief gekregen, zou haar tot zijn gemalin willen maken, maar hij is man van traditie en conventie, en hij eischt dus eerst haar vertrouwen. Doch deze onthulling wordt door Corinne van dag op dag verschoven, en om Oswald van dit chapiter af te brengen, noodigt zij hem tot wandelingen en interessante tochten, om hem zooveel mogelijk afleiding te geven. En ook zelve wil zij zich forceeren, om niet aan de noodlottige bekentenis te denken, die misschien een einde zal maken aan haar momenteel geluk; en daarom bedwelmt zij Oswald en zichzelve door ‘les plus hautes jouissances de la nature, la poésie et les arts’.

Eerst nadat zij den Vesuvius hebben bestegen en in doodsgevaar

hebben verkeerd, overhandigt Corinne aan Oswald het cahier, waarin zij haar levensgeschiedenis heeft beschreven.

Nooit heeft er een zoo fatale samenloop van omstandigheden bestaan. Corinne is Engelsche van geboorte, maar haar temperament heeft het monotone, flegmatieke Engelsche leven niet kunnen verdragen. En.... vreemde beschikking van het lot: in haar kindsheid was Corinne door de wederzijdsche ouders voorbestemd om te trouwen met.... Oswald zelf. Doch, Oswald's vader, ontsteld over Corinne's denkbeelden, die zij reeds, nog zeer jong, tot ontwikkeling bracht, en de levendigheid en ongeneerdheid van haar gedrag, vindt Corinne als echtgenoot minder geschikt voor zijn zoon, en kiest voor hem Lucile, een jongere zuster van Corinne.

Oswald verkeert door deze mededeelingen is een ontzettend moeilijke positie. Hij wordt aangetast in zijn twee meest overheerschende sentimenten: zijn nationaal gevoel van Engelschman en zijn eerbiedige liefde voor zijn vader. Men voorziet een funest einde aan de relaties van Oswald en Corinne. Want sedert Oswald alles weet, is de verhouding tusschen hen beiden geheel veranderd. Beiden voelen hun ziel verscheurd, in hun geest is niets dan opstand en strijd. Oswald kan er niet overheen, dat Corinne niet, zooals hij: ‘England, England über Alles, über Alles in der Welt’ kan stellen, en ook vooral, dat zijn vader haar niet als vrouw voor zijn zoon ambieerde.

Hij denkt er over om naar zijn geboorteland terug te keeren; en de beschrijving van het verblijf met Corinne te Venetië (in alle eer en deugd natuurlijk), terwijl zij al weten, dat zij eerlang zullen scheiden, is ‘d'une beauté lugubre extrémement orginale’, zooals madame Necker de Saussure het noemt.

Corinne, nadat Oswald vertrokken is, maakt in het geheim een reis naar Engeland, alleen om te ervaren, dat zij onmogelijk in dit land kan wennen, terwijl het Oswald natuurlijk even volstrekt onmogelijk is, om in Italië voor altijd te wonen.

Zij ervaart, dat Oswald werkelijk in het huwelijk treedt met haar zuster Lucile, en eenzaam en ongelukkig reist zij naar Italië terug. De zielstoestand van Corinne is voortreffelijk nagebeeld, en men voelt haar waarachtige smart, die niet eer eindigen zal dan met haar dood.

Het laatste gedeelte van het werk vormt een groot contrast met

het begin. In sombere kleuren is dit vervolg geschilderd, en men moet madame de Staël bewonderen om de wijze, waarop zij het lijden en langzaam verkwijnen van haar heldin weet weer te geven. Zóó touchant zijn deze tafereelen, dat de Koningin van Pruisen, slachtoffer der tyrannie van Napoleon, verklaarde, dat zij dikwijls verplicht was, den roman uit de hand te leggen, omdat de smart van Corinne haar eigen smart te overweldigend voelbaar maakte.

De opmerking is wel eens gemaakt, dat Corinne te theatraal, te romantisch is, om heel waarschijnlijk te zijn. Maar we moeten niet vergeten, dat mevrouw de Staël in deze figuur een bizondere gestalte wilde scheppen, en niet een gewone, reëele, alledaagsche vrouw. Zij creëerde een ietwat geëxalteerde, dichterlijke ziel, die op vreugden en smarten heel anders reageert dan de doorsneemensch zou doen. En daarom zijn haar woorden, haar daden altijd wat hooger gekleurd, dan die van anderen. Mevrouw de Staël zelve, ofschoon zij veel eenvoudiger was, had in dit opzicht iets van Corinne.

Een andere opmerking door de critiek gemaakt is, dat men Oswald te koel vindt, te weinig gepassioneerd. Maar de geroutineerde auteur begreep heel goed, dat de werking van den roman het grootst zou zijn, indien zij tegenover Corinne een geheel met haar contrasteerende natuur plaatste, èn Oswald was op-en-top een Engelschman, terwijl Corinne een veel meer Zuidelijk temperament bezat.

Wie en wat heeft madame de Staël in Corinne willen schilderen? Het is zeker, dat Corinne niet antagonistisch staat tegenover haar creatrice. Of was het de bedoeling der schrijfster, om aan te toonen, dat beroemdheid niet noodzakelijk het karakter eener vrouw bederft, dat zij, hoe zij ook wordt gevierd, vrij van pedantisme kan blijven, en natuurlijk eenvoudig en bescheiden zijn, hoewel haar innerlijk behoefte heeft aan succes. En velen zeggen dan ook, dat zij, door Corinne madame de Staël-zelve beter hebben leeren kennen.

Men vraagt zich af, waarom de vader van Oswald er zooveel op tegen had, dat zijn zoon een huwelijk aanging met Corinne, op wie in feitelijkheid niets ernstig was aan te merken, en die alleen wat vrijere manieren had, dan de toenmalige prude, stijve, ingetogen Engelsche meisjes hadden (wat heden ten dage óók al aanzienlijk veranderd is!). Maar men voelt, dat die vader alleen daarom een

rol speelt in het verhaal, om Oswald, die in waarheid dezelfde opvattingen als zijn vader huldigde, niet al te onwaarschijnlijk te maken. Thans heeft hij het support achter zich van het verlangen zijns vader's, voor wien hij een gehoorzame liefde en veneratie voelt. En dan komt daar nog bij, de overtuiging van Oswald, dat een vrouw als Corinne, die krachtens haar talenten aan de openbaarheid toebehoort, niet past in den tucht en de orde en huiselijkheid van een Engelsch milieu.

Lucile en Corinne eveneens staan tegenover elkaar als Engeland en Italië; als het binnenhuisleven en de publieke bestaanswijze; als het eclatante genie en de strenge en zedige deugdzaamheid. En men moet erkennen, dat beide soorten vrouwen met gelijke kracht van overtuiging zijn geschetst.

Men ziet gemakkelijk, dat de fundamenteele idee van Delphine en Corinne hetzelfde is. Hier, zoowel als daar, een superieure vrouw, die onmogelijk den platgetreden weg kan loopen, die haast alle vrouwen ter wereld hebben afgewandeld. Maar bij vergelijking spant Corinne de kroon. De heldin in Delphine heeft voor haar gedragingen niet het excuus een extra-ordinair begaafde vrouw te zijn. Corinne heeft openlijk met de publieke opinie gebroken, zonder haar evenwel door wangedrag te tarten, en met waardigheid stelt zij het alternatief: een huwelijk, of zich in wanhoop te verteren; het geluk.... of den dood.

Het boek had een ontzaglijk succes. De meest verschillende lezers konden er iets van hun gading in vinden, en de inhoud sleepte de geesten op onweerstaanbare wijze mee. Iedereen sprak over Corinne, iedereen moest en zou het boek hebben gelezen. Door heel Europa ging een kreet van bewondering, en de verschijning van dezen roman was een waar evenement. Ook in Engeland verwekte Corinne een ongewone sensatie. Het geheele gezelschapsleven werd er als het ware door geëlectriseerd; de menschen hielden elkaar op straat staande, om te informeeren, of men Corinne gelezen had. Men vond de zedenschildering van het Engelsche leven perfect. En zelfs de recensenten waren hoogst welwillend, en meer nog dan critiek ondervond madame de Staël allerwege een oprecht gemeende sympathie. En sinds dit oogenblik heeft de schrijfster niet anders dan werkelijk pleizier van haar werk beleefd.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Aug. van Cauwelaert. *Vertellen in toga.* - Amsterdam, Antwerpen 1935. Elsevier, Standaard-Boekhandel.

Aug. van Cauwelaert is een knap verteller. Ook op den korten afstand, de schets, toont hij zich een belangwekkende kracht. Op gevaar af door enthousiaste kunstenaars als literair administrateur gebrandmerkt te worden, wil ik toch de volgende notitie maken. Aug. van Cauwelaert is verplicht met zijn onbetwistbaar vertellerstalent nimmer roekeloos om te gaan. Er komt wel eens iets in zijn figuren voor dat ik vlak moet noemen door een niet onjuiste maar te haastige psychologie en eveneens door zijn iets te vluchtige taalgebruik. In zijn uitstekenden roman *Harry* dreigde op enkele bladzijden reeds even dit gevaar. Deze auteur moet zich dus nimmer overhaasten. Wat wordt hiermede nu bedoeld? Dat de goede schrijver noodzakelijk aan een roman jaren behoeft te schrijven? Geenszins. Er is een methode Flaubert en er is een methode, die overeenkomt met de wijze waarop Multatuli zijn *Max Havelaar* schreef. Eerstgenoemde, het is genoeg bekend, werkte, vijlde en schaafde jaren lang. De Hollander voltooide zijn beroemd boek in dertig dagen. Aan Multatuli vooral kan men gewaar worden, dat een cultureel en artistiek werk het resultaat is van jaren intensief leven, een losbarsting van elementaire psychische inhoudelijkheden, die eindelijk geuit moesten worden. Niet te haastig arbeiden voor een kunstenaar beteekent dus: geen werk verichten dat innerlijk niet gerijpt is. Iemand die niet wacht totdat zijn ideeën volgroeid zijn en dan toch schrijft, zal een werk geven, waaraan de beste waarden ontbreken. Aan het karakter van een werk bemerkt men wel eens, of zulk een schrijver inderdaad die mogelijkheid tot vervlakking in zich heeft.

Elk land, ook Vlaanderen, mag blij zijn, wanneer het weer eens iemand in zijn midden telt, waarvoor de Franschen het woord

conteur gebruiken. En toch is het de vlotte verteller, die het gemakkelijkst bedreigd wordt om zijn altijd wel werkenden aanleg te ontplooien, ook wanneer daartoe nog geen groote zielsbehoefte bestaat. Dit is eigenlijk het eenige wat ik op Van Cauwelaert weet aan te merken. Het is echter meer de vrees dat zijn soepel vertelvermogen zoo iets zou kunnen te weeg brengen dan dat dit nu reeds in ernstigen graad zou bestaan. Deze vijf vertelsels, zoowel 'En toen begon de ezel'...., dat oerkomisch is, als de andere, waarbij ge ook tragische en dramatische accenten te verwerken krijgt, zijn stuk voor stuk de moeite waard. Wat voor den rechter treedt, volwassene en kind, is altijd schuldig voor menschelijke rechtvaardigheid en misschien nimmer voor het hoogste Recht. Daarom ook zijn deze gevallen altijd smartelijk en door de wijze waarop Aug. v. Cauwlaert ons deze zielen suggereert eveneens altijd meer dan anecdotische gegevens, want in hun daad en misdaad, hoop, liefde, verlangen en teleurstelling algemeen menschelijk.

H.J. Stuvel. *Het nieuwe geluk.* - Leiden 1935. N.V. v.h. Batteljee & Terpstra.

Er leeft wel eenige fantasie in deze sprookjesachtige vertellingen. Veel wijzer ben ik er echter niet van geworden. Bij elke vertelling begin je met groote verwachting te lezen, maar wat dan volgt valt hard tegen. Klaarblijkelijk wilde de schrijver een schoonen vorm bereiken. Persoonlijk ben ik daar altijd voor te vinden. Ik erken gaarne, dat er een aantal poëtische regels in staan, die echter alle wat te verstard zijn en dikwijls te 'bloemerig'. Er wordt te bewust naar het mooie gestreefd. Dat de stijl lang niet zoo schoon of subtiel is als men bij oppervlakkige lezing geneigd zou zijn te zeggen, bewijst wel de geringe taalmacht waarover deze auteur beschikt. Zelfs de zinsconstructie laat af en toe te wenschen over. Overigens: alles schon da gewesen! Van Schendeltje spelen is nog zoo gemakkelijk niet.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 51. Deel 12.]

De waarde van het onuitgegeven dichtwerk van Willem Kloos door Max Kijzer.

De wijsgeer G.J.P.J. Bolland heeft meermalen gezegd: zoo omhoog, zoo omlaag. Willem Kloos heeft de waarde van deze these met zijn werk waar gemaakt. Want precies op de wijze, zooals hij na alles van de groote geesten der aarde zoo goed mogelijk onderzocht te hebben, tot eigen kracht en inzicht moet terugkeeren, en dat beteekent dat de dichter inziet, dat de grootste geesten het Geheim van het Eeuwige en Oneindige slechts als speculatieve Ideeën hebben kunnen benaderen met groote waarschijnlijkheidskans en meer niet - op dezelfde wijze wantrouwt hij elke aardsche verschijning van ding, mensch of menschenwerk.

Wanneer hij zich reeds in zijn jeugd tot de slechte, ziellooze dichters wendde en hun werk doldriftig ontmaskerde en verwierp, zooals zijn vriend Van Deyssel dit deed met de prozaïsten, dan moet ge dit, vooral bij Willem Kloos, niet zien als alleen een eenzijdig aesthetisch literair geval. Zijn heele wezen gaf hij als inzet. Het literaire is zoo met zijn bestaan ineengevlochten, het wijsgeerige behoort zoo eveneens tot zijn tweede natuur, dat hij zich nooit eenzijdig geven kan. Waakzaam is zulk een natuur ten opzichte van het leven en van den schijn, ofschoon haar spontaneïteit schijnbaar anders zou doen veronderstellen. Zulke naturen hebben onbewust groote reserves en intuïtief voelen zij onmiddellijk wat hun als schoone schijn of als quasi-kunst wordt aangeboden.

Het schijn-schoone ontmaskeren zij even fel als de holle leuze

die als eeuwige waarheid dienst moet doen. Zij hebben wapens tegen dogma en rhetoriek, tegen pathos en muffe zoogenaamde moraal, die niets anders tot inhoud heeft dan de vrijheid van de persoonlijkheid te beknotten. Zij zijn de groote onthullers soms van de eenzijdigheden van godsdienst en politiek. Eeuwenlange fouten in het menschelijk denken herstellen zij met hun ontstellend groote rust of fantastische driften. Het zijn mannen als Nietzsche en Kant, Schopenhauer en op kleinere schaal hier in Holland bijv. Multatuli. Zij vragen naar preciesheid, omlijning en helderheid.

Voor de dichtkunst, het blijkt uit ‘Veertien jaar Literatuurgeschiedenis’ en uit ‘Letterkundige Inzichten en Vergezichten’, wij komen het in tientallen Binnengedachten, gepubliceerde en ongepubliceerde tegen - vraagt Kloos steeds weer, slechts het sterk en duidelijk geziene met het Woord te bestendigen, tout court: hij eischt verbeeldingskunst. Wantrouwend staat de dichter, ook in dit verband, tegenover het schijn-schoone en tegenover het klatergoud dat imponeert, maar waaraan het gemoed geen deel heeft. ‘Mijn Ziel bleef ik bespieden’, zegt de dichter. Kenmerkend zijn de regels, die ik eveneens in dit verband in een der onuitgegeven Binnengedachten mocht aantreffen:

> ‘Wanneer 'k eind'lijk eens voor goed vergaan moet, zal ik dit heerlijk achten’.

En wat blijkt verder uit de Binnengedachte die aldus begint? Dat hij zelfs al zou hij ontzettend pijn moeten lijden, daarin zal berusten, omdat hij weet dat hij van jongsaf aan, trots vele dwalingen steeds uit zijn ‘Binnenst’ heeft geleefd en slechts hiermede, dus helder en precies, de uitingen van dit leven heeft aanschouwd en beoordeeld.

In mijn vorig geschriftje over de Binnengedachten mocht ik reeds even iets opmerken over den onvolprezen waarheidsdrang, die Kloos als mensch en kunstenaar beheerscht. Deze driftige zucht om de kern te ontvouwen gaat door zijn werk, breed en deinend als een roofvisch, golven voor zich uitstuwend, door de zee. Ook in deze reeks van sonnetten verloochent zich dit niet. Deze honderden Binnengedachten, die ik mocht analyseeren, zijn dikwijls de zeer typische ‘aus einem Gusz’ genoteerde oerstaten van een mensch,

die zich vooral door dit groote waarheidsmotief laat leiden en dat sterker is dan hij zelf. In de gewone uitingen - en dit bedoelde ik ook met het citeeren van ‘zoo omhoog, zoo omlaag’ - treedt deze verheven wereldbeschouwing voor den dag.

In zijn omgang met menschen vraagt hij naar waarheid. Wanneer zij hem teleurstellen, kon hem dit na niet te weerhouden drift soms jarenlang verdrietig maken. Dan kwam het met deze menschen tot een breuk, maar wie denkt, dat de gepassioneerde kunstenaar spoedig iemand die hem eens de hand had gereikt, van zich afwierp, vergist zich toch. In zijn omgang met menschen zal ook hij gefaald hebben en heeft hij zijn vijand wellicht niet altijd zoo mild beoordeeld als men van een figuur, die zoo vertrouwd is met de liefde der werkelijk geloovigen wellicht zou kunnen meenen. Toch kon hij van een makker meer velen dan men zoo oppervlakkig van den hartstochtelijken, zelfs onbesuisden schrijver van de scheldsonnetten zou verwachten. Opmerkelijk is deze uitlating, die ik vond juist toen ik even opkeek en hem aan de schrijftafel zag zitten, zijn hooge gestalte gebogen over zijn werk:

> ‘En brak met menschen schaarsch, slechts wen er een mij bleek
> Expres te liegen’.

Dan kwam de geheele Kloos, de mensch en kunstenaar in actie en hij erkent zelf, dat dit gevoelsbesef tijdens zijn jeugd in hem aanwezig was.

Er bestaat voor den dichter van de Binnengedachten een onzichtbare wereld, waar de tijdelijk waarneembare dingen slechts de modulaties van zijn. Op een hallucinante, soms occulte manier deelt zich deze zienswijze aan de mystieke gesteldheid van den dichter mede. Wanneer hij zich bezint op het wetenschappelijk denken, op het daglichte weten, dan bemerkt hij de groote onvolledigheid van de menschelijke kennis. Hij neemt er geen genoegen mee. Zijn geheele wilsleven komt in opstand tegen deze beperktheid. Als vanzelf gaat hij over in een mijmering naar aanleiding van de avondschemerige achterwereld, die de onvolkomen aarde een volledigen inhoud en een volmaakten vorm verschaft. Een zekere droevige gelatenheid gaat over hem heerschen, een zekere meerstille berusting, die ook den ouden Indischen wijzen niet vreemd was.

Het is van verstrekkende beteekenis, wanneer de dichter opmerkt, dat hij zich bijna even gaarne aan het lijden overgeeft als aan het genieten. Hij bedoelt precies, dat het eene zoowel als het andere het Absolute weerspiegelt. Geen nietige levensvreugden, beweert de dichter, kunnen mij afbrengen van de schaduw des doods, die eens de eeuwige verlossing en het blijvend gered-zijn voor mij zal beteekenen. Te midden van jolijt, te midden van wereldlijke beproeving zal hij zijn geduld niet verliezen en met energie rechtop blijven staan. Dat elk aardsch tafereel, elke vreugde en elke droefheid slechts herleidingen zijn van het Eene Mysterie, waarvan alles uitgaat en waartoe alles weer komen zal, is voor hem een onherroepelijk weten. Het blijft zijn vertrouwen op eigen zielskrachten die hem de zoo noodige rust verleent.

Terwijl hij zijn vrienden, die van hem heengingen, gedenkt, gaat toch als een kille windvlaag deze melancholie door zijn woorden: zij die gestorven zijn, zijn thans zonder last van wereld en mensch. Zij zijn uitgetild boven kleine tijdelijke dingen, waar wij, gedupeerde stervelingen dikwijls zoo hulpeloos tegenover staan. Zonder wereldsmart is de uitverkorene evenmin als de pooverst bedeelde. Ik heb het nog eens mogen opmerken: de Binnengedachten zijn confessies. De inhoudsvolle beteekenis van vele dezer ongepubliceerde verzen kan ik u duidelijk maken met de woorden: wie het omlaag tracht te vinden, wie op aarde gelukkig wil worden, zal altijd bedrogen uitkomen. Diepe wijsgeerigheid vindt men in het sonnet, dat aldus begint:

> ‘Waarom zijn allen hier vergaan, terwijl 'k nog blijf’.

Hegelsch is de wijze waarop hij het eene zonder het andere niet gelden laat. Wij kunnen ons zelf een winst verschaffen op vele onzer medemenschen. Hij die zijn aardsche behoeften weet te bekrimpen en die daardoor stijgt tot datgene waar slechts de ziel aanspraak op maakt, heeft zichzelf in den voorhof geplaatst waar een afglans van het zuivere licht hem zeer zeker zal tegemoet treden.

Aan mensch, leven en kunst stelt hij hooge eischen. Hij is van nature verheven. Van deze persoonlijkheid moest vanzelf de these komen, dat het eenige waar wij hebben naar te vragen bij een kunstwerk is, of het een goed, edel, een zuiver resultaat is van het

menschelijk scheppingsvermogen. Zijn psychologisch-literairen kijk vinden wij ook hier terug. Naast zijn droomleven ontdekt men een helder en bijna geraffineerde zelf-analyse en al heel spoedig bemerkt hij, wanneer de handelingen of de uitingen van een kunstenaar niet overeenkomen met datgene wat zij in werkelijkheid bedoelen. Onomwonden stelt hij hun dit voor oogen. De sonnettist der jonge Nieuwe Gids-beweging, dien men met zijn verrassend nieuwe beelden, natuurlijke rhythmiek en taal-revolutie een rassen literairen dood voorspelde, herkent thans als schrijver van de pantheïstische Binnengedachten een analogen toestand. Ook hier treft men een gepaard gaan van het zakelijke met het occulte.

Stond men vroeger vreemd tegenover het nieuwe beeld, tegenover den nieuwen vorm, thans is het wantrouwen gericht tegenover een inhoudelijkheid, die niet zoo klaar en snel in het bewustzijn dringt als een gangbaar gedicht dit gewoonlijk doet. Kloos is zich dit bewust. De rust die slechts door een zeker weten verkregen kan worden, heeft hij de lange jaren door, en niet zonder moeite, verkregen. Toen een reeks sonnetten van den Brahma-philosoof Andreas dèr Mouw, Adwaïta, in 'De Groene Amsterdammer' verscheen, gingen er hoon en spot op over zooveel verwardheid en dwaze verhevenheid. Voor een deel is thans de schoonheid en wijsheid, die Adwaïta en Kloos met hun gedichten brachten, erkend. Deze tijd zal eerst nog, en wie weet helaas door welke groote straffen, van haar wreedheid, eenzijdigheid en vlakheid moeten genezen, wil men over alle liniën deze voorloopers naar hun werkelijke waarde laten gelden.

Is het Boek der Boeken gemakkelijk te verstaan? Was de openbaring die de profeten brachten niet aanvankelijk voor ons, onwetenden en half-wetenden, in sluieren gehuld? Hoevele malen werd Nietzsche misverstaan! Hoevele malen hebben bleekzuchtige humanisten het rationalisme van Nietzsche getracht te kooien in een of ander leerstellerig dogma? Bevat het afwijzende en ontkennende van den vurigen Nietzsche niet meer edele passie en zielevuur dan de halfzachte 'Bejahungsleer' der vage religieuzen? In welk verband durf ik Nietzsche dan te noemen met Eckehart bijvoorbeeld? Slechts in dit: dat de eerste in even groote bewogenheid afwees wat de laatste als kennis van het eeuwige a-priori aannam.

In de drift der bedoeling, in het vuur der oprechtheid huist de grootheid van een mensch. Het is deze passie waardoor het genie zich kenmerkt. Het samengaan van het oerrustige, het cerebraal koel ontledende van den rationalist met het gepassionneerde zoeken naar den bekenden Ongekende, die de planmatigheid van den Kosmos constelleerde, het heelal schiep, vindt men ook bij den dichter van de Binnengedachten.

Nietzsche is niet de ontkenner en omverwerper van alle waarden alleen. Hij is niet slechts beeldenstormer, niet uitsluitend zie ik Nietzsche, gelijk Menno ter Braak hem ten opzichte van Freud trachtte waar te maken. Hij is nog veel minder iemand met tendentieuze ambities, een aanhanger van een religieus dogma met de vaag humanistische strekking van eeuwigen vrede op deze aarde. Hij is zoowel het eene als het andere, incompleet, en in totaal meer dan deze. Gelijk Kloos werd hij van binnen-uit bevolen. Er zijn krachten die leiden, al zal het doel een vraagteeken blijven. Er is een natuurwet, die den temperamentvollen kunstenaar tot zwerver en vagebond maakt, ondanks een hoed en een boord, die hem den strop doet verdienen, al mondt zijn bestaan uit in de luxe van een weelderige dancing. Er is een natuurkracht, die den kunstenaar, die den scheppenden waarheidslievende, ook al is hij atheïst, tot een heilige maakt, al mondt zijn veelkleurig bestaan uit in de monotonie van de galg. Maar dan ook kunnen voor den grooten mensch de laatste seconden het licht der eeuwigheid te voorschijn roepen. Kenmerkend is de Binnengedachte, die begint:

> ‘'k Werd steeds van binnen uit bevolen’ enz.

en de beginregel van een sonnet dat hij twee dagen later schreef:

> ‘'k Ben even wild-inwendig maar nog meer bedachtzaam’ enz.

Hoe luidt mijn introspectie, vraagt Kloos. En het antwoord is: iemand die van binnen uit werd bevolen en die zelf in het meest gewone moet handelen op bevel van een macht, die op een of andere wijze in mij werd uitgedrukt. Dit is geen zwakte. Kloos ziet het aldus: er is een macht, die den wil van de scheppende persoonlijkheid in beweging zet. Het is de Wil, die het individu

tot deze werkzaamheid noopt. Het is het vloeiend maken van den geest: de individueering. Wanneer deze wil om zoo te zeggen door deze absolute macht in beweging gezet is, Kloos spreekt van een zekere bezieling, die ook het levenlooze ontvangt, dan zal diezelfde vruchtbaar gemaakte wil den mensch doen hunkeren om die macht, die oorzaak is van eigen werkzaamheid, te leeren kennen.

Er is een eigenaardige wisselwerking tusschen den Absoluten Wil en den menschelijken geest. De geest, die tot veruitwendiging komt, omdat de Absolute Wil het persoonlijk streven in beweging zet. In dit hooge besef leeft Kloos. Vandaar uit beoordeelt hij ook letterkundig. Uit het vers, dat aanvangt: 'In stil geboorne ontroering' kan men eens, wanneer het gedrukt is, en ik twijfel geenszins of een uitgever zal hiervan het belang begrijpen, op fraaie wijze gewaar worden, hoe Kloos zich deze constellatie van wereldwil en menschelijken geest heeft gedacht. Uit dit gedicht komt u ook die heel eenige metaphysische passie tegemoet, die ik nu zou willen noemen een Kloosiaansche oerdrift.

Wanneer de menschelijke wil, openbaart ons dit vers, door den Alwil vloeiend gemaakt wordt, dan krijgt het menschelijk streven een rhythmischen gang, het is een deel van de dichterlijke potentie; er is, zegt Kloos in een werkelijk grootsch gedicht, maar eveneens in een met het Woord geopenbaard denkproces, een hooger rhythmus, dien wij als stijl hebben te leeren waardeeren. Van dezen eisch kan ik in mijn beoordeelingen niet altijd uitgaan, erkent de schrijver van 'Veertien jaar Literatuurgeschiedenis'. Ik moet in de literatuurcritiek meermalen gedetailleerd handelen, dat wil zeggen: soms moet ik iets van de positiviteit van voornoemden eisch laten varen en slechts kijken waar het werk ondeugdelijk is, dat wil precies zeggen: waar het als natuurlijkheid tekort schiet of waar de taalboetseering zich niet harmonieus voegt naar den te verbeelden inhoud.

Critiek is contrôle uitoefenen en dit komt bij den leider van De Nieuwe Gids vooral naar voren. Zijn theorieën over de dichtkunst zijn het natuurlijke resultaat van een voortdurend onderzoeken en waardeeren van het te beoordeelen werk. Het is uit dit wikken en wegen, dat niet alleen de paedagogische maar eveneens de aesthetische waarde van de critiek ontstaat. De bewijzen hiervan vindt men in zijn scherpe critieken op de tallooze rijmelaars uit de

19e eeuw en op enkele zwakke talenten uit het begin van de twintigste. De zucht om deze contrôle over anderen uit te oefenen bracht vanzelf een aesthetisch zelfonderzoek mede. Kloos onderzocht nog kort geleden zijn thesen vanuit de verste jaren en laat bij zichzelf geen enkele tegenspraak hiervan toe: ‘Dat 'k nooit weerspreek mij, sinds mijn eerste jaren’.

Uit zijn individualiteit blijkt juist zijn saamhoorigheidsgevoel. Niet het saamhoorigheidsgevoel van een door materieele dingen van buiten-af bij elkander gekomen kaste, maar de liefde van een mensch voor de menschen, die den waren vrijgeest kenmerkt. Het is dit gevoel van eenheid, dat op zichzelf niet voldoende is om de wereld blijvend gelukkig te maken - dat ware misschien niet eens te wenschen -, doch die de meest uiteenloopende psyche's verbindt.

De drievoudige Idee, geaccentueerd in Brahma, die de Upanishads beheerscht, diende den idealist Spinoza tot levensleer. De sensualisten Herman Gorter, Karel van de Woestijne en Willem Kloos maakten op hun wijze geheel anders weer dan Adwaïta, mystisch en de eerste vooral Spinozistisch, deze Eenheidsidee voelbaar. ‘Dat we allen één zijn, is het allerdiepste’. Dit is geen één-zijn van een groep saamgekomenen voor eenzijdige belangen. Hiermede wordt bedoeld de richting van den geest, die voert van kern naar kern en die somtijds voor uitzonderlijke persoonlijkheden als een ster in een donkeren hemel lokkend schitteren blijft. Typisch voor de geheele geestelijke structuur van Kloos is het gedicht, waarin ik den regel vond:

> ‘Och 'k leef niet en leef wèl, wat 't Leven is weet 'k niet’

en verder op:

> ‘Van kind tot thans is aardsche Waan’.

Gelijk de eenvoudige schoenmaker Jacob Böhme, dien Kloos besprak in zijn ‘Letterkundige Inzichten en Vergezichten’, houdt hij zich bezig met de elementen, waarvan ons de geschiedenis leert dat zij te zamen het geheim des levens bevatten. Voor de verklaring van het levensraadsel bevredigt hem dit niet. De simplistische constateering van het Statische Zijn, de Dynamische Wording,

begrippen als Stof en Kracht, Relatief en Absoluut, voldoen hem niet. Met enkele mystici en dichters vraagt hij zich af: is deze zoogenaamde werkelijkheid geen fictie, geen nevel, geen droom? Is deze gansche aarde geen waan?

Evenals Laotse vindt hij als vrucht dezer mijmeringen iets als een resultante, die ik u met de volgende woorden wellicht kan duidelijk maken. Wanneer ik om mij heen kijk, redeneert Kloos, dan neem ik verschijningen waar van wezenlijk ongekende dingen, die wij naar analogie en afspraak benoemen. Het kijken bevredigt hem niet. Onbewust voert hij zichzelf boven zuivere rede en kencritiek uit. Er geschiedt hem wat Meister Eckehart heeft geformuleerd: in de directe, in de onmiddellijke aanschouwing van lijf tot het Ongekende openbaart zich God.

Wanneer ik diep in eigen geheime geesteswerking schouw, wordt mij van de buitenwereld meer verklaard dan dat ik dag en nacht naar de elementen blijf turen. De persoonlijkheid, geïnspireerd door een altijd werkzame, maar nimmer gekende macht, een moment eeuwigheid proevend in de klare sferen der creatie, wordt gedurende dit oogenblik meer van de hem omringende werkelijkheid gewaar dan degene, die met de meest mogelijke accuratesse de buitenwereld copieert. Dit zou eveneens de groote aesthetische les kunnen zijn, die ons vooral deze groep onuitgegeven Binnengedachten leert.

Den 26sten Juni 1934 schreef Kloos een gedicht, dat begint: ‘Toen 'k omstreeks tachtig’. Op dit vers maak ik de jonge dichters of de studenten, die zich willen inwerken in De Nieuwe Gids-Beweging, vooral opmerkzaam, want ook hiervan acht ik de toekomstige publicatie zeker. Het was omstreeks tachtig, zegt de dichter, dat er veel weerzin bij mij opkwam, toen ik verzen las, die toenmaals bewonderd werden. Ik ontmoette geen dichter, maar een dominé. Wat voor poëzie doorging, was woordrhetoriek, waaruit geen klacht zong, geen jubel mij tegenlachte en waarin stemming en atmosfeer ontbraken.

> Als knaap vaak liet 'k gelaten gaan me op 't Mijmren, dat mij steeg
> En woordloos mij vervulde als Wind, terwijl al de andren speelden
> Met woorden, die niets zei'n mij. Weetloos half nog, niet verbeeldde
> 'k Mij toen, van andren te verschillen. Sterk en logisch reeg

Mijn plots soms denken gaan aan 't vroegre zich, wen droomend neeg
Mijn hoofd zich naar mijn borst. 't Aldaagsche was dan weg. 'k Verheelde
Voor allen alles wat in me omging, daar 't mij zwaar verveelde,
Dat 'k werd verkeerd begrepen steeds. Geduldig dies ik zweeg.

Uit bovenstaande Binnengedachte blijkt, dat zijn levensrichting in hoofdlijnen reeds in zijn vroegste jeugd bepaald was. Deze beginselvastheid geeft hem de rust waartoe slechts een mystiek aangelegde natuur in staat is. Het verschil dat hij opmerkt bij zich zelf met de hem omringende personen kwelt hem. Hij is te schuchter om van zijn eigen uitzonderlijkheid reeds dan overtuigd te zijn. Het is vooral een intuïtieve begaafdheid die hij als een eerste ontwaken in zijn jongelingsjaren opmerkt. Hij heeft volstrekt geen minachting voor het daaglijksch doen van anderen, maar zijn horizon raakt steeds meer uit hun gezichtskring, zijn pantser is reeds in dit stadium van zijn leven een bewust en inhoudsvol zwijgen. Zijn heele leven door heeft hij dit verschil opgemerkt en beschreven evenals hij het waarom daarvan gepoogd heeft te doorzien en te verklaren. Waarom moest ik door zoovele ware en onware feitelijkheden heen om tenslotte iets van de Eeuwige Waarheid te gaan beseffen? In meer dan een Binnengedachte erkent hij ronduit dat dit dwaze bestaan hem menigmaal te zwaar werd. En waarin vond de beroemde tachtiger eigenlijk zijn feest der Verlossing? In dit wat ik nu zijn liefde voor de kunst en zijn belangstelling in het geheim van leven en dood wil noemen.

Een der belangrijkste kernpunten der gepubliceerde Binnengedachten komt in andere verwoording in het onuitgegeven werk zoo mogelijk met nog grooter drift terug. Het is een dubbele gedachte, een contrastwerking suggereerend, die hij vele malen bij elkander gebruikt. Wanneer hij over het wezen van den Kosmos spreekt, denkt hij dit steeds, men zou kunnen zeggen in een verlengde parallel met de menschelijke ziel en meer dan eens noemt hij dan dit mysterie van het Al: het Zelf. Direct daarbij valt hij van deze abstracte redeneering, het Zelf als voorhof gedacht tot het Andere, waarvan een vaag vermoeden ons wel eens beroert, in de bijna nuchtere psychologische ontleding van menschen en kunstenaars, van tijdgenooten, die hem omringen.

In de Binnengedachte, die hij schreef den 15en Mei 1934 vinden wij de volgende regels:

> ‘Daarom soms vroeg 'k mij: Wat is 't Zelf?
> Is 't soms de doorgang tot
> Iets anders, wat wij niet vermoeden?’

Reeds den volgenden dag schrijft hij een vers, waarin de volgende regels voorkomen:

> ‘Wat zijn wij menschen vraagt mijn Ziel stil in zichzelf zich. Komend
> Eenzaam op de Aarde en 't veeltijds blijvend, stil bevocht 'k mijn Baan,
> Mijn eigne me in dit Aanzijn en ben stilkens blijven gaan
> Mijn waarsten weg, voor ongeluk nooit zwichtend, vreedzaam droomend
> Begon 'k mijn Zijn hier en ternauwernood één oogwenk toornend
> Doorstond ik wat gebeurde’.

Deze en andere verzen maken een psychologische vergelijking overzichtelijk. Opmerkelijk is de zeer vaste lijn, die er loopt tusschen zijn brandenden wil van jongen onstuimigen kunstenaar tot en met de redelijke bezinning van thans. Een these, voor de kunst van blijvend belang, is altijd de resultante van een impulsief gedachteproces, gevoed door een temperament. Ik meen dat dit de oorzaak is, waardoor hij het essentieele van zijn aesthetische theorieën nimmer behoefde te herroepen. Hij zegt ergens: ik voel mij lichtelijk misplaatst op deze aarde, want men is te oppervlakkig om het typische mensch-zijn, dat zich achteraan in mijn psychisch wezen bevindt, te doorgronden. In hetzelfde gedicht roept hij uit: ik kan hier buiten. Beteekent dit nu, dat hij onverschillig is ten opzichte van den mensch met zijn tekortkomingen? Geenszins. Waar hij een aanranding vreesde van zijn persoonlijkheid, voerde hij den oorlog die noodig was. Daartegenover zijn er enkelen, die hem verwant zijn en dit beteekent: eerbied bezitten voor zijn kunst en trouw aan den mensch Kloos. Deze weinigen heeft hij scherp opgemerkt en gesignaleerd, ook in enkele ongepubliceerde Binnengedachten.

Op die plaatsen spreekt deze krachtige man met teedere woorden over een genegenheid, die hem waardevol is. Hij erkent ze in hoogeren zin noodig te hebben. Hij bekent, dat deze herinneringen hem het best afvoeren van een altijd weerkeerende melancholie, die soms dagenlang bezit van hem neemt.

Als een bekentenis klinken de woorden: eens vreesde ik dat ik niets om menschen gaf, maar nu ik gerijpt ben, weet ik dat dit precies beteekent, dat menschen die zich tevreden stellen met den buitenkant van het leven en mijn kleine levensdaden, inderdaad als vluchtige schaduwen langs mij heen glijden. Die enkelen echter, die zich de moeite getroost hebben de beteekenis van mijn woord en de stormen van mijn leven te onderzoeken, hebben mij met een geheime stof als het ware ingeënt, waarvan de werking onafgebroken blijkt te zijn.

Uit deze innerlijke gesteldheid ontstonden de waardeeringssonnetten voor zijn vriend en biograaf Dr. K.H. de Raaf. Dr. De Raaf volbracht zijn moeilijke taak op zeer complete wijze, bijna zonder een detail te verwaarloozen. Het is juist dit laatste dat Kloos zulk een groote voldoening schonk. Dr. De Raaf wees op den dreun en de klassieke constructie van de volzinnen in het critische werk van Kloos en op de volheid en de rhythmiek van het aandenderende proza. Deze literair-historicus wees er eveneens op, dat zijn studies het typisch harmonische vertoonen van uit slechts *enkele aesthetische oer-theorieën* ontstaan te zijn.

Het is de verdienste van den vlot schrijvenden Khouw Bian Tie en van den rijkelijk georiënteerden essayist H.H.J. Maas, dat zij eveneens na grondig zelfstandig onderzoek op deze belangrijke bijzonderheid hebben gewezen.

Volkomen het recht heeft Kloos om uit te roepen: ‘Mijn doelwit heb 'k nooit vergeten’. Ik hield van mooie dingen, zegt de dichter verder, maar van zelf geziene. Aanvallen kon ik trotseeren, want de waarheid, die de kunst vanzelve met zich medebrengt, die ik theoretisch verdedigde en in eigen werk bracht, kan niet vergeefsch geweest zijn. Mijn innerlijke stem zal de stem ontmoeten die hierop kan reageeren. Ik heb een keus gedaan. Uit dit woelige leven koos ik het beste wat er voor den mensch bestaat: de liefde. Wat ik voor waarheid hield, heb ik beleden en niet als een dier, doch als een geesteswezen heb ik geleefd. Ik heb de kunst gegeven wat de

kunst behoeft. L'art pour l'art in dien zin, dat ik mijn schoonheidssensatie zoo goed mogelijk als pure schoonheid heb verwoord en nimmer met inhoudelijkheden heb besmet, die tot een andere categorie van leven, voelen en creëeren behooren. Kome wat kome, roept de dichter uit, verandere wat verandert, ik voel harmonie tusschen mijn Binnenwezen en het omringende Aardsche. Uit de Harmonie der Sferen stijgt het zielvolle poëem. Wanneer ik deze stuwing in mijn Zelf gewaar word, dicht ik.

> Wen 'k zong voorheen van de Ikheid, scheen 't me een reuzehoog verschijnen.
> Meer deed, doorstond 'k dan velen, maar 'k weet stervend me als elkeen.
> Als diep-in Wijde sterk ik streefde steeds, doch ging 'k eens heen,
> Dan raakt het *niets* me, of men vergeet me. 'k Loop op stille Lijnen,
>
> Die schaarsch slechts leken die der velen en met vreugd droeg 'k pijnen
> Die nooit doorzien wreed schokten door mijn Ziel en Geest mij heen.
> Daar alle Vagen die niets zagen, doodbedaardjes deên
> Of wat 'k wijd-geestlijk wrochtte was onwetend zeuren, dreinen.
>
> Och, vredig veelal leef ik in fijn-geestlijk Doen: kalm deinen
> Mijn Ziel blijft, wieglend op haar kracht in Heden en Verleên
> En telkens weer mijn Lied rijst en mijn logisch Denken. 't Kleine
>
> Voelend bepeins ik even graag als 't Grootste met mijn fijne
> Macht, die vertsaagde nooit, totdat 'k op 't allerlaatst als Een
> Der tallooze onverstanen in 't Oneindge weer verdween.

Ook in de onuitgegeven Binnengedachten vernemen wij een Stem, die het epos vertelt van den eenzamen denker en mysticus. Berusting en pessimisme vindt men ook op vele plaatsen der opgepubliceerde terug. Zijn driftig gehanteerd mes snijdt in eigen geest en vleesch. Dit leven doorkruist velden met onzichtbre grenzen, die zich bevinden tusschen het landschap van de schoonheid en het rotsgebergte der waarheid. Tot de romantische natuur gericht, grijpt hem een droom die hem voert naar het raadsel der werkelijkheid.

Laotse, die de wereld niet behoeft te zien om het geheim dat achter haar verschijnselen ligt te beseffen, de meer ‘landwirtschaftlich’-georiënteerde Konfutse en de maskers van andere Chineesche wijzen mengen zich in dit verbeeldingsleven. De Grieksche Goden worden concreet. Saamvattende waarde-oordeelen, a priori in iederen mensch aanwezig, worden bepeinsd. Schroomvallig reikt de dichter den eenvoudigen schoenmaker Jacob Böhme de hand. Leven en dood: voor den denker physiologische verschijning van een en dezelfde oerwezenlijkheid, voeren den lyricus weg van de schoonheid van bosch en veld en even plotseling ontwaakt er een hevig verlangen in hem om de problemen der aardsche en onaardsche werkelijkheid te doorgronden.

Andersom: met zijn onvermoeiden geest vertoevend in een philosophisch proces, geïnspireerd door Hartmann, Berkeley, Kant of Bierens de Haan, wikkend en wegend de moleculaire juistheid van het anorganische, kennend de wonderen van het cellenleven van den organischen levensbouw, voert even spontaan een andere hunkering hem van deze wereld vandaan naar een ongelooflijk lokkend Elysium. Tusschen poëzie, mystische vervoering en de wetenschap der wetenschappen schrijdt en verwoordt zich dit leven. Dat niemand van deze hooge opvatting tot een zeer persoonlijke skepsis komen moest, valt eveneens niet te verwonderen. Wie dezen gecompliceerden mensch doorziet en zich door de nuchterste verwoording niet laat afschrikken, verstaat eveneens deze regels:

> ‘Haast geen ooit leefde als Ware op de Aarde. 't Ware is Vreemde Schijn’.

In mijn vorig werkje memoreerde ik den Kantischen inslag, die een enkele maal in dezen arbeid te ontdekken viel. Dr. K.H. de Raaf spreekt in zijn standaardwerk van de psychisch-monistische wereldbeschouwing van Willem Kloos. Kloos neemt ongeveer aan, dat wij wel nimmer heel veel verder zullen komen dan te constateeren: de verschijning van het wezenlijke ding. Dit eigenaardige van het menschelijk waarnemingsvermogen en het ervaringsverschijnsel transplanteert hij, als ik het zoo eens mag zeggen, op een psychische gewaarwording. Hij heeft de stelsels overdacht, de wijsgeerige dichtwerken gelezen en met dit onderzoek doet hij

zijn winst. Tenslotte was er iets sterker dan ik zelf, roept hij uit, ik moest vertrouwen op datgene wat mijn altijd vurig werkend brein te voorschijn riep.

Hij bezit steunpunten: de onveranderlijkheid der 'Platonische' Ideeën komt meermalen tot uiting. Spinoza's ordenend Substantiebegrip is hem meer dan oppervlakkige invloed. Wanneer het er echter om gaat het leven als compleetheid te karakteriseeren, dat wil dus voor hem zeggen eveneens den dood, dan vervreemdt hij van elk denk-stelsel en wordt slechts eigen visioen en verbeelding in hem werkzaam. Wie denkt dat hij door dezen ingetreden extatischen toestand niet meer aan de redelijkheid is genavelstrengd, vergist zich. Voor deze sceptici hoop ik, dat ook de ongepubliceerde nog tijdens zijn leven gedrukt zullen worden. Zij zullen zien, dat den mijmeraar, die diep en eenvoudig zegt dat in de rust van den dood de ziel tot schoone voleinding komt, daar waar het noodig is, redelijke saamvatting en verstandsonderscheiding geen moment verlaten.

Zijn laatste les is, dat wij den dood niet kennen. Hij is het laatste physiologische verschijnsel van het leven. Dat hij als dichter verheerlijkend den dood kan omschrijven, als schaduw in schaduwen kan doen vergrauwen of als een lichtvoetigen redder uit allen nood kan beschrijven, heeft voor den goeden verstaander met deze wijsgeerige conclusie niets te maken. Ook wanneer een groot dichter, mysticus of wijsgeer God nadert, is hij klein. Wat den mensch uiteindelijk kan geschieden is het schoone geschenk, dat zijn inconsequentie goddelijk wordt. Er is één troost, die den dichter, door vele vertwijfeldheden oproerig gemaakt, rust geeft. Wat hij uit zijn onbewustheid schiep stelt hij op rekening van zijn natuurlijke gave. Daarom heeft hij vertrouwen in deze kleine scheppingsdaden en daarom mogen wij, meen ik, ook vertrouwen hierin hebben. Wat hij 'bewust' verrichtte, geschiedde, hetzij spontaan, hetzij na zorgvuldige overweging, in de volle glorie van wat voor hem waarheid en eerlijkheid beteekende.

Het zal niemand verwonderen, dat de dichter, ook in de meest verheven gedachten in deze gedichten uitgedrukt, steeds weer tot zijn oude liefde, het wezen der ware dichtkunst, terug komt. Wij lezen o.a. dat Huet juist oordeelde, over een klaar en helder inzicht

beschikte in zake literatuur, hoewel hij het inzicht voor het opmerken van een op handen zijnde nieuwe dichtkunst evenals Vosmaer miste. Merkwaardig is het sonnet, dat ons mededeelt dat de dichtkunst nimmer een zeuren over oude abstracties zijn mag:

> 'De Dichtkunst mag geen Zeuren over oude Abstracties zijn'.

De objectieve letterkundige keurder treedt plotseling te voorschijn. In een hiervoor kenmerkend sonnet verdiept de dichter zich in de generatie der dichters, die De Nieuwe Gids-periode voorafging. Wat waren de meesten der veertigers, vraagt hij. In een enkelen zin bepaalt hij de geringe waarde van hun poëzie. Hun zetels waren hoog genoeg, zegt hij, maar hun grootste fouten waren de volgende: in steeds weer eendere teksten hoort men bij hen een zwakke nagalm van het Boek der Boeken. Om gesticht te worden, zegt Kloos resoluut, behoef ik geen gedichten te lezen, doch verdiep ik mij rechtstreeks in den Bijbel. Daar lees ik het zonder omwegen, nimmer in een suffe terminologie, dus tout court: veel echter. Bovendien merkt men wel af en toe, dat zij muziek probeeren te geven. Zij spelen viool, maar hun instrument deugt niet. Wil men per se waardeeren, dan valt bij velen van hen ongetwijfeld de correcte taal op. Met een beschaafde woordkeus schrijft men echter geen werkelijk goed gedicht. Men zal moeten erkennen, dat dit inderdaad wel de voornaamste oorzaken zijn, waardoor men zelfs den virtuozen Bilderdijk niet meer kan genieten.

Wat Kloos als zijn levensloop kwalificeerde, zal ieder eerlijk mensch sympathiek moeten noemen. Omdat ik nooit op fraaie frases heb geleefd, omdat ik elke kunstuiting en wijsgeerige gedachte aan eigen gevoels- en denkleven heb getoetst, hoop ik dat ik in dien zin sterk ben gebleven en daarnaast, dat mijn aardsche Ikheid getooid zal mogen worden met den naam eenvoudig en oprecht.

In de ongepubliceerde Binnengedachte van 1 Juli 1934 komt een der belangrijkste motieven van de gepubliceerde terug: het peinzen over den wereldgrond. De Idee van het Zijnde verwerkelijkt zich in de onbegrensdheid, die wij als de Ruimte voor ons voorstellingsvermogen hebben bepaald. Het is door de openbarende visie van de groote dichters, die boven elke begeerte uit, zich blank wisten te maken om de toucheering van het buitentijdelijke in en van de

Ruimte te ondergaan, dat wij iets van den grond der dingen leeren kennen. Terwijl wij in dit leven nog vertoeven bij den strijd tusschen Ziel en Rede, zal onze Ziel door de verrassing van den Dood zich in die sferen bewegen, in die eeuwige, die ik, zegt Kloos, God wil noemen. Er leven ongekende krachten in den mensch, die hem het geheim der Stilte kunnen openbaren.

Als saamvatting kan ik het volgende zeggen. Kloos-Adwaïta. Brahma als poort waardoorheen hij schrijden zal, schrijden en toch beweegloos naar het Andere, een verlaten dus van de Aarde. Kloos kiest het irreëele aller realiteit als den weg die meteen het laatste stadium der duisternis, het eerste van het licht zal beteekenen. Zijn gecompliceerde wezensgesteldheid is na te gaan en logisch te reconstrueeren, is synthetisch als visioen te zien vanaf zijn eerste sonnet tot zijn laatste ongepubliceerde Binnengedachte toe.

Deze persoonlijkheid kenmerkt zich ook creatief als ontleder van de buitenwereld. De dichter komt als lyricus het schoonst in de sonnetten en poëzie-fragmenten tot zijn recht, die in zijn jeugd werden geschreven. Dezelfde emotieve woord-verliefde ontmoet men sporadischer natuurlijk in de critieken en in de wijsgeerig-paganistische Binnengedachten, die ons bovendien een moedig realist doen kennen. Ook de ongepubliceerde Binnengedachten openbaren deze groote tweeledige lijn van lyricus en mystisch denker. In de Binnengedachten, de gepubliceerde en ongepubliceerde, die den mystischen Denker rhythmisch aan het woord laten, herkennen we een wereldbeschouwing, die altijd mede ontspringt aan een subtiele zielsontvankelijkheid.

Volgens mijn meening zijn de volgende hoofdlijnen te onderscheiden.

Doorheen een gerijpte menschelijkheid, volwassen nu tot in de uiterste uithoeken, ontstaan de verticale jeugdcomplexen. Astraal, beter kosmografisch, verwerkelijkt zich in dezen denker herinnering naast herinnering. De jeugd wordt vanzelf een afsluiting van een hereditaire overgevoeligheid, die noodzakelijk de voorgeschiedenis zal zijn van een leven, dat in al zijn verwikkelingen reeds daardoor harmonisch gepredestineerd is.

Adwaïta moet Brahma, Vishnu en Çiva doorgronden, moet kosmografisch objectiveeren om het heelal in zijn bloed te voelen

deinen. Het deinende bloed van Willem Kloos ontroert hem tot aan het geheim der sterren. In de onverbiddelijke regelmaat der Pleïaden, in de innerlijke harmonie der zigzags van myriaden planeten vindt hij onbewust het Gericht van eigen kunstenaarsgemoed en de openbaring er van. Zijn herinnering aan deze jeugdkrachten vervormt zich tot iets anders dan een historisch voorbij. Het regelt weer het rhythme van zijn vers, want de hartslag van zijn bloed. Inductieve maatstaf is deze jeugd-praemisse-toestand voor de constellatie van het psychische wezen van den denker Willem Kloos.

Mysticus is deze Dichter, omdat hij uit de duisternissen van eigen twijfel omtrent Dood, God en Leven tot de eenvoudige oplossing kwam van de klaarheid der eeuwige Stilte. In Brahma zijn wij allen gelijk. In Brahma zijn wij opgeheven boven elke begeerte en lust en buiten elken dampkring. Zonder kommer voor eigen voortbestaan kan deze denker zijn. Voor deze rust telt zijn aardsche onrust niet meer mee. Wat zijn eigen Ziel precies is, Kloos is er vele malen onbewust, zeer zeker ook bewust het antwoord op schuldig gebleven. Voor den werkelijken wijze zijn er vele vragen zonder antwoord.

Voor wien de ontwikkelingsgang van Kloos' bewogen denkleven op het beste van zichzelf laat inwerken, valt deze zekerheid op te merken: in een wellicht ongekende menschelijke subtiliteit drukt zich Brahma, voor Kloos de Alziel, uit op eenigerlei wijze. De ontroering dezer mededeelingen mocht Kloos met eenige andere uitverkorenen een enkele maal in zijn aardsch bestaan ondergaan. Voor den verstaander heeft hij iets van Brahma's rust verwoord.

Bredero-dilemma door J.B. Schepers.

Margriete dezelfde als Tesselscha?

Bredero, zo zegt L. Koch in het Tsch. v. Ned. Taal en Lett. van dit jaar, noemt Maria (eigenlijk Marritje) Tesselschade wel Margriete in zijn verzen, denkende aan het Griekse woord voor parel, Margaritè. - Ook Dr. J.A. Worp heeft een vers van Br. *'O parl en puyck der vrouwen*' als aan Tesselschade gewijd beschouwd; maar hij gaat niet zo ver als Koch, die Margrite en Tesselschade voor een en dezelfde persoon aanziet.

Ik daarentegen zie in Margriete Bredero's eerste, echte liefde, de stuwkracht van zijn leven; Tesselscha komt later.

Lezer, zie daar het dilemma. Wie heeft gelijk?

Laten wij eens veronderstellen: Koch, en als het U interesseert, sla dan in mijn bloemlezing uit Bredero met mij blz. 26-99 na. U hoeft niet alles te lezen, maar daarin staan alle verzen (op één na[1]), waarin Bredero van Margriete spreekt. Hij is zo'n

1) Dit ene vers is:

Maer waerom ben ick niet soo ghelucklygh,
Als ghy, ô Tortel-duyfjen kleen,
Die nummermeer u Gayken druckigh
Verliest, dan door de doodt alleen!
Och, waer de mijne de gaven gegeven
Van u liefs trouw en van sijn Min.
Of had ik de staet maer van u leven
Met dat vernoeghen in mijn sin!
Och, waerom werd ick met mijn Margariete
Niet met de selfde snoer gheleyt
Als ghy, die veyligh mooght genieten
Den Hemel van sijn lieflijckheyt!
Of moet het Vee in redelijckheden
Den Edelen Mensch te boven gaen?
Wij, die betytelt sijn met reden,
Die moeten van haar een les verstaen.

Ik nam dit versje niet op, omdat ik het niet mooi genoeg vond: wat slap, wat jong sentimenteel; vooral *jong!*

open boek, dat de waarheid uit zijn verzen te voorschijnt moet komen. Ik heb gemeend bij die Margriete-verzen de historische volgorde in acht te moeten nemen, maar moest die op inwendige gronden vaststellen en het is mogelijk dat men aan een andere volgorde de voorkeur geeft. Lezer, kies vrij Uw eigen volgorde, maar op blz. 26, 38, 39, 49, 70 en 97 in mijn Bloemlezing staan de verzen die ons moeten helpen in 't zoeken van de waarheid. Zodra wij er achter zijn, scheiden wij uit; voorlopig is dus Margriete = Tesselschade.

In 't eerst genoemde vers (blz. 26) ontmoet Bredero haar voor 't eerst, weet niet wie ze is en is te beduusd om haar naam te vragen. Laat zij toen 18 jaar zijn geweest dan viel dit voor in 1612 en Br. was 27. Al deze jaren hadden deze twee letterkundigen in het toen betrekkelijk kleine Amsterdam geleefd - het ging niet verder dan naar het Zuiden de Singel, naar 't Oosten de Gelderse Kade - en zij hadden elkaar nooit ontmoet! - Merkwaardig!

Het tweede, een klinkdicht, (blz. 38) geeft geen sprekende aanduiding, wat meer in verzen voorkomt.

Het derde, ook een klinkdicht, (blz. 39) bevat meer nieuws. Ik schrijf er de terzinen, op een paar regels na, die weer niets bijzonders vertellen, uit over: gij hebt, zegt hij,

> '*t eerste glinstrend vier in mijne ziel* gebracht,
> - - - - - - - - - -
> Ghy hebt *mijn eerste zangh en mijn verliefde klacht*
> - - - - - - - - - -
> En *om u dienst te doen, so leer ick vrije kunsten.*

Hier heeft haast elk woord iets te vertellen:

Tesselschade, de in 1612 18-jarige is Bredero's *eerste liefde* na die eerste ontmoeting in 't vorige vers. Voor en door haar slaat hij niet alleen *voor 't eerst aan 't verzenmaken,* maar *hij gaat zich* ook *aan de klassieke mythologie, taal en letteren wijden;* dat immers wil de uitdrukking ‘vrije kunsten leren’ zo ongeveer zeggen in die tijd.

't Wordt voor al deze dingen dan wel tijd, want hij heeft dan nog maar zes jaren te leven: in 1618 sterft de 33-jarige. Maar

hij werkt hard: in deze 6 jaar heeft hij drie stevige delen liederen, toneel enz. geschreven! Ongelooflijk veel!

Als hij dan gestorven is, schrijft iemand die zich ondertekent: *Waarde liefde blijft* wel van hem:

Van kindsche jaren af, doen ghy noch teder waert
Doe is de Rymery in u door min gebaert,

terwijl Bredero zelf sprak (in 't vorige vers) van zijn *brosche, ted're zinnen,* die hem tot minnen brachten; maar wisten zij dat wel zeker? 't Komt toch niet uit. Evenmin klopt het als het woord van Hooft, die in 1608 in een brief aan de Rederijkerskamer van ook zijn vaderstad schreef, dat o.a. Bredero toen al toonde, wat hij later zou zijn. En Hooft was een fijne geest, ook hij schreef gedichten als zijn jongere tijdgenoot Bredero. Dit kan immers niet waar zijn: welk dichterlijk jongmens bezingt nu een veertienjarige! Tesselschade is van 1594.

't Lijkt allemaal raar: Hooft wist het ook niet! Maar nu kom ik aan de laatst aangehaalde regel en ja, geachte lezer, nu raken toch al onze redeneringen kant noch wal. Zo kan ik niet doorgaan.

In 1607 verschijnt er te Antwerpen een plaatwerk van een oud-Hollander Vaenius en daarin staan bij de platen vierregelige versjes in 't Nederlands en in 't Frans. De Nederlandse zijn van de toen 20-jarige Bredero; ze staan in de drie delen van zijn werken (uitg. Knuttel III blz. 445 vlg.) als *De Vaersen op de Sinnebeelden van Horatius* en ieder kan ze in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek vergelijken met de versjes bij de platen van Vaenius. Ik heb dit gedaan en er in 1932 in de Nieuwe Gids over geschreven: vol lof over dit werk van een goed twintigjarige. Ze zijn gedrenkt in de klassieke gedachtensfeer.

Welnu, zo iemand behoeft op zijn 27sten niet meer dat voorstudie-werk te doen om der wille van een schone 18-jarige. Toen hij er zich aan wijdde speelde zij nog met de pop en was 9 of 10 jaar. Er is dus een ander, toen ouder meisje geweest, ook ouder dan Br. zelf, die hem met haar overwicht bracht tot de klassieken, tot de ware liefde en tot de minnepoëzie.

Zij heette Margriete, misschien wel Keyzer, zoals ik vroeger

betoogd heb, en de rijmelaar '*Waarde liefde blijft,* Bredero zelf, Hooft, Buitenrust Hettema, en ik zijn in 't gelijk gesteld.

Zij komt om 1602 heen al in Bredero's leven; de blaag van het versje van die tijd (Bloemlezing blz. 25) is dan tot jonge man gegroeid door haar invloed en zij blijft, bij perioden, de stuwkracht in zijn leven tot ± 1615 toe. Dan drukt hij veel van zijn vroegere verzen, ook die aan haar gewijd zijn, af in een verzeboek *'Apollo ofte Ghesangh der Musen,* ook de Twaalf Sonnetten van de Schoonheyt, waarbij hem misschien het soortgelijke werk van Justus de Harduyn[2)] door het hoofd gespeeld had. Pas dan komt de tijdelijke bevlieging voor Tesselschade, als hij bij de familie Roemer Visscher aan huis komt en zij hem meer dan eens helpen moet bij vertaalwerk. Vader Roemer wil hem echter niet als schoonzoon en maakt het uit voor zijn dochter. - Margriete en Bredero hebben elkaar ten slotte niet gepast, wat bij zulk een langdurige verkering tot veel onaangenaams leidt voor beiden.

Hiermee kunnen wij van Koch's veronderstelling afstappen. Hij had dit alles kunnen weten. Mijn *proeve van chronologie van Bredero's jeugd en jeudwerk* (N. Gids 1932) behoeft alleen maar deze wijziging, dat de *Sonnetten van de Schoonheyt* er alléén op het jaartal 1613, maar dan toch ook nog met een vraagteken, moeten geplaatst worden.

2) Zie N.G. 1917 en N. Taalgids XXI en XXIII.

Bij de zigeuners door W.H. ten Hoet Parson.

Fotos en berichten hadden in de bladen gestaan: de Buurtspoorweg had eenige zigeunerwagens aangereden, de wagens waren uit elkaar geslagen, één paard werd gedood, verschillende personen gewond. De tram was ongeveer tachtig meter doorgereden alvorens tot stilstand te komen, de zandstrooier had niet gewerkt, althans er was geen zand op de rails gekomen om het stilstaan te bespoedigen. Het lijkt zoo eenvoudig wie hier aansprakelijk is, maar wanneer men de assurantie hoort, die de aansprakelijkheid van de tram heeft overgenomen, dan zouden het eigenlijk de zigeuners moeten wezen, die de schade aan de hun zoo noodlottig geworden tram moesten vergoeden.... als ze het geld er tenminste voor hadden.

We hadden het vorige jaar voor bevriende kermisvrienden een aangelegenheid in verband met een aanrijding en een onwillige verzekeringsmaatschappij in orde gebracht en dit nu was de zigeuners op de paardenmarkt ter oore gekomen en ze vonden dat we nu hun aangelegenheid ook maar eens moesten opknappen en ze noodigden ons maar meteen uit hen eens te komen bezoeken.

Men had ons veel van de ellende van deze menschen verteld, maar dat we ze zóó zielig zouden vinden, zooals ze daar stonden midden op een groot stuk braak liggend land, neen, dat hadden we ons toch niet voorgesteld.

Met de ‘paardencommerce’ - het koopen en verkoopen van paarden - hadden ze van het zomer wat zaken gedaan en tegen den herfst konden ze zich een prachtige gloednieuwe woonwagen laten bouwen, zoo één rijk voorzien van beeldhouwwerk en van blank gevernist eikenhout, een pracht van een wagen, de trots van de familie.

Zóó waren ze, met nog twee wagens, 10 personen totaal, getrokken door drie prachtige zware boerenpaarden, op een avond door Brussel getogen. Ze hadden met opzet gewacht tot den avond, dan was het stiller op den weg, dan was het voor hen zelf rustiger rijden en veroorzaakten zij minder hinder aan het verkeer. En tegen 10 uur waren ze Brussel uit en kwamen ze op den weg naar Leuven. Het was een donkere avond, ze reden rechts, zooveel mogelijk rechts. Maar woonwagens zijn breed en hoog, en ze hangen op veeren. Dat alles beteekent dat ze niet vlak langs de stoep kunnen gaan; met het schommelen onder het rijden zouden ze anders tegen de boomen of lantaarns botsen. Tusschen het wandelpad en de tramsporen was er 3 meter ruimte, daarop meenden ze rustig te kunnen gaan. Ze hadden ruimte om voldoende van de trottoir en ook om voldoende van de rails af te blijven.... als het tramspoor hier van normale breedte was geweest. Maar dàt was het niet! Wie ziet dat nu ook in het donker, wie meet dat nu ook na, en wie weet er, hoe breed precies de trams van de Buurtspoorweg zijn. Een feit is, dat de tram ruim een halve meter buiten de rails uitsteekt, en met een snelle vaart, en zonder bellen, kwam er dien noodlottigen avond een tram aangereden, gevoerd door een bestuurder die omstreeks een week daarvoor met een aanrijding een man zeer ernstig gewond had. Dit had hem geen voorzichtigheid geleerd. Misschien ook hebben de wagenvoerders, de wattmannen, zooals ze in Vlaanderen genoemd worden, niet altijd voldoende gelegenheid om voorzichtig te wezen. Eén van hen vertelde mij althans dat, ook bij donker weer, ze op tijd moesten rijden en er dan geen tijd was om op slecht verlichte of donkere gedeelten langzaam te rijden. Ze mochten de aansluiting met bepaalde treinen niet missen.

De tram reed hard, de schok was hevig. Eén paard viel dood neer onder de wagen die het braaf getrokken had, gevallen te midden van zijn arbeid, twee wagens lagen er geheel uit elkaar. Eén der voerlui was zoo hevig gewond, dat hij direct naar het gasthuis vervoerd moest worden. De voorste van de drie wagens was als door een wonder ontsnapt aan de aanrijding. De tram was er, nog steeds met een stevige vaart, voorbij gebold, zonder deze te raken.

Het was al omstreeks een week geleden dat het ongeluk plaats

vond. En nog steeds waren deze menschen nabij de plaats van het onheil. Er was een groot braakliggend stuk grond vlak in de buurt en daarop mochten ze blijven zoolang ze niet weg konden.

Het was dààr dat we ze de eerste maal dat we hen bezochten vonden, als een nietig hoopje temidden van een groot stuk land. Het was nog vrij vroeg in den ochtend, in de tweede helft van November, en ze bivakkeerden buiten. Ondanks het gure jaargetijde sliepen deze menschen in de open lucht bij een klein vuurtje en bij de restanten van hun wagens. Zooals het altijd gaat bij zoo iets, de oudste, de slechtste, de kleinste wagen was heel gebleven. Daarin met hun tienen - of juister negenen, want één was er in het hospitaal - te slapen ging niet. Het was een zielig gezicht. De vernielde wagens hadden ze ook daarheen gehaald, en de brokstukken lagen in het rond. Huilend vertelden de vrouwen ons hun leed, en heusch, dit waren geen Greta Garbo-tranen. Deze menschen hadden opeens alles verloren. Denkt u zich dit eens in. Zij hadden niets meer! Zij waren wèl geïnstalleerd geweest en nu alles en alles vernield. De brandende lampen waren omgevallen en hadden tevens brand veroorzaakt. De kleeren waren verbrand, het fornuis lag uit elkaar, de ingebouwde kasten waren uit elkaar gevallen. Van de paspoorten konden ze ons nog slechts voor driekwart verbrande resten zien laten. Alleen wat beddegoed was gered. En wonderlijk genoeg: in een der wagens was een groote ovale spiegel heel gebleven, vrijwel het eenige stuk dat behouden bleef. Men zou zoo zeggen: deze menschen hebben mazzel, juist de spiegel bleef heel en men weet, een gebroken spiegel beteekent bij de reizenden ongeluk.

Hoewel ze onderling een zeer welluidend Bargoensch spraken, waarin alle zigeuners, of ze nu uit Noorwegen, uit Zuid-Frankrijk of Hongarije komen, elkaar kunnen verstaan, stonden ze ons in het Fransch te woord en verhaalden ze ons hun lotgevallen. We beloofden voor hen naar de Buurtspoorweg te gaan, naar de Burgemeester van Evere, op wiens grondgebied ze nu stonden en onder wiens bescherming ze zich bevonden, en met den ondersteuningsraad te spreken.

Bij de Buurtspoorweg werden we allerminzaamst ontvangen door een der directeuren, die ons naar de assurantie verwees, die hun finantieele verantwoordelijkheid had overgenomen. Daar

hebben wij iemand aangetroffen die niet waard is mensch te heeten. Wij spraken er over dat deze menschen en kinderen en twee overgebleven zware, kloeke paarden leven moesten, ook in den tijd die noodig was voor het gerechtelijk onderzoek. Wij noemden hem een som die deze menschen en dieren per dag noodig zouden hebben om van te leven. Het antwoord, dat wij kregen, was: 'Van dit bedrag kan ik zooveel menschen niet onderhouden, maar als die zigeuners een korst droog brood hebben, is dit voor hen voldoende.' Men vraagt zich toch af hoe, waar zooveel menschen zonder werk zijn, iemand die zulke antisociale meeningen durft verkondigen, nog gehandhaafd kan blijven.

Ondertusschen verstrijken de weken, de assurantie doet niets, want deze wacht een gerechtelijke beslissing af. Voor ons is deze vrij zeker, nadat wij tal van getuigen en deskundigen gehoord hebben. Maar wat moeten deze menschen onder de hand doen? Zij zijn gewoon zich te verplaatsen, niet lang op één en dezelfde plaats te blijven. Ze zijn zelfs gewend er aan verjaagd te worden. De gemeenten zien hen niet gaarne binnen hun grenzen en nu moeten ze hier blijven overwinteren. De mentaliteit van zigeuners is een zeer eigenaardige. Op ons verzoek heeft de burgemeester hun een woning ter beschikking gesteld, waar ze gratis gebruik van mochten maken zoolang ze hun schadevergoeding nog niet hebben. Dit was een mooi aanbod, maar niet in hun aard. Had de burgemeester hun een paar woonwagens kunnen beschikbaar stellen, zij zouden zeer dankbaar zijn geweest, maar een woning, stel je voor een woning, wat moesten ze daar in doen, een huis tusschen andere huizen, met kamers en gangen. Ze zijn het niet eens gaan zien, maar hebben den veldwachter met de boodschap naar burgemeester gezonden dat ze hem zeer erkentelijk waren voor de goede bedoeling, maar dat het eenige wat ze noodig hadden waren levensmiddelen of geld om deze te koopen. De steunverleening heeft hun toen bonnen gegeven voor kruidenierswaren, maar zooals men begrijpen kan, er zijn reeds zooveel armlastigen in de gemeente tengevolge van de crisis, dat dit maar zeer kleine mondjesmaat is voor een tiental magen die den geheelen dag in de open lucht vertoeven.

Ondertusschen gaat de tijd zijn gang. Het is gelukkig niet koud, maar als het gaat vriezen zullen zij toch zeker wèl gebruik moeten

maken van het beschuttende dak dat hun ter beschikking werd gesteld.... als het dan nog voor hen disponibel is tenminste.

Men heeft hier meteen een aardige mogelijkheid het verschil in karakter van een Belg en een Nederlander op te merken. Veronderstel dat vlak bij den Haag of Amsterdam zoo iets zou zijn voorgevallen. Ik geloof dat de bladen er dan uitvoerige artikels over zouden geven. Het zou een aanleiding zijn een paar hoofdartikels te wijden aan het ras der zigeuners. Velen zouden er eens gaan zien, en allicht een paar dubbeltjes of kwartjes achterlaten. Maar hier niets van dat al. Eénmaal hebben de couranten in de nieuwsberichten het ongeval medegedeeld, er zijn eenige fotos verschenen en daarmee is het uit. Er komen ook geen nieuwsgierigen eens kijken. En de enkelen, zooals wij, toen we voor de eerste maal daar waren, die als vreemdeling komen, worden niet door bedelende kindertjes lastig gevallen, zooals dit - ondanks het verbod van den burgemeester - in zekere toeristenplaats in Nederland maar al te zeer het geval is, althans geweest is. Wat dit betreft staan de zigeunerkindertjes vèr boven die andere kindertjes. En staan de zigeunerouders ook vèr boven die andere ouders die gaarne profiteerden van het gebedel dat ze hun lieve kindertjes hadden geleerd.

Onderwijl passeeren de weken, de weken zullen maanden worden en de zigeuners wachten geduldig tot het recht zijn beslag heeft en de tram veroordeeld zal worden. Een bevriende zigeunerfamilie die langs kwam, is ook al eenige dagen met zijn wagen bij hen blijven staan om hen wat te helpen en om te maken dat er voor de nacht tenminste wat meer overdekte slaapruimte was, maar hij moet ook leven en verder reizen om als stoelenmatter zijn kost te verdienen. Trouwens, zijn bezittingen zagen er nu niet naar uit dat hij zelf het bepaald welvarend had. Maar hoe is dat, als men zigeuner is voelt men zich allen als van één groote familie en als er geholpen moet worden, dan helpt men, ook al heeft men zèlf het niet breed.

In verband met het ongeval heeft zich nog een eigenaardig geval voorgedaan van het hebben van een juist vóórgevoel. Op het platform, op het balcon van de tram, stond een moeder met haar volwassen dochter. Hoewel zij verder moesten, zei de moeder: ‘Volgende halte stappen we af. Ik ben angstig en we loopen dan

maar verder.' Nauwlijks had ze het gezegd of de botsing vond plaats en zij zelf werd vrij ernstig gewond. Het ongeluk geschiedde vóór ze de volgende halte bereikt hadden!

Hoe zijn nu die zigeuners in hun doen en laten, zal men geneigd zijn te vragen. Van de vrouwen moeten wij zeggen: het zijn bovenal moeders, de kinderen zijn hun geen oogenblik uit het oog, en toen een jongen een kruiwagen rommel een eindje wegbracht en daarbij de weg overstak, stond de moeder duizend angsten uit en werd er direct een van de mannen op af gestuurd om hem veilig terug te halen. Onderling schijnt de verhouding goed te zijn en leven deze menschen in de beste verstandhouding. Voor hun dieren, inzonderheid hun paarden, moeten ze heel goed zijn. Trouwens, dit is ook hun kapitaal. Zij koopen gaarne dieren die er wat slecht uitzien, die ze dan goed voeden en verzorgen om ze, als ze weer op krachten zijn, met winst te verkoopen. Hun beide overgebleven paarden zijn dan ook prachtpaarden en men kon het hun aanzien dat ze er erg over in zaten hoe deze nu in goede conditie te houden, nu ze geen geld hadden om haver te koopen.

* * *

Maanden zijn er verloopen. De assurantie heeft het gerechtelijk onderzoek niet afgewacht. De koude deed zich gevoelen, de zigeuners waren murw geworden. Geen wagens, niet reizen, dat gaat niet, het reizen zit hun nu eenmaal in het bloed. En toen de assurantie een bod deed namen ze direct aan, niet vragend of dit wel in overeenstemming was met de aangerichte schade. Een wagen werd besteld en met de armzalige restanten reisden ze alvast de plaats, waar de nieuwe wagen gebouwd werd, tegemoet. De reis was weer aangevangen, het zwervend leven weer begonnen

Droomen door Hélène Swarth.

I.
Een blad.

In de oude kamer, waar ik wederkwam,
Dreef wilde wind een wit papier door 't raam.
Op 't blanke blad, in 't midden, 'k schreef den naam
Van hem, die eens mijn jonge liefde nam
En kuste 't en zag rijzen rood een vlam
Vanuit mijn lippen - Hand in hand, wij saam
Tot schoonheid scheppen hielden éens beraam.

Gelijk een herfstblad, dwarrlend van den stam,
't Papier vloog vlammend door het kamerleeg.
'k Herdacht de stem, die eens mijn jeugdnaam riep
En vreugd beloofde en die zoo lang al zweeg
En 't bloeiend graf waar hij zoo lang al sliep -
Toen zonk, als moe, dat blad, verschroeid en zwart,
Verbrand door 't vuur, dat sluimerde in mijn hart.

II.
De pijl.

Ik volgde een schutter, die met bloemen schoot
En elke pijl trof raak met snellen dood.

De pijl was vreemd: een slanke bloemerank,
Die lelierein leek, wijl zoo lelieblank.

De bloemeziel was giftig zoet aroom:
Wie die bedwelmde stierf in weeldedroom.

En wie de moorder stervend tuimlen zag
Zijn hoogmoed hoonde met een zegelach.

'k Aanbad zijn macht, zoo wreed en sterk en schoon,
Geen vreugde ik vroeg, maar dood tot liefdeloon.

En 't was in d' ouden tuin, waar, blij en stil,
Ontlook de bloesem van mijn liefde-April.

'k Stond, de armen wijd, gekruisigd aan den muur.
- ‘Laat einden hier mijn levensavontuur!

‘O booze jager, door mijn waan vergood!
Geef mij ten lest den zoelen bloemendood!’

III.
Doodeklacht.

Mijn doodeklacht, verloren lief gewijd,
Had, blind van tranen, 'k in zijn graf geleid,
Dat geen zou lezen, maar hij voelen zou
Hoe 't wreed door hem geslagen hart bleef trouw.
Bij 't graf ik draalde - en zag, uit de Eeuwigheid
Voor mij gedaald, een zilvren stift bereid,
Mijn zusters, vragend naar mijn smartelied,
Dat, bloem van rouw, in 't graf ik vallen liet.
En streng verwijtend klonk mij haar vermaan:
- ‘Hoe laat ge uw lied in kerkhofaard vergaan,
Een schat van schoonheid, die niet mag verspild?
Wij teeknen 't op zoo gij 't ons zeggen wilt.’
Verwonderd stond ik en mijn stamelmond
Van héel dien zang geen woord meer wedervond.
Zij rezen op, zij losten op in licht -
Toen zag ik, als een hemelegezicht,
In leliekleed een stralende engel staan,
Die wees naar 't graf en zag mij zwijgend aan -
De marmerzerk had stil hij opgelicht.
Hij gaf mij weer het aardbevlekt gedicht.
Dan sloot hij zacht d' ombloeiden blanken steen.
Een geur van dood omwoei me - En 'k bleef alleen.

Verzen van Bob Stempels.

Toekomst.

Het is zoo vreemd te weten dat dit alles
- de huizen, boomen en vooral wij menschen -
eens grondig en voorgoed in puin zal vallen:
in onze droomen overschreden wij de grenzen.

Alleen... als dit verloren is en gansch vergeten,
zal dan een nieuw geslacht de aard bewonen,
ons stof vertrappen en met even verbeten
gezichten weer dezelfde opstand toonen?

Of zal tenslotte alles leeg zijn en verlaten,
de dag en nacht niet meer gescheiden, één,
terwijl de wereld eeuwig-stil, gelaten
haar ronden draait - tot nut van 't algemeen?

Jeugd.

Ziet gij die smalle, brandende kanalen?
't Is lente, en ik weet waarom wij leven.
Er is voor ons niets anders meer gebleven
Dan jeugd en zon en krachtig ademhalen.

Geen zorgen enzoovoort. Wij doen alleen verhalen
Van sport en flirt, van nemen zonder geven.
Men moet tenslotte, wil men iets beleven,
Toch alles op de koop toe weer betalen.

Dus laten wij niet over toekomst kniezen;
Drinkt u een roes en weest nu zwaar verliefd:
Wij zullen onze liefjes gauw genoeg verliezen.

Het is niet veel, maar men zou toch verkiezen
Een korte vreugd en verder lijden, asjeblieft
O God, boven het in een taai bestaan bevriezen.

Het laatste duin.

Grijs en eenzaam de zee, grijs en eenzaam de duinen,
De lucht fijn-grijs, die trilt. 't Is winter en
De meeuwen hebben het strand verlaten voor de tuinen
En straten der stad. Ik kan me niet herinneren
De lange vlakte ooit zóó stil, zóó heel alleen gelaten
Gezien te hebben. Slechts het zacht uitrollen van het water,
Met nog de wind, heel even maar, amper het snelle glijden
Van zand op zand, dan niets meer. -
    En wij beiden
Staan zwijgend en ontroerd om dit verlaten land,
En dalen dan, wondergelukkig, hand in hand.

Het oud prieel.

Ik loop de tuin in. Strakgetrokken paden
Snijden elkaar loodrecht. Er zijn geen bochten,
Dan waar wat struiken het prieel omvlochten
Hebben tot een net van helder-groene bladen.

Daar is een smalle ingang van terzij,
Ik ken de nauwe weg en duik de schemer in.
Dan is 't weer als van ouds. Moeder en ik, wij
Zitten hier, moeder vertelt de sprookjes zonder zin.

Ik luister: ‘wat zal zij vandaag verhalen?’
Een koele wind waait even langs mijn wangen:
- Handen van moeder, streelend op mijn hoofd -

En 'k voel opeens weer 't schrijnende verlangen
Naar haar, die mij altijd trouw heeft geloofd;
Blind zoek ik troost bij de vermolmde palen...

Verzen van Finus M.P. Oosterhof.

Lied van den korenoogst.

Ik bond de schoven
Ik bond het koren;
In bussels en hoopen
Staat er het graan.
Wieg 't in je armen
Gooi 't naar boven
Bove' op den wagen
Pakken ze het aan:
Twee sterke armen
Vangen het op en
Leggen het schoof aan schoof
Vast op elkaar.

'Vrouwenwerk, vrouwenwerk;
Grijp naar de sikkel!'
Suizen de sikkels
In 't blinkend graan....
Boven de ruggen
Zindert de hitte;
Koel klikt de wetsteen
Aan 't klare staal.

Middeleeuwsch huis achter de Notre Dame van Dijon.

A Madame G. Guédeney.

De hand betast de holte van de bank
Die de geslachten sleten in het steen.
En ik herken:
  Hier zát ik - eeuwenlang?
  Eeuwen geleên?

Dit alles is mij zoo bekénd, zoo vreemd niet-vreemd:
Die vensterboog, die vensterbank,
De zon, die warm
Mij in de open hand schijnt
En mijn beenen
Nog loom verwarmt....

En dan, wanneer de avond valt,
T r e k t 't l i c h t k o u d w e g ;
Maar killer nog dan de avond
Is het late stijgen van de duiven
Boven 't silhouet der kerk.

Verlossing aan zee.

Op eigen armoe aangewezen,
Met eigen bitterheid vervuld
Hebben mijn woorden me uitgewezen
Hoezeer in weemoed ook verhuld.

Je oogen staarden in geduld
En je mond weifelde om te spreken
Omdat de teerste woorden breken
Tot scherven letters in de stilt'.

Dan riep 'k je naam - In blij, erbarmen
Nam je mij zwijgend in je armen,
Trotsch, vrij en puur.

Mist nevelde over zee en stranden,
Het laatste avondrood verbrandde;
De stilte suisde in uur na uur.

Verzen van Rob van Eulem.

Twijfel.

Wij weten niet, waaròm dit stille leven,
De nacht, de dag, de winter en de zomer.
Met elken avond wordt de polsslag loomer,
Aan elke windstoot zijn wij prijsgegeven.

Het is om niet dat wij ons steeds vermannen,
Want er is niets geheel de moeite waard.
Wij drijven doelloos in de wilde vaart
En kunnen nooit ons haastig hart verbannen.

Wanneer wij dan tot slot naar 't einde streven,
Vragen wij niet waar wij nu zullen komen.
Het is genoeg dat wij het sterven kennen.

Maar waarom zouden wij ook hiervoor beven?
Is het dan noodig, na de aardsche droomen,
Om aan ontwaken, waar dan ook, te wennen?...

Geboorte-huis.

Het water klopt zoo stil onder mijn open ramen;
Een zware geur stijgt van de najaarsgracht.
Ik weet van vroeger hoe er 's avonds kwamen
De schuiten met hun natte moddervracht,
- Stemmen die riepen: alledaagsche namen,
Maar vol beteekenis bij 't ingaan van de nacht. -
Ik leun gebogen aan de vensterbank en wacht
Het stadig naderplonzen van de pramen.

Ik hoor ze langzaam komen om de bocht
En raad ze dan vlak onder waar ik sta.
Ik hoor de boomen spatten op het water.

Glimlachend luister ik naar die vertrouwde tocht
Door d'oude, smalle grachten, en ik ga
Voorzichtig, zonder geluid, de ramen nederlaten.

Voorjaar door Hans van der Stok.

De grijze hemel hangt zoo loodzwaar naar
beneden en versluiert traag de boomen,
het meer schijnt in zijn paarsen schijn te droomen
van teere bloesems op een doodenbaar...

En uit den nevel drupt het nat en zwaar
als tranen door de donkre dennenkruinen
op 't zachte mos en op de vochtig-bruine
verwaaide blâren van 't gestorven jaar.

De wouden staan er als uit moeden droom
ontwakend om 't vergetene te treuren
en rillen in de koelte, boom aan boom.

Maar als een wasem trilt een nieuw gebeuren
door 't broze kreupelhout en aan hun zoom
begint een bloempje de lente in te geuren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

MLVIII.

Bewustloos stuwde sinds mijn jongenstijd me een binnenste Eigent,
Die weten wou zichzelve en wat omgaf haar. Blij nooit zijnd
Maar vredig blijvend, heb ik schaars volkomen meegedeind
Met wat men zei me: ik nam 't als kennisgeving aan, stilzwijgend,

Want achteraf mijn eenzaam mijmren voort steeds liep, zich rijgend
Langzaam, fijn-logisch, in zichzelf aan-een, tot juist omlijnd
Harmonisch muzikaal 't als woorden rees. Heel strak omlijnd
Door smal en bleek gelaat het steeg van zelf en stilkens tijgend

Traagjes, aldiepst steeds vorderde mijn Inzijn, breed-goed nijgend
Naar alle Kunst en Wetenschap geleidlijk: vaag-gebreind
Als kind nog, vocht 'k mij dóór naar 't Eigenst-Ware, schoon gepijnd

Aanvanklijk door de tegenspraak van ieder. Aêmloos hijgend
Nooit zat of zit ik aan mijn ernstig werk en 'k heb ‘gemijnd’
Geen enkel ding eens andren. Rustig eer 'k mij, kalmpjes stijgend.

MLIX.

Kalm leven in 't verborgenst deel der Sterkte, die 'k ontdekken
Mocht achter mijn klein-beezge Daagschheid, deed 'k reeds als stil kind
Dat steeds vaag-vriendlijk hoopte, maar niets kreeg. Opeens gezind
Werd 'k soms diep-hartlijk, maar dat leek dan dwaas. De nekken,

Stijve, der andren richtten niet zich naar mijn kop, en rekken
Mocht zich de mijne nooit naar iets. Och, daadlijk licht getint
Mijn witte wang wierd, wen 'k plots kort werd toegesproken. Hint
Mij gaf dit, dat 'k onwetend iets misdaan had, schoon ik wekken

Nimmer een enklen Onstuur wou. Scherp merkte ik: niet bemind
Word ik in dit mijn huis: praten niet mag ik er of gekken,
Beweegloos 'k eet kleine afgepaste porties. En 'k verzwind

Dan dra, lijk 't móet, naar bed. Dáár voel 'k mij veilig. Als lang lint
Eentonig zie 'k mijn kindertijd terug nu plots. Al hekken
Wegvielen van den Tijd, die blijft mijn trouwste Hulp en Vrind.

MLX.

Aan Hans Stellwag.

Diep-echte menschen mogen mij. Zóó lijkt mij 't langs zoo meer
En 'k voel pleizier er door, nu 'k, oud, nog jong blijf, lijk in de uren
Mijner reeds soms bezonnene echte jeugd, die steeds te duren
Nog schijnt. 'k Doorleefde, in veelal harde wisseling, weleer

Al Zielestaten want geschiedingen en viel dan neêr.
Doch schijnbaar slechts, want plots weer rees 'k als diep-versterkte. Kuren
(Dachten de dommen) heeft hij, wen 'k als vlotte vogel schuren
Scherp-ziende ging langs vele dingen, lieden, kalmpjes Heer

Over mijn daagsche Zelfheid. Och, steeds doelloos-debonnair
Wou 'k andren helpen waar dit moest. Als knaap reeds een sekure
Proever ik was en blijf 't nog heden, want aandachtig turen

Van diepst-uit kan 'k naar 't verste, zonder kijken. Nooit een zure
Langdurig wierd 'k, want in al rampen eindelijk besturen
Liet ik mij door 't Juiste. Weet, als 'k spreek, zeg 'k altijd wat ik meen.

MLXI.

Eenvoudig, eerlijk, ijvrig leefde ik sinds mijn kinderdagen
En heb mijn Inzijn langs zoo scherper, dieper onderkend,
Zóódat het thans zich willig naar mijn voelend luistren zendt
Zonder één sterver, eignen wils, de dampen aan te jagen.

Al wat mijn Rede aan haar geheimen Achtergrond blijft vragen
Is 't àl te weten. 'k Ben twee Machten, die zichzelf gemend
Sterk-blijvend hebben, zoodat langs zoo kalmer, zij gewend
Werden elk schaadloos mensch als broêr te groeten. Och, wij dragen

Dit zwaar-vreemde Aanzijn eensgezind, ons niet meer willend plagen.
De een vredig-voelend is thans, de aêr een koele, steevge vent,
Geestlijk-gespierd van top tot teen, die ging me als knaap reeds dragen.

Doch ieder hunner werkt op eigen wijze. Zwakke, lage
Gedachten nauw mij rezen. Stoer 'k verstikte steeds al klagen
Zoodat steeds me één geweest zijn koel verstand en sentiment.

MLXII.

Soms voelde ik raadslig vaag vergaan mij, maar dan kwam 'k weer op
Want steevger lijflijk, geestlijk dan zoovele tijdgenooten
Bleek ik, die zijn in 't Mystisch-Eeuwige weer weggevloten
Omdat het nooit bepaalbare Eindelooze voelde: Een stop

Hier zetten moet 'k. Waarom? Geen weet dit. Nooit ik was een pop,
Schoon 'k, kind nog, danste als op den doedelzak met slappe pooten
Maar diepst-in voelde ik toch: ‘Mijn Geestje is vrij.’ Die Geest gesproten
Uit tegenstrijdgen is, die 'k mag verzoenen. 'k Voel den klop

In mij des bloeds van Duitschers, Kennemers en Franschen stooten
Geweldig-forsch maar soms ook teêr. Mijn veelal kalme kop
Bracht alles steeds in orde. Soms hartstochtlijk hop! hop! hop!

Dansende deed mijn Ziel, maar dan bedacht 'k me. O, breede noten
Vermocht, vermag 'k te zingen lang uit mijn thans klaren krop
Waarin niet langer steekt melancholie haar donkre prop.

MLXIII.

'k Voel nog niet moê mij: weetloos streefde ik reeds in jongensjaren
Aan 't achterraam van 't enge huis: begonia-geblaêrt
Beschaduwde mijn boekjes en papier en heel bedaard
Verdroeg ik 't doodlijk-saaie van mijn Aanzijn. Mijmrend staren

Bleef 'k lang soms naar dat donker-groene, diep-verveeld: mijn haren
Als stoppels rezen uit mijn kop, lijk mijn gedachten. Maart
Mijn Binnenst was met kalme stormpjes: zeggend niets, vervaard
Ik zat te werken, klein maar dapper. Vóór de school vergaeren

Met andren wou 'k mij nooit: 'k had niet veel vriendjes, en mijn naart'
Inwendge géén verklapte ik: zelfs der oogen diepe klaart'
Licht-blauw toen, niets verried. Lijk thans, was 'k een fijn-geestlijk-zware.

Wanhoop beving soms me als een diepe storm, maar 'k zweeg: een rare
Eenzame bleef 'k maar die 't goed meende: niet meer zoo bezwaard
Nu voel 'k mij. 'k Weet dit menschzijn lijkt slechts zelden heel wat waard.

MLXIV.

Wanneer men sterft, voorgoed, dan wijkt men naar 't ontzaglijke Iets.
Naar 't Onbeschrijfbre gaat men buiten alle vreugde en lijden
Waar men niet langer, lijk op de Aarde, zich vermeit in 't strijden.
't Lijkt aan mijn nuchter zien en denken eigenlijk een Niets,

Maar kalm nog raad 'k naar 't eind mijn's Aanzijns: 'k leefde steeds als Keats,
Die streefde om alles wat hij waarnam haarfijn te onderscheiden,
Maar toch, als vage knaap reeds, rees mij lust ook, te bevrijden
Mij van 't Enigma, zielvol zoekend. Niet, als op een fiets

Zag 'k alles haastig langs, want zelfs nog in 't ellendigst lijden
Bleef 'k mijmren, peinzen over 't Zijnde en soms dus heel lang beiden
Voordat ik dingen, menschen in hun kern trof als met spiets.

Och, 'k wéet nu: heel dit Aanzijn is een Schijn, die vreemd zich breiden
Sterk om den Geest blijft: niet in 't diepst hem stuk te snijden
Vermag men: 'k stel tevreên met denken me en den toon des lieds.

Een opmerkenswaardige dichteres door Dr. Willem Kloos.

(Stil-aan bereid door Edy Dronckers. - N.V. Uitg.-mij. C.A.J. van Dishoeck, Bussum.)

Hoezeer ook de verste Achterdiepte van mijn altijd vredig-bezig geestlijk Wezen, dus datgene wat mijn tijdelijke Persoonlijkheid blijft dragen en stuwen en van al mijn voelingen en denkingen en willingen voorzien, altijd de aandacht mijner daagsche Redelijkheid bleef trekken, zoodat ik dat verder liggende hoe langer hoe beter leerde kennen, toch ben ik tegelijkertijd en even spontaan al mijn medemenschen blijven waarnemen, en zonder eenigerlei expresse bedoeling, vormde dan zich een oordeel in mij over hoe die anderen waren, want over hun innerlijk en hun uiterlijk, welke beide mij dan aantrokken of zoo koud lieten als steen.

Maar in het begin, want toen ik nog onder de dertig was, dus jongensachtig naïef eenigermate, kwam de slotsom, waartoe ik zoodoende over die andere menschen kwam, natuurlijk niet altijd volkomen uit. Enkelen zag ik wel eens voor te goed en eerlijk aan, en anderen daarentegen voor te verachtelijk want te gemeen. En daar ik dus langzaam-aan onbewust leerde voelen dat mijn medelevers hier op aarde niet zoo heelemaal als mathematisch berekenbaar waren, ging ik mijn aandacht wel volstrekt niet heelemaal van hen aftrekken, maar verloor ik toch allengskens een beetje van mijn aanvankelijke belangstelling voor hen, behalve voor de weinigen om wie ik wezenlijk innerlijk moest blijven geven, en ging ik mij dus nog veel meer dan vroeger bezig houden met de diepe studie

van alle boeken, die ik las. Want wat ik in deze vond staan, ik was er zeker van, dat dit altijd eender bleef, en ik besefte dus, dat om er een juist oordeel over te krijgen ik slechts rekening had te houden met mijzelf, dat is met mijn eigene diepste Inwezendheid, die er altijd standvastig van zelf naar streven bleef, om boven uit alle wisselende daagsche stemmingen te blijven staan. Ik weet mij thans op mijn tegenwoordigen leeftijd bewust te maken, hoe het bij mij met het kritiseeren van boeken en auteurs altijd toe is gegaan, maar in mijn eerste jeugd werd dit geenszins gewaardeerd hier, noch zelfs goed begrepen, zooals dat trouwens met alles wat ik nu reeds sinds 1880 uit mijn Geest op het papier blijf brengen door oppervlakkige vluchtige Beslissers herhaaldelijk niet wordt gedaan.

Doch omdat ik mij gelukkig, inwendig steeds sterk kon blijven houden heb ik mij daar nooit aan gestoord. Op mijn eigenen, psychisch- individueelen en mij door mijn geestelijke Eigenheid voorgeschrevenen Weg, ben ik sinds mijn komst hier voort blijven loopen, waarnemend en voelend, denkend en studeerend en ben ik thans, nu mijn uiterlijke omstandigheden zooveel beter want burgerlijk-rustig zijn geworden, weer geheel en al een als stoïsch alles aanziend mensch vermogen te worden, zooals ik van nature want als onderdrukt klein kind reeds, er van zelf naar streefde, meestal goed erin slagend, om dit te zijn. En daar de allerdiepste Grond van mijn Geheelheid - zooals altijd spreek ik ook hier zonder eenigerlei verwaandheid of opwinding - nog altijd sterkontvankelijk voor indrukken, maar tegelijkertijd daar objektief-bovenstaan blijvend gebleken is, ben ik me als de uiterlijk-kalme kritikus kunnen blijven handhaven reeds vijftig jaren lang, die nooit iets essentieels heeft behoeven te wijzigen in wat hij vroeger schreef zonder lyrische emotie over wat zijn tijdgenooten op het papier hadden gebracht. Maar tegelijkertijd sinds mijn eerste opkomst reeds, ben ik mij diepgeestlijk blijven interesseeren voor alles wat in den loop van duizenden jaren de allervroegsten en de lateren schiepen en ik vond dan geenszins alleen behagen in de ideeën en de meeningen, waar ik het in mijn 19e eeuwsch gemoed mee eens kon wezen neen, ik vroeg mijzelf alleen maar af, of zij in den eenigen zin van dat woord waarachtige poëten dus voelende menschen zijn geweest. En het innerlijkst Wezen van die ontelbare dichters bleef ik dus buiten mijn voortdurend daagsch bewustzijn

om, in mij bergen. En dientengevolge schoot mij thans op mystiek te noemen maar toch heel natuurlijke wijze, terwijl ik ‘Stil-aan bereid’ zat te lezen, op eens de naam te binnen van Mme Desbordes-Valmore.

Zeer vele jaren geleden reeds, want toen ik nog een eenvoudige jonge mijmeraar was, had ik van tijd tot tijd in deze echte maar breed-weemoedig voelende, en voor mijn modernen smaak aangename want slechts zelden met quasi-romantische uiterlijkheden spelende Dichteres, die niet lang voor mijn geboorte stierf, gelezen, en ook later hervatte ik die lektuur nog wel eens. En zoo was de diepere essentie van haar Geest en gevoelssoort mij tamelijk helder in mijn verste Binnenst bijgebleven. Want dit Binnenst van mijn Zelf leek mij wel eens een ontvangkantoor waar al het heel echte zoowel als het volkomen valsche wordt aangenomen en als opgepot in zeer verschillende hokjes, die zich vanzelf voor mij gaan openslaan, zoodra de gelegenheid dat vereischt. Want mijn sterke onmiddellijke Wil laat hen zelf steeds goed gesloten blijven, omdat deze die steeds verband bleef houden met zijn eigenst dieper Wezen, er genoeg aan heeft, om dit laatste te onderzoeken en dan wéer te geven wat in mijzelf geschieden blijft.

Welnu, de naam en het werk van de mij lieve Mme Desbordes-Valmore schoten plotseling voor een oogenblik in mij naar boven onder het vriendlijk genieten van Edy Dronckers' bundel en ik stond dus vlug op en haalde uit de Fransche wandkast achter mij haar werk te voorschijn en het toen hier en daar openslaand en telkens weer een harer fraaie verzen lezend, bevestigde zich mijn overtuiging dat er hoogstens alleen in de allerbinnenste geaardheid dezer sympathieke gedichten maar verder in niets, wàt ook, overeenkomst met die van onze jonge Hollandsche tijdgenoote bestond. En dat ‘Stil-aan bereid’ dus de onbewust in mij verzonkene herinnering in mij opriep, voor een enkel oogenblik slechts, aan de verzen van die in onze rumoerige dagen niet zoo vaak meer genoemde Fransche Zangeres in woorden, komt waarschijnlijk omdat deze beide fijne en zeer bijzondere vrouwen het menschlijk Leven van henzelf niet bekijken als stellig nuchtren van binnen, eigenlijk alles nog wel een weinig goedvindende geesten. Zij zijn beiden diepst-in een beetje elegisch te noemen, maar het wil mij voorkomen, dat Edy Dronckers krachtiger is dan haar

groote Fransche Voorgangster en dat zij mettertijd wel bovenuit haar Zelf zal rijzen, zooals zij daar thans reeds met succes naar streeft, en zich diep maar volmaaktlijk oneigenzuchtig alles evenmatig te bezien zooals b.v. de groote Goethe dat heeft bereikt. Hij, die hoog-voorname schrijver en mensch, is er in geslaagd, zijn diepst-in menschlijke gevoeligheid te maskeeren voor de menschen onder een schijnbare uiterlijke koelte, iets waar ik zelf, als kind reeds, door mijn omstandigheden daartoe gebracht, ook reeds, en veelal met succes van nature naar streefde, ja, haar schuil te doen gaan onder een in schijn geheel en al onverschillige strakheid, al beweegt zich in de Diepte daaronder en daarachter iets kalm-liefs of gevaarlijk heftigs wat de omstanders nooit gewaar worden. Die uiterlijke zelfbeheersching nu blijkt niet zoozeer uit de verzen van Mme Desbordes, maar wèl, tenminste veel meer, uit die van onze Hollandsche psychische kunstenares, want deze stelt ons in staat hare verzen te genieten met zelve ook rustig-blijvende, schoon toch innerlijk-bewogene tevredenheid, gelijk men dat met het dichtwerk van alle klassieke dichters kan doen. Want Edy Dronckers is in zekeren zin klassiek te noemen, omdat haar verzen evenals die van de gelukkig, in de laatste kwart eeuw tenminste voor een gedeelte teruggevonden Sappho in tegenstelling tot die van Mme Desbordes iets inwendigs-rhythmisch sterks, maar toch harmonisch-glijdends vertoonen, zoodat onze ooren niet op vervelende wijze moê worden, neen, makkelijk met haar toon meegaande luistrend kunnen blijven omdat wij voelen dat er wezenlijk gemoed achter verborgen ligt.

* * *

Ik heb het bovenstaande spontaan maar rustig opgeschreven, zooals ik dit levenslang met al mijn werk heb gedaan op een enkel kort periodetje veertig jaar geleden na, toen een vreemd soort van mensch, met wien het later in psychisch opzicht zonderling is afgeloopen, mij het licht in mijn oogen niet gunde en mij met zijn toen wijd-reikenden invloed, geheel en al onbillijk van het wereldsche tooneel heeft willen doen verdwijnen omdat ik, met den sterken psychischen Wil mijner Onbewustheid er toe had moeten komen hem onomwonden in mijn verzen te zeggen, hoe mijn verst-inne Psyche hem had leeren zien.

Ik had daartoe van mijn kant volkomen het recht, maar in lateren

tijd heb ik die met een verkeerd woord, satyrisch genoemde verzen uit mijn bundel weggelaten op verzoek van anderen, omdat ik zelf óók van meening was, dat die ongelukkige reeds genoeg gestraft geworden was. En ik vergeef hem thans gaarne alles, want hij wist niet wat hij deed.

Omdat ik krachtens mijn vaderlijk voorgeslacht altijd tot op heden, zoo'n vredig-willende energie in mij ben blijven voelen, ben ik gelukkig in staat iets soortgelijks als te ruiken in de werken van anderen. En zoo werd ik gewaar onder het lezen, dat ook deze auteur, in zich iets ronddraagt van dat geheel en al innerlijk geborene psychische vermogen dat den mensch in het Leven omhoog doet blijven staan wat er ook moge gebeuren met hem. Zelden ben ik er toe kunnen komen, om heel veel aan te halen uit een boek, dat ik bespreek. Want mijn levenslange ondervinding heeft mij geleerd, dat een niet gering aantal menschen, die niet gewend zijn, om zelf letterkundige scheppingen te lezen, zich dan tevreden stellen ermee, de citaten, die zij bij recensenten vinden, door te kijken, en dan afgaande op hun dikwijls subjektief oordeel, te doen, alsof zij van a-z het boek zelf zouden bestudeerd hebben, en er dan op precies dezelfde wijze als de zoogenaamde beoordeelaars hebben gedaan, over spreken met anderen, die het boek nooit of te nimmer in handen hebben gehad.

De heilige Plicht voor iedren recensent-van-verzen is, om zichzelf eerst psychisch-ernstig te onderzoeken, of hij wezenlijk geestlijk in staat is om over verzen beslissend te oordeelen, want of hij daartoe den vereischten geestlijken aanleg, en ook de door lektuur en studie gerijpte begaafdheid bezit. Het wildweg over dichters babbelen, zooals de breede menigte dat dikwijls doet, en zooals ook de goede Multatuli dat in zijn tijd gedaan heeft, dat is inderdaad niets anders als radoteeren, want raakt kant noch wal. Als alle menschen dit juiste beginsel volgden, zouden er in de Pers niet zoovele haastige vergissingen zijn begaan. Jacques Perk b.v. toen hij voor het eerst met goede verzen in tijdschriften verscheen, werd onvolkomen van rhythmus en leeg van inhoud genoemd. Een beetje later, toen hij heel jong gestorven was, veranderde dat op eens, omdat men het een beetje onfatsoellijk vond, hem ook nog ná zijn dood te blijven verguizen, welke willekeurige astrantigheid echter weer ten deele begon te herleven toen ik een aantalletje jaren later, eindelijk de

Mathilde in haar geheel had kunnen laten zien. Doch ik dacht toen in mijn onbewuste psychische vermogens maar weer rustig: zoowel mijn tijdgenooten als de jongeren hebben mij reeds menigmaal den voet dwars willen zetten, doch diepst-in weet ik altijd zelf wat ik te doen heb en te laten, en ik loop dus maar kalm-fijn voelend weer verder op den mij van diep-uit voorgeschrevenen weg.

Onwillekeurig kwam ik er toe, aan Jacques Perk te denken, omdat Edy Dronckers even origineel in psychisch en artistiek opzicht, als die arme vroeg-verloren gegane jongeman, blijkt te kunnen dichten. Harmonisch en toch psychisch-stevig creëert zij en dus nog beter dan elke subtiel-juiste, fijn uitpluizende redenatie dat vermag, waartegen dan een beginneling in de poëzie het zijne weer in zou kunnen brengen, zal ik hier volstaan met een paar gedichten van deze inwendig zeer bijzondere vrouw aan te halen. Lezers en lezeressen kunnen dan zelf onbevangen oordeelen.

Als een vaas zoo puur.

Als een vaas zoo puur van lijn
Dat handen nauw te aanvatten wagen
Het broos kristal,

Zoo wil ik dat mijn armen dragen
Der dagen rust en lichten vreê,
Een teêr geluk.

En nimmer gaan mijn vingren langs
De fonkelend geslepen wanden
Van het fijne glas,

Of ik vrees de streeling van mijn handen
Of van een loomen vingerdruk
De zachte aarzeling.

Toch blijven mijne armen dragen
Der dagen rust en lichten vreê
Als broos kristal.

Ik wil 't geluk niet tasten wagen
Alsof ik schroom dat deze vaas
Weer breken zal.

De rijmschikking hier is vrij, als in de natuurlijke want even spontane verzen van den, naast Edgar Allan Poe, grootsten Amerikaanschen dichter Walt Whitman, maar de diepere inhoud ervan is even puur-gevoeld.

En nu nog een ander:

> Doelbewust heb ik mijn deur voor u gesloten,
> Daar gij mijn drempel reeds hadt ontwijd;
> Eigenmachtig heb ik u uitgestooten
> En mij van uw schoonen schijn bevrijd.
>
> Gij zult het nimmer van mij begrijpen,
> Omward als gij zijt van waan en schijn,
> En de zaden nog niet in u gaan rijpen
> Omdat de grond eerst geploegd en geëgd wil zijn.
>
> Ook zult gij mij niet tot handreiking vinden
> Op uw weg, die leidt naar een ander doel.
> Ik kom van andere kusten, volg andere winden;
> Daarom begrijpt gij niet, wat ik bedoel.

Is dit gedicht niet eveneens sterk, maar toch fijn-gevoelig zooals de echte moderne vrouwen willen en ook vermogen te zijn?

De moderne vrouwen streven er naar, om niet gelijk aan, maar evenredig met de beste mannen te worden, en ook Edy Dronckers heeft, blijkens haar werk, dit bereikt.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Ook Napoléon heeft er van gedroomd de wereld tot een eenheid te hervormen, doch wanneer zij dit ware, zou het den menschen waarschijnlijk aantrekkelijker lijken op de maan te leven. In dit ondermaansche is het leven echter nog niet zoo heel slecht, juist wijl het verblijf er onzegbaar onderscheiden is. Wanneer men echter van deze zoozeer onderscheiden wereld een deel zou moeten aanwijzen als specimen van al de overige deelen, dan zou men ongetwijfeld de Vereenigde Staten van Noord-Amerika moeten kiezen. In dit bijzondere stuk wereld, dat alle andere stukken representeert: de tropische zomers en de poollandsche winters; bergen met eeuwige sneeuw aan wier voet zich Paradijslanden uitstrekken; stroomen welke behooren tot de machtigste der aarde naast dorre landen, waarvoor de menschheid geen zweet genoeg heeft om hen vruchtbaar te maken; steden van zoo overweldigende indrukwekkendheid aan bevolking en bouw, dat alle lieden der overige wereld er verstomd bij staan, naast woestijnen van zand beplant met reuzencactussen en bevolkt slechts door konijnen; een menschenbevolking verdeeld over alle mogelijke rassen, al zijn de Engelschen, de Duitschers, de Ieren, de Italianen er ook het talrijkst, allen heerlijk verbonden door één taal, de Engelsche, ofschoon de andere er binnenshuis niet worden verwaarloosd; twee menschenrassen: blanken en negers, die allerminst harmonisch naast elkaar leven en van welke het nog de vraag is welk ras er in de toekomst zal overheerschen; dan, jà, de Indianen, eens koningen van het land, nu uitgemoord, uitgestorven, ook wijl zij ongeschikt lijken de Westersche beschaving te ondergaan, doch voor groote meerderheid

van het overschot thans vegeteerende in reservaten naar eigen belangwekkende volksgebruiken. Kortom de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zijn een verkort begrip van heel de overige wereld.

Van dit mooie en merkwaardige land is dan, na vier jaren van een voorbeeldeloos vrijwel dictatorische regeering, Franklin Delano Roosevelt opnieuw voor vier jaren de President geworden, met een verkiezings-succes als waarvoor men vijf kwart eeuw in het verleden moet zoeken wil men er in de staatkundige geschiedenis van land en volk de weergade van vinden. Dank zij de zoogenaamde 'democratische' meerderheid. De andere partij, de zoogenaamde 'republikeinen', hebben er een ongekende nederlaag geleden, maar republikeinsch zijn toch ook de 'democraten', al hebben zij het land dan ook opnieuw een glimlachenden dictator gegeven, van stalen energie, ofschoon half-verlamd, op wiens gelaat het Fransche 'mieux vaut douceur' staat te lezen, doch in wiens ziel het 'zoo wil ik en zoo gebeurt het' is gegrift. Geen volk, dat meer houdt van met goud bestikte kleeren, met witte pluimen bevederde hoofddeksels, maar zijn President mag zich zoo niet uitdossen, en zich evenmin een dier verheven titels, tot 'Majesteit' toe, laten aanleunen, waarmee men in het burgerlijk leven zoo grif is. Deze tweede Roosevelt-president - zijn achterneef, de eerste Roosevelt, telde ook al mede tot de populairste Presidenten van het Rijk - heeft het Britsche spreekwoord waar gemaakt: 'nothing succeeds like success'. Het kan niet anders: hij moet een man zijn van hooge geestelijke qualiteiten, maar wel zijn voornaamste deugd lijkt, dat hij, hoewel dictator en als zoodanig zeker niet de mindere in macht van welken hedendaagschen dictator ook, zich heeft weten te omringen door een zelf gekozen raad van de in de practijk van leven en volksbestuur begaafdste mannen, wier meeningen hij overweegt, puurt en waaraan hij een eigen meening toetst, welke het land, in de afgeloopen vier jaren, der jammerlijke omstandigheden ten spijt, waarin zij begonnen, tot een succes zonder voorbeeld heeft gebracht. Dit echter lijkt bedenkelijk genoeg voor de periode, welke eerlang gaat inluiden. Aan niets gewent de menschheid zich zoo snel en zoo volkomen als aan welvaart, en zij is even ondankbaar in de Vereenigde Staten als overal elders. De zoogenaamde Nieuwe Wereld is allengs even oud geworden als het 'ouwetje', wier zonen en dochters wij zijn. De 'onbeperkte mogelijkheden' van gisteren

bestaan er niet meer, en zoo het land nog niet overbevolkt is, zooals in Westelijk Europa overal: de tijd der onverhinderde immigratie is lang voorbij. Niemand komt er meer in op een schoen en een slof en een dubbeltje zakgeld. Zulk een succes als het zijne is een gevaar, dat president Roosevelt nog niet kende, doch dat hij zal leeren kennen, omdat zijn partij, de 'democratische', hem thans zal doen zien welke macht zij tegenover zijn dictatorschap bezit. Ook als de tegenwoordige zakenbloei er voortgaat of zelfs toeneemt. Want daarnaast is er nog steeds een grommend en arm proletarisch volk, dat nu nog wel achter hem staat, doch zich weldra tegenover hem zal kunnen stellen.

Helaas, dat wij nu tegenover zulk een staatkundig hoogtij als dáár tegen wil en dank terug moeten naar dat jammerlijke Spanje, welks volk bezig is eigen land te verwoesten? Ofschoon in de belegering van Madrid, de zoogenaamde regeeringspartij, wier hoofden zich elders in veiligheid hebben gebracht, in de laatste dagen tegen de 'Witten', de zoogenaamde 'Opstandelingen', successen hadden te boeken, welke te denken gaven, haar leger, zoo anarchistisch de mannen zich ook noemen, versterkt door Russische bewapening en Russisch opperbevel, houdt steviger stand dan waar ook vroeger. Hoewel mag worden gehoopt, dat deze weerstand slechts tijdelijk zal zijn. Doch wat zal dat trotsche Spanje, dat wij uit het verleden kennen, zijn geworden als beide partijen buiten adem en strijdensmoede eindelijk de wapenen neer werpen, of dat men met een versregel uit Corneille's 'Le Cid', moet zeggen: 'Le combat finit faute de combattants'? Reeds spreekt men er nu van in Catalaansche kringen, communistisch en anarchistisch-rood, zooals men weet, dat Spanje dan een federatieve Soviët-republiek zal zijn, te weten Catalonië, Baskenland, de groote en vruchtbare provincie Valencia en tevens het hoogland Castilië, met Madrid tot algemeene hoofdstad. Het is haast ongelooflijk, dat het ooit zoo ver zal komen. De 'Witten' zullen het weten te verhinderen. Doch ten koste van hoeveel, hoe langen, hoe wreeden, hoe verwoestenden strijd nog? Doch het is niet zulk een Spanje, doch een, met generaal Franco tot wettelijk hoofd, dat nu door de landen Italië en Duitschland, tegen den Russischen invloed in, is erkend. Het is wel zeker, dat beide strijdende partijen, der vroegere overeenkomst ten spijt, dat de regeeringen zich onzijdig zouden houden, van alle kanten, van

alle volken medewerking en hulp genieten. Uit Rusland is een geheel eskader, gesplitst in schepengroepen van drie en zes, beladen met vechttuig, voedsel en dekking op weg naar Barcelona. Men zegt, dat het daarvoor Fransche havens open vindt. Rusland wil, naar 't schijnt, méér. Het wil de niet-inmengingsovereenkomst te niet doen, en dan Spanje, in het bijzonder Catalonië, met raad en daad bijstaan tot herschepping van een communistische, zoo niet een anarchistische republiek aan de Middellandsche Zee. Doch Mussolini had reeds te kennen gegeven, dat hij daar een dergelijken staatsvorm niet zou dulden, en Duitschland stond hem daarin grif bij. Nooit verkeerde de West-Europeesche wereld in verwarder, in gevaarlijker toestand. Er komt bij, dat ‘de opstandelingen’, ‘de Witten’, ‘de Nationalisten’, of hoe men hen noemen wil, wel gedwongen zijn om dien toestand nog gevaarlijker, nog verwarder te maken. Zij halen voor hun strijd tegen het roode en ‘godlooze’ Spanje legers van Moorsche kleurlingen, Mohammedanen grootendeels, naar Spanje. Doch wat hebben dezen eigenlijk met dat land in Zuid-West Europa te maken, dat hun voorvaderen eens bezaten en tot zoo schoonen bloei brachten? Aan de zijde van generaal Franco, die thans dan aan het hoofd heet te staan van het Spaansche gemeenebest, dat misschien voor allen een werkelijkheid van morgen zal zijn, doch het heden nog niet is, spreekt men er over om Spaansch-Marokko, waaruit het leger wordt opgeroepen, dat tegen de ‘Rooden’ strijdt, tot een autonomen staat te maken. Is dat land geschikt tot zelfbestuur? Men ontkent het. In ieder geval wil men van een autonoom Marokko in het groote Fransche gedeelte niets weten. Dit denkbeeld mag dan door Italiaansche hoofden zijn uitgebroeid, door Duitsche hoofden mee, waar inzonderheid de Duitsche invloed in Spaansch-Marokko in de laatste jaren zeer is toegenomen, Frankrijk verzet er zich sterk tegen. Fransch-Marokko, hoezeer dan onder gezag van ‘kameraad Blum’ en zijn partij, heeft in den tegenwoordigen sultan een eigen hoofd, van wien het gezag bij verdrag is beklonken. Verleening van autonomie in het Spaansche gedeelte zou tot opstand leiden in het Fransche, en zoo rood is Frankrijk niet of in zijn koloniën huldigt het een geheel andere kleur, minder opzichtig, meer in het kleurgamma van het Britsche en Nederlandsche, hoewel dan toch niet zoo harmonisch in overeenkomst met de mentaliteit der inheemsche volken. Maar

wàt en wiè en wáár is tegenwoordig niet verward? Men spreekt wel van Soviët-Rusland en zijn gevaarlijke propaganda in Spanje en overal elders, maar dat Soviët-Rusland met Stalin aan het hoofd, dien men beschuldigt van kapitalistisch gevlei, vindt in het land en overal zijn nog-rooderen bestrijder in Trotzki en de 'Trotzkiïsten', evenzeer overal verspreid, ook in Spanje, waar men spreekt van een Trotzkiïstisch complot om de tegenwoordige 'Roode hoofden', die er het 'Volksfront' heeten te verraden, te beginnen met den nog President-zijnden Azaña en het energieke hoofd der Madrileensche verdediging Largo Caballero, uit den weg te ruimen. Daarom vooral is men aan Russischen kant voor een gewapend ingrijpen in het Spaansche wespennest, onverschillig voor de vraag of men daardoor een algemeenen oorlog ontketent. Want daarover denken de vurige hoofden van roode gezindheid 'en bagatelle'. De beruchte Dimitroff, o.m. bekend uit het Berlijnsche brandproces van het gebouw van den Rijksdag, waarvoor de jammerlijke half-idioot Van der Lubbe, uit Leiden, als aanstichter en slachtoffer werd aangewezen, bezit thans grooten invloed bij de Russische 'Komintern', ook als gewaardeerd publicist. Ook hij ziet zeer terecht het groote gevaar voor de Russische denkbeelden en propaganda in het Fascisme, dat tegen de zoogenaamde 'Democratie', zooals de heeren die opvatten, ingaat, en daarmee in Spanje reeds tot een bloedend en brandend conflict is gekomen. Waar ook, de 'Democratie' moet worden versterkt: eerst in Spanje, vervolgens in Frankrijk, waar in geen geval het Volksfront mag worden ontbonden, dàn overal. 'Dóór oorlog tegen oorlog!' is hun leus.

En hier komen wij dan weer bij 'kameraad Blum', wien men zoo waar nu beschuldigt van dictator-manieren, doch die intusschen een gewenschte schoonmaak heeft gehouden in het bekende Nieuwsagentschap van Havas, dat in dit opzicht in Frankrijk almachtig heerschte over 's lands dagbladpers, en bijvoorbeeld over het Buitenland geen woord duldde, dat niet in overeenstemming was met zijn belangen. Ofschoon het voor een rijkssubsidie van honderd millioen francs te boek stond, had de regeering er niets in te zeggen, ja, immers anti-kapitalistisch, moest dulden, dat zij van dien kant werd bestreden, zoodra zij haar inzichten anders belijnde dan met de Havas-belangen strookte. Nu heeft onze vriend 'kameraad Blum' een wet voorgesteld, waarbij elke publicatie van tijdschrift

of blad verplicht wordt haar bronnen van inkomsten open te leggen. ‘Vrijheid van drukpers’? Dit is zeer zeker een licht. Maar een licht onder een korenmaat. Blum is een vijand van monopolies en om te handelen in de lijn tegen Havas, daar is in Parijs ook het monopolie-‘Hachette’, de bekende uitgevers-firma, welke de administratie van de geheele Fransche pers beheerscht. Dit zijn dan de dictators-maatregelen, waarvan men den ‘camarade Blum’ beschuldigt, en als hij op dien weg voortgaat, komt hij nog eens terecht, waar Mussolini nu staat, en men zou het Bijbelwoord op hem kunnen toepassen, dat er in den Hemel meer vreugde is over een zondaar, die zich bekeert, dan over duizend rechtvaardigen. Zelfs de schrijver dezer bladen begint schik te krijgen in onzen kameraad en vriend L. Blum.

De Europeesche politiek lijkt op een bellen-borrelende brouwketel, door welker schuim elk oogenblik iets anders naar boven komt, zelden wat goeds, althans zelden iets, dat door alle omstaanders als iets goeds wordt erkend. Van ‘kameraad’ Blum sprekende mag men hier niet vergeten melding te maken van het droevige drama van zijn minister van Binnenlandsche Zaken Roger Salengro. Om diens persoon heen ontstond kort geleden in de vergaderzaal van het ‘Palais Bourbon’ een schandaal, gevolgd door een gevecht, zooals in deze vergadering, welke men als achtbaar voorstelt, nog niet was voorgekomen. Salengro, van zijn jongensjaren af ‘rood’, werd gedurende den oorlog beschuldigd van desertie voor den vijand, doch van dit, anders met den kogel bestraft misdrijf vrijgesproken. De tegenpartij haalde in de vergadering deze oude koe uit de parlementaire sloot, en daarop ontstond het nog ongekend pandemonium’. Het leger der roode ‘Blümchen’, aan het eind van argumenten, wierp zich in gesloten gelederen over de banken heen op de tegenpartij, greep alles aan als wapen wat het kon krijgen, en weldra bestond de parlementaire meerderheid uit bloedende koppen en lamgeslagen ledematen. Dit is wat men noemt parlementair leven in de Fransche republiek van het oogenblik.

Dit gevecht zou den komieken kant kunnen genoemd worden van het eigenlijke drama-Salengro. De arme man gevoelde zich niet enkel vernietigd door den laster, misschien ook door zijn politieken gewetenslast, doch ook door droevige familieomstandigheden. Door zelfmoord maakte hij een eind aan zijn leven.

Ziedaar, waarheen de demagogische politiek kan leiden. Door alle kronkelingen van gepeupelgevlei heen was deze politicus aangeland op de hoogste hoogten van zijn eerzucht in de demagogische politiek van zijn land, toen hij zich wierp in den ontzettenden afgrond van de Ontkenning van Alles: den zelfmoord.

Dat bijvoorbeeld Hitler's Duitschland nu den laatsten stoot heeft gegeven tegen den bouwval, welke nog opstond van dat hoogtepunt van politieke verdwazing, welke het 'Tractaat van Versailles' genoemd werd, een laatste duw nog, het zoogenaamde Rijn-regiem, waarbij mogendheden wat te zeggen hadden, welke niets met den Rijn of andere Duitsche stroomen hadden te maken: Engeland en Italië, heeft eigenlijk niemand verrast, en zelfs in Frankrijk maakt men er zich niet heel ongerust over. De Nederlandsche Rijnvaart is er het eerst bij betrokken, dat Duitschland dit regiem te niet doet, doch de positie van ons scheepvarend volk kan er eêr beter dan slechter bij varen.

Ook in dit opzicht werd het spreekwoord gehuldigd, dat driemaal scheepsrecht is. Hitler en zijn paladijnen ramden het gammele kasteel van het 'Tractaat van Versailles' met drie stooten: eerst duwden zij de militaire bepalingen weg en gingen over tot herbewapening, althans herwapenden zich openlijk. In Maart van dit jaar brachten zij het Rijnland onder Duitsch militair gezag, thans hernemen zij 'den ouden Duitschen Rijn' weer als voorvaderlijk erfdeel, waarover geen vreemde iets te zeggen heeft. Zelfs niet Frankrijk, dat nu toch een oeverstaat is geworden. En wij? De Duitschers schamen zich over het verloop in ons land van dien machtigen stroom, den Rijn. Welk een decadentie! Doch, 'there is much in a name', van Maas en Waal zullen zij wel afblijven. Zij beweren echter dat nu ook de Rijnvaart akte van 1868 is geëindigd. Dit schijnt erger dan het is: wij maken er ons niet ongerust over.

Van algemeener belang nog is wat de tegenwoordige Duitsche regeering doet in verband met die van andere mogendheden, in de eerste plaats Italië. Mussolini wil den Koning nu als Keizer van Abessynië doen erkennen. Inderdaad, daar waren mogendheden, bezocht door zijn schoonzoon-minister van Buitenlandsche Zaken, graaf Ciano, die er voetstoots toe overgingen: Duitschland, Oostenrijk, Hongarije. Japan volgde het voorbeeld op voorwaarde dat Italië Mandsjoekwo als zelfstandigen staat zou erkennen, wat

grif werd toegestaan. Doch er zijn andere mogendheden, waartoe ook Nederland behoort, mogendheden van tenminste even groote zedelijke en militaire beteekenis: Groot-Brittannië, Frankrijk, de Skandinavische landen, die tegen de erkenning een theoretisch bezwaar hebben. Zij erkennen, leden van den Volkenbond, Abessynië nog steeds al medelid en den dapperen vluchteling, 'keizer' Haile Selassië, nog als hoofd. Hoewel hij in droevig nadenken ergens in de buurt van Londen verblijf houdt en droomend van wat eens was, nu en dan zijn 'keizerlijk woord' tegen Italië verheft. Dit moeilijkheidje tusschen genoemde mogendheden en Italië zou lang kunnen duren en in diplomatieken omgang tot onaangename betuigingen leiden. Immers zij willen Victor-Emanuel III nièt 'keizer van Abessynië' noemen. Doch Mussolini zou niet de groote man zijn, die hij is, indien hij in zijn arsenaal ook niet het lichtere wapen der slimmigheidjes verzorgde. Hij heeft niets van het 'hier sta ik, ik kan niet anders'! doch in het practische leven van diplomatieken omgang hebben ook slimmigheidjes haar waarde. Indien genoemde mogendheden den koning van Italië Victor-Emanuel III dan al niet als 'keizer van Abessynië' willen begroeten, zij hebben er waarschijnlijk niets tegen, als de fascistische regeering den koning keizer wil heeten en van het rijk spreekt als van het 'Italiaansche keizerrijk'. Stilzwijgend daarbij Abessynië inbegrepen. Immers snel op weg naar algeheele inlijving, wijl het regenseizoen is verstreken, zijn de Italiaansche wapenen bezig den opstand der horden in het land neer te werpen. Dit vraagstuk is voor de Nederlandsche politiek van oogenblikkelijk belang omdat onze gezant, doctor J.A.N. Patijn, naar Brussel is overgeplaatst en zijn zetel in Rome ingenomen zal worden door doctor Hubrecht. Althans zoo stelt onze regeering voor. Maar hoe moet dit in de betiteling van Victor-Emanuel geschieden? Koning of Keizer? Voor den laatst-genoemden titel wordt de Italiaansche grondwetherziening vereischt. Hoe gaat zoo iets echter thans in het schoone land? Op bedachtzame, langzame, veilige Nederlandsche manier, waarbij alle, ja, alle vertegenwoordigde partijen haar woordje mogen meespreken? Of door een pennestreek van Mussolini? Zoodat Italië op dit oogenblik een 'keizerrijk' kan zijn geworden, zonder dat er een haan naar kraait, allerminst de Gallische Chantecler, wiens strottehoofd onder gezag staat van 'kameraad' Blum. Zullen wij er ooit iets meer van

vernemen hoe dat is toegegaan bij het overhandigen zijner geloofsbrieven door doctor Hubrecht aan den ‘koning’ of den ‘keizer’ van Italië?

Wat echter - en dit is van meer belang nog - de Duitsch-Italiaansche politiek uitdenkt, welke nu vrijwel openlijk gearmd denzelfden kant uitgaan, althans in de richting tegen Soviët-Rusland, dit al of niet vereenigd met het roode Frankrijk van het oogenblik: een Midden-Europeesch blok dus? De Balkanstaten hebben er zich bij aangesloten of zullen dit doen. Immers de Russische communistische begrippen zijn voor allen een dreigende geestelijke orkaan.

Duitschland heeft dan, beweert men, met Japan een overeenkomst gesloten tegen het Bolsjewistisch Rusland in, althans tegen de Bolsjewistische propaganda. Hoe langer hoe meer ziet men daarvan het gevaar in. De tijd schijnt nabij, dat het voor goedgeloovige proletariërs welmeenende evangelie, het Oost-Russische Communisme, reeds overal gepredikt in alle landen, vooral voorgestaan door onwijze intellectueelen, die uit den aard hunner mentaliteit verblind zijn, krachtig zal worden bestreden. Gelouterd de woningen der volken, zooals huizen door insecten verpest, onder voor hen giftige dampen worden gezet.

De politieke brouwketel staat te vuur op geestelijke vlammen, welke heel de wereld roosteren. Alle landen staan voor de levensvraag of zij nog langer geregeerd zullen worden door de ondanks alle teleurstellingen verlokkende theorieën van de Fransche revolutie van 1789, door het Liberalisme tot een schijn van levensvatbaarheid gebracht, doch die onweerstaanbaar uitloopen op anarchisme, of door daden van mannen, die eerst zullen hebben te vechten voor algemeene erkenning. Niet alle volken echter zijn geroepen om zulke mannen van overtuigende daadkracht voort te brengen. Hun evolutie zal daardoor waarschijnlijk zooveel moeilijker, misschien zelfs zooveel gevaarlijker zijn.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Mevrouw de Staël in haar leven en werk.
(Vervolg van blz. 458.)
Derde episode.

Corinne II.

Corinne is misschien het eenige werk van mevrouw de Staël, dat volkomen vrij is van politiek. Door haar afkomst, haar milieu en haar omstandigheden, werd zij als vanzelf doordrenkt met allerlei gedachten en gevoelens, die aan andere vrouwen vreemd blijven.

En aan haar hartstochtelijk deelnemen aan de politieke stroomingen harer dagen, had zij ook haar verbanning te danken.

Langzamerhand berustte zij in haar verblijf buitenslands. In 1807 begaf zij zich naar Weenen; en waarheen zij ging, reisde haar roep haar vooraf. Zij werd steeds omringd door de beste en meest ontwikkelde geesten van haar tijd, en behoefde zich nooit eenzaam te gevoelen. Iedereen had Corinne gelezen, en iedereen bewonderde er haar om.

Het sterven van Corinne is, men kan het onmogelijk ontkennen, romantisch. In vroegereeuwsche romans stierven de helden en heldinnen aldus. Ik herinner aan den dood van Jean Valjean in Victor Hugo *Les misérables,* waar ook geen lichamelijke oorzaak voor is, dan ‘een gebroken hart’; en zelfs Gustave Flaubert laat Bovary (den echtgenoot der befaamde Madame) heengaan op dezelfde wijze.

Maar men kan boeken van vroeger, wil men niet volstrekt onrechtvaardig zijn, *nooit* anders beschouwen dan in het licht van hun tijd. Veel van wat wij thans ‘bespottelijk’ noemen, ‘overdreven’, ‘onnatuurlijk’, werd in vroeger dagen absoluut aannemelijk gevonden. Het is niet te veel beweerd, om te zeggen, dat men anders voelde, anders dacht, de dingen anders zag; alle verhoudingen waren anders, en zeer zeker waren alle levens-

omstandigheden anders. Men had meer tijd en meer gelegenheid, om sensaties te doorproeven, en vanzelf werden zij daardoor vergroot, soms tot buitenissige proporties. En dus lijken ons ook de bewoordingen, waarin de gevoelens zijn vervat, dikwijls 'aangeblazen', 'rhetorisch', 'hol'. Maar tracht men te zien 'met de oogen van dien tijd', dan gaat men vanzelf geduldiger, begrijpender, meevoelender worden. Elke periode der menschelijke geschiedenis heeft haar eigen karakter; de eene is weeker, sentimenteeler, de andere harder, wreeder, onmeedoogender; de eene warmer en teederder, de andere koeler, onverschilliger. En het zijn de, door de eeuwen overgeleverde geschriften, die als in een klaar water, menschen, gedachten, gevoelens, ondervindingen, gebeurtenissen weerspiegelen. Daarom laten wij voorzichtig zijn, en niet te absoluut, en niet te haastig in ons oordeel. Wat ons onmogelijk lijkt *was* waarschijnlijk wel zoo, eeuwen of jaren geleên, de menschen waren zoo, de toestanden waren zoo, zulke dingen gebeurden er. De moderne tijden, om een voorbeeld te noemen, leeren ons maar al te duidelijk, dat de wereld heeft afgedaan met romantisch heldendom; dat vorsten, veldheeren, staatslieden, volksleiders het behoud van eigen leven verkiezen boven den heldendood op het 'veld van eer', zooals men dat noemde. Maar desalniettemin héêft er wel een Chassé bestaan en een van Speyk, een Jan van Schaffelaar, een Albrecht Beyling, een Arnold von Winkelried; en in hun tijd en hun omstandigheden waren zij geen onnatuurlijke figuren, al vinden wij hen tegenwoordig 'onverstandig', of 'dom', of 'mal overdreven'.

En zoo ook moeten wij de toestanden en de personen in Corinne beschouwen. Dat een meisje, als zij een oogenblik in de ontbijtkamer samen alleen is met een jongen man, door dit feit bijna gecompromitteerd is, lijkt ons buitengewoon lachwekkend, maar... zoo *waren* in die tijden de zeden en gewoonten der hoogere kringen. Men moet, in plaats van streng te critiseeren, en, op grond van het moderne leven, te veroordeelen, wat bij ons geen mode is, liever probeeren op de hoogte te komen van dien vroegeren tijd, zijn verhoudingen en toestanden, en de innerlijke gevoelens der menschen, en zooals zij die gewend waren te uiten.

Mevrouw de Staël is voor haar doen, werkelijk een soort van realiste. Het is dan ook maar zelden, dat wij bij haar stuiten op

zoo vreemde gebeurtenissen, dat wij ze onmogelijk kunnen accepteeren. In Corinne komt één dergelijke passage voor, die niet door den beugel kan, omdat het hier verhaalde, heusch al te onnatuurlijk is.

Op zijn reis door Duitschland, komen Oswald en zijn vriend in een stad, waar een verschrikkelijke brand woedt. Zij vragen, of daaraan niets moet worden gedaan, doch het antwoord luidt, dat de brandspuit zich geheel aan het andere deel van de stad bevindt. (De bevolking laat heel laconiek den brand dus maar branden.)

Doch Oswald en zijn vriend (nog wèl bezield met een romantisch heldendom!) willen het er niet bij laten zitten. Zij spoeden zich naar den anderen kant van de stad en waarschuwen de brandweer. Deze maakt zich gereed, en weldra zijn verschillende gebouwen gered.

Maar één huis is er, waar het lustig brandt, en waarvan in het geheel geen notitie genomen wordt.

'Wat is dat voor een huis', vraagt Oswald, die, op een bovenverdieping, angstige menschen zich heen en weer ziet bewegen voor de ramen.

'O', is het nonchalante antwoord, 'dat is het krankzinnigengesticht maar.'

Dit is Oswald te kras. Zijn menschelijk medelijden ontwaakt, en hij zal doen, wat hij kan. Hij en zijn vriend zoeken en vinden een ladder; zetten die tegen het huis, klimmen er op, schuiven een raam omhoog, stappen naar binnen, en slagen er in, de wanhopig en doodsbang geworden mannen, beneden in veiligheid te brengen, waar zij dan verder door de bevolking worden verzorgd, - op één na.

Deze ééne man, door zijn angst voor de vlammen nóg een beetje waanzinniger geworden, klemt zich overal aan vast, en niet wetende, dat men hem juist wil redden, slaat en trapt hij als de bezetene, die hij is, om zich heen. Maar Oswald is sterk en vastbesloten, hij zal, al gaat het ook tegen wil en dank, den ongelukkige redden. Na een korte worsteling slaagt hij er, met den man door het raam te komen en op den ladder.

Daar wordt de hevige kamp voortgezet; de man blijft zich woest en wild verweren, en Oswald is verplicht, willen er geen ongelukken

gebeuren, om de laatste treden van de ladder... af te springen!!

Nu vraag ik u. Wie kan een tegenworstelenden man door de nauwe opening van een opgeschoven raam trekken, om dan... op een *ladder* te stappen! Laat iedereen het probeeren, en men zal moeten erkennen, dat het een volstrekte onmogelijkheid is. Enfin, - maar als zij op de ladder *zijn,* gaat het gevecht voort... wie zou dan niet, noodzakelijkerwijze, zijn evenwicht verliezen!... Maar Oswald slaagt er in naar beneden te komen, doch... moet de laatste treden van de ladder... afspringen.

Alweder: probeer het maar eens. Wie kan, zelfs zonder man op zijn rug, (en nog wel een tegenspartelenden gek!) een ladder *afspringen*? Een trap kan men afspringen, van een hoogte kan men afspringen... maar de treden van een ladder??

Hier heeft mevrouw de Staël zich niet *voorgesteld,* wat zij beschreef. En dat, het moet worden erkend, is dikwijls de fout van vroegere auteurs. Zij beschrijven daden en toestanden, zonder innerlijke aanschouwing, zonder hun opwelling aan de bestaande werkelijkheid te toetsen.

Maar, zooals gezegd, mevrouw de Staël maakt zich slechts hoogst zelden aan een dergelijke oppervlakkigheid schuldig, en daarom was het mij mogelijk dit eene voorbeeld er uit te lichten.

Het is eigenaardig, dat, als men over mevrouw de Staël spreekt, men aan geen enkel ander boek denkt dan aan Corinne. Deze roman heeft een vogue gehad, als wij ons maar nauwelijks kunnen voorstellen. Editie na editie verscheen, en in alle Europeesche landen werd hij gelezen en herlezen, en er was zelden een particuliere bibliotheek, al was deze nog zoo klein, waar Corinne ontbrak.

Geen wonder. Het boek kon in aller handen worden gegeven, en weetgierigen konden er heel wat uit leeren, en wij krijgen een voortreffelijken indruk van Italië, in heden en verleden, - beter en aangenamer dan diepgaande studieboeken ons vermogen bij te brengen.

In onzen nieuwen jaargang hoop ik dit essay over een der merkwaardigste schrijfsters der negentiende eeuw voort te zetten met een bespreking van haar hoogst belangrijk werk: De l'Allemagne. Heeft zij, op onnavolgbare wijze, Italië *bezongen,* zij *verhaalt* ons over Duitschland, en dit op evenzeer onnavolgbare wijze...

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Marianne Philips. *Henri van den Overkant.* C.A.J. van Dishhoeck, Bussum.

Onder dezen lichtelijk-ouderwetschen titel geeft mevrouw Goudeket ons een nieuw werk, dat een gelukkige vermenging van ouderwetsch en modern moet worden genoemd. Haar stijl heeft een rustige gedragenheid, die weldadig aandoet, en het geduld, waarmede de schrijfster de ontwikkelingsgeschiedenis van haar Henri te boek stelt, is alleszins lofwaardig. Meermalen heb ik mijn waardeering (en in het geval van De jacht op den vlinder zelfs mijn bewondering) voor het werk van deze auteur uitgesproken; het verbaast mij daarom wel eenigszins, dat ik haar Bruiloft in Europa niet ter recensie ontving. Mevr. Goudeket is een zeer degelijke, begaafde schrijfster, en zij heeft de goede manier om ons een milieu duidelijk voor oogen te sellen, en ook haar psychologie is zeer overtuigend. De levensgeschiedenis van Henri zal nog worden vervolgd.

Anke Servaes. *Het Raadsel.* Hollandia Drukkerij, Baarn. Gerda Rijnders-Versloot. *Menschen kijken.* Elsevier, Amsterdam.

Ik neem deze twee boeken tezamen, omdat zij zoozeer overeenkomen in stijl. Kort-afgehakt zijn de zinnen, ruw en snauwerig bijna. Is dit het allermodernste genre, om zóó te strijven? Ik kan mij niet voorstellen, dat iemand van deze harde, onvriendelijke schrijfmanier houdt. Van Anke Sevaes, de gevoelige schrijfster van b.v. ‘Spreekuur’ had ik een boekje als ‘Het Raadsel’ (verhalen van huwelijksconflicten, even aangegeven, niet verder uitgewerkt dan precies even noodig is) stellig niet verwacht. Als men het uit heeft, behoudt men den indruk, al had men een zeer zakelijke, bits pratende persoonlijkheid op bezoek gehad. Desalniettemin

bedoelt Anke Servaes het goed, en wil zij de tragiek uitbeelden in de kinderlevens, wanneer de ouders niet harmonieeren, waar de kinderen voor een onoplosbaar raadsel staan. (Maar toch kan men moeilijk zeggen, dat een Raadsel een kind ‘vertrapt’ en ‘zijn ziel in flarden scheurt’. En Anke praat ook al van ‘pyama’, in plaats van pyjama. Waarom maken de Hollanders noodlottigerwijze steeds deze fout? Geen enkel ander land zal deze onduldbare mis-schrijving begaan. Het woord *moet* een ‘j’ bevatten, omdat de stam ervan is ‘jam’. Men kan toch niet willekeurig een letter uit een woord weglaten? Men zegt toch ook niet ‘patalon’ of ‘chemse’ in plaats van chemise?)

‘Menschen kijken....’ naar een voet in beugel, - helaas, het is waar. Gerda Rijnders laat ons medevoelen, hoe dit moet werken op een gebrekkige. Haar uitbeelding van Geertje is aanvaardbaar. (Waarom die episode van het namaken der handteekening van den patroon, als dit toch nergens op uitloopt?) Behoudens haar afgebeten stelmanier, schrijft deze nieuwe schrijfster niet kwaad, maar zij spare ons voortaan s.v.p. ‘haren, die *lachend* een hoofd omlijsten, een *gouden* gloed, die in iemand brandt, wangen, licht overpoeierd, die doen denken ‘aan blijde bloemen in zomerzon’.

Clara Asscher-Pinkhof. *Voor een schuit met violen.* H.P. Leopold's Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

Stel u gerust, lezend publiek. Er zijn ook nog wel jongeren, die behoorlijk schrijven. Clara Asscher is er zoo eene. Haar boek over den man, die zijn leven er voor over had om een schuit met violen te kunnen schilderen, zoo hartstochtelijk als hij aangegrepen werd door die gloeiende, glanzende pracht, is heel prettig om te lezen, en het tintje humor hier en daar verhoogt de aantrekkelijkheid. Het karakter van den hoofdpersoon is fijn en natuurlijk geschetst, en ook de andere figuren voelen wij als volkomen werkelijkheidsgetrouw.

Kitty de Josselin de Jong. *Wending.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

En ziehier nóg een jongere, die het métier verstaat. Wij komen bij haar dadelijk *in* het verhaal, omdat wij niet worden afgestooten

door het bruuske duwen der zinnen tegen ons aan. Mej. de Josselin is gevoelig, zonder te raken aan den grens van het sentimenteele, waarvan men tegenwoordig een afkeer heeft, en wekt daardoor belangstelling voor haar personen. De figuur van Maarten staat ons levendig voor oogen en de beeld-symbolen zijner drie liefdesgeschiedenissen zijn bizonder treffend. In de breede rij der moderne schrijfsters neemt Kitty de Josselin de Jong met haar natuurlijk, echt en aangenaam talent een goede plaats in, die men haar van harte gunt, omda zij die, met haar werk, ten volle verdient.

Mia Kloek-Pirée. ***De weg tot ons innerlijk.*** **Instituut Coué, Amsterdam.**

De sympathieke schijfster van Acht Lezingen (uitgave Hollandia Drukkerij, Baarn) verrast ons thans met een keurig boekje, waarin zij verschillende harer toespraken verzameld heeft, die wij met de meeste belangstelling, en haast altijd met instemming hebben gelezen. Mevrouw Kloek-Pirée bezit verschillende eigenschappen, die haar bij uitstek geschikt maken, een leidster, een helpster der lijdende menschheid te zijn: zachtheid, verstand, geduld, meegevoel. Op de allereenvoudigste wijze spreekt zij de menschen toe, in een voor ieder begrijpelijken trant; en haar toehoorders, hoe stug en ongeloovig en onwillig misschien in den aanvang, worden tenslotte gewonnen en overtuigd. Zooals Huebner het noemt: er zijn menschen als medicijn; welnu, ge kunt gerust gelooven, dat Mia Kloek-Pirée op anderen inwerkt als een heilzame medicijn. Neem deze lectuur ‘De weg tot ons innerlijk’ eens ter hand in oogenblikken van depressie, en tien tegen een, dat ge u daarna ‘a better and a wiser man’ voelen zult.

Marie Koenen. ***Twaalf vertellingen.*** **Het Poirtersfonds te Eindhoven.**

Sinds haar prachtig boek *Een Moeder* is Marie Koenen steeds een favorite van mij gebleven. Zij schrijft zoo rustig en zoo natuurlijk, en in haar aangenamen stijl zet zij de menschen en de dingen zoo realistisch vóór ons, dat we ze in werkelijkheid schijnen mede te leven. In een kloeke, keurige uitgave, met goeden druk op goed papier, krijgen we verschillende aspecten van landelijk leven;

en een novelle als De Korenschoof behoeft voor het verteitalent van onzen geliefden Felix Timmerans niet onder te doen. De laatste schetsen zijn Kerstvertellingen, dus uit den aard der zaak wat tendentieus, wat 'expres', maar lees de overige vertellingen, en ik voorspel u, ge zult er vreugde aan beleven. Een lief portret van deze lieve schrijfster versiert den bundel.

Nieuwe paden, door G. van Nes-Uilkens. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Nieuwe paden is een vervolg op Eerwaarde, en al hadden we er nog niet aan gedacht, het was eigenlijk wel te verwachten, dat mevrouw van Nes haar Eerwaarde en haar Wieske niet zóó maar, voor goed in den steek zou laten! Mevrouw van Nes heeft een publiek, dat haar aanbidt (getuige de herdrukken, die zij beleeft: Duikelaartje liefst de 18e druk, iets ongehoords voor Nederland!) en daar is natuurlijk een reden voor, en ik meen, dat de reden deze is: mevrouw van Nes is een persoonlijkheid, die geen blad voor den mond neemt; *she calls a spade a spade* (zij noemt een kat een kat, zeggen wij, meen ik, hier te lande); zij durft het aan om alle ontroeringen van een mennschenziel bloot te leggen, ook die, waar een andere Christelijke auteur wellicht voor terugdeinzen zou (zoo waag zijt het bijvoorbeeld 'Eerwaarde' om 'een God met hersens' te laten vragen), en het is deze vlekkelooze oprechtheid, deze natuurlijke moed, deze alomvattende menschelijkheid, die haar zoo uiterst sympathiek maakt voor een uitgebreid publiek, waaronder ook *ik* mij gaarne schaar.

Nieuwe paden is de geschiedenis van het bestaan in de stad van den buitenman Ine Snijders; is ook het vervolg der levenshistorie van Wietske, 'Eerwaarde's' geestelijk kind en geestelijke liefde, van Wietske, met haar jonge verlangens, haar opbruisende driften, haar daadkracht en haar gevoeligheid. (Heel mooi de nachtelijke wandeling der twee!)

'Eerwaarde' blijft Wietske's geestesheld, en geen wonder waarlijk! hij is de compleete, diep-menschelijke mensch, en vele, vele lezers zullen teleurgesteld zijn, dat de roman niet blij-eindigt met een huwelijk! Maar hiervoor is mevrouw van Nes nu weer een te zuivere realiste, en haar werkelijkheidszin gedoogt niet een te romantisch slot.

Top Naeff. *Juffrouw Stolk* en andere verhalen. Van Holkema en Warendorf, A'dam.

Een nieuw boek van Top Naeff is een ware verrassing en deze bundel van zeven novellen is het bewijs, hoe voortreffelijk Top Naeff het korte verhaal beheerscht. Elk op zichzelf zijn deze vertellingen een roman in het klein; er kan niets af, er behoeft niets meer bij. 'Juffrouw Stolk' is het boeiende pendant van 'Hunger' in Die andern Tage van Vicky Baum en 'In alle Menschen', van 'De heerlijke Zondag' van ondergeteekende.

Top Naeff heeft, als zij schrijft, werkelijk iets te zeggen, en dat doet zij op een volstrekt origineele wijze. Een welkom geschenk (op den omslag verlucht met een als gebeeldhouwden kop der schrijfster) dat gretig cadeau zal worden gegeven en gretig worden ontvangen.

Jeanne van Schaik-Willing. *Nachtvorst.* Querido, Amsterdam.

'Es fiel ein Reif in der Frühlingsnacht....' (zooals het in een oude Duitsche ballade heet uit Des Knaben Wunderhorn) is het thema, waarop mevr. v. Schaik's nieuwe roman is gebouwd. Wat schrijft zij uitstekend deze auteur. Men leest, men leest, en wordt ongemerkt meegevoerd op het rhythme van haar stijl, en men volgt de ontwikkeling van den hoofdpersoon, als leefde men in zijn onmiddellijke nabijheid, zijn leven mee. Nachtvorst is wel een der mooiste boeken, dit najaar verschenen. (Eigenaardig: een zeer gezien criticus beweerde, dat het jeugd-gedeelte verreweg het beste was, en dat de rest niet veel beteekende; een ander, niet minder modern en gezien criticus beweerde: De jeugd beteekent niet veel, de rest is verreweg het beste!!) Waar moet een arme schrijfster zich op die manier aan houden? Wel: aan zichzelf, uitsluitend aan zichzelf, en vooral in het geval van Jeanne v. S., die zulk voortreffelijk, voortreffelijk werk levert!

J.P. Zoomers-Vermeer. *De Villa Zonneoord.* Van Holkema en Warendorf, A'dam.

Mevr. Zoomers is in het veelklankige orkest der hedendaagsche schrijvers, degene, die vrijwel altijd in mineur speelt. Zij werkt

soms beklemmend op den lezer; en zoo zou het ook met dezen nieuwen roman zijn, ware daar niet de sympathieke figuur van den dokter, de mooie, toegewijde persoon van den verpleger, en het lieve, zonnige dochtertje Hetty, die 'altijd blij is te leven', en 'eigenlijk altijd gelukkig is'. Met meesterschap heeft de schrijfster de verschillende zenuwzieken uitgebeeld, en hoe liefderijk en begrijpend gaf zij ons de zielige Heleentje. Nergens een te veel. Nergens een tot sentimentaliteit verwordende gevoeligheid. Eerlijk, eenvoudig, natuurlijk, en door en door sympathiek is het werk van deze schrijfster.

Ro van Oven. *Hendrickje Stoffels.* Ned. Keurboekerij, Amsterdam.

Deze roman uit het leven van Rembrandt, met als hoofdfiguur de pathetische gestalte van Hendrickje Stoffels, zal stellig de aandacht rekken, nu de film Rembrandt met Charles Laughton en Elsa Lanchester overal volle zalen trekt. Maar al hebt ge deze film niet gezien, dan zou ik u met klem willen aanraden: indien ge belang stelt in een van Nederland's grootste figuren en zijn omstandigheden, leest dan dit boek. De schrijfster Ro van Oven heeft er een ontzaglijke moeite voor over gehad, om ons een getrouw beeld te geven van de zeventiende eeuw, het gedrag en de taal der personen, die toen leefden, en vooral heeft zij Hendrickje Stoffels prachtig aangevoeld. Geloof mij, aan dezen historie-getrouwen, met aandacht, liefde en inzicht geschreven roman zult ge meer hebben dan aan de film, want hij zal een *blijvend* bezit voor u zijn.

Henriëtte van Eyk. *Intieme Revue.* Querido, Amsterdam.

Er schijnt nog altijd een publiek te zijn, dat Henriëtte van Eyk's gemakkelijke grappigheid en haar gesol en gespot met hoogere standen kan savoureeren. Het *is* mogelijk, die kringen humoristisch te bezien en uit te beelden, getuige het onweerstaanbaar comische en toch nergens over de schreef gaande boek *Highland Fling* van Nancy Mitford. Hier is een beschaafde vrouw aan het woord, die de dingen welke zij beschrijft, van binnen uit en niet van buiten af heeft gezien, zooals Henriëtte van Eyk. Hoe kan men duldelooze flauwiteiten apprecieeren als b.v. de namen 'Gravin Knal',

'Knakkerman', mevrouw Camembert.... Knakson.... van Ratburgh.... Quall.... (De gh's en ae's en ck's worden, hoe goedkoop! kwistig aangebracht.) Ik erken, Henriëtte van Eyk heeft fantasie, maar een auteur-van-qualiteit, pent niet alles neer, wat hem voor den mond komt, maar is smaakvol genoeg, om te schiften en te kiezen. De lectuur van Henriëtte van Eyk's werk is geen genot voor mij, - maar zij behoeft zich dit geenszins aan te trekken, aangezien er zoo velen zijn, die haar wèl bewonderen en waardeeren. Maar als zij ondanks mijn depreciatie tóch een goeden raad van mij wil aannemen, dan kan ik haar adviseeren: lees, lees, en herlees Highland Fling, - ge kunt er heel wat uit leeren, en er uw voordeel mee doen.

Deze Intieme Revue, met het meisje Thérèse, die nu eens schrijfster wil worden, en dan weer de bruid is en dan weer niet, doet sterk denken aan de serie-teekeningen over Mariegold van Anna Zinkeisen, in het Engelsche tijdschrift 'The Sketch'.

Anna van Gogh-Kaulbach. *Menschen van dezen tijd.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

De lieve, knappe, toegewijde schrijfster, die Anna van Gogh is, biedt ons wederom een gave van haar aangenaam en doorwrocht talent. 'Menschen van dezen tijd' is een nieuw staal van haar ernst en haar capaciteit; het is werkelijk een modern boek; mevr. v. G. stelt problemen, die zij ook zelve oplost; en dat heb ik altijd zoo in deze schrijfster bewonderd, dat zij nooit vluchtig over de dingen heenloopt, maar er zoo diep mogelijk in doordringt, en ze van alle kanten bekijkt. Haar menschen *leven;* wie onzer kent er geen Stella, geen Bertha, geen Joop, geen Jes, geen Gerard, geen Otto, geen Jan? Ook deze roman van de veel geliefde auteur zal zijn weg wel vinden; hij is boeiend geschreven, met de meest serieuse degelijkheid bewerkt, en hij geeft een beeld der heden daagsche wereld, dat wij moeten erkennen als juist.

Fenna de Meyier. *Doolhof.* Hollandia Drukkerij, Baarn.

Fenna de Meyier behoort tot onze fijnste en beschaafdste schrijfsters, en haar nieuwe roman Doolhof geeft daarvan weer ten

duidelijkste blijk. Goed-gedacht, goed-uitgewerkt, goed-geschreven behoort dit werk tot haar allerbeste boeken. Hoe Peggy tenslotte uit de windingen en verwikkelingen van 's levens doorhof ten langen leste den veiligen uitweg vindt, is op alleszins psychologisch-verantwoorde manier beschreven. De verschillende vrouwenfiguren: Elma, Sonja, Miriam, geven kleur en variëteit aan het verhaal, wat evenzeer gezegd kan worden van de mannengestalten, waarvan Alfred de sympathiekste is. Ik voorspel deze roman veel succes.

Anke Servaes. *Kinderzaal.* Hollandia-Drukkerij, Baarn.

O, gelukkig, gelukkig, hier hebben we onze eigen Anke weer terug, de Anke van Bezoekuur en Spreekuur, de gevoelige, sympathieke, innige Anke, naar wie we luisteren, ontroerd, geboeid in voortdurende aandacht. De hardheid van Het Raadsel, - hardheid, niet van gevoel, maar van stijl, is prijs-gegeven, en voor altijd, hopen we!) Hier vertoeven we zelf in de Kinderzaal, en met geleidelijk-zachten overgang glijden de filmpjes in en uit elkaar.... en wij lezen dit boek niet, maar *beleven* het, en *voelen,* hoe waar het is, als de schrijfster Liesbeth laat zeggen: ‘Daar (op de kinderzaal) gaf ik alles, daar aanvaardde ik alles, daar vond ik alles’. Dit is een kostbaar boek van waarheid, onzelfzuchtigheid, en de mooiste en hoogste liefde, en als zoodanig dozijnen romans waard, fictieve verhalen, die nóóit dit peil van grootsche menschelijkheid bereiken. Men krijgt na dit boek de schrijfster lief, met eerbied en bewondering.

Jo van Ammers-Küller. *De Sans-culotten.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Het boek, waarop met verlangen werd gewacht, - daar ligt het dan nu, in keurige uitgave, voor ons. Het werk van Jo van Ammers geniet, ook in het buitenland, een groote reputatie, en volkomen terecht, want zelden leest men aangenamer, dan waar het een boek van deze schrijfster betreft. Hoewel zij ernstige en langdurige studiën maakt, is het toch nooit, dat men *sent l'huile;* de sterke, levende, moderne stijl maakt, dat men dit historische boek leest als een hedendaagschen roman. En alleen zóó is geschiedenis geniet-

baar. En in de meest bewogen momenten (b.v. op blz. 239 ‘Vive la république!) bereikt mevrouw van Ammers een suggestieve kracht, die haar personen tot werkelijke, voelende menschen maakt, en den lezer zich doet verbeelden, in waarheid bij de gebeurtenissen aanwezig te zijn. Een hoogst interessant, een warm-levend, een *blijvend* boek....

Mr. Corry Stoltz-v.d. Kieboom. *Huwelijk met modern comfort.* L.J. Veen, A'dam.

Wie klaagt, dat de uitgevers en de boekhandelaren zoozeer te lijden hebben onder den nood der tijden, omdat er haast geen boeken meer worden gekocht, en radio en bioscoop lectuur vervangen?? Indien dit waarheid was, hoe zouden er dan tien- en tientallen boeken van de persen komen? Het aantal is waarlijk overstelpend, en weken lang zit ik nu al den heelen dag te lezen en te lezen, omdat ik geen boeken bespreken wil, waarvan ik niet grondig kennis genomen heb. Enfin, ten slotte is het, als ons er voldoende tijd voor wordt gelaten, een aangename taak. En soms gewordt ons een werkelijke verrassing zooals b.v. met bovenstaand boek. Welkom, Meester Corry! die met één sprong op een in 't oog vallende plaats terecht is gekomen, en die ópvalt zelfs tusschen de overdadig-vele producten harer kunstzusters, die op het moment verschijnen. Mevr. Stoltz schrijft zeer natuurlijk, amusant, en toch gevoelig, en ik heb haar boek met het grootste pleizier gelezen. Ik vermoed dat deze nieuwe auteur werkelijk al meer en meer een aanwinst zal blijken.

Wies Defresne. *Klanten.* E. Querido. Amsterdam.

Wat een typisch boekje is dit. Het staat volstrekt apart in onze moderne literatuur. Alle hulde aan den uitgever, die dit origineele talent ontdekte. De schrijfster weet intuïtief, *wat* humor is, en vergast er ons op, zoodat er bij het lezen voortdurend een glimlach om onze lippen speelt. (Heel anders dan bij Henriëtte van Eyk, die ons zoo dikwijls ergert door haar bedachte, expresse grappigheid.) We zijn benieuwd naar een volgend werk van deze ‘Nova’.

H.J. van Nijnatten-Doffegnies. *Ontaarde zoon.* Van Dishoeck, Bussum.

De schrijfster van het levendige en gevarieerde boek der Merry musical ladies, slaat thans weer een andere snaar op haar speeltuig aan. ‘Ontaarde zoon’ is een ruige boerenroman in het Zolaïstische genre. De auteur schrijft een pittigen, krachtigen, overtuigenden stijl, en haar karakteristiek der verschillende personen is treffend. In critiek zijn er twee woorden, die het moeilijk is te vermijden, namelijk ‘knap’ en ‘aardig’; maar laat ik het nu toch maar eens zeggen: dit boek is knap, heel knap.

J. Visser-Roosendaal. *De Wachter.* Schuyt, Velsen.

Ik houd zeer veel van een eenvoudig, natuurlijk verhaal als dit. Het is opmerkelijk, hoe goed, onrhetorisch, onsentimenteel en zuiverrealistisch er tegenwoordig geschreven wordt, zelfs door eerstbeginnenden, die niet door routine of oefening worden geholpen. ‘De Wachter’ (de naam van een molen, die het tegenover de moderne concurrentie niet houden kan) is zoo'n prettige verrassing en het onomstootelijke bewijs, hoe ontzaglijk-verbeterend de onafgebroken, half-eeuwsche arbeid der Nieuwe Gids-beweging heeft gewerkt. Allen, die de huidige schrijfwijze zoo heel gewoon, ja, vanzelfsprekend vinden, moesten eens een boek, willekeurig welk, van vóór vijftig jaren naast een pas verschenen uitgave leggen.... De Wachter is door den uitgever met tact in het juiste kader gezet. Innerlijk en uiterlijk een aangenaam boek.

***Outlook.* October 1936. J.H. Whyte, Glasgow.**

In het Schotsche tijdschrift Outlook treffen wij een bijzonder artikel over Holland aan van de hand van den ook in Nederland zeer bekenden auteur Dr. J.A. Russell, dat de vermelding overwaard is. In een zeer beknopt bestek slaagt Dr. Russell er in, ons een overzicht te geven, hoe Holland van een *Empire* werd tot een *Nation,* zooals hij zich uitdrukt. Zeer objectief stelt hij Holland's grootheid der vroegere eeuwen in het licht, (toen zeevaarders,

schilders, schrijvers konden concurreeren met alle andere landen van Europa) om ten slotte aan te landen bij de Beweging van Tachtig; ‘in the course of these fifty years of national reorientation’, zegt hij, ‘there has probably energed the most brillant set of writers the country has ever known’. Een hoogst lezenswaardig artikel, dat eindigt met Thackeray's meening, die Dr. Russell ook tot de zijne maakt: ‘I feel that a Dutchman is man and a brother’

Salvador Hertog. *De wilde schuit.* Querido, Amsterdam.

Bijna nooit zijn wij zoo verrast geworden door een debuut als door dit. Zeldzaam knap en raak zijn de personen getypeerd; en in het Hollandsch bestaat er geen boek, waarin het zeemansleven zoo exact ‘ten voeten uit’ is afgebeeld, dat elke leek er de echtheid en de realiteit van *voelt.* Mooie gedeelten zijn er in: de nacht, waarin Dolf een snakkende behoefte voelt, om, in plaats van den onzekeren scheepsbodem, vasten grond onder de voeten te hebben; de onheimelijke tocht van Hein en Dolf; de bokswedstrijd; de personificatie van de boot hier en daar.... Uitzonderlijk knap is de sfeer op de ‘Wijkerhaven’ geschilderd, en.... met de eenvoudigste middelen. De verteltrant is volkomen natuurlijk en als-vanzelf-sprekend, zonder ooit een poging tot effectbejag. We zullen den naam van Salvador Hertog dienen te onthouden!.... Gelukgewenscht, jonge schrijver!

G.H. Carroll. *En de aarde draait.* Vert. C. v. Nes-Uilkens. Ursula Parrot. *Als wij opnieuw konden beginnen.* Vert. Jan Campert. Trygve Gulbranssen. *De weg tot elkander.* Z. Holl. Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

De Z. Holl. Mtsch. heeft wel een bizonder flair voor de keuze van boeiende lectuur. En heeft zij zich verzekerd van uitstekende romans en niet minder uitstekende vertalers, dan geeft zij haar boeken op de royaalste en keurigste wijze in het licht, in smaakvolle banden en met bandomslagen enz. van Anton Pick en mevr. Midderigh-Bokhorst. Aesthetisch ontbreekt er niets aan! En ook de inhoud dezer nieuwe werken; mevr. van Nes zegt van En de

aarde draait.... ‘Dit boek is als een album, waarvan elke bladzijde verlucht is met teere teekeningen’, en karakteristieker en juister zou geen critiek kunnen zijn! En: met De weg tot elkander is de trilogie der familie Bjorndal voltooid. Misschien is dit slotdeel nog wel het mooiste van dit machtig epos. Een prachtig, prachtig boek.

Als wij opnieuw konden beginnen.... is de treffende illustratie van de klacht, door zooveel menschen aan het eind van hun leven geslaakt.... Twee zeer mooie boeken, die men in onafgebroken spanning doorleest tot de laatste bladzij.

M. Stiernstedt. *Juffrouw Liwin.* Vert. M. Basenau-Goemans. J.M. Meulenhoff. Amsterdam.

Een bizondere geschiedenis wordt ons hier geboden van een soort dubbelleven eener sterk uitgesproken individualiteit. Een knappe, karakteristieke studie van een begaafd schrijfster, die reeds met haar roman Vier Levens bij ons in Holland naam maakte. Een hoogst interessante en boeiende psychologische analyse, keurig uitgegeven, zooals de firma Meulenhoff dit gewoon is.

Th.J. de Groot. *De zwarte zeerover.* Ill. H. Borrebach. A. Was-Osinga, *Puck zet door.* Ill. H. Borrebach. *Mamma Inez.* Ill. H. Borrebach. *Marjan, wereldkampioene* door Helen de Balbian Verster. Geïll. met foto's. Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Zelden komen er zulke mooie collecties jeugdlectuur van de pers als bij de firma Kluitman. Verrassend is het nieuwe jongensboek, prachtig verzorgd, en geweldig boeiend van inhoud. We krijgen hier het zeeroovers leven van den kant der zeeschuimers, maar de rechtgeaarde scheepsjongen, die er toevallig tusschen verzeild raakt, is, naar Hollandschen trant maar al te blij, als hij weer een eerlijke rol in de maatschappij spelen kan, ondanks den rijken buit, die wordt behaald.

‘Puck zet door’, - ja, ontegenzeggelijk zet zij door. Het is ongelooflijk, wat dit meisje van goeden huize als.... dienstbode

presteert, omdat zij niets anders vinden kon, en de nood dwong. Een allerliefst geschreven, en tegelijk leerzaam en opvoedkundig boek. (En ook op dit boek zijn de laatste regels van mijn recensie over Hermelijn van toepassing. Zie beneden!)

'Mamma Inez', - met recht kan dit boek een 'jongemeisjesroman' worden genoemd, en zij, die even boven den bakvischleeftijd uit zijn, zullen er mede dwepen. Het is dan ook een allerliefst boek, uitstekend genschreven, en de karakters zijn met sterke en toch fijne lijnen neergezet. Mamma Inez zal ook buiten den kring harer familie en kennissen algemeene sympathie wekken; en daar het verhaal zich geheel in het werkelijke leven voegt, zal het, om een tooneel-uitdrukking te gebruiken, ook nog wel een heelen tijd op het repertoire kunnen blijven. De meisjes Webers in hun bizondere positie, weten zich alleraardigst in het leven te handhaven, en een paar pittige kinderfiguurtjes zorgen voor de humoristische noot. Een debuut? Dan wel daarmee geluk gewensch, Minnie de Winter!

Marjan, de wereldkampioene, - hé, ja, zóó'n boek moesten wij óók nog hebben! zal de verraste uitroep onzer meisjes zijn, als zij de moedige, kloeke figuur van Marjan ontwaren. Ik klaagde wel eens, dat er voor meisjes slechts beperkte onderwerpen zijn, maar de inhoud van dezen goed-geschreven sport-roman is weer eens iets heel anders en dus als geschenk dubbel welkom. De foto's van L. Blok zijn magnifiek geslaagd!

Mary Pickford. *Kameleon-weeuwtje.* Hollandia Drukkerij, Baarn.

Een verrassing! Wist u, dat de geliefde film-ster Mary Pickford, ook schreef? En hoe! Ik heb mij oprecht geamuseerd met dit geestig geschreven boek, met zijn origineele en spannende intrige! De goede vertaling is van mevr. Berkhout-Willemse.

Dora Musbach. *Verdwaalden.* L.J. Veen, Amsterdam.

Mevrouw Musbach heeft haar eigen publiekje, dat van haar houdt, getuige de heele rij hoeken, die zij reeds heeft uitgegeven. Onder dezen lijkt mij Verdwaalden, met de goed-uitgebeelde figuur van Madeleine, wel een der beste. Ook verzorgt mevr. Musbach haar taal en stijl veel beter dan vroeger.

Mia Bruyn-Ouwehand. *Hermelijn.* W.J. Thieme en Cie., Zutphen.

Een kloek en lijvig boekdeel voor oudere meisjes waarvan zij echt veel pleizier zullen beleven. Het karakter van Hermelijn is goed opgezet, en knap volgehouden, en ieder zal sympathie hebben voor de kranige wijze, waarop het meisje de moeilijkheden van het veelgeplaagde gezin het hoofd weet te bieden. Ook de andere figuren komen duidelijk en volkomen aannemelijk vóor ons te staan, en de beschrijving van school- en gezinsleven, met een normale afwisseling van vreugde en verdriet, is zeer natuurlijk en verdienstelijk gedaan. Als oudere bekoort het mij meestal weinig, dat men reeds op de eerste bladzijden weet, wie met de heldin later een paar vormen zal (de argelooze jongeren bespeuren dat niet zoo direct), maar mevr. Bruyn weet haar wegje heel aardig en ongemerkt naar het doel te leiden. Een in alle opzichten aanbevelenswaardig geschenk.

***In Memoriam J. Slauerhoff.* V. Holkema en Warendorf, Amsterdam.**

Een mooie gedachte om den jongen auteur J. Slauerhoff na zijn dood te eeren, en deze mooie gedachte is op piëteitsvolle wijze in daad omgezet. Vrienden, critici en medestanders leverden een veelzijdig en interessant getuigenis, dat een blijvend aandenken zal zijn aan dezen te jong verscheidene.

A. Gervais. *Chineesche Idylle.* H. Talbot. *Straatmadelieven.* Boucher, Den Haag.

In de keurig verzorgde Karavaan-Serie verschenen weer twee nieuwe, handzame deeltjes, met voortreffelijken inhoud. Niemand late zich door den titel ‘Straatmadelieven’ (Little flowers of St. Pancras) afschrikken, het is juist een dood-onschuldig, menschelijk en fijn-humoristisch boek, en zeer geschikt voor ouders en opvoeders! De Chineesche Idylle werd door de Académie française bekroond. Het is aangenaam, dat de firma Boucher deze bizondere boeken thans onder ieders bereik heeft gebracht. Zij zijn goed vertaald en geestig geïllustreerd.

Dr. Jac. P. Thijsse. *Waar wij wonen.* Verkade, Zaandam.

Elk jaar weer opnieuw bewonderen wij den smaak en het inzicht der firma Verkade, die kans ziet, haar albums aldoor even bekorend en aantrekkelijk te laten blijven. Dit boek is een verrukkelijke uitgave. Niemand minder dan de alom bekende en vereerde Jac. P. Thijsse schreef den tekst; een hoogst interessante verhandeling over het Hollandsch landschap, zijn ontstaan en ontwikkeling. En de platen van het beminde trio Voerman, H. en C. Rol zijn als groote en kleine schilderstukken. Nog meer dan ooit zal men dit album in zijn bezit willen hebben.

***Java.* Tweede deel. Beschreven door J.C. Lamster. Uitg. Droste, Haarlem. Gekleurde platen en teekeningen van G.S. Fernhout.**

Wanneer men dit mooie album met aandacht heeft bekeken en gelezen,, is men op de prettigste wijzet op de hoogte gekomen met alles wat onze voornaamste koloniale bezitting betreft. De gekleurde platen, plaatjes en teekeningen geven duidelijke beelden, en de tekst verklaart en beschrijft, zeer leerzaam, gewoonten, gebruiken, leefwijzen en bedrijven van het Javaansche volk. Een mooi en prettig bezit, voor oud en jong.

A. Hamaker-Willink. Puump. Matthijs. *Oom Arend's huis.* J.M. Meulenhoff, A'dam.

Iets nieuws en allemenschelijk aardigs zijn de prenteboeken van mevr. Hamaker, stevig uitgegeven en met ruggen, dichtgenaaid met ijzerdraad, dus onverscheurbaar. De tekst is alleraardigst, de teekeningen, ook van mevr. H., zijn vroolijk, geestig, vlot.... wat wil men meer?! Onovertrefbare cadeauboekjes voor de aanstaande feesten!

Hetzelfde kan gezegd worden van de Omnibusboeken van denzelfden uitgever (verkrijgbaar in één dubbel deel, of in twee deelen). Wie is op dit geestige idee gekomen, om verzamelingen verhaaltjes van de beste kinderschrijvers uit te geven in dezen alleraardigsten vorm? Alle hulde, mevrouw de Boone-Swartwolt en

mevrouw Hamaker-Willink, voor de samenstelling! en firma Meulenhoff voor de keurige, kleurige uitvoering. Deze mooie boeken zijn *schatten* voor het jonge volkje, en vele ouders zullen denken: Hadden wij maar zóó iets in *onze* jeugd gehad! en ze met blijdschap aan hun kinderen schenken.

Mien Labberton. *De bondsdag.* R. Oostra. *De blijde boodschap onder de Indianen.* Dora Coolsma. *Uk's Kerstfeest.* Van Gorcum & Co. Assen.

Ook de firma van Gorcum zorgt maar wát goed voor het jonge volkje, voor de ouderen, jongeren en allerjongsten. Zij geeft steeds bevattelijke en boeiende verhalen, meestal heel goed geïllustreerd. En de prijs stelt ze onder ieders bereik. De nieuwe reeks ‘Akkerklokjes’ is zeer aantrekkelijk; en de ‘Bijbelboekjes’, naar het oorspronkelijke Engelsch van Mary Entwistle bevatten schattige gekleurde plaatjes.

Nagekomen.

J. Oterdahl. *Late Zomer.* Vert. N. Basenau-Goemans.

Nog juist op tijd voor den dag der geschenken verschijnt deze welkome nieuwe uitgave, en ook verrast de firma Meulenhoff ons nog met een allerliefst kinderboek van N. van Hichtum, met de onvolprezen ‘Zwartjes’ van Jan Wiegman.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Anton van Duinkerken. *De Menschen hebben hun Gebreken.* 1935, N.V. Paul Brand's Uitgeversbedrijf, Hilversum.

In zijn over het geheel prachtig stuk proza Jan Lubbes, voorkomende in den bundel *De Smalle Mens,* zegt E. du Perron over het uiterlijk van Anton van Duinkerken, dat deze ‘de charmes blijft uitstralen van de sigarenhandelaar.’

Aan die onvriendelijk bedoelde, doch verder nietszeggende en

tevens niet ter zake doende woorden moest ik denken bij het lezen van dit boek. Van D. heeft gelijk: de menschen hebben hun gebreken, ook de niet lichamelijke. Waarom zou een E. du Perron er dan vrij van zijn? Gelukkig echter is men die men is, en niet zooals men ons belieft te noemen. Was het tegendeel waar, Van D. zou den moed missen ooit meer een letter van zijn hand te publiceeren. Want niet alleen andersdenkenden dan hij hebben hem fel bestreden. Zijn geloofsgenoot Ernest Michel, in diens kwaliteit van mederedacteur van wijlen het tijdschrift De Paal, rekende hem b.v. onder de schrijvers van 'treinlectuur' en 'krantenkul'. Met dat al is Van Duinkerken een auteur met kwaliteiten.

In dit boekje heeft hij getracht het wezen van enkele vermaarde auteurs te kenschetsen, waarvan bekend is dat zij lichamelijk tot de misdeelden behoorden. Zijn proza handelt over den bultenaar Esopus, den blinden Homerus, den jichtlijder Erasmus, den dooven Ronsard en den leelijken Andersen. Van D. gaat van de veronderstelling uit, dat het schrijven hunner wat men noemt meesterwerken in hoofdzaak het directe gevolg is van hun gebrek. Het valt niet moeilijk deze stelling op afdoende wijze te weerleggen. Ook zij, die lichamelijk tot de normalen gerekend kunnen worden, schrijven immers 'meesterwerken'! Een troost rest er: niemand is in dien zin normaal te noemen. M. i. concentreert Van D. zijn aandacht al te zeer op het zichtbaar gebrek van zijn figuren. Een veel voorkomende fout. Spreken o.a. vele critici doorgaans niet telkens van den *blinden* dichter Penning en van den *blinden* Van Genderen Stort? Men legge toch vooral den nadruk op iemands kunstenaarschap en niet op zijn blindheid of welk gebrek dan ook. Erasmus was niet de aan jicht lijdende schrijver, maar de schrijver die aan jicht leed. Dit is de zuivere kenschets van den misdeelde. Maar, had Van D. ten opzichte zijner besproken figuren een dergelijk standpunt ingenomen, dan ware zijn boekje ongeschreven gebleven. Nu is het een kleine bundel proza geworden, aangenaam van toon, waarin de auteur Anton van Duinkerken zoo maar eens iets over diverse stervelingen ten beste geeft, en die door hem ingeleid wordt met een bizonder geslaagde ballade.

WILLEM EGES.

Lode Zielens. *Nu begint het leven.* - Amsterdam 1935. Uitg.-Mij. 'Elsevier'.

Een boek van na-oorlogsche misère. Simon Dheere, frontsoldaat, komt met zijn strijdmakker Julien naar huis terug. Met een souvenir doux: gas in de longen. Julien vindt zijn vrouw terug, Simon een leeg huis. Zijn mooie, blonde Irène is er met een 'mof' vandoor. Hij blijft nu bij zijn oude moeder. Zij schreit veel om hem en begrijpt wat het gemis van Irène voor hem beteekent. Om elke herinnering te ontvluchten vertrekt hij met zijn moeder naar een huisje aan zee. Eenzaamheid knaagt. De moeder wordt zwakker, teert weg, sterft. Het gemis van Irène blijft in zijn knoken. Heimwee naar zijn oude strijdmakker Julien vervult hem. Hij zoekt hem op. Dood. Slachtoffer van de frontziekte. Simon vertrekt naar de stad en komt in een pension terecht, dat door vreemdsoortige menschen gedreven wordt. Mira, de zonderlinge oud-kapitein, met zijn vriendin Emma staan aan het hoofd van het pension. De oud-kapitein heeft haar spontaan uit de misère gehaald en voorgoed met haar drie jongens bij zich gehouden. Haar zuster Aline, een bloeiende deern staat Emma in het logement terzijde. De moeite waard zijn de gesprekken tusschen de chronisch beschonken kapitein en Simon. Daar tusschen in mengt zich een verloopen sujet, de idealist en levenswijsgeer Willem Lied. Simon werkt op een fabriek van radio-werktuigen en vindt daar in Andreas met zijn gesloten karakter een werkelijk kameraad.

Simon ontmoet een vrouw, die al wat er aan nood en verlangen in hem sluimert, onmiddellijk en ten volle bij hem opwekt. Voortaan is zijn leven gericht op Paula. De Don Quichotterige kapitein, door eigen temperament geknecht, springt op een nacht plotseling het raam uit. Hij is ernstig gekwetst. De gezonde, verliefde Aline nadert den gecompliceerden en meditatief aangelegden Simon. Hij weert af. Paula beteekent rust, de zachtgouden afronding van zijn monotoon bestaan. Een groote gebeurtenis in Simon's leven is de ontmoeting met Maria, de serene vrouw van Andreas. Deze laatste met zijn zwerversnatuur is niet altijd gelukkig met Maria. Dan wordt Simon gewaar, dat Paula een vriendin van haar is. Spoedig ontstaat er een edele vriend-

schap tusschen Maria en Simon. Het dochtertje Julia wordt zijn speelkameraadje. Eindelijk ontmoet hij Paula weer bij Maria thuis. Zij vertellen van hun leven. De berusting van Maria behoort niet tot het wezen van haar anders geaarde vriendin. Paula treurt om haar dooden man. De liefde houdt bij den dood niet op. Het leven grijpt en geeselt deze vurige vrouw echter. Intusschen versombert en verarmt de zwerver-idealist Lied. God liet hem nog één taak: de verpleging van den eenzamen kapitein. Simon's droomerige aard openbaart zich, wanneer hij eindelijk Paula dichter genaderd is. Zij zijn op haar kamer. Haar flinkheid ontwapent hem. Hij wil van liefde spreken, maar zij eischt de daad. Dien nacht blijft hij. Hij wil trouwen en kinderen hebben, maar zij durft nog niet. Kapitein Mira is stervend. Eenzaam maakt de kapitein zijn laatste reis, zonder in de gelegenheid te zijn afscheid te nemen van Emma of Simon.

Mooi verbeeld is de devote verhouding tusschen Maria en Simon. Haar godsdienst is die van het geduld, haar liefde: geven. De fijngevoelige zonderling Lied vindt tenslotte een onderkomen bij zijn liefdeloozen zoon. Hij wordt er geduld. De pijn die hij hiervan ondervindt, treft hem als venijnige messteken. Simon vereert Maria, Paula heeft hij lief. Paula waardeert hem. De kilte van haar doelloos alleen-zijn maakt wonden. Zij stemt, tot groote vreugde van Maria, in een huwelijk toe. Zij trouwen en krijgen een zoon. Petruske is zwak. Een zwakke vader. Simon heeft angst. Paula's herinnering aan haar eersten man is nog niet verdwenen. De verwaarloosde Maria is hun trouwe gast. De bandelooze Andreas gaat koppig zijn eigen wilde dwaalwegen. Lied had het de laatste dagen van zijn leven materieel te goed en is van verdriet gestorven. Simon blijft de bespiegelende droomer en Paula wil leven, niet redeneeren. Zij vertrekken naar een arbeidershuisje in de duinen voor het zwakke knaapje. Simon en Andreas ontslagen. Winter en werkeloosheid. Stug gaat Andreas langs hem. Nieuw verlangen in Simon: een dochtertje. Helga moet zij heeten.

Op een avond, heel laat, staat plotseling Maria voor hen. De ontrouwe Andreas is weggevlucht met Aline en zij hebben de kleine Julia mede genomen. De beproefde Maria blijft bij haar vrienden. Na langen tijd, onverwachts, komt Andreas terug, be-

rooid in alle opzichten. Aline bestaat niet meer voor hem. Nu heeft hij zijn demon overwonnen, want hij heeft werkelijk geleden. Als een paria wil hij naar het verre Amerika uitwijken, want hij schaamt zich. In de gelukkige moeder Maria echter is slechts plaats voor vergevingsgezindheid. Andreas begint, door haar gesteund, een beter leven. Paula en Simon zijn het reeds begonnen. Zij is eindelijk verteederd door het eenvoudig goede, dat Simon haar schenkt. Aan Maria's leed en gemis heeft zij bemerkt, dat haar nog veel van het goede en vruchtdragende geschonken was. Heeft de dokter niet voorspeld, dat hun zoon zal opgroeien tot een krachtigen man? En nu verwachten zij Helga. Zij gaan naar een huisje aan zee. Daar wacht het beter leven.

Een mooi boek, vol verrassend avontuur van den internen mensch en fantastische doch niettemin reëele karakterteekening. De auteur verstaat het de deernis, den deemoed en den honger naar liefde, die den eenvoudigste onder ons als verdwaasd opzweept, suggestief en compleet weer te geven. De verfijnde lettré en voortreffelijke psycholoog Philip de Pillecijn doet ons aan den vroegeren Arthur van Schendel denken. Lode Zielens herinnert ons onmiddellijk aan het leven zelf, gelijk Slauerhoff, Jef Last, Joseph Roth, en Céline. Figuren als kapitein Mira en Lied, mogelijk iets te romantisch, zijn onvergetelijk. De taal is een enkele maal wat te dik, doch in den regel echt en gevoelig. Dat een schrijver, die de meest instinctieve en juist daardoor vreemdste menschmotieven met het woord aannemelijk moet maken, dikwijls in de nabijheid van het melodramatische opereert, valt te begrijpen. Dit boek is breeder uitgewerkt dan het voortreffelijke, doch m.i. nog iets te lyrische *De Gele Roos.* Ook in *Nu Begint Het Leven* staan ontboezemingen de epische duidelijkheid in den weg. Na het eenigszins stijve begin wikkelt het bewogen en belangrijke verhaal zich vlot af. Men heeft gegronde reden om van dezen schrijver te verwachten, dat hij in de toekomst een verhaal zal samenstellen, dat inderdaad de volkomen gave episch-dramatische vertolking is van zijn figuren, die hij reeds thans tot leven weet te wekken. Lode Zielens was reeds met *Het Duistere Bloed* op weg een schrijver te worden van Europeesch formaat. Hij is het nog. Doch hij is ook in staat dit uitzonderlijke inderdaad te bereiken.

Johan van der Woude. *Macht over Granvell.* - 's-Gravenhage 1935. H.P. Leopold's U.-M.

Een boeiend boek. De lezer weet, dat ik bovenmate verheugd ben, wanneer ik dit van een in het Nederlandsch geschreven boek kan getuigen. Reeds daarom kan men dezen jeugdigen auteur gelukwenschen. Wie aan het talent van Johan van der Woude twijfelt, behoort tot dat gilde der letterkundige zwartkijkers dat ik in mijn hart verafschuw. Toch ben ik niet tevreden. Deze roman is geen typische Van der Woude. Niet omdat het geen historische roman is, integendeel, daar ben ik juist blij om, maar het heeft niet dien oorspronkelijken levenskijk en daardoor die letterkundige beteekenis, waardoor zich tot dusverre Johan van der Woude van zijn honderden collega's onderscheidde. Zijn bijna argelooze, charmeerende taal is geheel anders uitgevallen dan men aanvankelijk had mogen verwachten. Dit spijt me geducht. Ik kan de gedachte niet van me afzetten, dat hij de trilogie van Joh. Fabricius eenigszins wil imiteeren. Johan van der Woude is kunstenaar genoeg om zelf te weten, dat zoo iets zeer goed mogelijk is, ook al komt de inhoud van hun boeken niet overeen.

Toch blijkt nu duidelijk, dat men Johan Fabricius als romantisch verteller en taalartist niet moet onderschatten. De gloed, die het proza van den schrijver van *Komedianten trokken voorbij* kenmerkt, is bij Van der Woude veel sporadischer aanwezig. Sociaal zijn de figuren van den laatste misschien beter aanvaardbaar dan die van Fabricius, in zijn persoonstypeering is hij echter veel minder helder en overzichtelijk. Zijn romanconceptie is te ingewikkeld van opzet en bedoeling om geheel uit de verf te komen. De families, die met elkaar in verbinding staan, doen dit op willekeurige wijze. Dat de zonden der vaderen bezocht worden tot aan het vierde en vijfde geslacht wist de grootste der naturalisten Emile Zola eveneens. Het lot, het noodlot en het hereditaire echter, dat de leden van de familie Rougon Macquart met elkander verbindt, is bijna wetenschappelijk dwingend en nimmer toevallig. Ook in den majestueuzen roman *Germinal* leeft een sociaal ontwakend bewustzijn, dat echter in elk opzicht verantwoord is; het milieu maakt hier voor een deel

het essentieele uit van Etienne, de hoofdfiguur uit *Germinal* en van zijn medefiguren.

Johan van den Woude is te romantisch en te vaag in zijn uitwerking om dit bewustzijn van deze gecompliceerde families, die zoowel in Mexico, in Nederland als in Engeland leven, voor den lezer als noodzakelijk voelbaar te maken. Ik geef onmiddellijk toe dat het fatale en gepredisponeerde, dat zich over deze geheele familie Granvell uitstrekt, ook werkelijk in zijn tragische aanwezigheid door ons wordt ondergaan. Afgezien nog van het vage en toevallige dat deze grootscheeps opgezette roman ernstig afbreuk doet, stelt dit werk toch te leur, omdat het oorspronkelijke waardoor Johan van der Woude zich zoowel wat inhoud als taal betreft van de meeste andere schrijvers onderscheidt, hier nagenoeg is verloren gegaan. Het succes van Johan Fabricius moge verblindend werken, wanneer Johan van der Woude zich er door laat beïnvloeden, zal dit ongetwijfeld zijn in de kern anders geaard talent schade doen.

B. Stroman. *Obbe Philipsz.* Oudste der Doopers. - Hilversum 1935. Rozebeek en Venemans.

Dit prachtige, fel bewogen en belangwekkende verhaal verbeeldt den strijd, het lijden en eindelijken opgang van Obbe Philipsz, den oudste der doopers. Het is de kamp om de eenige en hoogste liefde, die van God is en die hij en zijn broeders onmiddellijk willen ervaren. De Christen heeft slechts te strijden met het Woord Gods in zijn hart en in zijn mond.

Het eerste gedeelte van het leven van dezen dweper wordt beheerscht door een twijfel, die brandt als onderhuidsche pijn. Wel is hij zeker van Gods macht, maar wie spreekt woorden van waarheid? Zijn vertrouwen in de almachtige genade van den Heer is volkomen, wit en onaangetast. Hoe zal hij de anderen overtuigen? Op samenkomsten heeft hij getuigd van het Koninkrijk Gods, van den Vrede des Vaders. Hij bemerkt dat zij moedwillig het Woord Gods anders willen uitleggen dan het er staat. Hij toornt, doch tegelijkertijd lijdt hij om hen, want als een vlam leeft het zekere weten in hem: wat zij willen zal verderf brengen,

een ramp die thans reeds rondsluipt, waartegen hij zal moeten vechten. Begrijpen zij dan niet, dat God Zijn Rijk stichten zal, wanneer daartoe Zijn Tijd is gekomen? Wie God ontmoeten wil zal in volkomen rust en ootmoedig geduld moeten dienen en wachten. De menschen moeten vertrouwen; zij hebben slechts des Heeren Jesu Christi na te volgen. Eén is er van alle schuld vrij gekomen. Zijn bloed zal deze naakten reinigen en het verdoemelijke van hen afnemen.

Nadat ik deze prachtige bladzijden in mij had opgenomen, ben ik wat blijven peinzen. Ik kon er niet gemakkelijk toe besluiten om met ander werk te beginnen. Zoo verliteratuurd schijnt een zielige beoordeelaar nog niet te kunnen zijn, of de onvergelijkelijke schoonheid van het levenwekkende Woord overrompelt hem. Dit kleine boek van B. Stroman is iets uitzonderlijk moois. Het is doorleefd, doordacht, doorvoeld en verrukkelijk geschreven. Het ademt die scheppende en edele religiositeit, die een godsdienst en een leer groot maken. En wanneer mijn gedachten dwalen, dwalen ze natuurlijk af naar.... de literatuur. Toen ik zoo dacht aan de ontzaglijke gevarieerdheid en den rijkdom van den menschelijken geest, schoot mij onwillekeurig zijn letterkundige antipode in de gedachte, ik meen: den Vlaamschen schrijver Raymond Brulez. B. Stroman heeft den ernst van den ernst en Raymond Brulez den ernst van de verfijnde grap, de ironie. Hoe verschillend zijn beiden van levensopvatting, taalhanteering, werkwijze en verhaalmotief! Bij Raymond Brulez een glimlachende en speelsche levensphilosophie, waarvan de lichtvoetige charme U geurig tegen lacht als orchideeën in een slanke kelk. Bij den auteur van Obbe Philipsz ontmoet ge een diep wortelende religieuze aandrift, waar geen plaats meer is voor ironie of sarcasme, maar waar het bloedige leven veel eischt en wreed alles opeischt wat de arme rijke mensch aan ziels- en lichaamskrachten in zich heeft.

Wat ik mijn lezers slechts verzoeken wil is dit: onthoudt de namen van deze twee zoo zeer uiteenloopende voortreffelijke kunstenaars, van den Vlaming Raymond Brulez en den Hollander B. Stroman. Beiden zullen den aandachtigen en gevoeligen lezer in de toekomst nog wel meerdere malen schoone verrassingen bereiken. Gaarne zou ik U uit dit krachtig gestyleerde boek vele

bladzijden citeeren. In plaats daarvan wil ik dengene, die zich in onzen vlakken en droefgeestigen tijd nog voor het kernige en in den besten zin des woords verhevene interesseert, aanraden dit boek onverwijld te koopen en er zeer rustig van te genieten. De firma Rozenbeek & Venemans heeft het keurig verzorgd uitgegeven. Jozef Cantré maakte enkele karaktervolle en sierlijke houtsneden voor dit nobele werk.

Alph. Timmermans. *Toekomst.* - Leiden 1935. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V.

Het dramatische en actieve bestaan van Wotje Koffie, arbeider aan een steenfabriek en weduwnaar. Dit primitieve leven speelt zich af in 'De acht zaligheden', een buurtschap in Noord-Brabant. De liefde van Wotje voor zijn gebrekkig dochtertje Drieka is aangrijpend en ons met het essentieel-plastische woord ingekerfd. Drieka sterft en Wotje weet, eerst na vernederende worsteling met het leven, te berusten.

Brabantsch volksbestaan. Beschrijving van een ruw maar bewogen gemoed, niet zoo breed en architecturaal uitgewerkt als Antoon Coolen dit vermag, doch psychologisch en aesthetisch even zorgvuldig doorwerkt. Ik verwacht veel van Alphons Timmermans.

MAX KIJZER.

Ontvangen brochures, herdrukken, woordenboeken, vertalingen, bloemlezingen, verslagen, enz. enz.

J. Tielrooy. Fr. lit. v. onze dagen. II. Tjeenk Willink. Haarlem.
Van Gorcum's Tooneelfonds, onder redactie van *David Tomkins.* No. 5, 2e dr., nrs. 30-32, 33-34, 35, 36, 37, 38-39.
G. Kettmann Jr. Om wille v.h. leven. De Amst. keurkamer. Amsterdam.
Valeriu Marcu. De verdrijving der Joden uit Spanje. Vert. Ed. Coenraads. W.B. Amsterdam.
Dr. M. Valeton. De persoon en het leven van Jezus. Holl. Drukkerij. Baarn.
Dr. M. Valeton. In de schaduwen van morgen door Prof. Huizinga. Holl. Drukkerij. Baarn.
Kon. Vl. Academie. Verslagen en mededeelingen. Sept., Oct., Nov.-Dec. 1935. N.V. Dr. Erasmus. Ledeberg, Gent.
Dr. A.E. van Beughem. Michel Dautzenberg. Brussel. Dr. v. Nijverheid.
Thornton Wilder. De hemel is mijn beloning. Vert. *Yge Foppema.* W.B. Amsterdam.
Maurits (P.A. Daum). Goenagoena. W.B. Amsterdam.
Detective-romans, uitgegeven voor de Detective-club, door *A.A.M. Stols.* Uitg. Mtsch. N.V. Maastricht-Brussel:

Gerald Verner. Het spook dreigt.
Gerald Verner. De man zonder aangezicht.
Frank King. De gestolen uitvinder.
Frank King. De jazzband.

Dr. Kritzinger. Afrik. en Ned. Letterkunde. Rede, geh. a.d. Univ. van Pretoria.
James Hilton. Dag, meneer Chips. Vert. *J. Zwartendijk.* Holl. Drukkerij. Baarn.
Dr. v.d. Leeuw. A. Viruly. Wij kunnen de oorlog uitbannen. Andr. Blitz. Amsterdam.
Prof. Mr. Dr. Harthoorn. Soc. econ. ordening. Rede, geh. v.d. Techn. Hoogesch. te Bandoeng.
Frans Schoolwoordenboek (Spelling 1934), door *K.R. Gallas.* Ned.-Fr., Fr.-Ned. 4e dr. J.B. Wolters. Groningen-Batavia.
Dr. A.J. de Jong. Ned. Letterkunde v.h. gymn. en middelb. onderw. 1e dl. J.B. Wolters. Groningen-Batavia.
Ons eie Boek. Dl. II. No. 1 en 2. 'n Afrikaanse Boekengids.
R.M. Rilke. Vertelsels over Onzen Lieven Heer. Vert. *Joh. Winkler.* H.E. Meulenhoff. Amsterdam.
Rabindranath. Tagore De Gast. Vert. *B. Dhawale.* H. Meulenhoff. A'dam.
Komakichi Nohara. Japan zooals het is. Vert. *A.E. Hermans-de Roos.* Ned. Keurboekerij. Amsterdam.
Kol. Gudmund Schnitler. De wereldoorlog. Vert. *Gen. Maj. Boellaard.* Z.-H. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

H. Godthelp. Nieuwe Nederlandse Poëzie. Deel I, II, III. J.B. Wolters. Groningen-Batavia.
Spectrum. Protestantsch-christelijke poëzie. Samengest. door *Bert Bakker, Barend de Goede, G. Kamphuis.* J.H. Kok N.V. Kampen.
Michal Choromanski. Spookgestalten. Uit het Poolsch vertaald door *Siegfr. v. Praag.* Ned. Keurboekerij. Amsterdam.
Feestbundel. *Dr. J.D. Bierens de Haan.* 1936. v. Gorcum en Co. N.V. Assen.
Mary Entwistle. De kleine Mozes. Vert. *V. Witte Eechout.* v. Gorcum Co.
Kardinaal Lépicier. De onzichtbare wereld. Bewerkt door *M.M.H. Haring.* Teulings Uitg. Mtsch. 's-Hertogenbosch.
A. Romein-Verschoor. Vrouwenspiegel. 2e herz. dr. Em. Querido A'dam.
L'école libre des sciences politiques. Paris. Rue St. Guillaume.
Intern. Conciliation. Sept./Oct. 1936. Carnegie Endowment. New York.
Ir. G. Ferguson. Door productie en consumptie voorspel en hoofdbedrijf. J. Noorduyn en Zn. Gorinchem.
Dr. H. Faber. Wat leert ons de Duitsche Kerkstrijd? v. Gorcum Co. Assen.
J.J. Poortman. De noodzaak der eenzijdigheid. Van Gorcum Co. Assen.
Sandor Marai. De vermetele. Vert. uit het Hongaarsch door *L. Szekely.* Ned. Keurboekerij. Amsterdam.
A. Wildschut. Onze stijlfouten. J.B. Wolters. Groningen-Batavia.
Gerard Brom. Rembrandt in de Literatuur. Allard Pierson Stichting. J.B. Wolters. Groningen-Batavia.
Anth. Donker. Het boek der vertroosting. N.V. Leidsche Uitg. Mtsch. Leiden.
Freiburg und der Schwarzwald. Ill. Lämann Bücher. Verl. R. Keutel Lahr in Baden.
Panaït Istrati. De distels van den Baragan. Vert. *E. en M. Rompaey-de Lannoy.* W.B. Amsterdam.
H.A. Gerretsen. Vincent van Gogh. Met 18 reproducties. Bosch en Keuning. Baarn.
Dorothea Brande. Ontwaak en leef. Vert. *J. Tersteeg.* Leidsche Uitg. Mtsch. Leiden.
J.B. Wolters. Groningen: Korte schets v.d. Ontw. der Ned. Letterkunde, door *W.L.M.E. van Leeuwen.*
François Mauriac. Zwarte Engelen. Vert. *J.C. Schoup.* Teulings Uitg. Mtsch. 's-Hertogenbosch.
G.A. Bürger. Lenore. Vert. *Ab. Visser.* v. Gorcum en Co. Assen.
Cyril Burt. Geestelijke onvolwaardigheid. Vert. *Mej. de Boer,* onder leiding van *Prof. Dr. Carp.* Uitg. Mtsch. Haga. 's-Gravenhage.
Vereeniging Hendrick de Keyser. 18e Jaarverslag. 1935.
W.F. Staargaard. Logos. Logisch weten en centrale wetenschap. Holl. Drukkerij. Baarn.
Prof. Mr. Dr. Leo Polak. Sexuele ethiek. N.V. Uitg. Mtsch. Kosmos. A'dam.
Arthur van Schendel. Een zwerver verliefd. 8e dr. J.M. Meulenhoff, A'dam.
Propugnaculum. Nederland slagveld van Europa?